

**İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILÂP TARİHİ ANABİLİM DALI**

TÜRK SİYASÎ HAYATINDA REFİK KORALTAN'IN YERİ

**DOKTORA TEZİ
Gürhan KINALI**

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Aynur SOYDAN ERDEMİR

İstanbul 2017

**İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILÂP TARİHİ ANABİLİM DALI**

TÜRK SİYASİ HAYATINDA REFİK KORALTAN'IN YERİ

**DOKTORA TEZİ
Gürhan KINALI
2902090002**

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Aynur SOYDAN ERDEMİR

İstanbul 2017

DOKTORA
TEZ ONAYI

ÖĞRENCİNİN

Adı ve Soyadı : Gürhan KINALI

Numarası : 2902090002

Anabilim/Bilim Dalı : Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi

Danışman : Doç.Dr.Aynur SOYDAN ERDEMİR

Tez Savunma Tarihi : 27.01.2017

Tez Savunma Saati : 14.00

Tez Başlığı : "TÜRK SİYASİ HAYATINDA REFİK KORALTAN'IN YERİ"

TEZ SAVUNMA SINAVI, Lisansüstü Öğretim Yönetmeliği'nin 50. Maddesi uyarınca yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin KABULÜ'NE OYBİRLİĞİ / OYÇOKLUĞUYLA karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1-DOÇ.DR.AYNUR SOYDAN ERDEMİR (Danışman)		kabul
2-PROF.DR.PROF.DR.İŞİL ÇAKAN HACİBRAHİMOĞLU		kabul
3-PROF.DR.CEZMİ ERASLAN		kabul
4- PROF.DR.FATMAGÜL DEMİREL (YTÜ.)		kabul
5- DOÇ.DR.SAFİYE KIRANLAR		kabul

YEDEK JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1-DOÇ.DR.SERKAN TUNA		
2-PROF.DR.RIDVAN AKIN (GAL.ÜNİV.)		

Doktora tezi olarak sunduğum TÜRK SİYASİ HAYATINDA REFİK KORALTAN'IN YERİ adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğundan, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Ocak 2017

Gürhan KINALI

T.C
YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
ULUSAL TEZ MERKEZİ

TEZ VERİ GİRİŞİ VE YAYIMLAMA İZİN FORMU

Referans No	10141324
Yazar Adı / Soyadı	GÜRHAN KINALI
Uyruğu / T.C.Kimlik No	TÜRKİYE / 56914010444
Telefon	5354565928
E-Posta	gurhankinali@yahoo.com
Tezin Dili	Türkçe
Tezin Özgün Adı	TÜRK SİYASÎ HAYATINDA REFİK KORALTAN'IN YERİ
Tezin Tercümesi	THE PLACE OF REFIK KORALTAN IN TURKISH POLITICAL LIFE
Konu	Türk İnkılap Tarihi = History of Turkish Revolution
Üniversite	İstanbul Üniversitesi
Enstitü / Hastane	Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü
Anabilim Dalı	Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı
Bilim Dalı	Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bilim Dalı
Tez Türü	Doktora
Yılı	2017
Sayfa	610
Tez Danışmanları	DOÇ. DR. AYNUR SOYDAN ERDEMİR 28678867350
Dizin Terimleri	
Önerilen Dizin Terimleri	Demokrat Parti
Kısıtlama	36 ay süre ile kısıtlı

Tezimin, Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi Veri Tabanında arşivlenmesine izin veriyorum. Ancak internet üzerinden tam metin açık erişime sunulmasının 31.03.2020 tarihine kadar ertelenmesini talep ediyorum. Bu tarihten sonra tezimin, bilimsel araştırma hizmetine sunulması amacı ile Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi tarafından internet üzerinden tam metin erişime açılmasına izin veriyorum.

NOT: Erteleme süresi formun imzalandığı tarihten itibaren en fazla 3 (üç) yıldır.

31.03.2017

İmza:.....

TÜRK SİYASÎ HAYATINDA REFİK KORALTAN'IN YERİ

Gürhan KINALI

ÖZET

Refik Koraltan İlk Meclisten itibaren sorumluluk üstlenmiş, İstiklâl Mahkemelerinde hizmet etmiş, tepki çeken inkılâpların en hararetli savunucularından biri olarak Atatürk'ün yolunda açık fikirli bir devlet adamı olduğunu göstermiş, V. Mecliste yer verilmeyerek idarecilik görevine yollanmış, yasama hayatına döndükten sonra çok partili demokrasiye geçiş mücadelesi vermiş idare ve siyaset adamıdır.

Çalışmada monarşiden meşrutiyete, saltanattan Meclis hükümetine ve cumhuriyete, tek partiden çok partili demokrasiye, tek partili otoriter anlayışa dönüş özelemlerinden cumhuriyet döneminin ilk hükümet darbesine uzanan bir süreçte Türk siyasî hayatındaki birçok tarihsel gelişmenin odağında yer alan Koraltan'ın uzun politik geçmişi araştırılmıştır.

Demokrat Parti'nin dört kurucusundan biri olan Koraltan'ın arkadaşlarıyla başlattıkları dönüşüm hareketi halktan karşılık görmüş, 27 yıllık tek parti iktidarını demokratik yollarla değiştirmiş, tarihe geçmişlerdi. Parti içi çekişmelerde uzlaştırıcı bir yol izleyen Koraltan, partide Menderes ve Bayar kadar etkili olamamasına karşın gündem yaratan açıklamalarıyla politik hayatın merkezinde bulundu. Bu süreçte karşısına güçlü adaylar çıkmasına karşın kesintisiz on yıl Meclis Başkanlığı koltuğunu koruyarak, DP'nin ve Türk siyasî hayatının sembol isimleri arasında yerini aldı.

Siyasî yaşamı ve tavrı bakımından önemli dönüşümler geçiren Koraltan'ın, CHP'nin karşısına daha demokrat bir kimlikle ortaya çıkma arzusu siyasî yaşamının en belirgin kırılma noktası oldu. "Her şey vatan için" desturu ile yola çıkarsa da parçası olduğu iktidarın zamanla memleketi kaosa sürükleyen demokrasi dışı uygulamalarına destek verdi. İktidar, itidalini kaybetme sinyalleri vermesine karşın dava arkadaşlarını terk etmemeye kararlı olan Koraltan, kaderini Menderes ve Bayar'a bağlamış, demokrat Türkiye ideali yolun sonuna gelindiğinde siyasi hayatın dışına çıkarılmıştır. İlerleyen süreçte yeniden siyasete girme şansı olsa da bir daha bu yola girmeyi tercih etmeyecektir.

THE PLACE OF REFIK KORALTAN IN TURKISH POLITICAL LIFE

Gürhan KINALI

ABSTRACT

Refik Koraltan is a man of governance and politics who took responsibility starting from the first Assembly, served in Independence Tribunals, proved himself to be one of the most fervent defenders of unwelcome revolutions as an open-minded statesman following Ataturk's footprints, was not seated in the Assembly V and sent to be a governor and fought for multi-party democracy after turning back to his legislative life.

In the study, in a time period from monarchy to constitutionalism, sultanate to Assembly government and republic, single-party to multi-party democracy, longings for turning back to single-party authoritarian understanding to the first government coup of the republican period, Koraltan's long political past has been investigated which holds a central place in most of these historical developments in Turkish political life.

Being one of the four founding members of Democratic Party, Koraltan's transformational movement which he started together with his friends was welcomed by the public, changed 27 years lasting single-party rule in democratic ways and made history. Koraltan who followed a conciliatory approach in arguments within the party, was not that effective as Adnan Menderes or Celal Bayar in the party yet he was still in the centre of political life with his groundbreaking comments. In this period, although he had some fierce rivals, he kept his seat as the president of Assembly for consecutive 10 years and became one of the symbols of DP and Turkish political life.

Koraltan went through significant transformations in terms of his political life and attitude and his passion to stand against CHP with a more democratic identity was the breaking point of his political life. Though he departed with the saying "Everything is for the homeland", he gave support for undemocratic practices of his ruling party which drifted the state into chaos in time. Although the ruling party was already giving signs of losing its decency, Koraltan was determinant not to leave his friends and left his destiny to Menderes and Bayar and at the end of the road, the ideal of democratic Turkey largely was excluded from political life. In the following years, even he had a chance to re-enter into politics; he did not prefer to pursue that path again.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	v
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	vii
ÖNSÖZ	xi
Tablo/Resim Listesi	xiii
Kısaltmalar Listesi	xiv
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	6
İLK MESLEKİ FAALİYETLERİ ve MECLİSTEKİ ÇALIŞMALARıyla REFİK KORALTAN (1908-1935)	6
1. Koraltan'ın Milletvekili Seçilmeden Önceki Faaliyetleri (1908-1920)	6
1.1. Eğitimi ve Çalışma Hayatının İlk Dönemi	6
1.2. Savcılıktan Polis Müdürlüğü'ne	10
1.3. Mütareke Günleri: İstanbul ve Konya Çalışmaları	12
2. İlk Mecliste Refik Koraltan (1920-1923)	16
2.1. Ordu Teşkilatına ve Genelkurmay İdaresine Yönelik Eleştirileri	20
2.2. Yeşil Ordu, Türkiye Komünist Partisi ve Çerkez Ethem Meselesi	28
2.3. 5 Numaralı İstiklâl Mahkemesi Başkanlığı	32
2.4. Mudanya Konferansı ve Ateşkes Antlaşması	36
2.5. Lozan Konferansı ve Dışişleri Bakanı İsmet Paşa'ya Eleştirileri	39
2.6. Adalet Sistemine İlişkin Görüş ve Faaliyetleri	45
2.7. Mali ve İktisadi Konular Hakkındaki Görüşleri	55
2.7.1. Maden Amelesi Hakkında Kanun Layihası: İktisat Vekili Celal Bey'i Takdiri ..	55
2.7.2. 1921 Yılı Bütçesi: Maliye Vekili Ferit Bey'e Eleştirileri	56
2.7.3. Yerli Kumaş Kullanılması	58
2.7.4. Ziyet Eşyasının Yasaklanması	59
2.7.5. Ziraat Bankası'na Olan Borcun Ödenmesi	60
2.7.6. Jandarma Ödeneklerinin Yetersizliği	60
2.7.7. 1923 Yılı Bütçesi Onayına Kadar Üç Ay İçin Avans Teklifi	61
3. İkinci Meclisten Valilik Dönemine Refik Koraltan (1923-1935)	62
3.1. Konya'da Seçim Çalışmaları ve Bakanlık İsteği	62
3.2. Yeni Siyasal Rejim Konusundaki Tutumu	64
3.2.1. İstanbul İstiklâl Mahkemesi: Gazeteciler ve Lütfi Fikri Bey Davası	64
3.2.2. Terakkiperver Cumhuriyet Partisi ve Kazım Karabekir'e Tepkisi	69
3.2.3. Atatürk'e Övgü Dolu Sözleri ve Yarattığı Tepki	79
3.2.4. Şapkanın Milli Başlık Olması ile Tekke, Zaviye ve Türbelerin Kapatılmasına İlişkin Önergelerdeki Rolü	81
3.2.5. Suikast Girişimi ve İnönü Hükümeti'ne İlişkin Önergeleri	86
3.2.6. Türk Harflerinin Kabulü	88
3.2.7. Serbest Cumhuriyet Partisi ve Ali Fethi Okyar'a Tepkisi	90
3.2.8. Kadınlara Milletvekili Seçme Seçilme Hakkı Tanınması	95
3.3. Adalet Sistemine İlişkin Görüş ve Faaliyetler	97
3.3.1. Haydutluğu Önleme Kanunu: İçişleri Bakanı Ali Fethi Bey'le Tartışması	97
3.3.2. Askeri Tekaüt ve İstifa Kanunu	102
3.3.3. Yasama Dokunulmazlığı Konusuna Yaklaşımı	105
3.3.4. Ceza Kanunu'nun 131. Maddesine İlave Teklifi	107

3.3.5. Türk Ceza Kanunu'nun Bazı Maddelerini Değiştiren Teklife İtirazları	108
3.3.6. Temyiz Mahkemeleri: Duruşma Usulünün Sürdürülmesi	110
3.4. Mali ve İktisadi Konular Hakkında Görüşleri	111
3.4.1. Posta Kanunu Tasarısı.....	111
3.4.2. 1924 Yılı Emniyeti Umumiye Bütçesi: Polis Mevcudunun Azaltılması	114
3.4.3. Gümrük ve İhisarlar Bakanı Ali Rana Bey'e Eleştirileri	115
3.4.4. İktisat Bakanı Celal Bayar'a Övgüleri	118
3.5. TOMTAŞ İdare Meclisi Başkanlığı.....	121
İKİNCİ BÖLÜM.....	124
VALİLİKTE YENİDEN MECLİS ÜYELİĞİNE: PARTİ İÇİ MUHALEFETTE	
ve DEMOKRAT PARTİ SAFLARINDA REFİK KORALTAN (1936-1950)	124
1. Valilik Dönemi (1936-1942).....	124
1.1. Merkezden Uzaklaşması	124
1.2. Çoruh Valiliği (1936-1938)	126
1.3. Trabzon Valiliği (1938-1939)	131
1.4. Bursa Valiliği (1939-1942).....	135
1.5. Yasama Hayatına Dönmesi.....	153
2. CHP İçinde Son Dönemi (1942-1945).....	156
2.1. Muhalefete Geçiş	156
2.2. Yasama Faaliyetleri	157
2.2.1. 1943 Bayındırlık Bakanlığı Bütçesi: Bursa Demiryolu Projesi	157
2.2.2. Toprak Mahsulleri Vergisi Kanunu	158
2.2.3. Altın Paranın Şekli	162
2.2.4. 1945 Yedi Yıllık Aylık Bütçesi: Basın Hürriyeti ve Güven Oylaması	164
2.2.5. Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu Tasarısı	168
2.2.5.1. Tasarının İlk Aşaması	170
2.2.5.2. Tasarının İkinci Aşaması	177
2.3. Muhalefetin Belirginleşmesi: Dörtlü Takrir	185
2.3.1. Takrir Süreci	186
2.3.2. Takririn Görüşülmesi: "Kim Kimi Eteğinden Çekti?" Tartışması.....	188
2.3.3. Koraltan Açısından Dörtlü Takrir	191
2.4. Demokrat Parti'nin Kurulma Sürecinde Koraltan	194
2.4.1. Dörtlerin Oluşumu	195
2.4.2. Beyanlatları ve CHP'den Çıkarılması	199
2.4.3. Yeni Parti Hazırlıkları.....	209
2.4.4. Parti Adının Belirlenmesi: Amerika Modeli Esinlenmesi.....	226
2.4.5. "Komünist Damgası" Endişeleri: Tevfik Rüştü Aras ve Sertel Çiftine Yaklaşımı	228
2.4.6. Demokrat Parti'nin Kurulması.....	237
2.5. Koraltan'ın Günlüklerinde DP'nin Kurulma Süreci	239
2.5.1. CHP'den Kopuş	239
2.5.2. İnönü'ye Saygısı	242
2.5.3. Program Hazırlıkları: Menderes'e Eleştirileri.....	243
3. Demokrat Parti'nin Muhalefet Yıllarında Refik Koraltan (1946-1950).....	245
3.1. Teşkilatlanma ve 1946 Genel Seçim Çalışmaları	248
3.2. 1946 Genel Seçimleri ve Senirkent Faciası	259
3.3. Hükümet Programına İlişkin Görüşleri.....	264
3.4. Sıkıyönetimin Altı Ay Daha Uzatılması	267
3.5. Koraltan'ın Günlüklerinde Muhalefet DP	271
3.5.1. DP'nin İlk Günleri	271
3.5.2. 1946 Genel Seçimleri.....	273
3.5.3. Basın Kanunu.....	274

3.6. Seçim Sistemine İlişkin Görüş ve Faaliyetleri.....	275
3.6.1. 1946 Genel Seçim Tutanakları ve Seçim Yolsuzlukları	275
3.6.2. Zeki Rıza Sporel'in Seçim Tutanağı ve Koraltan "Kimi Kastetti" Tartışması ..	283
3.6.3. Burhan Cahit Morkaya'nın Seçim Tutanağı	289
3.6.4. Milletvekili Seçim Kanunu Değişikliği ve 1948 Ara Seçimleri	291
3.6.5. Basın ve Yayın Kanunu: Başbakan Yardımcısı Nihat Erim'le Tartışması	300
3.6.6. Milletvekili Seçim Kanunu Tasarısı (Şubat 1950).....	304
3.7. Bütçelere İlişkin Görüşleri.....	307
3.7.1. 1948 İçişleri Bakanlığı Bütçesi	307
3.7.2. İçişleri Bakanlığı, Emniyet Genel Müdürlüğü ve Jandarma Genel Komutanlığı 1949 Bütçeleri.....	312
3.8. "Tek Parti Zihniyeti" Eleştirileri.....	321
3.9. Demokrat Parti İçindeki Çalkantılarda Refik Koraltan'ın Tutumu.....	326
3.9.1. DP Birinci Büyük Kongresi (7-11 Ocak 1947).....	328
3.9.2. İnönü'ye Darbe Teklifi.....	330
3.9.3. Koraltan'ın Beşiktaş Konuşması ve 12 Temmuz Beyannamesi	331
3.9.4. Beyanname Sonrası Sözde Bahar Havası: Peker'in İstifası	338
3.9.5. Milletvekili Ödeneklerine Zam	342
3.9.6. DP İçindeki Oluşumlar ve Kurucular Arasındaki Çekişmeler	344
3.9.7. DP İkinci Büyük Kongresi (20-25 Haziran 1949): Milli Husumet Andı	351
3.10. 14 Mayıs 1950 Genel Seçim Çalışmaları.....	353
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	359
MECLİS BAŞKANLIĞI'NDAN VEFATINA REFİK KORALTAN (1950-1974) ..	359
1. Dokuzuncu Meclis Döneminde Refik Koraltan (1950-1954).....	359
1.1. "Beyaz İhtilal"	359
1.2. Koltuk Paylaşımı: Meclis Başkanı Seçilmesi	361
1.3. DP Zaferinin İlk Günleri: Devri Sabık Tartışmaları ve Cumhurbaşkanlığı Hayali ..	369
1.4. Kore'ye Asker Gönderilmesi: NATO'ya Giriş.....	376
1.5. Soru Önergeleri: Samandağ'daki Açıklamaları.....	384
1.6. Muhalefete Bakışı.....	389
1.7. Meclis Başkanlığı Seçimleri	394
2. Onuncu Meclis Döneminde Refik Koraltan (1954-1957)	396
2.1. 2 Mayıs 1954 Genel Seçimleri.....	396
2.2. Seçim Sonrası Temasları	400
2.3. İspat Hakkı Tartışmaları ve Hürriyet Partisi'nin Kurulması.....	403
2.4. 6-7 Eylül Olayları ve Yansımaları	406
2.5. Koraltan'ın Zor Anları: İnönü'nün Muhtırası.....	411
2.6. Genel Merkez Adayına Direnç Gösterilmesi: Koraltan-Belen Rekabeti	417
2.7. Menderes'in İstifa Kararı: Koraltan'ın Etkisi	419
2.8. Hürriyet Partisi'nin Tebliği: Koraltan'ın İhtiyar İhlali	424
3. Onbirinci Meclis Döneminde Refik Koraltan (1957-1960)	427
3.1. Seçim Dönemi Faaliyetleri: "İhtiyar Politikacı" İnönü'ye Ağır Sözleri.....	427
3.2. 1957 Genel Seçimleri: Mersin ve Dokuz Subay Olayı	440
3.3. Otoriterleşme, Başkanlık Sistemi ve Atatürk Hayranlığı Çelişkisi.....	444
3.4. Koraltan'ın Ameliyatı: Köprülü'ye Kırgınlığı.....	449
3.5. Meclis Başkanı'nın Tarafgirliği Tartışmaları	451
3.6. Uşak Olayları: Mecliste Olağanüstü Bir Gün	455
3.7. Soruşturma Önergelerinin Gündeme Alınmaması.....	460
3.8. Irak'ta Darbe: İktidar-Muhalefet Gerilimi	464
3.9. Başar-Menderes Görüşmesine Aracılık Girişimi	467
3.10. Uçak Kazası: Menderes-İnönü Arasını Düzeltme Çabaları.....	469
3.11. Koltuğunu Koruma Çabaları: Şemi Ergin ve Sıtkı Yırcalı'yla Mücadelesi.....	472

4. 27 Mayıs Müdahalesinden Vefatına Refik Koraltan (1960-1974)	490
4.1. İhtilale Doğru: Tahkikat Komisyonu Günleri	490
4.2. Menderes'in İstifasını Önlemesi	498
4.3. İhtilalin İlk Günleri	500
4.4. Koraltan'ın Sorgusu	508
4.5. Yassıada Duruşmaları	513
4.5.1. Türk Parasının Kıymetini Koruma Kanunu'na Muhalefet (Barbara Davası)	514
4.5.2. Örtülü Ödenek Davası	523
4.5.3. İstanbul ve Ankara Olayları Davası	524
4.5.4. Vatan Cephesi: Anayasa'yı İhlal Davası	525
4.5.5. Yassıada Kararları	538
4.5.6. Anayasa'yı İhlal Davası Karar Gerekçelerinde Yer Bulan Koraltan Hatıraları .	542
4.5.7. Anayasa'yı İhlal Davası'nda Koraltan Hakkındaki Karar Gerekçesi	545
4.6. Kayseri ve Toptaşı Cezaevi Günleri	547
4.7. Haksız İktisap Davası	554
4.8. Koraltan'ın Affı	555
4.9. Tahliye Sonrası Günleri	557
4.10. Vefatı	563
SONUÇ	565
KAYNAKÇA	573
EKLER	586
Özgeçmiş	595

ÖNSÖZ

Balkan Savaşı günlerindeki ilk görevinden başlayarak 27 Mayıs İhtilali'ne kadar olan süreçte önemli görevler üstlenerek vatana hizmet eden Refik Koraltan, on dönem milletvekili seçilerek aktif siyasetin içinde yer almıştı. Osmanlı Devleti'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne geçişin sancıları içinde Türkiye'ye çağ atlatan devrim kanunlarını sahiplenmişti. Yeniden yasama hayatına döndükten sonra parti içi demokrasi taleplerini yüksek sesle dillendirmiş, tek parti devrinin ömrünü tamamladığından hareketle çok partili hayata geçilmesi adına faaliyetlerini yoğunlaştırmıştı.

Refik Koraltan'ın, uzun politik yaşamı boyunca Türk siyasetinde üstlendiği rolleri, izlediği yolları ve siyasî bir figür olarak Türk siyasetindeki konumunu araştırarak politikaya etkilerini ortaya koymak bu tezin amacını oluşturmaktadır.

Memleketin kaderinde önemli yer tutan birçok olayın merkezinde yer alan Koraltan, ömrünü siyasete dolayısıyla yurt meselelerine adanmıştı. Bu kapsamda "Türk Siyasî Hayatında Refik Koraltan'ın Yeri" adlı tezde yarım asırlık siyaset ve idare hayatının aşamaları kronolojik olarak aktarılarak açıklanmaya çalışılmıştır. Çalışma esnasında öğrencilik yıllarından başlanarak siyasal faaliyet ve eğilimleri izlenmiş, kariyerindeki değişim ve dönüm noktaları ele alınarak politik kimliği irdelenmiş, demokratlığının sınırları sorgulanmıştır.

Üç bölümden oluşan çalışmanın ilk bölümünde Refik Koraltan'ın eğitim ve çalışma hayatı ile birlikte TBMM'de aralıksız olarak dört dönem görev yaptığı yasama hayatı ele alınmıştır. İkinci bölümde idarecilik yılları ve yeniden yasama hayatına atıldıktan sonra tek parti zihniyetine karşı mücadelesi aktarılmıştır. Tezin üçüncü bölümünde ise on yıllık Meclis Başkanlığı dönemi, Yassıda duruşmaları, cezaevi günleri ve sonrası incelenmiştir. Böylece Türk siyasi hayatının Koraltan ile kesişen 1920-1960 tarihlerindeki dönüm noktaları onun üzerinden aydınlatılmak istenmiştir.

Çalışma esnasında Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi kataloglarından yararlanılmıştır. TBMM Gizli Celse Zabıtları, Zabıt Cerideleri ve Tutanak Dergileri'nin 1920-1935 ile 1942-1960 aralıklarındaki dönemleri incelenmiştir. Ayın Tarihi'nin 1947-1957, Cumhuriyet (1930-2015) ve Milliyet (1950-2007) gazetelerinin belirtilen dönemleri taranmıştır. Atatürk Kitaplığının süreli yayınlar arşivinde yer alan Zafer, Vatan, Ulus, Hürriyet, Tan ve Kim başta olmak üzere kaynakçada yer verilen diğer süreli yayınlardan faydalanılmıştır.

Refik Koraltan hakkında yayınlanmış iki hatırat bulunmaktadır. İlki 1957-1959 yıllarında Coşkun Ertepinar'a not ettirdiği hatıratır. Bu yayında Koraltan'ın küçüklüğünden başlanarak ilk iki Meclisteki faaliyetleri aktarılmıştır. İkincisi Refik Bey'in kızı Ayhan Hanım'a yazdırdığı hatıratır. 1962'de Kayseri Devlet Hastanesinde yazdırılan bu kitapta DP'nin hangi sosyal ve siyasal sebepler neticesinde kurulduğu anlatılmıştır. Belirtilen süreçler çalışmamızda Koraltan'ın günlükleri üzerinden de izlenmiştir. Bu kapsamda 1983 yılında Sahaflar'da bulunan 1944-1950 dönemine ilişkin 18 not defteri incelenmiştir. Bunların dışında Yassıda Mahkemelerinde yer bulan 27 Mayıs öncesi günlüklerinden de yararlanılmıştır.

Koraltan'ın hatıratlarında değindiği olayların yer, zaman ve içerik açısından kimi zaman somut gerçeklikle örtüşmediği görölmüş, yıllar sonra yazıya geçirilen anılarda genellikle görölebilen bu tür aktarımların gerçeklerle tamamıyla örtüşüp örtüşmediği bulunabildiği ölçüde diğer kaynaklardan teyit edilmeye çalışılmıştır.

Tez çalışmasına başlamadan önce Türk siyasi hayatının dönüm noktalarından biri olan çok partili demokrasiye geçişin merkezindeki Refik Koraltan'ın bir teze konu olmadığı, üstelik bu sürecin miladı sayılan Dörtlü Takrir'in sahiplerinden hakkında çalışma yapılmayan tek kişi olduğu görölmüş, boşluk bu tez çalışmasıyla doldurulmak istenmiştir.

Çalışmalarım boyunca her zaman candan yaklaşarak bana yol ve yöntem gösteren değerli danışmanım Doç. Dr. Aynur SOYDAN ERDEMİR'e, desteğini esirgemeyen Prof. Dr. Işıl ÇAKAN HACİİBRAHİMOĞLU'na, tez izleme komitesine sonradan dâhil olarak yapıcı bir yaklaşım sergileyen Prof. Dr. Fatmagül DEMİREL'e, bana vakit ayırarak dedesi hakkında bildiklerini paylaşan Ali Yavuz KORALTAN'a, hayatımın her döneminde beni destekleyen aileme, dostlarım ve iş arkadaşım Cüneyt BİLDİK'e teşekkür eder, tezin somutlaşmasında emeği geçen rahmetli Nevin YURDSEVER ATEŞ'ı Şükranla anarım.

İstanbul, Ocak 2017

Gürhan KINALI

Tablo/Resim Listesi

Tablo I: 1939-1941 yılları arasında Bursa'da ihtiyaç maddelerinin fiyatları

Resim I: Refik Koraltan'ın el kalıbı alınarak hazırlanan meşhur afiş

Kısaltmalar Listesi

a.g.e.	: Adı geçen eser
A.e.	: Aynı eser
AP	: Adalet Partisi
A.y.	: Aynı yer
B.	: Birleşim
bs.	: Baskı
BCA	: Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
Bkz.	: Bakınız
BM	: Birleşmiş Milletler
C.	: Cilt
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
CMP	: Cumhuriyetçi Millet Partisi
D.	: Dönem
DP	: Demokrat Parti
Ed.	: Editör
Haz.	: Hazırlayan
HP	: Hürriyet Partisi
MBK	: Milli Birlik Komitesi
MP	: Millet Partisi
s.	: Sayfa
SCP	: Serbest Cumhuriyet Partisi
TCP	: Terakkiperver Cumhuriyet Partisi
TCK	: Türk Ceza Kanunu
TİP	: Türkiye İşçi Partisi
TKP	: Türkiye Komünist Partisi
t.y.	: Tarih yok
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
y.y.	: Yayın yeri yok

GİRİŞ

Bekir Refik Koraltan, 1889 yılında Sivas'ın Divriği ilçesinde doğmuş olup, soyu Mengücek Gazi ve Alparslan'a dayanan Saraygiller ailesine mensuptur. Bu köklü ailenin üyeleri devlette yüksek mevkiler işgal etmiş, yeni nesiller mazilerine yaraşır bir şekilde yetiştirilmeye özen gösterilmiştir. Bu koşullar altında Ali Bey ve Hatice Hanım'ın oğlu olarak dünyaya gelen Refik, en çok Babaannesi Hanife Hanım'ın tesirinde kalmıştır. Aile geleneğini koruma konusunda başrol üstlenen Hanife Hanım, aile çocuklarını yakından izlemekle beraber Refik'in yetiştirilmesine özel bir önem vermiştir.¹

Mesleğini seçecek olgunluğa eriştiğinden beri memleket meselelerini düşünmeyi vazife edinen Refik Koraltan, yolunu o günlerden çizmişti. On dönem milletvekili seçilerek yasama hayatında izler bırakacak olan Koraltan için politika işten ibaret olmayacaktı. Teoman Erel, bu yerinde tespiti şöyle ortaya koymuştu:

“Koraltan için politika stres içinde yürütülen bir çaba değildi. Politika tatlı ve keyifli bir yaşam biçimiydi.”²

Bu bağlamda Meşrutiyet taraftarı bir genç olarak okul yıllarında politikaya merak duymuş, milliyetçilik esaslı cemiyetlere yakınlık göstermişti. Darülfünun Hukuk Şubesi'nden mezun olduktan sonra ilk olarak Bursa'da Savcı Yardımcılığı görevinde bulundu. Balkan Savaşı günlerinde milliyetçiliği alevlendirmeye çalışmış, İttihat ve Terakki'ye üye olarak siyasete adım atmıştı.³

Refik Bey, dağılma sürecindeki Osmanlı Devleti'nde idare adamı olarak görev yaptığı Gelibolu, Karaman, Konya, Pozantı ve Trabzon'da da milliyetçi duygularla hareket ederek, vatan savunmasında rol aldı. Mütareke günlerinde

¹ TBMM Albümü 1920-2010 (1920-1950), C.I, Ankara, TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları, 2010, s.70., Coşkun Ertepinar, **Bir Politikacının Anıları Refik Koraltan Her Şey Vatan İçin**, Ankara, Hacettepe Taş, 1999, s.VIII-XI.

² Teoman Erel, “Refik Amcanın Lokumu”, **Milliyet**, 17.05.1988, s.8.

³ Ertepinar, **a.g.e.**, s.38.

İstanbul ve Konya’da Kuvay-ı Milliye yanlısı olarak çalışmalarında bulundu. Konya Müdafaa-i Hukuk Teşkilatında yer alarak şehrin Heyet-i Temsiliye ile bağlantı kurmasına katkı sağladı. Osmanlı Mebusan Meclisine seçilmeye sıcak bakmamasına karşın Konya’nın birinci sıra adayı olarak milletvekili seçildi. 23 Nisan 1920’de Meclisin açılışında bulunarak, tarihe tanıklık etti.⁴

Refik Bey, Mustafa Kemal’in etrafında toplanan İstiklal Grubu’nda yer aldı. Yeşil Ordu’ya dâhil olarak Ankara il teşkilatının yapılmasında çalıştı. Mustafa Kemal’in doğudan gelen Bolşevik akımları önleme düşüncesiyle güvendiği kişilerle teşkilatlandığı Türkiye Komünist Fırkası’nda da partinin merkez heyetine seçildi.⁵

Hıyanet-i Vataniye Kanunu kapsamında kurulan İstiklal Mahkemeleri dört yerde faaliyet gösteriyordu. Sakarya Savaşı sırasında merkezi Yozgat olmak üzere Kayseri, Niğde ve Kırşehir’i de içine alan 5 numaralı İstiklal Mahkemesi kurulmuş, heyetine Refik Bey de seçilmişti.⁶ Mahkemeye başkanlık eden Koraltan, özellikle asker kaçaklarının cepheye kazandırılmasına gayret sarf etti.

Refik Bey, Mustafa Kemal’in görevlendirmesi üzerine seçim çalışmalarını yürüterek, İkinci Mecliste görev yapacak Konya milletvekillerini seçti.⁷ Çok partili hayata geçişin ilk tecrübesi olan TCP’ye ve Genel Başkanı Kazım Paşa’ya karşı ağır ithamlarda bulunarak, cumhuriyet ve devrimlerin savunucusu rolünü üstlendi. Atatürk’ün en radikal hareketlerinden sayılan şapkayı milli başlık kabul ettirme kararlılığını destekledi. Bu çerçevede arkadaşlarıyla beraber şapkanın milli başlık olması için Meclise bir kanun tasarısı sundu. 25 Kasım 1925’te kabul edilen Şapka Giyilmesi Hakkında Kanun ile resmi sıfatı olanların milletin giydiği şapkayı giymesi zorunlu tutuldu.⁸ Beş gün sonra kabul edilen tekke, zaviye ve türbelerin kapatılmasına ilişkin kanun tasarısını da Refik Bey üstlenmiş, Latin esaslı Türk harflerine geçiş sürecinde de tam destek vermişti.

1935 yılına kadar aralıksız yasama faaliyetlerinde bulunan Koraltan, V.TBMM’de yer bulamadı. Bir yıllık aranın ardından idarecilik hayatına başlayarak,

⁴ A.e., s.123-134.

⁵ Şevket Süreyya Aydemir, **Tek Adam Mustafa Kemal (1919-1922)**, C.II, 28. bs., İstanbul, Remzi Kitabevi, 2011, s.331-335.

⁶ Zeki Sarıhan, **Kurtuluş Savaşı Günlüğü**, C.IV, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1996, s.65.

⁷ Ertepinar, **a.g.e.**, s.234-235.

⁸ Şevket Süreyya Aydemir, **Tek Adam Mustafa Kemal (1922-1938)**, C.III, 26. bs., İstanbul, Remzi Kitabevi, 2011, s.234-235.

sırasıyla Çoruh(Artvin), Trabzon ve Bursa Valiliği görevlerinde bulundu. 1942’de İçel’den milletvekili seçilerek yasama hayatına döndü.

1945 öncesi siyasal hayata bakıldığında, Atatürk’ün özlemi olan çok partili siyasal düzene geçişin, TCP’nin kapatılması ve SCP’nin uzun ömürlü olmaması sebebiyle gerçekleşmediği görülür. İsmet İnönü bu özlemi II. Dünya Savaşı sona ererken güç kazanan demokrasi cephesinin de etkisiyle hayata geçirme imkânı bulmuş, bir bakıma şartlar da bu geçişi zorunlu kılmıştı.

Ocak 1945’te Şirketi Hayriye’nin devletçe alınması hakkında TBMM’de yapılan görüşmelerde yasaya yedi ret oyu verilmiş, bu oylar değişimin dönüm noktaları arasında yerini almıştı.⁹ Bir dönemin sonuna işaret eden bu oyların arasında henüz dört kurucu yer almamış, ancak muhalifler arasında kümelenme başlamıştı. Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu Tasarısı, Refik Koraltan ve muhaliflerin direnciyle karşılaşmış, parti içindeki aykırı sesler gün yüzüne çıkmıştı. 1945 yılı yedi aylık bütçe görüşmelerinde de söz alan Koraltan hükümetin ekonomi politikalarını eleştirmişti.¹⁰ Muhaliflerin yönetime karşı eleştirel bir tutum takınmaları Başbakan Saraçoğlu’nu rahatsız etmiş, neticede bütçeye beş ret oyu kullanılmıştı. Böylece Dörtler ilk defa toplu olarak hareket ederek aynı safta buluşmuşlardı.¹¹

7 Haziran 1945’te Bayar, Menderes, Köprülü ve Koraltan Dörtlü Taktir olarak anılan demokrasi isteklerini 3 madde halinde iletiler. İsmet İnönü’nün siyasal yaşamda demokrasi ilkelerine daha çok yer verileceği sözlerinden cesaret alınarak hazırlanan önerge büyük çoğunlukla reddedildi. Bu tavır bazı çevrelerce muhalefet partisini teşvik olarak yorumlandı.

Menderes ve Köprülü taktir sonrası Vatan gazetesine verdikleri beyanlar sonucu oybirliğiyle partiden ihraç edildi. Bayar, ilk adım olarak milletvekilliğinden istifa etti. Vatan’a verdiği demeçte Menderes ve Köprülü’nün partiden ihraçlarının tüzüğe aykırı olduğunu iddia eden Refik Koraltan iktidara yönelik eleştirilerde bulundu.¹² Kendisi ve üç arkadaşının milli egemenlik esaslarının ve parti ilkelerinin güçlenmesine çalıştığını, ilkelerden ayrılanların iki arkadaşı hakkında ihraç kararı

⁹ Rıdvan Akın, **Türk Siyasal Tarihi 1908-1920**, İstanbul, On iki Levha Yayınları, 2010, s.337.

¹⁰ Cemil Koçak, “Siyasal Tarih (1923-1950)”, **Yakınçağ Türkiye Tarihi 1908-1980**, C.I, Haz., Sina Akşin, İstanbul, Milliyet Yayınları, [t.y.], s.176.

¹¹ Şerafettin Turan, **İsmet İnönü Yaşamı, Dönemi ve Kişiliği**, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 2000, s.272.

¹² Cem Eroğul: **Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi**, 3. bs., Ankara, İmge Kitabevi, 1998, s.31.

verenler olduğunu açıkladı. Ayrıca Atatürk-İnönü ayrımcılığını esas alan bir siyasi pozisyonun öncülüğünü yaptı. Bunun üzerine CHP Grubu 1'e karşı 280 oyla onu partiden ihraç etti.¹³ Arkadaşlarının işlediği suça ortak olmaya karar vererek parti yönetimini karşısına alan Koraltan, partiden çıkarılarak amacına ulaştı. Üstelik parti içinde demokrasiye yer olmadığını da kanıtlamış oldu.

İnönü bu süreçte, Milli Kalkınma Partisi'nin dışında güçlü bir muhalif partinin kurulmasını teşvik ederek, CHP içindeki muhaliflerin yeni bir parti kurmalarının daha doğru olacağına vurgu yapmıştı.¹⁴ Bunun üzerine zaten program çalışmalarını büyük ölçüde tamamlayan Dörtler daha da cesaret bularak, yeni parti hazırlıklarını hızlandırdı.

Refik Koraltan, 7 Ocak 1946'da kurulan Demokrat Parti'nin dört kurucusundan biri olarak çok partili rejime geçişin önemli figürlerinden biri oldu. İktidarın gözetiminde güç şartlar altında teşkilatlanma faaliyetlerine büyük emek harcadı. Partinin kurulma aşamasında olduğu gibi gelişme safhasında da yararlılık gösterdi. "Beyaz ihtilal" olarak adlandırdığı 14 Mayıs 1950 genel seçimleri sonrası Meclis Başkanlığına seçildi. Üç dönem boyunca her yasama yılı yeniden seçildiği nispeten tarafsızlık gerektiren bu görevi 27 Mayıs 1960'a kadar yürüttü.

27 Mayıs'a gidilen süreçte muhalefete tahammül gösteremeyen iktidarın önemli bir parçası oldu. 1957 seçimleri sonrası sayıları artan muhalefet milletvekilleri baskılarını arttırmıştı. İktidar ve muhalefetin geri adım atmaya yanaşmadığı bir ortamda yasama faaliyetlerini yürütmekte giderek zorlandı. İktidarın başvurduğu tedbirleri destekleyerek işin içinden çıkılmaz bir hal almasına katkı sağladı. Sağduyudan uzaklaşan, çoğunluk anlayışı ile keyfi uygulamaların öne çıktığı günlerde bu gidişata uyum sağlayarak, demokrat Türkiye hayalini bir başka bahara ertelemiş oldu.

Dava arkadaşlarını yalnız bırakmayarak kaderini onlara bağlayan Koraltan, ihtilal sonrası Yassıada Mahkemeleri'nde yargılandı. Cezası müebbet hapse çevrilen idam mahkûmu olarak Kayseri ve Toptaşı Cezaevleri'nde üç yıl geçirdi. Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'in anayasal yetkisini kullanarak onayladığı aftan

¹³ Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye'de Siyasî Partiler**, 2.bs., İstanbul, Arba Yayınları, 1995, s.649.

¹⁴ Turan, **a.g.e.**, s.279.

yararlanarak serbest bırakıldı.¹⁵ Türk siyasi hayatında derin izler bırakan Koraltan Demokratların siyasi haklarına kavuştuğu 1974'te vefat etti.

¹⁵ Şerafettin Turan, **Türk Devrim Tarihi V: Çağdaşlık Yolunda Türkiye**, Ankara, Bilgi Yayınevi, 2002, s.102.

BİRİNCİ BÖLÜM

İLK MESLEKİ FAALİYETLERİ ve MECLİSTEKİ ÇALIŞMALARIYLA REFİK KORALTAN (1908-1935)

1. Koraltan'ın Milletvekili Seçilmeden Önceki Faaliyetleri (1908-1920)

1.1. Eğitimi ve Çalışma Hayatının İlk Dönemi

Refik Koraltan, ilkokul ve rüştiyeyi Divriği'de tamamladıktan sonra daha iyi bir eğitim almak için İstanbul'a gelerek Cağaloğlu Mercan İdadisine başladı. 16 yaşında iken hukukçu olmaya karar vermiş, ikinci sınıfın sonunda Darülfünun Hukuk Şubesine geçerek eğitimine burada devam etmişti.¹

Hukuk bölümündeki öğrencilik yıllarında II. Meşrutiyet'e tanıklık etti. Osmanlı Devleti'nin uçuruma doğru yaklaştığını görmüş, dikkatini milletin kaderinin ne olacağı konusuna toplamıştı. Enver ve Niyazi Bey'lerin Resne Dağları'na çıkarak otoriter rejime son vermek üzere başlattıkları hareketler netice vermiş, 23 Temmuz 1908 günü II. Abdülhamit Kanun-i Esasi'nin tekrar yürürlüğe konulduğunu ilan etmek zorunda kalmıştı. Makedonya'daki gelişmelerden habersiz olan İstanbul halkı Meşrutiyet'in ilanını 24 Temmuz sabahı gazetelerden öğrenmişti.²

Bu haberin bayram havası yerine sessizliğe yol açtığını ifade eden Refik Koraltan, Meşrutiyet'in ansızın ilanını sevinç içinde karşıladığını anlatmıştır.³ Ayaklanmayı bilmeyen İstanbullular Anayasa'nın yürürlüğe konulmasını padişahın

¹ Coşkun Ertepinar, **Bir Politikacının Anıları: Herşey Vatan İçin Refik Koraltan**, Ankara, Hacettepe-Taş Kitapçılık, 1999, s.3-12.

² Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi (İkinci Meşrutiyet ve Birinci Dünya Savaşı)**, C.IX, 3.bs., Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2011, s.39.

³ Ertepinar, **a.g.e.**, s.12-14.

lütfu saymışlar, gerçeği öğrenince şaşkınlık yerini sevinç gösterilerine bırakmıştı. Yıldız Sarayı önüne gidenler Padişah'ı alkışlayarak, şükranlarını sunmuşlardı.⁴

Refik Koraltan, anılarında belirttiğine göre Cağaloğlu'ndaki okuluna gittiğinde, arkadaşları “Yaşasın meşrutiyet” diye bağışmaya başlamışlardır. Refik'in teklifiyle okuldan çıkan öğrenciler Babıâli'ye doğru halkla birlikte yürümüşlerdir. Koraltan, Meşrutiyeti ilan etmiş olsa da padişahın korktuğunu, ancak Babıâli'ye gelen halkın ona zarar vermek gibi bir amacının olmadığını, aksine sevincini göstermek istediğini söylemiştir. Halkın sadrazamdan yemin, padişahın söz beklediğini belirtmiştir. Söz alan sadrazam yemin etmiş, “Şevketmaap Efendimiz memnun ve mahzuz oldu; artık gidiniz” diyerek halkı yatıştırmaya çalışmıştır.⁵

Ertesi gün Yıldız Sarayı'na giden halk halifeyi görmek, sevincini paylaşmak istemiştir. Refik Bey o onları şöyle aktarmıştır:

“Halkı, sakallı bir zat olan Yıldız Kumandanı Şevket Paşa karşılamıştı. Gittikçe çığ gibi büyüyen bu kalabalığı, bir an evvel avutup dağıtmağa uğraşıyordu. Halbuki halk Yıldız çevresinden bir türlü ayrılmak istemiyor, mütemadiyen: “Halife, diyordu, Halife'yi istiyoruz!..” Fakat bu ısrarlı arzuya ve aradan yedi sekiz saat geçmesine rağmen Abdülhamit hâlâ görünürlerde yoktu. Nihayet halkın arkası kesilmeyen ısrarı ve tam teminatı üzerine, lütfetti, pencereden burnunu gösterdi. Onu bu kadarcık olsun gören halk; “Yaşa...” Diye bağırıyor; otuz üç yıllık müstebiti yine de alkışlıyordu.”⁶

Coşkun Ertepinar, Meşrutiyet'in ilanı ile meydana gelen yukarıda örnekleri verilen heyecan ve sevinç gösterilerine, okulda arkadaşlarıyla toplanan Refik'in bir kaç cümlelik coşkulu konuşmasının sebep olduğunu, böylece onun gelecekte hangi yolu izleyeceğini keşfettiğini açıklamıştır.⁷

İkinci Meşrutiyet yıllarında İstanbul'da Rumlar'ın, Ermeniler'in, Araplar'ın ve Kürtler'in cemiyetleri kurulmuştu. Bu esnada yıkıcı propagandalara karşı esaslı bir

⁴ Karal, **a.g.e.**, s.41-42.

⁵ Ertepinar, **a.g.e.**, s.15.

⁶ **A.e.**, s.17,18.

⁷ **A.e.**, s.18., Refik Koraltan, yıllar sonra bu döneme ilişkin yaptığı değerlendirmelerinde II.Meşrutiyet'in demokrasi tarihi açısından önemine işaret etmeyi ihmal etmemiştir. Bu bağlamda Meclis Başkanı olarak meydanlarda bu mücadelenin aşamalarına değinirken, 1908'de istibdat devrinin altında inlediğini belirttiği milletin esaret zincirlerini nasıl kırdığını da açıklamıştır. Bkz.; **BCA**, Fon No:10 9 0 0 Kutu No:471 Dosya No:1361 Sıra No:1, s.44.

fikir cephesi kurmak ve Türkçülük akımını güçlendirmek için Hamdullah Suphi ve arkadaşları Türk Ocağı'nı kurmuşlardı. Bu konular üzerinde kafa yoran Refik ve arkadaşları okul içinde milliyetçilik esasına dayalı Türk Cemiyetini kurmuşlardı. Bir sabah sarıklı hocaların medreselerden dışarı fırladıklarına, “gericilerin” vaziyete hâkim olduklarına tanık olan Refik, 31 Mart Vakası olarak anılan bu irtica hareketinin gizliden gizliye II. Abdülhamit tarafından tertiplendiği kanaatinde olmuştur.⁸

Refik, 28 Temmuz 1910'da Darülfünun Hukuk Şubesinden mezun oldu.⁹ Mezuniyeti sonrası Bursa'da kurulacak 2.Ceza Mahkemesi Başkanlığına talip oldu. Ancak genç olduğu gerekçesiyle Bursa merkezde Savcı Yardımcısı olarak görevlendirildi. Bursa'da bulunduğu Balkan Savaşı günlerinde milliyetçiliği alevlendirmek için çaba sarf etti. Bursa'daki Doyçebank'ta çalışan aynı zamanda İttihat ve Terakki'nin mesul kâtipliğini de yapan Celal Bayar ile burada tanıştı. Aralarında sıkı bir dostluk kurulmasa da birkaç kez görüştüler. Refik Bey, Bursa İttihat ve Terakki Teşkilatına üye kaydedildi.¹⁰

Bursa'da İttihat ve Terakki'ye üye olan Refik Bey, 1962'de aktardığı hatıralarında Meşrutiyet'in ilanından sonra memleketin idaresini eline alan İttihat ve Terakki yöneticilerinin tecrübesizliği ve yıllardır biriken ihtiraslar yüzünden Osmanlı İmparatorluğu'nun içeride ve dışarıda saldırıya uğradığını, kendisinin böyle bir dönemde Bursa'da üç yıl kadar görev yaptığını söylemiştir.¹¹

1913 yılında Bursa adliye teşkilatından ayrılan Refik Bey, Balkan Savaşı'nı takiben Trakya'da kurulan Münferit Hâkimlik teşkilatında görevlendirildi. Bu kapsamda savcı olarak Gelibolu Asliye Mahkemesinde işe başlamıştı.¹²

Refik Bey Gelibolu'da idealist dostlar aramış, coşkulu hitabeleriyle halk arasında milli duyguları yüceltmeye çalışmıştı. Gelibolu'da kurulan 27.Alayın kumandanı Erkânıharp Kaymakamı İrfan Kasım ile tanışmış, ricası üzerine mahkeme çıkışında alaya giderek, vatan sevgisi konulu dersler ve konferanslar vermeye

⁸ Ertepinar, **a.g.e.**, s.18-21.

⁹ **TBMM Albümü 1920-2010 (1950-1980)**, C.II, Ankara, TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları, 2010, s.538.

¹⁰ Ertepinar, **a.g.e.**, s.28-38.

¹¹ Refik Koraltan, **Tek Parti Devrinden 27 Mayıs İhtilali'ne Demokratlar: DP'nin Kurucusu Anlatıyor**, Haz. Kamil Maman, İstanbul, Timaş Yayınları, 2013, s.69.

¹² **BCA**, Fon No:10 9 0 0 Kutu No:459 Dosya No:1329 Sıra No:3, s.114, **TBMM Albümü**, C.II, s.538.

başlamıştı. Düşmanın Seddülbahir’de yaptığı ilk çıkarmayı bu alayın karşıladığını belirten Refik Bey, alayın başarısında pay sahibi olduğu kanısında olarak şöyle demiştir: “Şurasını iftiharla kaydedeyim; bu telkinlerin neticesidir ki harp fiilen başladığı gün, Arıburnunda vazife alan 27. Alay, harbin sonuna kadar aynı mevzii kahramanca muhafaza etmiş ve Çanakkale Melhamei kübrasında sancağına nişan verilen tek alay olmuştur.”¹³

Refik Bey, Gelibolu’daki savcılık günlerindeki faaliyetlerini İngiliz ve Fransız temsilcilerinin yakından izlediğini belirtmiştir. İki Alman savaş gemisinin boğazdan içeri girmesi üzerine temsilciler kendisiyle temaslarını arttırmışlardır.¹⁴ Osmanlı Devleti’nin savaşa Almanlar’ın yanında katılacağından endişe eden Refik Bey bu konudaki görüşlerini şöyle açıklamıştır:

“Bütün dünyaca müsellemler olduğu veçhile, o günkü bahri kuvvetlere göre denizler tamamen İtilafî müsellesin hâkimiyeti altında bulunuyordu. Bunları bildiğim için çok endişeli idim. Münevverlere, sıra düştükçe karşılaştığım hükümet adamlarına bu fikrimi telkine çalışıyordum. O günkü mevkiim icabı benim yapabileceğim teşebbüs tabii bundan ileri gidemezdi.”¹⁵

Refik Bey, 18 Mart 1915’teki asıl saldırı öncesi İngilizlerin Çanakkale Boğazı’ndaki tabyalara her gün bir iki saat süren yoğun bombalamalarına tanık olmuştu. Ona göre İngilizler isteselerdi ilk günlerde Boğazı geçebileceklerdi. Savaşın ilk günleri içinde Mustafa Kemal, yeni kurulmakta olan 19.Tümen’in komutanı olmuştu. Refik Bey, İngiliz çıkarması öncesi Gelibolu’ya gelen Mustafa Kemal ile burada tanışacaktı. Adli vazifesinin dışında askeri işlerle de ilgilenen Refik Bey, Konak Komutanı sıfatıyla 19.Tümen’in karargâhını hazırladığını açıklamıştı. Sabah han kapısı önünde ilk diyalogları gerçekleşti. Mustafa Kemal, denizlere hâkim olanın savaşı kazanacağını söyleyen ve İtilaf Devletleri aleyhine niçin savaşa girildiğini soran Refik Bey’e cevaben, “Bırak çocuğum artık vazife başlamıştır” demiştir.¹⁶

¹³ BCA, Fon No:10 9 0 0 Kutu No:459 Dosya No:1329 Sıra No:3, s.115.

¹⁴ Ertepinar, a.g.e., s.40-41.

¹⁵ BCA, Fon No:10 9 0 0 Kutu No:459 Dosya No:1329 Sıra No:3, s.116-117.

¹⁶ Ertepinar, a.g.e., s.42-44., Refik Bey, TBMM açıldıktan sonra bir gün Atatürk’e bu diyaloglarını hatırlatmış, Atatürk, “Başka türlü bir şey zaten diyemezdim, çünkü memleket tehlikede idi, milletimiz tehlikede idi, Payitaht tehlikede idi.” açıklamasında bulunmuştur. Bkz.; BCA, Fon no:10 9 0 0 Kutu No:459 Dosya No:1329 Sıra No:3, s.118.

Savaş öncesi alayda vatan sevgisi konulu dersler ve konferanslar veren Refik Bey, savaş başladıktan sonra da askerlerin ruhlarını vatan sevgisiyle doldurmaya sürdürmüştür. Bu süreçte heyecanlı hitabelerde bulunmuş, Gelibolu'daki askerlere Cihadi Mukaddes Fermanı'nı okumuştur.¹⁷

1.2. Savcılıktan Polis Müdürlüğü'ne

Refik Bey, gemilerden atılan top mermilerinin Gelibolu ve Bolayır önlerini dövdüğü günlerde Konya vilayeti Karaman kazasında kurulan İstinaf Mahkemesi Savcılığına tayin olduğunu haber almıştı. Adliye Nazırı İbrahim Bey'le görüşerek, tekrar Gelibolu'ya gönderilmesini istemiş, talebi geri çevrilmişti. Neticede isteksiz de olsa Karaman'a giderek 13 Nisan 1915'te göreve başlamıştı.¹⁸

Yeni görev yerinde Gelibolu'da olduğu gibi vazifesi dışındaki konuları da dert edinmiş, mücadeleden zaferle çıkmak adına halka telkinlerde bulunmuş, hatta köy ve şehirlerin imarı işleriyle de uğraşmıştı. Tehcir Kararı'nın uygulandığı esnada burada görev yapmış, Karaman Ermenilerinin ıstıraplı şekilde güney illerine sevkine çalışmış, bu konuda Ermenilerin takdirini kazanmıştı. Konya'ya giderek İhtiyat Zabiti Okulu'na başvuran Refik Bey, bünyesi elverişli olmadığı için kabul edilmemiştir. Ancak er olarak orduya alınmıştır. Orduya girişini takiben Konya Divanı Harbi Örfi Savcılığı, Fırka Hukuk Müşavirliği ve sayıları artan asker kaçakları için kurulan Divanı Harbi Mahsus adlı mahkemenin savcılığı da ona verilmiştir. Bir buçuk yıl görev yaptığı bu mahkemelerde çok sayıda kaçak ve şüphelinin davalarına bakmıştı. Asker kaçaklarının sayıları artmıştı. Cezaları uygulansa pek çoğu kurşuna dizilecekti. Refik Bey, Milli Mücadele Dönemi'nde kurulacak İstiklâl Mahkemelerinde sergileyeceği tutumun bir benzerini burada da gösterecekti. Bu bağlamda vatani görevini yaparken yolunu şaşırان çocukların sehpa yerine tekrar cepheye gönderilmesi için çaba harcamıştı. Kendi deyişle nice millet çocuğunun hayatını bağışlatan Refik Bey, yıllar sonra o döneme ait hatıralarını anlatırken bu yaklaşımından dolayı “derin bir vicdan huzuru” duyduğunu söyleyecekti. 1917'de İstanbul'da Emniyet Genel Müdürü olmuş dostu Aziz Bey ile

¹⁷ Ertepinar, a.g.e., s.43-44.

¹⁸ TBMM Albümü, C.II, s.538., Ertepinar, a.g.e., s.45-48.

buluşan Refik Bey, onun teklifiyle emniyet teşkilatında yer almayı kabul etmiş, önemli bir geçit noktası olan Pozantı'ya Emniyet Müfettişi olarak gönderilmişti.¹⁹

Refik Bey, Pozantı'da dört beş ay kadar görev yaptıktan sonra Trabzon Valisi olarak göreve başlayacak olan Süleyman Necmi Bey'in kendisiyle birlikte Trabzon'a gelerek Polis Müdürü olarak çalışması teklifini kabul etti.²⁰ Böylece 1917 yılı sonunda Trabzon Polis Müdürlüğüne tayin olan Refik Bey, görev yerine hareketinden önce Sadrazam Talat Paşa ile görüştürüldü. Trabzon'a yolculuk yaptığı vapurda Batum'a giden Cemal Paşa ile tanıştı. Kısıtlı imkânlarla görevine başlayan Refik Bey, 1918 Temmuz'u içinde Gülnihal vapuruyla Batum'a giden Enver Paşa'yı Vali ile birlikte Trabzon'da karşıladı. Enver Paşa'nın Vali Bey'e, "ne var ne yok" sorusuna karşılık valinin "güzellik efendim" cevabını vermesine içerleyen Refik Bey, kendini tutamayarak araya girmişti. Trabzon'da yaşanan sefaleti ve çeşitli sorunları aktarması üzerine Enver Paşa, "Paşa, geçen sene Manisa'da da böyleydi hadiseler, değil mi" diyerek Refik Bey'in donup kaldığı bir yaklaşım sergilemiştir.²¹

Refik Bey, Trabzon'da iken o bölgede kurulmak istenen Pontus Hükümeti'ne karşı mücadele etti. Evinde yapılan toplantıda Trabzon'u harekete geçirecek Trabzon Muhafaza-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti'nin temeli atıldı.²² Dağa çıkarak teşkilat kurma gereği bile düşünülmüş, ancak uygulanamamıştı. Mondros Ateşkesi imzalandıktan sonra İstanbul'da Nazım Paşa idaresinde Divanı Harbi Örfi kuruldu. Bu kapsamda Ermenilerin tehcir edilmesi olayına karışan Trabzonluların da gönderilmesi istendi. Refik Bey, Vali Süleyman Necmi Bey'e tutuklama emrini uygulamayacağını söylemişti.²³ Refik Bey birlikte mesai harcadığı Süleyman Necmi Bey'in pasif kaldığını düşünmüş, onu "namuslu, vatanperver, fakat korkak bir insan" olarak tanımlamıştı.²⁴

Trabzon Muhafaza-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti Refik Bey'in Trabzon Polis Müdürü olduğu 10 Şubat 1919 tarihinde kuruldu. Erzurum Kongresi'nin toplanmasına öncülük yapacak iki cemiyetten biri oldu. Tüzüğü 14 Şubat 1919'da

¹⁹ Ertepinar, **a.g.e.**, 48-63.

²⁰ Şükran Soner, "Emin Beyin Meclisi karıştıran sözleri", **Cumhuriyet**, 27.05.1969, s.5.

²¹ Ertepinar, **a.g.e.**, s.63-73.

²² Tülay Duran, "Refik Koraltan", **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi**, Sayı:31, İstanbul, Nisan 1970, s.26.

²³ Ertepinar, **a.g.e.**, s.74-93., Şükran Soner, "Emin Beyin Meclisi karıştıran sözleri", **Cumhuriyet**, 27.05.1969, s.5.

²⁴ Duran, **a.g.e.**, s.27.

verilen cemiyetin kuruluşu, 15 Şubat tarihli İstikbâl gazetesıyla duyuruldu. Cemiyet şehirdeki eşraf ve aydınlar tarafından kurulmuştu. Refik Bey'in adı cemiyetin kurucuları arasında yer almamıştı. Bununla birlikte kuruluşta Refik Bey gibi sivil-asker olmak üzere resmi görevlilerin de katkıları olmuştu.²⁵

Faik Ahmet Barutçu, o günlerde Trabzon'da tanıştığı Refik Bey'in kafasının milli duygularla dolu olduğuna temasla, İstanbul Hükümeti'nin kendilerinden istediği 40 kişinin tutuklanıp İstanbul'a gönderilmesine karşı çıktıklarını açıklamıştı.²⁶ Damat Ferit Paşa Hükümeti, bu gelişmeleri takiben şikâyet üzerine Vali'yi ve Refik Bey'i görevden uzaklaştırmıştı.²⁷ Yeni Trabzon Valisi Mehmet Galip Bey 19 Nisan 1920'de Trabzon'a gelmişti. Böylece eski Vali Süleyman Necmi Bey ile birlikte Refik Bey'in de Trabzon'daki görevi sona ermişti. İstanbul'a hareket eden ikili beraberlerinde Örfi İdare Mahkemesi tarafından istenen bazı kişileri de götürmüşlerdi.²⁸ Refik Bey, Trabzon İstiklal Mahkemesi Başkanı Hilmi Bey, Sıhhiye Müdürü Sadrettin Bey ve Jandarma Komutanı Tevfik Beylerin suçsuzluklarından emin olduğunu açıklayacaktı.²⁹

1.3. Mütareke Günleri: İstanbul ve Konya Çalışmaları

1919 Nisan'ı sonunda İstanbul'a dönen Refik Bey ilk iş olarak tehcir mahkemesiyle ilgili olarak beraberinde getirdiği kişilerin serbest bırakılmasına gayret göstermişti. Adliye Nezaretinde yaptığı temaslar neticesinde amacına ulaşan Refik Bey İstanbul Balık Pazarı Maksudi Hanı'nda yazıhane açarak avukatlığa başladı. Yazıhane memleket meselelerinin görüşüldüğü önemli bir yer haline gelmişti. Mayıs'ın ilk haftasında Birinci Dünya Savaşı esnasında İaşe Nazırı olarak çalışan İtthatçı Kara Kemal ile görüşme imkânı buldu. Anadolu'daki teşkilatlanmadan ve Mustafa Kemal'in Anadolu'ya geçeceğinden haberdar oldu.³⁰ Refik Bey, İstanbul'dan Anadolu'ya geçişine vesile olan bu süreci şöyle nakletmiştir:

²⁵ Sabahattin Özel, **Millî Mücadelede Trabzon**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1991, s.62-63.

²⁶ Faik Ahmet Barutçu, "Faik Ahmet Barutçu'nun Anıları", **Milliyet**, 14.01.1977, s.5.

²⁷ Şükran Soner, "Emin Beyin Meclisi karıştıran sözleri", **Cumhuriyet**, 27.05.1969, s.5.

²⁸ Özel, **a.g.e.**, s.28-29.

²⁹ Duran, **a.g.e.**, s.27.

³⁰ Ertepinar, **a.g.e.**, s.74-105., Duran, **a.g.e.**, s.27-28.

“Bir gün, Kemal Bey adında bir arkadaş, beni Galata’daki bir yazıhanede yapılacak toplantıya dâvet etti. İttihatçıların en vatanperverlerinden Kara Kemal’i orada gördüm. Beni Trabzon’daki çalışmalarından dolayı tebrik ettikten sonra, İstanbul’da çalışma imkânının kalmadığını söyleyerek, hangi vilâyette daha iyi tanınıyorsam oraya gitmemi tavsiye etti. Konya’da iyi tanınıyordum. Kara Kemal, Konya’nın tam merkez olduğunu ifade ile Konya’ya gitmemin doğru olacağını belirtti. O günlerde İzmir’in işgali başladı. Sultanahmet’teki tarihi toplantıya katıldıktan sonra Konya’ya gittim.”³¹

Yazar Hasan İzzettin Dinamo, Kutsal İsyân eserinin Atatürk’ün Samsun’a çıkışını aktardığı bölümünde Refik Koraltan’dan da bahsetmiştir. Buna göre 19 Mayıs 1919 sabahı Atatürk’ü karşılayanlar arasında Polis Müdürü olarak o da yer almıştır. Ayrıca arkadaşlarıyla Pontus tehlikesine karşı örgüt kurmaya çalışarak Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti’ni desteklemiştir. Mustafa Kemal Paşa’nın kendileri gibi düşündüğünü anlayan Koraltan ve arkadaşları onun yanından ayrılmamışlardır. Refik Bey, Batum’dan Sinop’a kadar yayılan Pontus’çuluğu yakın bilgisine dayanarak genç Paşa’ya aktarmıştır.³²

Dinamo’nun belgesel romanından aktarılan bu bilgiler çelişkili ifadeler barındırmaktadır. Refik Bey, hatıratında ve söyleşilerinde o tarihlerde İstanbul’da olduğunu açıklamıştır. Ayrıca bilindiği üzere Samsun’da değil Trabzon’da Polis Müdürü olarak görev yapmıştır. Gelibolu’da Atatürk’le karşılaşmalarını detaylarıyla anlatan Koraltan, böylesine tarihi bir ana tanıklığından bahsetmemiştir. Bu kapsamda Çanakkale Savaşı günlerinde tanıştıkları dikkate alındığında ikinci görüşmelerinin TBMM’nin açılışı sürecinde Ankara’da gerçekleştiği anlaşılmaktadır.³³

Refik Bey, Haziran sonuna kadar İstanbul’da kaldıktan sonra Temmuz’un ilk haftası içinde, Rus tehlikesine karşı Konya’ya yerleşmiş olan ailesinin yanına geldi. O günlerde iş başında bulunan Damat Ferit Paşa, milli harekete karşı halkı ayaklandırmak ve kendi arzularına göre saltanat ve hilafet etrafında toplamak için

³¹ Soner, a.g.e., s.5.

³² Hasan İzzettin Dinamo, **Kutsal İsyân: Millî Kurtuluş Savaşı’nın Gerçek Hikâyesi**, C.II, 2. bs., İstanbul, Tekin Yayınevi, 2012, s.53-74.

³³ Böyle olduğu halde Koraltan’ın Samsun Polis Müdürü olarak 19 Mayıs’ta Atatürk’ü karşıladığı bilgisi Dinamo’nun eserine atfen basında, akademik yayınlarda ve resmi kurum ve kuruluşların çeşitli yayınlarda yer bulmuştur. Bkz.: “75. Yılında 19 Mayıs: Mustafa Kemal’in gözleri ışıl ışıldı: Artık karada ölüm yok”, **Cumhuriyet**, Özel Ek, 19.05.1994, s.2-3., Mehmet Akif Bal, “Kuva-yı Milliye Hareketinde Polisler (1918-1920)”, **Polis Akademisi Yayınları**, Ankara, 2013, s.351-367. Bunlara ek olarak Refik Bey’in torunu Ali Yavuz Koraltan da 16.04.2015 tarihinde kendisiyle yapılan söyleşide, 19 Mayıs’ta dedesinin Samsun’da olduğu ve Atatürk’ü karşıladığı duyumunu dile getirmiştir.

Artin³⁴ lakaplı Cemal Bey'i Konya'ya Vali olarak göndermişti.³⁵ İngiliz Muhipleri Cemiyeti'ne üye olan Vali, Konya isyanıyla birinci derecede ilgisi bulunan Bozkırlı Zeynel Abidin ile temas kurmuştu. Konya Valisi Cemal Bey Harput Valisi Ali Galip ve Ankara Valisi Muhittin Paşa'nın hazırlayacağı kuvvetlerle birleşerek Sivas Kongresi'ni dağıtmayı da düşünüyordu. Vali'nin Kuva-yı Milliyecilere karşı takındığı tavır Konya'lı yurtseverleri harekete geçirmişti. O günlerde Heyet-i Temsiliye'nin sorunu çözmek için Albay Refet (Bele) Bey'i bir kısım kuvvetle Konya'ya gönderdiği haber alınmıştı. Durumu kendisi için tehlikeli gören Vali, 26 Eylül 1919'da İstanbul'a kaçmaya mecbur olmuştu.³⁶

Vali Cemal Bey'in faaliyetlerinden rahatsızlık duyan Refik Bey, bölgenin ileri gelenleri ve ordu mensupları ile yaptığı temaslarda valinin uzaklaştırılmasının önemine işaret etmiştir. Kolordu Komutanı Kara Sait Paşa ile yaptığı bir görüşmede bu zorunluluğu şöyle ortaya koymuştur:

“Konya, Garp Cephesinin arkasında ambar sayılan bir yerdir. Bu bölgede vakit geçirmeden Kuvayı Milliye teşkilâtı kurulmalıdır. Bunun için herşeyden evvel Konya'nın başında bir belâ ve musibet olarak bulunan Vali Cemal Beyin, her ne pahasına olursa olsun, buradan uzaklaştırılması lâzımdır. Bunun için silâhlı kuvvetlerin müzaheretine ihtiyaç vardır.”³⁷

Refik Bey, bu durumu Öğüt gazetesini çıkaran Rumelili Ahmet ile de görüşmüş, “Bu Valiyi, Afyon'dan iki fedai çağırıp yok edelim” demiştir. Bununla birlikte arkadaşları ile yaptığı değerlendirme sonucunda valinin ikna edilerek Konya'dan uzaklaştırılmasına karar verilmiştir. Vali ile yaptıkları görüşmede can güvenliğinin olmadığını söylemişler, Konya'yı terk etmeye ikna etmişlerdir. Bunun üzerine İstasyon Komutanı Kaymakam Arnavut Abidin Bey ile görüşen Refik Bey, şöyle demiştir: “Bu adamı defedeceğiz. Ona, bir eşyayı habise vagonu hazırla...

³⁴ Damat Ferit Paşa kabinesinde İçişleri Bakanlığı da yapmış olan Cemal Bey'e, Ermeni meselesini Ermeni komitecilerden daha fazla ele aldığı için Artin Cemal denilmiştir. Bkz.; Selahattin Tansel, **Mondros'tan Mudanya'ya Kadar**, C.II, İstanbul, MEB Yayınları, 1991, s.123.

³⁵ Ertepinar, **a.g.e.**, s.106-108.

³⁶ Tansel, **Mondros'tan Mudanya'ya Kadar**, C.II, s.123-126., Sabahattin Selek, **Milli Mücadele Ulusal Kurtuluş Savaşı**, C.I, İstanbul, Milliyet Yayınları, [t.y.], s.197-198., Ali Fuat Cebesoy, **Bilinmeyen Hatıralar Kuva-yı Milliye'nin İçyüzü**, 3.bs., Haz. Osman Selim Kocahanoğlu, İstanbul, Temel Yayınları, 2011, s.148-241.

³⁷ Ertepinar, **a.g.e.**, s.110-111.

Teşkilâtta bulunan Polis Müdürü, vagonun kapısını mühürlüyecek ve ancak İstanbul'da açılacak.” Refik Bey döneme ilişkin anılarında kendi gayretleriyle yapılan plan sonucu Vali Cemal Bey’i vagona kapatarak İstanbul’a gönderdiklerini, Vali’yi de kaçırmış gibi göstermeye çalıştıklarını söyleyecekti.³⁸

Konya’daki bir diğer tehlike Damat Ferit taraftarı olan ayan üyelerinden Zeynel Abidin’in, milli cepheyi yok etme çabaları olacaktı. Sivas’ta bulunan Mustafa Kemal Paşa’yı bilgilendirmek ve Konya’nın Milli Mücadele’ye katıldığını bildirmek için bir telgraf gönderilmişti. O gün Konya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti faaliyete geçirilecekti. 1919 yılı sonbaharında Zeynel Abidin’in kardeşi Rifat ve akrabaları Bozkır’da, Kuvay-ı Milliye karşıtı bir teşkilat kurmuştu. İsyân hareketini kuvvetle boğma taraftarı olan Refik Bey, İstanbul’dan gönderilen yeni Konya Valisi Suphi Bey’e bu yolda telkinlerde bulunmuştu. Vali, bazı hocalardan nasihat heyetleri oluşturarak asileri yatıştıracağını sanmış, yanılmıştı. Refik Bey, esasında korkak olduğunu belirttiği valiyi şöyle uyardığını aktarmıştır: “Yapacağınız tek şey vardır; derhal bir bölük jandarma sevk edip evvelâ nasihat, dinlemedikleri takdirde, yola getirmek için âsileri tedip... Bunun tek ilâcı bu. Evet, işgal edilen vatandaşları müessir bir şekilde tenvir, dinlemeyenleri tedip...”³⁹

Neticede Bozkır Olayları, Refik Bey’in önerdiği yöntemle çözülebilmiştir. Ancak asileri, Temsil Heyeti’nin gönderdiği kuvvetler dağıtmış, Albay Refet Bey olayların bastırılmasında rol almıştır.⁴⁰

1919 yılı sonlarında Miralay İsmet Bey Konya’ya gelmişti. Meydanda toplanan halka günün olaylarından bahsetmiş, vatani ve hakları savunmak için halkı Mustafa Kemal’in etrafında bütün olmaya çağırmıştı. Refik Bey, ilk kez karşılaştığı İsmet Bey’in, heyecanlı konuşmasını sıkılgan ve ürkek sesiyle titreyerek yaptığını söyleyecekti.⁴¹

³⁸ **BCA**, Fon No: 10 9 0 0 Kutu No: 471 Dosya No:1361 Sıra No:1, s.58., Ertepinar, **a.g.e.**, s.109-116., Refik Koraltan olaya ilişkin bir başka aktarımında valinin kaçtığını, bu durumu Mustafa Kemal’e bildirdiğini açıklamıştır. Bkz.; Şükran Soner, “Emin Beyin Meclisi karıştıran sözleri”, **Cumhuriyet**, 27.05.1969, s.5.

³⁹ Ertepinar, **a.g.e.**, s.118-122.

⁴⁰ Sabahattin Selek, **Milli Mücadele Ulusal Kurtuluş Savaşı**, C.II, İstanbul, Milliyet Yayınları, [t.y.], s.29-30.

⁴¹ Ertepinar, **a.g.e.**, s.123.

2. İlk Mecliste Refik Koraltan (1920–1923)

Padişah Vahdettin tarafından Mondros Ateşkesi sonrası kapatılan Osmanlı Mebusan Meclisinin, Erzurum ve Sivas Kongreleri sonrası artan baskı sonucu yeniden açılmasına karar verilmişti. Bu çerçevede Konya’da da seçim hazırlıkları başlamıştı. İlk günden beri birlikte çalıştığı arkadaşları onun da İstanbul’a milletvekili olarak gitmesini desteklemişlerdi. Ancak Refik Bey, işgal altında bulunan İstanbul’da açılacak Meclisin memlekete fayda sağlamayacağını düşünüyordu. Bu sebeple Konya’daki teşkilatı bırakıp İstanbul’a gitmeyi milli menfaatlere aykırı bulmuş, milletvekili olma teklifini reddetmişti. Neticede Konya’dan gönderilen beş kişilik milletvekili grubunda yer almamıştı.⁴²

İstanbul’un işgal edilerek, Osmanlı Mebusan Meclisinin dağıtılması Ankara’da yeni bir Meclisin toplanmasına zemin hazırlamıştı. Mustafa Kemal’in 19 Mart 1920 tarihli genelgesi ile Ankara’da olağanüstü yetkilere sahip bir Meclisin toplanacağı, hazırlıkların yapılarak seçilen milletvekillerinin bir an önce Ankara’ya gönderilmesi duyurulmuştu.

O günlerde Zeynel Abidin taraftarları, İstanbul’da padişah ve halife dururken Ankara’ya gidilmemesi talimatını vermişler, Mustafa Kemal Paşa’nın etrafında toplanmanın dine ve şeriata aykırı olduğunu ilan etmişlerdir.⁴³ Albay Refet Bey, Konya’da bulunan XII. Kolordu Komutanı Albay Fahrettin Bey ile Konya Valisi Suphi Bey’in bu işlerde faal olduklarını 26 Mart 1920’de Ankara’ya bildirmiş, yeterli kuvvetle Konya’ya hareket için izin almıştır. 3 Nisan’da Fahrettin Bey’le görüşen Refet Bey onu, Vali Suphi Bey’i ve beraberindekileri isteksiz olarak Ankara’ya götürerek, Mustafa Kemal Paşa’nın emrine girmelerine çalışmıştır. Bu olaylar üzerine Vali ve Kolordu Komutanı’nın bir süre görevlerinden uzaklaştırılmaları uygun görülüş, İsmet Paşa komutanlığa tayin edilmiştir. Bununla birlikte Konya’ya dönen Fahrettin Bey, İstanbul’a çektiği telgraf ile Heyet-i Temsiliye’ye bağlanacağını bildirmiş, böylece yeniden görevinin başına dönmüştür.⁴⁴

⁴² A.y.

⁴³ A.e., s.127.

⁴⁴ Ali Fuat Cebesoy, **Milli Mücadele Hatıraları**, İstanbul, Temel Yayınları, 2017, s.395-396., Selahattin Tansel, **Mondros’tan Mudanya’ya Kadar**, C.III, İstanbul, MEB Yayınları, 1991, s.69-71., Selek, **Milli Mücadele Ulusal Kurtuluş Savaşı**, C.II, s.29-30.

Bu çabalar esnasında Nisan ayının ikinci haftası başında Ankara’da toplanacak Meclise üye gönderilmemesi propagandasına karşı Konya Karahafız Medresesi’nde bir toplantı düzenlenmiştir. Toplantıda Refik Bey de konuşma yapmıştır. Konuşmasında Ankara’da kurulacak Meclisin memleketin içinde bulunduğu korkunç durumdan kurtulmak için tek çare olduğunu ve Ankara’ya gidecek kişilerin hiçbir tehlikeye uğramayacaklarını savunmuştur. Özellikle Mevlevi Çelebilerinden Konya Müftüsü Abdülhalim Çelebi’nin Ankara’ya gitmesini istemiştir. Bu açıklamalarının ardından kendisinin neden gitmediği sorulmuş, cevaben eğer bir tehlike seziliyorsa gidecek milletvekili heyetinin ilk sırasına kendi adının yazılmasını söylemiştir. Böylece yapılan seçime o da katılmış, Konya’da listenin başında yer almıştır.⁴⁵

Konya’dan milletvekili seçilen Refik Bey ve Abdülhalim Çelebi birlikte Ankara’ya gitmişlerdi. Refik Bey, o gün için önemli bir insan olduğuna temas ettiği Çelebi’nin, kendilerini karşılamaya kimsenin gelmemesine kırılarak, trenden inmek istemediğini aktarmıştır. Onu ikna ederek Mevlevihane’ye götürdüğünü belirten Refik Bey, Mustafa Kemal’i bularak, durumun mahzurunun ona bildirdiğini ifade etmiştir. Bunun üzerine haber alamadıklarını belirten Mustafa Kemal’in, hoş geldin demek için iki kişiyi yolladığını açıklamıştır. 22 Nisan gecesini Mevlevihane’de geçiren Refik Bey, Meclisin açıldığı 23 Nisan 1920 gününü şöyle anlatmıştır:

“Ertesi sabah doğru Hacıbayram Camiine gittik. Meclis o gün açılıyordu. Binlerce insan tekbir getirerek Meclis’e doğru yürüyordu. En yaşlı üyenin konuşması ile Meclis açılmıştı. Ağlayanlar, kelimeyi şahadet getirenler dolu idi.”⁴⁶

Açılış konuşmasını takiben hemen Başkanlık Divanı seçimlerine geçilmesi üzerine söz alan Refik Bey, çoğunluk olmadığı için seçimlerin yapılmamasını isteyen şöyle bir konuşma yaptığını açıklamıştır:

⁴⁵ Ertepinar, **a.g.e.**, s.127-128.

⁴⁶ Soner, **a.g.e.**, s.5., Ertepinar, **a.g.e.**, s.129-133., 1970 yılı Nisan’ında Meclisin açılışının 50.yılı dolayısıyla hayatta olan üyelerle söyleşi yapılmıştır. Anılarına başvuru Koraltan şöyle demiştir: “23 Nisan sabahı Hacı Bayram camiinde Cuma namazı kılınmak üzere toplanıldı. Camiden çıktık, sokaklar yürünmez, geçilmez bir haldeydi, fesli, çemberli, külahlı, şalvarlı ve entarili insanlarla doluydu...” Bkz.; Duran, **a.g.e.**, s.29.

“Ayağımızın tozu ve çamuru ile daha dün geldik. Görüyorsunuz henüz birçok arkadaşlarımız gelmemiştir. Riyaset divanı mühimdir. Meclisi temsil edecek bir heyettir. Birbirimizi tanımıyoruz. Kimi seçeceğiz? Kime oy vereceğiz?”⁴⁷

Böylece divanın, günün önemini kavrayan kişilerden oluşması ve bu esnada çevrede etkisi olan Abdulhalim Çelebi'nin Meclis Başkanvekili seçilmesi için zaman kazanmak istemiştir. Seçimlerde ısrar edilmesi üzerine sebebini öğrenmeye çalışmış, Mustafa Kemal karşıtları ilk günden çalışmaya başladıkları için acele edildiği kanaatine varmıştır. Bu sebeple tekrar kürsüye çıkarak şöyle demiştir:

“Mustafa Kemal Paşa, milli Kurtuluş dâvasının alemdarıdır. O seçilse de, seçilmese de Meclisin tabii reisi. Çünkü hepimiz onun ismi, şahsiyeti ve dâveti üzerine toplanmış kimseleriz.”⁴⁸

Refik Bey, kendisinden sonra kürsüye gelen Mustafa Kemal Paşa'nın, ateşli bir konuşmayla kalpleri kendisine bağladığını, aynı gün ittifakla BMM Başkanı seçilmesi üzerine “mütevazi bir sesle teşekkür” ettiğini belirtmiştir. Bununla birlikte diğer seçimler onun istediği gibi sonraki toplantılara bırakılmıştır. Böylece tasarladığı şekilde Abdulhalim Çelebi'nin Başkanvekilliği'ne seçilmesini sağlamış, kendisi de Başkanlık Divanı Kâtipliğine seçilmiştir.⁴⁹

İlk Meclis işgal koşulları altında çalışmış ve Milli Mücadele'nin silahlı aşamasının sona ermesiyle misyonunu tamamlamıştı. Bununla birlikte bu süreçte sadece bağımsızlık mücadelesi vermekle kalmamış, Meclis içindeki muhalefete karşı da mücadele edilmişti. Örgütlü bir muhalefetin belirmesi üzerine Müdafaa-i Hukuk Grubu oluşturulmuş, muhalifler İkinci Grup adıyla faaliyetlerine hız vermişlerdi. Kılıç Ali'ye göre Müdafaa-i Hukuk Grubunun “en ateşli ve mücadeleciler sözcüleri” arasında Refik Bey de yer almıştı. Refik Bey, İlk Mecliste mücadele etmek zorunda kaldıkları muhalefetin yapısını, verdiği bir örnekle ortaya koymuştu. Buna göre Bursa milletvekili Dr. Emin Bey bir kanun teklifinde bulunarak, erkeklerin evlenirken sağlık muayenesine tabi tutulduklarına işaretle evlenecek kadınların da muayeneden geçmelerini önermiştir. Milletvekillerinin bu tasarımı

⁴⁷ Ertepinar, a.g.e., s.133-134.

⁴⁸ Soner, a.g.e., s.5., Ertepinar, a.g.e., s.134.

⁴⁹ Soner, a.g.e., s.5., Ertepinar, a.g.e., s.134-135.

feveranla karşıladıklarını belirten Refik Bey, Emin Bey'i saldırılardan güçlkle kurtardıklarını belirtmiştir. Oturum tatil edilmesine karşın tepkiler dinmemiş, biri Yozgat müftüsü olan iki hoca Meclisin balkonuna çıkarak, "Müslümanlar şeriat, din elden gidiyor kurtarın" diyerek bağırışlardır. Hocaları balkondan içeriye zor kullanarak alabildiklerini ifade eden Refik Bey, mücadele ettikleri muhalefetin yapısını böyle anlatmıştır.⁵⁰

Refik Bey, Meclis içinde ve dışında Mustafa Kemal aleyhtarı propagandaların görüldüğüne temasla Erzurum'da hazırlanan bir komplodan bahsetmiştir. Ona göre bu komplonun içinde Kazım Karabekir Paşa⁵¹ ve Erzurum milletvekilleri yer almıştır. Bu hareketi önlemek amacıyla görevlendirilen Adalet Bakanı Celalettin Arif Bey de bu komploya katılmıştır. Durumu öğrenen Mustafa Kemal, Bakan'ı değiştirmeyi tasarlamış, yerine Refik Bey'in Adalet Bakanı olmasını istemiştir. Anılarında belirttiğine göre Refik Bey, Mustafa Kemal'in, "Adliye Vekili olacaksınız" talebine "Aman Paşam, Vekillik ve ben. Ben daha çok gencim. Sonra Vekillik çok ağır bir vazifedir. Mebusluğumu yaparsam bana ne mutlu" karşılığını vermiştir. Mustafa Kemal'in, görevi kabul etmek istemeyen Refik Bey'e "Ne demek. Vekil olanlar senden daha bilgili, daha mı kudretlidir?... Yoksa bir duyduğun mu var" çıkışı üzerine "Şimdi anlıyorum ki teklifinizde bir fedakârlık, feragat ve büyük vazife mündemiçtir. O takdirde emrinize hazırım" diyerek teklifi kabul etmiştir.⁵²

Takiben Mustafa Kemal, Refik Bey'in Adalet Bakanı seçilmesini isteyen bir teklifi Başkanlığa vermiştir. Ancak bazı Konya milletvekilleri buna karşı çıkarak, onun seçilmemesi için kulis faaliyetlerinde bulunmuş, başarılı olmuşlardır. Bunu öğrenen Mustafa Kemal Refik Bey'i yanına çağırarak şöyle demiştir:

⁵⁰ Kılıç Ali, **Atatürk'ün Sırdaşı Kılıç Ali'nin Anıları**, 18.bs., Haz.Hulûsi Turgut, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2016, s.168., Soner, **a.g.e.**, s.5., Emin Bey'e yapılan saldırıdan etkilenen Kılıç Ali de anılarında bu örneğe yer vermiştir. Bkz.; Ali, **a.g.e.**, s.166.

⁵¹ Atatürk, Erzurum'da Celalettin Arif ve Hüseyin Avni Bey'lerin dâhil olduğu bir komplo girişiminden bahsetmiş, ancak Koraltan'ın aksine Kazım Karabekir'in bu oluşumdan rahatsızlık duyarak onlara cephe aldığını ifade etmiştir. Erzurum'dan dönen Celalettin Arif ve Hüseyin Avni Bey'ler muhalif tutumlarını Mecliste de sürdürmüş, Karabekir'e saldırılarıyla Meclisi oyalamışlardır. Bkz.; Mustafa Kemal Atatürk, **Gençler İçin Fotoğraflarla Nutuk**, Haz. Sabahattin Özel, Erol Şadi Erdinç, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2010, s.322-332.

⁵² Ertepinar, **a.g.e.**, s.187-188.

“Görüyor musun, hayatlarını kurtardığın seninkileri? Ama üzülme, sen onlara yaptığın iyilikle asaletini, necabetini insanlığını gösterdin. Onlar ise sana karşı takındıkları bu tavırla cibilliyetlerini belli ediyorlar.”⁵³

Meclis içinde ve dışında meydana gelen bu olaylar Mustafa Kemal’e sıkıntılı günler yaşatmış, Refik Bey, bu süreçte Onu bertaraf etmek isteyenlere karşı yanında olarak destek vermişti. Görünüşe göre Mustafa Kemal de ona yakınlık göstermiş, güven duymuştu.

2.1. Ordu Teşkilatına ve Genelkurmay İdaresine Yönelik Eleştirileri

Meclisin açılmasını takiben başlayan Yunan saldırıları Bursa-Uşak hattına ulaşınca milletvekilleri arasında büyük bir telaş yaşanmıştır. Özellikle Osmanlı başkentlerinden Bursa’nın Yunan işgaline uğraması tansiyonu iyice yükseltmiştir. Konya milletvekili Refik Bey ve arkadaşları 9 Temmuz 1920’de, Müdafaa-i Milliye Teşkilatı’nın takviyesi konusunda alınacak tedbirlere dair dört maddelik takrir sunmuşlar, takririn gizli celsede görüşülmesini istemişlerdi. Esaslı tartışmalara sebep olan takrirden özetle şu maddeler yer almıştı:

“Büyük ve küçük rütbeli subayların kumandasında en az 10 asker olmak üzere; seçme kuvvetler kurulması. Bazı milletvekillerinin halen yaptıkları gibi kendi bölgelerinden gönüllü kuvvetler teşkili ile orduya katılmak üzere imkânı olan, milletvekillerinin görevlendirilmesi. Meclisin bundan böyle içtüzük münakaşaları ve diğer tâli meselelerle uğraşmayıp bütün çalışmasını yalnız savunma ile ilgili konulara hasretmesi. Emirlerinin hemen cepheye gönderilmesi ve subaylara hizmetçi tutulması için bir tahsisat verilmesi.”⁵⁴

⁵³ A.e., s.189.

⁵⁴ Selek, **Milli Mücadele Ulusal Kurtuluş Savaşı**, C.II, s.64., Takririn tam metni: 1)İçtimamızın saiki yeganesi olan istihlası vatan ve muhafazai istiklal ve hakimiyet hususunda azami dereceye ifrağı icap ve maalesef şimdiye kadar layık olduğu ehemmiyette tertip ve izhar edilmediği vekayii müellime-i ahire ile tahakkuk eden müdafaai milliye teşkilatının bir an evvel ikmalî nevakisiyle an be an artan mehaliki azimenin önüne geçilmesi için her milletin tehlike zamanlarında teşebbüs ettikleri tedabiri fevkalade cümlesinden olmak üzere son zamanlarda Almanların, Bulgarların yaptıkları gibi büyük ve küçük rütbeli zabitanın mürekkep ve her bir zabitanın maiyetine asgari onar nefer tefrikiyle bu suretle vücade getirilecek mühim ve güzide bir kuvvetin acilen düşman karşısına sevkini.

Refik Bey, verdikleri takririn gizli oturumda görüşülmesini istemiş, Mustafa Kemal Paşa buna lüzum olmadığını ifade etmiştir. Bunun üzerine konunun gizli oturumda ele alınması oya sunulmuş, çoğunluğun sağlanamaması üzerine görüşme açık yapılmıştır. Takriri açıklamak üzere söz alan Refik Bey konuşmasının başında, takririnde hiçbir kişiye ve hiçbir kişinin şahsına sataşmayacağını, açıklamalarının bedbaht vatanın uğradığı felaketleri önlemek ve bu dertlerin çaresini aramak için olacağını söylemiştir.

Meclisin açılış günü, milletin hatırasında hürmetle adı anılacak Mustafa Kemal Paşa'nın yaptığı konuşmada, millete kıymetli bir görev düştüğünü ifade ettiğini hatırlatmıştır. Refik Bey, “bu vazifenin vatanımıza saldıran düşmanların önüne aslanlar gibi dikilmek ve hain din düşmanlarının karşısında atalarımıza layık olduğumuzu ispat etmek” olduğunu açıklamıştır. Mustafa Kemal Paşa'nın bütün tehlikelere karşı göğsünü gererek meydana atılmasına, kendisi ve millet namına teşekkür ettiğini söyleyen Refik Bey, bu tarihi görevle Paşa'nın muhitini etrafına toplamayı başardığını belirtmiştir. Ancak bu muhterem kişinin amacı etrafında fiilen toplanma kudretinin gösterilemediğini, vatani kurtarma endişesiyle açılan Meclisin görevini layıkıyla yerine getiremediğini iddia etmiştir.

Refik Bey'e göre düşmanın hücum edeceği yerler tespit edilememiş, dindaşlar ve ırkdaşlar cefa altında bırakılmıştır. Düşmanların görüldüğü kadar güçlü olmadığını belirten Refik Bey, savunma hattı kurulabilmiş olsa İzmir ve Adana cephesinde, Bursa ovalarında, Karadeniz sahillerinde ve Doğu illerinde düşmanın bu

2)Azayı muhteremden birkaç zatın gönüllü kuvvetleri teşkil ile ordumuza iltihakı ve maksadı mukaddesi üzerine açtıkları şayanı tebcil ve hürmet esere tebaan diğer rüfekadan da bu şerefli vazifeye koşacakları, azami tesir yapacak mahallere bilizam tehlike önünde bütün milleti toplayarak zaif yerimizden bizi avlamak isteyen hilekâr ve hunhar düşmana layık olduğu mukabeleyi temin etmek.

3)Her taraftan maruz bırakıldığımız mehalif karşısında Meclisin müzakerat ve faaliyeti artık bundan böyle olsun yalnız ve doğrudan doğruya müdafaa vatana müteallik hususatı mühimmeye hasır ve kasır ile Nizamnamei Dahili münakaşatı ve saire gibi bugünkü günlerimizde tali derecede düşünülecek hususatı terk ile hayatı millet ve memlekete müteallik her nevi mesaili birbirimizden saklamayarak bütün derslerimizi açıktan açığa teşrih ve devasını yine aynı samimiyet ve tehalükle düşünmek lazım ve hatta elzemdir.

4)En ufak bir kuvvetin bile ihmal edilemeyeceği şu anati mühimme ve mehlikede şimdiye kadar devamı dahi sıfatı celilei askeriye ile gayri kabili tevfik ve hizmetçi namiyle maalesef hidematı süfliyede istihdaf edilen ve miktarı bila mübalağa binlere balığ olan neferatın hemen ve bila ifadei vakit vazifei vataniyelerine sevkleri ve hizmetçiye muhtaç olan zabıtana münasip bir tahsisat verilerek bu ihtiyacın temin olunmasını ve dahili hizmet olan efradın da hüsnü sevk ve istihdamı emrinde alakadarana talimatı muktaziye ita edilmesini ve işbu hususatın müstacelen tetkik ve karara raptını teklif ederiz. Bkz.; **T.B.M.M. Zabıt Ceridesi**, Dönem: I, C.II, 12.07.1920, s.270-272.

mübarek toprakları bu kadar cüretle çiğnemeye muvaffak olamayacağını savunmuştur.

İzmir cephesinde maruz kalınan durumun Müdafaa-i Milliye Vekâleti'nin (Milli Savunma Bakanlığı) görevini hakkıyla yerine getirememesinden ileri geldiğini iddia etmiştir. Bunun yanında Erkânı Harbiye-i Umumiye Riyaseti'nin (Genelkurmay Başkanlığı) genel kumanda meselesini layık olduğu önemde takip edemediğini ifade etmiştir. Mecliste gürültülerin çıkması üzerine görevin ihmal edildiğini, layıkıyla yerine getirilmediğini yinelemiştir.⁵⁵

Refik Bey, ikinci bir konu olarak Babiâli teşkilatının olduğu gibi alınarak Ankara'nın hükümet dairesi içine yerleştirildiğini söylemiştir. Ne iş yaptığı bilinmeyen birçok masanın meydana getirilmesi sebebiyle Dâhiliye Vekili'nin üzerine aldığı görevi hakkıyla yerine getiremediği kanaatini aktarmıştır.

Konya'da muhalefet olduğu iddialarına da değinen Refik Bey, idare adamları ve memurların da görevlerini gerektiği gibi yapamadıklarını ifade etmiştir. Görevler yerine getirilse Konya'da muhalefetin tamamen kaybolacağını ve istenilen kuvvetin sağlanacağını savunmuş, Konya'nın idare zaafı yüzünden "hercümerç" içinde kaldığını söylemiştir. Meclis, "doğru doğru" sesleriyle kendisini onaylamıştır.⁵⁶

Meclisten aldığı bu desteğin ardından derdini Mustafa Kemal Paşa'ya söylediğini, geç kalındığını ancak son zamanlarda bu derdin kabul edildiğini açıklamıştır. Refik Bey'e göre idare işlerinde Dâhiliye Vekâleti kendi memurlarını tanıyamamış ve işi kavrayamamıştır. Buna kanıt olarak zaman zaman çıkan isyanları göstermiştir. Yozgat olayında mutasarrıfın isyanı körüklediğini iddia etmiştir.

Milletin, düşmanlarının tahminlerine aykırı olarak dört savaş yılı milyonlarca askeri cephede idare etmekle beraber talihin kendilerine yardımcı olmadığını, mağlubiyetin korkuya yol açtığını açıklamıştır. Bu durumda iken doğuda muazzam bir kuvvetin varlığını duyurduğunu, böylece mağduriyetlerine son verileceği temennisinin yükselmeye başladığını ifade etmiştir. Bu fikirlerin lehine olarak Rusya içinde din kardeşleri olan Müslümanların, Yeşil Ordu adı altında toplanarak önce

⁵⁵ Refik Bey, 12 Temmuz 1920 tarihli bu oturumda "Müdafaa-i Milliye Vekâleti Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Vekâleti vazifelerini yapamamıştır." diyerek, açıkça cephe kumandanlığını hedef almıştı. Bkz.; Cebesoy, **Milli Mücadele Hatıraları**, s.489-490.

⁵⁶ **T.B.M.M. Zabıt Ceridesi**, Dönem:I, C.II, 12.07.1920, s.270-274.

kendilerini sonra Anadolu'yu kurtarmak üzere zalim kuvvetlerin karşısına geçecekleri haberinin çeşitli vasıtalarla ilan edildiğini aktarmıştır. Böyle olduğu halde dışarıdan bir kuvvetin kendilerine yardımı konusunda geç kalındığını, Kemal Paşa Hazretlerinin bunu daha önce açığa vurması gerektiğini, milletin yardım elini beklediğini söylemiştir.

İnkılâp zamanında, olağanüstü bir dönemde, kanundan ve şekilden ayrılmamayı eleştiren Refik Bey, “İhtilal zamanında kanun susar” sözüyle ihtilal koşullarında kanunlarla zaman kaybedildiği kanaatini dile getirmiştir.

Zayıf noktaların takviyesi konusunda Müdafaa-i Milliye Vekâleti ve Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti'ne yakaran Refik Bey, Bursa'da kumandan, vali ve jandarma kumandanının düşman geliyor diye Bilecik'e kaçmasını eleştirmiştir. Düşmanla adım adım dövüşerek, o toprakları kanla yıkayarak çekilmek gerektiğini söylemiştir.

Takirdeki bir temenniye de açıklayan Refik Bey, Almanya ve Bulgaristan'da olduğu gibi tehlike karşısında subayların birleştirilmesiyle alaylar oluşturulmasını önermiştir. Subay evlerinde erlerin bulunmasını eleştirmiş, böyle bir zamanda erlerin vatan vazifesinin dışında kalmalarının doğru olmadığını savunmuştur. Ayrıca askere alınan erlere iyi muamele yapılmasını istemiştir. Son söz olarak dâhili memurların “biraz halkçı” olmalarını, merdivenin yukarisından bakmamalarını, birinci basamakta bulunan halka ellerini uzatmalarını, halkı yükseltmelerini ve vatan savunması görevini yerine getirmelerini istemiştir.⁵⁷

Refik Bey'in ardından söz alan Mustafa Kemal Paşa, hakkındaki samimi duygulara ve güvene teşekkür ettikten sonra takriri ve açıklamaları değerlendirmiştir. Buna göre, Yunan saldırısının bugünkü durumunun sonuç olmadığını, bu duruma bakarak hüküm vermenin doğru olmadığını söylemiş, her şeyi yapmakta maddi imkân bulunamayacağını eklemiştir. Takririn ilk maddesinde belirtilen ordunun ikmali konusuna ilişkin olarak “Ordumuzun teşkilatı pek mükemmeldir ve dünyada bizim ordumuzun teşkilatından muntazam bir ordu teşkilatı yoktur” diyerek, noksanın başka yerlerde aranması gerektiğine işaret etmiştir.

⁵⁷ A.e., s.274-278.

Almanya’da ve Bulgaristan’da olduğu gibi sadece subaylardan oluşan kıtalar oluşturmak konusuna değinen Mustafa Kemal Paşa, bu teşkilatların kendilerine tavsiye edilmesine lüzum olmadığını söylemiştir. Subaylardan kıta, alay ve tabur oluşturmanın subayları kütleler halinde ateşe atacağını belirtmiştir. Buna karşın kuvvetlerinin ufak ufak kütlelerden oluşması, başlarında da subaylar bulunması uygulamasına başlanmış olduğunu açıklamıştır.

Mustafa Kemal Paşa, takririn ikinci maddesinde belirtilen arkadaşlardan gönüllü kıtalar oluşturulması konusunda, kuvvet oluşturabilirim diyen kişiye arzu ettiği görevin verileceğini söylemiştir. Üçüncü maddede açıklanan mesainin vatan savunmasına ayrılması, kanuni şeylerle uğraşılması tavsiyesine katılmayan Mustafa Kemal, bazı konularda kanun hükümleri dışına çıkılamayacağını Refik Bey’in sözlerine temasla aleyhine olarak vurgulamıştır. Mustafa Kemal, takririn son maddesinde ifade edilen subayların nezdinde hizmetçi bulundurulmaması görüşüne de katılmadığını açıklamıştır. Savaş cephelerinden uzak bırakılan subay ailelerinin korunmasının, onları vicdanen rahat ettireceği kanaatini aktarmış, ancak bu görevde bulunan kişilerin silahsız ve mümkün olduğunca malul kişilerden oluşması gerektiğini ifade etmiştir.

Mustafa Kemal Paşa, Refik Bey’in dışarıdan bir kuvvet sağlanması konusunda neden girişimlerin daha önce yapılmadığı eleştirisine de yanıt vermiştir. Bu kapsamda girişimlerin birkaç aydan beri değil çok önceden beri yapıldığını, ancak başvuruların neticesinin bugün ortaya çıktığını söylemiştir. İç idarede arzu edilen başarının gerçekleşmediği eleştirisini kabul eden Mustafa Kemal, bu durumu muktedir memur bulunamamasına bağlamıştır. Refik Bey’in halkçılık eleştirilerine karşılık bugünkü varlığın milletin genel eğilimini ispat ettiğini, onun da halkçılık ve halk hükümeti olduğunu söylemiştir. Hükümetin ve idarenin halkın eline geçmesi için çalışılması gerektiğini, bu konuyla kişisel olarak ilgilendiğini, kısa zamanda bunu ifade eden mütalaasını Meclise sunacağını açıklamıştır.

Takrirle başlayan konulara açıklık getirmek ve başkanlığına yönelik eleştirilere cevap vermek üzere Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Reisi Edirne milletvekili İsmet Bey de söz almıştır. Eldeki kuvvet en iyi şekilde istihdam olunduktan sonra bile geri çekilme ve düşman istilası olabileceğini söylemiştir. Genelkurmayın görevini yerine getirmediğini iddia etmek için örnek gösterilmesini, falan cepheye falan kuvvetin gönderilmediği için bu felaketin olduğunun belirtilmesini istemiştir. Milletvekillerine

neden Ankara’da bulduklarını soran İsmet Bey, İstanbul’dan çizme ile kovulduklarını, buraya eğlenmek için gelmediklerini söylemiştir. Salihli cephesinden kaçan kumandan iddiasının gerçeği yansıtmadığını, görevini yapan bir kişi için bu kadar saldırgan sözler söylenmesinin doğru olmadığını belirtmiştir. Araya giren Refik Bey “Tecavüz yoktur ve vazifemizi yapıyoruz” demiştir. Bunun üzerine İsmet Bey, cephede görev yapanlar hakkında dedikodulara kapılmamak gerektiğini vurgulamıştır.⁵⁸

Refik Bey ve arkadaşlarının Bursa’nın işgali üzerine savunmanın güçlendirilmesine ilişkin verdikleri dört maddelik takrirleri görüşmelere yeni bir boyut eklemiştir. Buna göre Refik Bey’in başını çektiği bazı milletvekilleri işgal haberlerinin yarattığı duygu seli içinde savunmanın yetersizliğine odaklanmış, geri çekilmenin hesabını sormak istemişlerdi. Sonuçta verdikleri önerge gensoru şekline dönüşmüştü.⁵⁹

Bursa, Sevr Antlaşması’nın zorla kabul ettirilmesi sürecinde işgal edilmişti. Özellikle bu şehrin düşman işgali altına girmesi, üstelik yeterince savunulmayarak terk edildiği iddiaları Mecliste esaslı tartışmalara yol açmıştı. Bu konuda en hassas davrananlardan biri de üç yıl Bursa’da görev yapmış olan Refik Bey’di.

Genelkurmay Başkanı İsmet Paşa, 25 Eylül 1920’de Mecliste yaptığı konuşmada son zamanlarda ahlaki zaafiyet yansıtan olaylardan bahsetmiş, Bursa’da ulema kisvesinde bazı bedbahtların, Yunan gelişinin kurtuluş getirdiği şeklindeki söylemlerine tepki göstermiştir. İsmet Paşa’nın açıklamalarını değerlendirmek üzere söz alan Refik Bey, bu oturumda olduğu gibi memleketi tehlikeden kurtaracak görüşmelerin her gün yapılması, kuvvetlerinin ne kadar olduğu, ne yaptığı ve nerelere asker gönderildiği konularının tartışılması gerektiğini ileri sürmüştür. İsmet Paşa’nın konuşmasında belirttiği Bursa’da birkaç bedbahtın Yunanlılar lehine dualarda bulunduğu konusuna da değinmiştir. Bu olayın herkesi düşündürmesi gereken acı bir durum olduğuna işaretle, tepkisini şu sözlerle dile getirmişti:

“Nasıl oluyor da Türk’ün mehdi zuhuru olan bir vilayette, düşman bu kadar ani olarak, girdiği yerde muvaffakiyet temin ediyorda biz buna mukabil olmak üzere, kalpleri, ruhları,

⁵⁸ A.e., s.278-286.

⁵⁹ Selek, **Milli Mücadele Ulusal Kurtuluş Savaşı**, C.II, s.64.

vicdanları bizimle beraber olan dindaşlarımız arasında o bedbaht sefil insanları yaşıyoruz? Ve buna meydan veriyoruz?”⁶⁰

Bu durumun sebebi olarak karşı propaganda yapılmamasını gösteren Refik Bey, milletin doğru yol konusunda ihmal edildiğini iddia etmiştir. İsmet Bey’in konuşmasında dile getirdiği Doğuda bulunan Ermenilerin ve Taşnak komitelerinin oradaki dindaşlarını öldürdüğüne temas etmiş, bu hareketlere karşılık verilmesine siyasi vaziyet uygun olmasa da, Heyeti Vekile’nin bu vahşetler hakkında tarafsız hükümetler nezdinde insanlık âleminin dikkatini çekebileceğini öne sürmüştür. İsmet Paşa’dan düşmanın daha ziyade ilerlemesine imkân verilmemesini ve millete layık bir surette iş görüldüğünün ispat edilmesini istemiştir.

Refik Bey, Bursa milletvekili Muhittin Baha Bey’in, İtidal adlı bir gazete çıkaran Aziz Nuri’nin, Ali Kemal’i geride bırakacak şeyler yazdığını söylemesi üzerine öfkelenmiş, tepkisini “Bursa’da iki fedakâr çıkıpta onları neden gebertemedi” sözüyle dile getirmiştir.⁶¹

Anlaşıldığı üzere bazı milletvekilleri, Yunan işgalinin yayılmasında İsmet Paşa ve Mustafa Kemal’in ihmali olduğu düşüncesindeydiler. Refik Bey de bu grupta yer alarak, sözünü sakınmadan eleştirilerde bulunmuştu. Bu durumdan rahatsız olan İsmet Paşa, onu yanına çağırarak, “Konyalı, size uyumadığımızı ispat edeceğiz. Göreceksiniz, sabırlı olunuz” dediğinde şu karşılığı almıştır: “Eğer o netice ile karşılaşsak yalnız yanaklarını değil, bağrıma basar ellerini öperim.”⁶²

Görüşmelerin tesirinde kalan İsmet İnönü, hatıratında Yunan taarruzu ile arazi kaybedilmesi karşısında Mecliste oluşan ve Refik Bey’in de katkı sunduğu bu tabloyu şöyle tasvir etmiştir:

“Yunan taarruzunun neticesinde büyük kıyametler koptu. Mustafa Kemal Paşa Mecliste saatlerce uğraştı. Ben Genelkurmay Başkanı olarak tenkitlere cevap verdim. Büyük bir dalgalanma halinde uzun vakitler geçti. Herkes mesul arıyordu... Birçok mebus arkadaşımız

⁶⁰ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Dönem:I, C.IV, 25.09.1920, s.328-339.

⁶¹ A.e., s.339-342.

⁶² Ertepinar, a.g.e., s.145.

söz alarak fikirlerini söylediler. Yunan taarruzu karşısında hazırlıksız bulunmamızı, askerlik bakımından muharebenin sevk ve idaresini tenkit ettiler.”⁶³

Kazım Özalp, Kuvay-ı Milliye’den düzenli orduya geçiş sürecini anlattığı hatıratında, bazı milletvekillerinin düşman karşısında hiç kuvvet olmadığı eleştirilerinde bulduklarını belirtmiş, bunların İstanbul’dan gelen propagandalardan etkilendiklerini öne sürmüştür. Mustafa Kemal Paşa o günlerde bu iddiaların aksini ispatlamak için Meclisten seçilecek bir heyetin kendisiyle birlikte Bilecik’e giderek cepheleri teftiş etmesi teklifinde bulunmuştur. Bu heyette Refik Bey de yer almıştır. Kazım Özalp’ı kenara çeken Mustafa Kemal, heyet içinde bulunan Refik Bey’e işaret ederek, “Meclis’te çok konuşur. Ona durumu dikkatle izah et” demiştir. Özalp, söylenenleri yerine getirmiştir. Seyahat boyunca Refik Bey ve diğer milletvekilleri askerlere hitap ederek konuşmalar yapmışlardır. Milletvekilleri Ankara’ya dönüşlerinde cephede gördüklerini Mecliste açıklamışlardır. Böylece menfi propagandaların etkisi ortadan kaldırılmıştır.⁶⁴

Refik Bey, kurada adı çıkmamasına karşın Mustafa Kemal’in isteğiyle heyete dâhil olan üç kişiden biri olduğunu açıklamıştır. 10 Ağustos 1920’de seyahatine başlayan heyet Bilecik’e gelerek düşman işgalindeki Bursa Ovası’nı seyretmiş, cepheleri dolaşmıştır. Ona göre kura dışı olarak heyete alınmalarının amacı, gidilen yerlerde Kuva-yı Milliye kıtalarına vatan sevgisini aşıl原因an konuşmalar yapmalarını sağlamak olmuştur. Refik Bey, sonradan Miralay Kazım Paşa’dan öğrendiği üzere Mustafa Kemal kendisiyle ilgili olarak ona şu talimatı vermiştir: “Konya mebusu Refik Beye dikkat et; afacan birisidir. Sakın bir eksik tarafını görmesin, hiç şakası yoktur. Onunla meşgul ol.” Refik Bey, bu seyahat esnasında edindiği izlenimler üzerine “Paşam, mücehhez düşman ordusunu, şu gayrimuntazam, derme çatma kuvvetlerle mi karşılayıp bu vatani kurtaracağız” diyerek Mustafa Kemal’e endişesini belirttiğini ve düzenli orduya geçilmesi kanaatini aktardığını ifade etmiştir.⁶⁵

Bu seyahati düzenleyen Mustafa Kemal’in, Meclisteki muhalefetten rahatsızlık duyduğu ve özellikle sivri diliyle öne çıkan Refik Bey gibi milletvekillerinin cepheye

⁶³ İsmet İnönü, **Hatıralar**, 4.bs., Haz. Sabahattin Selek, Ankara, Bilgi Yayınevi, 2014, s.201-202.

⁶⁴ Kazım Özalp, **Millî Mücadele 1919-1922**, C.I, 3.bs., Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1998, s.151., **Milliyet**, 14.11.1969, s.7.

⁶⁵ Ertepinar, **a.g.e.**, s.145-147.

gönderilecek heyette yer almasını sağladığı anlaşılmaktadır. Refik Bey'in kazanılmasını Meclisteki havanın yumuşaması adına önemli gören Mustafa Kemal, büyük oranda amacına ulaşmıştır.

2.2. Yeşil Ordu, Türkiye Komünist Partisi ve Çerkez Ethem Meselesi

Mütareke günlerinin karanlığında milleti bulunduğu felaketten kurtarmak için düşünülen çarelerden biri de Yeşil Ordu olmuştu. Kurucuları arasında Mustafa Kemal'e yakın isimler de vardı. Yeşil Ordu'nun başlangıçtaki kuruluş amacı milli ordunun çekirdeğini oluşturmaktı.⁶⁶

Mustafa Kemal Paşa, Yeşil Ordu'nun memleket içindeki isyanlara ve Milli Mücadele karşıtı propagandalara karşı Anadolu'nun bağımsızlık ve hürriyet aşkını temsil eden bir yapı olarak kurulmasını uygun görmüştü. Bu kapsamda Yeşil Ordu'nun Mayıs 1920'de faaliyete geçtiği anlaşılmaktadır. Yeşil Ordu vasıtasıyla Padişah taraftarı propagandaları bertaraf etmenin yanında Bolşevikliğin İslamlığın uygulanması anlamına geldiği ifade edilerek, Sovyetlerle yapılması düşünülen işbirliğine olumlu bir ortam hazırlanması öngörülmüştü.⁶⁷ Fakat olayların içine özellikle Enver Paşa'nın karışmasının ardından Mustafa Kemal Paşa durumu endişe ile takip etmişti.⁶⁸ Ona göre çalışmaya başlayan örgüt milli kuvvetler oluşturma amacının dışına çıkarak genel bir amaca yönelmiş, ordunun temeli Çerkez Ethem ve kardeşi Tevfik Bey'in kuvvetlerince oluşturulmuştu.⁶⁹

Refik Koraltan, milli kuvvetleri takviye etmek amacıyla Yeşil Ordu cemiyetinin kurulmasına ihtiyaç duyulduğunu, Mustafa Kemal'in de kurucular arasında yer aldığını ifade etmiştir. İhtilal devresi geçirmiş Sovyet Rusya, bu dönemde Anadolu'daki harekete destek olmuş, bu esnada fırsattan istifade ederek Bolşevikliği yayma girişimlerinde bulunmuştu. Başında Çerkez Ethem'in bulunduğu Yeşil Ordu teşkilatı oldukça genişlemiş, isyanların bastırılmasında önemli hizmetleri görülmüştü. Koraltan, anılarında o günlerde Meclis içinde sayısı yirmi beşi

⁶⁶ Yalçın Toker, **Buhranlı Yıllarda Yeşil Ordu**, İstanbul, Toker, 1996, s.150.

⁶⁷ Mustafa Yılmaz, **Milli Mücadelede Yeşil Ordu**, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1987, s.78-79.

⁶⁸ Cemal Kutay, **Milli Mücadelede Yeşil Ordu Efsanesi**, İstanbul, Ercan Matbaası, 1956, s.46-47.

⁶⁹ Atatürk, **a.g.e.**, 319-320.

geçmeyen kendisinin de yer aldığı İstiklâl Grubu'ndan ve genel olarak Yeşil Ordu'dan bahsetmekle birlikte bu teşkilat içindeki görevine ilişkin bilgi vermemiştir.⁷⁰

Bazı kaynaklarda ve Yeşil Ordu mensuplarının Ankara İstiklâl Mahkemesi'ndeki davalarında Refik Koraltan'ın adı Yeşil Ordu ile anılmıştır. Hükümet, Yeşil Ordu teşkilatının kapatılmasına karar vermiş, aralarında milletvekillerinin de bulunduğu bazı Yeşil Ordu mensupları İstiklâl Mahkemesi'ne verilmişti. İddianamede, "Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümetini devirerek, milletin arzusu hilafına bir hükümet kurmaya çalışmak" suçlaması yer almıştı. Yeşil Ordu'nun Genel Sekreteri olan Tokat milletvekili Nazım Bey mahkemede teşkilatın kuruluşundan ve üyelerinden bahsetmişti. Nazım Bey, genel merkezin dışında Ankara ve Eskişehir'de cemiyetin birer Heyet-i Merkeziye kurduğunu, Ankara'da Hüsrev Sami'nin bu işle görevlendirildiğini, ancak sonradan anladıklarına göre Baytar Salih Bey ile Refik Koraltan'ın bu teşkilatı daha önceden yaptıklarını ifade etmişti. Mustafa Kemal'in, Çerkez Ethem'in Yeşil Ordu'ya dâhil olduğu gerekçesiyle faaliyetlerine son verilmesi emri üzerine Refik Koraltan aracılığıyla Ankara Merkez Heyeti'ne işlerin durdurulduğu konusunda bilgi verdiğini, sorulursa Refik Bey'in hatırlayacağını açıklamıştı. Refik Koraltan'ın yer aldığı Ankara Heyet-i Merkeziyesi genel merkezle pek ilişki kurmamış, bağımsız olarak faaliyet göstermişti. Cemiyetin Ankara şubesi daha sonra Gizli Türkiye Komünist Partisi'ne katılmıştı.⁷¹ Ancak gizli partide Refik Koraltan adına rastlanmamaktadır.

Mustafa Kemal Paşa, İstiklâl Savaşı ve iç savaşların bütün şiddetiyle sürdüğü günlerde düzenli orduya karşı çıkarak, kuruluş amacının dışına çıkan Yeşil Ordu'nun faaliyetlerine ara vermesini istemiş, tepkiyle karşılanmıştı. Kontrolsüz gelişen ihtilalcı sol grupların ülkenin bütünlüğüne zarar vereceği ancak zor kullanılarak etkisizleştirilmelerinin ittifak kurulmaya çalışılan Sovyetleri gücendireceği düşünülmüştü. Bu sebeplerle 18 Ekim 1920'de resmi Türkiye Komünist Partisi'nin kurulduğu ve Yeşil Ordu'nun bu partiye katıldığı açıklanmıştı.⁷²

⁷⁰ Ertepinar, **a.g.e.**, s.143.

⁷¹ Toker, **a.g.e.**, s.198-202., Şevket Süreyya Aydemir, **Tek Adam: Mustafa Kemal**, C.II, 28. bs., İstanbul, Remzi Kitabevi, 2011, s.331., Yılmaz, **a.g.e.**, s.93., Fethi Tevetoğlu, "Atatürk'ün Kapatırdığı Kızıl Teşekkül: Yeşilordu", **Türk Kültürü**, Sayı:49, Ayyıldız Matbaası, 1966, s.62-74., Özalp, **a.g.e.**, s.173.

Ulusal eylemi saptırma eğilimi gösteren girişimleri disiplin altına almak için kurulan yasal partide Yeşil Ordu Genel Merkezi'ni oluşturan birçok üye de yer almıştı. Mustafa Kemal, komünizme aleyhtarlığı ile tanınan Fevzi Çakmak ve Ali Fuat Cebesoy'u partiye dâhil ederek dengeyi sağlamak istemişti.⁷³ Refik Koraltan , Celal Bayar ve İsmet İnönü de yasal komünist partide görevlendirilmişti.⁷⁴ Mustafa Kemal, kurucular ve 30 kişiden oluşan parti genel merkezi üyelerini “aklı başında” kişiler olarak tanımlayarak onlara güven duyduğunu göstermiştir.⁷⁵

Kılıç Ali, Mustafa Kemal'in “Biz hariçten gelecek herhangi bir telkine uyarak değil, fakat kendi bünyemizi göz önüne alarak, icap ediyorsa fırkayı kendimiz kurabiliriz” diyerek, Rusların gözünü boyamak ve kötülüklerine imkân bırakmamak adına yasal partiyi kurdurduğunu açıklamıştır. Kendisinin ve Refik Bey'in de aralarında olduğu Merkez Heyetinin, Hâkimiyet-i Milliye Matbaası'nın üst katında işe başladığını belirten Kılıç Ali, TKP'nin amacına ulaştıktan sonra yine Mustafa Kemal'in emriyle feshedildiğini ifade etmiştir.⁷⁶

Refik Koraltan, o dönemde Mustafa Kemal Paşa etrafında toplanan İstiklâl Grubu'nda yer aldığını ancak Mustafa Kemal'in Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu adında Meclis dışında ve genel anlamda bir kuruluş daha oluşturduğunu, yine onun katılım ve iyi niyetiyle kurulan Yeşil Ordu'nun Ankara'da gizli bir komünist teşkilata dönüştüğünü açıklamıştı. Bunun üzerine Mustafa Kemal, Yeşil Ordu'nun derhal kaldırılması gerektiğini belirterek arkadaşlarının görüşlerine başvurmuştur. Bu esnada “Refik, nereye gidiyoruz?” diye endişeyle sormuştur. Koraltan, o buhranlı günlerde Çerkez Ethem'in vatan kahramanı, Mustafa Kemal'in ise eleştirilen bir konumda bulunduğunu, kendisinin o zaman sayıları az olan idealist arkadaşlarıyla birlikte Mustafa Kemal'in etrafında toplanarak, yurda sağlayacağı zaferleri gerçekleştirmek için hiçbir fedakârlıktan kaçınmadıklarını anlatmıştır.⁷⁷

⁷² Şerafettin Turan, **Türk Devrim Tarihi II: Ulusal Direnişten Türkiye Cumhuriyeti'ne**, 3. bs., Ankara, Bilgi Yayınevi, 2009, s.236., Orhan Yeniaras, **Atatürk'ün Kourdurduğu Türkiye Komünist Partisi ve Kurtuluş Savaşı'nda Sol Hareketler**, 3.bs., Ankara, Alter Yayıncılık, 2012, s.210-211.

⁷³ Necip Hablemitoğlu, **Millî Mücadelede Yeşil Ordu Cemiyeti**, İstanbul, Bir Harf Yayınları, 2004, s.202, Suna Kili, **Atatürk Devrimi: Bir Çağdaşlaşma Modeli**, 2. bs., İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, [t.y.], s.93, Aydemir, **a.g.e.**, s.335.

⁷⁴ Yeniaras, **a.g.e.**, s.211. Kili, **a.g.e.**, s.93., Koraltan'ın, DP'nin kurulma aşamasında iken komünist damgası yiyecekleri endişesi ile uzaklaştırdığı Tefvik Rüştü Aras da TKP'nin 30 kişilik yönetim kurulunda yer almıştır.

⁷⁵ Turan, **a.g.e.**, s.236.

⁷⁶ Ali, **a.g.e.**, s.170-171., “Kılıç Ali Hatıralarını Anlatıyor”, **Milliyet**, 05.11.1951, s.1,7.

⁷⁷ Ertepinar, **a.g.e.**, s.186-187.

Refik Koraltan, gerek Yeşil Ordu, gerekse yasal TKP içinde yer almıştır. Ancak Bolşevik Sosyalist akımlara bir eğilim göstermemiştir. İlerleyen yıllarda sosyalizm ve komünizme dair söylemleri bu tezi kuvvetlendirmektedir. Bu bağlamda adı geçen teşkilat ve partide yer almasında kendisine güven duyan Mustafa Kemal Paşa'nın rica ve talimatının olduğu, sosyalist akımlara olan ilgisinin dönemin yaygın Sovyet yardımı beklentisinden öte geçmediği anlaşılmaktadır.

1920 yılı içinde ortaya çıkan Milli Mücadele karşıtı ayaklanmaların bastırılmasında yararlılıkları görülen Çerkez Ethem, başarı gösterdikçe TBMM Hükümeti ve Mustafa Kemal Paşa'ya karşı gelmeye başlamış, düzenli ordu içinde yer almaya karşı çıkmıştı. Düşmanın Batı Cephesi'nde ilerlediği günlerde Çerkez Ethem meselesini çözmek için nasihat heyetleri oluşturulmuş, ancak sonuç vermemişti. Birinci İnönü Savaşı arifesinde Ethem'in isyanı ve alınacak tedbirlere dair 30 Aralık 1920'de TBMM'de gizli oturum yapılmıştı.

TBMM'de yapılan görüşmelerde Refik Bey önemli ve hassas bir konu olan meselenin vatanın yararına uygun olarak çözülmesi için önerge vermişti. Önergesinde Heyeti Vekile'den üç, milletvekillerinden altı üyenin yer alacağı bir hakem heyetinin kurulmasını teklif etmişti. Önergenin okunmasının ardından söz alan Mustafa Kemal Paşa, kurulacak komisyonla meselenin halledilebileceği düşünüüyorsa, o zaman komisyonun kurulabileceğini söylemiş, ancak konunun hükümet işi olduğunu vurgulamıştır. Meselenin, silah patlamadan ve bir fenalığa meydan vermeden çözülmesi için bir buçuk aydır çalıştıklarını, dün başlamış olan hareketin daha önce de başlayabileceğini, bu konu yüzünden düşmanla meşgul olunamadığını açıklamıştır.

Mustafa Kemal Paşa'nın ardından söz alan Refik Bey, milletin yararı adına bu meselenin çözümlenmesini ve silah patlamamasını temenni etmiş, arzularının silah patlamamasını temin etmek olduğuna temasla görüşmelere devam edilmesi gerektiğini ifade etmiştir.⁷⁸

Refik Koraltan, yıllar sonra bu durumu Coşkun Ertepinar'a aktarırken, Çerkez Ethem meselesi ile ilgili yapılan sonuncu oturumda ilk defa söz alarak kürsüde bulunan Mustafa Kemal Paşa'ya hitaben şu sözleri kullandığını ifade etmiştir:

⁷⁸ T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları, Dönem:I, C.I, 30.12.1920, s. 290-295.

“Paşam çok kritik anlar geçiriyoruz. Şüphesiz size kayıtsız şartsız itimadımız, inancımız var; yanlış bir karar ve tedbir almayacağınızdan emin bulunuyoruz. Fakat düşmanın harekâta başladığı şu anlarda kardeş kanı dökülmesi elbette doğru olmaz. Bunun düşman taarruzunun ref’ edilmesinden sonraya bırakılması daha uygun olur. Bunu sizden bilhassa bekliyoruz.”⁷⁹

Refik Bey, TBMM’de yapılan gizli görüşmede Çerkez Ethem meselesinin silah kullanılmadan çözülmesi için çaba sarf etmiş, hakem heyeti kurulmasını önermişti. Meseleyi kardeş kavgası olarak yorumlamış, düşman saldırısı esnasında Çerkez Ethem’e yapılacak bir müdahaleyi yerinde bulmamıştı. Neticede Birinci İnönü Savaşı ile düşman geri çektilmiş, o esnada düşmanla birleşen Çerkez Ethem kuvvetleri ise yok edilmişti.

2.3. 5 Numaralı İstiklâl Mahkemesi Başkanlığı

TBMM açıldıktan sonra çıkarılan ilk yasalardan biri olan 29 Nisan 1920 tarihli Hıyanet-i Vatanîye Kanunu Meclisin meşruiyetine karşı isyan edenleri cezalandırmayı amaçlamıştı. Bunun yanında düzenli ordu kurma çalışmaları asker kaçakları nedeniyle aksaklıklara uğradığı için 11 Eylül 1920’de Firariler Hakkında Kanun çıkarılmıştı. Sert tedbirlere başvurulması düşüncesi İstiklâl Mahkemeleri’nin kurulmasına yol açmıştı. İstiklâl Mahkemeleri firarilerle birlikte hırsızlık, can ve mal güvenliği gibi suçlara da bakacaktı. Mahkemeler kesintili çalışmış ve ihtiyaca göre görevlendirilmişlerdi. Birinci dönem istiklal mahkemeleri, 17 Şubat 1921’de faaliyetlerine son vermiş, Ankara’daki mahkeme bu kararın dışında bırakılmıştı. Kütahya-Eskişehir savaşlarıyla Yunan ilerleyişinin hız kazanması batı cephesini sarsmış, asker kaçaklarının sayısını arttırmıştı. 5 Ağustos 1921’de çıkarılan Başkumandanlık Kanunu ile Mustafa Kemal Paşa Meclisin yetkilerini üstlenmiş, böylece kurulmuş olan mahkemeler ona bağlanmıştır. Yeni kurulan mahkemelerin üyeleri Başkomutanlık tarafından atanmıştır.⁸⁰

Sakarya Savaşı günlerinde 5 numaralı İstiklâl Mahkemesi merkezi Yozgat olmak üzere Kayseri, Niğde ve Kırşehir’i de içine alacak şekilde 8 Eylül 1921 tarihli

⁷⁹ Ertepinar, **a.g.e.**, s.184-185.

⁸⁰ Rıdvan Akın, **TBMM Devleti: (1920-1923) Birinci Meclis Döneminde Devlet Erkleri ve İdare**, 2. bs., İstanbul, İletişim Yayınları, 2008, s.164-170., **İstiklal Mahkemeleri**, C.I, Ankara, TBMM Basın, Yayın ve Halkla İlişkiler Başkanlığı Basımevi, 2015, s.3.

Başkumandanlık tezkeresi ile kurulmuştu. Yozgat İstiklâl Mahkemesine Başkumandan emriyle Refik Bey de seçilmişti.⁸¹ 31 Temmuz 1922'ye kadar bu görevini sürdürmüştü.⁸²

İstiklâl Mahkemeleri'nin kurulmasına ilişkin kanun uyarınca 5 numaralı mahkemenin başkanlığına arkadaşları tarafından Refik Bey seçilmişti. Top seslerinin Ankara'dan duyulduğu günlerde devlet ve hükümet teşkilatı Kayseri'ye naklediliyordu. Refik Bey, 1 numaralı mahkeme üyelerinden Kılıç Ali'nin Ankara'dan derhal hareket edilmesi düşüncesinde olduğunu, kendisinin ise ellerinde silah oldukça düşman etraflarını sarsa da yarıp geçecekleri kanaatini taşıdığını açıklamıştı. Refik Bey, Yozgat ve Zile isyanları bastırılmasına karşın isyan kalıntılarının dağlarda hüküm sürdüğü bir ortamda Keskin üzerinden Yozgat'a hareket etmişti.

1 Numaralı İstiklâl Mahkemesinin tutukladığı 1000 kişinin, 350-400 kadarının Kayseri'ye nakledilirken kaçarak isyancılara karıştığını gören Refik Bey durumu Mustafa Kemal Paşa'ya bildirmişti. Bunun üzerine 1000 süvari, 600 jandarma ve 1000 piyade bölgeye sevk edilecekti. Bu kuvvetlerin askeri kumandanı olan Amasya'da bulunan Nurettin Paşa'ya takibe devam edilmesini söyleyen Refik Bey, "işimize karışmayın" cevabını almıştı. Karşılık olarak "Biz Türk Milletinin iradesini toplamış bir kuvvetiz. İcabederse, sizin hakkınızda dahi karar almağa salâhiyetimiz var" diyerek gelişmeleri telgrafla Başkumandanlığa bildirdiğini ifade etmiştir. Böylece kuvvetlere takip emri verilmiş, bir süre sonra Nurettin Paşa görevden alınmıştır.

Refik Bey Yozgat'a geldiğinde ilk davası Eskişehir Savaşı'ndan kaçan askerler olmuştu. Mevcut kanuna göre askerden ve düşman karşısında silahıyla kaçmak kurşuna dizilmeyi gerektiren bir suçtu. Sekiz on firariden cinayete de karışmış olan ikisinin kurşuna dizilmesi kabul edilmiş, hüküm derhal uygulanmıştı.⁸³

⁸¹ Ergün Aybars, **İstiklal Mahkemeleri**, Ankara, Ayraç, 2009, s.101.

⁸² **TBMM Albümü**, C.II, s.538., **Cumhuriyet**, 06.12.2014, s.13., Refik Bey, 5 numaralı mahkemenin kurulmasına karar verilmeden önce 24 Temmuz 1921'de, kurulacak olan Konya, Samsun ve Kastamonu İstiklâl Mahkemeleri için yapılan üye seçimine katılmıştır. Ancak 39 oy alarak, seçim için gerekli sayıya ulaşamamıştır. Bkz.; **İstiklal Mahkemeleri**, C.I., s.10.

⁸³ Ertepinar, **a.g.e.**, s.207-214.

Refik Bey başkanlığında Yozgat'ta bir ay faaliyet gösteren 5 numaralı mahkeme Eylül 1921'de Kayseri'ye geçerek orada göreve başlamıştı. Mahkemenin yayınladığı bildiri de asker kaçaklarına orduya katılmaları için on gün süre tanınmıştı.⁸⁴

Kayseri'de faaliyetlerine üç ay devam eden mahkeme Ankara'dan nakledilmiş 600 tutuklunun duruşmasıyla ilgilenmişti. Refik Bey, mahkemenin yazı işleri ve başkanlık görevlerini yerine getirmişti. Ayrıca Kayseri'de bulunduğu dönemde, Suriye'ye gitmeyi amaçlayan Ermenilerin sınırdan çıkana kadar hayatlarını güvence altına almaya çaba göstermişti. Kayseri Ermenileri'nin büyük kısmının böylece ayrıldıklarını ifade etmişti.⁸⁵

Refik Bey, yıllar sonra bir Meclis oturumunda Mazhar Müfit Bey'in gündeme getirdiği sorun ekseninde Kayseri'deki görev yıllarına ilginç bir şekilde değinmiştir. Mazhar Müfit Bey, Tütün Tekel İdaresi bütçesi hakkında söz alarak, eleştirilerde bulunmuştu. Ondan sonra söz alan Koraltan, arkadaşlarını dinlerken Kurtuluş Savaşı döneminde Mazhar Bey ile birlikte görev yaptığı İstiklâl Mahkemesi günlerinden bir hatırasının canlandığını söylemişti. Bu çerçevede Kayseri'de görev yaparken Kırşehir Mıntika Kumandanı Miralay Abdurrahman ve Binbaşı Memduh Bey'in görevlerini kötüye kullanmaktan dolayı İstiklâl Mahkemesine verildiklerini açıklamıştı. Nakliye vasıtalarının çok kıymetli olduğu bir dönemde o zamanki değeri altışar yüz lira olan 50 devenin ihmal ve bakımsızlık nedeniyle mahvolması yüzünden muhakeme edilen binbaşı ve miralayın gerekli yazışmaları yaparak, nakliyat müdürlüğüne haber verdiklerini, gelen cevapta konunun Müdafaa-i Milliye'ye bildirildiğini açıklamıştı. Refik Bey, ihtimal ki Müdafaa-i Milliye'nin de gerekli teşkilata durumu bildirdiğini ve Meclisten ödenek istenmiş olabileceğini söylemişti.

Refik Bey, bu şartlar altında adı geçen kişilerin cezalandırılmasına imkân olup olmadığını arkadaşlarına sorduğunu, Mazhar Müfit Bey'in ve diğer arkadaşının ceza verilemeyeceğini söylediğini, kendisinin de bu görüşe katıldığını açıklamış, Mazhar Bey'in konuya ilişkin bürokrasiye vurgu yapan acı ve mizah dolu şu sözlerini hatırlatmıştı: "Memduh Bey vazifesini yapmıştır, Abdurrahman Bey vazifesini yapmıştır, Nakliyat umum müdürlüğü vazifesini yapmıştır, Müdafaa-i Milliye

⁸⁴ Zeki Sarıhan, **Kurtuluş Savaşı Günlüğü**, C.IV, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1996, s.65.

⁸⁵ Ertepinar, **a.g.e.**, s.216-220.

vazifesini yapmıştır, biz de vazifemizi yaptık. Fakat, ya develer!...” Refik Bey, Tütün Tekel İdaresinde yaşanan görevin kötüye kullanılması iddiasını İstiklal Mahkemesi örneğiyle farklı bir boyuta taşımış, arkadaşları ve Mazhar Müfit Bey’in idare hakkındaki görüşlerine katıldığını ifade etmişti. Yıllar önce Mazhar Bey’in yaptığı gibi bürokrasiye atıfta bulunarak, “Ya develer” diyerek sözlerini sonlandırmıştı.⁸⁶

Koraltan, İstiklâl Mahkemesi’nde görev yaptığı esnada asker kaçaklarının cezalandırılması yerine cepheye kazandırılması gerektiğine inanmıştı. Vatan evlatlarının sorumluluklarının bilincine vararak, cepheye dönmeleri konusunda telkinlerde bulunmuştu. Zafer günlerinde Afyon’a hareket eden Refik Bey, kendisini tanıyan İstiklâl Mahkemesi’nde yargıladığı askerlerle karşılaşmıştı. Askerler, Refik Bey’in cezalarının kurşuna dizilmek olduğu ancak namuslu çocuklarsa mukaddesata saldıran düşmana karşı koymaları ve cepheye giderek çarpışmaya söz vermeleri durumunda affedilecekleri yönündeki konuşmasını hatırlatmış, Afyon Savaşı’nda düşmanı yok ederek sözlerini tuttuklarını söylemişlerdi. Bu şekilde çok sayıda askeri cepheye kazandırdığını iddia eden Refik Bey, kendisiyle gurur duymuştu.⁸⁷

Refik Bey, 24 Mart 1947 tarihinde İçel’de yaptığı bir görüşmede o günlere değinmiştir. Bu kapsamda Kayseri’de İstiklâl Mahkemesine başkanlık yaparken, binlerce asker kaçacağını ölüme mahkûm etmekle birlikte bunların cezalarını on sopaya indirdiğini ve mahkûmların “siz bilirsiniz” demesine üzerine dayanamayarak “beşer sopa attırmakla yetindiğini” söylemiştir. Ayrıca jandarmanın köylüleri ve huzuru bozanları dahi dövme hakkı bulunmadığını, mahkemeye başkanlık ettiği dönemde jandarmaya böyle bir emir vermediğini ifade etmiştir.⁸⁸

Gazeteci Nadir Nadi, Sakarya Savaşı günlerinde Kayseri’de bulunmuş, başkanlığını Refik Bey’in yaptığı İstiklal Mahkemesine dinleyici olarak araya katılmıştır. Nadi, 24 yıl sonra, Refik Koraltan’ın 27 Kasım 1945’te CHP’den çıkarılması üzerine, o döneme ilişkin hatıralarını köşe yazısında paylaşma ihtiyacı duymuştur. Yazısında, bir hükümet binasının üst katındaki loş bir salonda toplanan mahkemede, hâkimlerin bulunduğu yeşil örtülü masa ve şahitlerin el bastığı

⁸⁶ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Dönem:IV, C.VIII, 26.05.1932. s.267-268., Cumhuriyet, 27.05.1932, s.2.

⁸⁷ Ertepinar, a.g.e., s.236-237.

⁸⁸ BCA, Fon No:30 1 0 0 Kutu No:65 Dosya No:405 Sıra No:6, s.1.

Kur'an'dan başka salondaki asıl manalı varlığın Koraltan olduğunu yazmıştır. Yazısına Refik Bey'i anlatan şu sözlerle devam etmiştir:

“İnce, uzun boyu, her zaman temiz kıyafetile ona dikkat etmemeğe imkân yoktu. Etrafına iyilik dağıtan, karşısındakine emniyet veren bakışları vardı. Yumuşak ve inandırıcı bir sesle konuşur, bağırılmaz, kötü söz söylemezdi. Bu şefkat havası çok defa ortalığa yayılır, bakarsınız, sorgusu yapılan haydud çehreli bir adam, yavaş yavaş sevimli görünmeğe başlardı. Kayseri İstiklâl mahkemesinde o yıl kaç kişi hüküm giydi? Bunlardan kaçısı asıldı? Kaçısı hapse atıldı? Bilmiyorum. Fakat kaç kaçak sanılan nice Mehmedlerin temize çıkıp sevinerek cepheye koştuklarını, casus farzedilen nice Ahmedlerin beraat kazanıp işlerine, güçlerine kavuştuklarını ben gözlerimle gördüm. Badanası kirlenmiş o çıplak salonda Refik Koraltanı görenler, orada bir devlet adaletinin hüküm sürdüğünden şüphelenemezlerdi.”⁸⁹

Nadir Nadi, naklettiği bu hatırası ile Refik Bey'in İstiklâl Mahkemesi'nde görev yaptığı esnada asker kaçaklarının cezalandırılması yerine cepheye kazandırılmasına çalıştığını ortaya koymuş, onun düşüncesine kendisinin de destek verdiğini açıklamıştı. Refik Bey'in askerlerin cepheye kazandırılmasını teşvik eden tutumunun olumlu sonuçlar doğurduğunu vurgulamıştı.

2.4. Mudanya Konferansı ve Ateşkes Antlaşması

Refik Bey, Büyük Taarruz sonrası zafer günlerinde Konya'da hatırı sayılır biri olduğundan fener alayı sırasında balkona çıkarak halka hitap etmiş, tarihte neden çöküşe geçildiğini anlatmıştı. Çöküşte Türk Milleti'nin kusuru olmadığını, milleti idare edenlerin medeniyetler yaratan atalarının izinden ayrılarak, kendi âlemlerine daldıklarını, Osmanlı Hanedanlığı'nın çok büyük evlatları yanında aynı ailenin içinden çıkan korkunç temsilcilerinin millete zarar verdiklerini söylemişti. Son Padişah olan “Vahdettin'in büsbütün soysuzlaşarak” milletin başına bu felaketi getirdiğini, zaferin ardından cehaletin de yenileceğini, milletin felaketine sebep olanları artık başlarından atacaklarını ifade etmişti. Coşkun Ertepinar, bu konuşmayı yapan Refik Bey'in neredeyse cumhuriyetin doğacağına işaret ettiğini açıklamıştır.⁹⁰

⁸⁹ Nadir Nadi, “Bir karar, bir hatıra, bir düşünce”, **Cumhuriyet**, 29.11.1945, s.1.

⁹⁰ Ertepinar, **a.g.e.**, s.233-234.

İngiliz Başbakanı Lloyd George 23 Eylül 1922’de ateşkes ve barış önerisinde bulunmuş, Türk Hükümeti’nin öneriyi kabul etmesi üzerine, Ateşkes Konferansı 3 Ekim 1922’de Mudanya’da açılmıştı. Konferans’ta Türk tarafını temsil eden heyetin başkanı olan İsmet Paşa, barış görüşmelerinden önce Meriç kıyısına kadar Türk topraklarının Yunanlılar ve İtilaf Devletleri tarafından boşaltılmasını ve barış yapılana kadar Doğu Trakya’ya on bin jandarma kuvvetinin sevk edilmesini istemişti. İtilaf temsilcileri 5 Ekim 1922’de talepleri değerlendirmek üzere İstanbul’a dönmüş, görüşmeler çıkmaza girmişti. Bunun üzerine Mustafa Kemal Paşa, istenilen noktalarda anlaşma sağlanamaması durumunda, Türk askerlerinin ileri harekâta geçirilmesini İsmet Paşa’ya bildirmişti. 6 Ekim’de temsilcilerin Mudanya’ya dönmeleriyle tekrar başlayan görüşmeler 11 Ekim 1922’de Mudanya Ateşkes Antlaşması’nın imzalanmasıyla sonuçlandı.⁹¹

Mudanya’da görüşmelerin devam ettiği 9 Ekim 1922’de, İsmet Paşa’dan Başkumandanlığa son durumu bildiren bir telgraf gönderilmiş, Mecliste konuya ilişkin gizli oturum yapılması kabul edilmiştir. İsmet Paşa’nın raporunun okunmasının ardından görüşmelere geçilmiştir.

Gizli oturumda yapılan görüşmelerde Refik Bey de söz almıştı. Şanlı ordunun, fedakâr milletin ve Cenabı Hak’kın inayetiyle mübarek topraklarının hain istilacıların elinden kurtarıldıktan sonra İngiliz milletinin ve ihanetinin yeniden hazırladığı uçurumlardan metanetle düşünerek kurtulacağını belirtmişti.

Refik Bey, Mustafa Kemal Paşa’nın konuya ilişkin yaptığı, şimdiye kadar itidal ile yürünerek dünyaya barış taraftarı olduklarını ispata çalıştıkları, bundan sonraki hedeflerinin ise Fransa ve İtalya’yı İngiltere’nin kötülüklerinden uzakta bulundurmak suretiyle dünya kamuoyunu kendi lehlerine çevirmek olduğu şeklindeki değerlendirmesini önemli gördüğünü ifade etmişti. Buna karşın İsmet Paşa’dan gelen son rapor üzerine şimdiye kadar takip edilen itidalli siyasetten ayrılıp sert bir bakış açısına sahip kalınarak, “Efendiler şunu şöyle yapacaksınız, Trakya’yı hemen teslim edeceksiniz ve illâ felâh.. Ordumuz yürüyecektir” demenin uygun olmayacağını savunmuştur. Refik Bey, konuşmasını Türk heyetinin temkinli olması gerektiğine işaret ettiği şu sözleriyle tamamlamıştı:

⁹¹ Şevket Süreyya Aydemir, **İkinci Adam: 1884-1938**, C.I, 14. bs., İstanbul, Remzi Kitabevi, 2011, s.205-214.

“Evet bu kadar azîm ve fedakârlıktan sonra Misakı Millimizden zerre kadar gaip etmemeye biz de, millet de azmetmiştir. Allah’ın inayetiyle pek yakında harp sahasında kazandığımız zaferi, İnşallah, siyaset sahasında da konferans, sulh masasında da temin edeceğiz. Onların bize Mudanya Konferansında dolambaçlı yollardan yürüyerek, yılanlar gibi yerlerde sürünerek bin türlü şekillerle bizi iğfale çalıştıkları gibi, biz de böyle kaçamaklı yollar bularak onlara yine müzakeratı kat etmemek şartıyla, bir girizgâh, bir yol gösterebiliriz. Onun için bittabi Heyeti Vekilenin bu son raporu üzerine ne şekilde cevap vereceğini tamamen bilmemekle beraber, bendeniz şahsen temenni ediyorum, ki kabil olduğu kadar- tabii onlar da bizim kadar milletin vaziyetine ve bu günkü haline tamamen muttaliidir- cevap verirken bir kaçamak yolu bulsunlar ve yeni tehlikeli vaziyetler ihdas edecek kelimelerden, tekliflerden ihtiraz buyursunlar.”⁹²

Bu konuşmadan sonra söz alan Mustafa Kemal Paşa, Refik Bey’in söylemine yakın olarak Misak-ı Milli göz önünde bulundurulmakla birlikte bütün memleketi, milleti ve orduyu çıkmaz bir yola saptırmaktan elbette sakınacaklarını, dolayısıyla akıl ve mantığın imkân vereceği ölçüde hareket edileceğini söylemişti.

1920 yılı yazında Bursa’nın işgali ve cephelerin durumu konularında hükümete yoğun eleştirilerde bulunan Refik Bey, derhal taarruza geçilmesi gerektiğini öne sürmüştü, Büyük Taarruz sonrası temkinli bir yaklaşım sergilemeyi tercih etmiştir. Konuşmasında, İsmet Paşa başkanlığındaki heyetin Trakya’nın derhal boşaltılması konusundaki sert tutumu ile Mustafa Kemal Paşa’nın istenilen noktalarda anlaşma sağlanamaması durumunda askeri harekâta başlanacağı söylemlerini, isim vermeden eleştirerek, uygun bulmadığını açıklamıştı. Ona göre, tehlikeli bir durum yaratacak, ateşkes ve barış görüşmelerini tıkayacak tutumlardan kaçınılmalı, bundan böyle siyaset sahasında çözüm aranmalıydı.

11 Ekim 1922’de imzalanan Mudanya Ateşkes Antlaşması ile Doğu Trakya’nın toplamda kırk beş gün içinde boşaltılmasına karar verilmişti. Dışişleri Bakanı Kastamonu milletvekili Yusuf Kemal Bey, 11 Ekim 1922’de İsmet Paşa’nın imzaladığı Mudanya Ateşkes Antlaşması’nın metnini Mecliste okuyarak, antlaşmayı değerlendirmiştir. Başkan, Yusuf Kemal Bey’in ardından görüşme konusu olan ziyet eşyasının yasaklanması meselesine geçerek sözü Refik Bey’e bırakmıştır. Kanun hakkında konuşmaya başlayan Refik Bey’in konuşmasını kesen Bolu mebusu

⁹² T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları, Dönem:I, C.III, 09.10.1922, s.920-924.

Fuat Bey, Mudanya Konferansı'nda İsmet Paşa'nın göstermiş olduğu gayrete Meclis adına teşekkür edilmesini teklif etmiştir. Önceden bu nokta hakkında da söz istemiş olan Refik Bey, İsmet Paşa'nın kendisine verilen görevi milletin arzusuna uygun olarak hakkıyla idare ettiğini söylemiştir. Bu sırada araya giren Lazistan mebusu Ziya Hurşid, Refik Bey'in söz aldığı konu ile konuştuğunun farklı olmasına itiraz etmiştir. Gazi Mustafa Kemal Paşa, Ziya Hurşid'in bu tavrına karşılık, "Sen ne karışyorsun? Niçin hatibin sözünü kesiyorsun? Ne bozuyorsun? Otur yerine" diyerek, Refik Bey'in konuşmasını sürdürmesine ortam hazırlamıştır.

Refik Bey, konuşmasına devamla insanlığın muhtaç olduğu barışa doğru şerefli bir adım atıldığını, mazlum milletin azim ve imanına güvenerek, sinesinden çıkardığı kahraman ordusunun gayretleriyle mukaddes Misak-ı Millî'sinin büyük bir kısmını elde ettiğini söylemiştir. Konuşmasını şu sözlerle tamamlamıştır:

"Şüphesiz, bu şanlı zaferi vücuda getiren ordumuzun bir neferinden, en büyük kumandanına ve onun Dâhi Kumandanı Muhterem Reisimiz Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine burada milletin bir vekili sıfatıyla teşekküratımı söylerken, cihanı medeniyete karşı bir defa daha bağırıyor, feryadediyor ve diyorum ki; ey âlemi medeniyet; bugün hakkımızı, hakkı meşruumuzu birçok fedakârlıklar yaparak, üzerimize musallat kıldığımız zâlim istilâcıların elinden kendi kuvvetimizle aldık. Elimizde kahir ve galip bir silahımız, kuvvetimiz varken, yine sulha doğru bu anda ilk adımı atmak suretiyle sulhperverliğimizi gösteriyoruz. İşte bu şerefli vazifeyi, Meclisi Âlinin hissiyatına tercüman olarak, orduları başında en yüksek kahramanlıkları, en büyük dehaları gösteren İsmet Paşa Hazretleri orada, siyaset ve kiyasetiyle, hâkimane idaresiyle de göstermiştir. Binaenaleyh; tekrar teşekkürü bir vecibe addeylerim. Şüphesiz Meclisi Âli de bu hissiyatımıza iştirak eder."⁹³

2.5. Lozan Konferansı ve Dışişleri Bakanı İsmet Paşa'ya Eleştirileri

Mudanya Ateşkesi sonrasında İtilaf Devletleri, TBMM ve İstanbul Hükümeti temsilcilerini Lozan'da toplanacak konferansa birlikte davet etmişlerdi. Bu kapsamda Sadrazam Tevfik Paşa'dan gelen, Lozan'da söz birliği ile hareket edilmesini isteyen telgraf, TBMM'de tepkilere yol açmıştı. 30 Ekim 1922'de yapılan görüşmelerin

⁹³ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Dönem: I, C.XXIII,11.10.1922, s.349-354.

ardından saltanatın kaldırılmasına ilişkin bir önerge verilmişti. Sinop milletvekili Rıza Nur ve 78 arkadaşının imzasıyla verilen önergede saltanatın kaldırıldığı, yerine Türkiye Hükümetinin geçtiği ifade edilmişti. Önergeye imza koyanlar arasında Refik Bey de yer almıştı.⁹⁴ Neticede Osmanlı saltanatı kaldırılmış, temsil sorunu da aşılmıştı.

Konferans, 20 Kasım 1922’de toplantılarına başlamış, bir aylık bir çalışmanın sonunda görüşülen meselelerin hiçbiri karara bağlanamamıştı. Görüşmeler uzadıkça İngiliz Dışişleri Bakanı Lord Curzon hiddetlenmiş, Musul, azınlıklar ve kapitülasyonlara ilişkin meselelerde görülen anlaşmazlık konferansın kesintiye uğrayacağı endişelerine yol açmıştı. Boğazlar konusunda noelden bir gün önce Müttefikler adına verilen teklif, İsmet Paşa tarafından imkânsız denilerek reddedilmişti.⁹⁵

Konferansın çıkmaza doğru sürüklenmesi Meclis gündemini de meşgul etmiştir. Bu bağlamda 4 Ocak 1923 tarihli oturumda Lozan görüşmeleri değerlendirilmişti. Söz alan Refik Bey, kendisiyle birlikte cihanın barış ve sükûnu ihtiyacını hakiki duygularla hisseden insanlığın bir kez daha Lozan Konferansı’nda aldandığını söylemiştir. Konuşmasında son zamanlarda meşru haklarını savunduğunu belirttiği Fransız milletine ve yavaş yavaş haklarını tanımaya yüz tuttuğunu öne sürdüğü Amerika geneline hitap edeceğini belirtmiştir. Verdiği örneklerde, azınlıklar meselesini gündeme getiren devletlerin mukaddes yurtlarında entrikaları olduğunu, bir asır öncesine kadar bir İslam vatandaşı hangi haklara sahipse azınlıkların da aynı haklara sahip olduğunu söylemiştir. Avrupalı diplomatların bu işlere müdahale ederek, mektepleri komite yatağı yaptıklarını belirtmiş, konuşmasına şu sözlerle devam etmiştir:

“Yer yer yapılan teşkilat ile komiteciler tarafından mukaddesatımıza tecavüz vâkı olmuş, biz de cihan karşısında her vakit ispat edeceğimiz müdafaa-i meşrua halinde onları kendi kavanini umumiyemiz ahkâmına tevfikân tedibetmişizdir ve bundan çıkacak netice budur. Biz hiçbir vakit bir milleti imha, bir milletin mukaddesatına tecavüz fikrini beslememiştir. Buna dinimiz mânidir, Milliyemiz mânidir, tarihimiz mânidir. Fakat, bu hakikati, ne Piyer Lermite şagirdleri, ne Loyd George ve ne de onun halefi bir türlü anlamak

⁹⁴ Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, “Saltanatın Yıkılış Sahnesi”, **Cumhuriyet**, 02.06.1974, s.2.

⁹⁵ Ali Naci Karacan, **Lozan**, İstanbul, Milliyet Yayınları, 1971, s.202-226.

istemiyor. Çünkü onların memleketimizde kim bilir daha ne gibi çevirmek istedikleri fırladıklar, entrikalar vardır.”⁹⁶

Mübadele meselesine de değinen Refik Bey, Avrupa'nın zalim düşünceleriyle yetiştirilen adamların, artık bu memlekette yeri olmadığı kanaatini belirtmiştir. Başta bütün Rum papazlarının tahrikleriyle silahlanan Rum vatandaşlarının, İslam evlerini söndürmekle birlikte kendi evlerinden istifade edilmemesi için kendi evlerini de yakarak gittiklerini söylemiştir. Bu sebeple Makedonya'dan, Rumeli'den getirilecek dindaşlarının nerelere yerleştirileceklerini sormuştur. Bu soruna çözüm olarak İstanbul Rumlarının da mübadele kapsamına alınmasını önermiştir. Uzun yıllardan beri zehirlenen Rum vatandaşlarının en ufak sebepten dindaşlarına saldırdığına temasla devletlerin şahısların hususi kanaatlerini dikkate alması gerektiğini söylemiştir.

Bu vaziyetin bugün başladığı gibi yarın da devam edeceğine şüphesi olmadığını, güvenliği sağlamakla görevli olan hükümetin müşkül durumda kalacağını ileri sürmüştür. Düşmanla işbirliği yapmış Rumlar görüldüğünde affedilecekler mi diye soran Refik Bey, bu suretle hükümetin, düzenin bozulacağı konusunu dikkate almasını istemiştir. İstanbul'da dinlerine, milliyetlerine karşı saldırılarda bulunmuş Rumlar'ın artık İstanbul'da Türkler'in sinesinde yaşama hakkı kalmadığını sözüne eklemiştir.

Patrikhane meselesine de konuşmasında yer veren Refik Bey, bu kadar açık kötülükler yapan Patrikhane teşkilatının İstanbul'dan kaldırılmasını arzu etmiştir. Avrupa diplomatlarının patrikhane ile dini düşünceler altında meşgul olmak istiyorlarsa, Atina'da veya istedikleri bir yerde onu yaşatmalarını söylemiştir. Onların amacını şu sözlerle açıklamıştır: “Fitne ve fesat ocağı olan patrikhaneyi İstanbul'da tutmak ve istikbalde Hükümetin, milletin meşgul olduğu bir vaziyetten istifade ederek dün olduğu gibi, öbür gün de, bugün de Hükümetin zaafından istifade ederek milletin mukaddesatına hücum etmektir.” Refik Bey, böyle bir durumda hükümet ses çıkarmasa bile namus ve mukaddesatını savunmasını her şeyin üstünde gören milletin o haydutları sinesinde beslemeyeceğini ifade etmiştir.

⁹⁶ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Dönem: I, C.XXVI, 04.01.1923, s.176-177.

Azınlıkların ardından sözü kapitülasyonlar meselesine getirmiştir. Temsilci heyetinin, “dünün zalimleri, bugünün karşımızdaki davacıları” sözüyle ne demek istediğini sormuştur. Bu kelimenin içerdiği bir teklifin orada bahsedilmesini bile bağımsızlık ve ulusal egemenliklerine karşı bir saldırı olarak değerlendirmiştir. Bağımsızlığı ve hürriyeti için bu kadar kan döken bir milletin yapacağı fedakârlıkların ne olacağını ve bu sözden hareketle hala kendilerini esir olarak mı yaşatmak istediklerini sormuştur. Lozan Konferansı’nda büyük bir dirayet gösterdiğini söylediği İsmet Bey’e sitem eden Refik Bey, işler bu noktaya geldiği zaman ondan Türk milletinin hâkimiyetini çiğnetmeyeceği şeklinde bir çıkış beklediğini, ancak onun bu beklentiyi karşılayamadığını belirtmiştir. Ayrıca kapitülasyon ve onun ruhunu ifade eden her hangi bir teklifle alış verişleri olmadığını eklemiştir.

Son söz olarak, görüşmelere başladığı dakikadan itibaren temsilci heyetinin, başta çok temiz duygularıyla yükselen İsmet Paşa Hazretleri’nin, gerçek anlamıyla milletin temsilcileri olduklarını, bu davayı Batı’nın zalim adamları karşısında er geç kabul ettireceklerini belirtmiş, şerefli bir barış istediklerini ve haklarını tanıyan adamlarla dost geçinebileceklerini söylemiştir.⁹⁷

İki ayı aşan görüşmelerde Lozan Konferansı sert tartışmalara sahne olmuştu. Osmanlı borçları, kapitülasyonlar ve İstanbul’un boşaltılması konuları başta olmak üzere birçok konuda anlaşma sağlanamamıştı. İngiliz Dışişleri Bakanı Lord Curzon 31 Ocak 1923’te, hazırlamış olduğu antlaşma tasarisını Türk heyetine sunmuş, herkesi bu antlaşmayı imzalamaya davet etmişti. İsmet Paşa, kesin cevap isteyen Lord Curzon’a Türk milli egemenliğine aykırı hiçbir kaydı kabul edemeyeceğini söylemişti. Görüşmelerin çıkmaza girmesi üzerine konferans 4 Şubat 1923’te fiilen kesilmişti.⁹⁸

İsmet İnönü, sekiz ay süren görüşmelerde en sıkıldığı günün, konferansın kesildiği 4 Şubat olduğunu söylemişti. Bu dönemdeki sıkıntısını şöyle ortaya koymuştu: “Müzakerelerin kesildiği ve bundan sonra münasebetlerin ne şekilde gelişeceğinin henüz belli olmadığı devir, benim için ıstırap verici bir zaman

⁹⁷ A.e., s.177-180.

⁹⁸ Karacan, a.g.e., s.284-295.

olmuştu.”⁹⁹ Koraltan, İnönü’nün bu en zorlu ve desteğe ihtiyaç duyduğu döneminde onu suçlayanlar arasında yer almıştı.

Görüşmelerin kesilmesi üzerine Türk Heyeti Ankara’ya dönmüştü. 27 Şubat 1923’te Mecliste yapılan gizli oturumda, Dışişleri Bakanı İnönü, sınırlara ilişkin açıklama yapmış, kesintiye uğramış konferansın tekrar açılması durumunda heyetin takip edeceği stratejinin esasları hakkında bilgi vermişti. Dışişleri Bakanı’nın açıklamalarından sonra söz alan aralarında Refik Bey’in de olduğu bazı milletvekilleri onu eleştirmişlerdi.

Refik Bey, olağanüstü toplantı yapılacağı haberini aldığı zaman üç aydan beri Lozan’da ve bir süredir Vekiller Heyeti arasında görüşülen memleketin kaderi ve hudut esasları hakkında detaylı bir açıklama yapılacağını umduğunu, oysa İsmet Paşa’nın açıklamalarının yetersiz olduğunu söylemiş, Meclisten destek gören şu sözlerle Dışişleri Bakanı’nı eleştirmişti:

“Üç ay Avrupa’nın üzerinde muhtelif insanlar arasında –tabirimi af buyurunuz- dünyanın şeytanları içerisinde oturan heyetimiz, bize onlardan ve oradaki mühim cereyanların hakiki safhalarından gelip bize ifade edecekler zan ediyorduk. Yine zan ediyorduk, ki bütün bu hakikatler üzerine söz söyleyen İsmet Paşa Hazretleri diyecek ki, arkadaşlar İngiltere şu vaziyette, Fransızlar şu vaziyette, İtalya şu vaziyette. Binaenaleyh bu cephe karşısında şöyle bir söz söylememiz, böyle bir hakikat ifade etmemiz lâzımdır. (Bravo sesleri) Bendeniz hürmet ettiğim Millî Kahramanımız İsmet Paşa Hazretlerinden şunu bekliyordum ki burada Hariciye Vekili sıfatıyla söz söylediği zaman desin ki; arkadaşlar, sizin ruhunuzu, hepinizin davasını şu şekilde isbata çalıştım. 1, 2, 3, 5, 8, 10 gün geçti, bunların hiç birisine temas edilmedi. İsmet Paşa Hazretleri gûya karşısında Lort Gürzon bulunuyormuş gibi, muğlak ve umumî kelimelerle maksadı söylemek istiyorlar. (Bravo sadaları, alkışlar) Hayır kabul etmiyorum. Biz Heyeti Murahhasamıza, davamızı tamamiyle vazih ve katı şekilde ifade etmek ve onu bize söylemek için salâhiyet vermişiz. Onun için çok rica ediyorum, bu kafi değildir.”¹⁰⁰

Refik Bey, İsmet Paşa’nın maliye ve adliye üzerinde söz söylemesinin uygun olmayabileceğini ancak kendi alanı ve bakanlığını ilgilendiren konularda kesinlikle

⁹⁹ İsmet İnönü, **İsmet İnönü’nün Hatıraları: Büyük Zaferden Sonra Mudanya Mütarekesi ve Lozan Antlaşması 2**, İstanbul, Cumhuriyet Yayınları, 1998, s.67.

¹⁰⁰ T.B.M.M. **Gizli Celse Zabıtları**, Dönem:I, C.III, 27.02.1923, s.1304-1305.

kâfi derecede bilgilendirilmediklerini söylemiş, meydana konuşulacak bir şey yoksa neye karar vereceklerini sormuştur. Dışişleri Bakanı'nın dünyadaki siyasi havayı, İngiltere'nin, Fransa'nın durumunu ve gelecekte ne olacağı konusundaki düşüncelerini Mecliste söylemesi gerektiğini belirtmiştir. Ondan sonra Genel Kurmay Başkanı'nın askeri vaziyet ve hakikatler hakkında açıklama yapmasını istemiş, hayati menfaatlerinin buna bağlı olduğunu, bunlar anlaşıldıktan sonra Meclisin savaş ya da barışa karar verebileceğini söyleyerek konuşmasını sonlandırmıştır.¹⁰¹ Refik Bey, İsmet Paşa'yı, karşılarında Lord Curzon varmış gibi genel ve anlaşılması güç sözcüklerle konuşmakla suçlamış, bazı milletvekillerinin bravo sesleri arasında eleştirilerini sürdürmüştür.¹⁰²

Refik Bey, 4 Mart 1923'te yapılan diğer bir oturumda bu defa yazılı sorularıyla İsmet Paşa'dan hesap sormuştur. Refik Bey şu soruları yöneltmiştir:

“1-Karaağacın terki, Gelibolu'da mezarlıkların tanınması, Musul'un ve iktisadî meselelerin bilâhara muayyen bir müddet zarfında halledilmek üzere muahededen ihracı üzerine evvelki teklif tekrar edilse, başkaca bir teklif karşısında bırakılmayarak muhasımlarımız sulhü kabul edecekler mi?

2-Lozan'dan ayrılırken yapılan teklif bilâhara anlaşıldığı veçhile muhasımlarımızca kabul edilmemiş iken yine tarafımızdan aynı nokta-i nazardan sebat edilmesine hakiki sebep nedir?”¹⁰³

Lozan görüşmelerinin akıbetinden kaygılı olduğu sezilen Refik Bey, bu belirsizlikte İsmet Paşa'nın da payı olduğu kanaatini taşımıştır. Buna göre aralarında Musul'un da olduğu bazı tartışmalı konuların daha sonra çözüme kavuşturulması dışında barışın imzalanmasını geciktirecek bir mesele olup olmadığını öğrenmeye çalışmıştır. Ayrıca Lozan'da Türk tarafının teklifi kabul görmediği halde aynı noktada ısrar edilmesini sorgulayarak, bu ısrarı anlamsız bulduğunu göstermiştir.

İsmet Paşa, görüşmelerin kesilmesi üzerine Mecliste yapılan müzakerelerde eleştiri oklarına hedef olmuştu. İnönü, içlerinde Refik Bey'in de olduğu bazı milletvekillerinin bu tavırlarını hatıratında şöyle aktarmıştır: “Çok sert tenkitlere

¹⁰¹ A.e., s.1305-1308.

¹⁰² “Millet Meclisi'nde Lozan gizli görüşmeleri”, *Milliyet*, 08.04.1982, s.302.

¹⁰³ Ali Fuat Cebesoy, *Siyasi Hatıralar Büyük Zaferden Lozan'a Lozan'dan Cumhuriyete*, C.I-II, 2.bs., Haz. Osman Selim Kocahanoğlu, İstanbul, Temel Yayınları, 2007, s.328-331.

maruz kaldım. Daha ilk zamanlarda bana, ne getirdin diye sormaya başladılar. Sulh olmamasını münhasıran bizim hatamız ve benim hatam olarak değerlendirdiler.”¹⁰⁴

Refik Bey, İsmet Paşa’yı, Batı Cephesi Komutanı olduğu günlerde ve Mudanya Konferansı esnasında da bazen ölçüyü kaçırarak eleştirmiş, İsmet Paşa bunları unutmamıştır. Özellikle Bursa’nın işgal edilmesi üzerine orada görev yapmış olan Refik Bey’in ağır sözlerle ona yüklendiği bir gün onu yanına çağırarak, uyumadıklarını ispat edeceklerini söylemiştir. Sakarya Savaşı sonrası yine Refik Bey’i çağırarak İsmet Paşa, “Nasıl? Konyalı, uyuyor muyuz?” sözüyle tepkisini göstermişti.¹⁰⁵

Koraltan’ın, İnönü’ye karşı sergilediği anlayışsız tutum, Lozan Konferansı’na ilişkin Mecliste yapılan müzakerelerde de sürmüştü. Koraltan, ara sıra İsmet Paşa için övgü dolu sözler kullansa da, genel olarak ona bilenen bir tavır içinde olmuş, bu durum aralarındaki geçimsizliği arttırmıştı.

2.6. Adalet Sistemine İlişkin Görüş ve Faaliyetleri

12 Mart 1921 tarihli oturumda söz alan Tokat milletvekili Rıfat Bey, Tokat’ta mevcut olan Liva Mahkemesinin kaldırılmasına ve Tokat Adliyesinin üç sancağa dağıtılmasına karşı olduğunu belirtmiştir. Bu kapsamda Tokat Binayet Mahkemesinin icrasına devamını Adliye Bakanı’ndan talep etmiştir. Trabzon milletvekili Adliye Bakanı Hafız Mehmet, Tokat Bidayet Mahkemesinin kaldırılmasını bütçe şartları bakımından değerlendirmiş, Hâkimi Münferit Kanunu çerçevesinde yapılacak teşkilatla halkçılık esasına uygun olarak her kazada hâkimlere yardımcı verilerek, mahkemeleri halkın ayağına nahiyelere kadar götürmeyi amaçladıklarını söylemiştir.

Bu sözler üzerine kürsüye gelen Refik Bey, öteden beri mesleğin içinde biri olarak açıklamaları derin bir ilgiyle dinlediğini ifade etmiştir. Hâkimi münferit teşkilatının memleketin muhtaç olduğu bir teşkilat olmakla beraber icraat meselesinin sorunlu olduğunu iddia etmiştir. Kendisinin Edirne’de hâkimi münferit teşkilatında bulunduğunu, gördüklerinden hareketle jandarma ve zabıta teşkilatı ıslah

¹⁰⁴ İnönü, **Hatıralar**, s.386.

¹⁰⁵ Ertepinar, **a.g.e.**, s.143-145.

edilmedikçe teşkilatın halkı memnun etmeyeceğini söylemiştir. Ayrıca Tokat Bidayet Mahkemesinin yerinde bırakılmasını istemiştir.

Adliye Bakanı Hafız Mehmet, Refik Bey'in iddialarını kanunun ruhuna uygun bulmadığını, Hâkimi Münferit Kanunu gereğince Tokat Liva Mahkemesinin kaldırıldığını söylemiştir. Refik Bey, bunu kabul etmekle birlikte hâkimi münferit teşkilatı yapıldıktan sonra diğer mahkemelere olan mesafe dikkate alınarak, Tokat Liva Mahkemesinin istinaf mercii olarak görevine devam etmesini zorunlu görmüştür. Bu görüşünü tavrıyla de dile getirmiş, ancak Hafız Mehmet Bey kendi görüşünü yansıtan tavrıyla oya koydurarak, çoğunlukla da olsa kabulünü sağlamıştır.¹⁰⁶

9 Nisan 1921 tarihi oturumunda Kastamonu İstiklâl Mahkemesinin verdiği idam kararı görüş ayrılıklarına sebep olmuştu. Mahkeme askerden firar eden birinin ikinci defa firarı halinde idamına karar vermiştir. Kişinin ikinci kez firar etmesi ve yakalanması üzerine Kengiri (Çankırı) Mutasarrıfı Meclise bir telgraf göndererek, hükmü infaz edip etmeme hakkında görüş istemişti.

Konu hakkında görüşlerini açıklayan Refik Bey, İstiklal Mahkemesinin milletin ruhuna nüfuz ederek adaleti hakkıyla sağladığını bildirdikten sonra şarta talikan nasıl hüküm verildiği eleştirilerini yanıtlamıştır. Ona göre şarta talik edilmemiştir, şarta bağlı olan icra durumudur. İdam kararını derhal uygulamayan kişilere teşekkür ettiğini belirten Refik Bey, eğer kanunun açıklığı ve kendilerine verilen yetkiler çerçevesinde hareket edilmiş olsa İstiklal Mahkemeleri kuruluşunun tepkilere yol açacağını söylemiştir.

İnfazın uygulanmaması kanaatinde olduğu anlaşılan Refik Bey, Meclis idamın infaz edilmemesi kararını kabul ederse bunun diğer mahkemelere de bildirilmesini ve yanlışlıkların önlenmesini istemiştir. Sonuçta, Adliye Encümeninin, yeniden muhakeme talep eden mazbatasını oya sunularak, kabul edilmiştir.¹⁰⁷

Henüz İstiklâl Mahkemesinde göreve başlamamış olan Refik Bey'in, kanunların ve yetkilerin harfiyen uygulanması yerine koşullara göre bunların esnetilmesi kanaatinde olduğu ortaya çıkmıştır.

¹⁰⁶ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Dönem:I, C.IX, 12.03.1921, s.71-82.

¹⁰⁷ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Dönem:I, C.IX, 09.04.1921, s.416-423.

Adliye Encümeni, Hâkimi Münferit Kanunu'nun bazı maddelerinde değişiklik öneren bir kanun teklifini 11 Temmuz 1921'de Meclise sunmuştu. Teklifte, hâkimi münferit teşkilatı olan yerlerde hâkimlerin refakatine verilecek yardımcı tayini lüzumu, Adliye Bakanlığının takdirine bırakılmıştır. Bunun yanında istinaf mahkemelerinin teşkilatsız kalan yerlerini veya istinaf mahkemelerine hâkimi münferit teşkilatını düzenleme yetkileri Adliye Bakanlığına tanınmıştır.

Gelibolu Hâkimi Münferit Teşkilatında görev yapmış biri olarak bu konuda tecrübe sahibi olan Refik Bey, encümenin bakışını yansıtmak ve özellikle Adliye Bakanlığına verilen yetkilere itiraz edenlere cevap vermek üzere kürsüye gelmiştir. Adliyenin mevcut teşkilatının halkın muhtaç olduğu adaleti sağlamaya yeterli olmadığını söylemiştir. Teşkilat sorunu düşünülürken bütçe ve para meselelerinin dikkate alındığını, teşkilat için para bulmakta müşkül bir durumda kalındığını belirtmiş, bu nedenle Adliye Bakanlığına sınırlı ve şartlı bir yetki verildiğini belirtmiştir. Adliye Bakanlığının, hâkimi münferit teşkilatı olmayan kazaların bağlı olduğu merkezde, istinaf mahkemesi oluşturması gerektiğine işaret etmiştir.

Eski Teşkilat-ı Adliye Kanunu'nda istinaf mahkemelerinde dört üye, bir başkan ve iki üye mülazımı olduğunu, hâlbuki Hâkimi Münferit Kanunu'na istinaden istinaf mahkemelerinde üye sayısının ikiye düşürüldüğünü söylemiştir. Adliye Bakanlığının kendisine verilen bu yetkiyle iki üyeye verilen parayı tasarruf etmekle beraber gerekirse, uygun görülen yerlerde üyelerin, teşkilat yapılarak diğer görevlere atanacağını açıklamıştır. Bu bakımdan henüz polis komiseriyle idare olunan yerlerin teşkilatlanacağını iddia etmiştir. Bazı mebuslar araya girerek, bu görevi jandarma neferinin yerine getirdiğini söylemiştir. Refik Bey konuşmasına devamla, kendisinin de yer aldığı Adliye Encümeninin, bu yetkiyi Adalet Bakanlığına vermeye mecbur olduğunu savunmuş, teklifin kabulünü istemiştir.¹⁰⁸

29 Ağustos 1921'de tarihli oturumda Hıyanet-i Vataniye Kanunu'nun değiştirilmesine dair verilen tahrir görüşülmüştü. 29 Nisan 1920'de kabul edilen Vatana İhanet Yasası'nın sekizinci maddesinde, mahkemenin verdiği kararın kesin olup, Büyük Millet Meclisinin onayının ardından bölgesinde infaz olacağı belirtilmişti. Antalya milletvekili Halil İbrahim, vatana ihanet evraklarının Meclise gelmemesini, bunların özel bir yerde incelenerek hüküm verilmesini önermiştir.

¹⁰⁸ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Dönem:I, C.XI, 11.07.1921, s.224-228.

Sivas milletvekili Emir Paşa ise fevkalade yapılmış bir kanunu uygulama yetkisinin bir mahkemeye veya bir heyete verilmesini doğru bulmamış, kanun maddesinin korunmasını istemiştir.

Bu açıklamaların ardından söz alan Refik Bey, Vatana İhanet Yasası'nın kaldırılmasını gerektiren şartların henüz ortadan kalkmadığını, bu kanun geçerli oldukça, kanuna istinaden evrakların Meclise gelmesi gerektiğini söylemiştir. Sekizinci maddenin düzeltilmesine neden gerek duyulduğu konusuna da değinen Refik Bey, Meclisin başka işlerle uğraşmaktan verilen kararları layıkıyla ve etraflıca incelemeye vakit bulamadığını, bu sebeple önerge verdiğini ifade etmiştir. Önergesinde, Vatana İhanet Yasası gereğince verilen idam hükümlerinin Meclisin onayına sunulacağını, diğer cezaların Adliye Encümeninin onayına bırakılacağını, onay, ret veya düzeltme kararlarında en azından sekiz kişinin imzasının gerekli olacağını belirtmiştir.

Refik Bey'den sonra söz alan Konya milletvekili Vehbi Efendi, şartların Vatana İhanet Yasası'nın yapılmasını zorunlu kıldığını, fakat bu yasanın uygulanmasına gerek kalmamasını dilediğini söylemiştir. Yasa çıkarıldığından beri bu yasaya ait olan evrakların elliye geçmediğini, başarı kazanılırsa bu yasayla mahkûm olanları kendi hesabına affedeceğini ifade etmiştir. Onun için ne kadar evrak gelirse gelsin Meclisin buna tahammül göstermesini istemiş, değişiklik önergesinin reddedilmesini teklif etmiştir.

Vehbi Efendi'nin konuşması sonrası önergeler oylamaya sunulmuştur. Neticede Adliye Encümeninin hazırlamış olduğu kanun tasarısı ve Refik Bey'in önergesi reddedilmiştir. Buna karşın Vehbi Efendi'nin verdiği kanun teklifinin reddolunmasına dair önerge, kabul edilmiştir.¹⁰⁹

27 Eylül 1922'de, İstiklâl Mahkemelerinin görevleri hakkındaki bir kanun tasarısının görüşülmesi sırasında mahkemeler de tartışma konusu olmuştu. Refik Bey, İstiklâl Mahkemelerinde bir süre görev yapan birisi olarak mahkemelerin halkın ruhu üzerinde bıraktığı izlenimi açıklamak istediğini söylemişti. Bazı arkadaşlarının iddia ettiği gibi bu mahkemelerin halka korku salmadığını, mahkeme geliyor diye dehşet içinde kalmadıklarını ifade etmişti. Esasen mahkemelerin korku salma görevini yerine getirdiklerini ancak bunu canilere, katillere, hainlere ve hırsızlara

¹⁰⁹ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Dönem:I, C.XII, 29.08.1921, s.104-106.

karşı uyguladıklarını belirtmiş, halkın İstiklâl Mahkemelerine bakışını şu sözlerle dile getirmişti: “Her hangi bir iş için halk, İstiklâl mahkemesi karşısına gelmişse hepinizin arzu etmiş olduğu hakikatı, adaleti görmüş, oradan hissesini almış, milletin mahkemeleri karşısında minnet ve şükran hissiyle ayrılmıştır.” Refik Bey, yurdun “zalim ve alçak Yunanlılar” tarafından yer yer işgal edildiği, esaretin en korkunç günlerinin yaşandığı sıralarda dindaşlarının bir de yanı başlarındaki dindaş vatandaşlar tarafından taarruza uğradığını söylemişti. Bu adamların milletin arasında yer almamasını ve halkın muhtaç olduğu adaletin sağlanmasını istemişti.¹¹⁰

18 Aralık 1922 tarihli oturumda asker kaçağı yakınlarının affı konusu Refik Bey ile İçişleri Bakanı Ali Fethi Bey’i karşı karşıya getirmişti. Askerden kaçan kişilerin eş, oğul veya kardeşlerinden sürgüne gönderilenlerin affedilmesine dair hazırlanan kanun tasarısı görüşülürken Mecliste hararetli tartışmalar yaşanmıştı. Refik Bey, milletin hayatına etki eden bu teklif hakkında çok söyleyeceği olduğunu açıklamış, kürsüye geldiğinde son seyahatinde rastladığı üzücü bir olayı aktarmıştı. Kayseri’den çıkıp Köprü köyüne geldiğinde, birtakım askerlerin kadınları götürdüklerini öğrenmiş, bu askerlerden birinin yanına getirilmesini istemişti. Asker, bu halden üzgün olduğunu ancak aldığı emri uyguladığını söylemişti. Bunun gibi üzücü pek çok olayın olduğunu ifade eden Refik Bey, asker kaçaklarının aileleri hakkında bir kanun tasarısının daha önce teklif edildiğini, ancak aileler hakkında sürgünü öngören bu kanunun Mecliste isyan kopardığını ve haklı olarak reddedildiğini açıklamıştı. O kanunu, İstiklâl Mahkemeleri Kanunu yani Hıyanet-i Vataniye Kanunu’nun takip ettiğini eklemiştir.

Refik Bey’in, dolaştığı yerlerde böyle sorunlarla karşılaştığını, ancak bu olayların sorumlularını cezalandırma yoluna gidemediklerini ifade etmesi üzerine Meclisten, “hesabınıza gelmedi” sesleri yükselmiştir. Refik Bey, bu tepkiye karşılık mahkemede huzurlarına çıkarılan ihtiyarlar ve kadınlar hakkında tahliye kararı verdiklerini belirtmiştir. Yüce Meclisin, idareten yapılan bu uygulamaları kanunun açıklığı karşısında geçersiz kılacağını ve böyle hesapsız hareket eden adamlardan hesap soracağını açıklamıştır. Bu hatalı uygulama eğer mahkemelerden kaynaklanmışsa bilindiği üzere af kanunu olduğunu, bunların tahliye edilmeleri gerektiğini savunmuştur.

¹¹⁰ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Dönem:I, C.XXIII, 27.09.1922, s.197-213.

Bunun dışında hapishanelerden çıkarılacakların çoğunun parasının olmadığını, onun için hayvana bindirilmek veya diğer yöntemlerle memleketlerine gönderilmelerine karar verilmesini istemiştir. Milletten hayvan ve araba alındığını, biraz da millet için verilmesi konusunda özel bir kayıt konulmasını talep etmiştir. Milletten hayatını ilgilendiren bu konuda ilgisiz kalırsa zavallı milletin jandarmanın keyif ve hevesine kurban olacağını söylemiştir.

Devam eden tartışmalarda Gaziantep milletvekili Yasin Bey, İstiklâl Mahkemelerinin Meclisin kabul etmediği bir kanunu uygulayarak, asker kaçağı ailelerini sürgün ettiğini iddia etmiştir. Araya giren Refik Bey, asker kaçaklarının ailelerinden heyetince sürgün edilmiş kimse olmadığını açıklamıştır.

Müdafaa-i Milliye Vekili Karesi milletvekili Kazım Paşa, bu konuyla ilgili olarak tehcirlerin yapılmamasını yazdıklarını, firarilerin önüne geçmek için firari ailelerini tehcir etmek lazım geleceğini bakanlığın kabul ettiğini, fakat emir verilmediğini söylemiştir. Kazım Paşa konuşmasına devamla askerlerin kendilerine verilen yetkilerin dışına çıkarak, kanuna aykırı hareket edemeyeceklerini, ederlerse cezalandırılacaklarını açıklamıştır.

Yozgat milletvekili Feyyaz Ali Bey bu esnada araya girerek Refik Bey'in söylediklerini örnek göstermiştir. Bunun üzerine Refik Bey, Keskin'de bulunan elli beşinci süvari alayına mensup Mehmet Çavuş'un, Köprü Köyü'ne gelerek kaçakları araştırdığını ve sekiz on kadının deliğe tıklandığını söylemiş, maalesef şubenin bundan haberi olmadığını eklemiştir. Kendisinin Büyük Millet Meclisi üyesi sıfatıyla olaya müdahale ederek, kadınları serbest bıraktığını açıklamış, Kazım Paşa'yı bu olay hakkında bilgilendirdiğini ifade etmiştir. Ancak bakanlığın bu yönde bir emir vermediği şeklinde kendisine açıklama yapıldığını aktarmıştır. Bu konuya hassasiyet gösteren Refik Bey, asker kaçağı ailelerinin serbest bırakılmasına ilişkin olarak şu önergeyi vermiştir:

“Binaenaleyh idareten teb'id edilmiş asker aileleri kimlerse derhal serbest bırakılarak bütün masrafları verilmek suretiyle yurtlarına iadesi ve bu gibi keyfi ve gayriadli bir surette muamele devam etmekte ise derhal terkiyle beraber müsebbipleri her kimse selâmeti âmme ve kanun namına tecziye edilmeleri için Dâhiliye ve Müdafaa-i Milliye Vekâletlerine

evamiri müessireyi mutazammın verilecek kararın tebliği ve ruzname-i müzakerata geçilmesini teklif ederim.”¹¹¹

Konuya ilişkin bir takrir de Antalya milletvekili Halil İbrahim Bey tarafından verilmiş, olayın sorumlusu olarak Dâhiliye Vekili İstanbul milletvekili Ali Fethi Bey gösterilmiş, hakkında güvensizlik teklifinde bulunulmuştur.

Ali Fethi Bey, Halil İbrahim Bey’in üç yıldan beri uygulanmakta olan bu karardan Meclisin haberdar olmadığını söylemesine itiraz etmiş, meselenin İstiklâl Mahkemelerine bırakıldığını ifade etmiştir. Refik Bey’i kastederek, Kayseri İstiklâl Mahkemesine üye olan muhterem arkadaşın bu gibi firari aileler hakkında hiçbir işlem yapmadığını şimdi işittiğini, fakat asker ailelerinin sürgünü meselesinin yalnız İstiklâl Mahkemelerine bırakılmış bir görev olduğunu açıklamıştır. Kayseri İstiklâl Mahkemesinin böyle bir görevi üstüne almamış olduğunu, diğer mahkemelerin ise bunu üstlendiğini söylemiştir. Müdafaa-i Milliye Vekaletinden şimdi yapılan teklifin firari ailelerini affetmekten ibaret olduğunu vurgulamıştır. Ali Fethi Bey, firarilerin kendi kabahatlerinden dolayı ailelerine ceza vermenin doğru olmadığını ancak o zaman için bundan daha etkili bir çare bulunamadığını söylemiştir.¹¹²

Refik Koraltan, ilk dönem İstiklal Mahkemelerinde görev yaparken firari ailelerinin sürgün edilmesi işlemine başvurmamış, bunu bir övünç kaynağı olarak sunmuştu. Ayrıca uygulamaya karşı bir tutum sergileyerek, bu kapsamda öğrendiği ailelerin serbest bırakılmasına çalışmıştı. İçişleri Bakanı Ali Fethi Bey ise kanunlar uyarınca işlem yapmayan Refik Bey’in bu tutumundan hoşnut olmadığını ortaya koymuştu.

1923 yılı başında Adliye Encümeninin hazırladığı bir tutanakta, Yunanlılar zamanında Simav’da bulunan malmüdürü Nuri Efendi’nin, Sevr Barış Antlaşması’nın kabul edilmemesinden dolayı memleketin felâkete sürüklendiğini, İstanbul Hükümeti’nin yolu izlenirse bu felâketlerin yaşanmayacağını söylediği ifade edilmiştir. Bunun dışında, Yunan işgali sırasında vergi borçlularından para tahsil ettiği ve yirmi yıllık bakaya defterini vererek, Yunanlıların halktan para tahsiline sebebiyet verdiği, bunların hesabını hükümete nasıl vereceği konusunda kendisini

¹¹¹ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Dönem:I, C.XXV, 18.12.1922, s. 435-450.

¹¹² A.e., s.450-461.

uyaranlara ise hangi hükümetin ne zaman geleceği tarzında savunmada bulunduğu iddia edilmiştir.

Bu durum hakem heyeti tarafından vatana ihanetten sayılmış, üç sene küreğe mahkûm edilmiştir. Ancak Adliye Encümeninin çoğunluğu bu hareketi vatana ihanet kapsamında değerlendirmemiş, takibinin yapılması üzerine evrakın Maliye Bakanlığına gönderilmesine karar vermiştir. Adliye Encümeni üyelerinden Saruhan milletvekili Refik Şevket Bey, encümenin çoğunluğuna aykırı olarak malmüdürünün sergilediği tavrın vatana ihanet suçu olduğunu, bu sebeple hâkimin verdiği kararın doğru olduğunu belirtmiştir.

Söz alan Refik Bey ise bu adama isnat edilen suçun ispat edilip edilmediğini, Adliye Encümeni'nin kanıtları uygun bulup bulmadığını ve kişinin söylediği belirtilen ifadeler hakkında kanıtların kuvvetli olup olmadığını sormuştur. İkinci olarak bu sözlerin, Sevr paçavrasını yırtmak için toplanmış olan Büyük Millet Meclisinin meşruiyetine karşı söylenmiş olup olamayacağını sormuştur.

Mazbata muharriri Biga milletvekili Hamit Bey'in, malmüdürünün beyanatlarının pek kuvvetli delillerle sabit olduğunu ifade etmesi üzerine Refik Bey, Damat Ferit ve arkadaşlarının mahkûmiyetlerini gerektiren sebeplerden birinin de bu olduğunu söylemiştir.

Konuşmasına devamla müzakere usulü hakkında da konuşan Refik Bey, Adliye Encümeni'nin Mecliste kabul edilen Af Kanunu'nu, bu meseleyi incelerken dikkate almadığını iddia etmiştir. Buna göre, idam cezasına mahkûm olanların müebbet küreğe, müebbet küreğe mahkûm olanların cezalarının on beş yıl küreğe dönüştürülmesine ve başka nedenlerle mahkûm olanların cezalarının geçersiz sayılmasına karar verildiğini açıklamıştır. Bu durumda, mahkemenin verdiği kararda Af Kanunu'nu dikkate almadığını, dikkate almış olsa bu adamın hiç mahkûm edilmeyeceğini söylemiştir.¹¹³

Refik Bey, Simav Malmüdürü'nün kendisine isnat edilen suçlara rağmen vatana ihanet kapsamında değerlendirilmemesi gerektiği kanaatinde olmuştur. Üstelik bu kapsamda değerlendirilse dahi Af Kanunu gözetilerek serbest bırakılmasının uygun olacağını savunmuş, mahkûmiyet kararını yersiz bulmuştur.

¹¹³ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Dönem:I, C.XXVII, 01.02.1923, s.120-123.

1923 yılı Şubatı'nda merkeze katılmış ve katılacak olan mahkemelerin işgal süresince aldıkları kararlara ilişkin bir kanun hazırlanmıştır. Kanun teklifinde, Büyük Millet Meclisi Hükümetince ilan edilen kanun gereklerine uygunluk belirtilmiş, Divan-ı Harplerde, olağanüstü mahkemelerde ve işgal mahkemelerinde alınan hükümlerin geçersiz olduğu ifade edilmiştir.

Kanun teklifiyle ilgili tartışmalarda söz alan Refik Bey, bu mahkemelerce alınmış kararların tümünden geçersiz sayılmamasını istemiştir. Milletlerarası hukuk açısından, bu bölgelerin katılması kabul edilinceye kadar bütün mahkemelerin vermiş olduğu kararların yürürlükte olmasını doğal karşılamıştır. Hatta temel hükümler ve fıkıh itibarıyla düşünüldüğünde, Nusrat Efendi'nin söylediği üzere İslâmi esasların anarşiyi hiçbir zaman kabul etmediğini ifade ederek, bu kararları desteklemiştir.

Kanunların hazırlanmasında kamu menfaatinin düşünülmesi gerektiğini belirten Refik Bey, Yunanlıların şiddeti altındaki bir ortamda, hâkimlerin vermiş oldukları kararların hukuk esaslarına uygun olsa bile onaylanması durumunda, zarar görecektir dindaşlar olabileceğine vurgu yapmıştır. Kamu menfaatine istinaden buna uygun bir şekil aranması mecburiyetini dile getirmiş, bu bağlamda Meclise sunulan teklifin değerlendirilmesini istemiştir. Bunun dışında önemli bir mesele olarak İstanbul'un durumunu ve İzmir'den, Eskişehir'den farkını sormuştur. İstanbul'un durumunu tamamen farklı olarak değerlendiren Refik Bey, orada verilen kararlar hakkında bir inceleme kabul edilecek olursa içinden çıkılmaz bir durumla karşılaşılacağını iddia etmiş, Meclisin bu meseleye farklı bir yol düşünmesi gerektiğini söylemiştir.¹¹⁴

Refik Bey, kanun teklifinin aksine işgal mahkemelerinde alınan kararların geçersiz sayılmasına sıcak bakmamıştı. Kararların temel hükümler ve fıkıh çerçevesinde alındığına temasla İslam esaslarının kargaşayı kabul etmediğini vurgulamıştı. Bununla birlikte kararlar hukuka uygun olsa dahi işgal altındaki mahkemelerde dindaşlarının zarar görme ihtimalini de hesaba katmıştı.

1923 yılı başlarında adi suçlardan ceza almış mahkûmların affi hakkında verilen kanun teklifleri, Adliye Encümeninde incelenmiştir. Encümen, Meclise sunduğu mazbatada, böyle bir affa sebep bulunmadığını, aksi durumda suça yatkın olanların

¹¹⁴ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Dönem:I, C.XXVII, 17.02.1923, s.372-383.

suç işlemeye teşvik edileceğini belirtmiş, çoğunlukla bu raporların reddine karar vermiştir.

Refik Bey, 11 Nisan 1923'te konuya ilişkin yapılan görüşmelerde başkanlığa bir takrir sunmuştur. Takrirda af meselesinin her hangi bir şekilde halen konuşulmasını doğru bulmadığını ifade etmiş, uygun bir zamanda ve hayırlı bir barış akdinde tekrar görüşülmesi üzere bu kanunun ertelenmesini teklif etmiştir.

Karahisar-ı Şarki milletvekili Ali Süruri Efendi, Refik Bey'in bu takririni uygun bulmadığını belirtmiştir. Görüşülen konunun siyasi duruma müsait değilse reddedileceğini, zamanı gelince Meclisçe görüşülüp af kanunu çıkarılır demenin suça meydan vermek olduğunu, bu sebeple kanun teklifinin ertelenmesi talebinin doğru olmadığını söylemiştir.

Refik Bey, Ali Süruri'nin eleştirisinin bir noktadan geçerli olabileceğini, onun da af meselesinin tekrar görüşülmek üzere ertelenmesi durumunda suça yatkın olanların cüret almaları ihtimali olduğunu ifade etmiştir. Buna karşın affın reddinden dolayı, bazı masumların uzun süre ıstıraplı ruh hali içinde inlemelerinin söz konusu olacağını iddia etmiştir. Neticede ruhi hadise meselesinin de önemli olduğuna işaret eden Refik Bey, bu kanunların ertelenmelerinin gerekli olduğunu vurgulamıştır.

Oya konulan Refik Bey'in takriri kabul edilmemiştir. Af Kanunu'nun çıkarılması yönündeki kanun tekliflerinin reddedilmesini teklif eden Adliye Encümeninin mazbatasına oya sunulmuş, kabul edilmiştir.¹¹⁵

Refik Bey, affa taraftar olmakla beraber bu tekliflerin zamansız olarak gündeme getirilerek Meclisin meşgul edildiği kanaatinde olmuştur. Bu kapsamda af konusunun barış antlaşmasının imzalanması sonrasında uygun bir zamanda tekrar görüşülmek üzere ertelenmesini savunmuştur.

¹¹⁵ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Dönem:I, C.XXIX, 11.04.1923, s.46-57.

2.7. Mali ve İktisadi Konular Hakkındaki Görüşleri

2.7.1. Maden Amelesi Hakkında Kanun Layihası: İktisat Vekili Celal Bey’i Takdiri

1921 tarihli maden işçileri hakkındaki kanun tasarısının ikinci maddesinde 18 yaşından küçük olanların madende çalıştırılmalarının yasak olduğu ifade edilmiştir. Bolu milletvekili Şükrü Bey, 18 yaş kaydının kaldırılmasını talep etmiştir. Konya milletvekili Vehbi Bey, 18 yaşından küçüklerin madende çalışmasını yasaklayan hükümetin, onlara hayatlarını muhafaza edecek başka bir iş bulduysa yasaklamanın doğru olduğunu ifade etmiştir. Bolu milletvekili Fuat Bey, çocukların maden işlerinde çalışmaları için bir mecburiyet olmadığını, dışarıda çalışacak olurlarsa hayatlarını kazanacaklarını söylemiştir.

Görüşmelerin devamında Refik Bey de söz almıştır. Encümenin bakışına karşı olduğunu belirtmiş, Vehbi Bey’in konuşmasını dikkate değer bulmuştur. İşçinin hangi zorlukla hayatını dahi tehlikelere koyarak, maden ocaklarında çalışmak mecburiyetinde olduğunu sormuş, bunun geçim meselesi olduğunu söylemiştir. Neslin geleceğini korumak bakımından muhafazasının zorunluluğuna değinmekle birlikte 18 yaşından küçükler için izin verilmemesi durumunda, bu kanunun uygulanmasında zorluklar olacağı görüşünü aktarmıştır. Fuat Bey’in teklifini ılımlı ve uygun bulmuş, 18 yaşından küçük olup da işçi olarak çalışmaya gelenlerin maden ocakları dışında çalıştırılması kaydının kanuna konulmasını istemiştir. Refik Bey’in konuşması sonrası düzeltme teklifleri verilmiş, İktisat Vekili Saruhan milletvekili Mahmut Celal Bey, Refik Bey’in de desteklediği Fuat Bey’in önerisini hükümet adına uygun bulmuştur. Oya sunulan değişiklik kabul edilmiştir. Buna göre 18 yaşından küçük olanların maden ocakları dâhilinde çalışmaları yasaklanmıştır.

Maden Amelesi Hakkında Kanun Tasarısı’nın üçüncü maddesinde, her madencinin çalıştırdığı işçi miktarı ve ücretiyle ilgili düzenli defter tutması ve bu defteri amele birliği müfettişi ve İktisat Vekaleti memurlarına göstermesi zorunlu sayılmıştır. Trabzon milletvekili Ali Şükrü Bey, bu işlemlerin birlik veya dernek hangi sınıfa ait ise o sınıfların girişimcileri tarafından yapılması gerektiğini, hükümetin buna aracı olamayacağını söylemiştir. Avrupa’da vardır diye taklit ederek bir şey yapmaya teşebbüs edilmemesini istemiştir.

Kürsüye gelen Refik Bey, Ali Şükrü Bey'in görüşlerinden ayrıldığını belirtmiştir. Devletin güçlerinin yasama, yürütme ve yargı olarak üç kısma ayrıldığını, buna son asırda basın gücünün de eklendiğini söylemiştir. Bu güçlere bir ilave düşündüğünü, bunun da işçi kuvveti olduğunu açıklamıştır. İşçi gücünün ve onlar arasındaki hareketlerin milletlere yaptığı etki dikkate alındığında kendilerinin de işçi hayatıyla ilgili düzenlemeler yapmaları gerektiğine vurgu yapmıştır. Bu bakımdan memlekette henüz uyanmakta olan işçi hayatıyla yakından ilgilenen hükümeti ve İktisat Vekili Mahmut Celal Bey'i tebrik etmiştir. Hükümetin işçi hayatını düzenlemek ve gelecekte maruz kalınması olası sarsıntılar için kanunlar yaptığını söyleyen Refik Bey, kendi adına hükümete teşekkür ederek konuşmasını sonlandırmıştır. Görüşmeler, tasarının üçüncü maddesini değiştirmemiş, madde aynen kabul edilmiştir.¹¹⁶

2.7.2. 1921 Yılı Bütçesi: Maliye Vekili Ferit Bey'e Eleştirileri

5 Mayıs 1921'de TBMM'de yapılan gizli oturumda 1921 yılı bütçesi görüşülmüş, Maliye Vekili Ferit Bey'in bütçe hakkındaki açıklamalarından sonra bütçeyi değerlendirmek üzere ilk sözü Refik Bey almıştır. Maliye Vekili'nin sunduğu masraflara ilişkin toplamın dehşetiyle sarsıldığını, geçen seneki bütçenin yüz milyonun üzerindeki gidere karşılık 53 milyon lira gelir ve hayali bir takım ilave gelirle açıklandığını söylemiştir. Maliye Vekâleti'nin bunu Meclise arz ederken, yarısı açık olan bir bütçenin milletçe nasıl telafi edileceğini nasıl düşünemediğini sormuştur. Bütçeyi Meclise getirmekle işin bitmediğini, vekilin milletin tahammül kabiliyetini ölçerek bütçeyi getirmekle sorumlu olduğunu, maalesef bu anlamda görevini yerine getirmediğini ileri sürmüştür.

Savunma veya saldırı olsun savaşın parayla yapıldığını, bu nedenle Maliye Vekili'nin millete teklif ettiği paraları tahsil edecek kaynakları da beraberinde getirmesi gerektiğini, 53 milyon liralık açığın nasıl kapatılacağını tayin edemediğini, genel olarak ekonominin zaafa uğradığını ve halkın nefes alamaz hale geldiğini belirtmiştir.

Çeşitli bakanlıklara seçilenlerin görevlerini yapmak için "teşkilatçılık" hastalığına uğradıklarını söyleyen Refik Bey, geçen sene yaptığı Babiâli teşkilatının

¹¹⁶ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Dönem:I, C.X, 02.05.1921, s.205-213.

canlandırılmaması şeklindeki uyarısını hatırlatmış, bu bağlamda masaların çoğaltılmamasını istemiştir. İktisat Vekâleti'nin kendi dairesine ait yaptığı teşkilatları birçok para gerektirdiği için eleştiren Refik Bey, eğitim ve sağlığı da teşkilatçılık derdi kapsamında değerlendirmiştir. Kazaları liva, livaları vilayet yapma hastalığına düşüldüğünü, bu durumun yeni teşkilatlarla beraber masrafları arttırdığını, bu nedenle Teşkilat-ı Esasiye Kanunu ile kabul edildiği veçhile iktisat, sağlık, bayındırlık gibi birçok alanda idarenin işlerini mahalli yönetimlere bırakması gerektiğini ifade etmiştir. Para toplamak için maliye, içte güvenliği sağlamak için dâhiliye ve cephenin takviyesi için müdafaa-i milliye olmak üzere saydığı vekâletlerin dışındaki teşkilatlara verilecek paraları gereksiz görmüştür.

Refik Bey, belirtilen tedbirlerden olan maaşlardan indirim yapılmasının elbette kabul edileceğini, millete çeşitli vergiler yüklendiğini, ağır yükün altından kalkmak için yerinde kullanıldığı sürece fedakârlığın kabul edilmesi gerektiğini, uygun olmayan yerlere verilecek paraya yazık ve günah olacağını çünkü milletin takatının kalmadığını söylemiştir. Konuşmasını, Konya'da iki yüz ticarethanenin iflasın eşğine geldiğini, diğer bölgelerde de ticaretin bitme noktasında olduğunu söyleyerek tamamlamıştır.¹¹⁷

1921 yılındaki bütçe görüşmeleri öncesinde Muvazene-i Maliye Encümeni üyeleri istifa etmişti. İstifa sebebini açıklamak üzere Muvazene-i Maliye Encümeni adına Trabzon milletvekili Hasan Bey kürsüye gelmiştir. Meclise gönderilen bütçenin başka masrafların ortaya çıkması sonucu 1921 bütçesine göre hazırlanması ihtiyacı doğduğunu ve Heyet-i Umumiye'nin görüşüyle ahenkli yürümek kabiliyetinin gösterilemediğini söylemiştir. Ayrıca diğer encümenlerden ikişer kişinin encümene dâhil edilmesi kararının Muvazene-i Maliye Encümeninin kendisine güvensizlik olarak değerlendirmiştir. Bu durum karşısında İcra Vekilleri Heyeti Başkanı Kozan milletvekili Fevzi Paşa, istifanın geri alınmasını istemiştir. Encümenin geri adım atmayarak başka fikirler ortaya atması üzerine Fevzi Paşa, artık Vekiller Heyetinin vazifesine devamına meydan kalmadığını söylemiştir.

İşin boyutunun değişmesi üzerine Refik Bey de söz almıştır. Encümenin yaptığı açıklamalara göre Maliye Bakanı Ferit Bey'in şimdiye kadar olan bütçe tekliflerini

¹¹⁷ T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları, Dönem: I, C.II, 05.05.1921, s.49-56, Nalan Seçkin, "İlk Meclis'te Para Tartışmaları: Bir yıllık maaştan özveri", Cumhuriyet, 28.04.1993, s.12.

Vekiller Heyetinde savunmadığını, hatta encümenin Maliye Bakanı'nın avukatı durumunda kaldığını söylemiştir. Bu durumda meselenin bütçe değil, Maliye Bakanı olduğunu, dolayısıyla Vekiller Heyeti Başkanı Fevzi Paşa'nın görüşlerine katılmadığını ve vaziyetin bu teklife uygun olmadığını ifade etmiştir. Fevzi Paşa'nın sözleri sonrası Vekiller Heyetinin derhal kapıdan dışarı çıkmalarını manasız bulmuştur. Hukuki durumun bakanların ayrı ayrı seçilmesi yoluyla oluştuğunu, eğer güvensizlik söz konusuysa bunun ayrı ayrı her bakanlık hakkında gündeme gelmesi gerektiğini belirtmiştir. Meclisin, kanunen ve vaziyet bakımından doğru olmayan bu çekilmeyi kabul buyurmamasını isteyen Refik Bey, dünyanın her yerinde bütçeyi Maliye Bakanı'nın savunduğunu, başarılı olamazsa bireysel olarak istifa ettiğini söylemiş, bu bağlamda bütün bakanların topluca çekilmelerini yersiz bulmuştur.

Vekiller Heyetinin istifası konusuyla ilgili Refik Bey'den sonra söz alan Mustafa Kemal Paşa istifa eden Vekiller Heyetinin, yeni Vekiller Heyeti seçilinceye kadar vekâleten görevine devam edeceğini açıklamıştır. Ancak Refik Bey, bu şekilde bir istifayı kabul edemeyeceklerinde ısrar ederek ona karşı çıkmıştır. Bunun üzerine Mustafa Kemal Paşa, bakanların her birinin ayrı ayrı gelerek, Başkanlık Makamına istifalarını verdiklerini, meselenin bu kadar olduğunu söyleyerek bu tartışmayı sonlandırmıştır.¹¹⁸

2.7.3. Yerli Kumaş Kullanılması

1921'de yerli kumaş kullanılması hakkında hazırlanan kanun tasarısının birinci maddesinde, Büyük Millet Meclisi üyeleri, çeşitli memurlar, hizmetliler, polis, jandarma, belediye meclisi üyeleri, öğretmenler ve yatılı öğrencilerin yerli kumaştan elbise giymeye mecbur oldukları belirtilmiştir.

Refik Bey, kendinden önce konuşan Trabzon milletvekili Ali Şükrü Bey'in, memleketin iktisadi siyasetinin bu kanunun uygulanmasına uygun olmadığı şeklindeki görüşüne katıldığını ifade etmiştir. Bu kanunun uygulanması için ithalat hücumunun önüne geçilmesi gerektiğini iddia etmiştir. İktisat Vekili Mahmut Celal Bey'in, böyle bir kanunla Meclisin huzuruna gelmesini kutlamaya layık bulmuş, ancak bu kanunun kuvvetini oluşturacak Usulü Himaye Kanunu'nu da bir an önce Meclise getirmesini istemiştir.

¹¹⁸ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Dönem:I, C.X, 16.05.1921, s.301-306.

Refik Bey, Ali Şükrü Bey'den bir noktada ayrılmıştır. Onun, iktisadi konuların propagandalarla etkili olduğu sözünü önemli görmüş, bu bağlamda tasarının birinci maddesinde propagandanın bulunduğunu söylemiştir. Memur sınıfının bu konuda memlekete rehberlik edeceğini, kısa zamanda yabancı kumaşların alınıp satılmayacağını ve yerli ürünlerin daha çok rağbet göreceğini belirtmiştir. Maddenin aynen kabulüne taraftar olmakla beraber uygulamasında başarı sağlamak için bunu koruyacak bir gümrük tarifesinin hemen Meclise getirilmesini lüzumlu görmüştür.

İktisat Vekili Mahmut Celal Bey, Refik Bey'e cevaben vergi tarifesinin Maliye Encümeninde incelendiğini, encümendeki arkadaşlarının himaye usulünün kabulünü de gerekli gördüklerini, bu çalışmaların yakında Meclise geleceğini açıklamıştır.¹¹⁹

2.7.4. Ziyet Eşyasının Yasaklanması

Refik Bey, 1922 yılındaki ziyet eşyasının yasaklanması hakkındaki kanunun düzeltilmesi konusunda Muvazene-i Maliye Encümeni ve Maliye Vekâletinin teklifini alkışladığını söylemiştir. Önceki yıl Maliye Bakanı görevinde bulunmayan Hasan Fehmi Bey'in, bu kanunu teklif ettiği sırada kanunu şiddetle desteklediğini, ancak kanunun bugünkü ihtiyacı sağlayamadığını ifade etmiştir.

Refik Bey, kanunların ihtiyacı hakkıyla ifade edememelerini uygulama kabiliyetinden mahrum olmalarına bağlamıştır. Bu kapsamda ziyet eşyası girişinin yasaklanması hakkındaki kanunun hakiki ihtiyaçlardan doğmadığı için arzu edilen sonuçla karşılaşmadığını söylemiştir. İktisadi abluka altına giren memlekette paraların akıp gitmesini engellemek için böyle bir kanuna taraftar olduklarını, ancak birkaç misli fazlasıyla paranın gittiğini savunmuştur. Ayrıca ortaya çıkan durumun ahlaki yapıya da darbeler indirdiğini ve sarstığını belirtmiştir.

Maliye Bakanı'nın itiraf ettiği üzere gümrük idarelerinin kaçakçılığa açık birer kapı haline geldiklerini, bu kanunla milletin hazinesine girmesi gereken paraların maalesef başka adamların menfaatlerinin kurbanı olduğunu açıklamıştır. Kanunun büsbütün kaldıramadığını, ancak fazla vergi alınabileceğini belirtmiştir. Önceki oturumlarda, Refik Bey'in İstiklâl Mahkemeleri'ni savunan ifadelerini eleştirmiş olan Erzurum milletvekili Durak Bey, Refik Bey'in vergi konusundaki sözünü mahzurlu bulmuş, aynı sorunun baki olacağını iddia etmiştir.

¹¹⁹ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Dönem:I, C.X, 20.06.1921, s.432-436.

Refik Bey, bu değişikliğin çare olacağına ve kaçakçılığı sınırlayacağına inanmadığını, fakat hiç olmazsa açıktan açığa yapılan suiistimalleri sınırlayacağına vurgu yapmıştır. Bu sebeple Meclisten bir an önce kanunun bu şekilde değiştirilmesini istemiş, değişiklikten memleketin büyük fayda göreceğini söylemiştir.¹²⁰

2.7.5. Ziraat Bankası'na Olan Borcun Ödenmesi

Maliye Vekâletinin, Ziraat Bankası'na olan borcu için vilayetlerdeki terk edilmiş ürünlerden olan üzüm, incir ve diğerlerini satarak, bankaya borcunu ödemesi meselesi daha önce gündeme gelmiştir. Refik Bey ve arkadaşları konuya ilişkin verdikleri takrirden, milli hükümetin Yunanlılarla ve diğer düşmanlarla savaşırken, Ziraat Bankası sermayesinden almış olduğu miktarın kısmen de olsa ödenerek, zirai müessesenin selametinin temin edilmesini istemişlerdir. Bu kapsamda üzüm ve incir mahsulünün bir an evvel satılarak, Ziraat Bankası'na teslimini teklif etmişlerdir.

Maliye Bakanı Hasan Fehmi Bey, 1920 yılında Ziraat Bankası'ndan 1 milyon 200 bin lira alındığını, 1922 yılı bütçesinden bu miktarın 600 bin lirasının ödendiğini ve geriye kalan 600 bin liranın 1923 yılı gelirlerine bırakılabileceğini söylemiştir. Bakan, terk edilmiş ürünler ve diğer yöntemlerle bu hesabın karıştırılmasını doğru bulmayarak takrirden karşı çıkmıştır. Bunun üzerine Başkan, Refik Bey ve arkadaşlarının temenni takririni havale etmiştir.¹²¹

2.7.6. Jandarma Ödeneklerinin Yetersizliği

Refik Bey, 1923 yılında jandarmanın ödeneklerini belirleyen kanun maddelerinin okunması sonrası kanunun lehinde konuşmak ve genelini değerlendirmek üzere söz almıştı. Olgunlaşma dönemine ilerleyen jandarma kuvvetinin, milletin bütün kuvvetini mahveden genel savaşın felaketiyle sürüklendiğini, hatta genel savaştan sonra okuma yazma bilmeyen adamların ilavesiyle yeni bir devreye girdiğini ifade etmişti. İşte bu dönemde, genel savaşın ıstırapları karşısında inleyen halkın ruhunda, jandarmanın kötü etkiler yaptığını ve maalesef asıl amaçlarından ayrılanların olduğunu açıklamıştı. Sayısı az olan bu kişilerin İstiklâl Mahkemelerince cezalandırıldığını belirtmişti.

¹²⁰ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Dönem:I, C.XXIII, 11.10.1922, s.353-355.

¹²¹ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Dönem:I, C.XXVI, 13.01.1923, s.328-347.

Bu açıklamalardan sonra Kırşehir'e bağı bir karakolda yaşadığı bir olayı aktararak, karakolda zor şartlar altında görev yapan jandarmadan bahsetmiştir. Bu manzarayı ait olduğu makama bildirdiğini, iki yüz kuruş maaş ve yerine göre beş yüz kuruşu geçmeyecek ödenekle ancak karınlarını doyurduklarını öğrendiğini söylemiştir. Buna dayanarak, aldıkları yedi yüz kuruş ile kendilerini ve ailelerini geçindirmelerinin ve memleketin hayatıyla ilgili önemli görevleri yerine getirmelerinin mümkün olmadığını iddia etmiştir. Onların karınları doyurulmaz, refahları sağlanmaz ise ne kadar kanun çıkarılırsa çıkarılsın yine köylünün derdine çare olunamayacağını söylemiştir.

Bu kapsamda hükümetin ve encümenin tekliflerini yeterli bulmamış, diğer memurların düşünüldüğü gibi jandarmanın da düşünülmesini istemişti. Örneğin polisin eline otuz beş kâğıt geçtiğini, polisin hükümetin memurlarının gözü önünde olduğunu dolayısıyla yolunu şaşırdığında yakalanabildiğini söylemişti. Hâlbuki zavallı köylünün derdini anlatamayacağını, bu sebeple yürekleri sızlatan olayların ortadan kaldırılamayacağını iddia etmişti. Böyle olduğu halde mali durum bilindiğinden o sene için jandarma ödeneklerinin arttırılmasına imkân görmediği kanaatini de dile getirmişti.¹²²

2.7.7. 1923 Yılı Bütçesi Onayına Kadar Üç Ay İçin Avans Teklifi

Maliye Bakanı Gümüşhane milletvekili Hasan Fehmi Bey, 1 Mart'ta başlayacak olan 1923 yılı mali yılında devletin işleyişini aksatmamak için 28 Şubat 1923 itibarıyla Meclisten ödenek almak mecburiyetinde olduklarını belirtmiş, raporlarının Meclis gündemine alınarak, görüşülmesini teklif etmiştir.

Bunun üzerine söz alan Refik Bey, bütçe hakkında anlaşılmaz bir tesadüf ve talihsizlik olduğunu söyleyerek, bir şekil arz etmek istemiştir. Üç yıldan beri bütçenin garip bir talihsizliğe uğradığını, milletin etkisinin hissedildiği meclislerde bütçe meselenin her şeyden önce konuşulacağını ve bunun üzerine karar verileceğini belirtmiş, maalesef üç yıldır kolaylıkla bir bütçe çıkarılmadığını söylemiştir. Maliye Bakanı Hasan Fehmi Bey'i, istenilen avansı neden son gün Meclise getirdiği konusunda eleştirmiştir. On beş, yirmi gün önce getirilse encümen ve Meclisin

¹²² T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Dönem:I, C.XXVII, 31.01.1923, s.87-88.

bütçenin ayrıntılarıyla meşgul olacağını, en azından otuz milyon liranın nereye harcanacağını bilerek bütçenin kabul edileceğini ifade etmiştir. Bu noktadan hareketle Maliye Bakanı'nın görevini yapmadığına kani olduğunu belirtmiştir. Meclisten gelen “doğru” sesleri Refik Bey'i onaylamıştır.

Maliye Vekili Hasan Fehmi Bey, Refik Bey'i kastederek, kendisini eleştirecek beyefendinin üç yıldır muntazam bütçe çıkmamasının ve istenilen masraf cetvellerinin zamanında verilmemesinin sorumlularını eleştirmesinin daha hakiki olacağını açıklamıştır.

Refik Bey, görüşmeler devam ederken bir değişiklik yapılması talebinde bulunmuştur. Bu çerçevede bir aylık avansın yeterli olduğunu, on milyon liranın verilmesi suretiyle maddenin düzeltilmesini teklif etmiştir. Başkan, Refik Bey'in düzeltme teklifini oya sunmuş, teklif dikkate alınmamıştır. Neticede avansın üç ay olarak verilmesi kabul görmüştür.¹²³

3. İkinci Meclisten Valilik Dönemine Refik Koraltan (1923–1935)

3.1. Konya'da Seçim Çalışmaları ve Bakanlık İsteği

İstiklâl Mahkemesi'nde görev yapan Refik Bey mahkemelerin tatili üzerine dosyaları ayırmak için Kayseri'de bulunurken Mustafa Kemal'den kişiye özel bir telgraf aldı. Telgrafta Meclisin yenileme kararı ve hemen Ankara'ya hareket etmesi gerektiği bildiriliyordu. Mustafa Kemal Paşa, Konya'da muhalefetin başına Vehbi Hoca'nın geçtiğini, seçimin kaybedilmesi durumunda artacak zararlı fikir ve akımların geniş bölgeleri etkileyebileceğini söylemiş, onun Konya'ya gitmesini istemişti. Bu esnada Refik Bey'in zihninde bir anısı canlanmıştı. Daha önceki karşılaşmalarında Atatürk, “Artık buhran geçti. Bundan sonra sulh ve sükûn içinde çalışma evresine gireceğiz. İşler kolaylaştıktan sonra bilhassa mühim mevki ve vazifelerin müşterileri ve sahipleri çoğalır” demiş, krizden başarıyla çıkan arkadaşların doğup büyüdüğü yerlerde görev yapmalarının önemine değinmişti. Bu

¹²³ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Dönem:I, C.XXVII, 28.02.1923, s.506–522.

kapsamda Refik Bey'in de Sivas'ta bulunmasının uygun olacağını söylemişti. O zaman “nasıl arzu ederseniz” diyen Refik Bey, şimdi de Mustafa Kemal'in teklifini kabul etmiş, Konya'da ikinci devre seçim sorumluluğunu üstlenmişti.¹²⁴

Çalışmaları sonucu Vehbi Hoca mücadeleden çekilmiş, Refik Bey on iki Konya adayını bizzat seçmiştir. Söz verdiği için Kazım Dirik'e¹²⁵ de listede yer vermiş, ancak bunu gören Atatürk karşı çıkmıştır. Refik Bey'in, “Bunları ona siz söyleyiniz” sözüne kızan Atatürk, “Çağır kendin söyle” demiştir. Dirik'in yerine listeye bir hocanın daha konulmasıyla hocalar çoğalmıştır. Sekiz sarıklı ve hocadan oluşan listeye Atatürk'ün tepkisi “İlahi Refik bunları nerden buldu” olmuştur. Refik Bey cevaben hepsinin temiz, ahlaklı, millet ve memleketlerini seven insanlar olduğunu söylemiştir. Neticede listedeki adaylar Atatürk'ün safında çalışarak, Refik Bey'in güvenini boşa çıkarmamışlardır.¹²⁶

İkinci Mecliste yine Konya milletvekili seçilerek göreve başlayan Refik Bey, 11 Ağustos 1923'te yapılan ilk toplantıda geçici kâtipliğe getirilmiştir. Ayrıca 9 Eylül 1923'te kurulan Halk Partisi'nin ilk grup yönetim kurulu üyeleri arasında da yer almıştır.¹²⁷

Bununla birlikte bir süre sonra bu görevi sona ermiştir. Refik Bey, ilerleyen günlerde CHP Yönetim Kurulu üyesi olan Avni Doğan'ı yemeğe davet etmiştir. Bakan olmak istediğini söyleyen Refik Bey, onun aracılığıyla arzusunun İsmet Paşa'ya duyurulmasını istemiştir. Doğan, ertesi gün CHP'nin tarihi binasında İsmet Paşa ile karşılaşmış, Refik Bey'in bakan olma isteğini açmış, şu karşılığı almıştır:

“Yoo! Refik fırsatı kaçırdı. 1. Büyük Millet Meclisi'nde olsaydı neyse. Ama şimdi geçti. Bu Meclis'te ona sıra gelmez artık.”¹²⁸

¹²⁴ Ertepinar, **a.g.e.**, s.239-249.

¹²⁵ Atatürk, Samsun'a çıkarken yanında olan Kazım Dirik'e Erzurum'da rütbelerini terk ettikten sonra birlikte çalışma teklifinde bulunmuş, ancak hayal kırıklığına uğramıştır. Bkz.; Ali, **a.g.e.**, s.46,232., Ertepinar, **a.g.e.**, s.250.

¹²⁶ Ertepinar, **a.g.e.**, s.249-262.

¹²⁷ İlhami Soysal, “Türkiye'de Demokrasinin Gelişimi: Halk Fırkası adıyla siyasi bir fırka kurma niyetindeyim”, **Milliyet**, 07.02.1983, s.6.

¹²⁸ Adnan Selekler, “DP liderleri, İnönü'nün ordu ile işbirliği yaparak iktidara gelmesinden daima endişe duymuşlardı”, **Milliyet**, 16.05.1980, s.5.

İsmet İnönü'nün, İlk Mecliste zor şartlar altında görev yaparken kendisine şiddetli eleştiriler yönelten, sivri diliyle öne çıkan Refik Bey'e bakanlık fırsatı vermek istemediği anlaşılmaktadır. Böylece İlk Meclisten beri birbirlerine mesafeli duran ikili, giderek birbirinden uzaklaşmış, yıldızları barışmamıştı.

3.2. Yeni Siyasal Rejim Konusundaki Tutumu

Refik Bey, İkinci Mecliste çıkarılan devrim kanunları arasında sembolik öneme sahip şapka giyilmesine ve tekke, zaviye ve türbelerin kapatılmasına ilişkin kanun tasarılarını verenler arasında ön safta yer almıştı. Bununla birlikte devrimin kilometre taşlarını oluşturan diğer kanun tasarılarını da imzalamıştı.

2 Mart 1924'te toplanan parti grubunda hazırlanan üç yasa tasarısının milletvekilleri Meclise getirilmesi kararlaştırılmıştı. Bu kapsamdaki ilk tasarı Urfa milletvekili Şeyh Saffet Efendi ve 53 arkadaşı tarafından verilmişti. Refik Bey'in de imzaladığı tasarı halifeliğin kaldırılması ve Osmanoğulları ailesinin Türkiye dışına çıkarılmasına ilişkindi.¹²⁹

Refik Bey, Saruhan milletvekili Vasıf Bey ve 57 arkadaşının verdiği Tevhid-i Tedrisat Kanunu'na da imzasını koymuştu. Oktay Akbal, bu yasa önerisini verenlerin başında onun da olduğuna temasla Koraltan'ı tutarlı davranmamakla eleştirmiş, 1950'den 1960'a kadar bu yasanın ve diğer devrim yasalarının geriye döndürülmesi karşısında sessiz kalmakla itham etmiştir.¹³⁰

3.2.1. İstanbul İstiklâl Mahkemesi: Gazeteciler ve Lütfi Fikri Bey Davası

Kurtuluş Savaşı'nın kazanılmasını takiben saltanat kaldırılmış, İkinci Meclis Lozan'ı onaylamış, cumhuriyet ilan edilmişti. Gelişmeler hilafetin kaldırılacağına işaret ediyordu. Karşıt İstanbul basınında hilafet ve geri dönüş taraftarı yayınlar dikkat çekiyordu. O günlerde Ağa Han ve Emir Ali'nin Başbakan İsmet İnönü'ye

¹²⁹ Atatürk, **a.g.e.**, s.566., Alev Coşkun, “3 Mart Devrimleri: Hilafet Ordusu sadece acı getirdi”, **Cumhuriyet**, 04.06.2006, s.9.

¹³⁰ Oktay Akbal, “63 Yıl Sonra Yeniden...”, **Cumhuriyet**, 04.03.1987, s.2.

yolladığı hilafetin kaldırılmamasını isteyen mektuplar Başbakan'a ulaşmadan önce Tanin, İkdam ve Tevhid-i Efkâr gazetelerinde yayınlandı.¹³¹

Bunun üzerine İsmet İnönü konuyu 8 Aralık 1923'te Meclis gündemine getirmiştir. İnönü, gizli yapılan oturumda olayların bastırılması ve suçluların cezalandırılması için bölgeye İstiklâl Mahkemesi gönderilmesini teklif etmiştir. Muhaliflerin direnmesiyle görüşmeler uzamış, mahkemenin kurulması için yapılan oylamada 89 kabul, 63 ret oyu kullanılmıştı. İstanbul'da görev yapacak İstiklâl Mahkemesinin başkanlığına 102 oyla Topçu İhsan Bey, savcılığına 105 oyla Vasıf Bey, üye olarak 116 oyla Refik Bey seçilecekti. Hakkâri milletvekili Asaf ve Kütahya milletvekili Cevdet Beyler de üye olarak seçilmişlerdir.¹³²

Atatürk, mahkemenin oluşturulması esnasında Refik Koraltan'ı aratmıştı. Yanına gelen Refik Bey'e, "Ağa Hanın mektubu üzerine İstanbula İstiklâl Mahkemesi gönderilmesi lâzım mı" diye sormuş, Refik Bey cevaben "Çok geç Paşam" demiştir. Refik Bey, kendisinin üye olacağı bir mahkemede, mizaç farklılığından dolayı başkanlığa İhsan Bey'in düşünülmesini uygun görmemişti. Birinci devre istiklâl mahkemelerinde başkanlık yapan İhsan Bey'in şiddeti ile ürkütücü bir duruma yol açtığını düşünüyordu. Diyalogları esnasında seçim bitmiş, Refik Bey İstiklâl Mahkemesi'ne üye olarak seçilmiştir. Atatürk, Refik Bey'in kaygılarını anlamış, hukukçu ve adalet teşkilatı mensubu olarak onun mahkeme başkanına yardımcı olmasını istemiştir.

Refik Koraltan, yapılan telkinlere karşın arkadaşlarına peşin hükme varmamalarını, yeni devletin temelini adalet düsturu üzerine kurmak gibi bir ulvî görevleri olduğunu, ne Abdülhamit ne İttihatçı ne de İtilâfçı Divan Harpleri olmadıklarını, Türk milletinin geleceğini kazandığı şanlı zaferi milli hayatta verimli kılmakla görevli bir Adliye Heyeti olduklarını söylemiştir. İstanbul'a geldiklerinde görev dağılımı yapılmış, Refik Bey, Tanin ve Tevhid-i Efkâr gazetelerinin bir yıllık yayınlarını inceleme görevini üstlenmiştir.

¹³¹ İstanbul'da çıkan ve cumhuriyetin acele benimsendiği şekilde yayınlar yaparak Ankara'ya muhalefet eden Tanin ve İkdam gazeteleri 5 Aralık 1923'te, Tevhid-i Efkâr ise ertesi gün İngiltere İslam Cemiyeti adına gönderilen bu mektupları yayınlamışlardır. Bkz.; Hasan Rıza Soyak, **Atatürk'ten Hatıralar**, C.I, İstanbul, Yapı ve Kredi Bankası A.Ş., 1973, s.209.

¹³² Aybars, **a.g.e.**, s.171-176., Seçil Karal Akgün, **Halifeliğin Kaldırılması ve Lâiklik (1924-1928)**, 2.bs., İstanbul, Temel Yayınları, 2006, s.170-172., **İstiklâl Mahkemeleri**, C.I, s.11., Soyak, **a.g.e.**, s.214., Cebesoy, **Siyasi Hatıralar**, s.479.

Yaptığı incelemede Hüseyin Cahit Yalçın'ın¹³³ Tanin gazetesinin zehirli ve ateşli yazılarla, Anadolu'da kurulan devleti hedef alan makalelerle dolu olduğunu görmüştü. Bununla birlikte milleti çağdaş medeniyetler düzeyine ulaştırmak ve millet iradesinin yansıtacağı bir yönetim sisteminin kurulması için cumhuriyete gidilmesini, hatta Arap harflerinin Türk Milletine uygun olmadığı gerekçesiyle Latin harflerini tavsiye eden çeşitli yazılar olduğunu da tespit etmişti.

Refik Bey, şeriatçı ve hilafetçi grubu temsil ettiği varsayılan Velit Ebüzziya'nın Tevhid-i Efkâr gazetesinde, milletlerin ahlak prensiplerinin ve manevi varlıklarının onları hayatta kuvvetli kıldığı, bu düsturlara daha sıkı bağlı olunması yoluyla milli birliğin daha sağlam olacağı konusuna ağırlık verildiğini belirleyecekti.¹³⁴

İstiklâl Mahkemesi davayı üç nokta üzerinde yoğunlaştırmıştır. Mahkemede, 5 Aralık 1923'te Tanin ve İkdâm, 6 Aralık'ta Tevhid-i Efkâr gazetelerinde yayınlanan Ağa Han ve Emir Ali'nin mektuplarının suç oluşturup oluşturmadığı, mektubun taşıdığı amaçla aralarında ilişki olup olmadığı ve mektupta belirtilen kışkırtıcı emelleri bilerek yayınlayıp yayınlamadıkları dikkate alınmıştır.¹³⁵

Savcı Vasıf Bey gereken incelemeyi yapmış, Ağa Han mektubunun dışarıdan tertiplenerek geldiği, İstanbul'da herhangi bir teşkilatla bağlantısı bulunmadığı sonucuna varmıştı. Bir buçuk aylık incelemeden sonra duruşmalar başlamış, iddia makamı ve sanıkların ifadeleri alınmıştır. Kararın yazılması için mahkeme heyetinin yaptığı özel görüşmede Başkan İhsan Bey sabırsızlanarak sonucu sormuştu. Refik Bey, karar anına ilişkin o anı şu sözlerle aktaracaktı:

“Netice malûm, Beraat, dediğim zaman adeta mahzunlaşıyor, Asafa soruyor, o da, -Ben de beraat taraftarıyım, diyor –O halde netice malûm diye bir hayli öfkeli konuşmalar. Tekrar tekrar tahliller yapıyor, Ben –Eğer vicdanlarımızı temin edecek surette maznunların Devleti bertaraf edecek bir teşekküle uzaktan yakından temasları anlaşılrsa cezaları malûm, fakat böyle değil, buna şükr etmeliyiz; biz şimdi vereceğimiz kararlar adil, yapıcı, toplayıcı bir

¹³³ 14 Mayıs 1950 seçimlerinden DP'nin zaferle ayrılmasını takiben Meclis Başkanı olan Koraltan'ın, koltuğu en yaşlı üye olan Hüseyin Cahit Yalçın'dan aldığı temasla 26 yıl önce aralarında geçen bir anekdot basında yer almıştır. Bu bağlamda Yalçın'ın gazeteciler davası vesilesiyle kendisini itham eden Refik Bey'e, “Bir gün ben o yere geçeceğim ve seni muhakeme edeceğim!” diyerek sitemde bulunduğu, buna karşılık Koraltan'ın bıyık altından gülerken cevap vermediği aktarılmıştır. Bkz.; “Hüseyin Cahit ve Koraltan!”, **Milliyet**, 26.05.1950, s.2.

¹³⁴ **BCA**, Fon No:10 9 0 0 Kutu No: 36 Dosya No:109 Sıra No:2, s.78-81.

¹³⁵ Aybars, **a.g.e.**, s.184.

Millet iradesini yani Türkiye Büyük Millet Meclisinin adalet duygularına tercüman olacağız. Hükümet de, Devlet de bu kararımızla yeni ve çok sağlam bir zemin üzerinde bundan sonra şiddetle muhtaç olduğumuz siyâsî, iktisadî, ve içtimai islahata başlamak imkanına kavuşacak, içlerinde tek tük bozguncu çıksa bile bütün Matbuat bu asil ve adil karar önünde daha çok insafî ve hatta yapılacak islahat hamlelerinin destekleyicisi olacaklardır. Böyle bir kararın verilmesine bizleri müekkel kıldığı için bizler de hayatımız boyunca bundan zevk ve gurur duyacağız, dedim.”¹³⁶

Bu açıklamaların ardından İhsan Bey de beraat kararına katıldığını açıklamıştır. Hayatlarının belki de en mesut gününü yaşadıklarını söyleyen Refik Bey, artık geleceğin teminat altında olduğunu, çünkü Türk Devleti’nin temelini adalet mülkün temelidir sözüne göre atıldığını belirtmiştir.¹³⁷

Karar 2 Ocak 1924’te açıklanmıştı. Buna göre Tanin sahibi Hüseyin Cahit Bey, Tevhid-i Efkâr sahibi Velit Bey ve İkdâm gazetesi sahibi Cevdet Bey’lerin gazetelerinde yayınladıkları Ağa Han ve Emir Ali mektuplarına ilişkin karar özetinde şu ifadeler yer almıştır:

“Hülâsa: Başlı başına bir fikr-i fesad ve tahriki mutazammın ve mevzuat-ı kanunîyemiz itibariyle bir cürm olan Ağa Han ve Emir Ali mektubunun üç gazeteye derc ve neşrinde gerek sahib-i imtiyazlarının ve gerek mensubinin bir güne alaka iştirakleri görülemediğinden ve bu suretle müstelzim-i mücazat ve sarahat-ı kanunîyeye göre kasd-ı cürmiyi mutazammın bir hal ve hareket bulunmadığından ve makam-ı âli-i iddianın bu noktaya matuf olarak maznunların Matbuat Kanunu’nun on birinci maddesi delaletiyle Hıyanet-i Vataniye Kanunu’na tevfiқан tercim ve tecziyeleri talebi şayan-ı kabul görülemediğinden maznuniyetleri iddia edilenlerin cümlesinin beraatlerine müttefiқан karar i’ta ve ale’l-usul kıraat ve tefhim kılındı.”¹³⁸

¹³⁶ **BCA**, Fon No:10 9 0 0 Kutu No: 36 Dosya No:109 Sıra No:2, s.81.

¹³⁷ **A.e.**, s.82.

¹³⁸ **İstiklal Mahkemeleri**, C.II, Ankara, TBMM Basın, Yayın ve Halkla İlişkiler Başkanlığı Basımevi, 2015, s.23-25., Kılıç Ali’ye göre sanıkların cezalandırılması doğrultusunda Mahkeme Başkanı İhsan Eryavuz’a baskı yapan Başbakan İsmet İnönü, sanıkların beraat ettirilmesinden onu sorumlu tutmuştur. Topçu İhsan Bey’in, beraat kararını takiben İzmir’de gazetecilerin Atatürk’le görüşmesine aracılık etmesi İnönü’yü iyice çileden çıkarmıştır. Bir süre sonra gündeme gelecek Yavuz-Havuz Meselesi Denizcilik Bakanı İhsan Bey’in Yüce Divana gönderilmesine sebep olacaktı. Kılıç Ali bu olaylar arasında bir bağlantı olduğu kanaatindeydi. Bkz.; Ali, **a.g.e.**, s.246-254.

Kamuoyunda etki yapan gazetecilerin yargılanması olayının beraatla sonuçlanması ortamı yumuşatmıştı. Bu kararlar mahkemeye duyulan endişe azalmış, gazetelerde mahkeme kararının Cumhuriyet rejimine kuvvet vereceği ifadeleri yer almıştı.

İstanbul İstiklâl Mahkemesi'nde görülen bir diğer dava İstanbul Barosu Başkanı Lütfi Fikri Bey hakkındaydı. Lütfi Fikri Bey'in çeşitli gazetelerdeki yazılarında Meşrutiyet'i Cumhuriyet'e tercih ettiği, Hilafetin kaldırılmasına karşı olduğu ve Osmanlı hanedanlığına taraftar olduğu anlaşılıyordu. 27 Aralık 1923'te verilen hükümle beş yıl kürek mahkûmiyetine karar verilmişti.¹³⁹

Bununla birlikte mahkûm edilenlerin Temyiz Mahkemesine başvurabilmeleri için çaba harcanmış, mahkeme Meclis adına çalıştığı için af konusunun Meclisin yetkisinde olduğu bildirilmişti. İnkılâp mahkemesi için temyiz konusunun gündeme gelmesi ilginç bir durumdu ve mahkemenin yozlaştırılmaya çalışıldığının göstergesiydi.

Ergün Aybars, İstiklâl Mahkemesinin özellikle gazeteciler ve Lütfi Fikri Bey davalarında inkılâpçı bir yöntemle çalışmadığını, kararları ve kuruluş amaçları dikkate alındığında bir inkılâp mahkemesi için çok yumuşak bir yol izlediğini iddia edecekti. 13 Şubat 1924'te Mecliste kabul edilen önergeyle Lütfi Fikri Bey affedilmişti. Cumhuriyet dönemi İstiklâl Mahkemeleri içinde kısa bir yer işgal eden İstanbul'daki mahkemenin görevi 5 Şubat 1924'te sona ermişti.¹⁴⁰

Görünüşe göre mahkemenin inkılâpçı bir yöntem izlemeyerek, ılımlı bir tutum sergilemesinde Koraltan'ın da payı olmuştur. 5 numaralı İstiklâl Mahkemesinde görev yaparken tecrübe ettiği üzere cezalandırma yerine caydırarak topluma kazandırma yöntemini benimsediği anlaşılmıştır. Böylece cumhuriyet aleyhine yapılan kara propagandaların önüne geçileceğini öngörmüştür. Toplumda adil bir yargılama yapıldığı kanaatinin oluşmasıyla birlikte de devrimlerin kaldığı yerden sürdürülebileceğini düşünmüştür.

¹³⁹ Aybars, **a.g.e.**, s. 184-195., **İstiklal Mahkemeleri**, C.II., s.15-17.

¹⁴⁰ Aybars, **a.g.e.**, s. 184-195.

3.2.2. Terakkiperver Cumhuriyet Partisi ve Kazım Karabekir'e Tepkisi

Cumhuriyetin ilanından sonra Kazım Karabekir, Rauf Orbay, Ali Fuat Cebesoy, Refet Bele ve Adnan Adıvar gibi kurtuluş mücadelesinin içinde yer almış isimler giderek CHP'den uzaklaşmış, bir muhalefet partisi kurma düşüncesiyle harekete geçmişlerdir. Halifeliğin de kaldırılması bu girişime hız kazandırmıştır. Halifeliğin kaldırılmasına ilişkin sunulan kanunun görüşülmesi esnasında bazı milletvekilleri çeşitli gerekçelerle buna karşı çıkmışlardır. Bunlardan biri olan Gümüşhane milletvekili Zeki Kadirbeyoğlu, bu konu için kamuoyuna başvurulmasını ve Osmanlı ailesinin yabancı ülkeye atılmaktansa içeride tutulmasını istemiştir. Kanuna taraftar olan Refik Koraltan, Zeki Bey'in özgürlüğün sınırlarını zorladığını düşünerek, tepkisini şu sözlerle göstermiştir:

“Bu saldırılar sürüp gidecek midir? Millet kürsüsü, özgürlüğün bu kadar kötüye kullanılmasına elverişli midir?...”¹⁴¹

Neticede Karabekir öncülüğünde 17 Kasım 1924'te kurulan TCP, programında gelenekçi izler taşıyordu. Sert eleştirilere uğrayan İnönü Hükümeti, muhalefet partisinin kurulmasıyla kadro değişikliği işaretleri vermişti. CHP Grubunun kararı üzerine Başbakan İnönü istifa etmiş, onun yerine TBMM Başkanı olan Ali Fethi Okyar getirilmişti.¹⁴²

Başbakan Ali Fethi Bey, 27 Kasım 1924 günü Mecliste yapılan oturumda, hükümet programını okumuştur. Ali Fethi Bey'in ardından programı değerlendirmek üzere ilk konuşmayı Refik Bey yapmıştı. Dünyanın bildiği gibi son asırlarda felaketler geçiren milletin, son acı felaketi de şan ve şerefle atlattıktan sonra hayat ve bağımsızlığını fedakârlıkla savunan şerefli milletler arasında birinci derecede ve şerefli bir yer edindiğini söylemiştir. Milletin, dıştan gelen tehlikeleri atlattıktan sonra asırların vatanın yüreğinde açtığı yaraları sarmak için çalışma gereği

¹⁴¹ Mahmut Goloğlu, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I: Devrimler ve Tepkileri (1924-1930)**, 3.bs., İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2011, s.16.

¹⁴² Şerafettin Turan, **Türk Devrim Tarihi III: Yeni Türkiye'nin Oluşumu(Birinci Bölüm)(1923-1938)**, 2.bs., Ankara, Bilgi Yayınevi, 2005, s.97-100.

duyduğunu ve bunu icra ve uygulama sahasına çıkarmaya karar verdiğini belirtmiş, konuşmasına şu sözlerle devam etmiştir:

“Efendiler! Bu kürsüden Necip milletimize ve cihana karşı söylenmesi mecburiyetini kabul ettiğim bir hakikatı tekrar edeceğim. Milletimizin yüksek azmini, terakkiye, taaliye, teceddüde doğru hakiki temayülâtını şerefle, kuvvet ve kudretle tatbik eden, hayatı itibarı ile temiz ve kanaati itibarı ile necip ve yüksek mevcudiyeti itibarı ile kudretli ve azimkâr olan İsmet Paşa hükümetinin uhdei kifayetine tevdi etmişti. Hepinizce malumdur. İsmet Paşa Hazretleri memleketi için, milleti için gece ve gündüz masruf olan yüksek mesaisi neticesinde rahatsızlandı.”¹⁴³

Özellikle İsmet İnönü'nün Batı Cephesi Komutanı olduğu dönemde Mecliste yaşanan tartışmalarda, İnönü'ye karşı ağır eleştirilerde bulunmuş ve muhalefetin başını çekmiş milletvekillerinden olan Refik Bey, bu konuşmasında İsmet Bey'in hizmetlerinden duyduğu memnuniyetini dile getirmiş, yakın zamanda iyileşerek şerefli görevine döneceğinden bahsetmiştir. Milli ve yüksek amaçlar doğrultusunda başlanan ve İsmet Paşa tarafından şerefle uygulanan programın Fethi Bey tarafından devam ettirileceğini söyleyerek, milletin ve ordunun kendisi ile beraber olduğunu vurgulamıştır.

Hükümet programının içeriğine de değinen Refik Bey, çağına uygun ve halkçı bir Türk adliyesi ülküsü vaadinin, millet için teselli kaynağı olduğunu söylemiştir. Tevhid-i Tedrisat Kanunu esaslarının kabul edilmesiyle birlikte eğitimin selamet yolunu bulduğunu belirtmiş, aynı yolda yürümenin ve Türk vatanının ihtiyaç duyduğu talim ve terbiyeyi vermenin önemine işaret etmiştir. Hükümet programında, irfan ve ahlaka yapılan vurguyu anımsatan Refik Bey, milletin refah ve saadetini sağlamak için tek yolun İsmet Paşa tarafından başlatılan ve kabinesinin “abidei faaliyeti” olan demiryolu siyasetinin sürdürülmesi gerektiğini savunmuştur. Refah ve saadeti sağlayacak bayındırlık siyasetini Fethi Bey'in uygulayacağına dair inancını belirterek konuşmasını sonlandırmıştır.

Başbakan Fethi Bey, takdirlerinden dolayı Refik Bey'e teşekkür etmekle birlikte “Ordu, Fethi Bey ile beraber olacaktır” sözünden duyduğu rahatsızlığı dile getirmiş, ordunun hükümet üyeleri ile beraber olacağı ifadesinin ordunun görev kapsamı

¹⁴³ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Dönem:II, C.X, 27.11.1924, s.400.

dışında bir görevin kendisine yükletilmesi anlamını taşıyacağını söylemiştir.¹⁴⁴ Bunun üzerine Refik Bey şu sözlerle ifadesini düzeltmiştir:

“Bendeniz, mukaddes bir yol üzerinde bulunuyoruz. Ordu o yolun, giriştiğimiz inkılâbın, memleketin şeref ve istiklalimizin müdafiidir demiştim. Binaenaleyh bu suretle Fethi Beyefendinin izahatlarını tenvir ve ona tamamı ile iştirak etmiş oluyorum.”¹⁴⁵

Terakkiperver Cumhuriyet Partisi'nin kurulmasını takiben 13 Şubat 1925'te, yeni kurulan cumhuriyete ve ilkelerine karşı Şeyh Sait Ayaklanması başlamıştır. Ayaklanma karşısında yeterli görülmeyen Ali Fethi Bey Hükümeti yerine İsmet Paşa Hükümeti kurulmuş, ayaklanma bölgesinde sıkıyönetim ilan edilmiş, Refik Bey'in de destek verdiği Takrir-i Sükûn Kanunu çıkarılmış ve İstiklal Mahkemeleri kurulmuştur.

Refik Bey'in de üye olduğu Adliye Encümeni, Şeyh Sait İsyanı sonrası güvenliğin sağlanmasına yönelik hazırlanan, hükümete geniş yetkiler veren tasarıyı aynen kabul ederek, görüşülmek üzere Meclise göndermiştir.¹⁴⁶

4 Mart 1925'te görüşülen Takrir-i Sükûn Kanunu tasarısı, yeni kurulan Terakkiperver Cumhuriyet Partisi milletvekillerinin itirazlarına sebep olmuştur. Tasarı hakkında söz alan TCP Dersim milletvekili Feridun Fikri Bey, kanunun kabulü halinde kamu hukuku alanında Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'na aykırı bir durum oluşacağını iddia etmiştir. Fikri Bey'in konuşması esnasında araya giren Refik Bey, “Erbab-ı namus için değildir bu kanun. Çünkü hayat-ı siyasiyede hakk-ı takdirini istimal etmek, kendilerine en ziyade itimat olunan hükümetlere bile verilmemiştir” demiştir.¹⁴⁷

TCP Genel Başkanı İstanbul milletvekili Kazım Karabekir de tasarının aleyhinde konuşmuştur. Bu kapsamda halk hâkimiyetinin kısılacağını, milletvekili konuşmalarının bile Meclisin dışına çıkamayacağını ileri sürmüştür. Bununla birlikte İstiklâl Mahkemeleri'nin ömürlerini tamamladığını, tarihe karışmaları gerektiğini ifade etmiştir.

¹⁴⁴ Goloğlu, a.g.e., s.93.

¹⁴⁵ A.e., s.401.

¹⁴⁶ İstiklal Mahkemeleri, C.I, s.241.

¹⁴⁷ A.e., s.244.

Tasarıyı değerlendirmek üzere Kazım Karabekir'den sonra Adliye Encümeni üyesi Refik Bey söz almıştır. Feridun Fikri Bey ve Kazım Karabekir Paşa'nın gereksiz telaş ve endişe içinde kalmamasını istemiş, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu ile güvence altına alınan kamu hukuku ve milletin egemenlik hakkının bu tasarının kabulüyle güç kazanacağını söylemiştir. Doğuda başlayan Şeyh Sait İsyanı'nın kanuna gerekçe oluşturduğunu şu sözlerle açıklamıştır:

“Heyeti Celileye meçhul değildirki inkılâbı hiçe indirmek ve Cumhuriyeti yıkmak, vatani yeni bir suriş ve inkısama uğratmak fikri melanetkâri ve irticakârîsi ile Şarkta bir nairei ihlâl ika edilmiştir. Biz burada kanunların kelimeleri üzerinde münakaşaya devam ederken, hukukunu siyanet etmek istediğimiz aziz kardeşlerimizden bir çoğunun kanı akmaktadır. (Çok doğru sesleri.)”¹⁴⁸

Refik Bey, kanuna yapılan itirazları önceki dönemden bir örnek vererek değerlendirmiştir. Millettin dört taraftan, içten ve dıştan saldırılara uğradığı günlerde, hiçbir milletvekilinin mevcut kanunlara göre tedbir alındığında hürriyetin sınırlanacağı ve anayasaya aykırı hareket edileceği düşüncesini hatırına getirmedeğini iddia etmiştir. Bu durumu şu sözlerle açıklamıştır: “Vatan meselesi mevzubahis olduğu zaman, bütün o kanunların selâmeti, milletin hayatı mevzubahis olduğu zaman her şeyin fevkinde elbette millet hâkim olacaktır.”¹⁴⁹

Memleketin bağımsızlığı, milletin hayatının masuniyeti için kan döken aziz şehitlerin ruhlarının bu görüşmeleri takip ettiğini söyleyen Refik Bey, şehitlerin temiz kanıyla bir vatan, istiklal, hayat ve milleti saadete taşıyan bir inkılâp verdiklerini söylemiş, şehitlerin temennilerinin ise ruhlarına azap verilmemesi olduğunu belirtmiştir. Konuşmasına milletvekillerine çağrıda bulunan şu sözlerle son vermiştir:

“Sizin vicdanlarınıza müracaat ederek memleketin selâmetine, memleketin hayatına ve Cumhuriyetin hayatına suikast etmek isteyen mürtecilerin biran evvel muhiti vatandan her ne

¹⁴⁸ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Dönem:II, C.XV, 04.03.1925, s.131-135., Goloğlu, a.g.e., s.126.

¹⁴⁹ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Dönem:II, C.XV, 04.03.1925, s.135.

suretle olursa olsun ref ve izaleleri için bu kanunun kabulünü Heyeti Celilenizden istirham ediyorum. Başka bir diyeceğim yoktur.”¹⁵⁰

Görüşmelerin sonunda Takrir-i Sükûn Kanunu açık oylamaya sunulmuş, 122 kabul, 22 ret oyu kullanılmıştır. Refik Bey ve arkadaşlarının kanunun kabulünü vatan meselesi olarak gören, milli duyguları öne çıkararak sözlerine karşın muhalefetin başını çeken Terakkiperver Cumhuriyet Partisi milletvekillerinden Feridun Fikri, Kazım Karabekir ve Hüseyin Rauf Bey’ler açıklamaları yeterli görmeyerek ret oyu vermişlerdir.¹⁵¹

Şeyh Sait Ayaklanması’nın bastırılmasına yönelik düzenlemelerin bir diğer örneği divan-ı harplerde verilen idam hükümlerine ilişkin önerge olmuştur. Önergede savaş halinde veya silahlı ve toplu isyan durumunda hareket sahası ve sıkıyönetim bölgelerinde kurulmuş olan divan-ı harplerin verdiği idam kararlarının ordu, kolordu, müstakil fırka ve müstahkem mevki komutanları tarafından derhal infaz olunması öngörülmüştür. Takrir-i Sükûn Kanunu tasarısı görüşmelerinde olduğu gibi bazı muhalif parti milletvekilleri bu önergeye de karşı çıkmışlardır.

31 Mart 1925’te yapılan oturumda Adliye Encümeni adına söz alan Refik Bey eleştirilere cevap vermiştir. Mecliste ne zaman milletin hayatını korumaya, memleketin karşısına dikilen tehlikeli işleri önlemeye yönelik görüşme yapılsa, sayısı 10’u aşmayan arkadaşının endişeye düştüğünü söylemiş, bu duruma örnek olarak Terakkiperver Cumhuriyet Partisi Dersim milletvekili Feridun Fikri Bey’i göstermiştir. Teşkilat-ı Esasiye Kanunu ile belirlenen hukuk hükümlerine aykırı davranıldığı itirazlarına katılmayan Refik Bey, bu konuda gereksiz telaşa kapılmamalarını istemiş, konuşmasını Meclis çoğunluğuna vurgu yapan şu sözlerle devam etmiştir:

“Bilsinler ki karşılarında o kanunu kabul eden bir ekseriyeti âzime, bir ekseriyeti kahire, hiç şüphe yok, kendileri kadar ve kendilerinden daha ileri giderek memleketin bütün

¹⁵⁰ A.y.

¹⁵¹ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Dönem:II, C.XV, 04.03.1925, s.131-156., Goloğlu, a.g.e., s.126-135., Soyak, a.g.e., s.330-331., Uğur Mumcu, “Şeyh Sait Ayaklanması: TBMM’de Takrir-i Sükûn gürültüsü”, Cumhuriyet, 12.06.1991, s.14.

mukaddesatının muhafızı, nighbanı olmayı kendileri için en büyük bir vazife ve en büyük bir şeref bilen insanlardır. (Soldan alkışlar)”¹⁵²

Refik Bey, Saruhan milletvekili Abidin Bey’in, irtica tehlikesi olduğu ve bu sorunun kökünden çözülmesinin memleketin hayati gerekliliği olduğu görüşüne katıldığını söylemiş, ancak sözü geçen yetkinin verilmesiyle Meclisin hukuk hükümlerinin önemli bir yetkisinden vazgeçileceği şeklindeki endişesini yersiz bulmuştur. Kendisinin üyesi bulunduğu Adliye Encümeninin, kendi içlerinden ayrılmış bir heyet olduğunu ve anayasaya bağlı olarak hukuk esaslarını korumayı görev edinmiş olduğunu ifade etmiştir. Bu bağlamda önergeye karşı çıkanların görüşlerine dayanak gösterdikleri anayasanın 26.maddesinde yer alan “İdam salâhiyetini bizzat Meclisi Ali ifa eder” ifadesinin, Meclisin bizzat giderek idam hükümlerini infaz edip, iplerini çekmesi anlamına gelmeyeceğini söylemiştir.

Önergenin anayasaya uygun olduğunu belirten Refik Bey, kendilerini asıl endişelendiren konunun memleketin hayati ve bağımsızlığının korunması ve yaşatılması olduğunu ifade etmiştir. Mücadelenin ve inkılâp döneminin içinden geçen arkadaşlarının bildiği üzere milletin kendi azim ve imanına güvenerek bu noktaya vardığını belirtmiş, sözlerine Türklüğe vurgu yapan şu ifadelerle devam etmiştir:

“Fakat Türk’ün azim ve imanı böyle büyük tehlikeleri nasıl, kırıp döküp atmışsa, bunu da pek yakında atacak ve düşmanlar mahvı perişan olacak ve bu defa Türk’ün azim ve imanı bir kat daha yükselecek ve Türklük yaşıyacak, Türk’ün azim ve imanı, istiklâl ve istikbali müemmen olarak yaşıyacak ve daima parlak olarak istikbâl bizim olacaktır.”¹⁵³

Bu sözlerin ardından yine Abidin Bey’in sözlerine atıfta bulunan Refik Bey, irticayı ve isyanı bastırmak için çıkartılan Takrir-i Sükûn Kanunu ile bunlara katılanları cezalandırmak için İstiklal Mahkemelerine verilen idam yetkilerinin neden yeterli görülmediği eleştirisine de cevap vermiştir. Bu durumu İstiklal Mahkemelerinden verdiği bir örnekle açıklamıştır. Buna göre Elazığ’da bulunan bir İstiklal Mahkemesinin, yetki sınırlarında olan Genç ilçesinde, isyanın bastırılması

¹⁵² T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Dönem:II, C.XVI, 31.03.1925, s.303.

¹⁵³ A.e., s.304.

için idam hükmünün uygulanması gerektiğinde mahkemenin ani bir şekilde görevini yerine getiremeyeceğini iddia etmiştir. Elazığ'da bulunan İstiklâl Mahkemesinin derhal bölgeye giderek hükmü infaz edemeyeceğini, ayrıca İstiklâl Mahkemelerinin çekilmesi veya istifası durumunda oradaki işleyişin aksayacağını savunmuştur. Konuşmasını Feridun Fikri Bey'i hedef alan şu sözlerle sürdürmüştür:

“Efendiler! Bu gibi tehlikelere mâruz kalmamak için, bu gibi mahzurlardan tevakki için hepimizin bu kanunu biran tereddüt etmeden kabul edeceğinizden emin olarak kürsüyü terk ediyorum Feridun Fikri Bey! Kanaat geldi mi? Teşkilatı Esasiye Kanununa münafi değildir.”¹⁵⁴

Bu sözlerin ardından araya giren Feridun Fikri Bey, onun hukuka dair bir kelime bile söylemediği, ilmi cevaplar vermeyerek hissi sözlerle işin içinden çıktığı eleştirisinde bulunmuştur. Bu eleştiriye, “Hakikatler, hislerden doğar, onlarla büyür” sözüyle karşılık veren Refik Bey, konuşmasını böylece sonlandırmıştır.

Devam eden görüşmelerde, TCP Genel Başkanı Kazım Karabekir Paşa, önergeye yönelik çeşitli eleştirilerde bulunmuş, basın yayın ve muhalefetin susturulduğunu söylemiş, kürsünün de boğulmak istendiğini savunmuştur. Bu sözler üzerine Milli Savunma Bakanı Kütahya milletvekili Recep Bey eleştirilere cevap vermiştir. Bu esnada Refik Bey araya girmiş, Kazım Karabekir Paşa'yı hedef alan görüşlerini şu sözlerle açıklamıştır:

“Efendim! Bütün ekseriyetin mevcudiyetine, bütün teşkilâta tecavüz ettiği halde onun sözünü kestik mi? İcap ederse onu kaldırırız, kürsüden atarız. Bütün ekseriyetin mevcudiyetine, mukaddesatına Kâzım Karabekir Paşa tecavüz etmiştir, bu tecavüz karşısında ne yaptık? Hâla mı tecavüzden bahsediyorlar?”¹⁵⁵

Refik Bey'in, olayın heyecanı ile kullandığı bu sözler Trabzon milletvekili Muhtar Bey'in müdahalesine sebep olmuştur. Muhtar Bey, kürsüden adam atmanın serbest mi olduğunu sormuştur. Refik Bey cevaben, memleketin hayatının konu

¹⁵⁴ A.y.

¹⁵⁵ A.e., s.312.

olduğu bu tarz durumlarda kürsüden atılmaların da yaşandığını söylemiştir. Görüşmelerin sonunda oya sunulan önerge kabul edilmiştir.¹⁵⁶

Önergenin kabul edilmesiyle isyanın kısa sürede bastırılması için gerekli görülen bir adım daha atılmış olur. Refik Bey, isyanın bastırılması için alınan tedbirlere yönelik Mecliste yapılan bu görüşmelerde, muhaliflere karşı sert bir tavır almıştır. Böylece yeni kurulan İsmet Paşa Hükümeti'nin en önemli destekçilerinden biri olduğunu da göstermiştir.

Şeyh Sait İsyanı'nın başlaması üzerine Doğu ve Ankara İstiklâl Mahkemesi olmak üzere iki mahkeme kurulmuştur. Kurulduktan bir buçuk ay sonra 20 Nisan 1925'te Başbakan İsmet Bey, istiklâl mahkemelerinin sürelerinin uzatılmasına dair tezkere vermiştir. İlk sözü alan TCP milletvekili Feridun Fikri Bey, mahkemelerin olağanüstü koşullarda görev yaptıklarını, olaylar bittikten sonra sonlandırılmaları gerektiğini söylemiştir. Görev sürelerinin uzatılmasını uygun görmeyen Feridun Fikri Bey, bu konuda hükümetin hiçbir yetkisi olmadığını iddia etmiştir.

Tezkere hakkında söz alan Refik Bey, Feridun Fikri Bey'in olayların bittiğine dair sözlerini doğru bulmamıştır. İstiklâl Mahkemeleri Kanunu'nda, mahkemelerin kurulmalarını icap eden koşulların ortadan kalkması durumunda faaliyetlerini tatil edeceklerini belirten bir açıklama yer aldığını hatırlatmış, bu kapsamda altı ay uzatılmaları teklifinin sürekli faaliyette olacakları anlamına gelmediğini söylemiştir. Temennilerinin mahkemelerin faaliyetlerini meydana getiren zaruri şartların bir ay sonra sonlanması olduğunu söylemiş, tezkerenin İstiklâl Mahkemeleri Kanunu'na uygun olması sebebiyle kabulünü rica etmiştir. Neticede oya sunulan tezkere oya sunularak kabul edilmiştir.¹⁵⁷

İsyan bölgesinde ve civar illerde ilan edilmiş olan sıkıyönetimin uzatılmasına dair tezkerenin kabulü sonrası Meclisin tatile çıkacak olması sebebiyle yeniden açılacağı ana kadar Ankara İstiklâl Mahkemesi'ne idam yetkisi verilmesi hakkındaki tezkereye geçilmiştir. 20 Nisan 1925'te yapılan oturumda, son günlerde Refik Bey ile TCP'li Feridun Fikri Bey ve Kazım Karabekir Paşa arasında yaşanan hararetli tartışmalara bir yenisi eklenmiştir.

¹⁵⁶ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Dönem:II, C.XVI, 31.03.1925, s.312-317., Refik Bey'in sataşmalarından rahatsızlık duyan Muhtar Bey'in yakınmalarına Başkan Kazım Paşa, Koraltan'ı kast ederek, "O daima öyle ateşlidir." diyerek karşılık vermiştir. Bkz.; Goloğlu, a.g.e., s.140.

¹⁵⁷ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Dönem:II, C.XVIII, 20.04.1925, s.240-243.

Feridun Fikri Bey ve Kazım Karabekir Paşa, Ankara İstiklâl Mahkemesine idam yetkisi verilmesine gerek olmadığını savunmuştur. Kürsüye gelen Refik Bey, tezkereyi savunan konuşmasına Kazım Karabekir'i hedef gösteren şu sözlerle başlamıştı:

“Efendim! Kazım Karabekir Paşa Hazretleri bu kürsüde ve Heyeti Celileniz huzurunda garip bir mantık yaptılar. Beyanatını ve beyanatlarındaki tezadı tamı telif için hayli müşkülât içinde kaldım.”¹⁵⁸

Karabekir'in konuşmasına atıfta bulunan Refik Bey, onun doğudaki istiklâl mahkemesine idam yetkisi verildiği ve bazı idam cezalarının uygulanacağı konusunda “Bundan müteessir olmayabiliriz” fakat “Ankara İstiklâl Mahkemesince idam olunacak kimseler hakkında telâfisi nakabil bir zarar karşısında kalırız. Teessürümüz para etmez” şeklindeki sözlerini mantık dışı bulmuştur. Bu yorumun doğuda ve batıda bulunanlar arasında fark yaratmak anlamına geldiğini iddia etmiştir. Türkiye Cumhuriyeti halkı arasında hiçbir fark olmadığını söyleyen Refik Bey, memleketin huzur ve refahını ihlal etmenin, Türk kanını akıtarak kazanılan zaferin anlamını hiçe indirmenin, doğuda veya diğer bölgelerde başlayan irtica ve isyanın biran önce ve tamamen önlenmesi gerektiğini dile getirmiş, konuşmasını şu sözlerle tamamlamıştır:

“Bunun için adalet bitamamiha yerini bulacaktır. Yoksa Kâzım Karabekir Paşa Hazretlerinin mantıkları gibi Şarkta ölenlerin ehemmiyeti yoktur. Ondan müteessir olmayabiliriz. Garpta ölenlerin ehemmiyeti vardır. Diye bir mantık kabul edemeyiz.”¹⁵⁹

Bu konuşmanın ardından söz alma gereği duyan Kazım Karabekir, Refik Bey'e cevaben sözlerinin yanlış anlaşıldığını, doğudaki arkadaşların olayların içinde ve bilgi sahibi olması sebebiyle verdikleri kararlardan dolayı müteessir olunmayabileceğini söylemiştir. Kendisinin kıymetli zaman ve mesaisinin büyük

¹⁵⁸ A.e., s.245.

¹⁵⁹ A.y.

bölümünü doğuda geçirdiğine temasla, doğu ve batı arasında bir fark gözetmeyi hatırlırdan geçirmediğini belirtmiştir.¹⁶⁰

Neticede ayaklanma, hükümete geniş yetkiler veren kanunlarla bastırılmış, sıra ayaklanma ile ilintili olduğu düşünölen TCP'ye gelmiştir. Önce doğudaki kuruluşları kapatılan TCP, Takrir-i Sükûn Kanunu gereğince 3 Haziran 1925'te alınan Bakanlar Kurulu Kararı ile tamamen kapatılmıştır.¹⁶¹ TCP kapatılmasına rağmen üyeleri muhalefet işlevini sürdürmüşlerdir. Başbakan İsmet İnönü, 9 Kasım 1925'te verdiğı bir beyanatta hükümetin önceki dönemdeki faaliyetlerini, TCP'nin kapatılması da dâhil olmak üzere açıklamıştır. Bu açıklamaların ardından söz alan Kazım Karabekir, Başbakan'dan partinin kapatılmasını gerekçelendiren belgeler sunmasını istemiştir. Bunun üzerine Refik Bey ve Karahisarısahip milletvekili Ali Bey, beyanatın Meclisin onayına sunularak, hükümete güvenoyu verilmesini talep etmişlerdir. Hükümet, oylama sonucunda 21 red, 159 güvenoyu almıştır.¹⁶² Bu olayda da göröldüğü üzere Refik Bey, Karabekir'in başını çektiğı muhalif kanada karşı hükümet tarafında saf tutmaya devam etmiştir.

Refik Bey, Milli Mücadele Dönemi'nde kendisinin üyesi ve başkanı olduğı İstiklâl Mahkemesi faaliyette iken idam cezasına başvurmama konusunda büyük bir hassasiyet göstermişti. Bununla birlikte Şeyh Sait İsyanı dolayısıyla Doğı'da ve Ankara'da kurulan İstiklâl Mahkemeleri'ne idam cezası yetkisi verilerek, cezaların zaman kaybetmeksizin uygulanması konularında farklı bir tutum sergilemiştir. Bu durum Refik Bey'in, iki dönemde gerçekleşen olayları birbirinden ayrı olarak değerlendirdiğini göstermektedir.

Şeyh Sait İsyanı'nı Cumhuriyet'e yönelik bir irtica ve Türklüğe karşı bir hareket olarak yorumlayan Refik Bey, isyanın bastırılması için alınacak tedbirlerin göröşöldüğü oturumlarda, TCP'li milletvekilleri ile esaslı tartışmalara girmiş, tezkerelerin en hararetili savunucularından biri olmuştur. Bununla birlikte göröşmelerde TCP Genel Başkanı Kazım Karabekir'e sarf ettiğı sınırları zorlayan sözler dikkatlerden kaçmamıştır. Böylece isyanın sert tedbirlerle bastırılarak, TCP'nin kapatılmasına varan bu süreçte Atatürk ve devrimlerin bekçisi olduğı mesajını vermiştir.

¹⁶⁰ A.e., s.245-247.

¹⁶¹ Goloğlu, a.g.e., s.145-149.

¹⁶² Çakan, a.g.e., s.425.

3.2.3. Atatürk'e Övgü Dolu Sözleri ve Yarattığı Tepki

Atatürk, 1924 yılında Konya'ya yaptığı bir ziyarette, kendisine Konyalılar tarafından hediye edilmiş konakta bazı Konya milletvekillerinin de katıldığı bir akşam yemeği düzenlemiş, sohbet esnasında Milli Mücadele hatıraları da anlatılmıştır. Yemekte yer alan Refik Koraltan, Atatürk'ü öven bir konuşma yapmaya koyulmuştur. Atatürk'ün Özel Kalem Müdürü olarak yakınında bulunan Hasan Rıza Soyak, bu konuşmanın içeriğini şöyle aktarmıştır:

“Her şeyi yapan sensin, bütün varlığımızı sana borçluyuz; sen olmasaydın, başka hiç kimse, hiçbir şey yapamazdı, bundan sonra da yapamaz. Allah seni başımızdan eksik etmesin...”¹⁶³

Bu sözlerden rahatsızlık duyan Atatürk, yapılanların Türk milletinin eseri olduğunu vurgulayarak konuyu kapatmaya çalışmış, ancak Koraltan alkolün etkisiyle coşarak, sözlerine devamla, “Paşam bu kadar yüksek tevazua tahammülümüz yoktur” çıkışında bulunmuştur. Atatürk, bu sözlere iyice sinirlenmiş olarak şu cevabı vermiştir:

“Ortada tevazu filan yok. Gerçeğin ifadesi vardır... Ben önümüze çıkan meseleler hakkında, her zaman uzun uzadıya konuşur, istişarelerde bulunurum; herkesi söyler ve dinlerim... Binaenaleyh tatbikatta olduğu gibi, verilen kararlarda da hepinizin hissesi vardır; bunu bilirsiniz... Beyefendi, içeride ve dışarıda şahsıma karşı suikastler tertip edilmesinin sebep ve hikmeti nedir, hiç düşündünüz mü?... Çünkü, inkılâpçı Türkiye Cumhuriyetinin benimle kaim olduğunu, ben gidince yıkılacağını, bu suretle haince emellerine kavuşacaklarını vehmediyorlar da ondan. Sizin söyledikleriniz de onların sakat muhakemesine uygun olduğunu bilmem fark ediyor musunuz? Çok rica ederim Beyefendi. Eğer samimî iseniz; bu fikri kafanızdan çıkarınız. Hattâ böyle düşünenlere rastlarsanız, onlara da aynı şeyi ihtar ediniz... İnkılâpçı Türkiye Cumhuriyetini benim şahsımla kaim zannedenler çok aldanyorlar, Türkiye Cumhuriyeti; her manası ile, büyük Türk Milletinin öz

¹⁶³ Soyak, a.g.e., s.50-51., Sabahattin Özel, **Büyük Milletın Evladı ve Hizmetkârı: Atatürk ve Atatürkçülük**, İstanbul, Derin Yayınları, 2006, s.112.

ve aziz malıdır. Kıymetli evlâtlarının elinde daima yükselecek, ebediyen payidar olacaktır.”¹⁶⁴

Görüldüğü üzere Atatürk, kendisini yücelten bu ifadelerden rahatsızlık duyarak Koraltan’ı uyarma ihtiyacı duymuştur. Bununla birlikte Refik Bey, ilerleyen günlerde de Atatürk’ü övücü sözler kullanmaya devam etmiştir. Bu çerçevede Atatürk, yasama yılı açılışı münasebetiyle 1 Kasım 1925’te konuşurken Refik Bey araya girerek, “Varol! Türk’ün büyük evlâdı” demiş, 1 Kasım 1926’da da benzer şekilde tepki vererek, “O sefiller, Türk milletinden değildir, büyük dâhi” ifadesini kullanmıştı.¹⁶⁵

TOMTAŞ İdare Meclisi Başkanı olarak 1926’da Kayseri’de kurulan fabrikanın açılışında konuşan Koraltan, “bizleri tenvir eden büyük dahiyi perestîşkâr bir hürmetle ve kemâli tazimle selâmlarım” sözüyle konuşmasına başlamıştı.¹⁶⁶ Koraltan, 1 Kasım 1928’de, yeni Türk harflerinin kabul edildiği oturumda söz alarak, peşpeşe sıraladığı iltifatkâr sözlerle Atatürk’ü rahatsız eden üslubunu sürdürmüştü. Konuşmasında ona şöyle hitap etmişti: “Dahiyane görüşleriyle... bu milletin büyük evlâdı, yüksek dahisi ve yirminci Asrın medarı iftiharî olan aziz ve sevgili Reisicumhurumuz Gazi Mustafa Kemal Hazretlerine... bu dâhi Reisimizi... Bu yüce Türk kahramanı...”¹⁶⁷

Mustafa Kemal, Atatürk soyadını aldıktan kısa bir süre sonra 5 Aralık 1934’te kadınlara seçme ve seçilme hakkı tanınmasına ilişkin Anayasa değişikliği görüşülmüş, kürsüye gelen Koraltan yine Atatürk’e hoşlanmadığı bir tarzda hitap etmişti: “bu gün Yüksek Kurtarıcının önderliğinde vereceği kararla büyük inkılâbın değerli kıldığı büyük işlerden birisini daha yapmış olacaktır. Baylar, sevinelim, öğünelim, çünkü; Türküz; çünkü Atatürkümüz vardır. Ulus varolsun. Atatürk sağ olsun.”¹⁶⁸

¹⁶⁴ Soyak, a.g.e., s.51-52.

¹⁶⁵ **Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri**, C.I, 5. bs., Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1997, s.361-363.

¹⁶⁶ **Cumhuriyet**, 08.10.1926, s.1., **Cumhuriyet**, 08.10.1965, s.5.

¹⁶⁷ **T.B.M.M. Zabıt Ceridesi**, Dönem:III, C.V, 01.11.1928, s.7-9., Goloğlu, a.g.e., s.282.

¹⁶⁸ **T.B.M.M. Zabıt Ceridesi**, Dönem:IV, C.XXV, 05.12.1934, s.83.

3.2.4. Şapkanın Milli Başlık Olması ile Tekke, Zaviye ve Türbelerin Kapatılmasına İlişkin Önergelerdeki Rolü

Atatürk, 24 Ağustos 1925'te başladığı Kastamonu-İnebolu gezisinde giyim-kuşam konusuna değinmiş, şapkayı tanıtmıştı. Geziden sonra hükümet konuyu ele almış, 2 Eylül 1925'te yayımlanan Bakanlar Kurulu Kararnamesi ile devlet memurlarının giyimdeki çağdaşlaşmaya öncülük etmeleri amacıyla şapka giymeleri zorunlu sayılmıştı.¹⁶⁹

Hükümet kararına rağmen bazı çevrelerde şapkanın halka yayılması konusunda endişeler yaşanıyor. Şapka giyenler çoğalıyordu ancak sağda solda tahrikler yapılıyor, Meclis içinde bile fesinden, kalpağından ayrılmak istemeyenler olumsuz bir hava yaratıyordu.¹⁷⁰ Devlet memurlarının şapka giymeleri kabul edilmesine karşın halka öncülük etmesi düşünülen milletvekilleri için bu konuda bağlayıcı bir karar alınmamıştı. Bu sebeple kararnameyi kanun ile güçlendirerek milletvekillerini de kapsama almak için yasa teklifi gerekli görülmüştü. Adı geçen yasa devrimlerde izlenen yöntem uyarınca hükümet tasarısı olarak değil, milletvekili önerisi olarak verilecekti. Bu işi Refik Koraltan üstlenmişti. Arkadaşları ile birlikte verdikleri Şapka İktisası Hakkında Kanun adlı teklifte şu gerekçelere yer verilmiştir:

“Aslında hiçbir öneme sahip olmayan başlık sorunu, çağdaş uygar uluslar ailesi içine girmeye kararlı Türkiye için özel bir değere sahiptir. Şimdiye kadar Türklerle öteki çağdaş uygar uluslar arasında bir marka niteliğinde sayılan şimdiki başlığın değiştirilmesi ve yerine çağdaş uygar ulusların tümünün ortak başlığı olan şapkanın giyilmesi gereği belirtilmiştir. Ulusumuz bu çağdaş ve uygar başlığı giymek suretiyle herkese örnek olduğundan ekli yasa önerisinin kabulünü dileriz.”¹⁷¹

Tasarıda ilginç bir durum söz konusu olmuştur. Buna göre milletvekilleri, genel, özel ve yerel yönetimlere ve bütün kuruluşlara bağlı memurlar ve hizmetliler Türk milletinin giydiği şapkayı giymeye mecbur tutulmuştur. Dolayısıyla millete örnek

¹⁶⁹ Turan, **Türk Devrim Tarihi III (Birinci Bölüm)**, s.185-186.

¹⁷⁰ Şevket Süreyya Aydemir, **Tek Adam: Mustafa Kemal (1922-1938)**, C.III, 26. bs., İstanbul, Remzi Kitabevi, 2011, s.234.

¹⁷¹ **T.B.M.M. Zabıt Ceridesi**, Dönem:II, C.XIX, 25.11.1925, s.221., Turan, **a.g.e.**, s.187-188., Goloğlu, **a.g.e.**, 167.

olması gereken milletvekilleri ve memurlardan önce milletin şapka giydiği ifade edilmiştir.¹⁷²

Refik Bey, Atatürk'ün talimatıyla hazırladıkları anlaşılan tekliften iki yıl önce bu gelişmeyi sezdiğini belirtmiştir. Bu kapsamda 1923'te Atatürk'le Adana'ya giderken trenin Ereğli'ye uğradığını, istasyonda halkın sefaletini gören Atatürk'ün şu tepkiyi verdiğini ifade etmiştir:

“O ne hal, ne kıyafet, Nuhun gemisi gibi... Milletin ne kusuru var, kusur idarenin, onu idare eden bedbaht insanların dedi. Ben 15 seneye kalmadan giyinişiyile, yaşayışıyla, işiyile, düşünüşüyle, Türk milletinin nasıl bir hayata lâıyk olduğunu, nasıl bir centilmen millet olduğunu bütün Dünyaya ispat edeceğim.”¹⁷³

Refik Bey, bu durumdan derinden etkilenen Atatürk'ün notlar aldığını ve âdeti olduğu üzere büyük işler öncesi kafasında planı hazırlamaya koyulduğunu belirtmiştir. Böylece Atatürk'ün kıyafet meselesini gündemine aldığı ve işe oradan başlayacağı öngörüsünde bulunmuştur.¹⁷⁴

Koraltan ve arkadaşları 15 Kasım 1925'te kanun tasarısını sunmuşlardı.¹⁷⁵ Tasarı, dinle şapka arasında ilişki kurmaya çalışan muhalefet nedeniyle günlerce tartışıldı. En çok tepki gösteren Bursa milletvekili Nurettin Paşa olmuştu. Kendisi şapka giyilmesi aleyhine bir önerge vermiş ve bunu kürsüde savunmuştu. Şapka giydirilmesinin temel haklara, ulusal egemenliğe ve kişisel dokunulmazlığa aykırı bir davranış olduğunu öne sürmüştü.¹⁷⁶

Nurettin Paşa'nın itirazlarına tepki gösterenler arasında yasayı öneren Refik Bey de yer almış, aralarında tartışmalar yaşanmıştı. Refik Bey, asri ve medeni hayatın bütün gereklerini en küçük noktasına kadar yerine getiren ve bu yolda azimli adımlarla ilerleyen milletin, bütün medeni milletlerin giydiği şapkayı kendi başlığı

¹⁷² Koraltan ve arkadaşlarının teklifiyle kabul edilen kanun şöyledir: 1)TBMM azasiyle idareyi umumiye ve hususiye ve mahalliye ve bilumum müessesata mensup memurlar ve müstahdemler, Türk milletinin iktisa etmiş olduğu şapkayı giyme mecburiyetindedir. Türkiye halkının da umumî serpuşu şapka olup buna münafı bir itiyadın devamını Hükümet meneder. 2)İşbu kanun neşri tarihinden itibaren yürürlüğe girer. 3)İşbu kanun B.M. Meclisi ve İcra Vekilleri Heyeti tarafından icra olunur. Bkz.; Soyak, **a.g.e.**, s.277.

¹⁷³ **BCA**, Fon No: 10 9 0 0 Kutu No: 471 Dosya No:1361 Sıra No:1, s.58-59.

¹⁷⁴ **A.y.**

¹⁷⁵ Aydemir, **a.g.e.**, s.234-235., **T.B.M.M. Zabıt Ceridesi**, Dönem:II, C.XIX, 25.11.1925, s.221.

¹⁷⁶ Atatürk, **a.g.e.**, s.597., Akgün, **a.g.e.**, s.264.

olarak kabul ederek, inkılâbın en şerefli ve kuvvetli adımını bir defa daha attığını söylemiştir. Nurettin Paşa'nın yasama hayatına yeni katılmış biri olarak aceleci davrandığını, temsil ettiği seçim bölgesi adına milleti asri ve medeni ilerleme yolunda alıkoyduğunu, münafıkların telkinlerine rağmen Bursa halkının bunları dikkate almadığını ifade etmiştir.

Refik Bey, kanun teklifinin anayasaya uygun olduğunu, kanunların milletin iyiliği için yapıldığını, milletin giydiği şapkanın Meclis tarafından kanunen onaylanması arzusunun bu kanunun verilmesine sebep olduğunu açıklamıştı. Bursa seçmeninin durumdan haberdar olması durumunda gerçek isteklerine ve hislerine uygun bir yolda yürümediği için Nurettin Paşa'yı kınayacaklarını ileri sürmüş, konuşmasına inkılâpçı bir söylemle şöyle devam etmiştir:

“Arkadaşlar, teklifin esbabı mucibesi daha ziyade izaha hacet bırakmayacak kadar vazihdir, açıktır. Esasen millet asrî ve medenî hayatın icabatından olan şapkayı da hiçbir telkine tabi olmayarak giymiş haharızı can etmiştir. Artık onu milletin başından alacak hiç bir el kalmamıştır ve bunu milletin başından alacak el hangi el ise millet onu daima kıracaktır. (Alkışlar)”¹⁷⁷

Nurettin Paşa cevaben, Refik Bey'in hakkındaki sözlerinin hissi olduğu gerekçesiyle karşılık vermeyeceğini, teklifini, anayasaya aykırı olması sebebiyle vererek görevini yaptığını ve hiçbir gücün bundan kendisini men edemeyeceğini söylemiştir. Araya giren Refik Bey, “Vardır, o da millettir” demiş, Nurettin Paşa ise “Evet vardır, o da Allah'tır” diyerek konuşmasına devam etmiştir. Görüşmenin ilerleyen dakikalarında yeniden söz alan Refik Bey, Nurettin Paşa'nın kararnameden sonra teklif edilen kanunu uygunsuz bulmasını eleştirmiş, önergeyi dikkatli okumadığını, kanun tasarısı ile hükümetin çıkardığı kararname arasında ciddi farklar olduğunu, kanunun daha geniş, kapsayıcı ve hükümetin kararnamesini teyit edici özellikte olduğunu ifade etmiştir.¹⁷⁸

Neticede Şapka Kanunu 25 Kasım 1925'te, Nurettin Paşa ve Ergani milletvekili İhsan Bey'in olumsuz oy kullandığı oylamada kabul edilerek yürürlüğe girmiştir.¹⁷⁹

¹⁷⁷ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Dönem:II, C.XIX, 25.11.1925, s.223.

¹⁷⁸ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Dönem:II, C.XIX, 25.11.1925, s.223-228., Goloğlu, a.g.e., s.169-170.

¹⁷⁹ Akgün, a.g.e., s.264.

Nurettin Paşa'nın, temel hak ve dokunulmazlıklara aykırı olması gerekçesiyle kanun aleyhine verdiği teklifi oya dahi sunulmamıştır. Şevket Süreyya Aydemir, Şapka Kanunu'nun gerekli ve iyi, aynı zamanda milli yapı ve ilerlemelere göre inkılâpçı nitelikte bir hamle olduğunu kabul etmekle beraber Refik Bey'in Nurettin Paşa'ya karşı ısrarla savunmuş olduğu bu kanunun çıkarılış şekli ve yapısı bakımından 1924 Anayasası'na uygun olduğu kanaatine katılmamıştır. Ona göre bu kanun, o zaman bir inkılâp aşaması yaşandığı ve bu inkılâbın yerleşmesi gerektiği noktasından hareketle savunulabilir.¹⁸⁰

Refik Bey, 26 Şubat 1960'ta Meclis Başkanı olarak kabul ettiği Tercan DP Heyeti ile görüşmesinde, Atatürk'ün memleketi kurtardıktan sonra inkılâplara başladığını açıklamıştı. İnkılâplar arasında sembolik bir önem taşıyan bu kanun için “Şapka inkılâbı benim teklifim ile çıktı” diyen Koraltan, bu sürecin içinde Atatürk ile birlikte olmaktan gurur duymuştur.¹⁸¹

Koraltan, devrim kanunları içerisinde önemli bir konuma sahip olan Türk halkının şekilsel olarak da çağdaşlaşmasını amaçlayan bu tartışmalı kanunun kabulünü zorunlu saymıştır. Her ne kadar hazırladıkları tasarının Anayasa'ya uygun olduğunu iddia etse de muhtemelen inkılâp koşulları içerisinde bunu göz ardı etmeyi tercih etmiştir.

Şapka Kanunu'nun ardından sıra tarikat faaliyetlerinin önlenmesine gelmişti. Kurtuluş Savaşı yıllarında bazı tarikatlara ait tekke ve zaviyelerin Milli Mücadele'ye katkıda bulunduğu, Nakşibendî ve kökten dinci tarikatların saltanat ve hilafet yanlısı oldukları görülmüştü. Şeyh Sait Ayaklanması sebebiyle tarikatlar yeniden gündeme gelmiş, ayaklanma bölgesindeki tekke ve zaviyelerin kapatılmasına karar verilmişti. Yasa gerekçesinde tekke ve zaviyelerin kötülük ve fesat ocağı olduğu, şeyhlerin kendilerine Allah süsü vererek halkı kendilerine bağladıkları ifade edilmişti. Bu yerel kapatmaların yeterli olmayacağını anlaşılmaya üzerine tekke ve zaviyelerin kapatılmasına ilişkin olarak Refik Koraltan ve arkadaşlarının imzasını taşıyan bir kanun teklifi hazırlanmıştı. Teklif şöyle gerekçelendirilmişti:

¹⁸⁰ Şevket Süreyya Aydemir, **Menderes'in Dramı? (1899-1960)**, 15.bs., İstanbul, Remzi Kitabevi, 2014, s.487.

¹⁸¹ **BCA**, Fon No:10 9 0 0 Kutu No:459 Dosya No:1329 Sıra No:3, s.78-79.

“Tekkeler ve zaviyeler gibi, İslam dininin zorunlu kılmadığı kuruluşların, hak yolundan sapmışlar elinde, düşüncelerdeki karışıklığa ve siyasal amaçların desteklenmesine ne kadar elverişli olduklarını, mal ve canca birçok fedâkarlık gerektiren son gericilik olayı açıkça anlattı... Mevcut tekke ve zaviyelere bağlı kişiler arasında pek çok masum vatandaş bulunuyorsa da, art niyetli kişilerin bu kurumlar aracılığıyla masumların zihinlerini bulandırmaya fırsat buldukları kuşku götürmez... Devlet ve ulus yaşamını düzenli ve sağlam temellere oturtmak kaygısı ile duygulu bulunan çağdaş ve uygar toplumların hiçbirinde artık bu gibi Ortaçağ kurumlarına katlanılamaz.”¹⁸²

Refik Bey ve beş arkadaşının sunduğu bu yasa önerisi Adalet, İçişleri ve Bütçe Komisyonlarında ayrı olarak incelendikten sonra Meclis Genel Kurulunda görüşülerek, bazı değişikliklerle kabul edilmişti.¹⁸³

Kanun teklifi, 30 Kasım 1925'te Mecliste görüşülmüş, ilk sözü Refik Bey almıştır. Meclise sunduğu kanunu savunmak için kürsüye gelmediğini, zaten kanunun gerekçesinde yeterli açıklamanın olduğunu söylemiş, konuşmasına şu sözlerle devam etmiştir:

“Esasen türbeler, tekkeler ve zaviyeler gibi evlerin asırlardan beri şurasını kaydetmek mecburiyetindeyim ki –mensupları arasında birçok masum vatandaşlar olmasına rağmen- bu evler memleketin içinde vasıtai idlâl ve iğfal olmuştur. Memleketin içerisinde birer fesat menbağı olmuş ve zaman zaman memleketin, milletin azamî zararlarını icap edecek hainane ifsadata zemin teşkil etmiştir.”¹⁸⁴

Refik Bey bu açıklamasının ardından kısa bir süre önce şapka konusunda tartıştığı Bursa milletvekili Nurettin Paşa'ya göndermede bulunmuştu. Tekke, Zaviye ve Türbelerin Kapatılması Kanunu'ndan da milletin arasına nifak sokmak için faydalanıp faydalanmayacağını sormuştu. Böyle tahrikler ve irtica fikirleriyle muhakemesi yetersiz vatandaşların kandırıldığını, bu kapsamda Erzurum ve Sivas'ta olaylar çıkarılmasına sebep olduğunu, milletin kürsüsünün kötüye kullanıldığını, dökülecek kanların hesabının Nurettin Paşa'ya sorulması gerektiğini söylemişti. Bu

¹⁸² Goloğlu, a.g.e, s.179.

¹⁸³ Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, “Nakşibendi Tarikatı”, **Cumhuriyet**, 15.06.1980, s.2., Turan, **Türk Devrim Tarihi III (Birinci Bölüm)**, s.179., Goloğlu, a.g.e, s.179.

¹⁸⁴ **T.B.M.M. Zabıt Ceridesi**, Dönem:II, C.XIX, 30.11.1925,s.282.

bakımdan Nurettin Paşa'nın önergesinden dolayı tahrike kapılıp yargılanacak zavallıların masum olduğunu söyleyerek, onları savunma ihtiyacı duymuştur.

Rize milletvekili Ekrem Bey de Nurettin Paşa'yı itham eden bir konuşma yapmış, yine söz alan Refik Bey, "Nureddin Paşa! Tekrar ediyorum, siz bu suçları hazırlamış, Meclis'in namus dokunulmazlığına sığınarak memleketi durmadan kundaklamakla suçlanmaktasınız. Çıkınız, cevap veriniz" diyerek bağırarak onu kürsüye getirmek istemiştir.

Ancak Nurettin Paşa cevap vermemiş, kanun, kısa süren oturumdan sonra kabul edilmişti. Üç bölüm olarak düzenlenen 677 sayılı yasa ile tekke ve zaviyeler cami ve mescit olarak kullanılanlar dışında kapatılıyordu. Bütün tarikatlarla şeyhlik, dervişlik, müritlik gibi unvanların yasaklanması ve bütün türbelerin kapatılması kabul ediliyordu. Yasaklara uymayanlar için üç aydan az olmamak üzere ceza uygulaması öngörülmüştü.¹⁸⁵

Şapka giyilmesi hakkında çıkarılan 671 sayılı yasa ve Ceza Kanunu'nun 131.maddesine yapılan ekleme ile din görevlisi olmayanların dinsel kıyafet taşımalarının suç kapsamına alınmasını takiben 30 Kasım 1925'te tekke, zaviye ve türbelerin kapatılması ve bazı unvanların kullanılmasının yasaklanması 677 sayılı yasa ile yürürlüğe girmişti. Bir hafta içinde Mecliste yapılan bu düzenlemeler Refik Koraltan ve arkadaşlarının imzalarıyla sunulmuştu. Bunlar görünürde toplumun yaşamıyla ancak özünde düşünsel yapıda önemli değişiklikler barındırmaktaydı.¹⁸⁶

Refik Koraltan, halkın tahriklere kapılması adına kolaylıkla kullanılacak bu kanunları, toplumun uygarlaşması adına yapılması gereken inkılâpların değişmez bir parçası olarak değerlendirmişti. Bu sebeple hem şapka hem de tekke ve zaviyeler konusunda Mecliste yapılan görüşmelerde katı bir tutum sergilemişti.

3.2.5. Suikast Girişimi ve İnönü Hükümeti'ne İlişkin Önergeleri

İzmir'de Mustafa Kemal Atatürk'e karşı 14 Haziran 1926 tarihinde yapılması planlanan suikast girişimi sonuçsuz kalmıştı. O dönemde TBMM tatil devresinde bulunmaktaydı. II. Dönem IV. Yasama Yılı açıldıktan sonra 3 Kasım 1926'da, Refik

¹⁸⁵ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Dönem:II, C.XIX, 30.11.1925,s.280-282. Goloğu, a.g.e., s.179.

¹⁸⁶ Akgün, a.g.e., s.265.

Bey konuya ilişkin bir önerge vermiştir. Önergesinde milletin en kıymetli feyiz kaynağı ve kudreti olan büyük dahi olarak nitelediği Cumhurbaşkanı'na karşı düzenlenen suikastın sonuçsuz kalması ve vatanın bir felaketten kurtulması dolayısıyla, Meclisin hissettiği sevinci Gazi Paşa'ya arz etmek üzere Başkanlık Divanı'nın belirleyeceği beş kişiden oluşacak bir heyetin seçilmesini teklif etmiştir. Önergesinin okunmasının ardından söz alarak konuya ilişkin görüşlerini aktarmıştır.

Konuşmasının başında “Türk'ün büyük ve aziz evladı, mukaddes inkılâbın timsali aziz kurtarıcısı” olarak tanımladığı Atatürk ve onun şahsında vatanın aleyhine düzenlenmiş suikasttan, haydutların yakalanarak Cumhuriyet'in demir pençesine düşmesinden ve muhterem kurtarıcılarının sağ olarak kurtuluşunun millette yarattığı sevinçten bahsetmiştir.

Bu haberi aldığı anda hissettiği nefret ve elemi hala bütün varlığıyla titreyerek duyduğunu söylemiş, Gazi'nin neden öldürülmek istendiğine dair düşüncelerini şu sözlerle dile getirmiştir:

“Milletin en yüksek varlığını dahiyane görüşleriyle kavrayarak bütün milleti istihlâs ve istiklâl davası etrafına topladığı için mi? Büyük halaskâra niçin el uzatıyorlar? Memleketimizi dört taraftan istilâ eden, namus ve mukaddesatımızı çiğneyen düşmanları tart ve def azmiyle bütün hayatını bu uğurda koyduğu için mi? Düşmanı denize dökerek vatani hakiki bir halâs ve zafere erdirdiği için mi? Milleti ölümden hayata, zulmetten nura götürdüğü için mi? Efendiler, beşerin havsalası bu kadar şeni bu kadar sefil düşünceyi istiaba kâfi değildir. Bunları olsa olsa insan sıfatında nasılsa hayat bulmuş akrepler yapabilirler. Evet, arkadaşlar, bunlar akrepten de, sırtlandan da, daha sefil mahluklardır. Eğer öyle olmasaydı, yalnız Türkün değil, beşeriyetin, yirminci asrın bihakkin iftihar edeceği büyük dahimiz Mustafa Kemal'e el uzatamazlardı.”¹⁸⁷

Konuşmasına devamlı hain ve gafillerin Gazi'nin büyük eserlerini mahvederek, milleti yine esarete ve felakete sürüklemek istediklerini, cumhuriyetin ve Meclisin en yüksek adalet duygusunu hakkıyla temsil eden İstiklâl Mahkemesinin, adil kararlarıyla bu sefil adamları layık oldukları cezalara çarptırdığını ifade etmiştir.

Refik Bey'in önergesinde yer alan Başkanlık Divanı'na heyet seçilmesi konusu tüzüğe aykırı bir uygulama olarak değerlendirilmiş, Meclis namına olması için

¹⁸⁷ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Dönem:II, C.XXVII, 03.11.1926, s.16-17.

heyete katılacakların kura ile belirlenmesi uygun görülmüştür. Neticede Bolu milletvekili Şükrü Bey'in heyetin on beş kişiden oluşmasına ilişkin önergesinin kabulü ile birlikte on beş kişiden oluşacak bir heyetin kura yoluyla belirlenmesi yoluna gidilmiştir.¹⁸⁸

Refik Bey, suikast girişimi nedeniyle yaptığı değerlendirmelerde hedefin Paşa'nın eserleri olduğuna ve İstiklâl Mahkemelerinin adil yargılamalar yaptığına vurgu yapmış, Şeyh Sait Ayaklanması döneminde Mecliste alınacak tedbirlerin görüşüldüğü oturumlarda sürekli tartıştığı TCP milletvekillerinin suikast girişimindeki rollerine işaret ederek, isim vermeden haklarında ağır sözler kullanmıştır.

Atatürk, İlk Mecliste İkinci Grup adı altında görülen muhalefeti önlemek adına seçimleri yenileyerek muhalif milletvekillerini tasfiye etmişti. Ancak İkinci Meclisin ilkinden daha örgütlü olarak ortaya çıkması önlenememişti. TCP kapatılmasına ve muhalefet işareti görünmemesine karşın bazı milletvekillerinin de dâhil olduğu suikast girişimi muhalefeti yine gün yüzüne çıkarmıştı. Başbakan İnönü, bu olay sonrası yaptığı konuşmada Mecliste önemli bir muhalefetin varlığından kuşkusunu dile getirmişti. İnönü'nün bu konuşması sonrası Refik Koraltan, hükümetin iç, dış ve ekonomi politikalarındaki yönetimini beğendiğini aktarmıştı. Afyon milletvekili Ali Bey ile birlikte verdikleri önergede hükümete güvenoyu verilmesini talep etmişlerdi. Önerge kabul edilmişti, ancak kabul eden milletvekilleri sayısı kadar milletvekilinin oylamaya katılmadığı görülmüştü. Dolayısıyla İnönü'nün kuşkularında haklı olduğu ortaya çıkmıştır.¹⁸⁹ Bununla birlikte Koraltan'ın, Şeyh Sait İsyanı ile yeniden işbaşına gelen İnönü'ye verdiği desteğin sürdüğü anlaşılmıştır.

3.2.6. Türk Harflerinin Kabulü

İlk iki dönemde yasama faaliyetlerine yoğun bir şekilde katılan, devrim kanunlarının altında imzası olan Refik Koraltan, üçüncü dönemde de beklediği makamlara erişememiş, giderek arka planda kalmıştı. Üçüncü dönemde Türk harflerinin kabulü münasebetiyle yaptığı kanunu yücelten konuşması ve Serbest Cumhuriyet Partisi'ne yönelik ağır sözleri dışında tutanaklarda adına pek rastlanmamıştır.

¹⁸⁸ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Dönem:II, C.XXVII, 03.11.1926, s.16-18., Goloğu, a.g.e., s.235.

¹⁸⁹ Goloğlu, a.g.e., s.237.

1 Kasım 1928'de Mecliste yapılan oturumda, Türk Harflerinin Kabul ve Tatbiki Hakkındaki Kanun Tasarısı görüşülmüştür. İlk sözü alan Malatya milletvekili Başbakan İsmet İnönü'nün, Türk harfleriyle Türk milletinin yeni bir nur âlemine gireceği açıklamalarının ardından Konya milletvekili Refik Bey söz almıştır. Konuşmasında kanuna yaptıkları katkılar nedeniyle Mustafa Kemal Atatürk ve İsmet İnönü hakkında övgü dolu sözler kullanmıştır. Meclisin üç dönemden beri kendine kuvvet ve yetki veren büyük milletin ihtiyaçlarına uygun olan ne varsa zamanında yerine getirdiğini söylemiş, yapılan işlerde Atatürk'ün etkisine vurgu yaptığı konuşmasını şu sözlerle sürdürmüştür:

“Arkadaşlar; Türk Milleti zekidir, kuvvetlidir, kudretlidir. Fakat bu yüksek iradeyi zamanında istimal etmek tarihte kime nasip olmuştur? Dahiyene görüşleriyle milletin vicdanında saklı olan mezayayı, istiklale, meziyete, umran ve maaliye olan fitri istidat ve kabiliyetlerini tamamiyle sezerek onu mevkii tatbike koymak şerefi, daha doğrusu milletin en hakiki kuvvetini ifade etmek kudreti ancak ve ancak yine bu milletin büyük evladı, yüksek dahisi ve yirminci Asrın medarı ifiharı olan aziz ve sevgili Reiscumhurumuz Gazi Mustafa Kemal Hazretlerine nasip olmuştur. Arkadaşlar, ben bu dakikada bu dâhi Reisimizi milletin kürsüsünden bir defa daha tazimle selamlamakla bahtiyarım. Bu yüce Türk kahramanı millete en yüksek ve bihakkın layık olduğu mevkii hazırlamak için dün harplerde, sulhta, teceddüt ve terakki yollarında olduğu gibi, bugün de irfan hayatında yepyeni bir alem yaratacak olan “Yeni Türk harfleri” inkılâbını yapmış bulunuyor. Büyük mürşit ve müncim çok müstait olan milletimizi asırlardan beri terakki yollarından geri koyan Arap harfleri yerine Lâtin esasından gelme yeni Türk harflerini alarak milleti yeniden nurlu bir aleme götürüyor.”¹⁹⁰

Konuşmasına devamla manevi hazinelerin anahtarı olacak harf değişikliği ile milletin büyük dahi Atatürk'ün nurlandırdığı yolda ilerleyerek en yüksek düzeye kısa zamanda varacağını söyleyen Refik Bey, köylere varıncaya kadar gezdiği yerlerde hiç okuma bilmeyenlerin bile kısa zamanda yeni harflerle okumaya ve yazmaya başladığını açıklamıştır. Konuşmasını İsmet İnönü'yü kutlayan şu sözlerle tamamlamıştır:

¹⁹⁰ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Dönem:III, C.V, 01.11.1928, s.7-8.

“Sözlerime nihayet verirken yeni harf inkılabı Kanununu bize vaktinde getiren ve bu büyük işi de diğer işlerinde olduğu gibi büyük bir kiyaset, dikkat ve hassasiyetle takip eden yılmaz ve yorulmaz Başvekilimiz İsmet Paşa Hazretlerini ve mesai arkadaşlarını candan tebrik ederim. Cehli atarak bizi nura kavuşturacak olan bu Kanunun heyeti umumiyesinin kabulüyle maddelere geçilmesini teklif ederim.”¹⁹¹

Görüşmelerin ardından oylamaya sunulan yeni Türk harfleri, oybirliği ile kabul edilmiştir. Refik Bey, cehaletin atılarak nura kavuşulmasında milleti geri bıraktığını belirttiği Arap harfleri yerine Latin temelli alfabe değişikliğini gerekli görmüştür. Görünüşe göre hararetle savunduğu bu dönüşüme tam olarak uyum sağlayamamıştır. Yıllar sonra Meclis Başkanı olduğu dönemde not aldığı ajanda ve defterlerinde eski yazı kullanma alışkanlığını devam ettirmiştir.¹⁹² Ayrıca Atatürk’ün ibadete anadilde çağrı kapsamında önem verdiği Türkçe ezanın 1950’de DP iktidara gelir gelmez kaldırılması sırasında dil devrimini savunan tavrından ödün verdiği söylenebilir. Aynı tespit 1945’te sadeleştirilmişken 1952’de eski diline döndürülen Anayasa konusunda teklife imza atanlar arasında bulunması için de geçerlidir.

3.2.7. Serbest Cumhuriyet Partisi ve Ali Fethi Okyar’a Tepkisi

Paris Büyükelçisi olan eski Meclis Başkanı ve Başbakanlardan Ali Fethi Bey tarafından 12 Ocak 1930’da kurulan Serbest Cumhuriyet Partisi, Türkiye Cumhuriyeti rejimi içinde çok partili rejimin ikinci defa kurulması çabası bakımından önemli bir teşebbüs olmuştur. TBMM’nin III. devresinin III. yasama tatilinde kurulan parti, kuruluşundan bir süre sonra yapılan Belediye seçimlerine katılmış, IV. yasama yılında kısa bir süre çalışma imkânı bulmuştur.¹⁹³

Milletvekili seçimlerinin tersine tek dereceli yapılan ve oy hakkı bulunanların on gün içinde oylarını kullanmaları öngörülen belediye seçimlerinde, 502 belediyeden 22’sini yeni kurulan SCP kazanmıştı. Ancak IV. yasama yılı açılır

¹⁹¹ **T.B.M.M. Zabıt Ceridesi**, Dönem:III, C.V, 01.11.1928, s.8-9., Goloğlu, **a.g.e.**, s.282.

¹⁹² Yeni Türk harflerine taraftar olsun ya da olmasın öğrenimini Arap harfleriyle tamamlayanların bir kısmı günlük işlerinde eski yazıyı kullanmayı sürdürmüşlerdir. Altan Öymen, belirli bir yaşın üzerindeki gazetecilere dair verdiği bir örnekte not alınırken Arap harflerinin tercih edildiğini açıklamış, daha hızlı not alınmasını buna gerekçe göstermiştir. Üstelik Türk alfabesini benimsetmek için basın arasında en çok çaba harcayan Ulus gazetesinin bazı çalışanlarının da notlarında eski yazı kullandıklarını belirtmiştir. Bkz.; Altan Öymen, **Değişim Yılları**, 10.bs., İstanbul, Doğan Kitap, 2010, s.626-627.

¹⁹³ Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye’de Siyasi Partiler**, 2.bs., İstanbul, Arba Yayınları, 1995, s.623-625.

açılmaz Ali Fethi Okyar, İçişleri Bakanı Şükrü Kaya hakkında gensoru önergesi vermiştir. Gensoruya gerekçe olarak son belediye seçimlerinde hemen her seçim çevresinde seçmenlerin diledikleri gibi oy kullanmalarına hükümetçe çıkartılan engelleri ve seçim işlerine karıştırılan fesat ve yolsuzlukları göstermişti. 15 Kasım 1930'da yapılan oturumda Okyar'ın konuşmasından sonra görüşmelere geçilmiş, özellikle CHP'li Ali Çetinkaya ve Refik Koraltan'ın Okyar'a karşı sert tutumları dikkat çekmiştir.¹⁹⁴

Kürsüye gelen Koraltan, Ali Fethi Okyar'ın SCP'yi kurduktan sonra o ana kadar partiyi ve kendisini siper ederek, inkılâbın hızını ve hamlelerini gevşetmek için her tarafta mevcut olumsuz unsurların giderek artan tahriklerinden şüphesiz üzüntü duyduğunu, inkılâbın esaslarını tehlikeye düşürecek bu durumları millet kürsüsünden nefretle karşılayacağını öne sürmüştür. Milli bağımsızlığa karşı yapılan suikastın milletçe uzaklaştırıldıktan sonra layık oldukları yüksek hayata kavuşmak için başka milletlerin asırlara sığdıramadığı inkılâpları yaptıklarını, mazinin hurafelerle meydana getirdiği kurumları yıktıklarını söylemiştir.

Refik Bey, milleti refaha ve saadete götürecektir büyük işler yapılırken, yıkılan kurumlara ruhları ve kafaları körü körüne bağlanmış olanların cumhuriyete suikast için pusuda fırsat kolladıklarını, milletin mukaddesatına saldırmaya başladıklarını ve her türlü propagandayı meşru gördüklerini söylemiş, bu durumdan Ali Fethi Bey ve arkadaşlarının da rahatsız olduklarını öne sürmüştür. Ancak Ali Fethi Bey ve arkadaşlarının zehirli tahrikleri yapanlara karşı gerekli tepkiyi göstermedikleri için işin çığırından çıktığını, cumhuriyet ve inkılâpların bekçisi olmaktan uzaklaştıklarını söylemiş, konuşmasına SCP üyelerini suçlayan şu sözlerle devam etmiştir:

“Seri ve kolay bir muvaffakiyet elde etmek için halkın safiyetinden istifadeye koyuldular, birinci harekette belediye intihabile karşılaştılar, zemin hazır, bunu istismar lâzım, hemen işe giriştiler, bu meyanda her türlü propagandayı meşru görmekte beraber bilhassa Devlet faaliyetinin mesnedi teşkil eden vergiler üzerinde tahripkâr tahrikât yaptılar. Vergiler artık verilmez, tediyesi, tahammülü gayri kabil hale geldi, bunlar kaldırılacak, inhisarlar kaldırılacak, Serbest Fırka hemen iktidar mevkiine gelmeli, her şey kökünden hallolunacak, aman gayret sesleri, her yerde söylendi, her ağızdan tekrar edildi. Yer yer

¹⁹⁴ Turan, a.g.e., s.303-307.

vergilerin tahsilinde müşkülât başladı. Mal memurlarına, Hükûmet kuvvetlerine karşı geldiler, hepimiz bu kabilden bir çok hadiseleri gördük, duyduk.”¹⁹⁵

Refik Bey, SCP üyelerinin yaptıkları propagandada en kolay avlama yolunu takip ettiklerini, inkılâba karşı kin ve intikam hisleriyle tutuşanlara bile intikamlarını kısa zamanda alacakları ümidini verdiklerini iddia etmiştir. Ali Fethi Okyar, konuşmasında seçimlerde yolsuzluk yapıldığına dair çeşitli örnekler vermiş, bu çerçevede Konya Valisi'nin muhtarları toplayarak tehdit ettiğini ve oylarını CHP'ye vermelerini söylediğini de iddia etmişti. Koraltan, seçmenlerini ilgilendiren bu iddialara cevap verme ihtiyacı duymuş, SCP adına çalışanların belediye seçimleri sırasında Konya'da şapkanın kaldırılacağı, yazının atılacağı, medresenin açılacağı, mekteplerde kuran okutulacağı ve halifenin getirileceği şeklinde vaatlerde bulunarak büyük bir cüretle saf ve temiz Türk milletini zehirlemeye yeltendiklerini söylemiştir.¹⁹⁶

Seçimden evvel her sınıf halka anlayışlarına göre hitap edildiğini, evleri dolaşarak kadınların yüzlerini açmalarının dine karşı işlenmiş bir küfür olduğunu, dini kurtaracağız, mekteplerde kuran okutacağız şeklinde propaganda yaptıklarını iddia etmiş, bunlara dair örnekler vermiştir. Örneğin, SCP adına çalışanların Karaman'a giderek hükümet ve devlet hatta aziz ve kutsi liderlerini konu yaparak küfürler ettiklerini, memleketi ve dini kurtarmak için SCP'nin başa getirilmesi gerektiği yolunda ifadeler kullandıklarını belirtmiştir. Konya halkının, yanlış yöne götürülmek için bin bir çeşit propagandalarla tahrik edilmesine rağmen her zaman olduğu gibi hakikat yolundan ayrılmadığını, CHP'nin Konya belediye seçimini çoğunlukla kazandığını açıklamıştır.

Konya'ya ilişkin bu değerlendirmelerinden sonra Okyar'ın Konya Valisi'ne yönelik iddiasıyla ilgili açıklama yapan Refik Bey, valinin bazı muhtarları topladığını kabul etmekle beraber amacın farklı olduğunu söylemiştir. Buna göre bazı muhtarlar mahalleleri dolaşarak CHP'ye oy verenleri tehdit etmiş, durumu haber alan Vali seçimin serbestliği adına muhtarları çağırarak propagandalarına devam etmeleri halinde şiddetli takibata uğrayacakları konusunda uyarıda bulunmuştur.

¹⁹⁵ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Dönem:III, C.XXII, 15.11.1930, s. 42-43.

¹⁹⁶ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Dönem:III, C.XXII, 15.11.1930, s. 43., Goloğlu, a.g.e., s.323.

Çalışmalarının milletçe takdir edildiğini söyleyen Refik Bey, konuşmasına şu sözlerle son vermiştir:

“Beyefendiler; her hangi bir tehlikeye karşı dün olduğu gibi her vakit hazırız, düşmanlar, mürteciler, her yerde bizleri ve eğer fiili ve toplu tecavüze kendilerinde cür’et görürlerse göğüslerimizi ve yumruklarımızı daima karşılarında ve başlarında bulacaklardır. İnkılâbın, şerefli bayrağını elimizden hayatta kaldıkça bırakmayacağız, ölürken de bizi tekip edecek. Şerefli türk nesline bu ruhu ve bu mevcudiyeti devredeceğiz, artık maziye dönemeyiz yolumuz inkılâp yoludur, halâs yoludur. İtilâ yoludur. İşte arkadaşlarım Serbest Fırka belediye intihabının cereyan tarzı ve netayici hakkında bu gün bizden hesap isteyeceğine kendi mensuplarının intihabat esnasındaki faaliyetleri hakkında küçük bir muhasebeye bulunmuş olsaydı inkılâbın esasatı ve memleketin nizamı karşısında mahcup bir vaziyette bulunduğunu görecekti, daha kuvvetli daha sağlam olmak için bilâ tereddüt menfi anasıra; yıkıcılar, suikastçılar, çekilin diyecekti. Fırkaları menfaati namına bunu demek zamanı gelmiştir hattâ geçmişir bile.”¹⁹⁷

Görüşmelerden sonra önergelerin oylamasına geçilmişti. Okyar’ın önergesinde İçişleri Bakanı Şükrü Kaya’nın kabahatli olduğunun kabul edilmesi istenmişti. Diğer önergede ise Bakan’a güvenoyu verilmesi teklif edilmişti. İçişleri Bakanı’na 231 üyenin 221’i güvenoyu vermişti. 15 Kasım 1930’da yapılan TBMM görüşmelerinden sonra toplanan SCP milletvekilleri, partinin dağıtılması kararını almışlardı.¹⁹⁸

SCP’nin gündeme getirdiği seçimlere hile karıştırıldığı iddialarından on altı yıl sonra yapılan 21 Temmuz 1946 seçimleriyle ilgili, o dönem bu iddialara şiddetle karşı çıkmış olan Refik Bey, bu defa kendisi benzer eleştirilerde bulunmuştur. 1946 seçimleriyle ilgili olarak yeğeni İstanbul Altıncı Şube Müdürü Kemal Aygün’ü hileyle halkın oylarını sıfırlamakla suçlamış, buna nasıl tahammül ettiklerini sormuştur. Kendisine karşılık veren yeğeni Kemal Bey, SCP döneminden verdiği örneklerle Refik Bey’e yüklenmiş, ağır ithamlarını şu sözlerle aktarmıştır:

“Nasıl mı olur dayı bey? Bizzat sizin, Halk Partisi’nin inkılâp namına verdiğiniz derslerden ve öğütlerden dolayı. Biz sizin yolunuzu tutmaya mecburuz. Hatırlarsınız: Serbest Fırka zamanında babam Karaman Kaymakamı’ydı. Ben ise henüz çocuk denecek yaşta

¹⁹⁷ A.e., s.43-44.

¹⁹⁸ Turan, a.g.e., s.308.

olmakla beraber, seçimlerde neler geçtiğini anlayacak durumdaydım. Sandıklarda gece nasıl ameliyat yapıldığını, sizin müstacel çektiğiniz “Balıkları istif ediniz” telgrafi üzerine nasıl sandıklardan rey pusulaları çıkarılarak Halk Fırkası listelerinin sokulduğunu dün olmuş gibi hatırlıyorum. Siz sonra, bu muameleden dolayı babamı tebrik etmiş: “Bir Türkün idealist vatansever bir Türkün ancak böyle yapacağını” söylemişsiniz. Sizin o zamanki sözleriniz hâlâ kulaklarımdadır: Dediniz ki: “Bu memlekette Halk Fırkası’na, Atatürk ve İnönü’ye karşı muhalefet vatana ihanettir, inkılâba ihanettir, irticadır ve cürümdür. İnkılâbı, Türklüğü ve vatani seven herkes muhalefete düşman gibi bakmalı ve onu her vasıta ile ezmelidir. Muhalefet aleyhine kullanılacak her vasıta meşru ve mukaddestir.” Eğer şimdi genç idare amir ve memurları aynı yolda yürüyorlarsa, bunlar sizin terbiyeniz ve usulleriniz altında yetişmiş oldukları için vazifelerini yapıyorlar. Vicdanları müsterihtir. Bilmem arzede bildim mi, dayı bey?”¹⁹⁹

Ali Fethi Okyar’ın belediye seçimlerinde usulsüzlük yapıldığı iddiasıyla İçişleri Bakanı hakkında verdiği gensoru önergesi, ikinci çok partili hayata geçiş denemesinin sonunu getirmişti. Refik Bey, ilk deneme olan TCP’ye karşı olduğu gibi SCP’ye karşı da en sert muhalefeti sergileyenlerin başını çekmişti. Üstelik yeğeni Kemal Bey’in, Refik Koraltan hakkında yıllar sonra yaptığı açıklamalar incelendiğinde, muhalefeti Meclis dışında da sürdürdüğü anlaşılmaktadır. Görünüşe göre SCP’nin hürriyet mücadelesini vatana ve inkılâplara ihanet olarak yorumladığı için seçim yolsuzluklarını göz ardı ederek meşru saymıştı.

Refik Bey, TBMM’de yapılan gensoru görüşmesinde, başta Ali Fethi Okyar olmak üzere SCP üyelerini rejim düşmanlarıyla işbirliği yapmakla suçlamıştı. SCP adına çalışanları, parti kurulum kurulmaz iktidar olabilmek için cumhuriyete ve inkılâplara karşı olanları kendi etrafında toplayacak vaatlerde bulunmakla eleştirmişti. Oy almak için kullandıkları propaganda yöntemlerini, halifenin dahi geri getirileceği söylemlerini tehlikeli bulmuştu. Bir başka deyişle oy almak için her yolun meşru sayılamayacağını savunmuştu. Bu noktada, millet isterse her şeyi yapar söylemi, Refik Koraltan’ın ve tek parti döneminin genel algısına uygun olarak cumhuriyetten ve inkılâplardan ödün vermemek şartına bağlıydı. Bu nedenle cumhuriyetin ve inkılâpların korunmasında, Okyar’ın da kendileri ile birlik içinde

¹⁹⁹ Ahmet Hamdi Başar, **Ahmet Hamdi Başar’ın Hatıraları: “Yine Hayal Âleminde Uçuyorum...”**, C.II, Haz. Murat Koraltürk, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2007, s.165.

olması gerekirken, partinin gidişatını kavrayamayarak üstüne bir de gensoru önergesi vermesini anlamsız bulmuştu.

3.2.8. Kadınlara Milletvekili Seçme Seçilme Hakkı Tanınması

1924 Anayasa görüşmelerinde, 18 yaşını dolduran her Türk vatandaşının milletvekili seçimlerine katılma hakkına sahip olduğuna dair madde Mecliste tartışılmaksızın kabul edilmiştir. Bununla birlikte kadınların da seçimlere katılmasına imkân tanıyacak bu düzenlemenin yanlılıkla kabul edildiği anlaşılmış, tepkiler üzerine madde “her erkek Türk” olarak değiştirilmiş, kadınlar bu haktan mahrum bırakılmıştır.²⁰⁰ Bu olaydan on yıl sonra Atatürk’ün talimatıyla Başbakan İsmet İnönü ile beraber 191 milletvekili, Teşkilatı Esasiye Kanunu’nun tadiline ilişkin bir teklifi TBMM’ye sunmuşlardır. Bu teklifte ülke yaşamına her aşamada erkeği ile birlikte katılan Türk kadınının, erkekle eşit vatandaş seviyesine getirilmesi için demokrasinin bir koşulu olan seçme ve seçilme hakkına sahip olması gerektiğine değinilmiştir.

Teşkilat-ı Esasiye Kanunu’nda değişiklik yapılarak kadınlara milletvekili seçme ve seçilme hakkının tanınması konusunda Mecliste yapılan görüşmede ilk sözü Başbakan almıştı. İnönü, Türk kadınının siyasal haklardan yoksun olmasını bir zulüm olarak görmüş, çoktan beri kadınların bu vazifelerin dışında bırakılmasını eleştirmişti. Kadınların hakları olduğu yerden mahrum edilerek, memleket işlerine karışmaz bir varlık olarak bir süs gibi köşeye konmalarının Türk gelenekleriyle bağdaşmadığını söylemişti. Yeni teklifleri ile bu hakkın bir lütuf olarak verilmediğine vurgu yapan İnönü, kadınların ulus işlerine katılmalarının esasen hakları olduğunu belirtmiş, Türk inkılâbının kadının kurtuluş inkılâbı ile birlikte anılacağını ifade etmişti.

Başbakan’dan sonra Refik Koraltan kürsüye gelmişti. Değerli Başbakan İsmet İnönü’nün diğer konularda olduğu üzere bu konuda da olgun ve içten sözlerinden sonra konuşmak istemesini işin büyüklüğü ve evrenselliğine bağlayan Refik Bey, konuya dair duygularını paylaşma ihtiyacı duyduğunu söylemiş, konuşmasına Türk inkılâbını da değerlendiren şu sözlerle devam etmişti:

²⁰⁰ Işıl Çakan, **Türk Parlamento Tarihinde II. Meclis**, İstanbul, Çağdaş Yayınları, 1999, s.180-181.

“Büyük Türk Ulusu; Ne mutlu sana; dün senin olmayan, senden olmayan kötü adamlar, kötü idarelerin elinde öz varlığını ne söylüyor, ne de gösterebilirdin. Yakından, uzaktan sana bakanlar senin özünü görmeden, bilmeden sana eksik gözle bakıyorlardı. Bugün senin özünü, senin varlığını yine senin özünle acun uluslarına gösteren bir güç yetişti. O gücün, senin gücünün adını anarken, acunun sana gözleri kamaşarak baktığını görüyorum. Göğsüm sevinçle doluyor. Büyük Ulus Kurultayının saygı değer üyeleri, dün bir evin pırtısı gibi değeri küçültülen Türk kadını durmadan yürüyen, olgunlaşan büyük inkılâbın bu atıma girmesiyle yepyeni bir acuna giriyor. Türk kadını acun tanır. Erkekten hiç bir savaşta geri kalmamış, onunla omuz omuza yürümüş, onunla tarlada beraber çalışmıştır. Ekin kaldırıırken, ineğini sağarken, yavrusuna ninni söylerken dahi erkekten ayrılmayan Türk kadını ulus işlerinde de yüksek varlığını göstermiştir. Baylar şimdi onayımıza verilen bu kanunla Türk kadını değeri olan yeri alıyor. Büyük ulusun yüksek kurultayı, bu gün Yüksek Kurtarıcının önderliğinde vereceği kararla büyük inkılâbın değerli kıldığı büyük işlerden birisini daha yapmış olacaktır. Baylar, sevinelim, öğünelim, çünkü; Türküz; çünkü Atatürkümüz vardır. Ulus varolsun. Atatürk sağ olsun.”²⁰¹

Kadınların siyasi haklarına kavuşmalarını, değerleri olan yeri almaları olarak gören Koraltan, bu kazanımı Atatürk’ün önderliğinde yürütülen inkılâbın büyük işlerinden biri olarak yorumlamıştı. Konuşmasında, Atatürk’den bahsederken yüksek kurtarıcı ifadesini tercih etmiş, Büyük Millet Meclisi yerine Büyük Ulus Kurultayı, dünya yerine öz Türkçe karşılığı olarak acun demiş, dönemin genel eğilimine uygun olarak dil devrimini sahiplenen bir anlatım sergilemeye özen göstermişti.

5 Aralık 1934’te yapılan görüşmelerin ardından oya sunulan Anayasa değişikliği kabul edilmiş, kadınlara milletvekili seçme ve seçilme hakkı tanınmıştır. Meclis, aynı gün seçimleri yenileme kararı almıştır.²⁰²

Kadınlara da milletvekili seçme ve seçilme hakkı tanınmasına ilişkin önergeyi öven Refik Bey, dördüncü dönemdeki son konuşmasını Meclisin tatil kararı aldığı 23 Aralık 1934’te yapmıştır.²⁰³ İlk Meclisten bu yana aralıksız olarak parlamentoda bulunan Koraltan, yeni seçim döneminde aday gösterilmemiş, 1 Mart 1935’de ilk defa kadın parlamenterlerle birlikte göreve başlayan V. TBMM’de yer almamıştır.

²⁰¹ **T.B.M.M. Zabıt Ceridesi**, Dönem:IV, C.XXV, 05.12.1934, s.82-83., Mustafa Ekmekçi, “Hakları Yenenler...”, **Cumhuriyet**, 06.10.1982, s.8.

²⁰² İlhami Soysal, “İlk kadın hareketleri siyasal hak tanınmasından önce başlamıştı”, **Milliyet**, 02.12.1982, s.12., **T.B.M.M. Zabıt Ceridesi**, Dönem:IV, C.XXV, 05.12.1934, s.81,86.

²⁰³ **T.B.M.M. Zabıt Ceridesi**, Dönem:IV, C.XXV, 23.12.1934, s.289.

3.3. Adalet Sistemine İlişkin Görüş ve Faaliyetler

3.3.1. Haydutluğu Önleme Kanunu: İçişleri Bakanı Ali Fethi Bey'le Tartışması

6 Ekim 1923'te Mecliste görüşülen Haydutluğu Önleme Kanunu (İzale-i Şekavet Kanunu) Tasarısı'nın 4.maddesi, Refik Koraltan'ın itirazlarına sebep olmuştur. Bu maddede eşkıyaya bilerek ve hiçbir mecburiyet olmaksızın cephane ve erzak sağlayan ve onlara yatacak, gizlenecek yer temin edenlerin eşkıyaya yataklık ettiği ifade edilmiştir.

Refik Bey, bu maddenin dikkatle okunmaya ve üzerinde uzun uzadıya düşünmeye muhtaç olduğunu söylemiştir. Bu maddenin kabulü halinde, uygulamayı yapacak olan jandarmaların sayısını arttırma zorunluluğunun doğacağını iddia etmiş, halkın en belirgin hakkı olan ikamet ve huzurunun da ihlal edileceği endişesini belirtmiştir. Ayrıca bu maddenin, Ceza Kanunu'nun 45.maddesi ile taban tabana zıt olduğunu ileri sürmüştür. Ceza Kanunu'nda faili asil, faili müstakil ve olaylara karışanların ayrıca belirtildiğini, bu bağlamda olaylara karışanlar ve faili müstakiller için başka cezalar uygulandığını söylemiştir. Ona göre tasarısının 4.maddesinde, Ceza Kanunu'nda yer almayan yataklık suçu tarif edilirken, faili asli ve olaylara karışanlar olmak üzere iki farklı suç aynı ceza noktasında birleştirilmiştir. Refik Bey, Ceza Kanunu'nun 45.maddesinde olaylara karışanlar ve faili müstakiller ile ilgili yapılan açıklamaların yeterli olduğuna temasla öngörülen düzenlemenin hatalı olduğunu söylemiş, uygulama aşamasında karşılaşılabilecek zorlukları arz etmiştir.²⁰⁴

Bu kapsamda İstiklal Mahkemelerine dair anılarından örnekler vermiştir. Mahkemelerin her şeyden önce iç huzur ve güvenliği sağlamayı amaçladığını, bunun için jandarma komutanları, mutasarrıflar ve valilere Büyük Millet Meclisi adına bir genelge yazıldığını söylemiştir. Genelgede güvenliğin sağlanması ve kanuna itaat etmeyenler hakkında takibat yapılması bildirilmiştir. İstiklal mahkemelerinin uygulaması seri ve kati olduğu için jandarmanın ve bu heyet bölgelerinde güvenliğin sağlanması ile görevli olan mahalli güvenliğin, o bölgedeki haydutları kendisi ele geçirmiş gibi gösterdiğini, birtakım zavallıları eşkıya veya eşkıyaya yataklık etmiştir diyerek mahkemelere sevk ettiklerini söylemiştir.

²⁰⁴ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Dönem:II, C.II, 06.10.1923, s. 538-539.

Refik Bey, bu acıklı durum karşında mahkeme heyetinin hata işlediğine kani olduğunu açıklamıştır. Heyetin karşısına çıkan zavallı kimseler, haydutlar karşısında hükümetin silahlı gücü ve jandarmanın dışında iki bini aşan kuvveti olduğunu, buna rağmen aylardan beri takip edilen yüz elli kişiden bir tanesinin bile yakalanamadığını, haydutların bir gün köylerine gelerek yatacak yer ve yiyecek istediklerini, hayatlarını kurtarmak için bunları verdiklerini söylemişlerdir. Jandarma heyetinin, haydutların buralara uğrama ihtimalini ortadan kaldırdığı düşüncesiyle bu adamları dört günlük yoldan elleri arkadan bağlı olarak sevk ettiklerini sözlerine eklemiştir. Bu durum karşısında bir celsede onları serbest bıraktıklarını, ardından ikinci bir genelge yayınlamaya mecbur kaldıklarını açıklamıştır. Genelgede “Eşküyaya bililtizam yataklık ettikleri hakkında kuvvetli delaile destres olmadıktan sonra hiçbir adamı İstiklâl Mahkemesi’ne sevk etmeyin!” ifadesinin yer aldığını belirtmiştir.²⁰⁵

İstiklal Mahkemelerine dair bu hatırasının ardından 4.maddeye yönelik eleştirilerine devam eden Refik Bey, güvenliğin sağlanmasıyla yükümlü heyetlerin daha önce örnekleri mevcut olan bu zavallıları aylarca süründüreceğini, memlekette hak ve huzur adına bir şey kalmayacağını ve hükümette görülen şefkat ve adaletin sarsılacağını ileri sürmüştür. Bu sebeple milletvekillerin ellerini vicdanlarına koyarak bu maddeyi değerlendirmelerini ve maddenin kanundan tamamen çıkartılmasını istemiştir.

Bu konuşmayı takiben İçişleri Bakanı Ali Fethi Bey söz almıştır. Refik Bey’in İstiklal Mahkemesi üyesi iken verdiği belirttiği emrine değinmiştir. Bu emrin hata olduğunu, bunu Refik Bey’in de itiraf ettiğini ancak böyle bir hataya nasıl düştüğüne hayret ettiğini söylemiştir. Sunulan kanunda, Refik Bey’in ilk düştüğü hataya düşülmemesi için yeterli açıklamanın yer aldığı görüşünde olduğunu açıklamıştır. Yeterli açıklama yoksa bile eklenebileceğini, memlekette eşkıya ve eşkıyaya yataklık yapanlar olduğunu, yataklık yapılmısa hiçbir eşkıya çetesinin uzun süre haydutluk yapamayacağını savunmuştur. Haydutluğu himaye edenler olduğuna göre bunlar hakkında hiçbir tedbir alınmamasının mümkün olmadığını, bu maddenin etkisinin en çok manevi olacağını belirtmiş, eşkıya yataklarının serbest bırakılması halinde hiçbir zaman haydutluğun azaltılamayacağını ifade etmiştir.

²⁰⁵ A.e., s.539-540.

Eleştirilerinin dozunu arttıran Ali Fethi Bey, yataklık edenler konusunda hiçbir tedbir alınmaması görüşüne katılmadığını ve daha önce belirttiği gibi “bu kanaatte bulunan bir arkadaşına terki mevki etmeyi” arzu edeceğini ifade etmiştir. Refik Bey bu sözlere müdahale etmek istemiş, ancak Ali Fethi Bey kendisinin onu dinlediğini söyleyerek konuşmasına 4.maddenin gerekliliğine dair argümanlarla devam etmiştir.

Ali Fethi Bey’in ardından Adalet Bakanı Said Bey kürsüye gelmiştir. Refik Bey’e cevaben 4.maddenin cezayı değil yataklık suçunu tarif ettiğini, şüphesiz faili müstakiller ile olaylara karışanların aynı cezayı alamayacağını söylemiştir. Adalet Bakanı’ndan sonra söz alan Kastamonu milletvekili Necmeddin Molla Bey ise Refik Bey gibi Ceza Kanunu’nun 45.maddesi ile burada tartışılan 4.madde arasında bir aykırılık olduğunu söylemiştir. Sivas milletvekili Halis Turgut Bey de Refik Bey’i desteklemiştir.

Tartışmaların sürmesi üzerine Refik Bey tekrar söz almıştır. 4.maddeye şiddetle karşı olduğunu, yataklık edenler hakkında bu maddede tarif edilen kişiler hakkında Ceza Kanunu’nda belirtilen cezanın yeterli olduğunu yinelemiş, Ali Fethi Bey’e şu sözlerle çağrıda bulunmuştur:

“Eğer Dahiliye Vekili Bey bu noktada çok ısrar buyuruyorsa –pek ümidetmiyorum, bunu izhar etmişlerdir- yine kendileri gelip bu kanunun sureti tatbikiyle memlekette hâsıl olacak teşevvüşatın ref’i için başka bir şeyi Heyeti Celilenize arz edecek ve bunun ısdarında ısrar edecektir. Kendilerinden çok rica ederim; bu noktada ısrar buyurmasınlar.”²⁰⁶

Bu sözlere cevap vermek üzere İçişleri Bakanı Ali Fethi Bey tekrar kürsüye gelmiştir. Refik Bey’in 4.maddeye gerek olmadığı çünkü bahsi geçen suç hakkında ceza hükümlerinde idam cezası gibi daha şiddetli cezalar olduğu sözünü hatırlatmıştır. Bu teze karşı olarak yataklık suçunu işlemiş olanların idam edilebilmeleri ve hak ettikleri cezaya çarptırılabilmesi için kendileri hakkında şahitlik edecek adamlar bulunması ve yataklık fiiliyle ilgili kesin delil ile suçun ispat edilmesi zorunluluğunu dile getirmiştir. Bu kapsamda yataklık edenlerle ilgili olarak şimdiye kadar ceza hükümlerinde mevcut olan bu cezaların uygulanamadığını, çünkü şahit bulmanın zor olduğunu ifade etmiştir.

²⁰⁶ A.e., s.543-544.

Konuşmasını, Refik Bey'in sanki memlekette bir haydutluk havası yokmuş gibi değerlendirmelerde bulunduğu ve sadece bu kanunun uygulanmasında meydana gelecek suiistimalleri göz önünde bulundurduğuna vurgu yaparak sonlandırmıştır. Bu maddeye ilişkin görüşmeler birçok milletvekilinin tartışmaya katılmasıyla uzamış, oturum başka bir gün devam etmek üzere tatil edilmiştir.²⁰⁷

Refik Koraltan'ın Haydutluğu Önleme Kanun Tasarısı'nın 4.maddesine yönelik itirazları ile başlayan tartışmalar Meclis gündemini günlerce meşgul etmiştir. 8 Ekim 1923'te yapılan görüşmelerde söz alan Refik Bey, Bakanlar Kurulunun ve özellikle İçişleri Bakanı'nın oturumda olmamasını eleştirmiştir. Çoğunluk olmadığı için 4.maddenin görüşülmesi ertelenmiştir.²⁰⁸ 10 Ekim 1923'te yapılan görüşmelerde tasarının 4. ve 5.maddesi birlikte incelenmek üzere Adliye Encümenine yollanmıştır.²⁰⁹

15 Ekim 1923'te yapılan oturumda, Adliye Encümeninden gelen Haydutluğu Önleme Kanunu Tasarısı'nın görüşülmesine devam edilmiştir. Tasarının ilk görüşmesinde olduğu gibi bu görüşmede de Refik Bey ile İçişleri Bakanı Ali Fethi Bey birbirleriyle atışmışlardır. Refik Bey, İçişleri Bakanı'nın da insan olması sebebiyle hata yapabileceğini, bu ihtimali göze alarak milletin hayatıyla ilgili bir kötülüğün önüne geçmek için konunun Vekiller Heyetinden alınarak, Adliye Encümenine gönderildiğini söylemiştir. Ali Fethi Bey cevaben, birkaç kişinin tasarıyı incelemesinin daha iyi olacağını, ancak diğer bakanların birçok işleri arasında buna imkân olmadığını, bu sebeple yine İçişleri Bakanlığında kendilerine verilecek bilgilerle haberdar olacaklarını açıklamıştır.

Adliye Encümenince birleştirilen 4. ve 5.maddelerde, eşkıyaya bilerek yardımcı olan ve cephaneye sağladığı anlaşılan kişilerin, dava nakil kararına gerek olmaksızın İçişleri Bakanlığınca belirlenen bölgelere gönderilerek yargılanmaları ifadesine yer verilmiştir. Ancak Adliye Encümeninin yaptığı bu değişiklik de tartışmalara son vermemiştir. Tasarının 4.maddesine ilk itiraz eden kişi olan Refik Bey, bu değişikliğin de aleyhinde olmuştur.

²⁰⁷ A.e., s.544-547.

²⁰⁸ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Dönem:II, C.II, 08.10.1923, s. 557-559.

²⁰⁹ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Dönem:II, C.II, 10.10.1923, s. 607-611.

Bu kapsamda Encümenin bu değişiklik önerisiyle bir kişiyi her ne sebeple olursa olsun hâkim heyetinin kararına bağlı olmaksızın, bir bölgeden başka bir bölgeye gönderme konusunu “kitaba uydurmak” için dava nakli kelimesini kullandığını iddia etmiştir. Refik Bey’e göre davanın nakli konusunun yolları ceza usulleri muhakemesinde yer almaktadır ve burada bu şartlardan bir tanesi bile mevcut değildir. Ayrıca bu madde ile İçişleri Bakanlığına yargı hakkı da tanınacağını iddia etmiş, daha önce Mazhar Müfit Bey’in dile getirdiği bir konuyu bu kapsamda haklı bir itiraz olarak değerlendirmiştir. Buna göre Ankara’dan Bitlis’e gönderilen bir sanığın yargılanmasını yürüten bir hâkim heyetinin, bu konuya şahit olanları oraya getirmesine kimsenin engel olamayacağına vurgu yapmış, konunun hâkim heyetinin takdirine bırakılmasını eleştirmiştir.

Refik Bey, daha önce belirttiği üzere tasarının 1.maddesinin yeterli olduğu görüşünü yinelemiştir. Halkın, haydut olduğu ilan edilen adamın yaralanması veya öldürülmesi halinde kendisine bir mesuliyet gelmeyeceğini bilmesi durumunda, kendilerinin ve İçişleri Bakanı’nın görüşlerine uygun olarak halkın faaliyete geçeceğini belirtmiş, ancak bu şekilde kanundan beklenen faydaların alınabileceğini savunmuştur. Bu maddenin ötesine geçmenin yasama yetkisini aşacağını belirtmiştir. İçişleri Bakanı’nın arzu ettiği amacın Adliye Encümeninin son düzenlemesiyle zaten ortadan kalktığına değinen Refik Bey, maddenin kaldırılmasına ilişkin bir önerge verdiğini belirterek konuşmasını sonlandırmıştır.

İçişleri Encümeni üyesi Kayseri milletvekili Ali Sururi Bey, görüşmelerin uzaması üzerine maddeye ilişkin verilen önergeler ışığında maddenin incelenmek üzere tekrar İçişleri Encümenine verilmesini istemiş, isteği kabul edilmiştir. Böylece önce İçişleri Encümeni sonra Adliye Encümenine gönderilen madde, değişiklik için yine İçişleri Encümenine gönderilmiştir.²¹⁰

18 Ekim 1923’te İçişleri Encümeninden gelen şekliyle birleştirilen 4.madde ve 5.madde tartışma konusu olmaya devam etmiştir. Yapılan görüşmeler ve verilen önergeler sonucunda 4.madde şu şekli almıştır:

“Dâhiliye Vekâletince şaki oldukları ilan olunan eşhası uzaktan ve yakından idare ettikleri veyahut bu kabil eşhasa bilerek ve hiçbir mecburiyete müstenidolmıyarak esliha,

²¹⁰ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Dönem:II, C.II, 15.10.1923, s. 679-701.

cephane ve mevaddı iâşe verdikleri ve gönderdikleri anlaşılan kimselerin yataklık ettikleri şakilerin istisaline kadar ahar mahallere muvakkaten nakillerine Dâhiliye Vekâleti mezundur.”²¹¹

Tasarının 4.maddesi bu haliyle oylamaya sunulmuş, kabul edilmesinin ardından diğer maddelerin görüşülmesine geçilmiştir. Aynı gün Haydutluğu Önleme Kanunu genel olarak oya sunulmuş, 158 üyenin katıldığı oylamada 122 kabul, 30 ret ve 6 çekimser oy kullanılmıştır. Refik Bey, oy çokluğuyla ile kabul edilen bu kanuna red oyu kullanmıştır.²¹²

Refik Bey’in başını çektiği itirazlar sonucunda defalarca gözden geçirilen ve beş farklı gün ve oturumda saatlerce tartışılan tasarı, Refik Bey karşı çıksa da kanunlaşmıştır. Buna rağmen tasarının, ilk gün İçişleri Bakanı Ali Fethi Bey ile Refik Bey arasında tartışma yaratan 4.maddesi büyük ölçüde değişikliğe uğramıştır. Tasarının ilk halinde yataklık suçu tarif edilmiş ve ardından getirilecek 5.madde ile suça ilişkin tedbirler açıklanmıştı. Hâlbuki kanunlaşan maddede 4. ve 5.maddeler birleştirilmiştir. Buna göre, haydutlara yataklık etmiş kişilerin, haydutların yakalanmasına kadar diğer bölgelere geçici olarak gönderilmelerine İçişleri Bakanlığının yetkili olduğu ifade edilmiştir. Böylece başlangıçta İçişleri Bakanı Ali Fethi Bey’in savunduğu görüşlerden uzaklaşmıştır.

3.3.2. Askeri Tekâüt ve İstifa Kanunu

1923 yılında Tekâüt ve İstifa Kanunu’nun 50. maddesinin kaldırılması konusunda Mecliste yapılan görüşmeler görüş ayrılıklarına sahne olmuştur. Mevcut kanuna göre mezun olduktan sonra on beş yıl hizmeti olan veya eğitim dönemindeki masraflarını ödeyen askeri doktorlara istifa hakkı tanınmaktadır. Milli Savunma Encümeni bu durumu sınırlamak için ödeme yoluyla istifayı kaldıran ve on beş yıl hizmet şartını getiren bir teklifte bulunmuştur. Sıhhiye Encümeni de askeri doktorların tazminat verip çıkmalarının uygun olmadığını belirtmiştir. Ancak Milli Savunma Encümeninin teklifini kısararak istifa hakkını on yıl olarak kabul eden bir teklifte bulunmuştur. Askeri doktorların istifa haklarının kaldırılmak istenmesi tartışma yaratmıştır.

²¹¹ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Dönem:II, C.II, 18.10.1923, s.757.

²¹² A.e., s.757-797.

İstifaların önlenmesi gerektiğini savunan Milli Savunma Bakanı Karesi milletvekili Kazım Paşa, özellikle genç doktorların altın para zamanındaki rayice göre belirlenen düşük bir ücretle eğitim masraflarını ödeyerek, ordudan ayrılmaya başladıklarını söylemiştir. Bu durumun ordunun ihtiyaç duyduğu doktorları azalttığını öne sürmüştür. Yıllarca süren ve masrafları devletçe karşılanan askeri doktorlardan para değil, hizmet beklediklerini açıklamıştır. Sağlık Encümeni Mazbata Muharriri Çorum milletvekili Dr. Mustafa Bey, Kazım Paşa'ya bu konuda destek vermiştir. Refik Koraltan'ın da aralarında bulunduğu bir grup milletvekili ise askeri doktorların istifa haklarının hiçbir zaman ellerinden alınamayacağını öne sürmüştür.

Tartışmalar devam ederken görüşmelerin yeterli görülerek maddelere geçilmesine ilişkin verilen önergeye itiraz eden Refik Bey, konunun henüz açıklığa kavuşmadığını iddia etmiştir. Hiçbir yasama heyetinin kazanılmış haklara müdahalede bulunamayacağını, bu bakımdan kanunun çıkmayacağına emin olduğunu, aksi durumda bütün hukuk esaslarının alt üst edilmiş olacağını söylemiştir. Refik Bey'in konuşmasının Mecliste destek görmesi üzerine görüşmelere devam edilmiştir.

Mazbata Muharriri Dr. Mustafa Bey, konuya ilişkin görüşlerini açıklarken hukukçular arasında ferdi, cemiyetçi ve içtimaiyatçı hukukçular olduğunu ifade etmiştir. Ardından istifa konusuna destek veren hukukçu milletvekillerini hedef alarak, "Bugün bu iş burada belli olacaktır. Anlıyalım, bakalım kimlermiş?" demiştir.²¹³

Bu sözler hukuk mezunu Refik Bey ile Dr. Mustafa Bey arasında tartışmalara sebep olmuştur. Bu saldırının altında kalmak istemeyen Refik Bey, hem doktor hem de mükemmel bir hukukçu sıfatıyla konuştuğunu söylediği Mustafa Bey'in sözlerini kabul edilemez bulmuş, konuşmasını şöyle sürdürmüştür:

"Anlaşıyor ki muhterem doktorumuz son günlerde hukuk nazariyatını da okumaya başlamışlar. Fakat arz edeyim ki, öteden beri mesleki tababeti anladıkları gibi bu ifade buyurdıkları esasat ve nazariyatı hukukiyenin ruhuna nüfuz edememişlerdir. Bendeniz müsaadeleriyle diyeyim ki; ferdiyetçi hukukçular, ferdin hukukunu muhafaza hususunda

²¹³ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Dönem:II, C.III, 21.11.1923, s. 499-516.

ısrar ederlerken fertlerden teşekkül eden hukuku içtimaiyenin yine fertlerin kâfi ve zamin olmak üzere ifade ettiği arayı umumiyenin milletin ifadesi demek olan kanunla hem cemiyetin hukukunu hem de heyeti içtimaiyenin tekeffül ve zımaniyle hukukunu nazarı dikkate almışlardır. Binaenaleyh ifadeleri bu suretle merdud ve mecruhtur. (Bravo sesleri)”²¹⁴

Bu cevaptan sonra askeri doktorların istifasına izin verilmemesi konusuna da değinen Refik Bey, bir an için ordunun tehlikeye gireceği endişesini kabul ettiğini varsaymıştır. Ancak bu kuralın çıkarılmasıyla, dünyanın hiçbir yerinde yasama hayatında kabul edilemeyecek bir duruma yol açılacağını, kazanılmış haklar konusunda hukuk esaslarından uzaklaşılacağını iddia etmiştir. Ayrıca böyle bir durumda devletin haysiyet ve şerefine dünya karşısında güven kaybedeceğini, hiçbir heyetin kendileriyle sözleşme imzalamak istemeyeceğini ifade etmiştir. Türk’ün tarihinin şanlı dolu olduğunu, hiçbir durumda kazanılmış hakka müdahalede bulunulmadığını, böyle olmakla iftihar edildiğini söylemiştir.

Birtakım özel durumlarla hukuk esaslarının çiğnenmesinin millete yansıtacağı ve zararlara yol açacağı endişesini dile getiren Refik Bey, yasama heyetinin en çok hukuk esasları hakkında dikkatli olması gerektiğine işaret etmiştir. Kanunu teklif etmiş olan İstanbul milletvekili Ali Rıza Bey’in, Meclisin kanunu bu şekilde kabul etmeyeceğini anladıktan sonra fikir değiştirerek, 1924 yılından itibaren okula girecekler hakkında uygulanması görüşünü ortaya attığını hatırlatmıştır. Son söz olarak Ali Rıza Bey’in bu fikrine kendisinin de katıldığını söyleyen Refik Bey, kanunun önerildiği şekilde kabulünün çok tehlikeli olduğunu iddia etmiştir.

Bu sözleri takiben kürsüye gelen Dr. Mustafa Bey, Refik Bey’in şahsına yönelik ifadelerine cevap vermek istemiştir. Refik Bey’in sultani derecesinde hukuk eğitimi aldığını, kendisinin ise 22 sene önce Tıbbiyeden mezun olarak çalışmaya başladığını söylemiştir. Konuşmasına devamlı “Kendisinin o zamanki anladığına nazaran şimdi karşısındaki adam çok yüksektir” sözü üzerine Refik Bey’in “Acaip şey...” sözünü kullanması tartışma düzeyini yükseltmiştir. Mustafa Bey, hukuk ile tıp arasında büyük fark olduğunu söylemiş, Refik Bey’in konuşurken manasını anlayarak konuşmasını istemiştir. Kinayeli üslubunu sürdüren Refik Bey ise şu karşılığı vermiştir: “Her halde zatiâlilerinden çok iyi anlarım Doktor Bey... Doktorluğu

²¹⁴ A.e., s.517.

anlarsın fakat hukuku anlamazsın.” Görüşmelere damga vuran bu diyalogların ardından tasarının reddi teklifi oya sunulmuş, tasarı reddedilmişti.²¹⁵

Refik Bey, kanunun, geriye dönük olarak işletilerek, askeri doktorların kazanılmış hakları olan istifanın ellerinden alınamayacağını vurgulamış, tasarının bu şekilde Meclisten geçmeyeceği öngörüsünde bulunmuştu. Öngörüsünde haklı çıkan Refik Bey, kendisi gibi tasarının reddini isteyen bazı milletvekillerinden farklı olarak, durumu hukuk esasları bakımından da değerlendirmişti. Teklif edilen maddenin tamamen reddine taraftar olmakla beraber, hukukçu bakışıyla eğitime yeni başlayacaklar açısından uygulanabileceğini de kabul etmişti.

3.3.3. Yasama Dokunulmazlığı Konusuna Yaklaşımı

Teşkilatı Esasiye Kanunu Tasarısı'nın 17.maddesinde yer alan hiçbir milletvekilinin Meclis içinde ve dışında oy ve değerlendirmelerinden dolayı mesul olamayacağı, seçilmelerinden önceki ve sonraki suçlara ilişkin haklarında yapılacak yargılamalarda Meclisin kararına başvurulacağı ifadeleri eleştirilere yol açmıştır.

16 Mart 1924'te yapılan görüşmelerde söz alan Refik Bey, maddenin birinci ve ikinci kısımlarının çeliştiğini söylemiştir. Buna göre ilk kısımda milletvekillerinin suçsuz kabul edildiklerini, ikinci kısımda ise Meclisten izin alınması ile yargılanabilecekleri ifadesinin bulunduğunu söylemiştir. Bu durumun maddenin ilk kısmını çürüttüğünü iddia etmiştir. Ayrıca basın yayın yoluyla veya hitabet suretiyle bir milletvekilinin kanun esaslarına ve milletin genel menfaatlerine karşı olarak meydanlarda ve genel ortamlarda açıklamalar yapması durumunda bile mesul tutulamayacak olmasını eleştirmiştir. Konuşmasına devamla “Bir mebusun masuniyeti teşriiyeden istifade etmesi kaydı ancak bu kürsü muallâda söyliyeyeceği söze munhasırdır” demiştir.

Bu sözler üzerine araya giren Kanun-u Esasi Encümeni Başkanı Menteşe milletvekili Yunus Nadi Bey, Meclisin dışında kelimesinin tasarıdan kaldırılmasını kabul ettiğini söylemiştir. Bunun üzerine Refik Bey, o halde mesele kalmadığını söyleyerek konuşmasını sonlandırmış, Gaziantep milletvekili Ali Kılıç ile birlikte 17.maddenin birinci fıkrasında geçen haricinde kaydının kaldırılmasını teklif etmiştir.

²¹⁵ A.e., s.517-519.

Meclis Başkanı, bu kelimenin kaldırılmasına ilişkin oylamaya geçildiğinde üçte bir çoğunluk (sülusan) olmadığı gerekçesiyle maddenin kalacağını söylemiş, itiraz eden Refik Bey usule ilişkin konuşmak üzere söz almıştır. Üçte bir çoğunluğun Teşkilatı Esasiye Kanunu maddeleri için geçerli olduğunu, maddenin bir fıkrasının kaldırılmasında bu çoğunluğun aranmayacağını iddia etmiştir. Maddenin esası oya sunulduğunda sülusan çoğunluk aranacağı iddiasında olan Koraltan bunu kabul ettirememiştir. Ondan sonra söz alan Meclis Başkanı, Refik Bey gibi usul hakkındaki bilgi ve değerlendirmeleriyle Mecliste şöhret bulmuş birinin bu yorumunu hayretle karşıladığını söylemiştir. Bu yaklaşıma tepki gösteren Refik Bey şöyle demiştir:

“Makamı Riyasetin teveccühüne teşekkür ederim. Ancak şu madde yüzelli kelimedenden ibarettir. Şu halde yüzelli kelimenin de tayı için ayrı ayrı tahrir vereceğiz. O halde yüzelli defa tâyini esami ile ve sülusan ekseriyetle rey istihsal buyurulacak mı?”²¹⁶

Refik Bey ve arkadaşlarının direnmesine karşın fıkrada yer alan Meclis dışında ifadesinin kaldırılması kabul edilmemiştir. Bununla birlikte Giresun milletvekili Hakkı Tarık Bey’in, Meclis içindeki oy ve düşünceler ile bu oy ve düşüncelerin Meclis dışında söylenmesinden sorumlu olunmamasına ilişkin önergesi oya sunularak kabul görmüştür.²¹⁷

Maddeye ilişkin görüşmelerde Refik Bey, milletvekillerinin sadece Meclis içinde ve kürsüde yapacakları konuşmalardan dolayı sorumlu tutulmamalarına taraftar olmuş, Meclis dışında yasama dokunulmazlığı tanınmasını sakıncalı bulmuştur. Üstelik bu görüşünü Kanun-u Esasi Encümeni Başkanı Yunus Nadi Bey’e de kabul ettirmiştir. Buna rağmen milletvekillerinin Meclis dışındaki değerlendirme ve açıklamalarından dolayı mesul tutulamayacakları ifadesi maddeden çıkarılamamıştır. Dokunulmazlıklara ilişkin bu madde yıllar sonra Yassıda’da yargılanan Demokrat Parti milletvekilleri için ümit kaynağı olmuş, yasama faaliyetlerinden dolayı sorumlu tutulamayacakları algısına sebebiyet vermiştir.²¹⁸

²¹⁶ **T.B.M.M. Zabıt Ceridesi**, Dönem:II, C.VII/I, 16.03.1924, s. 557-567.

²¹⁷ Goloğlu, **a.g.e.**, s.48.

²¹⁸ Bununla birlikte 1961 Anayasası’nı hazırlayan komisyonda etkin rol alarak sözcülüğünü yapan Muammer Aksoy, bu hükmün rejimi ortadan kaldıracak ve ihanete götürecektir konularında söz konusu olamayacağını belirtmiş, dolayısıyla hiçbir milletvekilinin oyundan ve beyanından dolayı sorumlu tutulamayacağı şeklindeki dokunulmazlık hükmünün bir sınırı olduğunu savunmuştur. Bkz.; Nazlı Ilıcak, **27 Mayıs Yargılanıyor**, İstanbul, Merkez Kitaplar, 2007, s.131.

3.3.4. Ceza Kanunu'nun 131. Maddesine İlave Teklifi

Refik Koraltan, Şapka Kanunu tasarısını Meclise sundukları gün Ceza Kanunu'nun 131. maddesine bir bölüm eklenerek değişiklik yapılmasını da teklif etmişti. 15 Kasım 1925'teki bu teklifinde üniforma giyenler ifadesinden sonra maddeye “Diyanet İşlerine merbut dinî memurlara kanunen tayin edilen kıyafeti hilâfi salâhiyet ve mezuniyet iksa edenler” cümlesinin eklenmesini istemişti. Dolayısıyla yetkili olmayarak dinsel kıyafet giyenlerin suç kapsamına alınmasını talep etmiştir.

Değişiklik önerisi Adalet Encümenine gönderilmiş, Refik Koraltan'ın Adliye Encümeni Başkanı adına Meclise sunduğu encümen raporunda değişiklik önerisi gerekçelendirilmişti. Raporda bir takım kimselerin eskiden beri devam eden kötü bir alışkanlığın sonucu olarak sarık sardıkları ve din memurlarının kıyafetlerini giydikleri, bu durumun gerçek din memurlarının itibarını zedeleyen ve diğerlerinden ayrılmalarını zorlaştıran bir sonuca yol açtığı ifade edilmişti. Bazı zararlı kişilerin bu kıyafetlerin halk üzerinde yarattığı etkiden faydalanarak telkinlerde bulunmalarına meydan vermeyerek yalnız din memurlarının dini kıyafetler giymeleri encümence de uygun görülmüştü.²¹⁹

Ceza Kanunu'nun 131.maddesindeki değişiklik konusu yine Refik Bey ve arkadaşlarının teklif ettiği tekke, zaviye ve türbeler hakkındaki kanun teklifi ve encümen raporlarının görüşüldüğü 30 Kasım 1925'te değerlendirilmişti. Aynı gün yasadaki değişikliğin kabul edilmesi ile birlikte yetkili olmadığı halde sarık ya da dinsel kıyafet taşıyanların davranışları suç kapsamına alınmıştı.²²⁰

Şapka takılması alışkanlığa dayandığından en çok direnç gösterilen inkılâplardan biri olmuştu. Şapka zorunluluğuna gelecek tepkiler düşünülerek, Refik Koraltan'ın teklifiyle Ceza Kanunu'nun 131.maddesine yapılan ekleme, yetkili olmayanların dini kıyafetler giymelerini suç kapsamında almıştı. Böylece kanuna

²¹⁹ **T.B.M.M. Zabıt Ceridesi**, Dönem:II, C.XIX, 30.11.1925, s.281-291., Goloğlu, **a.g.e.**, s.180-181.

²²⁰ Turan, **a.g.e.**, s.189., Mecliste kabul edilen 131.maddenin son şekli şöyle olmuştur: “Türkiye Devleti tarafından nâil ve mezun olmadığı nişanı takan ve kendi rütbesinin mafevkinde elbisei resmiye veyahut hiçbir rütbe ve memuriyeti olmadığı halde üniforma telebbüs eyleyen ve Diyanet İşleri Riyasetine merbut dinî memurlara Hükümetçe tespit edilen kıyafeti hilafı salâhiyet ve mezuniyet iktisa eden eşhas üç aydan bir seneye hapsolunur.” Bkz.; **T.B.M.M. Zabıt Ceridesi**, Dönem:II, C.XIX, 30.11.1925, s.281-291.

aykırı hareket edenlerin cezalandırılmalarına olanak sağlanarak, Şapka Kanunu pekiştirilmişti.

3.3.5. Türk Ceza Kanunu'nun Bazı Maddelerini Değiştiren Teklife İtirazları

5 Haziran 1933'te Mecliste yapılan görüşmelerde Türk Ceza Kanunu'nun bazı maddeleri gözden geçirilmiştir. Refik Bey, bu kapsamda hâkimleri ikilemede bırakan belirsiz ve kati olmayan maddelerin düzenlenmesi için büyük emek harcadığını belirtmiştir. Bununla birlikte bazı maddelere çeşitli eleştiriler yönelmiştir.

Kanunun 328. maddesinde demiryolu ve nakliyat şirketlerinin taklit biletlerini bilerek kullanan kimselere altı aya kadar hapis veya para cezası, eğer biletler bilinmeyerek alınmışsa para cezası verilmesi öngörülmüştü. Refik Bey, bu maddenin, az önce belirttiği açıklık ve katiyetten uzak olduğunu söylemiş, Adliye Encümeninden açıklama istemiştir. Taklit biletleri bilerek alan ve kullananların açıklanan cezayı hak ettiğini, ancak taklit bilet bilinmeyerek alınmış ve kullanılmışsa bunun için ceza verilemeyeceğini ifade etmişti. Bu nedenle encümenden maddenin, “bilinmeyerek alınıp öylece kullanılmışsa” şeklinde düzeltilmesini talep etmişti.

Bunun üzerine Adalet Encümeni Mazbata Muharriri Kocaeli milletvekili Salahattin Bey söz alarak maddeye ilişkin Refik Bey'in eleştirilerini yanıtlamıştır. Maddenin açık olduğunu savunan Salahattin Bey, ikinci kısımda belirtilen cezanın bilinmeyerek alınmış, fakat bilerek kullanılmış manasını taşıdığını iddia etmişti. Ancak Mecliste yapılan itirazlar Refik Bey'in görüşünü güçlendirmiş, bu anlamın sözü geçen maddeden çıkarılamayacağı görüşü ağırlık kazanmıştı. Neticede 328.madde tekrar gözden geçirilmek üzere encümene gönderilmişti.²²¹

Ayrıntılara önem veren Refik Bey, hatalı yorumlamalara yol açabilecek maddeler konusunda itirazlarını sürdürmüştür. Bu bağlamda, 421.maddede yer alan “Kadınlara ve genç erkeklere söz atanlar on beş günden üç aya kadar ve sarkıntılık edenler bir aydan altı aya kadar hapsolünür” şeklindeki ifadenin açık olmadığını belirtmiştir. Kadın sözü söylendiğinde evli kadınların akla geldiğini, bu tabire kızlar dâhil değilse eklenmesinin faydalı olacağını söylemiştir. Ayrıca genç erkekler

²²¹ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Dönem:IV, C.XVI, 05.06.1933, s.50-51.

tabirinin kaç yaşına kadar kabul edileceğinin maddede belirtilmesi gerektiğini öne sürmüştü.

Bu eleştirilere cevap veren Adliye Encümeni Mazbata Muharriri Salahattin Bey, maddede kadınlar hakkında bir ayırım yapılmadığını, genç erkek tabiri için ise bir yaş sınırının belirtilemeyeceğini, ancak erkeğin genç olduğunun takdir edilebileceğini söylemişti. Böylece kadın tabirinin içinde kızların da olduğu ve genç erkekler için yaş sınırının takdir yetkisine bırakıldığı anlaşılmıştı. Bu açıklamalardan sonra oya sunulan madde değiştirilmeden kabul edilmişti.²²²

Ceza Kanunu'nun 441.maddesi ilginç tartışmalara yol açmıştır. Bu madde ile karısı ile birlikte ikamet etmekte olduğu evde veya herkesçe bilinecek şekilde başka yerde karı koca gibi geçinmek için evli olmayan bir kadını tutan koca hakkında üç aydan otuz aya kadar hapis cezası, erkeğin evli olduğunu bilen kadına da aynı cezanın verilmesi öngörülmüştür.

Maddeye ilişkin yapılan tartışmalarda söz alan Trabzon milletvekili Raif Bey kanunların bireylerin, toplumun ve ailelerin hayatını ıslah etmek ve düzenlemek için yapıldığını söylemişti. Bu çerçevede gayrimeşru ilişkide bulunan bir erkeğin eşine dava açma hakkı verilmeyecek olursa, o zaman aile hayatının çökeceğini ve toplumun bu durumdan yara alacağını belirtmişti.²²³

Raif Bey'in bu görüşlerinin sakıncalı sonuçlar doğuracağını düşünen Refik Bey, zina konusunda kadına kocasını dava etme hakkı verilmemesi gerektiğini şu sözlerle savunmuştu:

“...kadınlar bilhassa hassasiyette erkeklerden geri kalmazlar ve hatta bazı mefhumlarda ileri giderler. Onların en hassas buldukları mevzu da zevciyet münasebetine ve aile münasebetine taallük eden keyfiyettir. Bunda bazen mahkemeleri de şaşırtacak şekilde hareket ettikleri her gün işitilen, görülen hadiselerdir. Bu itibarla her hangi bir kadının zevcinin şu veya bu hareketinden şüphe ederek haddi zatinde afif olan bir ailenin reisi olan bir erkeğin zevcesi onun hakkında, dava ikame ederek, benim kocam filanın karısıyla gayrimeşru münasebette bulunuyor demesi hakkını tanıdığımız gün işte Raif Beyefendinin istinat ettiği esbabı mucibe kendi kendine yıkılmış olur. Yani böyle mutlak bir hak

²²² A.e., s.53.

²²³ A.e., s.54-57.

tanıdığınız gün işte sizin üzerinde haklı olarak çok titredığınız aile hayatı o zaman kökünden sarsılır.²²⁴

Refik Bey, bahsettiği sebepler nedeniyle bu konuda kadına mutlak bir dava hakkı verilmemesini aile hayatının korunması açısından gerekli görmüştü. Raif Bey ise maddede yer alan karı koca gibi geçinmek için evli olmayan bir kadını tutmak ifadesi yerine karı koca gibi geçinmek için kadın tutmak ifadesinin kullanılmasına ilişkin bir önerge vermişti. Raif Bey'in, evli olsun ya da olmasın zina suçuna ortak olan kadınların da ceza almasını öngören bu önergesi dikkate alınmamıştı. Oya sunulan 441.madde tasarıda olduğu şekliyle kabul edilmişti.²²⁵

3.3.6. Temyiz Mahkemeleri: Duruşma Usulünün Sürdürülmesi

1934 yılında Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu'nda yapılması öngörülen değişiklik ile temyiz mahkemelerinde duruşma usulünün kaldırılması tasarlanmıştı. Refik Koraltan, bu değişiklik girişimine itiraz etmiştir. Konuşarak bir şeyi anlatmak ile yazarak anlatmak arasında fark olduğunu, konuşmanın pürüzsüz ve edebiyattan ayrı olarak hakiki amacı ifade ettiğini söylemiştir.

Davalıların, doğrudan hâkim karşısına çıktıklarında, en yetenekli avukatların kendilerine verdikleri yazılı savunmalara kıyasla daha başarılı olarak hâkimlerin vicdanlarına etki ettiklerini açıklamıştı. Ayrıca halkın çoğunluğunun lisansı olmadığını, yazı usulünü bilmediğini, şehirlerde bulunanların da bu çoğunluğa dâhil olduğunu, münevver tabakanın dahi hukuk dilini bilmediğini iddia etmişti. Buna karşın vicdanının sesini dinleyen bir hâkimin karşısına hukuk dilini bilmeyen birinin çıkarak mağduriyetini söylemesinin, adaletin tecellisinde önemli bir yeri olduğunu dile getirmiştir.

Refik Bey, Adliye Bakanı Şükrü Saraçoğlu'nun bu kanun tasarısını Meclise getirerek, adliye mesleğine yeni bir düzen vermekle birlikte, işlerin çokluğu ve usulsüzlükler gerekçe gösterilerek temyizde duruşma yönteminin kaldırılmasını uygun görmemişti. İşler çok ta olsa telafisi mümkün olmayan cismani cezaların salim yollardan çıkarılması için temyiz heyetinin duruşma usulüne devamının zorunluluğuna işaret etmişti.

²²⁴ A.e., s.58.

²²⁵ A.e., s.59.

Önceden Maliye Bakanlığı da yapmış olan Şükrü Bey'in para kaynaklarını bularak, iş çokluğunun önlenmesi için gerekli olan teşkilatı yapabileceğini söyleyen Refik Bey, duruşma yönteminin kaldırılmamasını istemişti. Denizli milletvekili Mazhar Müfit Bey ve İzmir milletvekili Mahmut Esat Bey de bu görüşleri desteklemişti.

Buna karşın Adliye Encümeni adına konuşan Konya milletvekili Şaban Sırrı Bey, temyiz mahkemelerindeki iş yoğunluğuna dikkat çekmiş, gelen işlerin % 7'sinin duruşmayı gerektirdiğini, ancak bu durumun % 93 oranında evrakın yıllarca incelenmeden bekletilmesine yol açtığını söylemiştir. Ayrıca herkesin temyiz mahkemesinin bulunduğu merkeze gitme veya avukat gönderme kolaylığı olmadığını iddia etmiştir. Trabzon milletvekili Raif Bey de aynı görüşleri savunmuştur. Konuya ilişkin son sözü Adliye Bakanı Şükrü Saraçoğlu almış, konuşmasında Refik Bey'in itirazlarına değinmekle birlikte temyizde duruşma usulünün sonlandırılmasını istemişti.

Koraltan ile beraber üç milletvekili, bahsi geçen maddenin kanundan çıkarılmasını talep eden öneriler sunmuşlardı. Oya sunulan önerge Adliye Bakanı ve Adliye Encümeninin çabalarına karşın, Refik Bey ve arkadaşlarının Meclisi ikna eden etkili konuşmaları sonucu kabul edilmiştir. Böylece temyiz mahkemelerinde duruşma usulünün devamı sağlanmıştır.²²⁶

3.4. Mali ve İktisadi Konular Hakkında Görüşleri

3.4.1. Posta Kanunu Tasarısı

Posta Kanunu Tasarısı'nda yapılan değişikliklerin görüşülmesi esnasında Refik Koraltan'ın da dâhil olduğu tartışmalar yaşanmıştır. Muvazene-i Maliye Encümenine havale edilen 12.maddede yapılan değişiklik, belli zaman aralıkları ile çıkan yayımların yirmi beş gram ve küsurundan on para, diğer matbuat paketlerinden elli gram ve küsurundan iki kuruş ücret alınmasını öngörmüştür. Refik Bey, maddenin okunmasının ardından Muvazene-i Maliye Encümeni'nin bu konuyu açıklamasını istemiştir.

²²⁶ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Dönem:IV, C.XXIII, 04.07.1934, s.396-406.

Değişikliğe yöneltlen eleştirileri cevaplamak üzere Muvazene-i Maliye Encümeni Başkanı Ferit Bey açıklamalarda bulunmuştur. Ferit Bey, maddenin önceki şekline göre postaneye verilen her bir gazetenin elli gram hatta on gram da olsa yine yirmi paraya gönderileceğini söylemiştir. Hâlbuki elli grama kadar yirmi para olan ücretin, encümenin görüşmeleri sonucunda yirmi beş grama kadar on paraya düşürülmesine karar verildiğini belirtmiştir. Ferit Bey'e göre bu karar gazetelerin bugünkü dört sayfalık şekline uygun olarak belirlenmiştir. Daha fazla sayfalı gazete çıktığında bu maddenin yeniden düzenlenebileceğini de ilave etmiştir.

Ferit Bey, neden on para yerine beş para kabul edilmediği eleştirilerine de değinmiştir. Masraf yapılmadan taşıma yapılamadığını, bu nedenle memleketin bir ucundan bir ucuna beş paraya taşıma yapılamayacağını söylemiştir. Aksi halde masrafı kimin karşılayacağını soran Ferit Bey, cevaben yine milletin bu yüke tahammül edeceğini belirtmiştir. Bununla birlikte Meclis arzu ederse beş para hatta parasız olarak ta kabul edebileceğini eklemiştir.

Ferit Bey'in ardından kürsüye gelen Refik Bey, onu dinlerken bir hatırasının canlandığını söylemiştir. Buna göre parlamento hayatında herhangi bir idarenin, kendi görüşünü dayatmak için zamanının uygun koşullarından faydalanma yolunu kaçırmadığını öne sürmüştür. O yıl dikkat ettiği kadarıyla milletin hayatına dair sorunlar konuşulurken, sürekli bütçe dengesinin ileri sürüldüğünü ve millete biraz mutluluk vermek için toplanan arkadaşlara "bir parça tedhiş" yapıldığını ifade etmiştir.²²⁷

Posta İdaresinin zararı konusunu maliyeci ve iktisat uzmanı sıfatıyla Ferit Bey'in ele alabileceğini, ancak memleketin kültürü ve mutluluğu adına kendisinin de söz söyleme yetkisi olduğunu temasla konuşmasını şu sözlerle sürdürmüştür:

"Arkadaşlar, rica ederim bütçeyi tevzin edeceğiz, biz bütçemizde şu veya bu fasılları bu suretle idare edeceğiz diye artık millet okumasın; millet tenevvür etmesin, millet daima cehaletle, gafletle puyan olsun mu diyeceğiz? Ben bunu kabul etmiyorum. Ferid Beyefendi

²²⁷ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Dönem:II, C.II, 09.09.1923, s.5-10.

söylerken tahammül edemedim, bir feryat yükselttim, inşallah millete, gerek gazeteleri, gerek kitapları meccanen okutacak günleri yakın zamanda idrak edeceğiz.”²²⁸

Refik Bey, konuya ilişkin maddenin, gazetelerin ağırlığına bakılmaksızın her biri için beş para ve süreli yayınların elli gram ve küsurundan on para alınması şeklinde değiştirilmesi teklifinde bulunmuş, sözlerini şöyle tamamlamıştır:

“Biraz da milletin hayatı irfanı namına burada verdiğimiz sözü tespit edelim. İster Muvazenei Maliye Encümeni buna taraftar olsun, isterse Posta İdaresi bundan zarar göreceğiz desin. Fakat millet de vekilleri tarafından irfan namına bir fedakârlık yapıldığını bilsin. Çok rica ederim, bu noktai nazarda ısrar edelim.”²²⁹

Ondan sonra söz alan Giresun milletvekili Hakkı Tarık Bey, Refik Bey’in teklifini desteklemiştir. Taşımanın beş paraya indirilmesiyle posta idarelerinin zarar edebileceğini ancak bu eksikliğin gazetelerin yayılması sonucu artacak gelirle karşılanacağını savunmuştur. Bu bağlamda Refik Bey’in söylediği miktarın esas kabul edilmesini istemiştir.

Görüşmelerin sonunda Karahisar milletvekili Ruşen Eşref Bey’in elli gramdaki yirmi paranın on paraya düşürülmesi hakkındaki önergesi kabul edilmiştir. Gazetelerin ağırlığına bakılmaksızın her biri için beş para ve süreli yayınların elli gram ve küsurundan on para alınmasına ilişkin Refik Bey’in sunduğu önerge ise kabul görmemiştir. Ardından Ruşen Eşref Bey’in tadilli şekliyle sunduğu 12.madde oya konulmuş, sayım sonucuna kadar oturum tatil edilmiştir.²³⁰ Neticede oylamaya katılan 145 milletvekilinden 119’u kabul, 24’ü red ve 2’si çekimser oy kullanmıştır. Önergesi kabul edilmeyen Refik Bey oylamada yer almamıştır.²³¹

Refik Bey, kültürel gelişme adına Posta İdaresinin zarar edebileceği kanaatinde olarak devletin bu zararı tolere etmesi gerektiğini savunmuştur. Böyle olması gerektiği halde bütçe dengesi bahanesiyle fırsattan istifade edildiğinden şüphelenerek, ilgilileri itham etmiştir. Bu vesileyle millete parasız gazete ve kitap okuma imkânın sağlanacağı günleri arzulamıştır.

²²⁸ A.e., s.10.

²²⁹ A.y.

²³⁰ A.e., s.10-16.

²³¹ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Dönem:II, C.II, 12.09.1923, s. 66.

3.4.2. 1924 Yılı Emniyeti Umumiye Bütçesi: Polis Mevcudunun Azaltılması

15 Mart 1924'te yapılan, Emniyet Genel Müdürlüğü bütçesi görüşmeleri polis sayısının azaltılmak istenmesi sebebiyle tartışmalara sebep olmuştur. Bazı masraflardan tasarruf edilerek bütçe dengesini sağlamak amacıyla, genel savaş koşullarında sayısının kısmen fazla olduğu düşünülen İstanbul'daki polis teşkilatının 500 kişi azaltılması öngörülmüştür. Bu kapsamda 1924 yılı bütçesi, polis sayılarının azaltılacağı dikkate alınarak teklif edilmiştir.

Eleştirilere cevap vermek üzere İçişleri Bakanı Ferid Bey söz almıştır. Ferid Bey, Muvazene-i Maliye Encümeninin ilk teklifinde İstanbul'da mevcut olan 2500 polisten 800 adedinin azaltılmasının gündeme geldiğini, kendilerinin ise bu sayıyı 200'e kadar düşürdüklerini söylemiştir. Bununla birlikte sayıları az olan, adına polis teşkilatı denilemeyecek birkaç ildeki polis teşkilatlarının kaldırılmasıyla birlikte toplamda polis mevcudunun 550 azaltıldığını söylemiştir.

Konuya ilişkin yapılan tartışmalara Refik Bey de katılmıştır. Memleketin güvenliğinden doğrudan doğruya sorumlu bir makamda bulunması sebebiyle İçişleri Bakanı Ferid Bey'in, Maliye Encümeninin polis kadrosunun azaltılması teklifine karşı çıkması gerekirken tasarruf konusunu dikkate alarak teklifi sahiplenmesini eleştirmiştir. Ferid Bey'in lüzum yoktur diyerek bazı polis teşkilatlarının kaldırılmasına taraftar olmasına tepki gösteren Refik Bey, "en iyi şekli Hükümet halk işine en az karışandır" sözü ile ona göndermede bulunmuştur.

Hükümetin her fırsatta çok cazip gelen, "Arkadaşlar birinci işimiz emniyet ve asayiş ve intizamı ammeyi temin etmektir. Bunda muvaffak olmak için her vasıttan istifade ediyoruz ve edeceğiz" sözünü kullandığını anımsatmıştır. Buna karşın hükümetin bir üyesi olan İçişleri Bakanı'nın, güvenliğin sağlanması için tek vasıta olan ve meşrutiyetin ilanından sonra ilerlediğini kanıtlayan polis idaresinde azaltma yapılacağını söylemesine, anlam veremediğini ifade etmiştir. Refik Bey, adı daha önce polis teşkilatı kaldırılacak iller arasında geçen Kayseri'nin, Ankara, Konya ve İstanbul'dan daha mı az önemli olduğunu sormuştur. 60 bin nüfus barındıran bir beldenin polisten mahrum bırakılmayacağını öne sürmüştür. İçişleri Bakanı'nın gelecekte başka memleketlerde olduğu gibi konunun belediyelere terk edileceği sözünü de hatırlatan Refik Bey, bu başka memleketlerin gelişmiş ulaşım ve iletişim

imkânlarından bahsetmiş, maalesef memleketlerinde bu medeni vesaitlerin temin edilemediğini söylemiştir.

Bu şartlarda halkın ihtiyaç duyduğu polis teşkilatlarının kaldırılmasını, hükümet idaresi ve güvenliğin temini adına kabul edilemeyeceğini belirtmiştir. Refik Bey, İçişleri Bakanı'nın Meclisçe arzu edilen eğilime taraftar olmasını istemiş, polis teşkilatının takviye edilmesi gerektiğini vurgulayarak sözlerini sonlandırmıştır. Tartışmalar sonucunda konunun gözden geçirilmesi için İçişleri Encümeni'ne havale edilmesi oya sunulmuş, teklif kabul edilmiştir.²³²

Bütçe dengesinin sağlanması gerekçesiyle ele alınan tasarruf tedbirleri kapsamında polis teşkilatının mevcudunda azalmaya gidilmesini doğru bulmayan Koraltan, üstüne üstlük İçişleri Bakanı Ferid Bey'in de buna onay vermesini kabul edilemez bulmuştur. İtirazları ses getiren Refik Bey, konunun yeniden değerlendirilmesine vesile olmuştur.

3.4.3. Gümrük ve İnhisarlar Bakanı Ali Rana Bey'e Eleştirileri

Dördüncü dönem Konya milletvekili Refik Bey, devletin idare ettiği inhisarlardan ayrılacak çalışanlara tazminat verilmesi konusunda süren görüşmelerde, kanunun geneli hakkında söz istemişti. Kanunun maksadının açık olmadığı konusunda eleştiride bulunan Refik Bey, tasarruf, tasfiye veya düzenleme amaçlarından hangisinin hedeflendiğini sormuştu.

Tasarruf fikri esas alındıysa böyle bir yetki verilmesinin 1932 yılı bütçesinin tütün, tuz ve alkollü içkiler tekelleri üzerinde tazminat verilmesi suretiyle bütçede beklenilmeyen bir genişleme meydana geleceğini belirtmişti. Bütçe konusunda böyle hassas olunan bir dönemde sonucu belli olmayan bir tazminat yetkisinin her hangi bir bakanlığa verilmesinin bütçe üzerinde büyük bir tehlike yaratacağını iddia etmişti.

Bu kanun eğer tasfiye veya düzenleme amacıyla hazırlandıysa ciddi olarak değerlendirmeye ihtiyaç duyulduğunu söylemişti. Birçok milletvekilinin, fırsat buldukça tekel idarelerinin gereğinden fazla memur aldıklarına dair eleştirilerde bulunduğunu hatırlatan Refik Bey, 1931 bütçesinden bir örnek vermiştir. 1931 yılı bütçesi hazırlanırken Bütçe Encümeninin esaslı çalışmalar yaparak, tekel idareleri bütçe ve kadrolarında gerekli azaltmayı azami derecede yaptığını, hatta bundan fazla

²³² T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Dönem:II, C.VII, 15.03.1924, s.432-445.

bir memurun bile çıkarılmasının söz konusu olamayacağını ilgililer tarafından söylendiğini belirtmişti. Böyle olduğu halde yeni kurulan bakanlığın, aradan büyük bir zaman geçmemesine rağmen daha işten çıkarılacak çok memur olduğu ve bunların işten çıkarılmaları konusunda yetki istediği anlamına gelebilecek bu kanunu hazırlamasını uygun görmemişti.²³³

Yıllardır hükümet teşkilatının fazla genişlediği konusunda bir kanaat oluştuğunu, bunun sonucunda 1931 yılı bütçesinin 140-150 milyon liraya varacağı tahmin edilen gelirinin 81 milyon lirasının yani gelirin üçte ikisinin maaşlara ayrıldığını açıklamıştı. Bu kapsamda Tekel İdarelerinin önceki yıl yeterince baltalandığını söyleyen Refik Bey, Bakan Bey'in icraatını kolaylaştırmak için verilecek uygun olmayan bir yetkiyi Meclisin kabul etmeyeceğini dile getirmiştir. Refik Bey, konuşmasını konuyu devletçiliğin gerektirdiği hususlar ve dünya ekonomik buhranı bakımlarından da açıklayan şu sözlerle tamamlamıştı:

“Bu gün 20 inci asırda devletçiliğin manası büsbütün başka mahiyet iktisap etmiştir. Devletler kendi teşkilâtı dahilinde çalışan kendi teşekkülüne müsaade eden insanların hayatını, istikbalini düşünmek onların alâm ve ıstırabını dahi tehvin vazifesile mükelleftir. Dünyada bir buhran vardır. O buhran dalga dalga bizim memleketimize de gelmiştir. Böyle bir zamanda bir kısım vatandaşlarımızı senelerden beri devam eden mesaisinden uzaklaştırarak sokakta bırakmağa Heyeti Celilenizin vicdanı asla razı olamaz. Vekil Beyefendi icraat yapmak istiyorsa yolu bu yol değildir. Kadrosunu getirir; geçen sene olduğu gibi Bütçe encümeni müzakere eder ve Meclisten geçer. Böyle bir esası, Meclisten hususî bir kanun çıkararak temin etmek doğru değildir. Binaenaleyh bir takrir veriyorum. Kabulünü rica ederim.”²³⁴

Söz alan Gümrük ve İnhisarlar Bakanı Ali Rana Bey, Refik Bey'in eleştirilerine karşılık vermişti. Kanun tasarısının amacının tasarruf olmadığını, asıl amacın idareyi daha iyi işletmek olduğunu açıklamıştı. Bir idarede beş yerine altı yedi kişinin çalıştığı veya görevlerini yapmaktan aciz olan memurların bulunduğu durumlarda memurların işten çıkarılması halinde tazminat verme yetkisinin bakanlıkta olmaması gerekçesiyle Meclisten yetki istendiğini ifade etmişti.

²³³ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Dönem:IV, C.VI, 24.03.1932, s.73.

²³⁴ A.e., s.74.

Bakanın konuşması sonrası oya sunulan devlet tarafından idare olunan inhisarların memur ve müstahdemlerinden ayrılanlara verilecek tazminata dair kanun kabul edilmişti. Meclis Başkanı, konuya ilişkin olarak Refik Bey'in sunduğu takrir, nizamname gereği oya sunulamayacağını belirterek, oylamamıştı.²³⁵

İşten çıkarılmaların önünü açacak bu kanuna tepki gösteren Koraltan, devletin kendi çalışanlarının geleceğini garanti altına alması kanaatinde olmuş, Dünya Ekonomik Krizi'nin kendilerini de sardığı böylesi bir ortamda devletçilik esasına dayalı ekonomi modelinin zorunlu hale geldiğini savunmuştu. Dolayısıyla bu düzenlemeyi, devletçiliğe en çok ihtiyaç duyulan koşullarda devletçilikten kopuş olarak yorumlamıştı.

İspirto ve İspirtoyu İçkiler İnhisarı (Tekel) Genel Müdürlüğü'nün 1932 yılı bütçesi kanun tasarısı hakkında ilk sözü Refik Koraltan almış, konuşmasına Meclisi güldüren şu sözlerle başlamıştı: “Efendim, perşembeden beri tütün ve barut dumanlarıyla ağırlaşan Meclis havası, Müskirat idaresi bütçesinin müzakeresile neşelenecek gibi görünüyor.”²³⁶

Koraltan, millet ve memleketin çıkarları konu olduğu zaman haklı olarak millet işlerinin iyiye gitmesi amacıyla bazen çok sevdikleri milletvekili arkadaşlarına sert sözler söylediklerini ve söylemeye devam edeceklerini ifade etmişti. Görülen iyi işler olduğu zaman da takdirlerini dile getirdiklerini, bu kapsamda bütçe encümeninin raporuna dayanarak bu işi idare edenleri ve başında bulunanları tebrik ettiklerini söylemişti.

Bununla birlikte idarenin, alkollü içkiler yapımı için aldığı üzüm ve incir gibi maddeleri satın alma zamanını bildirmesi durumunda üreticinin malını elinden çıkarmayarak hem üreticinin lehine bir durum yaratılacağını hem de idarenin daha hazırlıklı bulunmuş olacağını öne sürmüştü. Refik Bey bu esnada önceden hazırladığı soruları Gümrük ve İnhisarlar Bakanı Ali Rana Bey'e yönelterek, cevap vermesini istemişti. Refik Bey, ispirto ve meşrubat tekelinin kurulması sonrası hedeflere ne ölçüde ulaşılabildiğini, kaçakçılığın önlenmesi konusunda alınan tedbirlerin hangi sonuçları doğurduğunu öğrenmek istemişti.²³⁷

²³⁵ A.e., s.74-75.

²³⁶ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Dönem:IV, C.VIII, 28.05.1932, s.313.

Devam eden görüşmelerden sonra söz alan Gümrük ve İnhisarlar Bakanı İstanbul milletvekili Ali Rana Bey, Refik Bey'in sorularını dikkate alarak cevaplamaya gayret sarf etmişti. Bu kapsamda Tekel İdaresinin satın alımlarını önceden bildirmesinin faydalı olacağı konusunda Refik Bey ile hem fikir olduğunu söylemişti.²³⁸

Koraltan sorularından anlaşılacağı üzere çıkarılan kanunların ve alınacağı belirtilen önlemlerin takipçisi olmuştur. Bu kapsamda iki ay kadar önce itiraz ettiği işten çıkarılmalar hakkında yapılan uygulamaların neticelerini de sormuştu.

3.4.4. İktisat Bakanı Celal Bayar'a Övgüleri

8 Haziran 1933'te görüşülen Ödünç Para Verme İşleri Kanunu'nun 9.maddesi tartışmalara yol açmıştır. 9.maddede ödünç para verme işlerinde en çok % 12'ye kadar faiz alınabileceği, bundan fazla alınacak faizlerin belirli oranlar dâhilinde il özel idarelerine ait olduğu ve bu idareler tarafından tahsili yapılacağı ifadesine yer verilmişti.

Refik Bey, % 12'nin üzerinde faiz alınabilmesine olanak sağlayan bu maddeye tepki göstermişti. Ayrıca bu maddenin o güne kadar olan borçlar üzerinde geçerli olup olmadığını encümene sormuştu. Karma Encümen adına Trabzon milletvekili Raif Bey sorulara cevap vermiş, şimdiye kadar verilmiş olan borçlar için bu maddenin geçerli olmadığını ifade etmişti. Raif Bey'in açıklamalarını yeterli görmeyen Refik Bey 9.maddeyi şu sözlerle değerlendirmişti:

²³⁷ Refik Bey şu soruları sormuştu: 1-İspirto ve meşrubatı küliye inhisarı kanununun tatbikından bu güne kadar geçen faaliyet devresi ve alınan netayıç ne dir? Bittabi erkama istinaden söyleyecekleri için bunun bilinmesine ihtiyaç vardır.

2-Kanununun 5 inci maddesinde; kanunun neşrinden itibaren iki sene zarfında Hükümetçe tensip edilecek mahallerde senevî lâakal 3 milyon kilo ispirto istihsal edilebilecek kabiliyette fabrikalar tesis edilmesi ve beş sene sonra da her tarafta memleketin ihtiyacını tatmin edecek müessesat vücade getirilmesi emredilmiştir. Bu emri kanunî tamamen yapılmış mıdır?

3-İspirto ve meşrubat inhisarının Devlete verilmesi, Hazineye varidat temin etmekle beraber betahsis memlekette istihsal edilen ispirto ve meşrubatı küliye imaline salih olan iptidaî maddelerden hangilerininin islah ve tezyidi ve bu suretle bu sahada memleket iktisadiyatının ne dereceye kadar inkişafını temin etmiştir? İnhisar idaresinin bu mesbuk faaliyeti bu maksadı ne dereceye kadar tatmin etmiştir?

4-Geçen bütün inhisarında da yeri olan şu suali sormak isterim. Kaçakçılığın meni hakkında ittihaz edilmiş olan faideli tedbirler bu güne kadar ne netice vermiştir?

5-24 Mart 1932 de Meclisten çıkarılan bir kanunla, İnhisar idarelerininin daha iyi çalışmasını ve daha iyi işlemlerini temin için kadrolardan fazla memur çıkarılacaktı. Bununun tatbikından ne netice elde edilmiştir? Bkz.; **T.B.M.M. Zabıt Ceridesi**, Dönem:IV, C.VIII, 28.05.1932, s.314.

²³⁸ **T.B.M.M. Zabıt Ceridesi**, Dönem:IV, C.VIII, 28.05.1932, s.314-316.

“Bu madde umumi hükmü itibarile Anadolu halkının, Türk köylüsünün yıllardan beri çekmekte olduğu elim bir ıstırapı ve içinde mütemadiyen sızmakta ve kanamakta olan yarasının tedavisini tazammun ettiğinden çok esaslı bir maddedir. Büyük Millet Meclisi ve onun itimadını kullanmakta olan, o itimada layık olduğunu daima gösteren Hükümetimizin çok esaslı işlerinden birisi de işte bu Anadolu halkını sinsî şakiler şeklinde senelerden beri soyan tefeciler elinden kurtarmak için aldığı tedbirdir. Bu tedbiri ihtiva eden işbu kanun hakkında nazarı dikkatinizi celbeder, bu kanunu buraya getiren Celal Beyefendiye bilhassa tebrik ederim. (Bizde iştirak ederiz sesleri).”²³⁹

Kanun hakkındaki çabalarından dolayı İktisat Bakanı İzmir milletvekili Celal Bayar’ı tebrik eden Refik Bey, eleştirilerine Raif Bey’i hedef alarak devam etmişti. Tefecilik tüzüğüne göre alınması öngörülen % 9 faizin, sözleşmelere dayanarak tefeciler tarafından yüzde yüze kadar çıkarıldığını, bu uygulama ile borçlunun ezildiğini açıklamıştı. Çıkarılacak kanunla bu baskının önüne geçileceğini belirten Refik Bey, sözleşme yapılmış olsa bile % 12’nin üzerinde olan faizlerin gayri meşru olduğunu, tefecilik tüzüğünün yaşadığı kabul edildiğine göre bu madde hükmü gereğince faizin azami haddinin % 12’yi geçmemesi gerektiğini söylemişti. Bu sınır geçilir ve borçlu tarafından ihbar yapılırsa kanuni yollara gidilmesini gerekli görmüştü.

Refik Bey’e cevap veren Raif Bey faiz miktarının indirilmesinin suiistimal ve hileye yol açacağını söylemişti. Faiz oranı % 12 tespit edilmesine rağmen bu oranda kimsenin ödünç para vermeyeceğini, yine kaçak yollarla fazla faiz alınmaya devam edileceğini iddia etmişti. Bu sebeple % 12’nin üzerinde faize izin verildiğini, ancak bu oranın üzerindeki faizin % 75’in tefeciye % 25’in özel idareye verileceğini açıklamıştı.

Açıklamaları yine yetersiz bulan Refik Bey eleştirilerini sürdürmüştü. Bunun üzerine Celal Bayar da açıklama yapma ihtiyacı duymuştu. Celal Bey, tefeci tüzüğünde yer alan % 9’luk faizin uygulama imkânının iktisadi olaylar sebebiyle mümkün olmadığını söylemişti. Bu sebeple geçersiz hale gelecek bir kanunu çıkarmanın anlamsız olduğunu açıklamış, hükümetin teklifinin dikkate alınmasını istemişti. Faize kati bir sınır koymak isteyen arkadaşlarının görüşlerine katılmadığını belirtmişti. Doğal olarak bu arkadaşları arasında Refik Koraltan da yer almıştı.

²³⁹ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Dönem:IV, C.XVI, 08.06.1933, s.93.

Refik Koraltan, bu maddenin görüşülmesi sırasında aynı fikirde olmadığı halde kanunun mimarlarından ve 9.maddenin savunucularından İktisat Bakanı Celal Bayar'ı övmüş, eleştiri oklarını Karma Encümen adına söz alan Raif Bey'e yöneltmişti. Neticede Refik Bey'in faize sınır konulması hakkındaki çabaları dikkate alınmamış, oya sunulan 9.madde kabul edilmişti.²⁴⁰

Refik Koraltan, 1932'de İktisat Bakanı olan Celal Bayar'ı öven ve destekleyen konuşmalarını, valilik görevine başlayıp Meclisten ayrılana kadar yapılan diğer oturumlarda da sürdürmüştü. 10 Mayıs 1934'te görüşülen Divan-ı Muhasebat (Sayıştay) teşkilatı ve görevlerine dair kanun tasarısı esnasında tartışılan 39.madde hakkında şu sözlerle Celal Bey'i tebrik etmişti:

“Efendim, İktisat vekili muhteremi Celâl Beyefendinin 39 uncu maddenin müzakeresi dolayısıyla söylemiş olduğu sözleri ciddî ve kıymetli gördüm. Hakikaten Celâl Beyefendiden beklenen de budur. Devlet varidatı ile işleyen her nevi müessesatın murakabesinden edilen istifadeyi, çok doğru takdir eylediklerinden dolayı, bir millet vekili sıfatıyla kendilerini tebrik ederim.”²⁴¹

İktisat Bakanlığının teşkilat ve görevleri hakkında kanun tasarısının görüşülmesi esnasında İktisat Bakanı Celal Bayar ile Kocaeli milletvekili Sırrı Bey arasında memurlara verilen maaşlar konusunda görüş ayrılığı ortaya çıkmıştı. Konuya ilişkin tartışmaya Refik Koraltan da katılmış, Bayar'ı desteklemişti.

Sırrı Bey, İktisat Bakanlığında çalışan daktilo memurlarının diğer bakanlık ve teşkilat çalışanlarına kıyasla yüksek maaş aldığını belirterek Celal Bey'i eleştirmişti. Sırrı Bey'in bu eleştirisi üzerine Refik Bey söz alma ihtiyacı duymuştu. Devlet teşkilatında özellikle büroda çalışanların büyük kısmının hizmetlerinden fayda görülmediğini, buna karşın bütçe incelendiği zaman bir yığın kadro ile karşılaşıldığını söylemişti. Devlet teşkilatında yer alan çalışanların 60 bini aştığını ancak bunların 30 binden fazlasının 100 binin altında maaş aldığını belirtmişti. Maaşların düşük olmasının verimi azalttığını, bu durumun devletin işleyişinde tehlike yarattığını vurgulamıştı. Bu sebeple tasarıyı hazırlayan ve teşkilattan en yüksek faydayı bekleyen Celal Bey'i kendi adına tebrik etmişti.

²⁴⁰ A.e., s.91-101.

²⁴¹ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Dönem:IV, C.XXII, 10.05.1934, s.87-90.

Devlet teşkilatı içinde çalışanlardan beklenen verimin alınamamasını refah seviyelerinin düşüklüğüne bağlayan Refik Bey, bu durumun çözümü için şu öneride bulunmuştu:

“Çok temenni ederim, memurlar adedini küçütelim. 60.000 memur yerine 40.000, hatta 30.000 olsun. Fakat bu gün 60.000 memura verilen parayı yine 30.000 memura verelim. O zaman göreceksiniz ki Devlet faaliyetinden beklediğimiz hakiki inkılâp vücade gelmiş ve her şikâyetin önüne geçilmiş olur. Bu itibarla mademki her vekâlet yeniden teşkilat kadroları tanzim etmek vaziyetine gelmişlerdir; bunu yaparken kendi makinesi içerisinde çalışacak anasını her manasile kabiliyetlilerden seçsinler, fakat onların karnını doyursunlar, istikballerini temin etsinler. Bu layihâ bu gayeyi istihdaf ettiğinden dolayı kabule şayandır. Bilhassa İktisat vekili Beyefendiyi tebrik ederim.”²⁴²

Refik Koraltan, bu sözleri ile daha önce devlet kadroları münasebetiyle yaptığı eleştirilerden farklı bir yol izlemiş, çalışanların verimini refah seviyeleriyle ilişkilendirmişti. Bayar’ın iktisadi konulara ilişkin çalışmalarını ve görüşlerini fırsat buldukça takdir eden Refik Bey, konuşmasını bakanı tebrik ederek tamamlamıştı.

Mecliste yaptığı sert ve sözünü esirgemeyen konuşmalarıyla öne çıkan Refik Bey, tanışıklıkları Balkan Savaşı günlerine dayanan, Bursa İttihat ve Terakki Teşkilatı içinde birlikte yer aldıkları Celal Bayar’a karşı ılımlı bir dil kullanmayı tercih etmiş, doğrudan onu hedef alan eleştirilerden kaçınmıştı. Görünüşe göre Celal Bayar’ı desteklemeyi ve çalışmalarından dolayı kutlamayı adet edinmişti.

3.5. TOMTAŞ İdare Meclisi Başkanlığı

Atatürk, hava birliklerinin araç ve teçhizatlarının yerli üretimine önem vermişti. Bu çerçevede kendi emriyle kurulan Türk Tayyare Cemiyetinin ardından Kayseri’de bir uçak fabrikası kurulması yönünde bir direktifte bulunmuştur. Bunun üzerine Türk Tayyare Cemiyeti ile Junkers Şirketi arasında 15 Ağustos 1925’te anlaşma yapılmıştır. Böylece hava araçları üretimi yasaklanan ancak dış ülkelerde üretim yapabilen Alman şirketi uçaklarının, Türkiye’de üretilmesi karara bağlanmıştır. Junkers ve Türk Tayyare Cemiyeti ortaklığında Ankara merkezli kurulan TOMTAŞ’ın (Tayyare, Otomobil ve Motor Türk Anonim Şirketi) kuruluş

²⁴² T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Dönem IV, C.XXII, 27.05.1934, s.298-300.

sözleşmesine göre Türk Hava Kuvvetleri'nin ihtiyacı olan her türlü uçakla motor üretilecek ve bunların revizyonu gerçekleştirilecekti. Bu amaçla Kayseri'de uçak ve motor fabrikası, Eskişehir'de bakım tesisi kurulacaktı. Ayrıca bu şirket Türkiye'de havayolu taşımacılığı ve işletmeciliği yapabilecek, petrol aramalarında bulunabilecekti.²⁴³

Bu amaçlar doğrultusunda kurulan şirketin idare başkanlığına Refik Bey seçilmiştir. Tayyare ve Motor Şirketi'nin Kayseri'de kurduğu fabrikanın resmi açılışı 6 Ekim 1926'da devlet töreni ile gerçekleştirilmiştir. Fabrikanın açılışında konuşan TOMTAŞ İdare Meclisi Başkanı Refik Bey ve Milli Savunma Bakanı Recep Bey girişimin önemine değinmişlerdir.²⁴⁴

Törende ilk konuşmayı yapan Refik Bey, nutkuna Atatürk'ü ön plana çıkaran şu sözlerle başlamıştır: “Bize bu mesut hayatı hazırlayan ve milletin mümtaz ve yüksek kabiliyetini cihana göstermek için en büyük irşatları ile bizleri tenvir eden büyük dahiyi perestîşkâr bir hürmetle ve kemâli tazimle selâmlarım.”²⁴⁵

1925-26'da kısmen inşa edilen fabrikada ilk olarak 1927'de Junkers uçaklarının motor tamiri yapılmıştır. Fabrika binaları yapılmasına ve tezgâhlar bin bir güçlkle gelmesine karşın bir süre sonra faaliyetler aksamıştır.²⁴⁶ Atatürk bu noktada Koraltan'ı sıkıştırmaya başlamış, Alman yetkililerle temaslarını arttıran Refik Bey, “Bizim cevabımızı bekleyin” karşılığını almıştır. Neticede büyük ümitlerle çalışmalarına başlayan TOMTAŞ, hiç uçak üretimi gerçekleştirilmeden 3 Mayıs 1928'de faaliyetlerine son vermiştir. Hükümetle TOMTAŞ arasında tamirat ve ücret yüzünden çıkan anlaşmazlık ve iflas eden Junkers ile yaşanan sorunlar fabrikanın kapanmasına yol açmıştır. Hisseler Türk Tayyare Cemiyeti'ne devredilmiş, fabrika

²⁴³ Mahmut Kiper, “Bir başarı öyküsünün hüzne dönüşü... Cumhuriyet'in uçak sanayisi” **Cumhuriyet**, 14.01.2008, s.6., Özel, **a.g.e.**, s.297.

²⁴⁴ M.Kemal Aka, “Atatürk ve Hava Kuvvetleri”, **Milliyet**, 29.10.1987, s.11., “Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin Uçak Fabrikası Kurma Mücadelesinde İlk Girişim: Tayyare ve Motor Türk Anonim Şirketi(TOMTAŞ) ve Kayseri Uçak Fabrikası”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C.XXVI, Sayı:78, Kasım 2010, (Çevrimiçi) <http://www.atam.gov.tr/atam-dergisi/sayi-78>, 28 Mart 2016.

²⁴⁵ **Cumhuriyet**, 08.10.1926, s.1., **Cumhuriyet**, 08.10.1965, s.5.

²⁴⁶ Almanya'dan getirilen malzemeler deniz yoluyla İskenderun'a, demiryoluyla da Ulukışla'ya getirildikten sonra kağnı ve develerle Kayseri'ye taşınmıştır. Fabrika yakınında uçakların denemesine uygun bir alan bulunmadığı için uçak kanatları sökülüp at arabalarıyla Kayseri'ye götürülmüştür. Bkz.; Orhan Karaveli, “Türkiye'de ilk uçak fabrikası: TOMTAŞ”, **Cumhuriyet**, 25.09.2006, s.6.

iki yıl boyunca atıl vaziyette kalmıştır. Tayyare Cemiyeti, 1930'da fabrikayı Milli Savunma Bakanlığı'na devretmiştir.²⁴⁷

Koraltan, önemli misyonlar üstlenen bu şirketin başkanlığına muhtemelen Atatürk'ün ricasıyla getirilmişti. Bu gelişme İnönü ile yıldızı barışmayan Koraltan'ın, Atatürk'ün güvenini kazandığını ve yakınında olmaya devam ettiğini göstermiştir. Atatürk'ün havacılığa verdiği öneme binaen direktifleriyle kurulan, hava araçları üretimindeki ilk aşamayı oluşturan TOMTAŞ, sancılı bir sürecin ardından Koraltan'ın girişimlerine rağmen faaliyetlerini durdurmuştu.

²⁴⁷ Said Arif Terzioğlu, “Biz, kırk yıl önce de uçak imal etmiştik”, **Cumhuriyet**, 10.03.1971, s.4., Mahmut Kiper, “Bir başarı öyküsünün hüzne dönüşü... Cumhuriyet'in uçak sanayisi” **Cumhuriyet**, 14.01.2008, s.6., M.Kemal Aka, “Atatürk ve Hava Kuvvetleri”, **Milliyet**, 29.10.1987, s.11., “Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin Uçak Fabrikası Kurma Mücadelesinde İlk Girişim: Tayyare ve Motor Türk Anonim Şirketi(TOMTAŞ) ve Kayseri Uçak Fabrikası”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C.XXVI, Sayı:78, Kasım 2010, (Çevrimiçi) <http://www.atam.gov.tr/atam-dergisi/sayi-78>, 28 Mart 2016., Özel, **a.g.e.**, s.297.

İKİNCİ BÖLÜM

VALİLİKTE YENİDEN MECLİS ÜYELİĞİNE: PARTİ İÇİ MUHALEFETTE ve DEMOKRAT PARTİ SAFLARINDA REFİK KORALTAN (1936-1950)

1. Valilik Dönemi (1936-1942)

1.1. Merkezden Uzaklaşması

Refik Koraltan, 23 Nisan 1920’de açılan Büyük Millet Meclisinde Konya milletvekili olarak yer aldı. İkinci Mecliste, Atatürk tarafından Konya milletvekillerini belirleyerek, seçim çalışmalarını yürütmekle görevlendirildi. İkinci devrede yapılan en çetin tartışmalarda inkılâpların hararetle savunucularından biri olarak ön plana çıktı. Meclisin ilk dört devresinde (1920-1935) aralıksız Konya milletvekili olarak görev yaptı.

Koraltan, 1935’te yenilenen seçimlerde yer almamış, bir yıllık aranın ardından idarecilik hayatına atılmıştı. Ancak milletvekilliğine devam etmeyerek, valilik görevine başlaması kendi tercihi olmamıştı. Başbakan İsmet İnönü, 3 Ocak-19 Şubat 1936 tarihleri arasında not defterine, “Konya Refik (Atatürk’e arz edilecek). Artvin valisi” ibaresini düşmüştü.¹

Koraltan, 1962 yılında Kayseri Devlet Hastanesinde yatarken, kızı Ayhan Timurtaş’a yazdığı hatıralarında bu duruma açıklık getirerek, idarecilik hayatının arka planını açıklamıştı. Buna göre Başbakan İsmet İnönü kendisiyle görüşmek istemiş, Atatürk ile görüşerek bir süre idare hayatında yer almasını uygun bulduklarını söylemiş, bu konu hakkındaki görüşlerini sormuştur. Koraltan, kendisi

¹ İsmet İnönü, **Defterler 1919-1973**, Haz. Ahmet Demirel, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2016, s.154.

için oldukça güç olan bu isteğe karşılık şu cevabı verdiğini ifade etmiştir: “Milli Mücadele hayatına girerek katıldığım Türkiye Büyük Millet Meclisi’nden 15-16 senelik müsbet faaliyetten sonra ayrılış, ruhi ve manevi bakımdan kolay olmasa da millet ve memlekete hizmet bakımından düşüncenizi hürmetle karşılarım.”²

İnönü, Koraltan’ın idarecilik görevini kabul etmesi üzerine valilik yapacağı yerle ilgili olarak ayrıca bir ricada bulunmuştu. 1935 yılında doğu illerine yaptığı teftiş seyahatinde Artvin, Ardahan ve Kars’ı gezerken bir başbakan olarak utandığını, vatansever bölge halkının hükümet imkânlarından yoksun kaldığını belirtmişti. Rusların döneminde faaliyete geçen Kuvarshan ve Murgul bakır madenlerinin bile işletilmediğini, her türlü geçim araçlarından mahrum kalan çetin bir doğası olan bölgede, işsizliğin tahammül edilemez noktaya ulaştığını söylemişti. Bu sebeple vali olarak Çoruh (Artvin) iline gidip gidemeyeceğini sormuş, Koraltan şu sözlerle cevap vermiştir:

“İstanbul, Bursa, İzmir münhaldir. Bunlardan hangisine giderseniz diye sorsaydınız, bunların içinde Çoruh vilayetini seçeceğimi tereddütsüz söyledim. Çoruh’u tercih ediyorum.”³

Bu cevaptan memnun kalan İnönü, ihtiyaçları yerinde görerek iletmesini istemiş, kendisine azami yardım yapılacağını vaat etmişti. Ayrıca, Kuvarshan ve Murgul fabrikalarını altı ay içinde faaliyete geçirmesini, yolun ekmek ve su gibi hayatın zorunlu bir parçası olduğu bu bölgede, Ruslar döneminde Sarp sınır kapısından Giresun’a kadar yapılan, ancak kullanılmaz hale gelen yolların elden geçirilmesini istemişti.

Refik Bey, valilik görevine başlayacak olmasını ülkenin ihtiyaçlarını yakından tanınması bakımından yararlı görmüştü. Valiliğe başladığı dönemde ülkenin şartlarını şu sözlerle değerlendirmişti:

“Ülkede milletin sosyal, ekonomik ve siyasi durumunu analiz etmek konusunda valilik görevi en iyi makamdı. Esasen Türk milletinin bağrında yetişen bir insan olarak, her

² Refik Koraltan, **Tek Parti Devrinden 27 Mayıs İhtilali’ne Demokratlar: DP’nin Kurucusu Anlatıyor**, Haz. Kamil Maman, İstanbul, Timaş Yayınları, 2013, s.52.

³ A.e., s.53.

şeye rağmen milletin içinde bulunduğu acıklı hayatı, çeşitli mahrumiyet ve ıstıraplarını bilenlerdenim. Milli Mücadele sonrası ayağa kalkan bu millet, sonrasında aradığı bir siyasi iradeyi bulamamanın üzüntüsü ve baskısıyla yaşıyordu. Her geçen gün Ankara'daki siyasi irade, milletinden giderek uzaklaşıyor, halkın fakirliğe ve yalnızlığa doğru sürüklenmesine kayıtsız kalıyordu. Yıllar o yıllardı. Halkın bu yalnızlığı onlarda da gizliden gizliye bir demokrasi tohumunu atıyordu. Fakat henüz zaman gelmemişti.”⁴

Refik Koraltan, 15 yıllık milletvekilliğinin ardından, vali olarak üstelik en çetin doğa şartlarının hüküm sürdüğü, her alanda mahrumiyetlerin ön planda olduğu, Ankara'ya en uzak bölgelerden olan sınır şehri Çoruh'a İsmet İnönü tarafından gönderilmek istenmesini, merkezden uzaklaştırılması olarak yorumlamıştı. Refik Bey'in 1936'da Çoruh ile başlayan idarecilik görevi Trabzon ve Bursa ile devam etmiş, 1942 yılında yeniden Meclise dönmüştü.

V.TBMM'de yer verilmeyerek siyasi hayatın dışında bırakılan Koraltan'ın bir yıl sonra idarecilik hayatına yollanarak kendini bulmasında İsmet İnönü'nün rolü olmuştu. Altı yıl süren idarecilik dönemi boyunca halkla iç içe olmasının getirdiği avantajları iyi kullanan Refik Bey, tek parti iktidarının eksikliklerini Vali olarak Meclis dışından gözlemlene fırsatı bulmuştu. Bu dönemde edindiği tecrübeleri değerlendirerek, ülkenin muhalefet partisinin varlığına olan ihtiyacının ertelenemeyecek boyuta eriştiğini düşünmüş, zaten dünya şartlarının da Türkiye'de çok partili bir rejimin kurulmasını kolaylaştıracağını öngörmüştü. Bu sebeplerle kurulacak yeni partiye öncülük edenlerin başında yer alabilmişti.

1.2. Çoruh Valiliği (1936-1938)

20 Mayıs 1933'te Mecliste yapılan görüşmeler neticesinde bazı şehirlerin birleştirilmesine karar verilmişti. Bu kapsamda Artvin ve Rize şehirleri birleştirilerek merkezi Rize olmak üzere Çoruh ili kurulmuş, Artvin ilçe merkezi olmuş, Yusufeli Erzurum'a bağlanmıştı.⁵

1933'te kaldırılmış olan Artvin ili sonradan görülen lüzum üzerine Rize'den ayrılarak tekrar kurulmuş, Yusufeli ilçesi de yeniden Artvin'e bağlanmıştı. Refik

⁴ A.y.

⁵ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Dönem:IV, C.XV, 20.05.1933, s.199.

Koraltan, teşkilat yapısı değiştirilen bu Çoruh'a (Artvin) giderek, valilik görevine başlayacaktı.

Bir yıl kadar Meclisten uzak kalan Koraltan, 12 Mart 1936'da valilik görevine getirilerek idarecilik hayatına başladı.⁶ Bununla birlikte bir süre sonra uygulamaya konulacak olan parti-devlet bütünleşmesi ilkesi kapsamında siyasi bir misyon da üstlendi. Çünkü 1935'te toplanan 4.CHP Kurultayı'nda, parti tüzüğü'nün 97.maddesinde, "Partinin hükümetle temas mevzuları lüzumlu görülürse, Umumi Reislik Divanı'nın tasdik edeceği bir talimatla tesbit edilir" denilmişti. Böylece İçişleri Bakanı parti genel sekreteri, valiler ise CHP il başkanı sayılmışlardı. Bu durum İnönü'nün, 18 Haziran 1936 tarihli bildirisinde "Vilayet ve özel idarelerle, belediyeler ve parti örgütü kaynaştırılmıştır" şeklinde tanımlanmıştı. Bununla birlikte 29 Mayıs 1939'da toplanan 5.CHP Kurultayı'nda bu uygulamadan geri dönme kararı alınmış, Genel Başkanlık Divanı 7 Haziran 1939'da kararı uygulamaya koymuştu.⁷ Koraltan, bu uygulama sonlandırılrsa da tek parti döneminde devletle parti iç içe olduğundan idarecilikle birlikte siyaset adamlığı görevini de üstlenmeye devam etmişti.⁸

1931 Eylülünde Artvin'e giden Asım Us⁹ bölgeye ilişkin izlenimlerini aktarmıştı. Bu çerçevede Artvin'den Yusufeli'ye gidiş geliş yolculuğunun dört gün sürdüğünü, at ile iki günde gidilebildiğini ancak günde iki buçuk saat yürümek gerektiğini açıklamıştır.¹⁰ Koraltan, beş yıl sonra bu şartların pek değişmediğini üzüntüyle görmüştü. 16 Mart 1936'da deniz yoluyla Hopa'ya ulaşmış, ardından maceralı Artvin yoluna koyulmuştur. Hopa-Artvin yolculuğu esnasında karşılaştığı güçlükleri ve bölgeye dair ilk izlenimlerini şu sözlerle ifade etmiştir:

⁶ TBMM Albümü 1920-2010 (1950-1980), C.II, Ankara, TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları, 2010, s.538.

⁷ Çetin Yetkin, **Türkiye'de Tek Parti Yönetimi 1930-1945**, [y.y.], Altın Kitaplar Yayınevi, 1983, s.128-178., Şerafettin Turan, **Türk Devrim Tarihi III: Yeni Türkiye'nin Oluşumu (İkinci Bölüm)(1923-1938)**, 2.bs., Ankara, Bilgi Yayınevi, 2010, s.21., Tarhan Erdem, "Tek parti döneminde değiliz", **Radikal**, 28.01.2010, (Çevrimiçi) <http://www.radikal.com.tr/yazarlar/tarhan-erdem/tek-parti-doneminde-degiliz-977104/>, 2 Nisan 2016.

⁸ CHP Genel Sekreterliği'nin yeni karardan sonra valiliklere gönderdiği bir genelgede valilerle partinin işbirliği içinde olmaya devam edecekleri şöyle ortaya konulmuştur: "Yeni nizamname parti genel sekreterinin devlet vekili olarak girmesini temin ettiğinden esasen parti hükümet beraberliği esasını mahfuz (saklı) tutmuş olduğundan, esasen parti ve hükümetinin yüksek bir memuru bulunan vali arkadaşlarımızın şimdiye kadar olduğu gibi bundan sonra da teşkilatımıza azamî yardım ve himayede bulunmalarını tabî buluyorum." Bkz.; Yetkin, **a.g.e.**, s.178.

⁹ Gazeteci kimliğiyle öne çıkan Asım Us, 1927'den 1950'ye kadar milletvekilliği görevinde bulunmuştur.

¹⁰ Asım Us, **Hatıra Notları**, Haz. İsmail Dervişoğlu, İstanbul, Kitabevi Yayınları, 2012, s.29.

“O yol değildi. Sırat Köprüsü gibiydi. Vaktiyle Sultan Abdülaziz devrinde dağların bağı yırtılarak bir kağı ve at arabasının geçebileceği yol. Yıllar geçmiş, tamir yüzü görmemiş. Çoruh Nehri'nin kenarında gittikçe yükselen, sarplaşan korkunç virajlarla devam eden bir ölüm yolu... Karadeniz'in hemen hemen her bakımdan mahrumiyetler içinde bulunan ve Rusların idaresinde 47 sene kaldıktan sonra Brest-Litovsk Anlaşması'yla anavatana avdet eden şehir: Yeni adıyla Çoruh... Şoför bu tehlikeler içinde yol alırken o çetin tabiat, karşımda gittikçe duvarlaşıyor, beni tedhiş ediyordu. Böyle bir yerde topraktan, araziden mahrum bu çetin tabiat parçası içinde ne yapabiliirdim? Gittikçe kâbus gibi dimağımı kaplayan bu istifhamlara cevap aramaya çalışıyordum. Böylece Artvin'e geldim... Bu çetin tabiat içinde kıvranan bu bedbaht halka nerede, ne şekilde ve nasıl hizmet edeceğimi düşünmeye başladım. Dönmek mi, kalmak mı? Kaldığım takdirde vilayetin 200 bini aşmayan mahalli varidatı ile milyonlar ve milyonlara muhtaç olan bu yerlerde nasıl çalışabilirdi? Ve nihayet, kalacağım, halkı etrafıma toplayacağım. Onlarla beraber çalışarak bu sefalet, mahrumiyet ve ıstırabı bir köşesinden hafifletmeye çalışacağım diye karar verdim.”¹¹

Kısa bir tereddütten sonra Artvin'de kalarak, mücadele etmeye karar verdiğini söyleyen Refik Bey, iki ay boyunca ana yolların ihtiyaçlarını görmek üzere ilin Rus sınırına, sahile ve Erzurum'a kadar olan bölgelerini gezmiştir. Özel idare gelirinin ihtiyaç duyulan yolları yapmaktan uzak olduğunu görmüş, bu gerçeği halk ile paylaşmıştır. Halka, Hopa'dan Artvin'e giden sahil yolunun tamiri, Artvin'den Şavşat'a, Ardahan'a ve Yusufeli'ne giden yolların da ihtiyacı karşılayacak duruma getirilmesi için kendisi ile beraber çalışmalarını teklif etmiştir. Refik Bey, bu iman ve heyecan ile sahil yolunun 4 ayda, Şavşat, Artvin, Ardahan yolunun ise 1 yılda bitirildiğini, Yusufeli'ni Erzurum'a bağlayan yolun da geçit verir hale getirildiğini belirtmiştir. Bu özverili çalışmaların başında kendisinin de yer aldığını, köprü yapımında şahmerdan çektiğini, halkla birlikte yediden yetmişe çalıştıklarını açıklamıştır.¹²

Refik Bey, bu çalışmalar sırasında özel idareden sadece 3500 lira çivi parası sağlandığını, milyonluk işi halkın yaptığını, iki yıl gibi kısa sürede şehrin yollarının, köylerin sularının ve ilçelerin mekteplerinin belirmeğe başladığını ifade etmiştir. Ayrıca İsmet İnönü'nün istekleri arasında yer alan Kuvarshan Fabrikası'nı altı ay

¹¹ Koraltan, a.g.e., s.53-54.

¹² A.e., s.55-56.

içinde faaliyete geçirdiğini,¹³ yağmalanan, makineleri parçalanan Murgul Fabrikası'nın mallarını toplamaya çalışarak, faaliyete geçmesi için gerekli girişimleri yaptığı belirtmiştir. 1937 yılında İktisat Bakanı Celal Bayar ve Maliye Bakanı Fuat Ağralı, Alman uzman ile birlikte Çoruh'a gelerek, Murgul Bakır Fabrikası'nda incelemeler yapmıştır. 1937 sonbaharında Rus sınırını teftiş için bölgede bulunan Mareşal Fevzi Çakmak, Koraltan'ın faaliyetlerinden etkilenmiş olarak ona şu sözlerle hitap etmiştir:

“Koraltan, strateji bakımından Rusya hududunda bulunan en mühim yerimiz Çoruh vilâyetinden ayrılırken burada en modern silahlarla mücehhez bir ordunun mevcudiyetini görerek huzur içinde ayrılıyorum. Sizi tebrik ederim. Hakikat şudur ki Çoruh vilâyetinin 250 bini bulan halkı bir vücut, bir fikir, bir kalp gibi birleşmiş, en sağlam kuvveti meydana getirmiş.”¹⁴

Koraltan, Fevzi Çakmak'ın kendisi hakkındaki bu görüşlerini Atatürk'e de anlatarak, doğu illerinde gerçek bir devlet adamı olarak tanıttığını söylemiştir. Bu sebeple, 1937 sonunda Ankara'ya döndüğünde, Atatürk'ün kendisini tebrik ettiğini belirtmiştir. Refik Bey, Çoruh'ta iki yıl süren verimli ve heyecanlı çalışmalarından sonra Trabzon'a görevlendirildiğini haber almıştır. Sonradan öğrendiğine göre Konya, Adana, Bursa, İzmir ve özellikle Trabzon'un ileri gelenleri tarafından ısrarla istenmesi üzerine görev yeri değiştirilmiştir.¹⁵

Çoruh'ta iken çay ziraatı ile çok uğraştığını belirten Refik Bey, 22 Aralık 1959'da Meclis Başkanı olarak kabul ettiği Türkiye Ziraatçılar Cemiyeti ile yaptığı görüşmede bölgenin bu tohumlardan büyük gelir elde ettiğini ifade etmiştir. Bu katkısını şu sözlerle ortaya koymuştur: “Geçenlerde beni hatırlamışlar. Sağolsun Koraltan demişler. Şimdi bu attığım tohumlar 50 milyon ton çay vermekte imiş.”¹⁶

Refik Bey, Çoruh Valisi olduğu 1937'de, 8 ili kapsayan bölgenin genel müfettişliğini yapan Tahsin Uzer'le birlikte teftişe gitmişti. Ardahan-Kars yolu ile

¹³ Kuvarshan madenlerinin Koraltan göreve başladıktan bir buçuk yıl sonra faaliyete geçtiği anlaşılmaktadır. Çünkü açılış, 1937 yılının Cumhuriyet Bayramı'nda, Üçüncü Genel Müfettiş Tahsin Uzer'in katılımıyla gerçekleştirilmiştir. Bkz.; **Cumhuriyet**, 24.10.1937, s.8., **Cumhuriyet**, 30.10.1976, s.6.

¹⁴ Koraltan, **a.g.e.**, s.56-57.

¹⁵ **A.e.**, s.57-58.

¹⁶ **BCA**, Fon No:10 9 0 0 Kutu No:459 Dosya No:1329 Sıra No:3, s.11.

Erzurum'a geçen ikili, Erzurum'un en büyük caddesi olan Atatürk Bulvarı'nda yürümüşlerdir. Halkın sefaletinden üzüntü duyan Refik Bey, gördüğü manzarayı şu sözlerle aktarmıştır: “Caddeyi dolduran halkın yüzde 95'i kadın erkek fitil fitil elbiseler içinde vücutları adeta kadavralaşmış bir haldeydi.”¹⁷

Yüzyıllardır “Moskof” karşısında kahramanca sınır bekçiliği yaptığını belirttiği halkın bu acıklı halini Tahsin Bey'e soran Koraltan, şu karşılığı aldığını ifade etmiştir:

“Hakkınız var Koraltan, 1935'te Başvekil İnönü ile yine buradaydık. O sırada Ticaret Odası reisi olan eşraftan akıllı ve müdebbir Sadettin Bey isimli bir arkadaş vardı. Başbakan İnönü ona şöyle bir sordu: “Erzurumlular nasıl?” Sadettin Bey şöyle bir cevap verdi: “Paşam Dadaşlar memleketinde ekmek için etek açılmazdı. Şimdi ekmek için etek açıyoruz.” Bu acı cevabın üzerine İnönü kaşlarını çattı ve bir daha konuşmadı.”¹⁸

Koraltan, o yıllardan kendilerinin iktidara geldiği 1950'ye kadar olan dönemde, özellikle doğu illerindeki halkın yaşam koşullarının bu kadar korkunç ve çöküntü halinde olduğunu açıklamıştır. Bu çöküntünün 1950'de, DP'nin iktidara gelmesini sağlayan sebeplerin başında geldiğini savunmuştur.¹⁹

İki yıl kadar Çoruh Valiliği yapan Refik Bey, bölgede kalıcı izler bırakmıştı. Yıllar sonra yeniden gittiği Karadeniz beldelerinden izlenimlerini aktaran yazar İsmail Habib Sevük, bu durumu şu sözlerle ortaya koymuştur:

“Hopada üç dört yenilik göze çarpar: Hükûmet konağı, Halkevi, asfalt şose ve içme suyu. Hepsini Çoruh Valiliği zamanında Refik Koraltan yaptırmış.”²⁰

Refik Bey göreve başladığında harabe olan maden işletmesinin tekrar işletilmesi adına mücadele vermişti. Bu mücadelesi sonuç vermiş, Murgul bakırları yeniden işletilmeye başlanmıştı. Sevük, madenlerin işletilmeye başlanmasının önemini şu duygularla aktarmıştır: “Hopadan yüreğim sevinçle dolu ayrıldım.

¹⁷ Koraltan, **a.g.e.**, s.176.

¹⁸ **BCA**, Fon No:10 9 0 0 Kutu No:459 Dosya No:1329 Sıra No:3, s.49., Koraltan, **a.g.e.**, s.176.

¹⁹ Koraltan, **a.g.e.**, s.176.

²⁰ İsmail Habib Sevük, “Karadeniz beldelerinde onbir yılın farkları”, **Cumhuriyet**, 22.01.1948, s.2.

Kazanılan yalnız maden ve mamure değil mazinin aybını temizleyiştir.”²¹ Artvin’deki değişimden oldukça etkilendiği anlaşılan Sevük, çalışmaları dolayısıyla Koraltan’ın hakkını teslim etmiştir.

1.3. Trabzon Valiliği (1938-1939)

Refik Koraltan, Birinci Dünya Savaşı günlerinde Pozantı’da Emniyet Müfettişi olarak görev yaparken kendisine yapılan teklif üzerine Trabzon Polis Müdürü olarak çalışmayı kabul etmişti. 1917 yılı sonundan 1919 Nisanı’na kadar kısıtlı imkânlarla görevini yürütmüş, bu esnada Trabzon’u yakından tanımıştı. Birinci Dünya Savaşı’nın sonlarında Rusların henüz tahliye ettiği şehirde, Mondros Ateşkes Antlaşması sonrasında kara günlerini yaşamış, mahrumiyetlere ve ıstıraplara şahit olmuştu. Aradan geçen 19 yılın ardından, bu defa yeni kurulan Türk Devleti’nin Trabzon Valisi ve tek parti il başkanı olarak yine burada görev yapacaktı.

Koraltan, 21 Temmuz 1938’de Trabzon Valiliği görevine getirilmişti.²² Zaten tanıdığı bu ilde şimdi halkın refah seviyesini arttıracak işlere ağırlık vermek istemişti. Burada Alman başkonsolos Hoffman ile dostluk yapmış, şehrin ihtiyaçlarına dair devlet teşkilatında dahi olmayan dosyalarından faydalanmıştı. Refik Bey, araziden geçinme imkânlarından yoksun olan Trabzon ve çevresi halkı için ele alınması gereken konuları şöyle sıralamıştır:

“1-En kısa zaman yetişecek mısır,

2-Gerek insanlara ve gerek hayvanata ve hatta sanayi’e yarayacak soya fasulyesi,

3-İki ayda idrak edecek, İtalyan buğday tohumu,

4-Batum kadar çay ekimine müsait olan bir yerde çay ektirilmesi ve hayvan neslinin bilhassa keçileşen hayvan neslinin ihyası(1938’de bir sığır altmış kilo geliyordu.),

5-Balık sanayinin inkişaf ettirilmesi”²³

O dönemde Alman elçisi Her Nadolni, başkonsolos Hoffman ile birlikte kendisini ziyaret etmiştir. Almanya’nın Çin ve Japonya gibi uzak ülkelerden 60

²¹ A.y.

²² TBMM Albümü, C.II, s.538.

²³ Koraltan, a.g.e., s.67-68.

milyon liralık soya fasulyesi aldığını öğrenen Refik Bey, bu bölgede üretim yapılması durumunda mahsulün Tuna Nehri vasıtasıyla Avrupa'ya taşınabileceğini iletmiştir.

Soya fasulyesi, fil pirinci ve 58 günde yetişen mısır cinslerinin üretimi için çok uğraştığını belirten Koraltan, bu konularda halkı bilinçlendirmeye çalıştığını, broşürler dağıttırıldığını ifade etmiştir. Bu çerçevede halka verilecek tohumlar için 15-16 bin liraya ihtiyaç duyulmuştur. O dönemde Ziraat Bakanı olduğunu belirttiği yakın dostu Muhlis Erkmen'den bu parayı göndermesini talep etmiştir. Vaadine karşılık tohum alma zamanı geldiğinde Muhlis Bey ödenek kalmadığından parayı gönderemeyeceğini bildirmiştir. Bu haberden üzüntü duyan Refik Bey bakana şu telgrafi yollamıştır:

“Her defasında masadan cevap verdiniz. Bir defa da kasadan cevap vermeye çalışınız. Devletin mümessili sıfatıyla halka verdiğim söz ve teminattan hicap duyuyorum.”²⁴

Telgrafın alındığı gün Atatürk'ün yanında bu isteğin bahsi geçmiş, Refik Bey'in merkeze isyan ettiği söylenmiştir. Koraltan, buna karşılık Atatürk'ün şu sözlerle kendisini desteklediğini ifade etmiştir: “Koraltan'ın düşüncesi yerinde. Hakiki devlet adamı buna derler. İsteddiği para 15 bin liradır. Ben daha sıkıldım.” Ertesi gün 15 bin liranın gönderilmesi üzerine halka tohumlar dağıtılabılmıştır. Trabzon'da, soya fasulyesi üretiminin temeli böylece atılmıştır.²⁵

Artvin'den sonra Trabzon'da da imar faaliyetlerine ağırlık veren Refik Koraltan, Akçaabat Hükümet Konağı'nın temel atma törenine katılarak, kaymakam ve genel müfettiş ile birlikte temele harç koymuştur. Törende söz alarak, temeli atılan hükümet konağı binasının, cumhuriyet idare ve hükümetinin yurdun dört bir tarafında yükselttiği cumhuriyet abidelerinden biri olacağını belirtmiştir.²⁶ Törenden

²⁴ **A.e.**, s.68.

²⁵ **BCA**, Fon No:10 9 0 0 Kutu No:459 Dosya No:1329 Sıra No:3, s.10., Koraltan, **a.g.e.**, s.68-69. Koraltan'ın aktardığı olayın Atatürk'ün sağlığında gerçekleştiği düşünüldüğünde yer ve zamana ilişkin bir tutarsızlık söz konusudur. Reşat Muhlis Erkmen, 4 Mayıs 1931-30 Ekim 1937 ile 25 Ocak 1939-9 Temmuz 1942 tarihleri arasında Tarım Bakanı'dır. Koraltan ise Temmuz 1938-Haziran 1939 arasında Trabzon'da görev yapmıştır.

²⁶ **Yeni Yol**, 25.02.1939, s.1.

sonra halkla sohbet eden Vali, tütün satışı ve fiyatı konularında üreticilerle görüşerek, dertlerini dinlemişti.²⁷

Refik Bey, Trabzon'da bulunduğu dönemde halkevlerine oldukça önem vermiştir. Aynı zamanda Trabzon Halkevi Başkanı da olan Koraltan, halkevinin bütün kollarını faaliyete geçirmiş, her alanda büyük ve verimli işler başarmaya çaba göstermiştir. Bu dönemde halkevi binasının karşısında yer alan terk edilmiş büyük kilise sinema ve tiyatro haline getirilmiştir. Bin kişi kapasiteli sinemada film gösterimleri yanında konferanslar ve gösteriler de düzenlenmiştir. Halkevleri Trabzon çevresine de yayılmıştır. Bu kapsamda Yumre, Araklı, Sargona, Beşikdüzü nahiyeleri ile Sürmene, Akçaabat, Vakfikebir ve Of ilçelerinde de halkevleri açılarak, bütün kollarıyla faaliyete geçirilmişlerdi. Refik Bey, vali olarak halkevlerinin yeni faaliyetleri ile yakından ilgilenmiş, uygun binaları bulunmayan Beşikdüzü, Yumra ve Sürmene'de yeniden halkevi inşa edilmesi için çalışma başlatmıştır.²⁸

Koraltan, Trabzon Halkevi tarafından yayınlanan İnan²⁹ dergisine de katkı sağlamıştır. Bu bağlamda onun yazıları da dergide yer almıştır. Cumhuriyetin yıldönümünde, Cumhuriyeti Osmanlı dönemi ile kıyaslayan “Onbeşinci Yıla Girenken...” adlı yazısında şu tespitlerde bulunmuştur:

“Etrafını göremeyen, milletten tamamıyla ayrı yaşayan ve hatta gün geçtikçe ırk ve kan ve ilmi tarifiyle Türk kültüründen uzaklaşan idarecilerin, tek bir kelime ile hükümetlerin yıllar ve yıllarca Türk milletinin başında bulunması büyük milletimizin milli karakterinin inkişafına engel olmuş, şerefli tarihinde harikalar yaratan, büyük medeniyetler kuran Türk kudret ve dehası küsufe uğramış güneş gibi muvakkaten hem kendini hem de insanlığı ziyasından mahrum bırakmıştı. Bu hail işte kötü idare diye tavsif ettiğimiz hükümetlerdi. Milletten olmayan, Milleti görmeyen ve göremeyen beyinsizler ve zalimlerdi... Türk milleti bu geçen onbeş yıl içinde birçok işler yaptı fakat bütün işlerin, feyyaz eserleri üstünde kendi ruhundan yarattığı büyük K. Atatürk'ün dehasıyla cihanda yüksek bir mevki aldı. Türk'e güvenilir, Türk'e yan gözle bakılmaz olduğunu takdir ve hayranlıkla cihana isbat etti... Cumhuriyetin geçen onbeş yılı, onbeş asrın şerefle öğünebileceği şanlı bir tarih yarattı. Bu

²⁷ **Cumhuriyet**, 15.03.1939, s.2.

²⁸ **Cumhuriyet**, 16.03.1939, s.5.

²⁹ Derginin ilk serisi Mayıs 1937-Şubat 1939 tarihlerinde 12 sayı olarak yayınlanmıştır. Görünüşe göre Koraltan Trabzon'dan ayrıldıktan sonra yayın faaliyetleri aksayan dergi 1942'de yeniden yayına başlayabilmiştir.

manevi kuvvet, bu milli varlık binlerce yıl Milletimizin hayatında ve milletlerin tarihinde ebedi kalacaktır.”³⁰

Osmanlı yöneticilerini, millettten ve Türk kültüründen uzaklaşarak gelişmeye engel olmakla suçlayan Koraltan’ın, bunlara sebep olanları beyinsiz ve zalim olarak tanımlaması dikkat çekmiştir. Türk milletinin cumhuriyet döneminde büyük işler yaptığından bahsetmekle birlikte bunun Atatürk’ün dehasıyla mümkün olduğu kanaatindedir. Böylece önceki bölümlerde Hasan Rıza Soyak’tan aktarılan, Koraltan’ın Atatürk’ü her şeyi yapan kişi olarak değerlendirdiği ve Atatürk’ün tepki gösterdiği görüşünü sürdürdüğü anlaşılmıştır.

Derginin sonraki sayısında da bir yazı kaleme alan Koraltan, kadın ve erkeklerin toplum ve iş hayatı içinde rollerine temasla karşılaştığı bir sorunu şöyle anlatmıştır:

“Bura halkının en büyük dertlerinden birisi hepimizin bildiğiniz gibi ağır yüklerin kadınlar tarafından taşınmasıdır. Bu manzara gayri insani olduğu kadar yürekler sızlatıcı mahiyettedir. Erkekler kahvede oturur, kadınlar yük taşır.”³¹

Koraltan, medeniyet dışı olarak tanımladığı bu âdetin ortadan kaldırılabilmesi için iki yol olduğuna işaret etmiştir. Buna göre yol sorunları çözülmeli ve sert yamaçlarda ulaşım sağlayacak nakil vasıtaları çoğaltılmalıdır. Bu vasıtalara ilişkin çözümü ise şöyle açıklamıştır:

“Nesli kemiren, Türk kadınlığının takatini tüketen, sıhhatini bitiren ağır yük taşınmasının önüne geçilmesi için az masrafla ve az emekle yetiştirilen katır neslini üretmek ve çoğaltmak düşüncelerimizin başlıcalarındandır. Bunun için hususi muhasebe bütçesinden ilk başlangıç ve ufak bir tecrübe olarak üç tane Kıbrıs cinsi aygır merkep getirttik. Bu tecrübeyi başka yerde de yapmıştım...”³²

³⁰ Mustafa Yılmaz, “Kültürel Dönüşüm Aracı Olarak Halkevleri ve İnan Dergisi”, **Karadeniz İncelemeleri Dergisi**, Sayı:11, 2011, s.104.

³¹ **A.y.**

³² **A.e.**, s.104-105.

Koraltan, muhtemelen Artvin Valisi olarak görev yaptığı esnada kullandığı bu yöntemle Trabzon kadınlarının ağır yüklerden kurtarılmasını olanaklı görmüştür. Bununla birlikte kadınları yük altında görmenin yürekleri sızlattığına temas edip, bu işlere erkeklerin de el atması konusunda en ufak bir imada dahi bulunmaması dikkat çekmiştir.

Trabzon'daki çalışmalarını yoğun bir şekilde sürdüren Refik Bey, 1939 yılında Ankara'dan bir telgraf almıştır. Kendisine Bursa'ya vali olarak atandığı bildirilmiştir. Bu haber üzerine bir yıl görev yaptığı Trabzon'dan ayrılarak, üç yıl sürecek olan Bursa Valiliği görevine başlamıştır.³³

1.4. Bursa Valiliği (1939-1942)

Refik Koraltan, Osmanlı Devleti döneminde Polis Müdürü olarak görev yaptığı Trabzon'a yıllar sonra Türkiye Cumhuriyeti valisi olarak hizmet etmişti. Aynı tesadüf yeni görev yeri olan Bursa için de geçerli olacak, 26 yıl sonra yeniden bu şehirde görev yapacaktı. Genç bir hukukçu olarak eğitimini tamamlayan Refik Bey'in ilk görevi, Bursa'da başladığı savcı yardımcılığı olmuştu. Bunalımlı Balkan Savaşı günlerine burada tanıklık etmiş, üç yıl kadar kaldığı şehri her açıdan tanıma fırsatı bulmuş, Celal Bayar ile burada tanışmıştı. Yıllar sonra Bursa'da, bir ay kadar birlikte zaman geçirecek olan ikili, bu vesileyle Demokrat Parti'nin kurulmasına giden yolda arkadaşlıklarını ilerletecekti.

Trabzon'dan Bursa'ya geçerken Ankara'ya uğradığını belirten Refik Bey, Bursa'da yapacağı işlerle ilgili yardım istemiştir. Bu kapsamda Şükrü Kaya'ya şu talepte bulunduğunu ifade etmiştir: “5 sene Bursa'da kalmak ve çalışmak imkânı bulursam idarenin imar eli değmeyen muhmel bırakılmış ve o tabiat hazinesini insanlar için bir saadet beşiği yapmak kararı ile gidiyordum. Bana bu 5 sene için 5 milyon lira gönderiniz başkaca yardım istemem.”³⁴

Böyle söylediği halde Atatürk'ün vefatı ile birlikte 11 yıllık İçişleri Bakanlığı görevine son verilerek pasivize edilen Şükrü Kaya'dan hangi vasıfla bu yardımı beklediği anlaşılamamıştır. Bu durumda diğer bir ihtimal olarak bu konuşmayı Bursa'ya atandığı günlerde İçişleri Bakanı olan Faik Öztrak ile gerçekleştirdiği

³³ Koraltan, **a.g.e.**, s.69.

³⁴ **A.e.**, s.70.

söylenbilir. Bununla birlikte Koraltan'ın aktardığı üzere bu konuşmayı Şükrü Kaya ile yapmış oldukları varsayılırsa görüşmenin Bursa Valisi olmadan önce gerçekleşmesi kuvvetle muhtemeldir.

Koraltan, 7 Haziran 1939'da Bursa Valiliği görevine başlamıştı.³⁵ Artvin ve Trabzon'da iken valilikle beraber tek partinin il başkanlığı görevini de üstlenmişti. Ancak yeni görevine başlarken bu uygulama sona ermişti.³⁶

Refik Bey, geniş doğal imkânları bulunan Bursa'nın diğer şehirler gibi birçok ihtiyaç ve yoksunluk içinde çırpındığı düşüncesindeydi. Kısa sürede ilçeleri ve köyleri inceleyerek işe koyuldu. İlk etapta, başlamış olan Bursa-Mudanya asfaltının bitirilmesi ve Bursa-Yalova yolunun inşası için inceleme başlatılarak, raporlar hazırlanmasını istemiş, Bursa-Bozöyük arasında demiryolu hattı yapımı için Ankara ile temasa geçmiş, Uludağ'ın turizm potansiyelinin harekete geçirilmesi konusunda çalışmalara başlamıştı.³⁷

Bursa'ya gelişinin ikinci haftasında Uludağ'a çıkan Koraltan, spor ve turizm bakımından bu kıymetin değerlendirilmesi gerektiğini düşünmüştü. Artvin'de, Sarıkamış'ta ve Ankara'da kayak sporu yaptığı belirten Refik Bey, "Bu kadar yatık başlı bir dağ görmedim." diyerek kayakçılık bakımından bölgenin önemine işaret etmiş, izlenimlerini şöyle aktarmıştır:

"Cumhuriyet hükümeti başlanmış olan bu işi yürütecektir. Şüphesiz daha büyük tesisler yapmak lâzımdır. Bütün bunlar yapılacaktır. Hayale gitmiyeceğiz. İsviçredeki gibi milyonları da birden dökecek değiliz. Çok iş yapmak azmindeyiz. Zaten rejimin prensibi de budur... Cumhuriyete kadar burada bir durgunluk olmuşsa bunun sebebi, eski idarelerin bu emsalsiz hazineyi görüp sezememiş olmalarıdır. Bu güzellik içinde iş yapmamak tam manasile bedbahtlık olur."³⁸

Birçok işte ucuzluk sağlamak için çaba gösteren Refik Bey'in ilk faaliyetlerinden biri de ulaşım ücretlerinin düşürülmesi olmuştu. Bu kapsamda

³⁵ TBMM Albümü, C.II, s.538., Cumhuriyet, 08.06.1939, s.3.

³⁶ 29 Mayıs 1939'da toplanan 5.CHP Kurultayı ile parti devlet bütünleşmesinin bir ayağı olan valilerin aynı zamanda il başkanı olması uygulamasına son verilmiş, karar Koraltan'ın Bursa'da yeni görevine getirildiği 7 Haziran'da uygulamaya geçmişti. Buna rağmen valiliklere gönderilen bir genelge ile uygulamanın devam ettirilmek istendiği anlaşılmıştı. Bkz.: Yetkin, a.g.e., s.178.

³⁷ Koraltan, a.g.e., s.69-70.

³⁸ Musa Ataş, "Yeni Bursa Valisinin Uludağdaki tetkikleri", Cumhuriyet, 20.06.1939, s.7.

Bursa-Mudanya ve Çekirge-Bursa otobüs ücretleri ucuzlatılmıştı.³⁹ Bir süre sonra çalışmalarını aralıksız sürdüren Koraltan'ın maaş derecesinin İçişleri Bakanlığınca birinci sınıf valiliğe çıkarıldığı basına yansımıştır.⁴⁰

Refik Bey, Bursa şehir planı dışında kalan Uludağ'ın, turistik bir bölge olması için düşündüklerini planlamak üzere Ankara'ya yazarak, bir mimar göndermelerini istemişti. Bu talebe istinaden Bursa'ya gönderilen Emlak ve Kredi Bankası mimarlarından Mithat Yener, Refik Bey'in yönlendirmeleri doğrultusunda Uludağ eteklerinde yapılması düşünülen tesisler için çalışmalara başlamıştı.⁴¹

Vali Refik Bey'in bizzat katıldığı incelemelerde dağda gezilmeyen bir köşe kalmamıştı. Yedi bölge üzerinde gezilen sahalar neticesinde çeşitli şartlara göre yapılacaklar planlanmıştı. Bu kapsamda zirveye manzara istasyonu kurulması kararlaştırılmış, kayak istasyonu ve oteller bölgesinin yerleri tespit edilmiş, hava hatları ve yeni otoyolların güzergâhları belirlenmişti.⁴²

Böyle esaslı ve köklü çalışmalara başlandığı zaman Ankara'dan en küçük bir yardımın dahi gelmediğini üzüntüyle belirten Refik Bey, yardım bir yana Bursa'ya önemli bir gelir kaynağı olacak Uludağ'ın turistik hale getirilmesi konusunda Genelkurmay ile mücadele etmek zorunda kaldığını söyleyecekti. O dönemde Uludağ, yasaklı bölgeler arasında bulunmaktadır. Koraltan'ın, Milli Mücadele döneminde tanıştığı ve saygı duyduğu Mareşal Fevzi Çakmak'a yazdığı mektuplara, Genelkurmay Başkanı Çakmak'ın yakın ilgi ve anlayış göstermesi sonucu Uludağ'ın yasaklı bölge durumu kaldırılabilmiştir.⁴³

“Su şehri” olarak bilinmesine rağmen yıllardan beri su sıkıntısı çeken Bursa'da, suyun nöbetleşe verildiği garip bir yöntem uygulanıyordu. Bu hayati sorunun hızlı bir şekilde çözülmesi gerektiğini düşünen Refik Bey, bu işe de el atmıştı. Bu kapsamda Belediye Başkanı Neşet Kiper ve fen işleri heyetini yanına alarak su kaynakları ve depoların bulunduğu bölgelerde incelemelerde bulunmuştur. İnceleme sonucunda pratik bir yöntemle Bursa'nın su sıkıntısından kurtulmasını sağlamış, bu durum büyük sevinçle karşılanmıştır. Koraltan'ın yıllardır süren su

³⁹ **Cumhuriyet**, 24.06.1939, s.4., **Cumhuriyet**, 09.07.1939, s.7.

⁴⁰ **Milliyet**, 19.10.1983, s.3.

⁴¹ Koraltan, **a.g.e.**, s.71-72.

⁴² **Cumhuriyet**, 02.08.1939, s.7.

⁴³ Koraltan, **a.g.e.**, s.72-73.

sıkıntısını basitçe çözmesi sorunun zahmetli ve masraflı olduğu söylemlerini de boşa çıkarmıştır.⁴⁴

1939 yılı 30 Ağustos Bayramı kutlamalarında, Fırka Kumandanı General Vehbi Kocagüney Refik Bey'e, dünyayı büyük bir felakete sürükleyecek olan İkinci Dünya Savaşı'nın başladığını haber vermişti. "Ne yazık ki dâhiliyeden vilayete henüz bir tebliğ yapılmamıştı." diyen Refik Bey bu duruma sitem etmişti. Kolordu Komutanlığı'ndan gelen telgrafta ise seferberlik ilan edildiği, 1912 ile 1922 doğumluların silah altına çağrıldığı bildirilmişti. Her ihtimali göz önüne aldığı anlaşılan Koraltan, Vilayet Seferberlik Müdürü İsmail Hakkı Bey'e her türlü planı önceden hazırlattığını açıklamıştı.⁴⁵

Vehbi Kocagüney, Refik Koraltan'la ilgili seferberlik günlerine ait bir hatırasını 1947 yılında bir vesileyle Mecliste dile getirme ihtiyacı duymuştur. Tümen komutanı olduğu Bursa'da 2 Eylül 1939'da seferberliğin ilan edildiğini, Bursa Valisi Koraltan'ın o günlerde kendisini ziyarete geldiğini açıklamıştır. Bu ziyaretinde karargâh bahçesinin kahraman gençlerle dolu olduğunu görmüş, seferberlik kararına uymayan olup olmadığını sormuştur. Kocagüney cevaben, tüccar çocuklarından İstanbul'dan henüz gelmeyenler olduğunu söylemiştir. Bu duruma üzülen Refik Bey, meydana çıkmış, binlerce Bursalının önünde heyecanlı bir nutukta bulunmuş, tepkisini şu sözlerle açığa vurmuştur:

"Arkadaşlar, bugün seferberlik ilân edilmiştir. 3-5 genç hala yoktur, nasıl oluyor? Seferberlik ilân edilir, bayrak kaldırılırdı gençler bayrak altına gelmez olur mu?"⁴⁶

Refik Bey 1 Eylül 1939 itibarıyla, silah altına çağrılan Türk milletinin çocuklarının işlerini bırakarak merkeze koştuklarını, vatansever halkın her türlü nakil vasıtalarını getirdiklerini anlatmıştır. Bu fedakârlığa karşın askeri idarenin perişan bir durumda olduğunu, Asker Alma Şubesinde yazı yazacak personel, mürekkep ve kalem dahi bulunmadığını aktarmıştır. Halkın özveriyle teslim ettiği hayvanların bir köşeye bağlanarak açlığa terk edildiğini üzüntüyle belirten Refik Bey, nakil vasıtalarına ihtiyaç duyulan böyle bir zamanda durumu Fırka Kumandanı Vehbi

⁴⁴ **Cumhuriyet**, 08.10.1939, s.5.

⁴⁵ Koraltan, **a.g.e.**, s.73.

⁴⁶ **T.B.M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem:VIII, C.IV, 03.02.1947, s.91.

Kocagüney'e bildirmiştir. Fırka Kumandanı'na, "Peki zaferden sonra dış ve tırnağımızdan artırarak orduya verdiğimiz milyonlar nereye gitti" diye sorarak, üzüntüsünü dile getirmiştir.⁴⁷

Savaşın ilk yılında özellikle Mudanya-Bursa güzergâhı üzerinden yapılan sevkiyatın yürekler acısı olduğunu, ülkede genel olarak kargaşalık ve yokluğun hüküm sürdüğünü söyleyen Refik Bey, "Allah'a bin şükür ki fiilen harbe girmemiştik" diyerek tesellide bulunmuştur. Her geçen gün silah altına alınan bir milyona yakın askerin idaresinin zorlaştığını, üretimin azaldığını, halkın yiyecek, giyecek ve tüketim maddelerini bulmakta yoksunluklarla karşılaştığını ve savaşın daha birinci yılı dolmadan açlık tehlikesinin baş gösterdiğini belirten Refik Bey, açlığa karşı çözüm arayışlarına başlamıştır.⁴⁸

Koraltan, savaşın ilk yılında sadece açlık tehlikesi ile değil Bursa köylerini etkisi altına alan sıtma ve Bursa'yı vuran sel felaketi ile de mücadele etmek zorunda kalmıştı. Bunun yanında Uludağ'ın turistik bölge olması için yapılan çalışmalar da sürdürülüyordu.

Refik Bey, sıtmanın hüküm sürdüğü köylere yaptığı ziyaretlerden oldukça etkilenmiştir. İskelet haline gelmiş halkı gözyaşları ile incelemiş, çocukların ayakta duracak halde olmadıklarını görmüştür. Sıtma ile mücadele kapsamında Bursa'da görev yapan bütün kaymakam, nahiye müdürü ve devlet daireleri amirlerini toplayan Refik Bey, beş yıllık bir çalışma programı hazırlıklarına başlamıştır. Toplantıda, çeltik ekilen bölgelerde görülen artışla birlikte köylerde 10 bine yakın sıtmalı olduğu tespitinden hareket eden Koraltan, sağlık tedbirlerinin alınmadığı bir ortamda ziraat uğruna oluşan tahribatı şu sözlerle gözler önüne sermiştir:

"Vatandaşların zengin olmasını, çok kazanmasını hepimiz arzu ederiz. Çeltik işinde kat'i karar vermiş değiliz amma bu rakamlar karşısında tahammül edebilirsiniz ne âlâ! Yani bu şekilde devam ederse, bilâ kayıd ve şart inanabilirsiniz ki, on sene sonra ova köylerinde kimse kalmıyacak."⁴⁹

⁴⁷ Koraltan, **a.g.e.**, s.74.

⁴⁸ **A.e.**, s.75.

⁴⁹ **Cumhuriyet**, 03.12.1939, s.5.

29 Aralık 1939'da Bursa'da başlayan sel, 30 ve 31 Aralık'ta şiddetlenerek sürmüştü, felaket şeklini almıştır. Sel bölgesine giden Vali Refik Bey konuya ilişkin açıklamalarda bulunmuştu. Mustafa Kemal Paşa'da 1000 kadar evin oturulamayacak hale geldiğini, çayın ortasında mahsur kalan 350 kişinin Bandırma'dan getirilen motor ve sandallarla kurtarıldığını, çarşının mahvolduğunu, Mustafa Kemal Paşa'nın bugünkü haliyle yok denecek şekle girdiğini, elliye yakın kişinin öldüğünü, su altında kalan köylerde halkın dam ve ağaç üstünde barındığını aktarmıştı. Yolundan çıkarak ovayı göl haline getiren Hanife Deresi'nin su bentlerinde açtığı gedikler için 5000 torba çimentonun gönderileceğini ve sevk edilen askeri bölüklerin o akşam veya sabah Karacabey Ovası'na ulaşacaklarını söylemişti. O dönemde Türkiye'de yaşanan diğer bir felaket 27 Aralık 1939'da gerçekleşen Erzincan Depremi olmuştu. Refik Bey, köylerini su basmış olan İhsaniyelilerin kendi felaketlerine bakmayarak, Erzincan felaketzedeleri için topladıkları parayı Karacabey'e gönderdiklerini de açıklamalarına eklemiştir.⁵⁰

Vali Refik Bey, Bandırmaya ulaşan bölüklerin hemen Karacabey'e gönderilmesini kumandana rica etmişti. Apolyond Gölü ve Mustafa Kemal Paşa'da bulunan bütün sandallar Azaplı köyüne gönderilerek, tahliyeler başlatılmıştı. Karacabey Ovası'na taşan Hanife Deresi'ni engellemek için bayındırlık ambarından 4500 çimento çuvalı Karacabey'e gönderilmiş, halktan da çimento ve kum torbaları toplamasına devam edilmişti. Refik Bey, ovanın bu durumunun önlenememesi halinde diğer köylerin de bir felakete maruz kalacağını ve Karacabey Boğazı kapalı olduğu için suyun ancak Mayıs ayında ovanı çekilebileceğini söylemişti.⁵¹

Mustafa Kemal Paşa halkının bir kısmını ve köylülerin büyük bölümünü telafisi mümkün olmayan zarara uğratan sel felaketi, özellikle köylülerin ettikleri tohumları tamamen mahvetmişti. Evlerinin alt katlarında bulunan ambarları da su bastığından buralardaki zahire de zarar görmüş, köylüler aç kalma tehlikesini hisseder olmuştu. Hükümet ve Kızılay ilk yardımları yapmış bulunmakla beraber derhal tohumluk temin ve dağıtılması zorunluluğu ortaya çıkmıştı. Vali Refik Bey, halkın karşılaştığı bu zorluğu Ziraat Bakanlığı'na iletmiş, tohumluk ve yiyecek buğday talep etmişti. Ayrıca, Karacabey harasında satılığa çıkarılan, o senenin

⁵⁰ Cumhuriyet, 04.01.1940, s.1,6.

⁵¹ Cumhuriyet, 05.01.1940, s.1,7.

mahsulünden olan 200.000 kilo buğdayın, bu kapsamda dağıtmak üzere vilayet emrine verilmesini istemişti.⁵²

1940 Ocak'ında Bursa Valisi Refik Koraltan ve İstanbul Valisi Lütfi Kırdar dağcılık kulüpleri üyeleri ile birlikte Uludağ'a çıkmışlardı. Her iki vali Kirazlıkaya'da kayak sporu yapmışlardı. Harikulade kış manzarası karşısında etkilenen valiler, buraya harcanan ve harcanacak emeğin bütünüyle yerinde olacağı fikrindeydi. Refik Bey ve Lütfi Bey birbirlerine söz vererek, Uludağ'ı ortak mesai ile cumhuriyetin büyüklüğüne layık olacak şekilde geliştirmeye ait bütün tedbirleri almaya karar vermişlerdi.⁵³

1940 Mart'ı başında yine Uludağ'a çıkan Vali Refik Bey, kış sporculuğu hayatı ve dağda yapılması lazım gelen işletmeler konusunda incelemeler yapmıştı. Mevcut tesislerin ihtiyacı karşılamaktan uzak olduğunu, Uludağ'a çıkanların ağırlıklı olarak İstanbul ve Ankara'dan geldiğini söylemişti. Bu durumu Beden Terbiyesi Genel Direktörlüğüne de ileten Refik Bey, Türk gençliği ve memleket için büyük bir gelecek vaat eden Uludağ'a İstanbul, Ankara ve İzmir illerince de birer kayak evinin yaptırılması lüzumuna işaret etmişti. Genel müdürlüğe ve bu şehirlere ait ödeneklerden bir miktarının ayrılması suretiyle gelecek yıl Uludağ'a üç kayak evinin yaptırılmasını istemişti. İstanbul Valisi Lütfi Kırdar, bir süre önce Refik Bey ile çıktığı Uludağ'da bu ihtiyacı gördüğünden, Refik Bey'in bu isteğini anlayışla karşılamıştı. Bu bağlamda İstanbul gençliği için azami 50 bin liralık bir otelin yapılmasını kararlaştırmıştı.⁵⁴

Refik Koraltan, İkinci Dünya Savaşı etkilerinin derinleşmesine paralel olarak, her geçen gün bütçe olanakları daralmasına karşın, Uludağ yatırımlarını ve diğer imar faaliyetlerini sürdürmeye çalışmıştı. Bu kapsamda, Bursa Atatürk Stadyumu'nun yarıda kalan inşaatının tamamlanması için de çaba göstermişti. Stadın bitirilmesi için Beden Terbiyesi Genel Direktörlüğünden ödenek ayırmalarını istemişti. Bunun üzerine genel direktörlük bunun için 15 bin lira ödenek ayırmıştır. Böylece yakın zamanda inşaata başlama imkânı doğmuştur.⁵⁵

⁵² **Cumhuriyet**, 11.01.1940, s.2.

⁵³ **Cumhuriyet**, 29.01.1940, s.6.

⁵⁴ **Cumhuriyet**, 05.03.1940, s.5.

⁵⁵ **Cumhuriyet**, 20.02.1940, s.6.

İkinci Dünya Savaşı'nın birinci yılı bitmeden, Bursa Ovası'nı sulayacak Gölbaşı Bendi tesisinin açılması, Bursa'da tarımsal üretimin arttırılması adına önemli bir adım olmuştu. 30 Mart 1940'da Bursa'ya gelen Bayındırlık Bakanı Ali Fuat Cebesoy, Bursa Ovası'nın ıslahı işinin temelini oluşturan Gölbaşı Bendi'nin açılış törenine katılmıştır. Bakan Cebesoy ile Vali Koraltan açılışta konuşma yaparak, başarılan eserin büyüklüğüne vurgu yapmış, bu tesisin hem sulama, hem kurutma işine yarayacağını belirtmişlerdi.⁵⁶

Bursa Valisi Koraltan, sadece kış sporlarına değil bütün spor dallarına alaka göstermiş, Bursa Atatürk Stadı'nın tamamlanması için çaba sarf etmiş, Bursa'daki bütün kulüplerin yönetim kurulları, üyeleri ve sporcular ile bir araya gelerek toplantı yapmış, sorunlarını dinlemişti. Yaptığı görüşmede gençlerden ilk önce disiplinli olmalarını beklediğini söylemiş, Bursa'da memleketin birçok şehrinde olmayan spor sahası ve çalışma zeminleri olduğuna işaret ederek, bütün imkânların olduğu böyle bir ortamda çalışmamanın bahtsızlık olacağını belirtmişti. Birçok spor malzemeleri de kulüplere dağıtılmıştı. Refik Bey ayrıca, spor kulüpleri yönetim kurullarından, kış devresinde nasıl çalıştıkları ve ne gibi eksiklikleri bulunduğu hakkında bilgiler almıştı.⁵⁷

Refik Bey, 1 Temmuz 1940'da başlatılan yol seferberliği kapsamında Bayındırlık Müdürü'ne gerekli talimatları vermiştir. Bu çerçevede sevk edilecek binlerce işçi ile sel felaketi tahribatının düzeltilerek, yol ve köprülerin hızlı bir şekilde tamir edilmesini amaçlamıştı.⁵⁸

İş gücünün azaldığı seferberlik günlerinde tarımsal üretimin her alanda arttırılmasına gayret sarf eden Koraltan, tütün üreticilerinin korunması için de çaba göstermişti. Tekel İdaresi ve Ziraat Bankası'nın dağıttığı avanslar sayesinde ürünlerin müşterileri hazır hale geldiğini belirten Refik Bey, uygun fiyatlara sevinen üreticilerin üretimi arttırdığını açıklamıştır.⁵⁹

1941'in ilk günlerinde düzenlenen CHP Bursa Kongresi'ne katılan Koraltan, yeni idare heyeti seçimlerini takiben üyeleri heyecanlandıran bir konuşma yapmıştır.

⁵⁶ **Cumhuriyet**, 31.03.1940, s.1.

⁵⁷ **Cumhuriyet**, 06.05.1940, s.6.

⁵⁸ **Cumhuriyet**, 02.07.1940, s.4.

⁵⁹ **Cumhuriyet**, 12.12.1940, s.2.

Konuşmasında, Milli Şefe gösterilen bağlılığa ve halk idaresinin varlığına dikkat çekmiştir. Halkın İnönü'ye bağlılığı hakkında şunları söylemiştir:

“Şefe bağlılık; arkadaşlar, köy, ocak ve kazalardan buraya gelinceye kadar devam eden bu ulvî tablo beni çok mütehassis etti. Eminim ki; bunu böyle söylemekle hepinizin hissiyatına da tercüman olacağım... Bütün milletin, etrafında tek bir vücut, tek bir insan ve tek bir kalp gibi birleşmiş olduğu Millî Şef, değişmez başkan, sevgili Reiscumhurumuz İsmet İnönünün adının anıldığı zaman onun adı, milletin içinden kükreyerek coşan bir duyguyu izhar etmektedir.”⁶⁰

Konuşmasına devamla inkılâbın manasını açıklayan Koraltan, hükümetin milletle beraber ve aynı yolda olmasını bu kapsamda değerlendirmiştir. Milli birliğin başında dünyaya karşı duran İnönü'nün varlığına işaret etmiş, sözlerini şöyle tamamlamıştır:

“O, bizi düşünüyor. Onun saadet ve huzuru milletin saadetidir. O şef ki: Güveniyor milletine, o da var olsun, biz de var olalım.”⁶¹

Refik Bey'in, o ana değin çeşitli vesilelerle İsmet İnönü'ye kırgın olduğu bilinmektedir. Ancak İkinci Dünya Savaşı yıllarında birlik ve beraberliğin artan önemi neticesinde İnönü'ye gösterilen bağlılığa ve onun etrafında tek vücut olmaya değer verdiği anlaşılmaktadır. Ayrıca savaşa girilmesi konusunda artan baskılara rağmen direnmeyi başaran İnönü'yü takdir ettiği de ifade edilebilir. Bunlarla birlikte savaşın sona ermesiyle beraber bu bağlılığın gevşemesi adına başı çekenlerden birinin de kendisi olması tesadüf olmayacaktır.

30 Ocak 1941'de Bursa Halkevinde yapılan toplantıya katılan Koraltan, halkevinin daha hareketli ve verimli çalışması için bir araya geldiklerini ifade etmiştir. Davalarının yeni, yüksek ve kültürlü bir cemiyet yaratmak olduğundan bahisle öğretmenlerin rolüne işaret etmiş, böyle bir cemiyet oluşturulana kadar çağrılmayı beklemeden göreve atılmalarını istemiştir.⁶²

⁶⁰ Cumhuriyet, 08.01.1941, s.2.

⁶¹ A.y.

⁶² Cumhuriyet, 31.01.1941, s.2.

Bursa, bir yıl sonra yine sel felaketi ile karşılaşmıştı. Refik Bey, Mustafa Kemalpaşa ve Karacabey ovalarındaki son durum ve alınan önlemleri yerinde incelemişti. Verdiği beyanatta Karacabey ovasındaki yarığın arttığı ve bölgenin göl haline gelerek bazı köylerin yıkıldığını açıklamıştı. 45 kilometrelik Hanife deresi boyunca çift taraflı bir setin inşasını zorunlu gören Koraltan, böylece asırlardır ihmal edilen bu bölgenin sıkıntıdan kurtulacağını öne sürmüştür.⁶³ Bu yaklaşımı ile geçici çözümlerle zaman kaybetmek yerine sorunun tümden çözülmesi adına harekete geçilmesinin önemine vurgu yapmıştır.

Refik Bey, görevde olduğu iki yıldan beri kararlılıkla üzerine eğildiği yol çalışmalarında önemli bir aşama kaydetmiştir. İlin takati dışında bulunan bazı yollar konusunda onun girişimleriyle Bayındırlık Bakanlığının yardımı sağlanabilmiştir. Bu kapsamda yürütülen çalışmaların takipçisi olan Koraltan, Yenişehir, İnegöl, Orhangazi, Gemlik ve Karacabey'e giderek faaliyetleri yerinde incelemiştir.⁶⁴

Bursa'da Çekirge yolu üzerinde Karagöz Mezarı olarak anılan, etrafı kötü halde bulunan bir mezarın ıslah edilmesi ve abide yapılması konusunda halkın temennileri Bursa gazetelerinde dile getirilmişti. Halkın sorunları ve istekleri ile yakından ilgilenen Bursa Valisi Refik Koraltan konu ile alakadar olmuştu. Belediye Başkanı Sadık Tahsin Arsal'ın da meseleyi ele alması üzerine mezar düzenlenerek mükemmel bir park şekline konulmuş, Karagöz'e atfen bir abide de yapılmıştı.⁶⁵

Bursa'da, 1941 yılında tarımsal faaliyet önceki senelere kıyasla daha iyi olmuştur. Karacabey ve Mustafa Kemal Paşa ile kısmen İnegöl ve Yenişehir'de meydana gelen sellere rağmen üretimin iyi olması sevinçle karşılanmıştır. İki hafta boyunca bütün ilçelerde incelemelerde bulunan Koraltan, genel tarımsal durum hakkında ümit vermişti. Köylüleri ve sorunlarını yakından takip ettiği anlaşılan Vali, muhabirlere şu açıklamalarda bulunmuştur:

“Bu sene vilâyetin en mümbit kazalarından Karacabey ve M. Kemalpaşada, kısmen de İnegöl ve Yenişehirde tuğyanlar oldu. Bu yüzden kış mahsulümüz bir hayli hasara uğramıştı. Köylü bittabi mutazzarrır olmuştu. Fakat çalışkan ve gayretli olduğu kadar tedbirli ve ihtiyatlı köylümüz, devletçe verilen “fazla ekiniz!” direktifine tamamen imtisal ederek

⁶³ *Cumhuriyet*, 03.02.1941, s.3., *Cumhuriyet*, 05.02.1941, s.5.

⁶⁴ *Cumhuriyet*, 28.04.1941, s.4.

⁶⁵ *Cumhuriyet*, 02.06.1941, s.5.

adeta seferber bir halde, çoluğıle, çocuğıle çalışarak Bursa'nın mümbit ovalarında mübalağasız bir avuç boş yer bırakmamıştır... Eğer, bundan sonra her hangi tabii bir afetle karşılaşmazsak bu seneki mahsul her sahada müstahsilin yüzünü güldürecektir... Halkın umumi durumu, sıhhati, neşesi iyidir. Emniyet ve itimad içinde tarlasının üstünde çifti ve çubuğıle durmadan çalışıp koşmaktadır. Hulasa, her mahsul bakımından çok güzel bir senemizdir.”⁶⁶

Refik Bey, 15 gün süren incelemelerine istinaden bundan sonra her hangi bir doğal afetle karşılaşılması durumunda o seneki mahsulün her sahada üreticinin yüzünü güldüreceğini açıklamıştı. Bu sözlerinden bir süre sonra Bursa'nın ekmek ihtiyacının karşılanması için bazı ek tedbirler alınmasına ihtiyaç duyulmuştu. Bu bağlamda, Bursa Vilâyet İaşe Heyeti, Vali Koraltan'ın başkanlığında toplanmıştı. Toplantıda, Bursa'nın ekmek ihtiyacı göz önüne alınarak, ihtiyacın bölgeden sorunsuz olarak temini maksadıyla bir süre için şehir dâhilinde üretilen ve mevcut bulunan hububatın çevre şehirlere ihracını yasaklayan bir karar alınmıştır. Kararın derhal uygulanabilmesi için şehir merkezinde, sınır ilçelerinde ve iskelelerde gerekli tedbirler alınmıştır. Bu kararın alınmasına son yağın şiddetli ve zararlı yağmurların harmanı geciktirmiş olmasının sebep olduğu ifade edilmiştir. Ürünlerin, diğer şehirlere çıkarılmaması hakkındaki uygulamanın, buğday fiyatlarını dengeleyeceği öngörülmüştür. Bu arada, uzun zamandır Bursa merkezinin ve çevresinin ekmek ihtiyacını uygun bir şekilde ve önemle karşılayan ve takip eden Ticaret Bakanlığı, şehrin uğradığı son afeti de dikkate alarak, Bursa'nın ekmek ihtiyacını sağlamaya devam etmiştir.⁶⁷

Refik Bey, göreve başladığı günlerde kozacılık konusunun buhran içinde olduğunu ileri sürmüştür. Bazı menfaatçilerin bir tröst⁶⁸ kurarak kozanın kilosunu 13-15 kuruştan aldıklarını belirtmiş, üreticilerin perişan durumda olduklarını görmesi üzerine harekete geçtiğini ifade etmiştir. Bu bağlamda üreticilerle bir araya gelerek kooperatif kurmaları tavsiyesinde bulunduğunu, Bursa Ziraat Bankası Müdürü'ne başvurarak kredi sağlanmasını rica ettiğini, böcekçiliğin ıslahı için tedbirler

⁶⁶ Cumhuriyet, 09.06.1941, s.3.

⁶⁷ Cumhuriyet, 14.07.1941, s.5.

⁶⁸ Tröst, serbest ticareti sınırlamak veya ortadan kaldırmak amacıyla meydana getirilen işletmeler birliği anlamında kullanılmıştır.

kapsamında ilk olarak bir milyon dut fidanı ve 100 bin kutu tohum dağıtımının hedeflendiğini açıklamıştır.

Refik Bey, bu çalışmalar sırasında çeşitli engellemelerle karşılaştıklarını ifade etmiştir. Kooperatif faaliyetlerini haber alan içlerinde yabancıların da olduğu firmaların kongre topladığını duyarak kongreye giden Koraltan, sert bir dille uyarılarda bulunduğunu belirtmiştir. Bu kapsamda Bursa Valisi olarak kendisine haber vermeden böyle bir toplantı yapmaya nasıl cesaret ettiklerini sormuş, üreticileri onların boyunduruğundan kurtaracağını söylemiştir. Böylece bu kötü niyetli kimselerin önleyici hareketlerini boşa çıkardığını öne sürmüştür.

Kredi konusunda yaşanan sıkıntının giderilememesi üzerine sabrı kalmadığını belirten Refik Bey, Ticaret Bakanlığı ile temasa geçmiş, Bakan ile görüşme yolları aramıştır. O dönemde bir valinin bakanı telefona çağırmasını cesaret işi olarak değerlendirmiş, büyük zahmetler sonucunda Ticaret Bakanı Hüsnü Çakır ile görüşerek derdini anlatabilmiştir. Koza satış mevsimi geldiğinde üreticilere seslenen Vali Koraltan, kozanın kilosunun 70 kuruştan kooperatif adına satın alınacağını ilan etmiştir. 23 Temmuz 1959 itibariyle o günleri şöyle anlatmıştır:

“Duyulan sevinç dalga dalga yayılıyordu. Müstahsilden yok pahasına alıp fabrikalara fahiş fiyatlarla satan ve keselerini dolduran bezirgânlar şaşkına dönmüşler, telaş içinde idiler. Fakat bizim azimli ve kararlı hareketimiz karşısında onların yaygaraları bir sabun köpüğü gibi söndü ve hararetle alış verişler başladı. Bu suretle mühim bir gelir kaynağı olan kozacılık yok olmaktan kurtulmuş oldu.”⁶⁹

Koza Satış Kooperatifleri Birliği'nin piyasaya el koyması üzerine koza satışı canlanmış, kilosu 195 ile 200 kuruş arasında satılır olmuştu. Bu durum üzerine üreticiler 24 Haziran 1941'de koza bayramı düzenlemişlerdi. Vali Refik Bey de bayrama katılmış, üreticilerle yaptığı konuşmada Bursa'nın kozacılıkta ve ipek sanayi işlerindeki hususiyetlerine vurgu yapmış ve her gün biraz daha hararetlenen piyasanın üretici lehindeki gelişmelerini açıklamıştı.⁷⁰

Savaş yıllarında Konya'da bulunan 5. Kolordu ve İzmit'te bulunan 6. Kolordu, Bursa ve Bandırma yönünde hazırlanan mevzilere geldiğinde, Refik

⁶⁹ BCA, Fon No:10 9 0 0 Kutu No:459 Dosya No:1329 Sıra No:3, s.96-98.

⁷⁰ Cumhuriyet, 25.06.1941, s.2.

Koraltan iki kolordunun ihtiyaçları ile yakından ilgilenmiş, düzenlerini sağlamalarına yardımcı olmuştur. Koraltan, Kolordu Komutanı General Kurtcebe Noyan'ın bu çabalarını takdirle karşıladığını aktarmıştır. Fiilen İkinci Dünya Savaşı'na girilmediği halde, savaşa katılan milletlerden daha çok sefalet ve perişanlık içine girildiğini belirten Refik Bey, sık sık dolaştığı köylerde asker ailelerinin ihtiyaç ve ıstıraplarını gözlemlediğini, bunları gidermeye çalışsa da vilayetin gücünün yetişmediğini söylemiştir.⁷¹

Koraltan, savaşın ikinci yılı dolarken, asker aileleri ve tarımsal üretimle ilgili olmak üzere ilçe kaymakamları ve nahiye müdürlerine iki genelge göndermiştir. İlk genelgesinde hasat zamanının yaklaştığını belirtmiş, kendilerine emanet edilen asker ailelerine yapılan nakdi yardıma ek olarak ekinlerinin hasat edilerek, ambarlara konulması için köylülerin yardım yapmalarına nezaret edilmesini istemişti. Diğer genelgesinde ise üretim işlerine şehrin her bölgesinde ve her ürün üzerinde azami bir hız verilmesini önemle bildirmişti.⁷²

Refik Bey, asker ailelerinin durumları ile ilgili olarak Bursa'da şahit olduğu sefalet tablolarını merkeze ve genelkurmayda aktardığını ifade etmişti. Ne yazık ki, perişan bir halde olduğunu söylediği merkezin, kimseye yardım edecek imkân ve güce sahip olmadığını belirtmişti. Bu durumu şahsen hürmet ettiği Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak'a da ileten Refik Bey kendisinden şu talepte bulunmuştur: "Hudutlarda milli namus ve varlığı korumak üzere silah elde kahramanca bekleyen Mehmetçiğin ailesi, çocuğu sefalet içinde. Bunları milletçe korumak için umumi bir yardıma ihtiyaç var. Bunun için iki maddelik bir kanun maksadı temine yeter." Fevzi Çakmak, Refik Bey'in bu teklifini takdirle karşılamış, Asker Ailelerine Yardım Kanunu'nun hazırlanmasına önyak olmuştur.⁷³

İkinci Dünya Savaşı koşullarında Türkiye'de baş gösteren açlık tehlikesine karşı valiler çeşitli tedbirlere başvurmuşlardı. Bursa Valisi olarak Koraltan, İstanbul'da fırın önlerinde kuyrukların oluştuğunu, bir ekmek için kavgalar edildiğini belirttiği bir dönemde, Bursa merkez, ilçe ve köylerinde bu gibi ıstıraplara engel olabilmek için insanüstü bir çaba harcadığını söylemiştir. Bu kapsamda, Bursa merkezde işleyen 64 ipek fabrikası ve Merinos Fabrikası'nın yakıt ihtiyacını

⁷¹ Koraltan, **a.g.e.**, s.75-76.

⁷² **Cumhuriyet**, 18.06.1941, s.2.

⁷³ Koraltan, **a.g.e.**, s.76.

karşlamak için arkadaşı İstanbul Valisi Lütfi Kırdar'ın yardımıyla İstanbul'dan mazot, Bozöyük'teki un fabrikalarından ise çuvallarla un getirterek depolattırdığını, böylece halkın yiyecek ihtiyacını karşılamaya çalıştığını ifade etmiştir.⁷⁴

8 Eylül 1958'de temeli atılan Bursa'daki çarşı inşaatı töreninde söz alan Meclis Başkanı Koraltan, tek parti dönemini eleştirmiş, o günlerin yokluklarını ve Kırdar'ın katkılarını şu sözlerle aktarmıştır:

“O günlerde sadece Bursalıların ekmeğini tedarik için nasıl başgöz yarıldığını bilirsiniz. Tedbirler alınması lâzımdır diye mütemadiyen yazıyor, fakat bir türlü cevap alamıyordum. O zamanın hükümet reisi, Bursa valisi bize akıl öğretiyor demektedir. Şimdi Sağlık Bakanı olan arkadaşımız Kırdar'a buradan Bursalıların şükran borcunu ödemek isterim. O zaman bana İstanbul'dan yardım etmiş ve böylece ancak hususî teşebbüslerle ve hususî ve şahsî tedbirlerle dertlerin binde birine cevap verebilmiştik.”⁷⁵

Refik Koraltan, İkinci Dünya Savaşı'nın ikinci ve üçüncü yılında şartların daha da ağırlaştığını belirtmişti. Bu dönemde Ankara ile temasa geçerek, üretim seferberliğine başlanmasını tavsiye ettiğini açıklamıştı. Bu bağlamda, tüketimi mevcuda göre ayarlayarak kayıt altına almayı, üretimi çeşitlendirerek arttırmayı ve savaşanlara satmak suretiyle milleti sıkıntıdan kurtarmayı tavsiye etmişti. Bu önerileri dinleyecek kimsenin kalmadığını söyleyen Koraltan, Ankara'nın genel bir şaşkınlık içinde olduğunu savunmuştu.⁷⁶

Savaşın ağırlaştırdığı koşullar altında tek tip ekmeğin çıkartarak eldeki buğdayı daha verimli kullanmayı hedefleyen Refik Saydam Hükümeti, başta tüketim maddeleri olmak üzere fiyat artışlarını frenleyemiyordu. Sürekli artan fiyatlar karşısında memurların sıkıntıları da artmıştı. Bazı valiler bu durum için çözüm arama ihtiyacı duymuşlardı. Bursa Valisi Koraltan da bunlardan biriydi. Bununla birlikte Koraltan Meclise döndükten kısa bir süre sonra kurulan Şükrü Saraçoğlu Hükümeti döneminde işler daha da kötüleşecek, enflasyon zirveye ulaşacak, karaborsa piyasaya hâkim olacaktı.

⁷⁴ A.e., s.75.

⁷⁵ Cumhuriyet, 09.09.1958, s.5.

⁷⁶ Koraltan, a.g.e., s.78.

Bursa Valisi Koraltan 31 Ekim 1941’de Başbakanlığa gönderdiği yazıda memurların sıkıntı içinde bulduklarını, çocuklarını idare edemeyerek eğitimlerini karşılayamadıklarını belirtmişti. Bu çerçevede memurlara gıda maddeleri vererek, maaşlarına 15-20 liralık zam yapmanın fayda getirmek yerine sıkıntılarını arttıracığını iddia etmiş, memurların sıkıntılarını çözmek için bazı önerilerde bulunmuştu. Bu kapsamda, yiyecek maddelerini ucuz bir şekilde devlet memurlarına sağlamanın en mantıklı yol olduğunu savunmuştu. Bu önerisi ile yetinmeyen Refik Bey, aşağıdaki tabloda yer alan cetveli de hazırlayarak Başbakanlığa sunmuştu.⁷⁷

Tablo I: 1939-1941 yılları arasında Bursa’da ihtiyaç maddelerinin fiyatları

Yiyecek, giyecek ve yakacak maddeleri	1939 (kuruş)	1940 (kuruş)	1941 (kuruş)
Un	650-700	750-900	1278
Ekmek	9-10	11	14,5
Buğday	3,5-4,5	6-7	9-10,5
Tereyağı	90-110	110-120	175-180
Pirinç	25-27	26-32	40-50
Zeytinyağı	46-50	47-50	75-80
Toz şeker	26,5-36	36-37	48
Kesme	30-31	41-42	52
Zeytin	12	15-19	35-38
Peynir	35-37,5	40-45	60-70
Koyun eti	35-40	50	65
Sığır eti	28-30	33-35	50-55
Sabun	19-20	22	45
Makarna	1,25	1,25-1,5	2,25-2,5
Yumurta	2-3	2,5-4	4-6
Soğan	2-4	4-6	7-9
Patates	10	10-11	14-16
Süt	10	14-16	24-25
Yoğurt	10	10-16	24-25

⁷⁷ Fatih Tuğluoğlu, “Tek Parti Döneminde Hükümet Memur Dayanışması”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, Sayı:27-28, Mayıs-Kasım 2001, s.358-360.

Çay	335	550	1000
Fasulye	11	15	18-22
Nohut	7	9	15-20
Mercimek	8,5	10	22
Odun	0,7-1,25	1,25-1,50	1,75-2
Kömür	3,5-4	4,5-5	5,5-5,75
Maden Kömürü	16,5-18	21-22	22-25
Elbiselik basma	26	30	40
Şayak	210	210	550
Serj	390	420	670
Elbise dikimi	1000	1300	1800
Ayakkabı	400-500-800-900	1000	1100

Koraltan, 1939-1941 yılları arasında Bursa'daki yiyecek, giyecek ve yakacak maddelerinin fiyatlarını ve belirtilen yıllardaki artış oranlarını içeren bu cetveli, sıkıntılarını merkeze daha iyi yansıtabilmek için Başbakanlığa iletmişti. O yıllarda görev başında olan Refik Saydam Hükümeti'nin, fiyat artışlarını engellemek için büyük çaba sarf etmesine rağmen başarılı olamadığı görülmüştür. Tabloda, özellikle buğday fiyatlarının iki yılda üçe katlanması dikkat çekmişti. Ayrıca bu süre zarfında birçok temel gıda maddesinin fiyatında iki misli artış yaşanmış, enflasyonun % 100'ler seviyesinde gerçekleştiği ortaya çıkmıştır.

Savaş koşullarının yurdu sardığı bir ortamda Bursa merkezden başlayarak bütün ilçe planlarının yapılması gerektiğini düşünen Refik Bey, bu planları İstanbul planlarını yapmak için Türkiye'ye gelen şehirci ve mimar Prost'a yaptırtmayı istemiş, kendisini davet etmek üzere Belediye Başkanı'nı İstanbul'a göndermiştir. Prost'un işlerinin çokluğunu bahane etmesi, Refik Bey'in kendisi ile bizzat konuşmak üzere İstanbul'a gitmesine yol açmıştır. Kendisine yakınlık gösteren İstanbul Valisi Dr. Lütfi Kırdar'la birlikte Prost'u ziyaret eden Refik Bey, mimarı öven şu sözlerle onu ikna ettiğini ifade etmiştir:

“Biliyorum İstanbul planları ile meşgulsünüz. Bu sebeple Bursa için geniş vakit ayıramazsınız. Şu ciheti kaydedeyim ki, Bursa'nın imar planını yapacak şehirci

mimarlarımız vardır. Ancak bütün dünyaca tanınan Bursa'nın imar planı altında yine dünyaca tanınan sizin imzanızın bulunması için Bursa'ya davete geldim.”⁷⁸

Bursa'ya gelen Prost, Koraltan'la beraber üç gün boyunca şehri gezmiş, hava sıkıntısı ve rutubet etkisinden kurtulacak bir Bursa'nın etütlerini hazırlamıştı. Şehir planlarını iki yıl içinde vermeyi taahhüt eden Prost'a 13 bin lira gibi uygun bir ücret verilmesi öngörülmüştü.⁷⁹

Uludağ'ın yazın da eşsiz bir tatil noktası olduğunu keşfeden Refik Bey, Bursa Dağcılık Kulübü önünden Uludağ'a hareket eden otobüslerden başka verdiği emirle Bursa'dan Kirazlı'ya ayrı bir otobüs servisi koydurmuştur. Yolcu başına düşük bir ücretle yapılan bu servislerle birlikte Uludağ 1941 yazında oldukça rağbet görmüş, İstanbul ve Ankara'dan ziyaretçi akınına uğramıştır.⁸⁰ Uludağ'ın bütün yıl dolmasında Koraltan'ın bölgenin potansiyelini ortaya çıkaran çalışmaları etkili olmuştur.

Refik Koraltan, Bursa valiliği döneminde Celal Bayar ile arkadaşlığını geliştirme fırsatı bulmuştu. Bir gün, başbakanlıktan uzaklaştırılmış olan Celal Bayar'ın Bursa'ya geldiği, Emniyet Müdürü Mahmut Bey tarafından kendisine bildirilmişti. Başbakan Refik Saydam'ın istihbarat ve müfettişlik teşkilatını harekete geçirerek, Bayar'ı takibat ve tahkikata tabi tuttuğunu ifade eden Koraltan, dünün başbakanı Bayar'ın polis tarafından takip edilmesini hoş karşılamamış, müdüre tepki göstermiştir. Bu gelişmeler üzerine Bayar'ı karşılamaya karar vermiş, Bursa'da kalacağı süre boyunca kendisinin aziz misafiri olacağını söylemiştir. Koraltan anılarında, yaratılışı itibariyle Bayar'ın bu yakınlığı mesafeli karşıladığını, bu tavrında hakkı da olduğunu, çünkü günün adamlarından dost gibi görünenlerin birer birer onun yanından uzaklaşarak aleyhinde konuşmaya başladıklarını belirtmişti.⁸¹

Bayar Bursa'da kaldığı müddetçe sıkça bir araya gelmişlerdi. Refik Bey, bu birlikteliğin emniyet mensuplarınca takip edildiğini öne sürmüştür. Bayar'a görevden atılmış biri gibi değil, görevinin başında olan eski bir arkadaş olarak azami yakınlık

⁷⁸ Koraltan, **a.g.e.**, s.71.

⁷⁹ **A.e.**, **Cumhuriyet**, 06.07.1941, s.5.

⁸⁰ **Cumhuriyet**, 06.07.1941, s.5., **Milliyet**, 18.12.1983, s.3.

⁸¹ Koraltan, **a.g.e.**, s.77.

gösterdiğini söyleyen Koraltan, o günlerde Bayar ile yaptığı görüşmelere dair izlenimlerini şu sözlerle açıklamıştır:

“Bayar’la sık sık yaptığım görüşmelerde ta Çoruh Valiliği’nden başlayarak son günlere kadar hemen daima halkın içinde yaşayan bir idareci sıfatıyla vatandaşların nasıl bir sefalet içerisinde mahrumiyetle çırpındığını en geniş ölçüde anlatıyor, korkunç bir inhidamın başlayacağını anlatmağa çalışıyordum. Bu milleti bu inhidamdan kurtarmak lazımdır diye esaslı bir ıslahat lüzumunu da belirtiyordum. Çekingen Bayar, sadece izahlarımı dinlemekle iktifa ediyor, esaslı bir fikir izhar etmiyordu.”⁸²

Bir ay kadar Bursa’da kalan Bayar, ayrılmadan önce Koraltan’ı ziyaret etmiştir. Minnet ve şükranlarını ileten Bayar’ın gözleri yaşarmış, Koraltan ise iyi gün dostu değil, eski bir arkadaşı olduğunu ve görevini yaptığını söylemiştir.⁸³

Refik Bey, Bursa Valiliği görevine başlarken, 5 yıl Bursa’da çalışmak imkânına sahip olursa imar eli değmemiş bir yer bırakmayarak, insanlar için bu doğa hazinesini bir saadet beşiği yapacağı düşüncesindeydi. 3 yıl kadar Bursa’da çalışma imkânı bularak, büyük ölçüde bu düşüncesini hayata geçirmişti. Çalışmalarına ulaşım, Bursa şehir planları ve Uludağ’ın turizm merkezi yapılması ile başlamış, ancak en çok ilgilenmek zorunda kaldığı konu, sellerin ve İkinci Dünya Savaşı’nın etkisini arttırdığı bir dönemde açlık tehlikesiyle mücadele etmek olmuştur.

Koraltan’ın, kaplıca özellikleri ile zaten bilinen Bursa’ya yaptığı en önemli katkılardan biri doğa harikası Uludağ’ın turizm potansiyelini harekete geçirmesi olmuştu. Yasaklı bölge olan Uludağ kendi çabalarıyla turizme açılabilmiş, kısa sürede yapılan tesisler ile kış sporunun merkezi haline gelmişti. Koraltan’ın açtığı yolda ilerleyen Uludağ, gelişimini aralıksız sürdürmüştü.

Refik Bey, birçok doğal güzelliği barındıran Bursa’da, İstanbul Valisi Lütfi Kırdar ve Celal Bayar gibi misafirleri ağırlama imkânı bulmuştu. Bursa Valiliği döneminde Bayar ile arkadaşlıklarının gelişmesi, ilerleyen yıllarda yapacakları kader ortaklığı ve işbirliğinin de habercisi olacaktı. Şüphesiz, Cumhuriyet Halk Partisi’nden ayrılarak, Demokrat Parti’yi birlikte kurmalarında, ikilinin o günlerde gün yüzüne çıkan dostluklarının büyük etkisi görülecekti.

⁸² A.e., s.78.

⁸³ A.y.

Koraltan, Uludağ'ın kış sporlarında elde ettiği şöhretin katkısıyla, kayak yapmak için Bursa'ya gelen Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün çocuklarını karşılayarak, onlarla yakından ilgilenme fırsatı bulmuştu.⁸⁴ Bu durum, İsmet İnönü ile ilişkilerinin gelişmesine ve Meclise dönmesi sırasında Refik Bey'in, "O zamanlar devlet reisinin yakınlarından biri de bendim." demesine katkı sağlayacaktı.⁸⁵

1.5. Yasama Hayatına Dönmesi

Refik Koraltan Bursa Valiliği dönemi hatıralarını naklederken, 1943 Şubat'ı içinde İnegöl ilçesinde bulunduğu sırada, Cumhuriyet Halk Partisi Bursa müfettişi eski milletvekili Zühtü Durukan'ın kendisini arayarak, radyodan duyduğu İçel milletvekilliğine seçilmiş olduğu haberini verdiğini ifade etmiştir. Refik Bey, bu durumu hayretle karşıladığını ve aday gösterildiğinden haberi olmadığını belirtmiştir.⁸⁶

Buna karşın henüz seçilmeden önce 24 Ocak 1942 tarihli Cumhuriyet gazetesinin kapak sayfasında, Refik Koraltan'ın açık bulunan 4 milletvekilliği arasından İçel'e aday gösterildiği yazılmıştı.⁸⁷ Basında yer bulan haberlerden Koraltan'ın haberdar olmaması mümkün değildir. İçel milletvekilliğine seçilen Refik Bey, 2 Şubat 1942 tarihli Meclis oturumunda ant içerek milletvekilliğine adım atmıştı.⁸⁸ 16 Mart 1942 tarihli oturumda aralarında Koraltan'ın da yer aldığı yeni milletvekillerinin seçim tutanakları oya sunularak, kabul edilmişti.⁸⁹

Koraltan'ın, 1962 yılında aktardığı hatıralarında tarihlere ve mekânlara ilişkin hatalı bilgilere rastlanmaktadır. Üzerinden on yıllar geçen olaylara dair aktarımlarında hataların olması da oldukça doğaldır. Ancak, milletvekili seçilmesi bir yana, adaylığından dahi haberdar olmadığını belirtmesi, hatıralarının tarihsel kurgusunda dikkate değer bir eksiklik olacaktır. Çünkü Koraltan bu durumu, sürekli eleştirdiği merkezi yönetimin sorumsuz davranışlarına bir kanıt olarak sunmak istemiştir.

⁸⁴ **Cumhuriyet**, 10.02.1941, s.3.

⁸⁵ Koraltan, **a.g.e.**, s.80.

⁸⁶ Koraltan, **a.g.e.**, s.78-79.

⁸⁷ **Cumhuriyet**, 24.01.1942, s.1.

⁸⁸ **T.B.M.M. Zabıt Ceridesi**, Dönem:VI, C.XXIII, 02.02.1942, s.217., **Cumhuriyet**, 03.02.1942, s.1.

⁸⁹ **T.B.M.M. Zabıt Ceridesi**, Dönem:VI, C.XXIV, 16.03.1942, s.4., **Cumhuriyet**, 17.03.1942, s.1.

Refik Bey, milletvekili olarak Meclise dönmesini, üretim seferberliği hakkında merkeze yolladığı çeşitli raporların Başbakan Refik Saydam'a şikâyet olarak bildirilmesine bağlayacaktı. Koraltan gönderdiği raporlardan sonra Başbakan Saydam'dan şu sözlerle başlayan bir yazı aldığını açıklamıştı:

“Bursa Valisi Refik Koraltan Beyefendi Hazretlerine; gönderdiğiniz raporlarla, yaptığınız tavsiyeleri okudum. Bu tavsiyeleri bizlere yapacağımıza vilayet ihtiyaçlarını karşılayınız.”⁹⁰

Bu yazıda birçok anlam barındığını sezdiğini belirten Koraltan, Başbakan'a şu sözlerle karşılık verdiğini açıklamıştı:

“Başvekil beyefendi hazretlerine; yazınızı aldım, dikkatle okudum. Millettin çırpındığı korkunç sefaletin karşısında Umumi İstihsal Seferberliği yapılması lüzumuna işaret eden yazılarımı yanlış manada karşıyorsunuz. Bütün çaresizlikler içerisinde vilayetin ihtiyaçlarını fazlasıyla karşılamağa devam ediyorum. Fabrikalar işliyor, işçiler çalışıyor, halk bol bol ekmek buluyor. Köylülerin ıstıraplarını giderecek tedbirlerden geri kalmıyorum. Buna rağmen bütün vatan sathındaki korkunç sefaletin giderilmesinin tek çaresini Umumi Islahat Seferberliği'nde gördüğümde merkezle alakalıları ikaza çalışıyorum. Harbin ne zaman sona ereceğini tayin etmek kolay değil. Görüyorum ki bu tavsiyeler boşa gitmemiş. Hele zat-ı devletleri hiç iyi karşılamamışsınız. Siz elbette müselleme deha ve kudretinizle başvekil makamını işgal ediyorsunuz. Ben de 63 vilayetten birinin valisi bulunuyorum. Ama değişmeyen bir kaide var. Çok defa dâhilerin kafasında yer bulmayan fikirler bir çoban kulübesinde oturan bir çobanın kafasında yer bulabilir. Bizim tavsiyelerimizi de böyle karşılayınız. Muhterem Saydam, siz beni, ben de sizi iyi tanırım. Başvekillik makamından bana hakaret etmeğe hakkınız yoktur. Görüyorum ki itimadınızı kaybetmişim. Harp içinde bulunulmasaydı, yazınızı alır almaz derhal vilayetten uzaklaşırđım. Sizden beklediğim bu yazılarımı okur okumaz bir vekil veya bir asil gönderiniz. Derhal çekilmeğe hazırım.”⁹¹

Koraltan, Başbakan Saydam'ın bu yazıdan öfkelendiğini, kendisini Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'ye şikâyet ederek, “Ya ben, ya o” dediğini söyleyecekti. O dönem İnönü'nün yakınlarından biri olduğunu aktaran Koraltan,

⁹⁰ Koraltan, **a.g.e.**, s.79.

⁹¹ **A.e.**, s.79-80.

Cumhurbaşkanı'nın kendisini açıkta kalan milletvekilliklerinden birine aday göstererek, Meclise dönmesini sağladığını belirtmişti. Bu gelişmeler üzerine, o dönem vefat eden Mersin milletvekili Mersinli Cemal Paşa'nın yerine aday gösterilecekti. Ancak Koraltan, sabah aday gösterildiğini, akşam sandıktan milletvekili çıktığının radyodan ilan edildiğini açıklamıştı.⁹²

Bu durum yukarıda da belirtildiği gibi pek olası görülmemektedir. Çünkü İçel milletvekili Mersinli Cemal Paşa 7 Ekim 1941'de vefat etmiş, TBMM 13 Kasım'da onun yerine diğerinin seçilmesine ilişkin tezkereyi kabul etmiş, 24 Ocak 1942 tarihli basın organlarında Koraltan'ın İçel milletvekilliğine aday gösterildiği yazılmış, İçel Valiliği 25 Ocak'ta seçmenlerin ittifakıyla seçildiğini bildirilmiştir.⁹³ (Bkz.; EK.1)

Koraltan'ın milletvekilliğine dönme sürecine değinen Metin Toker, bu olayı şu sözlerle aktarmıştır:

“Dr. Aras'ın Londra'dan geldiği sıralarda Refik Koraltan da Bursa Valiliği'nden Ankara'ya, Meclis'e dönmüştü. Bursa'dan Başbakan Refik Saydam'a bir kısım ordu mensuplarının ekonomik alanda kullanılmasını tavsiye eden bir mektup yazmış, Başbakan bunu “çizmeden yukarı çıkmak” sayıp kendisine alaylı bir cevap vermiş, bunun üzerine Koraltan da milletvekilliği isteyerek görevinden istifa etmişti. Parti Koraltan'ın arzusunu uygun görmüş, Koraltan 1935'lerde ayrıldığı Meclise tekrar girmişti.”⁹⁴

Koraltan'ın Meclise dönmesi süreciyle ilgili olarak Toker'in aktardıkları Koraltan'ın anılarıyla büyük ölçüde örtüşmektedir. Bununla birlikte Toker, Koraltan'ın milletvekilliğini isteyerek istifa ettiğini açıklamak suretiyle farklı bir yaklaşımda bulunmuştur.

Refik Bey'in valilik dönemi hatıralarına ilişkin ifadelerinde dikkat çeken bir diğer nokta İsmet İnönü'ye dair söylemleri olmuştur. Koraltan, 15 yıl aralıksız yer aldığı Meclisten uzaklaştırılmasının sorumlusu olarak dönemin Başbakanı İnönü'yü işaret etmişti. Aradan geçen yedi yılın ardından bu defa valilikten ayrılarak, Meclise dönmesinde yine, bu kez Cumhurbaşkanı olan İnönü'nün rolü olduğunu ifade

⁹² A.e., s.80.

⁹³ BCA, Fon No:30 10 0 0 Kutu No:76 Dosya No:502 Sıra No:16, s.1-7.

⁹⁴ Metin Toker, **Tek Partiden Çok Partiye**, İstanbul, Milliyet Yayınları, 1970, s.66-67., Metin Toker, “1942'lerde Ankara'da Bir Küskünler Kampı Vardı”, **Milliyet**, 11.03.1970, s.7.

edecekti. Üstelik o dönem için İnönü ile aralarının iyi olduğunu da açıklamalarına ekleyecek, Başbakan Refik Saydam'a karşı İnönü'nün kendisini gözettiğini öne sürecekti.

Koraltan, idarecilik görevi döneminde, uzun yıllar Mecliste bulunmuş olmasının getirdiği alışkanlığın da etkisiyle zaman zaman yerel idareciliğin dışına çıkarak, devlet işlerine de kafa yormuştu. Özellikle İkinci Dünya Savaşı'nın ülke genelinde yarattığı sorunlara çözümler üretmeye çalışmıştı. Bu kapsamda ülkenin durumuna ilişkin merkezle ve genelkurmayla yazışmalarda bulunmuş, çeşitli raporlar hazırlayarak sunmuştu. Mecliste yer almamasına karşın Asker Ailelerine Yardım Kanunu'nun çıkarılmasına katkı sağlamıştı. Türkiye genelinde uygulanmasını istediği üretim seferberliği konusunda Başbakan Refik Saydam ile tartışmıştı. Görünüşe göre bu tartışma tekrar Meclise dönmesinde başlıca etken olacaktı.

2. CHP İçinde Son Dönemi (1942-1945)

2.1. Muhalefete Geçiş

Yeniden TBMM'ye dönen Koraltan, altı yıllık idarecilik görevi esnasında Ankara'da edinemeyeceği farklı tecrübeler ve bakış açıları edinmişti. Ona göre, merkezin dışından olaylara bakma ve değerlendirme şansını bulması, Demokrat Parti'nin kurulmasına büyük katkı sağlamıştı. Bu düşüncesini şu sözlerle açıklamıştı:

“Ankara'daki vekillik görevime ara verip merkezin dışına vali olarak gönderilmeseydim, bugün belki de Demokrat Parti'yi kurmamız gerektiğinin farkına bile varamazdım. Benim merkezden uzak vilayetlerde valilik ve emniyet müdürlüğü yapmam Türkiye'nin gerçek sıkıntılarını görmemi sağlayarak, hayalimizdeki demokrasiyi de hayata geçirmemize sebep olan en büyük kıvılcımlardan birisi oldu.”⁹⁵

Refik Bey, ileride CHP ile yollarının ayrılmasını sağlayacak bu tecrübelerini bir başka vesileyle şöyle dile getirmişti:

⁹⁵ Koraltan, **a.g.e.**, s.76-77.

“Ben, Atatürk ile beraber C.H.P sini kuranlar arasındaydım. 1920 de düşmanı tamamen Anadolu’dan sildik. Düşman, bütün milleti öldürüp bitirecek idi. Korkunç bir vaziyet içindeydik. Allaha şükür onları temizledik. Amma sonradan Atatürk’ten sonra daha korkunç bir hal aldı. Ben idare hayatında çok bulundum, valiliklerde bulundum. Anadolu’nun dertlerini çok yakından bilirim. Gittiğim yerlerde evlere kadar girerdim. Ne kapları, ne kacakları vardı. Tencerelerinin kalayları yoktu, fitil fitil elbiseleri giyiyorlardı. Ondan sonra da bir çok hakareti vatandaşa reva görüyorlardı. Ben bunu gördükten sonra kendilerinden ayrıldım. Bu böyle olmaz dedim.”⁹⁶

Yaklaşık yedi yıl ayrı kaldığı yasama hayatına 1942’de yeniden katılan Koraltan, Meclisteki ilk günlerinde, karşılaştığı tanıdık arkadaşlarına memleketin genel durumunu açıklayarak, genel bir ıslahat yapma zamanının geldiğini telkin etmeye çalışmıştı. Kendisinin de yer aldığı 1920-1935 dönemine kıyasla TBMM’nin gücünü ve heyecanını kaybettiği, adeta memurlaştığı kanaatinde olmuştu. O günlerde ülkenin durumuna ilişkin görüşlerini Refik Şevket İnce’ye şu sözlerle aktarmıştı:

“Millet iradesinin tecelligâhı olan Büyük Millet Meclisi’nde laftan ziyade iş çıkarmak gerek. İcra mevkiinde bulunanlar maalesef pusulasını kaybeden kaptan vaziyetindedir. Millettin gemisini bir kazaya uğratıp batıracaklar. Tehlike halinde bulunan bu gemiyi kurtarmak için millet iradesini müessir hale getirmek lazım.”⁹⁷

2.2. Yasama Faaliyetleri

2.2.1. 1943 Bayındırlık Bakanlığı Bütçesi: Bursa Demiryolu Projesi

İçel milletvekili olarak Mecliste yasama faaliyetlerine başlayan Refik Koraltan, Bursa Valiliği döneminde yarım kalan demiryolu çalışmaları ile ilgilenmeye devam etmiştir. Bu kapsamda Bayındırlık Bakanlığı’nın 1943 yılı bütçesi görüşmelerinde söz almıştır. Bozöyük istasyonundan başlayarak Bursa’nın İnegöl, Yenişehir ilçelerinden sonra Mekece’ye bağlanacak ve yine İnegöl ile Yenişehir arasından, Bursa ovasından geçerek, Mustafa Kemal Paşa’ya bağlanacak

⁹⁶ BCA, Fon No:10 9 0 0 Kutu No:459 Dosya No:1329 Sıra No:3, s.31.

⁹⁷ Koraltan, **a.g.e.**, s.80-81., Önceleri genel bir ıslahattan yana olan Koraltan, İkinci Dünya Savaşı sona ererken dış siyasal koşulların çok partili düzene zemin hazırladığını görerek temaslarını arttıracaktı.

demiryolunu önceki Bayındırlık Bakanı General Ali Fuat Cebesoy'un önemle dikkate aldığını, proje ve etütlerinin yapıldığını açıklamıştı. Kendi görev yaptığı dönemde önemle takip edilen ve Bursa'yı büyük ölçüde geliştirecek olan bu yol hakkında yeni bakanın neler düşündüğünü ve bu işin neden yarıda kaldığını sormuştur. Henüz Bayındırlık Bakanlığı görevine başlamış olan Trabzon milletvekili Sırrı Day, konuyu inceleme fırsatı olmadığını söylemiş, gerekirse birlikte inceleme teklifinde bulunmuştur. Ancak ihalesi yapılan işlerde bile gecikmelerin yaşandığını belirtmiştir.⁹⁸

2.2.2. Toprak Mahsulleri Vergisi Kanunu

1942'de kurulan Saraçoğlu Hükümeti döneminde, Refik Saydam zamanında alınan önlemlerden vazgeçildi. Bu kapsamda ekonomi ve fiyatlar üzerindeki devlet denetimi büyük ölçüde kaldırıldı. Ancak bu uygulamalar fiyatların artışını hızlandıran, karaborsayı coşturan sonuçlar doğurdu. 1942 ve 1943 yılları savaş döneminin en yüksek enflasyonun yaşandığı yıllar oldu.⁹⁹ Gelirleri arttırarak bu duruma çare bulmak isteyen Saraçoğlu Hükümeti, 1943 yılının başında Varlık Vergisi Kanunu'nu¹⁰⁰ çıkartarak, savaş zamanında elde edilen kazançlara el koymayı amaçladı. Kentlerdeki savaş zenginlerinden alınan bu vergiyi, kırsal alandaki savaş zenginlerinden alınmak istenen Toprak Mahsulleri Vergisi takip etti.¹⁰¹

1943 yılında çıkarılan bu vergiye göre çiftçilerin, ürünlerinin % 8 ile % 12'sini hükümet görevlilerine teslim etmeleri gerekmekteydi. 1944 yılında yapılan düzenlemeyle bu oran % 10 olarak belirlendi.¹⁰² 1925 yılında kaldırılan aşar vergisinin bir benzeri olan bu vergi, tarımsal üreticilerin elde ettiği gelirleri vergilendirmeyi amaçlamıştı.

4 Haziran 1943'te kanunlaşan Toprak Mahsulleri Vergisi'nin, Mecliste görüşülmesi esnasında Refik Koraltan da söz almış, vergiyi desteklemekle beraber

⁹⁸ **T.B.M.M. Zabıt Ceridesi**, Dönem:VII, C.II, 26.05.1943, s.271.

⁹⁹ Korkut Boratav, "İktisat Tarihi(1908-1980)", **Yakınçağ Türkiye Tarihi 1908-1980**, C.I, Haz. Sina Akşin, İstanbul, Milliyet Yayınları, [t.y.], s.335.

¹⁰⁰ Varlık Vergisi Kanunu kolayca Meclisten geçerek uygulamaya konuldu. Refik Koraltan, Adnan Menderes ve Fuat Köprülü oylamaya katılarak kabul oyu vermişlerdi. Celal Bayar oylamaya katılmamıştı. Bkz.: Yetkin, **a.g.e.**, s.207.

¹⁰¹ Cemil Koçak, "Siyasal Tarih(1923-1950)", **Yakınçağ Türkiye Tarihi 1908-1980**, C.I, Haz. Sina Akşin, İstanbul, Milliyet Yayınları, [t.y.], s.170-171.

¹⁰² Yahya S. Tezel, **Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923-1950)**, 5.bs., Ankara, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2002, s.440.

kaygılarını da dile getirmiştir. Sözlerine Eskişehir milletvekili Emin Sazak'ı onaylayarak başlamıştır. Bu bağlamda, milli iradenin Türkiye'nin en hassas noktası olduğunu, asırlardan beri millet bünyesini kemiren aşar vergisinin koparılıp atıldığını açıklamıştır. Ayrıca Başbakan Şükrü Saraçoğlu ile aynı görüşte birleştiklerini belirten Koraltan, aşar ve toprak mahsulleri vergilerinin yapı olarak büyük farklar içermedikleri halde ruh itibarıyla büyük farkları olduğunu söylemiş, konuşmasına vergiye arka çıkan şu sözlerle devam etmişti:

“Aşar adıyla alınan vergi zevk ve sefahatle bu milletin başında kâbus gibi yaşamakta olan saltanatın muhafaza ve devamına hasrolunuyordu. Bu vergi ruhu asra yaklaşan bir zamandan beri mukaddes bir varlık halinde ebediyete kadar gidecek olan aziz Türk milletinin, yüksek varlığını, tutmak, korumak yoluna hasrolunacaktır. Zaman fevkaladedir, fevkalade zaman fevkalade tedbirleri icap ettirmektedir. Büyük Türk milletinden ne zaman, ne kadar fedakârlık ve feragat istenmişse onu severek, koşarak yapmaktan geri kalmamıştır. Dün olduğu gibi bugün de bu teklifi, bu hizmeti hatta mukaddes bir hizmet olarak alacak ve seve seve tahakkuk ettirecektir.”¹⁰³

Koraltan, vergi hakkındaki kanun teklifini destekleyen bu sözlerinin ardından endişelerini de ifade etmişti. Kanunun, fevkalade zaman geçinceye kadar geçerli olacağı söylense de, herkesin ölümlü olduğunu belirten Refik Bey, kanunun ruhunun açıkça ifade edilmesi gerektiğini vurgulamıştı. Kanunun yürürlükte kalacağı sürenin keyfiyete bırakılmayarak, açık olarak ifade edilmesini istemiş, vergi süresini belirleyecek ibarenin konulmasının millete emniyet, hükümete güç sağlayacağını savunmuştu. Bu ibarenin konulmasıyla birlikte yürürlüğe girecek kanunla yeni bir devreye girileceğini belirten Refik Bey, önceki yönetimlere eleştirilerde bulunmuştu.

İkinci Dünya Savaşı başladığı andan itibaren hükümetlerin, eksik tedbirler yüzünden genel hayattaki bilinen sıkıntıların doğmasına yol açtığını söylemiş, bu dönemde savaş ekonomisine ve iktisadi esaslara uygun iş yapılmadığını iddia etmişti. İsim belirtmese de 1939'da Celal Bayar'ın yerine kurulan Refik Saydam Hükümeti'ni bu durumdan sorumlu tuttuğu açıktı. Koraltan, Refik Saydam'ın 1942 Temmuz'unda vefatının ardından kurulan Şükrü Saraçoğlu Hükümeti'nin, sıkıntıları yakından görerek tedbirler aldığını açıklamış, şu sözlerle takdirlerini bildirmişti:

¹⁰³ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Dönem:VII, C.III, 04.06.1943, s.17-18.

“Arkadaşlar Saraçoğlu Hükümetini her vakit içimden gelen bir zevkle, tebrikle ve takdirle karşılarım gördüm ki cesaretle hata ve eksiklikleri görülen yoldan derhal döndü. Tatbikatın nasıl bir netice vereceğini elbette hesaplayarak cesaretle bugünkü piyasa serbestisi diye ifade ettiğimiz duruma geçti. Bu itibarla bugün fiyatlarda zikzaklar ve bazı temevvüçler olmasına rağmen pazarlarda, her yerde milleti daha kötü sıkıntılardan koruyacak bolluk vardır.”¹⁰⁴

Koraltan, bu sözlerinin ardından Saraçoğlu Hükümeti’nden bir ricada bulunmuştu. Savaş yıllarının iktisadi ağırlığını artarak hissettirdiği bir dönemde hükümetin, hazinenin yükünün artmasını göze alarak sabit gelirliler için önlemler almaya başlamasını olumlu karşıladığını söylemişti. Bu bağlamda verginin bir kısmı aynı olarak alınacağından, iki milyon kadar dar gelirli için yiyecek maddelerinin hükümet tarafından aynı olarak verilmesini istemiş, böyle bir uygulamanın genel hayatta ferahlık yaratacağını savunmuştu.¹⁰⁵

Refik Bey, memurların gıda maddeleri ihtiyacını karşılamak üzere Bursa Valisi olduğu dönemde de benzer bir istekte bulunmuştur. Ancak, Meclisteki talebinden farklı olarak, 31 Ekim 1941’de Başbakanlığa gönderdiği yazıda, memurlara gıda maddeleri vererek, maaşlarına 15-20 liralık zam yapmak yerine gıda maddelerinin kendilerine ucuz bir şekilde verilmesi gerektiğini savunmuştur.¹⁰⁶ Refik Bey, Toprak Mahsulleri Vergisi münasebetiyle Mecliste yaptığı konuşmayı, vergiyi destekleyen şu sözlerle sonlandırmıştır: “Arkadaşlar, toprak mahsulleri vergisi Büyük Türk milletinin mukaddes varlığı için alınmaktadır, helal olsun.”¹⁰⁷

Toprak Mahsulleri Vergisi hakkında değerlendirmelerde bulunan Başbakan Şükrü Saraçoğlu, Koraltan’ın eleştirilerine ve taleplerine karşılık vermiştir. Koraltan’ın isim vermeden Refik Saydam dönemini eleştirmesine içerleyen Saraçoğlu, o dönemde her alınan tedbirde imzası ve oyu olduğunu, bazı tedbirlerin olumlu, bazılarının ise olumsuz sonuçlar verdiğini, bu durumdan arkadaşları ile birlikte aynı oranda sorumlu olduğunu söyleyerek Saydam’a sahip çıkmıştır. Koraltan’ın, gıda maddelerinin aynı olarak verilmesi konusundaki ricasına istinaden, güçleri yettiği kadar dar gelirlileri gözeteceklerini, piyasa pahalı olduğu zamanlarda

¹⁰⁴ A.e., s.18.

¹⁰⁵ A.e., s.18-19.

¹⁰⁶ Tuğluoğlu, a.g.e., s.358.

¹⁰⁷ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Dönem:VII, C.III, 04.06.1943, s.19.

ürünleri piyasadan ucuza vermek için çalışacaklarını, memur aileleri için alınan tedbirlerin de genişletileceğini söylemiştir.¹⁰⁸

Vergi hakkındaki kanunun Mecliste görüşülmesi esnasında, Koraltan'ın gerekli tedbirleri almadığı gerekçesiyle önceki Başbakan Saydam'ı eleştirmesi, buna karşın serbest piyasa şartlarını sağladığı için Şükrü Saraçoğlu'nu övmesi dikkat çekmiştir. Hâlbuki İaşe Müsteşarlığının kaldırılmasına paralel olarak gıda maddelerindeki fiyatları serbest bırakan Saraçoğlu Hükümeti'nin ilk yıllarında savaş döneminin en yüksek enflasyon oranlarıyla karşılaşmış, karaborsacılık piyasalara hâkim olmuştur. Sıkıntıları hafifletmek için uygulamaya konulan vergiler ise halkın tepkisini çekmiş, ekonomi yönetimi konusunda Saydam Hükümeti aranır olmuştur.

Durum böyle iken Koraltan'ın, rahmetli Başbakan Saydam'a yüklenmesi, Bursa Valiliği döneminde aralarında ortaya çıkan gerginlikle açıklanabilir. O dönemde Koraltan, merkeze yazdığı yazıların dikkate alınmayarak, kendisine işiyle meşgul olması yönünde cevap verilmesine oldukça üzülmüştü. Ayrıca Celal Bayar'ın, Saydam tarafından takip ettirildiğini düşünüyor, buna tepki gösteriyordu. Dolayısıyla bu vergi münasebetiyle Mecliste Saydam Hükümeti hakkında yaptığı eleştiriler, Bursa Valiliği dönemine ilişkin hatıraları ile birebir örtüşmüştür.¹⁰⁹

Refik Bey'in, süre sınırı konulmasına ilişkin talebinin dikkate alınmadığı Toprak Mahsulleri Vergisi, 1943 yılında uygulamaya konuldu. 1944 yılında ise bazı değişikliklerle güncellendi. Görüşmeler esnasında, kanunun uygulanması konusunda fazla mesaisi görülen valilere, iki maaşa kadar ikramiye verilmesini öngören 53.madde tartışmaya yol açmıştı. Bu tartışmaya, altı yıl kadar valilik görevinde bulunmuş olan Refik Koraltan da katılmış, 53.maddenin valiler bakımından faydalı olmayacağını iddia etmişti. İkramiye konusunun, devletin şehirlerdeki en büyük temsilcisi olan valilerin kıymet ve otoritelerini zedeleyeceğini, böyle bir maddenin konulmasını valilerin de üzüntüyle karşılayacaklarını söylemiş, konuşmasını şu sözlerle tamamlamıştı:

“Valiler zaten Devletin kendilerine verdiği bütün vazifeleri, Cumhuriyet Valisine yakışan bir şekilde eda etmekte ve eda etmek mevkiindedirler. Böyle bir hüküm konduğu zaman halk ve müstahsil şöyle bir mana çıkaracaktır: Vali kendisinin alacağı ikramiye için

¹⁰⁸ A.y.

¹⁰⁹ Koraltan, a.g.e., s.77.

durmadan uğraşmaktadır. Bu hal, Cumhuriyet Hükümetinin kuvveti varlığıyla, şerefiyle vilayetlerde şerefli mümessili mevkiinde bulunan valilerin halk nazarında kadir ve kıymetini küçültür. Kaldırılmasını dilerim.”¹¹⁰

Devam eden görüşmelerde, verginin toplanmasıyla ilgili olarak valilere ikramiye verilmesinin uygun olmadığı düşüncesi ağırlık kazanmıştır. Neticede, Refik Bey’in de desteklediği, Kastamonu milletvekili Tezer Taşkıran’ın 53.maddenin kaldırılmasına ilişkin önergesi kabul edilmiştir.¹¹¹

7 Ocak 1946’da kurulan Demokrat Parti’nin, devletçilik karşıtı liberal ekonomi politikaları takip edeceğinin anlaşılmasının ardından, 1943’te uygulamaya konulan ve üreticiler açısından sıkıntılara yol açan Toprak Mahsulleri Vergisi, 23 Ocak 1946’da yürürlükten kaldırılmıştır.¹¹²

Bu verginin çıkarılması esnasında, süre sınırlaması ibaresinin konulması şartıyla, destek verenlerin başında Refik Koraltan da yer almıştır. Tarımsal üreticilerin, ürünlerinin belirli kısımlarını hükümetin tayin ettiği fiyatlardan, devlet kuruluşlarına satmasını zorunlu kılan özelliği ile köylülerin artan tepkisine yol açan vergi, Cumhuriyet Halk Partisi’ne karşı artan muhalefetin tetikleyici unsurlarından biri olmuştur. Bütün olarak bakıldığında Toprak Mahsulleri Vergisi, Demokrat Parti’nin ilk günlerinde parti tabanını genişleten sonuçlar doğurmuştur.

2.2.3. Altın Paranın Şekli

12 Mayıs 1944’te yapılan oturumda Türk harfleriyle bastırılacak altın paranın şekli Meclisin gündemini meşgul etmiş, altın paraların üzerine basılacak kişiler tartışma konusu olmuştur. Hükümet teklifi ve encümen tutanağında paralar üzerinde Cumhurbaşkanı İsmet İnönü’nün resminin konulması öngörülmüştür. Celal Bayar, hükümet teklifi görüşülürken cumhuriyetin 20.yıl dönümü dolayısıyla bastırılacak paralarda cumhuriyetin ve yeni harflerin kurucusu olan Atatürk’ün de resimlerinin olduğu paralar bastırılmasını istemiştir. Teşkilat-ı Esasiye Encümeni Başkanı Mümtaz Ökmen, Bayar’ın bu isteğinin anlayışla karşılandığını, hükümetçe uygun görülecek oranda Atatürk’ün resmiyle süslenmiş paranın basılacağını söylemiştir.

¹¹⁰ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Dönem:VII, C.IX, 24.04.1944, s.227-228.

¹¹¹ A.e., s.230.

¹¹² Şerafettin Turan, **İsmet İnönü Yaşamı, Dönemi ve Kişiliği**, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 2000, s.280-281.

Bununla birlikte Yusuf Hikmet Bayur gibi bazı milletvekillerinin Atatürk resimli paraların fazla ya da yarı yarıya basılması taleplerinin mümkün olmadığını, bastırılacak paralarda Devlet Başkanı İnönü'nün resminin olmasının asıl olduğunu açıklamıştır.¹¹³

Tartışmaların hararetlenmesi üzerine Refik Koraltan da söz almıştır. Encümen Başkanı Mümtaz Ökmen'in, paraların üzerine İnönü'nün resminin basılmasını savunurken kullandığı sözlerin, Atatürk ile İnönü arasında bir ayrıma yol açabileceğine işaret etmiş, Atatürk ve İnönü'nün birbirlerinden ayrı düşünülmemeyeceğini şu sözlerle açıklama ihtiyacı hissetmiştir:

“Arkadaşlar; Atatürk, İnönü adı yalnız Devlet Reisi olarak değil, yalnız Cumhuriyet Reisi olarak değil, Büyük Türk milletinin ebedi hayatında ebediyen sembol olarak kalacak, milli kahraman olarak beraber yürüyecektir. Kimin hatırına gelir ki böyle mevzular konuşulurken şu veya bu şekilde bir ayrılık düşünülün? Böyle bir vahime dimağımızın içine geçerse, inkılâbın bütün kutsiyetini sezen sizler namına söylüyorum, dimağımızı parçalarız. Kemal Atatürk, İnönü bu milletin kurtuluş ve kuruluş tarihinde ebediyen milli kahraman olarak kalacaklardır ve böyle yaşayacaklardır. Onların adı nihayet bir gün çürüyecek; toprak olacak olan maden üzerine, taş üzerine değil, milletin kalbine yazılmıştır. Bu, böyledir. Her yerde, her zaman, tarihin her devrinde böyle olacaktır. Bu aziz ve ebedi varlıklar hepimizin, bütün milletin kalbindedir.”¹¹⁴

Görüşmelerin ardından Yusuf Hikmet Bayur'un basılacak paraların yarısında Atatürk'ün, yarısında İnönü'nün resimlerinin bulunmasına dair verdiği önerge oya sunulmuş, kabul edilmemiştir. Sonuçta, encümen tutanağında olduğu şekliyle oya sunulan teklif kabul edilmiştir.¹¹⁵

Tartışmalara dâhil olan Koraltan'ın, Atatürk ve İnönü'nün kahramanlıklarına bahisle birbirlerinden ayrı düşünülmemeyeceklerini savunmasının gerçek hislerini yansıtmadığı söylenebilir. Çünkü sadece bir yıl sonra bu iki kahramanı ayıran siyasi pozisyonun öncülüğünü yaparak, tek parti döneminin bütün sorumluluğunu İnönü'ye yükleyecek ve bir daha eleştiri oklarını ondan ayırmayacaktır.

¹¹³ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Dönem:VII, C.X, 12.05.1944, s.69-73.

¹¹⁴ A.e., s.76.

¹¹⁵ A.e., s.78-79.

2.2.4. 1945 Yedi Yılı Aylık Bütçesi: Basın Hürriyeti ve Güven Oylaması

Mecliste, Çiftçiye Toprak Dağıtılması ve Çiftçi Ocakları Kurulması Hakkında Kanun Tasarısı'nın görüşülmesine 14 Mayıs 1945'te başlanmıştır. Yaşanan tartışmalar sonucu görüşmelerin uzaması üzerine bu tasarıya ara verilmiştir. Ardından, 1945 yılı yedi aylık bütçesi gündeme alınmıştır. 21 Mayıs 1945'te başlayan görüşmelerde, iktisadi konuların yanında daha önce hiçbir bütçe görüşmesinde olmadığı kadar siyasi konular da ele alınmıştır. İlk gün yapılan oturumda Feridun Fikri Düşünel, Emin Sazak, Hikmet Bayur ve Adnan Menderes'in hükümete yönelik eleştirileri dikkat çekmiştir. Bütçe görüşmelerin ikinci günü, tartışmaların siyasî boyutu ağırlık kazanmıştır.¹¹⁶

22 Mayıs 1945'te yapılan Basın ve Yayın Genel Müdürlüğü bütçesi görüşmelerinde Refik Koraltan da söz almıştı. İkinci gün yapılan bu görüşmede konuşan Erzincan milletvekili Şükrü Sökmensüer, özellikle İstanbul basınının, Meclis görüşmelerini yanlış yansıttığını, bunun basın hürriyeti olamayacağını söylemiştir. Ardından kürsüye gelen Gaziantep milletvekili Cemil Sait Barlas, İstanbul gazetelerinden iki örnek vererek, basına yönelik eleştirilerin dozunu arttırmıştır. Dünya ve ideolojileri bilinen bir çiftin toprak davasını düşündüklerini belirtmiştir. Barlas, bu ifadesiyle Tan gazetesi yazarlarından Zekeriya ve Sabiha Sertel'i kastetmişti. İkinci olarak, gazetelerde imzasız baş makaleler yayınlayan bir kişinin Meclise yönelik ağır eleştirilerde bulunduğunu açıklamıştır. Bu durumun takibata engel olduğunu söylemiş, konuşmasını Fuat Köprülü'yü işaret eden şu sözlerle tamamlamıştır: "Fakat her ne olursa olsun ve hatta icap ederse bu adamı bugün üniversiteden, icap ederse hususi bir kanunla dahi kolundan tutulup atılmasını Sayın Başbakan'dan rica ederim."¹¹⁷

Basına yönelik yapılan eleştirileri takiben söz alan Bingöl milletvekili Feridun Fikri Düşünel, bu eleştirileri ağır bulduğunu açıklamıştır. Her vatandaşın, her gazetecinin milletvekillerinin açıklamaları üzerinde dilediği gibi değerlendirmelerde bulunma yetkisine sahip olduğunu, Anayasa'nın vatandaşlara bu hakkı verdiğini söylemiştir. Meclis görüşmeleri hakkında basında çıkan haberlerin

¹¹⁶ Cemil Koçak, *İkinci Parti: Türkiye'de İki Partili Siyasî Sistemin Kuruluş Yılları (1945-1950)*, C.I, İstanbul, İletişim Yayınları, 2010, s.234-236.

¹¹⁷ *T.B.M.M. Tutanak Dergisi*, Dönem:VII, C.XVII, 22.05.1945, s.248-251.

anlayışla karşılanması gerektiğini vurgulayan Düşünsel, bu durumu basın hürriyeti kapsamında değerlendirmiştir.¹¹⁸

Refik Koraltan, devam eden görüşmelerde, konu hakkında söz alma niyetinde olmamasına rağmen konuşmaları dinledikten sonra üzüntüye kapılarak, kürsüye gelme ihtiyacı duyduğunu belirtmiştir. Bakanlar Kurulundaki arkadaşlarının, beğenerek getirdikleri kanunlar ve işler eleştirildiğinde, üzüldüklerini veya kendi bakış açılarını daha kuvvetli savunmaya çalıştıklarını öne sürmüştür. Konuşmasına, yönetimin Mecliste yapılan eleştirilere tahammül edemediğini ortaya koyan, kürsü ve basın hürriyetinin demokrasinin gereği olduğuna vurgu yapan şu sözlerle devam etmiştir:

“Diyorum, niçin bu arkadaş darılıyor. Şimdi anlıyorum ki, tenkit acı imiş. Vaziyet şu şekli aldı. Burada Toprak Kanunu dolayısıyla arkadaşların çok kıymetli düşüncelerini bu kürsüden söylediler. Tabii neticeyi takdir edecek Yüksek Meclisin kararı olacaktır. Bu konuşmalar sırasında ileri, daha etraflı, daha geniş mütalâalar da görüldü. Elbette kürsünün hakkı budur. Herkesin kendine göre bir görüşü vardır. Onun o ölçüde mütalâasını söylemek mecburiyetindedir. Bu mütalâalardan bazılarını gazete mensuplarından, yazıcılardan bir kısmı kendi anlayışı, kendi duyusu ve görüşü gibi tetkik ve tahlile başladılar. Bundan bazı mütalâaların tenkidi çıktı. Derhal müteessir olur bir hava görmekteyim. Arkadaşlar; hürriyetin müdafii yine hürriyettir. Tenkitten zarar gelmez. Söylenmeyenden zarar gelir, fısıltıdan zarar gelir, kuytu yerde söylemekten zarar gelir. Millete maledilen; milletin olan hiçbir meseleden yılmayız. O daima kuvvet ifade eder. İşi bu görüş ve bu anlayışla aldıktan sonra falan gazetede şu veya bu şekilde tenkit edilmesi, yazı yazılmasının bu kürsüden teşrii masuniyetin mutlak manasını taşıyan, bu kürsüden şu veya bu arkadaşın bilhassa hususiyetleri işaret edilerek konuşulmasından fayda görenlerden değilim. Kaldı ki, Devlet teşkilatımız içinde bir de basın ve yayın adını alan bir teşekkül vardır, sonra Cumhuriyet savcıları vardır, sonra adalet müesseselerimiz vardır. Eğer hakikaten gazetelerimizin neşriyatında cemiyetin nizamını, huzurunu bozacak bir tertip ve bir hususi maksat görülüyorsa bu teşkilatın Devlet mekanizması içinde işleyen ve daima tetkikte bulunması gereken vazifelerinde asla ihmale gitmeyen müesseselerimiz derhal cemiyetin nizamını bozanları adaletin huzuruna çıkarabilirler. Ne mâni vardır. Biz herhangi millet işlerini, memleket işlerini ancak yapıcı zihniyetle bu kürsüde böylece söylediğimiz zaman gene bir cemiyet kürsüsü milletleri aydınlatmak, milletleri hazırlamak milletleri daha iyiye daha

¹¹⁸ A.e., s.251-252.

ileriye götürmek mevkiinde olan ve milletin malı olan matbuat kürsüsünde böylece her türlü kayıttan, ancak yapıcılık kaydıyla -Yıkıcılık değil asla- yapıcı olmak şartıyla bir takım sıkı kayıtlardan şu veya bu şekilde hücumlardan hele onların bulunamayacağı yerdeki hücumlardan kendimizi koruyalım. İnkılâp budur, Cumhuriyetin faydası budur, demokrasinin manası budur arkadaşlar.”¹¹⁹

Koraltan konuşmasında, çiftçiye toprak dağıtılması hakkındaki kanun tasarısı dolayısıyla Mecliste yaşanan tartışmaları yansıtan basın mensuplarını savunmuş, toplum kürsüsü olarak adlandırdığı basının, yapıcı olması koşuluyla değerlendirmelerine açık olunmasını istemiş, cumhuriyet ve demokrasinin bu anlama geldiğine vurgu yapmıştır. İsim vermese de, basın hürriyeti kapsamında savunduğu gazeteciler arasında Cemil Sait Barlas’ın sert sözlerle eleştirdiği Tan gazetesi yazarları Zekeriya ve Sabiha Sertel ile isimsiz yazılar yazan Fuat Köprülü de yer almıştır.

Tan gazetesi, çiftçiye toprak dağıtımı konusunda olduğu gibi bütçe görüşmeleri ve yaşanan tartışmaları da yakından takip ederek, geniş yer vermeye devam etmiştir. Çiftçiye toprak dağıtılması konusunda olmasa da, bütçe görüşmeleri sırasında yaşanan demokrasi ve basın hürriyeti ağırlıklı siyasi tartışmalarda, Koraltan’ın Sertel çiftiyle paralel görüşler taşıdığı görülmüştür.

Sabiha Sertel, o günlerdeki bir yazısında Türkiye’nin daha geniş bir demokrasiye geçmesi, halkın kendi çıkarlarını savunabileceğine inandığı kişiyi her türlü baskıdan uzak olarak seçmesi, demokrasinin kâğıt üzerinde kalmayarak uygulanması gerektiğini yazmıştır.¹²⁰ Zekeriya Sertel de, aynı dönemde totaliter zihniyetin ifadesi olan ve anayasanın hükümlerini inkâr eden kanunların demokrasi ilkeleri ve anayasa esaslarına göre düzenlenmesi gerektiğini vurgulamıştır.¹²¹

Bununla birlikte Koraltan’ın, Sertel çifti ve Fuat Köprülü ile ilgili, o döneme ilişkin anılarında ağır eleştirilerde bulunduğu görülmüştür. “Tescilli komünist” olarak adlandırdığı Sertel çiftiyle bir arada bulunmak istemeyen Koraltan, dörtlü takrir sonrası aynı ortamda buldukları birgün Sabiha Sertel’in elini sıkmayarak arkasını döndüğünü, bir süre sonra da defolup gittiğini ifade etmiştir. Başka bir gün,

¹¹⁹ A.e., s.252-253., Mekki Said, “Görüşmelerin özü”, **Cumhuriyet**, 23.05.1945, s.1.

¹²⁰ Sabiha Sertel, “Türkiye’de Demokrasinin Genişlemesi”, **Tan**, 22.05.1945, s.1

¹²¹ Zekeriya Sertel, “Matbuat Kanunu Anayasaya Aykırıdır”, **Tan**, 26.05.1945, s.1.

Sabiha Sertel ile aynı vagona karşılaştığını, günün konularına dair görüşlerini almak isteyen Sertel'e, kendisiyle asla mülakat yapmayacağını söylediğini belirtmiştir. Koraltan aynı dönemde Fuat Köprülü için ise memleket meselelerine kayıtsız, laubali bir insan tanımlamasında bulunmuştur.¹²²

Devam eden bütçe görüşmeleri esnasında hükümete yönelik ciddi eleştirilerde bulunulmuştur. Eleştirilerden sonra söz alan Koraltan, bu yönetimin bütçe uygulamalarını gerçekleştiremeyeceğini şu sözlerle dile getirmiştir:

“Efendim, maksadım bütçenin aleyhinde konuşmaktı. Fakat bütçenin gerek umumi heyet üzerinde, gerek bölümleri üzerinde konuşan arkadaşlar, hakikatleri o kadar belirttiler ki, kanaatimce, söylenecek bir söz kalmadı. Şimdi, bu kadar gerçekleri çırılçıplak ortaya koyduktan sonra, bu bütçenin tatbikini hangi heyete emanet edeceğiz?”¹²³

Konya milletvekili Osman Şevki Uludağ'ın araya girerek, böyle bir şeyin olmadığını söylemesine tepki gösteren Koraltan, konuşmasını şu sözlerle tamamlamıştır:

“Var mı yok mu, çıkar siz de söylersiniz. Bunu şimdi yüksek Kamutayın vereceği reylerin rengi tayin edecektir. Takdir sizindir, başka söyleyecek bir şey yok.”¹²⁴

Koraltan'ın bu sözlerinden sonra 1945 yılı yedi aylık bütçesi oylamaya sunulmuştur. 1944 yılı bütçesine Celal Bayar, tek başına red oyu vermişti. Bu defa, 373 milletvekilinin katıldığı oylamada beş milletvekili bütçeye red oyu kullanmıştır. Bu milletvekilleri arasında Emin Sazak ile birlikte Demokrat Parti'nin dört kurucusundan olan Refik Koraltan, Celal Bayar, Adnan Menderes ve Fuat Köprülü de yer almıştır. Böylece muhalefet partisini kuracak olan bu dörtlü ilk kez bir araya gelmişti.¹²⁵

¹²² Koraltan, **a.g.e.**, s.96-97.

¹²³ **T.B.M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem:VII, C.XVII, 29.05.1945, s.505.

¹²⁴ **T.B.M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem:VII, C.XVII, 29.05.1945, s.505-506., Mahmut Goloğlu, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi IV: Demokrasiye Geçiş (1946-1950)**, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2013, s.27.

¹²⁵ 1945 yılı Ocak ayında Mecliste görüşülen Şirket-i Hayriye'nin devletçe satın alınması sırasında yaşanan tartışmalar sonucunda da benzer bir tablo yaşanmış, yedi milletvekili red oyu vermişti. Arif Çubukçu, Ali Rıza Erem, İzzet Arıkan, Muhtar Berker, Münir Birsnel, Recep Peker ve Hazım Atıf

1945 yılı bütçe görüşmeleri, Meclisteki muhalif milletvekillerinin iyice belirginleşmesine yol açmıştır. Hükümete karşı esaslı eleştirilerde bulunan milletvekilleri, bir süre sonra kurulacak muhalefet partisinin temelini oluşturmuştur. Bu milletvekilleri arasında yer alan Refik Koraltan, bütçe görüşmeleri tartışmalarında açıkça hükümete karşı tavır almaktan çekinmemiştir.

Bütçe oylamasından sonra eleştirileri sert bir dille yanıtlayan Başbakan Şükrü Saraçoğlu, Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu dolayısıyla Emin Sazak'ı, bütçe görüşmeleri dolayısıyla Hikmet Bayur'u hedef almıştır. Burada dikkat çeken, Saraçoğlu'nun, muhalefet partisini kuracak olan dörtlüye karşı bir tutum içine henüz girmemesi olmuştur. Saraçoğlu, konuşmasından sonra hükümet için güven oylaması yapılmasında ısrar etmiştir. Bu defa 366 milletvekilinin katıldığı oylamada yedi güvensizlik oyu kullanılmıştır. Güvensizlik oylarını Refik Koraltan, Celal Bayar, Adnan Menderes, Fuat Köprülü, Emin Sazak, Hikmet Bayur ve Recep Peker vermiştir. Ret oyu kullananlardan Celal Bayar görüşmeler sırasında hiç söz almamış, Adnan Menderes ise tartışmalara katılmamıştır. Bu dönemde eleştirilere yanıt veren isimler Refik Koraltan ile Hikmet Bayur olmuştur.¹²⁶

Hükümete yönelik eleştiriler sonucunda yönetimde değişiklik yapılmıştır. 31 Mayıs 1945'te Ticaret Bakanı Celal Sait Siren'in yerine Raif Karadeniz getirilmiştir. Yine aynı gün parti içinde liberalleşmeye karşı tutum sergilediği bilinen CHP Genel Sekreteri Memduh Şevket Esendal'ın yerine vekâleten Nafi Atuf Kansu getirilmiştir. İnönü'nün demokrasi vurgusu yaptığı 19 Mayıs konuşması ve Mecliste yaşanan tartışmalardan sonra yapılan bu değişiklikler, muhaliflerin eleştirilerinin dikkate alındığını göstermiştir.¹²⁷

2.2.5. Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu Tasarısı

Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren üretimin arttırılması ve ülkenin sanayileşebilmesi için feodal ilişkilerin ortadan kaldırılması yönünde girişimlerde bulunulmuştur. Ancak büyük toprak sahiplerinin direnci toprak reformunun gerçekleştirilmesini engellemiştir. Özellikle İkinci Dünya Savaşı sırasında, toprak

Kuyucu ret oyu kullanan isimler arasında yer almıştı. Ancak bu iki oylama esnasında ret oyu kullanan isimler birbirinden farklı olmuştur. Bu durum, o zamana kadar muhalif milletvekillerinin bir grup oluşturamadığını göstermiştir. Bkz.; Cemil Koçak, **İkinci Parti**, C.I, s.243.

¹²⁶ Koçak, **İkinci Parti**, s.246., Koçak, **Yakınçağ Türkiye Tarihi 1908-1980**, s.176., “7 kırmızı oyu kimler verdi?”, **Cumhuriyet**, 30.05.1945, s.1.

¹²⁷ Koçak, **Yakınçağ Türkiye Tarihi 1908-1980**, s.176-177.

ürünlerinin üretim ve dağıtımında yaşanan sıkıntılar, çiftçiyi toprak sahibi yapma konusunu yeniden gündeme getirmiştir.¹²⁸

17 Ocak 1945'te Meclise gönderilen Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu Tasarısı'nın görüşülmesine, 14 Mayıs 1945'te başlanabilmiştir. Ancak, kısa bir süre sonra tasarının görüşülmesine ara verilmiş, bu esnada İnönü'nün 19 Mayıs konuşması ve 1945 yılı yedi aylık bütçe tasarısı gündemi meşgul etmiştir. Bu gelişmelerin ardından, Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu Tasarısı yeniden Meclis gündemine gelmiştir. İki aşamadan oluşan görüşmelerde, muhalif milletvekillerinin giderek artan itirazları, CHP içinde geri dönüşü olmayacak ayrılıkları gün yüzüne çıkarmış, muhalefet partisinin kurulmasına zemin hazırlayan süreci hızlandırmıştır.

Hükümet tasarısına göre kanun, topraksız ya da az topraklı çiftçiye toprak verilmesini, tarımsal alanların sürekli işletilmesini ve arazi mülklerinin aşırı derecede büyümelerini önlemeyi amaçlamıştır. Dağıtılacak toprakların hazine arazileri ve kamulaştırılacak olan özel arazilerden sağlanması öngörülmüştür. Bu kanun ile hükümetin, özellikle feodal tarzdaki yapıları tasfiye etmek istediği ortaya çıkmıştır.¹²⁹

Tasarının 17.maddesinde, 5.000 dönümlük üst mülkiyet sınırı belirlenmekle birlikte, toprağın yetersiz olduğu durumlarda topraksız ya da az topraklı köylüye dağıtmak üzere 50 dönüme kadar olan arazilerin kamulaştırılabileceği ifade edilmiştir. 21.maddede ise kamulaştırmaların, arazilerin gerçek bedeli yerine arazi vergisine esas olan tutar üzerinden hesaplanacağı açıklanmıştır. Tasarının tümüne karşı bir tutum takınmaktan kaçınan toprak sahiplerinin sözcüleri, meselenin ruhunu teşkil eden bu iki maddeye odaklanarak, bu maddeleri kanundan çıkarmak ya da en azından yumuşatmak için çaba sarf etmişlerdir. Bu bağlamda, 17.maddeye yapılan itirazlarda Adnan Menderes, 21.maddeye yapılan eleştirilerde ise Refik Koraltan ön plana çıkmıştır.¹³⁰

Koraltan anılarında, hükümetin güya toprak reformu yapmak düşüncesi ile Meclise bir tasarı sevk ettiğini, tasarıyı incelemek üzere kurulan encümeni dinleyici olarak takip ettiğini, kanunun içerdiği hükümlerin birçok toprak sahibini üzeceğini,

¹²⁸ Şerafettin Turan, **Türk Devrim Tarihi IV: Çağdaşlık Yolunda Yeni Türkiye (Birinci Bölüm) (10 Kasım 1938-14 Mayıs 1950)**, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1999, s.168.

¹²⁹ Tezel, **a.g.e.**, s.382-383.

¹³⁰ Cem Eroğul, **Demokrat Parti: Tarihi ve İdeolojisi**, 3.bs., Ankara, İmge Kitabevi, 1998, s.28.

buna karşın az sayıda toprak sahibini ümitlendireceğini açıklamıştır. Ona göre bu tasarı, bir seçim yatırımından ibaret olmuştur.¹³¹

2.2.5.1. Tasarının İlk Aşaması

Çiftçinin topraklandırılmasıyla ilgili sorunların başında toprakların sahiplerinden nasıl alınacağı gelmiştir. 1924 Anayasası'nın 74.maddesi, kamu yararı olmadıkça ve değer pahası peşin verilmedikçe hiç kimsenin malının kamulaştırılmayacağını ifade ediyordu. Ancak peşin ödeme konusu güçlükler yarattığı için 5 Şubat 1937'de anayasa değişikliğine gidilmiştir. Bu kapsamda esnetilen maddeye göre, kamulaştırma bedellerinin ödeme biçimlerinin özel yasalarla belirlenmesi kabul edilmiştir.¹³²

Encümende ve Mecliste tasarımı yakından izleyen Koraltan, 14 Mayıs 1945'te, görüşmelerin başladığı ilk gün, tasarının bütünü hakkında söz almıştır. Oldukça uzun bir konuşma yapan Refik Bey'in, Anayasa'dan ve 1937 yılında gündemi meşgul eden toprak dağıtılması konusundaki düzenlemelerden örnekler vermesi, tasarıyla ilgili ciddi bir hazırlık yaptığını göstermiştir.

Koraltan konuşmasına, çok önemli bulduğu bu konunun, hukuki kaideler bakımından incelenmesinde fayda gördüğü için söz aldığını belirterek başlamıştır. Meclisin, kökleri geçmişe uzanan bir davayı, gerçek ihtiyaçların gereklerine uyarak çözmek yoluna girdiğini belirtmiştir. Yurt çocuklarının hepsine, çalışmak ve refah içinde yaşama kolaylığı sağlamak anlamına gelen kanunun esasına, taraftar olmamanın mümkün olmadığını açıklayan Refik Bey, uygulamada kimlere ve nerelerde toprak verileceğinin kesinlik kazandırılmasına vurgu yapmıştır. Bu kapsamda, ihtiyacın tam olarak belirlenmesini, hangi bölgelerde toprak dağıtılacağına toprağı alacaklara ve vereceklere söylenmesini, aksi durumda tarımsal üretimde zaafı yaşanabileceğini öne sürmüştür.

Bunlar belirlendikten sonra ihtiyacın nasıl karşılanacağı, kimden ve nasıl toprak alınacağı sorularının kesinlik kazanması gerektiğine değinmiştir. Bu aşamalar esnasında, yıllardan beri üzerinde işlenilerek kurulmuş, kökleşmiş hukuk kurallarının gözetilmesinin zorunlu olduğunu söylemiştir. Konuşmasına, mal güvenliğinin

¹³¹ Koraltan, a.g.e., s.82.

¹³² Turan, **Türk Devrim Tarihi IV (Birinci Bölüm)**, s.169.

düşünce hürriyeti gibi dikkate alınması gereken temel konulardan olduğuna vurgu yapan şu sözlerle devam etmiştir:

“Önemli bir konuyu halledeceğiz, bir yarayı saracak, ona ilaç koyacak ve o acıyı dindireceğiz derken bütün bünyeyi ve o bünyeyi dim dik yaşatan asıl temeli de sağlamak ve daima sağlam tutmak zorundayız. Medeni bir topluluğun her şeyden önce ve her şeyin üstünde ve büyük bir dikkatle üzerinde duracağı konu düşünmek, söylemek, yazmak, toplanmak, fikirlerini yaymak ve nihayet oturmak ve temellük etmek teminatının sağlanmasıdır. Tarih boyunca insanların savaşı hep bu esasların teminata bağlanması üzerine toplanır. Eğer bir kimse yaşadığı yerde serbest düşünemez, söyleyemez, toplanamaz, oturamaz, vicdani duygularını serbest işletemez, mal edinemez, edindiği malı elinde tutacak ve ondan sürekli olarak faydalanmak teminatından mahrum kalırsa öyle bir topluluğun devamlı olacağını sanmak güçtür.”¹³³

Türk Milletinin, kurduğu müesseseler bakımından medeni dünyanın saygısını kazandığını, eksikler varsa da ileri görüşlülüğün sınırları içinde giderme kararlılığında olduklarını belirten Koraltan, toplumsal adalet adına, demokrasi esasları ve devletin temel taşı olan anayasa hükümleri kapsamında, tasarıdaki en önemli eksiğin giderilmesini istemiştir. En önemli eksikliği şu çarpıcı sözlerle dile getirmiştir:

“Arkadaşlar, bu tasarının ruhu, kim ne derse desin, Ali'nin malını alıp Veli'ye vermektir. Bir vatandaş babasından ve ecdadından kalan bir mülkünü şahsi emekleriyle arttırdıktan sonra büyük bir gayret ve fedakârlıkla ve yıllar boyunca işlemiş, ilerletmiş ve böylece çocuklarına ve yuvasına, dolayısıyla içinde yaşadığı camiaya faydalı olmuş. Günün birinde bu adamın mülkünün bir kısmını elinden alıyorsunuz. Böyle bir hareketin başka bir deyimle bu yolda yapılacak bir ameliyenin o vatandaşın hayatında, durumunda ve bütün ailesi efradı üzerinde yapacağı depremi düşünmek bile insanı içinden sarsmaz mı? Bu sarsıntıların hududunu genişletiniz. O insanların kurduğu cemiyetin bünyesine sağlam olarak bakılabilir mi? Meseleyi toplu olarak şöylece ifade etmek doğru olur; bir tarafta bir yığın

¹³³ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem:VII, C.XVII, 14.05.1945, s.70.

ihtiyaç içinde bunalan insanlar, diğer yanda hayatını genişletmiş müreffeh ve varlık içinde insanlar. Meşhur sözdür, biri yer biri bakar, kıyamet ondan kopar.”¹³⁴

Konuşmasına devamla birey ve toplumun sosyal hukuk bakımından çıkarlarını dengelemek gerektiğini belirten Refik Bey, bu zorunluluğun nasıl karşılanacağını sormuştur. Zaruretlere miktarınca takdir olunmasının eski bir hukuk kuralı olduğunu hatırlatmış, aksi durumda derdi tedavi etme yerine bütün bünyeyi tehlikeye atacak sonuçlar doğabileceğini söylemiştir. Hürriyet haklarını sağlama durumunda olan devletin böyle bir işi yapmaya hakkı ve yetkisi olmadığını ifade etmiş, bu düşüncenin bütün hak ve hürriyetlerin temeli olan emniyeti bozacağını savunmuştur.

Koraltan, bu açıklamalarından sonra diğer bir sorun olarak gördüğü, kamu çıkarı dolayısıyla alınacak toprakların değerini vermenin önemine işaret etmiştir. Ona göre tartışmaların iki odak noktası vardır. Bunların ilki dağıtılacak toprağı vatandaştan alırken hangi esasların dikkate alınacağı, ikincisi ise kamulaştırılan toprakların karşılığı olarak ne kadar ödeneceğidir. Zorluğu bu şekilde ortaya koyan Refik Bey, sorunu Anayasa bakımından şu sözlerle değerlendirmiştir:

“Bir defa Anayasamız vatandaş mülkünün hiçbir suretle elinden alınamaz olduğunu tespit etmiş bulunuyor. Ana prensip budur. Mutlak olan bu hükmü şu kayıtlarla kayıtlandırıyoruz. Anayasanın 74 ncü maddesi: Kanun faydasına gerekli olduğu usulüne göre anlaşılmadıkça ve özel kanunları gereğince değer pahası peşin verilmedikçe hiçbir kimsenin malı ve mülkü kamulaştırılmaz. Demek ki, bir vatandaşın mülkü elinden alınabilmesi için 1-Bir zaruret ve ihtiyaç olacak, 2-Bu zaruret ve ihtiyaç amme menfaati mülahazasından doğacak, 3-Özel kanunlarına göre değer pahası peşin verilecek.”¹³⁵

Bu noktada, 5 Şubat 1937’de Başbakan İsmet İnönü ve arkadaşlarının, Anayasa’nın 74.maddesine, devletleştirmek için alınacak toprak ve ormanların kamulaştırılması karşılığı ödenecek bedel ve ödeniş şeklinin özel kanunlarla gösterilmesini teklif ettiğini hatırlatmıştır. Ayrıca, teklifin görüşülmesi sırasında dönemin İçişleri Bakanı Şükrü Kaya ve Başbakanın, kimsenin tasarruf hukukuna

¹³⁴ A.e., s.70-71., Goloğlu, a.g.e., s.20-21.

¹³⁵ A.e., s.71.

saldırının söz konusu olmadığı, işlenmeyen toprakları işlemek ve işsiz kalan topraksız köylüyü topraklandırmak için bu kanunu yaptıkları şeklindeki sözlerini de anımsatmıştır.

Koraltan, 5 Şubat 1937'deki tasarı esnasında yapılan konuşmalardan örnekler vermeye devam etmiş, söz alanların, toprak kanunu uygulanırken getirilecek kanunlarla, tasarruf sahiplerinin hukuklarının korunacaklarına dair ifadelerine vurgu yapmıştır. Bu bağlamda getirilmek istenen ek kanunla, bir mülkün başkasına verilmesinde kamu menfaati ilkesinin dikkate alındığını savunmuştur. İstimlâk denilen kamulaştırma işinin Anayasa'ya ve çağdaş devletlerin mevzuatlarına göre ancak kamu çıkarı olduğu zaman gündeme gelebileceğini ifade etmiştir. Bir gayrimenkulde mevcut ferdin mülkiyeti yerine diğer bir ferdin mülkiyetini kabul etmenin, kamu çıkarı denilen esasa uygun olmadığını iddia etmiştir.

Bu tarzda yapılacak kamulaştırmalara sıcak bakmayan Koraltan, topraklara el konulacaksa da, değişmez bir hukuk kuralı olarak, her ne gerekçe ve hangi ihtiyacı karşılamak için olursa olsun bir kimsenin mülkünün sadece değer pahası peşin verilerek elinden alınabileceğine vurgu yapmış, aksi durumda bunun gasp olacağını şu sözlerle ortaya koymuştur:

“Buna hukuken imkân yoktur. Böyle bir manayı kabul etmek ve vatandaşların mülkü üzerindeki tasarrufunu ihlal eder. Değerinden az bir para ile almak demek o vatandaşı yıkar, mahveder. Bir kısım vatandaşı koruyalım, müstahsil bir hale getirelim derken yüz yıllardır toprağa kendisini vermiş, hayatını ve ailesini geçindirmek yoluna girmiş, işini düzenlemiş olan milyonlarca vatandaşı mutlak bir aciz ve ıstıraba sevk etmeye kimsenin hakkı yoktur. Yukarıda söyledik; zaruretler, miktarınca takdir olunur. Fazla varsa kendi geçiminden, çalışmasından fazla toprağı kalıyorsa kabul edilecek, adilane ölçü içinde o kısmı ancak değer pahasını vermek suretiyle alabiliriz. Değer paha söylenmese dahi bu mefhum tasarrufun bünyesinde mevcuttur. Filan zamanda vatandaş bir mülk edinmiş, aradan yıllar geçmiş, o zamanki paranın satın alma kudreti değişmiş, istihsal ve istihlak kıymetleri artmış. Şimdi siz vatandaşın elinden diğer bir vatandaşın hususi hayat ve menfaati ve giderek cemiyet nizamı içi[n] emekle meydana getirdiği toprağının değer pahasını vermeden dilediğiniz formüllerle

ve mesela bilmem ne zamanda ve hangi şartlarla tahakkuk ettirilen vergi kıymetleri üzerinden almağa kalkarsanız bunun adı zoralım olur.”¹³⁶

Bu bağlamda demokrasiye de vurgu yapan Koraltan, demokrasi esasları üzerine kurulmuş ve kuruluşunun kaynağı halk için olan halkçı bir devlet yapısında bu gibi yaklaşımlara yer olmadığını söylemiştir. İstimlâk edilecek malın tarafsız olarak değerinin tespit edilebilmesi için tarafların veya devletin seçeceği bir heyetin oluşturulabileceğini belirtmiştir. Anayasa’da ve Medeni Kanun’da kabul edilen hukuk kurallarına aykırı olacak bir yetkinin milletvekillerine verilmesini uygun görmediğini ifade etmiştir. Bu yetkinin Meclise verilmesinin seçim beyannamesine konularak, halka başvurulması durumunda gönül rızasıyla böyle bir yetkiyi kabul edecek tek bir vatandaşın bile bulunamayacağını iddia etmiştir. Milletvekilleri olarak, kendilerini seçenlere değerini vermeden mallarını alacaklarını söyleyemeyeceklerini, ancak kamunun selameti için her fedakârlığı hatta can vergisi ve kan vergisi isteyebileceklerini, bunun da belirli şartlar kapsamında geçerli olduğunu belirtmiştir. Bazı vatandaşların askere giderek, yurda saldırılar karşında kan dökmeleri, diğer bazı vatandaşların ise bu fedakârlıktan istisna edilmelerinin mümkün olmayacağını açıklamış, bu bağlamda hizmette ve fedakârlıkta birlik sağlanması gerektiğine işaret etmiştir. Topraksız çiftçilere toprak verilirken nerede ve kimde fazla bulunursa onun alınması düşüncesinin güzel olmakla birlikte, bunun bir yurt ve insanlık borcu olduğunu söylemiş, neden bu yükün sadece toprağı olanlara yüklendiğini şu sözlerle sormuştur:

“Pekâlâ, toprağı olanlara yüklediğimiz bu yükten hiç toprağı olmadan yüz binlerce ve milyonlarca liralara sahip olan bankalarda paraları yığılı duranlara han, apartman sahibi olanlara hisse yok mu? Neden bu kalkınma ve ilerleme hamlesini yaparken onlara da bir vazife ve bir fedakârlık yüklemiyoruz? Asıl içtimai adalet, asıl Devletçilik alınan ölçülerin camia vicdanında yapacağı akislerin müsavi olmasıdır. Her şeyde müsavat: Ya hep ya hiç!”¹³⁷

Koraltan bu söylemiyle, toprak sahibi olmayan birçok servet sahibinin yurt için yapılacak fedakârlıktan istisna edildiğini savunmuştur. Ancak, Cemil Koçak’ın

¹³⁶ A.e., s.72-73.

¹³⁷ A.e., s.73., *Cumhuriyet*, 15.05.1945, s.3.

dikkat çektiği üzere, İkinci Dünya Savaşı yıllarında, büyük kazançlar sağlayan kentlerdeki savaş zenginlerinden alınması öngörülen Varlık Vergisi Kanunu'nu göz ardı etmiştir.¹³⁸

Daha önce yapılan kamulaştırma işlemlerinde, mülk değerlerinin ödenmesine titizlikle bağlı kalındığını söyleyen Koraltan, toprak tasarısı gerekçesinde bahsedilen 10-15 milyon dönümün, her dönümüne icap eden değer verilmesi durumunda, 100-150 milyon liralık ödeme yapılacağını ifade etmiştir. Dönümüne 20 lira verilmesi durumunda ise maliyetin 200-300 milyon lira olacağını açıklamıştır. 300 milyon lirayı bulabilecek ödemelerin nasıl karşılanacağını, ihtisas ve yetki mevkiindeki Maliye Bakanı'nın düşünerek, çözmesini istemiştir.

Bütçe yetersizliklerinin elinden toprağı alınacak vatandaşları alakadar etmediğini savunmuş, mademki devlet adına ve toplum adına yapılacak bir kamulaştırma faydalı kabul ediliyor, böyle bir durumda devletin, mali formüllerle sorunu temelinden halletmesi gerektiğini açıklamıştır. Bununla birlikte, kamulaştırma bedellerinin astronomik rakamlara ulaşmayacağına inandığını belirtmiştir. Ödeme konusunda korkulacak bir durum olmadığını, çünkü bu paranın, 20 yılda ve toprak verilecek çiftçilerden alınarak ödeneceğini söylemiştir. Sorunu bu şekilde çözenin, adaletin ve Anayasa hükümlerinin gereği olduğuna vurgu yapan Refik Koraltan, sözlerini, neden uzun konuştuğuna dair yaptığı şu açıklamayla tamamlamıştır:

“Arkadaşlar, belki sizleri yordum. Dinlemek müsaadenizi iyi kullanmadım. Fakat yurdun ve yurttaşların bir derdine derman ararken daima ve çok titizlikle, kıskançlıkla göz önünde tutmağa ödevli ve borçlu bulunduğumuz milli bütünlüğü ve milli nizamı koruyan rejimin ana prensiplerinin sarsılmamasına büyük bir önemle dikkat edilmesi düşüncesi beni bu yolda konuşmaya mecbur etti. Hiç şüphesiz hepimizin emeli ve amacı budur. Bu sonucun gereği gibi korunacağına ve bu tasarının bu esaslar içinde tamamlanacağına emin olarak sözlerime son veriyorum. İsbet yüce takdirinizdir.”¹³⁹

Koraltan, genel olarak tasarıya karşı olsa da doğrudan aleyhte bir tutum içine girmekten kaçınmış, bazı maddelerin yumuşatılması konusunda ısrar etmiştir.

¹³⁸ Koçak, **İkinci Parti**, C.I, s.211.

¹³⁹ **T.B.M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem:VII, C.XVII, 14.05.1945, s.74.

Öncelikle bir yurttaşın elinden arazisinin alınarak, bir başkasına verilmesinin hukuk kuralları bakımından uygun olmadığını ifade etmiş, bunun yerine devlet arazilerinin dağıtılması konusuna ağırlık verilmesini istemiştir. Bunun dışında, sadece kamu çıkarının gözetilmesi koşulu ile arazilerin kamulaştırılabileceğini belirtmiştir. Bu açıklamalarının ardından eleştirilerini 21.maddeye odaklayan Refik Bey, konuşmasının büyük bölümünde, kamulaştırılacak arazinin vergiye esas olan bedeli yerine, gerçek değerinin peşin olarak ödenmesi gerektiğine vurgu yapmıştır.

İlk gün yapılan görüşmelerde Refik Koraltan ile birlikte toprak zenginleri olarak bilinen Seyhan milletvekili Cavit Oral ve Eskişehir milletvekili Emin Sazak da tasarımı eleştiren ifadeler kullanmışlardır. İlerleyen günlerde yapılan görüşmelerde Adnan Menderes'in de tasarımı aleyhinde bir tutum sergilediği görülmüştür.

Bu tasarının tümü üzerinde yapılan görüşmelerin bitmesi üzerine 18 Mayıs 1945'te, maddelerin görüşülmesine başlanmıştır. Tasarının ilk maddesinin a bendinde, arazisi olmayan ve yetmeyenler ile çiftçilik yapmak isteyenlere de geçimlerini sağlayacak ölçüde arazi verilmesi öngörülmüştür. Tasarım kapsamında çiftçi olmayanlara da toprak verilecek olması konusu tartışmalara yol açmıştır.

İlk madde hakkında yapılan tartışmalara Refik Koraltan da katılmıştır. Kendisinden önce söz alan İnel milletvekili Şefik Tugay, Seyhan milletvekili Ali Münif Yeğenağa, Bingöl milletvekili Feridun Fikri Düşünsel ve Eskişehir milletvekili Yavuz Abadan ile birlikte maddenin Anayasa'ya aykırı olduğunu savunmuştur. Ali Müfit Yeğenağa'nın vermiş olduğu, çiftçi olmayanlara da toprak dağıtılması ibaresinin tasarıdan çıkarılmasını öngören önerisini desteklemiştir. Çiftçi olmayanlara toprak dağıtılmasını sakıncalı bulan Refik Bey, konuyu Anayasa bakımından şu sözlerle değerlendirmiştir:

“Görüyorsunuz ki, arkadaşlar ana prensiplerden şu veya bu mülâhaza ile genişleme yoluna girince daha kanunun kelimelerinin konuşulması sırasında bile ne kadar geniş anlayış farkları görülüyor. Onun için bir Devletin ve bir milletin Ancak dayanabileceği temel kanun Anayasa Kanunudur. Bu ana kanun hükümleri üzerinde herhangi bir değişiklik yapılırken çok titiz bulunmak, çok kıskanç davranmak zaruridir. İşte 74ncü maddenin birinci fıkrasının değiştirilmesi 1937 yılında teklif edildiği esasında, yapısında amme menfaati yani kamulaştırma prensibi bulunmayan çiftçiyi topraklandırma mevzuundan bir memleket davası olmak mülâhazasıyla anayasanın kamulaştırma prensibine dâhil olsun diye bir tez ileri

sürülmüş ve ancak o miktar ve o ölçü içerisinde bu hüküm konmuştur. Yani çiftçiden toprağı alacaksın, kime? Toprağı veya yeter toprağı olmayan çiftçiye vereceksin, işte zaruret buradadır. Bunu genişletmeye başladınız mı bu anlayış giderek anayasada sınırını genişletir, bu doğru değildir. Anayasanın bir maddesi, yine usulüne müracaat yolu ile değiştirilebilir. Aksi halde şu veya bu düşünce ile istediğimiz gibi, dilediğimiz gibi genişletebiliriz yoluna gidersek, bu zararın ne başında ne de sonunda, durabiliriz. Zaten prensip ayrılışının en tehlikeli tarafı budur. Bu itibarla Feridun Fikri ve Ali Münif Yeğena arkadaşımızın nokta-i nazarları, anayasanın ruhuna tamamen uygundur. Bunda titiz davranalım arkadaşlar.”¹⁴⁰

Tasarının ilk maddesine yönelik devam eden tartışmalarda, maddeyi savunan bazı milletvekilleri asıl amacın esas meslekleri çiftçilik olanların topraklarının yeterli dereceye çıkarılması olduğunu vurgulamışlardır. Bununla birlikte Refik Koraltan’ın da desteklediği, çiftçi olmayanlara toprak dağıtılması ibaresinin maddeden çıkarılmasına ilişkin verilen öneriler reddedilmiş, tasarıda olduğu şekliyle oya sunulan madde kabul edilmiştir. Böylece, yapılan itirazlara rağmen esas mesleği çiftçilik olmayanlara da toprak dağıtılmasının önü açılmıştır.¹⁴¹

18 Mayıs 1945’te yapılan bu görüşmelerin ardından Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu Tasarısı’nın Meclisteki görüşmelerine ara verilmiş, 21 Mayıs 1945’te 1945 yılı yedi aylık bütçesinin görüşülmesine başlanmıştır. Bu arada Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, siyaset ve fikir hayatında demokrasi prensiplerinin daha geniş ölçüde uygulanacağını ifade eden ünlü konuşmasını gerçekleştirmiştir. Bu konuşması daha sonra tek partili rejimin terk edilerek, demokrasiye geçişin başlangıcı olarak kabul görmüştür.

2.2.5.2. Tasarının İkinci Aşaması

1945 yılı yedi aylık bütçe görüşmeleri 1 Haziran 1945’e kadar Meclis gündemini meşgul etmiştir. Muhalefeti belirginleştiren tartışmaların yaşandığı bütçe tasarısı görüşmelerinin ardından, ara verilen Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu Tasarısı’nın görüşülmesine başlanmıştır, tartışmalar kaldığı yerden devam etmiştir.

5 Haziran 1945’te yapılan görüşmelerde, 21.madde tartışmaların odak noktasını oluşturmuştur. Bu maddeye göre, kamulaştırılacak arazinin 5.000

¹⁴⁰ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem:VII, C.XVII, 18.05.1945, s.162-166.

¹⁴¹ A.e., s.166-175.

dönümden fazlasının 1944 bütçe yılı arazi vergisine matrah olan değer, 5.000 dönümden azının aynı değerini iki katı, 2.000 dönümün altında yapılacak kamulaştırmaların ise aynı değerini üç katı dikkate alınarak kamulaştırma karşılığı olarak verilmesi öngörülmüştür.

Maddeye ilişkin görüşlerini açıklamak üzere kürsüye gelen ilk isim Refik Koraltan olmuştur. 14 Mayıs 1945'te, tasarının bütünü hakkında değerlendirme yaparken özellikle bu konu üzerinde duran Koraltan, maddenin görüşülmesi esnasında da benzer bir yaklaşım sergilemiştir. Kamulaştırılacak dönüme göre arazi vergisine esas olan değerini iki üç katına kadar ödeme yapılması öngörüsüne rağmen değer pahasında ısrar etmiş, verdiği önerge ile değer katlarının arttırılmasını istemiştir.

Refik Bey, konuşmasına bir sitemle başlamıştır. Topraksız köylüyü toprak sahibi yapmak amacı güden kanuna bazı milletvekillerinin karşı geldiği şeklindeki söylemlere katılmadığını, tasarı oya sunulup ittifakla kabul edildiği zaman bu anlamı çıkarıcıların yanıltıklarını anlayacaklarını söylemiştir. Gerçekten de Refik Bey'in ifade ettiği gibi tasarı oy birliği ile kabul edilmiş, ancak kendisi oylamada yer almamıştır.

Koraltan, toprağı olmayan ya da yeteri kadar olmayanlara toprak kanunu ile dağıtılacak 10-15 milyon dönüm arazi sonucu, küçük işletme prensibi kapsamında çiftçilerin elinde 65 dönüm bulunacağı, köylünün hem kredi hem de tarım aletleri ile desteklenmesiyle birlikte memlekette tarımsal bir reform sağlanacağı görüşüne katılmadığını açıklamıştır. Tarımsal reformun 65 dönüm toprak verilerek sağlanamayacağı düşüncesinde olan Koraltan, soruna ilişkin çözüm önerisini şu sözlerle dile getirmiştir:

“Hâlbuki arkadaşlar, hepimizin bildiğiniz gibi bugün 15 milyon hektardan bir kısım arazinin ekilmesi suretiyle, elde edilen hububat miktarı yedi buçuk veya sekiz milyon tondur. Şimdi bu ekilen, iptidai vesaitle ekilen toprak hakikaten kelimelerin medlulüne uygun bir surette ıslah edilerek tohumu ıslah edilerek, yolu yapılarak, toprağı ıslah edilerek, ziraat vesaiti ıslah edilerek, kredi temin edilerek işletilirse, demek oluyor ki; günün birinde sistemli

bir programın tatbiki suretiyle elde edilecek hububat miktarı belki 20 milyon ton veya daha fazla olacaktır. Zirai ıslahat denince doğrudan doğruya anlaşılabilir budur.”¹⁴²

Bu ifadeleri dikkate alındığında, Refik Bey’in konuyu tarımsal üretim açısından değerlendirdiği, dolayısıyla toprak dağıtmak yerine verimi arttıracak yöntemlere başvurmanın daha doğru olacağı sonucuna vardığı görülmüştür. Ancak bu tasarıyla hükümet, görünürde tarımsal üretimi arttırmayı hedeflemekle birlikte, toprak ağalarının oluşturduğu feodal tarzdaki yapıları ortadan kaldırarak, inkılapları tabana yaymayı da amaçlamıştır. İsmet İnönü’nün, ısrarla dâhil etmeye çalıştığı 17.madde, bu hedef doğrultusunda tasarıya eklenmiştir. Refik Bey, tasarının arka planındaki bu amacı göz ardı etmiş, konuyu Anayasa ve hukuk kurallarına aykırı olarak arazilerin zorla el değiştirmesi ve gerçek değerinin verilmemesi bağlamında değerlendirmiştir.

Elinde fazla toprağı bulunanların topraklarının alınmasına razı olmayan Refik Bey, bunu önlemek için önerilerde bulunmaya devam etmiştir. Bu kapsamda hükümetin elinde bulunan 400 milyon dönüme yaklaşan mera ve çayırın 10 milyonunun, hayvancılığı engellemek koşuluyla tarıma elverişli hale getirilmesini teklif etmiştir. Bayındırlık Bakanlığı’nın bu yolla Ankara, Konya ve diğer şehirlerde başarılı sonuçlar elde ettiğini söylemiştir. Böylece, günlerden beri beliren endişelerin giderileceğini açıklamıştır.

Koraltan, verimin artırılması ve meraların işlenebilir arazilere dönüştürülmesi önerilerinin ardından konuyu Anayasa bakımından ele almıştır. 1937’de, Anayasa’nın 74.maddesine, şahıslardan toprak alınıp yine şahıslara verilmesine dair eklenen fıkranın görüşülmesi esnasında önerge sahiplerinin, beliren endişeleri gidermek için yaptıkları konuşmaları hatırlatma ihtiyacı duymuştur. Bu kapsamda konuşmacıların, Anayasa’nın çerçevelediği hukuk sisteminde mülkiyeti temel kabul ettiklerini, bu yüzden getirilecek kanunu Anayasa’da yazılı olan yetkiye dayanarak yine Meclisin kabul edeceğini ve çiftçiyi toprak sahibi yapmak için hangi ölçülerin geçerli olacağını inceleneceğini ifade ettiklerini açıklamıştır. Şimdi bu aşamada olduklarını söyleyen Refik Bey, İstimlâk Kanunu’na göre bir kimsenin

¹⁴² T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem:VII, C.XVIII, 05.06.1945, s.118-119.

mülkünün elinden alınması için kamu çıkarının anlaşılması ve mülkün gerçek değerinin peşin ödenmesi gerektiğinin altını çizmiştir.¹⁴³

Asıl meselenin, kamulaştırma karşılığı ve ödeme şeklini belirlemede hangi ölçünün kullanılacağı olduğunu söyleyen Koraltan, Geçici Komisyonun bulduğu ölçünün hak ve adalet esaslarına yaklaştırılmasını istemiştir. Komisyonun, kamulaştırmada gerçek değer kabul edilmesi durumunda devletin altından kalkamayacağı bir mali yükü karşılaştığı görüşünün aksine, hükümetin ve komisyonun sunduğu rakamların korkulacak bir ağırlık oluşturmayacağını savunmuştur.

Kısa bir süre önce kabul edilen 1945 yılı yedi aylık bütçesinde, toprak kanunu henüz çıkmadığı için ödenek konulmadığı şeklindeki olası mazerete karşın, tasarının komisyonda görüşülmesi sırasında Maliye Bakanı'nın, o sene ve yakın senelerde toprak alımı sebebiyle maliyenin ağır yük altına girmeyeceği şeklindeki ifadesini aktarmıştır. Tasarıda belirtilen 10-15 milyon dönüm toprağın hemen dağıtılmayacağını, ihtiyaçlar ortaya çıktıkça yapılacak dağıtımların uzun yıllar sürebileceğini açıklayan Refik Bey, bu durumun mali yükü azaltacağını söylemiştir. Zaten, önce hükümetin, sonra özel idarelerin, belediyelerin ve vakıfların elindeki toprakların dağıtılacağını, ihtiyacın karşılanması durumunda endişeye gerek kalmayacağını açıklamıştır. İhtiyaç olursa vatandaşın elinden toprak alınması yerine çayırıkların işletmeye uygun hale getirilen kısımlarının kullanılabilceğini ifade etmiş, bu koşullarda kanunun amacının ne olması gerektiğini şu sözlerle açıklamıştır: “O halde bu kanun neyi hedef tutuyor malum böylece yıllardan beri ifade edilmiş olan bir şeyin milli camiamızda vakit vakit ihtiyaç halinde beliren ve belki ilerde huzursuzluk yapacak bir derdi karşılamak, cevaplandırmak maksadıyla yapılmıştır.”¹⁴⁴

Bütün aşamalardan sonra olsa da, vatandaşın elinden toprağının alınacak olmasına itiraz eden Refik Bey, durumu vatandaşların gözünden değerlendirmeye çalışmıştır. Bu bağlamda, kanunun çıkmasına taraftar olan hükümet ile toprağı elinden alınacak vatandaşın konuya ilişkin olası düşüncelerini soru cevap şeklindeki şu sözlerle açıklamaya çalışmıştır:

¹⁴³ A.e., s.120-121.

¹⁴⁴ A.e., s.121.

“Nihayet onun hayatına; onun istikbalinde ve ilânihaye çocuklarının geçimine, refahına yetecek bir toprağı alıyorsunuz, diğer bir vatandaşa veriyorsunuz. Cevabınız ne oluyor? O vatandaşın toprağı yoktur. Fakat o vakit, vatandaş diyemez mi ki, benim yanı başımda; mesela Konya’da mesela Şarka doğru giderken Ağrı, Karaköse, Süphandağı’nın ortasında gayet mümbit feyizli sular geçen topraklar var ki buralara milyonlarca vatandaş yerleşebilir. Toroslardan aşağı geçtiğimiz zaman Pozantı, Ulukışla’dan başlayarak ta Bilecik’e kadar Konya, Afyon, Eskişehir, Ankara’nın uçsuz ovalarında milyonlarca vatandaş barındırabilecek topraklarımız vardır. Garba gidiniz oralarda da topraklar vardır. Siz bu geniş topraklardan niçin toprak vermiyorsunuz? Çünkü zordur, müşküldür. Elinizdeki işlenmiş toprağı alacağız.”¹⁴⁵

Refik Bey verdiği örneklerde, her ne gerekçe ile olursa olsun vatandaşın elinden toprağının alınarak başkasına verilmesine karşı çıkmış, hükümetin işin kolayını seçtiğini kanaatinde olmuştu. Ancak, tasarının bu şekilde kanunlaşacağını sezmiş olduğundan, en azından toprağı elinden alınacak vatandaşların mağduriyetlerinin azaltılması düşüncesiyle, arazilerin gerçek bedellerinin verilmesi konusuna odaklanmıştı. Bu yüzden, Geçici Komisyonun bedel olarak, arazinin 1944 bütçesinde vergiye esas olan değeri ve katlarını ele almasını doğru bulmamıştı. Kendi teklif ettiği yöntemin esas alınması durumunda, hiç değilse hak ve adaletin bir dereceye kadar korunarak vatandaşa güven ve huzur verilebileceğini savunmuştu. Elindeki bütün topraklar alınsa bile, gerçek bedelinin verilmesi durumunda vatandaşın geçimini güvence altına alacağını, dolayısıyla bu bedelin verilmesinin zorunluluk olduğunu düşünmüştü.

Refik Bey, maddeye ilişkin açıklamalarının ardından konuşmasını mülk güvenliğine vurgu yapan şu sözlerle tamamlamıştır:

“Arkadaşlar; her şeyin esası, mülkte emniyettir. Eski bir hukuk kaidesidir ve değişmez bir kanundur. “Eladlü esasül mülk”; mülkün, emniyetin esası, adalet mefhumunun her işte ve her şeyde daimi bir hassasiyetle göz önünde tutulmasıdır. Çünkü arkadaşlar; adalet ve emniyet olmayan yerde içtimai hayatta bozukluk olur. Emniyet olmadıkça insan, ilerisi için çalışmaz, bugün kazandığını yarın kaybetmek kaygısı içinde yaşar. Sosyal hayat

¹⁴⁵ A.e., s.122.

için bir nizam kurmak istiyorsak bu düzen behemehâl emniyet esasına dayanmalıdır. Önergemi Yüksek Huzurunuza sunuyorum. Karar ne şekilde olursa olsun isabet ondadır.”¹⁴⁶

Tasarının 21.maddesiyle ilgili düşüncelerini paylaşan ilk konuşmacı olan Refik Koraltan’ın ardından görüşmeler sürmüş, ilerleyen dakikalarda kürsüye eleştirilere cevap vermek üzere Geçici Komisyon sözcüsü Kayseri milletvekili Cafer Tüzel gelmiştir. Koraltan’ı hedef alan Cafer Bey, onun görüşlerini haksız göstermek için çabalamıştır. Çiftçiyi topraklandırma meselesinde kamu çıkarı görüldüğü için Anayasa’nın 74.maddesinde 1937’de değişiklik yapıldığını anımsatmıştır. Komisyonun kabul ettiği ölçülerin adil olmadığı şeklindeki eleştirileri de yanıtlayan Cafer Bey, vergide yazılı olan kıymetlerin esas itibarıyla arazinin değeri olduğunu, vatandaş devlete karşı görevini bu kıymetlerle yerine getirdiğine göre bu oranlar kapsamında arazilerin istimplâk edilmesinin, kanunlara ve hukuk kurallarına aykırı olmayacağını açıklamıştır.¹⁴⁷

Maddeye ilişkin görüşmelerin sona ermesinin ardından sıra, bu maddeye ilişkin verilen önergelerin oylanmasına gelmiştir. Refik Bey, topraksız veya yeterli toprağı olmayan çiftçilere, toprak verilmesi hakkındaki tasarının bütünü üzerine yaptığı değerlendirmelerinde olduğu gibi şimdi de tasarının belkemiği olarak gördüğü 21.maddeye odaklanmış, alınacak arazilere verilecek değer ölçüsünü belirtmeye çalışmıştı. Bu bağlamda 21.maddenin A, B ve C fıkralarının aşağıdaki şekilde değiştirilmesini önerge olarak Meclise sunmuştur:

“Madde 21.- Kamulaştırılacak arazinin:

A)Beş bin dönümden fazla kısmında 1833 ve 2901 sayılı kanunlar gereğince takdir edilip 1944 bütçe yılı arazi vergisine matrah olan değer iki misli;

B)İki bin dönümden beş bin dönüme kadar olan değer üç misli;

C)İki bin dönümden aşağıya doğru yapılacak kamulaştırmada dört misli kamulaştırma karşılığına esas olur.”¹⁴⁸

¹⁴⁶ A.y.

¹⁴⁷ A.e., s.135-136.

¹⁴⁸ A.e., s.139., Cumhuriyet, 06.06.1945, s.3.

Koraltan ile aynı nitelikte olan Seyhan milletvekili Naci Eldeniz'in oya sunulan önergesi reddedilmiştir. Neticede komisyondan geldiği haliyle okunan madde oya sunulurken, kabul edilmiştir.¹⁴⁹

Refik Bey'in tasarının görüşülmesi esnasında dile getirdiği üzere tasarı oy birliği ile kabul edilmişti. Ancak başta kendisi olmak üzere, Adnan Menderes, Celal Bayar ve Fuat Köprülü'nün de aralarında olduğu birçok milletvekili oylamaya katılmamıştır.¹⁵⁰ Oylamaya katılan 345 üyenin tamamı kanunu kabul etmiş, 104 üye ise oylamaya katılmamıştır.¹⁵¹

Koraltan, hassas olduğu bu maddeyle ilgili olarak yaptığı oldukça uzun süren iki konuşmaya rağmen, önergesinde talep ettiği sonucu alamamıştır. Ancak istediği oranlar olmasa da komisyonun, ödenecek bedellerde farklı ölçüler belirlemesine katkı sağlayabilmiştir. Konuşmalarında, toprağı elinden alınacak vatandaşlara, vergiye esas olan kamulaştırma bedeli yerine arazilerinin gerçek değerinin peşin olarak ödenmesini hukukun gereğı olarak açıklarken vergiye esas olan bedele göre ödeme yapılmasının kanunlara ve hukuk kurallarına uygun olduğunu görmezden gelmiştir. Bununla birlikte her fırsatta, Anayasa'nın 74.maddesinde, kamu çıkarı ve özel kanunlarda belirtilmesi koşuluyla bu şekildeki kamulaştırmalara izin verileceğı ifadesine karşın, şahısların elinden toprak alınmasını doğru bulmadığını ifade etmiştir. Dolayısıyla Anayasa'nın bu maddesine taraftar olmadığını da göstermiştir. Bu yola başvurulmaması için gerekirse meraların tarlalara dönüştürülmesi gibi farklı önerilerde bile bulunmuş, vatandaşın toprak alınmasının acı sonuçlar yaratacağını kanıtlamaya, bunu yaparken de empati kurmalarını sağlamaya çalışmıştır.

Koraltan'ın, bu tasarı özelinde tek partinin sınırlarını zorladığı, bunu düşünce hürriyetinin doğal bir sonucu saydığı anlayış, liberal düşünce kapsamında değerlendirildiğinde hürriyetleri, ekonomik çıkarların savunulması anlamında ele aldığını da göstermiştir. Ona göre geniş toprak sahiplerinin çıkarlarını savunmak adına ellerindeki toprakları koruma özgürlüklerine sahip çıkılmalıdır. Bu sebeple topraksız ve az topraklı köylünün toprak reformu isteğı büyük toprak sahiplerinin hürriyetine dokunmamalıdır.¹⁵² Asım Us hatıra notlarında, bu çerçevede içinde

¹⁴⁹ A.e., s.140.

¹⁵⁰ Koçak, **İkinci Parti**, C.I, s.268.

¹⁵¹ Necdet Tuna, "Toprak reformu nasıl engellendi? (1945-1971)", **Cumhuriyet**, 13.11.1976, s.4.

¹⁵² Necdet Tuna, "Toprak reformu nasıl engellendi? (1945-1971)", **Cumhuriyet**, 11.11.1976, s.4.

değerlendirdiği Koraltan ve Menderes'i, toprak işçilerinin toprak sahibi yapılması fikrine karşı sermayenin himayesini üstün tutmakla itham etmişti.¹⁵³

Aralarında Refik Koraltan ve Adnan Menderes'in de bulunduğu milletvekillerinin, tasarının belirli maddelerine yaptığı esaslı eleştirilere rağmen henüz organize olmuş bir muhalefet grubundan bahsetmenin mümkün olmadığı görülmüştür. Bununla birlikte Metin Toker'e göre, tasarının Meclisteki görüşmeleri esnasında, Meclis içindeki muhalefet ilk defa elle tutulur şekilde örgütlenme fırsatı bulmuştur. Dahası, önceden belirmiş olan bir siyasi muhalefetten de bahsetmiş, bunun çekirdeğini de Celal Bayar'ın oluşturduğunu ifade etmiştir.¹⁵⁴ Cemil Koçak, parti ve Meclis içinde görülen muhalefetin bu tasarı ile bir varlık haline geldiğini kabul etmekle beraber muhalefetin çekirdeğini Bayar'ın oluşturduğu ifadesine karşı çıkmıştır.¹⁵⁵

Yedi yıl ayrı kaldığı yasama hayatına 1942'de dönen Refik Bey, bu andan itibaren Meclis içinde bir muhalefet oluşturma çabası içinde bulunduğunu hatıralarında aktarmıştır. Bu amaçla öncelikle, eski başbakanlardan Celal Bayar'ı kazanmaya çalıştığını ifade etmiştir. Ancak, topraklandırma meselesi dâhil olmak üzere Celal Bayar'ın bu sürece kadar pasif konumda bulunduğu, Meclisteki tartışmalara girmekten kaçındığı görülmüştür. Bu tutumu, Koraltan'ın, Bayar'la ilgili olarak henüz kendisini ikna edemediği şeklindeki söylemleriyle de paralellik göstermektedir. Dolayısıyla Mecliste, organize olmuş bir muhalefet grubundan, özellikle de başını Bayar'ın çektiği bir gruptan bahsetmek o an için mümkün değildir.

Muhalefet grubunun organize edilmesinde önemli bir rol üstlenen Koraltan, Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu Tasarısı'nın görüşüldüğü encümende üye olan Adnan Menderes'i o dönemde dikkatle ve takdirle takip ettiğini, önem ve potansiyelinin farkına vararak, önceden edindiği iyi izlenimlerin de katkısıyla muhalefet planlarına onu da dâhil ettiğini açıklamıştır.¹⁵⁶

¹⁵³ Us, a.g.e., s.598.

¹⁵⁴ Toker, a.g.e., s.51.

¹⁵⁵ Koçak, **İkinci Parti**, C.I, s.270.

¹⁵⁶ Koraltan, a.g.e., s.82-84.

2.3. Muhalefetin Belirginleşmesi: Dörtlü Takrir

5 Haziran 1945'te yapılan, oldukça tartışmalı geçen Çiftçi Topraklandırma Kanunu Tasarısı'nın ilk görüşmesinden iki gün sonra, aralarında Celal Bayar, Adnan Menderes, Refik Koraltan ve Fuat Köprülü'nün bulunduğu dört milletvekili CHP Meclis Grubu Başkanlığına bir önerge sunmuşlardı. 7 Haziran 1945'te, Fuat Köprülü'nün TBMM Başkanı Kazım Özalp'e verdiği bu önerge, siyasi yazına dörtlü takrir olarak geçti. Önerge, cumhuriyetin ve CHP'nin en temel ilkesinin demokrasi olduğuna vurgu yapan şu sözlerle başlamıştı:

“Daha ilk kuruluşundan beri Türkiye Cumhuriyeti'nin ve Cumhuriyet Halk Partisi'nin en esaslı ilkesini oluşturan demokrasi prensiplerine inanmış ve Türk ulusunun ancak bu ilkelerin tümüyle uygulanması yoluyla refah ve saadete kavuşacağı kanısına bağlanmış olan vatandaşların bütün ülkede ve özellikle partimiz üyeleri arasında en büyük çoğunluğu oluşturduğu kuşkusuzdur.”¹⁵⁷

Önergede, Atatürk adı özellikle vurgulanmış, idealinin demokrat bir rejim oluşturmak olduğu açıklanmıştı. İnönü döneminde, milletvekili genel seçiminde bağımsız aday gösterilmesi önemli sayılmıştı. Ancak bu durum yeterli görülmemiş, Müstakil Grubun da umulan sonucu vermediği ifade edilmişti. Savaş yıllarının doğal olarak siyasi özgürlükleri bir kat daha sınırladığı, bunun da Anayasa'nın demokratik ruhundan uzaklaşmaya sebep olduğu belirtilmişti. Neticede bütün dünyada demokrasi ve özgürlük akımlarının zafer kazandığı bir dönemde, Anayasa'daki demokratik ruhun siyasal hayat ve örgütlerde öne çıkarılması için alınması gereken önlemler 3 madde halinde şu şekilde sıralandı:

“1) Milli hâkimiyetin en tabii neticesi ve aynı zamanda dayanağı olan Meclis murakabesini, Anayasamızın yalnız şekline değil, ruhuna da tamamı ile uygun olarak tecellisini sağlayacak tedbirlerin alınması,

2) Yurttaşların siyasi hak ve hürriyetlerini daha ilk Teşkilatı Esasiye Kanunumuzun gerektirdiği genişlikte kullanabilmeleri imkânlarının aranması,

¹⁵⁷ Turan, **Türk Devrim Tarihi IV (Birinci Bölüm)**, s.213., Koçak, **İkinci Parti**, C.I, s.314.

3)Bütün parti çalışmalarının yukarıdaki esaslara tamamı ile uygun bir şekilde yeni baştan tanzimi.”¹⁵⁸

Bu önerge parti içinde demokrasinin işletilmesi talebini açıkça ortaya koymuştu. Ancak önerenin arka planında çoğulcu bir rejimin hayata geçirilmesi arzusu vardı.¹⁵⁹ Parti Grubunda, 12 Haziran 1945’te önergeye dair yapılan toplantı yedi saat sürmüş, önerge sahiplerinden Koraltan sakın bir konuşma yapmıştı.¹⁶⁰ Görüşmelerin ardından oya sunulan önerge dört imza sahibi hariç reddedildi. Önergeyi reddeden Parti Grubu, taleplerin temeline karşı olmamakla birlikte kanunlarda değişiklik yapılmasının usulüne uygun olması gerektiğini, 13 Haziran 1945 tarihli şu bildirisi ile vurgulamıştı: “Kanunlarda değişiklik yapılmasını isteyenlerin usulü dairesinde tadil teklifine başvurmaları mümkün olduğu gibi parti tüzüğünde değişiklik yapılması Kurultay’a ait işlerden bulunduğu cihetle bunların grupça görüşülmesine lüzum yoktur.”¹⁶¹

2.3.1. Tahrir Süreci

Dörtler’in imzaladığı bu önergeyi Refik Şevket İnce de imzalamak istemişti. Ancak, Refik Koraltan ve Fuat Köprülü o dönemde İnce’nin milletvekili olmaması sebebiyle bunu kabul etmemişler, önergeyi açık bir muhalefet bildirisi yerine parti içi bir mesele olarak değerlendirmişlerdi.¹⁶² Bu bağlamda İnce’nin, muhalefet yıllarında ve iktidarda Koraltan’a sevgisi hiçbir zaman çok olmamıştı. İnce, o günlerde kaleme aldığı günlüğünde Koraltan’a ilişkin kanaatini şöyle açıklamıştı: “Refik Koraltan, yüksek sesi ve edalı vaziyetine yakışır bir fikir adamı değilse de, samimiyeti, bir iş görmeye çalışması cidden takdirime mucip oldu.”¹⁶³

Celal Bayar’a göre, Refik Şevket İnce dörtlü tahrir verildiği dönemde milletvekili olsaydı, bu bir beşli tahrir olacaktı. İnce’nin dışında CHP içindeki muhaliflerden olan Hikmet Bayur, Bayar’ın evine davet edilmiş, önergeyi

¹⁵⁸ Koçak, **İkinci Parti**, C.I, s.314-316.

¹⁵⁹ Bülent Tanör, **Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri**, 14.bs., İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2006, s.340.

¹⁶⁰ “Faik Ahmet Barutçu’nun Anıları”, **Milliyet**, 14.01.1977, s.5.

¹⁶¹ Toker, **a.g.e.**, s.95., Turan, **Türk Devrim Tarihi IV(Birinci Bölüm)**, s.214.

¹⁶² Samet Ağaoğlu, **Demokrat Partinin Doğuş ve Yükseliş Sebepleri Bir Soru**, [y.y.], Baha Matbaası, 1972, s.85., Koçak, **İkinci Parti**, C.I, s.318., Samet Ağaoğlu, **Arkadaşım Menderes: İpin Gölgesindeki Günler**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2011, s.74.

¹⁶³ İlhami Soysal, “Menderes kavrayışlı bir insan”, **Milliyet**, 01.11.1982, s.7.

imzalaması istenmiştir. Hemen imzalamak konusunda tereddüt göstermesi üzerine dört imza sahibi tarafından dışlanmıştır.¹⁶⁴ O günlerde kurucular arasında görünen Bayur, bu önerenin kendisinin de yer aldığı beş imza yerine sadece Koraltan'ın imzasıyla verilmesini teklif etmiştir. Teklifi kabul görmeyince ertesi güne kadar izin istemiş, Köprülü'nün, “Ya şimdi imzala, ya da hiç imzalama” diyerek rest çekmesi üzerine devreden çıkarılmıştır.¹⁶⁵

Celal Bayar, o dönemdeki dörtlünün gerçekte iki ikiliden oluştuğunu şu sözlerle açıklamıştır:

“Aslında dört kişi değildik de, iki ikilydik. Adnan Bey Köprülü ile çok yakındı. Hep birlik halindeydiler. Ben de Koraltan'ı yanına alırdım.”¹⁶⁶

Burada dikkat çeken Bayar'ın Koraltan'ı yanına aldığını ifade etmesi olmuştur. Çünkü Koraltan'ın anılarında durum farklı yansıtılmıştır. Metin Toker bu noktada, Bayar ile Koraltan arasındaki yaklaşım farklılığına açıklık getirmiştir. Koraltan'ın girişimlerdeki öncü rolün kendisine ait olduğu şeklindeki söylemlerine karşın “bir denge kurmak” arzusuyla Koraltan'ı, Dörtler'in arasına Bayar'ın dâhil ettiğini ifade etmiş, bu durumu şöyle ortaya koymuştur:

“Gerçi Refik Koraltan bütün teşebbüslerin kendisinden geldiği, “düşünen beyin”in kendisi olduğu, Bayar'ı bir parti kurmaya kendisinin ittiği, Adnan Menderes'i kendisinin bulup getirdiği, Menderes'in arkadaşı Köprülü'yü ise gözünün hiç tutmadığı, “Madem ki istiyorsunuz..” diye rıza gösterdiği iddiasındadır ama gerçekler ondan ziyade Celal Bayar'ın anlattıklarına yakın düşmektedir.”¹⁶⁷

Bayar, 14 Mart 1962'de Samet Ağaoğlu'na Kayseri Bölge Cezaevi'nde aktardığı dörtlü takrir dönemine ilişkin anılarda, önerenin verilmesi fikrinin Fuat Köprülü ve Adnan Menderes'e ait olduğunu belirtmiştir. Bununla birlikte,

¹⁶⁴ Toker, **a.g.e.**, s.93-106.

¹⁶⁵ Erman Şener, “Demokrasimizde DP damgalı dönemeç 1946-47'nin öyküsü”, **Milliyet**, 21.09.1987, s.11.

¹⁶⁶ Toker, **a.g.e.**, s.70.

¹⁶⁷ **A.e.**

başbakanlıktan ayrıldıktan sonra kendisine vefa göstermesi gerekçesiyle, Koraltan'ın da önergeyi imzalamasını, kendisinin istediğini açıklamıştır.¹⁶⁸

Celal Bayar'ın konuya ilişkin bu ifadelerine karşın Refik Koraltan, dörtlü takrir fikrinin kendisine ait olduğunu savunmuştur. Menderes, bu fikrin önce kendisinden geldiğini söylemiş, Köprülü ise “Hayır, benim” demiştir.¹⁶⁹ Koraltan, takrir verilmeden önceki gece, kendi el yazısı ile son düzeltmeleri yaparak metni hazır hale getirdiğini belirtmiş, takrire sahiplenmiştir.¹⁷⁰

Gazeteci yazar Turhan Aytul, dörtlü önergenin Tevfik Rüştü Aras'ın evinde yapılan toplantılar neticesinde kararlaştırıldığını ve Koraltan tarafından önerildiğini ileri sürmüştür. Buna göre Aras'ın sohbetlerine katılan Koraltan kısa bir süre sonra Menderes ve Köprülü devresine girmiştir. Aytul, Refik Bey'in savaş sonrasında bazı şeylerin yapılması gerektiğine inandığına temasla, gruba önerge vererek işe başlamayı Menderes ve Köprülü'ye önerdiğini belirtmiştir. Fakat Menderes, Bayar'ın da önergede yer almasını istemiş, prensipte onlarla uyuşan Bayar'ın da katılımıyla bir ay sonra Aras'ın evinde yeni bir buluşma yapılmıştır. Böylece dörtlü önerge gün yüzüne çıkmıştır.¹⁷¹

2.3.2. Takririn Görüşülmesi: “Kim Kimi Eteğinden Çekti?” Tartışması

Önergeyi imzalayan dört imza sahibi grup toplantısında uygulamak üzere bir yöntem belirlemişlerdir. Buna göre aralarından sadece Refik Koraltan'ın konuşması, bütün görüşleri ifade etmesi benimsenmiştir. Kazım Özalp'in başkanlığını yaptığı toplantı oldukça hararetle geçmiş, Celal Bayar'ın şahsına yapılan saldırılar sonucunda Köprülü ve Menderes de savunmaya geçmiş, Bayar da bizzat söz alma ihtiyacı duymuştur.¹⁷²

Bayar, önerge grupta okunduktan sonra kendisine yapılan hücumlara Koraltan'ın ve kendisinin cevap verdiğini belirtmiştir. Başbakan Şükrü Saraçoğlu,

¹⁶⁸ Samet Ağaoğlu, **Siyasî Günlük: Demokrat Parti'nin Kuruluşu**, 2.bs., Haz. Cemil Koçak, İstanbul, İletişim Yayınları, 1993, s.419., Ağaoğlu, **Demokrat Partinin Doğuş ve Yükseliş Sebepleri Bir Soru**, s.85.

¹⁶⁹ Ağaoğlu, **Siyasî Günlük**, s.418., Koçak, **İkinci Parti**, C.I, s.324.

¹⁷⁰ Koraltan, **a.g.e.**, s.34.

¹⁷¹ Turhan Aytul, “4'lü Önerge ve 4 İmza”, **Milliyet**, 03.10.1979, s.5.

¹⁷² Toker, **a.g.e.**, s.94-95.

konuşmasının sonunda önergenin geri alınmasını istemiştir. Bayar, bu talep üzerine yaşanan gelişmeleri şu sözlerle aktarmıştır:

“Yanımda oturan Fuat Köprülü’nün birden ayağa kalktığını gördüm. Takriri geri almaya niyetli olduğu görülüyordu. Ceketinin eteğinden çekip oturttum. Sert bir sesle: “Biz verdiğimiz takrirleri geri alacak insanlardan değiliz” dedim.”¹⁷³

Fuat Köprülü bu olayı farklı bir şekilde hatırlamıştır. Ona göre önergenin geri alınması istenince Bayar önergeyi geri almak için ayağa kalkmış, kendisi onu ceketinden çekerek yerine oturtmuştur. Böylece önergenin geri alınmasını önlemiştir. Refik Koraltan ise Başbakan’ın bu takririn geri alınması tavsiyesi üzerine yaşananları yıllar sonra şöyle anlatmıştır:

“Önergeyi geri alsak, mesele kapanacaktı. Köprülü, takriri geri almak istedi. Adnan da yumuşar gibi oldu ama ben direndim. Hatta daha sonraları Menderes bu hadiseyi hatırladı ve Bayar’ın yanında bana “Koraltan, sen olmasaydın ne bu parti kurulurdu, ne de biz iktidara geçebilirdik!” dedi.”¹⁷⁴

Bayar, Başvekilim Menderes adlı hatıratında olayı Samet Ağaoğlu’na aktardığı şekliyle İsmet Bozdağ’a da aktarmıştır. Ancak Koraltan aynı olayı Etiler’deki evinde Metin Toker’e Bayar’dan farklı bir şekilde nakletmiştir. Toker, anlatılar arasındaki bu çelişkiyi şu sözlerle ortaya koymuştur:

“Celal Bayar Başvekilim Menderes adlı hatıralarında Köprülü’nün buna taraftar görüldüğünü söylemekte, onu eteğinden kendisinin çekip oturttuğunu ileri sürmektedir. Refik Koraltan ise, Etilerdeki nefis manzaralı evinin bir odasında bana, Celal Bayar’ın takririn geri alınmasını kabul ettiğini, fakat kendisinin “Olmaz öyle şey!” diye onu eteğinden çektiğini söylemiştir.”¹⁷⁵

¹⁷³ Celal Bayar, **Başvekilim Adnan Menderes**, Haz. İsmet Bozdağ, İstanbul, Truva Yayınları, 2010, s.45., Ağaoğlu, **Demokrat Partinin Doğuş ve Yükseliş Sebepleri Bir Soru**, s.85., Ağaoğlu, **Siyasi Günlük**, s.419.

¹⁷⁴ Şener, **a.y.**

¹⁷⁵ Toker, **a.g.e.**, s.94-95.

CHP Genel İdare Kurulu üyesi Faik Ahmet Barutçu, aynı olayı Bayar'ı destekleyen şekilde aktarmıştır. Buna göre söz alan Başbakan Saraçoğlu, önerenin TBMM'de veya kurultayda teklif edilmesi gerektiğini belirtmiş, bu sebeple geri alınmasını önermiştir. Barutçu, bu teklif sonrası yaşananları şöyle ifade etmiştir:

“Bir sırada oturan Celal Bayar, Koraltan ve Köprülü bir an durakladılar. Köprülü kabule can atar gibi fırladı. Celal Bayar, Köprülü'yü eteğinden tutup çekti ve bir şeyler fısıldadı.”¹⁷⁶

Ahmet Hamdi Başar, bu olayla ilgili Fuat Köprülü'nün önergeyi geri alarak havayı yumuşatmaya çalıştığını, ancak arkadaşlarının onun bu girişimine engel olduklarını ifade etmiştir.¹⁷⁷

Koraltan ve yaşananlara tanık olan arkadaşlarının önergeye ve önerenin görüşülmesine ilişkin hatıralarının bu denli farklılıklar taşıması oldukça dikkat çekicidir. Bu durum kurucuların, dörtlü takrir bağlamında partinin kuruluşu öncesi kendi ağırlıklarını ön plana çıkarma gayreti içinde olmaları veya belleklerinin zayıflamasıyla açıklanabilir. Bununla birlikte Koraltan, Köprülü ve Bayar'ın yıllar sonra önergeye ilişkin yaptıkları bu farklı açıklamalar diğer kaynaklarla birlikte değerlendirildiğinde Bayar'ın doğruya yakın bir aktarımda bulunduğu anlaşılmaktadır.

Takririn verildiği bir Pazar günü, CHP Genel İdare Kurulu üyesi Faik Ahmet Barutçu, Yargıtay Başkanı Halil Özyörük ve Refik Koraltan, Barutçu'nun evinde bir araya gelmiştir. Birinci Dünya Savaşı'nın son günlerinde Trabzon'da birlikte görev yapan üçlü, dostça sohbetlerde bulunmuşlardır. Koraltan, “Önerilerimizi işittiniz tabii” diyerek, söz açarak uzun uzadıya amaçlarını anlatmıştır. Önergeden hoşnut olmayan Barutçu ise “Ben samimi olarak içimi söyleyeyim: bu önergede senin imzanın bulunmamasını çok isterdim” demiştir. Koraltan ise bu temenniye karşılık Barutçu'nun Genel İdare Kurulu'ndan çekilmesi gerektiğini ifade etmiştir.

¹⁷⁶ “Faik Ahmet Barutçu'nun Anıları”, *Milliyet*, 14.01.1977, s.5.

¹⁷⁷ Ahmet Hamdi Başar, *Ahmet Hamdi Başar'ın Hatıraları: “Yine Hayal Âleminde Uçuyorum...”*, C.II, Haz. Murat Koraltürk, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2007, s. 52-53.

Barutçu, tavsiyesine karşı çıkan Koraltan'ın, zamanında kendi milletvekilliğini kabul ettirenler arasında bulunduğu temas etmiş, milletvekili seçildiğinde muhalefet yapmayacağına dair kendisinden yazılı bir kâğıt almak istediğini öne sürmüştür. Bu kapsamda onda beliren muhalefette yer alma arzusunun sebebini şöyle açıklamıştır: “Ben Refik’in iç duygusunu anlıyorum: Güceniklidir!”¹⁷⁸

2.3.3. Koraltan Açısından Dörtlü Takrir

Refik Koraltan, DP'nin kurulmasına zemin hazırlayan bu takririn öyküsünü a'dan z'ye şu sözlerle aktarmıştır:

“Toprak Kanunu görüşülürken Menderes'in yaptığı güzel konuşmalar ve tenkitler, beni ona bağlamıştı. Öte yandan, Demokrasi ilân edildiği halde, Halk Partisi Şef Partisi olarak kalmıştı. Demokrasiye bünyesini uydurmak için de bir gayret görülmemişti. Menderes'le konuştum. Parti Meclis Grubuna müşterek bir takrir vererek, bir reform isteyelim dedim. Dörtlü takrir fikri benden doğdu. İlkten beş kişi idik. Hikmet Bayur da bizimle beraberdi. Tam takrir imzalanacağı sırada, imza koymaktan caydı. Hikmet Bayur, takririn, dört imza ile değil, yalnız benim imzama verilmesini de teklif etmişti. Takririn esasını Fuat Köprülü yazdı. Grupta o kadar hücumlara uğramıştık ki, benim mutedil konuşmam bile havayı yumuşatamadı. Takririn grupta konuşulmaması ve bir komisyona havalesi teklifim de dikkate alınmadı. Şükrü Saraçoğlu, takririn geri alınmasında ısrar ediyordu. Geri alırsak, mesele kapanacaktı. Köprülü, takririn geri alınmasını istedi. Adnan da yumuşar gibi oldu. Fakat ben direndim. Nihayet bilindiği gibi oldu. Menderes, bu hâdiseyi daima hatırladı ve Bayar'ın yanında: Koraltan, sen olmasaydın, ne bu parti kurulurdu, ne de biz iktidara geçebilirdik, sen bizim, her yerde kurtarıcımız oldun, diye konuşmuştur. Bayar bu sözler karşısında yutkunur, dururdu. O, beni kendisine rakip sanırdı. Oysa ki ben dâvanın yürütülmesinden başka bir şey düşünmezdim.”¹⁷⁹

Görüldüğü üzere dörtlü takrir dönemine ilişkin anılarda zıt ifadelere rastlanmaktadır. Bu bağlamda, Koraltan'ın önerge fikrinin kendisinden kaynaklandığını iddia etmesi, önergeyi grup başkanlığına bizzat götürüp verdiğini

¹⁷⁸ “Faik Ahmet Barutçu'nun Anıları”, **Milliyet**, 14.01.1977, s.5.

¹⁷⁹ Şevket Süreyya Aydemir, “Menderes'in Dramı”, **Cumhuriyet**, 24.03.1969, s.4.

söylemesi¹⁸⁰ ve önerenin geri çekilmesine karşı çıkararak, Bayar'ı veya Köprülü'yü¹⁸¹ engellediğini belirtmesi anılar arasındaki belirgin farklılıklar olarak dikkat çekmiştir.

Koraltan hatıratında, o dönemde sık sık bir araya gelerek, ıslahat esaslarını ve yapılacak girişimleri görüştiklerini belirtmiştir. Görüş alışverişinin ardından dördümlü takririn hazırlandığını, toplantılara katılan Dr. Cemal Tunca'nın önergeyi imzalamadığını, o sırada çağrılan Hikmet Bayur'un ise imzalamaktan çekindiğini açıklamış, Bayur'un şu teklifte bulunduğunu ifade etmiştir:

“İnönü çetin adamdır, onunla mücadele kolay olmaz. Hele hele serbest işleyen millet iradesiyle iktidar kurulmasını asla istemez. Bilindiği gibi o değişmez tek şef ve bir diktatördür. Bunun için hükümet içinde birkaç vekâlet sandalyesi almalı ve tedricen esaslı ıslahat safhasına geçilmeli.”¹⁸²

Koraltan, bu önerinin ardından yaşanan sert tartışmaları yatıştırmaya çalıştığını, Bayur'un ise son olarak, “Tavriri yalnız Koraltan imza etsin, grup riyasetine verilsin. Biz de münakaşasına iştirak eder, destekleriz” teklifinde bulunarak, toplantıyı terk ettiğini açıklamıştır.¹⁸³

Koraltan, o dönemde başta İnönü olmak üzere parti idarecilerinin yeni bir parti kurmaya doğru başlayan bu girişimi geriletmek için hazırlıklar yaptığını öne sürmüştür. Bu kapsamda, önerenin reddedilmesi için Çankaya'nın genel karargâh haline getirildiğini, hücum için hazırlanan metinlerin konuşmacılara verildiğini söylemiştir. Bu hazırlıklardan günü gününe bilgi sahibi olduklarını belirten Refik Bey, uygulanacak strateji hakkında arkadaşlarına şu teklifi yaptığını açıklamıştır:

¹⁸⁰ Önergeyi, 7 Haziran 1945'te, Fuat Köprülü'nün, TBMM Başkanı Kazım Özalp'e verdiği bilinmektedir. Turan, **Türk Devrim Tarihi IV (Birinci Bölüm)**, s.213. Buna karşın Refik Koraltan, hazırlanan önergeyi grup başkanlığına bizzat götürerek verdiğini ifade etmiştir. Koraltan, **a.g.e.**, s.90.

¹⁸¹ Koraltan, Metin Tokar'le yaptığı mülakatta Bayar'ı, Şevket Süreyya Aydemir'in onun ağzından aktardığı bilgilere göre ise Köprülü'yü eteğinden çekerek takririn geri alınmasını önlemiştir.

¹⁸² Koraltan, **a.g.e.**, s.90

¹⁸³ **A.y.**

“İlk önce takriri imza etmek için Köprülü konuşacak. Salvo ateşi halinde devam edecek hücumları ben karşılayacağım. Adnan Bey ve hele Bayar hiç konuşmayacak. Çünkü aldığımız haberlere göre, en ağır hücumların hedefi Bayar olacak.”¹⁸⁴

12 Haziran 1945'te toplanan Parti Grubunda konunun görüşülmesine başlanmış, ilk sözü Köprülü almıştır. Ardından söz alan CHP'li milletvekilleri Bayar'ı hedef almıştır. Koraltan, ağır saldırılara karşı Bayar'ın “Vicdanları satılmışlarla konuşmayacağım” diye yerinden haykırdığını belirtmiştir. Verdikleri karar gereği dört kişi birlikte oturduklarını söylemiş, Bayar'ı ferahlaması için dışarı yolladığını açıklamıştır. Kürsüye gelen Koraltan, o anda yaşananları ve konuşmasını şu sözlerle aktarmıştır:

“Şiddetli patırtı, sıra kapakları gürültüsü ile karşılaştım. Vakar ve sükûnetle bu gürültüyü gülererek takip ediyordum. Bir müddet sonra gürültü durdu, usandılar. Yavaş yavaş konuşmağa başladım. Bu defa da “Duymuyoruz, işitmiyoruz” diye bağırmağa ve tepinmeğe başladılar. Bunun üzerine artık daha fazla dayanamayarak: “Görüyorum ki hazırlanmışsınız, keyfiniz de yerinde. Rahatınızı bozmamak için böyle konuşuyorum.” diyerek sesimi tedricen yükseltmeğe başladım. Memleketin acıklı halini, durumunu dile getirdim. “Hisle hareket etmeyiniz, vebalde kalırsınız. Millet iradesi işlemez hale gelmiş, en karanlık günlerde büyük eserler veren Türkiye Büyük Millet Meclisi asil hüviyetini kaybetmiş, iradesi işlemez olmuş. Bu duruma son vermek ve milletin muhtaç olduğu hakiki ıslahata bir an evvel girmek zamanıdır.”¹⁸⁵

Uzun ve rahat açıklamaları sonucu fırtınanın dindiğini belirten Refik Bey, Başbakan Şükrü Saraçoğlu'nun, ıslahat isteklerinin nizamnameye göre kanun tasarısı şeklinde getirilmesi, dolayısıyla önerenin geri alınmasını talep ettiğini söylemiştir. Saraçoğlu'nun önerenin geri alınması önerisi sonrasında yaşananları şu şöyle aktarmıştır:

“O sırada bizim arkadaşlar da heyecanla oturdukları sıralardan, “Tavrımızı geri alıyoruz.” diyelim diye konuşurken, ben yüksek sesle: Hayır almıyoruz. Evvela ıslahat prensibine karar veriniz. Sonra encümenlerle görüşürüz, diye seslendim. Bunun üzerine

¹⁸⁴ A.e., s.90-91.

¹⁸⁵ A.e., s.92.

Saraçoğlu öfkeyle kürsüye geldi: Arkadaşlar görüyorsunuz aramızda uçurum var. Teklif ediyorum takrirlerini reddediniz.”¹⁸⁶

Oya sunulan önerenin, kendi arkadaşları hariç reddedildiğini aktaran Refik Bey, perişan bir halde gruptan ayrıldıklarını, Bayar’a evine kadar eşlik ettiğini, Bayar’a yapılan hücumları öğrenen eşi Reşide Hanım’ın kendisine “Kocamı bırakınız. Yaşını başını almış bir insanı böyle mücadelelere niçin sürüklüyorsunuz.” diyerek, tepki gösterdiğini açıklamıştır. Dörtlü takrir görüşmesine büyük önem atfeden Koraltan, o günü şu sözlerle değerlendirmiştir:

“Bu görüşme tarihi kıymet ve değerini her devirde saklayacak. Bir diktatör idareye girişilen bu insani mücadele milletimizin hayatında ve hele demokratik rejimin milletimizin siyasi ve içtimai bünyesinde husule getireceği büyük tahavvülâtın temelini teşkil edecektir.”¹⁸⁷

2.4. Demokrat Parti’nin Kurulma Sürecinde Koraltan

İsmet Bozdağ, Meclisteki siyasi gruplaşmanın 1945 yılının Nisan-Mayıs aylarında ortaya çıktığını, Celal Bayar’ın gruba katılmasının ise bu dönemden kısa bir süre sonra gerçekleştiğini ileri sürmüştür.¹⁸⁸ Cemil Koçak, büyük ölçüde bu tespite katılmakla birlikte yakınlaşan dörtlünün Mayıs ayında bir siyasi grup haline geldiklerine kanaat getirmiştir.¹⁸⁹ Metin Toker ise Dörtlü’nün, 1942’lerden itibaren Dr. Tevfik Rüştü Aras’ın Bahçelievler’deki evinde süren görüşmeler ve sohbetlerin bir araya getirdiği bir grup olduğunu öne sürmüştür.¹⁹⁰

Gelecekte Dörtler olarak adlandırılacak olan Demokrat Parti’nin dört kurucusu, Mayıs ortasında görüşülmesine başlanan Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu Tasarısı sırasında yakınlaşma eğilimi göstermiştir. Bu tasarıya ara verildiği günlerde görüşülen 1945 yılı yedi aylık bütçesinin, 29 Mayıs 1945’te yapılan oylamasında kullanılan beş ret oyundan dördünün, partiyi kuracak öncü kadronun içinde yer alması, aralarındaki yakınlığın arttığına dair güçlü bir kanıt oluşturmaktadır. Üstelik bütçe oylamasından sonra yaşanan tartışmalar sonucunda, Başbakan Saraçoğlu

¹⁸⁶ A.e., s.92-93.

¹⁸⁷ A.e., s.93.

¹⁸⁸ İsmet Bozdağ, **Demokrat Parti ve Ötekiler**, İstanbul, Kervan Yayınları, 1975, s.11-16.

¹⁸⁹ Koçak, **İkinci Parti**, C.I, s.246.

¹⁹⁰ Toker, **a.g.e.**, s.69.

hükümete güven oylaması talep etmiş, bunun üzerine kullanılan yedi güvensizlik oyu arasında Dörtlerin de yer aldığı görülmüştür. Bu gelişmelerin ardından yeniden çiftçiye topraklandırma görüşmelerine geçilmiş, oldukça hararetli geçen ilk görüşmelerden sonra 7 Haziran 1945'te Dörtlü Takrir sunulmuştur. Bu durumda Dörtlerin Mayıs ayı içinde grup oldukları sonucuna varmak kuvvetle muhtemel gözükmektedir.

2.4.1. Dörtlerin Oluşumu

Refik Bey, yeniden yasama hayatına katıldığı 1942'den sonraki süreçte valilik döneminde edindiği tecrübelerin de katkısıyla memleketin kalkınması için parti içinde esaslı bir muhalif grubu zorunlu görmüş, bu düşüncesini hayata geçirmek için çaba sarf etmiştir. Bu kapsamda, yeni bir parti olmasa bile en azından ayrı bir oluşuma Celal Bayar'ı ikna edebilmek amacıyla o dönemde birçok girişimde bulunmuştur.

Refik Koraltan, valiliği döneminde Bursa'ya gelen Celal Bayar'a yakınlık göstermiş, dostluğunu kazanmıştır. Bu yakınlık Meclise döndüğünde de sürmüş, görüşmeleri sıklaşmıştır. Koraltan, o dönemde Bayar'ın, Başbakan Refik Saydam ve Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün takiplerinden yılarak köşesine çekildiğini, ancak kendisinin, amacını açığa çıkarmadan Bayar'ı cesaretlendirdiğini aktarmıştır.

O yılın TBMM tatilinde seçim bölgesi İçel'e giden Refik Bey, sefalet ve açlığın hüküm sürdüğü bölgede milletin bünyesinin sarsıldığını, geceyi geçirdiği bir han odasında tifüs mikrobu kapıldığını söylemiştir. Bayar, Ankara'ya dönen Koraltan'ı hastalığında yalnız bırakmamıştır. Koraltan, o günlerde şu sözlerle maksadını Bayar'a açtığını söylemiştir:

“İslahat, umumi ıslahat işine başlamanın zamanı gelmiştir. Bunu yapmağa borçluyuz. Bu hastalıktan ölmeyeceğim, kurtulacak ve bu ıslahata beraber başlayacağız. Şayet ölürsem iki elim yakandadır. Millete bu borcu şahsen ödemeğe mecbursun.”¹⁹¹

Refik Bey, bu sözlerine karşılık Bayar'ın, “düşüneceğiz” cevabını verdiğini açıklamıştır. Hastalığı atlattıktan sonra Bayar ile temaslarına devam eden Koraltan,

¹⁹¹ Koraltan, a.g.e., s.81.

onu ikna etmek için ısrarlarını sürdürdüğünü, bir defasında Bayar'ın, bu ısrarlarına karşılık şu cevabı verdiğini ifade etmiştir:

“Koraltan, yaşım ilerledi. Mücadeleye tahammülüm yoktur. Siz işe başlayınız, gerekirse benden de müzaheret görürsünüz.”¹⁹²

Bu diyaloglardan anlaşıldığı üzere Koraltan, henüz muhalefete geçme konusunda Bayar'ı ikna edememişti. Tam anlamıyla ikna edebilmesi için 1945 yılını, Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu ve Dörtlü Taktir görüşmelerini beklemek gerekecekti. Bununla birlikte 1945 öncesi, Bayar'ın CHP ile görüş ayrılıklarını ön plana çıkaran gelişmeler de yaşanmıştı.

Ocak 1939'da Başbakanlıktan ayrılan Bayar, İzmir milletvekili olarak Mecliste bulunmuştur. Ancak partide faal bir görev üstlenmemiş, Meclis toplantılarına düzenli katılmamıştır. İnönü, Saraçoğlu Hükümetinin ilk günlerinde Bayar'a işbirliği, Saraçoğlu da CHP Meclis Grubu Başkanlığı önermiştir. Grup başkanlığını reddeden Bayar, Müstakil Grup Başkanlığını kabul edebileceğini söylemiştir. Ancak bu isteği dikkate alınmamıştır.¹⁹³

Bayar, 1943 itibarıyla etkisini hissettirmeye başlamıştır. Bu kapsamda Menderes'in yeğeni Mehmet Özdemir Evliyazade, o yıl içinde Çeşme'de Bayar ve Aras'ın DP'nin kurulmasının ilk hazırlıklarını yaptıklarını ifade etmiştir.¹⁹⁴ Bayar, 15 Mart 1944'te tamamen yürürlükten kaldırılacak olan Varlık Vergisi hakkında CHP Meclis Grubuna bir önerge vermiş, verginin Parti Grubunda tartışılmasını sağlamıştır. Önergenin uzun süredir sessiz kalan, Meclis toplantılarında hiç söz almayan Bayar tarafından verilmesi dikkat çekmiştir. Bayar, 1944 yılı bütçesi görüşmelerinde, yıllar sonra söz alarak tartışmalara katılmıştır. Eleştirilerine alacağı cevaba göre bütçeye vereceği oyu belirleyeceğini söyleyen Bayar, bütçeye ret oyu vermiştir. Tek başına verdiği bu ret oyu alışılmadık bir durum yaratmış, aynı zamanda hükümete güvensizlik oyu olarak algılanmıştır.¹⁹⁵

¹⁹² A.e., s.81-82.

¹⁹³ Ağaoğlu, **Demokrat Partinin Doğuş ve Yükseliş Sebepleri Bir Soru**, s.84.

¹⁹⁴ Mehmet Özdemir Evliyazade, **Onları Anlatıyorum**, İstanbul, Yeni Doğuş Matbaası, 1960, s.5.

¹⁹⁵ Koçak, **Yakınçağ Türkiye Tarihi 1908-1980**, s.172-173.

Bayar o yıllarda, parti kurulmasıyla ilgili olarak kendisinin birkaç girişime dâhil edilmek istendiğini ifade etmiştir. Kendisine CHP Meclis Grubu Başkanlığı önerildikten bir süre sonra İstanbul'a gelmiştir. Burada Topçu İhsan, Cafer Tayyar Paşa ve Hasan Rıza Bey bir parti kurmak gerektiğini söylemiş, bir çeşit program dahi hazırlamış, kendisini bu konuda teşvik etmişlerdir. Bir fikir belirtmeden İzmir'e geçen Bayar, orada da benzer teşvikler gördüğünü açıklamıştır. İstanbul'a döndüğünde ise Limancı Hamdi dediği Ahmet Hamdi Başar ile karşılaşmış, onun Nasyonal Sosyalist fikirler etrafında bir parti kurulması gerektiği şeklindeki fikirlerini dinlemiştir. O aylar içinde Tevfik Rüştü Aras'la sık görüşmüş, o da parti kurulması konusunda kendisine ısrar etmiştir. Bu esnada Tevfik Bey'in evinde bulunan Adnan Menderes'le de bu konu hakkında konuşmuştur. Bayar, parti kurulması kararını ise Refik Şevket İnce ve Hamit Şevket İnce kardeşlerle birlikte Ankara'da kararlaştırdıklarını açıklamıştır.¹⁹⁶

Görüldüğü üzere Bayar, parti kurulmasıyla ilgili olarak kendisine yapılan birçok tekliften bahsettiği halde Refik Koraltan'dan ve onun anılarında yer alan kendisini ikna çabalarından bahsetmemiş, buna gerek duymamıştı. Refik Bey'in anılarında yer alan açıklamalar incelendiğinde parti kurma fikrini gündeme getiren kişinin kendisi olduğu, bu çerçevede Bayar ve Menderes'i bir araya getirdiği şeklindeki iddialara rastlanmaktadır. Ancak, bu iddialarının Bayar'ın anılarında yer almadığı görülmektedir.

Refik Bey, kendisinin de içinde yer aldığı uzun görüşmelerden sonra dörtlü takriri sunduklarını ifade etmiş, dolayısıyla bu oluşumda yadsınamaz bir rolü olduğuna işaret etmişti. Buna karşın Bayar, Başbakanlıktan ayrıldıktan sonra kendisine vefa gösterdiği gerekçesiyle Refik Bey'in de önergeyi imzalamasını, kendisinin istediğini açıklamıştır. Bununla birlikte Refik Şevket İnce'nin Koraltan'ı istemediğini, Fuat Köprülü ve Koraltan'ın da milletvekili olmadığı için İnce'nin önergeyi imzalamasını istemediğini aktarmıştır. Bayar'a göre önerge 12 Haziran 1945'te reddedildikten sonra dört imzacı parti kurmak için ortak çalışmalara başlamıştır. O zamana kadar herkesin kendi çevresi içinde parti kurma fikrini ele

¹⁹⁶ Ağaoğlu, **Demokrat Partinin Doğuş ve Yükseliş Sebepleri Bir Soru**, s.84-85.

aldığını açıklayan Bayar, hiç kimsenin fikrin kendisine ait olduğunu iddia edemeyeceğini söylemiştir.¹⁹⁷

Bayar'ın oluşuma katılmasını zorunlu gören Refik Bey, nihayet Dörtlü Takrir öncesi amacına ulaşmıştır. Koraltan, Bayar'dan farklı olarak bu süreçte Dörtlerin nasıl bir araya geldiğini, aralarındaki diyaloglara dayanarak şöyle anlatmıştır:

“-Pekâlâ, Koraltan, beraber çalışmağa başlayalım. Böyle mühim bir ıslahat teşebbüsüne girişilirken birkaç arkadaş daha lazım değil mi? Toprak Kanunu tasarısının konuşulması sırasında dikkatle ve takdirle takip ettiğim Adnan Bey'e maksadımın umumi hatlarını münasip fırsatlarla açmış ve derhal mutabakat cevabını almıştım. Bayar'a bu temaslarımı anlattım: -İyi bir genç, çalışılabilir, karşılığını verdi. İşte bundan sonra Adnan Bey'i de Bayar'ın apartmanına getirdim. Olduk üç kişi. Birkaç görüşmeden sonra Adnan Bey de Fuat Köprülü'yü getirmek istediğini açtı. Fuat Köprülü'yü yakından tanımıyordum... Fuat Köprülü o zamanlar mecliste ve encümenlerde nadiren görünürdü. Meclis gazinosunda Ahmet Ulus'la mütemadiyen bilardo oynarlardı. Laubali bir insan, memleket meselelerine kayıtsız olduğu için temasım az olurdu. Bu kanaatimi ve hatıralarımı da böylece Bayar'a anlattım. O sırada Adnan Bey sözü alarak: -Köprülü tanınmış, sevilmiş bir hocadır. Fikirlerimizi müdafaa edecek böyle bir insanın teşkilatımıza faydalı olacaktır, diye ısrar etti. -İnşallah sizin görüşünüz isabetli olur, dedim... Bir gün Köprülü de geldi. Biz artık sık sık toplanıyor, ıslahat esaslarını ve yapılacak teşebbüsü görüşüyorduk. Uzun görüşmeler ve fikir teatisinden sonra tarihi Dörtlü Takrir'i hazırladık.”¹⁹⁸

Koraltan'ın açıklamaları dikkate alındığında girişime kendisinin öncülük ettiği görülmektedir. Bu kapsamda Bayar'ı ve Menderes'i yeni oluşuma kendisi katmış, ıslahat çalışmaları kapsamında yapılan görüşmelerde Köprülü'nün yer almasını istememiş, buna karşın Menderes kendisini ikna etmiştir. Böylece tarihe Dörtler olarak geçecek olan dört milletvekili biraya gelmiştir.

¹⁹⁷ A.e., s.85.

¹⁹⁸ Koraltan, a.g.e., s.84-90.

2.4.2. Beyanlatları ve CHP'den Çıkarılması

21 Eylül 1945'te Adnan Menderes ve Fuad Köprülü partiden çıkarılmıştı.¹⁹⁹ Bu karar üzerine Celal Bayar, CHP'den ayrılmadan 28 Eylül 1945'te milletvekilliğinden istifa etmişti.²⁰⁰ Böylece Dörtlerden üçünün durumu yeni bir yön almıştı. O günlerde Koraltan, oldukça huzursuz olmuştu. Bu durumu Başar'a şu sözlerle aktarmıştı: "Ya partiden çekilmek yahut arkadaşlarım gibi kovulmak istiyorum; onları yalnız bırakamam."²⁰¹

Neticede Refik Bey, arkadaşlarının partiden çıkarılmasına sebep olan suçu işlemeye karar vermişti. Bunun üzerine Koraltan ve Başar, Vatan gazetesinde yayınlanmak üzere bir beyanat hazırlamayı kararlaştırmışlardı.²⁰²

Koraltan anılarında, gazetelerde Menderes ve Köprülü'nün ihraç kararını okuduktan sonra derhal uzun bir yazı hazırladığını, ertesi gün ise Vatan gazetesine giderek Ahmet Emin Yalman ile görüştüğünü belirtmiştir. Anılarında yazıyı Başar ile birlikte hazırladıklarına dair bir ifade kullanmayan Refik Bey, ayrıca Başar'ın aksine Yalman'ın o sırada kendi tezlerini hararetle benimsediğini söylemiştir.²⁰³

Vatan gazetesi, o sıralarda gazetecilerle karşılaşmaktan çekinir görüldüğünü belirttiği Koraltan'ı, nihayet misafir bulunduğu Albay İrfan Durukan'ın evinde bularak, ona sorular yönelttiğini duyurmuştur. Hazırlanan mizansen içinde Refik Bey'in, 2 Ekim 1945'te yayınlanan bu beyanata gündem oluşturmuştu. (Bkz.; EK.2) Beyanatında arkadaşlarını yalnız bırakmayacağına işaretle demokratikleşmenin kaçınılmazlığını şöyle vurgulamıştır:

"1927'den sonra irticai önlemek ve dünya buhranı sarsıntılarında korunmak için geçici zamanlara mahsus olarak alınmış tazyit edici tedbirleri, rejimimizin esası olarak alıp kökleştirmeye hiçbirimizin hakkı yoktur.

İkinci büyük dünya harbi sırasında her şeyden üstün olan millî birliğimizi korumak zarureti, Atatürk inkılabının ana prensiplerinde zaruretler dolayısıyla ve muvakkat zamanlar için yapılan ayrılıkları bir müddet sükût ile karşılamaya bizi mecbur ediyordu.

¹⁹⁹ Vatan, 22.09.1945, s.1.

²⁰⁰ Koçak, **Yakınçağ Türkiye Tarihi 1908-1980**, s.180.

²⁰¹ Başar, **a.g.e.**, s.61.

²⁰² **A.e.**, s.62.

²⁰³ Koraltan, **a.g.e.**, s.98.

Nihayet dünya buhranı demokrasinin zaferle bitince, 23 yıl evvel millî devletimizi kurarken açtığımız feyizli ve nurlu yolun pürüzsüz şekilde önümüzde yeniden açılacağını tabî bulduk, ve Meclisteki bütün arkadaşlarımızın görüşlerine tercüman olacağımız kanaatle takririmizi verdik.

Netice; bildiğiniz gibi, ümitlerimizi kırıcı mahiyette çıktı; Grup; teklifimizi reddetti ve son günlerde de takrirden imzası bulunan iki arkadaşımızı Gruptan ve Partiden çıkarıldı.

İnkılâpçılık, Partimizin ve ondan üstün olarak ana yasamızın baş vasıflarından biridir. Biz inkılâpçı bir partinin; disiplin endişe ve iddialarına kendini kaptırarak prensipleri feda etmesini ve inkılâpçılık lâzım gelen yerde “duralım” demesini asla beklemezdik.

Birtakım memleketlerin ancak şimdi gitmeye çalıştığı hakiki demokrasi yolunu 23 yıl evvel; inkılâbımızla kendi yurdumuzda açtığımızı inanmış; buna gönül vermiş insanlarız. Bizi en çok sarsan nokta işte bu oluyor. İstedığımız şey; hakiki mânasile millî murakabenin sağlanmasından ve bunun tek kuvvet kaynağı olan millete açık kalble gidilmesinden, her türlü seçimlerin serbestçe yapılmasından ibaretti. İki değerli arkadaşın çıkarılması; şüphesiz ki diğer iki arkadaşları olan bizleri teessüre sevketti. Çünkü bu arkadaşlarla aramızdaki fark; beraberce açtığımız münakaşaya onların gazetelerde devam etmelerinden ibarettir.”²⁰⁴

Koraltan bu açıklamalarından sonra parti tüzüğüne göre Menderes ve Köprülü'nün partiden çıkarılmasının CHP Divanı yerine CHP Meclis Grubunca verilmesi gerektiğini iddia etmiş, ihraç kararının açık bir maddeye dayandırılmadığını vurgulamış, açıklamalarını şu sözlerle sürdürmüştür:

“Bu duruma göre; Parti esaslarından ayrılanlar; çıkarılan arkadaşlarımız ve kendimiz değil, böyle bir kararı vermiş olanlardır.

Vaziyeti hulâsa için şunu diyeceğim: Bir siyasî parti; millet hâkimiyetinin gayesi değil, bir vasıta. Partinin varlığının hikmeti de ortaya koyduğu ve tatbik mesuliyetini halka karşı üzerine aldığı prensiplerden ibarettir. Ben ve arkadaşlarımızın prensipleri bozacak yerde tamamiyle tatbikinden başka bir şey istemedik. Bunu isteyen iki arkadaş Partiden ihraç yolunda verilen bir karar, Parti prensiplerine aykırı bir karardır. Bunun Parti disiplinini muhafaza maksadıyla verildiği söyleniyor. Halbuki bir parti için disiplinin kantarı kendi nizamnamesidir. İhraç kararı, Parti nizamnamesinin sarih maddelerinin hükümlerine aykırı

²⁰⁴ “Refik Koraltan, Parti işlerindeki vaziyetini belli etti”, **Vatan**, 02.10.1945, s.1,3., Başar, **a.g.e.**, s.61-62.

olarak verildiğine göre parti prensiplerile beraber disiplinine de uygun hareket edilmediği kanaatindeyim.”²⁰⁵

Ahmet Emin Yalman, bu beyanat sonrası kaleme aldığı “Politika hayatında tesanüt imtihanı” adlı köşe yazısında Dörtlerin mücadelesine destek vermiş, Koraltan’ın gazetelerinde yayınlanan beyanatını şöyle değerlendirmiştir:

“Mertçe çıkan beyanatile bir taraftan arkadaşlarile olan sıkı tesanüdünü, diğer taraftan Partinin esas prensiplerine olan bağlılığını belirtmiş ve yeni bir ihraç kararı vermenin mes’uliyetini; Partiyi, kendi kanaatince, asıl ana prensiplerden aykırı şekilde idare edenlere bırakmıştır.”²⁰⁶

Celal Bayar sebep bildirmeden sessiz sedasız milletvekilliğinden istifa etmişti. Bir tavır koyduğu ortadaydı. Ancak ne yapacağı konusunda bir netlik sergilemiyordu. Buna karşın Refik Koraltan, CHP’den çıkarılan Menderes ve Köprülü’yü savunan, CHP yönetimini eleştiren beyanatını Vatan gazetesinde yayınlamıştı. Açıklamasında, partinin verdiği ihraç kararlarının CHP Nizamnamesi’nin 112. maddesine aykırı olduğunu iddia etmiş, konunun usul yönünden tartışılmasını gündeme getirmişti.

Cemil Koçak, ihraç kararları konusunda Koraltan’ın usule dayalı yaptığı bu açıklamaların bütünüyle doğru olmadığını, nizamnamenin ilişkili maddelerini aktararak ortaya koymak istemiştir.²⁰⁷

Menderes ve Köprülü’nün, muhtemelen nizamnamenin 110. maddesine göre değerlendirildiğini ifade eden Koçak, usul hatası ihtimali olmakla birlikte asıl yetkinin Genel Başkanlık Divanında olduğunu belirtmiştir. İhraç kararı verme

²⁰⁵ A.e., Başar, a.g.e., s.62-63.

²⁰⁶ Ahmet Emin Yalman, “Politika hayatında tesanüt imtihanı”, **Vatan**, 04.10.1945, s.1,3.

²⁰⁷ Nizamnamenin 112. maddesi şu şekilde açıklanmıştır:“Yukarıdaki maddelere riayet etmeyen Grup azalarına, birinci defasında Grup Heyeti’nce rica edilir, ikinci defasında ihtar cezası verilir, üçüncü defasında ise, mensup oldukları Grup kararı ve Genel Başkanlık Divanı’nın tasdiğiyle Parti Grubu’ndan çıkarma cezası tatbik olunur. Bununla beraber, cezayı istilzam eden fiil, hemen çıkarılmayı icab edecek derecede ağır görülürse, mensup oldukları Grup Umumi Heyeti’nin mutlak ekseriyetiyle vereceği karar ve Genel Başkanlık Divanı’nın tasdiği üzerine, o aza Gruptan çıkarılır. Ceza kararından evvel kendisinin yazı veya sözle yapacağı müdafaa dinlenir. Parti Grubu’ndan çıkarılanlar, parti azalığından da çıkarılmış olurlar.” Nizamnamenin konuyla ilgili 110. maddesi ise şöyle ifade edilmiştir:“Grup azaları, partinin esasları ve kararlarıyla mensup oldukları Parti Grup kararları aleyhinde beyanat ve neşriyatta bulunamazlar ve bu yoldaki beyanat ve neşriyatı tahrik edemezler.” Bkz.; Koçak, **İkinci Parti**, C.I, s.753.

yetkisinin CHP Meclis Grubuna ait olmadığı konusunda nizamnamenin açık olduğuna dikkat çekmiş, CHP Meclis Grubunun yalnızca ihraç kararı sürecinin başlangıç noktası olduğunu açıklamıştır. Koçak, bu açıklamalarının ardından nizamnamede, partiden ihraç kararı sürecinde yürütülecek işlemlerin hangi usule göre yapılacağı konusunda belirgin bir hüküm bulunmadığına da vurgu yapmıştır.²⁰⁸

Refik Bey'in Vatan gazetesindeki bu demecinin ardından CHP'ye yakınlığı ile bilinen Ulus gazetesi, iddialara cevap vermiştir. Koraltan'ın, ihraç kararlarının parti tüzüğünün 112. maddesine aykırı olduğu tezine karşılık, parti tüzüğü üzerinde çalışmalarıyla tanınmış kişilere danıştığını belirten gazete, İçel milletvekili Refik Bey'in parti tüzüğünü baştan sona okuyup kavramadığını savunmuş, şu açıklama ile onun iddialarını çürütmeye çalışmıştır:

“Partice yayınlanan tebliğden ve buraya kadar sayılan tüzük hükümlerinden anlaşılacağı üzere Parti divanı, Genel Başkanlık Divanınca kendisine verilen ve Partili iki milletvekilinin durumlarını ilgilendiren bir meseleyi inceliyor ve her ikisinin hareket ve faaliyetlerini Partinin hareket ve faaliyetlerine zıd görüyor, haklarında 147 nci, 148 inci, 149 uncu maddelerin konularile ilgili hükümlerini uygulayarak bilinen karara varıyor. Böylece divan kararlarında, İçel milletvekilinin sandığı gibi, Parti tüzüğünün sarıh hükümlerine karşı bir uygunsuzluk yoktur. Karar, tam tersine, tüzük maddeleri içindeki sarıh hükümlere dayanılarak yetkili makamlarca verilmiş ve tüzük hükümlerince kesinleşmiştir.”²⁰⁹

Refik Bey, Ulus gazetesinin kendisini hedef alan bu haberi üzerine gazetenin Yazı İşleri Müdürlüğüne bir açıklama göndermiştir. Partili bir milletvekilinin, TBMM'de veya diğer yayın organlarında parti idaresinin demokratik bir ruhla ıslahını istemesinin ve bunun için mücadeleye girişmiş olmasının parti kurullarında bulunan bazıların fikirlerine uygun olmayabileceğini, fakat bu anlayış sonucu verilen ihraç kararının tüzük hükümlerine uygun olması gerektiğini belirtmiştir. Gazetenin belirtmiş olduğu tüzüğün 9. faslının, 147, 148 ve 149. maddelerinin TBMM ve Parti Meclis Grubu üyeliğinin dışındaki partililer düşünülerek yazıldığını öne sürmüştür.²¹⁰

²⁰⁸ Koçak, **İkinci Parti**, C.I, s.754-755.

²⁰⁹ **Ulus**, 09.10.1945, s.1, **Cumhuriyet**, 10.10.1945, s.3

²¹⁰ **BCA**, Fon No: 10 9 0 0 Kutu No: 458 Dosya No:1328 Sıra No:1.

3 Ekim’de gazetecilerle konuşma yapan Başbakan Şükrü Saraçoğlu, Koraltan’ın açıklamaları hakkında ne düşündüğü sorusuna cevaben şöyle demiştir: “Partiden çıkarılan mebuslar hakkında benim de kararım olduğu için Refik Koraltan’ın beyanatını tasvip etmeme imkân yoktur.”²¹¹ Böylece beyanatın hükümet kanadında hoş karşılanmadığı ortaya çıkmıştı.

Koraltan, demecinin yayınlanmasından sonra Menderes ve Köprülü’ye yapıldığı gibi Parti Divanının toplanarak, kendisini de partiden çıkarmalarını beklemişti. Ancak, açıklamasında dile getirdiği nizamname hükümleri tereddütlere yol açtığından, onun için de aynı yolun izlenmesi zorlaşmıştı. Demecinden yaklaşık bir ay sonra Meclis açılmıştır. Açılış öncesi 16 Ekim 1945’te, Koraltan’a, CHP Genel Sekreteri Nafi Atuf Kansu²¹² imzalı bir yazı gelmiştir.²¹³ Yazıda, Adnan Menderes ve Fuat Köprülü’nün partiden çıkarılmaları hakkında verilmiş kararı, beyanatında hangi gerekçelerle eleştirdiği sorulmuştur.²¹⁴

Koraltan, siyasi tutumu hakkında açıklama isteyen bu yazıya verdiği karşılıktaki, Parti Genel Sekreteri’nin kendisine böyle bir soru sormaya yetkisi olmadığını, bunu ancak Parti Grubunun kendisine sorabileceğini belirtmiştir. Bununla birlikte, yaptığı beyanatın hangi gerekçelere dayandığını da açıklamıştır.²¹⁵ (Bkz.; EK.3) O günlerde gazetelerde, Refik Koraltan’ın da CHP’den çıkarılacağı yönünde yazılara rastlanmıştır.²¹⁶

Bu süreçte CHP Genel İdare Heyeti, Koraltan hakkında işlem başlatmıştır. Onun için alınan CHP’den çıkarma kararı CHP Genel Başkanlık Divanınca CHP Meclis Grubu’na gönderilmiştir. 27 Kasım 1945’te, CHP Meclis Grubu, Başkanvekili Kütahya milletvekili Recep Peker başkanlığında toplanmış, Koraltan’ın Vatan gazetesine verdiği beyanat konusundaki savunmasını dinlemiştir. Refik Bey,

²¹¹ **Vatan**, 04.10.1945, s.1,3.

²¹² Refik Koraltan anılarında savunma talebi yazısının CHP Genel Sekreteri Saffet Arıkan’dan geldiğini ifade etmiştir. Bkz.; Koraltan, **a.g.e.**, s.98. Ancak Arıkan’ın 1925-1931 yıllarında bu görevi üstlendiği hesaba katıldığında savunma talebi yazısının 1945-1947 döneminde CHP Genel Sekreterliği görevini yerine getiren Nafi Atuf Kansu’dan geldiği anlaşılmaktadır.

²¹³ Ahmet Hamdi Başar, CHP Genel Sekreterliğinin bu mektubunun 5 Kasım 1945 tarihli olduğunu ve Meclis açıldıktan sonra gönderildiğini aktarmıştır. Bkz.; Başar, **a.g.e.**, s.63., Tarık Zafer Tunaya ve Cemil Koçak, isabetli olarak CHP Genel Sekreterliğinin, Meclis açılmadan önce 16 Ekim 1945’te Koraltan’dan açıklama istediğini belirtmişlerdir. Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye’de Siyasî Partiler 1859-1952**, 2.bs., İstanbul, Arba Yayınları, 1995, s.649., Koçak, **İkinci Parti**, C.I, s.756., **Vatan**, 06.11.1945, s.1.

²¹⁴ Koraltan, **a.g.e.**, s.98., Başar, **a.g.e.**, s.63.

²¹⁵ **Vatan**, 06.11.1945, s.1., Tunaya, **a.g.e.**, s.649., Koçak, **İkinci Parti**, C.I, s.755.

²¹⁶ **Tan**, 06.11.1945, s.1., **Vatan**, 04.11.1945, s.1., Başar, **a.g.e.**, s.63.

Meclis Grubu'nda yaptığı konuşmada, gazeteye verdiği beyanatta olduğu gibi ihraçların usule uygun olmadığını iddia etmiştir. Partiden çıkarma kararının CHP Divanı'na değil, CHP Meclis Grubu'na ait bir yetki olduğunu savunmuştur. Demeci vermekteki amacının, bu konu hakkında yüksek makamların dikkatini çekmek olduğunu söyleyen Refik Bey, tüzük hükümlerini anlama bakımından arkadaşları ile çoğunluk arasında ortaya çıkan anlaşmazlığın, parti esaslarına riayetsizlik olarak değerlendirilemeyeceğini ileri sürmüştür. Herkesin, partinin geçmişine bağlı kalma hakkının korunması gerektiğini belirtmiş, çıkarma kararına gerek kalmadan dostça bir ayrılma yolunun birlikte kararlaştırılmasının isabetli olacağını ifade etmiştir.²¹⁷

Hatıratında, Meclis Grubunda, genel tutumun memleketi kötüye götürdüğünü ve bunun düzeltilmesi gerektiğine vurgu yaptığını belirten Refik Bey, şu sözü söyleyerek salondan ayrıldığını ifade etmiştir: “Allahısmarladık, ne dilerseniz, öyle karar vermekte serbestsiniz.”²¹⁸

Refik Bey'in savunmasından sonra söz alan birçok milletvekili onu, parti esaslarına saygı göstermekle yükümlü olduğu halde bu prensipten ayrılmakla suçlamışlardı. Muhalefet safının savaş vasıtası olduğu bilinen bir gazetede parti tüzüğü hükümlerine göre arkadaşları hakkında verilmiş çıkarma kararını, yetkisiz bir heyet tarafından alınmış yersiz bir karar gibi göstermek istediğini belirtmişlerdi. Bu milletvekilleri, Refik Bey'in eylemini, son zamanlarda beliren ayrılık hareketlerinin gelişen ve devam eden bir açıklaması olarak yorumlamışlar, bu hareketlerin tüzük hükümlerine aykırı ve ağır cezayı gerektirir nitelikte olduğunu örneklerle açıklamaya çalışmışlardır.²¹⁹

Cemil Koçak, usul konusunda Koraltan'a katılmamakla birlikte bir usul karmaşası olduğunu da kabul etmiştir. Tartışmaların ardından yapılan oylamada 1'e²²⁰ karşı 280 oyla Refik Koraltan'ın CHP Meclis Grubundan çıkarılmasına ve kararın Genel Başkanlık Divanına arzına karar verilmiştir. Partiden çıkarma işlemine

²¹⁷ **Cumhuriyet**, 28.11.1945, s.3., **Vatan**, 28.11.1945, s.1.

²¹⁸ Koraltan, **a.g.e.**, s.99.

²¹⁹ **Cumhuriyet**, 28.11.1945, s.3.

²²⁰ Ahmet Hamdi Başar, verilen bu tek ret oyunun muhtemelen Koraltan tarafından atıldığını, çünkü adı geçen toplantıda bulunarak kendisini uzun uzadıya savunduğunu belirtmiştir. Başar, **a.g.e.**, s.63. Ancak, Koraltan'ın CHP'den çıkarılmasına karşı verilen tek ret oyunun, Yusuf Hikmet Bayur tarafından kullanıldığı anlaşılmıştır. Us, **a.g.e.**, s.590., Koçak, **İkinci Parti**, C.I, s.757. Zaten, Koraltan da savunmasının ardından salonu terk ederek ayrıldığını açıklamıştır. Koraltan, **a.g.e.**, s.99.

gerekçe olarak Vatan gazetesinde, 2 Ekim 1945 tarihinde yayınlanan beyanatu gösterilmiştir.²²¹

Partiden çıkarılan Refik Koraltan, karar üzerine gazetecilere şu beyanatu vermiştir:

“Verilen bu karar beklenmekte idi ve beklendiği şekilde sona erdi. Bu karar ile bir defa daha anlaşılın hakikat şudur: 12 Haziran 1945 tarihinde dört imza ile Parti Meclis Grupuna verdiğimiz müşterek tahrir, araya beş aylık bir zaman girdikten sonra ne kadar isabetli bir noktai nazarı ifade ettiği bugün anlaşılmış bulunuyor.”²²²

Koraltan açıklamalarında, Atatürk ve İnönü arasında dönem ve görüş ayrılığı olduğunu, İnönü'nün Atatürk inkılâbı prensiplerinden uzaklaşarak, geçici dönemlere ilişkin alınan sınırlayıcı önlemleri rejimin temeli kabul ederek, kökleştirmeye çalıştığını ileri sürmüştü.²²³ Hâlbuki daha dün denilebilecek bir tarih olan 12 Mayıs 1944'te, Türk harfleriyle bastırılacak altın paranın şekli konusunda yaşanan tartışmaya katılarak, Atatürk ve İnönü'nün birbirlerinden ayrı tutulamayacaklarını, İnönü'nün Atatürk'ün takipçisi olduğunu savunmuştur.²²⁴

Burada dikkat çeken bir diğer nokta Koraltan CHP'den ihraç edildikten sonra kurulacak olan Demokrat Parti'nin, İnönü'yü hedef alan bu siyasi yaklaşım ekseninde söylemler geliştirmesi olmuştur. Cemil Koçak, bu durumu şu sözlerle ortaya koymuştur:

“Koraltan'ın bu açıklaması, “Dörtlü Tahrir'in parti içi siyasi bir girişim olduğunu yeniden açığa çıkarıyor. Ayrıca, vesayetçi tek parti rejimi teorisini de bir kez daha gündeme getiriyor. Buradaki tek fark, Atatürk dönemi ile İnönü dönemini birbirinden ayırma gayretidir. Koraltan'a göre, İnönü döneminde Atatürk dönemindeki ilkelerden zaruret sonucunda uzaklaşmıştı. Ancak yeniden geriye dönme zamanı da gelmişti. Koraltan'ın bu yaklaşımı, vesayetçi tek-parti rejimi teorisinde bir alt başlık daha açıyordu. Atatürk ile İnönü ikilisini önce birbirinden ayırıyor ve daha sonra da İnönü'ye karşı Atatürk'ün yanında yer

²²¹ **Cumhuriyet**, 28.11.1945, s.3., **Vatan**, 28.11.1945, s.1., Halit Tanyeli, Adnan Topsakaloğlu, **İzahlı Demokrat Parti Kronolojisi 1945-1950**, İstanbul, İstanbul Matbaası, 1958, s.30., Başar, **a.g.e.**, 63., Koçak, **İkinci Parti**, C.I, s.755-757.

²²² Tanyeli, **a.g.e.**, s.30-31., **Vatan**, 28.11.1945, s.1.

²²³ **Vatan**, 28.11.1945, s.1., Koçak, **İkinci Parti**, C.I, s.758.

²²⁴ **T.B.M.M. Zabıt Ceridesi**, Dönem:VII, C.X, 12.05.1944, s.76.

alıyordu. Bu, açıkçası siyasî bir pozisyondur. Meşruluk kaynağı açısından anlaşılan Atatürk'ün yanında yer almak gereği hissedilmişti. Fakat ustaca bir manevra ile, İnönü, Atatürk döneminden tamamen soyutlanıyordu. Bu yaklaşım tarzı, ileride hayli yaygınlaşacaktır. Atatürk ile İnönü dönemlerini birbirinden koparmak, ikilinin farklı dönemlerine referans vermek, aslında Koraltan'ın ve vesayetçi tek-parti rejimi teorisinin oluşum sürecinde ortaya çıkmış, aslında siyasi bakımdan hayli anlamlı ve o ölçüde de pragmatik bir yaklaşımı içeriyordu. Ancak bundan sonra tek-parti dönemini Atatürk ve İnönü dönemleri olarak ayırmak ve bu ikisi arasında aşılmaz siyasî duvarlar olduğunu düşünmek, görüldüğü gibi, bu dönemin oluşturduğu konjontürel bir durumun sonucudur.”²²⁵

Görüşler dergisinin yazar kadrosunu genişletmek üzere Ankara'da temaslarda bulunan Sabiha Sertel, tesadüfen Koraltan'ın o akşamki heyecanına tanıklık etmiştir. Sertel, Koraltan'ın CHP Meclis Grubunda yaptığı savunmasının akşamında yaşananları şöyle aktarmıştır:

“Bayar ve Menderes onun dönüşünü merakla bekliyorlardı. Refik Koraltan heyecan içindeydi... 280 oyla partiden çıkarılmasına karar verildiğini bildiriyordu. “Artık serbestim.” diyordu. Partiden çıkarıldığına memnundu.”²²⁶

Cumhuriyet gazetesinin bir muhabiri, Parti Grubunun Koraltan'ı partiden çıkarma kararı verdiği o gece, İsmetpaşa Caddesi'ndeki evine gitmiştir. O esnada Menderes ve Köprülü onu ziyarete gelmiştir. Oldukça sinirli görünen Refik Bey, şu beyanatı vermiştir:

“Hadise malumunuzdur. Adnan Menderesle Fuat Köprülü'nün Partiden çıkarılmasını protesto eden bir beyanatta bulunmuştum. Genel Sekreterlik, muhalif addettiği bir gazetede çıkan bu beyanatımı, Partililerin riayete ödevli buldukları tüzük hükümlerine uygun bulmuyordu. Geçen ayın 16 sında Genel Sekreterliğe verdiğim cevabda, bu beyanatımla Partimizin yanlış bir içtihad yüzünden layık olmadığı tarizlerle karşılaşmasını önlemek maksadını güttüğümü uzun uzadıya anlattım. Bu cevabdan sonra hakkımda böyle bir ihraç kararının verilmesini zaten beklemiyordum değilim. Kısaca söyleyeyim ki, bugün de tüzüğün sarih hükümlerine dayanarak ileri sürdüğüm samimi görüşler, umduğum ve dilediğim şekilde

²²⁵ Koçak, **İkinci Parti**, C.I, s.758-759.

²²⁶ Sabiha Sertel, **Roman Gibi**, İstanbul, Belge Yayınları, 1986, s.298.

karşılanmadı ve tecellisini görmek istediğimiz demokratik esaslara bu suretle de uyulmadı.”²²⁷

Koraltan, bu açıklamalarının ardından muhabirin, diğer arkadaşları ile birlikte veya ayrı olarak yeni bir parti kurmayı düşünüp düşünmediği şeklindeki sorusuna şu cevabı vermiştir:

“Haziranda Parti Grubuna verdiğimiz taktir dört arkadaşın noktai nazarını ifade ediyordu. Aynı arkadaşlar bugün de, aynı fikirde bulunuyoruz. Çünkü millet ve memleket selametinin bu yolda olduğu kanaatindeyiz. Hadiseler inkişaf etmektedir. Bir tarafta bir ekalliyetin, bir tarafta da bir çoğunluğun birleşmediği ana fikirler vardır.”²²⁸

Refik Bey, 27 Kasım 1945 gecesi yaptığı bu açıklama ile dörtlü taktir ile ifadesini bulan taleplerinin dün olduğu gibi şimdi de takipçisi olacaklarını ifade etmiş, ancak açık olarak yeni bir parti kuracaklarını söylemekten kaçınmıştır. Bununla birlikte, artan görüş ayrılıklarının partiden çıkarılmaları ile sonuçlandığı bir ortamda, yeni bir parti kurulmasının kaçınılmaz olduğunu da sezdirmiştir.

Celal Bayar, Koraltan’ın bu demecinden birkaç gün sonra Dörtlerin yeni bir parti kurmaya karar verdiklerini açıklamıştır. Bu bilginin aktarıldığı 2 Aralık 1945 tarihli Cumhuriyet gazetesinde, Refik Koraltan’ın, 27 Kasım 1945 gecesi gazeteye verdiği demeç, öncekinden farklı olarak bu kez partinin kurulacağı yolundaki şu sözlerle aktarılmıştır:

“Hadiseler inkişaf etmektedir. Taktiri imza eden dört arkadaşla aynı kanaat ve düşüncelerle, aynı yolda yürümekteyiz. Çünkü memleket ve milletin selametini bu yolda görüyoruz. Bu birliğin bir parti doğuracağı muhakkaktır.”²²⁹

Cumhuriyet gazetesi başyazarı Nadir Nadi, Parti Grubu’nun Koraltan’ı partiden çıkardığı haberini öğrenmekten üzüntü duymuş, içinde bazı hatıralar canlanmıştı. Sakarya Savaşı günlerinde Kayseri’de bulunan Nadir Nadi, başkanlığını

²²⁷ Cumhuriyet, 28.11.1945, s.3.

²²⁸ A.y.

²²⁹ Cumhuriyet, 02.12.1945, s.1.

Refik Bey'in yaptığı İstiklal Mahkemesine dinleyici olarak katılmıştır. Bu dönemde mahkemeye Refik Bey'in mana verdiğini aktaran Nadir Nadi, asker kaçaklarının topluma kazandırılmasındaki çabalarından övgüyle bahsetmiştir. Ancak, yılların geçip hayatın değiştiğini, bugün Refik Bey'in neden partiden atıldığı konusunda bir tartışmanın gereksiz olduğunu savunmuştur.

Yazısına, Refik Bey'in İstiklâl Mahkemesine başkanlık yaptığı günlerden bir hatırası ile başlayan Nadi, onun faydalı hizmetlerine işaret etmişti. Bununla birlikte yaşı ilerlemiş de olsa aldanıp, kusur işlediğini ima etmiştir. Bazı arkadaşlarının, Koraltan'ın eski partili veya Atatürk rejimine bağlı olduğu şeklindeki ifadelerinin durumu değiştirmeyeceğini açıklamış, eskilerin yerini yenilerin almasını doğal karşılamıştır. Bununla birlikte kendilerinden önceki nesil içinde, Türk inkılâbına hizmet etmiş kişilerin, dikkate alınmayacak sebepler yüzünden kenara atılmalarını uygun görmediğini belirtmiş, bunu üzüntüyle karşılamıştır. Bu bağlamda CHP içinde en ufak bir kayba dahi izin verilmemesi gerektiğini ileri sürmüştür.²³⁰

Bu ifadelerinden anlaşıldığı üzere Nadir Nadi, Refik Bey'e saygı duymakla beraber hata yaptığını düşünmüş, partiden ve siyasal hayattan çekilmesini doğal karşılamıştır. Muhtemeldir ki, yeni kurulacak partide önemli bir mevki işgal edecek Koraltan'ın, güçlenerek siyasal hayata döneceğini öngörmemiştir.

Nadi, belirgin olarak Refik Bey'e destek vermediği halde Adnan Menderes, bu yazının hak ve gerçekleri açıkça ifade ettiğini açıklamış, memleket işlerinde haklı davaların özellikle Cumhuriyet gibi köklü bir gazetede yer almasını sevinçle karşıladıklarını söylemiştir.²³¹

CHP Genel Başkanlık Divanı 19 Aralık 1945'te, Koraltan'ın ihraç kararını onaylamıştır. (Bkz.; EK.4) Böylece DP'nin kurulmasına sayılı günler kala CHP Genel Sekreteri Nafi Atuf Kansu tarafından yayınlanan genelge ile CHP Tüzüğü'nün 150. maddesine dayanarak partiden çıkarıldığı açıklanmıştır. CHP Genel İdare Heyeti, Koraltan'ın itirazlarına karşın yapılan partiden çıkarma işlemlerinin usule ve CHP Nizamnamesi'ne uygun olduğunu açıklamıştır. Başbakan Şükrü Saraçoğlu da, ihraç kararlarının yerinde ve usulüne göre alındığını ifade etmiştir.²³²

²³⁰ Nadir Nadi, "Bir karar, bir hatıra, bir düşünce", *Cumhuriyet*, 29.11.1945, s.1.

²³¹ *Cumhuriyet*, 02.12.1945, s.1.

²³² Koçak, *İkinci Parti*, C.I, s.757.

2.4.3. Yeni Parti Hazırlıkları

Dört milletvekilinin Meclis Grubuna bir önerge vererek, parti içinde demokratik ıslahatların yapılmasını talep etmeleri Ahmet Hamdi Başar'ın da dikkatini çekmişti. Başar'a göre önerge, yeni bir parti kurmayı amaçlamıyordu. Bununla birlikte önergenin reddedilmesi ile Dörtler yeni bir parti kurmaya sürüklenmiştir. Bu görüşünü şu sözlerle desteklemiştir:

“Gerçek şudur ki, Dörtlü takriri verenler Halk Partisi'nden ayrılıp bir başka parti kurma yerine Halk Partisi'nde ıslahat yaptırmak ve partiye hâkim olmak niyetindeydiler... Bundan dolayı takrirlerinde Halk Partisi'ne karşı en ufak bir hücum yoktu; tersine çok meth vardı.”²³³

Celal Bayar, 12 Haziran 1945'te yapılan Dörtlü Takrir görüşmelerinde “Beğenmiyorsan git, başka parti kur” diyen bazı milletvekillerine, parti kurmanın zorluğundan bahsederek buna niyeti olmadığını söylemiştir.²³⁴ Bayar'ın bu sözleri, Başar'ın parti kurulması konusundaki görüşlerini kuvvetlendirmiştir.

1945 yılı yazında, yeni bir muhalefet partisi kurulması çalışmaları hız kazanmıştır. Başar, gidişattan memnun olmayan yirmi yıllık arkadaşı Koraltan ile sık sık dertleştiğini, onun kadar olmasa da Celal Bayar ile de yakınlığı olduğunu belirtmiştir. Durum henüz belirsiz olduğu için ilk zamanlarda hürriyet kahramanlarının çekingen ve kararsız olduklarını ifade eden Başar, parti kurmaya teşvik için onlarla temaslarda bulunduğunu açıklamıştır.²³⁵ Bu kapsamda o günlerde Florya'da karşılaştığı Koraltan'a şu teklifte bulunduğunu açıklamıştır:

“Koraltan, hiç başka çareniz yok; hemen bir parti kurmalısınız. Ben size bütün gücümle yardıma hazırım; buradan gidelim, bu işi ciddi ciddi görüşelim.”²³⁶

Koraltan'ın bu çağrıya olumlu yanıt vermesi üzerine iki-üç hafta boyunca Başar'ın hazırladığı program çerçevesinde görüşmeler yapmışlardı. Koraltan,

²³³ Başar, **a.g.e.**, s.50-51.

²³⁴ Turan, **Türk Devrim Tarihi IV (Birinci Bölüm)**, s.214.

²³⁵ Ahmet Hamdi Başar, **Yaşadığımız Devrin İcyüzü**, Ankara, Ayyıldız Matbaası, 1960, s.28.

²³⁶ Başar, **Yine Hayal Âleminde Uçuyorum**, s.57.

hürriyetin araç değil bir hedef olması ve kurulacak partinin bu felsefeye bağlı kalması konusunda Başar ile hemfikir olmuştu. Bu görüşmeler 1945 yılı Ağustos sonlarında olmuştu. Dolayısıyla Menderes ve Köprülü henüz partiden ihraç edilmemişti. Bayar Çeşme’de bulunuyordu. Başar’a göre onların yeni bir parti kurma niyetleri yoktu. Bu yüzden Koraltan ve Başar, Celal Bayar’ın ikna edilmesi gerektiği konusunda uzlaşmıştı.²³⁷

Başbakan Şükrü Saraçoğlu’nun 5 Eylül 1945’te yaptığı basın toplantısındaki sözleri üzerine Menderes kendisine karşı saldırıya geçmiştir. Menderes ve Köprülü’nün Vatan gazetesinde yayınlanan yazıları üzerine 21 Eylül 1945’te toplanan CHP Divanı, oy birliğiyle Menderes ve Köprülü’yü partiden çıkarmaya karar vermiştir.²³⁸

Başar ve Koraltan, parti tüzüğüne göre milletvekilleri hakkında ihraç kararı vermeye Parti Meclis Grubu’nun yetkili olduğunu düşünüyorlardı. Bu açıdan Meclis tatilde olduğu için Menderes ve Köprülü’nün yazılarından dolayı partiden çıkarılmalarını mümkün görmemişlerdi.²³⁹

Böyle olduğu halde Menderes ve Köprülü’nün partiden çıkarılmaları, Dörtlerin CHP içinde kalarak mücadele etmelerine olanak kalmadığını da göstermişti. İhraç olayından birkaç gün sonra İstanbul’a gelen Bayar’ı, Koraltan ve Başar, Galata Rıhtımı’nda karşılamıştır. Üçlü, Başar’ın yazıhanesine gelerek parti kurma işini konuşmaya başlamıştır. Bayar, ikilinin ilk gün kendisine yaptığı parti kurma teklifine çekingen bir tutum sergilemiştir. Ayrıca, dörtlü tavrı imzalaması bakımından istifalarının doğal kabul edilmesi gerektiği düşüncesine de karşı çıkmıştır. Bu bağlamda Bayar, Atatürk’ün kurduğu ve kendisinin de kurucular arasında bulunduğu CHP’den ayrılmayı doğru bulmamıştır. Partiden ayrılma yerine milletvekilliğinden ayrılmayı uygun görmüş, Başar’ın yazıhanesinde hazırladığı basit bir istifa yazısı ile 28 Eylül 1945’te milletvekilliğinden ayrılmıştır.²⁴⁰

Refik Koraltan, Toker’e anlattığı anılarında, Başar’la birlikte Şişli’de bir arkadaşın evinde Celal Bayar’la görüşerek, parti kurma zamanının geldiğini söylediklerini açıklamıştır. Ancak Bayar, İsmet Paşa’ya karşı çıkamayacağı

²³⁷ A.e., s.58.

²³⁸ Vatan, 22.09.1945, s.1., Tunaya, a.g.e., s.648.

²³⁹ Başar, Yine Hayal Âleminde Uçuyorum, s.58.

²⁴⁰ A.e., s.58-60.

gerekçesiyle bu çağrıyla geri çevirmiş, yeni parti konusunda çekingenlik göstermiştir.²⁴¹

Koraltan ve Başar'ın o döneme ilişkin anılarında zaman zaman birbiriyle uyuşmayan hususlara rastlanmaktadır. Bu kapsamda Başar'ın, Bayar'ı, Koraltan'la rıhtımda birlikte karşıladıkları ve Bayar'ın istifa yazısını kendi yazıhanesinde hazırladığı şeklindeki ifadeleri Refik Bey'in anılarından oldukça farklıdır. Üstelik ikilinin farklı aktardıkları Bayar'ın istifa süreci, Bayar'ın kendi anılarıyla da ayrılmaktadır.

Buna göre Bayar, oğlu Turgut Bayar'ın Taksim Gazinosu'ndaki düğününde yukarı çıkarak, "İzmir milletvekilliğinden istifa ettiğimi arzeder, bilvesile derin saygılarımı sunarım" şeklindeki istifa mektubunu yazdığını aktarmıştır.²⁴²

Refik Koraltan ise Çeşme'deki evinden gelişinde Bayar'ı rıhtımda Tefvik Rüştü Aras ve Muammer Eriş ile birlikte karşıladığını, hatta bu katılımlardan hoşlanmayarak Bayar'a "Allah aşkına bu münasebetsizlerle gitmeyelim" dediğini aktarmış, dolayısıyla Başar'ın varlığından bahsetmemiştir. Bunun dışında yine Başar ve Bayar'dan farklı olarak, Bayar'ın istifa yazısını Park Hotel'de Aras ve Eriş ile birlikte yazdıklarını açıklamıştır.²⁴³

O günlerde hem partiden hem de milletvekilliğinden istifa konusunda tereddüt yaşayan Bayar'ı, "Tam vaktidir, helvanın mayası gelmiştir. Derhal istifa etmelisin" şeklinde sözlerle ikna etmek istediğini açıklayan Koraltan, onu bu konuda desteklediklerini belirtmiştir. Ancak istifanamenin gönderilmesi sırasında Muammer Eriş'in telaşlanarak bu girişimi önleme çabası içine girdiğini öne sürmüştür. Eriş'in, İnönü tarafından görevlendirilmiş, Bayar'ı ayırmaya çalışanlardan biri olduğunu anladıklarını iddia etmiştir. Bu tutumundan dolayı Eriş'e sert bir tavırla çıktığını belirten Koraltan, istifa telgrafını bir garsonla gönderdiğini söylemiştir.²⁴⁴

Koraltan ve Başar, Bayar'ın milletvekilliğinden istifası sonrası da, parti kurulması konusunda Bayar'ı ikna edebilmek için yoğun çaba göstermeye devam etmişlerdi. Bayar'a "Bir parti kurmak lazım, beyefendi" diyen ikili gerekçe olarak "Çünkü hadiseler sizi bu yola sürüklemiştir. Memleket hesabına başladığımız

²⁴¹ Toker, a.g.e., s.93.

²⁴² A.e., s.102.

²⁴³ Koraltan, a.g.e., s.99.

²⁴⁴ A.e.

mücadeleden bir fayda bekliyorsanız, bu ancak yeni bir parti kurmakla sağlanır” demişlerdi. Koraltan, Bayar’ı ikna için “Hamdi Bey’in hazırladığı program üzerinde kaç gündür kafa yorduk; taslağı mükemmel denecek hale koyduk. Bakınız şuna” demiş, bir maddeyi okuyarak açıklamaya çalışmıştır. Koraltan ve Başar tezlerini şu sözlerle savunmuşlardır:

“Atatürk’ün kurduğu Cumhuriyet Halk Partisi inkılâptan uzaklaşmıştı. Atatürk memlekette hürriyet ve demokrasi rejiminin yaşaması için evvela bu rejimin tabî ve amansız düşmanı olan irticayı yenmek, halkın medeni seviyesini yükseltmek, memlekette iktisadi sahada devlet eliyle kalkınmanın ilk meselelerini halletmek zorundaydı. Henüz bu vazife bitmiş sayılamazdı. Onun için iktisadî ve siyasî sahada da tam anlamıyla hürriyetçi olamazdık. Devletçilik esas rejimimizdi. Ancak bu devletçiliğin hedefi, özel teşebbüs ve sermayeye dayanan sosyal adaleti sağlayan demokratik bir rejim kurmak olmalıdır.”²⁴⁵

Başar, elindeki programı Koraltan’a anlatmış, beğendirmişti. Şimdi onun da desteğiyle programı Bayar’a da beğendirmeye çalışıyordu. Bu esnada Koraltan da, sözleriyle ve kafa işaretleriyle programı onaylıyordu. Üçlünün bir hafta kadar süren görüşmelerinin sonucunda Koraltan ve Başar, Bayar’ı ikna için üç saatten fazla konuşmuşlardı. Bu ısrarlara karşın Bayar, İnönü’ye karşı cephe kurmak ve onunla mücadele etmek istemediğini söylemiş, bu defa Koraltan ve Başar ikilisi şu sözlerle onu ikna etmeye çalışmıştı:

“Mücadelede yalnız değilsiniz. Bütün millet arkanızdan gelecektir. Bir tarihi fırsat bu milletin önündedir ve bundan istifade için tarih size vazife ve mesuliyet yüklemiştir. Siz bu vazifeyi kabul etmekten kaçamazsınız. Buna da hakkınız yoktur. Lider olarak hadiseler sizi bu yer için hazırlamıştır. Yerinizi tutacak başka insan bulamayız. Atatürk eserini size emanet etti.”²⁴⁶

Koraltan anılarında bu gelişmelerden bahsetmiştir. 1945 yılı yazında İstanbul’da bulunduğu esnada, eski Liman Şirketi Müdürü Hamdi Başar ile memleket meseleleri üzerinde görüş alışverişinde bulunduğunu, onun görüşlerine yakınlık gösterdiğini aktarmıştır. O günlerde İstanbul’da bulunan Celal Bayar’a

²⁴⁵ Başar, **Yine Hayal Âleminde Uçuyorum**, s.66-67.

²⁴⁶ **A.e.**, s.67-72.

Hamdi Bey ile birlikte misafir olmuş, Başar ile görüş birliğine vardığını açıklamış, iki-üç saat süren görüşmede Bayar’la açık konuşarak yeni oluşuma onu da dâhil etmek istediğini belirtmiştir. Buna karşın Bayar, kesinlikle böyle bir girişime katılmayacağını açıklamıştır. Israrlarını sürdüren Refik Bey, Bayar’a verdiği önemin sebebini ise şu sözlerle vurgulamıştır: “Halk psikolojisi bakımından Atatürk zamanında başvekillik yapmış Bayar’ın teşebbüsümüzde elbette faydası olacaktı.”²⁴⁷

Bunu bilen Koraltan ve Başar, heyecanlarını Atatürk’ün hatırasıyla aktarma yoluna gitmişlerdi. Bu kapsamda Bayar’ı şöyle köşeye sıkıştırmışlardı:

“Halk Partisi, artık Atatürk’ün elinde değildir, ölümü anında onu size bıraktı. Siz ise emaneti elinden alıp başkalarına teslim ettiniz. Yeni bir parti kurarsanız, Atatürk’ün emrini ve arzusunu yerine getirmiş olursunuz. Hatta bu partinin ismine Atatürk Partisi yahut Kemalist Parti de diyebiliriz.”²⁴⁸

Başar ve kendine has heyecanı ile Koraltan, Bayar’ı yayılım ateşi arasında almalarına rağmen yeni parti konusunda tam anlamıyla ikna edememişlerdi. Başar’a göre Bayar yeni parti konusunda kararlı olsaydı, milletvekilliği yerine partiden istifa etmesi gerekirdi. Görüşmelerin son günü misafirlerini uğurlayan Bayar, bu işlere karıştırılmamasını isteyen çekingen bir tavır sergilemişti. Buna rağmen Koraltan sevinç içinde, “Hamdi, yaşa, varol... Çok iyi konuştun; fevkalade iyi tesir yaptın. Bayar adeta yumuşadı, bu işe oldu nazarıyla bakabiliriz” diyerek Başar’ı tebrik etmiştir.²⁴⁹

İstanbul’da yapılan uzun görüşmelerin ardından Başar, program taslağının birer kopyalarını Koraltan ve Bayar’a vermişti. Ankara’ya dönüşlerinde arkadaşlarıyla konuşacaklar, bir parti kurmaya karar verirlerse Başar’ı da Ankara’ya çağıracaklar, program hazırlıklarına başlayacaklardı. Başar, Bayar’da görülen tereddüdün Menderes ve Köprülü’de de olup olmadığını Koraltan’dan Ankara’ya gidişinde öğrenmesini istemişti. Bu kapsamda Koraltan, yeni parti konusunda tereddütler yaşandığını bildirmişti.²⁵⁰

²⁴⁷ Koraltan, **a.g.e.**, s.83-84.

²⁴⁸ Başar, **Yine Hayal Âleminde Uçuyorum**, s.68.

²⁴⁹ **A.e.**, s.61-70.

²⁵⁰ **A.e.**, s.75-77.

Menderes ve Köprülü'nün partiden ihraç edilmesini takiben Bayar'ın milletvekilliğinden ayrılması ikinci partinin kurulacağı söylemlerini kuvvetlendirmişti. O günlerde Tefik Rüştü Aras, Zekeriya Sertel'i Ankara'ya çağırmişti. Bayar ve Menderes'le görüşmelerde bulunan Sertel, kendini program hazırlıklarının içinde bulmuştu. Zekeriya Sertel, ilk toplantılarda yer almadığını belirttiği Koraltan'ın partinin oluşumundaki gayretlerini göz ardı etmiş, onun pozisyonunu şöyle açıklamıştı:

“Partinin sonradan kurucuları olarak gösterilen Köprülü Fuat ile Refik Koraltan ise ortada görünmüyorlardı. Biz bu konuşmaları yaparken Refik Koraltan hâlâ Halk Partisindeydi. Neden sonra partiden kovuldu ve bu gruba sığındı.”²⁵¹

Şevket Süreyya Aydemir, o günlerde Dörtlerin sessizce toplandıklarını, yollarda dikkat çekmekten kaçındıklarını aktarmış, tavırlarını şu sözlerle ortaya koymuştur: “Rastlaştıkları tanışlarına, Bayar her zamanki gibi resmî, Koraltan her zamanki gibi aşırı samimi...”²⁵²

İnönü'nün, 19 Mayıs konuşmasıyla verdiği teminatlar yeterli görünmüyordu. İnönü, 1 Kasım 1945 tarihli Meclis açılışı konuşması ile teminatları bir adım öteye taşımış, açık olarak yeni partinin kurulmasını teşvik etmişti. Konuşmasında, demokrasinin cumhuriyet devrinde prensip olarak korunduğunu, diktatörlüğün hiçbir zaman kabul olunmadığını söylemişti. Tek eksiği hükümet partisi karşısında bir muhalefet partisinin olmaması olarak göstermiş, CHP içinde prensip ayrıkları olan kişilerin parti kurmalarını istemişti.²⁵³

Hamdi Bey, Ekim ayı boyunca Ankara'dan bir haber alamaması üzerine, İnönü'nün 1 Kasım konuşması sonrası Koraltan'a, hemen harekete geçmeleri gerektiği konusunda bir mektup yazarak, gelişmeler hakkında bilgi istemişti. Koraltan, 4 Kasım 1945'te, kendisine şu cevabı yazmıştı:

²⁵¹ Zekeriya Sertel, **Hatırladıklarım**, 3.bs., İstanbul, Gözlem Yayınları, 1977, s.253.

²⁵² Şevket Süreyya Aydemir, **İkinci Adam (1938-1950)**, C.II, 11. bs., İstanbul, Remzi Kitabevi, 2011, s.443.

²⁵³ Turan, **Türk Devrim Tarihi IV (Birinci Bölüm)**, s.210., Başar, **Yine Hayal Âleminde Uçuyorum**, s.79.

“Sevgili ve değerli kardeş, İstanbul’dan ayrıldıktan sonra, mektup yazamamamın üzüntüsünü ben de çektim. İnanınız, bu aybaşına kadar yazacak esaslı bir mevzu da hemen hemen yok gibiydi. Bu arada, İstanbul’a gelerek, orada daha genişçe konuşmayı da düşünmekteyim. Yazdığımız gibi, yazılacak kitap için yine düşündüğümüz fikirler üzerindeki mevzular da bugünlerde kâfi derecede artmış bulunuyor. Artık kitabın adı ve içindeki fasıl başları tamamen işlenmiş; denebilir ki, her fasla ait fikirlerde tam bir mutabakat dahi hasil olmuştur. Bu hafta bu eser birkaç defa daha tetkikten geçirildikten sonra, tab ettirmek üzere İstanbul’a gönderilecektir. O zaman nihai tashihi yapmak ve tetkik etmek fırsatı olacaktır. Demek ki, bu arada geçen günler boşa geçmemiştir. Bu kitabın tab’ı ve yayımı için gereken masraf şimdilik temin edildiğine göre, sizin bir teşebbüse geçmemeniz hassaten rica edilmektedir. Ben de bu fikre tamamiyle iştirak ediyorum. En çok 15 gün içinde ya sizi buraya çağırarak veya ben oraya geleceğim. Kitabın hazırlanmasında vazife almış arkadaşlar ayrı ayrı sevgi ve saygılarını bildiriyorlar. Tahassür ve sevgilerle gözlerinizden öperim, değerli ve aziz kardeş.”²⁵⁴

Koraltan, muhtemelen telefonlarının dinlendiğini, mektuplarının açıldığını ve takip edildiğini düşünüyordu. Bu kapsamda mektubunda şifreli bir dil kullanmış, parti programını kitap hazırlıkları şeklinde nakletmiştir. Bu ifadelerden, Dörtler arasında, Ekim ayı boyunca yeni kurulacak parti programının görüşüldüğü anlaşılmıştır.

Mektuptan 15 gün sonra İstanbul’a gelen Refik Bey, “Hamdi; mükemmel bir eser hazırladık. Dört başı mamur bir şey oldu. Çok beğeneceksin” diyerek, Ankara’da hazırlanan programı Başar’a sunmuştur. Başar yaptığı incelemede, programın insan hakları, vatandaş hak ve hürriyetleri ve teminatlardan ibaret olduğunu, günlerce Koraltan ve Bayar’la üzerinde çalıştığı programla ilgisi olmadığını görmüştür. Başar’ın bu duruma sitem etmesine kızan Koraltan “Ne o? Sen de mi bizden ayrılıyorsun? Yoksa Halk Partisi seni de mi kandırdı” demiştir.²⁵⁵

İyi dost olan Koraltan ve Başar, kısa süren bu tartışmalarından sonra program üzerinde yeniden çalışmalara başlamışlardı. Refik Bey, Ankara’da hazırlanan programın içinin boş olduğunu kabul ederek, Başar’a hak vermişti. Koraltan, dört gün süren çalışmalarının sonunda hazırlanan yeni program projesini şifreli bir dille Bayar’a bildirmişti. İki akım arasında kalan Bayar, programın İstanbul’daki bazı

²⁵⁴ Başar, **Yine Hayal Âleminde Uçuyorum**, s.80-81.

²⁵⁵ **A.e.**, s.82.

güvendiği kişilere gösterilerek, görüşlerinin alınmasını istemişti. Bunun üzerine Koraltan, aralarında Atatürk'ün eski umumi kâtibi Hasan Rıza Soyak'ın da olduğu, isimleri kendine önceden verilen kişilerle konuşmuş, geceyi de Kılıç Ali'nin evinde geçirmiştir. Ertesi gün Başar'ın yanına gelen Koraltan, birlikte hazırladıkları programın çok beğenildiğini söylemiş, durumu 30 Kasım 1945'te Bayar'a telefonla bildirmiştir. O günlerde Dörtlerin yeni bir parti kurmaya karar verdiği demecini vermiş olan Bayar ikilinin Ankara'ya gelmesini istemiştir.²⁵⁶

2 Aralık 1945 tarihli gazete manşetlerinde, Celal Bayar ve arkadaşlarının yeni bir parti kuracağı ve parti programının tamamlanmak üzere olduğu haberleri yer almıştır.²⁵⁷ Refik Koraltan ile görüşmek üzere İsmet Paşa Caddesi'ndeki evine giden bir Cumhuriyet muhabiri, onun iki gün önce İstanbul'a gittiğini ve halen orada olduğunu öğrenmişti. Muhabir, bunun üzerine Celal Bayar'ın evine gitmiş ve ondan yeni partiyle ilgili bilgiler almıştı. Bu kapsamda Bayar şu açıklamaları yapmıştır:

“Parti kuruyoruz. Bu muhakkaktır. Fakat, partinin kurulmasına hükümetçe müsaade edilip edilmediği, partinin alacağı isim ve parti merkezi olacak yer hakkındaki suallerinize kısaca cevap vereyim ki, iş henüz bu raddede değildir. Bu suallerine cevap verebilmek için daha birkaç gün beklemeğe mecburum.”²⁵⁸

Görünüşe göre o esnada net cevaplar vermek istemeyen Bayar, parti programı tasarısı için Koraltan ve Başar'ın İstanbul'dan gelmesini beklemiştir. 3 Aralık 1945 tarihli Cumhuriyet gazetesinde, Refik Bey'in son Parti Grubu toplantısındaki savunma şeklinin, yeni partinin ilkeleri hakkında bazı ipuçlarını ortaya koyduğu, çünkü önceden hazırlanan savunmasının, Celal Bayar başkanlığında yapılan Dörtler toplantısında hazırlanmış olduğu hissini verdiği öne sürülmüştür. Ayrıca, Koraltan'ın Ankara'ya hareket ettiği bildirilmiştir.²⁵⁹

Refik Bey'le beraber Bayar'ın çağrısı üzerine Ankara'ya gelen Başar, Ankara'da bulunduğu sürece Koraltan'ın İsmet Paşa Caddesi'ndeki²⁶⁰ evinde kalmıştır. Dörtler ve Başar'ın katıldığı, bir hafta sürecek program çalışmaları, 3

²⁵⁶ A.e., s.83-85.

²⁵⁷ Tanyeli, a.g.e., s.31., Cumhuriyet, 02.12.1945, s.1.

²⁵⁸ Cumhuriyet, 02.12.1945, s.3.

²⁵⁹ Cumhuriyet, 03.12.1945, s.1,3.

²⁶⁰ Şimdiki adı Ziya Gökalp Caddesi'dir.

Aralık 1945'te Koraltan'ın evinde başlamıştır. Menderes ve Köprülü, Ahmet Emin Yalman ile birlikte hazırladıkları anlaşılan programın, İstanbul'da Koraltan ve Başar tarafından değiştirilmesini iyi karşılamamışlardır.²⁶¹

Başar bu noktada kendisinin, söz vermek ve görüşmeleri idare etmek için toplantılara Celal Bayar'ın başkanlık etmesi görüşünü ortaya attığını, Menderes ve Köprülü'nün buna karşı çıktığını ifade etmiştir. Menderes'in, başkanlığa gerek olmadığını belirttiğini, ısrarlarına rağmen bunu kabul ettiremediğini aktarmıştır. Koraltan'ın, Bayar'ın başkanlığına ilişkin tutumuna ise değinmemiştir. Neticede, Bayar'ın teklifi üzerine her toplantıya farklı bir kişinin başkanlık etmesi kararlaştırılmıştır.²⁶²

Koraltan anılarında, başkanlığa ilişkin yapılan bu tartışmayı, Başar'dan farklı bir dille aktarmıştır. Liderlik tartışması olarak adlandırdığı olayda Hamdi Bey'in varlığından bahsetmemiştir. Bayar'ın evinde yapıldığını açıkladığı toplantıda, "Böyle tarihi ve siyasi toplantılarda bir reisin bulunması zaruri değil mi?" demesi üzerine Bayar'ın atılarak reis olmak istediğini belirtmiştir. Bu durumu Menderes ve Köprülü'nün fevranla karşıladığını, sükûn içinde hareket edilmesi gereken böyle anda şahsi kaprislerin ortaya çıktığını, zamanla Bayar'ın bu işlerde fazla kaprisli olduğunun da anlaşıldığını sözlerine eklemiştir. Refik Bey, yine Başar'dan farklı olarak Köprülü'nün, toplantıları sırayla idareyi teklif ettiğini belirtmiştir. İki tarafın da ısrar etmesi üzerine Menderes ve Köprülü evden ayrılmış, Refik Bey teklifi öne sürdüğü için pişman olmuştur. Toplantıyı terk eden iki arkadaşını ikna etmek için peşlerinden giden Koraltan, diyaloglarını şu sözlerle aktarmıştır:

"Köprülü ve Adnan Bey: "Zaten iş o safhaya gelinceye kadar ne emeği geçti ki. Ayrılırsa ayrılınsın. Biz kendi kendimize devam ederiz." Değişmez kaidedir. Öfkelenenin önüne geçilmez, varsın içlerini döksünler diye sabırla dinledim ve sonra şöyle söyledim: "Arkadaşlar, başladığımız iş büyük fedâkarlıklar ve feragat isteyen bir iştir. Bayar'ın şahsi kaprislerine asil bir davayı bırakamayız. Yaşı da bizden ileri. Varsın toplantılarda reis

²⁶¹ Başar, **Yine Hayal Âleminde Uçuyorum**, s.86-88.

²⁶² **A.e.**, s.88-89.

bulunsun. Bundan ne çıkar? Milletin umumi bünyesinde ıslahat isteyen bizlere böyle şahsi kaprislerle uğraşmak yakışmaz.”²⁶³

Bu konuşmasıyla Menderes’i ikna ettiğini, Köprülü’nün de yalnız kalınca kendilerine katıldığını açıklayan Refik Bey, Bayar’a, toplantılara başkanlık edeceğini belirttiklerini ifade etmiştir. Kısa bir aranın ardından devam eden hazırlıklarda, görev dağılımı yapıldığını, bu bağlamda parti tüzüğünü hazırlama görevini kendisinin, parti programının düzenlenmesi görevini ise Menderes ve Köprülü’nün aldığını söylemiştir. Bu noktada Hamdi Bey’den de bahsetmiş, yardımlarından faydalandığını belirtmiştir.²⁶⁴

Başkanlık tartışması sonrası hangi programın görüşüleceği sorunu baş göstermiştir. Menderes, program ve nizamnameyi kendilerinin hazırladıklarını söylemiş, bununla birlikte Koraltan’ın ricası üzerine Başar’ın görüşlerini de dinleyeceklerini eklemiştir. Bu söz üzerine Koraltan şu karşılığı vermiştir:

“Program hazırlanmış ve her şey kararlaştırılmış değildir. Bana verdiğiniz müsveddeyi İstanbul’da, Hamdi Bey’le birlikte inceden inceye tetkik ettik ve hepimizin hoşuna gideceğinden emin olduğumuz yeni bir metin hazırladık. Bunu teksir ettirdik. Şimdi onu konuşacağız ve beşimiz yeniden mevzuu ele alacağız.”²⁶⁵

Bayar, bu durum karşısında İstanbul’dan getirilen Hasan Rıza Soyak’ın mektubunun da etkisiyle Koraltan ve Başar’ın programını desteklemiştir. Koraltan ve Başar, Ankara’da hazırlanan programı, İnsan Hakları Beyannamesi ve hürriyetlerin teminat altında bulundurulmasından başka esaslı fikirlere yer vermeyen bir hürriyet beyannamesi olarak değerlendirmişlerdi. Hürriyet bayrağıyla devlete karşı ayaklanarak iktidara gelmenin kolay, ancak hürriyet ortamı içinde iktidarda kalmanın ve kalkınmanın zor olduğu görüşüne Menderes ve Köprülü katılmamıştı. Refik Bey bu esnada, hangi programın görüşüleceği konusunda ortaya çıkan tartışmaya şu sözlerle katılmıştır:

²⁶³ Koraltan, **a.g.e.**, s.101-102.

²⁶⁴ **A.e.**, s.102.

²⁶⁵ Başar, **Yine Hayal Âleminde Uçuyorum**, s.88-89., Başar, **Yaşadığımız Devrin İçyüzü**, s.32.

“Efendim, Adnan Bey’in okuduğu metin hepimizce malumdur. Fakat, Hamdi Bey’le müştereken hazırladığımız program, henüz arkadaşlarımızca malum değildir. Hangisinin müzakereye esas olacağı hakkında bir karara varabilmemiz için evvela bunu okuyalım, ikisini de öğrenmiş olalım; sonra kararımızı verelim.”²⁶⁶

Neticede görüşmeler, Koraltan ve Başar’a baskın gelen Menderes ve Köprülü’nün istediği şekilde, onların tasarısı esas alınarak devam etmiştir. Başar’a göre Menderes, o anda zekice bir taktik geliştirmiştir. Önceden kararlaştırıldığı üzere her toplantıda başka birinin başkanlık etmesi kabul edilmişti. Menderes, ev sahibi sıfatıyla Koraltan’ın o günkü toplantıya başkanlık etmesini istemiştir. Sonradan ortaya çıkacağı üzere Koraltan, başkan sıfatıyla tarafsız kalmaya çalışmış, fazla söz almamıştır. Bu durum Menderes ve Köprülü ikilisinin elini güçlendirmiştir.²⁶⁷

Koraltan ve Başar’ın hazırladığı program tasarısının ilk maddesinde, partinin “Atatürk’ün önderliğinde şuurunu bulan Türk inkılâbının getirdiği cumhuriyetçi demokrasi fikrinin gerçekleşmesi ve gelişerek ebedileşmesi” amacıyla kurulduğu ifade edilmiş, sosyal yardım ve tesanüt fikrine dayalı bir devletçilik esası benimsenmişti. Menderes’in tasarısı ise, siyasi hürriyet ve devletçiliği reddeden bir iktisadi hürriyet görüşünü öne çıkarmıştı. Başar, Menderes ve Köprülü’nün, Atatürk’ün adını programa koymak istemediklerini düşünmüş, neticede ilk maddenin, nereye çekilirse o anlama gelecek şekilde hazırlandığını ifade etmiştir.²⁶⁸

Celal Bayar, 3 Aralık 1945’te CHP Genel Sekreterliği’ne gelerek, partiden ayrıldığını nazik bir dille bildiren mektubunu teslim etmişti. Bu gelişme üzerine Nadir Nadi, parti kurma konusunda Refik Koraltan’a duymadığı güveni ve vermediği desteği fazlasıyla Celal Bayar’a sunmuştur.

Nadi, “Yeni Parti” adlı yazısında, Bayar tarafından kurulacak parti haberinin sevinçle karşılandığını ifade etmiş, bu sevinci ciddi bir siyasi kontrol sistemine duyulan ihtiyaca ve partiyi kuracak Bayar’ın bu işi başaracak karakterde bir yapıya sahip olmasına bağlamıştır. Bayar’ın istiklâl mücadelesinin ilk günlerinden beri idealci biri olarak tanındığını, ilkeleri bakımından bütünüyle Atatürkçü ve inkılâpçı bir devlet adamı olduğunu açıklamıştır. Ayrıca, Bayar’ın her ne uğruna olursa olsun

²⁶⁶ Başar, **Yine Hayal Âleminde Uçuyorum**, s.89-94.

²⁶⁷ **A.e.**, s.95.

²⁶⁸ **A.e.**, s.96-98.

başa geçmek için değil, memleket idaresinin en mükemmel bir şekilde yürütülmesini sağlamak için çalışacağını belirtmiş, bundan sonra onunla ilgili bir sürprizle karşılaşma ihtimalinin de düşük olduğunu ileri sürmüştür.²⁶⁹

Nadir Nadi de dönemin birçok yazarı ve parti çalışmaları içinde yer almış Ahmet Hamdi Başar gibi kurulacak partiyi bir iktidar adayı olmaktan ziyade, siyasal sistemin ihtiyacı olan çok partili demokratik yaşama geçişi sağlayacak bir araç olarak düşünmüştü. Ancak, bu konuda yanıldıkları ortaya çıkacaktı.

Dörtlerin, yeni parti için son hazırlıklar kapsamında akşama kadar süren bir toplantı yaptıkları basına yansımıştır.²⁷⁰ İlerleyen günlerde program tasarısı görüşmelerine Dr. Tefik Rüştü Aras ve Cemal Tunca da katılmıştır. Koraltan, bu yeni katılımlardan özellikle Aras'ın²⁷¹ aralarında bulunmalarından memnun olmamıştır.²⁷² Başar, ertesi gün bu katılımları ve onların parti kurucuları arasında yer alıp almayacaklarını sormuştur. Koraltan, bu soruya karşılık, "Kat'iyen; böyle bir şey olur mu? Bu partiyi biz, beş kişi kuracağız" yanıtını vermiştir.²⁷³

Koraltan ve Başar, yeni kurulacak partinin program tasarısı hakkında iki farklı zamanda günlerce çalışmış, benzer kaygılar üzerinde birleşerek, büyük ölçüde görüş birliğine varmış iki yakın arkadaştı. Aralarında ortaya çıkan yakınlık Refik Bey'in, Dörtlerin diğer üyeleri sıcak bakmasa bile, yeni partinin kurucuları arasında Başar'ı da düşünmesine yol açmıştı. Muhtemelen bu düşüncesini güçlendiren diğer bir olgu da, Menderes ve Köprülü ikilisine karşı, genellikle iki görüşe de tarafsız kalmaya çalışan Bayar'ın eksikliğini kapatarak, durumu dengeleme isteği olmuştur. Bu isteği, özellikle program tasarısı görüşmelerinde yaşanan tartışmalarda gün yüzüne çıkmıştır.

Refik Bey anılarında, beşinci kişiyle ilgili olarak, arkadaşları olan Merkez Bankası Meclis İdaresi Reisi Namık Zeki Aral, Temyiz Baş Reisi Halil Özyörük ve eski Liman Şirketi Müdürü Ahmet Hamdi Başar'ın sevdiği kıymetler olmaları bakımından partiyi kuranlar arasında bulunmalarını istediğini, bu fikrini kendilerine

²⁶⁹ Nadir Nadi, "Yeni Parti", **Cumhuriyet**, 04.12.1945, s.1.

²⁷⁰ **Cumhuriyet**, 04.12.1945, s.1.

²⁷¹ Bu durumdan neden rahatsız olduğu, "Partinin Kurulma Sürecinde Refik Koraltan'ın Komünist Damgası Endişeleri ve Tefik Rüştü Aras'ı Uzaklaştırması" başlığı altında detaylandırılmıştır.

²⁷² Koraltan, **a.g.e.**, s.93-94.

²⁷³ Başar, **Yine Hayal Âleminde Uçuyorum**, s.96-101.

açtığı aktarmıştır. Bu teklifi kabul eden tek kişinin ise Hamdi Bey olduğunu söylemiştir.²⁷⁴

4 Aralık 1945'te Celal Bayar ile Cumhurbaşkanı İsmet İnönü yeni kurulacak parti hakkında konuşmuşlardı.²⁷⁵ İnönü'den parti konusunda destek gördüğü anlaşılan Bayar, program çalışmalarının bir an önce tamamlanmasını istiyordu. 5 Aralık'ta yapılacak toplantı öncesi Menderes ve Köprülü, Bayar'ın evine giderek, aralarında görüşmüşlerdi. Refik Bey bu gelişmeyi, Menderes ve Köprülü'nün Bayar'ı kendi cephelerine çekme çabası olarak yorumlamıştı. Ayrıca önceki toplantıdan erken ayrılan Menderes ve Köprülü'nün, Ahmet Emin Yalman'ı ziyaret ettiklerini düşünmüştü. Koraltan bu duruma tepkisini Başar'a şu sözlerle belirtmişti:

“Ahmet Emin'le konuşuyorlar. Ahmet Emin, Menderes ve Köprülü üzerinde son derece müessir. Senin beğenmediğin ilk program projesi hemen hemen onun eseri. Bizim arkadaşlar maalesef Yalman'ın tesiri altındadır.”²⁷⁶

Adnan Menderes, 6 Aralık 1945'te yapılan görüşmelerde Koraltan-Başar ikilisine karşı daha da soğuk davranmıştı. Onların hazırladığı program tasarısına itiraz etmiş, kendi tasarısındaki tek kelimenin bile değiştirilmesini kabul etmemişti. Böylece dördüncü gün de olumlu bir sonuç alınamadan sona ermişti. Bir gün, Koraltan'ın evinde yapılan toplantıya Bayar, Menderes ve Köprülü katılmamıştı. Bayar'ı telefonla arayan Refik Bey, Menderes ve Köprülü'nün Bayar'ın evinde toplandığını öğrenmişti. Kendisi de Başar'a haber vermeden toplantıya çağırılmıştı. Durumu hayret ve üzüntüyle karşılayan Refik Bey, “Hayır, Hamdi; sen yoksan, ben de yokum; gidip onlara kararımı böylece bildireceğim” demiştir.”²⁷⁷

Koraltan'ın toplantıya katılmasını isteyen Başar, aralarında olmasa da bu yolda yürümleri gerektiğini söyleyerek, Bayar'ın evinde yapılacak toplantıya katılmasını teşvik etmiştir. Toplantıya katılan Koraltan, Menderes ve Köprülü'nün, Başar'ı kurucular arasında istemediğini söylemiştir. O günlerde program tartışmaları arasında kalan Bayar, parti kurmaktan vazgeçmeyi ihtimaller arasına almıştır. İstenmediğini gören Hamdi Bey çekilmeye razı olmuştur. Bayar'a, “Koraltan da

²⁷⁴ Koraltan, **a.g.e.**, s.102-103.

²⁷⁵ **Cumhuriyet**, 05.12.1945,s.1.

²⁷⁶ Başar, **Yine Hayal Âleminde Uçuyorum**, s.99-100.

²⁷⁷ **A.e.**, s.103-106., Başar, **Yaşadığımız Devrin İçyüzü**, s.32.

aranızdadır. Bu heyecanlı ve vefakâr kardeşe ben rica ettim. Sizden ayrılmayacaktır” diyerek, bu oluşumda Koraltan’ın da mutlaka yer alması gerektiğini söylemiş, Ankara’dan ayrılmadan önce görüştüğü Koraltan ve Bayar’a şu tavsiyede bulunmuştu:

“Yeni partiyi bensiz kuracaksınız. Fakat size şunu söyleyeyim ki, bu partinin temsil edeceği hürriyet fikrinden ve bunun temsilcisi rolünde olan Menderes’ten sakınmanızı tavsiye ederim.”²⁷⁸

Refik Bey, Başar’ın partinin kurucuları arasından uzaklaştırılmasını anılarında üzüntüyle aktarmıştır. Buna göre bir gün Menderes, Köprülü ve Yalman ile buluşmuştur. Yalman kendisine Hamdi Bey’le ilgili şöyle bir konuşma yapmıştır:

“Koraltan, çok iyi adamsınız. Cesur ve vatanperver bir insansınız ama size yakışmayan bir kusurunuz var, o da insanlık ve arkadaşlık tarafınız. Arkadaşlığı bir tarafa, memleket işini bir tarafa bırakınız. Hamdi kurucular arasında bulunursa ben aleyhinizde bulunacağım.”²⁷⁹

Bayar, Köprülü ve Menderes’in de bu görüşü sahiplenmesi üzerine Refik Bey, davalarının ilk günden zaafa uğramaması için feragatin kendisine düştüğünü, durumu Başar’a aktardığını ve bu anın ıstırabını hala hissettiğini açıklamıştır. Bu durumdan oldukça etkilenen Koraltan, vicdan borcunu ödemek için 1950’deki seçim zaferini takiben Başar’ı, İstanbul’dan milletvekili adayı göstererek, TBMM’ye katılmasını sağladığını belirtmiştir.²⁸⁰

Refik Bey hatıratında, partinin kuruluş günlerinde aralarına katılması gündeme gelen Eskişehir milletvekili Emin Sazak’a²⁸¹ da yer vermişti. Buna göre Menderes, bir köylü ve çiftçi olan Sazak’ın da aralarında bulunmasının faydalı

²⁷⁸ Başar, **Yaşadığımız Devrin İçyüzü**, s.32-33., Başar, **Yine Hayal Âleminde Uçuyorum**, s.106-109.

²⁷⁹ Koraltan, **a.g.e.**, s.103-104.

²⁸⁰ **A.e.**, s.104.

²⁸¹ Emin Bey, Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu münasebetiyle kurulan Geçici Komisyonunda Menderes ile birlikte toprak sahibi üyeler arasında muhalefette kalan kişiler arasında yer almış, Mecliste yapılan tartışmalarda da aleyhte söylemleriyle dikkat çekmiştir. Koçak, **İkinci Parti**, C.I, s.186.

olduğunu savunmuştur. Bu görüşe katılmayan Refik Bey, Sazak hakkındaki düşüncelerini şu sözlerle açıklamıştır:

“Ben Emin Sazak’ı iyi tanırdım. İyi tarafları olduğu gibi umumi tabirde ‘çarıklı erkân-ı harpliği’ de vardı. İşi ve yaşayışı itibarıyla iktidarın muktedir adamlarını kullanmasını çok iyi bilirdi. Diğer arkadaşlar bu eksikliklerine rağmen aramızda bulunmasında fayda olacağına ittifak ettiler.”²⁸²

Emin Sazak bir gün Dörtleri Etlik’teki evine davet etmiştir. Koraltan, evin avlusunda oturan sivil memur oldukları anlaşılan yabancı simaların dikkatini çektiğini, Sazak’ın da kapıyı bir türlü kapatmadığını ifade etmiştir. Samimiyetlerinden faydalanan “çarıklı erkân-ı harp” Sazak’ın kendilerini her konuda konuşturduğunu, görüşmelerin sonunda ise ağız değiştirerek kendilerine şu tavsiyede bulunduğunu açıklamıştır:

“Arkadaşlar, size tavsiye ederim bu işten vazgeçiniz. İnönü gibi, bütün karakteri bilinen bir adamla mücadele zor olur... Hayatlarınıza mal olur. Bu adamın hile ve tabiyeleri ile başa çıkılmaz. Atatürk gibi büyük bir insanı dahi nasıl tehlikeli yollara sürüklediğini pekâlâ bilirsiniz... Ben bundan ileri gidemem.”²⁸³

Bu sözler üzerine Dörtler evi terk etmiş, o saatte araç bulamadıkları için de öfkeyle merkeze kadar yürümüşlerdir. Refik Bey, bu gelişmenin ardından Menderes, Köprülü ve Bayar’ın, Sazak’ın oyunlarını ve Başbakan Şükrü Saraçoğlu tarafından içlerine gönderildiğini anladıklarını belirtmiştir. Menderes, ertesi gün Sazak ve Saraçoğlu’nun baş başa konuşmasına şahit olmuştur. Saraçoğlu kendisine, “Ooo Adnan Bey, gel bakalım. Bizleri asıp kesiyormuşsunuz? Fırka kuruyor, mücadeleye başlıyorsunuz” demiştir. Koraltan, bu yaşananlara karşın Sazak’ın, işi pişkinliğe vurarak kendileriyle temaslarını sürdürdüğünü açıklamıştır.²⁸⁴

Demokrat Parti’nin kurulması sürecinde birçok gazetede olduğu gibi dergilerde de parti hakkında çeşitli haberlere rastlanıyordu. 15 Aralık 1945 tarihli İstanbul adlı kültür dergisi, “Celâl Bayar, Refik Koraltan ve Basın Hürriyeti” başlığı

²⁸² Koraltan, **a.g.e.**, s.104.

²⁸³ **A.e.**, s.104-105.

²⁸⁴ **A.e.**, s.106.

taşıyan bir yazıyla yeni partinin kurucularını basın hürriyeti bağlamında değerlendirmişti. Dergi, muhaliflerin, rejime karşı Atatürk ile beraber yürüme söylemlerinin bir taktik olduğunu ve bu konuda Bayar'a fazlaca dayandıklarını iddia etmiştir.²⁸⁵

Bayar'ın, Atatürk'ün devlet sistemine ve inkılâp fikirlerine tam anlamıyla sadık olduğu kanaatinde olmayan Kayılı, Atatürk'ün en çok bağlı olduğu dil ve toprak inkılâplarına aykırı kanaatte olanlarla beraber parti kuracak olmasını doğru bulmadığını ifade etmiştir.²⁸⁶ Bu ifadelerden Koraltan, Menderes ve Köprülü'den bahsedildiği anlaşılmaktadır.

İstanbul dergisi, Refik Koraltan'ın basın hürriyetine olan bakışını, farklı zamanlarda yapmış olduğu iki konuşmayı örnek göstererek eleştirmiştir. Dergi, önce Koraltan'ın parti toplantısında Vatan gazetesini savunurken yaptığı konuşmasından şu sözleri aktarmıştır:

“Vatan gazetesi gibi bir muhalif gazetede demeçte bulunmuş olmam suç diye ileri sürülmüştür. Memleketimizde bir muhalif parti yoktur. Vatan gazetesi de muhalif partiye mensup bir gazete değildir.”

Bu sözlerin ardından Refik Bey'in, Mecliste basın işlerinin konuşulduğu, 5 Temmuz 1931'te yaptığı ve basın hürriyetine karşı ifadeler kullandığı şu konuşması verilmiştir:

“Matbuat hürriyeti, demokrasi icabı diye memleketin âli menafini ve istiklalini yıkmaya çalışan bugünkü efendiler ki, onlar da aynı nakaratı binbir çeşitte ve binbir kisve ile yaldızlayarak saf ve temiz fikirleri zehirlemek için savaşmışlardı. Onlara da efendiler; “Günahdır, yazıktır, ayıptır, insaf ediniz bu neşriyatımız dolayısıyla millet birbirine giriyor, nifak ve şikak başlıyor” dendiği zaman aynen bugünküler gibi haykırıyorlardı; hürriyet gidiyor, söyletmiyorlar, ağızlarımıza kilit vuruyorlar, diyorlardı. Arkadaşlar; hücum inkılâbadır. Milli vahdeti parçalamak istiyorlar. Milli idareyi yıkmak istiyorlar... Rica ederim, matbuat hürriyeti namına siper yaparak neşriyat yapan ve kendilerine güya muhalif süsü veren gazetelerin neşriyatına bakınız. Milletçe yapılan fedakârlıklar ne kadar istihfaf ve

²⁸⁵ A.Kayılı, “Celâl Bayar, Refik Koraltan ve Basın Hürriyeti”, **İstanbul**, Sayı:50, 15.12.1945, s.2.

²⁸⁶ **A.y.**

istihkar ediliyor. Esaret altında inliyen milletlere gıpta veren, bu şerefli varlığı yaratan aziz varlıklara, bu hayasızca, bu nankörce hücumlar mesela Rusya’da, İtalya’da hatta İngiltere’de ve Fransa’da her hangi bir millet hadimine karşı yapılsa o gibilere orada hakkı-hayat mı verirler? ...O halde matbuat hürriyetini ve vatanın âli menfaatlerini yıkan, bu ve emsali suikastçılara hadlerini bildirmek zamanı gelmiştir. Düstur şu olmalıdır: Bu vatanın aziz varlığına ve mukaddes mevcudiyetine uzaktan yakından suikast edenlere bu memlekette hakkı-hayat yoktur!”²⁸⁷

Kayılı, 1931 ve 1945’teki bu açıklamalarından hareketle Koraltan’ın, sözlerinde samimi olmadığı sonucuna varmıştır. 1931’de de ikinci bir siyasi parti olmadığı halde gazetelerin o zaman da şimdiki gibi yazdıkları ifade edilmiş, Refik Bey’in o zamanlarda neden bugünkü gibi konuşmadığı sorulmuştur. Koraltan hakkındaki bölüm şu yorumla sonlandırılmıştır: “Bu; tesadüfen siyasî hayata girenlerin, tesadüfen orada durabilenlerin, tesadüfen önünde göründükleri hareketlerde rastlanılan teadların en manalılarındandır.”²⁸⁸

Bu yorumda, Koraltan’ın siyasi hayatta tesadüfen yer aldığı savunulmuştur. Buna kanıt olarak farklı zamanlardaki basın hürriyetine bakış açısı örnek gösterilmiştir. Dahası, Refik Bey, böyle çelişkilerin en anlamlı örneği olarak işaret edilmiştir. Ancak, Refik Bey’in farklı zamanlardaki açıklamalarının örnek gösterilerek, böyle bir sonuca varılması iddialı bir yaklaşım olsa gerektir. İkinci Dünya Savaşı öncesi ve sonrası dönemdeki konjonktürün farklı olması, savaş sonrası günlerde demokratikleşme eğilimlerinin artmasına paralel olarak basın hürriyetinin giderek önem kazanması dikkatlerden kaçmamalıdır.

Dönemin yayın organlarında, yeni partinin kurucuları arasında yer alan Celal Bayar’a belli ölçüde güven duyulduğu ve destek verildiği anlaşılmaktadır. En azından Bayar’ın CHP’den çekilerek, ayrı bir parti içinde siyasi fikirleri için mücadele edecek olması büyük ümitler bağlanamayacak ancak, kıymet verilecek bir gelişme olarak değerlendirilmiştir. Ancak, aynı güven ve kıymetin Refik Koraltan ve diğer kuruculara verilmediği görülmüştür. Bu durumun farkında olan Koraltan ve Başar, yeni partinin ancak Celal Bayar başkanlığında kurularak destek göreceğinden hareketle, Bayar’ı parti konusunda ikna etmek için büyük çaba sarf etmişlerdi.

²⁸⁷ A.y.

²⁸⁸ A.e., s.2-3.

2.4.4. Parti Adının Belirlenmesi: Amerika Modeli Esinlenmesi

Partinin hazırlık sürecinde, program tasarısının birinci maddesinin görüşülmesi esnasında partinin ismi üzerinde de durulmuştur. Koraltan ve Başar, İstanbul'daki çalışmaları esnasında geçici olarak Cumhuriyetçi Demokrat adını benimsemişlerdi. Ankara'da, Dörtler ve Başar'ın yer aldığı görüşmede, Demokrat adı konusunda uzlaşa sağlanmıştır. Ancak Menderes ve Köprülü, cumhuriyetçi kelimesine gerek olmadığını, çünkü demokrasinin cumhuriyet fikrini de içine aldığı söylemişlerdi. Koraltan ve Başar, "Atatürk'ün kurduğu rejim cumhuriyettir; biz bu ismi her vesile ile hatırlamaya, hatırlatmaya çalışmalıyız" deseler de, görüşlerini kabul ettirememişlerdir.²⁸⁹

9 Aralık 1945'te Koraltan ve Bayar'ın İstanbul'a uğurladığı Hamdi Bey, Ankara'dan haber alamadığı için endişelenmeye başlamıştı. Hürriyet güneşinin bulutlarla kaplandığı, dörtlünün parti konusunda muhtemelen tereddüt içinde olduğu düşüncesindeydi. Bu sebeple Refik Koraltan'a bir mektup yazmış, son gelişmeler hakkında bilgi istemişti. Refik Bey, 22 Aralık 1945'te cevaben, partinin kurulma sürecini, duygu ve düşünceleriyle birlikte aktardığı şu mektubu göndermiştir:

"Sabırsızlıkla beklediğim mektubunuzu dün sevinçle aldım. Ankara'da üzüntü ile ayrılan yalnız siz değilsiniz. O elemi daha derinden duyan ben oldum. Bu acı ile de mektupsuz geçen her gün biraz daha ıstırap vermekteydi. Her şeyde bir hayır var derler. Bakınız aşağı yukarı bir ay geçti. Geçen günlerin ne kadar yıpratıcı olduğunu gördükçe hiç değilse senin bundan masun kalmanı ileriki mesai için kazanç saymaktayım. Biz ne yazık ki daha çok tahlili fikirlerle boş yere günler doldurmaktan ancak o da yine benim son günlerde gelen adaşım [Refik Şevket İnce] mütemadi ısrarıyla ayrılabilirdik. Artık hafta değil, gün işi içindeyiz. Hemen hemen yüzde doksanı hazır. Oldukça da eksiksiz demektir. Zaten dört başı mamur bir eser vermek en yüksek ve her kuvvetin üstünde Tanrı'nın bile meydana getiremediği şey olmaz mı? Hemen her gün veya birçok fırsatlarla Bayar'la sizden, inanınız, kalpten gelen bir inan ve sevgi ile bahsettik. Bayar pek yakında İstanbul'a gelecek ve sizi sureti mahsusada arayacaktır. Kendisi ile umumi durumu umarım ki bir defa daha ve elbet çok samimi bir şekilde konuşmak fırsatını bulacaksınız. Şimdiden söyleyeyim (bittabi size)

²⁸⁹ Başar, **Yine Hayal Âleminde Uçuyorum**, s.96., Zekeriya Sertel, parti hazırlıkları esnasında yapılan ilk toplantılarda "Cumhuriyet Demokrat Partisi" adının uygun görüldüğünü açıklamıştır. Bkz.; Z.Sertel, **a.g.e.**, s.253.

parti (Demokrat Parti) adını aldı. İnşallah Amerikanvari olur; demokratlar, cumhuriyetçiler. Esasen bu adı bulan ve tercih eden yine siz olmuştunuz. Ankara’da kardeş evinizde rahat ettiğinizi yazıyorsunuz. Size karşı layık olan hürmetin kâfi derecede gösterilmediğini düşünerek yaşanan sıkıntılar hiç değilse Hamdi cana yaraşan nezaketli sözlerle bertaraf olmuş oldu. Eserimizi çoğa tutmuşsunuz. Bu da Türklüğünüze yaraşan kıymetlerden değil mi, sağ olunuz.”²⁹⁰

Refik Bey’in mektubunda, yakın dostu Başar’ın, kurulacak partinin dört kurucusu arasında yer almayacak olmasından duyduğu üzüntünün izleri görülmüştür. Gereksiz fikirlerle günlerini boşa harcamaya devam ettiklerini söyleyen Refik Bey, yine de sona yaklaştıklarını belirtmiş, parti adının Başar’ın bulduğu ve tercih ettiği gibi Demokrat olacağını ifade etmiştir. Koraltan, bu adı alacak parti ile birlikte Türkiye’de de, Amerika’da olduğu gibi demokratlar, cumhuriyetçiler benzeri bir siyasal düzenin kurulmasını arzulamıştır. Celal Bayar da, Koraltan gibi parti adının belirlenmesinde Amerika modelinden esinlenmiştir. Dörtlünün bu konuda ortak tutum sergiledikleri anlaşılmaktadır.

Parti adının belirlenmesiyle ilgili olarak Refik Bey, Başar’ı işaret etmişti. Bununla birlikte Refik Bey’in kızı Ayhan Timurtaş, partiye verilecek adın aile içinde kararlaştırıldığını şu sözlerle anlatmıştır:

“Babam Bayar ve diğerlerini bir araya getirdiğinde artık partinin kurulması kararlaştırılmıştı. Fakat bir türlü isim bulamıyorlardı. Bunun için ailede hepimizin görüşleri alındı. Biz çoğunluk olarak Demokrat Parti olsun demiştik.”²⁹¹

Bayar, partiye verilecek isim konusunda Koraltan’ın kızının da görüşünü almıştır. Doğan Güneş ve Demokrat isimlerinin düşünüldüğünü öğrenen Ayhan Hanım, Demokrat ismini uygun bulduğunu belirtmiştir.²⁹²

²⁹⁰ A.e., s.113-115.

²⁹¹ Koraltan, a.g.e., s.34-35.

²⁹² Mehmet Ali Birand, **Demirkırat**, I.Bölüm, 1991., Ayhan Hanım daha sonra verdiği bir mülakatta parti ismi konusunu benzer olarak şöyle anlatmıştır: “O zaman 24 yaşında olmalıyım. Celal Bayar yemeğe davet etmişti bizi, sordu, “Ne olsun partinin adı?” “Doğan Güneş Partisi diyelim” dediler, ben de “Demokrat olsun, beynelmilel bir isim bu” dedim. Hemen kabul ettiler.” Bkz.; Ayça Örer, “DP’ye ben isim, babam el verdi”, **Radikal**, 26.05.2013, (Çevrimiçi) <http://www.radikal.com.tr/politika/dpye-ben-isim-babam-el-verdi-1134960/>, 19 Ocak 2016.

Ahmet Hamdi Başar, Ağustos 1945 sonlarına doğru parti için Refik Koraltan'la ilk görüşmelerini yaptıkları zaman önceden hazırladığı, adını Cumhuriyetçi Demokrat Parti koyduğu program tasarısını ona verdiğini açıklamıştır.²⁹³

Mükerrem Sarol, Dörtlü Takrir günlerinde Menderes, Köprülü ve Koraltan'ın yazılarını Vatan gazetesinde yayınlayan Ahmet Emin Yalman'ın, kurucularla yakınlık kurduğunu, parti çalışmaları esnasında partinin adını kendisinin bulduğunu savunmuştur.²⁹⁴

Celal Bayar, partinin hazırlık sürecinde yapılan, dört kurucudan birinin sırayla başkan olduğu toplantıların birinde, şimdi hatırlamadığı birinin Demokrat Parti adını kullandığını ve hepsinin bu isim üzerinde fikir birliğine vardıklarını ifade etmiştir. Bu adın belirlenmesinde Amerika modelinin rol oynadığını, orada Cumhuriyetçi ve Demokrat adlı partilerin olduğunu açıklamıştır.²⁹⁵

Parti ismi için Cumhuriyetçi Parti, Milli Demokrat Parti, Köylü ve Çiftçi Partisi, Kemalist Demokrat Parti, Demokrat Halk Partisi gibi farklı adlar da düşünülmüştür. Bununla birlikte Ahmet Emin Yalman'ın, ABD'de, liberal görüş yanlılarının kurdukları partiye Demokrat Parti adını koyduklarını belirten yazısının da etkisiyle Demokrat Parti adı ağırlık kazanmıştır.²⁹⁶

Bu ifadelerden anlaşıldığı üzere Hamdi Bey, program tasarısı dolayısıyla demokrat adını önceden ortaya atmış, Dörtler arasında ve aile ortamında seçenekler arasında yapılan değerlendirme sonucunda da Demokrat Parti ismi yeni kurulacak parti için uygun görülmüştür.

2.4.5. “Komünist Damgası” Endişeleri: Tefik Rüştü Aras ve Sertel Çiftine Yaklaşımı

Başar, 4 Aralık 1945'te yapılan program tasarısı görüşmelerine Dr. Tefik Rüştü Aras ve Cemal Tunca'nın da katıldığını, Koraltan'ın bu yeni katılımlardan rahatsız olduğunu açıklamıştı.²⁹⁷ Koraltan hatıratında, Tefik Rüştü Aras'ın

²⁹³ Başar, *Yaşadığımız Devrin İçyüzü*, s.34.

²⁹⁴ Mükerrem Sarol, *Bilinmeyen Menderes*, C.I, İstanbul, İnkılâp Kitabevi, 2014, s.164.

²⁹⁵ Toker, *a.g.e.*, s.111.

²⁹⁶ Turan, *Türk Devrim Tarihi IV(Birinci Bölüm)*, s.220., *Vatan*, 02.12.1945, s.1

²⁹⁷ Başar, *Yine Hayal Âleminde Uçuyorum*, s.99.

düşmanlarınca sola eğilimli bir adam olarak tanındığını, bu sebeple parti programı hazırlıkları esnasında yapılan ev toplantılarında içlerinde görünmesinden kuşkulandığını söylemiştir. Refik Bey, bu kuşkusunu bir gün Aras'a onu eleştiren şu sözlerle aktarmıştır:

“Doktorum karı koca komünist olduğundan asla şüphe edilmeyen Zekeriya Sertel’in çıkardığı Tan gazetesinde sık sık yazıların görünüyor. Moskova Radyosu’nda akşam Türkçe yapılan neşriyatın hemen aynısı, ertesi günü Zekeriya Sertel’in başyazısında okunuyor. Onu millet tanıyor ve nefret ediyor. O yazının yanı başında sizin yazınız da çıkıyor. Bu hal sizin için de hiç iyi bir şey değil...”²⁹⁸

Aras, bu durumu geçim kaygılarıyla açıklamıştır. Refik Bey, dostça ikazına rağmen Tan gazetesinde yazmaya devam etmesinden rahatsız olmuş, endişelerini Dörtlerin diğer üyeleriyle de paylaşmıştır. Yeni oluşumun sağlıklı bir şekilde devam etmesi için çaba gösteren Refik Bey, bir gün kendi evinde yapılan toplantıya gelen Tevfik Rüştü Bey’e, toplantılara katılmaması gerektiğini şu sözlerle söylemiştir:

“Arkadaşlar, milli ananemize aykırı olarak asıl maksada girmeden evvel, Tevfik Rüştü Bey hakkında düşüncelerimi söylemek zorundayım. Tevfik Rüştü Bey toplantılarımıza gelmemelidir. Esef ve elemle kaydedeyim ki doktorun siyasi hasımları doktora “komünisttir” diye aleyhte propaganda yapıyorlar. Açık söyleyeyim doktora böyle bir zaaf olduğunu bilsem, değil evime kabul etmek, sokakta karşılaşısam selam vermektan dahi çekinirim. Çok esaslı bir işe girişmiş bulunuyoruz. Karşımızdakilerin insaftan ne kadar mahrum olduklarını bilmez miyiz? Doktor buraya geldiği için ister misiniz yarın “bunlar komünistlerle işbirliği hâлиндeler” diye korkunç iftiralara girişsinler. Bu millet için parlak yarın vadeden teşebbüsü doğmadan ölen çocuklar yerine koymağa kimsenin hakkı yok. Bunun için Doktor Tevfik Bey’den rica ederim, bizden uzak kalsın ve toplantılarımıza da gelmesin.”²⁹⁹

Refik Bey, o döneme ilişkin anılarını Metin Toker’e anlatırken bu durumu daha sert bir şekilde ifade etmiştir. Buna göre üç arkadaşının Aras’a, karşı yüzleri tutmadığı için kendisi devreye girerek, şöyle demiştir:

²⁹⁸ Koraltan, a.g.e., s.93-94.

²⁹⁹ A.e., s.94-95.

“Sizin akideniz bizlerden farklı. Siz sosyal demokrat bir parti kurmak istiyorsunuz. Bizim aramızda ne işiniz var? Çıkın gidin. Sizin komünist olduğunuzu bile söylüyorlar. İnansam, değil evime kabul etmek, sizi yolda görsem selâm vermem. Ama herhalde bizden değilsiniz. Lütfen artık gelmeyiniz.”³⁰⁰

Gazeteci Turhan Aytul, DP’nin ilk hazırlıklarının Koraltan’ın evinde Bayar, Aras, Sertel ve Köprülü tarafından yapılırken aralarında sosyal adalet konusunda anlaşmazlık çıktığını, Sertel ve Aras’ın bu konuda CHP tüzüğünden daha ileri olmak istediklerini açıklamıştır. Ancak Koraltan, sert bir sesle “Senin görüşlerin komünistse bir daha aramıza gelme” demiştir. Böylece, Sertel ve Aras DP’nin kurucuları arasında olmaktan çıkarılmıştır.³⁰¹

Bu oluşumun dışında tutulması sürecine ilişkin Toker’e açıklamalarda bulunan Aras, şöyle demiştir:

“Parti programını beraber yaptık. Sosyal adalet konusuna sıra geldiğinde ben ısrar ettim. Dedim ki: Bizim programımızda sosyal adalet fikri asla C.H.P.’dekinden geri olmayacaktır, ileri olacaktır.”³⁰²

Aras, bir sosyalizm sloganı olan “Herkesten yetenekleri ölçüsünde, herkese çalışması ölçüsünde” şeklindeki talebinin Dörtlerce kabul edilmemesi üzerine ilişkilerinde bir kesinti olduğunu ifade etmekle yetinmiş, Koraltan’ın kendi aleyhindeki tutumundan bahsetmemiştir.³⁰³

Toker, “davudi sesli Koca Reis” olarak nitelediği Koraltan’ın anlatımını abartılı bulmakla birlikte, komünist eğilimlerden kaçtıklarını isabetli olarak açıklamıştır. Ona göre dört kurucu o günlerde komünizm ve irtica olmak üzere iki eğilimden sakınmışlardır.³⁰⁴

Koraltan, komünistlikle ilişkilendirdiği Sertel’lerin Tan gazetesi ile münasebeti dolayısıyla Tevfik Rüştü Bey’i aralarından uzaklaştırmıştı. Dörtler arasında bu durumdan en çok endişe duyan kişi kendisi olmuş, ilerleyen günlerde de

³⁰⁰ Toker, **a.g.e.**, s.108.

³⁰¹ Turhan Aytul, “14 Mayıs’tan 14 Mayıs’a”, **Milliyet**, 14.05.1978, s.18.

³⁰² Toker, **a.g.e.**, s.107.

³⁰³ **A.y.**

³⁰⁴ **A.e.**, s.108.

komünistlerle anılmasına yol açabilecek temaslardan uzak durmak için büyük çaba göstermişti.

O dönemde, Bayar'ın evinde yapılan bir toplantı sonrasında Adnan Menderes, Tefik Rüştü Bey'e nezaket ziyareti yapacaklarını söylemiş, bu ziyarete Koraltan'ın da katılmasını rica etmiştir. Koraltan, Adnan Bey'in ısrarı üzerine Aras'ın damadı Fatin Rüştü Zorlu'nun evine gitmiştir. Tan yazarı Sabiha Sertel'in de orada olduğunu anlaması üzerine bu duruma oldukça sinirlenmiş, olaya tepkisini hatıratında şu sözlerle aktarmıştır:

“Beni bunun için mi çağırdınız? diye yüksek sesle bağırdım ve kapı karşısında bir odanın kapısını açtım, içeri girdim ve teessürle o kadının bulunduğu odaya gitmeyeceğimi söyledim. Adnan'ın ısrarına ve adeta yalvarırcasına ricalarına dayanamadım ve içeri girdim. Fakat Sabiha'nın elini sıkmadan arkamı döndüm bir koltuğa oturdum. Kadın zaten dışarıdan gürültülü sesimi duymuş ve kendi zekâsıyla durumu anlamıştı... Zaten Sabiha da paşanın gelmesinden beş dakika sonra müsaade alıp, defolup gitti...”³⁰⁵

Koraltan'ın bahsettiği bu karşılaşmaya Sabiha Sertel de anılarında yer vermiştir. Sertel, bu karşılaşmanın Koraltan'ın Vatan'daki demeci üzerine CHP Meclis Grubunda yaptığı savunmasının akşamında gerçekleştiğini aktarmış, Koraltan'ın kendisine yönelik kaba tutumundan bahsetmemiştir.³⁰⁶

Refik Bey, bu olaydan birkaç gün sonra, hazırlanan program tasarısını müzakere etmek üzere İstanbul'a hareket edecekti. Bayar, Köprülü ve Menderes kendisini uğurlamak üzere istasyona gelmişti. Sabiha Sertel'in de trende olduğunu gören Adnan Bey, “Koraltan, senin ahbab orada... güle güle gidiniz” diyerek kendisine takılmıştır. Refik Bey ise aynı trenle gidecek olmaktan fena halde sıkılmıştır. Yanına gelen Sabiha Sertel gelişmeler hakkında kıymetli görüşlerini almak istediğini belirtmiş, Koraltan bu isteğe şu sözlerle karşılık vermiştir: “Benim bu gibi gösterişlerden ne kadar uzak olduğumu, müctenip olduğumu bilmeniz lazım. Hele sizinle mülakat asla!”³⁰⁷

³⁰⁵ Koraltan, **a.g.e.**, s.96.

³⁰⁶ S. Sertel, **a.g.e.**, s.298.

³⁰⁷ Koraltan, **a.g.e.**, s.96-97.

Bu cevabına rağmen, Sertel'in sıkılmadan yeniden yanına geldiğini aktaran Refik Bey, çıkaracakları mecmuada kendisinin de yazması talebiyle karşılaşmıştır. Böyle bir şey yapmayacağını söylemiş, sert bir tavırla masayı terk etmiştir. Trenin İstanbul'a gelmesi üzerine şu değerlendirmeyi yapmıştır:

“Beni karşılamaya gelen birçok arkadaş arasında bazı yabancı simaların bulunduğu gözümden kaçmadı. Onların sivil polis olduğunu öğrendik. Çünkü müseccel komünist Sabiha Zekeriya ile aynı trende, aynı vagona bulunuyordum. Journalciler için bundan daha müsait bir zemin bulunur mu?”³⁰⁸

Sabiha Sertel, aynı trenle İstanbul'a yolculuk ettiği Koraltan'dan bahsetmemiştir. Ayrıca Koraltan'dan farklı olarak Menderes ve Bayar'ın, kendisini uğurlamak için istasyona geldiklerini ifade etmiştir. Üstelik Görüşler dergisine yazı göndermeleri konusunda tekrar sözlerini almıştır.³⁰⁹

Koraltan, komünistlikle suçladığı Serteller ile bir araya gelmemeye çalışmış, yeni partinin bu gibi isimlerle anılmasını engellemek istemiştir. Ancak Ankara'da hazırlanan program tasarısının İstanbul'da müzakere edildiği günlerde gazeteleri incelerken, Görüşler Mecmuası adlı bir dergi dikkatini çekmişti. Dergiye yazı vaat edenler arasında başta Bayar, Köprülü, Menderes, Aras, Zekeriya ve Sabiha Sertel'in yer aldığını görmüştü.³¹⁰ O sahneye ilişkin hislerini şu sözlerle açıklamıştır:

“Sanki o an beynime kan hücum etti. Bir şok tesiri ile şaşırđım. Bu ne demek? Nasıl iş? Daha teşebbüs günlerinde arkadaşlar birbirimizden saklı teşebbüslerde mi bulunuyoruz?”³¹¹

Serteller, Tan gazetesinde yazıları yayınlanan Tefik Rüştü Aras aracılığıyla muhaliflerle temasa geçmiş, Görüşler Mecmuası için yazı vaadi almışlardır. Basının Görüşler'in, “G” harfini orak şekline benzetmesi ve Cumhuriyet yazarı Nadir Nadi'nin saldırılarına uğramaları vaadin geri alınmasına yol açmıştır.³¹²

³⁰⁸ A.e., s.97.

³⁰⁹ S. Sertel, a.g.e., s.300.

³¹⁰ Toker, a.g.e., s.110.

³¹¹ Koraltan, a.g.e., s.97-98.

³¹² Toker, a.g.e., s.108-110.

Kuracakları partinin Sertel çiftiyle anılmasını oldukça tehlikeli gören Refik Bey, arkadaşlarının onların dergisinde yazacakları haberini öğrenir öğrenmez Kılıç Ali'nin evine giderek Bayar'a telefon açmıştır. Kendisi gibi dördlünün diğer üyelerinin de bu durumdan rahatsız olduğunu ifade eden Koraltan, Görüşler Mecmuası'nda yer alan bu haberi yalanlamak için tekzip yazısı hazırladıklarını öğrendiğini açıklamıştır.³¹³ Neticede derginin sermayesini bile vermeye razı olan Bayar, tepkiler üzerine dergiyle ilgisi olmadığını duyurmuştu.³¹⁴

Zekeriya Sertel anılarında ve mülakatlarında, 4 Aralık 1945'te Tan gazetesinin yağmalanması ile sonuçlanan olayda, yeni parti kurma hazırlığındaki muhaliflerle ilişkilerini nakletmiştir. Buna göre Ankara'ya giden Zekeriya Sertel, onlarla yaptığı temaslarda yayın hayatına başlayacak olan yeni dergiye yazı vermeye ve maddi yardımda bulunmaya hazır olduklarını görmüştür. Zekeriya Bey, konuya ilişkin şu açıklamaları yapmıştır:

“Adnan Menderes beni özel olarak evine çağırdı. Sizin için komünist diyorlar, ne dersiniz? dedi. Ben de kendilerine komünist olmadığını anlattım. Çok partili parlamenter sisteme geçmek için savaştığımızı söyledim. Tek şef yönetimine karşı olduğumuzu ve amacımızın demokratik bir rejime kavuşmak olduğunu belirttim. Biz bomba koyuyorduk adeta tek şef yönetimine. Dörtlerle aramızda görüş birliğine vardık. Onlar da Görüşler'e yazı vermeyi kabul ettiler. Hatta Celal Bayar o sıralarda İş Bankası'ndan önemli bir para almıştı. Tevfik Rüştü Aras, Bayar'ın bize beş bin lira verebileceğini söyledi. Ben bağımsızlığımızı kaybetmemek için bunu kabul etmedim. Derginin ilk sayısının kapağına Bayar'ın, Menderes'in, Köprülü'nün ve Tevfik Rüştü Aras'ın resimlerini koyduk. Daha önce de bu resim konusunu kendilerine danışmıştık zaten.”³¹⁵

Bu ifadeleri Sabiha Sertel de doğrulamıştır. Anılarında bu gelişmelerden bahseden Sabiha Hanım, dergide “diktatörlüğe karşı, faşizme karşı, demokrasi tarafı olan” herkesten yazı almayı kararlaştırdıklarını bu çerçevede Bayar,

³¹³ Koraltan, **a.g.e.**, s.97-98.

³¹⁴ S. Sertel, **a.g.e.**, s.302.

³¹⁵ Z. Sertel, **a.g.e.**, s.257., Hıfzı Topuz, “Sertellerin gazetesi neden yıkılmış, yurt dışına neden çıkmışlardı?..”, **Milliyet**, 26.02.1977, s.6.

Menderes ve Köprülü'den de söz aldıklarını açıklamıştır. Üstelik Aras vasıtasıyla derginin kapağında bunun ilan edilmesi için de müsaade aldığını belirtmiştir.³¹⁶

CHP'den kopan muhaliflerle temasa geçen Serteller, tek şefe karşı oldukları ve çok partili parlamenter sistemi savundukları için aynı çatı altında buluşabilmişlerdir. Ancak Koraltan bu yakınlaşmaya karşı çıkmıştır. Bu kapsamda Zekeriya Sertel'in, Dörtlerle görüş birliğine vardıkları ifadesi Koraltan açısından gerçeği yansıtmamaktadır. Zaten derginin ilk kapağına Köprülü, Bayar ve Menderes'in resmi konulmuş, Koraltan yer almamıştır. Sertel çiftinin Köprülü, Bayar ve Menderes'ten yazı sözü aldığı hesaba katıldığında, bu üçlünün Koraltan'ın bilgisi dışında vaatte buldukları anlaşılmaktadır. Koraltan hatıratında bu durumdan habersiz olduğunu nakletmiş, büyük şaşkınlık yaşadığını ifade etmiştir. Ancak bu gelişme Dörtler arasında kopukluk olduğu kanısını kuvvetlendirmiştir.

Dörtler içerisinde, komünist anılma konusunda en duyarlı davranan kişinin Koraltan olduğu görülmektedir. Bu hassasiyetinde haklılık payı olduğu 4 Aralık'taki Tan Olayı'nda ortaya çıkmıştı. Görüşler dergisinin uyandırdığı ilgiden duyulan rahatsızlık Tan Basımevi'nin tahrip edilmesiyle açığa çıkmış, hükümetin işin içinde olduğu anlaşılmıştı. Tek parti yönetiminin çok partili rejim hayata geçirilirken dahi basın hürriyetini hiçe saydığı açıkça görülmüştü. Parti kurma hazırlığındaki Dörtler saldırılara seyirci kalmışlardı.

Koraltan, DP kurulduktan sonra da bu hassasiyetini sürdürmüş, partinin "komünist damgası" yiyeceği endişesiyle sergilediği davranışlar takıntı boyutuna ulaşmıştı. Bu tutumunda iktidarla muhalefet arasındaki komünistlik suçlamaları da etkili olmuştu.

Koraltan, günlüklerinde bu suçlamalara sıkça yer vermiştir. Bu bağlamda Peker Hükümetinin İçişleri Bakanı Şükrü Sökmensüer'in, Mareşal Çakmak'ı İnsan Hakları Derneği ile ilişkisi dolayısıyla komünistlikle suçlamasından bahsetmiştir. DP içinde rahatsızlık yarattığı anlaşılan bu durumu ve Aras'a tepkisini şöyle açıklamıştır:

"3.10.1946 Mareşal Çakmak, Aras, Kenan Öner'in kurdukları İnsan Haklarını Koruma Cemiyeti'ne bir takım kötü niyetlilerin karışması zavallı Mareşali manen zedeledi.

³¹⁶ S. Sertel, a.g.e., s.296-297.

Buna adetâ suikast denildi. Tefvik Rüştü ne yazık hem kendisini daha evvel, ve şimdi de şerefli mazi sahibini sarstı. İhtiras hele politik sahada, ne yakıcı bir ateş imiş. Ne yazık ki, bu hastalıkla malûl bir adam olduğunu bir defa daha gösterdi.”³¹⁷

1948 Ağustos’unda, Çeşme’de Bayar’ın evinde toplanan DP ileri gelenleri, Millet Partisi’ne karşı takınacakları tutumu değerlendirmişlerdi. Tefvik Rüştü Aras’ın bir hafta kadar Çeşme’de Bayar’ın misafiri olduğunu öğrenen Koraltan, Bayar’a tepki göstermiş, bu ziyaretin yaratacağı olumsuzluklardan bahsetmiştir. Bayar, bu müdahaleye şöyle karşılık vermiştir:

“Tefvik Rüştü burada kaldığı müddetçe, siyasetten kat’iyen bahsetmedi. Ben gelen misafirimi kovamam. Tefvik Rüştü dostumdur. Yine gelecek ve bende misafir kalacaktır.”³¹⁸

Geri adım atmayan Koraltan, parti çıkarları gereği görüştüğü kişilere dikkat etmesi konusunda Bayar’ı şu sözlerle uyarmıştır:

“Evet, sizin yüksek nezaket ve asaletiniz vardır. Tefvik Rüştü’nün dostu olabilirsiniz. Fakat aynı zamanda Demokrat Parti’nin Başkanı’sınız. Bu iki sıfatı birbirinden ayıramazsınız. Sıfatınızın emrettiği şekilde harekete mecbursunuz.”³¹⁹

Sosyalist hareketin öncülerinden Mehmet Ali Aybar, DP’nin oluşum aşamasında kurucular ve Serteller arasında kurulan yakınlığı, Milli Şef ve tek parti rejiminden kurtulma gayretine bağlamıştır. Herkesin bunda birleştiğini, ikinci adımın da demokrasinin kurulması olduğunu savunmuştur. Karşıtların tek bir cephede buluşmaları gerektiği görüşünü daha çok Demokratların benimsediğini aktaran Aybar, DP ile İnsan Hakları Derneği arasındaki işbirliğinin buna iyi bir örnek oluşturduğu kanaatinde olmuştur. Aybar, böyle bir işbirliği önerisinin 1946 yılı başlarında kendisine de yapıldığını belirtmiş, bu kapsamda askerlik yaptığı Kayseri’de Koraltan’la görüşmesini şöyle aktarmıştır:

³¹⁷ “Refik Koraltan’ın not defteri”, **Milliyet**, 23.05.1983, s.9.

³¹⁸ Ağaoğlu, **Siyasi Günlük**, s.209-210.

³¹⁹ **A.e.**, s.210.

“Tank Depo Komutanlığı’nın bulunduğu Sivas Otelindeki küçük odada ağırladığım müstakbel Meclis Başkanı ve Demokrat Parti kurucusu Koraltan heybetli gövdesi ile küçücük odaya zor sığılmıştı dersek yalan olmaz. Tahta sandalye üzerinde rahat olmadığı belliydi. Ama sesinin tonu gürdü ve nutuk çeker gibi konuşmasına karşın sempattikti. Refik Bey, “Milli Şef” rejimine karşı tüm muhaliflerin işbirliği etmelerini, bunun için de aynı çatı altında birleşmeleri gereğinden söz ediyordu. Beni de Demokrat Parti’ye çağırıyordu... Reddettim. “Neden?” dedi. Hepimiz hürriyet için, özgürlük için savaşıyor muyuz?... Kendisine özgürlükler rejimini yaşatabilmek için, ayrı ayrı çatılar altında olmamızın da şart olduğunu anlatmaya çalıştım.”³²⁰

Koraltan’ın, partilerinin sosyalistlerle anılması endişelerine rağmen partinin ilk günlerinde Mehmet Ali Aybar’la temasa geçerek, onu DP’ye kazandırma gayreti göstermesi kurucularla kimi solcular arasında bağ kurulmak istenmesi bakımından ilginç bir gelişmedir. Bununla birlikte Koraltan’ın Aybar’a yaptığı tekliflerde Vatan gazetesindeki tek parti ve Milli Şef karşıtı yazılarının ekili olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca henüz Sertellerle temasta olmaması da etkili olsa gerektir. Koraltan’ın Aybar’a yaklaşımı, Serteller ve Aras’a karşı tutumuyla tezat oluştursa da, Demokratların Milli Şef’e karşı sağcısı solcusu el ele hareket etmeli görüşüne örnek teşkil etmiştir.

Nadir Nadi, bir yazısında partinin kurulması sürecinde Dörtlerin Moskova solculuğu endişelerine temas etmiştir. Bu anlayışa sahip olacak muhalefet partisine Türk basınının büyük bir bölümünün sıcak bakmayacağına değinen Nadi, zaten kurucuların kişisel eğilimlerinin de böyle bir işbirliğine imkân vermediğini öne sürmüştür. Bu kapsamda Bayar, Köprülü, Menderes ve Koraltan’ı, CHP’nin sağ kanadına yakın kişiler olarak tanımlamıştır. Yeni partinin CHP’ye kıyasla onun biraz sağında yer alabileceğini öne süren Nadi, bu tezini kurucuların eski birer CHP’li olarak devrim kanunlarına kabul oyu vermelerine dayandırmıştır.³²¹

³²⁰ Koray Düzgören, “Türk Solunun Yakın Geçmişi Mehmet Ali Aybar’ın Anıları”, **Milliyet**, 20.12.1987, s.11., Uğur Mumcu, “Mehmet Ali Aybar Anlatıyor: Bitmeyen Koşu”, **Cumhuriyet**, 10.03.1986, s.6. Koraltan’ın DP’ye katılma teklifini geri çeviren Aybar, bir süre sonra Refik Bey’den şu telefonu almıştır: “Arkadaşlarla sizi genel merkezden aday göstermeye karar verdik.” Bu süreçte DP’lilerin yakasını bırakmadığını belirten Aybar, ısrarların neticesinde DP listesinden Bursa bağımsız milletvekili adayı olmayı kabul etmiştir. Ancak Demokratlar, seçimden sonra onun solcu hatta komünist olduğuna karar vererek dışlamışlardır. Bkz.; Koray Düzgören, “Türk Solunun Yakın Geçmişi Mehmet Ali Aybar’ın Anıları”, **Milliyet**, 21.12.1987, s.11., Uğur Mumcu, “Mehmet Ali Aybar Anlatıyor: Bitmeyen Koşu”, **Cumhuriyet**, 10.03.1986, s.6.

³²¹ Nadir Nadi, “DP nin kuruluş hazırlıkları”, **Cumhuriyet**, 31.08.1964, s.4.

2.4.6. Demokrat Parti'nin Kurulması

Son olarak Bayar'ın, CHP'den istifası ile dörtlünün partiyle ilişkileri kesilmiş oldu.³²² Koraltan, CHP ile ilişkilerinin kesilerek, yeni bir parti kurmalarına neden olan gelişmeleri şu sözleriyle ortaya koymuştur:

“Zaten ilk günden itibaren ya parti tüzük ve programında esaslı bir ıslahata gitmek, bu kabil olmadığı takdirde tek dereceli serbest bir seçimle demokratik rejimi, siyasi bünyemizde kökleştirerek milli irade ile iktidarın kurulmasını düşünmüş ve böylece işe girişmiştik. Esasen böyle bir rejimin kurulup işlenmesi milletin, mali, ticari, iktisadi, dâhili ve harici hayatı bakımından zaruri bir hâl almıştı. Senelerin kötü tatbikatıyla görülmüş ve anlaşılmıştır ki gittikçe azıtan ve tehlikeli bir durum arz eden diktatörlük rejimi milleti uçurumlara sürüklüyordu. Bu acıklı ve korkunç hâli gören vatandaşlar sabırsızlanıyordu. Bu teşebbüsümüzü gören asil milletimiz daha ilk günlerde bu kurtarıcı ve koruyucu davayı benimsemiş bulunuyordu. Geçmişte çöküntü anlarında harekete geçen aziz millet, bu davayı da benimsedikten sonra, o günkü hükümetin ve idarenin önleyici tedhiş usullerine rağmen elbet bu davada da çok geçmeden zafere ulaşacaktı. İşte bu inanışla yeni bir siyasi parti için aralıksız bir faaliyet içine girmiş bulunuyorduk.”³²³

Refik Bey, Başar'ın kanaatine paralel olarak başlangıçtaki amaçlarının partide ıslahat yapmak olduğunu açıklamıştı. Parti içi demokrasi arayışlarının sonuç vermemesi üzerine milli iradenin oluşturacağı bir iktidarın kurulması için çalışmalara başladıklarını aktarmıştı. 2 Ekim 1945 tarihli Vatan gazetesindeki beyanatında Atatürk ve İnönü yönetimlerini birbirinden ayırmış, İnönü'nün cumhurbaşkanlığı dönemindeki uygulamaları eleştirmişti. Şimdi daha da ileri giderek isim vermeden İnönü'nün azıtan bir diktatörlük rejimi uyguladığını belirtmişti.

Parti hazırlıklarının sürdüğü günlerde Mecliste önemli gelişmeler yaşanmıştı. 7 Aralık 1945'te, 23 Aralık'tan başlamak üzere sıkıyönetim altı ay daha uzatılmıştı. Kararın tartışılmaksızın çıkarılması, muhalefetin bu aşamada konuyu gündeme getirmekten çekindiği şeklinde yorumlara neden olmuştu.³²⁴ 4 Aralık 1945'te Tan

³²² 28 Eylül 1945'te milletvekilliğinden ayrılan Bayar, 3 Aralık 1945'te CHP'den istifa etmiştir. **Vatan**, 04.12.1945, s.1. 27 Kasım 1945'te savunmasını yapan Koraltan'ın, aynı gün yapılan oylama ile partiden çıkarılması kabul edilmiş, ancak CHP'den ihraç edildiğine ilişkin genelge 22 Aralık'ta onaylanmıştır. Bkz.; Koçak, **İkinci Parti**, C.I, s.757.

³²³ Koraltan, **a.g.e.**, s.99-100.

³²⁴ Koçak, **İkinci Parti**, C.I, s.855.

Basımevi'ne³²⁵ gerçekleştirilen saldırı muhalefetin, partinin kurulması sürecinde daha temkinli hareket etmesine yol açmıştı. Bu arada Dörtler, 3 Aralık'tan itibaren bir hafta sürecek parti programı görüşmelerine yoğunlaşmışlardı.

Aralık ayı sonlarında, 1946 yılı bütçe yasa tasarısının görüşmelerinde tartışmalar yaşanmıştı. Görüşmelerin sonunda yapılan oylamada 380 kabul oyuna karşılık dört bağımsız milletvekili ret oyu kullanmıştı. Bu milletvekilleri Refik Koraltan, Adnan Menderes, Fuat Köprülü ve Cemal Tunca olmuştu. Oylamada, bütçe yasa tasarısını en çok eleştirenlerin başında gelen Yusuf Hikmet Bayur'un, parti içi disiplin sebebiyle olsa gerek kabul oyu kullanması dikkat çekmiştir.³²⁶

Yeni partinin program hazırlıkları Ocak ayı başında tamamlanmıştır. Bunun üzerine Bayar, arkadaşlarına bir teklifte bulunmuş, programın hükümetten önce İnönü'ye götürülmesini istemiştir. İstenen randevuyu derhal veren İnönü, programda Terakkiperver Cumhuriyet Partisi'nde olduğu gibi dini inançlara saygılı oldukları şeklinde bir maddenin yer alıp almadığını, Köy Enstitüleri ve ilkokul seferberliği ile uğraşıp uğraşmayacaklarını ve dış politikada ayrılıkları olup olmadığını Bayar'a sormuştur. İnönü, aldığı cevaplar üzerine yeni partinin kurulmasına onay vermiştir.³²⁷

Hazırlanan program genel hükümler ve hükümet işleri olmak üzere 85 maddeden oluşmaktaydı. Anayasada yer alan altı ilkeden laiklik ve devletçilik kavramlarına yeni tanımlar yapılmıştı. Partinin genel ilkeleri liberalizm ve demokrasi kavramları etrafında şekillenmişti. Liberalizm hem iktisadi hem de hürriyetler açısından serbestliği ön plana çıkaracak şekilde tanımlanmıştı.³²⁸

Bu program başlangıçta Başar-Koraltan ikilisinin üzerinde çalıştıkları programdan oldukça farklıydı. Programın hazırlık sürecinde Ahmet Hamdi Başar ve Tevfik Rüştü Aras gibi dörtlünün dışında yer alan isimler de programın

³²⁵ Sol görüşleri savunan Zekeriya ve Sabiha Sertel'in çıkardığı Tan ve Görüşler dergisinin CHP'yi eleştiren yazılarına karşı Hüseyin Cahit Yalçın Tanin'de, halkı komünist propagandasıyla savaşa çağıran yazılar yazmıştı. 4 Aralık sabahı İstanbul Üniversitesi bahçesinde toplanan öğrenciler Tan Basımevi'ne giderek tahrip etmişlerdir. Sonrasında olayların Saraçoğlu Hükümeti tertibiyle gerçekleştiği ortaya çıkacaktı. Bkz; Turan, **Türk Devrim Tarihi IV (Birinci Bölüm)**, s.192-193., Koçak, **İkinci Parti**, C.I, s.793-816.

³²⁶ Koçak, **İkinci Parti**, C.I, s.855-861.

³²⁷ Toker, **a.g.e.**, s.112-113.

³²⁸ Cemil Koçak, **İktidar ve Demokratlar: Türkiye'de İki Partili Siyâsî Sistemin Kuruluş Yılları (1945-1950)**, C.II, İstanbul, İletişim Yayınları, 2012, s.47-63., Eroğlu, **a.g.e.**, s.33., Turan, **Türk Devrim Tarihi IV(Birinci Bölüm)**, s.220-223.

hazırlanmasına katkı sunmuşlardı. Ancak program, son tahlilde dört kurucunun eseri olmuştu. Görünüşe göre Koraltan, oluşumun yara almaması adına, Başar'a baskın gelen Menderes-Köprülü çizgisinde bir programa rıza göstermiştir.

İnönü'nün de onayının alınması üzerine Refik Koraltan, 7 Ocak 1946'da partinin program ve tüzüğünü kuruluş dilekçesi ile birlikte İçişleri Bakanı Hilmi Uran'a verdi.³²⁹ Aynı gün, kurucuları arasında Celal Bayar, Adnan Menderes, Refik Koraltan ve Fuat Köprülü'nün yer aldığı Demokrat Parti'nin kurulmasına izin verildiği bildirildi.³³⁰

DP programı ile CHP arasında büyük farklar gözlenmemiştir. Nadir Nadi'ye göre bu durum olağan sayılmalıdır. Çünkü Anayasa'nın ikinci maddesi gereğince kurulacak her siyasi oluşumun altı okta ifadesini bulan devrim ilkelerini benimsemesi gerekmektedir. Bununla birlikte DP bu ilkeleri sınırlamaya çalışmış ve CHP'ye kıyasla daha liberal bir yapı oluşturmak istemiştir.³³¹

2.5. Koraltan'ın Günlüklerinde DP'nin Kurulma Süreci

Refik Koraltan'ın 1944'ten başlayarak, 1950'ye kadar kaleme aldığı 18 not defteri, 1983 yılında Sahafklar'da bulunmuştur. Bir bölümü yeni bir bölümü eski harflerle yazılmış defterler çok partili hayata geçişle ilgili olarak Koraltan'ın düşüncelerini ortaya çıkarmıştır.³³²

2.5.1. CHP'den Kopuş

Çok partili parlamenter sisteme geçiş sürecinin başlangıç noktalarından kabul edilen toprak reformunun görüşülmesi esnasında bazı CHP milletvekillerinde hükümete karşı hoşnutsuzluk baş göstermişti. Refik Bey'in defterinde, kendisinin de yer aldığı parti içi muhalefetin oluşmak üzere olduğuna dair şu işaretler yer almıştır:

³²⁹ Celal Bayar, partinin program ve tüzüğü gözden geçirildikten sonra kurucular tarafından imzalanarak Refik Koraltan'a verildiğini, kuruluş işlemlerini yerine getirme görevini onun üstlendiğini açıklamıştır. Bkz.; Bayar, **a.g.e.**, s.64.

³³⁰ Tanyeli, **a.g.e.**, s.31., Toker, **a.g.e.**, s.113., **Ulus**, 08.01.1946, s.1., **Vatan**, 08.01.1946, s.1., O dönemde, Cemiyetler Kanunu'na göre dernek veya siyasi partilerin yasal olarak kurulabilmeleri için İçişleri Bakanlığı'nın izin vermesi gerekiyordu. Bkz.; Koçak, **İktidar ve Demokratlar**, C.II, s.16.

³³¹ Nadir Nadi, "DP nin kuruluş hazırlıkları", **Cumhuriyet**, 31.08.1964, s.4.

³³² **Milliyet**, 14.05.1983, s.9., "Refik Koraltan'ın not defteri", **Milliyet**, 24.05.1983, s.9.

“14.3.1945 Meclise gittim, toprak kanunu tasarısı görüşmelerinde bulundum. Encümenle hükümet arasında prensiplerde esaslı ayrılıklar belirdi, elbet bir noktada birleşecekler. Gürültüler var, milletvekilleri haklı bir endişe üzerindeler. Mülkiyet rejiminde değişiklik sosyal durumu altüst eder.

16.5.1945 Bugün de toprak kanunu projesinin umumi heyeti üzerinde hararetli konuşmalara devam edildi. Akşam, Ethem ve Bayar’la birlikte Karpiç’te yemek yedik...

4.6.1945 Toprak kanunu üzerinde konuşacağım. Bugünkü tartışmalar 17. madde üzerinde oldu. Bu madde ile Ziraat Bakanlığı’na geniş bir selâhiyet verildi. İcap eden yerde 50 dönüm kalıncaya kadar toprağı alacak ve böylece küçük işletmeler 50 dönüm olacak demektir. Memleketin bünyesi buna uyar mı? Görelim, tatbikat neler gösterecek?”³³³

Toprak reformu ve 1945 yılı yedi aylık bütçe görüşmeleri ile belirginleşen parti içi muhalefet hareketi, 1945 Haziran’ında bomba tesiri eden Dörtlü Önerge ile ciddiyet kazanmıştı. Koraltan, bu süreci ve Mecliste nasıl baskı altına alındıklarını defterine şöyle yazmıştır:

“6.6.1945 Parti mekanizmasında ve Meclis murakebesinde Anayasa’mızın ana hükümlerine uygun ıslahat yapılarak hürriyet ve demokrasi esasları içerisinde büyük milletimize muhtaç olduğu ilerleme hamlelerine başlaması için parti meclisi grup başkanına bir takrir hazırladık. Kendi bünyemizin yine kendi içimizde ıslahı esastır..

12.6.1945 Saat 15.00. Konuşmaya başlıyoruz. Fuat Köprülü söz aldı, tavrini açıkladı. Bu sırada batarya ile ateş sıralardan başladı. Saffet Arıkan bir çığlıkla Fuat’a çattı. Artık fikir durmuş, şahsiyet bütün iğrençliğiyle kabarmıştı. Bunu Rasih Hoca’nın Bayar’a hayâ ve insafın sınırını aşan hareketleri takip etti. Bu sırada bütün arkadaşların vicdanları sanki burgulanmıştı ve hep birden küstah mütecavizi protesto ediyordu. Hamdullah’ın ilâhi hitabesinden sonra benim konuşmam arkadaşlara ferahlık verdi. Fikir âdeta manen muvaffak olmuştu. Hakikat bir defa daha muzaffer oldu. Gerçi takrir reddedildi.”³³⁴

Refik Bey’e göre Meclisteki bu sert tartışmanın ardından hava yumuşama eğilimi göstermiştir. Reddedilmesine rağmen önergenin yankılarından memnun olan Koraltan, tartışma sonrası ilk izlenimlerini şu sözlerle defterine kaydetmiştir:

³³³ **Milliyet**, 14.05.1983, s.9.

³³⁴ “Koraltan ünlü “Dörtlü Takrir”i anlatıyor”, **Milliyet**, 15.05.1983, s.9.

“13.6.1945 Bugün Meclise erken gittim. Arkadaşlar Başvekilden başlayarak Tekel, Ticaret, Çalışma, Millî Müdafaa, Ulaştırma vekilleri elimi sıkarak beni hararetle tebrik ettiler. Hayatımın en güzel işlerinden ve başarılarından birini yaptığımı söylediler. Esas, millet, yurt ve istikbal davası ve bu da en küçük insanî zaafllara yer vermeyecek şekilde, vatan ve millet sevdasıyla olunca varılacak netice elbet bu olurdu. Tanrı’ya şükürler olsun. Takrir reddedildi, fakat ileri sürülen ıslahat fikirleri muzaffer oldu. Gerek nizamnamenin ve gerek Anayasa’nın şekil ve ruhunu rencide eden ve inkılâbı güçleştiren, irticâi yenmek maksadıyla konulan ve artık lüzum olmayan mevzuatı kaldırmak fikri yerleştirildi.”³³⁵

Dörtlü takrir sonrası görüşmelerin yansımalarını dikkatle takip eden Koraltan, parti içi muhalefete hücum eden basından ve özellikle Ulus yazarı Falih Rıfki Atay’ın yazılarından rahatsızlık duymuştur. Bu durum defterinde şöyle yer bulmuştur:

“15.8.1945 Falih Rıfki yine kötü niyetle hücumu devam ediyor. Bunu hoş görenler bilmem var mı? Varsa hallerine ancak acımak düşer.

16.8.1945 Gazetelerde genel durum hakkındaki yazıları beğenmiyorum. Giderek azıtarak yurdun havasını korkarım karartacaklar. Ve Meşruiyetçiler de kötü duruma düşecekler.

17.8.1945 Falih Rıfki bugün de muhayyel muhalife hücum ediyor. Öyle ya ortalık karışmalı. Bu gibilerin karnı ne ile doycak?

18.8.1945 Yine Falih: Anlaşıyor emir almış. Ne yazık hep bu dar görüş yüzünden gül gibi yurdun asırlar boyunca uğramadığı musibet kalmamış.”³³⁶

Koraltan, Menderes ve Köprülü’nün partiden çıkarılmasını takiben Vatan gazetesine onları savunan bir demeç vermişti. Bu demeci onun da CHP’den çıkarılması sürecini başlatmıştı. Koraltan bu süreci şöyle katdetmiştir:

“11.10.1945 Vatan gazetesindeki beyanatım hakkında sorguyu tazammun eden genel sekreterin tezkeresi geldi. Cevap yazılacak, netice ne olacak? Yine dörtlü takrirden doğan öfkenin öfkeli tezahürü... Şüphesiz bana da diğer, iki arkadaşına verilen çıkarılma kararı. Tanrı öfkeliyle itidal ile muhakeme kudreti nasip etsin.

³³⁵ A.y.

³³⁶ A.y.

26.11.1945 2.10.1945 tarihinde Vatan gazetesine yaptığım demeçten doğan tartışmanın sonu zaferle bitti. Genel başkanlık divanı milletvekillerinin tezekkürü parti meclis grubuna aittir, şeklindeki iddiama uygun bir karar vermiş.”³³⁷

27 Kasım 1945’te toplanan CHP Meclis Grubunda yapılan görüşme neticesinde onun da partiden çıkarılmasına karar verilmişti. Kararlığından bir şey yitirmeyen Koraltan, partiden çıkarılmasını şöyle yorumlamıştı:

“27.11.1945 Millî savaşın birinci gününden beri fasılasız bir şekilde başlayan sürekli emeklerimi böylece bir hamlede sıfıra indirmek isteyen bu vefasız zihniyete sadece acımak yaraşır. Çıkarmakla yoluna hayatımı koyduğum prensipleri kalbimden ve şuurumdan da çıkaramazlar. Hakikat yolunda ve aynı iman ve kanaatle savaşa devam.”³³⁸

2.5.2. İnönü’ye Saygısı

Koraltan, Cumhurbaşkanı İnönü’nün demokrasi prensiplerinin daha geniş şekilde uygulanacağına dair 19 Mayıs 1945 tarihli nutkuna defterinde yer vermiştir. Bu nutuktan memnuniyet duymuş, “Sevgili Cumhurbaşkanımız” dediği İnönü’den övgüyle bahsetmiştir. İnönü’nün, 1 Kasım 1945’teki Meclis açılışı konuşmasını da günlüğüne aktaran Refik Bey, Cumhurbaşkanı’nın kendilerini cesaretlendiren tutumundan etkilenmiştir.³³⁹

Defterinin sonraki bir bölümünde, eşinin rahatsızlığı dolayısıyla İnönü’nün özel doktorunu kendisine gönderdiğine değinen Koraltan, bu jeste karşılık memnuniyetini doktor vasıtasıyla şöyle iletti:

“19.1.1946 Onu büyük bir kardeş ve insan olarak tanıdım, sevdim. Kardeş alakasını şükranla, sevgili başımız ve devlet reisimiz olarak gösterilen bu müstesna taltiflerini de minnetle karşılarım. Sağolsunlar, Tanrı kendilerini ve necip yuvasını her türlü elemenden korusun.”³⁴⁰

³³⁷ “Refik Koraltan’ın not defteri”, **Milliyet**, 16.05.1983, s.9.

³³⁸ **A.y.**

³³⁹ **Milliyet**, 14.05.1983, s.9.

³⁴⁰ **A.y.**

Refik Bey, İnönü'ye karşı harekete geçen grupta yer almasına karşın onun tutumundan memnurluk duymuştu. Koraltan, ilginç olarak bir başka hastalık dolayısıyla kendi mücadele arkadaşlarından şöyle dert yanmıştı:

“23.9.1946 Arkadaşlar tarafından bir telefonla olsun aranmadık, ne acaip insanlar. Devamlı dostluk yok, devamlı menfaat var, diyen Lord Palmerston ne güzel söylemiş.”³⁴¹

Koraltan, zaman zaman sert çıkışlar yapsa da DP içindeki şiddetli muhalefet yanlılarını iyi karşılamamıştı. DP kurulduktan sonra da Cumhurbaşkanı İnönü'ye saygısını defterinde belli eden Refik Bey, etrafındakileri şu ifadelerle suçlamıştı:

“1.11.1946 İnönü iyileşmiş. Bundan ne kadar memnun olsak yeridir. Allah ömrünü uzatsın. Fakat, millete yaklaşma ve parti mücadelelerinin üstüne çıkmak gibi, ruhî halâs da nasip etsin. Meclis açıldı. Hafî celse var. Allah'ım bu ne hal. Milletten bu kadar mı endişeliyiz. İnönü geldi. İade-i afiyetine sevindik. Söylevini beğenmedik. Bir defa daha etrafını saran zümre bu tarihin kahraman evladını milletten uzaklaştırdılar. Ne yazık.

1.1.1947

Sevgili ve herhalde millete hizmet aşkıyla yüreği yanan ve tutuşan İnönü'nün etrafını saran ve onun en büyük zaafi olan, vehmini artıran mahut insanlara Allah insaf verse de milletin bozulan iç rahatlığı tekrar düzelse, Millet masum. Yaşamak ve iyi bir idareyle mesut olmak, yükselmek istiyor. Mide ve keselerine bağlı mahut adamlara insaf dilemekten başka elden ne gelir?”³⁴²

2.5.3. Program Hazırlıkları: Menderes'e Eleştirileri

Parti programı hazırlıklarına yoğunlaştığı günlerde Ahmet Hamdi Başar'la yakınlık kuran Koraltan, Menderes'in baskıcı tavırlarından ve Bayar'ın çıkışlarından şikâyet etmiş, bunlara not defterinde yer vermişti. Refik Bey o günlerde kuruculara ve program görüşmelerine katılanlara ilişkin eleştirilerini ve endişelerini şöyle ifade etmişti:

³⁴¹ A.y.

³⁴² “Refik Koraltan'ın not defteri”, *Milliyet*, 20.05.1983, s.9.

“4.12.1945 Bugün de yine evde toplanarak konuşmalara devam ettik. Adnan ve Fuat beylerin konuşma tarzlarını beğenmiyorum. Adeta bir cephe halinde davranıyorlar, belki yanılıyorum. Cumhuriyet Halk Partisi’nden ayrılmamı mucip olan sebeplerden biri fikirler, prensipler bırakılarak hususi görüşlerin giderek tahakküm şekli alması olmuştur. Daha doğarken böyle bir havanın mahsus olması bile beni ürkütüyor. İnşallah görüşümde aldanmış olurum.

5.12.1945 Bugünkü toplantımız yine bizde oldu. Dünkü görüşlerimi maalesef bugün de teyit edecek tavırlarla karşılaştım. Şimdilik sırf bir müşahit olarak bulunan Hamdi Başar, Menderes’in görüşme adabına uymayan tavırlarına uğradı. Mütalaa devam ederken istihfakâr tavırlar aldı. “İki gündür fikirlerimizi bir arkadaşına beğendirmek için uğraşılıyor, vakit kaybediyoruz” sözlerini ağırca söyledi. Sözü ben aldım. Aynı muameleyi bana da yapmak aklına düştü. Şiddetle karşıladım. Tahakküme ve fikir baskısına tahammül edemeyeceğimi söyledim. Toplantı tatsız bir hava içinde kapandı.

6.12.1945 Bugün Bayar’ı evinde görerek şunları söyledim:

1-Ben son hareketimle evvela memlekete ve millete daha iyi yollardan hizmet emeliyle 25 yıl derin bir sevdâ ile çalıştığım parti teşkilatından ayrıldım.

2-Kimsenin tahakkümüne ve hele cakasına katlanamam.

3-Adnan Menderes edebim dışına çıkmıştır. Hamdi Bey gibi fikir sahasında tanınmış çalışkan, enerjik bir arkadaşına evimde hakaret etmiştir. Hamdi bugünden itibaren ayrılıyor.

4-Tevfik Rüştü’nün Menderes ve Doktor Cemal ile karabeti vardır. Bu bakımdan bir komplo seziyorum. Kimseye alet olamam. Tevfik Rüştü, aleyhinde bunca propagandalara rağmen yazı yazmakta devam ediyor. O halde ne yüzle ve kimin muvafakatı ile aramızda bulunuyor. Bu harekette gizli ve kötü bir tertip sezmemekteyim. Uyanık olmak lazımdır. Bunlara sırf dostluk ve akrabalık yaparak bizi fena duruma sürükleyebilirler. Senin ve benim kalplerimiz, vicdanlarımız, kanaatlerimiz ve mazimiz asla müsaade edemez. Biz ancak milli murakebeyi sağlayarak dünkü inançlarımıza daha geniş tatbik imkânları aradık. Ne Menderes’e mevki, ne de Aras’a sandalye hazırlamak için bu duruma girmiş değiliz. Yol yakinken bu kötü durumu ıslah etmeliyiz.

Bayar fikirlerime tamamiyle iştirak etti. Müzakerelerin bundan böyle dört arkadaş arasında kalması lâzımdır. Doğrusu da budur. Doktor Cemal gelmemeli, bulunmamalı, işimizden hariç tutulmalı şeklindeki arzularımın yerinde olduğunu ve kendisini yalnız bırakmamamı, gözyaşlarıyla rica etti.

13.12.1945 Dünkü görüşmelerde Adnan mutad kalabalıklardan birini daha yaptı. Boş lafla vakit geçirildiğine işaret ettim. Gayrıtabii, sokak lafları gibi kelimelerle kabaca konuştu, dersini verdim.

15.12.1945 Bayar'ın evinde toplandık. Hazırladığım tüzüğü götürdüm. Programın birkaç maddesini gördüm. Çok konuşmayı çok iş çıkarmaya tercih eden Adnan'ı yine sabırla dinledik.³⁴³

Partinin kurulması çalışmalarının büyük bir bölümünü oluşturan parti programının hazırlanması konusunda baştan beri Menderes'in tutumundan şikâyetçi olan Refik Bey, gecikmenin sorumluluğunu şu kritiğiyle ona yüklemişti:

“25.12.1945 Bu akşam Bayar'ın evinde toplandık. Tam 20 gündür devletçiliği izah ve ifade edecek 3 madde üzerinde bekliyoruz. Adnan ve Köprülü az çalışıyorlar. Hep lâfla günler geçti. Ve ne yazık partinin resmen faaliyete başlaması geciktikçe muhitteki endişeler artıyor. Bu manevî bir zarardır. Bunun mesulu Adnan'dır.”³⁴⁴

3. Demokrat Parti'nin Muhalefet Yıllarında Refik Koraltan (1946-1950)

Demokrat Parti'nin kurulduğu 7 Ocak 1946 itibariyle parti başkanının kim olacağı henüz belirlenmemiştir. Dört kurucu, 8 Ocak'ta Genel İdare Kurulu olarak belirledikleri Sümer Sokak'taki binada toplanmıştır. Önce partinin başkanı belirlenmiştir. Gizli oyla yapılan seçimde üç oy alan Celal Bayar başkanlığa seçilmiştir. Bayar, yıllar sonra oyunu kime verdiğini hatırlamamakla birlikte muhtemelen Refik Koraltan'a vermiş olduğunu söylemiştir.³⁴⁵

Bayar'ın bu açıklaması, o döneme ilişkin Dörtlerin aslında iki ikiliden meydana geldiği, bu bağlamda Koraltan ve kendisinin ikili oldukları şeklindeki yaklaşımıyla uyum göstermektedir. Parti başkanının belirlenmesinde, daha bir ay önce parti programı tasarısı görüşmelerinde yaşanan, kimin toplantılara başkanlık

³⁴³ “Refik Koraltan'ın not defteri”, *Milliyet*, 17.05.1983, s.9.

³⁴⁴ *Milliyet*, 14.05.1983, s.9.

³⁴⁵ Toker, *a.g.e.*, s.118., Tanyeli, *a.g.e.*, s.31.

edeceği şeklindeki liderlik tartışmasının aşılmış olması dikkat çekmiştir. Bayar'ın kaprislerinin farkında olan Koraltan, Menderes ve Köprülü gizli oylama öncesi muhtemelen aralarında anlaşarak, Bayar'ın başkanlığına karar vermiş olmalıydılar. Bu kararlarında, Atatürk döneminde İnönü'nün yerine Başbakanlık görevine getirilmiş biri olarak Bayar'a basında gösterilen ilgi ve güvenin kendilerinden fazla olmasının ve Bayar'ın gerekli durumlarda İnönü ile iletişim kurabilmesinin de etkileri olmuştur.

Refik Koraltan, parti kurulmadan önce olduğu gibi sonrasında da Emin Sazak'ın davranışlarından şüphelenmeye devam etmiştir. Parti kurulduktan sonra hızlı bir teşkilatlanma sürecine girilmiş, ancak para sıkıntısı mahrumiyetlere yol açmış, telefon görüşmelerinin ücretleri bile ödenemez hale gelmiştir. Öyle sıkıntılı günlerde Emin Sazak, Adnan Menderes'e, akrabası Tefik Rüştü Bey vasıtasıyla Ruslardan 5-10 milyon yardım almasını tavsiye etmiş, Menderes buna karşı çıkmıştır. Koraltan da bu durumdan rahatsız olmuş, partinin komünistler ve Sovyet Rusya ile anılmamasına büyük gayret göstermiştir. Aradan zaman geçtikten sonra Emin Sazak hakkındaki teşhisinin doğruluğunun ortaya çıktığını belirten Koraltan, aralarına girerek kendilerini ayartmağa çalışan bu gibi kişilerin İnönü'nün işi olduğunu açıklamış, kendilerini bertaraf etmek için çeşitli tedbirler alındığını iddia etmiştir.³⁴⁶

Refik Bey, ilk günlerde samimi göründüğünü belirttiği Celal Bayar'ın, gün geçtikçe başkalaştığı görüşünde olmuştur. Genel İdare Kurulunda geç saatlere kadar yapılan çalışmaların ardından Bayar'ı, Meşrutiyet Caddesi'ndeki evine bıraktığını aktaran Koraltan bu rahatsızlığını kendisine, "Ne oluyoruz? Ne var ortada? Daha çok erken başladı bu haller" şeklindeki sözlerle dile getirdiğini açıklamıştır.³⁴⁷

Yeni partiye katılmak için Sümer Sokak'taki genel merkeze giden Samet Ağaoğlu, burada Menderes, Bayar ve Koraltan ile görüşmüştü. Partiye katılma kararını bildiren Ağaoğlu'na, Menderes ve Bayar tereddüt göstermişler, siyasete kendileriyle girme kararının doğuracağı riskleri iyi düşünüp düşünmediğini sormuşlardı. Kalın ve neşeli sesiyle odayı dolduran Koraltan ise "Genç adam, vatan vazifesine koşuyor. Elbet karar verdi. Hayırlı olsun" diyerek, Ağaoğlu'nu motive

³⁴⁶ Koraltan, **a.g.e.**, s.106-108.

³⁴⁷ **A.e.**, s.107.

etmiş ve katılma kararını kolaylaştırmıştır. Partiye yeni katılan Ağaoğlu, ilk izlenim olarak Bayar ve Köprülü'yü tanıdığı için merak etmediğini, halkın fazla gürültülü bulduğunu belirttiği Koraltan'ın ise kendisinde pek merak uyandırmadığını, bu kapsamda kendisi için yeni adamın Menderes olduğunu açıklamıştır.³⁴⁸

Refik Koraltan, Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün, çok partili hayata taraftar görünmekle birlikte Demokrat Parti'nin ilk aylarında idare amirleri, polis ve jandarma kuvvetleri ile halkı ürkütme ve teşkilatlanmayı önlemek için çeşitli oyunlara başvurduğunu öne sürmüştür. Koraltan, o günlerde İnönü'nün sofrasına davet edilmiştir. İnönü, CHP milletvekillerine halkın durumunu sormuş, her şeyin yolunda olduğuna dair cevaplar almıştır. Bu cevapları inandırıcı bulmadığı anlaşılan İnönü şu karşılığı vermiştir:

“Arkadaşlar böyledir. İlk evvel devletin başına geçen şah olsun, padişah olsun, kral veya devlet reisi olsun, kendisini oraya getiren vatandaşlarına karşı hizmet aşkı bulunur. Sonra etrafını almağa başlarlar. Yavaş yavaş halkla temasını keserler, manevi kuvvetten uzaklaştırırlar.”³⁴⁹

Konunun bu noktaya gelmesini fırsat bilen Koraltan araya girerek, İnönü'nün tarafsız olması gerektiğine vurgu yapan şu sözleri söylediğini aktarmıştır:

“İşte bizim mücadeleye atılmamızın sebebi aslında budur... Atatürk'ün yanında bayrak olmuş insansınız. Mazi ve mevkiiniz itibariyle bî-taraf kalmanız gerekir. Parti şefliği gibi politik mevzular, mevki ve makamınızı daima sarsmaktadır. Bir an evvel çekilerek mevkiin şan ve şerefine layık bir tavır alınız. Memleket için çok hayırlı olur. Partiler yapıcı siyasi görüşler ile makul ve meşru mücadelelerine devam etsinler.”³⁵⁰

Bu sözlerin ardından samimi açıklamalarda bulunan İnönü, parti kurulduğu zaman endişeleri olduğunu, ancak geçen zaman içinde Demokrat Partililerin yurt ve millet sevgisine yakışan bir tutum sergilediklerini açıklamıştır. Koraltan, İnönü'nün Demokrat Parti'ye yakınlık gösteren bu tavrının bazı CHP milletvekillerince hoş

³⁴⁸ Ağaoğlu, **Arkadaşım Menderes**, s.16-43., Nazlı Ilıcak, **27 Mayıs Yargılanıyor**, İstanbul, Merkez Kitaplar, 2007, s.82-83.

³⁴⁹ Koraltan, **a.g.e.**, s.127-128.

³⁵⁰ **A.e.**, s.128-130.

karşılanmadığını, hatta o akşamdan sonra yıllarca arkadaşlık ettiği bazı milletvekillerinin kendisine selam dahi vermediklerini ifade etmiştir.³⁵¹

Refik Bey anılarının bu bölümünde İnönü benzeri generallerin ve Milli Mücadele kahramanlarının tarih boyunca anılacak kıymetlerden olduğunu belirtmiştir. Bununla birlikte devlet adamı için büyük bir eksiklik olarak gördüğü husumet ve kin duyguları açısından sınırsız olduğunu iddia ederek onu eleştirmiştir. İnönü'nün ve onun zaaflarını bilen günün adamlarının, o günlerde memleketi içinden çıkılmaz bir korku uçurumuna sürüklediğini ileri sürmüştür.³⁵² Bu iddialarını 1946 yılına ilişkin olarak anlatmakla beraber, anılarını aktardığı 1962 yılı itibariyle de onun hakkında aynı düşünceleri taşıdığı ifade edilebilir.

3.1. Teşkilatlanma ve 1946 Genel Seçim Çalışmaları

Demokrat Parti kurulduktan sonra illerde teşkilatlanma konusu en zahmetli çalışma alanlarından birini oluşturmuştu. Teşkilatın genişletilmesi için içlerinden birinin faaliyete geçmesi düşünülmüş, bu ağır görev Koraltan'a verilmiştir.³⁵³ DP kurulduktan bir hafta sonra felç olan eşini bırakarak, bu zorlu yolculuğa çıkma durumunda kalan Koraltan, görevine, pek çok tanıdığı olduğu Adana'ya giderek başlamıştır.³⁵⁴ Adana Valisi Akif Eyidoğan'ın teşkilat kurulmaması için her türlü önlemi aldığını, temaslarının engellendiğini iddia etmiştir. Bu durumu idare mekanizmasının bağımsızlıktan mahrum olması ve idarenin günün adamlarının elinde bulunmasına bağlayan Koraltan, Vali'nin Ankara'dan gelen emirlerin gereğini yerine getirdiğini belirtmiştir.³⁵⁵

Koraltan ve DP'lilerin faaliyetleri günü gününe İçişleri Bakanlığı'na bildiriliyordu. Bu kapsamda 23 Ocak 1946 tarihli şifrede Trabzon muhbirinden

³⁵¹ A.e., s.130.

³⁵² A.e., s.131.

³⁵³ Koraltan, anılarında bu zorlu görevin kendisine verildiğini belirtmiştir. Bununla birlikte diğer DP kurucularının da Anadolu'nun çeşitli bölgelerine dağılarak teşkilatlanma çalışmalarını yerinden yönetmeye başladıkları, bu bağlamda Bayar ve Köprülü'nün İstanbul'a, Menderes'in ise Ege Bölgesi'ne gittiği görülmüştür. Bkz.; Kandemir, **En Büyük Siyaset Fırtınası**, Ankara, Ekicigil Basımevi, 1956, s.29.

³⁵⁴ Koraltan, a.g.e., s.108., **Cumhuriyet**, 06.03.1946, s.3.

³⁵⁵ Koraltan, a.g.e., s.108-109.

alınan istihbarat üzerine Koraltan'ın kente gelerek DP teşkilatını kuracağı bildirilmişti.³⁵⁶ (Bkz.; EK.5)

Refik Bey, Adana'da tedavi için hastanede bulunduğu esnada temaslarda bulunarak, teşkilat için gerekli hazırlıkları tamamlamış, büyük kalabalık önünde Demokrat Parti'nin kurulduğunu duyurmuştur. Hatıratında bunu tarihi bir başlangıç olarak değerlendirmiş, o günden itibaren herkesin cesaretinin arttığını, yüzlerce kişinin partiye kayıt olmaya başladığını açıklamıştır. Bununla birlikte Koraltan'ı yemeğe davet eden Milli Mensucat Şirketi ortaklarından Nuri Has, kendisine yapılan partiye katılma davetine sıcak bakmamış, Varlık Vergisi'nde yüklenen ağır yükü örnek göstererek, çekinceleri olduğunu belirtmiştir. Koraltan, adının partiyle anılmasını istemeyen Nuri Bey'e hak vermiştir.³⁵⁷

Adana'da parti teşkilatını tamamlayan Koraltan, Hatay'dan davet almıştır. Bu durumdan haberdar olan birkaç kişi olayı Şükrü Sökmensüer'e³⁵⁸ aktarmıştır. Koraltan, eski Hatay Valisi Şükrü Bey'in "hudut vilayetinde teşkilatın kurulması erkendir" diyerek kendisinin Hatay'a gelmesini engellemeye çalıştığını iddia etmiştir. Şükrü Bey'in, bu tavrıyla Bayar'ı ikna ettiğini, bunun üzerine arkadaşlarının kendisini Ankara'ya çağırdığını belirtmiştir. Koraltan bu çağrıya karşılık Bayar'a, "Ankara'ya gelen heyetin maksadını tamamen biliyorum, haberim var. Onun için Hatay'a behemehâl gideceğim" cevabını vermiştir. Bunun üzerine Hatay'a gidişini haber alan Şükrü Sökmensüer'in, nümayişle Hatay'a geldiğini açıklamıştır. Hatay Valisi Nizamettin Ataker'in de günün adamlarından olduğunu belirtmiş, en şiddetli tedbirler alınarak temaslارının engellendiğini ileri sürmüştür. Buna rağmen düzeni bozmamaya gayret ettiğini şu sözlerle aktarmıştır:

"Biz nizam bozucu değiliz. Bozulan nizamı, milletin muhtaç olduğu huzur ve emniyeti tesis için mücadeleye atılmış insanlarız. Maalesef Şükrü Sökmensüer ve onu buraya koşturan efendilerin zihniyeti, bu memleketi top yekûn uçuruma doğru sürüklemektedir.

³⁵⁶ BCA, Fon No:30 1 0 0 Kutu No:65 Dosya No:402 Sıra No:1, s.4.

³⁵⁷ Koraltan, a.g.e., s.110.

³⁵⁸ Sökmensüer, Emniyet Genel Müdürlüğü görevinde bulunurken, Hatay'ın Türkiye'ye katılmasını takiben 1939'da Hatay Valiliği'ne getirilmiştir. Koraltan'ın kendisinden bahsettiği esnada VII.Dönem Erzincan milletvekilidir. VIII.Dönemin ilk yıllarında İçişleri Bakanı olarak görev yapmıştır.

Huzur, güven ve saadete susamış olan bu millet, medeni usuller ve kanun çerçevesinde en yakın zamanda onları uzaklaştırmasını bilecektir. Sakin ve sabırlı olunuz.”³⁵⁹

Önleyici tedbirlere rağmen bir hafta içinde güvendiği insanlardan oluşan bir idare heyeti kurduğunu belirten Koraltan, hazırlıkları tamamlayarak dilekçeyle vilayete başvurmuş, Hatay teşkilatının kurulmasını sağlamış, ardından seçim bölgesi olan Mersin’e geçmişti. Kendisinden önce parti teşkilatı oluşturulan Mersin’de, halkın tezahüratlarıyla karşılaşmıştı.³⁶⁰

Parti kurucuları ilk günlerde, yurdun çeşitli yerlerinde yaptıkları seyahatlerde çalışmalarının tepki çekmemesi için dikkatli davranıyor, ılımlı beyanatlar veriyorlardı. Bu bağlamda, sonraları en sert nutukları verecek olan Refik Bey, Mersin ziyaretinde Halk Partisi ve Halk Evini ziyaret etmiş, gördükleri ilgiyi gazetecilere şöyle anlatmıştır:

“Görüyorsunuz ki daha ilk günden beri hemen bir gösteriş mahiyetinde söz söylemekten daima çekindik ve çekiniyoruz. Bir aydır dolaşıyorum. Ferahlık ile kaydedeyim ki halk yurdumuza hizmet yolunda ikinci bir partinin hem de Demokrat Parti adıyla kurulmasını büyük bir ferahlık ve ümit ile karşılamış ve bugün de ileri sürülen prensipleri benimsemiştir.”³⁶¹

Refik Bey, Mersin’den sonra Kayseri’de de teşkilatlanma çalışmalarında bulunmuştu.³⁶² Kayseri Valisi Reşit Bey’in de günün adamlarından olduğunu belirtmiş, teşkilatı kurmadan oradan ayrılması için zorlandığını iddia etmiştir. Buna rağmen bir hafta içinde teşkilat kurulmuş, parti resmen faaliyete başlamıştır. Koraltan, bu cesur ve fedakârlık isteyen faaliyet sayesinde Orta Anadolu ve Güney illerinde halkın Demokrat Parti’ye olan ilgisinin artmaya başladığını savunmuştur. Ankara’ya döndüğü zaman arkadaşlarının bu başarıdan dolayı kendisini tebrik ettiklerini açıklamış, o günlere ilişkin izlenimlerini şu sözlerle aktarmıştır:

³⁵⁹ Koraltan, **a.g.e.**, s.115.

³⁶⁰ **A.e.**, s.116.

³⁶¹ Başar, **Yine Hayal Âleminde Uçuyorum**, s.120-121.

³⁶² Koraltan, günlüklerinde Kayseri çalışmalarını şu sözlerle not etmiştir: 7.6.1946 Kayseri’deyim. İstasyonda mühim bir kalabalık tarafından karşılandım. 8.6.1946 Kayseri’de halkla baş başa bir gün. Kayseri’de de Demokrat Parti kuruldu. Bkz.; “Refik Koraltan’ın not defteri”, **Milliyet**, 18.05.1983, s.9.

“Vicdan rahatlığı ile kaydedeyim ki o günün artık şaşkın hâle gelmiş, ne yapacağını, nasıl davranacağını bilemeyen, küçük ve büyük idarecilerinin korku ve tedhiş metotları ile tazyiklerine rağmen zaferden zafere koşan bir kumandan gibi geçtiğim her yerde köy, kasaba ve şehirlerde halk, sevgi ve itimatla etrafımızda toplanmağa devam ediyordu. O günleri yaşayanlar mana ve şümulünü görmüş ve takdir etmişlerdir.”³⁶³

Refik Bey, Başar’a gönderdiği 14 Nisan 1946 tarihli mektubunda, Demokrat Parti’nin ilk kuruluş çalışmaları ve görüşlerine ilişkin açıklamalarda bulunmuştu. İçel, Seyhan ve Hatay’da bir buçuk ay kadar süren çalışmalarının ardından Ankara’ya dönen Koraltan, Vatan gazetesi muhabirine gönül ferahlığını bildiren kısa ve özlü bir demeç vermişti. Ancak mektubunda, beyanatının gördüklerinin yüzde biri olduğunu belirtmiş, halkın yeni partiye olan ümit verici yaklaşımını şu sözlerle açıklamıştır:

“Her zümreye mensup olan vatandaşlarla yalnız karşılıklı değil hem de kalpten kalbe konuşmalar fırsatını buldum. İnanarak ve gurur duyarak tekrar edebilirim ki milletin vicdanında ve şuurunda kökleşen derin bir tahassürün ifadesi Demokrat Parti’nin kurulmasında mümkün olmuş, halk adeta böyle bir partinin kuruluşunu tehalükle bekliyormuş. Gönüller şen ve ümitle dolu. Karşı tarafın telaşla ika’ etmek istediği zorluklara rağmen ve estirilen korkunç hava ne olursa olsun, kayıtsız şartsız millî irade ve hâkimiyetin işlemlerini görmek iştiyakı derinden derine milli şuura yerleşmiş. Herkes bu meşru hakkın kullanılması zamanını adeta sabırsızlıkla bekliyor. Dağda çoban, şehirde her insan böyle bir sabahın gelmesini ve asil milletimizin de, bundan böyle olsun, hiçbir baskıya uğramadan iradesinin işlemlerini görmek sevdasını çekmeye başlamıştır.”³⁶⁴

Bu sözlerle halkın partiye ilgisini aktaran Koraltan, diğer milletlerde olduğu gibi bu mutlu sonuca ulaşılanaya kadar birçok zorluklarla karşılaşılacağına bilincinde olduğunu açıklamıştır. Bununla birlikte kendi nesillerinin bu tür olayları hayatı boyunca denemiş insanlardan meydana geldiğini, halkın yeni partiye gösterdiği ilgiden hareketle belirttiği kanaatlerinin bir his mahsulü değil, gerçek bir varlığın ta kendisi olduğunu ifade etmiştir.³⁶⁵

³⁶³ Koraltan, **a.g.e.**, s.116-117.

³⁶⁴ Başar, **Yine Hayal Âleminde Uçuyorum**, s.121,122.

³⁶⁵ **A.e.**, s.122.

İktidarı kızdırmak istemeyen DP kurucuları ilk günlerde verdikleri demeçlerde oldukça temkinli hareket etmişlerdir. Bununla birlikte, halkla yaptıkları temasların etkisiyle çekingenlikleri geçmiş, sadece muhalefet partisi olarak kalmak istemedikleri, üstelik en kısa sürede iktidar olmayı arzuladıkları söylemlerine de yansımıştır. Üçüncü ayını henüz tamamlamış bir partinin kurucularından olan Koraltan'ın, Başar'a gönderdiği mektupta kullandığı ifadeler bu arzuyu ve ümidi ortaya sermiştir.

Koraltan, partinin kurulması sürecinde Ahmet Hamdi Başar'ın da kurucular arasında olmasını istemiş, ancak bunu sağlayamamıştı. Ancak imzası bulunmasa da Başar'ı kurucular arasında kabul etmişti. Bu sebeple parti kurulmadan önce olduğu gibi kurulduktan sonra da Başar'ın katkılarını bekleyen Refik Bey, mektubunun son bölümünde kendisinden bazı isteklerde bulunmuştur. Bu kapsamda parti için gazete ve dergi çıkarılmasında Celal Bayar'a yardımcı olmasını ve İstanbul parti teşkilatını takviye konusunda yazılı bir program hazırlamasını istemişti.³⁶⁶

Güney illeri ve Orta Anadolu seyahatinin ardından kısa bir süre Ankara'da kalan Refik Bey, Gaziantep, Diyarbakır, Urfa, Mardin ve Elazığ ile çevrelerinde de Demokrat Parti teşkilatını kurmak için faaliyetlere başlamıştı. O dönemde teşkilat Hakkâri, Van ve Siirt'e kadar genişlemiştir. Diyarbakır'a Fuat Köprülü ile birlikte giden Refik Bey, halkın yoğun sevgi gösterileriyle karşılandıklarını açıklamıştır. Diyarbakır'da gördükleri manzaranın yürekleri sızlattığını aktaran Koraltan, bir evi ziyaretinde tanık olduğu perişanlık karşısında hıçkırıklarla ağladığını söylemiş, verdikleri mücadelenin haklılığını şu sözlerle ifade etmiştir:

“Diyarbakır'da kaldığımız müddet içinde Ankara'nın ve mülhakatının nasıl korkunç bir sefalet içinde olduğunu gördük. Bu seyahatler uzadıkça, genişledikçe milleti korumak, kurtarmak için girişilen mücadelenin ne kadar yerinde olduğuna şahit olarak vicdanen huzur duyuyorduk.”³⁶⁷

Refik Koraltan teşkilatlanma çalışmaları kapsamında Karadeniz ve çevresinde de ziyaretlerde bulunmuştur. Bu çerçevede Çorum, Tokat ve Amasya'ya gitmiş,

³⁶⁶ A.e., s.123.

³⁶⁷ Koraltan, a.g.e., s.117-120.

Mayıs'ın ikinci haftasında Samsun'a gelmiştir. Samsun'a geliş zamanının tarihi açıdan önemini şu sözlerle aktarmıştır:

“Samsun'a varışım tarihî ve mesut bir hadisenin azametle başladığı günlere tesadüf ediyordu. Büyük kurtarıcı, eşsiz devlet adamı Gazi Mustafa Kemal Atatürk 1919 Mayıs'ının 19.günü Karadeniz'in incisi Samsun'a çıkıyor. İşte benim Samsun'a muvasalatım da böyle mesut bir güne rastlıyordu.”³⁶⁸

Memur zihniyetli olduğunu belirttiği Samsun Valisi Ruknettin Nasuhioğlu'nun, Ankara'dan aldığı emirlere uyararak, meydanda yapmak istedikleri toplantıya izin vermediğini açıklayan Refik Bey, Atatürk'ü örnek gösteren şu sözlerle mücadelelerini ortaya koyduklarını söylemiştir:

“1919'da Samsun'a çıkarak o günün çok ağır şartlarına rağmen milletle beraber büyük başarı sağlayan Atatürk nasıl yeni bir devlet kurmağa muvaffak olmuş ve milleti korumuş, kuşatmışsa, onun safha safha geçen başarılı hayatı içinde onunla beraber ve bir arada aynı maksat uğrunda çalışmak bahtiyarlığına ulaşan bizlerin milli hâkimiyet ve millet iradesiyle iktidarın devam ettirilmesi prensiplerine tekrar tatbik mevkiine koymak için mücadele ettik. Muvaffak olacağımızdan eminiz.”³⁶⁹

Koraltan, Samsun Valisi'nin bu değerlendirmeyi tepkiyle karşılayarak, akla ihtiyacı olmadığını söylediğini açıklamıştır. Nasuhioğlu, bu tavrına rağmen Demokrat Parti'ye katılarak, Bakanlık görevlerinde bulunmuştur. Refik Bey bu durumu, şahıslardan ziyade prensiplerle uğraşan insanlar olduklarının bir göstergesi olarak yansıtmıştır. Samsun'dan sonra Ordu ve Giresun'u ziyaret etmiş, mücadelelerinin önemini belirten konuşmalar yapmıştır.³⁷⁰

Koraltan'ın, o günlerdeki söylemi dikkate alındığında, kente gelişini Atatürk'ün Samsun'a çıkmasıyla özdeşleştirme gayreti içinde olduğu ve yeni bir

³⁶⁸ A.e., s.120-121., Basına yansıdığı üzere Koraltan'ın Samsun'a gelişini 19 Mayıs tarihine denk gelmemiştir. Cumhuriyet gazetesi, Refik Koraltan'ın Samsun'a gitmesini 23 Haziran 1946'da, milletin yeni duruma olan bağlılığını açıkladığı Samsun intibalarını ise 28 Haziran 1946'da okuyucularına duyurmuştur. Bkz.; **Cumhuriyet**, 23.06.1946, s.1., **Cumhuriyet**, 28.06.1946, s.1.

³⁶⁹ Koraltan, **a.g.e.**, s.122.

³⁷⁰ **A.y.**

kurtuluş mücadelesi verdikleri düşüncesini taşıdığı anlaşılmaktadır. Kendisi bu mücadeleyi “İkinci Kurtuluş Savaşı” olarak tanımlamıştır.

Karadeniz seyahatinin ardından Ankara’ya dönen Koraltan, teşkilat kurmak üzere yeniden hareket ederek, Çankırı, Kastamonu ve Sinop’a gitmiştir. Böylece halkı ürküten totaliter tek parti sistemini her türlü tehlikelere göğüs gererek yaptıkları temaslarla aşmaya başladıklarını açıklamış, bu faaliyetlerin zafer günlerini müjdelediğini ifade etmiştir. Adnan Menderes ve Celal Bayar’ın ardından o da Batı Anadolu seyahatine çıkarak, Eskişehir, Bilecik, Bursa, Balıkesir, Manisa, İzmir ve Aydın’da çalışma yürütmüştür. Türk milletinin idam ilamını gösteren Sevr Antlaşması’nın ardından Egelilerin, yeni başlatılan kurtuluş harekâtını da benimsediklerini ve bu kapsamda büyük bir mücadeleye girdiklerini ifade etmiştir.³⁷¹

Dörtler, Çeşme Mitingi’nde bir araya gelmişlerdir. Celal Bayar mitingden önce, Ankara’da karşılaştığı bir olayı arkadaşlarıyla paylaşmıştır. Bayar, Sovyet Büyükelçisi’nin yanından geldiğini söyleyen bir kişinin, kendileri için gerekli para ne ise Sovyet Rusya’nın bu yardımı göndermeye hazır olduğunu ilettiğini açıklamıştır. Teklifi reddettiğini söyleyen Bayar, bu kişinin kim olduğunu tahmin etmelerini istemiştir. Bunun üzerine Koraltan, “Niçin arıyorsunuz, bu hainin Zekeriya Sertel olduğunu bilmek için düşünmeğe lüzum var mı” demiştir. Bayar, Koraltan’ın bu cevabını şu sözlerle doğrulamıştır: “Evet. O Zekeriya Sertel alçağıydı. Vaktiyle Emin Sazak’ın aramızı açmak üzere çalıştığını da yine Koraltan keşfetmişti.”³⁷²

Çeşme’de yapılan mitinge on binler katılmış, Koraltan’dan başlamak üzere Dörtler, halkı coşturan konuşmalar yapmışlardır. Refik Bey, halkın bu kükreyişi karşısında CHP teşkilatı ve iktidarının eridiğini, adeta isimden ibaret kaldığını açıklamıştır. Koraltan, o süreçte kendileriyle beraber çalışan Refik Şevket İnce’nin, Çeşme’de buldukları günlerde Şükrü Saraçoğlu’nun etkisinde kalarak Bayar’a, Demokratların memleketi felakete sürüklediklerini belirten bir mektup gönderdiğini açıklamıştır. Mektubu alan Koraltan, İnce’nin evine giderek onu ikna etmek istemiştir. Bu olaydaki tutumunu, kendi karakterini tahlil ettiği şu sözlerle açığa vurmuştur:

³⁷¹ A.e., s.123.

³⁷² A.e., s.124.

“Uzun süren tartışmadan sonra hareketinin yanlışlığını kabul ve itiraf ettirerek Bayar’ın yanına getirdim. Bu suretle yersiz, haksız ve mevsimsiz çatlaklığın önüne geçtim. Zaten yaradılışım icabı dağıtıcılık değil toplayıcılık, telifçilik yapıyordum. Mücadele hayatımda buna pek çok misaller vardır.”³⁷³

DP Ankara İl Merkezi 19 Haziran 1946’da Celal Bayar ve Refik Koraltan’ın konuşmalarıyla açılmıştır. Refik Bey, 26 yıl önce milli savaşın yükselen sesi olan Ankara’nın, bu defa demokrasinin sesini duyurmak için harekete geçtiğini belirtmiş, milletin vatandaş haklarını teminat altına almak istediğini söylemiştir. Konuşma sonrasında üyelerle sohbet eden Koraltan şöyle demiştir:

“Biz karşılıklı anlayış istiyoruz. Bunu köylüler de anlamıştır. Biz bu suretle memlekette yeni bir çığır açmak istiyoruz. Davamız milletin iyi idaresidir. İktidar mevkiine gelirse bugünkü idareden daha iyi işler göreceğiz. Hasımlarımız insafsızdırlar. Bugünkü sözlerinden pişman olacaklardır.”³⁷⁴

Koraltan, genel seçimlere kısa bir süre kala Ankara’nın güney bölgelerini ve Konya çevresini ziyaret etmiştir. Bu ziyaretleri kapsamında uğradığı Bala’da, halk tarafından büyük tezahüratlarla karşılanan Refik Bey, sonradan tepkilere yol açacak şu açıklamaları yapmıştır:

“Karşımızda bulunanlar, en hafif tabirle söyleyeyim, insafsızdırlar. Halkın her gün coşan bu geniş duygularını önlemek için eğri büğrü yollardan yürüyerek halkı yolundan alıkoymaya hevesleniyorlar. Unutuyorlar ki millet geçen uzun yıllar içinde olup biten işleri bilmektedir. Sakarya zaferini kazanan, Dumlupınar harikasını yaratan bu büyük Türk milleti idi. Saltanatı yıkan, inkılâbı yapan gene bu asil Türk milletidir. Türk milletinin varlığını ve yaptığını düşünmeyerek bütün bu güzel şeyleri bir zümreye mal etmek istiyorlar. Nitekim bütün bu büyük eserlere o büyük kudret ve dehâsile rehberlik eden Atatürk: “Yapılan işleri millet yaptı.” demekle ancak hakikate tercüman olmuştur. Bugün bazı gafillerin söylediği

³⁷³ A.e., s.124-125.

³⁷⁴ Cumhuriyet, 20.06.1946, s.1,3.

gibi gerçekten uzaklaşmaya tenezzül etmemiştir. Bazı insafsızların cüretle söyledikleri gibi yapılan güzel işlerin tapu senedi inhisarcı zihniyetile Halk partisi adına tescil ettirilemez.”³⁷⁵

Koraltan’ın bu açıklamaları dikkate alındığında, Atatürk’ü partiler üstü tarafsız bir konuma getirerek, CHP’nin Atatürk’ün mirasçısı olması söyleminin seçimlerde yaratması muhtemel avantajları engellemek istediği anlaşılmaktadır.

Açıklamalarına devam eden Refik Bey, Anayasa hükümlerinin yürürlüğe girmesini, hükümlere aykırı kanunların kaldırılmasını ve verilecek oyların hiçbir baskıya uğramadan kullanılmasını istemiş, sözlerini şöyle bitirmiştir:

“Demokrat Parti, halkın saadeti lehine adaletin sesini yükseltecek olan ileri demokrasi sistemini milletin hayatına mal etmek yolundadır. Zümre saltanatını ve tahakkümünü yaşatmak isteyen bazı gafilere doğru yola getirmek için yılmadan, yorulmadan mücadelesine devam edecektir. Birbirini daha çok seven, birbirine daha çok inanan, milli varlığa kıymet veren bu aziz varlığın kahraman yolcuları, demokrat kardeşler, yolunuz açık olsun.”³⁷⁶

Koraltan’ın, çok partili demokratik hayata 1946 yılı itibariyle henüz geçildiği günlerde Demokrat Parti’nin ileri demokrasiyi millete mal edeceği şeklindeki açıklamaları oldukça iddialıdır. Zira bu süreç, 21.yüzyıl Türkiye’sinin gündemini hala meşgul etmektedir.

Ulus gazetesi yazarı Falih Rıfki Atay, Koraltan ve Demokratların o günlerdeki Atatürk’le ilgili değerlendirmelerini hatalı bulmuştur. Bu durumu siyasi partiden çok yıkıcılar ve intikamcılar hareketi olarak yorumlamıştır. Atay, yazısında Demokrat Parti’nin Serbest Cumhuriyet Partisi gibi normal demokrasi şartlarının gelişmesine hizmet edecek yerde hemen iktidara geçmek için karışık bir kalabalık toplamaya kalktığını savunmuştur. Böyle bir partinin iktidarı alması durumunda o günkü düzenin bozulacağını belirten Atay, Demokrat Partililerin kin ve öç almak duygusuyla tutuştuklarını açıklamış, yazısını şöyle bitirmiştir:

³⁷⁵ Cumhuriyet, 04.07.1946, s.1.

³⁷⁶ Cumhuriyet, 04.07.1946 s.3., Goloğlu, a.g.e., s.68.

“Propagandalarile, devşirme usullerile, tahriklerle artık o da bildiğimiz manada bir siyasi parti olmaktan çıkmıştır: Bu bir yıkıcılar ve intikamcılar hareketidir. Sebepleri ve amilleri ne olursa olsun, nasıl düşünürlerse düşünsünler bu günkü iktidarı yıkmak isteyen herkes Demokrat Partinin tabii üyesidir. İşte bu kadar acıklı bir gidişle dünyanın bu kadar buhranlı devrinde, Millet Meclisi seçimine yaklaşıyoruz.”³⁷⁷

Koraltan, Ankara'nın ardından Konya ve çevresinde seçim çalışmalarında bulunmuştur. Dönüşünde izlenimlerini paylaşmış, çeşitli ithamlarda bulunmuştur. Bu kapsamda İçişleri Bakanlığının vali, kaymakam, nahiye müdürü ve jandarmaya milletvekilliği seçim işlerine etki edecek müdahalelerde bulunmaması konusunda kanunların kesin hükümleri doğrultusunda yaptığı uyarıların dikkate alınmadığını söylemiştir. Bu kurumların Halk Partisi propagandasına alet edildiğini savunmuştur. Bazı valilerin otomobillerini parti işlerine ayırmasını, telefon ve telgrafların parti için kullanılmasını bu duruma örnek olarak göstermiştir. Buna karşın Demokratların peşine gizli polislerin verildiğini, yapılan karşılama ve uğurlamaların Umumi İctimat Kanunu ileri sürülerek engellenmek istendiğini açıklamış, konuşmasına kararlılıklarını ifade eden şu sözlerle devam etmiştir:

“Şurasını şükran ve gururla söyleyeyim ki büyük Türk milleti bütün bu olup bitti işleri görmekte, bilmekte ve bu kötülüklerin ortadan kalkması için halkın iradesine dayanan ve Demokrat Parti programında köklü olarak ifade edilen ileri demokrasi kendi bünyesine ve tarihine mal etmek yolunda kat'i kararını almış bulunmaktadır.”³⁷⁸

Refik Bey, çeşitli zorluklara karşın Konyalıların hakiki demokrasiye olan bağlılıklarını ve siyasi olgunluklarını bu seçimde ifade fırsatı bulacaklarını ileri sürmüştü, bu kapsamda halkın hükümet teşkilatı ile mücadeleye giriştiğini açıklamıştır. Beyanatına Atatürk'ün şu sözleriyle son vermiştir: “Millet sevgi ve iradesine, kayıtsız, şartsız ve baskısız millet hâkimiyetine dayanmayan her kudretin sonu hüsrandır, izmihlaldir.”³⁷⁹

³⁷⁷ Falih Rıfkı Atay, “Seçime Nasıl giriyoruz?”, **Ulus**, 03.07.1946, s.1., **Cumhuriyet**, 04.07.1946. s.1, Goloğlu, **a.g.e.**, s.68.

³⁷⁸ “Refik Koraltan itham ediyor”, **Cumhuriyet**, 08.07.1946, s.3.

³⁷⁹ **A.y.**

Konuşmasında, peşlerine gizli polis verilerek izlenmekle beraber faaliyetlerinin engellenmek istediğini savunan Koraltan pek haksız olmasa gerektir. Çünkü seçimlere kısa bir süre kala DP ileri gelenlerinin her faaliyeti İçişleri Bakanlığına raporlanmıştır. Bu çerçevede Konya Valisi İzzettin Çağpar, 1 Temmuz'da Ankara'dan gelen Koraltan'ın kimlerle temas ettiğini, konuşmalarında dikkate değer bir şey olup olmadığını 3 Temmuz tarihli şifre ile bildirmiştir.³⁸⁰ (Bkz.; EK.6)

Demokratlar, valilerin CHP üyesi gibi görev yaptığı bir ortamda hükümetin yakın takibi altında seçim çalışmalarını yürütmüşlerdi. Bu kapsamda hareket alanları kısıtlanmış, halkı heyecanlandırabilecek olaylardan uzak tutulmak istenmişlerdi. 9 Temmuz 1946'da Ankara'dan uçakla Erzurum'a geleceği bildirilen Refik Koraltan ve arkadaşlarından oluşan bir heyetin nasıl karşılanacağı, Erzurum Valisi Cemal Dinç tarafından şu sözlerle İçişleri Bakanlığı'na iletilmişti: "... davul, zurna ile karşılama yapılacağı istenilmişse de bu gibi karşılmalarda halkın heyecan verici ve istirahatini celbedici harekâta müsaade edilmemiştir."³⁸¹ (Bkz.; EK.7)

Hatay, Refik Koraltan'ın parti teşkilatını kurmak için gittiği şehirlerin başında yer almıştı. Seçimlere bir hafta kala yeniden Hatay'a gelen Koraltan, seçim çalışmalarına katkı sağlamıştır. İskenderun'da toplanan partililere şu açıklamalarda bulunmuştur:

"İskenderunlular iyi not günü yaklaşıyor. Halk ne isterse, ne dilerse, elbette ki onu yapacaktır. İskenderunlular, görüşlerini, şerefli tarihine yaraşan bir şekilde bu defa da ispat edecektir. Haklarımız ve siyasi kanaatlerimiz ne olursa olsun dün nasıl birbirimizi seviyorsak bundan sonra da bu sevgiyi yaşatacağız. Alelâde partizanlığı reddediyoruz. Yapılan haksızlıkların cevabını sandık başında veriniz... Türk milleti kendi arzu ve iradesine dayanan bir iradenin kurulmasını istiyor. Sandık başında toplayacağı reyle bu kararını birlikte ifade etmiş olacaktır. Bu hakikati Hatayın kalbine açılan İskenderunun kapısından girerken bir kere daha, inanarak söylüyorum."³⁸²

Koraltan ve Demokrat Partililer, seçim öncesi Halk Partisi'nin hükümet kuvvetlerine dayanarak tazyiklerde bulduklarını ısrarla söylemişlerdir. Cumhuriyet

³⁸⁰ BCA, Fon No:30 1 0 0 Kutu No:65 Dosya No:402 Sıra No:1, s.2.

³⁸¹ BCA, Fon No:30 1 0 0 Kutu No:65 Dosya No:402 Sıra No:3, s.1.

³⁸² Cumhuriyet, 16.07.1946, s.1,3.

gazetesi Çukurova muhabiri Ahmet İhsan, Dört Yol'a gittiğinde bir sürü şikâyetle karşılaştığını belirtmiştir. Bu kapsamda Erzincan ve Haydarbeyli nahiye müdürleri ile jandarmaların köylere giderek Demokrat Parti'ye katılanları zorla istifaya davet ettiklerini yazmıştır. Böylece, Demokratların iddialarını doğrulamıştır. Dört Yolcular, Refik Koraltan'ın gelişini fırsat bilerek ona dert yanmışlardır. Refik Bey, kanunun himayesine sığınarak hiçbir şeyden korkmamalarını, Halk Partisi'ne sandık başında cevap vermelerini istemiştir.³⁸³

Geç vakitlere kadar köylere gezen, halkla temaslarda bulunan Koraltan, halkın hakkını aramak için el ve gönül birliği yapmış olduğunu, demokrasiye inanmış olan Hataylıların sandık başında inançlarını ispat ederek, oylarını gönül huzuruyla kullanacaklarını açıklamıştır.³⁸⁴

3.2. 1946 Genel Seçimleri ve Senirkent Faciası

DP kurulur kurulmaz hızla gelişmiş, bu durum CHP ileri gelenlerini telaşlandırmıştı. 26 Nisan 1946'da yapılan CHP Meclis Grubu toplantısında bu telaş kendini göstermişti. Buna göre normal olarak Eylül'de yapılması gereken belediye seçimlerinin Mayıs'a, 1947'de yapılacak genel seçimlerin de 1946'ya çekilmesi planlanmıştır. Böylece teşkilatlanmasını tamamlayamayan DP'nin zayıflığından faydalanılmak istenmiştir. Menderes, Mecliste belediye seçimlerinin öne alınması adına verilen kanun tasarısının görüşüldüğü 29 Nisan'da söz alarak etkili bir konuşma yapmıştır. Konuşmasının sonunda, bu tasarının kabulü halinde iktidarın, tek parti sistemini sürdürme amacını kanıtlayacağını öne sürmüştür. Nadir Nadi, bu sözler sonrası Mecliste oluşan tabloyu şöyle resmetmiştir:

“Menderes bu son cümleyi tamamladığı zaman salonda gümbür gümbür öten bir tek “bravo!” duyulmuştu. Bağırın Refik Koraltan'dı.”³⁸⁵

Başbakan Peker, Menderes'e cevap verdikten sonra söz alan Koraltan, DP'nin kısa zamanda memlekette sempati kazandığını açıklamıştı. Bu sözleri gülüşmelere ve

³⁸³ Cumhuriyet, 17.07.1946, s.1,4.

³⁸⁴ Cumhuriyet, 18.07.1946, s.4.

³⁸⁵ Nadir Nadi, “D.P nin gelişmesi”, Cumhuriyet, 01.09.1964, s.4., T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: VII, C.XXII, 29.04.1946, s.216-217.

“hüsnü kuruntun” şeklinde bağışmalara yol açmıştı.³⁸⁶ Neticede belediye seçimlerinin ardından 1947 yılında yapılması gereken genel seçimler de iktidarın isteğiyle erkene alınmıştı. 5 Haziran 1946’da, iki dereceli seçim sistemi yerine tek dereceli seçim sistemi kabul edilmişti. 4918 sayılı bu yasa ile seçimlerin tek dereceli, açık oy, gizli sayım yöntemiyle yapılması yasalaşmıştı.³⁸⁷ Bu şartlar seçim sonrası tartışmaları da beraberinde getirecekti.

Ahmet Hamdi Başar, 21 Temmuz 1946 genel seçimlerinde Demokratların iktidarı elde etmeyi hedeflediklerini açıklamıştır. O ise bu hedefi gerçekçi bulmamış, 100 sandalye kazanılmasının büyük zafer sayılacağını ileri sürmüştü, ancak bir sonraki seçimde iktidara geçme şansı doğacağı kanaatini taşımıştır. Bayar ve Koraltan’ın da ilk zamanlarda kendisi gibi düşündüğünü belirtmiştir. Fakat seçim havasına girildikten sonra görüşlerinin tamamıyla değiştiğini, iktidar için mücadeleye karar verdiklerini ifade etmiştir. Halkın cesaretinin arttığını, isteseler bile bunun önüne geçemeyeceklerini savunduklarını aktaran Başar, üstelik halkı teskin etme niyetinde olmadıklarını, seçim propagandalarında insafsızca hücumlarla “adeta bir hürriyet ve istiklal mücadelesi” yaptıklarını açıklamıştır.³⁸⁸

Koraltan, bu süreçte dostu Başar’ın DP’den milletvekili adayı olması için yoğun çaba göstermiştir. Bu çerçevede önce İstanbul, ardından Konya’dan adaylığını koydurmak istemiştir. Ancak Bayar’ın da olurusunu alan Koraltan, bu konuda Genel Kurulu ikna edememiştir. Başar’a göre bundan böyle partiye Bayar ve Koraltan değil, Menderes ve Köprülü grubu hâkim olmuştur.³⁸⁹

21 Temmuz 1946’da yapılan genel seçimlerde, Demokrat Parti’nin 465 milletvekilliği için gösterdiği 273 adaydan 62’si seçilmişti. Meclis 5 Ağustos’ta toplanmış, İsmet İnönü Cumhurbaşkanı seçilmiştir. Demokratlar bu esnada, diğerlerinin aksine ayağa kalkmamışlardır. Ayrıca, Meclis komisyonlarının seçiminde oy kullanmayarak Meclisin meşruluğundan şüphe ettiklerini göstermek istemişlerdir. Demokrat Parti, usulsüzlük ve baskı yapıldığını öne sürdüğü seçimleri

³⁸⁶ Tanyeli, **a.g.e.**, s.33.

³⁸⁷ Mustafa Albayrak, **Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)**, Ankara, Phoenix Yayınevi, 2004, s.84., Turan, **Türk Devrim Tarihi IV (Birinci Bölüm)**, s.227.

³⁸⁸ Başar, **Yine Hayal Âleminde Uçuyorum**, s.151,152.

³⁸⁹ **A.e.**, s.148-155.

ilk günden takibe almış, Meclisin açılmasıyla birlikte sert bir muhalefet gütmeye başlamıştır.³⁹⁰

Refik Koraltan diğer DP kurucuları gibi üç ilden aday gösterilmişti. Bu iller İstanbul, Hatay ve İçel'dir.³⁹¹ DP'nin 18, CHP'nin 5 milletvekili çıkardığı İstanbul'da, 181.682 oy alarak altıncı sırada seçilmişti.³⁹² İçel ve İstanbul'dan seçilen Refik Bey, İçel milletvekilliğini tercih etmişti.³⁹³ Ona göre Ankara ve Malatya'dan adaylığını koyan İsmet İnönü Ankara'dan seçilememiş, sahtekârlıklar sayesinde Ankara'da kazanmış gösterilmiştir.³⁹⁴

Demokrat Partililer, seçimin hile ve sahtekârlığa dayalı olduğu gerekçesiyle bir hafta boyunca parti merkezi binasında, Meclise girip girmeme konusunu tartışmıştır. Refik Koraltan, gayrimeşru yöntemlerle yapılmış seçimlerle millet iradesinin yok sayıldığını savunmuştur. Meclisten çıkacak bir kanunun millet iradesini yansıtmayacağını öne sürmüştü, bu sebeple Meclise girilmemesini istemiştir. Onun aksine partinin diğer kurucuları olan Bayar, Menderes ve Köprülü, Meclise girilmezse kanunları hiçe sayan insanların Demokrat Parti'yi kapatarak diktatörlüklerine devam edeceklerini belirtmiş, "ehven-i şer" olarak Meclise girmek gerektiğini savunmuşlardır. Partide yapılan görüşmelerde bu tez ağırlık kazanmış, neticede Meclis çalışmalarına katılma kararı alınmıştır.³⁹⁵

Metin Toker, DP'den seçilenlerin Meclise katılma, seçilemeyenlerin katılmama kararı aldığını belirttiği günlerde büyük DP liderleri arasında Meclise girmeyi reddetme fikrinin hiçbir zaman hâkim olmadığını öne sürmüştür.³⁹⁶ Samet Ağaoğlu ise görünüşü çekici olan Meclise katılmama tezinin uygulanması durumunda ihtilâle varan olaylar çıkacağı kanaatinde olmuş, bu bağlamda DP liderlerinin hayatlarının en isabetli kararlarından birini aldıklarını öne sürmüştür.³⁹⁷ Başlangıçta katılma fikrine karşı çıkan Koraltan, Ağaoğlu'nun bahsettiği bu DP liderleri arasında olmasa gerektir.

³⁹⁰ Eroğul, **a.g.e.**, s.39-40., Tanyeli, **a.g.e.**, s.43.

³⁹¹ Toker, **a.g.e.**, s.171., Goloğlu, **a.g.e.**, s.71.

³⁹² Koraltan, anılarında İstanbul ve İçel'den birinci sıradan seçildiğini açıklamıştır. Koraltan, **a.g.e.**, s.132. Ancak İstanbul seçim sonuçlarına göre 194.833 oy alan Mareşal Fevzi Çakmak'ın ilk sırada olduğu listede Refik Bey 181.682 oyla altıncı sırada yer almıştır. Bkz.; **Cumhuriyet**, 24.07.1946, s.1.

³⁹³ Goloğlu, **a.g.e.**, s.71.

³⁹⁴ Koraltan, **a.g.e.**, s.132

³⁹⁵ **A.e.**, s.138.

³⁹⁶ Toker, **a.g.e.**, s.182.

³⁹⁷ Ağaoğlu, **Arkadaşım Menderes**, s.70.

Koraltan, 1946'dan 1950'ye kadar olan dönemde Meclis içinde ve dışında milli ve siyasi yapıda tazyiklerin yoğunlaştırıldığını, meşru olmayan yollarla devletin başına getirilen CHP'nin değişmez tek şefi İsmet İnönü'nün, bütün medeni âlemin önünde Demokrat Parti'yi yok etmek için şiddetlerini daha da arttırdığını ifade etmiş, bu durumdan doğrudan İnönü'yü sorumlu tutmuştu.³⁹⁸

Ancak sadece İnönü ve iktidarın değil genç idare amir ve memurlarının da sorumluluk taşıdığı görüşünde olmuştu. Bu bağlamda 21 Temmuz 1946 genel seçimlerinden sonra, iktidarın bir memuru olarak nitelediği yeğeni Altıncı Şube Müdürü Kemal Aygün'e, seçimlerde idare amirlerinin Halk Partisi lehine müdahalelerini öne sürerek, şu sözlerle tepki göstermiştir:

“Nasıl olur, genç idare amir ve memurları, kendi vicdanları dışında ve bağlanmaları gereken kanunları ayak altına alarak hile ve zorla halkın reylerini ve iradesini sıfıra indirirler? Buna bir Türk genci, Türk vicdanı nasıl tahammül eder?”³⁹⁹

Kemal Bey, bu suçlamalara cevaben Serbest Cumhuriyet Partisi günlerinde, Koraltan'ın seçim hilelerini meşru karşılayarak, muhalefetin ezilmesine yönelik öğütler verdiğini savunmuş, kendisini örnek aldığını dolayısıyla vicdanın rahat olduğunu belirtmiştir.⁴⁰⁰

Refik Bey, 1930 yılında SCP'nin verdiği hürriyet mücadelesini görmezden gelmiş, bu bağlamda seçim hilelerine arka çıkmıştı. O günlerde SCP'nin halkı ayaklandırma hareketini vatana ve inkılâba ihanet olarak yorumlamıştı. Buna karşın 1946 seçimlerinde DP aleyhine yapılan seçim hileleri ve yolsuzlukları karşısında isyan bayrağını açmıştır. Burada dikkat çeken dönemleri farklı olsa da benzer iki olayda Koraltan'ın farklı tutum sergilemesi olmuştur.

Koraltan hatıratında, genel seçimlere ilişkin usulsüzlükleri şöyle dile getirmiştir: “Rey hırsızlığından başlayarak, rey sandığını kırmalar ve çeşitli mazbata sahtekârlıkları yanında, kafiye kafiye dövülenler ve bunlar arasında Aslanköy (İçel)

³⁹⁸ Koraltan, **a.g.e.**, s.138.

³⁹⁹ Başar, **Yine Hayal Âleminde Uçuyorum**, s.165.

⁴⁰⁰ **A.e.**, s.165. Kemal Bey'in açıklamaları ilk bölümde yer alan “Serbest Cumhuriyet Partisi ve Ali Fethi Okyar'a Tepkisi” bahsinde detaylandırılmıştır.

Senirkent (Isparta)'de ika edilen Şeni hadiseler ebedi bir kara leke olarak Cumhuriyet Halk Partisi iktidarı hesabına katılacaktır.”⁴⁰¹

O dönemde Isparta Senirkent'te yoğun bir Şiddet politikası uygulandığını savunan Refik Bey, bu durumu Senirkentlilerin topyekûn olarak Demokrat Parti'ye katılmalarıyla ilişkilendirmiştir. Oraya sevk edilen jandarma bölüğünün, köylülere meydan dayağı attığını ileri sürmüş, aklın almayacağı Şu ithamlarda bulunmuştur:

“Köy delikanlılarından bir kısmı yere dört ayak yatırılıyor, hayvan gibi, Őapkalarının içine insan pisliği dolduruluyor ve başlarına geçiriliyor. Jandarmalar sırtlarına biniyor ve silahlarının dipçikleriyle vurarak köyden çıkarıyorlar. Bununla da yetinmiyorlar, bazı delikanlıların namusuna tecavüz ediyorlar. Zulmün bu derecesi tüyler ürperticidir. En zalim düşmanın dahi yapamayacağı hareketlerdir.”⁴⁰²

Refik Bey, bu olaydan sonra Bayar'la birlikte Senirkent'e gittiğini ve halka sabırlı olmaları gerektiğine dair bir konuşma yaptığını açıklamıştır. İsmet İnönü'nün, idarecilere verdiğini iddia ettiği “Her neye mal olursa olsun, gerek mahalli ve gerekse umumî seçimler kesinlikle kazanılmalıdır” Şeklindeki parolasını, bu ve buna benzer olayların sorumlusu olarak göstermiştir. Bu sözlere karşılık olarak yapılacak uygulamaların tahmin edilebileceğini, dolayısıyla dört yıl boyunca korkunç facialarla karşılaşıldığını açıklamıştır.⁴⁰³

Senirkent Bucağı'ndan on kişinin, 18 Ocak 1947'de gönderdikleri protestonun 28 Ocak'ta Tasvir gazetesinde yayınlanması üzerine bu olaylar kamuoyuna mal olmuştur. İŞkence örnekleri arasında jandarma dayağı, ıslatma, pislik yedirme, namusa saldırı ve havuza atma dikkat çekmiştir. On yurttaş, bu işkencelere gerekçe olarak sarhoŐ olmalarının gösterildiğini, bu suçlama gerçek olsa bile Türk Ceza Kanunu'na göre cezalandırılmaları gerektiğini belirtmişlerdir.

Olayların basına yansımasını takiben 13 Şubat 1947 tarihli Ulus gazetesinde İçişleri Bakanlığının konuya ilişkin tebliği yayınlanmıştır. Bildiride, “gazetede yazılı olduğu gibi gem vurmak, pislik dolu Şapkayı başa geçirmek ve namusa tecavüze yeltenmek, havuza atıp boğulma tehlikesine maruz bırakmak gibi hususlar tespit

⁴⁰¹ Koraltan, **a.g.e.**, s.131.

⁴⁰² **A.e.**, s.132-133.

⁴⁰³ **A.e.**, s.133.

olunamamıştır” denilmiştir. Ayrıca “Sarhoşluk yapmalarından ötürü karakola çağrılan şikâyetçiler hakkında kanuna aykırı muameleler yaptıkları tespit edilen jandarmaların tutuklandıkları” belirtilmiştir. Yazar Alpay Kabacalı, şikâyetlerle ilgili olarak yürütülen soruşturmalarda olayların hafife alındığı kanaatinde olmuştur.⁴⁰⁴

Duruşmalar, Senirkent bucağının o günlerde bağlı olduğu Uluborlu ilçesi yerine Antalya’ya taşınmıştır. Mağdur Senirkentlilerin ifadeleri üzerine savcı kanıtları değerlendirdikten sonra şu sonuca varmıştır: “Müdür Halil ile Sadık Çavuş, suç işleyenleri ve özellikle sarhoşları ıslah etmek için Senirkent karakolunda bir işkence fabrikası kurmuşlar ve 13 mağduru da bu fabrikaya sokup çıkarmışlardır.” Mağdurların avukatı Şerif Seren, bu işkencelerin 1946 Eylülü’nde, Senirkent Demokrat Parti Başkanı Tahsin Tola’nın öncülüğünde halkın haklarına sahip çıkması üzerine başladığını öne sürmüştür. Sanık avukatı CHP Senirkent Başkanı Kemal Nükür ise olayları karşı tarafın avukatının yarattığını söylemiş, ayrıca suç vasfı taşıyan bir olay olmadığını iddia etmiştir. Artan kamuoyu ve muhalefet baskısıyla hızlanan davada on bir sanık hapis ve memurluktan yoksun bırakılma cezalarına çarptırılmıştır.⁴⁰⁵

Demokratlar bu iddiaları sahiplenmiş, olayları muhalefet düşmanlığının kanıtı olarak göstermişlerdi. Ayrıca mazlumun yanında yer alarak demokratik rejimin gereğini yerine getirmişler, iktidarı yıpratma adına bunu fırsata dönüştürmüşlerdi. 1962’de kayda geçen hatıratında o günleri aktaran Refik Bey’in, Senirkent’teki olaylara ilişkin kullandığı çarpıcı ifadeler, 27 Mayıs sonrası düşün dünyasını yansıtması bakımından da önem taşımaktadır. Demokrat Parti’nin muhalefette olduğu yıllarda yaşanan üzücü olayları nakleden Koraltan, bu olayları sadece seçim yolsuzlukları bağlamında ele almamıştı. Halkı sindirme politikasının bir sonucu olarak değerlendirdiği işkencelerin CHP ve İnönü kaynaklı olduğu kanaatini taşımış, o günlerin tesirinde olduğunu göstermişti.

3.3. Hükümet Programına İlişkin Görüşleri

21 Temmuz 1946 seçimleri sonrası yeniden Cumhurbaşkanı seçilen İnönü, hükümeti kurma görevini Recep Peker’e vermiştir. Recep Peker’in kuracağı

⁴⁰⁴ Alpay Kabacalı, **Yakın Tarihimizden Büyük Dönemeçler**, İstanbul, Çağdaş Yayınları, 1995, s.161-174., **Ulus**, 13.02.1947, s.1.

⁴⁰⁵ Kabacalı, **a.g.e.**, s.161-174., **Tasvir**, 28.01.1947, s.1., **Ulus**, 13.02.1947, s.1.

hükümetin programı 14 Ağustos'ta Mecliste okunmuş, ardından güvenoyu verilmesi istenmiştir. Ancak, Demokrat Partililer adına Fuat Köprülü, programın incelenmesi için görüşülmesinin iki gün ertelenmesini talep etmiştir.⁴⁰⁶ Bu esnada yaşanan tartışmalarda İçel milletvekili Refik Koraltan da söz almış, Anayasa bakımından ve demokrasi esasları gereği konuyu değerlendirmiştir.

Koraltan, Peker'in okuduğu, 75 dakika süren oldukça uzun ve geniş ölçüdeki programın ardından Köprülü'nün, Demokrat Parti'nin görüşünün bildirilmesi için güven oylamasının Cuma gününe bırakılması teklifine karşı CHP'lilerin, Anayasa'nın 44.maddesi gereğince bunun mümkün olmadığı söylemlerine itirazda bulunmuştur. Ardından 44.maddenin sonunda yer alan şu ifadeyi okumuştur: "Hükümet tutacağı yolu ve siyasî görüşünü en geç bir hafta içinde Meclise bildirir ve ondan güven ister."⁴⁰⁷

Refik Bey, CHP'lilerin bu tutumunu tek parti dönemi alışkanlıkları olarak değerlendirmiştir. Uzun zamandan beri karşılıklı partiler olmadığı, kurulan hükümetler tek parti tarafından desteklendiği ve tek parti bütün sorumluluğu yüklediği için getirilen hükümet programlarına inanıldığını söylemiştir. Artık tek parti döneminde olmadıklarını, bundan sonra bu alışkanlığın devam ettirilemeyeceğini şöyle ortaya koymuştur: "Şimdi demokratik esaslara uygun olarak memleketimizin hayatında ileri bir anlayışı, ileri bir demokrasiyi hâkim kılmak zihniyetiyle bir firkanın vücudu Muhterem Heyetiniz içinde bulunan Demokrat Partiyi teşkil eden milletvekilleriyle meydandadır." Koraltan, bu sebeple devlet teşkilatının en ufak memurundan başlayarak en büyük teşkilat cihazına kadar memleketin bütün işlerini ele alan bir programa hemen cevap vermeye imkân olmadığını öne sürmüştür.⁴⁰⁸

Milletin sabırsızlıkla ıstıraplarına çare bulunmasını beklediği bir ortamda, mutlak anlamda hürriyeti sağlayacak Meclis kürsüsünde, memleket dertlerinin zorunlu gereği olarak programın Demokrat Parti tarafından incelenmesi için iki günlük aranın zaruri olduğunu söylemiştir. Anayasa hükmünün bu konuda hükümeti mecburiyet altına aldığı hatırlatan Refik Bey, memleketin sorumluluğunu üzerine alan iktidar partisinin, millet dertlerinin insafla konuşulmasını karşılayamayacağını

⁴⁰⁶ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem:VIII, C.I, 14.08.1946, s.37-38.

⁴⁰⁷ A.e., s.40.

⁴⁰⁸ A.y., Cumhuriyet, 15.08.1946, s.2., Goloğlu, a.g.e., s.84.

ifade etmiştir. Ayrıca daha ilk günden böylece kurulacak hükümetin, yapacağı işler üzerinde milletin düşüncesine ve arzusuna yer vermemesi durumunda Meclis kürsüsünden eleştirinin mümkün olamayacağını savunmuştur.⁴⁰⁹

Bu konunun, karşılıklı görüşme ve düşünce esasları dâhilinde ele alınmasının, hükümetin programda ifade ettiği ileri demokrasi hayatı için güzel bir başlangıç oluşturacağı yorumunda bulunmuş, bunun dışında bir hareket tarzının şu soruna yol açacağını söylemiştir: “Tek parti iktidar partisi, ekseriyet partisi kürsü hürriyetine konuşma hürriyetine imkân vermiyor.”⁴¹⁰

Koraltan, hükümetin kurulduğunu, konuşmaların başladığını, bunların lehte ve aleyhte devam ederek bir hafta süreceğini açıklamış, ardından dünya parlamentolarına atıfta bulunan şu sözlerle konuşmasını sonlandırmıştır: “Dünya parlamentolarında değişmeyen ve behemehal riayetinde fayda olan bu usulü biz ilk tertipte reddedersek bu zihniyetin başlangıçta gerek içeride, gerek milletimizin umumi hayatında iyi karşılanmayacağına eminiz.”⁴¹¹

Refik Bey’in ardından kürsüye gelen CHP’lilerden Kocaeli milletvekili Sedat Pek, Balıkesir milletvekili Süreyya Örgüven, Bursa milletvekili Muhittin Baha Pars, Maraş milletvekili Dr. Kemali Bayizit ve İstanbul milletvekili Hamdullah Suphi Tanrıöver, onun sözlerine karşılık vererek, eleştirmişlerdir. Tanrıöver, 25 yıl iktidar mevkiinde birlikte çalıştıkları valilik ve milletvekilliği görevlerinde bulunmuş Koraltan’ın, itiyatları konu yaparken, kendi itiyadını da dikkate alması gerektiğini ifade etmiştir. O devirler hiç yaşanmamış hayaline kapılarak, kendisini tamamen masum, karşısındakileri ise günahkârlar sürüsü olarak görmesinin çok garip bir durum olduğunu söylemiştir.⁴¹²

Görüşmelerde Adnan Menderes de söz almış, tek taraflı düşünmenin ve memleketi eleştirisiz idare etmenin yol açtığı olumsuzluklara değinmiş, Anayasa’nın ruhuna aykırı olan bazı kanunların kötü etkilerinin seçim günlerinde ortaya çıktığını

⁴⁰⁹ **T.B.M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem:VIII, C.I, 14.08.1946, s.40-41., Tanyeli, **a.g.e.**, s.46., **Cumhuriyet**, 15.08.1946, s.2.

⁴¹⁰ **A.e.**, s.41, **Cumhuriyet**, 15.08.1946, s.2.

⁴¹¹ **T.B.M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem:VIII, C.I, 14.08.1946, s.41.

⁴¹² **A.e.**, s.41-67., **Cumhuriyet**, 15.08.1946, s.2-3.

ifade etmiştir. Bu sırada Refik Koraltan, “Seçim günlerinde memlekette kanun yoktu, bunu bütün millet gördü” diyerek oturduğu yerden bağırmıştır.⁴¹³

Devam eden görüşmelerde istedikleri neticeyi alamayan Demokrat Partililer salonu terk etmişlerdir. Ancak oylama sırasında gelerek aleyhte oy kullanmışlardır.⁴¹⁴ Neticede, Recep Peker Hükümeti 378 kabul, 53 ret oyu alarak güvenoyu sağlamıştır.⁴¹⁵

3.4. Sıkıyönetimin Altı Ay Daha Uzatılması

23 Kasım 1940’tan itibaren altı ilde⁴¹⁶ İkinci Dünya Savaşı boyunca uygulanan sıkıyönetim, savaş fiilen sona erdikten sonra da uygulanmaya devam etmiştir. Demokrat Parti’nin kuruluş hazırlıklarının sürdüğü günlerden olan 7 Aralık 1945’te, 23 Aralık’tan başlamak üzere sıkıyönetim altı ay uzatılmıştır. Bu karar hiçbir muhalefetle karşılaşmadan tartışılmaksızın çıkarılmıştır.⁴¹⁷ Demokrat Parti kurulduktan sonra 13 Haziran 1946’da, 23 Haziran’dan itibaren sıkıyönetimin altı ay daha uzatılması kararı yine muhalefetle karşılaşmadan kabul görmüştür. Çünkü Demokrat Parti milletvekilleri Mecliste yapılan bu görüşmelere katılmamışlardır.⁴¹⁸

4 Aralık 1946’da, altı ilde uygulanan sıkıyönetimin yine altı ay uzatılması gündeme gelmiştir. Başbakan Recep Peker’in sıkıyönetimin uzatılması hakkındaki tezkeresi okunmuş, Peker, bu idarenin altı ay uzatılmasını gerektirecek şartların devam ettiğini belirten genel ve oldukça kısa bir konuşma yapmıştır. Söz isteyen yoksa Başbakan’ın teklifini oya sunacağını belirten Meclis Başkanı, oylamaya geçtiği esnada Refik Koraltan söz isteyerek, kürsüye gelmiştir.⁴¹⁹

Refik Bey konuşmasına, konuyu Anayasa ve usul bakımından değerlendirerek başlamış, yıllardan beri uygulanan sıkıyönetimin, kamu haklarını sınırlayıcı etkisinden söz etmiştir. Böyle bir konunun gündemde yer almamasına, hatta Meclise getirileceğine dair bir işaret de olmamasına bir anlam verememiştir. Bu

⁴¹³ **T.B.M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem:VIII, C.I, 14.08.1946, s.60., **Cumhuriyet**, 15.08.1946, s.2.

⁴¹⁴ Eroğul, **a.g.e.**, s.40., **Cumhuriyet**, 15.08.1946, s.2.

⁴¹⁵ **T.B.M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem:VIII, C.I, 14.08.1946, s.70.

⁴¹⁶ Sıkıyönetim uygulanan iller İstanbul, Edirne, Kırklareli, Tekirdağ, Çanakkale ve Kocaeli’dir. Bkz.; **T.B.M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem:VIII, C.III, 04.12.1946, s.13.

⁴¹⁷ Koçak, **İkinci Parti**, C.I, s.855.

⁴¹⁸ Koçak, **İktidar ve Demokratlar**, C.II, s.432.

⁴¹⁹ **T.B.M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem:VIII, C.III, 04.12.1946, s.13.

bağlamda usul açısından konunun gündemde bulunması gerektiğini belirtmiş, Meclise daha önceden sunulmuş olmasının yararına vurgu yapmıştır.⁴²⁰

Koraltan, sıkıyönetim kararını Anayasa ve yurttaş hakları bakımından değerlendiren şu sözlerle konuşmasına devam etmiştir:

“Bu böyle bir mühim mevzudur ki, Anayasanın doğrudan doğruya vatandaşlara sağladığı hakları tahdit eden ve binaenaleyh yine millet hakkına taalluku bakımından yüksek heyetinizin salahiyetini alıcı mahiyette olan mühim bir meseledir. Sıkıyönetimin ne gibi ahvalde verilebileceği Anayasamızın 86 ncı maddesinin çerçevelediği esas dâhilinde tasrih edilmiştir. Sıkıyönetim bir yurttaki ihtilâl tehlikesi görülür veya harb emaresi belirirse verilir ve bunun azmanı da yine millet namına karar vermek, kanun yapmak, milletin hak ve hâkimiyetini kullanmak mevki ve salâhiyetinde bulunan Yüksek Heyetinizin hakkıdır.”⁴²¹

Sıkıyönetimin uzatılmasına gerek olmadığını savunan Koraltan, barış devresi henüz gelmediği halde silahların bırakılması suretiyle İkinci Dünya Savaşı'nın sona erdiğini ifade etmiştir. Türk milletinin, geçmişte geçirdiği acı imtihanlardan sonra savaş ateşinden uzak kalmak için gereken fedakârlıkları kabul ettiğini, bu kapsamda 1939'da başlayan savaşın dışında kalmayı başardığını açıklamıştır. Ayrıca Türk milletinin kendi hayatı konu olduğunda her zaman bu kararı almak gücünü göstereceğini söylemiş, milletin selameti bakımından ve sadece savaş zamanlarında olmak üzere Anayasanın bu yetkiyi Meclise tanıdığını belirtmiştir.⁴²²

Süresi uzatılan sıkıyönetim uygulamasını, meşrutiyet dönemiyle ilişkilendiren Refik Bey, savaş sona erdiğine ve isteğin gerekçesinde savaş tehlikesinden söz edilmediğine göre temel hakların sınırlanmasına yol açan bu durumun sonu gelmemek üzere devam ettirildiğini söylemiştir. Sıkıyönetimin sürdürülmesi kararının devlet idaresi ve toplumun maneviyatı bakımından da doğru olmadığını ileri sürmüştür. Gerektiğinde hükümetin derhal bu yetkiyi kullanabileceğini, eğer şimdi böyle bir tehlike var ise burada açıklanması halinde kendilerinin de gönül rahatlığı ile istenilen kararı destekleyeceklerini belirtmiştir. Bu sebeple, tehlikenin

⁴²⁰ Cumhuriyet, 05.12.1946, s.1.

⁴²¹ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem:VIII, C.III, 04.12.1946, s.13.

⁴²² A.e., s.13-14.

varlığı hükümet tarafından açıklanmadıkça, milletin temel haklarının bundan sonra sınırlandırılmamasını teklif etmiştir.⁴²³

Koraltan'dan sonra söz alan CHP Erzurum milletvekili Gl. Vehbi Kocagüney, savaş sona ermesine rağmen sınırların ötesinden top seslerinin duyulduğunu belirtmiş, bu kapsamda sıkıyönetim süresinin uzatılmasını rica etmiştir. CHP Kastamonu milletvekili Dr. Fahri Ecevit de sınırlara yakın bölgelerde ihtilâl olduğunu açıklayarak sıkıyönetim konusunda Kocagüney'e destek vermiştir. DP Eskişehir milletvekili İsmail Hakkı Çevik, sıkıyönetimin devam ettirilmesini gerektiren şartların gizli celsede görüşülmesi görüşünü savunmuştur. DP İstanbul milletvekili Fuat Köprülü de tartışmaya katılmış, kararın alınmasını gerektiren şartların açıklanmasını istemiştir.⁴²⁴

Tartışmaların uzaması üzerine yeniden söz alan Refik Bey, konuşmasına başlamadan önce kürsüde kendisine yapılan müdahalelere şu sözlerle karşılık verme ihtiyacı duymuştur:

“Efendiler, istirahat ederim bu kürsü hepimiz içindir, beraberce bu mukaddes varlığı muhafaza edeceğiz, bu kürsüye çıkanları sükûnetimizi muhafaza ederek takibedelim. Başka kelime bulamıyorum. Bakıyorum sinirlenmişsiniz. Endişe ediyorum. Bu kürsü serbesttir. Buraya çıkarız ve fikirlerimizi açıklarız, söylenenleri dinleriz. Nihayet burada bulunanların sağduyusuna hitabediyoruz. Bunun çıkar yolu budur. Öfke ile, kızmakla meseleler halledilmez. O halde lütfen sükûnetle takip buyurunuz.”⁴²⁵

Koraltan, konuşmasının devamında sıkıyönetim konusunu Milli Mücadele örneği ile açıklamıştır. O dönemde sıkıyönetim uygulanmadığı halde sınırların ve bağımsızlığın korunması için bir ayaklanma olduğunu ve Türk Milletinin dünyaya var olduğunu ispat ettiğini belirtmiştir. Bu yüzden şimdi tehlike olup olmadığını sormuş, tehlike var ise sokağa çıkılmaması gerektiğini söylemiştir. Böyle bir durumda parti ve kanaat ayrılığı olamayacağını açıklamış, bununla birlikte tehlikenin göreceli bir kavram olduğuna dikkat çekmiştir.

⁴²³ A.e., s.14., *Cumhuriyet*, 05.12.1946, s.2., Goloğlu, a.g.e., s.172.

⁴²⁴ T.B.M.M. *Tutanak Dergisi*, Dönem:VIII, C.III, 04.12.1946, s.14-17.

⁴²⁵ A.e., s.14-18.

Bu açıklamalarının ardından konuyu yeniden Anayasa'nın 86. maddesi bağlamında değerlendirmiştir. Buna göre savaş durumu veya savaşı gerektirecek durumlar baş gösterdiğinde ve vatana, cumhuriyete karşı bir kalkışma olduğunu gösteren kesin belirtiler görüldüğünde Bakanlar Kurulunun süresi bir ayı aşmamak üzere sıkıyönetim ilan edebileceğini ve bunu hemen Meclisin onamasına sunacağını söylemiştir. Hükümetin böyle önemli bir kararda sıkıyönetimi gerektiren hiçbir sebep göstermemesini ve bu konuda Meclisin kanaatini öğrenmemesini tehlikeli bir durum olarak değerlendirmiştir. Konuşmasının sonunda hükümeti hedef alan Refik Bey, kendilerinin memleket sevgisi konusunda onlardan geri olmadıklarına şu sözlerle vurgu yapmıştır:

“Hükümet yüksek huzurunuzda okuduğum Anayasanın çerçevesi içindeki kayıtlarına, hükümlerine uygun olarak bir tehlike görmüşler midir? Hulasa eğer icabediyorsa diğer bir arkadaşımızın da temas ettiği gibi derhal bir gizli celse tertip eder, sizlerin bildiğinizi, mukabil tarafta bulunan arkadaşlarınıza da söyler. Memleket ve milletin şeref ve istiklâlini mevzu bahis olduğu zaman, memleket sevgisinde, müsaade ederseniz sizin safınızda bir santim bile geride değiliz. Lâakal sizden fazla bu hususta hassas bulunduğumuzu ve bunu her zaman fahr ile, şerefle ispata hazırız.”⁴²⁶

Devam eden görüşmelerde söz alan CHP milletvekilleri Koraltan'ı hedef almışlardır. Bu kapsamda CHP Trabzon milletvekili Mustafa Reşit Tarakçıoğlu, Koraltan'ın sıkıyönetimin meşrutiyet devrinde uygulamaya konulduğu ve bir daha ondan kurtulmanın mümkün olmadığı, cumhuriyet devrindeki uygulamanın da o yola girdiği şeklindeki eleştirisinin hatalı olduğunu öne sürmüştür. Cumhuriyet devrindeki halkın seviyesinin Meşrutiyet'ten farklı olduğunu söyleyen Tarakçıoğlu, Türk milletinin ana hakları konusunda hassas olduğunu, bu hakların tehlikeye düştüğünü gördüğünde meşrutiyet, padişahlık ve hilafet gibi kıymetlerini kaldırıp attığını, bugün de böyle konularda tereddüt gösterilmeyeceğini belirtmiştir.

CHP Kastamonu milletvekili Dr. Fahri Ecevit, Türk Milletinin, varlığına yakından veya uzaktan gelebilecek tehlikeleri sezmek yeteneğinde olduğunu, Koraltan'ın ise bu inceliklere akıl erdiremez görüldüğünü ifade etmiştir. Hükümet adına konuşan Başbakan Yardımcısı Ankara milletvekili Mümtaz Ökmen, genel

⁴²⁶ A.e., s.19.

ifadelerle sıkıyönetim süresinin uzatılmasının zaruri olduğunu belirtmiş, hükümetin tam kanaati olan bu uygulamaya muhalif milletvekilleri katılsalar da katılmasalar da başvuracaklarını açıklamıştır. Ayrıca konunun gizli oturumda görüşülmesine gerek olmadığını, millet ve memleket adına alınan kararların sebeplerini açık oturumda söylemenin görevlerini olduğunu söylemiştir. Görüşmelerin ardından oya sunulan altı ilde sıkıyönetimin altı ay daha uzatılması teklifi, Demokratların muhalefetine karşın kabul edilmiştir.⁴²⁷

Önceki görüşmelerde sıkıyönetimin uzatılması konusunda bir reaksiyon görmeyen hükümet, bu defa Refik Koraltan'ın başını çektiği ummadığı bir tepkiyle karşılaşmıştır. Koraltan, sıkıyönetim uygulaması oylamaya geçileceği esnada söz alarak tezkerenin görüşülmesine sebep olmuştur. Ciddi bir muhalefet örneği sergilemiş, yaptığı etkili konuşmayı Anayasa hükümleri ile desteklemiştir. Kararın çıkmasına engel olamamış, ancak sıkıyönetim konusunun enine boyuna tartışılmasını ve muhalefetin varlığını hissettirmesini sağlamıştır.

3.5. Koraltan'ın Günlüklerinde Muhalif DP

3.5.1. DP'nin İlk Günleri

Refik Koraltan, günler süren görüşmelerin ardından hazırlanan program ve tüzükle beraber DP'nin kuruluş dilekçesini, İçişleri Bakanı Hilmi Uran'a teslim etmişti. O günü not defterine şöyle nakletmiştir:

“7.1.1946 Demokrat Parti resmen teşekkül etmiş sayılabilir. Program tüzük son bir defa daha incelendi. Tashih gören formlar birer birer gazetelere veriliyor. Vatan sahibi Yalman'ın Londra'ya hareketi dolayısıyla kendisine bir nüsha daha evvel verildi. Burada işaa etmemesi şartıyla. Saat 16.00'da Dahiliye Vekili'ni makamında gördüm. Program ve tüzüğü kurucuların imzasını taşıyan dilekçe ile verdim. Büyük başarılar diledi. Şahıslarımızın, mazimizizin büyük teminat olduğunu söyledi.”⁴²⁸

Zaman zaman Bayar'la görüş ayrılıkları yaşayan Refik Bey, Bayar'ın kendisini kıracak boyutlara ulaşan şiddetli çıkışlarına defterinde yer vermiştir. Bu

⁴²⁷ A.e., s.21-27., **Cumhuriyet**, 05.12.1946, s.2.

⁴²⁸ **Milliyet**, 14.05.1983, s.9.

kapsamda 3 Şubat 1946'da partide yapılan bir toplantı esnasındaki tartışmalarını aktarmıştır. Buna göre Balıkesir Dursunbey'de yaşanan bir intihar dolayısıyla Adliye Encümeni'nde Adalet ve İçişleri Bakanları'na hücumlarda bulunulmuştur. Bayar, bunların hesabının sorulmasını ve bu derdin millet karşısında açıklanmasını istemiştir. Bu fikre karşı olan Koraltan, kendi önerisini ve Bayar'ın tepkisini şöyle ifade etmiştir:

“İlk çıkışımızın behemehal kitleyi yakından ve doğrudan alâkalandıran hayat pahalılığı ve onu doğuran amiller olmalı dedim. Üzeyir⁴²⁹ de bu fikre iştirak etti. Bayar oldukça sert ve mütehakim bir eda ile: İktisadî mevzular bir ekip işidir. Bunu ne sen ne de ben yapabilirim. Bu, aylara bağlı bir iş sözleriyle beklenmeyen bir huşunetle karşıladı. Sırf yabancılar olduğundan sabır ve sükûnetle mukabele ettim. Bir ayda bu öfke bana karşı ikinci oldu.”⁴³⁰

DP'nin kuruluşundan sonraki günlerde yaşanan para sıkıntıları ve kurucular arasındaki çeşitli tartışmalar Koraltan'ın defterlerinde yer bulmuştur. Refik Bey, DP'nin 1946 seçimine katılmasına itiraz eden ve CHP'ye karşı sert bir muhalefet takip edilmesini savunan partililere göğüs germiştir. İlimli bir muhalefet taraftarı olmuş, bu bağlamda seçime girme kararını memnuniyetle karşılamıştır. Koraltan, partinin ilk günlerinde yaşanan bazı zorlukları ve 21 Temmuz 1946 genel seçimlerine girme kararının verilmesini şu sözlerle ortaya koymuştur:

“12.2.1946 Bugün saat 16.00'da partiye gittim. İşler yığılmış. Gören, düzene koyan kimse yok... Ne yazık ki henüz büroyu kuramadık. Bu bakımdan işler âdeta neşe kırıcı. Bayar da yok. Adnan daha çok dışarıda dolaşiyor. Bakalım bu hal ne vakte kadar devam edecek.

16.4.1946 Adnan Menderes Garp vilâyetleri seyahatinden döndü. Aydın'ın iyi işlediğini İzmir'in işlemediğini, orada çıkacak İzmir gazetesinin bu durgunluğa son vereceğini, hükümetçilerin... Demokrat Parti'nin inkişafını durdurmak için her türlü tehdit, hile yolları ile çalıştıklarını söyledi.

⁴²⁹ Üzeyir Avunduk, DP Ankara müteşebbis heyeti kurma faaliyetlerinde yer almış bir tüccardır.

⁴³⁰ “Refik Koraltan'ın not defteri”, **Milliyet**, 16.05.1983, s.9.

6.6.1946 İntihabata derhal geçilecekmiş gibi, hemen en ufak ihtimallere varıncaya kadar şimdiden düşünerek planlaşmalıyız. Bu konu konuşuldu. Esasta mutabıklar fakat, yine bir karar alınmadı.

17.6.1946 Demokrat Parti başkanlarıyla yapılan toplantı mesut bir karara vararak, baskıya uğramamıza rağmen, yeni milletvekilleri seçimine girmeyi açıkladı. Arkadaşların heyecanı, partinin bu ilk toplantısında ebedî şereflerini belirtti.”⁴³¹

3.5.2. 1946 Genel Seçimleri

21 Temmuz 1946 genel seçimleri çok partili hayata uyum sürecinde usulsüzlükler ve tartışmalarla geçmişti. Bu sancılı dönemde DP'nin seçime katılmasını isteyenler arasında yer alan Koraltan'ın iyimser olmakla beraber seçim güvenliği ve adaleti konularında kuşkulu olduğu da not defterine yansımıştır:

“19.7.1946 İçel kuvvetli, reyler bizim. Meğer ki sahtekârlık ve hırsızlık olmasın. Mersin’de sabah sabah Vali Tevfîği evinde ziyaret ettim. Ve şunları söyledim. Sizinle çok konuştuk. Tekrar ister mi?

1.Buranın çocuğusunuz çünkü Ermenaklısınız.

2.Eyi nam bırakınız, bir gün tekrar millet safına geldiğiniz zaman alınınız yukarıda ve açık olsun.

3.Türk milletine saadet vadeden gerçek demokrasinin büyük imtihanında seçim işlerine vilâyetiniz örnek olsun. Milletın mukadderatı olan reyine hile karışmasın, namusu masun kalsın. Diğer valilere de aynen bunu söyledim.”⁴³²

Refik Bey, seçimde yaşandığı iddia olunan usulsüzlükleri detaylı olarak not defterine kaydetmiştir. Bu kapsamda Süveydiye'nin⁴³³ Yukarı Işık seçim dairesinde seçim komisyonu üyelerinin önceden zarflara konulmuş oyları CHP sandığına attıklarını, en çok 300 kişi gelmesine karşın gelmeyenlerle birlikte ölüler de dâhil olmak üzere sandığa 984 oy doldurulduğunu belirtmiştir. Yayladağı, Altınözü,

⁴³¹ “Refik Koraltan’ın not defteri”, **Milliyet**, 18.05.1983, s.9.

⁴³² “Refik Koraltan’ın not defteri: 1946 Seçimleri”, **Milliyet**, 19.05.1983, s.9.

⁴³³ 1948’de adı Samandağ olarak değiştirilen Süveydiye, Hatay’ın ilçesi olmuştur.

Reyhanlı ve Kırıkhan'da da seçimin böyle olduğunu, temsilcinin bulunmadığı yerlerde oyların doldurulduğunu öne sürmüştür.⁴³⁴

Seçimden sonra seçim bölgesi Mersin ve güney illerinde temaslarda bulunan Refik Bey, izlenimlerini şöyle kaleme almıştır:

“29.7.1946 Halk genel olarak, her şeyi biliyor. Ve yapılanlara yeis ile müterafik nefret duyuyor. Haksızlık, zulüm, şiddet, hile ve sahtekârlıkla yapılan seçim sonucundaki meclisin nasıl olupda millete dayandığını ve meşru olarak kurulacağını müstehzi eda ile soruyorlar.

30.7.1946 Mersin'e indim. Valiyi buradaki köşkünde gördüm. Ayrılırken, “Hiç değilse halkı diğerleri gibi, dövdürmediniz” dedim. Saat 19.00'da tarihî bir konuşma Mersin parti binasında yaptım. Binlerce halk coşup taşı. Mersinlilerin milyonlar harcayarak yaptığı halkevlerinde, bana halkla konuşmaya müsaade etmediler...

31.7.1946 Adanalıların seçim yolsuzluklarını protesto için İnönü Meydanı'nda toplanan 20 bine yakın Adanalıların omuzlarında taşındık. Yarab bu ne yüksek bir tablo idi. Hep bir ağızdan yükselen, “Yaşa varol, aziz Koraltan hakkımızı haysiyetimizi çiğnediler, reylerimizi çaldılar. Siz koruyunuz sesleri içinde” bu seyahatimi elliyi aşan 17 gün devam eden, heyecanlı hitabelerimden birini daha yaptım.”⁴³⁵

3.5.3. Basın Kanunu

Seçim sonrası iktidarın uygulamalarından şikâyet eden Refik Bey, suçu İnönü'den ziyade başta Başbakan Recep Peker olmak üzere etrafındakilere yükleme eğilimi göstermişti. Bu kapsamda Eylül 1946'da gündemi meşgul eden Basın Kanunu vesilesiyle İnönü'nün etrafındakileri şöyle itham etmişti:

“16.9.1946 Basın Kanunu görüşülmeye başlandı. Her hükümet gibi, Peker hükümeti de ilk iş olarak basına baskı yapmakla kendini gösterdi. Zavallı basın, devlet otoritesini tutmak zihniyeti ile bir defa daha sürekli bir baskıya uğradı. Meclis'te tartışmalar sertçe oldu. Çokluk kararını vermiş, biz Demokratları dinleyen yok, ne yazık sert kararlar ve tedbirlerle hükümet kendini bir defa daha zayıflattı.

⁴³⁴ “Refik Koraltan'ın not defteri: 1946 Seçimleri”, **Milliyet**, 19.05.1983, s.9.

⁴³⁵ **A.e.**

17.9.1946 Basın Kanunu konuşmaları aynı zihniyet ve buhranı ve görüş hatası içinde devam ediyor. Acınacak hal. Halk Partisi mebusları gayrette, hulûsa şefe yaranmak itiyatları üzerinde adeta birbirleriyle yarış halindedir. Kendi içlerinde bu elîm halden mütellim olanlar elbet var, ve çok. Ne yazık vicdanlarının sesine uymak cesaretinden mahrum görünüyorlar. Her vakit olduğu gibi, koridor sohbetlerinde ifrata giden tedbir ve hareketleri tenkit ediyorlar. Ama ne çıkar.⁴³⁶

3.6. Seçim Sistemine İlişkin Görüş ve Faaliyetleri

3.6.1. 1946 Genel Seçim Tutanakları ve Seçim Yolsuzlukları

Demokrat Parti kurulduğu andan itibaren emniyetli seçim sistemini hayata geçirebilmek partililerin temel mücadele alanlarından biri olmuştur. 1946 yılında yapılan muhtarlık, belediye ve genel seçimler bu alandaki ihtiyacı gün yüzüne çıkarmıştır. Bu bağlamda Koraltan, köy muhtarlarının ve belediye başkanlarının baskı ve şiddet kullanılarak seçildiğini belirtmiş, tek dereceli olarak yapılan 21 Temmuz 1946 genel seçimlerinin ise iktidar adına ebediyen kara bir tablo olarak hatırlanacağını iddia etmiştir. Hatıratında aktardığı bu iddiaları, seçim sonrası Meclis çatisı altında ayrıntılı bir şekilde ortaya koymuştur.⁴³⁷

Koraltan, olaylı 21 Temmuz 1946 seçimlerine ilişkin itirazları incelemek üzere kurayla belirlenecek komisyonda yer almıştı.⁴³⁸ 1946 Ağustos'u sonlarında milletvekilleri seçim tutanaklarının görüşülmesine başlanmıştı. 26 Ağustos'ta Balıkesir milletvekillerinin seçim tutanakları görüşülürken Balıkesir milletvekili Süreyya Örguevren, Demokrat Partililerin seçimden önce olduğu gibi sonrasında da iftiralara devam ettiklerini, “feci bir kudurganlıkla” her şeye saldırdıklarını ifade etmişti. Bu sözler üzerine araya giren Refik Koraltan nezaket talebinde bulunmuştur. Örguevren, bu talebe karşılık anladıkları dilin bu olduğunu söylemiştir. Bu ifadeye oldukça sinirlenen Koraltan, “Sen daha çok şeylere lâıysın amma ben

⁴³⁶ “Refik Koraltan’ın not defteri”, *Milliyet*, 20.05.1983, s.9.

⁴³⁷ Koraltan, *a.g.e.*, s.131.

⁴³⁸ Toker, *a.g.e.*, s.194.

sabrediyorum. Kudurmuş asıl sensin, kudurmuş olmasan kürsünün nezahetini böyle ihlâl etmezsin” karşılığını vermiştir.

Bu noktada Fuat Köprülü de araya girerek, Refik Bey’i desteklemişti. Örgüevren, konuşmasına devamla istedikleri kadar gürültü etmelerini, kendisinin bildiklerini söyleyerek onları utandıracağını ve bu yoldan döndüreceğini açıklamıştı. Bu söze de tepki gösteren Koraltan, oturduğu yerden “Ayıp ayıp, kürsünün temizliğini bozuyorsunuz” demiştir.⁴³⁹

Süreyya Örgüevren aynı gün, İstanbul milletvekilleri seçim tutanaklarının görüşülmesi esnasında da Demokrat Partililere saldırılarını sürdürmüştür. Koraltan, bu sözlere karşılık vermek üzere söz alma ihtiyacı duymuştur. Süreyya Bey’in tamamen konu dışına çıkarak, kendilerine küfürle dolu tecavüzlerde bulunduğunu, kendisine bu yolla cevap vermeye ise terbiyelerinin müsait olmadığını söylemiştir. Bu ağır kelimelere maruz kalan kendilerinin, demokrat adını taşıyan millet evlatlarıyla birlikte üzüldüklerini belirtmiştir. Bu kürsüden millet dertlerinin ifade edilebileceğini, bazen sataşmaya da gidilebileceğini ancak burada toplanan güzide millet evlatlarının şahıslarına Meclisin tarihi ve kutsal varlığı adına saygı gösterilmesi gerektiğini açıklamıştır. Bir insanın bu kürsüde, sövmek ve küfür etmek gibi aşırı yetkilere sahip olmadığını, aksi durumda Anayasa ve bütün mevzuatlar kapsamında millet tarafından kendilerine verilen konuşma yetkisine tecavüz edileceğini söylemiştir.⁴⁴⁰

Koraltan, Örgüevren’in Demokrat Parti’yi hedef tutarak ağır konuşması dışında, demokrat safında yer alan, savunma hakkı bulunmayan milyonlarca millet evlatlarına da tecavüzkâr küfürler etmesi gerekçesiyle kürsüye geldiğini açıklamıştır. Bu gibi kişilerin konuşurulmasına fırsat tanınmamasını isteyen Refik Bey, Örgüevren’e bu durumun özellikle kendi arkadaşları tarafından söylenmesi çağrısında bulunmuştur. Bu çağrısı pek hoş gitmemiş, oturduğu yerden haykıran Aydın milletvekili Dr. Mazhar Germen, onu jurnallemek ile suçlamıştır. Bu ithamdan rahatsızlık duyan Koraltan tepkisini şu sözlerle göstermiştir:

⁴³⁹ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem:VIII, C.I, 26.08.1946, s.143-145., Goloğlu, a.g.e., s.92.

⁴⁴⁰ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem:VIII, C.I, 26.08.1946, s.162-166., Cumhuriyet, 27.08.1946, s.4.

“Size iade ederim. Şu efendinin sözünü görüyor musunuz? Bu milletin varlığına ve esenliğine hayatı boyunca hizmet eden bir adama, bir milletvekiline söylenen söze bakınız. Sana iade ediyorum.”⁴⁴¹

Refik Koraltan 26 Ağustos 1946’da, Bursa milletvekillerinin seçim tutanakları hakkında Mecliste yapılan görüşme ile birlikte aynı gün üçüncü defa söz almıştır. 1939-1942 yıllarında Bursa valiliği görevinde bulunmuş olan Refik Bey, hissi bakımdan bağlı olduğunu belirttiği Bursa’da, seçimde hileler ve usulsüzlükler yapıldığını iddia eden oldukça uzun bir konuşma yapmıştır.

Konuşmasına, milletvekilliğine seçilen arkadaşlarının şahıslarına söz söylemeyeceğini, doğrudan Bursa’da yapılan seçim yolsuzlukları üzerinde duracağını açıklayarak başlamıştır. Bundan önce okunan 20 seçim bölgesi tutanağına yapılan itirazların hukuki değeri olmadığı gerekçesiyle dikkate alınmadığını söyleyen Refik Bey, Bursa’da olan kanunsuzlukları belgelerle ortaya koyacağı için ciddi bir değerlendirmeye konu olacağını ifade etmiş, amacını şu sözlerle açıklamıştır: “Sırf bir tarihi vazifeyi yapmak ve bir de Bursa seçimlerindeki yolsuzluklardan müşteki bulunan vatandaşların elem ve ıstıraplarını belirtmek suretiyle tatmin etmiş olmak ve bu itibarla mazbatanın mualllel olduğunu göstermek...”⁴⁴²

Bursa’daki seçimleri, millet iradesinin serbestçe işlemediği, kanunsuzluklara dayanan “baştanbaşa bir savaş” olarak tarif eden Refik Bey, Meclise sunulan şikâyetleri gözden geçiren heyetin, bunları görmezden gelmesine anlam veremediğini belirtmiştir. Seçimlere gidilen günlerde başlayan tehditlerin seçim günü olan 21 Temmuz’da hızını arttırdığını, Anayasa’nın vatandaşlara sağladığı en temel haklardan olan ve kamu haklarının en sağlam teminatını oluşturan, oyunu serbestçe kullanma hakkının tehdit altında kaldığını savunmuştur. Bu kapsamda, milletin serbest oyuna dayanmayan iktidar mevkiinin meşru olamayacağını açıklamıştır. İktidarın bu kutsal kuralı dikkate almadığına vurgu yapan Refik Bey, hükümeti şu sözlerle suçlamıştır:

⁴⁴¹ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem:VIII, C.I, 26.08.1946, s.166., Cumhuriyet, 27.08.1946, s.4., Goloğlu, a.g.e., s.94-95.

⁴⁴² T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem:VIII, C.I, 26.08.1946, s.183-184.

“Hükümet teşkilatı içinde bulunanlar bir defa seçimin her ne pahasına olursa olsun kazanılması parolasını aldıktan ve bu emri işarete kendilerini kaptırarak ta köy korucusundan başlayarak eli silahlı ve silahsız büyük ve küçük vazifelilerden bir çoklarının harekete geçtikleri görüldükten sonra Halk Partisinden olup da müfrit hareket istidadında olanları önlemeğe imkân kalır mı?”⁴⁴³

Koraltan, seçimlere yapılan itiraz ve şikâyetleri inceleyen komisyonun, mevcut deliller kanuni bir kıymet taşıymıyormuş gibi incelemeğe değmez diyerek işin içinden çıktığını, bu değerlendirmelerin geçersizliğini göstererek yanlış bir karar verilmesini engellemek istediğini ifade etmiştir. Değerlendirmenin kolay yapılabilmesi adına seçimde görevli kişi ve heyetlerin seçime etki ettiğini iddia ettiği davranışlarını üç başlık altında şöyle açıklamıştı:

A)Defterler tanzim edilirken Demokrat Partiden olduklarından şüphe edilen veya oraya kayıtlı oldukları bilinenlerin bir çokları seçim defterlerine yazılmamıştır.

B)Yapılan itirazlara çok yerde cevap vermemiş veya itiraz üzerine defterlere isimleri işlenmemiştir.

C)Seçim büroları ve kurullarına kimlerin girebileceği Seçim Kanununda açıklanmış iken bir çok yerlerde Hükümet teşkilâtında vazifeli vatandaşlar ayrılmış ve böylece kanun hükmü sakatlanmıştır. Seçim komisyonlarının kimlerden müteşekkil ve nerelere memur edileceği, sandıkların nerelere konulacağı daha evvel ilân edilmesi mecburi iken bir çok yerlerde buna asla riayet edilmeyerek sandıkların hangi yer ve köyde konulacağı ancak seçim günü eksik vesaike bildirmiştir. Seçim günü tahsisen sandık başlarında hiçbir suretle propaganda yapılmayacağı musarrah iken fiili hal tamamiyle aksine olmuştur. Seçim sandıkları başında propaganda tedhiş, tehdit uluorta yapılmıştır ve bu yolda kanun hükümleri ihlâl edilmiştir.”⁴⁴⁴

Konuşmasına devamlı aday isimlerinin beyaz kâğıtlara yazılması ve işareti olan kâğıtların dikkate alınmaması kanun gereği iken buna uyulmadığını söylemiştir. Bu kapsamda sandık başındaki CHP aday listelerinin zarflı olarak seçmenlere verildiğini, hatta buna da gerek duyulmayarak sandık heyetinin oyları sandığa bizzat koyduğunu iddia etmiştir. Diğer parti temsilcileri gelmeden işlemlerin başladığını

⁴⁴³ A.e., s.184.

⁴⁴⁴ A.e., s.184-185.

belirten Refik Bey, seçmenlerin birçok yerden bekçi ve jandarma nezaretinde getirilerek baskı altına alındıklarını savunmuş, suçlamalarını şu sözlerle sürdürmüştür:

“Bu vatandaşlar, buna rağmen her tehlikeye göğüs gererek reylerini kullanmakta medeni cesaret göstermekten çekinmemişler. Ne yazık ki bunlardan bir ve bir çoklarının Cumhuriyet Halk Partisinden başka partilere rey kullandığı görülmüş ve anlaşılınca reyleri ellerinden alınmış ve yırtılmıştır. Hakkına tecavüz edilen vatandaş itiraz etmişse, derhal sandık başından kovulmuş veya tevkif edilmişlerdir. Bunların kim olduğunu söylemeğe bilmem lüzum var mı? ... Arkadaşlar bir çok yerlerde sandıklar açılmış, daha rahat ve daha emniyetle içini doldurabilmek için, bütün oradaki seçmenlere rağmen bu hareketler yapılarak sandıklar kaçırılmıştır. Sandık kaçırılmayan veya oradaki herhangi mevani yüzünden rey doldurulmamışsa orada tasnif yapılmış açığa vurulan rey mümessillerce de hesap edilmiş, hatta sandık başında bulunanlarca da durum not edilmiş olmasına rağmen tutulan zabıtlar ya komisyonlarca veya seçim kurullarınca değiştirilerek C.H.P. adaylarının çoğunluk almaları teminat altına alınmıştır.”⁴⁴⁵

Koraltan bu noktada, iddia ettiği seçim yolsuzluklarını belgelere dayanarak ortaya koymak istemiştir. Bursa'nın Kayapak köyünde 643 seçmenin 551'inin oy kullandığını, bu oyların 339'unun DP'ye 212'sinin ise CHP'ye verildiğini, bu durumun komisyonca imzalanan tutanakla da tespit edildiğini açıklamıştır. Buna karşın Komisyon Başkanı ve Çalı bucağı Nahiye Müdür Vekili'nin tutanakları değiştirdiklerini, önce DP'ye 12 oyun yazıldığını, ardından bunun da yeterli görülmeyerek 643 seçmenden biri hariç olmak üzere oylar CHP'ye verilmiş şekilde bir tutanak düzenlendiğini ileri sürmüştür. Komisyon heyetine ricada bulunan Refik Bey, Kayapak köyüne ait seçim komisyonu tarafından düzenlenen seçim tutanağının, Nahiye Müdürü Atıf Bey tarafından hazırlanmış seçim kurulu tutanağıyla karşılaştırılmasını istemiş, aksi halde bu iddianın anlaşılamayacağını söylemiştir. Buna benzer bir yolsuzluğun Narlıdere'de de gerçekleştirildiğini öne sürmüştür.

İddialarını sürdüren Koraltan, Bursa'nın Dudaklı köyünde DP temsilcilerinin kovulduklarını, böylece boş sandıkların istenildiği kadar oyla doldurularak tutanak düzenlendiğini açıklamıştır. Ayrıca Karacakaya ve Rüşdiye köylerinde DP'ye oy

⁴⁴⁵ A.e., s.185.

vereceklere komisyonca başka zarflar verildiğini belirtmiştir. Yine Bursa'ya bağlı Balyaz köyünde DP 145, CHP 77 oy almışken, sayım sonucunda 222 oyun tamamının CHP'ye yazıldığını açıklamış, birçok köylerde yapılan seçimlerde demokratlara verilen fazla oyların tahrif edildiğini iddia etmiş, demokratların kazandığı bu yerlerin seçim kurullarınca değiştirildiğini örneklerle ortaya koymaya çalışmıştır. Tutanakların değiştirilmesinin dışında da yolsuzluklar yapıldığını belirten Refik Bey, İznik'e bağlı Yoristan Köyü'nde Demokratlara verilen 346 oyun Mürsel adlı kişi tarafından kaçırıldığını ileri sürmüştür.⁴⁴⁶

Koraltan, seçim tutanaklarını inceleyen komisyonun, önceki yirmi seçim tutanağına ilişkin yapılan itirazları, belgelerin kıymetinin olmadığı ya da dikkate alınıp incelense dahi seçim sonucuna etkisi olmayacağı şeklindeki sözlerle göz ardı ettiğini, bu yaklaşımın gerçeği yansıtmadığını savunmuştur. Bursa'da en çok oy alan CHP adayının 105 bin oy, DP adayının 75 bin oy aldığını, aradaki 30 binlik farkın ise yüzü aşkın köyde yapılan yolsuzluklar ve kanunsuzluklar üzerindeki bir incelemeyle kapanacağını iddia etmiştir. Vatandaşın kalbinde meydana gelen bu acıların durdurulmaması halinde, siyasetle uğraşmaları mevzuatla yasaklanmış memur ve idare amirlerinin politika ile uğraşmalarının önüne geçilemeyeceğini, bunun neticesinde hükümet mekanizmasının idari bir anarşi ile karşılaşacağını belirtmiştir. Bu aşamada diğer bir tehlikeye dikkat çekmiş, memur ve idare amirleri gibi ordunun da politikaya karıştırıldığını şu sözlerle ortaya koymuştur:

“Büyük Türk inkılâbının en büyük eserlerinden biri de orduyu politika işlerine karıştırmamak olmuştur. Şüphe yok ki buna inanan insanlarız. Buna rağmen ordunun talim ve terbiye bakımından ayrılmaz bir cüzü olan ve vazifesi sadece asayişin muhafazasıyla vatandaşın mal, can ve namusuna karşı vâkı olacak herhangi bir taarruzu bertaraf etmekten ibaret olan jandarma kolordusu maalesef bu seçim dolayısıyla erinden, en yüksek subayına kadar birçok yerlerde politikaya karıştırılmıştır. İktidar partisinin uzuvları gibi, Halk Partisinin Devlet eliyle teşkilatlandırılmış uzuvları gibi Halk Partisi adaylarını kazandırmak için eline verilen silâhın, sırtına giydirilen elbisenin mukaddes mefhumun hiçe sayarak vatandaşları tehdit, tevkif ve baştan başa korkutucu tazyiklere başlamıştır. Ve nihayet seçim

⁴⁴⁶ A.e., s.185-186.

günü Halk Partisinden başka tarafa reylerini kullananları, tahsisen Demokrat Parti mensuplarını sandık başında dövmüşlerdir.”⁴⁴⁷

Bunların belgeleri olduğunu aktaran Refik Bey, Bursa köylerinde köylüleri baskı altına almak için kendilerine özel araçlar verilen “Şükrü onbaşılar” görüldüğünü, bu kişilerin her ne pahasına olursa olsun seçimleri CHP’nin kazanması için büyük çaba içine girdiklerini açıklamıştır. Hükümet amir ve memurları ile ordunun gayretleri sonucu seçimlere etki edildiğini, dolayısıyla seçimin normal yollardan gerçekleşmediğini dile getirmiş, konuşmasına bu durumda neler yapılması gerektiğine işaret eden şu sözlerle devam etmiştir:

“Arkadaşlar, Devlet denilen müessese ancak adalet duygusuna ve vatandaşın hakkına dayanır. Milletlerin yaşama hakkı, bekası ancak bu ana prensibi her türlü hislerin üstünde tutmakla mümkündür. Muayyen bir zümrenin, muayyen herhangi bir şekilde bu gibi cereyanlar aldığı zaman derhal Hükümet mekanizmasının harekete geçmesi zaruridir. Hasılı değişmez prensiplerden ayrılmamak ve milletimizin huzurunu ve yıkılan emniyeti sağlamak için yapılacak tek çare yolsuzlukları, kanunsuzlukları ve seçim hakkında yüksek ve buraya kadar gelen itiraz ve şikâyetleri gerekirse mahallerine kadar gidilerek veya nihayet yolu ile bu şikâyet hakkındaki ifadeleri almak yolu ile varılan inceleme ile işi tamamlamak mümkün olur. Ancak bu usuldir ki mevcut delâille yüksek Meclisin takdir hakkını kullanması mümkün olur.”⁴⁴⁸

Refik Bey bu açıklamaları yaparken, Gümüşhane milletvekili Hasan Fehmi Ataç araya girerek, nizamnamede yer alan yirmi dakikalık okuma süresini aştığını belirtmiştir. Bunun üzerine kâğıtlarını bırakan Refik Bey konuşmasını sürdürmüştür. Ortaya sunduğu belgelerin incelenmeye muhtaç olduğunu, eğer bunlar da dikkate alınmazsa hangi delillerin inceleneceğini sormuştur. Türk milletinin kudret ve yetkisini kendinde toplayan Meclisin, bu anlamda kendisine düşen kararı vereceğini açıklayarak sözlerini sonlandırmıştır.

Bu sözlerin ardından kürsüye gelen Bursa milletvekili Muhiddin Baha Pars, Refik Bey’in ileri sürdüğü belgelere dayalı olaylara karşılık veren bir konuşma

⁴⁴⁷ A.e., s.187.

⁴⁴⁸ A.e., s.187-188.

yapmıştır. Muhiddin Bey, konuşmasına Koraltan'ın şahsında Demokrat Parti'nin kurucularını eleştiren şu sözlerle başlamıştır:

“Bir mucize vukua gelmiş 20 seneden beri içinde buldukları partiden ayrılan dört arkadaş bizim doğru sözlülüğümüzü, vatanseverliğimizi, medeni cesaretimizi almışlar götürmüşler ve bunları kendilerinde toplamışlar, bizde bir şey kalmamış. Biz söylüyoruz inanmıyorlar, onlar söylüyorlar bizim inanmamızı istiyorlar. Şimdi Refik Koraltan'ın buradaki hikâyeleri benim sözümü teyit eder mahiyettedir.”⁴⁴⁹

Refik Bey'in en güvendiği belgenin Kayapa'ya ait olduğunu belirten Muhiddin Bey, Kayapa halkının gönderdiği ancak komisyona yetiştiremediğini öne sürdüğü bir tutanaktan bahsetmiştir. Hemşerilerine selam göndererek, Demokratların Kayapa'ya ait olduğunu öne sürdüğü tutanağın gerçek olup olmadığını sordurduğunu, buna cevaben 600 imzayı bulan bir tekzip yazısının kendisine ulaştığını açıklamıştır. Yazıda konuya ilişkin şu ifadelere yer verildiğini söylemiştir:

“Aşağıda imza, mühür ve parmak izlerimiz bulunan biz Kayapa seçmenleri tamamen reylerimizi Cumhuriyet Halk Partisine vermiş olduğumuzu ve Demokrat Partinin elinde mevcut mazbatanın tamamen sahte olduğunu bildiririz. Başta yüce milli şefimiz ve büyüklerimize bağlı bulunduğumuzu mübeyyin mazbatadır.”⁴⁵⁰

Muhiddin Bey, Narlıdere ve Demirtaş halkından da buna benzer tekzip yazıları geldiğini söylemiş, bunları Mecliste okumuş, Refik Bey'in seçimlerde yolsuzluk yapıldığı iddialarını güvenilirliği olmayan garip bir yöntemle çürütmeye çalışmıştır. Ancak, seçim komisyonunun düzenleyip imzaladığı seçim tutanaklarındaki oylar ile seçim kurulu tutanakları arasındaki oylar arasında meydana gelen böylesine büyük farkların nasıl oluştuğu konusuna açıklık getirememiştir.

O seçim döneminde iddialara konu olan sandıkların yeniden sayılması söz konusu olmamıştır. Çünkü seçim sisteminde değişiklik öngören 4918 sayılı yasada, sayım yapıldıktan sonra seçmen pusulalarının yakılması kabul edilmiştir.⁴⁵¹ Bu durum seçim sonuçlarının güvenilirliğine büyük bir darbe vurmuştur. Konuşmaların

⁴⁴⁹ A.e., s.188.

⁴⁵⁰ A.e., s.188-189.

⁴⁵¹ Albayrak, a.g.e., s.84, Turan, **Türk Devrim Tarihi IV (Birinci Bölüm)**, s.227.

sonunda oylamaya sunulan Tutanakları İnceleme Komisyonunun Bursa milletvekillerine ilişkin raporu kabul edilmiştir.⁴⁵² Refik Bey'in somut belgelere dayalı itirazlarına karşın iktidar milletvekilleri önceki itirazlar gibi bunları da dikkate almamışlardır.

3.6.2. Zeki Rıza Sporel'in Seçim Tutanağı ve Koraltan "Kimi Kastetti" Tartışması

21 Temmuz 1946 seçimleri sonrası toplanan TBMM Tutanakları İnceleme Komisyonunun, DP'den milletvekili seçilen Rıza Sporel'in mazbatasını kabul etmeyeceği sonucuna varması itirazlara sebep olmuştur. Komisyon, bu kararını Sporel'in askerlik yapmadığı veya hizmet çağrısına cevap vermediği gerekçesine dayandırmıştır. DP çevreleri, komisyon kararının yanlış bir temele dayandırıldığı görüşünü savunmuştur. DP'nin konuya ilişkin görüşlerini Refik Koraltan dile getirmiştir.

Komisyon raporunda, Zeki Rıza'nın Bursa Heyet-i Mahsusası tarafından askerlikle ilişkisinin kesilmesine karar verildiğini belirten Refik Bey, bu doğrultuda verilen kararların 3547 sayılı kanunla kaldırıldığını söylemiştir. Buna göre Sporel'in, milletvekili seçilmesine engel bir hal kalmadığını açıklamıştır. Ayrıca Sporel'in, Kuvay-ı Milliye aleyhinde bulunduğu dair ihbarın asılsız olduğunun anlaşıldığını ifade etmiştir. İhbarın aksine, milli kuvvetlere hizmet ettiğinin, bu bağlamda İstanbul'dan Anadolu'ya geçene kolaylık gösterdiğinin bir yakını tarafından komisyonda açıklandığını belirtmiştir. Bu gerçek açıklandığı halde milletvekili seçilen bir kişiye sürülmek istenen bu lekeye anlam veremediğini ifade eden Koraltan, Sporel'in kanunen milletvekili olmasına mani bir durum bulunmadığını öne sürmüştür.⁴⁵³

Konuya ilişkin olarak 6 Aralık 1946'da Mecliste yapılan uzun görüşmelerde söz alan Koraltan, Sporel hakkında açıklamalarda bulunmuştur. Bu kapsamda 347 sayılı kanunun, sivil memurlar ve vatandaşlardan Milli Mücadele esnasında işgal sahasında kalıp da düşmanla işbirliği yapan ve fiilen aleyhte bulunanlar hakkındaki hükümlerini okuyarak tahlil etmiştir. Yeni Türk devleti kurulduktan ve aradan on beş yıl geçtikten sonra çıkarılan Af Kanunu'nun hangi sebeplere dayandığını anlatan

⁴⁵² T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem:VIII, C.I, 26.08.1946, s.191.

⁴⁵³ Cumhuriyet, 30.11.1946, s.1,3.

Koraltan, İstiklâl Mahkemelerinde mahkûm olanların dahi affedildiğini söylemiştir.⁴⁵⁴

Heyet-i Mahsusa'nın hukuki durumunu da değerlendiren Refik Bey, heyetin mahkeme olmadığını, sadece bir karar verdiğini, üstelik bu kararın da kaldırıldığını söylemiştir. Zeki Rıza'nın Milli Mücadele aleyhinde olduğu ihbarının komisyonda bulunan Fikret Yüzatlı tarafından çürütüldüğünü hatırlatmış, mütareke ve işgal döneminde Miralay Esat Bey'in teşkilatında gizli olarak hizmet ettiğini, M.M.⁴⁵⁵ grubuna mensup olduğuna dair bilgilerin bulunduğunu aktarmıştır. Bu noktada konuyu başka bir boyuta taşıyan Koraltan, "Büyük Millet Meclisi kararıyla resmen davet edildikleri halde Anadolu'ya geçmeyen bir takım arkadaşların merhale merhale hizmet sahasında bulduklarını, aralarında memur, asker, doçent, profesör, idareci ve diplomatlar ve hatta vekiller olduğunu ve hiç şüphesiz bu arkadaşların üzerlerine düşen milli ve vatani hizmetleri yapmağa devam ettiklerini" iddia etmiştir.⁴⁵⁶

Ayrıca, Zeki Rıza'nın Kadıköy Halk Partisi'nde idare heyeti üyeliği yaptığını, İstanbul Belediyesi'nde maaşlı çalıştığını ve o dönemde İçişleri ve Milli Savunma Bakanlığına yazılan tezkereye verilen cevapta medeni ve siyasi haklarını kullanmasına mani bulunmadığının belirtildiğini ifade etmiştir. Yüksek Meclisin, her türlü hissiyatın üstünde kalması geleneğini öven Koraltan, "üsttarafı yüksek takdirinize bağlıdır" diyerek, konuşmasına son vermiştir.

Koraltan'ın ardından kürsüye gelen DP milletvekili Osman Nuri Köni, Sporel'e isnat edilen suçun 1926'da çıkan Ceza Kanunu'na göre düzenlendiğini, hâlbuki konunun önceki kanuna göre değerlendirilmesi gerektiğini ileri sürmüştür. CHP'li milletvekilleri ise memleketin Milli Mücadele günlerinde, bir adama muhtaç olduğu sırada Zeki Rıza'nın mücadeleye katılmadığını belirterek eleştirmiş, bu durumun hukuk bir yana milli inanış bakımından kabul edilemeyeceğini savunmuştur. CHP'li Dr. Faik Kurtuluş, "Zeki Rıza aramızda bulunursa İstiklâl Harbi şehitlerinin ruhu bize taneder" diyerek, Sporel'in milletvekilliğine karşı çıkmıştır.⁴⁵⁷

⁴⁵⁴ **Cumhuriyet**, 07.12.1946, s.2.

⁴⁵⁵ Kısa adı Mim Mim grubu olan Müsellâh Müdafaa-i Milliye adlı istihbarat örgütü, Milli Mücadele Dönemi'nde İstanbul'da haber ağı kurmuş, Anadolu'ya silah ve cephane kaçırılması faaliyetlerini organize etmiştir.

⁴⁵⁶ **Cumhuriyet**, 07.12.1946, s.2., Goloğlu, **a.g.e.**, s.97-99.

⁴⁵⁷ **Cumhuriyet**, 07.12.1946, s.2.

Mecliste, altı saat süren bu tartışmaların ardından Abdurrahman Münib Berkant⁴⁵⁸ ile birlikte Zeki Rıza Sporel'in de milletvekilliğinin reddine karar verilmiştir.⁴⁵⁹ Bu olayı not defterine aktaran Koraltan, şöyle demişti:

“6.12.1946 Bugün mecliste bir hiç uğruna fırtına koptu. İktidar partisi bir galat-ı hisse kapılarak, kendi yaptığı kanunlara ve Anayasa'nın ana prensiplerine aykırı hareketle İstanbul milletvekillerinden Zeki Rıza ve Abdurrahman Münip'i meclisten çıkardı. Mebusluk mazbataları reddetti. Artık kanun yok, Anayasa yok, şeklinde ve sırf hissi bir karar verdi. Ve böylece bir meclis diktatörlüğü ilân etmiş oldu.”⁴⁶⁰

Refik Koraltan'ın, Zeki Rıza Sporel'in milletvekilliği mazbatasının görüşüldüğü oturumda, Milli Mücadele'ye çağrılıp ta gitmeyen, içlerinde bakanlığa kadar yükselmiş kişiler olduğu şeklindeki ithamları yankı bulmuş, gündemi meşgul etmişti.

Kürsüye gelen Başbakan yardımcısı Mümtaz Ökmen, Zeki Rıza'nın durumu hakkında konuşmayacağını, kendisini buraya çıkaran gelişmenin Koraltan'ın yarı kapalı, yarı açık iması olduğunu belirtmişti. Refik Bey'in, bakanlığa kadar yükselmiş bu kişi hakkında Meclisi aydınlatmasını isteyen Ökmen, Türkiye Cumhuriyeti hükümeti icra makamındaki insanlar arasında Koraltan'ın bahsettiği durumda bir arkadaşları olmadığını iddia etmiştir.⁴⁶¹

Koraltan, Ökmen'in ısrarı üzerine yaptığı açıklamada kimleri kast ettiğini özel olarak Başbakanlığa bildireceğini söylemiştir.⁴⁶² Bunun üzerine Şükrü Saraçoğlu, Hilmi Uran, Emin Erişirgil ve Fuat Ağralı'nın Atatürk'ün emirlerine rağmen Kurtuluş Savaşı'na katılmadıklarını öne sürmüş, iddialarına ilişkin bazı belgelerin fotokopilerini yayınlamıştır.⁴⁶³

Refik Bey not defterinde bu konuya geniş yer vermiştir. Notları incelendiğinde Halk Partililere yönelttiği ithamlarda Bayar'dan destek gördüğü

⁴⁵⁸ Berkant'ın vergi kaçakçılığı suçu olduğu öne sürülmüştür. İlber Ortaylı, “Çok Partili Meclis”, **Milliyet**, 19.05.1983, s.9.

⁴⁵⁹ **Cumhuriyet**, 07.12.1946, s.1.

⁴⁶⁰ “Refik Koraltan'ın not defteri”, **Milliyet**, 19.05.1983, s.9.

⁴⁶¹ **Cumhuriyet**, 07.12.1946, s.3.

⁴⁶² **Cumhuriyet**, 10.12.1946, s.1.

⁴⁶³ **Tasvir**, 12.12.1946, s.1., **Tasvir**, 14.12.1946, s.1., **Tasvir**, 18.12.1946, s.1., Goloğlu, **a.g.e.**, s.102.

anlaşılmasıdır. Gazetecilerin kendisini arayarak Meclisteki ithamlarına açıklık getirmesini istediklerini belirten Koraltan, bu durumu şöyle aktarmıştır:

“9.12.1946 Şaştım. Kapalı tarafı yok ki açıklansın. Bayar’la görüşüm. Saraç’ın, Hilmi Uran’ın, Emin Erişirgil’in İstanbul meclisine iştirak ettiklerine, Ankara’ya gelmediklerine dair not verdi. Bunların söylenmesi zamanının geldiğini söyledi. 10.12.1946 Bugün Tasvir gazetesi sahiplerinden Ziyad (Ebuzziya) evime geldi. Uzun bir demeçte bulundum. Bayar ve arkadaşlardan Raif Meto bu beyanatın Tasvir’e verilmesini tavsiye ettiler... Fuat Ağralı tarafından kullanılan himaye vesikasını Ziyad’a verdim.”⁴⁶⁴

Nadir Nadi, “Refik Koraltan, kimi kastedti?” adlı yazısında bu tartışmaya katılmış, Koraltan’ın henüz Başbakanlıkla bu doğrultuda bir temasta bulunmadığını belirtmiştir. Bir gazetenin Koraltan’ın, Şükrü Saraçoğlu’nu ima ettiğinden bahseden Nadi, o günleri iyi bilenlerin Saraçoğlu hakkında ileri sürülen bu tahminin doğru olamayacağına vurgu yaptıklarını açıklamıştır.⁴⁶⁵

Bu tartışmalar sürerken Tasvir gazetesi, Koraltan’ın konuya ilişkin açıklamalarını yayınlamıştır. Bu kapsamda “Milli Mücadelede Atatürk’ün dâvetine gelmeyenlerin adlarını hükümete bildireceğimi söylediğim halde bir haftadır sorulmadı, ufak bir zahmetle hakikat meydana çıkabilirdi” diyen Koraltan, Anadolu’ya geçmekten çekinenler arasında bakanlığa kadar yükselenler bile bulunduğu ifadesi ile eski Maliye Bakanı Elazığ milletvekili Fuat Ağralı’yı kast ettiğini açıklamıştır.⁴⁶⁶ Beyanatlarının ardından basındaki yankıları not defterine şöyle aktarmıştı:

⁴⁶⁴ “Refik Koraltan’ın not defteri”, **Milliyet**, 19.05.1983, s.9.

⁴⁶⁵ Nadir Nadi, “Refik Koraltan, kimi kastedti?”, **Cumhuriyet**, 10.12.1946, s.3.

⁴⁶⁶ Ağralı hakkında açıklamalarda bulunan Koraltan, bu kapsamda Ağralı’nın, İtalyan ve Yunan pasaportlarına sahip olduğunu, pasaport fotoğraflarının ellerinde bulunduğunu ve buhran zamanında Anadolu’ya geçmeyenler arasında yer aldığını açıklamış, pasaport fotoğrafları gazetelerde yayınlanmıştır. “Refik Koraltan Tasvir’in sualini dün cevaplandırdı”, Bkz.; **Tasvir**, 12.12.1946, s.1., **Cumhuriyet**, 15.12.1946, s.1.

“12.12.1946 Halk Partisi kalemşörları bu açık gerçek üzerinde bizi suçlu göstermek gayretini güdüyorlar. Bir askerın davete icabet etmemesi suçsa bir milletvekilinin Ankara meclisine gelmemesi daha ağır bir suç değilmiş gibi yazdılar.”⁴⁶⁷

Ağralı'nın, Mecliste söz isteyerek konuya açıklık getireceğinden bahsedildiği günlerde Koraltan şu açıklamalarda bulunmuştu:

“Benim Meclisteki beyanatım meydandadır. Kimseyi itham etmiş değilim. Bilâkis, hele Af Kanunu çıktıktan sonra halen de memleket hizmetinde bulunan birçok vatandaşların zor duruma düşmemesini istemiştim. Hatta bu vesile ile bu kanunun çıkarılmasına amil olan yüksek duygu ve düşünceleri de belirtmiştim. Hiç kimse ile şahsi bir alışverişim yoktur. Memlekete gelememişler, sonradan gelmişler, hizmet etmişler, muhtelif yerlerde çalışmışlar, bunlar meydandadır, göz önündedir.”⁴⁶⁸

Refik Bey, Ağralı'nın, iki yabancı himaye pasaportuna sahip olması dolayısıyla yaptığı açıklamayla ilgili olarak “Bu vesikalar bendedir. Fuat Ağralı da inkâr etmediğine göre mesele yoktur” demiştir. Ağralı'nın yakınları tarafından yapılan Midilli'ye giderek Anadolu'ya geçme düşüncesinde olduğu şeklindeki açıklamaları ciddiye almayan Koraltan, “Anadolu'ya her gelen çifte pasaportla mı gelmiştir” diyerek konuyu kapatmıştır.⁴⁶⁹

Hakkındaki ithamlardan oldukça etkilenen Fuat Ağralı, bu iddialara ilişkin açıklamalarda bulunmuştur. Ona göre, Koraltan'ın bu beyanattı vermedeki amacı, Halk Partisi'ne mensup olan ve hükümetlerde hizmet görmüş bazı milletvekillerini halkın gözünde küçük düşürmek ve lekelemektir. İddiaları çürütmek isteyen Ağralı, bu kapsamda İkinci İnönü Savaşı'ndan önce Ankara'ya gelerek milli hükümet emrinde Maliye Bakanlığı'nda çalışmaya başladığını, Birinci ve İkinci Lozan Konferansı'na katılan heyette mali müşavir olarak yer aldığını ifade etmiştir.⁴⁷⁰

Bahsi geçen iki pasaportun Anadolu'ya geçiş için kullanıldığını, çalınan fotoğrafların kendisine satılmak istendiğini, kabul etmemesi üzerine fotoğrafların hasımlarına verileceği tehdidiyle karşılaştığını aktaran Ağralı, bu pasaportların

⁴⁶⁷ “Refik Koraltan'ın not defteri”, **Milliyet**, 19.05.1983, s.9.

⁴⁶⁸ **Cumhuriyet**, 14.12.1946, s.1,3.

⁴⁶⁹ **A.e.**, s.3.

⁴⁷⁰ **Cumhuriyet**, 15.12.1946, s.1,4.

kendisi için yüz kızartıcı bir mahiyette olmadığı için önem vermediğini söylemiştir. Bu noktada Koraltan'a şu sözlerle göndermede bulunmuştur:

“Bunların hararetli müşterisi olan zat, politika pazarının karaborsacılarıyla bu alışverişe girmeden bu pasaportların nasıl ve ne maksatla elde edilmiş ve nerelerde kullanılmış olduğunu araştırmak zahmetine katlansaydı onları alan ve kullanan adamın alınının açıklığıyla dimdik karşısında bulunduğunu kolayca anlayabilirdi.”⁴⁷¹

Karanlık günlerde kendisinin Anadolu'ya geçişini, İçel milletvekilinin biraz araştırması durumunda bu büyük gaflete düşmekten kurtulacağını belirten Ağralı, açıklamalarını şöyle sonlandırmıştır: “Ağralı'nın ne bu hususta, ne de şimdiye kadar deruhte ettiği her hangi bir vazifeyi ifa sırasında gizli kirli hiçbir hareketi yoktur.”⁴⁷²

Zeki Rıza Sporel'in milletvekilliği mazbatasının iptal edilmesine ağır biçimde tepki gösteren Koraltan, sırf Anadolu'ya gelmemiş olmasının milletvekili olma hakkına engel olamayacağını savunmuştur. Görüşünü desteklemek için bazı ithamlarda bulunmuş, seçmenlerin gözünde iktidarın önde gelen isimlerini küçük düşürerek, mazbata iptaline dikkat çekmek istemişti. Bu çerçevede 6 Aralık 1946'daki oturumda, Atatürk tarafından Anadolu'ya gelmeleri istendiği halde gelmeyen bazı kimselerin bakan bile olduğunu iddia etmişti. O gün isim vermekten kaçınmış, birkaç gün sonra Fuat Ağralı ismini ortaya atmıştı.

Aradaki bekleme süresi dikkate alındığında konuyu gündemde tutarak tartıştırmak istediği anlaşılmaktadır. Ayrıca, bu süre içinde bazı belgeler elde edip, bunları gazetelere servis ettiği görülmüştür. Bayar, bu süreçte Koraltan'ı öne sürerek, tartışmaları onun vasıtasıyla sürdürmek istemiş, eleştirilere doğrudan hedef olmaktan kaçınmıştır.

Koraltan, Milli Mücadele'ye olan katkılarını ve ne zaman katıldığını yeterince araştırmadığı halde pasaportlardan yola çıkarak Ağralı hakkında mutlak çıkarımlarda bulunmuştur. Bu kapsamda onun Anadolu'daki mücadeleye katılmadığını öne sürmüş, hatta düşmanla işbirliği halinde olmakla itham etmiştir. Hâlbuki o tarihte Ege bölgesine seyahat eden herkes gibi Ağralı'nın da işgal

⁴⁷¹ A.e., s.4.

⁴⁷² A.y.

kuvvetlerinden izin kâğıdı aldığı anlaşılmıştır. Refik Bey'in sözcülüğünü yaparak hararetlendirdiği bu tartışma, Ağralı'nın açıklamalarıyla sona ermiştir.

3.6.3. Burhan Cahit Morkaya'nın Seçim Tutanağı

Demokrat Parti'den İstanbul milletvekili seçilen Burhan Cahit Morkaya'nın, milletvekilli seçim tutanağının Mecliste onaylanması konusu Koraltan'ın da katıldığı tartışmalara yol açmıştı. Morkaya, asker olması gerekirken okumakta olduğu için askerliğini tecil ettirmiş, 1914'te yedek subay okuluna kaydedilmiş, sonrasında ise firar etmiştir. 3 yıllık aranın ardından levazım mektebine kaydedilmiş, buraya da gitmemiştir. CHP Erzurum milletvekili Gnl.Vehbi Kocagüney, bir asker kaçağının milletvekili olamayacağını savunmuştu.⁴⁷³

Tutanakları İnceleme Komisyonu Sözcüsü CHP Kırşehir milletvekili Sahir Kurutluoğlu ise milli savunma ve askerlik şubesi kayıtlarına göre Morkaya'nın ceza almasını gerektiren bir durum olmadığını söylemişti. Kurtuluş Savaşı sonrası çıkarılan 358 Sayılı Kanun'la bu gibi durumda olanların askerlik kayıtlarının silinmesinin kabul edildiğini, dolayısıyla kanun çerçevesinde Morkaya'nın seçim tutanağının onaylanması gerektiğini belirtmişti.

Bu açıklamalarının ardından, Tutanakları İnceleme Komisyonunda yer alan Koraltan da söz almış, Vehbi Kocagüney'in itirazlarına karşılık vermiştir. Refik Bey, milli duygular üzerinde hassasiyet gösteren Meclisin, aynı zamanda milli varlığı koruyacak, herkesin dikkatle uyması gereken Anayasa hükümlerini de değerlendirilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Morkaya hakkında ihbar üzerine yapılan incelemede resmi kayıtların bulunmadığını vurgulamış, konuyu Fransa'da yaşanan bir olayla örneklemiştir. Buna göre İkinci Dünya Savaşı esnasında Fransa'da milletvekili ve aynı zamanda ihtiyat zabiti olan kişinin Fransa'dan kaçtığını, suçu ortada olduğu halde savaş sonrası çıkarılan aftan yararlandığını, dolayısıyla şiddetle eleştirilmesine rağmen kanunlar ve anayasa hükümleri gereğince bu kişinin Meclisten çıkarılmadığını söylemiştir. Koraltan konuşmasını, anayasaya bağlı kalınması gerektiğini vurgulayan şu sözlerle tamamlamıştır:

⁴⁷³ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem:VIII, C.IV, 03.02.1947, s.87-88.

“Arkadaşlar, Türk büyük inkılâbının en büyük eseri ve hepimizin onun münderecatına, manen, maddeden mana ve mefhumunu daima ayakta, daima teminat altında tutmağa mecbur olduğumuz Anayasa karşısında Komisyon Sözcüsünün de söylediği gibi Burhan Cahit Morkaya’nın resmen mahkûmiyetini gösterir bir kayıt da bulunmadığına göre Anayasanın 12 nci maddesinin sarih hükmü karşısında bu arkadaş mazbatasının Komisyonun vardığı adil karara ittibaen kabulünü arz ediyorum.”⁴⁷⁴

Bu konuşmanın ardından kürsüye gelen birçok CHP milletvekili Refik Bey’i eleştirmiştir. CHP Kocaeli milletvekili Sedad Pek, Koraltan’ın görüşünün doğruluğunu güçlendirmek için verdiği Fransa örneğine karşıt olarak Amerika’da yaşanan bir olayı aktarmıştır. CHP Bursa milletvekili Faik Yılmaz İpek, zafer sonrası Meclisin af kanunu çıkardığını, ancak bunun vicdanlardaki vatan hainlerini affetmediğini söylemiştir. Yeniden söz alan Vehbi Kocagüney, anayasaya dayanarak Morkaya’nın tutanağının kabulünü teklif eden Refik Koraltan’ı hedef almıştır. Koraltan’ın Bursa valisi olduğu dönemde, seferberlik kararına uymayan gençleri öğrendiğinde duyduğu üzüntüyü ve Bursalılara nasıl heyecanlı bir konuşma yaparak duruma tepki gösterdiğini anlatmıştır. Dolayısıyla bu duyarlılığı şimdi de göstermesi gerektiğine işaret etmiştir. Ayrıca, bundan sonra milletvekilliğine aday gösterilecek kişilerin, askerlik işlemlerinin tam olduğunun kontrol edilmesi gerektiğine vurgu yapmıştır.⁴⁷⁵

CHP Balıkesir milletvekili Süreyya Örgeevren, aralarında Refik Koraltan’ın da bulunduğu 1924 Anayasası’nı hazırlayan kişilerin, Anayasa’nın 12. maddesi ile milletvekili seçilme şartları düzenlenirken, maddenin böyle bir soruna yol açacağını kalplerinden geçirmediklerini savunmuştur. Bu yaklaşımıyla kanunlara uygun olsa da, askerlikten kaçan birinin milletvekili olamayacağına işaret etmiştir.

Görüşmelerin sonunda Vehbi Kocagüney’in, şerefli bir vazifeden kaçan bir vatandaşın milletin en şerefli varlığı olan TBMM’ye üye olmasının milli vicdanları inciteceğini belirten, bu sebeple Morkaya hakkında Tutanakları İnceleme Komisyonu raporunun reddedilmesini isteyen önergesi okunmuştur. Neticede, DP İstanbul milletvekilliğine seçilen Burhan Cahit Morkaya’nın seçim tutanağı TBMM Genel Kurulu’nca iptal edilmiştir. Oylamaya katılanların 207’si kabul 79’u ret oyu

⁴⁷⁴ A.e., s.88-89.

⁴⁷⁵ A.e., s.89-91.

vermiştir.⁴⁷⁶ Böylece oylamaya katılan bazı CHP milletvekillerinin de DP milletvekilleri gibi ret oyu verdiği ortaya çıkmıştır.

Çoğunlukla milli hassasiyetleri ön planda tutan açıklamalarda bulunan Refik Koraltan, bu konuda aynı duyarlılığı göstermemiş, vicdanları incitse de kanun çerçevesinin dışına çıkılamayacağı noktasında ısrar etmiştir. Anayasa hükümlerine dayanarak, Morkaya'nın milletvekilliğinin iptal edilemeyeceğini savunan Koraltan, buna engel olamamıştır.

3.6.4. Milletvekili Seçim Kanunu Değişikliği ve 1948 Ara Seçimleri

Demokratlar, 21 Temmuz 1946'da yapılan genel seçimlerin ardından seçim yolsuzluklarını sürekli gündemde tutmuş, bir daha böyle bir seçim atmosferinin yaşanmaması için çeşitli çalışmalar yapmışlardı. Bu bağlamda Seçim Kanunu'nda değişiklik öngören bir tasarının hazırlanarak Mecliste tartışılmasına sebep olmuşlardı. Mecliste, Seçim Kanunu'nda değişikliklerin görüşüldüğü 2 Temmuz 1948 tarihli oturumda Refik Koraltan da söz almıştı.

Koraltan, konuşmasının başında demokrasinin kat ettiği mesafeleri gösteren çeşitli örnekler vermiş, sonrasında bunları seçim mekanizmasıyla ilişkilendirilmişti. Bu kapsamda, Teşkilât-ı Esasiye Kanunu'nun temeli olan hâkimiyetin millete dayandırılması hükmüyle halk idaresinin hukuki anlamını edindiğini, asırlar boyunca Türk milletinin kaderi üzerinde kendi keyif ve ihtiraslarını tatmin için çalışan saltanat kurumunun kaldırıldığını ve nihayet demokrasi ile idare edilen cumhuriyetin kurulduğunu açıklamıştı. Sıraladığı bu olaylarda Meclisin önemine işaret eden Refik Bey, hedeflenen seçim mekanizmasını şu sözlerle milletvekillerinin dikkatine sunmuştu:

“Türkiye B.M.M. ne zaman meseleler üzerinde milletin talih ve kaderine teveccüh ederse, ne zaman milletin hal ve istikbali mevzubahis olursa her türlü hissiyatın, beşeri düşüncelerin, kaygıların, hatta ve hatta ihtirasların üstüne çıkarak ancak ve ancak Türk Milletinin talih ve kaderine uyan kararlar almıştır. İşte arkadaşlar, bugün Yüksek Heyetin tetkikine arz edilen ve demokrasi ile idare edilen Cumhuriyetimizin temel taşı olan

⁴⁷⁶ A.e., s.92-100.

Anayasamızın emrine uygun olarak milletçe istenilen mutlak ve mutlak bir emniyetle idare edilen bir seçim mekanizması, bir seçim müessesesi kurulması için huzuruza bir tasarı getirilmiştir ve tetkikinize arz edilmiş bulunuyor.”⁴⁷⁷

Mevcut seçim kanununun, milletin iradesi olarak nitelediği demokrasinin emniyet içinde yürümesine imkân vermediğini açıklayan Refik Bey, bu kapsamda son iki yıl içinde yapılan seçimlerin milletin ruhunda ve milletin geleceğini oluşturan vatansever memleket çocuklarının kalbinde yol açtığı huzursuzlukların bilindiğini ifade etmiştir. Bu gelişmelerin üzerine hükümetin de nihayet Seçim Kanunu’nda mutlak emniyeti istemesini memnuniyetle karşılamış, bu projede iktidarla muhalefetin hemfikir ve mutabakat halinde bulduklarını belirtmiştir. Ancak İçişleri, Adalet ve Anayasa Komisyonları şüpheye yer vermeyecek bir seçim sistemi üzerinde dururken, neden bu konuda tereddüt edildiğini ve neden mutlak emniyeti sağlayacak bir formülden kaçınıldığını sormuştur.

Koraltan, konuşmasına devamla idari mekanizmanın seçim kurumundan uzaklaştırılmasının göstermelik olduğunu savunmuştur. Valiler, kaymakamlar ve diğer idare amirlerinin seçim kurumundan uzaklaştırıldığını kabul etmekle birlikte, mevcut kanuna göre zaten bu kişilerin önemli bir görev almadıklarını dile getirmiştir. Bu noktada, seçim mekanizmasında yer alan valilerin, sadece seçim sahalarının belirlenmesi konusunda görevli oldukları halde, 21 Temmuz 1946 seçimlerinde bu görevi aşarak, seçimin her işine karıştıklarını belirtmiş, en iyi kanunun bile kötü ellerde kötü bir uygulamaya yol açacağına işaret etmiştir. Konuşmasının bu bölümünde, seçim esnasında bulunduğu Hatay’da tanık olduğu, bazı idare amirlerinin baskılarına dair örnekler verme ihtiyacı duymuş, oldukça ağır ithamlarda bulunmuştur. Seçim günü Hatay’ın, jandarma, polis ve sınır askerlerinin istilasına uğradığını, sahildeki gambotların toplarının çıkarılması suretiyle tehdit havası yaratıldığını iddia etmiştir. Harbiya bucağına bağlı Bakdiaya köyünün demokratları seçmesi üzerine gelen jandarmaların işkence yaptıklarını, dövülenleri gözleriyle gördüklerini söylemiştir.⁴⁷⁸

⁴⁷⁷ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem:VIII, C.XII, 02.07.1948, s.610.

⁴⁷⁸ A.e., s.610-612.

Hatay'da tanık olduğu olayların etkisiyle seçimlerin belediyelerin elinden alınması gerektiğine vurgu yapmış, konuyla ilgili bir anekdot aktarmıştır.⁴⁷⁹ Buna göre seçim günü, Hatay'da bulunan Hünkâr Köşesi denilen yerdeki seçim komisyonundan, halkın birbirine girdiğine dair haber almaları üzerine derhal olay yerine gittiklerini söyleyen Refik Bey, belediyenin görevlendirdiği dört kişinin, polis komiserinin huzurunda oyları usulüne uygun olmayan bir yöntemle okuduğunu belirtmiş, gördüklerini şöyle açıklamıştır: “Reyleri toplamaya memur olan efendi zarfi alıyor, kendi kendine yırtıyor, okuyor ve okuduğunu en ufak ve okunmayacak parçalar haline gelinceye kadar yırtıyor, yanındaki sepete atıyor.” Bu duruma müdahale ettiğini belirten Refik Bey, orada bulunan komiserle aralarında geçen diyalogu şu sözlerle anlatmıştı:

“Şimdi burada bir vatandaşın cebinden parası aşırılsa, yahut da şurada bulunan kadınlardan birinin mukaddesatına tecavüz edilse, ne yaparsınız dedim. Tabii derhal müdahale ederim, dedi. O halde dedim, Milletın reyine, en mukaddes hakkına tecavüz ediliyor, niçin karışmıyorsunuz, dedim. Biz karışamayız, bitarafız dedi.”⁴⁸⁰

Refik Bey, oraya gelene kadar yırtılmış 110 oy pusulasının CHP'ye yazıldığını, müdahaleleri sonrasında orada buldukları süre içinde okunan 300 seçmenin ise Demokratlar lehine yazıldığını açıklamıştır. Bu gibi olayların bir daha yaşanmaması adına mutlak seçim emniyetinin sağlanması gerektiğine vurgu yapan Koraltan, seçim güvenliği adına valilerin seçim mekanizmasından uzaklaştırılmalarını yeterli görmemiştir. Çünkü mevcut kanuna göre, bu görevlerin zaten belediye heyetlerine ait olduğunu belirtmiştir. Bu kapsamda, memnunlukla kaydedilecek bir gelişme olarak belediye heyetinden dört üyenin kura ile seçilmesi usulüne değinmiştir. Ancak belediye teşkilatı ve genel meclisin siyasi iktidar veya siyasi partilerin emek ve gayretleriyle kurulmuş heyetler olduğuna dikkat çekmiştir. Bu endişesini dile getiren Refik Bey, nasıl bir seçim kurumu istediklerini şöyle açıklamıştır: “Biz istiyoruz ki, seçim müessesesi iktidarın veya herhangi bir kimsenin

⁴⁷⁹ Mevcut seçim sisteminde belediye reisi başkanlığında belediye üyelerinden seçilen dört kişinin, vilayetlerde ve kazalarda seçim kurullarında görev yapmaları kabul edilmiştir. Bkz.; A.e., s.611.

⁴⁸⁰ A.e., s.612.

tesiri ve nüfuzu altında kalmayacak, ona alet olmayacak, onların rızasına uymayacak emirleriyle hareket etmeyecek kabiliyet ve evsafa insanlar olsun.”⁴⁸¹

Seçim güvenliği konusunu parti meselesi olarak değerlendirmeye imkân kalmadığını belirten Koraltan, iç bünyede inkâr edilemeyecek bir “emniyet buhranı” olduğunu iddia etmiştir. Son iki yılda görev yapan hükümetlerin milletin ihtiyaçlarını karşılamak bir yana CHP üyelerini bile tatmin etmekten uzak olduğunu, bazı CHP’lilerin hakikatleri ifade etmekten çekinmediklerini, bu bağlamda seçimde mutlak emniyetin demokrasinin esası olduğunu belirttiklerini söylemiştir. Adalet Komisyonu Mazbata Muharriri’nin belirttiği gibi seçim müessesesinin en ufak etkiye tabi olmayan insanların elinde bulunmasının önemine işaret etmiştir.

Koraltan, oyların gizli olarak hücrede kullanılması ve sayımın açık yapılmasının ileri bir aşama olduğunu kabul etmekle birlikte meselenin böylece halledilmiş sayılamayacağını savunmuştur. Bu işleri yapacak heyetin iktidarın emrinde ve ondan işaret bekleyen bir zihniyette olması halinde meydana gelebilecek yolsuzluklara temasla ek olarak verilmesi gereken teminata değinmiştir. Bu teminatın, mesleki ve kanuni durumları itibariyle hiçbir yerden ve makamdan emir almak mevkiinde olmayan, bazı istisnalar hariç istibdat, meşrutiyet ve cumhuriyet devirlerinde övülecek örnekler veren adalet kurumu olduğunu açıklamıştır. İl ve ilçe merkezlerinde kurulacak seçim kurullarının idaresini, adli denetime bağlamanın, mutlak seçim emniyetinin sağlanması için tek tedbir olduğunda ısrar eden Koraltan, aksi halde halkın vicdanında yer eden şüphelerin giderilemeyeceğini ve seçim oyunları karşısında milletin hadiseler çıkarabileceğini söylemiştir.

Refik Bey, bazı arkadaşlarının adalet cihazının politika ile uğraşmasının mahzurlu olacağı söylemlerine katılmadığını belirtmiştir. Bu noktada verdiği Yüce Divan örneği ile bu mahkemede görev yapan hâkimlerin adi siyasetle suçlandırılmış kişileri yargılaması sebebiyle siyasetle meşgul olmalarının söz konusu olamayacağını, aynı durumun seçim sisteminin teminatı konusunda da geçerli olduğunu ifade etmiştir. Adaletin dağıtılmasında, vatandaşlar arasında oluşabilecek cezai, hukuki anlaşmazlıkların muhakemesinde görevlendirilmiş hâkimlerin bizzat adalet kurumu olan seçim kurumunda da görevlendirilmesi durumunda sağlam bir temel atılabileceğini ileri sürmüştür. Hâkimlerin kararlarından endişe edenlere

⁴⁸¹ A.e., s.612-613.

cevaben, Türk hâkimlerin vicdanının sesinden, adaletin gereğinden ve toplumun düzenini sağlamaktan ayrılmadıklarını, hele cumhuriyet devrinde dünya adalet kurumlarına örnek oluşturabilecek şerefli kararlara imza attıklarını, bu itibarla hâkimlerin zaafa düşeceklerinden şüphe edemeyeceklerini belirtmiştir.

Koraltan konuşmasının son bölümünde, seçim kurumlarının belediyelerin elinden alınması konusuna bir kez daha vurgu yapma gereği duymuştur. Bu meselenin çözülmesi için Demokrat Parti'nin huzura getirdiği tasarının kabul edilmesi gerektiğini belirtmiş, konuşmasını milletvekillerine uyarılarda bulunduğu şu açıklamalar ile tamamlamıştır:

“Arkadaşlar, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin büyük, tarihi günlerinden birini yaşıyoruz, parti hisleri üstüne çıkmaya mecburuz. Aksi hal Allah göstermesin hepimizin istediğimiz bir şekilde tecelli eder. Pusuda bekleyenler vardır, bu pusuda bekleyenler bu buhrandan istifade etmek isterler. Bu buhranı yaratmamak sizin elinizdedir. Aksi halde doğacak mesuliyete katlanmak ağır olur arkadaşlar. Allah bu Milleti ve Türkiye Büyük Millet Meclisinin şerefli varlığını böyle yanlış işlerden korusun. Aksi hal maazallah milleti uçuruma sürükler tekrar ediyorum millet ve tarih önünde en ağır mesuliyet Büyük Millet Meclisini teşkil eden heyetin yani bu hatalı yolda yürüyenlerin olacaktır.”⁴⁸²

Koraltan'ın seçim güvenliği konusunda yapmış olduğu bu konuşma bazı milletvekillerinin tepkilerine sebep olmuştur. CHP Bingöl milletvekili Feridun Fikri Düşünsel, Koraltan'ın yürüttüğü savunmada diktatörlük yönetimlerine göndermede bulunmasını ve uyarı içeren söylemler kullanmasını kabul edilemez bulmuştur. Diktatörlüğün tanımını yapan Düşünsel, Hitler ve Mussolini örneklerini vermiş, diktatörlüğün Meclisi tehditle başlayacağını savunmuştur.⁴⁸³

Tartışmaların uzaması üzerine seçim kanunu değişiklikleri görüşmeleri ertesi güne bırakılmıştır. 3 Temmuz 1948 tarihli oturumda, CHP Balıkesir milletvekili Süreyya Örguevren, birçok defa tanık olunduğu üzere Koraltan'a sataşmıştır. Koraltan'ın ünlü bir kahraman edasıyla konuşmasına eski zamanlardan beri alıştıklarını söyleyen Örguevren, tarih hocası gibi bilgiler vererek başladığı masum konuşmasında tavır değiştirerek, mazlum durumuna büründüğünü açıklamıştır.

⁴⁸² A.e., s.613-615.

⁴⁸³ A.e., s.627.

Seçim mezaliminden bahsettiği davanın bizzat şahidi rolünü üstlenmesinde bir mahzur ve mantıksızlık görmediğini belirtmiştir. Hâkimlerin siyasi suçlara olduğu üzere seçim suçlarına da bakabilecekleri dolayısıyla seçim mekanizmasında adli denetim unsurları olarak görev almaları gerektiği teklifine katılmayan Örgüevren, sınıf ve meslek arkadaşı olarak “biraz da çalışkan bir talebe” olduğunu belirttiği Koraltan’ın, bu hukuki değerlendirmesine şaşırıldığını söylemiştir.⁴⁸⁴

Örgüevren, seçimlerde özgürlük istediğine vurgu yapan Koraltan’ı, önceden özgürlüğe önem vermemekle de itham etmiştir. Buna gerekçe olarak şu örneği vermiştir:

“Trabzon’da valiyken, Maçka ilçesinden il genel meclisi üyeliğine seçtirmek istediği bir kadını, kanunun ve milletin yetkili ve haklı kıldığı insanların kabul etmediklerini kaymakamdan öğrenince, derhal onları yakalattırıp hapsedirdi. Adamlar süvari bölüğünün ahırında iki gün tutuklu kaldılar.”⁴⁸⁵

Mahmut Goloğlu, Örgüevren’in Koraltan’ı seçimlere müdahil olarak etkilemekle suçlamasını yersiz bir eleştiri olarak değerlendirmiştir. Bu kanaatini o yıllarda valilerin aynı zamanda CHP İl Başkanı olmalarına dayandırmıştır.⁴⁸⁶

CHP Kayseri milletvekili Sait Azmi Feyzioğlu, Koraltan’ın seçim güvenliği sağlanmazsa vahim durumlar meydana gelebilir anlamında tehditkâr bir dil kullandığını söylemiş, bu ifadesiyle memleketin çeşitli yerlerinde yaptıkları mitingleri ve Meclisteki nutukları mı kast ettiğini sormuştur. Bu soruya karşılık veren Refik Bey şöyle demiştir: “Onları temin etmezseniz, memlekette ciddi bir emniyet buhranı vardır, pusuda bekleyenler vardır, memleketin selâmetini ve huzurunu bozmak için pusuda bekleyenler vardır, bunlara dikkat ediniz.”⁴⁸⁷

CHP Tekirdağ milletvekili Faik Öztrak, Koraltan’ın ithamlarında, demagojiden propagandaya, tahrikten tehdide kadar her şeyi gördüklerini öne sürmüştür. Onların kendilerine her şeyi söylediklerini belirten Öztrak, cevap verdiklerinde bunun şahsi olarak değerlendirilmesine tepki göstermiş, araya giren

⁴⁸⁴ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem:VIII, C.XII, 03.07.1948, s.636-640.

⁴⁸⁵ A.e., s.640-641.

⁴⁸⁶ Goloğlu, a.g.e., s.301.

⁴⁸⁷ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem:VIII, C.XII, 03.07.1948, s.641-647.

Koraltan, fikirlere verilen cevapları hürmetle dinleyeceklerini ifade etmiştir. Öztrak, Koraltan'ın şimdi muhalif bir milletvekili sıfatıyla yaptığı konuşmalar ile önceden tek partinin önemli mevkilerinde bulunmuş biri olarak yaptığı konuşmalarına göz gezdirilmesini istemiş, söylediklerini tamamıyla inkâr ettiğini savunmuştur. Meclisin ve parti grubunun zabıtlarının incelenmesi halinde, daima hükümeti ve partiyi savunan sözler sarf eden Koraltan'ın nutuklarının, ciltler oluşturacağını söylemiştir. 21 Temmuz seçiminde yaşanan kötülöklere değinen Koraltan'a cevaben, bahsedilenlerin yüzde beşi olsa bugün muhalif arkadaşlarının orada olamayacaklarını belirtmiştir. Refik Bey'in konuşmalarında tehdit havası gördüğünü söyleyen Öztrak, bunlardan korkmayacaklarını açıklamıştır.⁴⁸⁸

CHP Erzincan milletvekili Behçet Kemal Çağlar da Koraltan'ı eleştirenler arasında yer almıştı. Çağlar, Koraltan hakkında öncelikle şu açıklamayı yapmıştı:

“Refik Koraltan ağabeyimizin millet adına havar imiş gibi meydan okumasına ne kızıyorsunuz? Bu, onun ezeli tabiatıdır. Hikmet Bayur'un yavaş ve keskin tenkitlerine karşı “aziz Saraçoğlu” diye bar bar bağıırken de hep millet namına konuştuğunu iddia ederdi. “Hakkın var ağabey” diye sırtını sıvazlamak, onu yatıştırmaya kâfidir.”⁴⁸⁹

Çağlar, Koraltan'ın bazı eski arkadaşlarıyla birlikte yıllarca, Halk Partisi'nin yetkili ağızları olarak şef sistemini övdüklerini, etkili telkinlerinde bulduklarını belirtmiş, o zamanlarda da samimi olduklarını iddia ettiklerini açıklamıştır. Onlar 25 sene sonra gafletlerinden ayıldıklarına göre kendilerinin beş altı yıllık gecikmelerini niçin yadırgadıklarını sormuştur. Zaten böyle bir durum da olmadığını, geçen zamanda uyanık Türk milletinin hayatını devam ettirmek adına gereken gelişmeleri sağladığını ifade etmiştir. Koraltan'a seslenen Çağlar, CHP içinde şef zihniyeti görüldüğünde buna itiraz eden coşkulu kimseler olduğunu belirtmiş, hâlbuki DP'de kurucu tahakkümünü eleştirenlerin hıyanetle damgalanarak aforoz edildiklerini söylemiştir. Tasarının 14.maddesinin idareyi ve adliyeyi işe karıştırmamak bakımından isabetli olduğunu dile getiren Çağlar, bu bağlamda Koraltan'ın seçim mekanizmasının adli denetime tabi olması görüşüne de katılmamıştı. Ancak, belediye

⁴⁸⁸ A.e., s.652-654.

⁴⁸⁹ A.e., s.677.

başkanının seçim kurulu içinde başkan olarak yer almaması konusunda hemfikir olmuşlardı.⁴⁹⁰

Tartışmaların uzaması üzerine 5 Temmuz'a ertelenen kanun tasarısı bir süre görüşülmüş, Geçici Komisyona havale edilen 14. ve 15. maddelerin henüz gelmemesi sebebiyle görüşme yeniden ertelenmiştir.⁴⁹¹

Günler süren görüşmelerin ardından 9 Temmuz 1948'de, Milletvekili Seçim Kanunu'nun bazı maddelerinde değişiklik öngören tasarı kabul edilmiştir. Buna göre tasarının ilk halinde yer alan seçim kurullarında görev yapacak belediye meclis üyelerinden dördünün kura usulüyle belirlenmesi yöntemi değiştirilmiştir. Koraltan, kura yönteminin ileri bir aşama olmakla birlikte belediyenin seçim sisteminden uzaklaştırılması konusunda ısrar etmişti. Ancak, son düzenleme ile seçim kurullarının yedi kişiden oluşturulması,⁴⁹² bu üyeler arasında belediye başkanı ile birer belediye meclisi ve ilçe genel meclisi üyesinin de yer alması kabul edilmişti.⁴⁹³

Refik Koraltan, tasarının görüşülmesi esnasında yaptığı konuşmalarda seçim sisteminin demokrasinin başlangıç noktası olduğuna işaret etmiş, halkın iradesinin tecelli edebilmesi için seçim güvenliğinin sağlanması konusuna hassasiyet gösterilmesini istemiştir. Bu bağlamda gizli oy, açık sayım yönteminin desteklenmesini memnuniyetle karşılamış, ancak yeterli bulmamıştır. Belediyelerin seçim mekanizmasının dışına çıkarılması ve hâkimlerin adli denetim unsurları olarak sisteme katılması konusundaki gayretleri sonuç vermemiştir. Bununla birlikte, ara vermeden çalışmalarını sürdüren Koraltan ve Demokratlar, nispi temsil yöntemi hariç olmak üzere arzuladıkları seçim sistemine, 1950 genel seçimleri öncesinde kavuşmuşlardır.

Seçim Kanunu'nun kabulü sonrası toplanan DP İdare Kurulu, 17 Ekim 1948 ara seçimlerine katılmama kararı almıştır. Koraltan'ın da kanunun görüşülmesi esnasında ısrarla dile getirdiği adli teminat sağlanmadığı gerekçesi ile alınan bu karar

⁴⁹⁰ A.e., s.677-678., Goloğlu, a.g.e., s.301.

⁴⁹¹ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem:VIII, C.XII, 05.07.1948, s.752.

⁴⁹² Gizli oyla içlerinden birinin başkanlığa seçileceği seçim kurulunda, şu yedi üyenin yer alması kabul edilmiştir: A) Mahallin belediye başkanı, B) O ilçe belediye meclis üyeleri arasından kura ile ayrılacak bir, C) O ilçe genel meclis üyeleri arasından kura ile ayrılacak bir, D) O ilçe mahalle muhtarları arasından kura ile ayrılacak bir, E) Varsa meslek teşekküllerinin yönetim kurulları üyeleri arasından kura ile yapılacak bir, F) O ilçe merkezinde teşkilatı bulunan ve seçime katılacak olan siyasi partilerin kura ile ayrılacak ikisinden her birinin tayin edeceği birer üye. Bkz.; T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem:VIII, C.XII, 09.07.1948, s.1097-1098.

⁴⁹³ A.y.

neticesinde, yurt genelinde yapılan mitinglerde halkın seçimlere katılmayarak, boykot etmesi istenmiştir.⁴⁹⁴

Bu kapsamda, 15 Ekim 1948'de DP'nin ağır topları Aydın'da miting düzenlemiştir. Cumhuriyet gazetesi adına mitingi Metin Toker de takip etmiş, miting sonrası Demokratların kendisiyle görüşme isteği üzerine yanlarına gitmiştir. Orada, kendisini engisizyon mahkemesinde hissettiğini belirten Toker, miting notlarına ilişkin yazısının mercek altına alınmak istendiğini ileri sürmüştür. Buna yanaşmaması üzerine Koraltan'ın şu yaklaşımı gösterdiğini aktarmıştır:

“Refik Koraltan babacan bir tavırla bazen miting havalarından heyecanlandıklarını, o havaya kapıldıklarını, söylenmesi gerekenleri unutabilecekleri gibi söylenmemesi lâzım gelenleri de söyleyebildiklerini, onun için “dost gazeteciler”den böyle bir ricada bulduklarını bildirdi. “Hepimiz aynı davanın peşinde değil miyiz?” dedi.”⁴⁹⁵

Menderes, Koraltan'ın sözleri üzerine Toker'den aldığı kopyayı yüksek sesle okumuştur. Okuma sonrası tenkitler ve talepler yükselmiş, Koraltan, Menderes ve Bayar konuşmalarının büyük ölçüde değiştirilmesini istemişlerdir. Bununla birlikte görevinin konuşmayı aynen aksettirmek olduğunu ileri süren Toker, teklifleri reddetmiştir. Toker'e geri adım attırmaya çalışan Menderes, gazeteyle konuşacağını söyleyerek gözdağı vermek istemiş, yanındakiler de başlarını sallayarak onu onaylamışlardır. Muhabirlerine güvendiklerini açıklayan Cumhuriyet başyazarı ve yöneticisi Nadir Nadi, gazeteye yapılan baskılara göğüs germiştir. Toker, bu olay üzerine isabetli olarak şu öngöründe bulunmuştur:

“Hocam, dedim, vallahi korkuyorum, bunlar ötekileri aratacaklar. Halbuki biz demokrasiyi DP'den bekliyoruz.”⁴⁹⁶

⁴⁹⁴ Murat Karataş, “Cumhuriyet Halk Partisi'nin Siyasal İktidar Anlayışı (1946-1950)”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, C.VII, Sayı:29, 2014, s.513.

⁴⁹⁵ **Milliyet**, 04.09.1983, s.10., Metin Toker, aynı olayla ilgili olarak Koraltan'ın araya girişini şöyle anlatmıştır: “Adnan Bey dedim, siz bunları mitingde söylemediniz mi? Onun yerine Koraltan cevap verdi: “Biz orada basit bir kalabalığa sesleniyoruz ve onların hoşlanacakları şekilde konuşuyoruz. Halbuki sözlerimizi gazetelerde herkes okuyor.” Bkz.; Güneri Civaoglu, “Propaganda memuru değil gazeteciyim”, **Milliyet**, 17.07.2003, s.14.

⁴⁹⁶ “Metin Toker'in not defterinden”, **Milliyet**, 04.09.1983, s.10.

Neticede DP ve MP'nin katılmadığı ara seçimlerde CHP 13 ilde seçimi kazanmıştı.⁴⁹⁷ Bununla birlikte halkın ara seçimlere rağbet göstermediği, DP'nin başını çektiği politik duruşun halk tarafından destek gördüğü anlaşılmıştı. Demokratların tepki gösterdiği Toker, ara seçimleri, “Aydında sokaklar o kadar tenha idi ki seçim değil sayım yapıldığını sanırdınız” başlığıyla duyurmuştu.⁴⁹⁸ Adli teminat bulunmadığı sebebiyle ara seçimlere katılmayacaklarını açıklayan Demokratlar, halktan teveccüh görmekle birlikte Aydın mitingi sonrası yaşananlar özelinde basın özgürlüğü konusunda geleceğe dair iyi bir izlenim bırakmamışlardı.

3.6.5. Basın ve Yayın Kanunu: Başbakan Yardımcısı Nihat Erim’le Tartışması

TBMM’de, 24 Mayıs 1949’da görüşülen Basın ve Yayın Genel Müdürlüğü Kuruluş ve Görevlerine dair 4475 Sayılı Kanun’un, 23.maddesi Refik Bey’in de katıldığı tartışmalara yol açmıştır. Bu madde ile en az on il merkezinde teşkilat kurmuş veya Mecliste en az üç kişilik grubu bulunan her siyasi partiye genel seçimlerde programlarını açıklamak için son on beş günden başlayıp son iki güne kadar devlet radyolarında parasız konuşma zamanı ayrılmıştır. Bu kapsamda 15 dakikalık dört konuşma metninin iki gün önce müdürlüğe verilmesi, ayrıca suç unsuru bulunup bulunmadığını incelemek üzere konuşma metinlerinin Cumhuriyet Savcılığına gönderilmesi istenmiştir. Demokratlar sansür anlamına geldiğini iddia ettikleri bu maddenin antidemokratik olduğunu ileri sürerek karşı çıkmışlardır.⁴⁹⁹

Konuyla ilgili olarak söz alan Koraltan, konuşmasına üç buçuk yıldır siyasi bünyede ilerleme olduğunu, ifade edilen anayasa hükümlerinin fiili hayatta da yer almasının milletçe arzulandığını, hükümetin bu alanda daha verimli çalışmalar yapması gerektiğini belirterek başlamıştır. Hükümetin, demokrasinin en önde gelen kayıtlarına zarar verecek böyle hükümler getirmesinin söz ile uygulama arasında tezat oluşturduğunu savunmuştur. İktidarın Halk Partisi’nin elinde olduğunu söyleyen Refik Bey, gelecekte başka bir siyasi partinin iktidara gelerek bu sorumluluğu üstlenebileceğine dikkat çekerek, iktidarı uyarmıştır. İktidara gelen partilerin kendi ilkelerini uyguladığını açıklamış, hükümetlerin programları

⁴⁹⁷ Karataş, a.g.e., s.513.

⁴⁹⁸ “Metin Toker’in not defterinden”, *Milliyet*, 04.09.1983, s.10.

⁴⁹⁹ *T.B.M.M. Tutanak Dergisi*, Dönem:VIII, C.XIX, 24.05.1949, s.654.

çerçevesinde görüşlerini istedikleri kadar radyoda yayınladıklarını belirtmiştir. Bu bağlamda, kanunun 23.maddesinin iktidarda bulunmayan partiler için demokrasi esaslarına aykırı bir sınırlamaya yol açtığını iddia etmiştir. Ayrıca bu durumun, Anayasa'nın, vatandaş hak ve hürriyetlerine ilişkin düşünme, söyleme ve yazma gibi hürriyet kavramlarına da aykırı olduğunu söylemiştir.

Seçim zamanlarıyla sınırlı olmak üzere sıkı kayıtlara bağlanmış 15 dakikalık konuşmaların samimiyetsiz olduğunu belirten Koraltan, bu durumun çoğunluğa dayanan hükümetin, kendi bakış açısını dikte ettirmesi anlamına geldiğini ileri sürmüştür. Konuşmasını, konuyu azınlık partilerinin yayılması bakımından değerlendiren şu sözlerle sürdürmüştür:

“Diğer partiler, yani ekalliyet partileri zannedilen partilerin kanaatleri ve fikirleri ki, bunlar, umumi efkârın hemen büyük çoğunluğu ile kabul edilmiştir, yayılma sahasından uzak kalır ve bugüne kadar vaziyet böyle devam edegelmiştir. Bu itibarla Anayasa hükmüne tamamen aykırı olan ve tamamen antidemokratik mahiyette bulunan bu hükmün bu kanunda yer almasını şiddetle reddediyoruz.”⁵⁰⁰

Hükümet adına eleştirilere karşılık veren CHP Kocaeli milletvekili Başbakan Yardımcısı Nihat Erim, 23. madde hazırlanırken İngiltere'nin örnek alındığını açıklamıştır. Demokrasinin gerektirdiği en ileri hükümleri koyduklarını iddia etmiş, buna karşın antidemokratik damgasıyla karşılaşmalarına sitem etmiştir. Koraltan'ın konuşmasında geçen, azınlık partileri görüşlerinin halkın çoğunluğu tarafından kabul edildiği yorumunu imalı bulan Erim, azınlığı ve çoğunluğu tespit etmek için seçim esasının uygulandığını söylemiştir. Ayrıca Koraltan'ın, birçok vesile ile dile getirdiği seçim kanunu konusunda, istediği değişiklikleri Meclisin huzurunda açıkça söylemesini istemiştir. Koraltan'ın, Demokratların çoğunluğa hitap ettiği şeklindeki söylemlerine içerlemiş olan Erim, bir süre sonra yapılacak olacak milletvekilliği ara seçimlerinde, kimin çoğunluk kimin azınlık olduğunun ortaya çıkacağını, seçim sonucuna göre bu iddiayı kabul edeceklerini açıklamıştır.

Erim'den sonra yeniden söz alan Koraltan, kürsü hürriyetine dayanılarak yapılan yerinde eleştirilerin, genç profesör tarafından yüksek sesle ve yumruk

⁵⁰⁰ A.e., s.656.

sıkılarak cevaplandırıldığını söylemiştir. Erim'in üslubundan rahatsız olduğu anlaşılan Koraltan, kendisine şu tavsiyede bulunmuştur:

“Ben kendilerinden rica ederim; siyasi hayat hakiki hayat gibi güvenilecek şeylerden değildir; fani hayattır. Birgün dönüp dolaşıp kendi kürsüsüne döndükleri zaman talebesinin karşısında, falan zamanda fikir hürriyeti, kürsü hürriyeti ve tenkit hürriyetlerine karşı sert tavırlar alması yüzünden kendi talebeleri karşısında zayıf bir mevkie düşmemelerini, bilhassa kendilerine tavsiye ve temenni ederim.”⁵⁰¹

Başbakan Yardımcısı Erim'in Meclisteki çoğunluğa dayandığını ve alkışlandığını belirten Refik Bey, 23.madde ile Anayasa'nın güvence altına aldığı vatandaş ve yayma hürriyetinin örtüşmediğini açıklamıştır. Erim'in dili aksini söylese de vicdanen aynı görüşte olduklarını belirtmiştir. Muhalefet konumunda olan siyasi partilerin sözlerini sansür etmek üzere konuşma metinlerinin savcıya gönderilmesini değerlendiren Refik Bey, buna gerek duyan Erim zihniyetini ve bu maddenin taşıdığı anlamı halka arz etmiş bulduklarını söylemiş, iktidar metinlerinin neden yargıya taşınmadığını şöyle sorgulamıştır: “Kendi partilerinin radyo ile neşrolunan ve yukarıda arzettiğim elemanları vasıtasıyla umumi efkâra duyurulmak istenilen fikirleri savcıya bir defa göndermek lüzumunu duymuşlar mıdır?”⁵⁰²

Dünyanın her yerindeki çoğunluk partilerinin zamanla halkın güvenini kaybettiğine değinen Koraltan, sosyal veya siyasi bir meselenin halk tarafından benimsenmesi halinde çoğunluk partisinin gerçek vaziyeti anlayacağını ve o zaman milletin hakemliğine başvuracağını belirtmiştir. Başbakan Yardımcısı Erim'in bu durumda olduğunu iddia etmiştir. Demokrat Parti olarak halkın vereceği kararı hürmetle karşılayacaklarını, bundan başka bir şey istemediklerini açıklayan Koraltan, Erim'in ifade ettiği üzere millet hakemliği zamanının geldiğini, bu yolun genel seçim olduğunu söylemiştir. Millet iradesinin kayıtsız şartsız işlemesi ve milli iktidarın kurulabilmesi için vatandaşın kalbinde en ufak şüpheye yer verilmemesi gerektiğini belirten Koraltan, hiçbir hileye ve endişeye mahal vermeyecek bir seçim kanunu ile milletin hakemliğine gidilmesini istemiştir. Seçim Kanunu konusunda Erim'in

⁵⁰¹ A.e., s.658-660.

⁵⁰² A.e., s.660-661.

ifadelerini yersiz bulmuş, zaten Demokrat Parti'nin üç buçuk yıldır nasıl bir seçim kanunu istediğini açıkça dile getirdiğini söylemiştir. Konuşmasını, Ziya Paşa'nın, insanların vaat ettiklerinin değil icraatlarının önemli olduğunu belirten şu sözleriyle tamamlamıştır: “Ayînesi iştir kişinin lafa bakılmaz; Şahsın görünür rütbe-i aklı eserinde... Eser istiyoruz, eser.”⁵⁰³

Koraltan'ın, Erim'i tahrik eden bu sözleri, ikili arasındaki söz düellosunun devam etmesine yol açmıştı. Tekrar söz alan Nihat Erim, Koraltan'ın çok faydalı bir konuşma yaptığını belirtmiş, bütün vatandaşların hükümetin hangi zihniyetle karşı karşıya olduğunu anlamaları bakımından bundan daha güzel bir fırsat olamayacağını söylemiş, konuşmasını onu hedef alan şu sözlerle sürdürmüştü:

“Sayın Koraltan ve ekseri muhalifler adet edindiler, ilgili olsun olmasın, İktidar Partisinden bahsederken; şahsı ele alıp kâh tenkitler, kâh iltifatkâr sözler ibzal ediyorlar. Arada tezyifkâr sözler de söylüyorlar... Bendeniz mütevazi bir arkadaşınızım. Ne kimsenin takdirine ihtiyacım vardır ne de kimsenin kritiğinden, tezyifinden zerre kadar müteessir olarak yolunu değiştirecek bir arkadaşınızım. Siyasi hayatta Cumhuriyet Halk Partisi içinde başladım ve hala oradayım. Aynı suali sayın Koraltan'a sormayacağım.”⁵⁰⁴

Görüşmelerin sonunda yapılan oylamada, Koraltan'ın da desteklediği maddenin komisyona iade edilmesi hakkındaki önerge reddedilmiştir. Buna karşın olduğu haliyle oya sunulan madde kabul edilmiştir.⁵⁰⁵

Partilerin, seçim öncesi radyoda yayınlanacak konuşma metinlerinin, önceden yargı denetimine tabi tutulmasını Anayasa hükümleri ve demokrasi bakımından sakıncalı bulan Koraltan, bunu iktidar kanadının söz ve uygulamaları arasındaki farklılığa kanıt olarak sunmuş, eleştirilerine karşılık veren Nihat Erim'i doğrudan hedef almıştır. Şahsını hedef alan suçlamalardan oldukça etkilenmiş görünen Erim, 23.maddenin diğer demokratik memleketlerde uygulanan usullerden uyarlandığını açıklayarak kendisini savunmaya çalışmıştır.

⁵⁰³ A.e., s.661-662.

⁵⁰⁴ A.e., s.662-663.

⁵⁰⁵ A.e., s.663-664.

3.6.6. Milletvekili Seçim Kanunu Tasarısı (Şubat 1950)

Demokrat Parti kurulduğu andan itibaren gündemi meşgul eden Seçim Kanunu, aradan geçen dört yılın ardından 1950 genel seçimleri öncesinde de temel tartışma konularından biri olmuştur. Bu kapsamda seçimlere üç ay kala Mecliste görüşülen tasarıda seçim güvenliği konusu ön planda yer almış, Yüksek Seçim Mahkemesi oluşturulması ve seçim sürecinin yargı denetimine açılması görüş ayrılıklarına yol açmıştır.

9 Şubat 1950’de yapılan görüşmelerde Başbakan Yardımcısı Nihat Erim’in ardından söz alan Refik Koraltan, tasarının bazı maddeleri hakkında eleştirilerde bulunmuştur. Memleket çapında karşılaşılan hayati meselelerde, milletin menfaatine uyan esaslar üzerinde her türlü tartışmaların dışına çıkarak birleştiklerini ve böylece milletin geleceğini kurtaran sonuçlar aldıklarını söylemiştir. Bu giriş sözlerinin ardından, hükümet adına konuşan Nihat Erim’in, Meclise sunulan tasarıda savunulan prensiplerden farklı olarak Yüksek Seçim Mahkemesine yer vermek istemeyen açıklamalar yaptığını öne sürmüştür. Bu kapsamda seçim sonuçlarına ilişkin itirazların, Yüksek Seçim Mahkemesince incelenmesini düzenleyen hükümet tasarısındaki 112. ve 117. maddeleri okuyan Koraltan, Erim’in şimdiki beyanının farklı olduğunu ortaya koymak istemiştir.⁵⁰⁶

DP’nin, Yüksek Seçim Mahkemesine ilişkin bu maddelere büyük önem verdiğini açıklayan Koraltan, sadece partililerin değil bütün memleketin bu maddenin önemini takdir ettiğini söylemiş, konuşmasını seçimlerin adli denetime açılmasına vurgu yaptığı şu sözlerle sürdürmüştür:

“Adli teminat esasının kabul olunduğu ileri sürülen bir Seçim Kanununda Yüksek Seçim Mahkemesine yer verilmemesi büyük bir eksiklik teşkil edecek ve memlekette hüküm süren siyasi buhranın devam edip gitmesine sebep olacaktır. Yurdumuzda karşılıklı olarak itimat havasının tam manasıyla teessüsünü ve önümüzdeki seçimlerde milletimizin bütün dünya karşısına açık alınla çıkmasını istihsal etmek için konuşulan maddenin alacağı şekle

⁵⁰⁶ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem:VIII, C.XXIV, 09.02.1950, s.349., Goloğlu, a.g.e., s.379-380.

sıkıca bağı olduğunu arz etmek isterim. Önümüzdeki seçimlerin ise hür ve mesut bir Türkiye'nin temellerinin atılmasında ne kadar büyük tesiri olacağı aşîkârdır.”⁵⁰⁷

CHP'nin ve DP'nin bu büyük sınavı başarıyla geçirmek ve hür bir vatan yaratmak için işbirliği yapmaları gerektiğine işaret eden Koraltan, Yüksek Seçim Mahkemesinin kurulmasını engelleme girişimlerinin bir esasa dayanmadığını öne sürmüştür. Bu mahkemenin Anayasa'ya aykırı olduğu, kuvvetler prensibiyle örtüşmediği şeklindeki itirazların haksız olduğunu öne sürmüştür. Bu bağlamda demokrat memleketlerde, bütün seçim işlemlerinin nihai ve kesin karar yetkisinin bu mahkemelere ait olduğunu, seçim itirazları ve şikâyetlerinin parlamentolarda görüşülmediğini söylemiştir. Durum böyle iken hükümetin kendi teklifini encümende layıkıyla savunamadığını ileri sürmüş, Yüksek Seçim Mahkemesinin seçim kurulu haline getirilerek yetkilerinin esaslı bir şekilde sınırlandırılmasını üzüntüyle karşıladıklarını açıklamıştır. Konuşmasını, bu konuda hala bir umut olduğunu belirten şu sözlerle tamamlamıştır:

“Teminatlı bir Seçim Kanununu Türk milletine bağışlamak için her iki parti saflarında harcanılan emeklere bakarak bu hususta bir ileri adım daha atılacağını hala ümit etmekteyiz ve umumi efkâra büyük bir ferahlık verilmiş olmasından ve milletimizin bu başarıları tarih boyunca daima minnetle, hürmetle, sevgi ile bağına basacağına inanıyoruz, son karar daima ilk olarak arzettiğim gibi milli, tarihi, hayati meselelerle karşılaştığı zaman en ileri kararı almasını ve yüksek tarihine bu şerefli sahifeleri yazmasını bilen yüksek heyetinizindir.”⁵⁰⁸

Koraltan'ın bu sözlerinin ardından tasarının görüşülmesine ertesi gün devam edilmek üzere son verilmiştir. 10 Şubat'ta yapılan oturumda, hükümet adına söz alan Başbakan Yardımcısı Nihat Erim, Koraltan'ın kendisine yönelik yaptığı eleştirilere cevap vermiştir. Koraltan'ın, hükümet tasarısındaki 117. maddeye işaret ederek, “kesin karar verir” kelimelerinin komisyon tasarısından kaldırıldığı söyleminin gerçeği yansıtmadığını, bu maddelerin 123. maddede yer aldığını açıklamıştır.

⁵⁰⁷ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: VIII, C.XXIV, 09.02.1950, s.350.

⁵⁰⁸ A.y.

Yüksek Seçim Kuruluna, milletvekili tutanaklarına onay veya iptal kararı verme yetkisinin hükümet tasarısında da yer verilmediğini söyleyen Erim, bu yetkinin doğrudan TBMM'ye ait olduğunu ifade etmiştir. Demokrat Parti adına dile getirilmiş temennileri karşıladıklarını belirtmiş, hükümetin seçimi yalnız kendi emniyeti için değil bütün muhalefetin emniyetini düşünerek sağlamaya çalıştığını savunmuştur. Erim, Demokrat Parti adına konuşan Koraltan'ın ifadelerinde samimi ise, kendilerinin de yapılan teklifleri geniş yürekle benimsediklerini ispat etmeye her zaman hazır olduklarını belirterek sözlerini sonlandırmıştır.⁵⁰⁹

Yeni Seçim Kanunu'na göre seçim bölgesinde çoğunluğu alan parti listesinin seçimi kazanması kabul edilmişti. Nispi temsil sistemini savunan Demokrat milletvekilleri azınlıkta kalanların bir milletvekili bile çıkarmasına olanak tanımayan bu duruma itiraz etmişlerdi. Ancak nispi temsilin daha fazla muhalif milletvekilini Meclise taşıyacağını öngören CHP'liler bu itirazları dikkate almayarak çoğunluk sistemini korumuşlardı. Bu ısrarları 14 Mayıs 1950 seçimlerinde kendi aleyhlerine işlemişti.⁵¹⁰

5545 Sayılı Milletvekilleri Seçim Kanunu günler süren görüşmelerin ardından 16 Şubat 1950'de kabul edilmişti. Seçimlerin çoğunluk usulüne göre gizli oy, açık sayım yöntemiyle gerçekleştirilmesi karara bağlanmıştı. Yeni kanun ile Demokrat Partililerin dört yıldır sürekli gündemde tuttukları talepler nihayet büyük oranda karşılanmış, seçim güvenliği konusunda önemli adımlar atılmıştı. Bu kanun ile seçim güvenliği yönetimi ve denetimi yeni kurallara bağlanmış, seçim sürecinde adli denetim esası kabul edilmiş, seçim işlerinin seçim kurullarınca yürütüleceği ve bu işlerin yargıç gözetim ve denetimine tabi tutulacağı açıklanmış, Ankara'da görev yapmak üzere Yüksek Seçim Kurulu oluşturulması kabul edilmişti.⁵¹¹

Tasarıda yer alan merkezde yüksek mahkeme oluşturulması, geçici komisyonda görüşülürken değişikliğe uğramış, DP'nin de desteğiyle kurula dönüştürülmüştü. Millet Partili 11 milletvekili hariç 342 oyla kabul edilen kanuna CHP ile birlikte DP'liler de kabul oyu kullanmıştır. Böylece seçimlere kısa bir süre kala demokratik bir seçim yasası iktidar ve ana muhalefetin işbirliği ile

⁵⁰⁹ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem:VIII, C.XXIV, 10.02.1950, s.367

⁵¹⁰ Başar, *Yine Hayal Âleminde Uçuyorum*, s.179.

⁵¹¹ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem:VIII, C.XXIV, 16.02.1950, s. 667-709.

gerçekleştirilmişti.⁵¹² Bununla birlikte Koraltan'ın, kurulması konusunda ısrarcı olduğu Yüksek Seçim Mahkemesi ile milletvekillerinin onay ve iptal işlerinin Meclisin yetkisinden çıkarılması hususları kanunda yer almamıştı

3.7. Bütçelere İlişkin Görüşleri

3.7.1. 1948 İçişleri Bakanlığı Bütçesi

Refik Koraltan, İçişleri Bakanlığının 1948 yılı bütçesi görüşmelerinde söz alarak oldukça uzun bir konuşma yapmış, bütçeden çok demokrasi söylemleri üzerinde durmuştur. Konuşmasına, bir devletin hukuki varlığının iki sebebini açıklayan şu sözlerle başlamıştır:

“1)Cemiyeti teşkil eden fertler arasındaki ihtilafları hak ve adalet ölçüleriyle halletmek; yani adalet tevzi etmek.

2)Cemiyetin varlığını, yani tam manasiyle istiklâlini ve cemiyetin uzuvları olan fertlerin hayatlarını korumak, yani içte nizam ve asayişi temin etmek.”⁵¹³

Bu iki hedefi gerçekleştiremeyen toplumların devlet haline gelemeyeceğini vurgulayan Koraltan, bütçe görüşmelerinin hükümete verilmiş görev ve yetkilerin gözden geçirilmesi, hükümetin kanunlar dâhilinde hareket edip etmediğinin denetlenmesi adına önemine işaret etmiştir.⁵¹⁴

Devletin varlık sebeplerinden olan iç düzen ve güvenliği sağlamakla yükümlü İçişleri Bakanlığı'nın, devletin varlığını korumak bakımından büyük bir görev üstlendiğini belirten Refik Bey, güvenliğin sağlanmasında ilk önce dikkate alınması gereken prensibin demokrasi gereklerinin korunması olduğunu söylemiştir. Bütün seçimlerin kontrol ve idaresini üstlenen bu bakanlığın, demokratik idareye uygunluğunun değerlendirilmesi gerektiğini ifade etmiş, bu bağlamda eleştirilerini şöyle sıralamıştır:

⁵¹² Turan, **Türk Devrim Tarihi IV (Birinci Bölüm)**, s.270.

⁵¹³ **T.B.M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem:VIII, C.VIII, 28.12.1947, s.498.

⁵¹⁴ **T.B.M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem:VIII, C.VIII, 28.12.1947, s.498-499., **Ayın Tarihi**, 28.12.1947, (Çevrimiçi) <http://www.byegm.gov.tr/yayinlarimiz/ayintarihi/1947/aralik1947.htm>, 1 Temmuz 2013.

“Arkadaşlar, İçişleri Bakanlığının bugünkü bünyesini meydana getiren kanunun tatbikat ve idareye de şiddetle tesir icra etmiş ve bunun neticesinde bir taraftan demokratik tesisleri, antidemokratik bir murakabeye ve diğer taraftan da idarenin bazı uzuvlarının, zaman zaman, kanunların dışına çıkmasına yol açmış olan yanlış bir otorite anlayışına da müessir olmuştur. Bu hatalı anlayıştır ki; hususi idare bütçelerinin ve belediye başkanları seçiminin Bakanlığın tasdikine tabi tutulması gibi, hususi idarelerin başında valilerin bulunması, belediye Başkanlıklarıyla Valiliklerin aynı kimseler tarafından görülmesi gibi, bu teşekküllerin demokratik kuruluşlarını ta kökünden sarsan hükümlerin kanunlara girmesine sebep olmuş; bu hatalı anlayıştır ki, her çeşit seçimlerde jandarma çavuşundan, valilere kadar, idare memur ve amirlerinin zararlı, milli hâkimiyeti rencide eden müdahalelerine meydan vermiş, bilindiği ve görüldüğü üzere yer yer halkın siyasi hüviyet ve kanaatleri üzerinde müessir ve şiddetli tazyiklerin yapılmasına sebebiyet vermiştir.”⁵¹⁵

Otoritenin hatalı kullanıldığına işaret eden Refik Bey, devlet otoritesinin ancak düzen ve güvenlik ile adaletin yerine getirilmesi amacıyla kullanılması durumunda haklı olacağını belirtmiştir. Geçmişte, devlet otoritesinin hükümdarlar veya mümtaz zümreler tarafından kullanıldığını ancak bu otoriter istibdat idarelerinin yerini halk egemenliğine dayanan çağdaş devlet anlayışlarının aldığını açıklamıştır. Ancak halk egemenliğine dayalı devlet anlayışının karşısına da diktatörlüklerin otorite anlayışının çıktığını, bunun kanlı sonuçlarının birkaç yıl önce görüldüğünü söylemiştir.

Refik Bey, uzun süren bir tek parti sisteminden “pürüzsüz demokrasi” olarak nitelediği çok partili idare sistemine geçilmeye çalışılan son iki yılda karşılaşılan acı olayların, hala hatalı otorite anlayışını devam ettirdiğini öne sürmüştür. Bu kapsamda bazı valilerin kendilerini CHP valisi ilan ettiklerini, birçok yerde DP’lilerin dövüldüklerini ve komünist, yabancı parasıyla çalışan insanlar olarak hakaret ve iftiralara uğradıklarını açıklamıştır. Bütün idarecilerin, tek parti sisteminin zihniyet ve gerekleri içinde yetişmek suretiyle bu sistemin itiyatlarına kendilerini kaptırdıklarını iddia etmiştir. Vatandaşların hak ve hürriyetlerini sarsan bu müdahalelere yer olmadığına gösterilmesi gerektiğine değinmiş, bu yoldaki gecikmenin milletin arzu ve emellerini hiçe saymak anlamına geleceğini ifade etmiştir.

⁵¹⁵ A.e., s.499.

Tek parti ve tahakküm zihniyetinin ciddi bir buhran yarattığını belirten Refik Bey, kesin bir kararla el ele verilerek, bu zihniyetin tamamıyla değiştirilmesi gerektiğine vurgu yapmıştır. Böyle idarelerin gösterdiği birlik manzaralarının samimi olmadığını, bu manzaranın altında korku olduğunu iddia etmiş, asıl birliğin nasıl olması gerektiğini demokrasi bağlamında şöyle açıklamıştır: “Gerçek birlik; yalnız fikir, kanaat ve söz hürriyetiyle; esası, adalet olan bitaraf bir idare ile, hür seçimle, bir kelime ile “Hakiki demokrasi” yani, halk idaresinin, kayıtsız, şartsız işlemesiyle doğabilir.”⁵¹⁶

Koraltan, İçişleri Bakanlığı bütçesi konuşulurken, başta Seçim Kanunu olmak üzere bu bakanlığın uyguladığı Memurin Muhakemat Kanunu ve Polis Vazife ve Salâhiyeti Kanunu gibi bazı kanunların bir an önce demokrasiye uygun olmayan hükümlerden temizlenmesi gerektiğine işaret etmiştir. Bütçe rakamlarını da değerlendiren Refik Bey, İçişleri Bakanlığı teşkilatına ayrılan 20 milyon liraya ek olarak, Emniyet Genel Müdürlüğü’ne 32 milyon liralık bütçe ayrılmasını eleştirmiştir. Her yıl kabaran bir emniyet bütçesi ile karşılaştıklarını belirtmiş, Jandarma Genel Komutanlığı’na ayrılan 37 milyon liralık bütçenin de bu hesaba katılmasıyla konunun öneminin büsbütün ortaya çıktığını söylemiştir. İç güvenliğe ayrılan bütçenin bu rakamlara ulaşmasına tepki göstermiş, hükümeti şu sözlerle eleştirmiştir:

“Ne oluyoruz arkadaşlar? Hükümet, iç emniyet masraflarını, neden mütemadiyen arttırmaktadır? Artık medeni bir millete yaraşmayan zihniyeti, şüpheyi, vatandaşları tazip eden gizli takipleri bırakmalıyız.”⁵¹⁷

Vatandaşları üzen takiplerin sona erdirilmesini isteyen Refik Bey, konuyla ilgili bir anekdot aktarmıştır. Buna göre İstanbul’da bir vatandaşın siyasi sebepler yüzünden iki gizli polis tarafından takip edildiğini, kişi hakkında raporlar hazırlandığını, ancak takip edilen vatandaş aylarca önce öldüğü halde memurların rapor yazmaya devam ettiklerini anlatmıştır. Millettin varlığını, namus ve haysiyetini korumakla görevli olan emniyet teşkilatının, milleti birbirinden şüpheye düşüren ve gerçek birliği tehlikeye atacak bu korkunç zihniyetten arındırılmasını istemiştir.

⁵¹⁶ A.e., s.499-501.

⁵¹⁷ A.e., s.501.

Konuşmasını sürdüren Koraltan, memlekette bir özel idareler ve bunlara ait bütçe meselesi olduğunu ileri sürmüştür. Meşrutiyetin ilanından sonra yetki genişliğine dayanan ve bu sebeple bütçe haklarına sahip olan özel idarelerin zamanla geliştirilmeleri gerekirken, gittikçe artan bir merkezîyetçilik zihniyeti neticesinde bu prensipten uzaklaşarak, mevcut acıklı duruma getirildiklerini söylemiştir. Bütçelerin ihtiyaçlara göre ayarlanarak merkeze geldiğini, bakanlık heyetleri tarafından incelenen bütçelerin Bakanlar Kurulu kararıyla kesinleştiğini açıklayan Refik Bey, birçok emek ve gayretle yerel olarak düzenlenen bütçelerin birkaç uzmanın gelişi güzel incelemesine ve sonrasında bütçelerin valilerin mutlak yetkisine bırakılmasını eleştirmiştir.

Paraların parklar ve heykeller gibi gösterişli yerlere harcandığını belirten Koraltan, özel idarelerin sorumluluğunda olan hastanelerin ilaç parası dahi bulamadığını, sıhhi tesisler, elektrik ve temiz suyu gibi hayati işlerle ilgilenilemediğini söylemiş, bu bağlamda halkın mahalli ihtiyaçlarının karşılanamadığını savunmuştur. İstanbul gibi nüfusu milyonu bulan bir kentin su, yol ve temizlik ihtiyaçlarının yokluğuna karşın açık hava tiyatrosuna sahip olmasını bu duruma örnek olarak göstermiştir. Ayrıca hangi hizmetin mahalli hangisinin devlete ait olduğunun açık olmadığına temasla bu durumun hususi idareleri, merkezin müdahalelerine açık bıraktığını ileri sürmüştür.

Özel idarelerin, vilayet halkının işlerini demokratik esaslara uygun olarak, halkın idareye katılması için tesis edildiğini belirten Refik Bey, belediyelerde vali ile belediye başkanlığını birleştirme yolundan ayrılmak gerektiğini açıklamıştır. Hakiki demokrasi prensipleri içinde yürüme kararı alındığı devirde bu konuya dikkat edilmesini istemiş, özellikle İstanbul ve Ankara gibi şehirlerde halkın seçim hakkının daraltıldığını iddia etmiştir.⁵¹⁸ Böylece valilerin gereğinden fazla yetkiyle donatıldığı ve yerel yönetimlerin hükümet tarafından baskı altına alındığı kanaatini taşıdığını göstermiştir.

Koraltan, memlekette ve hükümetin her şubesinde bir teşkilat bolluğu olduğu gerekçesiyle umumi müfettişlerin kaldırılmasını memnuniyetle karşılayacaklarını açıklamıştır. Sorumlulukları ortadan kaldıran ve kırtasiye zihniyetini hâkim kılan teşkilat bolluğunun milyonlarca liralık ödeneğe mal olduğunu, bununla birlikte kamu

⁵¹⁸ A.e., s.501-502.

işlerinin hızlı ve sağlıklı yürümesini güçleştirdiğini savunmuştur. Bu sebeple hükümet teşkilatında bir inceleme yapılarak gereksiz kuruluşların ortadan kaldırılmasını istemiştir.

Memurin Muhakemat Kanunu'na da değinmiş, bu kanunun yolsuzluk yapanları adalete teslim etme yollarını tıkadığını, masum memurları ise aylarca şüphe altında bırakarak, adaletin sağlanmasına engel olduğunu belirtmiş, idari sistem yerine adli sistemin kabul edilmesine vurgu yapmıştır. Ayrıca İçişleri Bakanlığının, memlekette demokrasinin, vatandaş hak ve hürriyetlerinin, huzur ve güvenliğin koruyucusu olduğunu hatırlatmış, görevli amir ve memurların yalnız kanunlardan ve hizmet aşkından direktif almaları ve görevlerini medeni bir zihniyet içinde tarafsız olarak yerine getirmeleri gerektiğine işaret etmiştir. Bu noktada Meclisin devamlı desteğine ihtiyaç duyulduğunu söylemiş, konuşmasını memurların siyasetten uzaklaştırılması gerektiğine vurgu yapan şu sözlerle tamamlamıştır:

“Millet Meclisine, bizlere düşen bu müzaheret vazifesinin icaplarını, biran evvel yerine getirerek, idareyi idare amir ve memurlarını ve bütün Devlet teşekküllerinde vazifeli olanları, her çeşit siyasi tesir ve nüfusun üstünde tutacak tedbirleri biran evvel alalım. Milli varlığımızın korunması ve bakası bunu istemekte, bugünkü dünyanın, çeşitli buhranlarını, tehlike nereden gelirse gelsin, milletçe ve topluca karşılamamızın tek çaresi; bu zihniyetin, biran evvel milli hayatımıza tatbikini zaruri kılmaktadır.”⁵¹⁹

İçişleri Bakanı Erzurum milletvekili Münir Hüsrev Göre, bütçeye yönelik eleştirilere cevaben açıklama yapmak üzere söz alma ihtiyacı duymuştur. Bu kapsamda yirmi küsur yıllık arkadaşı olduğunu belirttiği Refik Koraltan'ın bazı sözlerine anlam veremediğini açıklamıştır. Koraltan'ın emniyet teşkilatı ve jandarma ödeneklerinin yüksek olduğu eleştirisine karşılık vermiş, mali güç elverse bu ödeneğin üç katını teklif edeceğini söylemiştir. Dünyanın en ileri ülkelerinde, örneğin sadece Paris'te 23 bin polis olduğu halde bütün Türkiye'de 8.600 polis olduğunu ifade etmiştir. Görev alan 46 bin jandarmanın ise ancak, görevini fedakârca yaparak ihtiyacı karşılamaya çalıştığını belirtmiştir. Zabıtayı motorize edecek 60-70 milyonluk bir ödenek ile iç güvenliğin sağlanmasının zorunluluğuna değinen Göre, Koraltan'ın iç güvenlik ödeneğini bir eleştiri konusu olarak ağzına almamasını

⁵¹⁹ A.e., s.502-503.

istemiştir. Ayrıca, Koraltan'ın bahsettiği, bazı idare amir ve memurlarının hatalı hareketleri konusunda gerekli takiplerin yapıldığını ve bu kişilerin mahkemelere gönderildiklerini söylemiş, memlekette modern bir devlet sistemi kurarak, kanunu hâkim kılmanın en önemli görevleri arasında bulunduğunu ifade etmiştir.⁵²⁰

Koraltan, İçişleri Bakanlığının 1948 yılı bütçesini değerlendirdiği uzun konuşmasında bütçe rakamlarına pek değinmemiştir. Bütçe rakamlarını sadece, bakanlığa bağlı Emniyet Genel Müdürlüğünün artan bütçesini, iç güvenlik adına takiplere ayrılan gereksiz ödenekler bağlamında eleştirmek için kullanmıştır. Konuşmasının genelinde İçişleri Bakanlığının demokratik rejimin hayata geçirilmesinde büyük sorumlulukları olduğuna vurgu yapmıştır. Merkezi zihniyetin ve valilerin yetki ve sorumluluklarının azaltılarak, yerel yönetimlere yetki genişliği tanınması gerektiğine işaret etmiştir. Ayrıca, özellikle seçim dönemlerinde yaşanan demokrasi dışı olayların önlenmesi adına, idare amir ve memurlarının siyasetten uzaklaştırılmalarının önemi üzerinde ısrarla durmuştur.

3.7.2. İçişleri Bakanlığı, Emniyet Genel Müdürlüğü ve Jandarma Genel Komutanlığı 1949 Bütçeleri

TBMM'de, 24 Şubat 1949'da yapılan oturumda, İçişleri Bakanlığı, Emniyet Genel Müdürlüğü ve Jandarma Genel Komutanlığı'nın bütçelerinin tümü hakkında ilk sözü Demokratlar adına Refik Koraltan almıştır. Refik Bey, 1948 yılı bütçesi görüşmelerinde de bu kurumların bütçelerini değerlendiren bir konuşma yapmıştı. Bu defa 1949 yılı bütçelerini değerlendirmiş, konuşmasının başında mali, iktisadi ve toplumsal bakımdan hükümet politikasını ifade etmesi bakımından bütçenin önemine işaret etmiş, bütçeyi bir devletin dayandığı maddi kuvvetlerin bilançosu olarak tanımlamıştır. Memleketin maddi, manevi huzur ve güvenliğini sağlamakla görevli bir bakanlık olarak Anayasada vatandaşlara tanınan bütün hürriyetlerin tam anlamıyla sağlanması vazifesinin İçişleri Bakanlığına verildiğini belirtmiştir. Ayrıca, memlekette üç yıldan beri başlamış olan demokratik bir idare kurulması davasının milletin ihtiyaç ve iradesine uygun bir şekilde gerçekleştirilmesi sorumluluğunun da

⁵²⁰ A.e., s.531.

İçişleri Bakanlığına ait olduğunu savunmuş, bütçe değerlendirilirken bu noktaların dikkate alınması gerektiğini söylemiştir.⁵²¹

Koraltan, bu dairelerin 1924 yılında 15 milyon lira olan bütçelerinin her yıl büyük oranlarda artarak 1949'da 96 milyon lirayı aştığını belirtmiş, bu duruma tepkisini şu sözlerle dile getirmiştir:

“Durmadan bu yükselişin sebepleri nelerdir? Neden İçişleri Bakanlığının ve bilhassa Emniyet Umum Müdürlüğü ile Jandarma Umum Komutanlığının giderleri durmadan yükseliyor? Ya memleketin huzur ve asayişi her yıl artan bir şekilde bozulmaktadır; hükümetler bunu önlemek için fazla kuvvetler kullanmak mecburiyetini hissediyorlar. Ama bir türlü asayiş temine muvaffak olamıyorlar.”⁵²²

Böyle bir durumda, hükümetlerin en önemli ve esaslı kamu işinde zaaf içinde olduklarını kabul etmek gerekeceğini veya bu artışın başka sebepleri varsa da neler olduğunu sormuştur.⁵²³

Milletin güveni yerine kendi maddi kuvvetlerine dayanan rejimlerin, hâkimiyet ve iktidarlarını zorla kabul ettirmek için inzibat kuvvetlerini ve istihbarat araçlarını durmadan arttırma yoluna gittiklerini söyleyen Koraltan, mevcut yönetimin baskı rejimi uyguladığını şöyle ortaya koymuştur: “İşte arkadaşlar, İçişleri Bakanlığı ve ona bağlı daireler bütçelerine her yıl ağırlaşmasının bellibaşlı sebebini böyle bir zihniyetin baskısı altında olduğunu aramak yerinde olur.” İddiasını kanıtlamak için bütçe rakamlarından örnekler veren Refik Bey, İçişleri Bakanlığı ve ona bağlı dairelerin 1924'te 1 milyon 663 bin lira olan memur maaşları toplamının, 1948'de 48 milyonu aştığını, 1949 bütçesinde ise 51 milyona yaklaştığını söylemiştir. Şimdiye kadar hâkim olan idare zihniyetinin en açık göstergesi olduğunu iddia ettiği bu rakamların, ayrıca tek parti sisteminin kendisini korumak için yaptığı masrafların toplamı olarak kabul edilmesi gerektiğini belirtmiştir.⁵²⁴

⁵²¹ **T.B.M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem:VIII, C.XVI, 24.02.1949, s.540., **Ayn Tarihi**, 24.02.1949, (Çevrimiçi) <http://www.byegm.gov.tr/yayinlarimiz/ayintarihi/1949/subat1949.htm>, 1 Temmuz 2013., **Cumhuriyet**, 25.02.1949, s.1.

⁵²² **T.B.M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem:VIII, C.XVI, 24.02.1949, s.541.

⁵²³ **A.y.**, **Cumhuriyet**, 25.02.1949, s.1,4.

⁵²⁴ **A.e.**, Goloğlu, **a.g.e.**, s.332., Tanyeli, **a.g.e.**, s.128.

Koraltan, bu zihniyetin bürokrasi ve kırtasiyecilik gibi başka yansımaları da olduğunu savunmuş, bunların merkeziyetçi idareler ve özellikle totaliter zihniyetin hâkim olduğu sistemlerde kendisini gösterdiğini söylemiştir. İçişleri Bakanlığı ve ona bağlı dairelerin, idare giderleri masraflarını kırtasiye, demirbaş, nakil vasıtaları ve harcırahın oluşturduğunu, 1924'ten 1948'e kadar bu masrafların sürekli arttığını, bu sınırsız ve ölçsüz harcamalara karşın birçok yerde memurların yürekler acısı bir durumda olduklarını belirtmiştir. Meslekleri gereği en ağır hizmetlerde bulunan polis ve jandarmaların da mahrumiyet içinde olduklarını öne sürmüş, her yıl ağırlaşan bütçedeki milyonların nerelere harcandığını sormuştur. Bu bağlamda, teşkilat ve kadroları genişletmenin kolay olduğunu belirtmiş, önemli olanın ise onu yaşatmak ve verimli hale koymak olduğunu söylemiştir. İçişleri Bakanlığının teşkilatı ve teşkilata verilen görevler itibariyle tam olarak merkeziyetçi bir zihniyeti ifade ettiğini açıklayan Koraltan, bakanlığın bu görev ve yetki çerçevesi içinde demokrasiyi ve demokratik idare anlayışını uygulamasına imkân olmadığını öne sürmüştür.⁵²⁵

Belediye meclisleri ve başkanları, vilayet meclisleri, köy ihtiyar heyetleri ve muhtarların seçimle işbaşına geldiklerini belirten Refik Bey, milli iradenin geçerli olabilmesi için yapılan bütün seçimlerin, derecelerine göre valilerin, İçişleri Bakanlığının ve hükümetin onayına bağlı olduğunu söylemiştir. Merkeziyetçilik zihniyetini yansıttığını belirttiği bu müdahalelerin bütçe masraflarının artmasına sebep olduğunu öne sürmüştür. Demokratik idareye geçiş için seçim güvenliğinin ilk şart olduğunu savunmuş, bu zorunluluğu şu sözlerle açıklamıştır:

“Demokratik idareye samimiyetle intibak etmenin birinci şartı, Hükümetle halk arasındaki itimat bağlarını yeniden temin ve tesis etmektir. Bu ise her şeyden evvel idareye en kuvvetli manevi destek olan her türlü seçim emniyeti üzerindeki şüpheleri biran evvel izale etmekle mümkün olur. Demokratik bir idarenin temeli olan seçimlerin, vatandaşların arzu ve iradelerini kâmil bir şekilde tezahür ettirdiği hakkında hiçbir vicdanda şüphe ve tereddüt kalmamalıdır. Bunun içindir ki, şüphe ve tereddütleri kökünden kaldıracak ve seçimlerin emniyetle cereyan ettiği kanaatini verecek tedbirleri almak artık milli bir borç haline gelmiştir.”⁵²⁶

⁵²⁵ A.e., s.541-542.

⁵²⁶ A.e., s.542.

Her şeyden önce seçim konusunun üzerinde durulmasını isteyen Koraltan, son üç yılda yapılan seçimlerin vicdanlarda açtığı yaraların tekrarına engel olunması adına Başbakan Şemsettin Günaltay'ın hükümet programı konuşmasında ferahlatıcı ifadeler olduğunu belirtmekle beraber, seçim kanunlarının geciktirilmeden Meclise getirilmesi için Başbakan ve İçişleri Bakanı'ndan açıklama beklediklerini söylemiştir.

Refik Bey, her fırsatta, Demokrat Parti'nin diğer sözcüleri gibi seçimlerde yaşandığı iddia edilen usulsüzlükleri dile getirmeyi adet edinmiştir. Bu kapsamda konuşmasının bir bölümünü seçimlerde yaşanan çeşitli olaylara ayırmıştır. Verdiği ilk örnekte Seyhan ilinin, Feke ilçesine bağlı Altınoluk köyü muhtar seçiminde usulsüzlük yapıldığını savunmuştur. Köylülerle uğraşan kaymakamın, Demokratların kazandığı seçimi iki defa yenilediğini, ikisinde de Demokratlar kazandığı halde seçimleri onaylamadığını açıklamıştır. İkinci olarak, Akçadağ ilçesi Gürecik bucağı Nahiye Müdürü ile yanına aldığı jandarmaların davranışlarından örnekler vermiştir. Bu bağlamda, müdürün, yapılacak kongrede bulunulamayacağı, gerekirse şiddete başvurulacağı şeklindeki söylemlerini eleştirmiştir.

Bunlardan başka Maraş'ın Pazarcık ilçesine bağlı Evri köyünden İbrahim Özsan adlı vatandaşın, 27 Eylül 1948'de jandarma karakolunun daveti üzerine köyünden ayrıldığını ve beş aydır ortada olmadığını belirtmiştir. Koraltan bu durumu, adı geçen vatandaşın muhtar seçimlerindeki siyasi hareketlerinden dolayı muhtar ve ihtiyar heyetleriyle arasının açık olmasına bağlamış, olayın sorumlusu olarak hükümet ve İçişleri Bakanlığını işaret etmiştir.

Verdiği örneklerin ardından jandarma kuvvetleri vasıtasıyla vatandaşın önüne geçilerek, suç işlenmesinin kabul edilemeyeceğini söylemiş, hükümeti şu sözlerle uyarmıştır:

“Arkadaşlar, Devlet sadece maddi kuvvetlerle, silahlarla iç bünyede tutunamaz. O, sadece bir müeyyidedir. Miktarı çok olur veya az olur; asıl büyük kuvvet, Hükümet denilen müessesenin kayıtsız, şartsız vatandaşın kalbinde değişmeyen bir kanaatle itimat telkin etmesidir. Buna bilhassa Sayın Günaltay Kabinesinin dikkatini çekerim.”⁵²⁷

⁵²⁷ A.e., s.542-545.

İçişleri Bakanlığının 1948 yılı bütçesi münasebetiyle bir yıl önce yaptığı eleştiriyi tekrarlama gereği duyan Koraltan, bu çerçevede, belediyeler ve illerin bir arada yürütülmesi sisteminin antidemokratik olduğunu belirtmiştir. Ankara Belediyesi'nde böyle bir ayırım yapıldığını söylemiş, dönemin İçişleri Bakanı'nın İstanbul'da da aynı uygulama için hazırlık yapıldığı sözlerini hatırlatmış, hala uygulamaya geçilmemesini eleştirmiştir. İstanbul'un, şehircilik ve imar konularında eksikliklerine işaretler su ve nakil vasıtaları bakımından yaşanan sıkıntılara değinmiş, büyük şehirlerde temizlik konusunun şehircilik anlayışıyla ele alınmadığını ifade etmiştir.

Refik Bey, 11 Haziran 1948'de kabul edilen, Ankara Belediyesi sınırları içindeki arsaların mesken yapacaklara verilmesi hakkındaki kanun münasebetiyle dile getirdiği talepleri yinelemiştir. Bu kapsamda Ankara'da özel idareye ve belediyeye ait arsaların, vergi fiyatları üzerinden vatandaşlara verilmesinin mesken buhranının önüne geçilmesinde önemine işaret etmiştir. Ancak bu dert genel olduğu için İstanbul, İzmir ve Adana gibi büyük şehirler için de aynı düzenlemenin yapılması gerektiğini söylemiştir. Gecekondu formülü ile yapılan evlerin çoğaldığı bir ortamda, kanunların anlayış ve uygulamasında manen bir sarsıntı ortaya çıkacağını savunmuş, hükümet konuyu bu açıdan ele aldığına göre kanunun biran önce genel mahiyette uygulanmasını istemiştir. Bu açıklamalarının ardından savaş dolayısıyla alınmış olağanüstü önlemlerin ve çıkarılmış kanunların kaldırılma zamanının gelip geçmek üzere olduğunu ifade etmiştir.

21 Temmuz 1946 genel seçimleri sonrası toplanan Mecliste görüşülen seçim mazbataları tartışmalarına da atıfta bulunan Refik Bey, o günlerde yaptığı açıklamaları hatırlatmıştı. Cumhuriyet döneminde, devletin kanunlara bağlanması ve medeni sistemin idari bünyenin ruhuna sindirilmesi konularında bazı eksiklikler görülse de, idari mekanizmada ferahlık sağlayan nizam ve intizam ruhunun kökleşme yoluna girdiğini açıklamıştı. Amir ile memur arasında kanuna dayanan zihniyetin, sosyal hayatta emniyet sağladığını belirten Koraltan, bununla birlikte adı geçen seçimlerin disiplin ruhunu zedelediğine işaret etmiş, “seçimleri her ne pahasına olursa olsun kazanmalı parolası” ile hukuk devleti olma yerine zor kullanmaya dayalı bir idari zihniyetin öne çıkarıldığını savunmuştu. Memurlar vasıtasıyla yürütülen bu zihniyetin onlar açısından nasıl tehlikelere yol açacağını şu sözlerle açıklamıştı:

“Vazifeleri, vatandaşlar arasında fark gözetmeden amme hizmetlerini yürütmek olan memurların bu tarafsız durumlarını bozmak zorunda kalışları her şeyden evvel, yukarda arz ettiğim gibi, aşağıdan ve yukardan disiplini hiçe sayma şeklinde bir ruh tezahürüne meydan vermiş oldu. Öyle ki iktidara hâkim olan insanlarla bu memurlar arasında kanunlar dışında bir anlaşma husule gelmesi veyahut buna yanaşmayan memurların vazifelerinden uzaklaştırılmaları cihetlerinden birini kabule mecbur tutulmak temayülü doğdu.”⁵²⁸

Memurların, girdikleri böyle tehlikeli bir sahadan dönmelerinin mümkün olmadığını savunan Refik Bey, bu durumun ancak milli yapıyı sarsmayacak bir ıslah hareketiyle düzeltilebileceğini belirtmiştir. Bunu gerçekleştirmek için kanunun mutlak hâkimiyeti ve idarenin yalnız kanuna göre çalışması ilkelerinin hayata geçirilmesinin önemine değinmiş, üç yıldır devam eden bu mücadelenin başarılı olduğu gün memurların acılarından ve endişelerinden kurtularak, görevlerini gönül rahatlığı ile yapma imkânına kavuşacaklarını söylemiştir.

Koraltan bu noktada, kanunların, onları uygulayan insanların elinde ve onların zihniyetine göre şekil aldığını ifade etmiş, İçişleri Bakanlığının, seçim kanunlarının uygulanmasında en başta görevlendirildiğini tekrarlama gereği duymuştur. Bu bağlamda, seçim güvenliğini sağlayacak kanunlar kadar, eksik kanunları uygulayanların gösterdiği zihniyetin de önemli olduğuna vurgu yapan Refik Bey, konunun demokrasi bakımından önemine şu sözlerle işaret etmişti:

“Demokrasi, insan ve vatandaş hak ve hürriyetlerinin keyfi bir idare tarafından yok edilmesine daraltılmasına düşman olduğu kadar, cemiyet sonunda yine bir tek fikir ve bu fikri temsil edenlerin istibdadına ve keyfi idaresine râmedecek olan anarşiye de düşmandır. Demokrasi nizam rejimidir, hak, kanun ve adalet rejimidir, halkın idaresinin hâkimiyeti rejimidir.”⁵²⁹

Demokrasiyi tanımlayan bu sözlerinin ardından, son zamanlarda görülen bazı olaylara değinmiş, kutsal bir hürriyet olan vicdan hürriyetinin baskı rejimlerinin temelini oluşturan “mürteci zihniyetine” karşı korunması gerektiğine temas etmiş, gerici zihniyete karşı nasıl bir tutum içinde olduklarını şöyle dile getirmişti: “Büyük

⁵²⁸ A.e., s.545-546.

⁵²⁹ A.e., s.546-547.

inkılâbımızın temeli olan Anayasamızla tanınmış ve teminat altına alınmış bulunan insan ve vatandaş hak ve hürriyetlerini ve bütün medeni inkılâpların temeli olan lâyisizm prensiplerini irticaa karşı olduğu kadar, irticaı bu hürriyetleri tekrar yok etmek, bir sebep ve bahane olarak ele almak isteyenlere karşı da aynı şiddetle müdafaa edeceğiz.”⁵³⁰

Bu açıklamaları ile gericiliğe karşı insan hak ve özgürlüklerinin savunulmasına vurgu yapan Koraltan, oldukça uzun süren konuşmasını, sorunların demokrasi bağlamında çözümüne ilişkin tavsiyelerde bulunduğu şu sözlerle tamamladı:

“Kanaatimizce, yarının mesut Türkiyesinin temellerini ancak alıştığımız sistem ve itiyatları samimiyetle bırakarak atabiliriz. Bunun için Devletimizi, bir kanun Devleti olmak vasıflarına kavuşturmanın ilk yolu, kanunların vatandaşlar üzerinde seyyanen tatbikini temin etmektir ki, bu hususta en mühim rol ve vazife İçişleri Bakanlığınınadır. Bu gayenin daha esaslı teminatı da milli iradenin hâkimiyetini kayıtsız, şartsız işler bir hale koyacak ve vatandaş kalp ve vicdanında en ufak şüphe ve tereddüde meydan vermeyecek esas ve hükümleri ihtiva eden seçim kanunlarının bir an evvel çıkarılmalıdır. Ve nihayet arkadaşlar, bütün bu ana davaları yürütürken idari mekanizma içinde çalışanların Milletin en aziz ve mukaddes varlığı olan seçim müesseselerine karşı mutlak bir bitaraflık içinde hareket etmelerini teminat altına almak ve vatandaş vicdanında emniyet yaratmak lazımdır. Hiçbir makul sebebe dayanmayan malum zihniyet ve sistemden süratle ayrılma yoluna girilmelidir. İçişleri Bakanlığından ve Hükümet teşkilatından istediğimiz ve beklediğimiz budur.”⁵³¹

Koraltan’ın ardından söz alan bazı iktidar milletvekilleri, eleştirilerine karşılık vermişlerdi. CHP Tokat milletvekili Recai Güreli, Koraltan’ın aksine kadroların arttırılmasının vilayetler için gerekli olduğunu savunmuş, bütçe artışı anlamında eleştirilere konu olan 1929 ile 1949 yılları arasında birçok ilçe ve bucak teşkil edildiğini anımsatmış, bu bakımdan İçişleri Bakanlığının bütçesinde büyük bir artış olduğu görüşüne katılmamıştı.

CHP Yozgat milletvekili İhsan Olgun, Koraltan’ın, devlet hayatını ayakta tutabilmek için iktidarın bütçe artışına gittiği görüşüne itiraz etmiş, yıllar içinde

⁵³⁰ A.e., s.547.

⁵³¹ A.y.

azalan paranın satın alma gücünü hesaba katmadığını iddia etmişti. Bununla birlikte, polis ve jandarmaların mahrumiyetlerinden dert yanarken, ödeneklerin yükselmesine itiraz etmesine anlam veremediğini açıklamıştı. Ayrıca, Koraltan'ın ifade ettiği seçim sonuçlarını idare amirlerinin onayladığı söyleminin doğru olmadığını belirtmişti.

CHP Denizli milletvekili Hulusi Oral, Koraltan'ın seçim güvenliği konusunda gerekli adımların atılmadığı eleştirisini yersiz bulmuştu. Vatandaşın, başkasının keyfi için oyunu feda etmeyeceğini savunan Oral, vatandaşın hiçbir etki altında kalmadan oyunu açık olarak kullandığını söylemişti. 43 bin kadar köy, 600'e yakın ilçe ve 60 küsur il seçimleri arasından 40-50 yerde seçim yolsuzluğundan bahsedildiğini belirtmiş, bu durumda diğer yerlerdeki seçimlerin usulünde gerçekleştiği sonucuna varmıştı.

CHP Zonguldak milletvekili İçişleri Bakanı Emin Erişirgil, Koraltan'ın 1924 ve 1949 bütçelerini kıyaslayarak 5-6 kat artan bütçe için "acaba asayişsizlik artmıştır da ondan mıdır, yoksa bir otoriter rejimin icabından mıdır" şeklindeki imalı sorularına karşılık verdi. Erişirgil, istatistiklere göre suçların 1946 yılına göre 1947'de 2 bin, 1948'de ise 2 bin 300 kadar azaldığını belirtti. Artan içişleri bütçesinde 1924 sonrası ilave edilen 117 ilçe ile 279 bucağın önemine vurgu yaptı. Ayrıca 1941 yılından sonra istihbarat ücretlerinde bir değişiklik olmadığını ve masrafların azaltılması adına merkezîyetçilikten uzaklaşma için tasarlanan İl İdaresi Kanunu'nun Meclise sunulduğunu söyledi.

Erişirgil, seçim güvenliği bağlamında da Koraltan'ın kendisine yönelttiği eleştirilere yanıt verme gereği duymuştu. Kendisine aksettirilen olaylarla ilgilendiğini belirten Erişirgil, seçimlerde baskı olduğu şeklindeki söylemler yerine somut olayların bildirilmesini istedi. Bu bağlamda Koraltan'ın, konuşmasında da belirttiği Feke ile ilgili olarak mülkiye müfettişini görevlendirdiğini, müfettiş raporunda, halkın kaymakamdan şikâyetçi olmadığını belirtildiğini aktarmıştı.

Bu açıklama üzerine araya giren Refik Bey, "Feke kazasında şikâyet edenlerden de müfettişler sormuş mudur" diyerek, müfettiş raporuna güvenmediğine işaret etmişti. Bu tepkiye karşılık raporu kendisine verebileceğini söyleyen İçişleri Bakanı, böyle işlerin gizli tarafı olamayacağını savunmuştu. Koraltan'ın belirttiği bir diğer olay olan Akçadağ'da ise adı geçen kişinin Halk Partililere hakaret ederek, zabıtaya saldırdığını açıklamıştı. Muhalif partililerin bu olay kapsamında suçluyu

suçsuz göstermelerinin memleket için iyi olmayacağını söylemişti. İçişleri Bakanı Erişirgil'in açıklamalarının ardından bölümlere geçilmesi kabul edildi.⁵³²

Ertesi gün süren görüşmelerde bütçenin ay sonuna yetiştirilemeyeceği, dolayısıyla üçüncü defa aylık geçici bütçe çıkarılacağı endişesiyle konuşmacı sürelerinin sınırlanması gündeme geldi. Bu çerçevede CHP Bingöl milletvekili Feridun Fikri Düşünsel, parti sözcüleri hariç olmak üzere konuşma süresinin 5 dakika ile sınırlandırılmasını teklif etti. Çoğunlukla kabul edilen bu karara itiraz edenlerden biri de Koraltan oldu. Kararın kürsü hürriyetine aykırı olduğu kanaatinde olarak “Gerçi vakit daralmıştır ama, dakika tahdidi yapmamalı” demişti. Başkan, Koraltan'ın fikrini de oya sunmuş, ancak kabul görmediği için sınırlama devam etmişti. Görüşmeler sürerken kürsüye gelenlerin de bu uygulamadan şikâyet ettiklerini gören Koraltan, “Ekseriyet nerede kaldı” sözüyle çoğunlukla alınan kararın doğruyu yansıtmadığını göstermek istemişti.⁵³³

Koraltan, aynı gün görüşülen Milli Eğitim Bakanlığı bütçesi esnasında CHP Bursa milletvekili Muhittin Baha Pars'ın, din ticaretine göz yumulmaması yönündeki açıklamalarına oturduğu yerden destek vermiştir. Pars, bu kapsamda hürriyete, demokrasiye ve Atatürk'ün eserlerine zarar verildiğinden bahsetmiş, din ve irtica konularında yapılan tartışmaya müdahil olan Koraltan, “Ona imkân bulamayacaklardır, hiçbir vakit” demiş, “İrticaa lânet, dine sonsuz tâzim ve hürmet” diye bağırarak, bu çıkışı alkış almıştır.⁵³⁴ Böylece 1946'dan itibaren Meclis çatısı altında görüş ayrılıkları yaşayan Koraltan ve Pars bu konuda uzlaşmışlardır.

Refik Bey, İçişleri Bakanlığının 1949 yılı bütçesi münasebetiyle yaptığı kapsamlı değerlendirmede, bozulan asayişin önlenmesi adına hükümetlerin daha fazla kuvvet oluşturduklarını, bütçedeki artışın bundan kaynaklandığını öne sürmüştü. Bu çerçevede tek parti sisteminin kendini korumak için ağırlaştırdığını iddia ettiği bütçelere tepki göstermiş, bürokrasi ve kırtasiyecilik gibi masrafları arttıran merkeziyetçi idarelerde totaliter zihniyetin hâkim olduğunu savunarak, hükümeti suçlamıştı. Devletin demokratik ilkelere göre idaresinin önemine işaretlerle seçim güvenliğinin sağlanması konusunun demokrasi rejimi için öncelikli koşul olduğuna vurgu yapmıştı. Ayrıca, seçim sisteminin tereddütleri kaldıracak şekilde

⁵³² A.e., s.556-573.

⁵³³ Cumhuriyet, 26.02.1949, s.4.

⁵³⁴ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem:VIII, C.XVI, 25.02.1949, s.646., Tanyeli, a.g.e., s.128.

düzenlenmesi yanında daha önemli olarak demokratik zihniyetin yerleşmesi bakımından bu kanunları uygulayacak İçişleri Bakanlığına büyük bir görev düştüğünü defalarca belirtme gereği duymuştu.

3.8. “Tek Parti Zihniyeti” Eleştirileri

Refik Koraltan, kurucularından olduğu Demokrat Parti adına en büyük yararlılıklarından birini partinin teşkilatlanması sürecinde göstermişti. Bu katkılarını 1946 genel seçimlerine ilişkin çalışmalarında da sürdürmüştü. Meydanlarda halkla iç içe olmaktan büyük keyif alan Koraltan seçimden sonra temaslarına aralıksız devam etmişti. Bu temaslar esnasında tek parti dönemini hedef tahtasına koyarak, demokrasiyi hayata geçirecek yegane örgütün Demokrat Parti olduğunu göstermek istemişti.

8 Aralık 1946’da yapılan Kırıkkale DP ilçe kongresine katılan Refik Bey, kongre sonrası halka karışmış, bazı köyleri ziyaret etmişti. Karacalı köyündeki konuşmasında Atatürk’ün, memleketin hakiki efendilerinin köylüler olduğu sözünden hareketle tek parti zihniyetini eleştirmiş, amaçlarını şu sözlerle ortaya koymuştu:

“Nasıl oldu, nasıl geldiler, nereden çıktılar, bilmiyoruz, bir takım adamlar sahneye çıkıp bu memlekette bir zümre tahakkümü kurdular. Milleti unuttular ve koskoca Türk diyarını kendi menfaatlerinin icabettirdiği tarafa yönettiler, yapılanları kendilerine mal ettiler. İşte bu gaye içindir ki şu masum ve bigünah yüzlerinden aldığımız cesaretle ortaya çıkmış bulunuyoruz. Tek gayemiz var: Sözü millete verip bu memlekette halk hakimiyetini kurmak.”⁵³⁵

16 Şubat 1947’de Malatya’da konuşan Koraltan, Türk milletinin bağımsızlık ve vatan savunmasında tek vücut halinde bulunduğu işaret ettikten sonra nasıl bir politika izlediklerini şöyle açıklamıştı:

“Biz milleti ikiye parçalayan ve düşmanlık güden bir partililik yapmıyoruz ve yapmayacağız. Biz millet fertleri arasında sevgi ve vatandaşın fikir ve kanaatlerine saygı

⁵³⁵ BCA, Fon No:30 1 0 0 Kutu No:65 Dosya No:404 Sıra No:7, s.1-2.

temin eden partililerle memleketin idaresini istiyoruz... Millete mutlak huzur ve saadet temin eden, vatandaşların kayıtsız ve şartsız iradesini sağlayan kanunun hâkim olmasını temin eden ileri bir demokrasiyi istiyoruz. Millet in beka ve saadetini burada görüyoruz...”⁵³⁶

Celal Bayar ve Refik Koraltan 1947 Mart’ında güney illeri ve Ege’yi kapsayan bir seyahate çıkarak partinin halkla bütünleşmesi adına çalışmalar yapmışlardı. İkili bu kapsamda birçok yerde halkla buluşmuş, konuşmalar yapmıştı. Refik Bey, demokrasi vurgusu yaptığı Tarsus’ta şu sözlerle halka seslenmişti:

“Bugün fiilen hakikat değilse de demokrasi Türk milletinin kalbinde hakikat olmuştur. Sadece Türk milletinin kalbinde hakikat olan bu demokrasi devri, serbest seçim devri, şerefli ve eşit hürlik devri, her sahada kalkınma ve ilerleme devridir. Biz serbest ve emniyet içinde seçimler istiyoruz. Türk milletinin siyasî sahada olgunluğuna inanılmasını istiyoruz. Bu mukaddes mefhumların sağlandığı gün Türk milletine lâyük ve her bakımdan büyük kıymet ifade eden medenî müessese kurulmuş olacaktır. Davamızın hızı budur.”⁵³⁷

Bu arada Bayar ve Koraltan’ın faaliyetleri valilikler aracılığıyla İçişleri Bakanlığına raporlanmıştır. Rapora göre 19 Mart 1947’de İçel Erdemli’de köylülerle konuşan Refik Bey, DP’nin amacını milletin kendisini idare etmesi olarak açıklamış, bu kapsamda seçim güvenliğinin önemine vurgu yapmıştır. Refik Bey, CHP ve DP üyelerinin kardeş olduğuna temasla seçim sonrası yine kardeş olarak geçinmelerine işaret etmiş, ancak iki partili idarenin kurulmasını zorunlu saymıştır. Esas gaye ve konunun Kemalizm olduğunu söyleyen Koraltan, Kemalizm’in izinde yürüyeceklerini öne sürmüştür.⁵³⁸

İkili, bu seyahatin Ege aşamasında da alışıldığı üzere hükümetin takibinde kalmıştır. DP Söke ilçe binasında partililere seslenen Bayar ve Koraltan’ın konuşmaları Aydın Valisi S. Gündoğan tarafından İçişleri Bakanlığı’na raporlanmıştır. Buna göre Refik Bey konuşmasında, bütün dünyanın Türk milletini namuslu ve karakterli tanıdığına temasla dünya kamuoyu karşısında Türkiye içinde

⁵³⁶ Tanyeli, a.g.e., s.65.

⁵³⁷ Cumhuriyet, 19.03.1947, s.3.

⁵³⁸ BCA, Fon No:30 1 0 0 Kutu No:65 Dosya No:405 Sıra No:6, s.11.

demokrasiyi güçlendirmeye ve seçimlerde görülen Anayasa'ya aykırı hareketleri kaldırılmaya çalışacaklarını açıklamıştır.⁵³⁹

İzmir'de bulunan Demokrat Partililerin gazinoda halka hitap etmesinin ardından halkla güvenlik güçleri arasında olaylar çıkmış, silahlar atılmıştır.⁵⁴⁰ Ertesi gün kalabalık bir halk topluluğu önünde miting gerçekleştirilmiştir. Koraltan, miting sabahı kalktıklarında misafir kaldıkları ev önündeki taşların söküldüğünü belirtmiştir. Böylece birçok yerden gelen motorlu araçların engellenmek istendiğini, duyularına göre bu tertiplerin İzmir'e gelen Recep Peker'in⁵⁴¹ emriyle yapıldığını açıklamıştır.⁵⁴²

Bayar ve Menderes'le birlikte 7 Nisan'da İzmir'den Balıkesir'e geçen Koraltan, gazetecilere seyahat izlenimlerini aktarmıştır. Yirmi iki gün süren son gezilerinde üç milyona yakın vatandaşla karşılaştıklarını, kendi izlenimi olarak gaz vermiyorlar, tohumumuz kalmadı şeklindeki şikâyetlerin artık ikinci planda kaldığını belirtmiştir. Birçok yerde ve köyde hayat ve geçim seviyesinin yürekler acısı kadar geri olduğunu söyleyen Refik Bey, muhtar seçimlerine ilişkin köylerde yaşanan olaylara değinmiştir.⁵⁴³

Bu kapsamda Bayar'ın, DP'li vatandaşlara dayak atıldığı iddiasını hatırlatmıştır. Bayar'ın sözlerine ilave olarak Antalya'nın Serik ilçesi Deniztepe köyünde, muhtar seçimlerinde iki vatandaşın DP'ye oy vermeleri sebebiyle karakolda sabaha kadar sopa yediklerini, akabinde jandarma erinin, "Demokrat Partililerin sırtına böyle binerler" diyerek karakol içinde sırtta dolaştığını söylemiştir. Fethiye'nin Patlangıç köyünde bir kadının, DP'ye oy vermesinin engellenmek istendiğini, kararında ısrar etmesi üzerine kendisine tabanca çekildiğini, ifadesi alınmak üzere sırtında yavrusuyla Fethiye'ye getirildiğini açıklamıştır. Konuya ilişkin diğer bir örnek olarak ise Fethiye'nin Minare ve Yakabağ köyünde Halk Partisi'ne oy vermedikleri için sopa yiyen kişilerden bahsetmiştir.⁵⁴⁴

⁵³⁹ **BCA**, Fon No:30 1 0 0 Kutu No:65 Dosya No:405 Sıra No:9, s.1.

⁵⁴⁰ **Cumhuriyet**, 07.04.1947, s.1.

⁵⁴¹ Recep Peker, çok partili dönemin 7 Ağustos 1946-10 Eylül 1947 tarihlerinde görev yapan ilk Başbakanı'dır.

⁵⁴² Koraltan, **a.g.e.**, s.135.

⁵⁴³ **Cumhuriyet**, 10.04.1947, s.3., Tanyeli, **a.g.e.**, s.75.

⁵⁴⁴ **Cumhuriyet**, 10.04.1947, s.3.

Köprülü ile birlikte Diyarbakır'a giderek, temaslarda bulunan Koraltan, 16 Nisan 1948'de Diyarbakır'da yapılan bir toplantıda, şehrin gördüğü ihmal yüzünden uğradığı zararlara değinmiştir. Bütün bu zararların tek partili idare sisteminden kaynaklandığını öne sürmüştür.⁵⁴⁵ Koraltan-Köprülü ikilisinin Diyarbakır temasları Vali A.Rıza Ünal tarafından İçişleri Bakanlığına raporlanmıştır. (Bkz.; EK.8)

Koraltan, doğu seyahatinin ardından Bayar'la beraber katıldığı 16 Mayıs 1948 tarihli DP İstanbul mitinginde partililere seslenmiştir. Konuşmasında, Milli Mücadele tarihinin ortaya koyduğu en büyük eserin Türk Anayasası olduğunu belirtmiş, iktidarın buna gereken önemi vermediği için milletin güvenini kaybettiğini öne sürmüştür. Seçim güvenliğinin gündemi meşgul ettiği o günlerde konuşmasına iktidarı hedef alan şu sözlerle devam etmişti:

“C.H.P. milletin içinde artık bir azınlığı ifade etmektedir. Fakat onlar, seçim kanununun her türlü oyun ve marifetlerinden istifade ederek bir çoğunluk gibi görünmek istiyorlar. Bu sun'i çoğunluk hür vatanperverlerin önünde ergeç mağlûb olacaktır.”⁵⁴⁶

11 Haziran 1948'de, Konya mitingine katılmak üzere Bayar'la beraber yola çıkan Koraltan, Akşehir'in ardından Argıthan'a uğramışlardı. Koraltan, köylülerle sohbet esnasında seçim kanununun önemine temasla şöyle demişti:

“Biz idarenin nasıl kanunlardan ayrıldığını biliyoruz. Bu vatandaşın çocuğu olarak, vatandaşların dertlerine son vermeğe çalışacağız. Şimdiye kadar seçilen milletvekilleri milletin reyiyile gelmedikleri için derdinizi dinlemediler. Adlî murakabeli ve dürüst bir seçim yapabildiğimiz gün arzularımız tahakkuk edecektir.”⁵⁴⁷

Ertesi gün annesinin vefatını öğrenen Koraltan Konya mitinginde kısa bir konuşma yaparak, Ankara'ya hareket etmiştir. Konuşmasında, güçlükler ne kadar çetin olursa olsun Türk milletinin bunları vekarla karşılamasını bileceğini söylemiş, iktidarın değişmek üzere olduğunu şöyle duyurmuştur: “Yıllardan beri milletin

⁵⁴⁵ Cumhuriyet, 17.04.1948, s.3.

⁵⁴⁶ Cumhuriyet, 17.05.1948, s.2.

⁵⁴⁷ Tanyeli, a.g.e., s.106.

çektığı ıstırabı anlamıyan, onun hürriyet ve saadet uğrunda ileri sürdüğü arzuları hiç sayan iktidar, çok yakında bu hareketinin cezasını çekecektir.”⁵⁴⁸

DP’liler seçim güvenliği ve adli teminat sistemi sağlanmadıkça seçimlere katılmak istemiyordu. DP’nin, 3 Ekim 1948 tarihli Adapazarı mitinginde konuşma yapan Koraltan, yeni seçim kanununun önemi üzerinde durmuş, bu kapsamda iktidara şöyle dokundurmuştu: “Eğer iktidar bu kanunu değiştirmek isterse, bu güzel işi yaparsa, hiç değilse hayatında bir defa olsun iyi bir iş yapmış olacaktır.”⁵⁴⁹ İktidarın artık iktidarı kalmadığını belirten Refik Bey, köylülere milletin efendisi denildiği halde hükümetin onları değil kendilerini kalkındırdığını öne sürmüştü. Hasan Saka Hükümeti’nin, Meclis huzurunda millet işlerini başarmaya kabiliyeti olmadığını itiraf ederek, çekilmesi tavsiyesinde bulunmuştu.⁵⁵⁰

8 Mart 1949’daki DP Antalya İl Kongresi’ne katılan Koraltan, en büyük hedeflerinin Türk milletinin ıstıraplarına bir an önce son vermek ve Batı dünyasının benimsediği demokrasiyi bütün nimetleriyle millete mal etmek olduğunu belirtmiştir. Önemli görevlerinden birinin de sorumluluk ve denetleme hissini millet vicdanında kökleştirmek olduğunu söyleyen Koraltan, konuşmasına devamlı hürriyet anlayışlarının esasını şöyle açıklamıştır:

“Din duygusuna dayanan vicdan hürriyetini tanıyoruz. Ne komünizm, ne de sağ irtica, Türk milletinin varlığına asla giremeyecektir.”⁵⁵¹

DP Genel Merkezi adına Köprülü ile birlikte Doğu Anadolu gezisine çıkan Koraltan, 19-20 Nisan 1949’da yapılan DP Malatya İl Kongresi’nde partililere seslenmiştir. Yapılan büyük inkılâpların ve çalışmaların nimetlerini belirli bir zümrenin kendi tekellerine alma yoluna düştüklerini belirtmiş, “Halktan uzaklaştılar, millet sahipsiz kaldı” sözüyle iktidarı eleştirmiştir. Memlekette, kanun hâkimiyetinin esas olduğunu ifade eden Koraltan, milletin görevini kötüye kullananların yakasına

⁵⁴⁸ A.e., s.106-107.

⁵⁴⁹ A.e., s.118.

⁵⁵⁰ BCA, Fon No:490 1 0 0 Kutu No:578 Dosya No:2297 Sıra No:1, s.5., Bu konuşmadan hareketle Koraltan’ı valilik günlerinden tanıyan bir CHP Artvin muhbiri, onun kendisine milletin koruyucusu süsünü vererek halkın sempatisini kazanmak istediğini, böylece devletin idare mekanizmasını ele geçirmek suretiyle kendi şahsi emellerini gerçekleştirmeyi amaçladığını açıklamıştır. Muhbir, CHP Genel Sekreterliği’ne gönderdiği bu yazıda Koraltan’ı namus düşmanı biri olarak tanımlamış, Artvin Valisi olduğu 1937 yılında yaşadığını iddia ettiği bir olayı buna örnek göstermiştir. Bkz.; EK.9.

⁵⁵¹ Cumhuriyet, 09.03.1949, s.1.

er geç yapışacağını öne sürmüş, mevcut seçim kanunu teminatlı bir kanunla değiştirilmediği sürece demokrasiden söz etmenin milletle alay etmek anlamına geleceğini belirtmiştir.⁵⁵²

DP Genel Başkanı Bayar ve Koraltan, 14 Mayıs 1949'da Kayseri'de yapılacak miting için trenle şehre hareket etmişler, yolculukları esnasında uğradıkları istasyonlarda tezahüratlarla karőılanmakla beraber Boğazlıyan ilçesi Fakılı İstasyonu'nda üzücü bir olaya tanıklık etmişlerdi. Buna göre Demokratlar, trenin on dakikalık bekleme süresi zarfında Koraltan'dan bir konuşma yapmasını istemişlerdi. Bu ricayı kırmayan Refik Bey, 3,5 yıldan beri yapılan çeşitli engellemelere karşın mukaddes ölküleri uğruna mücadeleye devam ettiklerini, millet iradesinin kayıtsız şartsız işlemesine kısa bir süre kaldığını açıklamıştır. Bu sırada istasyonda bulunan CHP levhaları ve bayrakları taşıyan bir grubun davul zurna çaldırmak suretiyle gürültü çıkartarak onun konuşmasını engellemek istediği görölmüőtür. Demokratların bu duruma sinirlendiğini gören Koraltan, hoşgörü dersi niteliğindeki şu açıklamasıyla olayı yatıőtırmıőtır:

“Arkadaşlar, sakin olunuz. Sakın kızmayınız. Bu bir tertip eseridir. Bunu yapanlar da masumdur. Onları sevmeye devam ediniz. Partiler arasında sevgi ve sayęı esas olmalıdır.”⁵⁵³

Kayseri mitinginde Bayar'ın ardından söz alan Koraltan, önceki gün yaşanan kışkırtmaların etkisinde olarak milletin keyfi idare ve tahakküm altında bulunduğuna temas etmiş, milleti bu zümreden kurtarma zamanının geldiğini söylemiştir.⁵⁵⁴

3.9. Demokrat Parti İçindeki alkantılarda Refik Koraltan'ın Tutumu

Refik Bey, DP'nin kurulduğu günlerde uygulanan taktiklerden birinin “Kaleyi içerden yıkmak” olduğunu savunmuş, işin en zor kısmının aőıldıęı, demokrasinin raya girdiğini belirttiği bir dönemde parti bünyesine sızan kişilerin şahsi kaprisleri ve ihtirasları ile partiye zarar verdiklerini açıklamıştır. Bu kapsamda Osman şevki iekdağ'ın, yanına aldığı üç beş kişi ile hizipleőerek karőılarına çıktığını

⁵⁵² **Cumhuriyet**, 20.04.1949, s.3., **Cumhuriyet**, 21.04.1949, s.4.

⁵⁵³ şehabeddin Uzunkaya, “Fakılı istasyonundaki hâdisesi”, **Cumhuriyet**, 14.05.1949, s.3.

⁵⁵⁴ Tanyeli, **a.g.e.**, s.137.

söylemiştir. Koraltan, Genel İdare Kurulu adına Çiçekdağ ile temasa geçmiş, günler süren görüşmelerin ardından sorun çözülmüştür. Yine o dönemde kurulda yer alan Ahmet Tahtakılıç ve Ahmet Oğuz ile Enis Akay'ın bir hizip halinde harekete geçtiklerini ifade etmiş, ayrıca DP İstanbul teşkilatının başında bulunan Kenan Öner'in Genel İdare Kuruluna karşı saldırıya geçtiğini belirtmiştir.⁵⁵⁵

Koraltan, bütün bu ayırıcı ve parçalayıcı hareketlerin başında Emin Sazak'ın olduğunu iddia etmiştir. Genel İdare Kurulu kararı üzerine Koraltan ve Köprülü Kenan Öner'le görüşmek üzere İstanbul'a gitmişlerdir. Köprülü'den önce Öner'in yanına giden Refik Bey, Öner'in Cami Baykurt ile baş başa konuştuklarını görmüş, bu durumdan rahatsız olmuş, Baykurt'a selam dahi vermemiştir. Baykurt'un komünist olduğunun hükümetçe tescillendiğini belirten Koraltan, komünistle temaslarından dolayı Köprülü'nün, Öner'e çıktığını söylemiştir.

Bayar, Kenan Öner hadisesinin İstanbul teşkilatını tehlikeye soktuğu günlerde Koraltan'ın evine giderek şu sözlerle ona ricada bulunmuştur: "Fuat Köprülü gidemez, Adnan uğraşamaz, ben Kenan Öner'le didişemem. İçimizde bu buhranı da atlatacak birini çıkarıp İstanbul'a göndermemiz gerekiyor." İstanbul teşkilatına telefon eden Koraltan, önleyici tedbirler alınmaması durumunda DP levhalarının indirileceği, yerlerine Cumhuriyet Millet Partisi levhalarının asılacağı bilgisini almıştır. Bu gelişme üzerine İstanbul'a gitmiş, ilçelerde toplantılar düzenlemiştir. Fatih'te yapılan toplantıda Kenan Öner taraftarları saldırıya geçmiştir. Son sözü alan Koraltan, etkileyici konuşması ile halktan destek gördüğünü, böylece İstanbul teşkilatı içindeki Öner grubunun ağırlığını yitirdiğini açıklamıştır.⁵⁵⁶

Öner'i, partiye almış olan Refik Bey, onun vatanperver bir insan olduğunu, ancak Ahmet Tahtakılıç, Ahmet Oğuz ve Emin Sazak gibi tahrikçilerden etkilendiğini savunmuştur. Köprülü'nün patavatsız konuşmaları ve ağır küfürleriyle Öner'i yaraladığını, kendisinin dostane tavsiyelerinin de bir sonuç vermediğini açıklayan Koraltan, Öner'in partiden ayrılmasından üzüntü duymuştur.⁵⁵⁷

Yurdun çeşitli yerlerinde ortaya çıkan parti bünyesindeki bu kaprislerin, CHP tertipçilerine hizmet ettiğini belirten Koraltan, Osman Bölükbaşı ve Fuat Arna olaylarının da o dönemde başladığını açıklamıştır. Parti müfettişliğine getirilen bu

⁵⁵⁵ Koraltan, **a.g.e.**, s.138-139.

⁵⁵⁶ **A.e.**, s.139-146.

⁵⁵⁷ **A.e.**, s.140-147., Eroğul, **a.g.e.**, s.66.

kişilerin partiyi içinden parçalama gibi siyasi ahlakla bağdaşmayacak davranışlarda bulduklarını, bu kapsamda gittikleri yerlerde kendileri için ortam hazırlamaya çalıştıklarını ileri sürmüştür. Buna göre Gaziantep teşkilatında baş gösteren anlaşmazlıklar için Osman Bölükbaşı'nın da içinde olduğu bir grup gönderilmiştir. Koraltan, fazla alkol alan Bölükbaşı'nın, misafir kaldığı evde sabaha kadar saz âlemine devam ederek komşuları rahatsız ettiğini, parti düzeni için gönderilen birinin bu hareketinin üzücü olduğunu belirtmiştir. Ankara'ya dönmeden önce Adana'ya uğrayan Bölükbaşı'nın parçalayıcı davranışlarına devam ettiğini ifade etmiştir. Bölükbaşı'nın bu tutumunu öğrenen Genel İdare Kurulu, kendisine iki ay izin vermiş, Bölükbaşı bu karar üzerine isyan bayrağını açmıştır.⁵⁵⁸

3.9.1. DP Birinci Büyük Kongresi (7-11 Ocak 1947)

Demokrat Parti'nin ilk büyük kongresi 1947'de, partinin birinci yıldönümü olan 7 Ocak'ta toplanmıştır.⁵⁵⁹ Bayar, başkan seçiminde 548 oyun 541'ini almış, ilk Genel İdare Kurulu Koraltan'ın da yer aldığı ılımlılardan seçilmiştir.⁵⁶⁰

CHP'ye karşı olan herkesi DP çatısı altında toplayan DP'nin bu ilk büyük kongresi, parti içindeki görüş ayrılıklarını açığa çıkarması bakımından dikkat çekmiştir. Kongrede konuşanlar arasında Osman Bölükbaşı da yer almış, konuşmasında İnönü aleyhinde oldukça ağır sözler kullanmış, bir ara ölçüyü iyice kaçıırarak “Kızıl Sultan” diye hitap etmiştir. Kongre salonu bu söze alkış tufanı ile karşılık vermiştir.⁵⁶¹

Bu saldırıdan rahatsız olan Koraltan, Bölükbaşı'ya müdahale ederek, “Sus, in. Demokrat Parti adına böyle konuşmağa salahiyyetin yoktur. Bizce şahıslar muhteremdir. Biz prensip adamlarıyız” demiştir. Bu çıkışının destek gördüğünü belirten Koraltan, Bölükbaşı'nın kürsüyü terk etmek zorunda kaldığını açıklamıştır. Anılarında Bölükbaşı'ya sıkça yer veren Koraltan onu ve yanındakileri siyasi

⁵⁵⁸ Koraltan, **a.g.e.**, s.140-141.

⁵⁵⁹ **Cumhuriyet**, 08.01.1947, s.1., **Vatan**, 08.01.1947, s.1., **Ulus**, 08.01.1947, s.1., Eroğul, **a.g.e.**, s.46.

⁵⁶⁰ **Ayın Tarihi**, 11.01.1947, (Çevrimiçi)

<http://www.byegm.gov.tr/yayinlarimiz/ayintarihi/1947/ocak1947.htm>, 1 Temmuz 2013., Toker, **a.g.e.**, s.233.

⁵⁶¹ Ağaoğlu, **Siyasi Günlük**, s.47.

edepten yoksun, tek hırsları partide iyi bir koltuk almak olan kişiler olarak tanımlamıştır.⁵⁶²

Kongrenin üçüncü oturumunda söz alan Refik Koraltan, usul hakkında yapılan bir tartışmaya katılarak gizliliğin önemine şöyle işaret etmiştir:

“Demokrasinin esas ruhu gizli seçimdedir. Millete hizmet edecek kabiliyetler bu suretle meydana çıkar. Biz şimdi burada önce Başkan seçimi yapacağız, Demokrasi tarihinde en şerefli payı olan insan üzerinde birleşeceğimize eminim.”⁵⁶³

Seçim meselesinde görüş ayrılıklarının baş göstermesi üzerine yeniden kürsüye gelen Koraltan, DP'nin vatandaş hürriyetinin savunucusu olduğunu, gizli oyun esas sayıldığını vurgulamıştır. Bu açıklamaların da etkisiyle çoğunluk, oyun gizli olmasını kabul etmiş ve seçimler bu esasa göre gerçekleştirilmiştir. Seçim sayımlarının yapıldığı esnada, Ana Davalar Komisyonundan gelen rapor⁵⁶⁴ okunmuş, söz isteyen Koraltan rapor hakkında heyecanlı bir konuşma yapmıştır.⁵⁶⁵

Kongre sırasında en büyük ilgiyi içinde Osman Bölükbaşı, Kenan Öner, Sadık Aldoğan ve İsmet Bozdağ gibi isimlerin bulunduğu grup çekmiştir. Bu grup, DP'li milletvekillerinin istifa ederek sine-i millete dönmesini ve CHP iktidarının gayri meşru ilan edilmesini savunmuşlardır.⁵⁶⁶ Celal Bayar ve Samet Ağaoğlu, sertlik yanlısı bu gruba karşılık veren bir itidal grubu olduğunu, Refik Koraltan tarafından da desteklenen bu grubun ihtilal fikrinin karşısında olduğunu açıklamışlardır.⁵⁶⁷

DP'nin genel politikasına yön verecek olan Ana Davalar Komisyonunun hazırlayacağı raporun bir ihtilal havası ortamında görüşülmesi, DP içindeki görüş ayrılıklarını bir kez daha gün yüzüne çıkarmıştır. Koraltan, ortamı yumuşatmak için kongre boyunca çaba sarf edenlerin başında gelmiştir.

⁵⁶² Koraltan, **a.g.e.**, s.141-142.

⁵⁶³ **Cumhuriyet**, 11.01.1947, s.3.

⁵⁶⁴ Hürriyet Misak-ı adıyla tarihe geçen bu belgede Anayasa'ya aykırı hükümlerin kaldırılması, tam güvenceli bir seçim kanununun yapılması, parti başkanlığı ile devlet başkanlığının aynı kişide bulunmaması ve idarenin tarafsızlığı istenmiş, bu talepler kabul edilmediği takdirde DP'nin Meclisi terk edip mücadeleyi milletin içine götüreceği açıklanmıştır. Bkz.; Eroğul, **a.g.e.**, s.50-51, Goloğlu, **a.g.e.**, s.188-189.

⁵⁶⁵ **Cumhuriyet**, 11.01.1947, s.3.

⁵⁶⁶ Albayrak, **a.g.e.**, s.104., Goloğlu, **a.g.e.**, s.188.

⁵⁶⁷ Bayar, **a.g.e.**, s. 97-98., Ağaoğlu, **Siyasi Günlük**, s.43., Ağaoğlu'na göre birlik içinde görünen DP, kongreden ikiye hatta üçe bölünmüş olarak çıkmıştır. Bkz.; Erman Şener, “Demokrasimizde DP damgalı dönemeç 1946-47'nin öyküsü”, **Milliyet**, 26.09.1987, s.11.

3.9.2. İnönü'ye Darbe Teklifi

Koraltan ve Bayar, siyasi ortamın sakinleşmeye başladığı dönemde bir gün, DP safında yer alan Mareşal Fevzi Çakmak'ın evine gitmiştir. İnönü'nün, koltuğu bırakmayacak kadar inatçı olduğundan bahseden Çakmak, darbe teklifinde bulunmuş,⁵⁶⁸ bu teklifini şöyle gerekçelendirmiştir:

“Takip edilen metot kısa zamanda gayeye ulaşmak için kâfi değil. İnönü'yü yakından bilir ve tanırız. İktidarı meşru mücadele yoluyla teslim etmeyecektir. Ben şöyle düşünüyorum. Ya Diyarbakır'a ya da Edirne'ye gider, bir fırka askerin başına geçer, Çankaya'ya yürür, bu belayı milletin başından bertaraf ederim.”⁵⁶⁹

Koraltan ve Bayar, İnönü karşısında DP'nin seçimle işbaşına geleceğine inanmayan Çakmak'ın bu teklifine karşı çıkmışlardır. Bir süre sonra Bayar ve Menderes, Çakmak'ın evine gittiğinde yine aynı teklifle karşılaşmıştır. Koraltan, bu tahriklerin arkasında CHP adamları olduğunun sonradan anlaşıldığını öne sürmüştür. Menderes'in yeğeni olan Mehmet Özdemir'in Dr. Şefik Hüsnü, Serteller, Tevfik Rüştü Aras ve Cami Baykurt gibi komünistlerle temas halinde olduğunu açıklamıştır. Özdemir'in Mareşal'e gönderilen mektuplara aracılık yaptığını belirten Koraltan, ulaştıkları bir mektubun içeriğini şu sözlerle aktarmıştır:

“Demokrat Parti'yi kuranlar millete ihanet ettiler, Cumhuriyet Halk Partisi'yle muvazaa yaptılar. Siz bayrağı alınız, Çankaya'ya yürüyünüz. Millet sizinle beraberdir.”⁵⁷⁰

Toker, Koraltan'ın burada açıklanan darbe söylemlerini doğrulamıştır. Bu kapsamda Sertel, Baykurt ve Aras'ın Fevzi Çakmak'la görüşerek, onu bu yönde ikna etmeye çalıştıklarını ve bunu büyük ölçüde başardıklarını belirtmiştir. Bu durum DP

⁵⁶⁸ Koraltan'ın iddia ettiği bu darbe söylemleri muhtemelen 12 Temmuz 1947 tarihli ünlü beyanname döneminde gerçekleşmiştir. 12 Temmuz Beyannamesi sonrası istifa eden Recep Peker yerine Hasan Saka Hükümeti kurulmuş, iktidar-muhalefet ilişkileri yumuşama sürecine girmiştir. Ancak Mareşal Fevzi Çakmak DP içindeki sertlik yanlısı kanadın içinde yer alarak DP'den uzaklaşmış, 20 Temmuz 1948'de kurulan Millet Partisi'nin kurucuları arasında bulunarak fahri başkanlığını üstlenmiştir.

⁵⁶⁹ Koraltan, **a.g.e.**, s.148.

⁵⁷⁰ Refik Koraltan, Çakmak'ın bu mektubu memnuniyetle karşıladığını bildiren bir cevap verdiğini de aktarmıştır. Bkz.; **A.e.**, s.149.

liderleri ile Çakmak arasındaki bağların 12 Temmuz Beyannamesi sonrası kopmasına yol açmıştır.⁵⁷¹

3.9.3. Koraltan'ın Beşiktaş Konuşması ve 12 Temmuz Beyannamesi

21 Temmuz 1946'da yapılan genel seçimlerin ardından 12 Temmuz 1947 Beyannamesi'ne kadar geçen zaman çok partili hayata geçiş sürecinin en kritik dönemlerinden biri olmuştur. Bu dönem içinde CHP ve DP arasındaki siyasal mücadele ve suçlamalar giderek sertleşmişti.

Demokrat Parti'nin İstanbul teşkilatını güçlendirmek isteyen Koraltan ve Bayar 1947 Nisanı'nda Beşiktaş'ta yapılan mitinge katılmışlardır. O dönemde Demokrat Parti'yi destekleyen Vatan ve Tasvir gibi gazetelerin baskı altında tutulduklarını belirten Refik Bey, Beşiktaş Gazinosu'ndaki konuşmasından önce Tasvir gazetesinin süresiz kapatıldığını öğrenmiş, konuşmasında bu konulara da değinmiştir. Celal Bayar, sert eleştirilerde bulunan Koraltan'ı uyarma gereği duymuştur. Öfkelenen Refik Bey, kendisine müdahale edilmemesini istemiş, konuşmasına “Ne mümkün zulm ile bidat ile imha-yı hürriyet Çalış idraki kaldır mukteditersen ademiyetten” sözleriyle devam etmiştir.

Namık Kemal'in bu mısralarının ardından hükümetin baskılarını hedef alan şu açıklamalarda bulunmuştur:

“Zulmün en ilerisine giden Romanov Hanedanı nerede? Nerede Habsburg ve Hohenzollern Hanedanı? Nerede Hitler ve Mussolini? Milleti kısıvrak bağlayarak her türlü hüviyetinden mahrum etmek isteyen bugünkü idare bu tazyik ve işkencesini ne zamana kadar sürdürecektir? Şaşarım onlara, milli arzu ve iradenin önüne hangi kuvvet durabilmiş.”⁵⁷²

Koraltan, bu mitingden sonra İstanbul halkının büyük çoğunluğunun Demokrat Parti safında milli davayı benimsediğini, İstanbul'un her semtinde teşkilatlar kurulup faaliyetlerin arttığını savunmuştur.⁵⁷³

⁵⁷¹ Toker, a.g.e., s.204-205.

⁵⁷² Koraltan, a.g.e., s.126.

⁵⁷³ A.e., s.127.

Refik Bey, basın baskı altında bulunduğu o günlerde Beşiktaş Gazinosu'nda çekinmeden, "Memleketimizde demokrasi inkılâbını önleyenler cezasız kalmayacaklar ve belki bir gün bu hareketleri hayatlarına mal olacaktır" demişti. Bu sözleri duyan DP ileri gelenleri endişeye kapılarak, gazetecilerin bu sözleri yazmamasını istemişlerdi.⁵⁷⁴

Ertesi gün Hüseyin Cahit Yalçın, Tanin'de, "Çılgın mı, azgın mı?" başlığıyla bir yazı yayınlayarak, Refik Bey'e sert eleştirilerde bulundu. Koraltan, Yalçın'ın bu yazısına tepkisini, "Beşiktaş toplantısındaki konuşmamın müsait havasını zehirlemek için bana tecavüze geçiyor, "Azgın mı, çılgın mı? diye küstahça yazılar yazıyordu" ifadesiyle ortaya koymuştu.⁵⁷⁵

12 Temmuz Beyannamesi'ne giden süreçte, Koraltan'ın Beşiktaş Gazinosu'nda kullandığı sözler ve Menderes'in İzmir konuşması iki parti arasındaki gerginliğin artmasına yol açtı. Ulus gazetesinde, "Gizlenen nutuk" başlığıyla yer alan habere göre, gazeteci ve dinleyicilerin alınmadığı Beşiktaş toplantısında konuşan Refik Koraltan, şöyle demişti:

"Diktatör idaresinin haksızlıklarına son verilmesi zamanı yakındır. Bu haksızlıklara meydan verenler hareketlerini canları pahasına ödeyeceklerdir."⁵⁷⁶

Samet Ağaoğlu, Koraltan'ın İskele Gazinosu'ndaki bu toplantıda daha da ileri giderek "Kafalarını koparacağız" diye bağırdığını açıklamıştı.⁵⁷⁷ Bu sözler CHP çevrelerinde infial uyandırmış, Demokratlara karşı yayın yoluyla şiddetli bir saldırı başlamıştı. Ankara'daki CHP gazeteleri, Refik Koraltan ve arkadaşlarını memlekette ihtilal kopmasını istemekle itham etmişlerdi. Behçet Kemal Çağlar, "Dost Demokratlara" adlı yazısında DP'lilere çeşitli sorular yöneltmişti. Bu kışkırtmaları doğru bulup bulmadıklarını, Halk Partisi yıkılsın da ne olursa olsun diyen kışkırtıcılarla beraber olup olmadıklarını sormuştu.⁵⁷⁸

⁵⁷⁴ İlber Ortaylı, "1946 Demokrasisi Muhalefet ve Recep Peker Hükümeti", **Milliyet**, 20.05.1983, s.9.

⁵⁷⁵ Koraltan, **a.g.e.**, s.127., Hüseyin Cahit Yalçın, "Çılgın mı, azgın mı?", **Tanin**, 24.04.1947, s.1.

⁵⁷⁶ **Cumhuriyet**, 26.04.1947, s.1,3.

⁵⁷⁷ Ağaoğlu, **Siyasi Günlük**, s.62.

⁵⁷⁸ **Cumhuriyet**, 26.04.1947, s.1,3.

DP'yi ihtilâl metotları kullanmakla itham eden Recep Peker, Koraltan'ın "Tarihte hürriyet hareketlerine mani olmak isteyenler günahlarını başları ile ödemişlerdir" şeklindeki sözüne işaret ederek İstiklâl Mahkemeleri Kanunu'nun yürürlükte olduğundan bahsetmiş, Peker'in İnönü'ye giderek DP'yi kapatmak için izin istediği duyumları Bayar'a ulaştırmıştı.⁵⁷⁹ Koraltan, Beşiktaş İskele Gazinosu'nda İstanbul Demokrat Parti idare kurullarıyla yaptığı sohbet sırasında, kendisinin sarf ettiği ileri sürülen bir cümlenin CHP basınında şiddetli hücumlara sebep olması üzerine Ankara'ya dönüşünde, sözleriyle ilgili açıklamalarda bulundu. Ele alınan cümleyi, uzun bir konuşma sırasında tarihten örnekler verilirken kullandığını, ancak cümlenin şekli değiştirilerek aleyhte saldırı vesilesi sayıldığını söyleyen Koraltan, kullandığı cümleyi notlarından faydalanarak şu sözlerle düzeltme yoluna gitmişti:

"Eğer ikinci yola gidilmek isteniyorsa buna hukuk dilinde şahıs veya zümre diktatörlüğü denir. Herkes pek iyi bilir ki tarihte bu yolu takip edenlerin karşılaştıkları netice ağır olmuş ve onlar millet iradesine karşı gelmenin cezasını çok defa hayatlarıyla ödemişlerdir."⁵⁸⁰

Nadir Nadi, 1 Mayıs 1947'deki "Küçük Şeyler" başlıklı yazısında Koraltan'ın sözleri ve oluşan tepkiyi değerlendirdi. Demokrasi mücadelesinin fikir mücadelesine dayanan bir süreç olduğunu vurgulayan Nadi, bir rejimden daha ileri bir rejime geçmenin zorluğuna işaret etmişti. Partilerin acemilik ve dil sürçmelerinin soğukkanlılıkla değerlendirmesi gerektiğini, kanun sınırları aşılmadıkça herkesin aklına eseni söyleyebileceğini belirtmişti. Demokrasiye heveslenen bir ortamda Koraltan'ın konuşmasına tolerans gösterilmesi kanaatinde olan Nadir Nadi, bu olayı şöyle yorumlamıştı:

"Demokrat Parti kurucularından Refik Koraltan Beşiktaş toplantısında, ileri geri sözler söylemiş. Gazetelere yazılmaması sonradan rica edilen bu sözlerin aslı ne idi? bilmiyoruz. Parti tarafından örtbas edilmesi istendiğine göre, ortada bir pot kırılmış olacaktır. Buna karşılık Halk Partili arkadaşların "vay, ahaliyi tahrik ediyorlar. Memlekette ihtilâl çıkaracaklar!" diye gürültülü yazılar yazmalarını hadi politika taktiği olarak kabul edelim. Bir tarafın kırıdığı potlardan öbür taraf da elbette kendi hesabına istifade etmek isteyecektir.

⁵⁷⁹ Cihad Baban, **Politika Galerisi (Büstler ve Portreler)**, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1970, s.426-427.

⁵⁸⁰ **Cumhuriyet**, 29.04.1947, s.1,3.

Fakat bunu bir devlet meselesi haline getirmekte manâ var mıdır? Kışkırtıcılık yapmak, memleketi anarşiye sürüklemek isteyen bir adam gazetecilere “affedersiniz ağızımdan kaçtı, lûtfen yazmayınız” der mi?”⁵⁸¹

Gerginliğin tırmandığı o günlerde İngiltere parlamentosu, Türk parlamentosunu Londra’ya davet etmiş, bu heyete muhalefetin de mutlaka katılması için Bayar’la temasa geçilmiştir. Neticede 10 Mayıs 1947’de iktidar ve muhalefet temsilcileri hep birlikte Londra’ya hareket etmişlerdir. DP’li Fuat Köprülü ile CHP’li Nihat Erim buradaki sohbetleri esnasında şahıslar ve güncel olaylar hakkında değerlendirmelerde bulunmuşlardır. Buna göre kendi arkadaşlarını beğenmeyen Köprülü onları şöyle anlatmıştır:

“Bayar, “Kahvehane ricalinden”di. Menderes ise Köprülü’nün sözünden çıkmayan tecrübesiz bir çocuk... Onlar Demokrat Parti macerasına İnönü “Haydi demokratik hayata atılalım!..” dediği için başlamışlardı. Onunla mücadele kabil mi idi? Bu işe paydos derse tekrar evine dönerdi... Ya Koraltan’ın Beşiktaş konuşması? “Canım efendim, Koraltan da kimdi? Onun sözü mü olurdu? Sus dersin susardı. Bu akılsızın sözlerine kaç kişi uyardı.”⁵⁸²

İnönü’nün sağlığında zafer kazanılamayacağı kanaatinde görülen Köprülü, kendisi buna inanmadığı gibi Beşiktaş’taki sözleri sebebiyle ağır eleştirilere uğrayan arkadaşının mücadele azmini ve cesaretini de küçümsemiştir. Köprülü, Koraltan’ı önemsemeyen bu tavrını DP iktidarında da sürdürmüştür.⁵⁸³

Nadir Nadi, 12 Temmuz Beyannamesi öncesi “İsyan mı? İhtilâl mi?” adlı başka bir yazısında yine Koraltan’ın sözlerine değinmişti. Celal Bayar’ın, ihtilal ve suikast gibi kanun dışı yollara partisinin ve arkadaşlarının yabancı kalacağı söyleminin ele alındığı yazıda, bu sözlere neden gerek duyulduğu sorulmuştur.⁵⁸⁴

⁵⁸¹ Nadir Nadi, “Küçük Şeyler”, **Cumhuriyet**, 01.08.1947, s.1,3.

⁵⁸² Baban, **a.g.e.**, s.428-429.

⁵⁸³ Bununla birlikte bu anekdotları nakleden Cihad Baban’ın, büstler ve portreler olarak iki bölüme ayırdığı Politika Galerisi adlı kitabında üç kurucuya yer vermesine rağmen Köprülü gibi Koraltan’ı pek önemsemeyerek, kitabında yer vermemesi dikkat çekmiştir. Üstelik DP’den ayrılan Karaosmanoğlu, Tahtakılıç ve Bölükbaşı portreler bölümünde yer bulmuşken Koraltan adının sadece birkaç yerde geçmesinin 1946-1960 dönemine ilişkin anlatımlarında dikkate değer bir eksiklik meydana getirdiği söylenebilir.

⁵⁸⁴ Bayar’ın, Demokratların ihtilal havası yaratma çabası içinde oldukları şeklindeki ithamlara karşı bu açıklamaya gerek duyduğu anlaşılmaktadır. Bununla birlikte Refik Koraltan’ın anılarında bahsettiği, 12 Temmuz Beyannamesi günlerinde Mareşal Fevzi Çakmak’ın İsmet İnönü’ye darbe teklif ettiği

Objektif bir görüşle ele alındığında, bazı Demokratların biraz ileri giderek, asap bozucu bir tavır takındıklarını, kanını son damlasına kadar akıtmak ve milletin yakında hürriyetine kavuşmak üzere olduğu şeklindeki söylemlerinin pek barışsever olmadığını açıklamıştır. Seçim zamanlarında en şiddetli noktasına varan devrimci eğilimlerin hala sürdüğünü belirten Nadi, kısa bir süre önce ortalığı gürültüye veren Koraltan'ın Beşiktaş toplantısındaki “millete hürriyet vermek istemeyenler, cezalarını kanlarıyla ödeyeceklerdir” şeklindeki sözünü, bu duruma örnek göstermiştir.⁵⁸⁵

İsmet İnönü, beyanname öncesi Köprülü ve Bayar ile yaptığı görüşmelerde Koraltan'dan bahsederek onu ve arkadaşlarını ihtilâlcilikle suçlamıştır. Yine o günlerde DP milletvekillerine yazılan talimatta yer alan “Suç teşkil edecek şekilde konuşmayın; Atatürk'ten bahsedin; Meclisin gayri meşru olduğunu söylemeyin” şeklindeki ifadeler Refik Koraltan ve Fuat Köprülü tarafından uygun bulunmayarak çıkarılmıştır.⁵⁸⁶

Bayar'ın, yaz tatilinde tetkik gezisine çıkacaklar için hazırladığı bu talimata tepki gösteren Koraltan, bu tavrını not defterinin 18 Haziran 1947 tarihli yaprağında “Bu garip, hem de karşı tarafın aylardır bir iftira mahiyetinde partimize ve bizlere yaptığı hücumları kabullenmiş görünüyor. Hemen şiddetle itiraz ettim” sözleriyle göstermişti.⁵⁸⁷

Koraltan, 12 Temmuz Beyanname'si'ne gidilen süreçte gerginliği tırmandıran bir üslup sergilemiştir. Beşiktaş İskele Gazinosu'ndaki ölçüsüz konuşması ve Bayar'ın havayı yumuşatmaya yönelik talimatına karşı çıkması, ılımlı muhalefeti terk ettiğini göstermiştir. Peker Hükümeti ile DP'lilerin arttırdığı gerginlik ortamını yumuşatmak isteyen İsmet İnönü, her iki tarafla da görüşmeler yaparak iki parti arasında hakem rolü oynamış, bu amaçla 12 Temmuz Beyanname'si'ni hazırlamıştır.

İnönü'nün, iki başarısız denemeden 15 yıl sonra yayınladığı bu beyanname çok partili demokratik hayata ulaşılmasında önemli bir işlev üstlenmiştir. Beyanname iki taraf adına da beklentileri karşılamasa da çok partili hayatın sürdürülmesini

şeklindeki ifadeleri dikkate alındığında, Bayar'ın kanun dışı yollara karşı olduğunu belirtmesi bazı çevrelere bir mesaj olarak ta yorumlanabilir.

⁵⁸⁵ Nadir Nadi, “İşyan mı? İhtilâl mi?”, **Cumhuriyet**, 02.07.1947, s.1.

⁵⁸⁶ Ağaoğlu, **Siyasi Günlük**, s.77,79.

⁵⁸⁷ “Refik Koraltan'ın not defteri”, **Milliyet**, 21.05.1983, s.9.

sağlamıştır.⁵⁸⁸ Bununla birlikte Refik Koraltan hatıratında, İnönü'nün bu faaliyetlerinin bir tertip olduğu düşüncesinde olmuştur. Çeşitli oyunlarla DP'yi yok etmek isteyen İnönü'nün o dönemde halkın nefretini kazanarak, sokağa çıkamaz hale geldiğini, beyannameyi de bu sebeple hazırladığını öne süren Koraltan, beyanname hakkındaki görüşlerini şu sözlerle ortaya koymuştur:

“Fihakika o beyanname başta İnönü olmak üzere, Nihat Erim ve arkadaşları tarafından hazırlanmış ve bize gönderilmişti. Benimle beraber birkaç arkadaş, bunun Cumhuriyet Halk Partisi tarafından tertiplenen yeni bir tuzak olduğunu sezdik. Kabul edilmemesi tezini müdafaa ettik. Daima itilaf taraftarı olan ben, bu teşebbüsün altında partiyi içinden yıkmak için yeni düşünülmüş bir tertip olduğunu izah ettim.”⁵⁸⁹

Refik Bey'in bu sözlerinden beyannameye taraftar olmayarak kuşkulandığı anlaşılmaktadır. Bununla birlikte karşı tezi savunan arkadaşlarına da hak vermiş, taziyelerin hafifletilmesi adına bazı düzeltmeler yapılarak beyannamenin imzalandığını açıklamıştı. Böylece İnönü ve CHP'li idarecilerin ferahladığını, halk tarafından selamlanmaya başladıklarını öne sürmüştü. Koraltan, sonradan öğrendiklerine göre durumu sevinçle karşılayan İnönü'nün, “Artık cephe yarılmıştır. Bundan sonra demokrat idarecilerin vay haline. Artık elimden kurtulamazlar” şeklinde bir tutum sergilediğini ifade etmişti.⁵⁹⁰

1962 tarihli hatıratında, İnönü'nün çalışmalarını tertip olarak niteleyerek suçlayan Refik Bey, Peker'in mağdur edildiğini savunmuştu. Bununla birlikte günlüğünde kaleme aldığı notlarında farklı bir bakış açısına sahip olduğu görülmektedir. Bayar ve Peker'e ilişkin günlüğündeki şu açıklamalar bu çelişkiyi ortaya koymaktadır:

“17 Haziran 1947 Bayar bugün saat 17.45'te İnönü ile bir görüşme daha yaptı. Devlet Reisi bu temaslarında mümkün olduğu kadar bitaraf görünmeye çalışıyor ve hüsnüniyet gösteriyor. Buna rağmen Peker hükümeti hâlâ zihniyetinde en ufak bir ilerlemeye

⁵⁸⁸ Cezmi Eraslan, “Türkiye’de Çok Partili Siyasi Hayatın Kurulmasında Bir Dönüm Noktası: 12 Temmuz 1947 Beyanname’si”, *Atatürk Yolu*, C.VI, Sayı: 22, Ankara, 1998, s.142-143.

⁵⁸⁹ Koraltan, *a.g.e.*, s.150.

⁵⁹⁰ *A.e.*

fiilî sahada taraftar görünmüyor. Ben bu mevzu üzerinde saat 19'da Peker'le, Nazım Ozeli de bulunurken Meclis gazinosunda bir görüşme yaptım.”⁵⁹¹

İnönü, 12 Temmuz Beyannamesi sonrası doğu illerine yönelik bir seyahate çıkmış, DP Genel İdare Kurulundan bir üyenin de kendisine katılmasını istemiştir. Bu gezisinde İnönü'ye DP adına Nuri Özsan refakat etmiştir.⁵⁹² İnönü, bu seyahat esnasında Recep Peker hakkında Özsan'a bazı açıklamalarda bulunmuştur. Örneğin başbakanlıktan uzaklaştırılmasa Peker'in DP'yi kapatacağını, dört kurucuyu mahkemeye vererek ortadan kaldıracacağını, kendisinin bu maksatla Peker'i başbakanlıktan uzaklaştırdığını söylemiştir.⁵⁹³

İnönü'nün bu açıklamalarının doğruluğuna inanmayan Koraltan, Peker'le görüşen eski Bayındırlık Bakanı Behiç Erkan'ın kendisine bu süreci farklı naklettiğini belirtmiştir. Buna göre Peker başbakanlıktan ayrılmadan bir süre önce köşke davet edilmiştir. Gittiğinde orada bulunan Nihat Erim, Demokratların faaliyetinin vahim bir duruma geldiği, memlekette ihtilal ortamının oluştuğu, ciddi önlemlerin alınması gerektiği şeklinde bir konuşma yapmıştır. Peker'e, İstiklâl Mahkemesi kurulması tavsiyesinde bulunmuş, DP kurucularının dosyalarının hazır olduğu, onlarla birlikte 5-10 kişinin de sallandırılması durumunda tehlikenin önleneceğini belirtmiştir. Peker, bu fikre itiraz etmiştir. Bu anlatının doğruluğuna inanan Koraltan, böylece çok geçmeden Peker'in hükümetten uzaklaştırıldığını iddia etmiştir.⁵⁹⁴ Dolayısıyla Koraltan'a göre 12 Temmuz Beyannamesi, hem DP'ye hem de Recep Peker'e karşı yapılmış bir tertip olmuştur.

Ancak CHP içinde ılımlı kanadın öncülüğünü yapan “35'ler” grubu içinde yer alan Nihat Erim'in, muhalefetin sertlik yanlısı bir tutumla bastırılması görüşünü savunan Recep Peker'e böyle bir teklifte bulunmuş olduğu ve Peker'in bu ciddi tedbirleri dikkate almadığı için Başbakanlıktan uzaklaştırıldığı iddiası pek olası görünmemektedir.

Döneme ilişkin birçok kaynakta, sertlik yanlısı grubun önderi olarak gösterilen Recep Peker'in görevde kalıp kalmaması çok partili hayata devam

⁵⁹¹ “Refik Koraltan'ın not defteri”, **Milliyet**, 21.05.1983, s.9.

⁵⁹² Eroğul, **a.g.e.**, s.62., Us, **a.g.e.**, s.641.

⁵⁹³ Koraltan, **a.g.e.**, s.150-151.

⁵⁹⁴ **A.e.**, s.151-152.

konusunda gösterge sayılmıştır. 12 Temmuz Beyannamesi'ne sıcak bakmayan Peker⁵⁹⁵ İnönü ile açıkça tartışmaktan çekinmemiş, siyasal partiler arasında hakemlik görüşünü anti-demokratik bulmuş, hakemin seçim zamanında halk olacağı görüşünü savunmuştur. Bu yaklaşımı ile Meclis içinde desteğini yitirmiş, aldığı güvensizlik oylarının da etkisiyle görevinden istifa etmek zorunda kalmıştır.⁵⁹⁶

3.9.4. Beyanname Sonrası Sözde Bahar Havası: Peker'in İstifası

11 Temmuz 1947 akşamı, sonradan 12 Temmuz Beyannamesi adıyla meşhur olacak beyan radyodan verilmişti. O akşam köşke telefon açan Refik Koraltan, beyanname ve İnönü hakkında övücü sözler kullanmış, İnönü'ye şükranlarının ve bağlılıklarının bildirilmesini istemiştir. Bu açıklamalar üzerine İnönü, yaveri aracılığıyla Koraltan'a, bu mesajının basına verilmesinde bir sakınca olup olmadığını sordurtmuştur. Yaver bu soruya karşılık Koraltan'ın şu cevabı verdiğini aktarmıştır: "Aman, sakın ha! Lutfetsinler, kerem buyursunlar..."⁵⁹⁷

Refik Bey, not defterinde görüldüğü üzere beyannameyi memnuniyetle karşılamış, Peker ve çevresinden kurtulma umudunu şu sözlerle yansıtmıştı:

"11 Ağustos 1947 Siyasî hava ümit verici olmakla berdevam. İnönü CHP'nin azgın zümresini yola getirme yolunda. Büyük koruyucu ve kurtarıcı olacak Demokratların ve topyekûn halkın arzusu olacak."⁵⁹⁸

Böyle olduğu halde hatıratında tuzak olarak nitelediği 12 Temmuz Beyannamesi sonrası tertiplerin devam ettiğini belirtmişti. Bu kapsamda CHP'lilerin, parti müfettişi sıfatıyla illere gönderilerek DP'nin ilerlemesini durdurmak amacıyla tedhiş faaliyetlerinde bulduklarını savunmuştur. Diğer bir tertibe örnek olarak ise İnönü'nün sözüm ona "bahar havası" yaşatmak için illerden harf sırasıyla milletvekillerini köşke davet etmesini göstermiştir. Sıra İçel'e geldiğinde Koraltan da

⁵⁹⁵ Peker, istifasında etkisi görülen beyanname için kurultayda söz alarak şöyle demiştir: "12 Temmuz beyannamesi ile Cumhurbaşkanının partiler arasında yüksek hakem rolü oynaması gibi bir tedbire hiçbir zaman benim aklım ermedi" Us, **a.g.e.**, s.648.

⁵⁹⁶ Koçak, **Yakınçağ Türkiye Tarihi**, s.187., Eroğul, **a.g.e.**, s.62-64., Turan, **Türk Devrim Tarihi IV (Birinci Bölüm)**, s.244-248., Us, **a.g.e.**, s.648-649.

⁵⁹⁷ Toker, **a.g.e.**, s.265.

⁵⁹⁸ "Refik Koraltan'ın not defteri", **Milliyet**, 21.05.1983, s.9.

köşke gitmiş, İnönü'nün yanına oturtulmuştur. Refik Bey, CHP'li milletvekillerinin de olduğu sofra sohbetlerine dalkavukluğun hâkim olduğunu belirtmiştir. Demokrasi, istibdat, totaliter rejimler gibi yönetim şekillerinin konuşulduğu bir ortamda sohbe katılan Koraltan, İnönü ve CHP'lilere tavsiyeler içeren şu açıklamalarda bulunduğunu söylemiştir:

“Eğer kendisi, vakit vakit ısrarla rica ettiğim gibi bitaraf olur, şef sistemine son verir, CHP'den çekilir, devlet reisliğinin mevkiine yaraşır bir durum alırsa, demokratik rejimin en kısa zamanda milletin siyasi bünyesinde mesut inkişafı kaydeder. Aksi hâl felaket olur. Daha şimdiden millet, iktidar tarafından en korkunç bir şekilde tazyik altına alındı. Güya Demokrat Parti'yi kuran biz dört arkadaş hakkında da dosyalar tertip olunmuş. Nerede ise idamımız düşünülüyormuş. Hiçbir şeyde pervamız yok. Tek ihtirasımız milleti bir an evvel layık olduğu refah ve saadet yollarında yükseltecek bir idarenin millet iradesi ile kurulacak bir iktidarın iş başına geçmesidir. Hükümeti murakabeye davet edeceğiz. Demokratik rejimin icabına göre hareket edeceğiz. Zaten her türlü düşünceleri hesaba katmadan sizlerin karşısına çıkılabilir mi? Her yerde tekrar ettiğimiz gibi, milletin selameti uğruna bizleri tehdit için kullanılacak idam sehpasını da göze almış insanlarız. Milletın kurtuluşu için hayatını feda eden bahtiyarlar safında yer alacağız. Yani ebedi olacağız. Ne mutlu bize. Hiçbir tehdit bizi yolumuzdan alıkoyamayacaktır. CHP şimdiden yok olmuştur. Dürüst ve serbest yapılacak bir seçim bu hakikati geciktirmeyecektir. Yok oldunuz. İnat etmeyiniz, size de millete de yazık olacaktır.”⁵⁹⁹

Koraltan, bu açıklamaları esnasında heyecandan elini masaya vurduğunu, konuşmasının bitiminde ise ağır sözleri nedeniyle fenalaşan Şükrü Saraçoğlu'nun salondan çıkarıldığını açıklamıştır. Salona yeniden gelen Saraçoğlu'nu kucaklayarak, kendi yerini verdiğini belirten Refik Bey, bu davranışıyla İnönü'den tebrik aldığını ifade etmiştir.⁶⁰⁰

Koraltan, o günlerde altı bakanın kabineden çekildiğini ve Peker'in bu yetkinin kendisine ait olduğunu ileri sürdüğünü açıklamış, Peker'in istifa etmemesini şu sözlerle eleştirmişti:

⁵⁹⁹ Koraltan, **a.g.e.**, s.153-154.

⁶⁰⁰ **A.e.**, s.155.

“4 Eylül 1947 Hâla tek parti zihniyeti, hâlâ iktidarı elde tutma ihtirası, hâlâ şef ve tek irade... Tanrı millete hayırlı etsin. 5 Eylül 1947 Bu celsede biz Demokratlara düşen vazife şu idi: Başbakan altı vekili birden kabineden atabilir mi? Müşterek mesuliyet nerede kaldı? Bu sualler sorulmalıydı. Yapılmadı, yazık! 8 Eylül 1947 Bugün kabinede bir değişiklik olduğu, altı bakanın değiştiği anlaşıldı. Peker’in bu kararıyla da zaaf içinde olduğu anlaşıldı.”⁶⁰¹

12 Temmuz süreci sonrası kan kaybeden Peker, altı bakanın istifasını takiben tutunamayarak, 9 Eylül 1947’de istifa etmiş, yerine Hasan Saka Hükümeti kurulmuştu. Koraltan, sertlik yanlısı bilinen Peker’in yerine göreve başlayan yeni kabineye temkinli yaklaşmış, ilk izlenimlerini şu sözleriyle ortaya koymuştu: “14 Eylül 1947 Yeni kabine tamamiyle CHP’ye bağlı, hatta bazı unsurları, Peker Kabinesi’nin muteassıp elemanlarıdır ki bunlar eski fikirlerinde musır olacaklar.”⁶⁰²

Celal Bayar ve Refik Koraltan, beyanname ve Peker’in istifasının yarattığı ılımlı havanın henüz sürdüğü 4 Ekim 1947’de Erzurum’a gelerek partililerle temaslarda bulunmuş, halka seslenmişlerdi. Bayar’dan sonra kürsüye gelen Koraltan son siyasi olaylara değinerek demokrasi hareketinin neden geciktirildiğini sormuş, “Bu soruların cevabını varsın tarih versin” demişti. Savaş yılları içinde görev yapan hükümetlerin idaresizliği yüzünden bünyelerinin zayıf düştüğünü belirtmiş, demokrasi yoluna girildiği için artık gecikmemeleri gerektiğini anlatmıştır. Peker hükümeti ile korkunç bir devrin başladığını ve bu hükümetin 10 aylık icraatını korkunç kelimesi ile tanımlamanın uygun olacağını söylemiştir. Tahakküm zihniyetinin son bulması temennisinde bulunan Koraltan, “Pekerin yıkılışı dolayısıyla hepimize geçmiş olsun” demiştir. Konuşmasını, beyanname ve Cumhurbaşkanının son seyahatlerinin memlekette ümit verici bir hava yarattığını belirterek sonlandırmıştı.⁶⁰³

Koraltan, istifası sonrası bile Peker’e yüklenmeyi sürdürerek, yaşananların tek sorumlusu olduğunu vurgulamıştı. Bununla birlikte yıllar sonra kayda geçen hatıratında Peker’in, İnönü’nün kurbanı olduğu kanaatini taşıdığı görülmüştü.

Beyannameden beş ay sonra DP milletvekili General Sadık Aldoğan’ın, Yeni Sabah’ta bir makalesi yayınlanmıştı. Aldoğan, parti adına muhalefetin politikasını

⁶⁰¹ “Refik Koraltan’ın not defteri: Recep Peker İstifa Ediyor”, **Milliyet**, 22.05.1983, s.9.

⁶⁰² **A.y.**

⁶⁰³ “Erzurumda yapılan tezahürat”, **Cumhuriyet**, 05.10.1947, s.1,3.

açıklayarak amaçlarının CHP'ye seçimi yenileme kararı aldirtmak olduğunu, bunun için halkın gözünde itibarını düşürerek, kabine krizleri yaratacaklarını yazmıştır.⁶⁰⁴

DP içinde tepkilere neden olan bu yazı, 18 Aralık 1947 tarihli DP Genel İdare Kurulu'nda görüşülmüştür. Kurulda konuşan Koraltan, partiler arasında hürmet ve saygı esas tutulduğuna göre buna uyulması gerektiğini açıklamıştır. Parti mücadelesinde tazyiklere en şiddetli şekilde karşılık verdiklerini, 12 Temmuz Beyannamesi'nin kendi mücadelelerinin eseri olduğunu belirten Koraltan, beyanname bağlamında partinin izleyeceği politikaya ilişkin şu açıklamalarda bulunmuştur:

“Bu mevzuu günlerce aramızda mütalaa ettik ve nihayet kar ve zarar ihtimallerini göz önünde bulundurarak, malum formül ile Demokrat Parti'nin noktai nazarını meydana koyduk ve fiilen tahakkuk etmesi için, bir intizar devresinin memleketin yüksek menfaati bakımından lüzumludur ve faydalıdır... Bu devre, prensiplerimizden ayrılma ve Hürriyet Misakı'ndan uzaklaşma değildir. Bilakis, bunların gerçekleşmesi için lüzumludur ve kuvvetlidir. Bu intizar devresinin nihayet bulacağı zamanı tespit ve yeni bir karar ittihaz edilmeden, Paşanın bundan bahsetmesi doğru değildir... Bütün partiyi ilgilendiren ve mesuliyet altına koyan konuşmaları, 12 Temmuz'dan sonra yapmak doğru değildir... Bu itibarla kendileri zaten beklediğimiz gibi açıklamada bulundular ve hata ettiklerini itiraf ettiler. Bu hatanın böylece aramızda konuşarak geçiştirilmiş olması kâfi değildir. Bunun için bir formül teklif edeceğim.”⁶⁰⁵

Aldoğan'ın sözlerinin partiyi zor duruma soktuğunu kavrayan Koraltan ve arkadaşları, durumu düzeltmek için onun ağızından bir beyanname hazırlanmasına karar vermişlerdi. Bu olay parti idarecilerinin beyannameden aylar sonra bile iktidar muhalefet ilişkilerini gelecek söylemlere izin vermek istemediklerini göstermiştir. Ancak 12 Temmuz 1947 Beyannamesi sonrası ılımlı bir yön alan iktidar muhalefet ilişkileri bir süre sonra yine gerginleşecekti. Çünkü Demokrat Partili idareciler bir hamlede CHP'yi devirerek, iktidarı ellerine almak sevdasından vazgeçmemişlerdi.

DP içindeki sert muhalefet yanlısı grupta yer tutan Sadık Aldoğan, bu olay unutulmadan bu defa DP'ye tavır alarak onu iktidarla danışıklı olmakla itham

⁶⁰⁴ Ağaoğlu, **Siyasi Günlük**, s.93.

⁶⁰⁵ **A.e.**, s.454-455., Ağaoğlu, **Arkadaşım Menderes**, s.50.

etmiştir. Kütahya Emet'te katıldığı bir toplantıda on binlere seslenen Refik Bey, Aldoğan'ın Mecliste dile getirdiği bu suçlamaların ibretle üzerinde durulması gerektiğini belirtmiştir. Bazı iktidar milletvekillerinin kendisini alkışlamasını ise hazin bir manzara olarak değerlendirmiştir.⁶⁰⁶

1948'in yılının ilk günlerinde yapılan DP İstanbul Kongresi toplantıları gürültü geçmiş, Kenan Öner ile Fuat Köprülü arasındaki görüş ayrılıkları ve Kemal Silivrili'nin milletvekili ödenekleri konusunda onaylayıcı oy kullanması gündemi meşgul etmiştir. Refik Bey burada yaptığı konuşmada seçim hürriyetine vurgu yaptıktan sonra 12 Temmuz Beyannamesi'nin evvelki durumu hafiflettiğine temas etmiştir. Sayıca az olmalarına rağmen Peker Hükümeti'ne karşı gösterdikleri mücadelenin etkisini şu sözlerle ortaya koymuştur:

“Fakat arkadaşlar, ne de olsa 400 e karşı 54 reyden ibaret olan kuvvetimiz sizlere dayanarak en büyük hamle ile bundan evvelki hükûmetin şiddetini durdurmuştur. Bize şiddet gösteren hükûmet, çekilip yüzgeri etmeğe mecbur olmuştur.”⁶⁰⁷

Koraltan'ın, 1947 tarihli not defteri ile 15 yıl sonraki hatıratında beyannameyi birbirinden farklı yorumladığı görülmüştür. Önce sertlik yanlısı Recep Peker'i, sonra İsmet İnönü'yü suçlama eğilimi göstermiştir. Böylece İsmet İnönü'nün bu beyannameyi hazırlayarak, partiler üstü bir denge mekanizması oluşturma çabasını ve iktidarın seçimle değiştirilmesindeki rolünü görmezden gelmiştir. Bu kanaatinin oluşmasında, 27 Mayıs müdahalesinde İnönü'nün etkisi olduğu şeklindeki düşüncesi etkili olsa gerektir.

3.9.5. Milletvekili Ödeneklerine Zam

DP içinde bölünmeye varan görüş ayrılıkları, Aralık 1947'de milletvekilleri ödenekleri için Meclise getirilen zam teklifi ile belirginleşmiştir. DP içindeki tartışma, iki CHP ve iki DP milletvekilinin imzaladığı teklifin Meclis Başkanlık Divanına verilmesiyle başlamıştır.

Kamuoyu karşısında maaşlarını arttıran milletvekilleri konumuna düşmek istemeyen Demokrat Parti Meclis Grubu, önceden imzaladıkları halde imzaların geri

⁶⁰⁶ Cumhuriyet, 21.06.1948, s.1,3.

⁶⁰⁷ Cumhuriyet, 19.01.1948, s.1,4.

alınmasına karar vermiştir. Ancak çoğunluk, ödeneklerin arttırılmasından yana bir tutum sergileyeceğine göre DP milletvekillerinin tavrının ne olacağı konusu gündeme gelmiştir. Bu bağlamda DP yöneticileri, teklife Mecliste aleyhte oy vermeyi kararlaştırmışlardı. Ancak teklife muhalefet etseler de teklif kabul edilirse ne yapacakları konusuna açıklık getirmemişlerdi. Teklif, 66'ya karşı 231 oyla kabul edilmişti. CHP'lilerden ret oyu verenler zammı başka yerlere bağışlayacaklarını açıklamışlardı. Retçi olmalarına rağmen zamları alacak olmalarının yaratacağı olumsuz havayı sezen DP yönetimi, gecikmeli de olsa zam farklarının partiyeye hibe edilmesini karara bağlamıştı.⁶⁰⁸

Partiyeyi idare etmek için yeterli paranın olmadığı sıkıntılı bir dönemde, milletvekillerinin partiyeye bağış yapması konusu, parti grubunda tartışmalara yol açmış, DP'nin bölünmesine giden yol hızlanmıştır. Kararı kaldırmak ve grup idaresine el koymak isteyen 27 kişi, bir önerge hazırlayarak grup başkanlığına vermiştir. Bu esnada Köprülü'nün patavatsız sözlerinin gerginliği arttırdığını belirten Koraltan, Bayar ve Köprülü'ye saldırıların artması üzerine samimi telkinlerle buhranın önüne geçmeye çalıştığını ifade etmiştir.⁶⁰⁹

Milletvekili ödeneklerinin alınmaması teklifini kendisinin yaptığını belirten Koraltan, not defterinde partililere şu eleştirilerde bulunmuştur:

“2.1.1948 Bugün saat 15.00'te Bayar'ın evinde Köprülü, Adnan ve Samet toplanıp, ödeneklere yapılan zammın alınmaması teklifim üzerine parti grubunda iğrenç bir halde beliren ruh haletini gözden geçirdik. Hemen 30-40'a varan, Demokratları Meclis'te temsil mevkiinde bulunan bu insanların milletin selâmetini, umumî efkarın hissiyatını ve bizim samimi düşüncelerimizi hiçe saymalarını ve daha ileri giderek, şâhıslarımıza bile tecavüzü düşünmelerini korkunç ve davamızı küçülten bir ruh haleti olarak, müşahade ve tenkit ettik.

14.1.1948 Parti grubundan ödenek zammının alınmasında Yusuf Kemal ve Emin Sazak'ın bunu fırsat bilerek yaptıkları çeşitli tahriplerin zehirli havası hâlâ yatışmamış. En çok mütesanit olmak gereken şu zamanda politika muhterislerinin hallerine sadece acımak düşer.”⁶¹⁰

⁶⁰⁸ Altan Öymen, **Değişim Yılları**, 10.bs., İstanbul, Doğan Kitap, 2010, s.132-138., Eroğul, **a.g.e.**, s.65., Turan, **Türk Devrim Tarihi IV (Birinci Bölüm)**, s.252., Us, **a.g.e.**, s.651.

⁶⁰⁹ Koraltan, **a.g.e.**, s.143.

⁶¹⁰ “Refik Koraltan'ın not defteri”, **Milliyet**, 24.05.1983, s.9.

Neticede, parti grubu kararına rağmen DP milletvekili Kemal Silivrili Meclisteki oylamada lehte oy kullanmıştı. 1948 Ocağı'ndaki DP İstanbul Kongresi'nde konuşan Silivrili, buna gerekçe olarak sözünden dönmeyi namusuna yedirememesini göstermişti.⁶¹¹ Başta Köprülü olmak üzere parti kurucularını bu konuda samimiyetsizlikle itham etmişti. Bu açıklamaların havasıyla DP içindeki muhalefet gelişimini sürdürmüş, parti yönetimine karşı isyan bayrağını açmıştı.⁶¹²

Kanun yasallaşmasına rağmen Koraltan'ın da içlerinde olduğu bazı milletvekilleri grup kararına uyararak partiye bağlıta bulunmuşlardır.⁶¹³ Celal Bayar, 14 Şubat 1948'de yaptığı açıklama ile zamları vermeyen DP milletvekillerini açıklamıştır. Buna göre Koraltan'ın da aralarında olduğu 35 milletvekili ödeneklerindeki farkları partiye vermiş, 19 milletvekilinin bu zamları vermediği anlaşılmıştır.⁶¹⁴ Bu ayrılık parti içindeki çatlakların derinleştiğini göstermiştir.

3.9.6. DP İçindeki Oluşumlar ve Kurucular Arasındaki Çekişmeler

Refik Koraltan, 12 Temmuz Beyannamesi'nin İnönü'nün bir tertibi olduğu görüşünü dile getirmişti. Samet Ağaoğlu da aynı görüşe taraftar olmuştur. Bu bağlamda İnönü'nün, Demokratlar arasında önce şaşkınlık sonra da ayrılık yaratmayı amaçladığını açıklamış, DP içinde başlayan ayrılığın fiili sonuçlarının 12 Temmuz'dan sonra ortaya çıktığını savunmuştur.⁶¹⁵

1948 yılı başlarında DP içindeki muhalif hareketlerin seslerini yükselttiği görülmüştü. Yusuf Kemal, Emin Sazak, Ahmet Tahtakılıç ve Suphi Batur'ların aylardır bir tertip içinde olduklarını savunan Refik Bey, bu hizbin Köprülü'nün grup başkanlığından çekilmesini istediğini aktarmıştır. Bu durumu Yeniçeri isyanına benzetmiş, tertipçilerin baş istediklerini ifade etmiştir. 6 Şubat 1948'de, DP Genel İdare Kurulu'nda yapılan konuşmalarda öfkelenen Sazak'ın, kurucuları hedef alan şu sözlerle gerçek yüzünü gösterdiğini belirtmiştir: "Bütün bu olup bitenleri ben yaptım. Köprülü, Adnan ve bunlarla birlikte Koraltan'ın hâkimiyeti sona ersin." Koraltan, bu

⁶¹¹ **Cumhuriyet**, 10.01.1948, s.1., Eroğul, **a.g.e.**, s.65., Turan, **Türk Devrim Tarihi IV (Birinci Bölüm)**, s.253., Us, **a.g.e.**, s.653.

⁶¹² Öymen, **a.g.e.**, s.139-141.

⁶¹³ Koraltan, **a.g.e.**, s.143.

⁶¹⁴ **Cumhuriyet**, 15.02.1948,s.1,3., Us, **a.g.e.**, s.654.

⁶¹⁵ Ağaoğlu, **Siyasi Günlük**, s.213.

itirafa karşılık şöyle demiştir: “Hangi maksada hizmet edersen et, yaptığın bu tertip mukaddes bir davaya olduğu kadar, bizlere itimat edenlere ihanet ve en büyük fenalıktır.”⁶¹⁶

11 Şubat 1948’de Koraltan’ı ziyaret eden Menderes, grupta kurulan fesat ocağının dağıtılacağı sırada tertipçilere karşı yumuşama gösterilmesinden ve Bayar’ın, grupta yeni bir seçime gitmekten bahsetmesinden dert yanmıştır. Refik Bey, bu şartlarda Genel İdare Kurulu’nda çalışamayacağını söyleyen Menderes’in, ağlayarak istifa ettiğini açıklamıştır. Bu sözlerden üzüntü duyarak, şöyle karşılık verdiğini anlatmıştır:

“Bir müddet sonra hareketini ağır bulduğum koca bir davanın ve bir milletin ağır mesuliyetini omuzlayan bizlerin, bu hareketi davaya ihanet teşkil edeceğini ısrarla söyledim. Yumuşadı. Ve müteessir ayrıldı.”⁶¹⁷

Bu gelişmeler üzerine beş milletvekili Haysiyet Divanı kararı ile partiden ihraç edilmişti. Divanın verdiği kararları protesto mahiyetinde Genel İdare Kurulu üyesi altı kişinin birlikte kuruldan istifa etmesi parti içindeki çekişmeyi gün yüzüne çıkarmıştı.⁶¹⁸ 12 Mart 1948’de toplanan DP Genel İdare Kurulunda konuşan Koraltan, Mecliste DP’yi temsilen bulunan bu kişilerin durumunun Birinci Meclisteki İkinci Gruba benzetilemeyeceğini savunmuştur. Teşkilatlara iletmek üzere 27 kişinin partiden ayrılmasıyla ilgili olarak bunların asi oldukları şeklinde açıklama yapılmasını istemiştir. Başta Emin Sazak, istifa edenler hakkında süratle tedbirler alınması gerektiğini, bunların partiye hıyanet ettiklerini söylemiştir. İstifa edenlerin yaptıkları tebliğin suç olduğu kabul edildiğine göre, bu kişilerin hukuki dayanaklarını kaybettiklerini, cezalarının Haysiyet Divanı’nca verileceğini belirtmiştir. Bununla birlikte, Samet Ağaoğlu’nun ifade ettiği üzere bu kişilere kendilerinin bir teşekkül olduğu izlenimini vermeden hitap etmenin önemli olduğuna işaret etmiştir.⁶¹⁹ Demokrat önderler, bu istifaların partiyi sarsmak amacına hizmet eden bir hizip olduğunu öngörmüşlerdir.

⁶¹⁶ “Refik Koraltan’ın not defteri”, *Milliyet*, 24.05.1983, s.9.

⁶¹⁷ **A.e.**

⁶¹⁸ **Us, a.g.e.**, s.656.

⁶¹⁹ Ağaoğlu, *Siyasi Günlük*, s.553-557.

Koraltan, bu olayları takiben DP İstanbul merkezinde yaptığı bir konuşmada DP içinde ihtilaflara sebep olanların durumunu Çerkez Ethem ve Anzavur hareketlerine benzetmiştir. Sözlerine şöyle devam etmiştir:

“Hepiniz biliyorsunuz ki ne zaman bu milletin yükselmesi için faydalı teşebbüsler vuku bulmuşsa karşısında bu hareketleri önlemek isteyen bozgunculara rastlamıştır. Tahrik maalesef mevcuttur. D.P.ye suikast yapılmaktadır. Yetiştirmeye çalıştığımız ve delikanlı çağına gelen bu gürbüz çocuğu arkasından hançerlemek istiyorlar.”⁶²⁰

Bu sözler basının ilgisini çekmiş, çeşitli eleştirilere yol açmıştır. Mehmed Alioğlu, “Çerkez Etheme benzetilirler mi?” adlı köşe yazısında bu konuya değinmiştir. Alioğlu, Koraltan’ın düne kadar aynı safta çalıştığı kişilerin parti içindeki durumunun Milli Mücadele’deki üzücü olaylarla kıyaslanamayacağını savunarak şu soruları yöneltmiştir:

“Acaba sabık istiklâl mahkemesi reisi ile bugünkü arkadaşları bir gün, iktidar mevkiine gelmeğe muvaffak olurlarsa Demokrat Partiden ayrılanları –herkes[i] Ethem ve emsaline benzettiklerine göre- bir fevkalâde mahkeme huzuruna çıkaracaklar mı? Uğrunda bütün milletin çırpındığı demokrasi bunu mu emrediyor?”⁶²¹

Refik Koraltan, DP Genel Kurul üyeliğinden istifa eden altı milletvekilinin Haysiyet Divanı’nca partiden çıkarılması kararının verildiği 24 Mart 1948 günü, DP Fatih ilçesi üyeleri ile bir araya gelmiştir. Partinin kan kaybettiği ortamda DP’den ayrılanların ithamlarını yanıtlayan Koraltan, tahakküm zihniyetine sahip olmadıklarını savunmuştur. Kimseye kölelik etmedikleri gibi iradelerine hâkim olarak kelle koltukta mücadele ettiklerini belirtmiştir. DP kurucularının meşrutiyetten beri görülen partizanlardan ayrıldığına temasla şöyle demiştir:

“D.P. halkın kalbine girmesini bilmekle son yıl içinde büyük bir zihniyet değişikliği yaratmıştır. Matbuatın diline vurulan kilid kaldırılmış, tefekkür hürriyetine doğru gidilmiştir.

⁶²⁰ BCA, Fon No:30 1 0 0 Kutu No:66 Dosya No:408 Sıra No:5, s.9.

⁶²¹ A.e., s.4.

Bütün bunlar çatlak sesler tarafından iddia edildiği gibi şunun, bunun lûtfu ihsanı değil, kendisini göstermeye başlayan halk iradesinin eseridir. Yani sizin eserinizdir.”⁶²²

Sözlerine devamla parti içindeki görüş ayrılıklarına temas etmiş, iktidarın DP'nin çözüldüğü düşüncesiyle sevindiğini belirtmiştir. Böyle olmadığını ispat için uyanık olmaları gerektiğini vurgulayan Koraltan, bir partilinin CHP Adana milletvekili Kemal Satır'ın kendilerini niçin İstiklal Mahkemeleri ile tehdit ettiği sorusuna, “Soy adı gibi bizi satırdan geçirmek istiyor amma, yağma yok” karşılığını vermiştir.⁶²³

DP içindeki muhalifler bir ara grup yönetimini ele geçirerek Bayar'ın başkanlığındaki Genel Yönetim Kurulu'na karşı blok oluşturmuşlardı. Kurucular, ihraç ve istifa mekanizmaları yoluyla bu soruna çözüm bulmak istemişlerdi. Bu önlemler neticesinde, Haysiyet Divanı kararı ile DP'den çıkarılanlar ile DP'den istifa eden milletvekillerinin bir kısmı 1948 Mayıs'ında Müstakil Demokratlar Grubu'nu kurmuşlardır.⁶²⁴

Bunların dışında kalan içlerinde Osman Bölükbaşı ve Mareşal Fevzi Çakmak'ın da olduğu Dörtler ile anlaşamayan sertlik yanlısı diğer bir grup ise 20 Temmuz 1948'de, Millet Partisi'ni kurmuşlardı.⁶²⁵ Asım Us'a göre üçüncü parti, DP idarecilerini uzaklaştırarak parti teşkilatına el koymak için uğraşmıştı.⁶²⁶

Koraltan, 22 Temmuz 1948'de, Millet Partisi adına Fevzi Çakmak'ın imzasıyla yayınlanan parti beyannamesini “Demokrat Parti'ye tariz, Halk Partisi'ne tehdit ile başlayan, beyanname adeta bir makale şeklinde. Politik kıymeti olmayan bir vesika. Kin ve öfke kokuyor. Bakalım sonu ne olacak” sözleriyle yorumlamıştı.⁶²⁷

Demokratların, yeni kurulan Millet Partisi ile nasıl bir ilişki kurması gerektiği konusu Çeşme mitingi öncesi DP ileri gelenleri arasında görüşülmüştü. Koraltan,

⁶²² **Cumhuriyet**, 25.03.1948, s.1,3.

⁶²³ **A.e.**, s.3

⁶²⁴ **Cumhuriyet**, 11.05.1948, s.1.

⁶²⁵ Millet Partisi, CHP'ye karşı DP'nin yeterli derecede muhalefet yapamadığı iddiasıyla ortaya atılmıştı. Haziran 1949'da sayıları azalan Müstakil Demokratlar Grubu ve 27 Ağustos 1948'de kurulan Öz Demokratlar Partisi, 20-25 Haziran 1949'daki DP İkinci Büyük Kongresi sonrası 5 Temmuz'da yayınlanan ortak beyanname ile Millet Partisi ile birleşmişlerdir. Bkz.; Turan, **Türk Devrim Tarihi IV (Birinci Bölüm)**, s.256-260., Tunaya, **a.g.e.**, s.712-713.

⁶²⁶ Us, **a.g.e.**, s.659.

⁶²⁷ “Refik Koraltan'ın not defteri: Demokrat Parti'den Doğan Üçüncü Parti Millet Partisi”, **Milliyet**, 24.05.1983, s.9.

1948 Ağustos'unda İstanbul'da yaptığı temaslardan hareketle İsmet İnönü'nün kendileri ile Millet Partililerin çatışmasını istediğini öne sürmüş, bu sebeple Millet Partisi'ne karşı hareket için henüz zamanın gelmediğini söylemişti.⁶²⁸ Böylece Millet Partililere nasıl karşılık verileceği konusunda tereddütleri olduğu anlaşılmıştı.

Millet Partisi ile Demokratlar arasındaki görüş ayrılıkları basın da ilgisini çekmiştir. Bir müddet sonra tereddütlerinden uzaklaşmış görünen Refik Koraltan, İzmir DP Namazgâh Ocağı'nda yapılan toplantıda Millet Partililere sataşmıştır. O günlerde Millet Partililer, CHP ile DP arasında gizli bir anlaşma olduğu ve Demokratların ılımlı bir muhalefet yaptıkları şeklinde ithamlarda bulunuyorlardı. Bunları değerlendiren Refik Bey, muvazaa isnatlarını reddetmiş, Millet Partisi kurucularına hücum etmişti.⁶²⁹

O dönemde Dörtler arasında görüş ayrılıklarına ve kişisel hesaplaşmalara sıklıkla rastlanmıştır. İşe koyulurken Bayar'ın tabiriyle Bayar-Koraltan ve Menderes-Köprülü olmak üzere iki ikiliden oluşan kurucular arasında zamanla farklı gruplaşmalar meydana gelmiştir. Kurucular arasında ayrılıklara yol açan çekişmeden memnun olmayan Koraltan, 24 Ekim 1947'de Samet Ağaoğlu ile yaptığı sohbette, Bayar ve Menderes'i şikâyet etmiştir. Bayar'ın, bazen tek başına hareket etmesinden, Menderes'in ise lakaytlığından bahsetmiş, "Ben yalnız kalınca ikisini de ikaz ediyorum" demiştir.⁶³⁰

Samet Ağaoğlu, 1948 Eylül'ünde, Florya'da oturan Koraltan'ı ziyaret etmiş, Dörtler arasındaki görüş ayrılıklarına ilişkin oldukça garip bir açıklamayla karşılaşmıştır. Buna göre Koraltan Köprülü, Menderes ve Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu'nun DP'den ayrılarak, yeni bir parti kurmak istediklerinden şüphelendiğini söylemiştir.⁶³¹

2 Ekim 1948'de Koraltan'la birlikte Adapazarı mitingine giden Ağaoğlu, Koraltan'ın yine garip şeyler söylediğini belirtmiş, bu havadisleri şöyle aktarmıştı:

⁶²⁸ Genel İdare Kurulunda konuşan Koraltan, ayrıca İstanbul'da görüştüğü CHP'li Münir Hüsrev Göre ve Ali Fuat Paşa'nın kendisine, "Millet Partisi'ne karşı hala vaziyet almadınız. Bu sebeple, Demokrat Parti Millet Partisi'yle beraber gözüküyor." dediklerini aktarmıştır. Böylece iktidar tarafından yönlendirilmek istediklerine işaret etmek istemiştir. Bkz.; Ağaoğlu, **Siyasi Günlük**, s.209-210.

⁶²⁹ **Cumhuriyet**, 01.09.1948, s.1.

⁶³⁰ Ağaoğlu, **Siyasi Günlük**, s.86.

⁶³¹ **A.e.**, s.220.

“Adnan, Parti Başkanlığına göz dikmiş. Kendisi işlere karışmıyor, geri planda kalıyormuş. Bugünkü rolü barıştırmacı olmakmış. Ben de onun gibi davranmalı imişim.”⁶³²

Köprülü ve Menderes’in tahakkümünden şikâyet eden Koraltan, dağıtıcı olduklarını öne sürmüştür. Buna karşın Ağaoğlu, Koraltan’da da değişiklik olduğunu savunmuştur.⁶³³

DP Genel İdare Kurulu’nda, 23-24 Aralık 1948’de görüşülen Anayasa değişikliği konusu Koraltan ve Menderes arasında atışmalara yol açmıştır. Menderes, gazetecilerin getirdiği Anayasa değişikliği teklifinde haklı olduklarını açıklamış, Meclisin pekâlâ Anayasada değişiklik yapabileceğini, üstelik kongreyi beklemeye gerek de olmadığını söylemiştir. Ertesi gün, Menderes’in açıklamalarından hoşnut olmayan Koraltan, kurulda ilk sözü alarak ismini söylemeden sert bir ses tonu ve sinirli yüz ifadesiyle onun fikirlerine karşılık vermiştir. Bunu sezen Menderes, Koraltan’a laf atmış, ancak Refik Bey daha da coşmuştur. Refik Bey, 24 yıl önce Anayasa hazırlanırken kuvvetler ayrılığı ilkesine taraftar olduğunu belirtmiş, Atatürk’ün bu fikre karşı çıkararak, kuvvetler birliği ilkesinin benimsenmesini sağladığını söylemiş, açıklamalarını şu sözlerle sürdürmüştü:

“Malum diktatörlük teşekkül etti. Ben bugün de kuvvetlerin ayrılığı sistemine taraftarım. Bu, o zaman kabul edilseydi, bugünkü haller olmazdı. Zaten biz 12 Temmuz Beyanname’sinden sonra yapılan teşkilat temsilcileri toplantısında, o zaman yine ortaya atılmış Anayasayı değiştirme münakaşası dolayısıyla, Anayasanın şimdiye kadar işlemediğini, evvela onu işletmek lazım geldiğini, bu değiştirme işine de ancak kongrenin karar verebileceğini kabul etmiştik. Şimdi İsmet Paşa’nın yeni bir oyunu karşısındayız. Çok mahirane bir şekilde bu meseleyi ortaya sürmüştür. İnönü, şimdi kendi mevkiini bu yoldan kuvvetlendirmek istiyor. Bunun içindir ki, biz kongre kararı olmadan, bu işe girişemeyiz ve bu Meclisin de böyle bir değişiklik yapmaya salahiyeti olamaz. Çünkü çok dile gelmiştir.”⁶³⁴

Bu açıklamaları yapan Koraltan’ın ikilemde kaldığı görülmektedir. Hem kuvvetler birliği ilkesinin diktatörlüğe yol açtığı imasında bulunarak kuvvetler ayrılığı ilkesini benimsediğini açıklamış, hem de mevcut Anayasa’nın işletilmediği

⁶³² A.e., s.223.

⁶³³ A.e., s.223-224.

⁶³⁴ A.e., s.280-281.

eleştirisini getirerek, bu konunun İsmet İnönü'nün bir oyunu olduğunu savunmuştur. Ancak Koraltan'ın ileri sürdüğü görüş Bayar'ın da benimsemesi ile güçlenmiştir. İkili, tutarlı olmak adına, DP kurulurken ortaya atılan vaatlerden biri olan Anayasa'nın yalnız şekil olarak değil, ruh ve mana olarak da uygulanacağı görüşüne bağlı kalmıştır. Koraltan, bu kapsamda tek parti rejiminin hürriyetler üzerinde yaptığı baskıların, Anayasa'nın kuvvetler birliği ilkesinden kaynaklandığını ileri sürmeyi doğru bulmamıştır.

Söz alan Menderes, Koraltan'ın edasındaki sertliğe işaret etmiş, böyle tavırlarla konuşmaya imkân bulunamayacağını açıklamıştır. İçinde buldukları, yıkmaya çalıştıklarını diktatörlüğün Anayasa'nın kuvvetlerin birliği ilkesinden ileri geldiğini söylemiş, kuvvetler ayrılığı ilkesinin kabulü halinde CHP'nin yıkılacağını iddia etmiştir. Neticede gazetecilerin telgrafına hazırlanan cevapla, görünüşte teklif iyi karşılanmış, ancak bir taahhüt altına girilmemiştir.⁶³⁵

Refik Koraltan, bu olay esnasında takındığı tutumu DP iktidarında da sürdürmüş, diktatörlüğe yol açtığını ima ettiği Anayasa'nın değiştirilmesi yerine, yine mevcut hükümlerin işletilmesiyle yetinmiştir. Koraltan ve Menderes, birbirleriyle atıştıkları Anayasa değişikliği konusunda, 1950'den sonra aynı çizgide buluşmuşlardır. Anayasa'nın, kuvvetler ayrılığı ilkesi kapsamında değiştirilmesi gerektiği tezini DP zaferinden sonra ajandasından çıkararak Menderes, mevcut Anayasa'nın iktidar lehine işletilebilecek hükümlerinden sonuna kadar yararlanmak istemiştir.

DP'den ayrılan Müstakil Demokratlar Grubu ile Demokratlar arasında zaman zaman sert tartışmalar yaşanmıştı. Devlet Başkanı tarafından kordiplomatiğe Çankaya'da verilecek ziyafete, Müstakil Demokratlar Grubu Genel Sekreteri'nin de çağrılması, DP içinde infial uyandırmıştı. DP Meclis Grubu, bu konudaki görüşünü bir tebliğ ile açıklamıştı. Koraltan ve Menderes'in konuya ilişkin tavrında parti içi muhalefete yönelik "parti içinde ayrılıklar yaratmağa matuf teşebbüsler hala elde tutulmakta ve teşvik olunmaktadır" ifadesi dikkat çekmişti. DP'yi suçlayan Müstakil Demokratlar ise onların bir türlü temsil edemedikleri ciddi muhalefete ve Türk demokrasisine hizmet etme yolunda olduklarını açıklamışlardı.⁶³⁶

⁶³⁵ A.e., s.281-286.

⁶³⁶ A.e., s.276., *Cumhuriyet*, 27.12.1948, s.1,3.

3.9.7. DP İkinci Büyük Kongresi (20-25 Haziran 1949):

Milli Husumet Andı

Demokrat Parti'nin İkinci Büyük Kongresi 20 Haziran 1949'da Ankara'da toplanmıştı. Kongrenin sonunda Ana Davalar Komisyonu'nun hazırladığı Milli Teminat Andı⁶³⁷ görüşülmüştü. İki madde halinde düzenlenen bildirin ilk maddesinde seçimler güven içinde yapılmayacak olursa bu durumun vatandaşların direnme hakkına yol açacağını belirtilmiştir. İkincisinde CHP'nin bu kararı ihtilal olarak suçlayacağına değinilmiş, ancak direnme hakkının ihtilal değil yasal hakların ve yasallığın savunması olduğu belirtilmiştir. Bildirin sonunda şu karar açıklanmıştı: “Aksi yoldan harekete teşebbüs edenlerin ise, milli vicdanın iradesi olan millet husumetine maruz kalmak gibi ağır ve tarihi bir mesuliyete mahkûm olacakları muhakkaktır.”⁶³⁸

Refik Koraltan, kongre boyunca Sıtkı Yırcalı'nın başı çektiği hizipçilerin parçalayıcı faaliyetlerini önlemek adına kulis çalışmalarında bulunmuştu. Toplantıların sonuna doğru salona girdiği bir anda bütün delegelerin Ana Davalar Komisyonu'ndan gelen Milli Husumet Andı'nı alkışlarla kabul ettiğini görmüştü. Bildirin içeriğini öğrenen Koraltan, yükses sesle söz almış, kürsüye gelmeden önce Köprülü ve Menderes'in yanlarına giderek, neler olduğunu sormuştur. Köprülü “Ne yapayım Allah belalarını versin. Ana Davalar Komisyonu'nda ben de Adnan da bulunduk. Bu kararı ekseriyetle aldılar” diyerek çaresizliklerini belirtmiştir. Menderes ise “Ne yapayım? Başa çıkamadım. Yine bu işi ancak önleyecek sizsiniz Koraltanım” şeklinde bir yaklaşımla Refik Bey'in duruma el koyması gerektiğini söylemiştir.⁶³⁹

DP ileri gelenlerinden biri olan Samet Ağaoğlu da kongrede böyle bir bildiri hazırlanmasında başlıca rolün Sıtkı Yırcalı'ya ait olduğunu ifade etmiştir. Ona göre Bayar ve Menderes bu bildiriye karşı çıkmışlar ancak engel olamamışlardır. Bununla beraber Menderes, metindeki sözcüklerin yumuşatılması için çaba göstermiştir.⁶⁴⁰

⁶³⁷ Milli Teminat Andı, bildirin son tümcesinde geçen “millet husumeti” ifadesinden dolayı karşıt partililerce ve basınca Milli Husumet Andı olarak adlandırılmıştır. Tanımı Koraltan da benimsemiş, anılarında bu şekilde kullanmıştır.

⁶³⁸ Turan, **Türk Devrim Tarihi IV (Birinci Bölüm)**, s.267-268., Ağaoğlu, **Siyasi Günlük**, s.329.

⁶³⁹ Koraltan, **a.g.e.**, s.143-144.

⁶⁴⁰ Turan, **Türk Devrim Tarihi IV (Birinci Bölüm)**, s.268., Ağaoğlu, **Siyasi Günlük**, s.330., Metin Toker, ilk metinde olmayan husumet kelimesinin anda eklenmesi sürecinde, genel yaklaşımın aksine

Demokrat liderler, antta geçen husumet kelimesinin yol açabileceği zararları öngördükleri için bunu düzeltmek için girişimlerde bulunmuşlardı. Bu ruh hali DP yanlısı gazetelere de yansımıştı. Zafer gazetesi yazarı Mümtaz Faik Fenik, 28 Haziran 1949 tarihli yazısında Demokratların vatandaşları isyana teşvik ettikleri şeklindeki söylemlerin doğru olmadığını açıklamış, Koraltan'ın anılarında dile getirdiği Husumet Andı'nı engelleme konusundaki çabalarını şu sözlerle dile getirmişti:

“Kanunlara ve nizamlara karşı gelenlerin “milli husumete” maruz kalacaklarına gelince, bu mevzuda bizzat Celal Bayar başta olmak üzere Refik Koraltan'ın ve Genel İdare Kurulu azalarının kongreye hâkim olan heyecanı nasıl yatıştırmağa çalıştıklarını herkes yakinen bilir. Hatta “husumet” kelimesinin yanlış tefsirlere tabi tutulacağı göz önüne alınarak bunun “infal” kelimesiyle değiştirilmesi için ne kadar çalışıldığı da cümlece de malumdur.”⁶⁴¹

Koraltan, büyük ümitlerle kurdukları partinin kişisel ihtiraslarla yerle bir olduğunu, parti kurucuları olarak çaresiz kaldıklarını, bir siyasi partiyi ellerinde tutamadıkları ortamda iktidara geldiklerinde ülkeyi nasıl idare edeceklerini düşündüğü esnada kürsüye gelerek şu konuşmayı yaptığını açıklamıştır:

“Aman arkadaşlar, ne yapıyorsunuz? Bizler memleketin ve milletin bozulan nizamını düzeltmek, milli birliği ve tesanütü tesis ederek, milletleri huzur, emniyet ve saadete kavuşturan demokratik nizama kavuşturmak için mücadeleye atılmış insanlarız. “Milli Husumet Andı” ne demektir? Milleti birbirine yaklaştıracak yerde düşman mı yapacağız?”⁶⁴²

Koraltan, sözlerine müdahale eden Sıtkı Yırcalı'nın, kongrenin Ana Davalar Komisyonu kararını ittifakla kabul ettiğini, bu sebeple tekrar oya sunulamayacağını söylediğini aktarmıştır. Bu çıkışın ardından konuşmasına devamla “Yanlış hareket

herkesin aklının başka yerde olduğunu ve baş salladığını, yeni bir düzeltmeye vakit bulunamayacağı için “Canım boşver!” denilerek meşhur andın kongre kararı olarak çıktığını açıklamıştır. Bkz.; Toker, **a.g.e.**, s.338.

⁶⁴¹ **Ayın Tarihi**, 28.06.1949, (Çevrimiçi)

<http://www.byegm.gov.tr/yayinlarimiz/ayintarihi/1949/haziran1949.htm>, 1 Temmuz 2013.

⁶⁴² Koraltan, **a.g.e.**, s.144.

Bağdat'tan döner... Daha dün seçtiğimiz Genel İdare Kurulu'na bırakınız. İdare Kurulu, memleketin istikbaline ve hayırına en uygun tedbiri düşünür” dediğini belirtmiştir.⁶⁴³

Refik Bey hatıratında, isteğinin tezahüratla kabul edildiğini, böylece parti olarak keskin bir virajdan dönüldüğünü, biraz geç kalırsa haklı ve kanuni olarak Demokrat Parti'nin kapatılacağını açıklamıştı.⁶⁴⁴ Bu süreçte, alınan duyumlara göre İsmet İnönü'nün, “Demokrat Parti kendi kendini yıktı” tespitinde bulunduğunu aktarmıştır. Çok çabalamalarına karşın Osman Bölükbaşı ve arkadaşlarının kongrede arzu ettikleri sonuca ulaşamadıklarını, bu bağlamda CHP tertibinin başarısızlıkla sonuçlandığını belirtmiştir. Ayrıca Bölükbaşı⁶⁴⁵ ve arkadaşlarının Cumhuriyet Millet Partisi adında yeni bir parti kurduklarını, böylece Meclisteki milletvekili sayılarının 58'den 31'e düştüğünü ifade etmiştir.⁶⁴⁶ DP, her ne kadar İkinci Büyük Kongresi'nden güçlenerek çıksa da, Sıtkı Yırcalı önderliğindeki bir grubun partiyi yönlendirebildiği de görülmüştür.

Refik Bey, o dönemde koltuk sayıları azalmasına rağmen DP'nin milletin gözünde büyüdüğünü öne sürmüştü. Artık iki hasımla mücadele etmek zorunda oldukları, Mecliste yapacaklarının sınırlı olduğu bir ortamda tek yolun kendilerini halka anlatmak olduğunu belirtmişti. Bu sebeple yurdun bir başından öbür başına koşarak halkı toplamaya ve aydınlatmaya başladıklarını söylemişti.⁶⁴⁷

3.10. 14 Mayıs 1950 Genel Seçim Çalışmaları

Koraltan, Bayar, Menderes ve Köprülü 1950 seçimlerine kadar olan süreçte yurdu taramışlar, kongrelerde ve mitinglerde doğrudan halka hitap etmişlerdir. Konuşmalarında demokrasi, özgürlük ve insan haklarına vurgu yapmışlardır. DP'li liderler, çoğunluğu düşman bir Meclisin önünde konuşmak yerine dost kalabalıkların

⁶⁴³ A.e., s.145.

⁶⁴⁴ Koraltan böyle aktardığı halde kongrede kabul edilen Ana Davalar Komisyonu'nun hazırladığı Milli Teminat Andı'nın geri alındığına ilişkin bir bilgi bulunmamaktadır. Celal Bayar, anılarında bu raporun kongrede oy birliği ile kabul edildiğini belirtmiştir. Andı savunan Bayar, bunu hükümetin uyarılması ve milletin haklarının korunması bağlamında değerlendirmiştir. Bkz.; Bayar, a.g.e., s.136.

⁶⁴⁵ Osman Bölükbaşı ve arkadaşları 20 Temmuz 1948'de Millet Partisi'ni kurmuşlardır. DP İkinci Büyük Kongresi 20 Haziran 1949'da açıldığına göre Refik Koraltan'ın anılarında belirttiği, kongreden sonra Bölükbaşı ve arkadaşlarının yeni bir parti kurdukları şeklindeki ifadesi doğru değildir.

⁶⁴⁶ Koraltan, a.g.e., s.145-146.

⁶⁴⁷ A.e., s.146.

önünde konuşmayı tercih etmişlerdir. Bu taktikleri ile CHP'yi oldukça güç durumda bırakmışlardır.⁶⁴⁸

Demokratlar, 1950 yılı başlarında seçim kampanyalarını başlatmışlar, seçim hazırlıkları kapsamında Ege Bölgesi'nde temaslarda bulunmak üzere harekete geçmişlerdi. Bayar ve Koraltan'ın bu yolculuğunda aynı bölgeye giden CHP'li Hilmi Uran⁶⁴⁹ da yer almıştı. Şiddetli soğuğa karşın Alaşehir istasyonunda Bayar'ı, yüzlerce vatandaş karşıladığı halde Hilmi Uran'ı, hükümeti temsilen birkaç memur ve partili karşılamıştı. Trenin hareketinden önce halka seslenen Refik Koraltan, beklenen demokrasiye ulaşılacağını duyurmuştur. Bir vatandaşın Bayar'a, Hilmi Uran'la birlikte mi gittikleri sorusu üzerine araya giren Koraltan, "Bizim şahsiyatla işimiz yok. O da, bu milletin evladıdır. Hepimiz kardeşiz" açıklamasında bulunmuştur. Manisa'da binlerce Demokrat, Bayar ve Koraltan'ı karşılamış, Uran ile arkadaşları ise kalabalık arasından güçlkle geçerek istasyondan uzaklaşmışlardı.⁶⁵⁰

Temaslarını tamamlayan Bayar, Koraltan ve Köprülü 31 Ocak 1950'de, İzmir'den Ankara'ya kalabalık bir halk kitlesi tarafından temennilerle uğurlanmışlardı. Koraltan, CHP ileri gelenlerinin son nutuklarında, mülayim ve anlayışlı bir hava sezilmekte olduğu, bu durumu nasıl karşıladığı şeklindeki soruya karşılık şu açıklamada bulunmuştu:

"Eğer böyle bir hava esiyorsa ve bunun zaruretini duydularsa yarın hesabına kazanç olur. İşin esasen başka çıkar yolu yoktur. Vatandaş, hakkına, hürriyetine ve millet olarak haysiyet ve iradesine saygı istemektedir. Bununla beraber memleket hesabına bunu sevinçle karşılarız. Çünkü kardeş kavgasına asla razı değiliz."⁶⁵¹

Ankara'ya hareket eden üç kurucunun Balıkesir'den geçeceğini haber alan Balıkesir'li Demokratlar, olumsuz hava şartlarına karşın meşaleler ve parti rozetleri ile istasyonu doldurmuş, tren "Dağ başını duman almış" marşıyla karşılanmış, "Hâkimiyet kayıtsız şartsız milletindir" sloganları atılmıştır.⁶⁵²

⁶⁴⁸ Toker, **a.g.e.**, s.222.

⁶⁴⁹ CHP Adana milletvekili olan Hilmi Uran 1943-1946 döneminde İçişleri Bakanlığı görevinde bulunmuştur.

⁶⁵⁰ **Cumhuriyet**, 27.01.1950, s.3.

⁶⁵¹ **Cumhuriyet**, 01.02.1950, s.1,3.

⁶⁵² **A.e.**, s.3

Ankara'ya dönen Refik Koraltan, Şubat'tan itibaren seçim çalışmalarını yoğunlaştırmış, üç buçuk ay boyunca aralıksız birçok ilde, ilçede ve köyde seçim hazırlıklarını yürütmüştür. Mart ayında Artvin'e giden Koraltan, vali Cemal Babaç'ın geleceğini haber alması üzerine hükümet konağı önüne çam diktireceği gerekçesiyle çukurlar kazdığını, asıl amacının ise halkın toplanmasını engellemek olduğunu söylemiştir. Buna karşın, halkın çukurları kapatarak, meydanları doldurduğunu açıklamıştır. Refik Bey, halka hitabı sonrası valiyle konuşmuş, valinin, bu bölgede sevilen biri olduğu değerlendirmesine karşılık burada görev yaptığını ve on iki yıl önce buradan ayrıldığını belirtmiştir. Vali Babaç'a, değil on iki yıl, iki ay sonra geldiği zaman aynı sevgiyle karşılanması temennisinde bulunmuştur.⁶⁵³

Koraltan, Çoruh (Artvin) Valiliği görevi döneminde Murgul Bakır Fabrikası'nın faaliyete geçirilmesi için çalışmalarda bulunmuştu. Kendisi ayrıldıktan sonra açılan fabrikada binlerce kişi çalışma imkânı bulmuştu. Seyahat planı gereği Borçka'ya hareket eden Refik Bey, Murgul'dan gelen kamyonlar dolusu işçinin kendisini daveti üzerine Murgul'a da uğradığını açıklamıştı. Artvin çalışmalarını tamamlayan Koraltan Rize, Trabzon, Giresun, Ordu ve sahil ilçelerine de uğrayarak Samsun'a ulaşmış, Zonguldak, İnebolu, Kastamonu üzerinden Çankırı'ya oradan da dinlenmek üzere Ankara'ya dönmüştür.⁶⁵⁴ 21 Mart 1950'de, Giresun DP İl Kongresi'nde konuşan Koraltan, yeni seçim kanununun önemine işaret ederek, bunun DP'nin zaferi anlamına geldiğini savunmuştu.⁶⁵⁵

Refik Bey, bir süre sonra yeniden seyahatlerine başlamış, Eskişehir ve Bilecik'in ardından Bayar ve Menderes'le buluşmak üzere İstanbul'a gitmiştir. DP İstanbul teşkilatının Taksim Sineması'nda düzenlediği toplantıya üçü de katılmıştır. Koraltan, halkın ısrarı üzerine sahneye çıkarak, seçim sonuçlarına ilişkin şu değerlendirmelerde bulunduğunu aktarmıştır:

“Asil Türk milletinin seçimlerde Demokrat Parti lehine kullanacakları müsbet reyî durdurmaya kimse muktedir olamaz. Geçen dört yıl içinde ve bilhassa seçim kampanyası sırasında karşılaştığım milyonlarca vatandaşın gösterdiği itimat ve sevgiye istinaden söyleyebilirim ki, dürüst bir seçim yapıldığı takdirde Demokratların 350 mebusla meclise

⁶⁵³ Koraltan, **a.g.e.**, s.155-156.

⁶⁵⁴ **A.e.**, s.156-157.

⁶⁵⁵ **Cumhuriyet**, 22.03.1950, s.3.

girecekleri kesindir. Şayet iktidar 1946 seçimlerindeki gibi oyunlardan bir veya birkaçını yapmak gafletine düşerse, Demokratların 400 mebusla meclise gireceklerini tam bir kanaat hâlinde ifade edebilirim.”⁶⁵⁶

Konuşma sonrası Ali Fuat Başgil ve Ahmet Emin Yalman “Koraltan güzel konuştunuz. Ancak mebus sayısında biraz hayale kapılmış görünüyorsunuz” yorumunda bulunmuşlardır. Yalman, 150 milletvekilliğinin büyük bir başarı olacağı görüşünü dile getirmiştir. Koraltan, seçim sonuçlarına dair yaptığı bu iddialı tahmini kırk il dolaşmış, dört yıldır sürekli halk içinde gezen bir insan olmasına bağlamıştır. Ona göre dört kurucu dışında hiç kimse büyük bir üstünlükle iktidara geleceklerine ihtimal vermemiştir.⁶⁵⁷

Refik Bey, İstanbul’da ilçelerde yapılan çalışmaların ardından Ege Bölgesi’ne geçmiştir. İzmir, Manisa, Balıkesir, Bursa, Bilecik ve Afyon’un ardından güney illerine gitmiştir. Urfa, Mardin, Elazığ, Diyarbakır, Hatay, Mersin ve Adana’da yüz binlerce vatandaşa seslenmiştir. Adana’da Bayar ve Menderes ile buluşmuş, Adana Merkez Binası balkonunda yaptığı konuşmada halka, dört yıldır mücadelesi verilen demokratik rejimin zaferini müjdelemiştir. Koraltan, yoğun seçim çalışmalarında bulunduğu günlere dair izlenimlerini, kurucuların seçim çalışmalarını kıyaslayarak hatıratında şöyle aktarmıştır:

“Vücutça yorgun ve bezgindim. Fakat ruhen zaferin yaklaştığını katiyetle bilen bir insan sıfatıyla çok rahattım. O sırada arkadaşlarım bile böyle muazzam bir netice alınacağını kestiremiyorlardı. Yıllarca benim gibi fasılasız bir şekilde halkla temas fırsatı bulamadıkları için mazurdular. Bayar da vakit vakit bazı vilayetlere uğruyordu. Adnan Bey daha sık İzmir mülhakatıyla temastaydı. Bu yönden en az emeği geçen Köprülü olmuştu.”⁶⁵⁸

Koraltan, parti teşkilatının kurulması sürecinde olduğu gibi seçim kampanyası çalışmalarında da sahada en yoğun çabayı gösterenlerin başında yer almıştır. Emin Sazak, Genel İdare Kurulunda bu durumu “Partinin fatihi Koraltan’dır” sözüyle dile

⁶⁵⁶ Koraltan, **a.g.e.**, s.157-158.

⁶⁵⁷ **A.e.**, s.158-159.

⁶⁵⁸ **A.e.**, s.160-161.

getirmiştir. Bununla birlikte Refik Bey, Sazak'ın bu ifadesini tahrik etme veya rekabet yaratma çabası olarak yorumlamıştır.⁶⁵⁹

Ahmet Hamdi Başar, Koraltan'ın Demokrat Parti'nin memlekette yayılması için en büyük hizmeti yapanlardan olduğu kanaatinde olmuştur.⁶⁶⁰ Toker de, parti çalışmaları konusunda Koraltan'ın hakkını teslim edenler arasında yer almıştır. Bu düşüncesini şu sözlerle aktarmıştır:

“Koraltan ortalarda dolaşır, gür sesiyle demokrasi nutukları atardı. Daima babacan bir hali olurdu. Koraltan asıl, mitingler devri geldiğinde Partiye gerçek faydasını gösterdi.”⁶⁶¹

Şevket Süreyya Aydemir, Koraltan ve DP'lilerin nutuklarına farklı bir açıdan yaklaşmıştır. 1950 seçimlerinde DP'nin halkın isteklerine tercüman olarak köylere ve uçlara indiğini, böylece siyaseti halka mal ederek lehine kullanabildiğini aktarmıştır. Bu kapsamda DP hatiplerinin akıldan ziyade hislere hitap ettiklerini öne sürmüş, halka hoş görünme çabasını Koraltan üzerinden şöyle açıklamıştır:

“D.P. önderlerinin yaydıkları isteklerle, halk kalabalıklarının istekleri, memleket yararına olmasa bile birbirlerine uyuyordu. Meselâ Refik Koraltan, İçel vilâyetinin ormanlık köylerinde seçim propagandası yaparken, köylülere: -Dağ sizin, orman sizin, el ne karışır? diye konuşabiliyordu!”⁶⁶²

14 Mayıs 1950 genel seçimleri öncesi siyasi propaganda serbest bırakılmış, DP sloganlarını basılı malzemelerle sunma imkânı bulmuştu. DP'nin bu kapsamda hazırladığı “Yeter! Söz Milletindir!” afişi büyük ses getirerek, 1950 seçimlerinde halktan yoğun ilgi görmüştü. Bir afişin seçim sonucuna bu kadar etki edebilmesi ilerleyen yıllarda basılı malzemelerin önemini arttırmıştı.

Refik Koraltan'ın kızı Ayhan Hanım o dönemde simge olan bu afişin hikâyesini yıllar sonra bir mülakatında anlatmıştı. “DP'ye ben isim, babam el verdi” başlıklı haberde yer aldığı üzere Ayhan Koraltan bu durumu şöyle açıklamıştı:

⁶⁵⁹ A.e., s.161.

⁶⁶⁰ Başar, **Yine Hayal Âleminde Uçuyorum**, s.164-165.

⁶⁶¹ Toker, **a.g.e.**, s.123.

⁶⁶² Aydemir, **İkinci Adam (1938-1950)**, s.483-484.

“Yeter Söz Milletindir! Afişindeki el de babama aittir. Kalıbını çıkarıp afiş yaptılar.”⁶⁶³

Resim I: Refik Koraltan’ın el kalıbı alınarak hazırlanan meşhur afiş

⁶⁶³ Ayça Örer, “DP’ye ben isim, babam el verdi”, **Radikal**, 26.05.2013, (Çevrimiçi) <http://www.radikal.com.tr/politika/dpye-ben-isim-babam-el-verdi-1134960/>, 19 Ocak 2016.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MECLİS BAŞKANLIĞI'NDAN VEFATINA REFİK KORALTAN (1950-1974)

1. Dokuzuncu Meclis Döneminde Refik Koraltan (1950-1954)

1.1. “Beyaz İhtilal”

Refik Koraltan, 27 yıllık tek parti rejiminin fiilen sona ermesi anlamına gelen DP'nin 14 Mayıs 1950 tarihli seçim zaferini o günlerde “beyaz ihtilal” olarak tanımlamıştır.¹

Her derdin çaresini demokraside gören Demokratlar, kendilerini demokrasiyi hayata geçirecek yegâne parti olarak halka sunmuşlardı. Parti kurulduğundan beri yoğun bir çalışma sergilemiş, aradan geçen dört yılın ardından gayretlerinin karşılığını alacaklarına inanmışlardı. Halkla iç içe olmasının sağladığı katkıyla kamuoyunun nabzını iyi ölçen Refik Koraltan, seçim atmosferini iyi tahlil etmişti. Bu sebeple halka hitaplarında ve demeçlerinde sıklıkla demokrasi mücadelesinin zafere ulaşacağını müjdelemekten geri kalmamıştı.

Demokrasiyi diline dolayan Koraltan anılarında, seçim günü izlenimlerini şu sözlerle aktarmıştı:

“O tarihi ve mesut gün gelip çatmıştı. Her tarafta halk akın akın hatta yatalak hastalarını da sedye ile götürerek sandın başlarına koşuyor, yurdun her tarafından gelen

¹ Mükerrerem Sarol, **Bilinmeyen Menderes**, C.I, İstanbul, İnkılâp Kitabevi, 2014, s.107., Yılmaz Çetiner, “52 yıl öncesi gibi”, **Milliyet**, 10.11.2002, s.23.

haberler Türk milletinin büyük bayramını müjdeliyordu. Çünkü demokrasi mücadelesi zafere ulaşıyordu. Gece geç vakit merkezden aldığımız haberde zafer güneşi doğmuştu.”²

Katılımın yoğun olduğu 14 Mayıs 1950 genel seçimlerinde % 53 oy alan DP, sandalyelerin % 83’ünü elde etmişti. CHP ise % 39 oy alarak Mecliste ancak % 14 temsil oranı elde edebilmişti.³ Bu sonuç, seçimlerde dikkate değer bir başarı bekleyen Demokratların, beklentilerinin de ötesindeydi.⁴ CHP’liler, yeni Seçim Kanunu hazırlanırken Koraltan ve Demokratların savunduğu nispi temsil yerine çoğunluk usulünü dayatmışlardı. Seçim bölgelerinde uygulanan bu usulün de katkısıyla ezici bir çoğunlukla Meclise giren demokratlar, 27 yıllık tek parti dönemine son vermişlerdi.

Zaferin sebeplerini değerlendiren Refik Bey, hükümet merkezinde bulunanların, sefalet içinde yaşayan halkın karşısında “kulakları duymaz, gözleri görmez” bir şekilde sadece baskı politikasına odaklandığını, bıçağın kemiğe dayandığı ortamda milletin tahammülünün kalmadığını belirtmiş, bu çöküntünün 14 Mayıs 1950’de DP’nin iktidara gelmesini hazırlayan sebep ve etkenlerin en başında geldiğini öne sürmüştür.⁵

Koraltan, seçim günü Çukurova’da bulunuyordu. Yine İçel’den milletvekili seçilmişti.⁶ Yurdun dört bir yanından zafer haberleri gelmeye başlayınca Bayar ve Menderes bir an önce Ankara’ya hareket etmesini istemişlerdi. Ankara’ya hareketi öncesi halka seslenen Refik Bey kardeşliğe vurgu yapmış, “isteyerek ve istemeyerek

² Refik Koraltan, **Tek Parti Devrinden 27 Mayıs İhtilali’ne Demokratlar: DP’nin Kurucusu Anlatıyor**, Haz. Kamil Maman, İstanbul, Timaş Yayınları, 2013, s.161.

³ Mustafa Albayrak, **Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)**, Ankara, Phoenix Yayınevi, 2004, s.170-171., Cem Eroğul, **Demokrat Parti: Tarihi ve İdeolojisi**, 3.bs., Ankara, İmge Kitabevi, 1998, s.83-84.

⁴ DP’nin 408 milletvekili çıkarması DP’liler ve özellikle CHP’liler açısından sürpriz olmuştur. DP içinde en umutlu olanlar 250-300 milletvekili çıkarılacağını öngörmüştür. Bayar ise alabilecekleri en iyi sonucun 300-350 civarında olacağı tahmininde bulunmuştur. İnönü, CHP içinde DP’nin 100 milletvekili bile çıkaramayacağı şeklindeki söylemleri inandırıcı bulmamış, 150 milletvekiline şaşırılmaması gerektiğini söylemiştir. Ahmet Hamdi Başar, **Ahmet Hamdi Başar’ın Hatıraları: “Yine Hayal Âleminde Uçuyorum...”**, C.II, Haz. Murat Koraltürk, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2007, s.182.

⁵ Koraltan, **a.g.e.**, s.177.

⁶ 26 Mayıs 1950’de yapılan ikinci Meclis toplantısında İçel, Bursa ve İstanbul’dan milletvekilliğine seçilmiş olan TBMM Başkanı Koraltan’ın, İçel milletvekilliğini tercih ettiğine dair verdiği önerge okunarak kabul edilmiştir. Bkz.; **Milliyet**, 27.05.1950, s.1,5.

şayet birbirlerini incitmişlerse artık bu hatıraları unutmaları gerektiğini” söyleyerek, Adana’dan ayrılmıştı.⁷

16 Mayıs’ta Ankara’ya ulaşan Refik Bey, elinde yarım metreden uzun bir anahtarla uçaktan inmiştir. Bu anahtarın kendisine Çukurovalılar tarafından verildiğini belirtmiş, DP müzesinde saklanmak üzere hediye edildiğini açıklamıştır. Anlaşıldığı üzere bölgenin CHP kalesi olduğu şeklindeki seçim nutuklarından rahatsızlık duyan bazı DP’liler, seçim zaferleri sonrası kaleyi fethederek anahtarını Koraltan’a teslim ettiklerini ifade etmişlerdir. Ağırlığına rağmen elinde anahtarla parti merkezine gelen Refik Bey, seçim izlenimlerini şu sözlerle aktarmıştı:

“Halk Partisi ile aramızdaki anlayış farkı şu idi: Biz bu memleketin siyasi rüşdünün ve siyasi terbiyesinin mükemmel olduğuna inandık ve daha ilk günden bu inancımızı programımızın ana prensibi olarak ifade ettik. İşte Türk milleti bizim görüşümüzün ne kadar yerinde olduğunu bütün ihtişamıyla fi’len isbat etmiş bulunuyor. Ve aynı zamanda büyük çoğunluğunun reyi ile iktidarı kurmak zevkini de ilk defa tadıyor ve yaşıyor. Halkımız hürriyete olduğu kadar nizamda da âşık olduğunu bilhassa seçim günlerinde göstermiştir. Büyük Bayram Türk milletine kutlu olsun.”⁸

1.2. Koltuk Paylaşımı: Meclis Başkanı Seçilmesi

Seçimden sonra Bayar’ın evinde buluşan dört kurucu, sonuçları değerlendirmişti. Bu esnada “Koraltan kardeş iş başlıyor, şimdi ne yapacağız?” diye soran Bayar, nasıl bir görev dağılımı olacağı hakkında onun görüşlerini almak istemişti. Refik Bey, dört yıllık mücadeleleri boyunca o ana kadar şu fikir üzerinde görüş birliğine vardıklarını açıklamıştır:

“Zafer güneşi pek yakında doğacaktır. İşte o mesut günde parti kurucusu olan biz dört arkadaşın hiçbir vazife kabul etmemesi lazım. O zaman mücadelemizin samimi veçhesi fiilen de ispat edilmiş olur. Mevki ve koltuk peşinde koşmayan insanlar olduğumuzu ispat etmiş oluruz.”⁹

⁷ Koraltan, **a.g.e.**, s.161.

⁸ **Cumhuriyet**, 17.05.1950, s.1,4.

⁹ Koraltan, **a.g.e.**, s.162.

Koraltan, ilk hükümetin tanınmış kimselerden kurulması yerine yepyeni insanlar tarafından oluşturulması fikrine taraftar olmuş ve görüşlerini parti içinde bu yönde paylaşmıştır. Ancak zamanla bu fikrin yerine çok meşhurların yanında hiç tanınmayan isimlerin işbaşına gelmesi düşüncesi ağırlık kazanmıştır.¹⁰

Görünüşe göre Bayar, Menderes ve Köprülü, mücadeleye atıldıkları ilk günlerde görüş birliğine vardıkları parti kurucularının görev kabul etmemeleri gerektiği düşüncesinden çoktan vazgeçmişlerdir. Bu bağlamda koltuk paylaşımı hakkında Koraltan Ankara'ya gelmeden önce de görüşmüşlerdir. Koraltan'a göre Köprülü önce cumhurbaşkanı olmak istemiş, Menderes'in itirazı üzerine ise kendisinin başbakan, Menderes'in de yardımcısı olması teklifinde bulunmuştur. Refik Bey, bu gelişmeler üzerine konuya ilişkin kendi fikrini şu sözlerle ortaya koyduğunu nakletmiştir:

“Biliyorsunuz, ben bir vazife alınmaması prensibini müdafaa eden bir arkadaşınızdım. Ancak seçim kampanyası münasebetiyle uğradığım yerlerde fikir ve görüşlerine güvendiğim partili arkadaşlara da bu görüşümü açtım. Onlar düşüncenin kıymetini kabul etmekle beraber, parti kurucuları vazife almazsa mesuliyetten kaçtılar hükmü verilir. Milyonlarca vatandaşın heyecanı söner dediler. Bu sebeple samimiyetle bağlı kaldığım düşünceden fedakârlık etmek istiyorum... Yapılacak şey basit: Bayar partinin reisi olarak medeni dünyada olduğu gibi devlet reisi namzedi olsun. Siz (Menderes) genç ve dinç bir arkadaş olarak hükümet reisliğini deruhte edersiniz. Köprülü de tanınmış bir profesör olduğu için hariciye vekilliğini üzerine alır.”¹¹

Arkadaşlarının görev dağılımlarına ilişkin görüşlerini belirten Koraltan, önceden verdikleri söze en azından kendisinin uyması gerektiğini savunan şu sözlerle konuşmasına devam ettiğini ifade etmiştir:

“Bana gelince iki sebeple vazife kabul etmeyeceğim. Birinci sebep sıhhidir. Dört senedir, hele seçim kampanyası münasebetiyle aylar boyunca kar, kış, fırtına ve çeşitli zorluklarla birlikte tehlikeler içinde sürdürdüğüm mücadelede sıhhatim sarsıldı. Uzun müddet tedavi ve istirahate muhtacım. İkinci sebep siyasi. Hiç değilse içimizden birimiz

¹⁰ Samet Ağaoğlu, **Arkadaşım Menderes: İpin Gölgesindeki Günler**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2011, s.79.

¹¹ Koraltan, **a.g.e.**, s.162-163.

dışarıda kalmalıyız. Parti cephesini idare edelim. En ileri milletlerin hayatlarında bile iktidar yıpratıcıdır. Hatıra gelmeyen buhranlar ve zorluklar olabilir. İşte bu ihtimallere karşı hem parti teşkilatını, daima ayakta duracak şekilde takviyeye çalışan birimiz yıpranmadan kalmış olur.”¹²

Hiçbir makamı istemediğini belirten Koraltan’ın alçak gönüllülüğünden etkilenen Bayar, “Ben demedim mi Koraltan necip duygulu bir insandır. Feragat ve fedakârlığın en ileri mertebesini düşünecek kadar metanet sahibidir. Bu necip duyguya gıpta ederek ben de reisicumhurluk namzetliğini kabul etmiyorum” diyerek, kendisinin de cumhurbaşkanlığını kabul etmeyeceğini açıklamıştır. Ardından Menderes de bu koşullarda başbakanlığı kabul edemeyeceğini belirtmiş, başka bir odada baş başa görüştüğü Koraltan’a, “Demokrat Parti’nin kurucusu, projektörü ve toplayıcısı sizsiniz. Kalplere ve kitlelere hitap etmesini bilirsiniz. Siz meclis reisliğini kabul etmezseniz hele bu intikal devrinde hiçbir hükümet başarılı iş göremez” diyerek, Meclise başkanlık etmesini istemiştir. Koraltan bu teklife karşılık şu yanıtı verdiğini açıklamıştır:

“Meclis reisliği pasif bir hizmettir. Yaradılışım icabı pasif işlerde yorulurum. Mutlaka faal bir hizmet düşünüyorsak mizacıma en yakın milli müdafaa vekilliğini görürüm. Kısa zamanda tarihi şerefle dolu Türk ordusunu en yüksek seviyeye ulaştırmaya çalışırım.”¹³

Refik Bey’in bakanlık isteğine karşılık onun TBMM Başkanlığını üstlenmesi konusunda ısrarcı olan Menderes, bunu şöyle gerekçelendirmiştir: “Ona hiç şüphe yok ama ağabeyim olan siz kabinede aza, ben de o kabinenin reisi. Buna muvafakat edemem. Siz başvekil olunuz, ben başka vazife alayım.” Bu esnada Adnan Bey’in gözlerinin yaşardığını belirten Koraltan, teklifi kabul etmiştir.¹⁴

Menderes, bu sözleriyle Koraltan’ın fedakârlığına karşılık vererek, gönlünü almasını bilmişti. Neticede partinin ağabeyleri olan Bayar ve Koraltan nispeten tarafsız olmaları gereken makamları işgal edeceklerine göre icra makamı için Menderes ve Köprülü’den başka aday kalmıyordu. Dörtlerin zaten Bayar-Koraltan ve Menderes-Köprülü olmak üzere iki ikiliden oluştuğu hesaba katılırsa Menderes’in,

¹² A.e., s.163.

¹³ A.y.

¹⁴ A.e., s.163-164.

partinin oluşumuna kendisinin dâhil ettiği Köprülü'yü elimine etmesi de kolaylaşmış oluyordu.

Bayar, Menderes ve Köprülü'ye kıyasla ihtiraslarından arınmış görünen Koraltan, bakanlık isteğine karşılık Menderes'in kendisini TBMM Başkanlığına layık görmesini yadırgamamıştır. Bununla birlikte muhtemeldir ki Menderes, Atatürk ve İnönü'yü takiben onların yücelttiği cumhurbaşkanlığı koltuğuna oturmaya dünden razı olan Bayar¹⁵ ve pasif bir göreve inandırdığı Koraltan sayesinde önünü açabilmiştir.

O günlerde ağızdan ağza dolaşan bir söylentide DP listesinden bağımsız aday seçilen eski Yargıtay Başkanı Halil Özyörük'ün cumhurbaşkanı seçileceği, Bayar'ın da hükümeti kuracağı ifade edilmiştir. Halil Özyörük'ün oğlu Mukbil Özyörük de bu söylentileri doğrulamıştır. Ona göre önce Refik Koraltan sonra Bayar ve diğer kurucular gelerek ısrarla babasına cumhurbaşkanlığı teklif etmişlerdir. Metin Toker ise hem Bayar'ı hem DP'yi tanıyanlar için böyle bir ihtimalin söz konusu bile olamayacağını savunmuştur.¹⁶

Koraltan'ın hatıralarından hareketle Dörtlerin ev toplantısı sırasında buldukları görüş alış verişinin ardından koltuk paylaşımında bir ölçüde uzlaşıldığı anlaşılmaktadır. Buna göre Bayar'ın Cumhurbaşkanlığına Koraltan'ın ise Meclis Başkanlığına aday olmaları kesinleştirilmişti. Koraltan, Menderes'in başbakan, Köprülü'nün dışişleri bakanı olmasının uygun olacağını ev toplantısında ifade etmesine karşın bu paylaşım henüz netlik kazanmamıştı.¹⁷

¹⁵ DP'den milletvekili seçilen Ahmet Hamdi Başar, başbakanlık tecrübesi bulunan parti başkanı Bayar'ın hükümetin başına geçmesi, kabinede bulunacak Menderes'in ise onun yanında yetişmesi taraftarıydı. Bu görüşünü Bayar'la paylaşan Başar, "Arkadaşlarım benim Cumhurbaşkanlığı olmamı istiyorlar, ben de razı oldum... Hamdi Bey, merak etmeyin. Gerektiği zaman Cumhurbaşkanlığı bırakır, Başbakan olurum! Atatürk de böyle söylerdi!" cevabını almıştır. Başar, **a.g.e.**, s.185.

¹⁶ Metin Toker, **Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları 1944-1973: DP'nin Altın Yılları 1950-1954**, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1990, s.22., Eski Ticaret Bakanı CHP'li Cemil Sait Barlas, DP'den Cumhurbaşkanlığı adaylığı için adı geçen Özyörük'ün seçimlerden önce hükümete mektup göndererek DP'nin kapatılmasının uygun olduğunu belirttiğini iddia etmiştir. Milliyet muhabiri Yusuf Ragıb, Özyörük-Barlas tartışmasına dair Özyörük'ün yakın arkadaşı Refik Koraltan ile görüşmüştür. Buna göre Koraltan, son zamanlarda İnönü'nün on beş günde bir Özyörük'ün evine giderek görüştüğünü ve kendisine Meclis Başkanlığı vaat ettiğini aktarmış, Barlas'ın iddialarının mesnetsiz olduğunu savunmuştur. Bkz.; "Özyörük-Barlas münakaşasına dair Refik Koraltan'ın ifşaatı", **Milliyet**, 20.05.1950, s.1,5.

¹⁷ Köprülü'nün Başbakan olma beklentisi biliniyordu. Üstelik Menderes de ilk günlerde Köprülü'nün hükümeti kurmasından yana olmuştu. Görev dağılımı konusuna açıklık getiren Bayar, Çankaya'daki bürosunda otururken Menderes'in gelerek, Köprülü'yü başvekil olarak tavsiye ettiğini aktarmıştır. Bu ricaya sıcak bakmayarak, Menderes'in başvekilliği ve parti liderliğini üzerine alması gerektiğini ifade

Seçim sonrası yapılan koltuk paylaşımında Koraltan pasif bir tutum sergilemiş, arka planda kalmayı kabullenmişti. Doğal olarak dört kurucudan sadece Koraltan'ın adı cumhurbaşkanı ya da başbakan olarak anılmamıştır. Bu durum Koraltan'ın, görev adamı olarak makam hırslarından nispeten arınmış yapısının ve kurucularca pek dikkate alınmayan biri olmasının, basınca da kabul görmüş olmasından kaynaklanmış olsa gerektir.

Metin Toker, kurucular arasında yaptığı bir değerlendirmesinde Bayar'ın mutlak egemen olduğunu, vitrinde Köprülü'nün ikinci adam olarak görüldüğünü ancak gerçek ikinci adamın Menderes olduğunu belirtmiş, Refik Koraltan için ise “fazla ciddiye alınmazdı” demiştir.¹⁸ Bu sözleriyle Koraltan'ı Dörtler içinde arka plana atmıştır. Ahmet Hamdi Başar, Toker'den farklı olarak bir mesele üzerinde görüşlerini aktarırken Koraltan için “İktidarın iki numaralı adamı Meclis başkanı” şeklinde tanımlamada bulunmuştur.¹⁹ Buna karşın Koraltan'ı, protokol gereği mi yoksa parti içi ağırlığı bakımından mı iki numaralı adam gördüğü konusuna açıklık getirmemiştir.

20 Mayıs 1950'de, seçilen milletvekillerinden oluşan DP Meclis Grubu toplanmıştı. DP'nin cumhurbaşkanı adayının belirleneceği toplantıda Bayar aday gösterilmişti. Bununla birlikte DP listesinden bağımsız milletvekili seçilen Ali Fuat Cebesoy, kendisinin de aday gösterilmesini istemişti.²⁰

Dörtler, cumhurbaşkanı adaylarını belirlemişlerdi. Ancak Mecliste Ali Fuat Paşa'nın da cumhurbaşkanı adayı gösterilmesi konuşuluyordu. Ankara Palas'ta Bayar ile buluşan Koraltan, Meclis'teki havayı aktarırken, Cebesoy'un da adaylığından bahsetmişti. Bu duruma bozulan Bayar, “Hem beni namzet diye ileri

etmiş, Köprülü de bu kararı saygıyla karşılamak zorunda kalmıştır. Bkz.; Celal Bayar, **Başvekilim Adnan Menderes**, Haz. İsmet Bozdağ, İstanbul, Truva Yayınları, 2010, s.142-143., Sarol, **a.g.e.**, s.116-117., Muammer Yaşar Bostancı, **1960, Acılı Günler**, İstanbul, Tekin Yayınevi, 1987, s.126., Şerafettin Turan, **Türk Devrim Tarihi IV: Çağdaşlık Yolunda Türkiye (İkinci Bölüm) (14 Mayıs 1950-27 Mayıs 1960)**, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1999, s.12., O günlerde basında Bayar, Menderes ya da Köprülü'nün hükümeti kuracağına ilişkin birbirini tutmayan haberler yer almıştır. Bu kapsamda 16 Mayıs 1950 tarihli Cumhuriyet'te Mekki Sait Esen, “Bayar Cumhurbaşkanı, Menderes Başbakan” haberine yer vermiştir. Bkz.; **Cumhuriyet**, 16.05.1950, s.1. Milliyet gazetesi ise 17 Mayıs'ta Bayar'ın evinde toplanan DP Genel İdare Kurulunda, Cumhurbaşkanlığı ve Meclis Başkanlığı adayları ile hükümetin oluşum tarzının görüşüldüğünü belirtmiş, muhtemelen kabineyi Bayar'ın kuracağını, Menderes'in onun yardımcısı olacağını yazmıştır. Bkz.; **Milliyet**, 18.05.1950, s.1. Günler ilerledikçe Menderes'in başbakan olacağı haberleri ağırlık kazanmıştır. Bkz.; **Zafer**, 20.05.1950, s.1.

¹⁸ Toker, **a.g.e.**, s.22.

¹⁹ Başar, **a.g.e.**, s.208.

²⁰ Turan, **a.g.e.**, s.11.

sürersin, hem böyle söylersin, bu ne hâl” diyerek, Koraltan’a tepki göstermiştir. Bayar’ın bu tepkisine hayret eden Koraltan, “Büyük bir fedakârlık ve feragatle mevkii düşünmeden devam eden faaliyetim, zaferin daha ilk günlerinde hem de en yakın dava arkadaşım Bayar tarafından böyle mi karşılanmalıydı? Ah politika. Ah mevkii ihtirası” açıklamalarıyla Bayar’ın makam ihtirasına yenik düştüğünü belirtmiş, bu durumu üzüntüyle karşılamıştır.²¹

Buna karşın Bayar, cumhurbaşkanı seçimiyle ilgili olarak bu işlerin tamamen dışında kalmaya dikkat ettiğini, bütün hayatı boyunca hiçbir göreve talip olmadığını, buna karşılık verilen hiçbir görevi de reddetmediğini açıklamıştır. Koraltan’ın iddiasının aksine makam ihtirası içinde bulunmadığını savunan Bayar, Cebesoy’un yanına gelerek kendisinin cumhurbaşkanı seçtirilmesi talebinde bulunmasına bozulmuştur.²²

Gazeteci Cihad Baban anılarında, Meclisin açıldığı 22 Mayıs 1950’de, Bayar’a yaklaşarak cumhurbaşkanı olup olmayacağını sorduğunu, “Sen bu işi Koraltan’la konuş” karşılığını aldığını ifade etmiştir. Bunun üzerine aynı soruyu Koraltan’a yöneltmiş, olacağını öğrenince de nedenini sormuştur. Baban bu diyaloglarını şöyle aktarmıştır: “Yüzüme baktı, “Amma safmışsın” der gibi güldü, Bayar’ı başıyla işaret ederek: Ne yapalım, dedi, istiyor... Olacak.” Baban’a göre Koraltan, Bayar’ın cumhurbaşkanı olmasından yana değildir, ancak ihtiyatsızlık etmemek için bu duygusunu açıklamamıştır.²³

DP Meclis Grubu içinde 20 Mayıs’ta yapılan cumhurbaşkanı adaylığı seçiminde, 379 oydan 345’ini alan Bayar, rakiplerine üstünlük sağlamıştı. Grubun, cumhurbaşkanı adayını belirlemesinin ardından TBMM başkanı adayının belirlenmesine geçilmiş, tek aday olarak gösterilen Refik Koraltan, 274 oy alarak DP’nin adaylığına seçilmişti.²⁴

²¹ Koraltan, **a.g.e.**, s.164-166.

²² Bayar, **a.g.e.**, s.146-147.

²³ Ona göre Menderes-Köprülü ikilisi, başbakanlık makamının boşalması için Bayar’ın cumhurbaşkanı olmasına etki etmişlerdir. Gurur ve zaafından yakalanan Bayar aktif politikanın dışına çıkarılmış, böylece Menderes hükümet ve partiye tek başına sahip çıkmıştır. Bkz.; Cihad Baban, **Politika Galerisi (Büstler ve Portreler)**, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1970, s.50., Erman Şener, “Çankaya’ya Çıkan Yol”, **Milliyet**, 15.10.1986, s.10., “Kulis’ten: Halk mı tayin etti?”, **Cumhuriyet**, 18.07.1983, s.8.

²⁴ “DP Grup Tebliği”, **Milliyet**, 21.05.1950, s.1,7., “Meclis Başkanlığına Koraltan getiriliyor”, **Cumhuriyet**, 21.05.1950,s.1., Turan, **a.g.e.**, s.11-12., Tokar, **a.g.e.**, s.28-29.

DP içinde Meclis Başkanlığı için Koraltan'la birlikte Fevzi Lütfü Karaosmanoğlu'nun da adı anılmıştı. Ayrıca DP'nin iktidara gelmesinin ardından nasıl bir görev dağılımı olacağına dair senaryolarda parti başkanlığı için ilk akla gelen isim de Karaosmanoğlu olmuştur.²⁵

DP'nin seçimleri kazandığı anlaşıldığında Menderes'i arayan Karaosmanoğlu, Meclis Başkanlığı için aday gösterilmesini istemiştir. Mükerrer Sarol, Karaosmanoğlu'nun fikir yapısı ve yeteneği itibariyle başkan olmaya elverişli olduğunu belirtmekle beraber parti kurucuları arasında yer almamasını eksiklik olarak göstermiştir. Partinin dört kurucusundan biri olarak Koraltan'a görev verilmesi gerektiğini öne süren Sarol, bu kapsamda Meclis Başkanlığından daha uygun bir görev bulmanın güç olduğu kanaatini taşımıştır. Ankara'ya gecikmeyle topluca gelen Ege milletvekilleri, Karaosmanoğlu'nun adaylığı üzerinde görüş birliğine varmışlardı. Bununla birlikte başkanlığa istekli olan Karaosmanoğlu'nun adaylık şansı, seçim bölgesinden geç gelmesi ve Koraltan'ın kuruculardan biri olarak öne çıkmasıyla zayıflamıştı. Neticede, Karaosmanoğlu'nun başkanlığa seçilmemesi kırılgınlar arasında yer alarak, Ankara Palas Oteli'nde örgütlenen parti içi muhalefetin başına geçmesine yol açmıştı.²⁶

Koraltan, anılarında Karaosmanoğlu²⁷ ile aralarında geçen başkanlık rekabetine değinmemekle birlikte verdiği diğer örneklerden hareketle onun partinin ihtiraslı adamı olduğunu belirtmiş, aşâğılık kompleksi duygusuyla hareket ettiğini açıklamıştır. Bu ihtirasının partiye zarar vermesi gerekçesiyle her fırsatta onu ağır sözlerle eleştirmekten geri kalmamıştır. Böyle düşündüğü halde zaman zaman

²⁵ Ağaoğlu, **a.g.e.**, s.78.

²⁶ Sarol, **a.g.e.**, s.113-119., DP'nin 4. Büyük Kongresi'nde konuşan Adnan Menderes, 14 Mayıs 1950'yi takip eden günlerde bakanlığı beğenmeyerek, Meclis Başkanı olmakta ısrar eden Karaosmanoğlu'nun tutumunu şu sözlerle aktarmıştır: "Seçimleri kazandığımızın sabahı idi. Mecliste toplanmış, vazife taksimi yapıyorduk. Sevgili arkadaşım Samet Ağaoğlu yanıma geldi ve dedi ki: Fevzi Lütfü Meclis Reisliğini istiyor. Fevzi bey henüz aramızda yoktu. Ve seçim bölgesinden gelmemişti. Meclis Reisliği Refik Koraltan'a verilmişti. Kendisine bilâhare Vekillik verildi. Belki de niyeti Başvekil olmaktı. Olmadı ne yapalım. Ziraat Vekâletinde ısrar etmişti. O da olmayınca gücendi." Bkz.; **Milliyet**, 17.10.1955, s.5.

²⁷ Karaosmanoğlu, Menderes Başbakan, Bayar Cumhurbaşkanı olduktan sonra DP'nin boşalan liderliğini üstlenmeyi ummuştur. Genel İdare Kurulunda gizli yapılan oylamada başkan seçileceği düşüncesiyle kibar davranarak kendi oyunu Menderes'e vermiştir. Sayım neticesinde bir oy farkla Menderes'e kaybettiği görülmüştür. Kendine oy veren Menderes parti ve hükümet başkanlığını ele geçirmiş, Karaosmanoğlu büyük hayal kırıklığı yaşamış, bu olaydan bir süre sonra Devlet Bakanı olmuştur. Bkz.; Baban, **a.g.e.**, s.362.

Menderes'e giderek onun için uygun bir görev verilmesi gerektiği düşüncesini de iletmiştir.²⁸

22 Mayıs 1950'de TBMM açılmıştı. Milletvekilleri yeminlerinin ardından TBMM Başkanlığı seçimlerine geçilmişti. CHP'lilerin aday göstermediği ve katılmadığı oylamada DP'nin adayı Refik Koraltan kullanılan 387 oyun 385'ini alarak Meclis Başkanı seçilmiştir.²⁹ Bunun üzerine en yaşlı üye sayılan Hüseyin Cahit Yalçın başkanlık kürsüsünden inerek yerini Koraltan'a bırakmıştır.³⁰ Başkan seçilmesinin ardından kürsüye gelen Refik Koraltan, "gür ve kalın sesiyle görkemli bir teşekkür konuşması" yapmıştır.³¹ Refik Bey, tarafsızlığına vurgu yapma ihtiyacı duyduğu başkanlığının ilk konuşmasında şöyle demişti:

"Muhterem arkadaşlar, beni, Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığına seçmek suretiyle izhar buyurulan yüksek sevgi ve güveninize karşı kalbî minnet ve şükranlarımı arz ederim. Vazifemizin kutsiyetini ve ehemmiyetini tamamiyle müdrük bulunuyorum. Derhal arzedeyim ki bu vazifenin ehemmiyetiyle mütenasip olarak tam bir tarafsızlık içinde ve şüphesiz tüzük hükümleri gereğince, vazifemi yapmaya devam edeceğim. Dokuzuncu Büyük Millet Meclisi devresi, büyük milletimize kutlu olsun. Aziz milletimiz, içinde bulunduğumuz şartlara göre yüksek heyetinizden gereken tedbir ve kararların tertiple ve hızla alınacağını bihakkın bilmektedir. Bu büyük ve tarihî vazifeler yapılırken Allah hepimizin muinimiz olsun! Tekrar yüksek huzurunuzda hürmetle eğilerek vazifeye başlıyorum."³²

DP'ye hâkim olan Dörtlerin ağırlığı 1950 sonrası artmakla beraber Bayar ve Menderes giderek sivrilmiş, buna karşın Koraltan ve Köprülü zayıflamışlardı. Cüneyt

²⁸ Koraltan, **a.g.e.**, s.177., Koraltan, ilerleyen günlerde kulis politikaları ile İçişleri Bakanı Halil Özyörük'ün yerine hizipçilerin adeta başı olduğunu söylediği Karaosmanoğlu'nun bakanlığa getirilmesini yadırgamıştır. Bir müddet Devlet Bakanlığı yapan Karaosmanoğlu'nun İçişleri Bakanlığı görevinden de uzaklaştırılmasının ardından bütünüyle parçalayıcı rollerin başında görülmeye başladığını ifade etmiştir. Onu itidale sevk etmek için defalarca evine çağırıldığını belirten Koraltan, sohbetlerinin birinde şu tepkiyle karşılaştığını ifade etmiştir: "Koraltan hep benim eksikliklerimi bildirirsin, biraz da Adnan'a söyle. O Adnansa ben de Karaosmanoğlu'yum." Koraltan, bu çıkışa karşılık şu cevabı verdiğini açıklamıştır: "Fevzi Bey çizmeden yukarı çıktın. Adnan Bey size belki tahammülünüz üstünde vazifeler verdi. Yaşça da, başça da ve yine umumi vasıflarıyla da Adnan Bey elbet sizden üstündür, insafli olalım." Bkz.; Koraltan, **a.g.e.**, s.178-180. Neticede ispat hakkı tartışmalarında basın özgürlüğünün kısıtlanmasına karşı çıkan Karaosmanoğlu, parti yönetimiyle tümünden ayrı düşmüş, arkadaşlarıyla birlikte DP'den ayrılarak 20 Aralık 1955'te Hürriyet Partisi'ni kurmuştu.

²⁹ **T.B.M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem:IX, C.I, 22.05.1950, s.5., **Milliyet**, 23.05.1950, s.1.

³⁰ **Milliyet**, 26.05.1959, s.2.

³¹ Toker, **a.g.e.**, s.31.

³² **T.B.M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem:IX, C.I, 22.05.1950, s.6.

Arcayürek, Koraltan'ın kan kaybetmesini, "TBMM başkanı olan Koraltan'ın sürekli ve anlamsız konuşmalar yapması, kişiliğine olan eski güveni yitiriyordu" sözüyle ortaya koymuştur. Ona göre Koraltan ve Köprülü'nün hataları parti ve hükümete önemli zararlar vermiştir. Bu sebeple Bayar ve Menderes onlardan kurtulmayı düşünmüşlerdir. Arcayürek, böyle olduğu halde Koraltan ve Köprülü'nün neden gözden çıkarılmadığını şöyle açıklamıştır:

"Fakat "ahde vefa" unsuru, DP içinde egemen bir kavramdı... Birlikte yola çıkmışlar, beş yıl "Milli Şef'e karşı siyasal savaşım vermişler, 1950 başarısına omuz omuza erişmişlerdi. Siyasal açıdan da, Koraltan ile Köprülü'nün "birden harcanır" olması olgusu geçersizdi. Partinin kopmalara yöneldiği, parçalanmanın eşiğine geldiği yaygınlaşabilirdi."³³

Menderes'in, Koraltan'dan Köprülü kadar sıkıntı duymadığını ifade eden Arcayürek, bu durumu Menderes'in bakış açısıyla şu sözlerle aktarmıştır:

"Refik Koraltan'ı "siyasal alanda fazla ciddiye alan" olmadığını biliyor, Meclis Başkanlığı görevinin –o sırada- "tarafsız ve yürütmede büyük rolü" olmaması nedeniyle, genel siyasette yıpratıcı bir öge olarak kabul etmiyordu. Haksız da değildi."³⁴

1.3. DP Zaferinin İlk Günleri: Devri Sabık Tartışmaları ve Cumhurbaşkanlığı Hayali

Celal Bayar, 16 Mayıs 1950'de, İnönü'yü ziyaret etmişti. Koraltan, DP'lilerin aldığı bu ziyaret kararından Ankara'da olmadığı için sonradan haberdar olmuştu. İnönü'nün, başbakan ve kabine üyelerinin bir an önce hükümeti devretme isteğinde olduklarını açıklamasına rağmen Bayar, hükümetin TBMM açılana kadar iş başında kalmasını istemişti.³⁵

Koraltan, hükümetin devralınmasının geciktirilmesini hoş karşılamamış, bunu bir hata olarak değerlendirmiştir. Bu konuda "Biz ne kadar medeni, hüsnüniyet ve tolerans sahibiydik. İdareyi derhal teslim alarak her şeye el koymak gayet tabi ve

³³ Cüneyt Arcayürek, **Yeni İktidar Yeni Dönem 1951-1954**, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1983, s.144-145.

³⁴ **A.e.**, s.145-146.

³⁵ Albayrak, **a.g.e.**, s.181., Koraltan, **a.g.e.**, s.164.

makul bir hareket iken meclisin toplanabildiği 22 Mayıs'a kadar hükümet kapısından ayak atmadık" diyerek, davranışlarını yüceltmişti. Bununla birlikte böyle davranarak hata yaptıklarını savunmuş, müsamaha ve samimiyeti ileri götürerek devlet idaresi bakımından büyük bir gaflette bulduklarını söylemişti. Bu tezini "dokuz gün içinde muhtelif vekalet dosyalarında kendi aleyhlerinde kullanılabilir her türlü vesikayı alıp imha ettiler" sözüyle gerekçelendirmişti.³⁶

Koraltan'ın konuya ilişkin açıklanan görüşü devri sabık tartışmalarındaki tavrına da ışık tutmaktadır. Hükümetin, Menderes'in başkanlığında oluşturulduğu günlerde, 1946'dan beri yapılan zulümler ile Anayasa ve kanunların çiğnenmesi konularında CHP idarecileri hakkında yapılacak uygulama görüşme konusu olmuştur. Koraltan, vatandaşlara işkence yapan, haysiyet ve mukaddesatına saldıranlar hakkında hesap sorulması gerektiği fikrinin, en önce kendisi tarafından ortaya atılarak meydanlarda milyonlara vaat edildiğini belirtmiştir. Daha da ileri giden Refik Bey, bu büyük günahkârların içinde ölenler olmuş ise günahlarının mezar taşlarına yazılacağını açıklamış, konuya ilişkin fikirlerini şöyle aktarmıştır:

"Vatandaşın en başlı hakkı ve mukaddesatı olan rey verme hürriyeti kaldırılmıştı. En iptidai cemiyete bile ferdin en tabii hakkı, ayağını bastığı toprak üzerinde emniyetle yaşaması, mal, can, haysiyet ve namusunun her türlü tecavülden masun olarak teminat altında bulunması için, hükümet denen müesseseler meydana gelmiştir. Hâlbuki 20. asrın ortalarında medeni âlemin gözü önünde bizde bu şenaatler irtikâp edilmişti. O halde bunu yapanların adalet huzuruna çıkıp fiillerinin hesabını vermeleri zaruriydi."³⁷

Yaptığı açıklamalar Refik Bey'in, CHP'li idarecilere karşı öfkeli olduğunu ortaya çıkarmıştır. Bu görüşlerine karşın eski İngiliz Başbakanı Churchill'in hatıralarında rastladığı bir pasaj ile yumuşama eğilimi göstermiştir. Buna göre İkinci Dünya Savaşı'nın başlarında zor duruma düşen İngiltere'de, Churchill iş başına getirilmiştir. Eski idarecilerin suçlu olduğunu düşünse de "Hâl maziye tasfiyeye kalkarsa istikbali kaybeder" düşüncesinden hareketle geçmişle hesaplaşma yerine güç birliğine yönelmiştir. Bu yaklaşımın kendisini oldukça etkilediğini belirten Koraltan, intikam kapısının açılması durumunda medeni duygular içinde yaşamak ve

³⁶ Koraltan, **a.g.e.**, s.164.

³⁷ **A.e.**, s.166-167.

huzura kavuşmak isteyen milletin hayatının bitmez kavgalar içinde sönmeğe mahkûm olacağını açıklamıştır. Bu görüşten hareketle, günlerce süren devri sabık tartışmasında fikir değiştirmiştir.³⁸ Başlangıçta Koraltan'la aynı fikirde olan Bayar da karar değiştirerek, Menderes'in öncülüğünü yaptığı devri sabık yaratmama taahhüdüne katılmıştır.³⁹

Sonradan, Koraltan'ın da desteklediği devri sabık yaratılmasını görüşü parti içinde kabul görmüştü. Buna karşın Refik Bey, iyi niyet göstererek aldıkları bu kararın İnönü tarafından gerekli kabulü görmediği iddiasında bulunmuş, onu şu sözlerle eleştirmiştir:

“Ne hazin ve ne talihsizliktir ki muhalefete geçmek zorunda kalan İnönü gibi sönmez bir ihtiras ve intikam safının içinde bulunan insanlar, asil milletin alicenap duygusuna tercüman olan bu sese cevap vermediler. En insani bu toleransa insanca mukabele yerine daha ilk aydan başlayarak iktidarın karşısında amansız yıkıcı muhalif rolüne başladılar. Bu yıkıcılık rolü, safha safha ta 27 Mayıs 1960 çöküntüsüne kadar bütün şiddeti ile çeşitli tedbir ve oyunlarla devam ettirildi.”⁴⁰

DP ileri gelenleri ile birlikte yeni Meclis Başkanı Refik Koraltan'ın, muhalefet yıllarında dert yandıkları Mecliste kendilerine söz verilmemesi konusunda, iktidara geldiklerinde ne kadar tahammül gösterebileceklerinin ilk sınavı, Menderes'in Meclise sunduğu hükümet programı görüşmelerinde ortaya çıkmıştı.

Hükümeti kurma görevini alan Menderes, kabinesini belirledikten sonra hükümet programını hazırlamış, 29 Mayıs 1950'de Koraltan'ın başkanlık yaptığı oturumda programı okumuştur.⁴¹ Hükümetin programı okumasından kısa bir süre önce eski arkadaşı Koraltan ile karşılaşan CHP Grup Başkanvekili Trabzon milletvekili Faik Ahmet Barutçu, programın ne zaman kendilerine verileceğini sormuş, “Şimdi vereceğiz. Arkadaşlar fazla gecikmesini istemiyorlar. Yarın da görüşeceğiz” cevabını almıştır. Yarına yetişemeyeceklerini programı incelemek için bir iki güne ihtiyaç olduğunu söyleyen Barutçu, Koraltan'dan “Arkadaşlar homurdanıyorlar. Onlar bize vaktiyle mühlet de vermezlerdi, diyorlar” karşılığını

³⁸ A.e., s.168.

³⁹ Bayar, a.g.e., s.195-199.

⁴⁰ Koraltan, a.g.e., s.168.

⁴¹ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem:IX, C.I, 29.05.1950, s.24.

almıştır. Barutçu, Koraltan'ın bu sözlerinin Recep Peker zamanına özgü olduğunu söylemiş, sonradan gelen hükümetlerin program örneğini muhalefet partisine iki gün önce verdiklerini hatırlatmıştır. Buna karşın Koraltan ve DP ileri gelenleri nezdindeki girişimleri sonuç vermemiştir.⁴²

Böyle olduğu halde Menderes'in hükümet programını okumasının ardından beklenmedik bir gelişme yaşanmıştır. Barutçu'nun, görüşmenin iki gün ertelenmesine ilişkin teklifinin ardından söz alan DP Muğla milletvekili Samet Ağaoğlu, bu teklifin kabul edilmesini istemiş, Meclis Başkanı Koraltan da hükümetin tutumunu değiştirdiğini gösteren bu takriri okutmuştur. Neticede muhalefetin, hükümet programı üzerinde geniş değerlendirme yapmasını sağlamak adına görüşmelerin iki gün ertelenmesine karar verilmiştir.⁴³

Program görüşmelerinde kırka yakın DP milletvekili konuşmuştu. Buna karşın sadece üç CHP milletvekili söz alabilmişti. Üstelik muhalefete Başbakan'ın saldırılarına karşılık verme şansı verilmemiştir. CHP Meclis Grubu ertesi gün "açık haksızlık ve içtüzüğün ihlali" olarak değerlendirdiği bu uygulamayı Meclis Başkanlığı katında protesto etmişti. Bu ithamları önemsemeyen Meclis Başkanı Refik Koraltan, harekete geçmemiştir.⁴⁴ Hâlbuki CHP milletvekili olduğu dönemlerde ve muhalefette iken Mecliste içtüzük hükümleri ve usullere uyulması konularında oldukça hassas davranmıştı. Böylece Koraltan ve DP'liler, zamanında kendilerine tanınmayan hakları kendilerinin de tanımak istemediklerini hissettirmişlerdi. İktidar, muhalefetin tabi görevi eleştiri olduğu halde tahammül gösterme konusunda ilk sınavından kalmak üzereydi.

⁴² "Faik Ahmet Barutçu'nun Anıları", **Milliyet**, 29.01.1977, s.5.

⁴³ Öymen, **a.g.e.**, s.464-465., **T.B.M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem:IX, C.I, 29.05.1950, s.32., Programın görüşülmeye devam ettiği 2 Haziran günkü oturumda tansiyon yükselmiştir. Bu oturuma DP Bursa milletvekili Hulusi Köymen başkanlık yapmıştır. Programın muhalefet tarafından beğenilmemesine hiddetlenen Menderes, bir saatlik konuşmasında CHP hakkında ağzına geleni söylemiştir. Eleştirilere karşılık vermek isteyen CHP'li Faik Ahmet Barutçu'ya, görüşmelerin yeterliliğine dair önerge kabul edildiği gerekçesiyle söz hakkı verilmemiştir. Yapılan itirazların ardından Barutçu'ya söz verilip verilmemesi oya sunulmuş, DP'liler aleyhte el kaldırmışlardır. Söz verilmemesi üzerine CHP'li Feridun Fikri Düşünsel, DP'li başkanın içtüzüğün 85.maddesine aykırı hareket ettiğini söylemiştir. Bunun üzerine CHP'liler, 1946'da DP'lilerin yaptığı gibi salonu terk etmişlerdi. İchtüzükte, son sözün milletvekiline ait olduğu belirtilmiştir. Buna rağmen hükümet adına konuşan Başbakan'dan sonra muhalefete yanıt verme hakkı tanınmamıştır. Bkz.; **T.B.M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem:IX, C.I, 02.06.1950, s.94-143., Toker, **a.g.e.**, s.40.

⁴⁴ Toker, **a.g.e.**, s.41., Faik Ahmet Barutçu, **Siyasi Anılar (1939-1954)**, İstanbul, Milliyet Yayınları, 1977, s.439.

DP iktidarının ilk icraatlarından biri Arapça ezan yasağının geçmişi tasfiye yolunda 16 Haziran 1950’de kaldırılması olmuştur. DP beyannamesinde Arapça ezana izin verilmesi konusunda bir ibare yer almamıştır. Ancak muhalefet yıllarında DP ileri gelenleri, Arapça ezan yasağı konusunda net bir tutum sergilememekle birlikte anti-demokratik yasalarla getirilen sınırlamaların kaldırılacağı yönünde propaganda yapmışlar, bu konuyu gündemde tutarak oy almışlardır.⁴⁵ Bayar, bu konuda pek renk vermek istememiştir. Menderes, yasağın kaldırılmasından yana tavır koyduğunu belli etmiştir. Köprülü, iktidara gelince bu işleri halledeceklerini ifade ederek geçiştirmiştir. Metin Toker, Refik Koraltan için “unutulmaz davudi sesiyle, ne dediğini kimsenin anlamadığı laflar ederdi” demiş, gerçekte ise muhalefet yıllarında DP’lilerin, Arapça ezancılara angaje olduklarını savunmuştur.⁴⁶

DP’li Ali Ulvi Arıkan, DP iktidarının ilk günlerinde serbest bırakılan Arapça ezanın hikâyesini Koraltan üzerinden şöyle aktarmıştır:

“Koraltan’ı Mithatpaşa Caddesindeki evinde ziyarete gittik. Konyalılar da gelmişlerdi. Onlar Koraltan’a sordular: “Efendim, sebep-i ziyaretim, istirahatımız, ezanı Arapça yapalım.” O zaman Türkçe okunuyordu. Koraltan düşündü, düşündü cevap verdi: “Haklısınız ama buna ben re’sen karar vererem. Biraz zaman geçsin, inşallah o da olacak” dedi.”⁴⁷

Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, Koraltan’ın, Latin harflerine geçiş dolayısıyla Mecliste Atatürk ve dil devrimini övdükten sonra bu tavrının aleyhine olarak davrandığını savunmuştur. Görüşünü Arapça ezana ilişkin verdiği şu örnekle gerekçelendirmiştir:

“Refik Koraltan, bu konuşmasından 17 yıl sonra kurulan Demokrat Parti’de yer almış, bu parti 1950’de iktidara geldiğinde, süslü sözlerle övdüğü Gazi Mustafa Kemal Atatürk’ün Dil Devrimi’nin bir ürünü olan Türkçe ezanın yeniden Arapçalaştırılmasına karar veren ve böylece Atatürk Devrimi’nde ilk yarıyı açan Meclis genel kuruluna başkanlık etmiştir. Bunu

⁴⁵ Albayrak, a.g.e., s.194.

⁴⁶ Toker, a.g.e., s.49.

⁴⁷ Arslan Tekin, **Demokrat Parti İktidarı**, 03.04.2013, (Çevrimiçi)

<http://demokratlar4.blogspot.com.tr/2013/04/demokrat-parti-iktidar-dr-arslan-tekini.html>, 19 Ocak 2016.

burada çirkin politikacılığın üzücü örneklerinden biri olarak not etmekten kendimi alamadım.⁴⁸

Görüldüğü üzere Velidedeoğlu, Koraltan'ı dil devrimine karşı bir tavır içinde olmakla itham ederken onun başkanlık ettiğini belirttiği oturumdan hareketle bu düşüncesini pekiştirmek istemiştir. Böyle olduğu halde Arapça ezanın serbest bırakılmasını sağlayan TCK'nın 526. maddesine ilişkin değişikliğin, DP İstanbul milletvekili Fuat Hulusi Demirelli'nin başkanlık yaptığı oturumda gerçekleştirildiği görülmüştür.⁴⁹

Koraltan'ın, 16 Haziran'da neticelenen bu süreçte pek çok DP'li gibi Arapça ezanı savunduğu anlaşılmaktadır. Ancak bu tavrında oy kaygısından ziyade Türkçe ezanı yadırgaması etkili olsa gerektir. DP önderlerinin işe halktan önemli destek gören böyle bir icraatla başlamaları bazı çevrelerde Atatürk devrimlerinin özünü kavrayamayan bir kadronun işbaşına geldiğinin alameti sayılmıştır. Bununla birlikte değişikliğin aleyhinde gözükmek istemeyen CHP'lilerin tasarıya DP'lilerle birlikte kabul oyu kullanmalarının bu tezi zayıflattığı söylenebilir.

24 Mayıs 1950'de TBMM Haysiyet Divanı Refik Bey başkanlığında toplanmıştır. Toplantı sonucunda Meclis Başkanlık Divanına ait 3, Başbakanlığa ait 35 ve başkan vekilliklerine ait 49 otomobilin satılmak üzere Maliye Bakanlığına devrine karar verilmiştir. Başkanlığın ilk toplantısında aldığı bu karar, DP hükümetinin makam otomobillerini kaldıracağı hakkındaki söylentileri güçlendirmiştir.⁵⁰

DP'liler seçim meydanlarında, CHP iktidarına karşı en çok milletin malını israf ettiği, bütçeyi şişirdiği ve vergileri ağırlaştırdığı için yüklenmişlerdi. Bu sebeple meydanlardan gelen DP'liler, fiyatları ucuzlatmak ve bütçede tasarruf yapmak yollarını aramışlardı. Bu kapsamda birçok üründe indirim yoluna gidilmiş, eldeki hazır bütçeden 100 milyonluk ödenek iptal edilmişti. Ayrıca hiçbir resmi daireye

⁴⁸ Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, "Yazı Devrimi Büyük Millet Meclisi'nde", **Cumhuriyet**, 16.08.1987, s.2.

⁴⁹ Öymen, **a.g.e.**, s.490-491., **T.B.M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem:IX, C.I, 16.06.1950, s..181.

⁵⁰ "Meclis Başkanlık Divanı'na ait 3 otomobil satılıyor", **Milliyet**, 25.05.1950, s.5.

otomobil alınmaması, birçok daire ve kurumdaki otomobillerin kaldırılarak maliyeye verilmesi, maliyenin de bunları satarak hazineye gelir sağlaması kabul edilmişti.⁵¹

Refik Koraltan, bu kararların alınmasından bir süre sonra Ahmet Hamdi Başar'ı yanına çağırılmıştır. Maliye Bakanı Halil Ayan'ın da yer aldığı görüşmede, Meclis Başkanlığına yeni bir otomobil alınabilmesi konusunda Başar'ın görüşü sorulmuştur.

DP'nin çıkardığı kanun ile Meclis Başkanlığına, önceki iktidar tarafından yeni bir otomobil alınması için konulan ödenek kaldırılmıştı. Bu sebeple Koraltan, çok eski olan başkanlık otomobili yerine, geri verilecek resmi otomobiller arasından bir yenisini alıp, eskisini maliyeye vermek istemiştir. Ancak bu duruma da mevzuat izin vermemiştir. Çünkü kanunda, maliyeye teslim edilen otomobillerin değiştirilmesi bahsi geçmediği gibi bu otomobillerin satışa çıkarılarak hazineye gelir temin edilmesi kabul edilmişti. Bu koşullarda Başar da, Koraltan'ın eski otomobilini yenilemesine kanunen imkân olmadığı görüşünü bildirmiştir. Başar, ilerleyen günlerde bu duruma nasıl çare bulunduğunu şu sözlerle aktarmıştır:

“Bu otomobil işi, sonra, Maliye Bakanı rahmetli Halil Bey'in bürokrasi dehasıyla bir çözüm yolu buldu. Meclis başkanının otomobili kanun gereğince otomobili Maliye'ye iade edilecek olan filanca daireye yollanacak; kayıtlarda, kanundan evvel bu muamele olmuş gibi değiştirilecek; yani sahtekârlık yapılacak. Böylelikle dairenin yeni otomobili Meclis Başkanlığı'na verilecek! Bence asıl bu muamele kanunsuzdur, ahlâka aykırıdır. Ama mevzuata uygun olduğu için kanuna aykırı değilmiş!”⁵²

Halka karşı vaatlerini tutmak isteyen DP, tasarruf yapılabildiğini göstermek için bütçe ödeneklerinin bir kısmını iptal ederek, gösteriş yoluna girmişti. Bütün mevzuatı değiştirme kudreti olan DP, kendi çıkardığı kanunu sahtecilikle önce kendi

⁵¹ Başar, **a.g.e.**, s.207., DP, iktidarının ilk günlerinde, seçim öncesi CHP ve İnönü'ye yönelttiği, “araba saltanatı” eleştirilerine uygun bir tutum sergiler görünmüş, halk uygulanan tasarruf tedbirlerinden hoşnut kalmıştır. Ancak zamanla işlerin görüldüğü gibi olmadığı ortaya çıkmıştır. Bir okur mektubundaki şu ifadeler bu duruma şöyle vurgu yapmıştır: “Demokrat iktidarının ilk 6 ayında, belediye otobüslerinde, Koraltan'la, Köprülü ile Mükerrrem Sarol'la birlikte olmak, Demokrat Parti'yi desteklemekte ne denli ileri görüşlü olduğumuzu düşünür, gururlanırdık. 14 mayıstan en çok 6 ay sonra, eski makam arabaların tamamı satılmış, yerlerine son model arabalar alınmış, belediye otobüsleri yine bize kalmıştı.” Bkz.; Toktamış Ateş, “Bir Yazının Anımsattıkları”, **Cumhuriyet**, 16.08.1997, s.3.

⁵² Başar, **a.g.e.**, s.208-209.

çığnemekte sakınca görmemişti. Kanun adamı ve Meclis Başkanı olarak Refik Koraltan da, bu örnekte olduğu gibi kanun dışı tasarruflara başvurma konusunda DP'lilere ayak uydurmuştu.

Mehmet Özdemir Evliyazade, DP iktidarının ilk yılında Perapalas'ta viskiyi fazla kaçırdığını belirttiği Bayar'ın fenalaştığını aktarmış, Bayar'ın zor kurtarıldığını ifade etmiştir. Bu durum karşısında DP ileri gelenleri Ankara'dan İstanbul'a gelmişlerdir. Evliyazade, gelenleri karşılamak üzere Yeşilköy'e gittiğini, karşılama esnasında koluna giren Koraltan'ın kendisine "Nasıl vaziyeti ciddi ve ağır diyorlar. Yolcu mudur? O giderse benim omuzlarıma bu mesuliyetli ve ağır yük geçecek, ona göre hazırlanayım" dediğini söylemiştir.

Bu sözlerden rahatsızlık duyan Evliyazade, Koraltan'ı Cumhurbaşkanlığı koltuğuna layık görmediğini hakarete varan şu ifadeyle ortaya koymuştur:

"Bu boş fiçi o anda bile kendisini Reisicumhurluk makamında tahayyül etti. Bu çete de vefa aranmaz, menfaat en ön plândadır."⁵³

Koraltan'ın özellikle DP'nin son yıllarında cumhurbaşkanı olma hayali kurduğu bilinmektedir. Yaşını başını alan Bayar, günü geldiğinde emekliye ayrılacak o da bu koltuğa oturabilecektir. Ama Evliyazade'nin aktardığı anekdot, bu hayalinin çok daha öncelere dayandığının ya da en azından Bayar'ın yokluğunda kendisini bu makama layık gördüğünün bir göstergesi sayılabilir.

1.4. Kore'ye Asker Gönderilmesi: NATO'ya Giriş

1950 Haziranı sonunda, Türkiye'nin de San Francisco Konferansı'na katılarak dâhil olduğu Birleşmiş Milletler'den bir davet telgrafi gelmişti. Yazıda, Güney Kore ile Kuzey Kore arasında başlayan savaşta üye devletlerin bu gibi durumlarda üstlenecekleri göreve vurgu yapıldıktan sonra Güney Kore'nin savunmasına Türkiye'nin katılıp katılmayacağı soruluyordu. Hükümete gelen bu davet telgrafi Mecliste okunarak görüşülmüş ve sonuçta üye ülke olmak sıfatıyla üstlenilen taahhütlerin anlaşma hükümleri çerçevesinde yerine getirilmesi CHP'liler de dâhil olmak üzere ittifakla kabul edilmişti. Meclis, dış politika konularında bir

⁵³ Mehmet Özdemir Evliyazade, **Onları Anlatıyorum**, İstanbul, Yeni Doğu Matbaası, 1960, s.63.

gelenek olarak milli birlik gösterisinde bulunmuştu. Ancak bu cevap verilirken işin Kore'ye asker göndermeye kadar varacağı öngörülmemişti.⁵⁴

Kore'ye iştirak kararı verilmiş, TBMM yaz tatiline girmişti. Bayar, Menderes ve Koraltan İstanbul'da bulunuyordu. Üç kurucu Dolmabahçe rıhtımından motora binmişlerdi. Bayar, yolculukları esnasında Ankara'da bulunan Dışişleri Bakanı Köprülü'den telgraf geldiği için Koraltan'dan, Başbakan Menderes'i de yanına alarak kamaraya gelmelerini istemişti. Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Norveç'li Trygve Lie, 15 Temmuz 1950 tarihli telgrafında, Meclisin aldığı karara teşekkür ettikten sonra ne kadar askeri kuvvet gönderileceğini soruyordu. Bu durumu NATO'ya giriş için bir işaret olarak okuyan Koraltan, heyecanla ayağa kalkarak şu açıklamada bulunduğunu nakletmişti:

“Allah'a şükrediyorum. Hafiften gelen bir ses bana şunu müjdeliyor: Zafer yolunda büyük devletler arasına giriyorsunuz. NATO camiasına girecekseniz, bu suretle kuvvetle barış korunacak, Türk devletinin varlık ve istikbali ebedileşecek.”⁵⁵

Menderes, bu konuşma üzerine Bayar'a “İleri görüşlü Koraltan kardeşimin böyle cevap vereceğini daha evvel size söylemedim mi” diyerek hemfikir olmalarından duyduğu memnuniyeti dile getirmiştir.⁵⁶ Geceyi Yalova'da geçiren üçlü, sabah Ankara'ya giderek Bakanlar Kurulu'na katılmışlardı.⁵⁷ Koraltan, Bayar'ın başkanlık ettiği 25 Temmuz 1950 tarihli bu toplantıya müşahit olarak dâhil oldu. Görüşmede, Meclisin toplanarak yeni bir karar alınmasına gerek olup olmadığı ve Kore'ye ne kadar asker gönderileceği değerlendirilmişti.⁵⁸ Anlaşıldığı üzere askeri kuvvet gönderilmesine ilişkin karar Yalova'daki gizli toplantıda alınmış, Ankara'da

⁵⁴ Toker, **a.g.e.**, s.80., Koraltan, **a.g.e.**, s.169.

⁵⁵ Koraltan, **a.g.e.**, s.169-170., Toker, **a.g.e.**, s.82., Ankara'da bulunan ABD Senatörü Cain, 25 Temmuz'da Kore Savaşı'na silahlı yardım konusunun görüşüleceği Bakanlar Kurulu toplantısından birkaç saat önce düzenlediği

basın toplantısında, “Türkiye'nin Kore Harbine fiili surette yardımı, Atlantik Paktına girmesini sağlayacaktır.” diyerek, Koraltan'ı doğrulamıştır. Bkz.; Toker, **a.g.e.**, s.83.

⁵⁶ Koraltan, **a.g.e.**, s.170.

⁵⁷ Menderes'in Yalova'daki yazlığında Bayar başkanlığında toplanan bir Bakanlar Kurulu'na TBMM Başkanı Koraltan ve Genelkurmay Başkanı Nuri Yamut da katılmış, toplantı sonrası 25 Temmuz'da Kore'ye asker gönderme kararının alındığı açıklanmıştır. Bkz.; Çağrı Erhan, “ABD ve NATO'yla İlişkiler”, **Türk Dış Politikası 1919-1980**, C.I., Ed. Baskın Oran, 12. bs., İstanbul, İletişim Yayınları, 2006, s.545-546.

⁵⁸ Toker, **a.g.e.**, s.82, Koraltan, **a.g.e.**, s.170.

toplanan Bakanlar Kurulunun ardından ilan edilmişti.⁵⁹ Koraltan bu hakikati “Üçümüz arasında bu durum halledilmişti” ifadesiyle açığa vurmuştu.⁶⁰

Meclis Başkanı Koraltan’ın, bu Bakanlar Kurulu’na katılması bir geleneğin başlangıcı olmuştur. Bundan sonra Türkiye, Meclisin tatilde olduğu Temmuz ve Ağustos aylarında Florya’da, Cumhurbaşkanı Bayar başkanlığında toplanan ve Meclis Başkanı’nın da katıldığı Bakanlar Kurulu toplantılarıyla yönetilmeye başlanmıştır. Bu durum Meclisin tatile girmesiyle birlikte başkentin Florya’ya intikal ettiği söylemlerine yol açmıştır. Yazları Florya Deniz Köşkü’ne yerleşen Bayar’ı, Menderes, Köprülü ve Refik Koraltan izlemiştir.⁶¹ Koraltan’ın toplantılara katılması partiler üstü bir pozisyonda bulunması bakımından tarafsızlığının sorgulanmasına sebep olmuştur.

Refik Bey, Kore’ye askeri kuvvet gönderilmesinin değerlendirildiği toplantıya müşahit olarak katıldığını belirtmesine karşın TBMM’nin önceden verdiği kararla zaten parlamentonun ve muhalefetin onayını aldığı, dolayısıyla kararın uygulama aşamasında muhalefetin toplantıya davet edilmesine ihtiyaç olmadığı yönünde görüş bildirmiştir. Hükümet üyeleri de, TBMM’den çıkan bir kararın uygulamasında Meclisten ayrıca bir karar almaya ihtiyaç olmadığını açıklamışlardır. Neticede Meclisin toplantıya davetine ve muhalefete danışmaya ihtiyaç duyulmamıştır. Ardından Genelkurmay Başkanı Nuri Yamut’un verdiği bilgiler ışığında tam teşekküllü bir alayın Kore’ye gönderilmesine karar verilmiştir.⁶² Birleşmiş Milletler Genel Sekreterliği’ne çekilen telgrafta Kore’de hizmet etmek üzere 4.500 mevcutlu silahlı Türk savaş birliğinin Birleşmiş Milletler emrine verilmesinin karar altına alındığı ifade edilmiştir.⁶³

⁵⁹ Öymen, **a.g.e.**, s.547-548, **Hürriyet**, 26.07.1950, s.1., **Son Posta**, 26.07.1950, s.1.

⁶⁰ Koraltan, **a.g.e.**, s.170.

⁶¹ Toker, **a.g.e.**, s.185-186., DP ileri gelenleri Florya Deniz Köşkü’nde yapılan toplantılara Bakanlar Kurulu toplantısı değil de “yuvarlak masa toplantısı” denilmesine özen göstermişlerdir. 1952 yazında, Bayar’ın başkanlığında bakanlarla birlikte Meclis Başkanı Refik Koraltan’ın da katıldığı üç saat süren bir toplantı sonrası konuşan Menderes bu toplantıları şöyle yorumlamıştır: “Biz bir aile gibiyiz. Kararlarımızı Celal Bayar ve Refik Koraltan ile de konuşarak alırız.” Bkz.; Toker, **a.g.e.**, s.196-197.

⁶² Koraltan, **a.g.e.**, s.170-171.

⁶³ Toker, **a.g.e.**, s.83., **Son Posta**, 26.07.1950, s.1., Kendilerinden habersiz alınan bu karardan rahatsız olan CHP’liler, yayınladıkları bildiri ile BM’ye karşı yerine getirilecek yükümlülüklerin TBMM’de görüşülmemesini ve muhalefetle paylaşılmadan saptanmasını eleştirmiş, ülke savunması ve savaş ihtimalleri gibi büyük memleket işlerinde muhalefet partisi ile fikir birliği sağlanmasının önemine işaret etmişlerdi. Bkz.;Toker, **a.g.e.**, s.84.

CHP, bu kararın Anayasa ihlali olduğunu belirtmiş, 1924 Anayasasınının 26. maddesinde geçen “Büyük Millet Meclisi,... devletlerle muahede ve sulh akdi, harp ilanı... gibi vezai fi bizzat kendi ifa eder” hükmünü, bu duruma kanıt olarak göstermiştir.⁶⁴ Ancak, TBMM Başkanı Koraltan ve hükümet bu kararın bir Anayasa ihlali olduğunu kabul etmemişlerdir. Üstelik Koraltan, Bakanlar Kurulu kararını takiben başta İnönü olmak üzere CHP idarecilerinin, muhalefet bayrağı açarak memleketin her tarafında DP aleyhinde halkı tahrik etmeye başladıklarını iddia etmiş, bu duruma anlam verememiştir.⁶⁵

Muhalefetin tepkilerine karşın hükümetin kararı yurttan önemli ölçüde onay görmüştür. Bu kapsamda Kore’ye gidecek gönüllü bulmakta zorluk çekilmemiştir. 29 Temmuz 1950’de Celal Bayar ile birlikte Yalova’ya gelen Meclis Başkanı, aldıkları kararın içte ve dışta sempati ile karşılandığı kanaatini bir muhabire şöyle açıklamıştı:

“Alınan karar milli menfaatlerimizin icabına tamamen uygundur. Biz buraya gelirken umumi tasvibin fi’li ifadelerine yakinen şahid olduk. Alınan kararın haricdeki müsbet akisleri ise meydandadır.”⁶⁶

Kore’ye asker gönderilmesini NATO üyeliği için bir fırsat olarak gören Koraltan ve DP idarecileri istedikleri sonuca hemen ulaşamamışlardır. Asker gönderme kararından bir hafta sonra 1 Ağustos 1950’de NATO üyeliği için yapılan ikinci başvuru, 13 Eylül’de toplanan NATO Konseyi’nde reddedilmiştir. ABD, Türkiye ile Yunanistan’ın NATO’ya üye olmaları yerine Akdeniz Paketi içinde yer almalarını istemiş, Türkiye bu fikre sıcak bakmamıştır. Bununla birlikte ABD’den sonra Kore’ye en çok asker gönderen ülke olan Türkiye’nin savaşta aktif olarak yer alması, 1951 yılı başlarından itibaren ABD’nin Türkiye’nin NATO üyeliğine olumlu bakmasına ve diğer bazı üyeleri ikna etmesine yol açmıştır. Neticede Türkiye, 18

⁶⁴ Erhan, **a.g.e.**, s.545.

⁶⁵ Koraltan, **a.g.e.**, s.171., Kore’ye asker yerine aynı yardım yapılmasını isteyen generallerin görüşlerini Bayar’a aktardığını belirten Menderes’in yeğeni Mehmet Özdemir Evliyazade, Bayar’dan, Meclis kararı olmadan gönderilen birliklerin hikâyesini şöyle aldığını ifade etmiştir: “Nerden bu sakat fikirleri buldun. Bunlar İsmet Paşanın nazariyeleridir. Biz ondan fikir alacak politikacılardan değiliz. Bizde Mehmetçik var ama Dolar yok. Ancak, Amerika bize, asker verirsek dolar verir.” Bkz.; Evliyazade, **a.g.e.**, s.50-51.

⁶⁶ **Cumhuriyet**, 30.07.1950, s.1,4., Toker, **a.g.e.**, s.87.

Şubat 1952’de NATO’ya resmen üye olmuş, TBMM 19 Şubat 1952’de NATO’ya katılma kararı almıştır.⁶⁷

17 Haziran 1951’de, Milli Savunma Bakanı Hulusi Köymen ile birlikte Kilis’e gelen Meclis Başkanı Koraltan, burada yaptığı konuşmada yiğitlik destanı yaratan Kore kararıyla medeni milletler safında yer alındığını söylemiş, bunun yaratacağı olumlu havayı Amerikan dostluğu bağlamında şu sözlerle yorumlamıştı:

“Yeni, mesut bir devrin başlangıcı içinde bulunuyoruz. Kahramanlığımızın üstünde bütün dünyanın hürmetle eğildiği bir devir içindeyiz. Zaferler sade tarih olup kalmaz. İstikbali de hazırlar. Sağlam, sözüne inanılır büyük Türk milleti ile yan yana yaşamak ve işbirliği yapmak yoluna gidilmektedir. Başta Amerika hiçbir mücadeleden ve fedakârlıktan çekinmeyen büyük Amerika, kendileriyle işbirliği yapılacak tek milletin Türkiye olduğunu söylemeğe başlamıştır.”⁶⁸

5 Ağustos 1951’de, Kore’ye gitmekte olan değiştirme birliğini uğurlama sebebiyle verilen kokteyle katılan Koraltan, Türkiye’nin NATO üyeliği konusunun belirsizliğini koruduğu dönemde yaptığı konuşmasında Türk milletinin tarih boyunca insanlığın huzur ve saadetini korumak için kendisine düşen görevi yerine getirdiğine vurgu yapmıştır. Koraltan, aynı gün Kore’ye gitmekte olan birlik subayları için verilen bir kokteyle de katılmıştı. Hitabında komutanlara duyduğu güveni “Türk gibi kuvvetli” sözüyle dile getirmiş, BM ve Amerika ile Kore’de yapılan işbirliğinin gerekçesini şöyle aktarmıştı:

“Tahakküme karşı girişilmiş mukaddes bir davada diğer Birleşmiş Milletler kuvvetleriyle beraber elinizden gelen gayreti esirgemeyeceğinize tam bir itimat beslemekteyiz. Kore’deki tehdit karşısında tarihte hiçbir millet büyük Amerikan milleti kadar paraca, orduca, fedakârlık yapmamıştır. Milletimiz de erkek ve vefakâr bir millet olan Amerikan milletini bu davada desteklemiştir. Bugün milletler haykırıyor: İnsanlık

⁶⁷ Faruk Sönmezoğlu, **II. Dünya Savaşı’ndan Günümüze Türk Dış Politikası**, İstanbul, Der Yayınları, 2006, s.45-47., Erhan, **a.g.e**, 545-550., Fahir Armaoğlu, **20.Yüzyıl Siyasî Tarihi 1914-1995**, 17.bs., İstanbul, Alkım Yayınevi, 2010, s.628-629.

⁶⁸ **Aynı Tarihi**, 17.06.1951, (Çevrimiçi)

<http://www.byegm.gov.tr/yayinlarimiz/ayintarihi/1950/haziran1950.htm>, 1 Temmuz 2013.

tehlikededir. Siz gelin medeniyet kurtulacaktır. Hür dünyanın hür insanları tehdiitten kurtulacaktır, diyor...”⁶⁹

17 Kasım 1951’de, Tarsus’lu gençlerin hazırladığı Kore kahramanlarını anma törenine katılan Koraltan, konuşmasında 1919 buhranından hür kalma kararlılığıyla çıktığını hatırlatmış, açıklamalarına şöyle devam etmiştir: “Allah Türk milletine mukadder kıldığı şerefli mevki ve itibarı vermek için bize lütfunu esirgememiş ve Amerikaya, İngiltereye, Fransaya artık Türkiye ile ittifak yaptık, Türk’e kem gözle bakacak olanın vay haline dedirmek gibi milletimizi eşsiz bir mazhariyete nail etmiştir.”⁷⁰ Bu sözyle Türkiye’nin, ABD, İngiltere ve Fransa’nın koruması altına alındığını, dolayısıyla Kore’ye askeri kuvvet gönderilmesinin mükâfatının alındığını öne sürmüştür.

Refik Bey, hatıratında Kunuri Meydan Savaşı’na katılan kahraman Türk yavrularının, geri çekilmeye başlayan Amerikan ordusunun hatlarını aslanlar gibi koruduklarını ve “ecdadının kahramanlık tarihine şanlı bir zafer destanı yazmaya muvaffak” olduklarını ifade etmiştir. Koraltan, sonradan Kore’ye yaptığı bir ziyaret sırasında gösterilen ilgiden oldukça etkilenmiş, arkadaşlarıyla birlikte gözyaşı dökmüştür.⁷¹

Kore’ye asker gönderilmesinin arka planında NATO’ya girilerek, tehdidi hissedilen kuzey komşusuna karşı güvence kazanılmasının hedeflendiği açıktı. Kore’ye gönderilen Türk askerlerini her fırsatta övmekten geri kalmayan Koraltan, konunun NATO ve güvenlikle olan bağlantısını şu sözlerle ortaya koymuştur:

“İşte bu Kore’deki zaferi müteakip hemen o yıl NATO camiasına kabulümüz sağlanmıştır. Bu suretle hem büyük devletler safında milli tarih ve varlığımıza yaraşan yeri

⁶⁹ **Milliyet**, 06.08.1951, s.1,3., **Ayın Tarihi**, 05.08.1951, (Çevrimiçi)

<http://www.byegm.gov.tr/yayinlarimiz/ayintarihi/1950/agustos1950.htm>, 1 Temmuz 2013.

⁷⁰ **Milliyet**, 18.11.1951, s.7.

⁷¹ Koraltan, **a.g.e.**, s.171-172., Türkiye’nin NATO’ya üye olmasını kolaylaştıran Kore Savaşı’nda Türk Silahlı Kuvvetleri ciddi kayıplar vermiştir. 27 Temmuz 1953’te imzalanan ateşkese kadar Türk askerlerinin 721’i şehit olmuş, 234’ü esir düşmüş, 175’i kaybolmuş, 1475 yaralı asker Kore’de tedavi edilmiş, 672 asker ise yaralanarak yurda dönmüştür. Bkz.; Erhan, **a.g.e.**, s.547. Cem Eroğul, on yıllık DP iktidarı boyunca işlenilen en büyük suçlardan birinin Kore Savaşı’na katılmak olduğu görüşündedir. Eroğul, Demokratları, Amerika’ya bağlı emperyalist çıkarlarını savunmak için kendi vatandaşlarını Türkiye’nin çıkarına olmayan bir savaşa gönül rahatlığıyla göndererek kırdırmakla suçlamış, DP hükümetinin, ödenilen “kan bedeli” sayesinde Türkiye’yi Atlantik Paktı’na sokmayı başardığını vurgulamıştır. Bkz.; Eroğul, **a.g.e.**, s.105,116.

aldık hem de bizi yok etmek gibi korkunç bir maksatla bize saldıran tarihî düşmanımızın önüne çelik bir kapı yapmış olduk.”⁷²

Refik Bey, önceki hükümet defalarca NATO’ya katılmak için başvurduğu halde her bakımdan zayıf olan Türk milletinin NATO’ya yük olacağı gerekçesiyle ret cevabı alındığını belirtmişti. Koraltan, önceden bu beyanını vermiş olan General Montgomery’nin, Kore’ye asker gönderilmesi sonrası “Benim maksadım kahraman Türk milleti değil, onları zaafa düşüren o günkü iktidardır” sözünden hareketle hakikati teslim etmek faziletini gösterdiğini açıklamıştır.⁷³

Bununla birlikte Koraltan’ın belirttiği, önceki hükümetin NATO’ya katılmak için defalarca başvurduğu söylemi hatalıdır. CHP, bu oluşumda yer almak için çeşitli girişimlerde bulunmuştur. Ancak Türkiye, CHP iktidarının son günleri olan 11 Mayıs 1950’de NATO’ya üyelik başvurusu yapmış, bu başvuru sonuca bağlanmamıştır. Üstelik bu çabaları devam ettiren DP iktidarının, Kore’ye asker gönderilmesi kararı sonrası NATO’ya katılmak için yaptığı Türkiye adına ikinci başvuru, 13 Eylül 1950’de reddedilmiştir.⁷⁴ DP hükümetinin yaptığı ilk başvuruya olumsuz karşılık alındığını Bayar da ifade etmiştir.⁷⁵

Koraltan, bu söylemleriyle NATO’ya kabul olunmasını kendilerinin sağladığı büyük bir başarı olarak değerlendirmişti. Kore Savaşı’na silahlı kuvvet gönderilmesi kararını muhalefete danışmadan alan DP idarecileri bu başarıyı paylaşmak istememişlerdi.

Metin Toker, İsmet İnönü’nün Kore’ye asker gönderilmesine değil, kararın TBMM’den geçirilmemesine karşı olduğu görüşündedir. Ona göre DP, İnönü ile böyle bir birlik görüntüsü vermek istememiş, yurttaki her şeyi hala İnönü yönetiyor havasının doğmasından endişe etmiştir. Toker, bu durumu DP büyüklerindeki İnönü kompleksine bağlamıştır.⁷⁶

Koraltan, Türkiye’nin NATO’ya kabulü ile Batılıların, asırlar boyunca kendileri hakkında taşıdıkları haksız düşünceleri ortadan kaldırdıklarını düşünüyordu. Buna karşın CHP’nin yine muhalefete geçmesinden dert yanıyordu. II.

⁷² Koraltan, **a.g.e.**, s.171-172.

⁷³ **A.e.**, s.170-172.

⁷⁴ Erhan, **a.g.e.**, s.545.

⁷⁵ Bayar, **a.g.e.**, s.181.

⁷⁶ Toker, **a.g.e.**, s.88.

Meşrutiyet'ten beri uygulanan hatalı parti politikalarını CHP'nin anlayışıyla ile özdeşleştiren Koraltan, hatalardan ders çıkarılmaması sonucu ortaya çıkan tabloyu şu sözlerle aktarmıştır:

“Sırf kendi inat ve hatalarında ısrarları neticesinde milletin çoğunluğunca iktidardan düşürülmüş olmaları onlar için siyasi hayatlarında bir intibah devresi olması gerekirdi. Eğer bu intibah olsaydı, hem CHP'yi ıslah etmiş hem de yapıcı bir muhalefet yoluna girmek suretiyle ta Meşrutiyet'in ilanından bu tarafa koskoca Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanmasına sebep olan yıkıcı ve intikamcı parti politikalarından kurtulmuş olur ve milletimiz de medeni âlem safında bir hayli mesafe almış bulunurdu. Ne yazık ki CHP'lilerde en ufak bir intibah görülmedi. Daha 1950 yılında girdiğimiz aylarda Kore'ye asker gönderme işini dillerine doladılar. Ve halkı iğfal yolunu tercih ettiler. Başta İnönü olmak üzere hepsi, Türk milletine aldandıklarını ve Demokratlara rey verip iktidara getirmekle hata ettiklerini söylemeye başladılar.”⁷⁷

Refik Bey, Türkiye'nin Kore'ye askeri kuvvet göndermesinin, NATO'ya katılmayı sağlamanın yanında iktisadi kalkınmada da katkı verdiği düşüncesinde olmuştur. Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu'ndan yararlanılarak, Türk-Amerikan işbirliği kapsamında Jeep Fabrikası'nın montaj kısmının açıldığı Tuzla'da konuşan Koraltan, Amerikan endüstrisine mensup sanayi temsilcilerinden olan Mr. Prince'in “Biz bu işe başlarken bize çok acele ettiniz dediler daha hiç değilse yirmi sene geçmelidir, ama görüyorsunuz ki eser başladı ve iki yıl içinde meydana geldi” sözüne dikkat çekmiştir. Refik Bey, “Türk milletini bilen ve bir daha onun ölmez ruhunu, kahraman ruhunu ve Korede sehametler yaratan Türk çocuğunun kahramanlığını gören bir Amerikalı, görüyor ve diyor ki: Hayır, Türk eser verir” diyerek, Türkiye'ye gösterilen bu güveni, milletin kahramanlığı ve Kore'ye askeri kuvvet gönderilmesiyle ilişkilendirmişti.⁷⁸ Böylece, kalkınma hareketi içinde önemli bir yer tutan yabancı sermayenin Kore'de gösterilen kahramanlıktan güç aldığına işaret etmişti.

Koraltan, Türk milletinin dünyadaki istilalara hassasiyetinden, bağımsızlık tutkusundan bahsederken Kore Savaşı'nda emperyalist blokla ittifak kurulmasını

⁷⁷ Koraltan, **a.g.e.**, s.172-173.

⁷⁸ **Ayn Tarihi**, 25.04.1956, (Çevrimiçi)

<http://www.byegm.gov.tr/yayinlarimiz/ayintarihi/1956/nisan1956.htm>, 1 Temmuz 2013.

buna örnek göstermişti. Buna karşın ittifak kurulan emperyalist devletlere karşı verilen bağımsızlık mücadelelerine seyirci kalınmasında bir sakınca görmemişti.

1.5. Soru Önergesi: Samandağ'daki Açıklamaları

CHP Hatay milletvekilleri Hasan Reşit Tankut ve Cavit Yurtman, TBMM Başkanı Koraltan hakkında sözlü soru önergeleri vermişlerdir. Önergelerde Meclis Başkanı'nın, Hatay'ın Samandağ ilçesinde kendilerini karşılamaya gelen halka hitap ederken 1946 seçimlerinde iktidarın kullandığı jandarma ve polisi istilacı Fransız hükümetinin kullanmış olduğu Ermeni jandarma ve polisiyle kıyaslayarak, CHP jandarma ve polisinin daha zalim ve iğrenç olduğunu söylediği iddia edilmiştir. Koraltan'ın bu sözlerinde devletin silahlı emniyet kuvvetlerinin onurunu kırma manası olup olmadığını soran Tankut ve Yurtman, kanuna aykırı bu fiil hakkında yetkili mercilerce yapılan uygulamaların Adalet Bakanı tarafından cevaplandırılmasını istemişlerdir.⁷⁹

Önergeye cevap veren Adalet Bakanı Rükneddin Nasuhoğlu, iddia edilen mahiyette bir hareket mevcut ise mahalli savcılığın harekete geçebileceğine veya doğrudan bakanlığın inceleme isteyebileceğine işaretle konu hakkında yapılan inceleme sonucunda ortada bir suç mevzuu olmadığına kanaat getirildiğini açıklamıştır. Ayrıca Koraltan'ın, iddia olunan sözleri söylemediğine dair yaptığı yalanlama açıklamasının gazetelerde yer aldığını ifade etmiştir.⁸⁰

Adalet Bakanı'nın ifade ettiği üzere Antakya'daki beyanatının muhalefet gazeteleri tarafından tahrif edildiğini öne süren Refik Bey, 14 Ocak 1952'de sözlerine açıklık getirmek üzere basına açıklamalarda bulunmuştu. Ancak geri adım atmak yerine muhalefeti suçlamıştı:

“Samandağ'da yaptığım bir konuşmayı ele alıp, dile dolayan bazı muhalefet çevrelerinin bunu tükenmez bir tezvir madeni halinde işletmek gayretinde olduklarını görüyoruz. Bu hal devam edip gitmeseydi, cevap vermek lüzumunu hissetmeyecektim. Görüyorum ki bunlar haklı, haksız en küçük bir fırsat ele geçer geçmez demokrasi ölçüsü bakımından şimdiye kadar olan bütün günahlarını unutarak bir hürriyet müdafii kılığına

⁷⁹ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem:IX, C.XIII, 04.02.1952, s.32,40.

⁸⁰ A.e., s.32-33.

geçiveriyorlar ve hakiki demokrasi cephesini bir köşesinden çökertmeğe uğraşmak tertibi üzerinde bulunuyorlar.”⁸¹

Beyanatında, Samandağ konuşması üzerine Celal Bayar’ın kendisine “Miting havası yaratmıyalım” şeklinde bir uyarıda bulunduğu haberlerini yalanlayan Koraltan, beyanının arkasında durarak şöyle demişti:

“Ben 1946 seçimlerini cenup bölgesinde Hatayda geçirmiştım. O cehennem hailede elem ve ıstırap içinde ne şekilde kıvranıldığını çok iyi hatırlamaktayım. Gayri ihtiyari olarak bu defa da Hatay ve Samandağlı vatandaşlarımın derin bir huzur ve emniyet ifade eden halleri karşısında 1946 hailesindeki hazin ve mustarip çehreleri gözümün önüne geldi ve gene gayri ihtiyari olarak o zamanki elem ve ıstırapı şimdi duyulan huzurla kıyaslıyan ve karşılaştıran bir konuşma yaptım... Fakat o dedikleri şekilde bir konuşma yapsam dahi, bunu muazzam bir günah olarak ele almalarına zerre kadar hakları var mıdır? Asıl günah ve suç olan o zaman türlü zulüm ika edilmesidir. Fakat bütün bunları unuttuktan sonra o mezalimi yapan bizmişiz gibi insafsız bir yüzle ortaya çıkmak bu gibiler için işten bile değildir... Eğer bunun bir mesele yapılması isteniyorsa, bu mesele üzerinde biz duracağız.”⁸²

Adalet Bakanı’ndan sonra söz alan önerge sahibi Hasan Reşit Tankut, bakanın açıklamalarının kendisini tatmin etmediğini belirterek, belki de makamın büyüklüğü ve şahsın isminden dolayı böyle bir açıklama getirdiğini savunmuştu. Tankut, Koraltan’ın “1946 da zulüm vardı. O devrin idaresi sizin zulmünden müşteki olduğunuz müstevli Fransızların, Ermeni jandarma ve polislerinden daha menfur idi” diyerek silahlı emniyet kuvvetlerine hakaret ettiğini ifade etmişti. Üstelik Meclis Başkanı’nın, basında yer bulan “Ben bunları söylemedim ama söylersem ne çıkar” söyleminin durumu vahimleştirdiğini açıklamıştı. Türk Ceza Kanunu’nun 159.

⁸¹ “R.Koraltan Antakyadaki beyanatını tavzih etti”, **Milliyet**, 15.01.1952, s.1,7.

⁸² **A.e.**, s.7., Koraltan’ın Samandağ konuşması, 15 Ocak 1952’de toplanan DP Meclis Grubu’nda da gündeme gelmişti. Muhalefetin sözlerini tahrif ettiğini ve olayları ters göstermek için çalıştığını savunan Refik Bey’i takiben Adnan Menderes söz alarak Koraltan’a destek olmuş, muhalefetin bu tavrının bir taktik olduğuna işaret etmişti. DP üyeleriyle parti ileri gelenleri arasına nifak sokmak amacıyla eski iktidarın büyük bir gayret sarf ettiğini, bu bağlamda yersiz iftiralarla dolu bir yayının artış gösterdiğini belirtmişti. Aynı gün toplanan CHP Meclis Grubu’nda birçok milletvekili, Koraltan’ın Samandağ konuşması hakkında Meclise bir sözlü soru önergesi verilmesi gerektiğini ileri sürmüşlerdir. Buna karşın ılımlı kabul edilen bazı milletvekilleri partiler arası ilişkilerin bozulmaması adına bu teklifi reddetmişlerdir. Grup bu konuda bir karar almadan dağılmasına rağmen ilerleyen günlerde önergelerin Meclise sunulduğu görülmüştü. Bkz.; **Milliyet**, 16.01.1952, s.1,7.

maddesinin, devletin askeri veya emniyet veya muhafaza kuvvetlerinin manevi şahsiyetini alenen aşağılayanlar hakkında düzenlendiğini anımsatmıştı.⁸³

Refik Koraltan'ın oradaki konuşmasında amaçlarından birinin CHP'yi aşağılamak olduğunu savunan Tankut, bu duruma herkesin alıştığını, DP'li herhangi bir konuşmacı kürsüye çıktığında “besmele yerine CHP zulüm etti” diyerek sözlerine başladığını ve aynı nakaratla sözlerini sonlandırdığını açıklamıştı. Türkçe bilmezken Türküz diyerek memlekete bağlılık gösteren Samandağlılara, Koraltan'ın sadece 1946 seçimlerinden bahsettiğini, “1950 yi biz kazandık, 1954 ü de siz kazanabilirsiniz” dediğini aktarmıştır. Tankut, Meclis Başkanı'nın, Suriye'ye bağlı Kesep Köyü'nde yoğun bir Ermenilik olduğu halde komşuları Samandağlılarla birçok ortaklıkları olan bu insanları, “nefretini dile getirmek için kullanmasını” sakıncalı bulmuştur. Bu gaflete hayret ettiğini belirten Tankut, Koraltan'ın bunu düşünemeyecek kadar hafif bir insan olmadığından hareketle, onlara gözdağı vermek istediğini savunmuştu.

İddialarda adı geçen Meclis Başkanı Koraltan, söz alarak Hasan Reşit Tankut'a cevap vermişti. Memleket işlerinde her zaman en ileriye gören ve o uğurda gerektiğinde varlığını feda edecek biri olduğunu ifade etmiş, Tankut'un 1946 zulmünden bahsedilebilir anlamında bir söz kullanarak dili ile kalbi arasında bir ahenksizlik oluşturduğunu söylemişti. 1946 seçim kampanyası sürecinde Hatay'da tanık olduğu olaylardan örnekler veren Meclis Başkanı, o günlerde DP teşkilatı içinde toplanan vatandaşların baskı altına alındığını, buna karşın kendilerine ulaşabilen vatandaşlara şu tavsiyede bulduklarını açıklamıştı:

“Evet dövüleceğiz, çeşitli iftiralarla karşılaşacağız, bizi işkence halinde tazip edecekler fakat buna karşı parolamız şudur: Bir yanağımıza şamar yerseniz öteki yanağınızı da uzatacağız, oraya da vururlarsa, niçin vuruyorsun, günahım nedir, ben reyimi kullanacağım, siyasi varlığımın icabını yapacağım, siyasi hakkımı kullanmak suç mu? Niçin darılıyorsun, niçin hakaret ediyorsun. Unutma ki, adalet huzurunda yapacağın suçlar sorulacaktır diyeceğiz.”⁸⁴

⁸³ **T.B.M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem:IX, C.XIII, 04.02.1952, s.33.

⁸⁴ **A.e.**, s.34-37.

Baskı ve suçları sabırla karşıladıkları için zafere kısa zamanda kavuştuklarını söyleyen Refik Bey, memleketin siyasi tarihinde ister yukarıdan ister halk tarafından olsun yapılan hamlelerde, iktidarın daima karşısındakileri kızdırarak, fiili hareketlerle asil girişimleri önlediğini savunmuştur. Samandağ'daki temaslarına ilişkin açıklamalarına başlamadan önce oradaki vatandaşların birçoğunun Türkçe bilmediklerini, kabahatin vatandaşlara değil öğretmeyen o zamanki idareye ait olduğunu ileri sürmüştür. O zaman yapılan bir toplantıda tertiple karşılaştığını açıklamış, konuştuğu esnada birinin “yaşasın padişahım filan efendi” dediğini, karşılık olarak “Memlekette her hizmet eden memleket evladı elbette yaşasın onun için ben de yaşasın diyorum, her zaman da bu böyle olmalıdır. Ama biz onun idare ettiği siyasetle mücadele ettik, işte o zihniyet yaşamasın ve yaşamayacaktır” cevabı verdiğini söylemiştir.

1946 seçimleri sürecinde yaşanan işkence olarak tanımlanan olayların Hataylı vatandaşlar tarafından yetkili makamlara iletildiğini, hatta “tahkimi mezalim komisyonu” gönderilmesi talebinde bulunulduğunu, Samandağ konuşmasında böyle ıstıraplı günler ve seçim zamanlarında yapılan haksızlıklardan bahsettiğini söylemiştir. Söylediği iddia olunan sözlere de yanıt veren Koraltan, Fransızlar zamanında orada bulunmadığı için 1946 seçimlerinde polis ve jandarmanın daha zalim olduğu şeklinde bir kıyaslamada bulunmasının mümkün olmadığını savunmuştur. Bununla birlikte Senirkent, Lalapaşa, Arslanköy ve Antalya olaylarının daima zulüm olarak hatırlanacağını ve bunları yapanların zalim olduğunu söylemiştir. Jandarmaların maalesef o günkü sistem ve zihniyetin istemeyerek aleti olduğunu, bazı yerlerde fenalıklar yaptılarsa bunların bir daha tekrarlanmayacağını açıklamıştır. Kendi devirlerinde Türk milletine fenalık edecek güvenlik kuvveti düşünülmemeyeceğini sözlerine ekleyen Meclis Başkanı, “Küheylan sahibine göre kişner” diyerek, DP iktidarının bu konudaki farkına vurgu yapmıştır.

Yeniden söz alan önerge sahibi Hasan Reşit Tankut, Adalet Bakanı'nın şikâyeti beklemeden bu işi takip etmesi gerektiğini açıklamıştır. Refik Koraltan'ın, Hatay'da sarf ettiği sözleri önceden belirttiği gibi kıyaslama yaparak dile getirdiği şeklindeki iddiasını yinelemiştir. Zaten Koraltan'ın da üstü kapalı olarak bunu itiraf ettiğini söylemiştir.

Tankut'dan sonra kürsüye gelen Başbakan Menderes, 15 Ocak 1952'deki DP Meclis Grubu'nda olduğu gibi yine Refik Bey'e destek vermiştir. Koraltan'ın,

kendine atfedilmiş sözleri gazetelerde okuyunca tekzip yayınladığını, böylece mesele kalmaması gerektiğini ifade etmiştir. Böyle olduğu halde Tankut'un, hükümetin görevini yapmadığı eleştirisini yersiz bulmuştur. Üç arkadaşının, Koraltan'ın Samandağ'daki konuşmasını kendisine haber verdiğini dile getiren önerge sahibine karşılık olarak zamanında binlerce sayfalık tutanaklardan hiçbirinin dikkate değer bulunmayarak, soruşturma açılmadığını söylemiştir.⁸⁵

CHP Hatay milletvekili Cavit Yurtman, 4 Şubat 1952'de yapılan bu oturumda bulunmadığı için aynı konuya ilişkin verdiği sözlü soru önergesi ancak 24 Mart 1952'de gündeme gelmiştir. Söz alan Yurtman, bizzat şahidi olduğunu belirttiği Koraltan'ın konuşmasına dair açıklamalarda bulunmuştur. Cumhurbaşkanı Celal Bayar'la birlikte Samandağ'a gelen Meclis Başkanı'nın, kaymakamlık odasının yanında iken önergede dile getirilen sözleri içeren hitabesini yaptığını söylemiştir. Meclis Başkanı'nın konuşmasını tasvip etmeyen Bayar'ın ise tepkisini şu sözlerle ortaya koyduğunu belirtmiştir: "Refik Bey biz buraya halkı ziyaret etmek, dileklerini dinlemek için geldik, mazinin hesaplarını görmeye gelmedik."⁸⁶

Suç nereden gelirse gelsin, muhalif ya da iktidar partisine mensup olduğuna bakılmaksızın, adaletin şaşmayan terazisiyle incelenmesi gerektiğinin önemine işaret eden Yurtman, bu prensibin milleti refah ve saadete ulaştıracağına inanılan demokrasi rejiminin tek teminatı olduğunu ifade etmiştir. Koraltan'ın böyle söylemediğini ifade ederek, gerçek maksadının ağzından çıkan sözler olmadığına inanmakla birlikte, bu hareketinin suç olup olmadığına bir soruşturma komisyonuna havale edilmesini teklif etmiştir.⁸⁷

CHP Hatay milletvekilleri Tankut ve Yurtman'ın, Meclis Başkanı'nın hitabına dair verdikleri sözlü soru önergeleri ve Yurtman'ın soruşturma komisyonu kurulması teklifleri beklenildiği üzere hükümet kanadında ilgi görmemiştir. Meclis Başkanı Koraltan, birçok milletvekili ve gazetecinin şahit olduğu konuşması ile nispeten tarafsız bir konumda bulunmasının gerektirdiği vasıfları sergileyemediğini göstermiştir. Menderes gibi o da, 1946 seçimlerinde yaşanan olayların dönemin iktidarınca dikkate alınmadığı tezinden hareketle, söylemlerini meşrulaştırma yoluna gitmiştir. Üstelik kendisine isnat edilen sözleri velevki kullanmış olsa bile bunda

⁸⁵ A.e., s.33-39.

⁸⁶ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem:IX, C.XIV, 24.03.1952, s.9-10.

⁸⁷ A.e., s.10.

büyütülecek bir durum olmadığı kanaatini taşıması, DP'lilerin diledikleri gibi konuşma hakkını kendilerinde gördüklerine işaret sayılabilir.

1.6. Muhalefete Bakışı

TBMM Başkanı Refik Koraltan, halkla temaslarında Demokrat Parti iktidarını tek parti dönemleriyle kıyaslamaya özel bir önem vermişti. 1942'den itibaren seçim bölgesi olan Mersin'de halka hitap eden Koraltan, seçimin ardından geçen beş ayı millet açısından değerlendirmiş, idari hayatta yaşanan gelişmelerden hareketle bu kısa sürede DP iktidarının farkını şu sözlerle ortaya koymuştu:

“Halk Partisi idaresinde hükümetle millet ayrı ayrı birer mevcudiyetti. Hükümet millettten, millet hükümetten uzaktı. Şimdi şu kapıdan içeriye doğru serbestçe girerken derin bir gönül ferahlığı duymaktayım. Artık hükümet bir zümrenin elinde değil, milletin ifadesine dayanarak millet emrinde çalışan bir müessesedir. Millettten bir fert hükümet kapısından içeri girip derdini anlatamazken bugün herhangi bir vatandaş karşımıza gelerek çekişe çekişe şikâyet veya dileğini söyleyebiliyor. Bu da davamızın tahakkukuna doğru atılmış ileri bir adımdır.”⁸⁸

25 Mayıs 1951'de yapılan DP Adana İl Kongresi'ne katılan Meclis Başkanı, bir yılda DP'nin ne yaptığı şeklinde iğneleyici bir soruyla karşılaşmıştı. Bu soruya içerlediği anlaşılan Koraltan, 14 Mayıs seçimlerinden sonraki yapısal ve toplumsal ilerlemeleri şu sözlerle aktarmıştır:

“Evvelki yıllarda böyle bir zamanda bu şekilde saatlerce toplantı yapıp konuşabilir miydiniz? Böyle bir şeye teşebbüs etmek insanı ne büyük badirelere sevk ederdi. Acaba bir zabıt varakası mı tutacaklar diye milletin titrediği zamanlar olmuştu. Üzerinde yaşadığımız topraklarda gezerken, konuşurken, emniyet ve istikbale ait meseleleri görüşürken, huzurumuzun ihlâl edileceği endişeleri mevcuttu. Ne kadar müspet düşünülerek yapılırsa yapılsın Hükümeti tenkit etmek tehlikeli ve neticesinin ne olacağı malûm olmayan bir husustu. Biz bugün bütün bu siyah bulutları dağıtmış, sizlerin müşterek verdiği 14 Mayıs kararı ile nura çıkmış bulunuyoruz. Bugün memlekette yaşayan ve kökü milletin kalbinde

⁸⁸ “Refik Koraltan Çukurovada”, **Milliyet**, 15.10.1950, s.1,5.

olan demokrasi rejimi yine sizlerin hüsnüniyeti, samimî anlayışı, ileri görüşü ile bu memleketin hayatına girmiş bulunmaktadır.”⁸⁹

Refik Bey, kendi iktidarlarının eleştiriye açık olduğu mesajını verdiği konuşmasında, 14 Mayıs ile birlikte bir anda demokrasiye geçildiği havasını yaratmak istemişti. Konuşmasının devamında partiler arası iyi ilişkilerin lüzumuna işaret etmiş, kendilerine karşı sabırsızlık gösterenlere karşı en şiddetli günlerde bile ağır söz kullanmadıklarını vurgulayarak siyasi olgunluklarını ön plana çıkarmayı arzulamıştı.

1951 Haziran’ı başında Başbakan ile Karadeniz seyahatine çıkan Meclis Başkanı, DP il kongrelerine katılmış, DP teşkilatlarını ziyaretlerde bulunmuştu. Samsun DP teşkilatında partililere seslenen Koraltan, geçmiş günleri şu sözlerle değerlendirmişti:

“Şartlar çok ağırdı. Memleket, rejim ve sistem bakımından bir uçurumun kenarına yaklaşıyordu. Millet bin bir dert içinde bunalıyordu. Bu hali gidermenin tek yolu güdülen sistemi, zihniyeti değiştirmektir... İşte bu müşkül yıllarda Samsun ilk teşkilatımızı kuran illerden oldu. Her ne zaman bir memleket meselesi ele alınsa onu benimsemesini bilen Karadeniz çocukları bu sefer de demokrasi hamlesini benimsemesini, onu yürütmesini bilmiş ve tarih yapmıştır. Anadolu’nun müstesna bir kapısı, Karadeniz’in incisi Samsun nasıl Mustafa Kemal’i bağrına basarak millî tarihin şerefli mevkiini kazandı ise o günden bugüne her millî meselede aynı yolları tutmuş, 1946 günlerinin ağırlığından yılmayarak, ön safta yer almıştı.”⁹⁰

Koraltan yaptığı konuşmada, beş yıl önce karşılaştığı manzaradan hareketle gelinen noktada DP’yi demokrasinin mimarı olarak göstermiş, Atatürk’ün Samsun’a çıkması ile DP’nin zaferi arasında özdeşlik kurmuştu.

Nadir Nadi, 6 Şubat 1952’de yayınlanan “Hangisi Normal?” adlı yazısında muhalefet yıllarındaki Koraltan’ı takdir etmekle birlikte DP’deki zihniyet değişimine işaret ederek uyarılarda bulunmuştu. 1946 seçimleri hatıralarını anlatan Koraltan,

⁸⁹ **Ayn Tarihi**, 26.05.1951, (Çevrimiçi)

<http://www.byeqm.gov.tr/yayinlarimiz/ayintarihi/1951/mayis1951.htm>, 1 Temmuz 2013.

⁹⁰ **Ayn Tarihi**, 06.06.1951,(Çevrimiçi)

<http://www.byeqm.gov.tr/yayinlarimiz/ayintarihi/1951/haziran1951.htm>, 1 Temmuz 2013.

iktidardan dert yanan vatandaşlara DP parolası olarak “Kat’iyyen şiddete şiddetle mukabele etmeyiniz. Bir yanağınza vurulursa ötekini de uzatınız” tavsiyesinde bulunmuştur. Bu seçim politikasında Koraltan’la hemfikir olan Nadi, 1946 seçimleri kötü idare edilmesine rağmen halkı isyan ettirme yoluna sapmayan Demokrat liderlerin son iki yıldır rolleri değiştiği görüşünde olmuştur. Bu noktada DP’nin muhalefette iken gösterdiği tahammül ve hoşgörü zihniyetinin iktidarda iken gösterilmediği kanısını aktarmıştır. DP iktidarının ikinci yılı dolmadan yaptığı şu telkinler DP ve Koraltan için demokrasi dersi niteliği taşımıştır:

“Sabır, tahammül ve hoşgörülük hürriyet ve demokrasi idarelerinin temel harcıdır. Bunlara riayet edilmeyen bir cemiyette halk hakimiyeti hiç bir zaman normal olarak işliyemez... Bugün, Anayasanın çerçevelediği imkânlardan faydalanarak iş gören bir iktidarla, aynı Anayasanın her vatandaşa tanıdığı temel hürriyetlere dayanan ve böylece tenkid ve murakabe vazifesini görmek isteyen bir muhalefet karşı karşıyadır. Sayın Koraltanın 1946 da olağanüstü şartlar karşısında muhalif vatandaşlara yaptığı hoşgörülük tavsiyesi şimdi artık iktidarın dört elle sarılacağı bir vazife haline gelmiştir. Çünkü demokrasilerde normal olan muhalefetin değil, iktidarın hoşgörülüğüdür.”⁹¹

24 Mayıs 1952’te yapılacak DP İl Kongresi’ne katılmak üzere İzmit’e gelen Meclis Başkanı, belediye binasının önünü kaplayan İzmitlilere iktidarın iki yıllık faaliyetlerini açıklayarak, değerlendirmelerde bulunmuştur. 14 Mayıs’ta kazanılan demokrasi zaferinin refah ve huzurun dışında en güçlü emniyet sistemine girilmesine hizmet ettiğini açıklayan Koraltan, erişilen milli hâkimiyetin Türkiye’nin yalnızlığına son vererek itibarını arttırdığını ileri sürmüştür. 1946’da başlayan ve zamanla bütün memleketi saran hürriyet ve demokrasi mücadelelerine değinen Refik Bey, konuşmasına muhalefeti diktatörlükle suçlayan şu sözlerle devam etmiştir:

“Esefle söylemek zorundayım ki, Türk milleti ne vakit bir kalkınma hareketi, ne vakit bir milli eser vücuda getirmek istemişse, karşısında daima muhtelif şekil ve kıyafetlere bürünen menfaat düşünleriyle milleti ve memleketi kemirmeğe alışmış, kuzu postuna bürünmüş kurtlarla karşılaşmıştır. Bunlar sureti haktan görünürler. Saf yurttaşların arasına karışır. Memlekette birlik yoktur, vatandaşlar birbirine yan bakmaktadır, hürriyet ve demokrasi elden gidiyor, hükümet çalışmıyor, matbuat serbestisi ortadan kalkıyor, diyerek

⁹¹ Nadir Nadi, “Hangisi Normal?”, **Cumhuriyet**, 06.02.1952, s.1.

temiz ruhları zehirlemek isterler. Bu şaşkınlara gayeleri kaybettikleri saltanatı ellerinden kaçırdıkları ikbali ve diktatörlüğü tekrar ellerine geçirmektir. Bunlar bilmelidir ki; Türk milleti kendisini yıllarca ihmal edenleri; kendisine işkence ve hakaret edenleri affedemez ve unutamaz. Onlar Türk kalkınmasını sabote etmek; ileri hamleleri önlemek; milli refahı durdurmak ve ezmek istiyor ve bugünkü iktidarın muvaffakiyetlerini kıskanıyorlar. Onların bu yıkıcı emellerine sizler mâni olacaksınız. Demokratik sistemde millet ve hükümet çalışmaları birbirini tamamlar ve destekler. Sizin imanınız ve güveniniz bu yıkıcılarla mücadelede ve size hizmet etmek de bize ilham kaynağı olacaktır.”⁹²

Meclis Başkanı, yaptığı açıklamalarda DP'den önceki yönetimi diktatörlük olarak tanımlamış, bu kişilerin çeşitli tertiplerle yurttaşları kandırarak yeniden işbaşına geçmeye çalıştıklarını savunmuştur. Bu bağlamda halkı uyanık olmaya ve yıkıcılara karşı verilen mücadelede DP'ye destek vermeye çağırıştır.

Hatıratında DP'nin 1950-1954 yıllarındaki ilk iktidar dönemini değerlendiren Koraltan, DP'nin icraatlarından bahsetmekle beraber CHP'yi de dilinden düşürmemiş, bu dönemi şu sözlerle özetlemiştir:

“Bütün bu yıkıcı tahrikleri belki ıslah-ı hâl eder ümidi ile mukabelesiz bırakan Demokrat İktidar, 1954 seçimlerine kadar yurtda başlattığı ıslahat ve imar hareketine ısrarla devam etti. Didişmekten ve çekişmekten mümkün olduğu kadar çekindi. CHP'lilerin tahrik ve yıkıcı tenkitlerini müsamaha ile karşıladı. Bu devrede gerek memleket sathında gerek meclis hayatında Demokrat iktidarın nasıl bir aşk ve imanla çalıştığını görenler kısa zamanda her yerde başlayan imar hareket ve hamlelerini pek güzel hatırlar. Devlet bütçesini milyarın altında bulan hükümet, vatandaşın iktidarla aynı tempoda çalışması neticesinde bütçeyi milyarın üzerine çıkardı. Bu süre içinde gerek iktisadi, gerek ticari sahada sevindirici neticeler elde edilmeye başlandı. Üretim ve ihracat arttı. Dış krediler alındı. Başta Amerikan Hükümeti olmak üzere müttefiklerimiz iktisadi kalkınmamıza yardım etmeğe başladı. Bu geçen dört yıl içinde yurdun hemen her tarafına yayılan kalkınma hamleleri CHP'lilerce karalanmak istenmesine rağmen Türk milletini gözü önünde maddi eserler halinde ortaya çıkarıyordu. Büyük milletimiz gördü ve inandı ki demokratik rejim sayesinde ve serbest

⁹² **Milliyet**, 25.05.1952, s.7.

seçim sonucu iktidara getirdiği kendi temsilcileri yoksulluğunu gidermek ve ihtiyaçlarına cevap vermek için bütün güçleriyle çalışıyor.”⁹³

Abideleşen eserlerle dört yılda Türkiye'nin şahlanarak ilerlemeye başladığını savunan Refik Bey, 1950'de iskelet halinde bulunan vatandaşların her alanda kalkınma gösterdiğini açıklamıştır. Her yıl baskıyı gittikçe arttıran tek parti ve tek şef idaresi altında bunalan halkın DP iktidarı ile nefes aldığını, buna karşın CHP'lilerin yıkıcı tahrik ve faaliyetlerle kendilerini yıpratmaya giriştiklerini öne sürmüş, genel anlamda dört yıllık DP iktidarının halkı tatmin etmeyi başardığını ifade etmiştir.⁹⁴

Açıklamaları ile DP'nin imar hareketleri ve iktisadi kalkınma hamlelerindeki başarısını ön plana çıkaran Koraltan, kendilerini iktidara taşıdığını belirttiği demokratik rejim ve serbest seçimlerin önemine de işaret etmiştir. Ancak demokratik rejimlerin temel vasıflarından olmak üzere muhalif seslere uygun zemin hazırlanması ve görüşlerine tahammül gösterilmesi konularında özeleştiriyi yapmak yerine CHP'yi yapıcı bir muhalefetten uzak olmakla suçlamıştır. Koraltan'ın muhalefetin hak ve özgürlüklerin genişletilmesi talebi karşısında tek parti dönemini hatırlatan böyle bir yaklaşım sergilemesi demokrasiyi sandığa indirgeyen çoğunlukçu bir zihniyete işaret etmektedir.

Koraltan, DP'nin ilk döneminde Türkiye'nin NATO'ya katılımıyla birlikte itibarının daha da arttığını, böylece başta dost ve müttefik Amerika olmak üzere diğer üye devletlerin Türkiye'ye yaptığı yardımların genişlemeye başladığını ifade etmiştir. Bununla birlikte devletin hamlelerini zaafa uğratmak için asırlık düşmanın kendine özgü yer altı faaliyetleri ile hızını arttırdığını savunmuştur. Asırlık düşman olarak nitelediği Sovyet Rusya ile CHP arasında bir ilişki olduğu kanaatinde olan Refik Bey, bu düşüncesini şu sözlerle ortaya koymuştur:

“Ne yazık ki Cumhuriyet Halk Partisi'nin mevki ihtirası korkunç bir hâl almış, hareket mebdai ayrı olsa bile kalkınan Türkiye'yi tekrar yıkmak için hedefte asırlık

⁹³ Koraltan, **a.g.e.**, s.173-174.

⁹⁴ **A.e.**, s.187-188.

düşmanla adeta birleşmiş görünüyordu. İşte böyle bir korkunç yıkıcı hasım cephesi ile karşılaşan Demokrat iktidar, yavaş yavaş sarsılmağa, sendelemeğe başlamıştı.”⁹⁵

Dış politika ve milli çıkarlar konusunda benzer refleksler gösteren iki partinin de Amerika ile ilişkilerin geliştirilmesi ve Türkiye'nin NATO'ya katılması konularında istekli oldukları bilinmektedir. Bu bağlamda İkinci Dünya Savaşı ve sonrasında Türkiye için önemli bir tehdit unsuru haline gelen Sovyet Rusya'nın, CHP ile birleşmiş görünerek, DP'ye karşı bir hasım cephesi oluşturdukları fikri gerçeği yansıtmamaktadır. CHP'nin asırlık düşmanla aynı amaç doğrultusunda olduğu tezini ortaya atan Refik Bey'in, bu işbirliğine ilişkin somut bir veri bulunmamasına karşın bundan söz etmesi muhalefeti kusurlu göstermeye koşullanmasıyla açıklanabilir.

1.7. Meclis Başkanlığı Seçimleri

Refik Koraltan, DP'nin ilk döneminde Meclis Başkanlığı koltuğunu zorlanmadan koruyabildi. Parti içindeki ilk seçimde başkan olma konusunda oldukça istekli görünen ve sonrasında parti içi muhalefetin başını çekecek Karaosmanoğlu ile rekabet etmiş, güçlü rakibini kuruculardan olmasının getirdiği avantaj ile saf dışı bırakabilmişti.

1951 Meclis Başkanlığı seçiminde ise DP Meclis Grubunda yavaş yavaş güçlenen hizipleşme hareketi, partinin sevilen ismi Refik Şevket İnce'yi, Koraltan'ın karşısına çıkardı. Seçimden önce İnce'nin Koraltan karşısında önemli bir oy alacağı tahmin edilmişti.⁹⁶ Tahminler doğru çıkmış, Koraltan'ın 186 oyuna karşılık İnce, 138 oy toplamıştı.⁹⁷ Samet Ağaoğlu, bu seçimde Menderes'in desteği olmasa Koraltan'ın kaybedeceği kanaatinde olmuştur.⁹⁸

Meclis Başkanlığı seçimi öncesinde gündeme gelen kabine değişikliği esnasında rivayet olarak Koraltan'ın adı içişleri bakanı olarak anılmıştır.⁹⁹ Bu düşünce muhtemelen Koraltan'ın Meclis başkanı seçilememesi durumunda b planı

⁹⁵ A.e., s.190-191.

⁹⁶ Milliyet, 31.10.1951, s.1,7.

⁹⁷ Milliyet, 01.11.1951, s.1.

⁹⁸ Ağaoğlu, a.g.e., s.76.

⁹⁹ Milliyet, 23.10.1951, s.7.

olarak öngörölmüştü. Bununla birlikte Koraltan'ın Meclis başkanı olması konusunda işini şansa bırakmak istemeyen Menderes'in, Koraltan'a verdiği desteğin ilerleyen seçimlerde giderek arttığı görölmüştü.

22 Mayıs 1950'de, ilk kez Meclis Başkanı seçildiğinde kürsüye gelen Koraltan, "Derhal arz edeyim ki bu vazifenin ehemmiyetiyle mütenasip olarak tam bir tarafsızlık içinde ve şüphesiz tüzük hükümleri gereğince, vazifemi yapmaya devam edeceğim" diyerek makamının gerektirdiği tarafsızlığın bilincinde olarak ona uygun hareket edeceğini vaat etmişti.¹⁰⁰

Meclis, 14 Temmuz 1950'de tatile girdikten sonra 1 Kasım 1950'de açılan dokuzuncu dönem birinci yasama yılında yeniden Meclis Başkanlığına seçilen Koraltan, teşekkür konuşmasında "Meclis Başkanlığı vazifesini yaparken şüphesiz İçtüzük hükümleri çerçevesi içinde, tam bitaraflıkla tevdi buyurduğunuz bu emaneti muhafazaya vazifemi yapmaya devam edeceğime itimat buyurmanızı rica edeceğim" diyerek, bir kez daha tarafsız olacağına vurgu yapmıştı.¹⁰¹

Refik Şevket İnce ile girdiği rekabeti kazanarak 1 Kasım 1951'de açılan ikinci yasama yılında da Meclis Başkanlığına seçilen Refik Koraltan, bu önemli göreve getirilmesi suretiyle kendisine gösterilen sevgi ve güvene teşekkür etmişti. Ancak, önceki iki teşekkür konuşmasında vurguladığı görevinin gerektirdiği tarafsızlığa uygun hareket edeceğinden bu defa bahsetmemişti.¹⁰²

31 Ekim 1952'de toplanan DP Meclis Grubu'nda yapılan Meclis Başkanlığı adaylığı seçiminde rakipsiz görölen Koraltan, 356 oydan 317'sini almıştır. Bununla beraber adaylıklarını esasen koymamalarına rağmen Nihat Reşat Belger'in 36, Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu'nun 3 oy alması dikkat çekmiştir.¹⁰³ 1 Kasım 1952'de açılan üçüncü yasama yılında yine Meclis Başkanı seçilen Refik Bey, teşekkür konuşmasında Meclis faaliyetlerinin düzenlenmesi ve tüzük hükümlerinin uygulanmasına hassasiyet göstereceğini belirtmiştir.¹⁰⁴ Ancak yine tarafsızlığa değinmeye gerek duymamıştır. Bu tutumu, 1 Kasım 1953'te açılan dördüncü yasama

¹⁰⁰ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem:IX, C.I, 22.05.1950, s.6.

¹⁰¹ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem:IX, C.II, 01.11.1950, s.14., Milliyet, 02.11.1950, s.4.

¹⁰² T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem:IX, C.XI, 01.11.1951, s.17.

¹⁰³ Cumhuriyet, 01.10.1952, s.1.

¹⁰⁴ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem:IX, C.XVII, 01.11.1952, s.21.

yılında, 306 oyla beşinci kez Meclis Başkanlığına seçildiğinde yaptığı teşekkür konuşmasında da sürmüştür.¹⁰⁵

Dokuzuncu dönemde yapılan beş Meclis Başkanlığı seçiminde de bu göreve layık görülen Refik Bey'in, ilk iki teşekkür konuşmasında değindiği tarafsızlık içinde görevini yapacağı vaadinin, son üç konuşmasında yer almaması düşündürücüdür. Bu tutumunda, şeklen dahi olsa tarafsız olamayacağına kanaat getirmesi veya tarafı apaçık belli olduğu halde aksini vurgulamasına gerek kalmadığını düşünmesi etkili olsa gerektir. Böylece teşekkür konuşmalarında sıklıkla dile getirdiği, tarafsızlığın bir göstergesi sayılabilecek, içtüzük hükümleri çerçevesi içinde görevini yerine getireceği şeklindeki açıklamaları da anlamını yitirmişti.

2. Onuncu Meclis Döneminde Refik Koraltan (1954-1957)

2.1. 2 Mayıs 1954 Genel Seçimleri

Demokratlar, muhalefet yıllarında iken muhalefet iktidar ayrımı yapılmamasını demokratik rejimlerin temel ilkelerinden saymışlar, her alanda eşit muamele görmeyi arzulamış, bunun mücadelesini vermişlerdi. Cumhurbaşkanı seçilen Celal Bayar, muhalefette iken yaptıkları eleştirilere uygun olarak, DP tüzüğünde yer alan ilgili hüküm gereğince cumhurbaşkanı seçildiği için parti genel başkanlığından ayrılmıştı. Böylece yeni cumhurbaşkanının nispeten partiler üstü bir konum üstlendiği imajı verilmek istenmişti. Böyle bir tarafsızlık izlenimi verilmek istendiği halde, Koraltan'ın üstlendiği Meclis Başkanlığı ve zaman zaman vekâlet ettiği Cumhurbaşkanlığı makamının gerektirdiği tarafsızlığı muhafaza etmekte zorlandığı görülmüştür. Üstelik Refik Bey'in bazı konuşmalarında dikkati çeken, hükümet sözcüsü olduğu tarzındaki partizan üslubu, 12 Mart 1954'te sona eren Meclis çalışmalarıyla birlikte seçim atmosferine girilmesinin de etkisiyle iyice gün yüzüne çıkmıştır.

¹⁰⁵ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem:IX, C.XXV, 01.11.1953, s.18.

Koraltan, 2 Mayıs 1954'te yapılacak genel seçimlerde İçel ve Kayseri'den aday olmuştu.¹⁰⁶ Genel seçimlere on gün kala seçim bölgesi Kayseri'ye giden TBMM Başkanı, kendisinden bir gün önce kente gelen muhalefet lideri İsmet İnönü'nün yaptığı konuşmayı cevaplandırmak üzere konuşmasına onu hedef alan şu sözlerle başlamıştı:

“Size, dün en ağır bir lisanla hitap eden kimselerin, bugün ayağınıza kadar gelerek mazlum insanlar gibi görünmelerinin asla samimi olmadığını 1950 de takdir etmiş, hükmünüzü vermiştiniz. İşte şimdi de şu yağmur altında kitleleşerek bu muhteşem manzaranızla beni dinlemek vefakârlığını gösteriyor, böylece hakikat yolunun istikametini de tayin etmiş bulunuyorsunuz. Bu manzara, bu mahşeri varlığın ifadesi, umumi temayülün hangi tarafa teveccüh ettiğini de pek güzel anlatmaktadır.”¹⁰⁷

Koraltan, sözlerine devamla Kayseri'nin Milli Mücadele sonrası yeni Türk devletinin kurulması sırasında olduğu gibi aynı sağlam ruh ve iman ile demokrasi mücadelesinde büyük aşamalar kat ettiğini ifade etmiş, şeflik diktatöryasının milletlerin hayatında derin yaralar açtığını söylemiştir. Muhalefetin, demokrasi rejiminin memlekette yerleştirilmesiyle başlayan hızlı ilerlemeleri tümünden inkâr ederek, misli görülmemiş bir zaaf ve delalete düştüğünü savunan Refik Bey, bu aziz ve mübarek toprakların kimsenin çiftliği olmadığını ve olamayacağını belirtmiştir.

İnönü'yü kastederek, iyi niyetten bahsedenlerin geçmişteki eylem ve hareketlerinin millet tarafından unutulmadığına dikkat çekmiş, artık geçmişte kalan jurnalcılık ve hafiye rejimlerinin yerine hakiki bir hürriyet ve demokrasinin yükseldiğini ifade etmiştir. “Milli şeflik diktatöryasını” memlekete yeniden getirmek hülya ve hırsı ile çırpınan küçük politika ve menfaat düşkünlerinin, daima hüsrarla karşılaşacaklarını ve onların gözlerinde yanan kıvılcımların vatandaşların iktisadi hayatında yangınlar çıkarmaya kâfi gelebileceğini söyleyen Meclis Başkanı, yayılım ateşine şöyle devam etmiştir:

¹⁰⁶ **Milliyet**, 13.04.1954, s.1,7.

¹⁰⁷ **Ayın Tarihi**, 23.04.1954, (Çevrimiçi)

<http://www.byegm.gov.tr/yayinlarimiz/ayintarihi/1954/nisan1954.htm>, 1 Temmuz 2013., **Milliyet**, 24.04.1954, s.1,7.

“Kendi iktidarları zamanında vatandaşlara dirsek çevirmekten başka bir meziyet göstermemiş olanlar bugün huzursuzluk unsuru rolüne girmişlerdir. Büyük tarih sahibi, yarının yaratıcısı, bütün medeni âleme hürmet telkin eden aziz milletimizin varlığı onları daima dize getirecektir. Onlara bu şaşkın yollarından geri dönerek vatandaşların hafızasına, his ve arzularına hürmet etmelerini tavsiye ederim. Milletın her şeyi unuttuğu zannedilmemelidir. Eğer onlar İkinci Dünya Harbi sıralarında muvaffakiyetli ve teşkilatlı bir istihsal seferberliği yapabilselerdi, milletimiz en az bir İsveç, bir İsviçre derecesinde refah seviyesine yükselmiş olurdu, bu sahada hayli mesafe katedilirdi. Milletimizin çalışkanlığı, zekâsı, üstün kabiliyeti daima büyük eserler yaratacak kudrettedir. Ölülere kefensiz gömülen, hastaları şekersiz kalan, darı çömleğinden gıda almaya çalışan İkinci Dünya Harbi'nin talihsiz insanları olduğumuz günlerin acısı yüreklerimizden henüz çıkmamıştır.”¹⁰⁸

Meclis Başkanı son dört yıldır başarılan büyük işlerin takdirini Kayserililerin mukayese şuuruna bırakmış, konuşmasını yeni bir seçim zaferini arzulayan şu sözlerle tamamlamıştır:

“Onların zehirli tezvîr ve tahrikleri bu memlekette asla barınmayacak ve revaç bulmayacaktır. Dün burada, aynı meydanda muhalefet liderinin sarf ettiği sözleri duyduğum zaman yüreğime adeta hançer saplandı. Biz gönlümüzü vatan aşkına vermiş, birbirimizi sevmenin zevkini tatmış, yalanlara kulaklarımızı tıkamış, daima ileri yollarda mesafeler kateden insanlar sıfatı ile milli tesanüt mefhumu etrafında toplanmışızdır. Hangi siyasi partiden olursa olsun bütün vatandaşlarımıza tavsiyemiz, milli tesanüte bağlılığın küçük politika hırslarına feda edilmemesidir. Sözlerime son vererek huzurunuzdan ayrılmadan evvel söylemek isterim ki, eğer bizi iktidara yine layık görürseniz, Allahın inayeti sizin de rey ve itimadınızla ömrümüzün sonuna kadar hizmetinizde bulunmanın zevkine ereceğiz. Allah kalbi kararan, açılmış olan nurlu yolu, yarasalar gibi görmek kabiliyetini kaybetmiş gözlere şifa versin.”¹⁰⁹

DP'nin seçim zaferi sonrası devri sabık yaratılmaması görüşüne rıza gösteren Koraltan, bu tutumuna uygun olarak konuşmalarında milli birlik ve tesanüte vurgu yapmaya çalışmıştı. Ancak seçim atmosferine girildiği günlerde tutumunu büyük ölçüde sertleştirmiş, CHP'ye ve İnönü'ye yönelik eleştirilerde hükümet üyelerini

¹⁰⁸ **Ayın Tarihi**, 23.04.1954, (Çevrimiçi)

<http://www.byeqm.gov.tr/yayinlarimiz/ayintarihi/1954/nisan1954.htm>, 1 Temmuz 2013.

¹⁰⁹ **A.y.**

aratmamıştır. Bu bağlamda yeni oluşacak Meclisin muhtemel başkan adayı olarak makamın gerektirdiği tarafsızlığın sınırlarını zorlayan Refik Bey, bu durumu olağan karşıladığını göstermiştir.

2 Mayıs 1954'te yapılan genel seçimlerde oy oranını arttıran DP, kullanılan oyların % 58'ini alarak, 541 milletvekilliğinin 503'ünü kazanmıştı. CHP ise % 35 oy almış, çoğunluğa dayalı seçim sistemi temsil alanında büyük farklara yol açtığı için ancak 31 milletvekili çıkarabilmişti.¹¹⁰

Koraltan, hatıratında seçim sürecinde artan yıkıcı faaliyetlere karşın seçimlerin her yönden büyük bir emniyet havası içinde gerçekleştiğini belirtmiş, bu bağlamda DP'nin demokratik rejimin milletin siyasi yapısında kökleşebilmesi adına sarf ettiği emeğin önemine işaret etmiştir. CHP'nin 31 milletvekilliğine düşmesini demokrat iktidarın dört yıl gibi kısa bir sürede milletin sevgi ve güvenini kazanmasına bağlamıştır.¹¹¹

9 Mayıs 1954'te Ankara Ajansı'na seçimler hakkında bir mülakat veren Koraltan, kendilerine oy verilmesini demokrasi zaferi olarak değerlendirmiş, görüşlerini şu sözlerle ortaya koymuştu:

“1950 seçimlerini partimizin kazanmış olması, Türk milletinin kurmuş olduğu demokratik prensiplerin bir zaferi sayılabilir. 4 yıllık vazife müddeti içinde demokrasimiz gelişmiştir. 4 yıllık icraatımıza emin olarak 1954 seçimlerine girdik. Netice malumdur. Bundan da anlaşılıyor ki, her sahadaki icraatımız, Türk milletince tasvip edilmiştir. Memleketimiz lâyük olduğu istikbale doğru azim ve kararlı yürümek imkânlarını bu seçimle ispat etmiş bulunuyor.”¹¹²

DP'nin ezici bir çoğunlukla Meclise hâkim olduğu 1954 seçimlerinde, Refik Bey Kayseri ve İçel'den milletvekili olmaya hak kazanmıştı.¹¹³ Yasama hayatına dönüş yaptığı andan itibaren olduğu gibi İçel milletvekilliğini sürdürmeyi tercih

¹¹⁰ Albayrak, **a.g.e.**, s.259., Turan, **a.g.e.**, s.90., Eroğul, **a.g.e.**, s.138.

¹¹¹ Koraltan, **a.g.e.**, s.190.

¹¹² **Milliyet**, 10.05.1954, s.7.

¹¹³ **Milliyet**, 03.05.1954, s.7.

etmişti.¹¹⁴ 12 Mayıs 1954'te yapılan DP Meclis Grubu toplantısında beklenildiği üzere Refik Koraltan'ın Meclis Başkanlığına getirilmesi kararlaştırılmıştı.¹¹⁵

Meclisin açılış günü bilinçli olarak 14 Mayıs 1950 seçimlerinin yıldönümüne denk getirilmişti. Çünkü Demokratlar o günü demokrasi zaferinin yaşandığı tarih olarak değerlendirmiş, Meclisin o gün açılmasının uğur getireceğine inanmışlardı. 14 Mayıs 1954'te toplanan TBMM'de, oylamaya katılan 489 milletvekilinin tamamının oyunu alan Koraltan, yeniden Meclis Başkanı seçilmişti.¹¹⁶ Teşekkür konuşmasını yapmak üzere kürsüye gelen Refik Bey, DP'nin yeni zaferini şu sözlerle değerlendirmişti:

“Büyük Türk Milletinin hayat ve tarihinde ebedileşen zafer günlerinden, o ebedileşen günlerden birisi de 1950 senesi 14 Mayısıdır. O gün, bugün Türk Milletine hayat, saadet, huzur ve emniyet temin edecek demokrasi inkılâbının zafere ulaşması günüdür. 10 ncu devrenin fevkalâde içtimamının böyle bir günde başlamış bulunması; Muhterem Heyetinizin şerefli tarihine yaraşan, büyük başarılar devrinde olduğu gibi, içinde bulunduğumuz devrin de büyük başarı ve zaferle sona ereceğinin inanılacak delilidir.”¹¹⁷

2.2. Seçim Sonrası Temasları

DP iktidarı 1954 seçimleri sonrası muhalefetten gelen tepkileri sınırlandıracak tedbirlere yönelmişti. İlk etapta, muhalif partilere oy veren illerin idari yapıları değiştirilmiş, seçim kanununda muhalefeti kısıtlayan düzenlemelere gidilmiş, memur güvencesi kaldırılmış, basın suçları ağırlaştırılmıştır. İktidar ile muhalefet 1955 yılına gergin bir ortamda girmiştir.

Bununla birlikte 23 Şubat 1955'te yapılan CHP eski Trabzon milletvekili Faik Ahmet Barutçu'nun oğlunun nikâhı, partiler arası yakınlaşma haberlerine yol açmıştır. İki parti mensuplarının da yer aldığı törende nikâh şahitliklerini İsmet İnönü ve Cumhurbaşkanı'na vekâlet eden Refik Koraltan'ın yapması bu haberlere dayanak olarak gösterilmiştir.¹¹⁸

¹¹⁴ **Milliyet**, 25.05.1954, s.1.

¹¹⁵ **Milliyet**, 13.05.1954, s.1.

¹¹⁶ **Milliyet**, 15.05.1954, s.7.

¹¹⁷ **T.B.M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem:X, C.I, 14.05.1954, s.6.

1955 Nisanı'nda, İnönü ile Menderes arasında buzların erimesine yol açabilecek bazı gelişmeler yaşanmıştır. Bu çerçevede Meclis Başkanı Koraltan, Ankara'da bulunan Irak Parlamento Heyeti şerefine 15 Nisan 1955'te bir davet düzenlemiştir. Bu daveti iktidar muhalefet ilişkilerinin yumuşaması adına bir fırsat olarak gördüğü anlaşılan Koraltan, karşılıklı oturan Menderes ve İnönü'nün sohbet etmelerine uygun bir ortam hazırlamıştır. Neticede Menderes, İnönü ile yakından ilgilenmiş, iki yıldır sağlıklı bir diyalog ortamından uzak kalan liderler doğrudan iletişim kurabilmişlerdir. Bu samimiyet basında yankı bulmuş, yakın zamana kadar araları açık olan iktidar ve muhalefet liderlerinin tesadüf gibi görünen görüşmelerinin gerçekte hazırlanmış olduğu ve görüşmelerin devam edeceği yorumlarına sebep olmuştur.¹¹⁹ Menderes, davetten sonra İnönü'yü evine kadar bırakmış, İnönü'nün kendisini eve daveti üzerine başka bir zaman memnuniyetle geleceğini bildirmiştir.

Koraltan, iki gün sonra Irak heyeti adına yine bir resepsiyon düzenlemiş, o gün ameliyat olan Bayar'ın yer almadığı ziyafette Menderes ve İnönü bu vesileyle tekrar yakınlaşma fırsatı bulmuşlardır. İnönü'yü kapıya kadar uğurlayan Başbakan, Pembe Köşk'e giderek kendisini ziyaret edeceğini ifade etmiştir. Menderes'ten haber bekleyen İnönü, birkaç gün sonra Koraltan'dan telefon almıştır. Meclis Başkanı, İnönü'yü kendi evine davet etmiş, Menderes ve Köprülü'nün de geleceklerini bildirmiştir. Metin Toker, Koraltan'ın, kendisine özgü cafcıflı konuşma tarzıyla "Ben de bulunmak istiyorum. Tarihi bir hadiseden mahrum olmak istemem" diyerek, değişikliğin sebebini açıkladığını ifade etmiştir.¹²⁰

İnönü, bu değişikliği başka bir tertip olarak yorumlamış, Koraltan'ın tarihi hadiselere olan merakının sonucu olmadığına kanaat getirmiştir. Toker, "O sıralarda Meclis Başkanı bir şahsiyet olmaktan çıkmıştı. Menderes'ten ödü patlayan bir kukladan başka şey değildi" diyerek, Koraltan'ın parti içinde önemsiz bir figür olduğuna işaret etmiştir. Dolayısıyla olayın arka planında Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın olduğu tahmininde bulunmuş, İnönü ile Menderes'in sorunları karşılıklı konuşmasına fırsat verilmek istenmediğini iddia etmiştir. Toker, Başbakan'ın Pembe Köşk'e yalnız gelerek, İnönü ile sorunları konuşmasının olayların yönünü değiştirebilecek bir etkiye sahip olduğunu iddia etmenin güç olduğunu belirtmekle

¹¹⁸ "Nikâh dairesinde partiler arası yakınlaşma", **Milliyet**, 24.02.1955, s.1.

¹¹⁹ "Menderes ile İnönü ile görüştü", **Cumhuriyet**, 16.04.1955, s.1,7.

¹²⁰ Metin Toker, **Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları 1944-1973: DP Yokuş Aşağı 1954-1957**, 2.bs., Ankara, Bilgi Yayınevi, 1991, s.63-65., **Cumhuriyet**,18.04.1955,s.1,3.

beraber, muhtemelen başka gelişmeler olacağı öngörüsünde bulunmuştur. Davet üzerine 22 Kasım 1955 akşamı Koraltan'ın evine giden İnönü, beklentisinin aksine iç politika konularının konuşulmasına fırsat bulamamış, zaten Menderes de bu konuların açılmamasına özen göstermiştir.¹²¹

23 Nisan'da Koraltan'ın evinde verilen özel yemekte yeni bir görüşme imkânı bulan Menderes ve İnönü'nün iç politika sorunlarına temas etmemesi, muhalefetin üzerinde durduğu konularda bir uzlaşma aranmayacağı yorumlarına yol açmıştır. Parti liderleri arasındaki bu temasların iktidar ve muhalefet çevrelerinde rahatsızlık yaratması, hayırlı bir gelişmeyi parti pazarlıkları yüzünden tehlikeye düşürmüştür.¹²²

Koraltan'ın evinde DP erkânı ile yaptığı görüşmelerde umduğunu bulamayan İsmet İnönü, ertesi gün "Memlekete hazmettirmek istiyorlar" tespitinde bulunmuştur. Toker, bu bağlamda iktidarın soyut bir iyi hava istediği kanaatini dile getirmiştir. Ona göre kimse sesini yükseltmemeli, eleştirmemeli, sopa iktidarın elinde olmalı, bu şartlarda kardeş kardeş geçinilmelidir.¹²³

İsmet İnönü, Menderes'in Pembe Köşk'e gelmeye söz verdiği halde, Koraltan'ın evinde çok taraflı bir yemek daveti ile karşılaşınca, hükümetin ılımlı ilişkiler kurma konusunda niyetinin ciddi olmadığını düşünmüştür. Koraltan'ın evinde gerçekleşen buluşmada, DP büyükleri İnönü'nün kendilerini iftara çağırmasını istemişlerdir. Sonradan özellikle Refik Bey, bu isteği yinelemiştir. Bir baloda Metin Toker'e rastlayan Meclis Başkanı, "Paşa bizi ne zaman iftara çağıracak" diye sormuştur. Ancak İsmet İnönü, Menderes'le memleketin durumunu görüşebileceği bir konuşmaya hazır olmakla beraber, yemek davetine sıcak bakmamıştır. Bir süre sonra iki parti arasındaki bahar havası bozulmaya başlamış, 21 Mayıs 1955'te İnönü ve Menderes'in Meclisteki söz düellosu ilişkileri fırtınaya dönüştürmüştü.¹²⁴

Menderes-İnönü görüşmelerinin gerçekleştiği dönemde hastanede olan Bayar 28 Nisan'da taburcu oldu.¹²⁵ Muhalefet lideri İnönü ile yakınlık kurulmasına sıcak bakmadığı bilinen Bayar'ın hastanede olduğu 17-28 Nisan günleri, iktidar muhalefet

¹²¹ İsmet İnönü, **Defterler 1919-1973**, Haz. Ahmet Demirel, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2016, s.551., Toker, **1954-1957**, s.65-66.

¹²² **Cumhuriyet**, 26.04.1955, s.1,7.

¹²³ Toker, **1954-1957**, s.67.

¹²⁴ Toker, **1954-1957**, s.88-89.

¹²⁵ **Cumhuriyet**, 29.04.1955, s.1.

diyaloğunun sağlanması adına değerlendirilmek istenmişti. İki tarafı bir araya getiren Koraltan'ın da bu eğilimde olduğu anlaşılmaktadır. Ancak bu sürede yapılan görüşmelere bakıldığında partiler arası düşmanlığa ve iç politika meselelerine çözüm getirmek gibi bir kaygı taşınmadığı görülmüştü. İnönü, Menderes ile baş başa görüşmeyi beklerken, Koraltan'ın İnönü'yü arayarak kendi evine davet etmesiyle seyir değiştiren Menderes ve İnönü yaklaşması, 6-7 Eylül 1955 olayları öncesi iktidar muhalefet ilişkilerinin yumuşamasına katkı sağlayabilecek bir fırsatın kaçırılmasına yol açmıştı.

2.3. İspat Hakkı Tartışmaları ve Hürriyet Partisi'nin Kurulması

Demokrat Parti'nin 1954 yılında yaptığı bir düzenleme ile gazetecilerin, yayımladıkları haberler dolayısıyla haklarında dava açılması durumunda haber konusu davayı ispat etme haklarına müdahale edilmesi, iktidar kanadında da tartışmalara sebep olmuştur. 2 Mayıs 1955'de DP'li Fethi Çelikbaş ve on DP milletvekili, Meclise verdikleri önergede basına ispat hakkı verilmesi gerektiğini savunmuşlardır. Ceza yasalarında da değişiklik gerektirdiği bahanesiyle önergeleri reddedilmiş, bu sebeple on milletvekili DP'den istifa etmiş, dokuz milletvekili ise partiden ihraç edilmişti.¹²⁶ DP içindeki bu anlaşmazlık, 20 Aralık 1955'te Hürriyet Partisi'nin kurulması ve muhalefetin güçlenmesiyle neticelenmişti.

18 Ekim 1955'te sona eren DP Dördüncü Büyük Kongresi'nin son günü, ispat hakkı tartışmaları arasında fırtınalı geçti. Partiden ayrılan İspatçıların milletvekilliğinin düşürülmesi teklifi salonu bölmüş, temenni takririnin kabulü itirazlara yol açmıştı. Menderes'in, İspatçıları kuyruk olarak niteleyen ve "kuyruk harekete gelmişse onu da kesip atacağız" sözü tansiyonu yükseltmiş, konuşması şiddetli protestolarla kesilmişti. O gün, yükselen parti içi muhalefetin bastırılmasında Refik Koraltan ve Adnan Menderes birlikte hareket etmişlerdi.¹²⁷

İspat hakkı tanınmasını isteyen arkadaşlarıyla birlikte DP'den çıkarılarak, Hürriyet Partisi'nin kurucuları arasında yer alacak Turan Güneş, verdiği bir

¹²⁶ Nuran Yıldız, "Demokrat Parti İktidarı (1950-1960) ve Basın", **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, C.LI, 1997, s.492-493.

¹²⁷ **Cumhuriyet**, 19.10.1955, s.1,5.

mülakatta bu süreçte Koraltan'ın tutumuna değindiği bir anekdot anlatmıştır. Buna göre ispat hakkı teklifine imza atan bütün milletvekilleri hesap vermeleri için DP Genel İdare Kurulu'na çağırılmıştır. Başkanlığını Koraltan'ın yaptığı kurul, imzaların geri alınması için baskı yapmıştır. İspatçılardan söz alan Enver Güreli, “Benim her şeyimi elimden alabilirsiniz, ama haysiyetime dokunamazsınız” demiştir. Güneş, gözleri yaşaran Koraltan'ın, “Yahu bu arkadaşların hepsi değerli insan” diyerek yumuşama eğilimi gösterdiğini ileri sürmüştür. Bunlar olurken Menderes toplantıya katılmıştır. Koraltan'ın gözlerinin yaşardığı kendisine anlatılan Menderes kızmıştır. Bunun üzerine geri adım atan Koraltan, kendini şöyle savunmuştur: “Ben bu adamların söylediklerine değil, küstahlıklarına üzüldüm. Ondan gözlerim yaşardı.”¹²⁸

Turan Güneş, Koraltan'ın ispat hakçılarının sözlerinden etkilendiği, Menderes gelirse Genel İdare Kurulu'nun fikir değiştireceği imasında bulunmuştur. Bununla birlikte Koraltan'ın ispat hakkını destekleyenlere karşı basında ve hatıratında oldukça sert eleştirilerde bulunması dikkat çekmiştir.

Hatıratında DP'ye karşı her yıl yeni tertipler ileri sürüldüğünü savunan Koraltan, kendilerinden ayrılarak Hürriyet Partisi'ni kuran milletvekillerinin ilerleyen günlerde muhalefet ile işbirliği içinde olmalarına anlam verememiştir. DP içinde buldukları sırada başta İnönü olmak üzere CHP'lilere en ağır sözlerle saldıran Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu¹²⁹ ve Fethi Çelikbaş gibi eski Demokratların İnönü ile aynı safta buluşmalarından hareketle siyasi hayata ilişkin şu önemli tespitte bulunmuştur:

“Ta Meşrutiyet'in ilanından bu yana iktidarın karşısına şahsi emel ve maksatlarının tatmini maksadıyla muhalefete geçenlerin tarihi hiç de millet hesabına hayırlı olmamış ve böylece muhalefetin tarihi karanlık kalmıştır. Medeni ve olgun milletlerin siyasi hayatında görülen olgunluk, muhalefetin fikir sahasında mensup olduğu milletlere daha iyi hizmet yapmak düşüncesinden ileri gelmiştir. Şarkta ve hele yarım asırdan beri Türkiye'de beliren

¹²⁸ Mehmet Barlas, “Biz, DP'den Hem Atıldık, Hem de İstifa Ettik”, **Milliyet**, 22.01.1979, s.5.

¹²⁹ 1957 seçimlerinde %3,8 oy toplayan HP, 24 Kasım 1958'de partinin genel başkanı Karaosmanoğlu ile birlikte CHP'ye katılmıştır. Bkz.; Rıfki Salim Burçak, **Yassıda ve Öncesi**, Ankara, Çam Matbaası, 1976, s.26.

muhalefet partilerinin temelini şahsi kin ve ihtiras teşkil ettiği için maalesef daima yıkıcı olmuştur.”¹³⁰

DP içindeki ayrılıklar 1956 yılında da sürmüştü. Basın hürriyetini tehdit eden ve toplantı ve gösteri yürüyüşlerini sınırlayan kanunların Meclise gelmesi özgürlükler adına mücadele eden DP'lileri rahatsız etmişti. Bu isimlerden biri olan DP İzmir milletvekili Cihad Baban 31 Ekim 1956'da partiden istifa etmişti. Gazeteci kökenli Baban, istifa mektubunda iktidar aleyhindeki yayınlara tahammül gösterilmesi gerektiği kanaatini aktarmıştı. Baban, istifası sonrasında bir gün Koraltan ve Bayar'la Mecliste karşılaşmıştır. Onu gören Koraltan, Bayar'a işaret ederek “Doğru yoldan ayrıldı, kendisini hak dinine çok davet ettim, fakat dinletemedim” demiştir. Bayar bu sözleri dikkate almayarak yoluna devam etmiştir.¹³¹

Koraltan, cumhurbaşkanının partiler üstü bir kimliğe sahip olmamasına sitem eden, basın hürriyetini yeni kanunla sınırlayan hükümeti eleştiren ve partizanlığa yol veren uygulamalara başvurulduğunu savunan Baban'a hak vermemişti. Aksine onun yanlış yolda olduğu düşüncesinde olarak ikaz etmesine rağmen doğru yola girmesini sağlayamadığı için üzölmüştü.

Koraltan bu süreçte DP'yi yıkmak amacıyla parti içinden tertipler hazırlandığı kanaatinde olmuş, kendileriyle beraber çalışan bazı arkadaşlarının asıl amaçlarının farklı olduğunu savunmuştu. Dolayısıyla istifalarına tepki göstermiş, ihraçlarına destek vermişti. Ancak derin görüş ayrılıklarına sahip bu arkadaşlarının başka bir parti kurarak siyasal faaliyetlerini sürdürmelerini de yadırgamıştı. Parti içinde izin verildiği ölçüde demokratik taleplere taraftar olduğunu gösteren Koraltan, böylece demokrasi anlayışının sorgulanmasına yol açmıştı.

Hatıratında 1950'den önce Millet Partisi, sonrasında Hürriyet Partisi adı altında somutlaşan parti içi muhalefete değinen Koraltan, bu gelişmeleri milli bünyede iki partiden başka partinin yaşayamayacağına kanıt olarak sunmuştur. Tezini kuvvetlendirmek için her yönden geliştiğini belirttiği batı dünyasından örnekler vermiştir. Bu kapsamda demokrasinin beşiği sayılan İngiltere ve

¹³⁰ Koraltan, **a.g.e.**, s.191-192.

¹³¹ Baban, **a.g.e.**, s.75-78.

Amerika'da bile iki ana partiden başkasının tutunamadığını açıklamış, Amerika'da Demokratlar ve Cumhuriyetçilerin nöbetleşe hizmet ettiklerini belirtmiştir.¹³²

Koraltan, bu dönemde ispat hakkının kaldırılması dolayısıyla sesini yükselten parti içi muhalefeti sert sözlerle eleştirmişti. Bütün kusurların muhalefet partisi olan CHP'de ve DP içinde şahsi çıkarlarıyla hareket eden hizipçilerde olduğunu öne sürmüştü, iktidar partisinin öz eleştirisini yapmaktan kaçınmıştır. Koraltan'ın ortaya koyduğu bu mantık çerçevesiyle hareket edildiğinde, zamanında CHP içinde muhalefet bayrağı açan kendilerinin de yıkıcı olduğu sonucu ortaya çıkacaktır.

CHP'nin büyük yara almasıyla sonuçlanan faaliyetlerini yıkıcı kategoriye dâhil etmediği anlaşılan Koraltan'ın bu kanaati, kendilerinin şahsi çıkarlar yerine demokrasi kaygılarıyla hareket ettikleri düşüncesinden kaynaklanmış olsa gerektir. Ancak böyle davranarak DP içindeki arkadaşlarının da demokrasi kaygısıyla hareket edebileceği olasılığını göz ardı etmiştir. Dolayısıyla ispat hakkı konusunda DP'nin zararına dahi olsa demokrasi adına basın hürriyetinin sınırlandırılmasına karşı çıkan Karaosmanoğlu ve arkadaşlarının davranışlarını kolayca şahsi çıkarlar peşinde koşma olarak niteleyerek, onları hedef tahtasına koyabilmiştir.

Demokratik talepler dile getirilsin ya da getirilmesin DP içinde bir muhalefete sıcak bakmadığı anlaşılan Koraltan, böylece demokratik rejimlerin önemli bir özelliği olan parti içi gelişim ve fikir hürriyetine kapılarını kapatmıştır. Koraltan'ın, parti çıkarları demokratik esaslarla çeliştiğinde partiyi tercih etmesi, onun tek parti dönemini apansız eleştirirken öne sürdüğü argümanların samimiyetine de gölge düşürmüştür.

2.4. 6-7 Eylül Olayları ve Yansımaları

İngiltere'nin Kıbrıs'tan çekileceğini ilan etmesi adanın kime bırakılacağı sorununu gündeme getirmiş, 1954 yazından itibaren Kıbrıs'ın geleceği konusunda Türkiye ve Yunanistan arasındaki görüş ayrılıkları gün yüzüne çıkmıştır. Türkiye, İngiltere ve Yunanistan 29 Ağustos 1955'te, adanın geleceğini konuşmak üzere Londra'da görüşmelere başlamışlardı. O günlerde propaganda faaliyetleri yoğunlaşmıştı. Böyle bir ortamda, 6 Eylül 1955'te yayınlanan hükümet taraftarı

¹³² Koraltan, a.g.e., s.181.

İstanbul Ekspres gazetesinin ikinci baskısında, Atatürk'ün Selanik'teki evine Yunanlıların bomba attığı ve evin harap olduğu haberine yer verilmiştir. O gün başlayan olaylarda Rumlara ait işyerlerine ve evlere saldırılar düzenlenmiş, protesto amacıyla başlayan eylemler kundakçılık boyutuna ulaşmıştır. Çıkan olaylar ancak ordu birliklerinin müdahalesi ile sonlandırılmış, 6 Eylül gecesi İstanbul ve İzmir'de sıkıyönetim ilan edilmiştir.¹³³

Avrupa seyahatinde bulunan TBMM Başkanı Koraltan, olayların olduğu 6 Eylül günü İstanbul'a dönmüştür. Mükerrerem Sarol, facianın büyüklüğü karşısında Koraltan'ın dilinin adeta tutulduğunu belirtmiş, olaylara ilişkin heyecanlı olarak şu açıklamayı yaptığını aktarmıştır:

“Arkadaşlar vatana geçmiş olsun Türk devleti büyük devlettir. Yaralarını sarar, bunların üstesinden gelir. Saldırganlar mutlaka cezalarını görmelidir.”¹³⁴

20 Eylül 1955'de Ankara'ya giden Ahmet Hamdi Başar¹³⁵ Koraltan'ın kendisiyle görüşmek istediğini haber almıştır. İki gün sonra Koraltan'ın evine gitmiş, gündemdeki konuları değerlendiren ikili, görüş alışverişinde bulunmuşlardı. Refik Bey, Başar'ın kendisine haber vermeden DP'den ayrılmasına sitem etmiş, tekrar aralarına katılmalarını istemiştir. Başar, bu talebe şu uyarılarla karşılık vermiştir:

“Ne diyorsun Koraltan? Hâlâ mı beni ve yaptığının manasını anlayamadın?... Bir uçuruma doğru gitmektesiniz. Hürriyet yoluyla ve milli irade ile işbaşına geldikten beş sene sonra ancak örfi idareyle iktidarda kalabilecek hale girdiniz. Hepiniz bir adamın peşine düşüyorsunuz; memleketi felâkete götürüyorsunuz... Koraltan, beni aranızda alacak yerde, Menderesi başınızdan atınız. Ve her şeyden önce muvazene kavuşunuz.”¹³⁶

¹³³ Eroğul, **a.g.e.**, s.172-174., Melek Fırat, “Yunanistan'la İlişkiler”, **Türk Dış Politikası 1919-1980**, C.I., Ed. Baskın Oran, 12. bs., İstanbul, İletişim Yayınları, 2006, s.600-601., Turan, **a.g.e.**, s.173-175.

¹³⁴ Sarol, **a.g.e.**, s.406.

¹³⁵ Başar, bu olayların hükümetçe düzenlendiği kanaatinde olarak şöyle demiştir: “6/7 Eylül hâdiselerinin İktidar tarafından tertiplenmiş olduğu daha ilk gününden belli olmuştu. Yalnız neticenin bu kadar vahim olacağını düşünememişlerdi... Bu ayaklanma hâdisesinin iç politikada şiddetli tedbirler almaya, Menderes iktidarını ve diktatörlüğünü takviyeye yarayacağı düşünüldüğü şüphesizdi.” Ahmet Hamdi Başar, **Yaşadığımız Devrin İçyüzü**, Ankara, Ayyıldız Matbaası, 1960, s.90.

¹³⁶ Başar, **Yaşadığımız Devrin İçyüzü**, s.90-91.

Olaylara Menderes'in sebep olduğunu düşünen Başar, yakın dostu Koraltan'ın olaylarda sorumluluğu bulunmadığını kanıtlamak istercesine Meclis Başkanı'nın 6-7 Eylül olayları esnasında ülkede olmadığını, Yeşilköy Hava Alanı'na indiği zaman haberdar olduğunu belirtmiştir. Başar'ın aksine bu işin Menderes'in başının altından çıktığına inanmayan Koraltan, hükümetin tedbirsizliği ve hatası olduğunu kabul etmekle beraber asıl işin komünist tahriklerden kaynaklandığını savunmuştur. Bu sözlerle Başar'ı ikna etmek isteyen Refik Bey, Menderes'in çekilmesi teklifine karşı çıkararak, şöyle demiştir:

“Hamdi, Menderesten başka bu işe ehil kimse yoktur. Her şey yoluna girebilir, ama, ah beni söyletme, asıl işin başı Bayarda...”¹³⁷

Bu sohbete, eski Milli Savunma Bakanı DP Ankara milletvekili Seyfi Kurtbek de katılmış, Koraltan, az önce Başar'a yaptığı partiye dönme teklifini Kurtbek'in yanında yinelemiştir. Başar'ın nasıl tepki vereceğini anlayan Koraltan, “Selametül insan fi hıfzil lisan” diyerek, konuşmasını engellemiştir.¹³⁸

Bunun üzerine gündemi meşgul eden 6-7 Eylül olayları değerlendirilmiş, Koraltan olaylardaki komünist tahrik üzerinde durmuştur. Bu iddiayı inandırıcı bulmayan Başar, komünistlerin İstanbul, Ankara ve İzmir'de aynı zamanda ayaklanarak hükümeti çaresiz bırakmalarına karşılık, ya hükümetin acz içinde olduğunu veya bu olayları çıkarmanın kendisi olduğunu kabul etmek gerektiğini söylemiştir. Koraltan, bu çıkışa karşılık savunmaya geçmiştir. İstanbul Valisi Fahrettin Kerim Gökay'ın, on, onbeş defa Başbakan'a müracaat ederek, Kıbrıs Türktür Derneği'nin bir gösteri yapmak için müsaade istediğini, Başbakan'ın her defasında buna izin vermediğini, son gösteri için de izin verilmediği halde yapıldığını açıklamıştır.

Bu açıklamalar üzerine Başar, kanuna aykırı olarak izinsiz yapılan toplantının neden önlenemediğini sormuş, Koraltan ve olaylar esnasında Menderes ve Bayar'ın yanında bulunan Seyfi Kurtbek olayların gelişimini açıklamışlardır. Buna göre 6 Eylül akşamı saat sekizde Bayar ve Menderes Haydarpaşa'dan hareket etmişlerdir. Trenin hareketinden sonra öğrenci gösterileri şiddetlenmiş, yağmacılığa dönüşmüş.

¹³⁷ A.e., s.91.

¹³⁸ “İnsan dilini tutarsa selâmete varır.” Bkz.; A.e., s.91-92.

İstanbul Valisi Gökay ve İçişleri Bakanı Namık Gedik saat dokuza doğru askerin duruma müdahale etmesini istemişler. Ancak Kumandan, silah kullanmak suretiyle müdahale edilmesini reddetmiş, Genelkurmay'dan yazılı ve açık bir emir istemiştir. Kumandan, hükümetin sözlü emriyle hareket ederek faaliyetlerde bulunan Muğlalı Mustafa Paşa'nın, DP iktidara geldikten sonra aldığı kanuna uymayan emri belgeleyemeyerek müebbet hapse mahkûm edilmesini bu talebine gerekçe olarak göstermişti. Kumandanın direktmesi üzerine İçişleri Bakanı Gedik, Başbakan'a ulaşılarak durumun öneminin belirtilmesini istemiştir. Bunun üzerine Ankara'ya hareket etmekte olan tren Sapanca'da durdurulmuş, valilikte bulunan kumandanla konuşan Menderes, Başar'ın iddiasına göre "Ben Başvekil Adnan Menderesim, emrediyorum, bu hareketi ne bahasına olursa olsun durduracaksınız ve silah kullanacaksınız" demiştir.¹³⁹

Koraltan ve Kurtbek, bu emre karşın kumandanın, nöbetçi kumandana emir verirken durumun idare edilmesini belirtmekle yetindiğini açıklamışlardır. Sapanca'dan dönen Bayar ve Menderes, gece on bir buçukta Kadıköy'e varmışlar, göstericilerin polis önünde mağazaları ve evleri tahrip ettiklerini görmüşler, bir kilise yakmak isteyen kundakçı bizzat Bayar tarafından durdurulmuş, Kadıköy'deki tahribatı hafifleten kabile vilayete geçmiş, burada askerlere henüz mermi dağıtılmadığını tespit etmişler.

Yapılan açıklamalardan ikna olmayan Başar, polis ve jandarma müdahale etmediği halde askeri kuvvet yardımı istenmesine anlam verememiştir. Hükümetin, ateş bacayı sarana kadar olaylara seyirci kalmasını eleştiren Başar, hükümet emrindeki sivil kuvvetlere bir mermi dahi atılmadan, askere halka silah çekme emri verilmesinin akıl almaz olduğunu belirtmiştir. Başar, eleştirilerine şu sözlerle devam etmiştir:

"Bu ne biçim Hükümettir? İstanbul'da bir kargaşalığa polis değil, yoldan geri dönen Cumhurbaşkanı silâh kullanarak bizzat önlemeye çalışıyor? Aşiret hayatına mı döndük? Sonra bu tahrip ve yağmaları yapanların komünistler olduğunu söylüyorsunuz. Demek içimizde bir müddet için Hükümeti muattal hale getirecek kudrette komünist teşkilatı var.

¹³⁹ A.e., s.93-94.

Sulh zamanında bunlar bu işi yapabilirse, maazallah, yarın bir harp olursa halimiz nice olur?”¹⁴⁰

Bu sözlerine cevap alamadığını belirten Başar, Koraltan’ın kendisine itiraz etmediği ve dikkatle dinlediği için söylediklerini doğru bulduğu kanaatine varmıştır.¹⁴¹

Hükümetçe ilan olunan sıkıyönetimin onaylanması için tatil döneminde olan TBMM, 12 Eylül 1955’de olağanüstü toplantıya çağırılmıştır. Aynı gün öğleden önce toplanan DP Meclis Grubu, durum değerlendirmesinde bulunmuştur. Koraltan, o gün grupta gergin bir hava olduğunu, birçok milletvekillinin 6-7 Eylül’de yaşanan olaylarda, hükümetin sorumluluğu üzerinde durulmasını istediklerini belirtmiştir.¹⁴²

DP Meclis Grubu’nda çok güç karar alınabildiğini açıklayan Koraltan, bu durumdan çıkmayı sağlayacak formülü kendisinin bulduğunu, formül işlemese bu olayda hükümetin devrileceğini belirtmiştir. Başar, Koraltan’ın kendisine anlattığı formülü ve formülün nasıl uygulandığını şöyle aktarmıştır:

“İstiklâl Harbi senelerinde Sakarya hezimetinden sonra Birinci B.M.M. de bir kaynaşma olmuş. Herkes, hezimetin mesullerinin bulunması ve cezalandırılmasını istiyormuş. Vaziyet çok kritik bir hal alınca, zaruret dolayısıyla formül keşfedilmiş ve denmiş: Evvelâ mesul arayalım diye birbirimize mi geçeceğiz? Düşman karşımızda, ilk işimiz onu mağlup etmek olmalıdır. Şimdi elele verelim, sonra bu işleri düşünürüz, demiş ve galeyan bastırılmış. Şimdi de Gruptaki galeyan aynı şekilde bastırılmış. Hükümeti kurtarmak isteyenler, bu işte komünistlerin parmağı olduğunu iddia etmişler. Hükümet bir pusuya düşürülmüş!... işin tetkike, tahkike muhtaç çok ince tarafları varmış!... Bu durum karşısında

¹⁴⁰ A.e., s.94-95.

¹⁴¹ A.e., s.95.

¹⁴² Başar, **Yine Hayal Âleminde Uçuyorum**, s.377., Hükümet ve taraftarları, olayların araştırma safhasında olduğunu, bu sebeple olağanüstü toplantı konusunun sadece sıkıyönetimi onaylamaktan ibaret bulunduğunu savunmuşlardır. Bununla birlikte çoğunluk, sorumluların ortaya çıkarılmasında diretmiş, toplantı 15 dakika tatil edilmiştir. Bu 15 dakika içinde başta Koraltan olmak üzere Menderes ve Köprülü koridorlarda milletvekillerini ikna etmek için yoğun çaba göstermişlerdir. Demokrat önderlerin, “Vatan tehlikede, parti tehlikede” söylemlerine rağmen gruba hâkim olunamaması üzerine görülmemiş bir uygulamaya başvurulmuş, görüşmelerin yeterliliğini kabul edenlerin dışarı çıkması istenmiştir. Yaklaşık 300 milletvekilinin bulunduğu grup görüşmesinde 90 kadar milletvekili salonda kalarak, ilk önce sorumluların belirlenmesi konusunda ısrarcı olduklarını göstermek istemişlerdir. Sıkıyönetim kararı, böyle bir ortamda DP Meclis Grubu’nda kabul edilebilmiştir. Bkz.; Başar, **Yine Hayal Âleminde Uçuyorum**, s.378., Başar, **Yaşadığımız Devrin İçyüzü**, s.97.

şimdi Hükümet mesuliyeti cihetine gidilirse, bundan komünistler ve muhalifler istifade edermiş!”¹⁴³

Öğleden sonra Mecliste yapılan oturuma Refik Koraltan başkanlık etmiştir. Sabahki DP Meclis Grubu görüşmelerinde başkanlık çanı bozulmuştur. Ancak, o gün Mecliste bulunan Metin Toker, koca başkanın davudi sesiyle çana ihtiyaç bırakmadığını ifade etmiştir. Başkan Yardımcısı sıfatını taşıyan Fuat Köprülü, komünist unsurları suçladığı konuşmasında, hükümetin olaylardan haberdar olduğu fakat zamanını öğrenemediği şeklindeki açıklamasıyla çam devirmiş, Menderes’in davranışlarından bu çıkıştan rahatsız olduğu gözlenmiştir.¹⁴⁴

Bu gelişmelerin ardından birkaç gün önce istifa eden eski İçişleri Bakanı Namık Gedik sinirlilikle elini sıra kapağına vurarak söz istemiş, ancak tedbirli olan Meclis Başkanı Koraltan kendisine söz vermeyerek, yeterlilik önergelerinin oylamasına geçmek istemiştir. Meclis Başkanı’nın bu tutumunda Menderes’ten çekinmesi etkili olsa gerektir. Sıkıyönetime karar verildiği gün Meclisin toplu kalmasına gerek olmadığı da kararlaştırılmıştır. Bununla birlikte DP milletvekilleri bu konuda hazırlıklı olmadıkları için Koraltan oturuma 15 dakika ara vererek kulis çalışmalarına zaman kazandırmıştır. Mükerrer Sarol, Koraltan’ın bu akıllıca davranışı sayesinde işlerin halledildiğini ifade etmiştir. O arada Menderes gerekli açıklamaları yaparak, İnönü’nün Meclisin toplu kalması teklifinin reddedilmesini sağlamıştır. Neticede muhalefetin yaptığı teklifler reddedilmiştir. Toker, Meclis Başkanı Koraltan’ın kararları açıkladığı andaki ortamı şu sözlerle aktarmıştır: “O gün Koraltan, kararları “kahir ekseriyetle reddedilmiştir” diye ilan etmek suretiyle Meclisi güldürdü ve gergin havayı biraz yumuşattı. Ama aslında herkes üzgün ve heyecanlıydı.”¹⁴⁵

2.5. Koraltan’ın Zor Anları: İnönü’nün Muhtırası

12 Eylül 1955’te Mecliste yapılan görüşmede sıkıyönetim kararının kabul edilmesi üzerine iktidar rahatlamış, hatta Cumhurbaşkanı Bayar İran’a resmi bir ziyarete çıkmış, Koraltan vekâleti üstlenmiştir. Ahmet Hamdi Başar, o dönemde

¹⁴³ Başar, *Yaşadığımız Devrin İcyüzü* , s.92-93.

¹⁴⁴ Toker, *1954-1957*, s.146-147., Turan, *a.g.e.*, s.178., Sarol, *a.g.e.*, s.415.

¹⁴⁵ Toker, *1954-1957*, s.146-147., Sarol, *a.g.e.*, s.416-417.

Koraltan'la görüşmüştür. İki dostun samimi konuşmalarında Başar, hükümetin sıkıyönetim kararını eleştirmiştir. Başar, bu kararlar iç politika meseleleri dolayısıyla idarenin orduya bırakılmasının ileride tehlikeler doğurabileceğini, Selimiye Kışlası'nda 4000 tutuklunun bulunduğunu, Atatürk'ün İstiklâl Mahkemeleri zamanında bile asker kaçaklarını askeri mahkemelerde değil sivil mahkemelerde yargılattığını söylemiştir. Başar, ordudan ayrılan Atatürk'ün askeri mahkemeler ve sıkıyönetimden kaçınırken, DP iktidarının böyle bir karar almasını sakıncalı bulmuş, onun yerine olağanüstü hallerde sivil idarenin yetkilerinin arttırılarak gerekirse özel mahkemeler kurulmasının doğru olacağını savunmuştur. Başar'ın bu eleştirilerini dikkatle dinleyen Koraltan, "Haklısın Hamdi" diyerek ona hak vermiştir.¹⁴⁶

İsmet İnönü, 23 Eylül 1955 akşamı Cumhurbaşkanlığına vekâlet eden Refik Bey'i Devlet Başkanı sıfatıyla Çankaya Köşkü'nde ziyaret ederek, takrir vermiştir.¹⁴⁷ Muhalefet partisi lideri olarak Koraltan'a verdiği takrirden, 6-7 Eylül olaylarında hükümetin sorumluluğu dolayısıyla Meclisin olağanüstü toplantıya çağrılmasını talep etmiştir. Muhtırayı alan Cumhurbaşkanı Vekili Koraltan, Burdur'da olan Başbakan Menderes'e durumu haber vermiştir. Muhtırayı öğrenen Menderes oldukça hiddetlenmiş, programını iptal ederek bakanlarla birlikte hemen Ankara'ya dönme kararı almıştır. O gece saat ikide başlayan Bakanlar Kurulu toplantısı sabaha kadar devam etmiş, neticede zarfa konulan muhtıra İnönü'ye geri gönderilmiştir.¹⁴⁸

Metin Toker, bu olay dolayısıyla kabağın Koraltan'ın başına patladığını ifade etmiş, muhtıraya ilişkin gelişmeleri ayrıntılarıyla aktarmıştır. Ona göre Meclisin olağanüstü olarak toplantıya çağrılmasını isteyen muhtırayı okuyan Koraltan, bunu olumlu karşılamış, "Adnan Burdur'da. Ona da haber veririm" diyerek İnönü'yü kapıya kadar uğurlamıştır. Toker bu noktada, Koraltan'ın bütün DP döneminde ne vakit İsmet İnönü ile karşılaşsa ona saygılı davrandığını belirtme ihtiyacı hissetmiştir. İnönü'yü uğurlayan Refik Bey, Devlet Bakanı Mükerrer Sarol'a ulaşarak durumun Menderes'e bildirilmesini istemiştir. Toker, gelişmeleri Sarol'dan öğrenen Başbakan'ın köpürdüğünü, İnönü'nün muhtırasını aldığı için Koraltan'a kızarak, ağıza alınmayacak küfürler salladığını açıklamıştır.¹⁴⁹

¹⁴⁶ Başar, **Yine Hayal Âleminde Uçuyorum**, s.372-375., Başar, **Yaşadığımız Devrin İçyüzü** , s.96.

¹⁴⁷ İnönü, **a.g.e.**, s.465.

¹⁴⁸ Başar, **Yine Hayal Âleminde Uçuyorum**, s.379-380.

¹⁴⁹ Toker, **1954-1957**, s.149-150.

Muhtıra konusunun tanıklarından olan Mükerrer Sarol, bu olayı hatıralarında ele almıştır. Sarol, 23 Eylül 1955'te, Cumhurbaşkanlığı vekâletini üstlenmiş olan Koraltan'ın acil olarak kendisiyle görüşmek istemesi üzerine köşke gitmiştir. Koraltan'ın uzattığı İnönü'nün imzasını taşıyan mektubu okumuş, ardından bu mektubun eline nasıl geçtiğini sormuş, Koraltan cevaben şu açıklamayı yapmıştır:

“İsmet Paşa,” dedi. “Benimle konuşmak istemiş, buyursun dedim, geldi... Eski günlerden hoşbeş ettik. Bu arada mektupta sözünü ettiği konuları açtı. Bulgarların sınıra asker yığdıklarını, bizim de Trakya'daki askeri terhis ettiğimizi, bunun büyük bir tehlike doğurduğunu söyledi ve, “Meclis toplansın, durumu görüşelim,” dedi. Bütün bunları hususi olarak bana söylediğini sanıyordum; fakat kalkıp giderken sigara sehпасının üstüne bu mektubu bıraktı! Hemen seni çağırdım. Peki, sen ne diyorsun şimdi?”¹⁵⁰

Sarol, bu olayı İnönü'nün bir oyunu olarak yorumlamış, Koraltan'ın yalnızlığından yararlanan Paşa'nın hükümeti zor durumda bırakmak istediğini ifade etmiştir. İnönü'nün hareketini bu şekilde değerlendirmesi üzerine Koraltan'ın neşesinin kaçtığını belirten Sarol, Köprülü'ye haber verilmesi gerektiğini söylemiştir. Köşke gelen Köprülü durumun Başbakan'a bildirilmesini istemiş, Burdur'da bulunan Menderes gelişmelerden haberdar edilmiştir. Sarol, Menderes'le telefonda görüşen Koraltan'ın durumunu şu sözle açıklamıştır: “Özellikle Koraltan, görüşürken renkten renge giriyor, yüzüne kan basıyordu.” Bu olaya çok öfkelenildiği anlaşılan Menderes, zaman kaybetmeden Burdur'dan Afyon'a geçerek, güvenli olmayan bir gece uçuşuyla Ankara'ya ulaşmaya karar vermiştir. Köprülü, Menderes'in bu kararına anlam verememiş, gece yarısı Ankara'da ne yapacağını sormuş, Koraltan ise duymazlıktan gelerek bu sözlere cevap vermemeyi daha uygun bulmuştur.¹⁵¹

Menderes, yanında bulunan Samet Ağaoğlu'na haberi “İnönü, Koraltan'a ultimatom vermiş” sözüyle duyurmuş, hemen Ankara'ya döneceklerini söylemiştir. Ağaoğlu ise burada telaş olacağı gerekçesiyle yarın dönülmesi teklifinde bulunmuş, Menderes kabul etmemiştir.¹⁵²

¹⁵⁰ Sarol, **a.g.e.**, s.430-431.

¹⁵¹ **A.e.**, s.432-434.

¹⁵² Ağaoğlu, **a.g.e.**, s.41.

Havaalanında Menderes'i karşılayan tek kişi olan Sarol, Başbakan'ın bu olay dolayısıyla Koraltan'a tepkisini şu sözlerle dile getirdiğini aktarmıştır:

“Dertlerin hangi biriyle uğraşayım. İlahi Koca Reis (Refik Koraltan'a zaman zaman hep “Koca Reis” diye hitap ederdi) ne olurdu İnönü'nün görüşme isteğini daha önce telefonda bana bildirse. Bunları düşünmek için büyük akla ihtiyaç yok ki. İyi ki akıl edip Doktor'u çağırmişti, meseleyi vaktinde öğrenmek mümkün oldu. Neyse... Vekil beyler gelsin konuşalım.”¹⁵³

Gece geç saatte Ankara'ya dönen Başbakan, sabaha karşı bir tür Bakanlar Kurulu toplamış, cumhurbaşkanı vekili olan Koraltan da Başvekâlete getirtilmiştir. Toker, “Koca Reis süklüm püklüm gelmiş” sözüyle Refik Bey'in içinde bulunduğu ruh halini yansıtmak istemiş, toplantının seyrini şu sözlerle aktarmıştır:

“Adnan Menderes, Koraltan'a, İsmet Paşa'nın muhtırasını kabul ettiğinden dolayı demediğini bırakmamış. Refik Koraltan İsmet Paşayla konuşmasını anlatmış, verdiği zarfı açmamasına imkân bulunmadığını söylemiş, bin dereden su getirmiş, yanlışını düzeltereğini bildirmiş.”¹⁵⁴

Bakanlar Kurulu toplantısında yer alan Mükerrer Sarol, mektubun okunduğunu, ardından toplantıya katılan Koraltan'ın, İnönü ile aralarında geçen konuşmaları açıkladığını ifade etmiştir. Sarol, bu esnada gittikçe sinirlenen Menderes'in, Refik Bey'e dönerek öfkeyle şu açıklamaları yaptığını nakletmiştir:

“Muhtırayı kabul etmeniz, hem size, hem iktidara hakaret olmuştur. Meclis örfi idare kararı alırken, siz riyaset makamında bulunuyordunuz. İnönü'nün Meclis toplantısının devamını isteyen tavrini siz oylamaya koydunuz. Ve tavrı reddedildi. “Her ikisinin yüzü gittikçe kızılıyordu. Menderes sözüne devam etti. “Refik Bey grup müzakerelerine katıldınız. Bütün olayları, adamların kastını bilmenize rağmen İnönü'yle bu konu üzerinde

¹⁵³ Sarol, **a.g.e.**, s.434.

¹⁵⁴ Toker, **1954-1957**, s.150-151.

konuşmanız, arkadan muhtırayı kabul etmenize akıl ermiyor bir türlü! Bence bu hareketiniz büyük bir hata, büyük bir gaflet olmuştur.”¹⁵⁵

Bu sözlere çok üzüldüğü anlaşılan Koraltan’ın yüzü kan ter içinde kalmış, durumu düzeltmeye hazır olduğunu açıklamıştır. Sarol, Menderes’in mektubun gece yarısı bile olsa biran önce iade edilmesi teklifini, “zavallı Koraltan’ın” tereddüt etmeden kabul ettiğini belirtmiştir.¹⁵⁶

Menderes’in, mektubun iade edilmesi talimatını kabullenen Refik Bey, sabaha karşı hükümetin kendisinin ağzından hazırladığı muhtırayı iade eden sert bir mektubu, İnönü’nün bulunduğu Pembe Köşk’e göndermiştir.¹⁵⁷

Bir görevlinin getirdiği zarftan muhtıra ile birlikte Koraltan’ın mektubu çıkmıştır. Toker, İsmet İnönü’nün sakladığını belirttiği bu mektubu, devlet ve memleket idaresinin ne kadar laubali bir hal aldığıнын belgesi olarak şu sözlerle değerlendirmiştir:

“Koraltan diyordu ki: İsmet Paşa kendisi ziyarete gelmiş, birtakım şeylerden söz etmiş, giderken de bir zarfı masanın üzerinde bırakmış, Koraltan bunu kabul etmiyormuş, ne olduğunu da bilmiyormuş, böyle bir davranış çok yersizmiş, onun için masanın üzerine bırakılan zarfı iade ediyormuş! Halbuki içinde muhtıra bulunan zarf tabii açıktı. Zira İsmet Paşa bunu konuşma sırasında Koraltan’a vermiş, o da açıp okumuş, durumu “Adnan” a bildireceğini söylemişti. Ama işte, evdeki “Adnan” çarşındaki “Adnan” a pek uymamıştı.”¹⁵⁸

Muhtıra olayını ayrıntılarıyla aktaran Mükerrerem Sarol ve Metin Toker bu olayı farklı bakış açılarıyla yansıtmışlardır. Ancak olayın gelişimine ilişkin aktardıkları bazı somut bölümlerde farklılıklar olması dikkat çekicidir. Olayı Koraltan’ın ağzından aktaran Sarol, İnönü’nün mektubu sehpanın üstüne bırakıp uzaklaştığını açıklarken, İnönü açısından aktaran Toker, Koraltan’ın Meclisi toplantıya çağıran muhtırayı İnönü’nün yanında okuduğunu ve bu talebi olumlu karşılayarak, Burdur’da bulunan Başbakan’a haber vereceğini belirttiğini ifade etmiştir. İnönü’nün, mektubu habersiz olarak bırakıp gitmesi olasılıklar dâhilinde

¹⁵⁵ Sarol, **a.g.e.**, s.435.

¹⁵⁶ **A.y.**

¹⁵⁷ Ağaoğlu, **a.g.e.**, s.41.

¹⁵⁸ Toker, **1954-1957**, s.151.

bulunmaktadır. Bununla birlikte o an için muhtıranın doğuracağı tesirleri ve hükümetin içine düşeceği durumu sezemeyen Koraltan'ın, kendisine yönelecek tepkileri yumuşatmak adına, zarfın sehpanın üzerine bırakıldığını ifade etmesini bir savunma içgüdüğü olarak değerlendirmek yerinde olacaktır. Olayın gelişiminde Koraltan'a yönelen sert tepkiler bu ihtimali güçlendirmektedir.

İran'dan dönen Cumhurbaşkanı Celal Bayar, gelişmelerden haberdar edilmesi üzerine Menderes'in hareket tarzını onaylamıştır. Bayar, İnönü'nün verdiği muhtıra için "Eğer ben olsaydım bunu vermeye bile cesaret edemezdi" demiştir.¹⁵⁹

Samet Ağaoğlu, İnönü'nün muhtıra oyunu ile kendilerini deneyerek soğukkanlılıklarını ölçtüğünü belirtmiş, Bayar'ın seyahat dönüşü yaptığı bu teşhisin isabetine işaret etmiştir. Bununla birlikte sıra dışı bir bakışla İnönü'nün mektubunu geri verme işinin telefonla Burdur'dan Koraltan'a söylenebileceği, böylece İnönü'nün hükümete ultimatoma verecek kadar güçlü olduğu hissini dalga dalga bütün memlekete yayılmayacağı yorumunda bulunmuştur.¹⁶⁰

Cumhurbaşkanı, sözleriyle İnönü'nün Koraltan karşısında meydanı boş bulduğu imasında bulunmuş, kendi ağırlığının önemine işaret etmiştir. Muhtıra dolayısıyla zor duruma düşen Koraltan, Menderes'in ağır sözlerine maruz kalmış, Bayar'ın nezdinde partinin menfaatlerini sağlamaktan uzak bir izlenim bırakmıştır.

22 Eylül 1955'te Başar ile görüşen Koraltan, Menderes'in çekilmesi gerektiği düşüncesine karşı çıkmıştı. Bir gün sonra yaşanan muhtıra olayında eleştirilerin odağı haline gelmesi ve Bakanlar Kurulunda Menderes'in azarlarına maruz kalmasının yarattığı küçük düşürülme hissi o dönem için Menderes ile ilişkilerinde bir soğukluk yaratmıştı. Koraltan, muhtemelen bu olayın da katkısıyla parti içinde 29 Kasım 1955'te yaşanan krizde en doğru yolun Menderes'in istifa etmesi olduğunu savunmuştu.

Son yaşananlar Koraltan'ı oldukça etkilemiştir. Ahmet Hamdi Başar, Koraltan'ın Bayar ve Menderes'le arası iyi ve sözünü onlara dinletebilir durumda olduğunda iyimser olduğunu, kendisine "Hamdi, ne büyük kalkınma içindeyiz, bu memleket yeniden kuruluyor. Bu asil milletin yapmayacağı yoktur" şeklinde meşhur hitabelerde bulunarak, kendi eleştirilerini önlediğini belirtmiştir. Fakat eğer Bayar ve

¹⁵⁹ A.e., Sarol, a.g.e., s.435.

¹⁶⁰ Ağaoğlu, a.g.e., s.41.

Menderes kendisine değer vermemiş ise veya bir işten canı sıkılmışsa o zaman nereye gidildiğini sorduğunu, “Ah, aramızdan ayrılmaysaydın Hamdi, ben çok yalnız kaldım” dediğini aktarmıştır.¹⁶¹

Başar, bu olaylardan sonra 27 Ocak 1956’da Nişantaşı’nda görüştüğü Koraltan’ın, manen çok bitkin gözüktüğünü açıklamıştır. Refik Bey, o gün Bursa’dan İstanbul’a gelen Cumhurbaşkanı Bayar’ı karşılamış, ancak Bayar’ın yemek davetini misafiri olduğu gerekçesiyle kabul etmemiştir. Başar’ın “Bir adama teslim oldunuz, körü körüne arkasından gidiyorsunuz. Memleketi ve kendinizi ne akıbetlere sürüklediğinizin hiç farkında değilsiniz... Öğündüğünüz iktisadi kalkınma sakat ve zararlıdır” şeklindeki eleştirilerinden etkilenen Koraltan, üzgün ve gözleri yaşlı olarak “Biz bu hale gelmemeliydik, gelmemeliydik” diyerek eseflenmiş, “Durumu çok mu kötü görüyorsun, hiç kurtuluş ümidi yok mu, diyorsun Hamdi” diye sormuştur.¹⁶²

Ahmet Hamdi Bey 29 Mart 1956’da, Koraltan’ın Ankara’daki evinde onunla görüşme imkânı bulmuştur. Bu sefer de durumun vahametinden bahsetmiş, Refik Bey görüşlerini onaylamıştır. Başar böylece Koraltan’la Bayar’ın arasının yine iyi olmadığı kanaatine varmıştı.¹⁶³

2.6. Genel Merkez Adayına Direnç Gösterilmesi: Koraltan-Belen Rekabeti

Meclis, Anayasa gereğince 1 Kasım 1955’te yeni çalışma dönemine başlayacaktı. Bu kapsamda DP Meclis Grubu, Meclis Başkanlık Divanı ve Parti Meclis Grubu idarecilerini seçecekti. O sıralarda DP Grubu’nun kaynadığı görülüyordu. Bazı DP milletvekilleri yukarıdan gelen her baskıya boyun eğilmesine tepki gösteriyor, grubun kendi başkanını bile serbestçe seçme hakkından mahrum kalmasını sorguluyorlardı.¹⁶⁴

¹⁶¹ Başar, **Yaşadığımız Devrin İçyüzü**, s.98.

¹⁶² **A.e.**, s.98-99., Başar, **Yine Hayal Âleminde Uçuyorum**, s.419-420.

¹⁶³ Başar, **Yaşadığımız Devrin İçyüzü**, s.100., 6-7 Eylül olayları sonrası, memleketin kötüye gittiği şeklindeki görüşlerini her fırsatta Koraltan’la paylaşan Başar, bunları Menderes’e de anlatmasını istemiştir. Aracılık yapan Koraltan, bu fikirleri Menderes’e aktararak ilgisini çekmeyi başarmıştır. Hatta Menderes, Başar’la görüşmek istemiş, ancak buna imkân olmamıştır. Başar bu talihsizliği, Koraltan’la konuştuğu o günkü durumun değişmesine ve politikada iktidar lehine güven verici bazı yeni olaylara bağlamıştır. Bkz.; Başar, **Yine Hayal Âleminde Uçuyorum**, s.421.

¹⁶⁴ Toker, **1954-1957**, s.165.

İki hafta önceki DP Dördüncü Büyük Kongresi, parti içi muhalefetin gücü hakkında ipuçları vermişti. Burada partiden ayrılan İspatçıların milletvekilliğinin düşürülmesi hakkında verilen teklifin salonu nasıl ikiye böldüğü görülmüştü. Bu sebeple Başbakan Menderes, DP içinde yapılacak Meclis Başkanlık Divanı, Grup Başkanlığı ve Grup İdare Heyetinin seçimleriyle güvendiği arkadaşı Mükerrer Sarol'un bizzat meşgul olmasını rica etmiştir. Sarol'un bu ricaya tereddütle yaklaşması üzerine Menderes seçimlere ilişkin şu açıklamayı yapmıştır: “Mükerrer, Koraltan'a rakip çıkacağına kâni değilim, Tevfik İleri'nin ne denli sevildiğini sen benden daha iyi bilirsin, toplum psikolojisi çok oynaktır, güvenmeye, ihmal etmeye gelmez, lütfen beni anlamaya çalış.”¹⁶⁵

Bu gelişmelere karşın gazetelerde seçimlerin gürültüsüz geçeceği ve Genel Kurul adaylarının büyük çoğunlukla seçileceği yazılıyordu.¹⁶⁶ Ancak bu seçimlerde, DP milletvekillerinin Genel Kurul'a karşı direndikleri açığa çıkmış, gerçeğin basına yansıyanlardan farklı olduğu görülmüştür. DP milletvekilleri Meclis Başkanlığı seçimlerinde Koraltan'a karşı adaylar aramış, Anadolu Kulübü'nde yapılan temaslar sonucu DP Bolu milletvekili emekli General Fahri Belen'in adaylığına karar verilmiştir.¹⁶⁷

DP'nin dört kurucusundan biri olan Koraltan'ı devirerek Menderes'e ders vermek isteyen DP içindeki Yaylacılar¹⁶⁸ işlerin bozulmaması adına CHP ve CMP'ye haber göndermiş, aday çıkarmamalarını istemişlerdir. Muhalefet buna razı olmuş, saha Yaylacılar'a kalmıştır.¹⁶⁹

Genel Kurul'un adayı Koraltan'a karşı seçim günü ortaya çıkarılan Fahri Belen için kısa bir kulis çalışması yürütülebilmiştir. Buna karşın Koraltan'ın kolay bir galibiyet alacağı sanılırken Belen, sürpriz bir şekilde 147 oy almıştır. 198 oy alabilen “Koca Reis” yakasını güçle kurtarmıştır. 26 milletvekili Koraltan yerine karşı aday Belen'e oy verse, DP'nin dört kurucusundan biri olan Refik Bey tasfiye edilmiş olacaktı. Üstelik, Fahri Belen'in kendisi bile seçimlere katılmamış, Meclis

¹⁶⁵ Sarol, **a.g.e.**, s.469.

¹⁶⁶ **Milliyet**, 27.10.1955, s.1.

¹⁶⁷ Başar, **Yine Hayal Aleminde Uçuyorum**, s.394., Toker, **1954-1957**, s.166., Sarol, **a.g.e.**, s.470.

¹⁶⁸ Parlamento edebiyatına kazandırılan “yayla” kelimesi Demokratlar tarafından, muhtemelen Sıtkı Yırcalı tarafından bulunmuştur. Meclis salonu arkaya doğru yükselerek çıktığı için başka ülkelerde kullanılan yayla ve Fransız İhtilâli'nin dağılılar olarak adlandırılmış bölümünü hatırlatan bir ifade olarak yaylacılar tabiri grup içi muhalefeti nitelemek için kullanılmaya başlanmıştır. Ağaoğlu, **Arkadaşım Menderes**, s.109.

¹⁶⁹ Hasan Pulur, “Nerede O Yürek?”, **Milliyet**, 15.09.1989, s.3.

gazinosunda beklemeyi tercih etmiştir. Genel merkeziler ise seferberlik halinde bulunmuşlardır.¹⁷⁰

DP Meclis Grubu'ndaki seçimlerde Belen'e 147 oy kaptıran Koraltan, 1 Kasım 1955'te TBMM'de yapılan seçimde, 381 oy alarak yeniden Meclis Başkanı seçildi. Belen'in 1 oy aldığı seçimde 2 çekimser oy kullanılmıştı. Neticenin bu şekilde açıklanması üzerine neşe ile kürsüye gelen Refik Bey, kendisine gösterilen teveccühe teşekkür etmişti.¹⁷¹

Muhafif partilerin aday göstermediği bu seçimde DP Meclis Grubunda Belen'i destekleyenlerin bu kez Koraltan lehine oy kullandıkları görülmüştür. Bu durumda Menderes'in DP Grubu toplantısında yaptığı etkileyici konuşmanın etkisi olmuştur. Burhan Felek, parti disiplini gereğince Meclisteki bütün Demokratların Koraltan'a oy verdiğini belirtmiş, gerçekte ise sadece DP Grubundan aldığı 198 oyun sahibi olduğuna dikkat çekmiştir.¹⁷²

DP Meclis Grubu içinde yapılan bu seçimler, ispat hakkı ve 6-7 Eylül olayları ile gün yüzüne çıkan parti içi hoşnutsuzluğu bir adım ileri taşımış, DP milletvekilleri arasında bir hareketlilik olduğunu kanıtlamıştır. Dört kurucudan biri olan Koraltan'ın neredeyse tasfiyesine yol açacak bu seçimler, Menderes'e ve DP Genel Merkezine karşı bir uyarı olmuştur.

2.7. Menderes'in İstifa Kararı: Koraltan'ın Etkisi

Başkanlık seçimlerinin üzerinden henüz bir ay geçmeden, 29 Kasım 1955'te toplanan DP Meclis Grubunda, yaşanan tartışmalar sonucu Başbakan Menderes dışındaki bütün bakanlar çekilmişlerdi. O gün Menderes başbakanlıktan istifa etmeyi düşünmüş, hatta istifasını yazarak Meclis Başkanı Koraltan'a bırakmıştı. Bununla birlikte Menderes, grubu yücelten "İsterseniz hilafeti bile geri getirebilirsiniz"

¹⁷⁰ Toker, **1954-1957**, s.166 ., Başar, **Yine Hayal Âleminde Uçuyorum**, s.394., Başar, **Yaşadığımız Devrin İçyüzü**, s.106., Eroğul, **a.g.e.**, s.182., Sarol, **a.g.e.**, s.470., **Milliyet**, 31.10.1955, s.1., **Cumhuriyet**, 5.11.1955, s.3., İlk sürpriz Meclis Başkanlığı seçiminde muhaliflerin gösterdiği adayın Koraltan karşısında tahminlerin üzerinde oy almasıyla kendini göstermiş, diğer seçimler genel merkez adaylarının yenilgisiyle sonuçlanmıştır. Bkz.; **Milliyet**, 31.10.1955, s.1., **Cumhuriyet**, 5.11.1955, s.1.

¹⁷¹ **Milliyet**, 02.11.1955, s.7., **Cumhuriyet**, 02.11.1955, s.1,3., TBMM tutanaklarına göre seçime 382 kişi katılmış, Koraltan 381, Belen ise 1 oy almıştır. Bkz.; **T.B.M.M. Zabıt Ceridesi**, Dönem:X, C.VIII, 01.11.1955, s.21.

¹⁷² Burhan Felek, "Grup", **Cumhuriyet**, 05.11.1955, s.3.

ifadesini kullandığı konuşmasıyla kendisi için güvenoyu almayı başarmış, hükümeti feda ederek koltuğunu koruyabilmişti.¹⁷³

Mükerrem Sarol, Menderes'in istifa kararını aldığı kritik anda verdiği akıl ile onun çekilmesini engelleyen kişi olmuştu. O gün, gruptaki karışıklığı gidermek düşüncesiyle Koraltan'ın odasında bulunan Menderes'in yanına giden Sarol, partinin başı olarak hükümeti bırakıp gidemeyeceğini, bu sebeple tek başına güvenoyu alması gerektiğini söylemişti. Sarol, odaya girdiği anda Koraltan'ın telefonla görüştüğünü, muhtemelen Bayar'la konuşan Koraltan'ın, ona Menderes'in çekildiği haberini verdiğini ifade etmiştir. Buna karşın Sarol'un önerisini benimseyen Menderes istifa etmekten vazgeçmiş, Bakanlar Kurulu'nu ikna ederek tek başına güvenoyu almıştı.¹⁷⁴

Grubun aldığı bu kararı Fuat Köprülü, Nedim Ökmen ve bazı arkadaşlarının beğenmediğini aktaran Sarol, tepkilerin odağı haline gelmiş, Menderes kendisine arka çıkmak istese de ilk fırsatta Genel İdare Kurulundan çıkarılmıştı. Refik Koraltan, bu gelişmelerin ardından Sarol'u evine davet etmiştir. Sarol'un ihracını değerlendiren Refik Bey, kendisinin bu olayda bir sorumluluğu bulunmadığını pek de inandırıcı olmayan şu sözlerle açıklamak istemiştir:

“Yahu Mükerrem, bu bizim rüfekada zerre kadar infaz ve izan yok, senin gibi partinin çeşitli yükünü göğüsleyen bir insana nasıl kıyılır. Vallahi Mükerremciğim, beni de aldattılar, telefon ettiler, ‘Kurul Menderes'in başkanlığında toplandı, acele geliniz,’ dediler. Doğruluğunu tahkike bile fırsat bulamadan genel kurula koştum, Menderes yoktu. Ayrıldı dediler. Meğer aralarında müzakere etmişler, ‘Sarol'un ihracını Menderes de tasvip etti, dediler, bana imza ettirdiler.’”¹⁷⁵

Koraltan'ın, suçu Köprülü'nün üzerine attığını belirten Sarol, gözleri yaşlı olarak kendisini teselli etmeye çalıştığını açıklamıştır. Sarol ise tek kabahatinin Menderes'e, kendisini grubun güvenoyuna sunması aklını vermek olduğunu söylemiştir. Bu söz üzerine araya giren Koraltan, Menderes'in istifası ve DP'nin geleceği bakımından bir dönüm noktası sayılabilecek olayın arka planına ilişkin şu tarihi açıklamaları yapmıştır:

¹⁷³ Turan, **a.g.e.**, s.126., Ağaoğlu, **a.g.e.**, s.91., **Cumhuriyet**, 30.01.1955, s.1,5.

¹⁷⁴ Mükerrem Sarol, **Bilinmeyen Menderes**, C.II, İstanbul, İnkılâp Kitabevi, 2014, s.31.

¹⁷⁵ **A.e.**, s.32-46.

“Ah, Sarol ah! Aslında kabahatin çok büyük, bir bakıma kafanı havanda ezmek lazım, hadiselerin akışı bildiğimiz şekilde tecelli edince ben Menderes’i istifaya ikna etmiştim. Benim odama gelmiş şaşkın şaşkın dolaşıyordu. Her kafadan bir ses çıkıyordu. Vekillerin hali perişandı... Adnan tereddütler içinde ne yapacağını bilmiyordu... En haysiyetli, en şerefli kararın çekilmek olacağını ve durumu derhal Bayar’a bildirmesini söyledim, bana ‘Kardeşim Refik Bey! Sen gerçek ağabeyimsin, aç Bayar’a bu şartlar içinde işi yürütemeyeceğimi, çekildiğimi söyle!’ demişti. Ben o işi yapmaya başlarken, sen fırtına gibi içeriye girdin, başladın yüksek sesle konuşmaya, ‘Partini, meclisi bırakıp nereye gidiyorsun, Halk Partisi pusuda bekliyor. Grubun öfkesi sana karşı değil, sana tükenmez muhabbeti devam ediyor. Sen alâlade Başbakan değilsin, istifan memleket için felaket olur. Bu beyleri artık sırtında taşıyamazsın. Bırak bu arkadaşların yakalarını gel aşağıya salona, kendin için gruptan itimat talep et,’ dedin. Menderes zaten mütereddit bir ruh haleti içindeydi. Beyninde birdenbire şimşekler çaktı. Getirdiğin bu fikre yapıştı... Bak Sarol ne de olsa vekil arkadaşların gururları zedelenmiştir. Hepsi tedirgin oldular. Hepsi seni suçlu görüyorlar.”¹⁷⁶

Sarol, Koraltan’ın bu çıkışına karşılık Menderes’i koruyan açıklamalar yapmış ve ispat hakkı savunucularına fırsat verilmemesi gerektiğini ileri sürmüştür. Bu esnada dalgın bir şekilde Sarol’u dinleyen Koraltan, sözünü keserek eski bir yarasını şu sözlerle dile getirmiştir:

“Doktor, sen de her şeye karıştın kardeşim, senin şoförünün oturduğu daireyi bizim şoföre tahsis edilsin diye emir verdim, bu ricamı sem-i itibara almayıarak olmaz demişsin. Ben meclis reisiyim, elbette dediğim olmalıydı.”¹⁷⁷

Koraltan’ın, konuştukları konuyla ilgisi olmayan bir olaydan hareketle kendisine sitem etmesi Sarol’u şaşırtmıştır. Sarol, Koraltan’ın kızgınlığının nereden kaynaklandığının böylece ortaya çıktığı kanaatinde olmuştur. Koraltan, kendi evine uzak olan şoförünü, Menderes’in şoförünün yan binasında oturan o dönemde bakanlık yapan Sarol’un şoförünün evine yerleştirmek istemiştir. Menderes’in isteklerine yetişmek ve her an kendisiyle görüşebilmek için böyle bir değişikliğe ihtiyaç duyan Koraltan’ın durumu haber vermesine üzerine Sarol konuyu

¹⁷⁶ A.e., s.46-47.

¹⁷⁷ A.e., s.47-48.

Menderes'le paylaşmıştır. Menderes, “Sen Koraltan’ın işine karışma, karşısına çıkma, ben hallederim” diyerek bu değişikliğe sıcak bakmadığını göstermiş, Koraltan’ı bu talebinden vazgeçirmiştir.

Sarol’un, kendisiyle ilgisi olmayan basit bir olayı hafızasında tutacak derecede büyüteceğini düşünmediğini belirtmesi üzerine araya giren Koraltan, şu sözlerle onun güvenini kazanmaya çalışmıştır:

“Sarolum sakın aklına kötü bir şey gelmesin, gücenmiş değilim, hani lafin sırası geldi diye söyledim. Üzülme, zaman her şeyi halleder. Biz kendi aramızda konuştuk, senin gerçek değerini biz bilmeyiz de kim bilir. Biraz sonra seni Cumhurbaşkanı da görüp konuşacak, Muhammed aşkı için şu Hoca’nın lafini bir daha ağzına alma. Ne zaman sıkılsan bana gel.”¹⁷⁸

Sarol, bu konuşmanın ardından evden ayrılmış, ancak neden çağırıldığı konusunda kafası karışmış olarak görüşmelerini şöyle değerlendirmiştir:

“Koraltan beni niçin istemişti? Bana ne söyledi? Oyuna getirilerek toplantıya nasıl katıldığını anlatmak ya da Menderes’in istifasını önlemenin hatasını belirtmek için mi? Kim bilir belki de bu vesile ile şoförünün geçmişteki ev hikâyesinden duyduğu üzüntüyü bildirmek için olsa gerek, insan denilen yaratığın nasıl çelişkiler içinde kıvrandığını, hadiselerin karşısında insan yargısının nasıl tezatlarla dolu olduğunu bir kez daha hayret ve ibretle gördüm.”¹⁷⁹

Koraltan’la yaptığı görüşmeden oldukça etkilendiği anlaşılan Sarol, neler konuştuklarını o günlerde kendisine yakınlık gösteren Kemal Aygün’e şu sözlerle aktarmıştır:

“Meğer başımı havanda dövmek lazımmış, ben bunu hak etmişim, Menderes’in istifasını Bayar’a bildirmek üzereyken yolunu ben kesmişim... Şimdi büyük günahımın

¹⁷⁸ A.e., s.48.

¹⁷⁹ A.e., s.48-49.

bedelini ödemem icap ediyormuş... Refik Bey bana bunları anlattı. Nasıl muhterem dayının marifetlerini beğendin mi?"¹⁸⁰

Kendisinin parti içinde önemli bir ağırlığa sahip olduğunu düşünen Meclis Başkanı Koraltan, makam gücüne rağmen şoför olayı gibi basit bir konuda sözünü geçirememiş olmaktan dolayı Sarol'a öfkelenmiştir. Menderes'e yakın olma planlarını suya düşüren Sarol'un, verdiği akılla Başbakanı istifa kararından vazgeçirmiş olması, Koraltan'ın ona karşı öfkesinin daha da artmasına sebep olmuştur. Bu bağlamda Koraltan'ın, Sarol'un atılmasına rıza göstermesi ve desteklemesi şaşırtıcı değildir. Menderes'in istifa etmesi gerektiği ve Sarol'un ihracı konularında Köprülü ve Koraltan'ın hem fikir olduğu anlaşılmaktadır. Bununla birlikte Fuat Köprülü'nün parti içindeki birçok bunalımda başrolde yer aldığı görüşünde olan Koraltan, Sarol'un ihracıyla ilgili sorumluluğun Köprülü'ye ait olduğunu savunmuştur.

6-7 Eylül Olayları sonrası 22 Eylül 1955'te Ankara'da Koraltan'la görüşen Ahmet Hamdi Başar, Menderes'in çekilmesi gerektiğini savunduğunda Koraltan bu isteğe karşı çıkmış, bu iş için Menderes'ten daha ehil birisinin bulunamayacağını ifade etmişti.¹⁸¹ Ancak bir gün sonra yaşanan muhtıra olayında Menderes'in ağır sözleriyle karşılaşan Koraltan, bu sözlerden derinden etkilenmiştir. Yaşanan gelişmeler, Menderes'in çekilmesinin en doğru yol olacağı kanaatinde Başar'la birleşmesine sebep olmuştur.

Refik Bey, 6-7 Eylül Olayları ve ispat hakkı tartışmaları sebebiyle iyice yıpranan partinin nefes alabilmesi adına kriz anında Menderes'in çekilme kararı almasını uygun bulmuş, çaresizlik içindeki Menderes'i ikna etmişti. Ancak Sarol'un çıkışı işin seyrini değiştirmiştir. Koraltan, bütün bakanların feda edilerek, Menderes'in görevini sürdürmeye devam etmesini yadırgamıştı.¹⁸² Bakanların gururlarının incindiği kanaatinde olan Koraltan, Menderes'in, partinin ve ülkenin kontrolünü tekeline almasını kolaylaştıracak bu gelişmeden rahatsız olmuştu. Bu olay, tek başına sahip olduğu gücün farkına varan Menderes'in, ülkeyi çıkmaza

¹⁸⁰ A.e., s.49.

¹⁸¹ Başar, **Yaşadığımız Devrin İçyüzü**, s.91.

¹⁸² Refik Bey, benzer bir tepkiyi 1947 Eylül'ünde, altı bakanın değişmesine rağmen Başbakan Peker'in göreve devam etmesinde de göstermiştir. Bkz.; "Refik Koraltan'ın not defteri: Recep Peker İstifa Ediyor", **Milliyet**, 22.05.1983, s.9.

sürükleyecek her şeye kadir olma düşüncesine zemin hazırlayan faktörlerin başında yer almıştı.

Olayın baş mimarı sayılan Mükerrerem Sarol, o günlerde Koraltan'ın kendisine karşı neden böyle bir çıkış yaptığına anlam verememiştir. Ancak, ilk basımı 1981'de yapılan hatıralarında Koraltan'ı isabetli çıkaracak, pişmanlığını yansıtan şu açıklamaları yapmaktan kendini alamamıştır:

“Oysa aradan bunca yıl geçtikten sonra arkaya baktığım zaman o gün müdafaasını heyecanla yaptığım bu fikrin siyasi hayatımın en kusurlu, en hatalı davranışı olarak hazin hazin tespit etmiş olmaktan kendimi alamıyorum... Bugünün tecrübe ve soğukkanlılığıyla, mantikiyle o günün şartlarını göz önünde tutarak, davranışımı tahlil ettiğim zaman, Menderes'i arkadaşlarından ayırıp istifa ettirmenin hata olduğuna inanıyor ve üzülüyorum. Adnan Bey'in ayrılmasının felaket görüşümü bugün isabetli bulmuyorum. Menderes çekilseydi, kısa bir süre sonra Başbakanlıktan çekilmenin kendisi için bir felaket olmadığını anlayacaktı... Sâbık Başvekil olma korkusu ruhuna yerleşmeyecekti... Vekil arkadaşlarını incitmemiş olacak, üstelik bende partiden çıkarılmayacaktım.”¹⁸³

2.8. Hürriyet Partisi'nin Tebliği: Koraltan'ın İçtüzüğü İhlali

28 Aralık 1956 tarihli Meclis oturumu, Koraltan ile muhalefet milletvekilleri arasında tartışmalara sahne oldu. İkinci celseye bizzat başkanlık eden Refik Bey, gündemde bulunan dış politikaya ait soruları okutmadan önce soruların başında bulunan Hürriyet Partisi Kastamonu milletvekili Ziya Termen'in, Başbakan'a sorduğu sorunun, Başbakan'ın Meclis salonunda olmaması sebebiyle gelecek oturuma bırakılmasına karar vermişti.¹⁸⁴

Termen, Dördüncü Menderes kabinesinin programında bulunan hususlardan hangilerinin tahakkuk ettirildiğine ve Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Hakkındaki Kanun çerçevesinde partilerin maruz kaldıkları durum üzerinde ne düşünüldüğüne dair sorusunu gelecek toplantıya bırakan Koraltan'dan, usul hakkında konuşmak üzere söz istemişti. Koraltan'ın, sert bir şekilde “Hayır efendim. Söz veremem”

¹⁸³ Sarol, **Bilinmeyen Menderes**, C.II, s.32,49.

¹⁸⁴ **Milliyet**, 29.12.1956, s.1.

demesine üzerine içtüzük hükümlerince kendisine söz verilmesi gerektiğini belirtti. Koraltan, bu isteğe tepkisini şu sözlerle dile getirdi:

“Riyaset keyfinize mevdu değildir. Size söz vermiyorum. Yerinize oturunuz, efendim. Hakkınızda cezai muamele yapacağım.”¹⁸⁵

Termen’in itirazlarının sürmesi üzerine başkanlığa karşı gösterdiği davranıştan dolayı dışarı çıkarılmasını oya sunan Koraltan, teklifin kabul edilmesinin ardından tehditkâr tavrından dolayı Termen’e dışarı çıkması ihtarında bulunmuştur. Ancak Termen, bu defa da Koraltan’ın aksini oya koymadığını belirterek, yerinde oturmayı sürdürmüştür. Bunun üzerine Refik Bey, Termen’in çıkarılmasını tekrar oylamaya koymuş ve oylamayı takiben idare amirleri tarafından salondan çıkarılmasını sağlamıştır. Bu olaydan birkaç dakika sonra Başbakan Menderes’in salondan içeri girdiği görülmüştür.¹⁸⁶ Böylece soru önergesini cevaplamak istemeyen Menderes’in, taktik gereği dışarıda beklediği ve Koraltan’ın da bu oyuna katıldığı ortaya çıkmıştır.¹⁸⁷

Hükümet adına önergeyi cevaplayan Ulaştırma Bakanı Aydın milletvekili Ethem Menderes’in¹⁸⁸ Kıbrıs konusuna ilişkin açıklamalarını takiben Cumhuriyetçi Millet Partisi Kırşehir milletvekili Osman Bölükbaşı bir takrir vermiştir. Bu takririnde açıklamaların sözlü soru sınırlarını aşp, dış politikaya dair genel bir izahat mahiyetini aldığını ileri sürmüş, bu sebeple muhalefet sözcülerine de söz verilerek genel müzakere açılmasını talep etmiştir. Meclis Başkanı Koraltan, Bakanın sorulara cevap verdiğini, bu sebeple önergeyi oya sunmayacağını açıklamış, Bölükbaşı’nın ısrarına karşın önerisini dikkate almamıştır.¹⁸⁹

Bu gelişmeler üzerine Hürriyet Partisi Meclis Grubu, yaşanan olayları protesto etmek amacıyla 29 Aralık’ta Meclis Başkanı’nu hedef alan bir tebliğ

¹⁸⁵ **T.B.M.M. Zabıt Ceridesi**, Dönem: X, C.XV, 28.12.1956, s.322., **Milliyet**, 29.12.1956, s.1.

¹⁸⁶ **Milliyet**, 29.12.1956, s.1.

¹⁸⁷ Ziya Termen’in Başbakan salonda olmadığı için gelecek oturuma bırakılan sözlü soru önergesi, 9 ve 11 Ocak 1957 tarihli oturumlarda da Başbakan olmadığı için görüşülememiştir. Neticede önerge, 14 Ocak 1957 tarihli oturumda Başbakan adına söz alan Devlet Bakanı Emin Kalafat tarafından cevaplandırılmıştır. **T.B.M.M. Zabıt Ceridesi**, Dönem: X, C.XVI, 14.01.1957, s.67.

¹⁸⁸ Ethem Bey, bu oturumda Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu’ya vekâlet etmiştir.

¹⁸⁹ **Milliyet**, 29.12.1956, s.3., **T.B.M.M. Zabıt Ceridesi**, Dönem: X, C.XV, 28.12.1956, s.335.

yayınlamıştır. Koraltan'ın içtüzüğü ihlal eden tarafgir bir tutum sergilediği iddialarının kamuoyuyla paylaşılacak istendiği tebliğ şöyleydi:

“Büyük Millet Meclisinin 28 aralık 1956 Cuma günü dış politikaya aid soruların Meclis usullerine aykırı bir tarzda görüldüğü celsesinde, Meclis Reisi Refik Koraltan'ın dahili nizamname hükümleriyle parlamenter rejim esaslarını zedeleyen hareketlerini partimiz adına protesto ettiğimizi efkârı umumiyeye teessür duyarak arzederiz.

1-Bir celse evvel, hem sorulara cevap vereceğini, hem de dış politika mevzuunda izahlarda bulunacağını hükümetin sarîh olarak ifade eylemiş olmasına rağmen, Başvekilin dış politikada resen izahat vermesi halinde parti grup sözcülerinin de konuşabilmeleri adına fikirlerini açıklayabilmelerinin önüne geçmek maksadile Meclis Reisi Refik Koraltan, Meclis dahili nizamnamesinin sarîh hükümlerini ihlâl ederek, bu hususta verilmiş olan bir takriri de reye koymamış ve böylece Meclisin tatile gireceği gün, hükümet dış politika hakkında fikrini söylemiş ve sanki bir umumî müzakere açılmış gibi bir sahne yaratılmak istenmiştir. Hakikatte ise hükümet böyle bir müzakereye yanaşmamış ve yalnız sual sahiblerinin sözlerine hasredilen bir konuşma ile murakabeden kaçınmıştır.

2-Sorulara muhatab olan Başvekil, Meclisin açılışında hazır bulunmadığı için saat 15.45 te Riyaset divanının celseyi yarım saat için tatil etmesine sebep olmuştur. Bu müddet zarfında da vazifesi başına gelmeyen Başvekil Meclisi bir saatten fazla bekletmiş, bu suretle ne Büyük Millet Meclisinin tarihinde ve ne de dünya parlamentolarında görülmiyen hazin bir misal vererek teşriî organa karşı gösterilmesi icab eden en basit muaşeret mükellefiyetini yerine getirmek mecburiyetinde olduğu hissini duymamıştır.

3-Başvekilin teahhurla Meclis binasına gelmesine rağmen gündemde grupumuz azası, Kastamonu mebusu Ziya Termene aid sual takriri birinci sırada iken bu sefer de bililtizam içtima salonuna girmemiş ve Reis Refik Koraltan Başvekilin oturumda bulunmadığını bahane ederek sual takririni talik etmiştir.

Reis tüzüğe, parlamento ananelerine ve demokrasi prensiplerine aykırı olan bu hareketi tabii mecrasına irca etmek için söz istiyen Ziya Termeni de nizamname hükümleri hilâfına indi bir kararla Meclisten bir celse için çıkarmağa teşebbüs etmiş ve maalesef bu haksız, yersiz ve nizama aykırı kararı da Demokrat Parti mebuslarına tasdik ettirmiştir. Bu suretle Ziya Termenin sual takriri talika uğratıldıktan sonra Başvekil içtima salonuna girmiştir.

Hürriyet Partisi Meclis grubu, demokratik nizam ile telifi mümkün olmayacak ve murakabe cihazını felce uğratabacak bu neviden hareketleri dikkat nazarına arzetmeği ve Demokrat Parti hükümeti ile hükümete tâbi bir organ gibi hareket eden Meclis Reisinin bu

nizamsız hareketlerini de dikkate alarak umumi efkârın nazarları önüne sermeyi vazife saymıştır.”¹⁹⁰

Buna göre dış politika konusunda parti Meclis grubu sözcülerinin de konuşabilmeleri adına verilen tavrın Meclis Başkanı Koraltan tarafından oya konulmadığı belirtilmiş, oturumda içtüzük hükümleri ve parlamenter rejim esaslarını zedeleyen hareketler yaşanması sebebiyle Koraltan protesto edilmiştir. Hükümetin, Meclisin tatile gireceği gün dış politika hakkında fikirlerini genel bir müzakere açılmış gibi söylemesine rağmen böyle bir müzakereye yanaşmayarak, denetimden kaçtığı iddia edilmiştir.

Sorulara muhatap olan Başbakan gelmediği için Meclisin yarım saat tatil edilmesinden bahisle bu durumun dünya parlamentolarında görülmeyen bir hadise olduğu ileri sürülmüştü. Bununla birlikte Başbakan'ın Meclise gelmesine rağmen salona girmediği, Koraltan'ın sırada olmasına karşın Ziya Termen'in önergesini ertelediği, üstelik içtüzük hükümlerine aykırı olarak Termen'e konuşma fırsatı verilmeyerek dışarıya çıkarıldığı vurgulanmıştı.

28 Aralık 1956'da yaşanan bu iki olayda oturuma başkanlık eden Koraltan'ın, muhalefete karşı sert bir tutum takındığı ve hükümeti gözetme eğilimi göstererek, yetkilerini muhalefeti sınırlama adına kullanmayı tercih ettiği görüldü. Bu durum, Meclis Başkanı Koraltan'ın hükümete bağlı bir yetkili gibi çalıştığı iddialarını kuvvetlendirmişti.

3. Onbirinci Meclis Döneminde Refik Koraltan (1957-1960)

3.1. Seçim Dönemi Faaliyetleri: “İhtiyar Politikacı” İnönü'ye Ağır Sözleri

Erken seçim beklenirken muhalefet partileri yuvarlak masa toplantıları yaparak, iktidarın değişeceği sinyallerini vermişlerdir. Koraltan, bu girişimlerin

¹⁹⁰ Cumhuriyet, 30.12.1956, s.1,5.

sonuçsuz kalacağı düşüncesinde olarak muhaliflere gözdağı vermiş, “DP on yıl daha iktidarda kalacaktır” demiştir. Bir süre sonra DP Meclis Grubu seçime karar vermiştir.¹⁹¹

1954 seçimlerine rahat bir ortamda giren DP, beklenildiği üzere büyük bir seçim zaferi elde etmişti. Ancak aynı rahatlık 1957 seçimlerinde söz konusu olmadı. Oylarının azalacağından endişe eden iktidar, seçim çalışmalarını yoğunlaştırmıştı. Bu kapsamda Refik Koraltan’ın da üzerine düşeni fazlasıyla yaptığı, aday olduğu iki ilin dışında da seçim çalışmalarına destek olduğu görülmüştü. Refik Bey, CHP’nin güçlenmesi ve DP’den ayrılan milletvekilleri tarafından kurulan Hürriyet Partisi’nin halktan ilgi görmesi üzerine 1946’dan beri seçim kaybetmediği İçel’de, seçilememe tehlikesiyle karşılaşmıştı.

Tehlikenin farkında olan Koraltan, seçim kampanyası çerçevesinde yaptığı konuşmalarında 1950 seçimleri öncesinde olduğu gibi 1946 seçimlerinde yaşanan üzücü olaylardan hareketle İsmet İnönü’ye ve onun tek partisine yüklenmeyi tercih etmiştir. Demokrasinin DP’nin tekelinde olduğu algısını yaratma gayreti içinde olarak halkın tercihi demokrasiden yana yapması gerektiği tezini işleyen Refik Bey, tek parti dönemindeki zulümleri dilinden düşürmeyerek, halkın doğru tercihi yapmasını kolaylaştırmak istemiştir. Seçim kampanyası kapsamındaki konuşmalarında dikkat çeken diğer bir nokta Alevilere gösterdiği hassasiyet olmuştur. Sandalye hırsıyla hareket ettiğini savunduğu muhalefetin, topluma nifak tohumları atarak ayrıştırıcı bir üslup benimsediği kanaatinde olan Koraltan sık sık tesanüde vurgu yapmak ihtiyacı duymuştur.

Refik Koraltan, 27 Ekim 1957’de yapılacak genel seçimlerde İçel ve Kocaeli’den aday gösterilmiştir.¹⁹² Seçim öncesi Halit Kıvanç’ın hazırladığı Güney illerinde partilerin durumuna ilişkin haberde, İçel seçimleri için Koraltan faktörü ön plana çıkarılmıştır. Kıvanç, muhalefet partilerinin işbirliği durumunda, 1946’dan beri İçel’de hiçbir seçimi kaybetmeyen DP’nin, ilk mağlubiyetini almasını muhtemel saymıştır. Ancak CHP, HP ve CMP’nin ümitli ve iddialı olmalarına karşın İçel’in yine DP’ye güleceğini ileri sürmüştür. İşbirliğinin gerçekleşmemesinin muhalefetin oyunun dağıtılması anlamına geleceğini belirten Kıvanç, bu durumun DP’nin

¹⁹¹ Mehmed Kemal, “Celal Bayar, Kırşehir’den de Osman Bölükbaşı’dan da Öcünü Alıyordu”, **Cumhuriyet**, 27.05.1977, s.7.

¹⁹² **Milliyet**, 08.10.1957, s.5.

Koraltan'lı listesine şans vereceğini, Mersin Limanı'nın da bu şansın artmasında rol oynayacağını ifade etmiştir.¹⁹³

Meclis Başkanı Koraltan, 1957 genel seçimi çalışmaları kapsamında 11-24 Ekim 1957 tarihlerinde 7775 km yol kat etmiştir. Afyon'dan başlayarak İstanbul, Adana, İçel, Hatay, Kocaeli, Sivas, Tokat, Ankara, Bolu, Sakarya illeri ve ilçelerinde temaslarda bulunmuştur.¹⁹⁴

12 Ekim'de, Denizcilik Bankası tarafından İstanbul'da inşa edilen demiryolu feribotunun denize indirilmesi töreninde konuşan Koraltan, tek parti dönemini DP iktidarı ile kıyaslamış, Türk Milleti'nin büyük Atatürk'ün çizdiği yolda ilerlediğini söylemiş, CHP'yi şöyle eleştirmiştir:

“Bu tren ferisi için yapılacak-yapılmıyor diye o kadar şey söylendi ki yapılan dedikoduları dinleyince insanın bunlarla bir asma köprü kurulabilir diyese geliyordu. Bütün bu işler vaktiyle yapılamazdı. Yapamazlardı; imkân ve kabiliyetleri yoktu. Bugün D.P. Türkiye'yi en ileri seviyeye çıkarmıştır.”¹⁹⁵

Seçim çalışmaları kapsamında seçimlere iki hafta kala güney illerine giden Refik Bey ilk konuşmasını Adana'da gerçekleştirmiştir. 1950'den önceki olaylar ve CHP'nin zorba idaresinden bahseden Koraltan, sözü Rize'de konuşan muhalefet liderine getirmiştir. O zat olarak bahsettiği İnönü'nün, rejim buhranı ve iktisadi konular hakkındaki eleştirilerinden hareketle şu sözlerle onu hedef almıştır:

“O günlerde yıllarca değişmeyen tek şef yok mu idi, her şey duracak, neye mal olursa olsun kanun susacak, kaide duracak, hakikatler örtülecek onun kumandası ile o günkü iktidar iktidarda kalacak. O gün bu kumandayı veren zat bugün demokrasiden rejimden bahsetmektedir. O gün milletin hiç bir zaman unutamayacağı dehşet ve şiddet kullanan o idarenin başında bulunanlar bugün hangi yüzle necip Türk Milletinin huzuruna çıkarak demokrasiden, rejim buhranından bahsediyorlar, insaf etsinler... Onlar halâ bu asil milletin akliselimi ile, hakikatle, hafıza ve duygularınızla, nezih düşüncelerinizle alay ediyorlar... Rejim buhranı varmış? Demokrasinin bu sevdahları şimdiye kadar nerede imişler? 1946 ve

¹⁹³ Halit Kıvanç, “Reyler Dağılmazsa Muhalefet Güney'de Fazla Meb'us Çıkarır”, **Milliyet**, 11.10.1957, s.3.

¹⁹⁴ **BCA**, Fon No: 10 9 0 0 Kutu No: 471 Dosya No:1361 Sıra No:1, s.1.

¹⁹⁵ **BCA**, Fon No: 10 9 0 0 Kutu No: 471 Dosya No:1361 Sıra No:1, s.4., **Yeni İstanbul**, 13.10.1957, s.1,3.

50 maceraları ile milletin kalbinde unutulmaz yaralar olarak sızlamakta bulunan hadiseleri inkâr edenler bugün sizlerin müsahamalarınızla huzurlarınıza çıkıyorlar ve rejim buhranından bahsetmek cüretini gösteriyorlar...¹⁹⁶

Refik Bey, konuşmasına devamla DP iktidarında yapılan seçimlerde önceki dönemlerde yapılan hilelere tenezzül edilmediğini öne sürmüştür. O günleri unutanların “gökten inmiş melekler gibi, kuzu postuna bürünerek” demokrasi kahramanı kesildiklerini ve demokrasi buhranından bahsettiklerini söylemiştir. CHP eleştirilerinin ardından memleketin içinde bulunduğu kalkınma hareketlerine değinmiş, şu sözlerle halka umut aşılama çalışmıştır: “Şimdi karşımızda bazı sıkıntılar vardır, fakat hepsi geçicidir, pek yakın bir gelecekte refah ve saadete kavuşarak bunları geçiştireceğiz.”¹⁹⁷ Bu sözleriyle ülkenin sıkıntılı bir dönemde olduğu gerçeğini dile getiren Koraltan, böylece muhalefetin iktisadi konulara ilişkin tespitlerinde doğruluk payı olduğunu da kabullenmiştir.

15 Ekim 1957’de İskenderunlulara seslenen Meclis Başkanı, 1950’de milletin iradesi ile işbaşına gelen DP iktidarının, yedi yıl içinde yedi asırda giderilemeyen ihtiyaçları gidermek için gece gündüz çalıştığını ve çalışacağını ifade etmiştir. Yıllar önce Adana’dan İskenderun’a gelene kadar toz toprak içinde kalarak çeşitli tehlikeler atlattıklarına bahisle artık otomobille sarsıntısız olarak asfalt üzerinde ulaşımın sağlandığını açıklamış, şimdiki İskenderun’un 1946 ile kıyaslanamayacağını söylemiştir. Bazılarının iktidarın faaliyetlerini görmezden gelerek eleştirmesini içerleyen Refik Bey, İnönü başta olmak üzere tek parti iktidarına tepkisini şu sözlerle dile getirmişti:

“Hal böyle iken, bu memleketin bir çocuğu geliyor. Gözü görmüyor gibi kulağı duymuyor gibi kalbi çarpmıyor gibi bütün bu göğüs kabartıcı eserler karşısında ne var ki, ne olmuş ki? Diyor. Bunu kim soruyor? 27 sene memleketi bilinen şekilde idare edenler soruyor. Bunu kim söylüyor? 1946’da Demokrat Partili oldu diye karakollarda vatandaşlara

¹⁹⁶ BCA, Fon No: 10 9 0 0 Kutu No: 471 Dosya No:1361 Sıra No:1, s.9-10.

¹⁹⁷ BCA, Fon No: 10 9 0 0 Kutu No: 471 Dosya No:1361 Sıra No:1, s.9-12., **Milliyet**, 14.10.1957, s.3., **Zafer**, 14.10.1957, s.1,2.

eziyet eden, gem vurduranlar söylüyor. Devlet başkanlığı yapmış insafsız bir insan söylüyor. Bunu, hayatın nimetlerinden nasibi olmayan bir bedbaht söylüyor.”¹⁹⁸

Muhalefetin taktiklerine karşı İskenderunlulara uyarılarda bulunmayı ihmal etmeyen Refik Bey, Türk Milletinin eseri olan demokrasinin korunmasını istemiş, bazı siyasilere şöyle cevap verilmesini rica etmişti:

“Dayak yememek için, kendimizi ezdirmemek için, mamur olan yurdumuzu yıktırmamak için eserlerimizi devam ettirmek için elele verdik. Kendi elimizle kurduğumuz iktidarı yıktırmayacağız. Bunlara böyle cevap vereceğinizden ben de eminim.”¹⁹⁹

1954 seçimleri sonrası ilçe haline getirilen Erdemli’de, bir ortaokulun temel atma töreninde de konuşma yapan İçel milletvekili adayı Koraltan, söze Kuran-ı Kerim’den bir ayet okuyarak başlamıştır. Konuşması sırasında DP iktidarının yedi yılda yaptığı yatırımların on dördünün, saadet sarayının temellerinin en kuvvetli tutulduğu Çukurova’ya harcandığını açıklamıştır.

Refik Bey’in İçel temaslarını izleyen Cumhuriyet muhabiri Kayhan Sağlamer, ilginç bir olay aktarmıştır. Buna göre Koraltan Mersin’de dolaştığı sırada rahatsız bir CHP’li arkadaşına rastlamış, “Kurtuluş, eğer bu sefer reyini Koraltan’a vermezsen inşallah kurtulamazsın” diyerek ona takılmıştır. Çok ısrar etmesine karşın bu konuda bir söz alamayan Refik Bey, konuşmaları sırasında yaşlı bir vatandaşın “Reyimi İnönü’ye vereceğim” diye bağırmasına kızmış ve sert bir şekilde “Bırak canım, sen de” diyerek çıkmıştır. Sağlamer, izlenimlerinden hareketle 1957 seçimlerinde DP’nin İçel’de kolay bir galibiyet alamayacağı yorumunda bulunmuş, DP’den ayrılan Hür Parti’nin oyları bölebileceği kanaatini aktarmıştır. 1946, 1950 ve 1954 seçimlerinde DP’ye oy vermiş olan İçel’de, Koraltan’ın eskisi gibi günün en önemli olayı olmaktan uzak olduğunu öne sürmüştür.²⁰⁰

Bursa’da yaptığı konuşmada iktidara yüklenen CHP İstanbul İl Başkanı Şemsettin Günaltay, DP’yi demokrasiden uzaklaşmak ve partizanlaşmakla itham etmiş, özellikle Koraltan ve Menderes’in konuşmalarına dikkat çekmiştir. Bu

¹⁹⁸ BCA, Fon No: 10 9 0 0 Kutu No: 471 Dosya No:1361 Sıra No:1, s.23., Zafer, 16.10.1957, s.1,4.

¹⁹⁹ Zafer, 16.10.1957, s.1,4.

²⁰⁰ Cumhuriyet, 18.11.1957, s.1,4.

çerçevede Koraltan hakkında şu açıklamayı yapmıştır: “Hani ya şu eski Bursa Valisi, Meclis Başkanı Koraltan var ya! İskenderun’da diyor ki: İktidarı yıktırmayacağız. İktidarı kendileri temelinden çürüttüler ve tabii olarak yıkılacaktır.”²⁰¹

Refik Koraltan, güney illerindeki seçim çalışmalarını takiben, İçel’in yanında adaylığını koyduğu diğer şehir olan Kocaeli’ye giderek, halkla temaslarda bulunmuştur. 17 Ekim 1957’de eski Halkevi Meydanı’nda düzenlenen mitingde konuşan Koraltan, imparatorluk devrinden bu yana kadar geçen yılların bir portresini çizmiş ve DP’nin yirmi yedi senede yapılmayan işleri yedi senede yaptığını öne sürmüştür. İnönü’nün beyanlarından etkilendiği anlaşılan Meclis Başkanı, aralarında bir düşmanlık bulunmadığına değinmekle birlikte onu şu sözlerle eleştirmiştir:

“İnönü benim canım kardeşimdir. Şimdi de kendisine asla düşman değilimdir, ama onun ihtiras duygularını hiçbir zaman tasvip etmem. Soğan sarımsaktan bahsediyorlar. Bütün dünya ise dışından tırnağından arttırarak harp tehlikesine karşı korunmaya çalışıyor. Niçin bundan bahsetmiyorlar. Şimdi de matbuatın müdafii kesilmişlerdir. Sen hürriyet dersini kimden aldın paşam?”²⁰²

Konuşmasına devamla yine tek parti dönemine değinen Refik Bey, valilik döneminde kendisine yeterli ödenek gönderilmediği gerekçesiyle yönetimi eleştirmek için kullandığı “Dertler masadan değil, kasadan halledilir” sözünü tekrarlamıştır. Kendi iktidarlarının olumlu icraatlarına değinen Meclis Başkanı, DP’nin ilk iş olarak köylünün hayat seviyesini yükseltmek için çareler arayarak, kalkınma için ne lazımsa yapmaya çalıştığını ve çalışacağını açıklamıştır. Atatürk’e ve onun Türkiye’nin yeniden doğması konusunda oynadığı role dikkat çektiği konuşmasında, İzmit’in pek yakında Türkiye’nin ve Ortadoğu’nun en büyük tersanesine sahip olacağını ve en büyük transit merkezlerinden biri olmaya aday olduğunu söylemiştir.²⁰³

Seçim çalışmaları kapsamında Gebze’de de konuşma yapan Meclis Başkanı, yokluklar içinde Mustafa Kemal’le işe başladıklarına temasla lafi İnönü’ye

²⁰¹ **Milliyet**, 17.10.1957, s.5.

²⁰² “Koraltan, İzmitte İnönü’ne hücum etti”, **Cumhuriyet**,18.10.1957, s.4., **Milliyet**, 18.10.1957, s.3., **Yeni İstanbul**, 18.10.1957, s.1.

²⁰³ **Milliyet**, 19.10.1957, s.3., **Zafer**, 19.10.1957, s.1,2.

getirmiştir. İnönü'nün kendisine duydukları güveni boşa çıkardığını ileri sürmüş, bu kanaatini şu sözlerle ortaya koymuştur:

“O zaman hepimizin sevdiğimiz, iş başaracağına inandığımız, bugün silnü-saline bakmadan diyar diyar dolaşarak, dağları aşarak, pazar pazar koşarak, eski günleri unutarak, süpürge tohumu yok diye bugünkü idareyi kötölemeye çalışan ihtiyar politikacı iş başına geldi. Bu memlekette 14 sene Başvekillik, 12 sene de Devlet Reisliği yaptı.... Elini ne milletin kalbine koymasını bildi, ne de hayatın içine girmesini bildi. Her şeye tepeden bakarak sanki her şey tamammış gibi bir şeye elini uzatamadı. Yolu olmayan, hastanesi olmayan, giyecek elbisesi olmayan, hatta doğacak çocuklarına kundak, ölen yavrusuna kefen bulamayan, yoksulluk çukurundan inim inim inleyen milleti kendi mukadderatına terk ederek viran yurda uzaktan seyirci kaldı.”²⁰⁴

Seçime sayılı günler kala İzmit'te yaptığı konuşmalarda İsmet İnönü'yü dilinden düşürmeyen Refik Bey, onun hakkındaki ithamlarını giderek ağırlaştırmaktan kaçınmamıştır. Karamürsel'deki konuşmasında bazı şahısların gelerek, “devletin itibarı yok, iktisadiyatı bozuk, parasının değeri düşük” şeklindeki sözlerle halkın fikirlerini karıştırmak isteyeceğini belirten Koraltan, bu gibilerin sözlerine kanılmamasını istemiş, eleştirilerini şu sözlerle sürdürmüştür:

“Memlekette süpürge tohumu bile yok diyen ve fakat devr-i iktidarında vatandaşa süpürge tohumu yediren, yolu olmayan, suyu olmayan, elektriği olmayan ve ne bileyim, maddi, manevi hiçbir imkâna sahip olmayan, çocuğuna kundak bezi bulamayan, ölüsünü saracak kefen bulamayan milletin içine girip kalbini yoklayabildin mi? Muhterem paşam a ihtiyar politikacı... 27 sene nerede idiler? Bu millet o günleri unuttu mu sanıyorlar? Sorarım size, o günleri milli irade ve vicdanınızın muhasebesini teşkil eden reylerini yakan, sandıkları kıran, o idareyi unuttunuz mu?... Onlar her şeyi inkâr ediyorlar, bir şey yapılmadı diyorlar. Çünkü 27 sene, bu memlekette bir şey yapmasını bilmemişlerdir... Eğer yapmasını bilselerdi bu cennet vatan, 27 senede 277 sene ileri gitmiş olurdu.”²⁰⁵

İzmit'in ardından seçim çalışmaları kapsamında 19 Ekim 1957'de Sivas'a giden Meclis Başkanı, ilk iş olarak Sivas Kongresi'nin yapıldığı tarihi binayı ziyaret

²⁰⁴ BCA, Fon No: 10 9 0 0 Kutu No: 471 Dosya No:1361 Sıra No:1, s.50-51.

²⁰⁵ BCA, Fon No: 10 9 0 0 Kutu No: 471 Dosya No:1361 Sıra No:1, s.55., Zafer, 20.10.1957, s.4.

etmiş, hatıra defterine Atatürk'ün yolunda olduklarını yazmıştır.²⁰⁶ O gün DP, CMP ve CHP Sivas'ta toplantı yapmışlardır. Birbirini takiben aynı yerde yapılan mitinglerde ilk sözü Refik Bey almıştır.²⁰⁷ İzmit'te olduğu gibi Sivas'ta da İnönü'ye çatmış, Atatürk'ün vefasız arkadaşı olarak tanımladığı İnönü'yü şöyle eleştirmiştir:

“Atatürk, vefatında, aydınlık ve huzur içinde yaşayan bir vatan bırakmıştı. Ondan sonra gelen İnönü paraların üstünden Atatürk'ün resmini kazıttı. Vefasız arkadaşı, ona verilen emekleri inkâr etti. Adaleti ilâhi onun yakasını bırakmayacaktır... Ben İnönü ile beraberdim bana, sen beraber olduktan sonra halledemeyeceğim memleket müşkülü yoktur diyen İnönü benim arkadaşımıdır. Fakat ben onun yalnız kin ve ihtiras duygularına karşı isyan ettim. Yalnız ben mi isyan ettim? Hayır vatandaşlarım bütün Türk Milleti, bir zaman için açlığa katlanmış görünen millet de isyan etti.”²⁰⁸

Konuşmasına devamla 1950'de şahlanan milletin iradesiyle demokrasinin kurulduğunu, 1953'te ise memlekette sefaletin yok olduğunu belirtmiştir. Yırtık elbiselerin yerini basma entarinin aldığını ve kadınların kollarının dirseklerine kadar bilezikle dolduğunu söyleyen Koraltan, böylece Atatürk'ün idealinin gerçekleştiğini ifade etmiş, İnönü eleştirilerine kaldığı yerden devamla şunları söylemiştir:

“Bugün Demokrasi kahramanı kesilen, siyasi ihtiras ve sandalye ihtirasına kapılan, hakikatlere sırt çeviren 1950 den evvelki devlet gemisini yürüten kaptan, muhterem Paşa bakın ne diyor “buğdayı ucuzlatacağız” diyor. Diğer taraftan da “köylünün mahsulünü değer fiyatına sattıracağız” diyor... Bu memleketi sorgusuz, sualsiz idare ettikleri zaman niye bunları düşünmediler?”²⁰⁹

Rakamlarla kalkınma faaliyetinden bahseden ve hatıralarını anlatan Koraltan, ikinci ezanın okunması üzerine konuşmasına ara vermiştir. Tekrar sözlerine başladığı esnada kalabalığın bir köşesinden DP için ayrılan miting zamanının dolduğunu belirten sesler duyulmuştur. Bunun üzerine Koraltan, kendisine haykırانları dine saygısızlıkla itham eden şu açıklamayı yapmıştı:

²⁰⁶ **Zafer**, 20.10.1957, s.1.

²⁰⁷ **Milliyet**, 20.10.1957, s.5.

²⁰⁸ **BCA**, Fon No: 10 9 0 0 Kutu No: 471 Dosya No:1361 Sıra No:1, s.58-60., **Cumhuriyet**, 20.11.1957, s.1,3., **Zafer**, 20.10.1957, s.4.

²⁰⁹ **Cumhuriyet**, 20.11.1957, s.3., **Zafer**, 20.11.1957, s.4.

“Hürriyetsizlikten, tazyikten, bahseden şu yaygaracıları ibretle gördünüz, böyle bir şey 1950 de bizim tarafımızdan yapılırsa idi, jandarmalar etrafı sarar ve nahoş hadiselere sebebiyet verebilirdi. Göklere yükselen Allahüekber, sesini bile dinlemeye tahammül etmeden gürültü koparan şu insanlara bakınız ve sonra niyetlerinin, düşüncelerinin ne korkunç olduğunu görünüz, görmeyenlere söyleyiniz. Allah böyle bir şurişten Türk Milletini korusun, kurtarsın.”²¹⁰

Bu açıklamaları diğer partililerin itirazıyla karşılaşan Refik Bey, kendisine yapılan müdahaleye oldukça sinirlenmiş, CHP lehine yapılan tezahürat ve “Halk Partisi çok yaşa” sesleri arasında konuşmasını kesmek zorunda kalmıştır.²¹¹

İkinci toplantıyı CHP yapmış, söz alan CHP Sivas ve İstanbul milletvekili adayı Turhan Feyzioğlu, İnönü’yü eleştiren Meclis Başkanı’nın vaktiyle onun hakkında methiyeler düzdüğünden bahisle şunları söylemişti:

“Refik Koraltan nerede ise bu memleketin istiklâlini Atatürk ve İnönü’den sonra kendisinin kurtardığını söyleyecek. Bugün İnönü’den vefasız, iktidar hırsına kapılmış bir ihtiyar diye bahseden C.H.P. nin eski milletvekili Koraltan, C.H.P. nin eski valisi Koraltan vaktile İnönü’yü avuçlarının bütün gücü ile alkışlayan insandır. Gazeteciler kaç defa yazdı. Koraltan vaktile Mecliste İnönü yanılmaz diye bağırın insandır.”²¹²

Koraltan’ın dini siyasete alet ettiği görüşünde olan Feyzioğlu, bu tespiti şu sözlerle dile getirmişti:

“Refik Koraltan konuşması sırasında okunan ezanı D.P. nin zafer müjdecisi olarak ilân etmiştir... Refik Koraltan şunu iyi bilsin ki, okunan ezan D.P. lilerin değil, bütün Müslümanların ezanıdır.”²¹³

²¹⁰ **BCA**, Fon No: 10 9 0 0 Kutu No: 471 Dosya No:1361 Sıra No:1, s.62., **Yeni İstanbul**, 20.10.1957, s.1.

²¹¹ **Cumhuriyet**, 20.11.1957, s.3., Yeni İstanbul gazetesi aynı olayı farklı bir bakış açısıyla aktarmıştır. Buna göre sözleri sonrası büyük tezahürat gören Koraltan, kendisini destekleyen halkın galeyanı karşısında itidal ve sükûnet tavsiyesinde bulunmuş, omuzlar üzerinde otomobiline kadar taşınmıştır. Konuşmayı takip etmekte olan tarafsız vatandaşlar ise Koraltan’a yapılan çıkışı üzüntü ile karşılamışlardır. Bkz.; **Yeni İstanbul**, 20.10.1957, s.1.

²¹² **Cumhuriyet**, 20.11.1957, s.3.

²¹³ **A.y.**

CHP'nin diğer Sivas ve İstanbul milletvekili adayı olan Kamil Kırıkoğlu da Koraltan'ı dilinden düşürmemiştir. Kırıkoğlu, “Refik Koraltan az evvel bu kürsüde konuştu. Kendisine teşekkür ederim. Bütün C.H.P. liler seçim çevrelerinde Refik Koraltan'ın konuşması için can atıyorlar. Çünkü D.P. ye rey kaybettiriyor” demişti.²¹⁴ Bu doğrultuda Koraltan'ı, “DP'nin reylerini kurutan şahıs olarak” göstermişti.²¹⁵

Valiliğin, Koraltan şerefine verilecek ziyafete kendilerini de çağırđını belirten Kırıkoğlu, propaganda amacıyla şehre gelen bir kişiye milletin kesesinden ziyafet çekilemeyeceğini ifade etmiştir. Ayrıca okul çocuklarının, fabrika işçilerinin ve memurların Koraltan'ı karşılamak üzere yollara döktürüldüklerini ileri sürmüş, bu topluluğun engellemelere karşı kendisine tezahüratta bulunduğunu da açıklamalarına eklemiştir.²¹⁶

Açık hava toplantılarında bazı üzücü olaylar da meydana gelmiştir. Bu kapsamda bir milletvekiline kaba küfürler eden bir memur tutuklanmış, ayrıca Refik Koraltan hakkında kötü sözler kullandığı gerekçesiyle bir vatandaş mahkemeye verilmiştir.²¹⁷

20 Ekim 1957'de Sivas'tan Tokat'a hareket eden Refik Bey, Yıldızeli ilçesinde yaptığı konuşmada bütün köy evlerinin beton ve kiremitten yapılacağını vaat etmiş, kalkınma hamlelerinden bahsetmiştir. Eskiden memleketi idare edenlerin 27 yıllık iktidarlarında çok işler yapma imkânına sahip olduklarını, üstelik “başlarında dağ gibi Atatürk” olduğunu ifade etmiş, böyle olduğu halde onların döneminde muhtara bile söz söylenemediğini, buna teşebbüs edenlerin sürüldüklerini öne sürmüştü.²¹⁸

Yeniden yola koyulan Refik Bey, Pamukpınar'ı geçtikten sonra aracını durdurarak, yaşlı bir köylüyle sohbet etmiştir. Konuşmaları esnasında ihtiyarın hangi partiden olduğunu sormuş, CHP'li olduğu cevabını alması üzerine “Seni zehirlemişler” diyerek, yanındaki DP milletvekili adayı Yusuf Uluseye'ye hesap sormuştur. Ardından İhsaniye köyüne uğrayan Refik Bey, köylülerle sohbetinde

²¹⁴ A.y.

²¹⁵ Milliyet, 20.10.1957, s.5.

²¹⁶ Cumhuriyet, 20.11.1957, s.3.

²¹⁷ Milliyet, 22.10.1957, s.3.

²¹⁸ BCA, Fon No:10 9 0 0 Kutu No:471 Dosya No:1361 Sıra No:1, s.63.

“Eskiden Kâbeye gidenler koleradan ölürdü. Şimdi paran varsa 6 saat sonra Kâbedesin” diyerek, DP iktidarını övmüştü.²¹⁹

Çamlıbel’de halka seslenen Meclis Başkanı, Alevilere yönelik davranışlardan duyduğu rahatsızlığı belirtmiş, birlik ve beraberliğin önemine vurgu yapmıştır. Bu bağlamda dil ve mezhep ayrılığından bahsederek nifak yaratmak isteyenlerin emellerine ulaşamayacaklarını savunmuştur. Refik Bey, bu konuyla ilgili olarak tek parti iktidarlarını hedef almış, onları şöyle itham etmiştir:

“Bu toprakların üstünde yaşayan milletin dinî, dili, mezhebi ne olursa olsun bu vatanın evlâdı, öz kardeşidir. Dilim varmıyor, korkuyorum, bu ne hezeyandır. Sen alevisin, ben sünniyim. Yalan, iftira ediyorlar. O da bir tarikat, hepsi birbirinin kardeşi. Onun adı da Ali, Hüseyin, benim de öyle. Onlar seneler boyunca ve hele 1950 den evvel o bedbaht o mazlum vatandaşlara yapmadıklarını bırakmadılar. Hatay’ın Baktıya köyünde jandarmalar o mübarek, arslan ruhlu insanları... diye sabahlara kadar dipçiklerle dövdüler, zavallıların sakallarından tutarak derilerini yüzdüler. Şimdi de huzurunuzla çıkarak reylerini bize verin diyorlar, amma da katı yüzleri varmış...”²²⁰

21 Ekim’de Turhal’a gelen Meclis Başkanı burada da konuşma yaptı. Oraya “Gazova denildiğini ancak yakında cennet ova” olacağını söyleyen Refik Bey, milletin rüyasında görüp de inanamayacağı kadar büyük eserler meydana getirerek, topyekûn kalkınan, “gözleri kamaştıran bir güneş gibi yeniden doğan” Türkiye’den bahsetmişti. Bir hafta sonra gerçekleşecek seçimin zaferini müjdeleyen Koraltan, önceki konuşmalarında olduğu gibi yirmi yedi senede yapılamayan işlerin yedi yılda yapıldığını açıklamış, muhalefeti şöyle eleştirmişti:

“İşte bu güneş bâzı bedbahtların gözlerini kamaştırmış ve onları görmez hale koymuştur. Amma şuna emin olunuz ki, onların kalbi başka dili başka söylüyor. Ben onlara ne söyleyeyim, Allah onları ıslâh etsin, Allah onları doğru yola getirsin. Onlardan yalnız bir şey istiyoruz, vatandaşlar arasına sen şusun, sen busun diye zehirli nifak tohumları

²¹⁹ Sedat Ağralı, “Koraltan’ın bir köylüden aldığı cevap”, **Cumhuriyet**, 21.10.1957, s.1,3.

²²⁰ **BCA**, Fon No:10 9 0 0 Kutu No:471 Dosya No:1361 Sıra No:1, s.68.

atmasınlar, hürriyet yoktur deyip sonsuz hudutlarla kullandıkları hürriyeti suiistimal etmesinler, onlar da bu vatanın evlâtlarıdır.”²²¹

Meydana gelen demokrasi ikliminin ılık havasını bozmamak için ellerinden geldiği kadar çalıştıklarını belirten Meclis Başkanı, muhalefetin söylemlerine karşı milleti hakem yaptıklarını, bir gün onların da doğru yolu seçeceklerini ifade etmişti.²²²

Koraltan, Turhal’dan sonra Zile’de meydana çıkmıştı. Son birkaç günde Sivas ve Tokat’ta yaptığı konuşmalarda gündemine aldığı Alevilik konusuna burada da yer vermiştir. Bu bağlamda siyaset bezirgânlarının kardeşi birbirine düşürmek için sen alevisin, sen sünnisin diyerek ortaya attığı fesat tohumlarının iflas ettiğini söylemiş, entrikacıların başarılı olamayacaklarını savunmuştur. Böyle bir ayrımcı yaklaşımın Osmanlı İmparatorluğu döneminde tecrübe edildiğine değinen Refik Bey, Meşrutiyetin ilanı sonrası sokağa dökülen fitnecilerin sen Arnavutsun, sen Arapsın, Sen Kürtsün diye telkinde bulunarak Osmanlı toplumu içinde asırlardır aynı ideal için çalışan, kıbleye gönül veren insanları birbirine düşürmeye çalıştıklarını söylemiştir. Bu bağlamda Alevilere yönelik ayrımcılığın doğurabileceği zararlara dikkat çekmek istemiştir.²²³

Tokat temaslarının ardından doğup büyüdüğü Divriği’de hemşerilerine seslenen Refik Bey, geliş zamanının seçim dönemine rastlamış olmasından üzüntü duyduğunu, siyasi gaye gütmeye için de seçim konuşması yapmayacağını söylemiştir. Konuşmasına devamlı “Divriği süratle inkişaf eden ilerlemenin geniş hamlelerinin biraz gerisinde kalmıştır. Bundan eza duydum, bunu daima böyle kalacağı manasına almayınız” diyerek Divriği’nin şimdiye kadar ihmal edildiğini kabul etmiş, kentin yakın bir gelecekte eskiden olduğu gibi mamur hale geleceğini ileri sürmüştür.²²⁴

Koraltan’ın, Divriği’nin şimdiye kadar ihmal edildiğinden bahsetmesi oldukça ilginç bir beyan olmuştur. Bu sözünden tek parti dönemini kast etmek istediği anlaşılrsa da, yedi yılı aşkın bir süredir iktidarda bulunan bir partinin önde

²²¹ **Zafer**, 22.10.1957, s.3.

²²² **BCA**, Fon No:10 9 0 0 Kutu No:471 Dosya No:1361 Sıra No:1, s.73., **Zafer**, 22.10.1957, s.3.

²²³ **BCA**, Fon No:10 9 0 0 Kutu No:471 Dosya No:1361 Sıra No:1, s.78-79.

²²⁴ **Milliyet**, 22.10.1957, s.3., **Zafer**, 22.10.1957, s.3.

gelen ismi olarak ihmalde kendi iktidarlarının da payı olduğu gerçeğini ortaya koymuştur.

Meclis Başkanı, 23 Ekim 1957’de Bolu’ya gelerek halka seslenmiş, büyük önder Atatürk’ün vefatı sonrası yurdun imarının ihmale uğradığını söylemiştir. Kalkınmanın ancak halkın bağrından çıkan Demokrat iktidar ile başarıya ulaştığını savunan Refik Bey, Atanın milletimizi çağdaş milletler düzeyine çıkarmak azim ve kararının bu şekilde mümkün olabileceğini, böylece ruhunun şad olacağını ifade etmiştir. Muazzam kalkınma faaliyetlerini kıskanan bazı muhaliflerin, kardeş millet çocuklarını birbirine düşürmek için zehirli tohumlar attıklarını iddia eden Koraltan, kendilerine büyük eserler hediye eden iktidarları için 27 Ekim’de yapılacak seçimlerde destek istemiştir.

Bolu’dan hareket eden Refik Bey, kabile halini alan halk desteği ile Düzce’ye ulaşmıştır. Burada yaptığı konuşmada, milleti asırlar boyunca mahrumiyet içinde yaşatan sistemin milletin iradesi sayesinde yıkıldığını belirtmiştir. Millettin itimadı ile iş başına gelen DP iktidarının batı dünyasının asırlarca katettiği mesafeyi halktan aldığı güçle geceli gündüzlü çalışarak kapatmaya çalıştığını söylemiş, baştanbaşa şantiye haline gelmiş memleketin imarı için yapılan hamlelerden bahsetmiştir. Konuşmasına devamla tesanüde değinen Koraltan şöyle demiştir:

“Seçim mücadelesine girerken bunun fikri sahalara münhasır olmasını, bir bütün teşkil eden yurdumuzda yaşayan vatandaşların sen şu dili konuşuyorsun, sen şuradan geldin gibi yurttaşlarımızı birbirine düşürmemelerini, aralarına nifak kundakları sokmamalarını, medeni Türk milletine yakışan bir vekâr ve dostluk havası içinde centilmen bir sporcu gibi hareket etmelerini muhaliflerimizden bekliyoruz.”²²⁵

Muhalifleri sandalye hırsı ile hareket etmekle itham eden Meclis Başkanı, halkı nefrete sevk eden propagandalarla Türk milletinin aldatılamayacağını söylemiştir. Konuşmasının son bölümünde basın ve toplantı hürriyetlerine değinmiş, basın hürriyetinin diğer batılı ülkelerden daha geniş ölçüde kullanıldığı, hatta suiistimal edildiği iddiasında bulunmuştur. Bu iddiasını kuvvetlendirmek için karşı

²²⁵ BCA, Fon No:10 9 0 0 Kutu No:471 Dosya no:1361 Sıra No:1, s.87-91.

taraftaki bir meydanda toplantı halinde bulunan CHP mitingini işaret ederek şu açıklamaları yapmıştır:

“Burada biz rahat rahat konuşuyoruz, karşı tarafta da 3-5 yüz kişi toplanmışlar onlarda aynı rahatlık içinde konuşuyorlar, türlü sözler sarfediyorlar, bir de hürriyetsizlikten bahsediyorlar. Buna kim inanır. Bu hürriyeti siz temin ettiniz, 1946 da acaba böyle bir toplantı yapmak mümkün mü idi? Allah o kara günleri bir daha bu millete göstermesin.”²²⁶

Meclis Başkanı, Düzce'deki konuşmasının ardından Sakarya'dan gelen heyetin ve Sakarya milletvekili adaylarının ısrarı üzerine Sakarya'ya hareket etmiştir. Burada Vilayet Konağı'nın temel atma törenine katılmış, konuşmasında yapılan işlerin bilançosunu ortaya koymuştur. Yoğun bir programın ardından Abant'ta konaklayan Koraltan, Afyon'dan başlayıp Sakarya'da sona eren seçim seyahatlerini tamamlamış olarak 24 Ekim 1957'de Ankara'ya ulaşmıştır.²²⁷

Her fırsatta tek parti iktidarını eleştiren Koraltan, bu dönemde yapılan güzel işleri Atatürk'e maletmiş, kusurlu işlerin bütün mesuliyetini tek başına İsmet İnönü'ye yüklemiştir. Tek parti dönemini Atatürk ve İnönü olarak ayırarak Atatürk'ün yanında yer alan bir siyasi pozisyonu benimsemiş, İnönü'yü seçim döneminde Atatürk'ün mirasından mahrum bırakmak istemiştir. Atatürk bahsedilen dönemde on beş yıl Cumhurbaşkanlığı, Bayar ise beş yıl İktisat Bakanlığı ve bir buçuk yıl Başbakanlık yapmıştır. Neticede diğerlerinin mesuliyetlerini göz ardı eden Koraltan'ın sadece İnönü'yü suçlaması politik çıkarına oldukça uygun bir yaklaşım olmuştur.

3.2. 1957 Genel Seçimleri: Mersin ve Dokuz Subay Olayı

1954 genel seçiminde %58,42 alan Demokrat Parti, 27 Ekim 1957'de yapılan erken seçimde % 47,70 oy alarak önemli bir kayıp yaşamıştı. CHP ise oylarını % 40'ın üzerine taşımıştı. DP'nin oy oranındaki bu düşüş Demokratlar arasında kaygıyla karşılanmıştı. Buna karşın çoğunluk sistemi sayesinde ağırlığını muhafaza eden DP tek başına iktidara geldi. Bu seçimler 1950 ve 1954'e kıyasla yer yer olaylı

²²⁶ A.e., s.91-92.

²²⁷ A.e., s.92.

geçmişti. Birçok yerde usulsüzlük ve haksızlık yapıldığı iddia edilmiş, seçimlerden sonra birçok itirazla ve saldırıyla karşılaşılana hükümet askeri tedbirlere başvurmuştu. 1946 seçimlerinden haklı olarak şikâyetçi olan DP, kendi iktidarının ikinci seçiminde usulsüz ve haksız uygulamalar yaptırmakla anıldı.²²⁸

Her derdin çaresini kendi yorumladıkları demokrasi anlayışında bulan DP'liler için 1957 seçimleri istedikleri gibi gitmemişti. Bundan sonra kendilerini iktidara getiren düzenin, bu defa CHP'lilerin lehine gelişmesine tanıklık edeceklerdi. Ancak Koraltan'ın da aralarında olduğu DP'nin önder kadrosu buna imkân vermemek için direnecek, otoriter demokrasi uygulamaları hataların tekrarına sebep olacak ve böylece DP muhalefete tahammül gösterecek anlayıştan giderek uzaklaşacaktı.

Refik Koraltan, bu seçimde 1942'den itibaren olduğu gibi yine İçel'den ve ihtiyaten Kocaeli'den adaylığını koymuştu. DP, Koraltan'ın ilk sıradan aday gösterildiği Kocaeli seçimlerini 11 bin oy farkla açık ara kazanmış, İçel'de ise 2 bin 500 oy farkla üstünlük kurmuştu.²²⁹ Koraltan, İçel milletvekilliğini tercih etti.²³⁰

424 milletvekili çıkaran DP, seçimlerden sonra Meclis Grubu'nu toplamış, Celal Bayar'ın Cumhurbaşkanlığı, Refik Koraltan'ın da TBMM Başkanlığı için yeniden aday gösterilmeleri ittifakla kararlaştırıldı.²³¹ TBMM 1 Kasım 1957'de ilk toplantısını yapmış, CHP'nin oy kullanmadığı oylamada Refik Koraltan 404 oy alarak yeniden Meclis Başkanı seçilmiş, Bayar da üçüncü kez Cumhurbaşkanlığı'na getirilmişti.²³² Meclis Başkanlığı seçiminde kullanılan 413 oydan dokuzu beyaz çıkmıştı. CHP'nin oy kullanmadığı, HP'nin dört, CMP'nin üç oyu olduğu düşünüldüğünde, iki beyaz oyun bizzat DP'liler tarafından verilmiş olması dikkat çekmişti.²³³

27 Ekim 1957 seçimlerinde yaşanan usulsüzlüklerin halkta yarattığı yoğun duygular, seçim atmosferinden henüz çıkılmadığı cumhuriyet bayramı gününde yurdun farklı bölgelerinde karışıklıklara sebep olmuştur. Karışıklıklarda iki tarafın da rolü olduğu halde partizanca hareket eden hükümet olayların sorumluluğunu

²²⁸ Albayrak, **a.g.e.**, s.300., Turan, **a.g.e.**, s.133-135., Eroğul, **a.g.e.**, s.198-199.

²²⁹ **Milliyet**, 28.10.1957, s.5.

²³⁰ **Milliyet**, 29.10.1957, s.5., **Milliyet**, 16.11.1957, s.5.

²³¹ **Milliyet**, 01.11.1957, s.1,5.

²³² Turan, **a.g.e.**, s.135., **Milliyet**, 02.11.1957, s.1.

²³³ **Milliyet**, 02.11.1957, s.5.

CHP'lilere yüklemiş, DP'lileri kollama gayreti içine girmiştir. Bayram günü yaşananlara ilişkin ilk haber Koraltan'ın milletvekili seçildiği Mersin'den gelmiştir. Buna göre Mahmut Boytuñ adlı CHP'li biri tabanca ile kovalanmış, sıkıştırıldığı yerde kurşunlanarak öldürülmüştür. Resmi makamlar katil zanlısı olarak iki kişiyi tutuklamıştır. Buna karşın katilin DP'li İçel milletvekili Hüseyin Fırat olduğu şeklinde söylentiler çıkmıştır.²³⁴

Ankara'nın siyasi havasını yakından izleyen Ahmet Hamdi Başar, bu olayın yankılarının sürdüğü günlerde, ameliyat olduğu İsviçre'den yeni dönen Koraltan'a hasta ziyaretinde bulunmuştur. Bu ziyaretinde, İçel milletvekili Hüseyin Fırat ile Balıkesir Valisi Kazım Bey'in de Koraltan'ın yanında olduğunu belirten Başar, cumhuriyet bayramında Mersin'de öldürülen CHP'linin katil zanlısı olan DP'li Fellah Zeki Bodur'un nasıl kurtarılacağı meselesinin konuşulduğunu belirtmiştir. DP'liyi kurtarmak için olayın nefsi müdafaa şeklinde gösterilmek istenmesine anlam veremeyen Başar, bu duruma itiraz etmiştir. Nefsi müdafanın öldüren için değil öldürülen için geçerli bir uygulama olması gerektiğini savunmuş, kendisine hücum eden 50-60 kişi karşısında elinde bir pala olan kişinin, “İşte, öldürmek istediğim adam budur; ayağıma geldi” diyerek, üstelik eli tabancalı bir adama saldırmasına imkân olmadığını savunmuştur.²³⁵

DP'nin sadece aydınlara, muhalefete ve TBMM'ye değil bununla birlikte halka da karşı olduğunu belirten Başar, bu şartlar ve ortam içinde iktidarda kalmak için aklın almayacağı yollara başvurulduğunu, öne sürmüştür. Başar'a göre gidişatı anlamayan DP liderleri, halkın kendilerinden yana olmayışlarının nankörlük olduğuna inanmışlar, yaptıkları hizmetlerin görülmez ve unutulur olmasına içerlemişlerdir. Mersin'de meydana gelen olayları dinledikten sonra dayanamayan Koraltan, bu ruh halini şu sözlerle dile getirmiştir:

“Gözlerine dizlerine dursun, Mersin'e bir milyar liradan fazla yardım yapıldı. Koskoca bir liman yapılıyor; hepsinin cebi para gördü. Bu ne nankörlüktür?”²³⁶

²³⁴ Metin Toker, **Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları 1944-1973: Demokrasiden Darbeye 1957-1960**, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1991, s.15.

²³⁵ Başar, **Yine Hayal Âleminde Uçuyorum**, s.568-569.

²³⁶ **A.e.**, s.571.

Bu sözleri değerlendiren Başar, Koraltan'ın böyle bir duyguya sahip olmasının iktidar olunması bakımından normal sayılabileceğini ama Demokratlarda bu hastalığın son noktaya ulaştığını ifade etmiştir. İki gün sonra yine Koraltan'ı evinde ziyaret eden Başar, onu Hataylı DP'lilerle konuşurken bulmuştur. Bu defa Hataylıların nankörlüğünün konuşulduğu sohbette, 1946'da Vali Şükrü Sökmensüer'in yaptığı baskılar ve aldığı şiddet tedbirlerinin unutulmasına değinilmiş, DP'ye yüz çevrilerek CHP'nin tutulmasına sitem edilmiştir.²³⁷

Başar, Koraltan'ı ilk ziyaretinde, Mersin'de yaşanan olay vesilesiyle DP İçel milletvekili Hüseyin Fırat'ı kurtarma gayreti içinde bulmuştu. Başar'ın, Mersin'de yaşananlara ilişkin anlattıkları, DP iktidarının adaleti etkileme girişimini açıkça ortaya koymuştu. Metin Toker, bu örnekten hareketle milletin haklılar ve haksızlar olarak değil, DP'liler ve ötekiler olarak ikiye ayrılması anlayışının varlığına işaret etmiş, hukuk devleti düzeninin alt üst edildiğine vurgu yapmıştı.²³⁸

DP, 1957 seçimlerinden güç kaybederek te olsa zaferle ayrıldı. Seçimlerden birkaç ay sonra 27 Mayıs'ın habercisi olan Dokuz Subay Olayı gerçekleşti. Koraltan bu olay bağlamında patlak verecek darbe hazırlıklarının hükümete ulaştırılmasının arka planında yer aldı. İhbarı yapan Samet Kuşçu adlı bir subaydı. Kuşçu girişimlerine rağmen darbe hazırlıklarını Menderes'e ulaştıramamıştı. İlk Suriye Cumhurbaşkanı Suphi Bereket'in kızı Koraltan'ın oğlu ile evliydi. Antakyalı olan Samet Kuşçu ve Bereket ailesi tanışıyorlardı. Koraltan Bereket ailesi vasıtasıyla gelişmelerden haberdar oldu. İstihbaratı ciddiye alarak Bayar ve Menderes'le paylaştı.²³⁹

İhbar üzerine dokuz subay tutuklandı. Ordunun kendisine gösterdiği yakınlığa aldanan Menderes, Koraltan'ın ve Bayar'ın endişelerini yersiz bularak olayın derinlerine inmedi. 16 Ocak 1958'de başlayan yargı süreci 25 Kasım'da tamamlandı. Neticede iddialarını ispat edecek belgeleri olmayan Kuşçu iftira suçlamasıyla mahkûm olmuş, ihbar ettiği subaylar delil yetersizliğinden beraat etmişlerdi.²⁴⁰ Menderes'in önemsemediği Dokuz Subay Olayı'nın ciddiyeti iki yıl sonra ortaya çıkacaktı.

²³⁷ A.y.

²³⁸ Toker, 1957-1960, s.16.

²³⁹ Koraltan, a.g.e., s.39.

²⁴⁰ Turan, 4.Kitap (İkinci Bölüm), s.189.

3.3. Otoriterleşme, Başkanlık Sistemi ve Atatürk Hayranlığı Çelişkisi

DP seçim sisteminin etkisiyle 1950 ve 1954 seçimlerinde oy oranlarının oldukça üzerinde bir temsil hakkına sahip oldu. Sistemin zaafı 1957 seçimlerine de yansımış, DP çoğunluk partisi olarak iktidarını sürdürmüştü. Bülent Tanör'e göre bu zaaf çoğunluk diktasının diğer sebepleri olan parti içi katı disiplin ve iki partili sistemin sonuçlarıyla birleşerek "parti oligarşisi sistemi" doğurmuştur.²⁴¹ Bu düzen Meclis çoğunluğunu sağlayan partinin muhalefeti kısıtlamasını kolaylaştıracaktı.

Yeni yasama dönemine ilişkin ilk toplantı 1 Kasım 1957'de yapılmıştı. Yeni kabineyi kurmakla görevli Menderes, kabinesini ancak 26 Kasım'da kurabilmişti. Hükümet, ilk tedbir olarak Meclis İçtüzüğü'nde değişiklik yaparak sayıları artan muhalefet milletvekillerinin önerge verme ve konuşma yapma haklarını sınırlandırma ve Mecliste konuşulanların basında yayınlanmasını yasaklama girişiminde bulunmuştu. Ayrıca kürsüde konuşan milletvekillerinin beğenilmeyen sözlerinin çoğunluk kararı ile tutanaklardan çıkarılmasına olanak verilmişti.²⁴²

Bu değişikliklerden iki yıl kadar önce 12 Eylül 1955'te yapılan oturum, Koraltan'ın Meclis görüşmelerine ilişkin sınırlama ve yasaklara karşı bakış açısını yansıtmıştı. Bu oturumda 6-7 Eylül olayları gerekçe gösterilerek İstanbul, Ankara ve İzmir'de altı ay süreyle sıkıyönetim uygulanması kabul edilmişti. CHP'nin Kars milletvekili Sırrı Atalay ile Malatya milletvekili Nüvit Yetkin, Anayasanın 20. maddesinde yer alan "Meclis müzakereleri alenidir ve harfiyen neşrolunur" amir hükmünden hareketle Sıkıyönetim İdaresinin basına uyguladığı sansürün Meclis görüşmeleri için dikkate alınmamasını talep eden bir önerge vermişlerdi. O gün oturuma başkanlık eden Refik Bey, bu önergeyi şu sözlerle açığa kavuşturmuştu:

²⁴¹ Bülent Tanör, **Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri**, 14.bs., İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2006, s.350-351.

²⁴² 27 Aralık 1957'de kabul edilen yeni içtüzük ile milletvekillerinin denetim görevleri sınırlandırıldı. Buna göre sözlü sorular yalnızca Cuma günleri ve en fazla bir saat görüşülecek, bakanlar kamu çıkarı gerekçesiyle soruları cevapsız bırakabilecekti. Basit bir suçlamayla dokunulmazlığın kaldırılması mümkün hale gelmiş, milletvekillerini Meclisten çıkarma cezasının üst sınırı üç oturumdan on iki oturuma çıkarılmış, tüm maaş kesilmesine varan para cezaları konulmuştu. Bkz.; Eroğul, **a.g.e.**, s.212-213., Şerif Demir, **Düello: Menderes ve İnönü Demokrat Parti'den 27 Mayıs'a Olaylar**, İstanbul, Timaş Yayınları, 2011, s.157.

“Esasen Anayasa sarıhtır. B.M. Meclisi müzakeratı alenidir, zabıtları aynen neşrolunmaktadır, bir teşekkülün ona müdahale etmesi imkânsızdır. Bu sebeple takriri oya koymuyorum.”²⁴³

Böyle düşündüğü halde DP ve politikalarının yılmaz savunucusu olarak Meclis görüşmelerinin yayınlanması ve beğenilmeyen sözlerin tutanaklardan çıkarılması konularında geri adım atmak durumunda kalmıştı.

Menderes, 1957 seçimleri sonrası muhalefeti ve basını baskı altına alma tedbirlerinin yanında siyasi yapıda da köklü bir reforma ihtiyaç duymuştu. Anayasa’ya göre sorumsuz bir Cumhurbaşkanı ve Başbakan tarafından kurulan ve Meclise karşı sorumlu olan hükümet sistemi içinde işlerin idaresinde güçlükler yaşandığını düşünüyordu. Menderes, kendisi ve Bayar arasındaki anlaşmazlığın Amerika’da olduğu gibi Başkanlık sistemi ile çözülebileceğini varsaymıştı.²⁴⁴

Ahmet Hamdi Başar, 3 Aralık 1957’de arkadaşı Koraltan’ı Ankara’daki evinde ziyaret etmiş, gündeme ilişkin konularda sohbet eden iki dost, Başkanlık sistemini de değerlendirmişlerdi. Koraltan, âdeti olduğu üzere sohbete şakalaşarak başlamış, Halk Partisi içinde yer almasından dolayı ona sitem etmeyi de ihmal etmemişti:

“Başar olduğun halde bir türlü başaramıyorsun. Yine bir şeyler yaptın; Halk Partisi listesinde aday oldun. Sende bozuk bir taraf var. Ben her seferinde bu tarafını düzeltmeye ve aranı bulmaya çalışıyorum; sen hemen bir çıkış yaparak her şeyi yeniden bozup berbat ediyorsun.”²⁴⁵

Başbaşa kaldıklarında vefakâr arkadaşıyla açık konuştuklarını belirten Başar, Koraltan’a gidişattan memnun olup olmadığını sormuş, belki bir gün onun da kendisinin dört yıl önce yaptığı gibi onlardan ayrılacağını söylemiştir. Refik Bey, bu açıklamalara şöyle cevap vermiştir:

²⁴³ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Dönem:X, C.VII, 12.09.1955, s.694., *Milliyet*, 13.09.1955, s.7.

²⁴⁴ Başar, *Yine Hayal Âleminde Uçuyorum*, s.550-552.

²⁴⁵ A.e., s.553.

“Yok; ben senin gibi yapamam. Hem onlar dediğin kim oluyor? Bu işi senle ben yapmadık mı? Demokrat Parti’yi kurmazdan evvel beraber Bayar’a gidip ona muhalefet lideri olması için yaptığımız ısrarları unuttun mu? O gün Bomonti’de Muhtar Bey’in evinde misafir olan Bayar’ı saatlerce nasıl sıkıştırmıştık? Senin konuşmalarını her zaman hatırlarım. ‘Beni bırakın; ben yaşlandım; siyasî hayattan çekildim; İsmet Paşa ile uğraşılmaz’ diye bu işe yanaşmaktan kaçan Bayar’a ne güzel cevaplar vermiş, onu nasıl mazeret bulamayacak duruma sokmuştun? Senin bu davayı gerçekleştirmekteki rolün onlardan az değildir; ama bıraktın gittin. Ben onu yapamam; sonuna kadar dayanacağım.”²⁴⁶

Refik Bey’in bu sözlerine karşılık veren Başar, eserin Menderes’e ait olduğunu açıklamış, Menderes’in herkesi kullandığını, kendisinin dayanamayarak ayrıldığını, onların ise buna hala katlanmaya devam ettiklerini söylemiş, şu uyarıda bulunmuştur:

“Seçimlerin neticesi size ibret olmalıdır. Yakanızı güç kurtardınız. Biraz gevşek davransaydınız, iktidar elinizden gidecekti. Şimdi de iktidarda kalmak için kanun dışı, hattâ akıl dışı işlere girişiyorsunuz.”²⁴⁷

Başar’ın bu sözlerle uyardığı Koraltan, arkadaşına kızmamış, bir nebze de olsa ona hak vermiş, ancak yine de hükümeti savunmuştur:

“Hakkın var, Hamdi. Ama bizi bu yola karşıımızdaki azgın muhalefet sürüklüyor. Bak Mersin’de, Antep’te neler oldu? Yine biz itidali elden bırakmıyoruz. İçimizde çok daha şiddetli harekete bizi sürüklemek isteyenler var.”²⁴⁸

Başar, Koraltan’ın bu sözlerle Celal Bayar’ı kast ettiğini anlamıştır. Koraltan’ı yanına çağırıp, artık ona fikir danışmayan Bayar’ın kendisini Kaf Dağ’ında görmeye başladığını belirten Başar, Menderes’in daha makul biri olduğu kanaatinde olmuştur. Ahmet Hamdi Bey, Bayar’ın, Menderes’i emir eri gibi kullanmak istediğini, araları açıldığında Refik Koraltan’ın koşarak ikiliği gidermeye çalıştığını, ancak şimdi Bayar’ın yalnız kaldığını ifade etmiştir.

²⁴⁶ A.y.

²⁴⁷ A.y.

²⁴⁸ A.y.

Koraltan, bundan sonra ne yapılmasıyla ilgili olarak Amerika’da olduğu gibi Başkanlık sisteminin Türkiye’de de uygulanması için Anayasa’da gerekli düzenlemelerin yapılması gerektiğini savunmuş, ancak o zaman memlekette işlerin yolunda gideceğini ifade etmiştir. Menderes’in hem Cumhurbaşkanı hem de Başbakan yetkisini elinde tutmasıyla icra yetkisinin genişleyeceğini, böylece kanun konusu olan birçok işin Başbakan kararıyla çözülebileceğini belirtmiştir. Bu açıklamalar üzerine Başar, böyle bir durumda Celal Bayar’a ne olacağını sormuş, Koraltan şu karşılığı vermiştir: “Ne mi olacak? Mebus kalır. Zaten artık ne önemi var ki?”²⁴⁹

Başar, Menderes’in bulduğunu ve telkin ettiğini düşündüğü bu reform çerçevesi içinde dahi Koraltan’ın, parti kavgalarının kızıştığı bir rejimde milleti için istediği huzur ve saadeti bulacağından emin olmadığını ileri sürmüştür. Başar’ın bu görüşü, Koraltan’ın özlemini dile getirdiği şu sözleriyle kuvvetlenmiştir: “Ah, Hamdi, bir Vatan Partisi kurulsa da, hep birlikte bütün milletçe tek cephe olarak bu partiye girsek!” Başar’ın Halk Partisi içinde yer almasına sitem eden Refik Bey, diktatör olarak nitelediği İnönü’nün emrine girmeyi nasıl kabul ettiğine anlam verememiştir. Başar, bu duruma akıl erdiremeyen Koraltan’a şöyle bir açıklama yapmıştı:

“İnönü, sizlerin Halk Partisi’nde bulunduğunuz zamanlarda hakikaten diktatördü. Ama şimdi değil; aklını kullanmasını bildiği için olmak da istemiyor. Çünkü artık diktatör olmaya heveslenenlerin nasıl bir akıbeta kendilerini sürükleyeceklerini pekâlâ bilmektedir. Bir diktatörden söz etmek gerekirse, Menderes ve Bayar varken artık İnönü akla gelmemektedir.”²⁵⁰

Başar ve Koraltan’ın, 1957 seçimleri sonrası 3 Aralık’ta yaptıkları bu görüşme pek çok açıdan Koraltan’ın görüşlerini ortaya koymuştur. Başar’ın, kanun ve akıl dışı yollara başvurulmaması uyarısını pek dikkate almayan Koraltan, yaşananlardan azgın muhalefeti sorumlu tutmuş, onu 1957 seçimlerinde İnönü’nün yanında saf tutmakla suçlamıştır.

²⁴⁹ A.e., s.554.

²⁵⁰ A.e., s.554-555.

Meclis Başkanı, hükümetin aldığı sertlik tedbirlerine, muhalefet imkânlarının ve basın sınırlanması girişimlerinin meşruluğuna inanmış, partiyi Başar gibi bırakıp gitmeyeceğine ve sonuna kadar dayanacağına vurgu yapmıştır. Görünüşe göre tek parti günlerinde sahnelenen otoriter yönelişlerin, çok partili demokrasiyle övünen DP tarafından da sürdürme eğiliminde olunmasını dert edinmemiştir.

Demokrat Parti'nin kurulma safhasında iki ikiliden meydana gelen Dörtler içinde Bayar ve Koraltan, ikililerin bir kanadını oluşturmuştu. Diğer kuruculara kıyasla ılımlı ve uzlaşmacı bir yapıya sahip olan Refik Bey, o günlerden itibaren birçok sorunda olduğu gibi Bayar ve Menderes arasında da köprü görevi görmüş, anlaşmazlıkları çözmek için yoğun çaba sarf etmiştir. Bununla birlikte 1957 seçimleri sonrası kontrolü tamamen ele geçirmek isteyen Menderes'in, Celal Bayar'ı dışarıda bırakacak Başkanlık sistemi düşüncesini Koraltan da benimsemiştir. Ancak Refik Bey'in Menderes'in yoğun etkisinde kalması, ikili arasındaki arabuluculuk girişimlerine gölge düşürmediği gibi Bayar aleyhine açık bir tutum içine girmesine de yol açmamıştır.

Koraltan'ın Başkanlık sistemine taraftar olmasında iki partili anlayışı savunması da etkili olmuştur. Parti içi muhalefetten endişe eden Koraltan, Amerika'da olduğu gibi Demokratlar ve Cumhuriyetçiler olmak üzere iki ana partinin nöbetleşe hizmet edeceği bir sistemin Türkiye için de uygun olacağı kanaatinde olmuştur.

Refik Bey, politik yaşamı boyunca Atatürk'e ve onun buyurma gücüne hayran olmuştu. 11.dönem DP milletvekili Adnan Selekler, Koraltan'ın onu adeta tanrısal bir varlık gibi gördüğünü ileri sürmüştür. Koraltan, Konya milletvekili olarak katıldığı Milli Mücadele devresinde kahramanların kaynaştığı bir çağ kimliğiyle büyülenmişti. Bu sebeple Büyük Ada'da, Anadolu Kulübü'nde her fırsatta Milli Mücadele'den başlayarak Atatürk'le ilgili anılarını anlatmaktan büyük keyif almıştı.²⁵¹

Bununla birlikte Atatürk'ün de Refik Bey'e yakınlık gösterdiği görülmektedir. Tek parti dönemi bakanlarından Fuat Sirmen, Koraltan'ı yakından tanıyan Atatürk'ün, onun gür sesiyle açık açık konuşmasından hoşlandığını ifade

²⁵¹ Adnan Selekler, "DP liderleri, İnönü'nün ordu ile işbirliği yaparak iktidara gelmesinden daima endişe duymuşlardı", **Milliyet**, 16.05.1980, s.5.

etmiştir. Zaman zaman Refik Bey'e takılan Atatürk, bir gün Anadolu Kulübü'nde, "Benimle güreşecek var mı" diye sormuş, ardından o zaman milletvekili olan Koraltan'a dönerek, "Hadi benimle güreş bakalım, acaba yenebilecek misin" demiştir. Bu önerisinin ciddiye alındığını gören Atatürk, Koraltan'ın omzuna dokunarak, "Sen güreş etmesini bilmiyorsun" diyerek ona takıldığını göstermiştir. Eli havada kalan Refik Bey, bu defa Konya milletvekili Hamdi Bey'e dönerek güreş teklifinde bulunmuştur. Böylece, iki Konya milletvekili güreş oyununun güzel örneklerini sergilemişlerdir.²⁵²

Atatürk'le hatıralar biriktirmiş olmaktan kıvanç duyan Koraltan, bunları paylaşmaktan ayrı bir keyif almıştır. Her sözü kanun sayılan bir Atatürk'e hayran olduğu anlaşılan Koraltan, onun demokrat kimliğinden ziyade tahayyül bile edilemeyecek devrimleri hayata geçiren kararlılığından etkilenmiştir. DP olarak kendilerinin de buna benzer bir yol izlediği kanaatinde olan Koraltan, Atatürk kadar şanslı olmadıklarını düşünmüştür. Demokrasiyi hayata geçirmekle övünen DP'nin, tek parti dönemi tasarruflarına başvurmak istemesinin yarattığı çelişki hem Koraltan hem DP açısından görmezden gelinmiş, dolayısıyla sorunlar katlanarak büyümüştür.

3.4. Koraltan'ın Ameliyatı: Köprülü'ye Kırgınlığı

Mart 1958'de İngiltere'ye giden Türk Parlamento Heyeti'ne başkanlık eden Koraltan, temaslarının ardından İsviçre'ye geçerek safra kesesinden ameliyat oldu.²⁵³ 18 Nisan 1958'de İsviçre'den dönmüş, bir müddet evinde kalarak istirahat etmişti.²⁵⁴ 1956'da DP'den istifa eden Cihad Baban, bir akşam Koraltan'ı ziyaret ederek, geçmiş olsun dileklerini iletmişti. Koraltan "Yollarımız ayrıldı ama, sen eski dostluğu unutmuyorsun, insanlık budur" diyerek memnuniyetini dile getirmişti.

Bu ziyaret esnasında doktoru öven Koraltan, sohbetlerinden bahsederek, doktorun kendisine "O kadar kuvvetli bir kalbiniz var ki, bunun gibi birkaç tane ameliyatı daha kolayca atlatır, memleketinize hizmet etmeye devam edebilirsiniz" dediğini söylemiştir. Bu sözleri duyan Baban gülmeye başlamış, bundan şüphelenen Koraltan nedenini sorunca "Memlekete hizmet ettiğiniz ve bu hizmete devam

²⁵² "Anadolu Klübünün Ağzı Dili Olsaydı... Koraltan'ın elense çekmek isteyen eli havada kalmıştı...", **Milliyet**, 18.08.1979, s.5.

²⁵³ **Cumhuriyet**, 09.03.1958, s.1., **Cumhuriyet**, 22.03.1958, s.3.

²⁵⁴ **Cumhuriyet**, 19.04.1958, s.1.

edeceğiniz tarafına güldüm” demiştir. Yatağından doğrulan Koraltan, “Hani dedi siyaset yapmayacaktık?... yani ben memlekete hizmet etmiyor muyum” diyerek sitem etmiştir. Baban, bu soruya cevaben memlekete zararları dokunduğunu söylemiş, şikâyetleri nakletmiştir. İtirazsız dinleyen Koraltan zaman zaman başıyla onu onaylamış, bir ara gözleri yaşarmıştır. Bunun üzerine Baban Köprülü’yü şu sözlerle övmüştür: “Bütün bunları anlıyorum da, dedim, sizi ve Bayar’ı anlamıyorum, Nasıl oluyor bu gidişe göz yumuyorsunuz? Bakın dedim, Köprülü baş eğmedi...” Baban, diyaloglarının devamını şöyle nakletmişti:

“O zaman Koraltan ellerini çaresizlik içinde açtı... Ümitsiz bir eda ile: Ne bileyim Cihadçığım, dedi, ne bileyim? Kader... Sonra Çankaya istikametini başıyla gösterdi o da, ben de, takılmışız bu Menderes’in arkasına gidiyoruz. İnşallah akıbetimiz iyi olur...”²⁵⁵

Koraltan bu sözlerinin ardından konuyu değiştirmiş, 1954’ten sonra Menderes’le arası giderek açılarak 7 Eylül 1957’de partiden istifa eden Köprülü’ye şöyle gönül koymuştur:

“Ona çok kırgınım, belki bilirsin, Menderes’le arası açılmasın diye ben çok gayret sarfettim. Onları kaç defa barıştırdım... Kaç kere aralarına girdim, eski dost, eski arkadaş... Ne dersin? Ben İsviçre’de ameliyat oldum, dostlarım eksik olmasınlar, beni telefonla aradılar, mektuplar yazdılar, bu Köprülü’den hiçbir haber çıkmadı... Bir hatırımı bile sormadı, bilirim hesabîdir, telefon etmez, telgraf pahalı gelir, bir mektup da mı yazamazdı? Haydi mektup yazmadı, ben Ankara’ya döndüm, bak karşı karşıya oturuyoruz, buraya kadar gelip masrafsız tarafından hatırımı da mı soramazdı? Sormadı, yahu!.. Kendisini görürsen, kendisine gücendiğimi, kalbimin kırıldığını söyle...”²⁵⁶

Bu ziyaretten bir hafta sonra Köprülü’ye uğrayan Baban, Koraltan’la aralarında geçen konuşmayı anlatmıştır. Köprülü cevap vermemiş, kırgınlığını belli etmiştir. İki hafta sonra gördüğü Köprülü’ye bu defa Koraltan’a geçmiş olsun dileyip dilemediğini soran Baban, sert bir karşılık almıştır. Baban o anları şu sözlerle aktarmıştır: “Köprülü, “sen de bu meselede fazla ısrar ettin!” der gibi acele bir tepki

²⁵⁵ Baban, **a.g.e.**, s.347-348.

²⁵⁶ **A.e.**, s.349.

ile: Yahu dedi, insan, insanlara geçmiş olsun der!..” Baban, bu sözlerin Köprülü’nün müsamahasız mizacı hakkındaki kanaatini güçlendirdiğini ifade etmiştir.²⁵⁷

Koraltan, yolları ayrılrsa bile on iki yıllık kader birliğinin hatrına Köprülü’den bir geçmiş olsun ziyareti beklemişti. Görünüşe göre Köprülü, Koraltan’ın Baban’dan iletmiş sitemi umursamadığı gibi, onun dikkate alınmayacak biri olduğunu insan olarak görmediğini belirterek açığa vurmuştu.

3.5. Meclis Başkanı’nın Tarafgirliği Tartışmaları

CHP milletvekilleri, Irak’ta yaşanan olayları takiben dış politika meselelerinin konuşulması için en geç 26 Temmuz 1958’de Meclisi olağanüstü toplantıya çağırması, durumu bir telgrafla Meclis Başkanı Refik Koraltan’a bildirmişlerdi.²⁵⁸ Bunun üzerine Koraltan, yayınladığı tebliğ ile 26 Temmuz’da Meclisi toplantıya çağırması.²⁵⁹ Hükümet adına söz alan Namık Gedik’in konuşmasından sonra müzakere açılmadan oturuma son verilmiş, Başkanvekili İbrahim Kirazoğlu’nun yönettiği oturumda başkanlık makamının uygulamaları tartışmalara sebep olmuştu.²⁶⁰

CHP, gündeme alındığı halde müzakere edilmeyen tavrıyla Meclis Başkanlığına tepki gösterdi. Refik Koraltan’ın, başkanlık makamını savunarak muhalefeti eleştirmesi ve toplantıda çıkan olaylara teessüf ettiğini bildirmesi üzerine CHP Meclis Grubu, Koraltan’ın temsil ettiği Başkanlığın tarafsız hareket etmediğini iddia eden bir tebliğ yayınlamış, iddiasını ispatlamak için şu hususları öne sürmüştü:

“1)Meclis Başkanlığı davet kararının ilanını iktidar liderlerinin ve DP Meclis grubunun vereceği karara kadar bekletmiştir.

2)Gündem hazırlandığı ve mebuslara dağıtıldığı halde ve bu gündeme CHP’nin tavrı alınmış olmasına rağmen yeniden gündem hazırlanmıştır.

3)İnönü tavrını izah için söz istemiş, Başkanlık bu talebi kabul etmemiştir.

4)Barutçu, iç tüzük hükümlerine ve gündeme riayet hususunda söz istemiş, dikkate alınmamıştır.

²⁵⁷ A.e., s.349-350.

²⁵⁸ Milliyet, 23.07.1958, s.5.

²⁵⁹ Milliyet, 26.07.1958, s.1., Cumhuriyet, 26.07.1958, s.1.

²⁶⁰ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Dönem:XI, C.IV, 26.07.1958, s.816-824.

5)Umumi müzakereye açılması için CHP mebusları tarafından verilen takrir okunmamış ve oya konmamıştır.

6)İnönü'ye Meclisin gelecek toplantısıyla ilgili takriri hakkında talep ettiği söz de verilmemiştir.”²⁶¹

Koraltan'ı hedefine alan CHP, bu tebliğin dışında Meclis Başkanı Koraltan'ın, Bakanlar Kurulu toplantısına katılmasıyla ilgili olarak ta Meclis Başkanlığına bir takrir verdi.²⁶² CHP Mardin milletvekili Kamil Boran'ın, 28 Temmuz 1958 tarihli bu takririnde Koraltan hakkında şu soruların cevaplandırılması istendi:

“T.B.M.M. Reisi Sayın Refik Koraltan'ın son zamanlarda müteaddit defalar İcra Vekilleri Heyeti toplantılarına katılması keyfiyetinin Anayasa hükümleri, teşrii vazife ve salahiyetlerin sınırları ve Meclis reislerinin riayete mecbur buldukları bitaraflik prensibiyle nasıl telif edilebildiğinin riayaset divanı tarafından sözlü olarak cevaplandırılmasını saygıyla rica ederim.”²⁶³

Koraltan, Boran'ın takririnden birkaç gün sonra Bayar başkanlığında toplanan Bakanlar Kuruluna da katılmıştır. Bu durum Meclisin, CHP tarafından yeniden olağanüstü toplantıya çağrılmasıyla ilgili görüşmelerin yapılması olarak yorumlanmıştır.²⁶⁴ Toplantılara katılmayı sürdüren Refik Bey'in, tarafsızlığının sorgulandığı Boran'ın takririni dikkate almadığı ortaya çıkmıştır.

CHP'nin, Avrupa Konseyi üyeliği için kendisine tanınan iki kişilik kontenjana belirlediği adaylar yerine DP milletvekillerinin başkalarını seçmesi, CHP'nin bu işte bir tertip olduğu iddiasıyla yeniden Meclis Başkanlığını protesto etmesine yol açmıştır. CHP milletvekilleri Kasım Gülek ve Bülent Ecevit'in yerine seçilen CHP'li Halil Gürün ve Fethi Ülkü seçim sonuçları sonrası kürsüye gelerek konsey üyeliklerinden istifalarını sunmuşlardır. Münakaşalar sürerken oturum tatil edilmiştir. Bu gelişmeler üzerine Başkanvekili Nüvit Yetkin başkanlığında toplanan

²⁶¹ **Milliyet**, 29.07.1958, s.1,5.

²⁶² Koraltan, DP iktidarının ilk günlerinden itibaren önemli görüşmelerin yapıldığı Bakanlar Kurulu toplantılarına katılmıştır. Son olarak 18 ve 20 Temmuz 1958'de yapılan Bakanlar Kurulu toplantılarında yer almıştır. Bkz.; **Milliyet**, 19.07.1958, s.1., **Milliyet**, 21.07.1958, s.1.

²⁶³ **Milliyet**, 29.07.1958, s.5.

²⁶⁴ **Cumhuriyet**, 02.08.1958, s.1., **Milliyet**, 03.08.1958, s.1.

CHP Meclis Grubu, bir tebliğ yayınlamıştır. Tebliğde, 30 Mart 1959'da gelen Koraltan'ın yazısı üzerine adayların tespit edildiği, bu neticenin DP idarecileri tarafından hazırlanan bir tertip olduğu belirtilmiştir. Bu hareketin parlamento ahlakı ve teamüllerine sığmadığı ileri sürülmüştür.²⁶⁵

Tebliğ sonrası konsey seçimi hakkında açıklamalarda bulunan Nüvit Yetkin, oylamaya CHP'den 90 kadar milletvekilinin katıldığını ve hepsinin kendi belirledikleri adaylara oy verdiğini ileri sürmüştü, CHP'lilerin kendi adaylarına oy vermedikleri şeklindeki gülünç iddia ve iftiraların gerçeği yansıtmadığını ifade etmişti. CHP Grup Başkanvekili Yetkin konuşmasını olanlardan Koraltan'ı mesul tutan ve istifasını isteyen şu sözlerle bitirmişti: “Avrupa Konseyine katılmak üzere grubumuzdan iki arkadaşın ismini isteyen, bunları matbu aday listesinde ilan eden nihayet bu tertipten haberdar olan Meclis Reisinin istifa etmesi gerektiği kanaatindeyim.”²⁶⁶

Koraltan, istifasını isteyen Yetkin'in beyanını takiben hakkındaki iddialara cevap vermiştir. Bu bağlamda 1952'den beri yapılan uygulama gereğince Avrupa Konseyi'ne katılacak isimlerin Meclis Başkanlığı tarafından parti gruplarından istenmekle beraber grupların verdiği isimlerin seçimleri kolaylaştırmak amacı taşıdığını, dolayısıyla Meclisin bu liste ile sınırlı olmadığını savunmuştur. Seçimin doğrudan doğruya Meclise ait olduğunu ve Meclisin istediği üyeyi seçmek hakkına sahip olduğunu vurgulayan Refik Bey, açıklamasını şöyle sonlandırmıştır: “Usulüne uygun olarak yapılan bu seçimlerden sonra herkesin tecelli eden bu milli iradeye saygı göstermesi lazımdır.”²⁶⁷

Meclis Başkanlığının tarafsızlığı konusunda Koraltan'ın başını arıyan muhalefete basından da destek gelmişti. Nadir Nadi, “Avrupa On yaşında” adlı yazısında Meclis Başkanı Koraltan'ın, Avrupa Konseyi'nin onuncu kuruluş yıldönümü etkinliklerine katıldığı Strasbourg'ta birçok devlet adamı ile görüşme fırsatı bulduğuna temas etmişti. Meclis Başkanı'nın bir parti tarafından seçtirilmesine karşın mutlak şekilde partilerüstü bir kimliğe sahip olması düşüncesinde olan Nadi, bu açıdan kuşkuyla baktığı Koraltan hakkında kinayeli bir yaklaşım sergileyerek şöyle demiştir: “Biraz daha kalıp Batı parlamentolarında nasıl çalışıldığını,

²⁶⁵ **Milliyet**, 04.04.1959, s.1,5.

²⁶⁶ **Milliyet**, 05.04.1959, s.1,5.

²⁶⁷ **Milliyet**, 06.04.1959, s.1,5., **Cumhuriyet**, 06.04.1959, s.1,5.

gazeticelerle sorumlu politikacılar arasındaki münasebetlerin şeklini yakından inceleyebilse idi ne iyi olurdu.”²⁶⁸

Meclis Başkanı'nın tarafgirliğine ilişkin eleştiriler artarak sürmüştü. Muhalefet önergelerinin reddini takiben 1960 yılı bütçesinin görüşmeleri 19 Şubat 1960'ta Refik Bey'in başkanlığında başlamıştı. Meclisteki bu ilk bütçe oturumu CHP Grup Başkanvekili Avni Doğan ile Koraltan arasında tartışmalara sahne oldu. Koraltan'ın, Maliye Bakanı Hasan Polatkan'ı kürsüye davet ettiği sırada usul hakkında konuşmak üzere ısrarla söz isteyen Doğan, olumsuz yanıt almıştı. Doğan, bunun üzerine diğer arkadaşlarının da imzalarını taşıyan bir önergeyi Meclis Başkanlığına verdi. Önergesinde Maliye Bakanı Polatkan'ın konuşmasının radyoda canlı yayınlanmasından bahisle muhalefet sözcüsünün de konuşmasının yayınlanmasını istedi. Bu önergeyi okutmayan Koraltan, oya da sunmamıştı.²⁶⁹

Koraltan, Maliye Bakanı'nın radyodan yayınlanan uzun konuşmasının ardından CHP Meclis Grubu adına bütçe görüşmeleri münasebetiyle Ferit Melen'e söz vermiştir. Melen, Doğan'a söz vermeyen ve takrirlerini dikkate almayan Meclis Başkanı Koraltan'ı içtüzüğe aykırı hareket etmekle itham etmiş, radyoda yapılan tek taraflı yayından duydukları rahatsızlığı dile getirmiştir. İçtüzüğün 89. maddesine istinaden tüzüğe uygun herhangi bir maddede söz talepleri hakkında Başkanlığın takdir hakkı olmadığını, söz verilmesinin zorunlu olduğunu öne sürmüştür. Buna karşın Koraltan, şu sözlerle kendini savunmuştur:

“Bu radyo mevzuunda Muhterem Heyetinizde görüşülmeyen mesele mi kaldı? Bu hususta hepimiz muttali oldunuz, bir. İkincisi bu arzu sadece bir temenniden ibarettir. Mebuslar, Nizamnamenin 222 nci maddesine göre temennide bulunamazlar... Bu tamamıyla

²⁶⁸ Nadir Nadi, “Avrupa On yaşında”, **Cumhuriyet**, 28.04.1959, s.1., Nadir Nadi, fırsat buldukça Koraltan'ın tarafgirliğine ilişkin yazılar yazmayı sürdürmüştür. İhtilal sonrası günlerde yapılan bir Meclis Başkanlığı seçiminde her ikisi de kendi partisinden olan ancak kendi tuttuğu adayı seçtiremeyen Adalet Partisi yönetimi, bunu kabullenmekte zorlanmıştı. Nadir Nadi, “Kötü Alışkanlık” başlıklı yazısında AP'lilere, parti grubunca aday gösterilen Koraltan'ın Meclis Başkanlığı döneminde kötü bir yönetim gösterdiğine atfen şöyle ders vermek istemiştir: “Yakın geçmişimizden aldığımız ibret derslerinin bir sonucu olarak Anayasamızda dile getirilen “parti grupları Meclis Başkanlığına aday gösteremezler” ilkesini ne çabuk unuttunuz? Sizi memnun etmek için başınıza illâ bir Koraltan mı aramak lâzım?” Bkz.; Nadir Nadi, “Kötü Alışkanlık”, **Cumhuriyet**, 08.11.1967, s.1.

²⁶⁹ **Milliyet**, 20.02.1960, s.1,5., **T.B.M.M. Zabıt Ceridesi**, Dönem:XI, C.XII,19.02.1960, s.3-34.

icraya taalluk eden bir mevzudur, icra şunu yapsın, bunu yapsın diye burada müzakere açıp reye koyamam, Nizamnamede böyle bir şey yoktur.”²⁷⁰

İlerleyen günlerde bütçenin tümü üzerinde konuşmak üzere CHP adına söz alan Avni Doğan, iktidar partisinin konuşmalarının radyodan canlı olarak yayınlanmasına karşın muhalefete fırsat verilmemesini yine gündemine almış, bu konuda Meclis Başkanlığını sorumlu tutarak şöyle demiştir:

“Muhalefet partisi mebuslarının konuşmasının da radyo ile yayınlanmasını Meclis riyasetinden istedik. Riyaset, grubumuzun bu haklı isteğini “icraata ait bir meseledir” diye reddetti. Riyasetin bu tutumu Meclisin hak ve yetkilerine açıktan açığa bir tecavüzdür.”²⁷¹

Meclis İçtüzüğü hükümleri çerçevesinde yasama faaliyetlerinin sağlıklı bir şekilde işleyişinden sorumlu olan Meclis Başkanı Koraltan, ihtiyaç hissettiğinde hükümeti koruma içgüdüleriyle hareket ederek tüzük hükümlerini yine hükümleri gerekçe göstererek muhalefet aleyhine uygulamaktan çekinmemiştir. Koraltan, bu olay vesilesiyle bir kez daha içtüzüğü askıya alarak muhalefet milletvekiline söz vermemiş, iktidarla eşit koşullar talep eden bir önergeyi oya sunmamıştır. Böylece muhalefetin haklı talebini görmezden geldiğini göstermiş, yasamaya ait olan bu yetkinin yürütmenin iradesine bağlı olduğunu ileri sürmüştür. Meclisteki bu tablo, seçimden başka yol kalmadığı şeklindeki muhalefet argümanlarını kuvvetlendirmiştir.

3.6. Uşak Olayları: Mecliste Olağanüstü Bir Gün

Başkanlık mevkiini Koraltan’ın işgal ettiği görüldüğünde oturumun olağanüstülük taşıdığı görüşü salona hâkim olagelmiştir. Bu çerçevede Refik Bey’in başkanlığını yaptığı 13 Mayıs 1959 tarihli oturum baştan sona gürültülü ve olaylı

²⁷⁰ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Dönem:XI, C.XII,19.02.1960, s.34., Cumhuriyet, 20.02.1960, s.5.

²⁷¹ Meclisin işlemez hale getirilmesinden ve haklı taleplerinin dikkate alınmamasından dert yanan Avni Doğan, seçim çağrısında bulunmuş, iktidarı şu sözlerle uyarmıştır: “D.P. iktidarının yeni bir seçimde düşmesi mukadderdir. İyi niyetle hareket ederek düşen bir iktidar tarihin ve milletin ağır hükmünden kurtulmuş olur.” Bkz.; Milliyet, 01.03.1960, s.1,5.

geçmiştir.²⁷² Başkan, oturumu açtığında CHP Grup Başkanvekili Nüvit Yetkin önceki oturumdaki konuşmasıyla ilgili olarak içtüzük gereğince söz almak istemiştir. Koraltan ise Yetkin'in geçen oturumdaki konuşmasında başkanlığa karşı hakaret içeren kelimeler kullandığı için bu kelimelerin tutanaklardan çıkarıldığını, bu sebeple söz veremeyeceğini ifade etmiştir. Bunun üzerine muhalefet milletvekilleri, toplu halde Koraltan'ın önüne gelerek önceki zabıt hakkında söz vermeye mecbur olduğunu söylemişlerdir. İzinsiz olarak mikrofonu gelen Yetkin bu duruma tepkisini “Ne hal bu? Nereye gidiyoruz? Eşkıyalar himaye edilmez” diyerek dile getirmiştir. Yer yer çatışmalar ve yumruklaşmaların görüldüğü salonda CHP'li milletvekilleri, “Tarih var tarih. Ayıptır. Hürriyetten bahsederdin Reis. Hani Hürriyet” sözleriyle Koraltan'ı hedef almışlardır.²⁷³

Yetkin'e söz veremeyeceğini belirten ve kürsüyü terk etmesini isteyen Refik Bey, kürsüyü zorla işgal ettiği gerekçesiyle kendisine ihtar vermişti. Yetkin ise “İnmem Reis Bey. İchtüzük hükmünü tatbik etmiyorsunuz... Sizi tanımıyorum, inmeyeceğim, sen in aşağı” sözüyle Meclis Başkanı'na cevap vermişti.

Refik Bey, bu sözlerin ardından başkanlığın ihtarlarına rağmen kürsüden inmeyen ve başkanlığa hakaret ettiğini belirttiği Yetkin'in, dört oturum için Meclisten çıkarılmasını oya sunmuştu. Teklifin kabul edilmesi üzerine muhalefetin itirazları ve gürültüler artmış, bu ortamda devam edilemeyeceğini ifade eden Refik Bey, celseyi bir saat tatil etmişti.²⁷⁴

Koraltan, ikinci celse açıldığında davranışlarından dolayı Yetkin'e dört oturum Mecliste bulunmama cezası verildiğini açıklamıştır. CHP'liler hep birden ayağa kalkarak bu kararı protesto etmişlerdir. Refik Bey, ısrarla kendisinden savunma hakkı isteyen Yetkin'i Meclisin kararlarına uyararak salonu terk etmeye davet etmiş, protestoculara da şöyle seslenmiştir:

²⁷² Koraltan, CHP'nin Ege Gezisi esnasında yaşanan Uşak Olayları üzerine Meclis Başkanvekillerini “gündem dışı söz isterler, vermeyelim” diyerek uyarmıştır. Buna rağmen Ağâh Erozan'ın önceki oturumda olaylarla ilgili muhalefet milletvekillerine söz verme ihtiyatsızlığında bulunduğunu belirterek onu eleştirmiştir. Bu sebeple 13 Mayıs 1959 tarihli toplantıya bizzat başkanlık yaparak durumu kontrol altına almak istemiştir. Coşkun Ertepinar, **Bir Politikacının Anıları: Herşey Vatan İçin Refik Koraltan**, Ankara, Hacettepe-Taş Kitapçılık, 1999, s.278-280.

²⁷³ **T.B.M.M. Zabıt Ceridesi**, Dönem:XI, C.IX, 13.05.1959, s.87., **Milliyet**, 14.05.1959, s.1,5., **Cumhuriyet**, 14.05.1959, s.1,5.

²⁷⁴ **T.B.M.M. Zabıt Ceridesi**, Dönem:XI, C.IX, 13.05.1959., s.87., **Milliyet**, 14.05.1959, s.5.

“Arkadaşlar bu şekilde gürültü ile hiçbir neticeye varılamaz... Ceza verilmiştir, müdafaa imkânı kalmamıştır. Reye koymadan önce müdafaa talebinde bulunmamıştır. Karara iktiran ettikten sonra müdafaa bahis konusu olamaz.”²⁷⁵

Refik Bey, Yetkin’in salondan çıkmasını takiben gündeme geçmek istemiştir. Ancak bazı CHP milletvekilleri ısrarla usul hakkında söz isteyerek görüşmelere geçilmesini engellemişlerdir. Koraltan’a seslenen CHP Adana milletvekili Suphi Baykam, usul hakkında söz vermeye mecbur olduğunu belirterek, tüzüğü ihlal ettiğini öne sürmüştür. Baykam’ın DP’li milletvekillerine dönerek “Neye susuyorsunuz, sizler mebus değil misiniz, haklarınız heba oluyor” demesi üzerine tansiyon iyice yükselmiştir. Bu sırada Koraltan’ın bir konuyu oylamaya sunduğu görülmüştü. Baykam’ın, Meclisin kutsal varlığına hakaret ettiğini belirten Refik Bey, beş oturum için Meclisten çıkarılmasını oya sunmuş, gürültüler içinde teklifin kabul edildiğini açıklamıştı.²⁷⁶

Akabinde CHP Sivas milletvekili Turhan Feyzioğlu, “Söz istiyorum, söz verin Reis Bey. Vereceksiniz, mecbursunuz, utanmazlar” sözüyle başkanlığa tepki gösterdi. Bunun üzerine Koraltan, Feyzioğlu’nun da başkanlığa hakaret ettiğini belirterek, beş oturum için Meclisten çıkarılmasını oya sundu.²⁷⁷ Teklifin kabul edildiğini söyleyen Refik Bey, şiddetli protestolar içinde muhalifleri şöyle suçladı:

“Kitap tanımazsınız; kanun tanımazsınız; Meclisin haysiyetine tecavüz ederseniz. Nereye götürmek istiyorsunuz? Bunun sonu ne?”²⁷⁸

Bu sözlerin ardından yasama faaliyetlerine devam etmek isteyen Koraltan, CHP Elazığ milletvekili Fahri Karakaya’nın “Refik Bey, siz 30 kişi iken biz size böyle mi muamele ettik” şeklindeki tepkisiyle karşılaşmıştı. Mazbataya devam etme imkânı olmadığını gören Koraltan, şu sözlerle oturumu sona erdirdi:

²⁷⁵ **T.B.M.M. Zabıt Ceridesi**, Dönem:XI, C.IX, 13.05.1959., s.88., **Milliyet**, 14.05.1959, s.5.

²⁷⁶ **T.B.M.M. Zabıt Ceridesi**, Dönem:XI, C.IX, 13.05.1959., s.88-89., **Milliyet**, 14.05.1959, s.5.

²⁷⁷ Nüvit Yetkin, Turhan Feyzioğlu ve Suphi Baykam’ın oturumdan çıkarma cezası almaları maaşlarından 1600’er lira kesilmesine sebep olmuştur. Çünkü içtüzükte, üç oturumdan fazla çıkarma cezası alan milletvekillerinin maaşlarının yarısının kesilmesi hükmü yer alıyordu. Bkz.; **Milliyet**, 14.05.1959, s.5.

²⁷⁸ **T.B.M.M. Zabıt Ceridesi**, Dönem:XI, C.IX, 13.05.1959, s.89.

“Ayıptır, ayıp. Mebus beyler, bu yaptığınız doğru değildir. Millet namına ayıptır. Nereye götürmek istiyorsunuz? Bunun sonu nedir? Doğru değildir. Meclisi ne hale getirdiniz? Bu yakışıyor mu sizlere? Bu gürültüde müzakereye devam etmeye imkân yoktur.”²⁷⁹

Yassıada Mahkemelerinde sorgulanan DP’li Şemi Ergin’in hatıra defterinde, Mecliste yaşanan bu olağanüstü güne yer verdiği görülmüştür. Ergin, Koraltan’ın söz vermemesi üzerine CHP’lilerin hep birden ayağa kalkarak, Başkan’ın hırsızlığını ve müteahhitlerle ortaklığını yüzüne vurup yuhaladıklarını, bunun üzerine bazı milletvekillerinin birkaç oturum Meclisten çıkarıldıklarını Ankara’ya geldiğinde öğrendiğini açıklamıştır. Koraltan’ı usulsüzlükle itham ettiği anlaşılan Ergin, notlarında Koraltan’ı şöyle eleştirmiştir:

“Koraltan, bu kararı alırken Meclisin reyine başvurmamış. Zabıtlarda baktım bu husus yoktu. Daha sonra Meclisin reyini alacakmış. Meclis zabıtlarında dahi tahrifat yapılıyor. Artık bu memlekette nizam ve adaletten bahsetmek mümkün mü?”²⁸⁰

Bu tarihi oturumun ardından eve gelen Koraltan CHP milletvekillerine tepkisini “Ana avrat söğdüler. Yazıklar olsun” diyerek belirtmiştir. 14 Mayıs 1959 tarihli Zafer gazetesinde Koraltan’ın, Uşak Olayları ve Meclise yansımalarına ilişkin şu açıklamalarına yer verilmiştir:

“Liderleri, Türkiye’de Cumhurbaşkanlığı yapmış olmasına rağmen, bu sıfatın bir insana verebileceği vakarı kaldırımlara düşürdü. Macerası hesabına başına topladığı gayri mesul kitleleri talimli S.S. kıtaları halinde harekete geçirerek Atatürk’ün zafer yollarına düştü... Kanunu ihlal ettiği için inzibat kuvvetleriyle karşı karşıya geldi... Büyük bir muvaffakiyet ümidi ile yola düştüğü halde, maceralı seyahatinden muzmahil ve perişan bir halde döndü. Şimdi aynı zorlamayı Büyük Millet Meclisinin çatısı altında yürütmeye teşebbüs etmektedirler... Türk milleti bu garip manzarayı ibretle seyretmektedir. Demokrat Parti Meclis Gurubu vakar ve sükûn içinde tarihi kararların arifesindedir. Elbadı azlam.”²⁸¹

²⁷⁹ A.e., s.89-90., **Milliyet**, 14.05.1959, s.5.

²⁸⁰ **Milliyet**, 07.06.1961, s.5.

²⁸¹ “Başlayan daha zalimdir.” Bkz.; Ertepinar, **a.g.e.**, s.274-275.

13 Mayıs 1959'da, Koraltan'ın muhalefet milletvekillerine söz vermemesi üzerine Mecliste yaşanan gerginlik, Koraltan'ın başkanlık kürsüsünde bulunduğu 15 Mayıs 1959 tarihli oturuma da yansımıştır. Koraltan'ın toplantıyı açtığı esnada CHP milletvekillerinin görüşmelere katılmayarak, sıralara ve milletvekillerine önceki oturumdaki olayları protesto eden mazbatalar dağıttığı görülmüştür. CHP'liler bu mazbatada, Meclis tahkikatı açılmasını istedikleri meseleleri açıklayarak, Meclis Başkanlığının tarafgirliğinden şikâyetlerini bildirmişlerdir. Mazbataların dağıtılmasını engellemek isteyen DP milletvekilleri ile CHP'liler arasında koridorlarda çıkan kavgada on bir milletvekili yaralanmıştır.²⁸²

Kavgaların ardından gazetecilere açıklamalarda bulunan Refik Bey, son olaylardan üzüntü duyduğunu belirtmiş, yaşananları Fransa örneğinden hareketle şu sözlerle değerlendirmiştir:

“Görüyorsunuz, bundan evvelki celsede hep birden bağıyorlardı. Kendilerine gürültüyü kesin, yapılan hareket Meclis vekarına yakışmaz, dedim. Fakat dert anlatmak mümkün olmadı. Söz isteyenlere elbette ki söz verecektim. Buna imkân bırakmadılar. Bu şekilde çalışan Fransız Meclisinin de Gaulle gelinceye kadar durumu bütün dünyaca malûmdur. Fakat şimdi görüyorsunuz de Gaulle'e sımsıkı sarılmışlardır.”²⁸³

Refik Bey, bu açıklamaları ile Mecliste yaşanan olayları CHP milletvekillerine mal etmiştir. Olaylardan dolayı Meclisin görevini yapamaz hale getirilmesinin doğuracağı sonuçlara dikkat çekmek isteyen Refik Bey, Fransa'nın De Gaulle'e sarılarak ondan medet umar hale gelmesinin yarattığı çelişkiye işaret etmiştir. Bu çerçevede Fransa örneğinden ders alınması gerektiği uyarısında bulunmuştur.²⁸⁴

İsmet İnönü, Mecliste çıkan olayları DP'nin tertibi olarak değerlendirerek, Meclis Başkanı'nı itham altında bırakmıştır. Soruşturma taleplerinin gündeme alınmadığını belirten İnönü, şu açıklamalarıyla yaşananlardan Koraltan'ı sorumlu tutmuştur:

²⁸² **Milliyet**, 16.05.1959, s.1,5.

²⁸³ **Milliyet**, 16.05.1959, s.5.

²⁸⁴ Fransa'da, Cezayir sorununun yol açtığı politik zayıflığı gidermek isteyen ordu, asker kökenli bir siyasetçi olan Charles de Gaulle'ün siyasete dönmesi için çağrıda bulunmuştur. Teklifi kabul eden de Gaulle, seçimlerde elde ettiği başarının ardından 1959'da başkan seçilmiş, Fransa demokratik yollarla demokrasiden uzaklaşma sürecine girmiştir.

“Anladığımızı göre gündemi tanzim eden ve Meclis tahkikatlarının gündeme alınmasına müsaade etmeyen bizzat Meclis Reisi sayın Refik Koraltan’dır. Şimdi davamız şu: Sayın Koraltan’ın muhalefet mebusuna söz vermemeye, yani söz vermek mecburiyetinde olduğu zamanlar söz vermemeye ve Meclis tahkikatlarını Meclisin vazife sahasından fiilen çıkartmaya hakkı yoktur.”²⁸⁵

Kamu hizmetinde, Meclisin görevlerini yerine getirmesini engelleyecek uygulamaları kabul edemeyeceklerini ifade eden İnönü, şu sözüyle hukukçuların hakemliğine başvurmuştu: “Aylardan ve senelerdenberi Meclis tahkikatı taleplerini gündeme aldirmamak, Meclis Reisinin hakkıdır diyen bir hukukçu çıksın fikir söylesin, bu fikri kabul edelim.” Sorunlu meselelere Mecliste çare aranması gerektiğine değinen İnönü, davalarının Meclisin çalışmasına imkân verilmesi olduğunu belirtmiş, uğradıkları saldırıların bu sebepten kaynaklandığı savunmuştu.²⁸⁶

Koraltan, Mecliste kavgalara varan olayların yaşandığı bu süreçte kendisinden ısrarla söz isteyen CHP milletvekillerine söz vermeyerek gerginliğin tırmanmasında başrol oynamıştı. 1957 seçimlerinden güçlenerek çıkan CHP, halktan aldığı destek ve özgüvenle birlikte daha etkin ve kararlı bir muhalefet rolünü üstlenmişti. Bu dönemde muhalefetini sertleştiren CHP, geri adım atmayan iktidardan aynı sertlikte karşılık bulmuştu. Sayıları artan muhalefet milletvekilleri ile baş etmekte giderek zorlanan Refik Bey, yetkilerini muhalefeti sınırlama adına kullanmakta tereddüt göstermemiş, üstelik zaman zaman içtüzük hükümlerini göz ardı ederek keyfi uygulamalara da başvurmuştu. İktidar politikası gereğince yaşanan olaylarda muhalefeti yumuşatma yolunu denemekten kaçınan Koraltan, bununla birlikte alınan tedbirlerin Meclisin işleyişini içinden çıkılmaz bir hale sürüklediğini de görmüştü.

3.7. Soruşturma Önergelerinin Gündeme Alınmaması

1959 yılı Şubat ayı başında Bayar, Menderes ve DP Genel İdare Kurulu üyelerinin yer aldığı bir toplantı yapılmıştır. Koraltan’ın da hazır bulunduğu toplantıda, muhalefetin Meclise getirdiği soruşturma önermeleri karşısında izlenecek politika değerlendirilmiştir. Sıtkı Yırcalı gibi üyeler gensoruların görüşülmesine

²⁸⁵ **Milliyet**,16.05.1959, s.5.

²⁸⁶ **A.e.**

imkân verilmesini istemişlerdir. Menderes, görüşme sonrası soruşturma açılması ihtimalinden endişe etmiştir. Koraltan, bu ihtimale karşı şu buluşu ortaya atmıştır: “Ne çıkar tahkikat açılırsa, veririz bize uygun hâkimlere, hepsi beraat ederler.”²⁸⁷

Önergelerin görüşülmesine karşı olmayan Koraltan’ın, gensoruların görüşülmesi sonunda tahkikata gidilmesi durumunda bile endişeye yer olmadığı kanaatini taşıdığı anlaşılmaktadır.

Bir aylık aranın ardından 15 Temmuz 1959’da açılan Mecliste, Koraltan ile CHP milletvekilleri arasındaki söz düellosu kaldığı yerden devam etmiştir. Meclis Başkanı, CHP Grup Başkanvekili Nüvit Yetkin’in söz istemesi üzerine kendisine ve muhalefet milletvekillerine uyarılarda bulunmuştur. Birkaç kişinin isteği ile Meclis idaresiyle ilgili meselelerin gündeme alınamayacağını belirten Refik Bey, muhalefeti tahammülsüzlük göstermekle itham ederek Yetkin’e söz vermiştir.²⁸⁸

Yetkin, Meclis çalışmalarının içtüzüğe göre gerçekleşmediğini, başkanlığın tutumundan şikâyetçi olduklarını, gündemin düzenlenmesinde içtüzüğün dikkate alınmadığını, gensoru yolunun işlemez hale getirildiğini, Başkanlığın tepeden inme ve keyfi tasarruflarla gündemi belirlediğini savunmuştur. Anayasa’nın 7. ve 22. maddelerinin bu hususları hükme bağladığını belirten Yetkin, bir yılı aşkın bir zamandır verdikleri Meclis soruşturmalarının gündeme alınmamasını mazur gösterecek hiçbir kanun ve içtüzük hükmü bulunmadığını söylemiştir.²⁸⁹ Yetkin, başkanlığa yönelttiği eleştirileri şu sözlerle sürdürmüştür: “Riyasetin bu keyfi tasarrufu ile gündem tanzimi icrayı himaye, icra makamında bulunanları, Yüksek Heyetiniz karşısında hesap vermek mecburiyetinde olanları, sorumsuz bir tarzda tasarrufa imkân vermekte ve bu yolda onları teşvik etmektedir.”²⁹⁰

Meclise verdikleri yedi soruşturma önergesinden bir tanesinin bile gündeme alınmadığını ifade eden Yetkin, bu konuda Meclis Başkanı Refik Koraltan’ı itham altında bırakmıştır. Bu çerçevede 1959 bütçe görüşmelerinden önce Meclis Başkanı tarafından Meclis soruşturma önergelerinin bütçe görüşmelerinin bitiminde gündeme

²⁸⁷ Cüneyt Arcayürek, “Bayar 27 Mayıs Öncesini Anlatıyor”, **Milliyet**, 13.01.1970, s.5., Cüneyt Arcayürek, “Seçim tarihi ilan edilse darbe olur muydu?”, **Cumhuriyet**, 01.06.2010, s.7.

²⁸⁸ **T.B.M.M. Zabıt Ceridesi**, Dönem:XI, C.IX, 15.07.1959, s.831., **Milliyet**, 16.07.1959, s.1,5.

²⁸⁹ Nüvit Yetkin’in bahsettiği 1924 Anayasası’nın 7. ve 22. maddeleri şöyledir: Madde 7: Meclis, Hükümeti her vakit denetleyebilir ve düşürebilir. Madde 22: Soru, gensoru ve Meclis soruşturması Meclisin yetkilerinden olup bunların nasıl yapılacağı içtüzükte gösterilir.

²⁹⁰ **T.B.M.M. Zabıt Ceridesi**, Dönem:XI, C.IX, 15.07.1959, s.831-832.

alınacağı beyan ve taahhüt edildiği halde yüzlerce oturum yapılmasına rağmen bu önergelerin gündeme alınmadığını söylemiştir.²⁹¹

Yetkin'in, Meclis Başkanlığının denetleme imkânını daraltan tutumundan ve Bakanlar Kurulunun denetimden kaçmasından dolayı serzenişte bulunarak, bu davranışları millete şikâyet ettiklerinden bahsetmesi Koraltan'ı oldukça rahatsız etmiştir. Bu ithamları kabul etmeyen Meclis Başkanı, tepkisini şu sözlerle ortaya koymuştur:

“Muhterem arkadaşlar; görüyorsunuz ki bu arkadaşımız bir nokta üzerinde adeta kilitlenmiş, onun ötesinde kafasını işletmiyor... Biraz evvel Yüksek Meclisin iradesi bu hususta henüz tezahür etmedi dedim. Şimdi söz söyleyen bu arkadaşımız, Riyasetin, Meclis ve dolayısıyla bütün millet ve memleket içindeki umumi nizamın mahfuz tutulması yolundaki hassasiyetine ve Yüksek Meclisin bunu emreden iradesine karşı hala kayıtsızlık gösteriyor ve bu kayıtsızlığı ile Riyasetin şu ana kadar takip ettiği hareketin ne kadar yerinde olduğuna dair bir esbabı mucibe vermiş oluyor... Bütün meseleler daha konuşulmadan şu mukaddes kürsünün böylece ne hale getirildiğinin takdirini sizlerin insaflarınıza bırakıyorum. Meclisin idaresi ne zaman ve ne şekilde tecelli ve tezahür ederse Riyaset de bu yüksek rey ve iradenizi behemehal yerine getirecektir.”²⁹²

1957 seçimlerinden itibaren muhalefetin verdiği soruşturma önergeleri aradan aylar geçtiği halde gündeme dahi alınmamıştı. Hâlbuki Meclis İçtüzüğü'ne göre verilen önergelerin 24 saat içinde gündeme alınması gerekmektedir. Bu süreçte Meclis Başkanlık Divanının, aldığı emirlere uyararak önergeleri gündeme almadığı anlaşılmıştır. İhtilal sonrası Üsküdar Toptaşı Cezaevinde Refik Bey'i ziyaret eden Ahmet Hamdi Başar, Koraltan'ın bu önergeler yüzünden neler çektiğini kendisine acı acı anlattığını aktarmıştır. Meclis Başkanlık Divanı'nın soruşturma önergelerini dikkate almayan tasarruflarında Koraltan'ın rolü olmadığı kanaatinde olan Başar, kendisine sitem etmekle beraber şu sözlerle dostunu temize çıkarmak istemiştir:

“Koraltan Meclis Başkanı sıfatıyla içtüzüğün emredici hükmünü uygulamak istiyordu, ama buna mani oluyorlardı. Nihayet ilk önergenin tarihinden 23 ve son önerge tarihinden 9 ay sonra önergeleri daha fazla bekletemeyeceğini kesin olarak Başbakan'a

²⁹¹ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Dönem:XI, C.IX, 15.07.1959, s.831-832., Milliyet, 16.07.1959, s.5.

²⁹² A.e., s.832-833.

söylemiş ve bu suretle tahkikat önermeleri 12 Aralık 1959'da Meclis gündemine alınabilmişti. Arkadaşımdan böyle cesaretli hareketler zaten beklerdim! Fakat 24 saatte gündeme konmasını içtüzüğün emrettiği bu önermeleri bu kadar bekletmiş olmasını ve hele gündeme koymak için başkalarına danışmasını hiç doğru bulmadığımı, işte bu gibi tutumları yüzünden bu akıbete uğradıklarını da kendisine söylemeyi unutmamıştım.”²⁹³

Refik Bey, soruşturma önermeleri konusunda baskı altında olduğunu hatıratında da dile getirmiştir. Koraltan, Yassıda Mahkemeleri'nde Celal Bayar aleyhinde kullanılmak istenen bu konuyla ilgili olarak 3 Şubat 1960 günü şu ifadelerle yer vermiştir:

“Reisicumhur geldi. Otomobilde muhalefet partilerinin verdiği tahkikat önermelerinin gündeme alınmamasını istedi; bu hâl TBMM gibi murakabe organını manen bitiriyor. Yok yere ısrar artık kabili müdafaa olmaktan çıkan bir iş haline geldi. “Ben çok müşkül durumdayım” dedim. Cevaben, “Bunda ne var, bir müddet daha kalsın” gibi sathi bir cevapta bulundu.”²⁹⁴

Yassıda Mahkemeleri sürecinde sorgusu yapılan Meclis Başkanvekili Ağâh Erozan, sanıklardan Refik Koraltan ile Meclis önermelerinin gündeme alınmaması meselesini konuştuklarını ifade etmiştir. Koraltan'ın, “Ben de almak istiyorum, fakat olmuyor. İnşallah alırız” dediğini belirten Erozan, onun da bu durumdan dolayı üzgün olduğunu öne sürmüştür.²⁹⁵

Mecliste, soruşturma önermeleri konusunda Başkanlığa gösterilen tepkiler karşısında muhalefete sabırlı olmalarını tavsiye eden Koraltan'ın, Meclis iradesi ne zaman tecelli ederse bu meselelerin o zaman gündeme getirileceği şeklindeki açıklamaları dikkat çekmiştir. Sırtını iktidar çoğunluğuna yaslayan Koraltan'ın, izin verildiği ölçüde muhalefet yapacaksınız anlamına gelebilecek bu sözleri Meclisin keyfi bir anlayışa göre idare edildiği tezini kuvvetlendirmiştir. Bununla birlikte

²⁹³ Başar, **Yine Hayal Âleminde Uçuyorum**, s.593.,Yıllardır dosyalarda bekletilen soruşturma önermeleri 1959 yılı sonunda Meclis gündemine alınmış, 1960 Şubatı'nda görüşülmeye başlanan önermelerin tamamı beklendiği üzere çoğunluğun kararıyla reddedilmiştir. Bkz.; Başar, **Yine Hayal Âleminde Uçuyorum**, s.593., **Milliyet**, 16.02.1960, s.1,5., **T.B.M.M. Zabıt Ceridesi**, Dönem:XI, C.XI, 15.02.1960, s.803-913.

²⁹⁴ Soner Yalçın, “İşte Siyasal Günlükler”, **Hürriyet**, 30.03.2008, (Çevrimiçi) <http://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/8576249.asp>, 19 Ocak 2016., Oktay Akbal, “İbretle Okunsun...”, **Cumhuriyet**, 19.07.1986, s.2.

²⁹⁵ **Milliyet**, 02.06.1961, s.5.

Meclis içindeki çalışmalarının önlendiğini savunan muhalefetin, 1959 yazından itibaren sorunlara parlamento dışında çare arama yoluna başvurması, iktidarla muhalefet arasındaki ilişkilerin boyut değiştirmesine sebep olmuştur. CHP'lilerin şikâyetlerini halka giderek anlatma yoluna girmeleri ve bunda başarılı olmaları, iktidar ve muhalefet arasındaki krizlere yenilerini eklemiş, bu yeni durumda Meclis Başkanı olarak Meclisin işleyişinden birinci derecede sorumlu olan Koraltan'ın da payı olmuştur.

3.8. Irak'ta Darbe: İktidar-Muhalefet Gerilimi

Bağdat'ta, Demokratların iyi anlaşığı Krallık 14 Temmuz 1958'de devrilmişti. İhtilal olmasa Kral Faysal ve Nuri Sait Paşa Türkiye'de yapılacak olan Bağdat Paktı toplantısına katılmak üzere 15 Temmuz'da İstanbul'a geleceklerdi. Yeşilköy Havaalanı'nda bütün hazırlıklar yapılmıştı. Irak, İran ve Pakistan liderlerinin beklenildiği anda Irak'tan gelen haber şok etkisi yaratmıştı. Meclis Başkanı Koraltan, ihtilâlin duyulmasından bir saat kadar sonra Irak Kralı'nı karşılamak üzere Yeşilköy'e gelmişti. Kendisine haber verilmediği anlaşılan Meclis Başkanı, ancak Şeref Salonu'na gittiğinde gelişmeleri öğrenmiştir. Gür sesiyle "Olmaz efendim, olmaz, doğru değildir, yanlıştır" diyen Koraltan, bu duruma ihtimal vermek istememişti.²⁹⁶

Gelişmeleri değerlendirmek üzere Deniz Köşkü'nde Bayar, Menderes, Zorlu, Koraltan ve Irak Büyükelçisi'nin katıldığı kısa bir toplantı yapılmıştır. Toplantının ardından Ankara'ya hareket edilmiş, karışıklık hali burada da sürmüştür. Irak İhtilâli'nin iktidar kanadında korkuya neden olduğu anlaşılmıştı. Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu'nun aklına Irak'a müdahale fikri geçmişti. Bu öneriye paktın iki ortağı olan İran ve Pakistan ile ABD karşı çıkmıştı. Güneydoğu'ya zırlı birlik sevk edildiği ve bir maceraya atılma ihtimalinin olduğu günlerde İsmet İnönü, Irak olaylarına ilişkin gelişmeleri görüşmek üzere Meclisi toplantıya çağırmaya karar vermişti.²⁹⁷

İnönü, 21 Temmuz 1958'de Ankara'ya gelmiş ve tatilde olan Meclisin olağanüstü toplanması için çalışmalara başlamış, Çiftlik Lokantası'nda, ertesi gün

²⁹⁶ Toker, **1957-1960**, s.119-121.

²⁹⁷ **A.e.**, s.122-130.

toplanacak grup hakkında arkadaşlarıyla görüşmüştü. Metin Toker, o gün lokantada gördüğü Refik Koraltan'ın mutlu görünmediğini ifade edecektir. CHP Grubu, verdiği 147 imzalı teklif ile Meclisin en geç 25 Temmuz 1958 cuma gününe kadar toplanmasını istedi. Anayasa, milletvekillerinin beşte birinin talebi halinde Meclisin toplanacağına hükmettiği halde DP'liler buna razı olmak istememişler, Anayasa'nın toplanma zamanına ilişkin bir açıklık getirmediğinden bahisle toplantıyı geciktirmenin yollarını aramışlardı. Buna karşın 1958 yazında kamuoyunu hiçe saymayı DP'nin gözü tutmamış, Meclis Başkanı Koraltan, DP Grubu toplantısından sonra Meclisin 26 Temmuz cumartesi günü toplanacağını ilan etmişti.

Koraltan'ın, cumartesi günü de olsa Meclisi davet etmesi muhalefeti sevindirmişti. Menderes, toplantı günü Ankara'da bulunmak istememişti. Pazartesi günü Londra'da yapılacak Irak'ın yer almadığı Bağdat Paktı toplantısına katılmak için üç gün önce Ankara'dan ayrılmaya karar vermişti. Ayrıca Menderes'in fikriyle DP'liler, muhalefetin konuşmasına izin vermeden görüşmeleri sonlandırmayı planlamışlardı. Muhalefet bu tertipten hafta sonu haberdar olacaktı. Cuma sabahı Meclis Başkanı Koraltan ve CHP Grup Başkanvekili Faik Ahmet Barutçu, Meclis Başkanı'nın odasında görüşmüştü. İkili, Koraltan'ın Trabzon'da valilik yaptığı günlerden tanışıyorlardı. Koraltan, Anayasa'ya uygun olarak Meclisi toplantıya çağırıldığını övünerek söylemiş, Anayasa'ya uymayı bir övünme kaynağı saymıştır. Bununla birlikte Metin Toker, Menderes aksi yönde görüş bildirmiş olsa Koraltan'ın Anayasa'ya uymaya cesaret gösteremeyeceği iddiasında bulunmuştur.

Barutçu, Koraltan'ı bu kahramanlığından dolayı alaylı bir dille kutlamış, iki eski dost karşılıklı olarak siyasi havaya yeniden bahar gelmesini temenni etmişlerdir. Bu esnada Koraltan, kendisine Başbakan Menderes tarafından verildiği anlaşılan görevi yerine getirerek, "Ah, ah! Ne iyi olurdu, bugün Avrupa'ya gidecek olan sayın Menderes'i muhalefetten de bir heyet uğurlasaydı" diyerek, görüşmelerinin asıl konusuna temas etmiştir. Barutçu, bu teklife olumlu bir karşılık vermemesine karşın Koraltan, "Beyefendi, galiba sizi uğurlamaları için Halkçıları ikna edebileceğim" diyerek Menderes'e, muhalefetin kendisini uğurlaması konusunda ümitli olduğunu göstermişti.

Koraltan, aynı gün öğleden sonra CHP Grup toplantısı sürerken Barutçu ile görüşmek istemiştir. Toplantıya başkanlık eden Barutçu bu isteği başta kabul etmemiş, ısrar üzerine başkanlığı devrederek Koraltan ile konuşmuştur. Meclis

Başkanı yine Menderes'i CHP'den bir heyetin uğurlaması için ısrarcı olmuştur. Menderes'in başkentten ayrılmak üzere olduğunu bildirmiş, muhalefetten bir heyetin kendisini uğurlaması durumunda mutlu olacağını ve havanın düzeleceğini söylemiştir. Barutçu ise bu istekte bir ciddiyet olmadığı karşılığını vermiştir. Durumu öğrenen CHP milletvekilleri bu isteği "iktidarın hafifliği" olarak değerlendirmişlerdir.²⁹⁸

Meclis, 26 Temmuz 1958'da olağan dışı bir gün yaşadı.²⁹⁹ Meclis çoğunluğuna dayanan DP'liler demokrasinin en basit kurallarını çiğneme hakkını kendilerinde görmüşlerdi. Böylesi önemli bir günde oturuma neden Koraltan'ın başkanlık etmediği sorusu akla gelebilir. Toplantıya Kirazoğlu'nun başkanlık etmesi önceden düşünülmüş, bilinçli bir tercih olsa gerektir. Bu bağlamda birçok tartışmalara gebe olabilecek oturumda DP'nin sembol isimlerinden ve kurucularından olan Koraltan'ın hedef tahtasına oturtulmaması ve onun üzerinden DP'nin daha fazla yıpratılmasının önü alınmak istenmiş olabilir. Hedef dağıtmak adına Kirazoğlu tercihi muhtemelen Menderes'in takdiri olmuştur. Bununla birlikte Koraltan'ın, akıl dışı bir uygulamanın yapılacağı bir oturumu yönetmek istememesi de ihtimal dâhilindedir.

Mecliste yaşanan bu gelişmeler üzerine CHP hemen bir grup toplantısı düzenlemişti. Kendilerine söz hakkı tanınmayan muhalifler bu kez hem iç hem de dış politikayı görüşmek üzere Meclisi yeniden toplantıya çağırmaya karar vermişlerdi. Bu kapsamda Meclisin 27 Ağustos 1958'de toplantıya çağırılması teklifi Meclis Başkanlığına verilmişti. Ayrıca oturuma başkanlık eden DP'li İbrahim Kirazoğlu hakkında Meclis soruşturması açılması için Meclise başvuru yapılacaktı.³⁰⁰ Koraltan'ın oturuma başkanlık etmemesi eleştirilerin odağı olmaktan sıyrılmasına yol açmıştı.

²⁹⁸ A.e., s.130-137.

²⁹⁹ 26 Temmuz 1958 cumartesi günü Meclis açılmıştı. Pek çok tartışmalı oturumda olduğu gibi Meclisi Refik Koraltan'ın yöneteceği sanılmıştı. Ancak Başkanlık kürsüsünde Başkanvekili olarak DP Kayseri milletvekili İbrahim Kirazoğlu yer almıştı. Tezkere okunduktan sonra hükümet adına İçişleri Bakanı Namık Gedik söz almıştı. Elindeki metni okuyan Gedik'in kürsüden inmesini takiben Kirazoğlu, muhalefetten gelen önerileri okutup sahiplerine bile söz vermeden hepsini reddettirerek oturumun kapandığını ve 1 Kasım'da Meclisin tekrar toplanacağını ilan ederek görüşmelere son vermiştir. Kirazoğlu, hemen kürsüden inerek dışarı çıkmış, plandan haberli DP milletvekilleri de salonu boşaltmaya başlamışlardır. Duruma şaşırarak CHP milletvekilleri sıraların üzerine çıkmış, tepkilerini giden DP'li milletvekillerinin ardından bağırarak dile getirmişlerdir. Bkz.; **T.B.M.M. Zabıt Ceridesi**, Dönem:XI, C.IV, 26.07.1958, s.819-824., Toker, **1957-1960**, s.138-139.

³⁰⁰ Toker, **1957-1960**, s.140.

CHP'nin, Meclisin toplantıya çağırılması teklifinden bir hafta sonra 4 Ağustos 1958 kararları ilan edilmiş, Türk lirası devalüe edilmişti. Böylece mali konular da görüşülecekler listesine eklenmişti. DP, muhalefetin teklifinden farklı olarak Meclisin bir hafta önce toplanmasına karar vermişti.³⁰¹

Aslında 21 Ağustos 1958 tarihli oturum³⁰² Koraltan'ın başkanlığında açılmıştır. Ancak görüşmeler devam ederken mali konular üzerinde muhalefet partisi adına İsmail Rüştü Aksal'ı kürsüye davet eden Koraltan, başkanlığı Erozan'a devretmiştir.³⁰³

Koraltan'ın bu davranışı ile tartışmaların dışında kalmak istediği sonucuna ulaşılabilir. Ancak bu durum Meclis çoğunluğuna dayalı olarak muhalefetin söz hakkının sınırlandırılmasına onun da seyirci kaldığı gerçeğini değiştirmez. 26 Temmuz 1958 ve 21 Ağustos 1958'de, CHP'nin teklifiyle olağanüstü olarak toplanan ve şiddetli tartışmalara yol açan oturumlar 1958 yazını hareketlendirmişti. Beklentinin aksine Koraltan, muhalefete söz hakkı tanınmayan ilk oturumda Meclise başkanlık etmemiştir. Olaylara gebe ikinci oturumda ise başkanlığı devretmiştir. İktidar, bu tercihleri ile Koraltan'ı tartışmaların dışında tutmayı amaçlamış olsa gerektir.

3.9. Başar-Menderes Görüşmesine Aracılık Girişimi

Ahmet Hamdi Başar, DP'yi iktidara taşıyan hürriyet söylemlerinin artık CHP'ye hizmet ettiğini kavramış, yürütmenin başında bulunan Başbakan Menderes ile görüşerek ona tavsiyelerde bulunmak istemişti. Bu temas için yakın dostu Refik Koraltan'ın aracılığına başvurmuştu. Bir cenaze dolayısıyla İstanbul'a gelen Refik

³⁰¹ A.e., s.143-153.

³⁰² 21 Ağustos 1958'de yapılan oturumda öncekinin aksine muhalefet milletvekillerine söz verilmişti. Ancak bu defa da Koraltan'ın yerine Başkanlık mevkiinde bulunan Başkanvekili DP Bursa milletvekili Ağâh Erozan, dış politika ve mali konuların tartışması bittiğinde, Meclis CHP'nin isteğiyle toplanmış olmasına ve CHP'li Faik Ahmet Barutçu'nun ısrarına rağmen iç politikaya geçilmesine izin vermemiştir. Aldığı talimatı yerine getirdiği anlaşılan Erozan, Adana milletvekili Nevzat Bey'in iç politika meselesine ait tavrının usul bakımından oya sunulmasına imkân bulunmadığını savunmuştur. İtirazlar üzerine nizamnamenin açık olduğuna değinmiş, ardından görüşmelerin yeterli olduğuna ve 1 Kasım'da toplanılması hakkındaki takriri oya sunmuş, takririn çoğunlukla kabul edilmesi üzerine 1 Kasım 1958'de toplanılmak üzere oturumu sonlandırmıştır. Bkz.; T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Dönem:XI, C.IV, 21.08.1958, s.828-896., Toker, **1957-1960**, s.153-154.

³⁰³ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Dönem:XI, C.IV, 21.08.1958, s.828-896.

Bey ve oğlu ile 11 Kasım 1958'de konuşan Başar, bu düşüncelerini onlarla paylaşmıştır.

Başar, uçuruma doğru sürüklenildiğini, milletin iki kampa ayrıldığını, muhalefetin vaktiyle DP'nin istediği hürriyetlerin güvence altına alınmasını talep ettiğini savunmuştur. Hürriyete boyun eğdiği için CHP'nin iktidardan düştüğünü, böyle yapılması halinde DP'nin de iktidarı kaybedeceğini açıklayan Başar, DP'yi kurma çalışmaları sırasında böylesi bir hürriyetin gerçek hürriyet düzeninin kurulmasına engel olacağı üzerinde ısrarla durduğunu, programdaki bu anlaşmazlıklar yüzünden kuruculardan ayrıldığını ifade etmiştir. Başar'a göre haklı çıktığı bu düşüncelerini Koraltan çok iyi biliyordu. Mevcut kanunların halkı ayaklandırmak için kullanılabileceğine temasla bu hürriyetin iyi niyetlerle uygulanan kanunlarla sınırlanması gerektiğine değinen Başar, iktidarın böyle yapmak yerine bu hürriyeti devlet gücüyle ortadan kaldırmaya çalıştığını açıklamıştır.³⁰⁴

Refik Koraltan ve Ahmet Hamdi Başar, Koraltan'ın oğlunun evinde iki saatten fazla baş başa bu konuları görüşme imkânı bulmuşlardı. Bununla birlikte Başar'ın asıl amacı bunları Menderes'e anlatmak olmuştur. Koraltan'ın heyecanlı bir adam olduğunu, bu sebeple inandığı bir şeye veya kimseye çabuk kapıldığını aktaran Başar, görüşmeleri sırasında Koraltan'ın, "Atatürk çok şanslı adamdı. Yaptıklarını biz de yaptık ama, onun şansı bizde yok" diyerek, üzüntüsünü dile getirdiğini belirtmiştir.

Başar'ın konuşmasından etkilenen Koraltan, telefona sarılarak Park Otel'de bulunan Başbakan Menderes ile görüşme yoluna gitmiş, ancak Menderes'in Ankara'ya hareket etmek üzere olduğunu öğrenmişti. Buna karşın pes etmeyen Koraltan, Başar'a şu teklifte bulunmuştu: "Hamdi, iki gün sonra Ankara'ya gel. Ben Menderes'i eve yemeğe çağırıp seninle mutlaka görüştürürüm."³⁰⁵

Bu teklifi sevinçle karşılayan Başar Ankara'ya gelmiş, hazırladığı dosya ile birlikte 22 Kasım 1958'de Koraltan'ı evinde ziyaret etmiştir. Bununla birlikte Koraltan'ın İstanbul'daki heyecanının söndüğü kanaatinde olmuş, Koraltan'ın Bayar'la arasının açık olduğunu düşünmüş, alınacak tedbirlere ilişkin hazırladığı muhtıradan söz etmeden ziyaretini sonlandırmıştır. Ancak Koraltan'ın konuyu

³⁰⁴ Başar, **Yine Hayal Âleminde Uçuyorum**, s.582-583.

³⁰⁵ **A.e.**, s.584-585.

unuttuğunu düşünen Başar yanılmıştır. Bir aydan fazla bir zaman sonra Koraltan Ankara'dan Başar'ı aramıştır. Menderes'le görüştüğünü, kendisiyle görüşme isteğine Menderes'in olumlu karşılık verdiğini, ilk İstanbul'a gidişinde onunla görüşeceğini iletmiştir. Koraltan'ın işin arkasını bırakmamasını memnuniyetle karşılayan Başar, aldığı bu haber üzerine Menderes Park Otel'e geldiğinde onunla görüşmek için iletişime geçmiş, ancak hedefine ulaşamamıştır.³⁰⁶

Koraltan, bu olayda görüldüğü üzere Başar'ı, Başbakan ile görüştürebilmek için çaba harcamıştır. Bu durumu sadece dostu olarak gördüğü Başar'a bir iyilik yapmak istemesi şeklinde değerlendirmek yeterli olmayacaktır. Koraltan, memleketin gidişatına ilişkin Başar'ın aktardığı endişeleri bir ölçüde paylaşmıştır. İktidarın muhalefeti sınırlamak üzere kanunları çiğneyerek sert tedbirlere başvurduğu bir dönemde işlerin daha da içinden çıkılmaz hale geldiğine kanaat getirmiş olmalı ki, Başar'ın iktidara yönelik sert eleştirilerini aktaracağını bilerek Menderes ile görüşmesine aracılık yapmak istemiştir. Bu bağlamda kendisinin dile getiremediği ya da söylediği fakat Menderes'in dikkate almadığı endişeleri bir defa da Başar'ın ağzından duymasının faydalı olacağına ihtimal verdiği anlaşılmaktadır.

3.10. Uçak Kazası: Menderes-İnönü Arasını Düzeltme Çabaları

Türk ve Yunan Dışişleri Bakanları'nın Kıbrıs'a ilişkin Zürih'te yaptıkları toplantılarda ilerleme sağlanması üzerine iki ülkenin Başbakanları aynı yerde bir araya gelmişlerdi. Görüşmeler sonunda çözüme yönelik anlaşmaya varılmış, görüşmelerin İngiltere'nin katılımının sağlanması için Londra'da devam edeceği açıklanmıştı. Bunun üzerine Menderes başkanlığındaki Türk Heyeti 17 Şubat 1959'da İngiltere'ye hareket etmiş, yoğun sis nedeniyle heyeti taşıyan uçak Londra Havaalanı yakınlarında düşmüştü. Menderes'in küçük yaralarla kurtulduğu kazada 16 kişi yaşamını yitirmişti. Bu olaya rağmen üç ülke heyetleri arasında Londra Antlaşması imzalanmış, Kıbrıs'ın bağımsız bir cumhuriyet olması kabul edilmiştir.³⁰⁷

İktidar muhalefet ilişkilerinin gergin olduğu bir ortamda Menderes'in kazadan kurtularak Türkiye'ye gelişi rejimle ilgili yeni bir iyimserlik havasının

³⁰⁶ A.e., s.585-586.

³⁰⁷ Turan, a.g.e., s.184.

esmesine yol açmıştı. CHP, Londra’da bulunan Başbakan’a geçmiş olsun telgrafi çekmiş, CHP Grup İdare Kurulu Refik Koraltan’ı ve DP Grup Başkanı’nı ziyaret ederek üzüntülerini bildirmişlerdi. İstanbul’a gelen Menderes’e görülmemiş bir karşılama yapılmıştı. DP idarecilerinden Nüzhet Akın, İsmet İnönü’ye haber göndererek, Ankara’ya gelecek Menderes’i karşılama törenine katılacaksa protokolde eski cumhurbaşkanı olarak yer alacağını iletmiştir. İnönü ise karşılama katılacağını ancak protokole gerek olmadığını ifade etmiştir. Tekrar haber ulaştıran Akın, İnönü’nün eski bir Devlet Başkanı olarak diğer milletvekilleri arasında yer almasının doğru olmayacağını, kendisine özel bir yer göstermenin kendi görevleri olduğunu, Meclis Başkanı Koraltan’ın da bu konuyla bizzat ilgilendiğini açıklamıştır.³⁰⁸

Metin Toker, bu tertibin Refik Koraltan’a ait olduğunu savunmuştur. Toker, Koraltan’ın o sıralarda durumun nereye gittiğini gördüğünü ama elinden fazla bir şey gelmediğinden, el altından samimiyetle İnönü ile Menderes’in arasını düzeltmeye çalıştığı kanaatinde olmuştur. Ancak aralarını düzeltme girişiminin Bayar’ın engeline takıldığını, bu yüzden Koraltan’ın daha fazla ileri gitmeye cesaret edemediğini belirtmiş, Meclis Başkanı’nın aracılık girişimini şöyle ortaya koymuştur: “DP çoğunluklu Meclisin basit başkanı, İsmet Paşaya eski devlet başkanı olarak yer verilirse bunun havayı yumuşatacağını düşünmüş, düşüncesini İstanbul’daki Başbakana da telefonla açmış, onun olurluğunu almış, ısrara başlamıştı.”³⁰⁹

Menderes’le görüşen Koraltan, Bayar’ın karşılama merasiminde İnönü’nün bulunmasına kesinlikle karşı çıktığını aktarmıştır. Menderes bu konuda Koraltan’a destek vererek, Bayar’la görüşmüştür. “Hastalık bahane eder karşılama ben gelmem” diyen Bayar’a karşı ısrarını sürdüren Menderes, “Ayıptır bunlar ayıptır” diyerek, telefonu kapatmıştır.³¹⁰

Neticede İsmet İnönü, Ankara’ya gelen Başbakanı karşılamak üzere istasyona gelmiş, ancak karışıklıktan kendisine protokolde verilen yeri anlayamamıştır. Koraltan, bu esnada treni yolda karşılama gitmiştir. Kalabalıktan geçen Menderes şeref salonuna girmiş, önce Bayar ile kucaklaşmış, bu sırada İnönü’yü gören Koraltan, Menderes’e işaret etmiştir. Bunun üzerine Başbakan, bakanları bırakarak

³⁰⁸ Toker, **1957-1960**, s.207-211.

³⁰⁹ **A.e.**, s.211.

³¹⁰ Evliyazade, **a.g.e.**, s.71-72.

Koraltan ile birlikte İnönü'nün yanına gelmiştir. Menderes, İnönü'nün geçmiş olsun dileklerine teşekkür etmiş, ikili samimi pozlar vermiştir. Buna karşın ev sahibi durumundaki Celal Bayar, İnönü'yü görmezden gelmiş, birbirlerine selam dahi vermemişlerdir.³¹¹

Bu görkemli karşılaşmanın akşamı Mükerrer Sarol, Tevfik İleri ve Atıf Benderlioğlu Menderes'in evinde toplanmıştır. Menderes'in ne var ne yok sorusuna Benderlioğlu şu karşılığı vermiştir:

“Beyefendi, Reiscumhur hazretleri İsmet Paşa'nın gelişinde kendisine gösterilen yakın ilgiye, Koraltan'ın protokol işlerine karışmasına çok üzölmüşler. Halk Partililerin hiçbir hareketine inanmamak lazımdı. Düne kadar yok olmamızı isteyen bu insanların samimiyetine inanmak Demokrat Parti hesabına kayıp olmuştur. Vatandaş vicdanında Paşa'ya gösterilen itibarın mâkes bulacağına kâni bulunmadığını ifade ediyorlar.”³¹²

Menderes bu açıklamaların ardından sözü Sarol'a vermiştir. Sarol'un, Menderes'e gösterilen sevginin milli bir nitelik taşıdığı ve İnönü'nün çektiği geçmiş olsun telgrafıyla yumuşayan siyasi iklim içinde Menderes'in İnönü'yü ziyaret etmesi gerektiğini belirttiği esnada Bayar salona girmiştir. Sarol, bu düşüncelerini Bayar'a da aktarmış, ancak bu açıklamalar Cumhurbaşkanı memnun etmemiştir. Öfkelenen Bayar, tepkisini şöyle dile getirmiştir:

“Menderes'in kurtuluşundan sonra milletçe duyulan büyük sevincin tesiri altında İsmet Paşa ve arkadaşlarının, istasyona gelmelerinin samimiyetine inanmak safdillik olur... İşleri bu kadar basit görmüyorum, Doktor.”³¹³

Yassıda duruşmaları esnasında bu konuya değinen Koraltan, Bayar'ı, Menderes ve İnönü'nün yakınlaşmasını engellemekle itham etmiştir. Buna göre İnönü'nün Menderes'i karşılama isteğini öğrenmiş, Protokol Genel Müdürlüğünü arayarak İnönü'ye protokoldeki yerinin verilmesini istemiştir. Girişimi üzerine Çankaya Köşkü'nden aranarak bu işlere karışmaması konusunda uyarılmışsada bu

³¹¹ Toker, **1957-1960**, s.212 ., Sarol, **Bilinmeyen Menderes**, C.II, s.288-289., **Milliyet**, 01.03.1959, s.1., Bostancı, **a.g.e.**, s.19.

³¹² Sarol, **Bilinmeyen Menderes**, C.II, s.293.

³¹³ **A.e.**, s.293-294.

ihтары dikkate almayarak istasyonda karşıladığı Menderes'e durumu açıklamış, Menderes'ten, İnönü'nün elini sıkarak onunla ilgilenmesini istemiş, o da "Sağol, daha fazlasını yapacağım" demiştir.³¹⁴

Koraltan'ın, 17 Şubat 1959'da meydana gelen uçak kazasından Menderes'in sağ salim kurtulmasını, muhalefet kanadıyla ilişkilerin yumuşaması adına önemli bir fırsat saydığı anlaşılmaktadır. Bu bağlamda Menderes'in oluru dâhilinde İnönü ile irtibata geçerek protokol işleri vesilesiyle aralarını bulmaya çalışmıştır. Ancak Bayar, bu yakınlaşmaya sıcak bakmadığı gibi Koraltan'ı hedef tahtasına yerleştirmiş, girişimlerini sınırlamıştır. Bununla birlikte kaza sonrası gittiği yerlerde halkın yoğun sevinç gösterileriyle karşılaşan Menderes, halk desteğini arkasına almanın verdiği özgüvenle rejim üzerinde bir rahatlama bekleyenlerin umutlarını boşa çıkarmıştır. Neticede Koraltan'ın, memleketin huzura kavuşması ve partiler arasında medeni ilişkilerin kurulması adına büyük bir kazanç olarak gördüğü bu fırsat iyi kullanılamamıştır.

3.11. Koltuğunu Koruma Çabaları: Şemi Ergin ve Sıtkı Yırcalı'yla Mücadelesi

1 Kasım 1958'de başlayacak 11. dönemin ikinci yasama yılına birkaç gün kala Şemi Ergin'in Meclis Başkanlığına aday gösterilmesi ihtimalinden bahsedilmiştir.³¹⁵ 19 Ocak 1958'de Milli Savunma Bakanlığı görevinden alınan DP Manisa milletvekili Şemi Ergin adına yürütölen kulis faaliyetleri ile Koraltan'a karşı esaslı bir aday gösterilmek istendiği anlaşılmıştır. DP Meclis Grubu'nda Koraltan'ı Meclis Başkanı seçme teamölü olmakla beraber ona karşı adaylığını koyması için Şemi Ergin'e müracaat edilmiştir. Buna karşın Ergin, seçileceğinden emin olmadığı takdirde adaylığını koymayacağını bildirmiş, bu sebeple kulis faaliyetinde bulunan milletvekillileri Ergin'e kesin teminat vermeye çalışmışlardır.³¹⁶

Bu arada içtüzüğe göre kapalı oyla yapılması gereken başkanlık seçiminin verilecek teklifle açık yapılması gündeme gelmiştir. Seçimin açık yapılması

³¹⁴ **Cumhuriyet**, 29.07.1961, s.5., Koraltan'ın, uçak kazası sonrası Menderes'in Londra dönüşünde, İnönü'nün protokol bakımından duracağı yerle ilgili olarak Bayar'ın gösterdiği tepkiyi Yassıada duruşmalarında açığa çıkarması, Bayar-Koraltan ilişkisine zarar vermiştir. Bkz.; Samet Ağaoğlu, **Yassıada, Kayseri ve Toptaşı Cezaevi Günlükleri**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2013, s.205.

³¹⁵ **Cumhuriyet**, 28.10.1958, s.1,5.

³¹⁶ **Milliyet**, 30.10.1958, s.5.

durumunda Yaylacıların kazanma şansının azalacağı tahmin edilmiştir.³¹⁷ Anlaşıldığı üzere Koraltan'ın Meclis Başkanlığı koltuğunu kaybetme riskine karşı grup toplantısında kullanılacak oyların açık olması gündeme gelmiştir. Böylece milletvekillerine baskı kurulacak, parti disiplini adına Genel Kurul'un belirlediği adayın seçtirilmesi sağlanacaktı. Bununla birlikte çoğu DP milletvekilinin seçimlerin gizli oyla yapılmasını istediği ifade edilmiştir. Zaten içtüzüğün 6.maddesinde yer alan "Riyaset Divanı gizli rey ve mutlak ekseriyetle intihab edilir" hükmü, bu isteğin zorunluluğunu ortaya koymuştur.³¹⁸

DP Grubu'nda Yaylacıların geç vakte kadar süren toplantılarında Meclis Başkanlığı için Koraltan'a karşı Şemi Ergin'in aday gösterilmesi kararlaştırılmıştır.³¹⁹ Üstelik CHP Genel Sekreteri Kasım Gülek bazı şartların gerçekleşmesi durumunda eski Milli Savunma Bakanı Şemi Ergin'i destekleyebileceklerini söylemiştir.³²⁰ Bununla birlikte gece geç saatlerde Ergin'in, Meclis Başkanlığı için Yaylacıların kendisine yaptığı adaylık teklifini reddettiği haberi yayılmıştır. Ergin'in adaylığını koymaktan vazgeçtiği haberi üzerine Koraltan'ın rakipsiz aday olduğu basına yansımıştır.³²¹

Koraltan'ın yeniden seçilmesiyle sonuçlanan sürecin perde arkasında ilginç gelişmeler yaşanmıştı. Menderes'e yakınlığı ile bilinen DP Edirne milletvekili Mükerrerem Sarol, Şemi Ergin'i, Koraltan'ın yerine Meclis Başkanlığına getirme çabalarını öğrendiği günlerde, Menderes'in yakın akrabası olan Sadık Giz'le konuşmuştur. Sadık Bey kendisinden şu ricada bulunmuştur:

"Mükerremeğim, Şemi Ergin'i ordu tutuyor. Biz Egeliler olarak kendisini seviyoruz. Koraltan'ın yerine Meclis Başkanlığı'na seçtirebilirsek hem Ağamıza (Menderes'e) hem de orduya yararlı bir iş yapmış oluruz. Ne olur seni sevenler çoktur, sözün geçer, aklın yatarsa bize yardım et... Koraltan Amca da biraz dinlenmiş olur."³²²

³¹⁷ **Milliyet**, 31.10.1958, s.1.

³¹⁸ **Cumhuriyet**, 31.10.1958, s.5.

³¹⁹ **Milliyet**, 31.10.1958, s.1.

³²⁰ **Milliyet**, 01.11.1958, s.5.

³²¹ **Cumhuriyet**, 31.10.1958, s.1,5., **Milliyet**, 31.10.1958, s.5.

³²² Sarol, **Bilinmeyen Menderes**, C.II, s.247.

Sarol, bu gelişmeyi Samet Ağaoğlu ile paylaşmış, ikili konuyu Şemi Ergin ile görüşmeye karar vermiştir. Sarol'un evinde yaptıkları görüşmede Ergin, başkan olmak için çaba harcadığını ancak Menderes'in bunu uygun görmediğini ve kendisiyle görüşmediğini açıklamıştır. Buna karşın Sarol ve Ağaoğlu, Ergin'in başkan seçilmesi için yardımcı olacaklarını ifade etmişlerdir. DP Grubunun başkan adayını belirlemesine kısa bir süre kala Sarol, DP İstanbul milletvekili Muhlis Erdener ve DP Gaziantep milletvekili Bahadır Dülger ile karşılaşmıştır. Koraltan'a karşı Şemi Ergin'in adaylığını duyan ikili konuya ilişkin görüşlerini, "Artık Koraltan Amca bir kenarda otursun yeter, Şemi arkadaşımız bu görevi başarıyla yapacak ehliyettedir" sözüyle aktarmışlardır.

Sarol, Erdener ve Dülger ile sohbete devam ettiği sırada Menderes'in kendisini çağırdığını haber almıştı. Başbakanlığa giden Sarol, İçişleri Bakanı Namık Gedik ve Başbakan Menderes ile görüştü. Sarol'un, Samet Ağaoğlu ve Şemi Ergin ile yakınlaşmasına ve evde toplanmalarına, dolayısıyla Koraltan'a karşı Ergin'in adaylığı konusuna öfkelenen Menderes, sert eleştirilerde bulunmuştu. Buna karşın DP hükümetlerinde bakanlık görevlerine getirilen Ağaoğlu ve Ergin gibi partililerle bir araya gelmesinin doğal olduğunu savunan Sarol, bu kişilerin bir kenara atılmayacağını, dertleri varsa dinlenilmesi gerektiğini ifade etmişti.³²³

Sarol'a göre Menderes, bu görüşmeden sonra Şemi Ergin'i yanına çağırarak derdini dinlemiş, istediği küçük işleri hallederek, adaylık hırsının önüne geçmiştir.³²⁴ Sarol, Ergin'in bu kadar çabuk teslim olmasına ve davasını terk etmesine şaşırıldığını açıklamıştır. Bu gelişme üzerine Ergin'le yola çıkılmayacağına kanaat getirmiş, onun adaylığı için çalışanlara ulaşarak vaziyeti bildirmiştir. Böylece grubun ağırlığı Koraltan lehine dönmüştür. Sarol, buna karşın grubun Yaylacılar olarak adlandırılan kısmının Ergin'e önemli sayıda oy verdiğini hatırlatmış, bu bağlamda kararlarındaki değişikliğin etkisini şu sözle açıklamıştır: "Haberdar etmeseydik Şemi Ergin meclis reisi seçilecekti."³²⁵

Seçimden önceki gece Şemi Ergin'i destekleyenlere eski bakanının temaslardan sonra adaylıktan vazgeçtiği bildirilmiştir. Kısa sürede yayılan haber ve

³²³ A.e., s.248-252.

³²⁴ DP Manisa milletvekili Şemi Ergin, Meclis Başkanlığı seçimlerinden bir yıl sonra Ulaştırma Bakanlığı görevine getirilmiştir. 9 Aralık 1959'da başladığı görevini 27 Mayıs 1960'a değin sürdürmüştür.

³²⁵ Sarol, **Bilinmeyen Menderes**, C.II, s.255-256.

Ergin'e ulaşılamamasının yarattığı etki onu destekleyecek milletvekillerini buna inandırmıştır. Ancak seçim sabahı Meclise gelen Şemi Ergin haberlerin asılsız olduğunu ve adaylıktan vazgeçmediğini bildirmiştir. Kendisine aleyhtar olanların böyle bir yola başvurduğunu savunmuştur. Bunun üzerine yeniden faaliyete girişilmekle beraber bir kısım milletvekilleri haberdar edilememiştir.³²⁶

Neticede, Ergin'in adaylıktan çekildiği şeklindeki asılsız haberin de etkisiyle DP Grubu, Meclis Başkanlığı için yeniden Refik Koraltan'ı aday seçmişti.³²⁷ Ancak Şemi Ergin pek az bir farkla kaybetmiş, bu durum DP içinde, gidişattan memnun olmayanların sayıca arttığına bir kanıt sayılmıştır.³²⁸ 1 Kasım 1958'de, CHP'lilerin katılmadığı seçimde 382 DP'li milletvekilinin tamamının oyunu alan Refik Bey, Meclis Başkanı seçildi.³²⁹

Şemi Ergin, Yassıada Mahkemeleri'nin 29 Mayıs 1961 tarihli duruşmasında, o günlerde Menderes'i frenlemek adına harekete geçtiklerini, bu sebeple Meclis Başkanlığına adaylığını koyduğunu öne sürmüştür. Bu süreçte Menderes ve Bayar'ın mukavemeti ile karşılaştığını dile getiren Ergin, Menderes'in kendisinden Meclise gitmemesini istediğini ve daha sonra arkadaşlarına telefon edilerek adaylıktan vazgeçtiğinin bildirildiğini açıklamıştır. Böyle olduğu halde Meclise gitmekte kararlılık gösterdiğini, bunun üzerine Menderes'in kendisini Başbakanlığa davet ederek, Bayar ile görüşürdüğünü ifade etmiştir. Bayar'dan, Meclis Başkanlığı için başka bir aday gösterilmesini istediğini söyleyen Ergin, buna karşılık Koraltan'ın yaşlı olduğu ve onu kırmak istemediğini belirten Bayar'ın kendisine, grup bütünlüğü için adaylıktan vazgeçmesi teklifinde bulunduğunu savunmuştur. Ergin, bu teklife karşılık kendi adaylığının grup bütünlüğünü sağlayacağını söylediğini, fakat Bayar'ın "25 reyden fazla alamayacaksınız" restiyle karşılaştığını, aleyhine yapılan propagandalara karşın seçimi 9 oy farkla kaybettiğini ifade etmiştir.³³⁰

³²⁶ **Cumhuriyet**, 01.11.1958, s.1.

³²⁷ **Milliyet**, 01.11.1958, s.1.

³²⁸ **Cumhuriyet**, 01.11.1958, s.5.

³²⁹ **Milliyet**, 02.11.1958, s.1,5.

³³⁰ **Milliyet**, 30.05.1961, s.5., Mahkeme Başkanı Başol, Ergin'in sözlerini takiben Cumhurbaşkanlığının tarafsızlığına vurgu yaparak, Koraltan'ın seçilmesine yönelik partililere yapılan baskıya değinmiştir. Bu açıklamalara sinirlenen Bayar, Koraltan'ın tarafında olduğunu ve seçilmesi için baskı yaptığını kabullenmiş olarak, "Bu ekseriyet partisinin Meclisteki politikasıdır. Ben, bana vekâlet edecek kişinin seçimiyle alâkadar olabilirim. Bu partiler arası bir mesele değildir." demiştir. Bkz., **Cumhuriyet**, 30.05.1961, s.5.

Kuvvetle muhtemel DP içindeki Yaylacılar grubunun artan etkisi ve CHP'nin de Şemi Ergin'i destekleyebileceği haberi Menderes'i telaşlandırmış, bu sebeple Ergin'in adaylığına şiddetle karşı çıkmıştır. Koraltan'ın seçilebilmesi adına bütün tedbirleri alan Menderes, içtüzüğe aykırı olmasına karşın seçimin açık yapılmasını da ihtimaller arasına almıştır. Ergin'in gönlünü alarak onu adaylıktan vazgeçirme taktiği ve Ergin'in adaylıktan vazgeçtiği şeklindeki söylenti Koraltan'ın koltuğunu garantilemiştir. Böylece DP içinde üç kurucunun ağırlığını sarsarak, parti içi dengeleri değiştirebilecek bir tehlike daha atlatılmıştır.

Koraltan'ın tarafsızlığından kuşku duyduğu anlaşılan Nadir Nadi³³¹ onun yeniden seçilmesi sonrası kaleme aldığı “Bir Denge Gücü Daha” adlı köşe yazısında partilerarası ilişkilerde denge görevi görebilecek bir kurum olarak Meclis Başkanlığının önemine işaret etmiştir. Cumhurbaşkanlığına tanınan sorumsuzluğa karşılık Meclis Başkanlık Divanının, görüşmelerin içtüzük hükümlerine uygun olarak hakkaniyetle ve tarafsız bir şekilde idaresinden Meclise karşı sorumlu olduğunu belirtmiştir. Divanın, kurulmasında bir partinin desteği gerekmele beraber doğrudan doğruya milli iradenin tecelli yeri olan Meclisi temsil ettiğini, dolayısıyla partilerüstü bir varlık olduğunu vurgulamıştır. Bu bağlamda Koraltan ve Başkanlık Divanı üyelerinin nasıl hareket etmeleri gerektiğine dair şu dersi vermiştir:

“Meclis müzakerelerini idare etmek görevini yüklenen zat, partili hüviyetini unutmak ve millet kürsüsünden kutsal varlığını korumakla mükelleftir. Müzakereler sırasında ateşli tartışmalar olabilir, sınırlar gerilip ortalığın karışma tehlikesi belirebilir. İşte Meclis Başkanı bu gibi anlarda kendi iç güdülerinden sıyrılmış bir halde, olgunluğunu ve soğukkanlılığını muhafaza ederek müzakereleri selâmetle yürütebilmek gücünde bir adam olmalıdır... Meclise başkanlık eden zatın tarafsızlığını muhafaza edemiyerek iç tüzük hükümlerini subjektif bir şekilde yorumlaması, bir hükümet üyesine, ya da kendi partisinden bir hatibe iltimaslı davranması, hiç şüphe yok ki hem müzakerelerin selâmetini çığrından çıkarır, hem de memleket ölçüsünde büyük huzursuzluklara yol açabilir.”³³²

³³¹ 1945'te babası Yunus Nadi'nin ölümü üzerine Cumhuriyet gazetesinin yöneticiliğini ve başyazarlığını üstlenmiştir. Bu süreçte DP'ye yakınlık göstermiş, 1950-1954 yıllarında DP listesinden Muğla bağımsız milletvekili seçilmiştir. 1954-1957 yılları arasında İstanbul bağımsız milletvekili olarak Meclis'te yer almıştır. DP iktidarının son döneminde ise iktidar karşıtı bir tutum sergileyerek, muhalif basın arasında yerini almıştır.

³³² Nadir Nadi, “Bir Denge Gücü Daha”, **Cumhuriyet**, 02.11.1958,s.1,3.

Demokratik hayata girildiğinden beri görev yapan Meclis başkanlarını çok tecrübe ettiklerini belirten Nadi, taraf tutma gayretinin adet edinilmesi durumunda Meclis çalışmalarından olumlu bir sonuç alınamayacağını görüldüğünü savunmuştur. Başkanlık Divanının tarafsızlığı ilkesinin henüz iktidar çevrelerinin bütününde iyi anlaşılmadığı kanaatinde olan Nadi, Başkanın yanlış ve haksız tutumlarının ortalığı karıştırmaktan başka sonuç vermediğine temasla Koraltan'a şu göndermede bulunmuştur: "Evvelki günkü oylama sonunda sekizinci defa Büyük Millet Meclisi Başkanlığına aday seçilen sayın Koraltan, kendi Grup arkadaşlarının bu hususa ne kadar önem verdiklerine dair herhalde esaslı bir fikir edinmiş olmalıdır."³³³

Burhan Felek, 11 Kasım 1958 tarihli "Haftabaşı notları" adlı yazısında Meclis Başkanlığı seçimi sürecinde Koraltan hakkında anlatılan bir fıkradan hareketle grupta yapılan seçimlere gereken önemin verilmediğine temas etmiştir. Buna göre seçim öncesi Ankara'da bir vitrin önünde duran Koraltan, neye baktığını soran bir arkadaşına pabuçlara baktığını ve ne kadar pahalı olduklarını söylemiş. Refik Bey'in bu durumdan şikâyet etmesine anlam veremeyen arkadaşları grup seçimlerinden sonra bu sözün anlamını kavramıştır. Felek, böyle olduğu halde kamuoyunun hala bu seçimlerin önemini anlayamadığını ifade etmiş, grup görüşmelerinin gizli ve basılmasının yasak olmasını anlamsız bulmuştur.³³⁴

1958 yılında Şemi Ergin'in adaylığı konusunun partide yarattığı görüş ayrılığı, Koraltan'ın başkanlığını korumasının her gün biraz daha zorlaştığını göstermiştir. Bir yıl sonra DP Balıkesir milletvekili Sıtkı Yırcalı'nın, Ergin tehlikesini güçlkle atlatan Koraltan'a karşı adaylığını koymasını parti içi dengelerin yeniden sarsılmasına sebep olmuştur.

Yırcalı, DP Grubu'nun Refik Koraltan'ı TBMM Başkanı olarak istemediği düşüncesinden hareketle 1 Kasım 1959'da yapılacak Başkanlığa adaylığını koymuştur. Metin Toker, bu teşhisin doğru olduğu kanaatini şu kinayeli sözlerle açıklamıştır:

³³³ A.y.

³³⁴ Burhan Felek, "Haftabaşı notları", **Cumhuriyet**, 11.10.1958, s.3.

“Refik Koraltan en bön DP milletvekilinin ağzında bile, 1959 sonbaharında bir alay konusuydu. Ankara’da en fazla hikâye onun hakkında uyduruluyor, en ağır olaylara, o konu oluyordu. Şiirler, fıkralar gırlaydı... Koraltan’ı gören gülmeye başlıyordu. Yırcalı, bir normal seçimde Koraltan’ı yenememesinin imkânsız olduğunu kolaylıkla anladı. Aslında, DP grubunda bir büyük çoğunluk da Koraltan’ın yerine Yırcalı gibi bir tipi Bayar’la Menderes’in yanına vermeyi, içinden, hararetle arzuluyordu ve bunu DP için bir yeni şans sayıyordu.”³³⁵

Yırcalı, seçim bölgesi Balıkesir’de yaptığı temaslarda Meclis Başkanlığı için zemin yoklaması yapmış, ardından Ankara’ya gelerek seçim kampanyası hazırlıklarına başlamıştır. O günlerde Başbakan Amerika seyahatine çıkmıştır. Yırcalı, adaylığını parti başkanı yurtdışında iken açıklamak istememiş, ancak haberin basına sızmasına engel olamamıştır. Bunun üzerine geri adım atmama kararı alan Yırcalı, basına verilecek bir bülten hazırlayarak, TBMM Başkanlığı için adaylığını koyma kararında olduğunu resmen açıklamıştır. Durumdan haberdar olan Cumhurbaşkanı Bayar, o akşam taze aday Yırcalı’yı köşke davet etmiştir. Yırcalı’nın girişimine karşı olduğunu ima eden bir tavır içine girmeyen Bayar, iltifatlarını esirgememiştir.³³⁶

Ertesi gün çıkan gazetelerde, Koraltan’a karşı adaylığını koyacağı açıklık kazanan Sıtkı Yırcalı haberleri geniş yer bulmuştur. Metin Toker, Koraltan’ın basın tarafından da tutulmadığını savunmuş, basının Yırcalı gibi tarafsızlığın faydalarını daha çok kavrayan birinin Başkanlık koltuğuna oturmasını dilediğini belirtmiştir. Bayar ile yaptığı görüşmede umut kırıcı bir yaklaşım görmeyen Yırcalı, İstanbul’a giderek Amerika’dan dönecek Menderes’i karşılamaya ve vaziyeti kendisine bildirmeye karar vermiştir.³³⁷

Yırcalı’nın adaylığını koyabileceğini haber alan muhabirler soluğu Koraltan’ın yanında almışlardır. Gazetecilerle evinde görüşen Refik Bey, önce “Başka bir aday var mı?” diyerek, bu konuda rakipsiz olduğunu göstermek istemiş,

³³⁵ Toker, **1957-1960**, s.265.

³³⁶ Toker, **1957-1960**, s.265-266., **Cumhuriyet**, 16.10.1959, s.1., **Cumhuriyet**, 17.10.1959, s.1., Mehmed Kemal, “Nurlu ufuklar,”dan “Büyük Türkiye,,yel”, **Cumhuriyet**, 17.05.1980, s.10.

³³⁷ Toker, **1957-1960**, s.266-267., **Cumhuriyet**, 17.10.1959, s.1.

ardından Meclis Başkanlığı yapabilecek kadar genç olduğunu, Meclis açılışı öncesi böyle haberlerin çıkmasını doğal karşıladığını açıklamıştır.³³⁸

Görüşme esnasında Menderes'in kendisine verdiği "Çok sevdiğim ağabeyim ve canım kardeşim Koraltan'a" yazan imzalı fotoğrafı göstermeyi ihmal etmeyen Koraltan, Başbakan'ın kendisine verdiği desteği hatırlatmak istemiştir. Toker, bu açıklamalarına karşın vatani kurtaran üç aslandan biri olarak adının şiirlere yansıdığını belirttiği Koraltan'ın, endişeli görüldüğünü ifade etmiştir.³³⁹

Koraltan'ın, muhabirlere verdiği mülakatta kendinden emin görünmeye çalışması, parti içinde oluşan havanın farklı olduğu sonucunu örtmesine yeterli olmamıştır. Basın, partinin üst kademelerinin müdahale etmemesi durumunda Koraltan'ın seçimi kazanma ihtimalinin düşük olduğu kanaatine varmıştır. Bu kanaate gerekçe olarak bir yıl önceki seçimlerde Şemi Ergin'in adaylığını geri aldığı haberlerine rağmen Koraltan'ın güçlkle oy toplayabilmesi gösterilmiştir.³⁴⁰

17 Ekim 1959 tarihli haftalık haber dergisi Kim, "Kim derdi ki Koraltan gidecek?" başlığıyla yayınlanan sayısında, Koraltan'ın gitmek üzere olduğu şeklinde bir habere yer vermiştir. "Koca Reis Yolcu" alt başlığı ile verilen haberde, birkaç yıldır bir takım asilerin Koca Reis'in makamına göz diktikleri ifade edilmiş, önceki seçimlerde Fahri Belen ve Şemi Ergin'i mağlup etmeyi başaran Koraltan'ın, Sıtkı Yırcalı karşısında bu defa işinin güç olduğu değerlendirilmiştir.³⁴¹

Çetin Altan, 17 Ekim 1959 tarihli "Koraltan mı, Yırcalı mı?..." adlı yazısında iki başkanlık adayının portresini çizmiştir. Hükümet Başkanlığı'ndan önde bulunan bir makam için yapılacak seçimin sadece DP değil bütün Türk Milleti için önem taşıyacağına vurgu yapan Altan, DP'nin dokuz yıllık iktidarı boyunca belirli şahısların etrafında dönüldüğünü, bu sebeple çeşitli kıymetlerin ortaya atılmadığını ileri sürmüştür. Bu sebeple Yırcalı'nın adaylığının takdirle karşılanması gerektiğini belirtmiş, hükümeti hedef göstererek, çıkarılan kanunlar yüzünden Koraltan ve Yırcalı arasında karşılaştırma imkânlarından yoksun bırakılmalarına sitem etmiştir. Yırcalı'nın kaliteli siyasilerden olduğuna dikkat çeken Altan, neden onun adaylığına taraftar olduğunu şu sözlerle gerekçelendirmiştir:

³³⁸ **Milliyet**, 16.10.1959, s.1.

³³⁹ Toker, **1957-1960**, s.267.

³⁴⁰ **Milliyet**, 16.10.1959, s.5.

³⁴¹ **Kim**, Yıl:2, Sayı:74, 17.10.1959, s.1-9.

“Sıtkı Yırcalı'nın Meclis Başkanı olması, Demokrat Parti içinde bize pek makbul bir muvazene unsuru ve pek ileri bir hamle olarak görünüyor. Onun için şimdilik onun başarısını arzuluyoruz.”³⁴²

Koraltan, tekrar seçilmesini garantilemek için faaliyete geçmiş, bu kapsamda 20 Ekim 1959'da milletvekilleri ve bakanlarla görüşmelerde bulunmuştur. Bunun üzerine Koraltan'ı destekleyenler Yırcalı'nın oylarını dağıtmak için üçüncü bir aday arayışına girmişlerdir.³⁴³

Durumun ciddiyetini kavrayan Koraltan taraftarları, şimdiye kadar karşılarna bu derece kuvvetli bir rakip çıkmadığını kabul ederek, endişelerini belirtmişlerdir. Çalışmalar çerçevesinde Yırcalı'ya karşı taktik gereği yeni aday isimleri ortaya atılmış, adları geçen Tevfik İleri ve Atıf Benderlioğlu bu haberleri yalanlamışlardır. Bu arada Koraltan ve Yırcalı dışında DP Kırklareli milletvekili Hüsni Yaman da aday olduğunu açıklamıştır. Şaşırtıcı olarak gece geç vakit yayılan bir haberde Menderes'in Sıtkı Yırcalı'yı desteklediği ifade edilmiştir.³⁴⁴ Bununla birlikte bu haberin gerçeği yansıtmadığı kısa bir süre sonra ortaya çıkmıştır.

Menderes'le görüşmek isteyen Yırcalı, İstanbul'a giderek onun kaldığı Park Otel'e yerleşmiş, Amerika'dan dönen Başbakan'ı karşılamıştır. Yırcalı, bir akşam yemeğe davet edilmiş, yemekte asıl konu onun adaylığı olmuştur. Yırcalı'ya karşı nazik davranan Menderes, parti işlerinin büyük gayret ve zaman istediğinden bahisle tecrübeli yardımcılara ihtiyacı olduğunu belirtmiştir. Meclis Başkanlığı'nın şerefli olmakla birlikte geri hizmet olduğu yorumunda bulunan Menderes, Yırcalı'nın daha yararlı hizmetler yapabileceğini ifade ederek onu adaylık düşüncesinden caydırmak istemiştir. Buna karşın adaylığını kamuoyuna duyurduğunu açıklayan Yırcalı, geri adım atmasının onur kırıcı olacağını söylemiştir. Toker, Yırcalı gibi şahsiyet sahibi bir rakipten kurtulmak niyetinde olduğunu belirttiği Menderes'in, bu konuda daha fazla ısrar göstermeyerek, Yırcalı'ya başarılar dilediğini aktarmıştır.³⁴⁵

24 Ekim 1959 tarihli Kim dergisi Meclis Başkanlığı rekabetini yine kapağına taşımış, “Yırcalı Niçin Kazanacak? Koraltan Neden Kaybedecek?” başlığına yer

³⁴² Çetin Altan, “Koraltan mı, Yırcalı mı?...”, **Milliyet**, 17.10.1959, s.2.

³⁴³ **Cumhuriyet**, 21.10.1959, s.1,5.

³⁴⁴ **Milliyet**, 23.10.1959, s.5.

³⁴⁵ Toker, **1957-1960**, s.267-269., Mehmed Kemal, “Nurlu ufuklar,,dan “Büyük Türkiye,,ye!”, **Cumhuriyet**, 17.05.1980, s.9.

vermiştir. Dergide, şansı azalmış olan kurucu rakibine karşı Yırcalı'nın durumundan neden emin olduğu sorgulanmıştır. Yırcalı'nın şahsının yüksek olduğunun görüldüğüne işaret edilmiş, yabancı muhabirlerin bile Koraltan'ın bu defa seçilemeyeceği düşüncesinde oldukları öne sürülmüştür. Koraltan'ın kazanmasını isteyenlerin, Menderes'i harekete geçirmek adına Yırcalı'nın ondan izin almamasını kullanmak istedikleri ifade edilmiş, yüksek başlar olarak tanımlanan parti ileri gelenlerinin Koraltan'ı desteklemeleri, şu gerekçelere dayandırılmıştır:

“Grup içinde Koraltan'a karşı toplanmış olan aleyhte oylara rağmen yüksek başların tutumunu bir kurucular vefasında aramak gerekti. Köprülünün ayrılmasından sonra bir de Koraltan'ın gitmesi D.P. nin dörtlü kadrosunu ikiye indirecekti. Sandalye şimdi üç dayanakla duruyordu. Dayanakların ikiye inmiş olması, daha başkalarının da götürülebileceği fikrini aşılabilir. Vefa prensibi büsbütün sarsılabilir. Bu ise yüksek başlarda huzursuzluk yaratırdı. Kaldığı, Koraltan güvenilir adamdı.”³⁴⁶

Bu gerekçelere karşın Yırcalı'nın 1955'teki ıslahat hareketinde boy göstermesinin onu güçlendirdiği belirtilmiş, onun adına işlerin yolunda gittiği haberleri yayılmıştır. DP Meclis Yönetim Kurulu üyelerinin meselede tarafsız görünmeye çalışmalarının Yırcalı'ya hizmet ettiği açıklanmıştır. Haberin devamında bu mücadelede en fazla Koraltan'ın huzurunun bozulduğu ifade edilmiştir. Kalpleri fethetmeye çalışan Refik Bey'in bu kapsamda kendisine oy vermeyeceğinden şüphelendiği DP milletvekillerini sık sık yemeğe çağırdığı açıklanmıştır. Kendisiyle görüşen gazetecilere oldukça iltifatkâr davrandığı belirtilen Refik Bey'in, adaylığını geri alacağına dair çıkan haberleri soran bir muhabire sert bir şekilde, “Ne münasebet efendim.. Daha ne söylentiler uyduracaklar” diyerek çıkmıştır.³⁴⁷

Seçimlere bir hafta kala ağırlığın hala Yırcalı'da olduğu haberleri görülmüştür. DP'ye yakın çevreler Cumhurbaşkanı Bayar'ın Başkanlık seçimi konusunda bir etki ve müdahalede bulunmadığını ifade etmişlerdir. Yırcalı'nın adaylığını koymadan önce ve sonra Çankaya'ya davet edilmesi bunu teyit eder mahiyette algılanmıştır. Bununla beraber Başbakan Menderes'in, Yırcalı'nın adaylığını geri almak için uğraş verdiği anlaşılmıştır. Bu kapsamda DP Genel Kurul

³⁴⁶ Kim, Yıl:2, Sayı:75, 24.10.1959, s.4,5.

³⁴⁷ A.e., s.5.

üyesi Samet Ağaoğlu ve DP Grup Başkanı Atif Benderlioğlu'nun görevlendirildiği yazılmıştır.³⁴⁸

24 Ekim 1959'da Benderlioğlu'nun evinde yapılan görüşmede Yırcalı'yı ikna edemeyen Ağaoğlu ve Benderlioğlu, durumu Menderes'e bildirmişti. Bunun üzerine Çankaya Köşkü'ne giden Başbakan, Bayar ile uzun bir görüşme gerçekleştirmiştir. Görüşmenin ardından DP Genel İdare Kurulu üyeleri toplantıya davet edilmiş, Yırcalı'nın adaylığını geri alması ana gündem maddesini oluşturmuştu.³⁴⁹ Yırcalı, kendisine yapılan baskılara rağmen adaylığını geri almanın hiçbir şekilde mümkün olamayacağını açıklamış, “son karar D.P. Meclis Grubundur” diyerek, hız kesmeden temaslarını sürdüreceğinin sinyalini vermiştir.³⁵⁰

Nadir Nadi, 28 Ekim 1959 tarihli “Başkanlık Adayları” adlı köşe yazısında adaylık yarışına farklı bir açıdan yaklaşmıştır. İlk yıllarda koltuğunda rahatça oturan Koraltan'ın, Fahri Belen ve Şemi Ergin'den sonra bu defa daha tehlikeli bir rakip olarak Sıtkı Yırcalı ile karşılaştığını belirtmiştir. Üst kademelerin taraf tutmaması durumunda Koraltan'ın koltuğundan olabileceği inancına değinen Nadi, bu sebeple statüko meraklısı aşırı partilerin Yırcalı'nın adaylığını affedemediklerini açıklamıştır. Bunlara göre izin almadan adaylığını koyan Yırcalı parti disiplinine aykırı hareket etmiştir. Bu teze anlam veremeyen Nadi, böyle bir zihniyetin DP Meclis Grubu'nun önemini hiçe indirgeyeceğini savunmuş, ana meseleyi şu ifadeyle ortaya koymuştur:

“Bizce önemli olan, Büyük Millet Meclisi Başkanlarının Meclis oturumlarını idare ederken, tıpkı bir hâkim gibi, taraf tutmamaya dikkat etmeleri ve görüşmelerin selâmetini koruyabilmeleridir. Eski rejim devrinde ortada böyle bir dava yoktu, çünkü herkes aynı partinin adamı idi. Çok partili hayata geçildikten sonra bu geleneği yıkmak gerekiyordu. İktidarın yaptıkları Meclis kürsüsünden tenkit edilecek, hükümet sürekli kontrol altında bulunacaktı. Yazık ki, o eski gelenekten vazgeçilemedi... Milletimizin lâyıık olduğu murakabe rejimine bir an önce kavuşabilmesi için bizce Meclis Başkanlığına şu ve ya da bu

³⁴⁸ **Milliyet**, 26.10.1959, s.1., **Cumhuriyet**, 25.10.1959, s.1,5., Metin Toker, Yırcalı'yı çekemeyen Samet Ağaoğlu'nun, Yırcalı lehine verilecek oyları etkilemekle görevlendirildiğini teyit etmiştir. Bu kapsamda Şemi Ergin'le görüşülerek ona teklifler yapıldığını öne sürmüştür. Bkz.; Toker, **1957-1960**, s.270.

³⁴⁹ **Cumhuriyet**, 25.10.1959, s.5.

³⁵⁰ **Cumhuriyet**, 25.10.1959, s.1,5., **Milliyet**, 26.10.1959, s.1.

kişinin gelmesinden ziyade yukarıki zihniyetin çekilip gitmesi gerektir. Bu yapılmadıkça ha Ali Başkan seçilmiş, ha Veli, kime ne?”³⁵¹

Yazısında şahıstan çok zihniyet değişikliğinin önemine işaret eden Nadi, Meclis başkanlarının partili kimliklerinden sıyrılıp tarafsız bir zihniyetle Meclisi idare edememelerinden dert yanmış, bu kapsamda son dokuz yıldır bu görevi üstlenen Koraltan’ı da itham altında bırakmıştır.

O günlerde Yırcalı’yı destekleyen milletvekili sayısının 226’ya ulaştığı haberleri basında yer bulmuştur.³⁵² Buna karşın sona yaklaştıkça Yırcalı’yı vazgeçirme girişimlerinin ve Koraltan’ın seçim faaliyetlerinin artmasıyla birlikte DP çevrelerinde Koraltan lehine bir hareket görülmüş, bu sebeple şansının arttığı yorumları yapılmıştır. Başbakan Menderes ve çoğu bakanın Koraltan’ı destekledikleri gün yüzüne çıkmıştır.³⁵³ Bu kapsamda iki gün önce bu konuda tahmin yürütemeyen veya Yırcalı’nın kazanacağını açıkça ifade eden milletvekillerin görüşleri değişmeye başlamıştır. Bu arada Koraltan’ın, Kızılay haftası dolayısıyla Kızılay Başkanı Rıza Çerçel’in yerine radyoda konuşma yapması, siyasi çevrelerin dikkatinden kaçmamıştır.³⁵⁴

Rekabetin kızıştığı günlerde spor haberine bile politikanın karıştığı görülmüştür. Bu bağlamda Halit Kıvanç, başkentte oynanacak Beşiktaş-Galatasaray maçı öncesi herkes gibi iki takım futbolcularının da kendi maçlarından çok Koraltan-Yırcalı yarışmasını kimin kazanacağını konuştuklarını ifade etmiştir.³⁵⁵ Böylece bu rekabetin parti içi bir mesele olmaktan çıkıp memleket meselesine dönüştüğü ortaya çıkmıştır.

Çetin Altan, 30 Ekim 1959 tarihli “Sıtkı Yırcalı Ümidi” yazısında yine başkanlık mücadelesine değinmiş, iktidar partisinin, dokuz yıldır bir heykel kaidesi üzerindeki belli şahısları taşımasından usananların küçük de olsa demokrasiye uygun bir kımıldanışın özlemi içinde olduklarını belirtmiştir. Bir kişinin kökleşmiş bir gidişe engel olamayacağını açıklayan Altan, çarkların yön değiştirmesinin zihniyet

³⁵¹ Nadir Nadi, “Başkanlık Adayları”, **Cumhuriyet**, 28.10.1959, s.1.

³⁵² **Milliyet**, 27.10.1959, s.5., **Milliyet**, 30.10.1959, s.1.

³⁵³ **Cumhuriyet**, 31.10.1959, s.1,5.

³⁵⁴ **Milliyet**, 30.10.1959, s.1,5.

³⁵⁵ Halit Kıvanç, “Galatasaray-Beşiktaş Ankara’da karşılaşılıyor”, **Milliyet**, 30.10.1959, s.6.

ve sistem meselesi olduğunu kabul etmekle beraber Yırcalı'nın seçilmesi gerektiğini vurgulamış, yazısını şu sözlerle sonlandırmıştır:

“Yırcalı da çarka bir kere daha intibak edecektir. Şu farkla ki, zekâsı ölçüsünde tırnak boyu ayrılıklar göstererek... Şimdilik önemli olan, taze bir havanın esmesi, heykel kaidesi zannedilen blokun biraz olsun kendisini göstermesidir. Biz bu kadarcığına dahi razıyız.”³⁵⁶

Son iki sayısında olduğu gibi 31 Ekim 1959 tarihli sayısında da Meclis Başkanlığı mücadelesine geniş yer ayıran Kim dergisi, “İşin şakası yok Koraltan-Yırcalı” ifadesini kapağına taşımıştır. Özcan Ergüder, dergideki “Tek Şart” adlı yazısında parti içindeki yarışı Menderes'in bakış açısıyla değerlendirmiş, bu kapsamda Koraltan'ın seçilmesine neden önem verildiğini şöyle açıklamıştır:

“Büyük Millet Meclisi'nin Başkanlık makamı da mühimdir elbette. Fakat o makamı işgal eden insanın, soldan ve yukardan gönderilecek küçük, kısa ve kat'i pusulalarla riyaseti kabul etmesi şartı ile... Neden illâ da illâ Koraltan? Koraltan; çünkü kendisi evete evet, hayıra hayır, derken tereddüt etmeyen bir sadık dosttur. Neden illâ da illâ Yırcalı değil? Yırcalı değil; çünkü o evete hayır, hayıra evet diyebilir. Çünkü onun kendisine gönderilecek küçük, kısa ve kat'i pusulaları lâıyk olduğu yere atması ihtimali vardır. O pusulaların lâıyk olduğu yer, Büyük Millet Meclisi Başkanının ayakları dibindeki çöp kutusudur.”³⁵⁷

Hükümete yakın çevreler, Yırcalı'nın parti disiplinine aykırı hareket ettiği noktasına vurgu yaparak, seçime bir gün kala ibreyi Koraltan lehine çevirebilmişlerdir.³⁵⁸ Üçüncü kurucuyu feda etmek niyetinde olmayan Bayar ve Menderes, bu süreçte göstermelik bir aday olarak Hüsnü Yaman'ı öne sürmüşlerdi. Olayı itibarsızlaştırmak için atılan bu adım tahmin edildiği üzere seçim günü Yaman'ın Koraltan lehine adaylıktan çekilmesiyle sonuçlanmıştı. Yırcalı'ya gözdağı vermek için seçim esnasında Haysiyet Divanı ve DP Grup İdare Heyeti hazır bekletilmiş, Yırcalı'nın DP'den ihracı baskı unsuru olarak kullanılmıştı. Bu süreçte Bayar ve Menderes ikilisi milletvekillerini baskı altına alarak, açıkça Koraltan'ı

³⁵⁶ Çetin Altan, “Sıtkı Yırcalı Ümidi”, **Milliyet**, 30.10.1959, s.2.

³⁵⁷ Özcan Ergüder, “Tek Şart”, **Kim**, 31.10.1959, Yıl:2, Sayı:76, s.7.

³⁵⁸ **Milliyet**, 31.10.1959, s.1.

istediklerini belirtmişlerdi. Bu açık desteğe rağmen Yırcalı, Koraltan'ın 218 oy aldığı seçimde baskı altına alınan DP Grubu'ndan 121 oy almayı başarmıştır.³⁵⁹ Metin Toker, bu yarışı şöyle yorumlamıştı:

“Kaptanla beraber yok olmayı reddedenler, gemiyi kurtarmak isteyenler itibarlı Sıtkı Yırcalı'yı cepheye sürdüler, liderin adayı, ismi bile gülümseme uyandıran, Allahlık Refik Koraltan'dı. Koraltan 121'e karşı 218 ile kazandı. Bu, Menderes'in “Pyrrhus zaferi” idi.”³⁶⁰

Seçim sonrası gazetecilerin sorularını yanıtlayan Sıtkı Yırcalı, DP Yüksek Haysiyet Divanı ve Grup İdare Heyeti'nin saat 8'den itibaren toplantıya hazır bir vaziyette bekletildiğini açıklamış, seçimde oluşan oy farkını, “Bütün handikaplara rağmen aldığım netice gayet iyidir” sözüyle değerlendirmişti.³⁶¹

Günlerdir kamuoyunu meşgul eden mücadele neticesinde, Koraltan'ın DP Meclis Grubu tarafından tekrar aday gösterilmesi muhalefet safında olumlu karşılanmamıştır. Seçimi değerlendiren CHP İstanbul İl Başkanı Şemsettin Günaltay şöyle demiştir:

“Netice başka türlü olsaydı bile memleket üzerinde bir şey değişeceğini tahmin etmiyorum. Zaten asıl demokrasi usullerinde bu seçim, B.M.M. huzurunda olur.”³⁶²

Muhalefet, seçim dolayısıyla DP Grubu'nun baskı altına alınmasından rahatsızlık duymuş, yapılan müdahalenin temsil ve idare vazifesinin bağımsızlıkla görülmesini engelleyeceği, bu durumun rejim için zararlı ve buhranı artıracak bir gelişme olacağı kanaatinde olmuştur.

Üç haftadır Sıtkı Yırcalı'nın yarışı kazanacağı yönünde haberler yayınlayan Kim dergisi, seçim sonrası çıkan sayısında bu değişikliğin nedenlerini sorgulamıştı. Buna göre seçimden bir gece önce Çankaya Köşkü'nde yüzden fazla milletvekiline ziyafet verilmişti. Oyların Koraltan'a verilmesini isteyen Menderes'in, “ya o ya ben” dediği ifade edilmiş, bu sözün önemi şöyle yorumlanmıştır: “Ya o dediği Balıkesir

³⁵⁹ Toker, **1957-1960**, s.264-270., **Milliyet**, 01.11.1959, s.1,5., **Cumhuriyet**, 01.11.1959, s.1.

³⁶⁰ “Metin Toker'in not defterinden”, **Milliyet**, 14.04.1989, s.8.

³⁶¹ **Cumhuriyet**, 01.11.1959, s.1,5.

³⁶² **Cumhuriyet**, 01.11.1959, s.5.

milletvekili Sıtkı Yırcalı idi ve Menderes'in terazinin öteki kefesine kendisi ile aynı ağırlıkta bir adam koyar gibi görünmesi son yılların en enteresan hadisesi mahiyetini taşıyordu.”³⁶³

Haysiyet Divanı üyelerinin, aldıkları emir uyarınca seçim sabahında toplantıya hazır halde buldukları görülmüştü. Haberde, parti disiplini ve menfaatlerine uymayanlar hakkında süratle kararlar alınabilmesi adına yapılan bu hazırlığın, Yırcalı'yı partiden uzaklaştırmaktan ziyade tarafsızları Koraltan safına çekme amacı taşıdığı ve bu bağlamda taktiğin başarılı olduğu belirtilmişti.³⁶⁴

Nadir Nadi, 1 Kasım 1959 tarihli “Başlarken” adlı yazısında, Koraltan'ın tekrar adaylığa seçilmesi ekseninde yeni yasama yılını değerlendirmiş, yine üstü kapalı olarak onu eleştirmiştir. Halk iradesini benimseyen parlamentolarda kanun yapmanın dışında yapılan işleri denetleme yetkisinin de Meclise ait olduğundan bahsetmiş, ancak bu yetkinin bir kontrol organı olarak TBMM'de iyi kullanılmadığını öne sürmüştür. Bu durumu değişmesi gereken ve tek parti devrinden kalan alışkanlıklara bağlayan Nadi, DP'nin bu noktayı görmezden geldiğini belirtmiştir. Meclis çalışmalarında yeni bir zihniyete ihtiyaç olduğunu vurgulamış, millet işlerinin milletin gözü önünde açıkça tartışılması, soruşturma önergelerinin özgürce görüşülmesi gerektiğini ifade etmiştir. Mecliste iki parti olmakla birlikte Meclis çalışmalarının yine tek parti havası içinde geçirilmek istendiği tespitinde bulunan Nadi, bu bağlamda dokuz yıldır bir tek soruşturma önergesine bile izin verilmemesine dikkat çekmiştir.³⁶⁵

Cemil Sait Barlas³⁶⁶ 8 Kasım 1959 tarihli “Ha Koraltan kalmış Ha Yırcalı olmuş” başlıklı yazısında son günlerdeki Koraltan Yırcalı tartışmalarına dâhil olmuştur. Barlas, DP'nin iç bünyesini iyi bilen Yırcalı'nın, Koraltan'a beslenen vefa duygularını takdir ederek aday olmaması gerektiğini savunmuştur. Gazetelerin, Meclis Başkanlığındaki değişime önem veren yazılarla dolmasına anlam veremeyen Barlas, memlekette şikâyet edilen en önemli konunun hükümet denetimsizliği olduğunu belirtmiştir. Enteresan olarak hükümeti denetleyecek en etkili kurumun Meclis değil, DP Meclis Grubu olduğunu iddia etmiştir. DP Meclis Grubu'nun hiçbir

³⁶³ **Kim**, Yıl:2, Sayı:77, 07.11.1959, s.4.

³⁶⁴ **A.y.**

³⁶⁵ Nadir Nadi, “Başlarken”, **Cumhuriyet**, 01.11.1959, s.1,3.

³⁶⁶ Haftalık siyasi gazete Pazar Postası'nın sahibi ve başyazarıdır.

ciddi denetleme konusu getirememesinden dert yanan Barlas, bunun sebepleri üzerinde durmuştur. Bu yapı değişmediği sürece Koraltan'ın ya da Yırcalı'nın başkan olmasının hiçbir şey değiştirmeyeceğini açıklamıştır.³⁶⁷

Hem Nadir Nadi hem de Cemil Sait Barlas, Koraltan ya da Yırcalı'nın başkan olmasının bir değişiklik yaratmayacağı görüşünü savunmuşlardır. Bununla birlikte Nadi, Meclis denetiminin güçlenmesi gerektiği anlayışından, Barlas ise parti içi denetim unsurlarının ön planda tutulması görüşünden hareketle bu yargıya ulaşmışlardır.

1 Kasım 1959'da yapılan TBMM Başkanlığı seçiminde CHP aday göstermemesine ve DP Grubu Koraltan'ı aday olarak belirlemesine karşın grupta yapılan seçimde Yırcalı'ya verilen oyların CHP oylarıyla birleşmesinden endişe duyan Menderes, âdeti olmadığı halde seçim günü Meclise gelerek gelişmeleri yakından izlemiştir. Nitekim korkulan olmamış, parti disiplini işlemiş, Yırcalı dâhil olmak üzere 355 DP milletvekilinin katıldığı oylamada oyların tamamını alan Refik Koraltan yine Meclis Başkanı seçilmiştir.³⁶⁸

Başbakan'ın Özel Kalem Müdürü Ercüment Yavuzalp, seçim sürecinde Menderes'in, Yırcalı'nın adaylığını geri aldirmek için yoğun çaba gösterdiğini açıklamıştır. Menderes'in, Yırcalı ile bu konuyu konuştuğundan sonra sinirli görüldüğüne işaret eden Yavuzalp, "Değneği biz sivrilittik, sivrilir sivrilmez bize batmaya kalkıyor" sözüyle Yırcalı'ya tepki gösterdiğini aktarmıştır. Koraltan seçilmesine rağmen Menderes'le temaslarının asgari düzeyde olduğunu ileri süren Yavuzalp, Koraltan'ın görüşme talebinde bulunması veya randevusuz gelmesinin Menderes'i rahatsız ettiğini, "Yunanistan Başbakanı Karamanlis geldiğinde, verilen bir davette Koraltan'ın Karamanlis'le pek uzun görüşmesini önlemek için Dışişleri Bakanı Zorlu'yu gönderip Karamanlis'i münasip bir şekilde başka bir gruba yönelttiğini de hatırlıyorum" diyerek ortaya koymuştur. Böyle olduğu halde Menderes'in Koraltan'a sahip çıkmasını isabetli olarak şu sözlerle gerekçelendirmiştir: "Koraltan'a birdenbire bu ölçüde sahip çıkılmasının, Koraltan'ı desteklemekten ve onu başkanlık için en uygun aday görmesinden çok, statüyü

³⁶⁷ Cemil Sait Barlas, "Ha Koraltan kalmış Ha Yırcalı olmuş", **Pazar Postası**, 08.11.1959, s.2.

³⁶⁸ **T.B.M.M. Zabıt Ceridesi**, Dönem:XI, C.X, 01.11.1959, s.16., Toker, **1957-1960**, s.270., **Milliyet**, 02.11.1959, s.1,5.

bozmamak ve kontrol edebileceği şüpheli birisinin o makama gelmesini önlemek amacıyla kaynaklandığı, zannederim rahatlıkla söylenebilir.”³⁶⁹

Cüneyt Arcayürek, DP ileri gelenlerinin benimsediği bir yaklaşımla Koraltan’ın, “vazgeçilmeyen, ama önemsenmeyen bir insan” olduğunu ifade etmiş, Yavuzalp gibi Koraltan’ın parti içindeki enteresan durumuna işaret etmiştir.³⁷⁰

Basının önemli bir bölümü bu süreçte Yırcalı’yı ılımlı ve tarafsızlığın faydalarını daha çok kavramış biri olarak tanıtmış, Koraltan’a karşı onun adaylığına büyük ilgi ve destek göstermiştir. Sadece basının ve muhalefetin değil iktidar partisi içindeki önemli bir grubun da böyle bir kan değişikliğine taraftar olduğu anlaşılmıştır. Bununla birlikte dörtten üçe düşen DP kurucularından birinin daha yitirilmesinin DP’nin geleceğiyle ilgili nasıl bir sonuç doğuracağına yarattığı tedirginlik, buna izin vermek istemeyen iki kurucunun Koraltan’ı daha da sahiplenmesine sebep olmuştur.

1958’de Şemi Ergin’in ve 1959’da Sıtkı Yırcalı’nın Koraltan’a karşı adaylıklarına büyük tepki gösteren Menderes, ortaya çıkan adayları etkisizleştirerek, Koca Reis’in koltuğunu korumasını sağlamıştır. Üstelik bu süreçte yakın dostlarını gözden çıkarmaktan ve sert bir şekilde azarlamaktan çekinmemiştir. Bunu yaparken ahde vefadan çok konuya siyasal açıdan yaklaşarak partinin parçalanmasını önleme amacı taşıdığı görülmüştür. Adaylık yarışında başta Menderes’in olmak üzere Bayar’ın da desteğini gören Koraltan, 22 Mayıs 1950’den beri oturduğu koltuğunu ara sıra sallanmasına rağmen 27 Mayıs 1960’a kadar korumayı başarabilmiştir. Böyle olduğu halde Yırcalı taraftarlarına gözdağı veren Menderes ve Bayar ile birlikte Koraltan da, bu müdahalenin partilerinin yara almasına yol açtığını kavrayamamışlardır. Dolayısıyla ihtilalden sonra başlayan yargılamalarda yaptıkları baskıların suç kanıtı olarak önlerine konulmasına anlam verememişlerdir.

Hatıratında makam hırsı taşımadığını belirten Koraltan’ın, DP Meclis Grubu’nun Meclis Başkanlığı adayı seçimlerinde 1955’te Fahri Belen, 1958’de Şemi Ergin ve özellikle 1959’da Sıtkı Yırcalı’ya karşı sergilediği mücadele, ifadelerinin aksine koltuğunu koruma konusundaki arzusunu göstermişti. Çevresindekilerin,

³⁶⁹ Ercüment Yavuzalp, “İktidardan İdama Menderes: Bayar’dan Patron Davranışı”, **Cumhuriyet**, 16.05.1990, s.6.

³⁷⁰ Cüneyt Arcayürek, “40 Yıln Ardından DP İktidarı: 14 Mayıs: Yeter, Söz Milletin”, **Cumhuriyet**, 14.05.1990, s.6.

yaşlandığı gerekçesiyle kenara çekilmesi gerektiği düşüncelerine karşı çıkan Refik Bey, koltuğunu kaptırmamak için canla başla mücadele etmişti.

Koraltan'ın, Yassıada Duruşmaları'nda gün ışığına çıkan 1960 yılına ait günlüklerinde Cumhurbaşkanı Bayar'ın kendisine Milli Savunma Bakanlığı teklif ettiği görülmüştür. Refik Bey, bu teklif karşısındaki tutumunu şöyle yazıya geçirmiştir:

“Gece düşündüm ve şu mevzuların mütalaaya değer olduğunu Bayar'a söylemeğe karar verdim: 1) Üç kişi kaldık (her halde kurucular demek istiyor) her hangi bir şekilde yerimizden ayrılış türlü tefsirlere yol açar. 2) Benim için ayrı bir mazeret de vardı. Gece ve gündüz çalışmak itiyadında değilim. Yaş malûm. Hasta hanımı takip zorundayım. Maddi olarak hanımın bakımı çok masraflı. Üç kadın ve iki erkek müstahdem lâzım. Bunlara bakmak zor olacak.”³⁷¹

Bu ifadelerden anlaşıldığı üzere Koraltan bakanlık fikrine sıcak bakmamıştı. Eşinin sağlık sorunlarını bir kenara bırakırsak, teklife karşı çıkmasının asıl sebebi DP kurucularının mevcut durumlarını korumaları gerektiği kanaatidir. Son yıllardaki güçlüklerle karşın Meclis Başkanı olma konusunda bu denli ısrarcı olmasının gerekçesini burada aramak gerekir. Bununla birlikte Bayar'ın, bu teklifi yaparak bir meseleyi çözümlenmek istediği söylenebilir. Buna göre Şemi Ergin ve Sıtkı Yırcalı örneklerinde olduğu gibi Koraltan'ın Meclis Başkanlığı seçimlerinde oldukça zorlandığını ve ancak Menderes ve kendisinin çabalarıyla yeterli sayıya ulaşabildiğini gören Bayar, Meclis Grubunda verilen mücadelenin partiye zarar verdiği düşüncesinden hareketle böyle bir teklifte bulunmuş olmalıdır.

³⁷¹ **Milliyet**, 30.10.1960, s.5.

4. 27 Mayıs Müdahalesinden Vefatına Refik Koraltan (1960-1974)

4.1. İhtilale Doğru: Tahkikat Komisyonu Günleri

Koraltan, 1957 seçimlerinde DP'nin oy oranının ciddi bir şekilde düşmesine anlam verememiş, bu durumun sebeplerini kavramaktan uzak bir yaklaşım sergilemişti. Halkın DP icraatlarını görmezden geldiği kanaatinde olan Koraltan, açık ara DP zaferiyle sonuçlanan 1950 ve 1954 seçimlerinde halkı demokrasi kahramanı ilan ettiği halde bu defa nankörlükle suçlama yoluna gitmişti. Bu kavrayışsızlığını da çeşitli vesilelerle ortaya koymuştu.

11 Ocak 1960'ta kendisini ziyaret eden Urla heyeti ile temasında köylerin yol ve su işlerinin yapılmasına rağmen CHP'nin seçimlerde % 85 oy aldığını öğrenen Koraltan, tepkisini şu sözlerle dile getirmişti:

“Onlara şu sualleri sormuyor musunuz? 10 senelik Urla değil, yüz senelik Urladır. Bilhassa onların zamanında Urla'ya ne getirmişler?... 10 sene evvelki hayatı şöyle bir düşününüz. 10 sene evvel ne idik, göz önüne getirelim, şimdi ne durumdayız demelisiniz onlara. O zaman hayatı, haysiyeti emniyette mi idi? Jandarma gelir, bütün halkı önüne katar götürür. Eğer Demokrat Parti kurulmasa ve harekete geçmese idi, hiç gözümüzün yaşına bakmaksızın yerimiz demir perde arkasında olacaktı... İşte Demokrat Parti'nin sadece bu zaferi yeter.”³⁷²

Refik Bey, 4 Şubat 1960'ta kendisini ziyarete gelen Malatya Hasan Çelebi Nahiye Heyeti ile yaptığı görüşmede de CHP'ye oy veren seçmeni hedef alarak şöyle demişti:

“Şimdi çıkmışlar ortaya kendileri milletin hayatına iyi bakmışlar gibi sıkılmadan yaygarayı koparıyorlar. Bu şekilde hala ne diye Hasan Çelebi Nahiyesinde 3000 rey alabiliyorlar?”³⁷³

Cihad Baban'a göre 1946'dan 1960'ya kadar faaliyetlerini yürüten DP içinde Menderes tek adam olma savaşı vermiştir. Bu dönemde DP'nin kurulmasında emeği

³⁷² BCA, Fon No:10 9 0 0 Kutu No:459 Dosya No:1329 Sıra No:3, s.35-38.

³⁷³ A.e., s.26,31.

geçen birçok kişi ile yollar ayrılmış, harcanmışlardır. Köprülü 1954'ten sonra Menderes'e ağır gelmeye başlamış, Koraltan ise bu yaprak dökümüne kendisinden çok şeyler feda ederek dayanmıştır.³⁷⁴

1957 seçimlerinde dikkate değer bir oy artışı sağlayan CHP, etkili bir muhalefet sergilemeye başlamıştı. Meclis çoğunluğunu elinde bulunduran DP'nin başına buyruk uygulamalarda bulunduğu ve Meclisin yasama yetkisinin gasp edildiği iddiasında olan CHP'liler, giderek artan halk desteği ile birlikte güç bulmuşlardı. Soru önermeleri ile iktidarı sıkıştırmaya başlayan CHP milletvekilleri, verdikleri önermelerin içtüzüğün açık hükümlerine rağmen gündeme alınmaması ve Meclisin işletilmemesi üzerine farklı yollarla seslerini duyurmayı denemişlerdi. Bu kapsamda birinci ağızdan dertlerini halka anlatma yolunu seçmişlerdi. Bununla birlikte seçim varmış gibi muhalefet milletvekillerinin sürekli halkla iç içe bulunarak, miting ve toplantılar düzenlemeleri iktidarı rahatsız etmişti. Erken seçim öncesi CHP'yi etkisizleştirerek kontrolü altında tutmak isteyen iktidar, Tahkikat Komisyonu'nun kurulması yoluyla bu amacına ulaşacağını öngörmüştü.

27 Mayıs 1960'tan bir süre önce ana muhalefet partisi lideri İsmet İnönü'yü ziyaret eden CHP Ankara milletvekili Hıfzı Oğuz Bekata, İnönü'nün Bayar ve Menderes'le açıkça konuşmasını istemiştir. İnönü, bu öneriye karşılık başından geçen bir olayı aktararak şöyle demiştir:

“Geçenlerde Millet Meclisi Başkanı Refik Koraltan beni akşam yemeğine davet etti. Başbakan Adnan Menderes de gelecek, memleket sorunlarını bir arada görüşeceğiz, dedi. Kabul ettim, gittim. Yemek saati geçti. Menderes yok. Uzun süre bekledik, nihayet geldi. Yemekten sonra, hani memleket meselelerini konuşacaktık, konuşalım, dedim. Adnan Menderes, Paşam vakit çok geç oldu., bugünlerde sizi ben davet edeceğim, etraflıca görüşelim, karşılığımı verdi. Bu sözün üzerinden aylar geçti, arayan yok; memleketin halini onlar görmüyorlar mı, bunlar ciddi adam değiller.”³⁷⁵

Bu görüşmeden birkaç gün sonra Koraltan'ı gören Bekata, durumdan yakınmış, iktidarın bunun çaresini bulması gerektiğini öne sürmüştür. Koraltan, “Memlekette her şeyi siz körüklüyorsunuz, CHP'nin muhalefeti yıkıcı, Mecliste de,

³⁷⁴ Baban, a.g.e., s.137.

³⁷⁵ Hıfzı Oğuz Bekata, “İktidar-muhalefet diyalogu ve İnönü'nün çabaları”, **Milliyet**, 05.02.1976, s.2.

sokakta da sizinle başa çıkılmaz, sert tedbirler almaktan başka çare kalmadı” karşılığını vermiştir. Böyle yapılması durumunda işlerin daha kötü olacağını belirten Bekata, Koraltan’ın “Ne yapalım öyleyse size teslim mi olalım” çıkışıyla karşılaşmıştır. Bekata, ona cevaben iktidar ve muhalefet olarak temel sorunlarda anlaşmaya çalışılmasını, İnönü ile görüşülmesini istemiştir. Koraltan bu öneriye, diyalogu kapatan şu sözle karşı çıkmıştır: “İsmet Paşa ile konuşulmaz, siz O’nu başınızdan atın, göreceksiniz her şey düzeldir.”³⁷⁶

Kayseri Olayları³⁷⁷ sonrası toplanan DP Meclis Grubu’nda gündeme gelen Tahkikat Komisyonu’nun kurulması düşüncesi grup içinde değerlendirilmiş, Menderes’in ısrarla savunması üzerine büyük bir çoğunlukla kabul edilmişti.³⁷⁸

Tahkikat Komisyonunun³⁷⁹ kurulmasına ilişkin 18 Nisan 1960 tarihli oturum oldukça tartışmalı geçti. Meclis Başkanı Refik Koraltan’ın bizzat başkanlık kürsüsünde bulunduğu oturumda CHP milletvekilleri salonu terk etmişlerdi. Neticede oya sunulan önerge, 354 milletvekilinin ikisinin muhalefeti dışında kabul görmüştü. Koraltan’ın okuduğu mazbata ile CHP’nin yıkıcı, gayrimeşru ve kanun dışı faaliyetlerinin memlekette nasıl cereyan ettiği ve bunların içeriğinin nelerden ibaret olduğunu incelemek, tespit etmek ve memleketin her tarafında yaygın olarak görülen kanun dışı siyasi faaliyetlerin sebeplerini kavramak, matbuat meselesiyle adli ve idari mevzuatın nasıl uygulandığını araştırmak üzere görevlendiren 15 kişinin Tahkikat Komisyonu’na seçildikleri açıklanmıştı.³⁸⁰

³⁷⁶ A.e.

³⁷⁷ İsmet İnönü, 1960 Nisan’ı başında CHP İl Kongresi’nde konuşmak üzere Kayseri’ye hareket etmiştir. Güvenlik gerekçelerini sebep gösteren iktidar, valiliğe verdiği emirle İnönü’nün şehre ulaşmasını engellemek istemiştir. Bunun üzerine İnönü’nün bindiği tren Kayseri yakınlarındaki Himmet Dede İstasyonu’nda durdurulmuştur. Askeri birlikler gözetiminde bekletilen tren İnönü’nün geri adım atmaması üzerine yeniden hareket ederek, Kayseri’ye ulaşmıştır. Bununla birlikte Ankara’ya dönüşünde kendisine barikat kuran birliklerin önünden geçen İnönü, iktidarın otoritesini fazlasıyla sarsmıştır.

³⁷⁸ Albayrak, **a.g.e.**, s.530.

³⁷⁹ Komisyon, 1924 Anayasası’nın “Sual, istihzah ve meclis tahkikatı, meclisin cümle-i salahiyetinde olup şekl-i tatbiki Nizamname-i Dahili ile tayin olunur” şeklindeki 22.maddesi ile Meclis İktüzüğü’nün 169. ve 177. maddelerine istinaden kurulmuştur. Bkz.; Demir, **a.g.e.**, s.201-202. Komisyon kurulması Anayasa’ya aykırı olmamakla birlikte kurulma amacı ve tanınan yetkiler kaos ortamına hizmet etmiştir.

³⁸⁰ Seçil Karal Akgün, **27 Mayıs: Bir İhtilal Bir Devrim Bir Anayasa**, Ankara, ODTÜ Yayıncılık, 2009, s.73., **T.B.M.M. Zabıt Ceridesi**, Dönem:XI, C.XIII, 18.04.1960, s.194-207., Başkanlık kürsüsünde Koraltan’ın olduğu bu tarihi oturumda, İnönü ilk defa ihtilal kelimesini kullanmış, “Şimdi arkadaşlar, şartlar tamam olduğu zaman milletler için ihtilal meşru bir haktır... Sistemi demokratik rejim istikametinden ayırıp baskı rejimi haline götürmek tehlikeli bir şeydir. Bu yolda devam ederseniz sizi ben bile kurtaramam” diyerek, Demokratlara son telkinlerini yapmıştır. Bkz.; Metin Toker, “1960’ın 6 sıcak günü”, **Milliyet**, 26.04.1990, s.11.

11. Dönem DP milletvekili Adnan Selekler, 23 Nisan Bayramı'nı tebrik için Koraltan'ı Meclis Başkanlığı Konağı'nda topluca ziyaret ettiklerini, bu esnada gelişmelere ilişkin görüşlerini aldıklarını belirtmiştir. Selekler, durumdan ve özellikle Kızılay meydanındaki gösterilerden çok endişelenen Koraltan'ın bu kapsamda şu açıklamayı yaptığını nakletmiştir:

“Bize, sizin de partilileriniz yok mu? Konya'dan, civardan adamlarınızı getiriniz. Kızılay'a hâkim olunuz diye akıl öğretiyorlar. Biz devletiz. Biz hükümetiz. Kanun ve nizam içinde kalmaya mecburuz. Eşkiyalık yapamayız ki.”³⁸¹

Komisyona yetinmeyen DP Meclis çoğunluğu, “çoğunluk diktatörlüğünü” kurma kararlığını ileriye taşıyarak Anayasa'nın ruhuna uymayan ve içtüzüğe göre yetkisi bir konu hakkında inceleme yapmaktan ibaret olan Tahkikat Komisyonunu hukuka uydurmak için görev ve yetkilerini belirleyen bir kanun teklifi verdi.³⁸² Teklifin görüşüldüğü 27 Nisan 1960 tarihli Ağâh Erozan'ın başkanlığındaki oturum da sert tartışmalara sahne oldu. Meclis görüşmelerinin yayınlanması yasaklandığı için kamuoyu yaşananlardan habersiz bırakılmıştı. Bununla birlikte Meclis Başkanlığının basına verdiği “Halkı, orduyu isyana teşvik ve Meclis'in şahsiyeti maneviyesini tahkir eden İsmet İnönü'nün Meclis'ten 15 oturum çıkarılmasına ve 12 kadar Halk Partisi mebusunun da 6 oturum için aynı cezaya çarptırılmasına Umumi Heyetçe karar verildiği” şeklindeki demeç ile görüşmelerin hararetle geçtiği anlaşılmıştı.³⁸³

Tahkikat Komisyonunun amaçlarını 1925'teki Takrir-i Sükûn Kanuna'na benzeten Metin Toker, Bayar ve Koraltan'ın o şartları 1960'ta da sürdürme eğiliminde olduklarını ileri sürmüştür. Takrir-i Sükûn'a da destek veren Bayar ve Koraltan'ın bu konudaki tutarlılıklarına dikkat çeken Toker, en tutarsız kişinin 1925'teki kanun tasarısında imzası bulunan İnönü olduğunu ifade etmiştir.³⁸⁴

³⁸¹ Adnan Selekler, “DP liderleri, İnönü'nün ordu ile işbirliği yaparak iktidara gelmesinden daima endişe duymuşlardı”, **Milliyet**, 16.05.1980, s.5.

³⁸² Bu kanun ile komisyona savcı ve hâkim yetkileri tanınmış, alınan önlemlere karşı gelenlere hapis cezaları öngörülmüştü. Ayrıca Komisyon kararlarına itiraz hakkı tanınmamıştı. Bkz.; Tanör, **a.g.e.**, s.353-354.

³⁸³ Başar, **Yine Hayal Âleminde Uçuyorum**, s.595-596., **T.B.M.M. Zabıt Ceridesi**, Dönem:XI, C.XIII, 27.04.1960, s.272-309.

Fiilen diktatörlük rejiminin kanunlaştırılması anlamına gelen yasa üniversite öğrencileri arasında büyük tepkilere yol açmıştır. 28 Nisan 1960'ta meydana gelen öğrenci gösterileri şiddetli tedbirlerle bastırılmak istenmiş, bir öğrencinin öldüğü çok sayıda öğrencinin yaralandığı olaylar sonrasında sıkıyönetim ilan edilerek, idare orduya teslim edilmiştir. Böylece tehlikeyi kavrayamayan iktidarın bu olaylardan ders çıkarmaktan uzak olduğu anlaşılmıştır.³⁸⁵

Polislerle öğrenciler arasında 28-30 Nisan 1960'ta meydana gelen çatışmalarda yaşanan can kayıpları ve İstanbul ve Ankara'da sıkıyönetim ilanını takiben Ankara'da, DP aleyhtarı büyük çaplı bir öğrenci eylemi düzenlendi. 555K olarak bilinen bu sivil itaatsizlik eyleminin ardından 5 Mayıs akşamı Menderes'in evinde Koraltan'ın da katıldığı bir kriz masası kurulmuş, gelişmeler değerlendirilmiştir. Kızılay'daki öğrenci olaylarına karşı DP Ankara İl Teşkilatı'nın öğrenci olaylarına misilleme yapması tartışılmıştır. Konuşmaların bir bölümüne tanıklık eden Aydın Menderes³⁸⁶ Koraltan'ın da olduğu bazı kişilerin bu görüşe katıldıklarını ifade etmiştir.

Aydın Menderes, Koraltan'ın o geceki toplantıda gösteriler hakkında şu görüşleri ortaya attığını aktarmıştır:

“Devletin vazifesi asayişin temin etmektir. Devletin varoluş nedeni budur. Devlet önce varoluş nedeninin gereğini yerine getirmelidir... Üniversite öğrencilerini Cumhuriyet Halk Partisi meydanlara döküyorsa biz de Ankara meydanında kendi partilerimizi toplayalım, bir mukabelede bulunalım.”³⁸⁷

³⁸⁴ Metin Toker, “Takrir-i Sükun 1925'ten Tahkikat Komisyonu 1960'a”, **Milliyet**, 24.08.1991, s.10,12.

³⁸⁵ Başar, **Yine Hayal Âleminde Uçuyorum**, s.596-597., Sina Akşin, “Siyasal Tarih (1950-1960), **Yakınçağ Türkiye Tarihi 1908-1980**, C.I, Haz. Sina Akşin, İstanbul, Milliyet Yayınları, [t.y.], s.222., Bu olaylardan sonra bir gece köşkte durum değerlendirmesi yapılmıştır. DP ileri gelenleri ile birlikte İstanbul'dan çağrılan Profesör Ali Fuat Başgil, Tahkikat Komisyonu'nun Anayasa'ya uygunluğunu ve hükümetin alması gereken tedbirleri konuşmuşlardır. Bir ara Cumhurbaşkanı, Başbakan, Dışişleri Bakanı ve onlara kendiliğinden katılan Meclis Başkanı Koraltan, Başgil ile özel olarak görüşmüşlerdir. Başgil'in, hükümetin çekilmesi ve CHP ile koalisyon yapılması önerileri kabulü imkânsız yollar olarak görülmüştür. Bkz.; Ağaoğlu, **Arkadaşım Menderes**, s.121-122.

³⁸⁶ O sırada 14 yaşında olan Adnan Menderes'in küçük oğlu Aydın Menderes, sofrada on üç kişi oldukları için babasının bunu uğursuzluk kabul ederek kendisini çağırıldığını, böylece onördüncü olarak sofraya dâhil olduğunu aktarmıştır. Bir süre sonra Ankara DP İl Başkanı Mehmet Akın Bey'in gelmesiyle masadan ayrılmıştır. Bkz.; Bostancı, **a.g.e.**, s.37.

³⁸⁷ Bostancı, **a.g.e.**, s.38.

Babasının bu tarz fikirlere kesinlikle katılmadığını hissettiğini belirten Aydın Menderes, sertlik taraftarlarını dinlerken olumlu bulmadığının yüz ifadelerinden belli olduğunu öne sürmüştür.³⁸⁸

Bu sözler dikkate alındığında Koraltan'ın, Menderes'ten farklı olarak misillemeden yana olduğu anlaşılmaktadır. Buna göre idari ve kanuni tedbirlerle iktidarı korumanın sonuç vermediği görüldüğü halde Koraltan, sokak gösterilerinin üzerinde ciddiyetle durulmasını, bunlara karşı kendi taraftarlarının meydanlara inerek gösterilerde bulunmasını gerekli görmüştür. Gerekirse sert tedbirler alınarak olayların bastırılmasını, devletin varoluş sebebi gördüğü güvenliğin böylece sağlanabileceğini öngörmeye devam etmiştir. Bununla birlikte işleri bu noktaya o ana kadar muhalefete karşı soğukkanlılığını koruyamayan Menderes'in getirdiği yadsınamaz. Dolayısıyla Menderes'in devlet otoritesinin ne pahasına olursa olsun sağlanması konusundaki fikirleri Koraltan'dan farklı olmasa gerektir.

Anayasa'ya aykırı bir kanun çıkararak, demokratik düzenin temel esaslarından olan kuvvetler ayrılığını hiçe sayan iktidar, tek parti döneminde olduğu gibi muhalefeti etkisizleştirmeyi amaçlamıştı. Ancak umulanın aksine bu uygulamalar iktidarın elini zayıflatmış, şiddetli tedbirlere başvurulacağı düşüncesi kamuoyunda endişelere yol açmıştı. Toplumsal bunalımın giderek arttığı, iktidar ve muhalefetin geri adım atmadığı böylesi bir ortamda gelişmelere seyirci kalmayan bazı ordu mensupları gizli örgütlenme yoluna gitmişti. Bu durum, 27 Mayıs 1960 sabahı yönetime el konulması üzerine ortaya çıkmıştır.

İhtilale sayılı günler kala Harp Okulu öğrencileri ve bazı subayların Hindistan Başbakanı Nehru'nun Ankara'da olduğu 21 Mayıs 1960'ta, iktidar aleyhine yaptığı sessiz yürüyüş kritik bir süreci başlatmıştır. Özünde disiplin olan ve politika dışında bulunması gereken ordunun bu davranışı karşılıksız kalmıştır. Menderes'e yakınlığı ile bilinen Harp Okulu Kumandanı Sıtkı Ulay'ın, yanıltıcı açıklamalarla bu olay hakkında esaslı önlemler alınmasını ve soruşturma yapılmasını önlediği anlaşılmıştır.³⁸⁹

Yassıada duruşmalarında, Harbiyelilerin yürüyüşü hakkında bildiklerini anlatan Ulay, o süreçte bir albay ve bazı subayların tutuklanması sebebiyle

³⁸⁸ Bostancı, **a.g.e.**, s.38., Altan Öymen, "555K gecesi", **Milliyet**, 18.09.1990, s.13.

³⁸⁹ Koraltan, **a.g.e.**, s.203.

arkadaşları arasında tepki oluştuğunu açıklamıştır. Bu kapsamda, tutuklanan askerlerin serbest bırakılmasına aracılık yapmak üzere Meclis Başkanı Refik Koraltan'ın evine gittiğini söylemiştir. Ulay, kapıya çıkan polis memurunun, evde olduğu halde Koraltan'ın evde olmadığını belirttiğini, ısrar ederek Meclis Başkanı ile kısa bir görüşme gerçekleştirebildiğini ifade etmiştir. Tutuklanan arkadaşlarının derhal bırakılmasını isteyen Ulay, Koraltan'dan "Ben Hükümet değilim, bir defa Cumhurbaşkanı ile görüşeyim" cevabını aldığını belirtmiştir. Bunun üzerine Cumhurbaşkanı Bayar'a telefon açılmış, telefona çıkan yaveri durumdan haberdar edilmiştir. Ulay, biraz sonra tutuklanan subayların bırakılacağı haberini alarak, Koraltan'ın yanından ayrıldığını söylemiştir.³⁹⁰

İhtilâl öncesi Harp Okulu öğrencilerinin Ankara'dan uzaklaştırılıp Egridir ve Menteş kamplarına gönderilmeleri konusundaki tedbir engellenmişti. Ayrıca Kara Kuvvetleri Komutanı Cemal Gürsel'in³⁹¹ Milli Savunma Bakanı Ethem Menderes'e gönderdiği mektuba da gereken önem gösterilmemişti.³⁹² Milli Savunma Bakanı mektubu Başbakan'a göstermiş, ancak Bayar'a ve partililere bilgi verilmemişti.³⁹³

DP Genel İdare Kurulu 24 Mayıs 1960'ta son toplantısını yapmıştı. Bu toplantıya onbeş üyeden Koraltan'ın da olduğu sekizi katılmıştır. Rıfkı Salim Burçak'ın kabinede değişiklik yapılması yönündeki fikirlerine sinirlenen Menderes, "ben Başbakanım, benim sizi ikna edecek fazla zamanım yoktur" dediğinde araya giren Koraltan, ortamı yumuşatmak adına bir şeyler söylese de etkili olamamış, Menderes toplantıyı terk etmiştir.³⁹⁴

Ertesi gün DP Meclis Grubu toplanmış, Menderes bu defa tahkikat önergelerinin Meclis gündeminde bekletilmesine itiraz eden Mahmut Goloğlu'na çatmıştır. Görüşmeler uzadıkça öfkelenen Menderes, Grubu rahatlatmak adına Meclis Tahkikat Komisyonu çalışmalarının sona erdiğini ve akşam gideceği Eskişehir'de bunu duyuracağını açıklayarak alkış almıştır. Ancak Menderes'in Harbiye olayını önemsiz gören sözleri grubu yine hareketlendirmiş, sokak olaylarını

³⁹⁰ **Milliyet**, 07.04.1961, s.1,5.

³⁹¹ 3 Mayıs 1960'ta izne ayrılan Cemal Gürsel, Milli Savunma Bakanı'na bir ihtar mektubu göndermiştir. Mektupta cumhurbaşkanının istifa etmesi, hükümetin değişmesi, antidemokratik kanunların hemen kaldırılması, siyasal suçluların affı istenmiştir. Bkz.; Şevket Süreyya Aydemir, **Menderes'in Dramı? (1899-1960)**, 15.bs., İstanbul, Remzi Kitabevi, 2014., s.391-393., Şevket Süreyya Aydemir, **İhtilâlin Mantiği**, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1973, s.349-350.

³⁹² Koraltan, **a.g.e.**, s.203.

³⁹³ Burçak, **a.g.e.**, s.43.

³⁹⁴ **A.e.**, s.46-49.

görüşmek üzere olağanüstü toplanan grupta, bu konular hakkında söz almak isteyenler olmasına rağmen Menderes'in baskısıyla görüşmeler sona erdirilmiş ve Meclis 20 Haziran'a kadar tatil edilmiştir.³⁹⁵

Bu olaylar ihtilalin kırılma noktalarını oluşturmuştu. Bu bağlamda bahsedilen olayların gerektiği gibi soruşturulmayarak, ordunun itaat altına alınmamasının Refik Koraltan'da pişmanlığa yol açtığı anlaşılmaktadır. Bununla birlikte Koraltan'ın, orduya gözdağı verecek tedbirlerin alınmasını, gerginliğin yumuşaması adına değil ordunun siyaset dışına çekilmesi adına istediği söylenebilir. Böylece Anayasa'yı önemsemeyerek kanunları dolanan iktidar, muhalefetin hareket alanını kısıtlamayı ve sert tedbirlerle karşıtlarını sindirmeyi sürdürebilecektir.

Koraltan, iktidarın aldığı sert tedbirlerden, muhalefetin ve basının susturulmasından, muhalefette iken eleştirdikleri tek parti zihniyetini kendilerinin de benimsemelerinden dikkate değer bir rahatsızlık duymamıştır. Bu konularda bir pişmanlık belirtisi göstermeyen Refik Bey, ihtilalle sonuçlanan kaos ortamının bütün sorumluluğunu İnönü ve CHP'sine yüklemiş, ordunun olması gerektiği sınırlara çekilmemesini hata olarak değerlendirmiştir.

Koraltan'ın, yaşananlardan İsmet İnönü'yü sorumlu tuttuğu günlüklerine de yansımıştır. Bu kapsamda 10 Mayıs 1960'ta, günlüğüne şu notu düşmüştür: "İnönü hastadır. Vatana zararlı olmaktadır. Bir daha bütün millete anlatmalı ve bu adamı hareketsiz hale koymalı."³⁹⁶

Kaos ortamının çıkmasında Adnan Bey'in kabahati olmadığı kanaatinde olan Koraltan, onun ve DP iktidarının faaliyetlerini hararetle savunmuştur. 25 Mayıs 1960'taki gürültülü oturumun ardından Meclis üç haftalık bir tatile girmiştir. Adnan Menderes, tek dayanağının iktidarına güç veren milyonların bağlılığı olduğundan hareketle Eskişehir'e giderek tasarladığı gezi programına başlamıştır. Orada yaptığı konuşmada Tahkikat Komisyonu'nun görevini bitirdiğini ve aldığı tedbirlerin sona erdiğini açıklamış, seçime gidileceğinden söz etmiştir.³⁹⁷ Böyle olduğu halde bazı havacı subayların Eskişehir'de, Menderes'i karşılama sırasındaki tavırları iktidar

³⁹⁵ A.e., s.53-55.

³⁹⁶ Sinan Demirbilek, **Demokrat Partililerin Anılarında Yassıada**, İstanbul, Uşak Akademi Kitap, 2012, s.155.

³⁹⁷ Koraltan, **a.g.e.**, s.204., Nazlı Ilıcak, **27 Mayıs Yargılanıyor**, İstanbul, Merkez Kitaplar, 2007, s.177-178.

açısından kaygı vermiştir.³⁹⁸ Menderes şüphelenmiştir, ama harekete geçmek için geç kalmıştır.³⁹⁹

Bununla birlikte Menderes'in, Eskişehir'deki temaslarında ılımlı mesajlar vermekten uzak olduğu da görülmüştür. Menderes, 26 Mayıs akşamı Eskişehir Şeker Fabrikası'ndaki ziyafette Koraltan'dan bir telefon almıştır. Koraltan, üniversite profesörlerinin hükümeti protesto eden bir tebliğ hazırladıklarını bildirmiştir. Karşılama sırasında subayların kendisine gösterdiği tepkiden zaten asabı gerilen Menderes, bu haberle tamamen gerilmiş, masaya döndüğünde "kara cübbeli" olarak hitap ettiği profesörlere karşı sert bir konuşma yapmıştır. Konuştukça ölçüyü kaçırmış, konuşmasını iktidarın yapacağı bir ihtilalden bahsederek tamamlamıştır.⁴⁰⁰

Koraltan, ihtilale saatler kala Menderes'in, kamuoyunda büyük tepkilere yol açan Anayasa'ya aykırı düzenlemelerin sonlandırılacağı ve seçime gidileceği mesajından hareketle hükümet darbesine gerekçe olarak gösterilen şartların ortadan kaldırıldığı kanaatinde olmuştur.⁴⁰¹ Bu bağlamda İsmet İnönü'nün, şartlar tamam olduğunda ihtilalin meşru bir hak sayılacağı şeklindeki söyleminin aksine şartların oluşmadığından yola çıkarak müdahalenin gayrimeşru olduğunu savunmuştur.

4.2. Menderes'in İstifasını Önlemesi

Milli Savunma Bakanı Ethem Menderes'in o günlere ilişkin bir hatırası, yumuşama eğilimi gösterilmeyeceğini ortaya koymuştur. İşlerin kötüye gitmesinden kaygılanan Ethem Bey, Kızılay Olayı'nın⁴⁰² havası içinde baş başa kaldığı

³⁹⁸ 25 Mayıs 1960'ta Menderes'in uçağını karşılamaya gelen bir grup hava subayı saygı duruşuna geçmiştir. Ancak Menderes aralarına gelince geriye dön emri alan subaylar Başbakanı arkalarını dönmüşlerdir. Bu durum iktidar güçsüzlüğünün kanıtı olarak algılanmıştır. Bkz.; Eroğul, **a.g.e.**, s.243.

³⁹⁹ Koraltan, **a.g.e.**, s.204.

⁴⁰⁰ Ömer Sami Coşar, Abdi İpekçi, "İhtilâlin İçyüzü", **Milliyet**, 09.07.1962, s.5., Ercüment Yavuzalp, "İktidardan İdama Menderes: Sahaba karşı ihtilal telefonu", **Cumhuriyet**, 27.05.1990, s.6.

⁴⁰¹ Milli Birlik Komitesi üyelerinden Orhan Erkanlı ihtilâlden yıllar sonra seçim tarihi ilan edilse ihtilalin eşliğinden dönülebilir miydi sorusuna, "Şayet Menderes seçim gününü ilan etseydi, ihtilâli yapamazdık." cevabını vermiştir. Cüneyt Arcayürek, "Seçim tarihi ilan edilse darbe olur muydu?", **Cumhuriyet**, 01.06.2010, s.7.

⁴⁰² Tahkikat Komisyonu'nu kurulmasını takiben sokak gösterileri artmış, Kızılay Meydanı gösterilerin vazgeçilmez adresi olmuştur. 30 Nisan 1960'ta göstericilerin karşısına dikilerek olayları sonlandırma düşüncesinde olan Başbakan Adnan Menderes istifa etmesi yönünde haykırışlarla karşılaşmış, kalabalığın içinden güçlükle kurtulabilmiştir. Aydemir, **İhtilalin Mantığı**, s.317.

Başbakan'a şu çağrıda bulunmuştur: "İstifa edeceksin Adnan, istifa edeceğiz. Bu işin sonu göründü. Bu son iyi değildir."⁴⁰³

Bu sözlerin ardından istifayı kabul eden Adnan Menderes, istifa yazısını hazırlamıştır. Plana göre kimseye haber verilmeden radyo idaresine istifa haberi bildirilerek haberin hemen okunması sağlanacak, aynı anda Cumhurbaşkanı Bayar'a istifa yazısı gönderilecektir. Ethem Menderes, tam radyoya telefon açılmak üzere iken Koraltan'ın geldiğini, istifa kararını öğrenmesi üzerine ortadan kaybolduğunu ifade etmiştir. Bu esnada iki dakikalık mesafedeki Cumhurbaşkanlığı Köşkü'ne giden Refik Bey, gelişmeleri Bayar'a aktarmıştır. Ethem ve Adnan Bey'ler radyoya telefon açmadan telefon çalmış ve Bayar acele olarak Ethem Menderes'i yanına çağırıştır. Bayar, Adnan Bey'in istifadan vazgeçmesi için ikna edilmesini istemiştir. İstifanın gerekli olduğuna inanan Ethem Bey, aksi yönde telkinde bulunmamakla beraber Cumhurbaşkanı'nın bu emrini tebliğ edeceğini belirtmiştir. Bayar'ın kararını öğrenen Adnan Menderes, yaşadığı tereddüdün etkisiyle biraz bekleme kararı alarak istifayı rafa kaldırmıştır. Ethem Menderes'e göre bu olay sırasında Refik Koraltan görünmese veya hiç olmasa beş dakika geç gelse, istifa kararı radyoya verilmiş olacak ve böylece çok şey değişecektir.⁴⁰⁴

Mükerrem Sarol, Ethem Menderes'ten dinlediği üzere bu olayda Koraltan'ın rolünü şöyle aktarmıştır:

"Koraltan, bir tesadüfle kararı öğrendi. Hemen Çankaya'ya koştu, Bayar'a olup biteni anlattı ve Menderes'in bu istifasının yeni çalkantılara yol açacağını, istifasının önlenmesini Bayar'dan rica etti."⁴⁰⁵

Böylece, 29 Kasım 1955'te Menderes'in istifası gündeme geldiğinde bu kararı destekleyen Koraltan'ın, bu defa istifaya rıza göstermediği anlaşılmaktadır. İşler tamamen çıkmaza girmişken gerilimin büyük ölçüde azalmasına sebep olabilecek böyle bir karara karşı çıkması Ethem Menderes'in aktardığı üzere talihsizlik olmuştur.

⁴⁰³ Aydemir, **İhtilalin Mantığı**, s.317-318., Şevket Süreyya Aydemir, "5 Dakikanın Önemi", **Cumhuriyet**, 17.02.1975, s.2.

⁴⁰⁴ A.e., s.318-319., Şevket Süreyya Aydemir, "5 Dakikanın Önemi", **Cumhuriyet**, 17.02.1975, s.2.

⁴⁰⁵ Sarol, **Bilinmeyen Menderes**, C.II, s.429.

4.3. İhtilalin İlk Günleri

Demokrat Parti, on yıllık iktidarı boyunca elde ettiği üç seçim dönemindeki çoğunlukla aşırı güvene kapılmıştı. Çoğunluğa sahip olmanın tetiklediği bu sorunlu anlayış muhalefetin yok sayılmasına yol açtı. Neticede toplum ve siyaset kamplaşma ve çatışmaya sürüklendi.⁴⁰⁶

Siyasi bakımdan iktidarla muhalefet ilişkilerinin mücadele sınırlarını aştığı, liderlerin bir araya gelip rejim ve temel meseleleri görüşemedikleri ve anlaşmaya yanaşmadıkları, hatta düşmanca duygular besledikleri bir ortamda 27 Mayıs 1960 ihtilalinin kapıları aralandı.

Koraltan'ın kızı Ayhan Hanım, babasının ihtilali sezdiği kanaatinde olmuştu. Bu düşüncesini bir mülakatında şöyle ifade etmiştir: “Babam daima ileriye gören bir adamdı, “memleket sarsılacak” demişti.”⁴⁰⁷

İhtilal sabahı Ankara'daki evinden alınan Meclis Başkanı Koraltan, diğer DP'liler gibi Harp Okulu'na götürülmüştü. Bu süreçte bazı DP mensuplarının direndikleri basına yansımıştır. Bu kapsamda, Koraltan'ın yakalanışının da olaylı olduğuna dair haberler yayınlanmıştır. Buna göre kendisini almaya gelen subaylara direnç göstermek isteyen Koraltan'ın birkaç el ateş ettiği ifade edilmiştir.⁴⁰⁸ Ancak Koraltan'ın ateş ettiği şeklindeki ifadenin doğru olmadığı anlaşılmaktadır. DP Erzurum milletvekili Melik Fırat, ateş edilmesini şöyle aktarmıştır:

“Meclis'in köşesindeki Refik Koraltan'ın oturduğu ev kurşunlanmıştı. Camları hep kırılmıştı ve silah sesleri geliyordu.”⁴⁰⁹

Meclis Başkanı Koraltan'ı evinden almaya giden bir Harp Okulu öğrencisi, bizzat tanık olduğu bu olayları şöyle anlatmıştır:

⁴⁰⁶ Cezmi Eraslan, “Atatürk'ten Sonra Türkiye”, **Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi II**, 2.bs., Ed. Cezmi Eraslan, Ankara, Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2013, s.219.

⁴⁰⁷ Ayça Örer, “DP'ye ben isim, babam el verdi”, **Radikal**, 26.05.2013, (Çevrimiçi) <http://www.radikal.com.tr/politika/dpye-ben-isim-babam-el-verdi-1134960/>, 19 Ocak 2016.

⁴⁰⁸ **Cumhuriyet**, 29.05.1960, s.5.

⁴⁰⁹ Ilıcak, **a.g.e.**, s.342.

“Sabah alaca karanlıkta kapıyı çaldık. Önce uzun müddet açmadılar. Havaya birkaç el ateş ettik. Bunun üzerine kapı açıldı. İçerde üç kadın vardı. Biri yaşlı ve hasta idi. Sorduk kimdir diye, “Eşi” dediler. Diğer genç Alman kadını ise Türkçe bilmiyordu. Hizmetçi bu kadının Koraltan’ın yakın arkadaşı olduğunu söyledi. O sırada Koraltan gömlek ve pantolon giymiş olarak odasının kapısında gözüktü. Biraz şaşırılmış haldeydi. “Ne istiyorsunuz?” diye sordu. Kendisini alıp Harb Okulunda misafir etmeye götüreceğimizi söyledik. İtiraz etmedi, ceketini giydi. Yalnız tam kapıdan çıkarken bir milli idare lâfi etti. O zaman “Milli irade orduda” cevabını verdik. Kolundan tuttuk ve otomobile bindirdik. Yolda hiçbir şey konuşmadı. Harb Okulunda üstlerimize teslim ettik.”⁴¹⁰

Bununla birlikte olayın yalnızca havaya ateş edilmesinden ibaret olmadığı anlaşılmaktadır. 29 Mayıs 1960’ta sokakları dolduran bazı Ankaralıların bir ara Kavaklıdere yolunda bulunan Refik Koraltan’ın evinin önünde toplandıkları, bina duvarlarındaki kurşun deliklerini seyrettikleri basına yansımıştır.⁴¹¹

Harp Okulu’na götürülen DP’liler nezarete konulmuşlardı. Celal Bayar, Adnan Menderes, Namık Gedik, Refik Koraltan, Ethem Menderes ve Fatin Rüştü Zorlu’nun ayrı odalarda tutulduğu, ilgililerin dışında hiç kimse ile görüştürülmedikleri ifade edilmiştir. Tecridine karar verildiği belirtilen bu isimlerin muhtemelen adı açıklanmayan bir adaya götürülerek koruma altına alınacakları belirtilmiştir. Nezaretekilerden Bayar, Menderes ve Koraltan’ın yemeklerinin Harp Okulu’nun tabldotundan karşılandığı ve odalarına götürüldüğü, diğerlerinin ise askeri kordon altında yemekhanede yemek yedikleri açıklanmıştır.⁴¹²

Rıfki Salim Burçak, Harbiye’ye gittiği gün bütün arkadaşlarıyla birlikte tutulmalarına rağmen ertesi gün Zorlu, Polatkan ve Koraltan’ın aralarından alınarak tecrit edildiklerini açıklayarak bu haberleri doğrulamıştır. Böylece yemeklerini de kendi odalarında yiyen üçlü ile temasları kalmamıştır. Burçak, tecrit edilen Koraltanların odasının kapısında gece gündüz silahlı nöbetçiler bulunduğundan hareketle Yassıada’da verilen idam kararlarını hesaba katarak, bu uygulamanın tesadüf olup olmadığını sorgulamıştır. Burçak, bu konu hakkında abisi Sıtkı Salim’in tanık olduğu bir anekdotu aktarmıştır. Buna göre ağabeyi, tecrit edilenlerin kapısı

⁴¹⁰ **Milliyet**, 29.05.1960, s.8.

⁴¹¹ **Milliyet**, 30.05.1960, s.4.

⁴¹² **Milliyet**, 29.05.1960, s.1,7., Hikmet Bila, “Celal Yardımcı’nın Anıları 14 Mayıs’tan 27 Mayıs’a”, **Milliyet**, 24.05.1986, s.9., **Cumhuriyet**, 31.05.1960, s.3.

önünden geçerken yüksek rütbeli bir subay kapıda nöbet tutan öğrenciye “Burada kim var” diye sormuş, “Ölüm yolcuları” karşılığını almıştır.⁴¹³ Bu anekdotu aktaran Burçak, böylece kararların ilk günden belli olduğu, mahkemenin de bunları uyguladığı mesajını vermek istemiştir.

Neticede DP’nin üç kurucusu ve bazı bakanların ayrı bir uygulamaya tabi tutuldukları anlaşılmıştır. Bununla birlikte ilerleyen günlerde bir arada yemek yemişlerdir. Bir buhran geçirdiği anlaşılan Namık Gedik’le aynı masada yiyen Koraltan, Gedik’in isteksizliğini fark etmiş, birkaç defa “Sükuneti muhafaza edelim Namık Bey...” şeklinde kendisini toplaması için uyarıda bulunmuş, şu cevabı almıştır: “Ne sükuneti Koraltan?... Bunlar bizi rahat öldürmezler. Ne yapacaklarsa yapsınlar bir an evvel...”^{414 415}

İhtilal sabahı Çankaya’ya giderek, Bayar’ın tutuklanmasında görev alan Tuğgeneral Burhanettin Uluç, Harp Okulu’nda tutuklu bulundurulmuş DP’liler hakkında açıklamalarda bulunmuştu. Bu kapsamda muhabirin, Koraltan’ın ne yaptığı sorusunu şöyle cevaplamıştır:

“Ooooo, bay Koraltan bağıryordu, yaşasın kahraman Türk Ordusu..Türk Ordusu dünyada eşsizdir..Ben İstiklâl Savaşındayken..Nutka başladı. Rengi soluktu..Nutuklarını daha önce mecburi olarak çok dinlediğimiz için onu kendi haline bırakıp işimize baktık...”⁴¹⁶

İhtilalden on gün kadar sonra evinde bir gazeteci ile sohbet eden Fuat Köprülü, DP’yi kurduğu eski arkadaşlarının Yassıada’ya götürülüp götürülmediğini soğukkanlı bir şekilde sormuş, onlara acımadığı anlaşılan bir tavırla arkadaşlarını şöyle hedef almıştır:

⁴¹³ Burçak, **a.g.e.**, s.110-111.

⁴¹⁴ Abdi İpekçi, Ömer Sami Coşar, “Gedik’in İntiharı”, **Milliyet**, 14.03.1965, s.5.

⁴¹⁵ DP hükümeti İçişleri Bakanı Namık Gedik, 29 Mayıs 1960 gecesi intihar etmiştir. Bu olay üzerine Milli Birlik Komitesi bazı tedbirler alma ihtiyacı duymuş, bu amaçla tecrit edilmiş olan ve ayrı ayrı odalarda kalan bakanlar, milletvekillerinin odalarına dağıtılmıştır. Ertesi gün Cemal Gürsel başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulu bütün milletvekillerinin nezarete alınarak yapılacak duruşmaların açık olmasını kararlaştırmıştı. Bkz.; Abdi İpekçi, Ömer Sami Coşar, “Gedik’in İntiharı”, **Milliyet**, 14.03.1965, s.5.

⁴¹⁶ Fikret Otyam, “İsmet Paşalı Yıllar 1953/1973: Kızılay’da atlı polisler coplarla sağa sola giriyor”, **Cumhuriyet**, 29.07.1983, s.6.

“Bunlar kendilerinden başkasını düşünmezler.. Düşün bak, iktidara yeni gelmişiz, Kore savaşı gibi bir belaya burnumuzu sokmuşuz, dünya kaynıyor, bunlarinsa kılı kıpırdamıyor. Menderes için o sırada çıkartmak istediği emeklilik kanunu çok daha önemli, Koraltan evini bir sefarete iyi fiyatla kiralayabilmek için başımın etini yiyor.”⁴¹⁷

17 Haziran 1960 gecesi, Koraltan’ın da aralarında yer aldığı 54 kişilik son katile, Harp Okulu’ndan alınarak iki nakliye uçağı ile birlikte İstanbul’a getirilmiştir. Sanıklar, subayların “Hadi çabuk ol” ihtarları arasında Yassıada’ya gidecek gemiye bindirilmiştir. Bu esnada Koraltan’ın pikaptan inişinin gülüşmelere sebep olduğu belirtilmiştir.⁴¹⁸

Samet Ağaoğlu, bu yolculuk esnasında Koraltan’ın maruz kaldığı bir olayı şöyle aktarmıştı:

“Biraz sonra salonun sol kısmına Koraltan’ı getirdiler. Kapıdan, “Döndürün görelim” feryatları. Döndürdüler. Bu sefer Koraltan, fakat yüksek sesle, “Bu ne hal, bu ne hal!” diyor.”⁴¹⁹

Muhtemelen Koraltan’la aynı katilede Yassıada’ya götürülen DP milletvekili Rıfki Salim Burçak, Yassıada’ya çıkışlarında genel olarak bir saldırıya uğramamakla birlikte Koraltan’a yönelik bir saldırıya ilişkin şöyle demiştir: “Bir ara, sıradan azıcık yana kaymış olan Refik Koraltan’ın yanına yaklaşan Yarbay Güryay’ın, elindeki sopa ile Meclis Başkanının böğrüne hırsla dürttüğünü ve onu adi ve bayağı bir sözle sıraya soktuğunu ıstırapla gördüm.”⁴²⁰

Haziran ayı ortasında DP iktidarının bütün mensupları Yassıada’ya toplanmış, milletvekilleri birada tutulmuşlardı. Buna karşın Bayar, Menderes, Koraltan ve

⁴¹⁷ Sadun Tanju, “Demokrasimizin ilk romantik lideri: Menderes”, **Cumhuriyet**, 20.12.1979, s.12.

⁴¹⁸ **Milliyet**, 18.06.1960, s.1., Gazeteci Turhan Aytul, Koraltan’ın ihtilalden beş gün sonra 1 Haziran 1960’ta Yassıada’ya götürüldüğünü ifade etmiştir. Bkz.; Turhan Aytul, “Yassıada’dan Sahiplerine Ulaşmayan Mektuplar”, **Milliyet**, 23.09.1984, s.9. Bununla birlikte DP Dönemi Adalet Bakanı Celal Yardımcı ise Harbiye’de 20 gün kaldıktan sonra 17 Haziran 1960’ta son katile olarak Yassıada’ya naklediklerini açıklamıştır. Bkz.; Hikmet Bila, “Celal Yardımcı’nın anıları 14 Mayıs’tan 27 Mayıs’a”, **Milliyet**, 24.05.1986, s.9.

⁴¹⁹ Ağaoğlu, **Arkadaşım Menderes**, s.130., Nazlı Ilıcak, **a.g.e.**, s.92.

⁴²⁰ Burçak, **a.g.e.**, s.123.

Bakanlar tecrit edilmişlerdi.⁴²¹ Koraltan, Yassıada'da tutuldukları oda koşullarını şöyle anlatmıştı:

“Yassıada'da içine konulduğum, güya adı oda olan hücrede, sağımda ve solumda ellerinde iki tomson parmakları tetikte, namlu kalbime ve vücuduma çevrik iki teğmen tarafından gece gündüz bekletiliyordum. Sadece tuvalete ihtiyaç hasıl olduğu vakit, kapıda bekletilen iki neferin nezaretinde ve hemen kapının karşısında bulunan ihtiyaç defetme yerine gidip geliyordum. İşte böylece ve cehennemi bir tazyik ve kabus havası içinde aylar geçmişti.”⁴²²

Bir süre sonra “yıkımın en korkunç günahkarlarından” biri olarak tarif ettiği Ethem Menderes⁴²³ onun odasına verilmiştir. Ancak hücre içinde bulunan teğmenler konuşmalarına izin vermemiştir. İlerleyen aylarda teğmenler çekilmiş, kapının önünde nöbet tutan iki silahlı neferle yetinilmiştir.⁴²⁴

İhtilal sonrası rahatlayan basın, özgürce DP'lileri eleştirme hakkına kavuşmuş ve bu özgürlüğün sınırlarını zorlamıştır. Halit Kıvanç, “Yazamadıklarımız...” adlı yazısında bayram havası yaşadıklarına değinerek, özgürlüklerine işaret etmiştir.⁴²⁵

Koraltan ve tutuklu DP'liler ihtilal günleri basınının tavrından büyük rahatsızlık duymuş, iftiralarla karşılaştıklarından dert yanmışlardır. Gerçeği yansıtmayan propaganda haberler yapıldığı iddialarından hareketle 27 Mayıs şartlarının dünyada görülen darbe ve ayaklanmalardan ayrıştığını savunmuşlardır.⁴²⁶

Refik Bey, “Moskof emperyalizmi” olarak tanımladığı tepelerinde duran komünizmin tarih boyunca fırsat kolladığını, kale içeriden yıkılır kuralından hareketle fesat ve ihtiras yollarıyla nihayet Türkiye'yi o günkü durumuna getirdiğini ileri sürmüştür.⁴²⁷ Böylece ihtilale giden süreçte Sovyet Rusya'nın rolü ve çıkarı olduğu imasında bulunmuştur.

⁴²¹ **Milliyet**, 30.03.1965, s.5.

⁴²² Ertepinar, **a.g.e.**, s.292.

⁴²³ Koraltan, muhtemelelen duruşmalarda okunan ve DP'liler aleyhine kullanılan günlüklerinin arkasında durarak onları suçladığı için Ethem Bey'i bu şekilde tanımlamıştır.

⁴²⁴ Ertepinar, **a.g.e.**, s.292.

⁴²⁵ Kıvanç, DP kurucuları için uyarladığı bir şiirde Koraltan'a ilişkin şu ifadeleri paylaşmıştır: “Koraltan'ın marifetini Viyana'dan sor! On yedilik mâsumları odasına kor... Ama şimdi hesap vermek? O biraz zor...” Bkz.; Halit Kıvanç, “Yazamadıklarımız...”, **Milliyet**, 05.06.1960, s.4.

⁴²⁶ Koraltan, **a.g.e.**, s.205-208.

⁴²⁷ **A.e.**, s.182.

Meclis Başkanı Koraltan'ın evinde, saraylara ait eşyaların bulunması basında geniş yer bulmuştur. Bu olaya ilişkin yapılan şu değerlendirmede, eleştiri, yerini alaya bırakmıştı:

“Hani vaktiyle bir Koraltan vardı ya... İşte bu meşhur nutuk azmanı; evini müzelerden çıkarttığı eşya ile süslemiş. Kendisi de bir padişahın yatağında yatarmış... Halbuki müzedeki eşyayı Koraltan'ın evine taşıyacaklarına, hazreti müzeye götürseler, bugün kimse bir şey diyemezdi. Öyle ya, ne de olsa o da bir devrin antikasıydı.”⁴²⁸

Refi Cevat Ulunay da, “Bir Yatağın Tâlii” adlı yazısında müze eşyaları konusuna yer vermiştir. Koraltan'ı tanımadığını fakat münasebetsiz bir kişi olduğunu işittiğini belirten Ulunay, düşenlere hücum etmeme kararında olmasına rağmen Meclis Başkanı'nın müzelerden antika eşya getirttiği ve padişahların yatağında yattığı haberlerine sinirlenmiştir. Bu sebeple hedefine aldığı Koraltan'ı şöyle eleştirmişti:

“Bu yatak Fatih'lerin, Yavuz'ların yattıkları yatak ise Refik Koraltan'ın haddini bilmesi ve böyle bir hafiflik yapmaması lâzımdı... Yoksa bilhassa “padişahların yatağında” yatmak için müzeden şilte getirtmek, akıl hastanelerinde kendilerini Napolyon zanneden mecnûnların hareketinden farklı bir şey değildir. Demek oluyor ki inkîlap imdada yetişmemiş olsa bu (megalomani) ilerleyecek ve bir gün eski Meclis Reisi Topkapı Müzesinden Yavuz'un kavuğunu getirtip başına koyacak, Fatih'in kaftanını giyecek, eline de Üçüncü Selim'in tesbihini alıp sokağa uğrayacaktı... Eski Meclis Reisinin bir vasiyetnâmesi olduğunu bilmiyorum, fakat böyle bir şey varsa mutlaka şu kayda tesadüf olunur: “Vefatımda Arkeoloji Müzesinden Büyük İskender'in mezarını getirtip cenazemi oraya gömünüz.”⁴²⁹

Ulunay, diğer bir yazısında Koraltan'ın evine naklettirdiği bazı eşyaların teşhir edilemeyecek hale geldiğine bahisle üzüntüsünü dile getirmiştir. Refik Bey'in saray eşyalarını evine getirmesini ahmakça bir davranış olarak nitelemiş, bu kanaatini şu örnekle kuvvetlendirmek istemiştir:

⁴²⁸ **Milliyet**, 14.06.1960, s.1.

⁴²⁹ Refi Cevat Ulunay, “Bir Yatağın Tâlii”, **Milliyet**, 14.06.1960, s.3.

“Bir gün Fransız Meclis Reisinin (Luvr) a giderek: Şu kanepeleri, şu tabloları, şu saatleri evime gönderin. Demesini düşünün. Bu kafada bir adam halk tarafından tükürük yağmuruna tutulur ve ancak mecnûn olduğuna hükmedilerek derhal tımarhâneye gönderilir. Bizde Büyük Millet Meclisi Reisi oluyor.”⁴³⁰

Ulunay, Koraltan akılları durduracak bu davranışı yaparken kimsenin bir ihtarda bulunup bulunmadığını sormuş, Meclis Başkanlığının o makamda bulunan kişinin her yaptığını mubah kılan bir sıfat vermeyeceğini ifade etmişti.⁴³¹

17 Haziran 1960 tarihli gazetelerde DP'lilerin yeni suiistimallerinin tespit edildiği şeklinde haberler yer almıştı. Bu kapsamda Celal Bayar ve Refik Koraltan'ın, birlikte birçok şirket, müteahhit ve tüccarla işler yaptığının ortaya çıkarıldığı açıklanmıştı.⁴³² 26 Haziran'da ise Koraltan'ın 10 sene içindeki yolsuzluklarından bir kısmının daha ortaya çıktığına dair haberler yayınlanmıştı. Bu kapsamda Vilayet Tahkik Encümenince incelenen yolsuzluklar şöyle sıralanmıştı:

“1)Refik Koraltan Mersindeki bir eczane sahibini haraca bağlamış, bütün yakınları için sandık sandık portakal, limon ve mandalina ile çeşitli meyva getirtmiştir. Koraltan bunun için bir defa dahi para ödememiştir.

2)Refik Koraltan, şahsi nüfuzunu kullanarak oğlu Oğuzhan Koraltanı zorla bir ecza deposuna ortak yapmıştır. Şirket zarar etmesine rağmen Oğuzhan Koraltan, kâr hissesi adı altında devamlı olarak para çekmiştir.

3)Refik Koraltan, oğlunu aynı şirkete ayrıca idarî ve mali müşavir olarak tâyin ettirmiş ve her ay 5000 lira almasını sağlamıştır.”⁴³³

Sınırsız özgürlük ortamından faydalanan basının ölçüyü kaçırdığı günlerde Bayar, Menderes ve Koraltan'ın ne kadar kilo aldıklarına temasla, “Evvelce, fazla çalışmaktan semirmeğe pek vakit bulamadıldardı zâhir” yorumuna rastlanmıştı. Özel hayatı vesilesiyle itibarsızlaştırılmak istenen Koraltan'ın, evinde bulunan çıplak

⁴³⁰ Refi Cevat Ulunay, “Saraylardaki Eşya”, **Milliyet**, 04.08.1960, s.3.

⁴³¹ **A.y.**

⁴³² **Cumhuriyet**, 17.06.1960, s.5., **Milliyet**, 17.06.1960, s.1.

⁴³³ **Cumhuriyet**, 26.06.1960, s.1,5., **Milliyet**, 26.06.1960, s.3.

kadın fotoğraflarının haber yapılmasının yanı sıra fotoğrafların evin banyosunda çekildiği bilgisi de aktarılmış, hatta bazı fotoğrafların basıldığı da görülmüştü.⁴³⁴

Böylece “uçkuruna düşkün gözü doymamış bir ihtiyar” olduğu şeklindeki yorumlar da gecikmedi. Cevat Fehmi Başkut, Koraltan’a ayırdığı 11 Ağustos 1960 tarihli yazısında şöyle demişti:

“Düşüklerin 10 yıllık iktidarı arasında onu yalnız kof bir gurur ve azamet içinde yaşayan âlâyîş sever saf bir adam olarak gördük. Meclis Riyaset kürsüsünde ve dairesinde işi gücü yalnız kasılıp poz vermektir.”⁴³⁵

Tapu kayıtlarının incelenmesi sonucu Koraltan ve ailesinin 1950’den sonra 29 parça gayrimenkul edindiği haberi basına yansımıştır. Ayrıca devlet inşaatı yapılacak yerlerde arsa spekülasyonu yapanlar arasında olduğu da bildirilmiştir. Tapu kayıtlarına göre Koraltan’ın üç ildeki arazilerinin toplamının 32 bin 242 metre kare olduğu ve çoğunluğunun Ankara’da bulunduğu açıklanmıştır.⁴³⁶ Meclis Başkanı’nın evinde yapılan eşya tespiti çalışmaları devam etmekle beraber saraylara ait 200 parça kadar eşya alındıkları müzelerle iade edilmek üzere İstanbul’a yollanmıştır.⁴³⁷

DP milletvekillerinin, Anayasa’yı ihlal suçunu işlediğine dair incelemelerde bulunan Yüksek Soruşturma Kurulu, milletvekillerinin çoğunun bu suça katıldıkları kanaatine varmıştır. Özellikle Bayar, Menderes ve Koraltan ile dört DP milletvekilinin bu suçun alemdarlığını yaptığı ifade edilmiştir.⁴³⁸ Aynı gün basına yansıyan diğer bir haberde başta Bayar, Menderes ve Koraltan olmak üzere düşüklerden 23’ünün idamının istendiği açıklanmıştır.⁴³⁹

Duruşmalara iki gün kala Anayasa’yı ihlal konusunda açılacak davada, yedi suçlu grubu olduğu duyurulmuştur. Refik Bey, bu grupların içinde Meclis Başkanlığı adı altında Devlet ve Hükümet Başkanı’na yüklenen suçlarla itham edilmiştir.⁴⁴⁰ Bunların dışında Meclis başkanvekillerine etki etmekle sorumlu tutulmuştur.⁴⁴¹

⁴³⁴ **Cumhuriyet**, 06.07.1960, s.1,3.

⁴³⁵ Cevat Fehmi Başkut, “Portre”, **Cumhuriyet**, 11.08.1960, s.2.

⁴³⁶ **Milliyet**, 09.07.1960, s.1,5., **Cumhuriyet**, 09.07.1960, s.1.

⁴³⁷ **Cumhuriyet**, 30.07.1960, s.5., **Milliyet**, 30.06.1960, s.1.

⁴³⁸ **Milliyet**, 27.09.1960, s.1.

⁴³⁹ **Cumhuriyet**, 27.09.1960, s.1.

İhtilal sonrası göreve başlayan Temsilciler Meclisi, 9 Ocak 1961’de Başkanlık Divanı seçimlerini gerçekleştirmişti.⁴⁴² Burhan Felek, Başkanlık Divanı seçimlerinin başka yerlerde olmasa bile Türkiye’de Meclis çalışmaları bakımından önemli olduğuna işaret etmiş, bu bağlamda ihtilal ve Meclis Başkanlığı arasında kurduğu dolaylı ilişkiyi Koraltan üzerinden şöyle aktarmıştır:

“On sene Millet Meclisine reislik etmiş olan Refik Koraltan, eğer meclisin ve reislik rolünü idrak etmiş olsaydı. Millet Meclisi, tesirden mahrum bir topluluk haline gelmez ve Türkiyenin siyasi hayatındaki gelişmeler, büsbütün başka istikamette belirirdi. Adam, vazifesinin ehemmiyetini bilemedi. Hem kendine, hem meclise, hem memlekete oldu. Onun için Temsilciler Meclisinde divan seçimi, bu meclisin ilk mühim işidir... Reisler, şahsiyet itibariyle meclisi temsil edebilecek, meclis âzalarına kendini saydıracak ve lüzumlu hallerde partiler üstüne çıkabilecek zatlardan seçilmelidir.”⁴⁴³

Felek, bu yaklaşımı ile Temsilciler Meclisi Başkanlığına Koraltan gibi olmayan bir kişi getirilmesi gerektiğini, dolayısıyla onun bu görevin önemini kavrayamadığını ve partiler arasında bir denge unsuru olarak Meclis çalışmalarını sağlıklı bir şekilde yürütemediğini vurgulamıştır.

4.4. Koraltan’ın Sorgusu

Yüksek Soruşturma Kurulu, 2 Eylül 1960’ta Meclis Başkanlık Divanı üyelerinin ifadelerini almıştı. O gün Refik Koraltan’ın da sorgusu yapılmıştı. Koraltan, Meclis Başkanlık Divanının tarafsız kalmadığı, soruşturma önergelerinin gündeme alınmadığı ve Tahkikat Komisyonu’nun kurulmasında sorumluluğu olduğu şeklindeki ithamlara cevap vermişti. Tutanağa geçen savunması şöyledir:

“Sanık: Refik Koraltan: Ali oğlu, 1889 doğumlu, Hatice’den doğma, aslen Divrikli olup, İçel sakıt Milletvekillerinden ve sabık B.M.M. Reisi, evli, 4 çocuklu, sabıkasız, Hukuk

⁴⁴⁰ Devlet Başkanı taraf tutmak, Meclis soruşturma önergelerinin geri bırakılmasına tesir etmek ve mahkemeler üzerinde tesir kurmakla, Hükümet Başkanı ise Anayasa dışı kanunlar çıkartmakla itham edilmiştir. **Milliyet**, 12.10.1960, s.6.

⁴⁴¹ **Milliyet**, 12.10.1960, s.6.

⁴⁴² Temsilciler Meclisi, 6 Ocak 1961’de yaptığı toplantıyla Anayasa yapmak için göreve başlayan, 24 Ekim 1961’de misyonunu tamamlayan bir Kurucu Meclis’tir.

⁴⁴³ Burhan Felek, “Uğurlu olsun!”, **Cumhuriyet**, 09.01.1961, s.3.

mezunu bulunduğunu söyledi. “1920-1935 ve 1943-1960 yılları arasında milletvekili idim. 27 Mayıs’tan beri nezarete bulunuyorum.” dedi.

İsnad edilen suç anlatılarak sorulduktan cevaben:

“1946, 2 inci kânunda D.P.’yi resmen kurduk. Muhalefet olarak 3-4 sene mütemadi mücadele halinde yaşadık. İktidar partisi bizi imha için safha safha şiddetli tedbirlerle takip etti. Buna rağmen 1950 yılı 14 Mayıs’ında yapılan seçimde kahir ekseriyetle Meclise geldik. Bu devre zarfında ne kavli, ne de fiili nizamı bozan hiç bir hareketimiz sebketmedi. Hatta seçimi kazandığımız zaman ben Mersin’de bulunurken, halka hitabımda geçmişin üzerine bir perde çekmek ve onları unutmak tarihin çocukları olduğumuzu hatırlayarak el ele yan yana memleket için çalışmak icab ettiğini anlattım. 22 Mayıs’a kadar hükûmet eski iktidarın elinde kalmıştı. Celâl Bayar da o gün için sabık Reiscumhur olan İnönü’yü ziyarete gitti. İnönü bize ilk hitabında “Bayar, emniyette miyim” diye sordu. O da “Milletin sinesinde bu anda değil her zaman emniyette olduğunuzu temin ederim” dedi.

Sonra Meclis toplandı. Hükûmet kuruldu. Hükûmet bir beyannâme neşretti. Bu beyannâmesinde devri sabık yaratılmayacağı da belirtildi. Zaten buna tekaddüm eden zamanda kendi toplantılarımızda eski devrin hesabını sormamayı prensip olarak kabul etmiştik. Hattâ halde mazinin hesabını tasfiyeye kalkarsak istikbali kaybederiz diyorduk. Ve hakikaten bu prensibe sadık kalarak 1946 den 50 ye kadar muhalefette maruz kaldığımız haksızlıkları, kanunsuzlukları nihayet bir af kanunu ile de ortadan sildik.

D.P. mensuplarının bu memleketi medeni dünya seviyesine isal etmek için bağlı olduğu idealle her türlü faaliyete geçerken muhalefet bu hamleleri durdurmaya engellemeye daima çalıştı durdu. Bu kin ve infialde yapılan yıkıcı, bozguncu, vatandaşı birbirine düşürücü çalışmalar bizi 1957 seçimlerine kadar getirdi. Bu seçimi de kazandık. Milli irade ile iş başına geldik. Meclisteki parti münasebetleri vehamet arzeden bir mücadele şekline girmişti. Bunu bertaraf etmek için elimden geleni yapmaya çalışıyordum. Halk Partisi içinde bir çok tanıdıklarım ve dostlarım vardı. Bunlardan Ahmet Barutçu, Şemsettin Günaltay, Avni Doğan, Hıfzı Bekata, hattâ Kasım Gülek’i başta İnönü olmak üzere evime dâvet ettim. Sırf uzlaştırıcı bir yol bulmak istiyordum. Bu isimlerini saydıklarım icabet ettiler. Böyle meseleler üzerinde konuştuk. Uzlaşamayacak mesele yok gibi idi. Buna rağmen Meclise gelince işler başka oldu. İnönü bana 1946 Şubatında bir ziyafette “Aslan kardeşim seninle beraber halledemeyeceğimiz bir mesele yok” derdi. O gün evime geldiğinde o sözünü hatırlattım. Hülâsa bu işte elimden gelen gayreti sarfettim. Fakat mücadele bir türlü meclisin şanına, haysiyetine lâıyk bir seviyeyi bulamadı. Sıra kapakları çalmalar, ayak vurmalar, fakat en galiz küfürlerin savrulması fena tezahürler arasında idi. Bir Reis olarak bir arkadaş olarak tanıdıklarına yalvardığım olurdu. Bazen de nizamnameye göre ceza tatbik etmek zorunda

kalırdım. Zabıtlarda her iki tarafa bilhassa havayı bozanlara umumi şekilde vicdanlarına sığınarak niyaz ve ricada bulunurdum. Bunlar zabıtta vardır. Fakat netice alınamıyordu. Muhalefetin benim müdahalelerimi “bravo Koraltan” diye tasvip ettikleri çok olmuştur.

Meclisteki bu müsademe, gürültü ve kavgalar, Meclisin dışına yayıldı. Tabii Türk milletinin menfaatını istemeyenler bunu istismar ettiler. Köylerde ikilik yarattılar, köylü kahve ve camiini birbirinden ayırdı. Bu vahim bir durum idi. Bu o dereceyi buldu ki nihayet bazı nümayişler yapılmaya başlandı. Memlekette emniyet, asayiş ve huzur sarsıldı. Bu o dereceyi buldu ki, 5 Mayıs 1960 günü Meclis’den Reiscumhur ve Başvekil ile Çankaya’ya giderken Kızılay’da nümayişçilerle karşılaştık. Bunun bir kısmı alkış tuttular, bir kısmı galiz kelimeler söylediler ve hükümet çekilsin, hürriyet isteriz diye bağırıldılar. Bu modern bir cemiyette bir hukuk devletinin karşılaşacağı bir şey değildi. Bir hükümet sokak nümayişçileri tarafından düşürülemezdi. Fakat durumun şu hali nasıl bir vahamet arzettiğini göstermek bakımından söylüyorum. Bittabi Başbakan da bu sözler karşısında çekilmedi ve bunun mahdut kimseler tarafından yapıldığına kani bulunduğu için çekilmeyi otoritesine uygun bulmadı. Alınan tedbirlerle bu nümayişçiler gittikçe sönmeye başladı. Başvekil de bundan ümitleniyordu. İşi daha büyük ve vahim neticelere götürülmeden evvel söndürüleceğine kâni bulunuyor, gurupta bunu tekrarlıyordu.

21/5/1960 tarihinde Genç Harbiyeliler Kızılay meydanına doğru sessiz bir yürüyüş yaptılar ve sonra benim oturduğum köşkün önünden Çankaya istikametinde yürüyüşe devam ettiler. Bunlar[ın] kendi içlerine sivillerin yanaşmamasına itina gösterdiklerini müşahede ettim. Akşam bu mevzuda konuşmak için Çankaya’da toplantı vardı. Başvekil de geldi ben müşahedemi söyledim. Başvekil hâdisenin izah edilir tarafı olmadığını bir gençlik tezahürü olarak kabulü icap ettiğini, nitekim Koraltan’ın da kendisini teyit ettiğini söyleyerek arkadaşlarının endişelerini bertaraf etmeye çalıştı. Oradakilerin bir kısmı nümayişçilerin arasına katılıp hâdiseyi yakından seyretmek imkânını bulmuşlardı. Ve aynı zamanda Başvekil orada bulunanlara Harb Okulunda kendi bünyesi içinde bir tahkikatın açıldığını ve bu işe karışmayan öğrencilerin nümayişçileri tasvip etmediklerini bildirdiklerini beyan etti. Bu konuşmalar Çankaya köşkünde Reiscumhurun huzurunda oldu. İhtilâle tekaddüm eden günlerde artan huzursuzluğu görüyor ve hükümetin daha esaslı zecri tedbir alması lüzumuna kâni bulunuyordum. Daha esaslı ve makul tedbirler alınması icabediyordu. Bütün bu hâdiselerin sebebi ekalliyette olan muhalefetin ekseriyete tahakküm etmek ihtirasından doğuyordu. B.M.M. kürsüsünde iktidarı yıkacaklarını açık açık söylüyorlardı. Bu hava dışarıdaki nümayişlerin doğrucu sebepleri olmuştur.

Bozguncu ve yıkıcı faaliyetleri ta menbalarına kadar giderek tespit etmek bir zaruret halinde idi. Bu her milletvekilinin kafasında idi. Gurupta bu mesele konuşuldu bir komisyona havale edildi. Hazırladıkları karar suretini Meclise getirdiler. İşte tahkikat

komisyonunun kuruluşu sebebi bu karar suretinde mevzubahis edilmiş ve zannedersen 7 madde üzerinde sıralanmıştır. 18/4/1960 tarihinde Tahkikat Komisyonu bu karar suretinin kabulüyle vücut bulup vazifeye başladı.

27/4/1960 tarihinde Selâhiyet Kanununun Meclisteki müzakerelerini hatırlıyamıyorum, belki bulundum, fakat şimdi hatırlamıyorum. Kanunun münderacatı hakkında da bir şey hatırlıyamıyorum. Tahkikat Komisyonun karar ve icraatını takip etmedim. Onların hakkında bir kıymet hüküm veremeyeceğim. Ve prensip olarak hâdiselerin dışında kalmak ve icabında sözü geçen bir hakem olmak prensibinde idim. Ben bu son vahim hâdiselerde Kayseri'ye gitmek isteyen muhalefet mebuslarının seyahat hürriyetlerinin takyid edilmesinin ne derece rol oynadığını bilmiyorum.

1954 den sonra, Riyaset, muhalefet Milletvekillerinin sual yağmuruna tutuldu. Daha evvel nizamnamede ve iç tüzükde yapılan bir değişiklikle takrirlerin esbabı mucibesiz olarak verilmesi hüküm altına alınmıştı. Buna riayet edilmiyor, sayfalarla yazılar yazılıyordu. Bu mevzuda gerek şahsi gayretim, gerek genel sekreter Refet'in gayreti kâfi gelmedi, Divan âzâlarını bu işe memur ettik. Meclise karşı icap eden tazimi göstermemiş takrir hariç diğer takrirlerin gündeme alınmaması için İlhan Sipahioğlu'nu memur ettim. Hatta sıraya koyduk diğer Reis vekilleri de bu işle meşgul oldu. Tahkikat talebi meselesine gelince; Bunlar 957 den itibaren teraküm etmiş zannedersen 700-800 kadardı. Bunların ekserisi siyasi polemiklere yol açan mevzuları ihtiva ediyordu. Öyle zamanlarda verilmişlerdi ki, o günler içinde bu takrirlerin ve tahkikat taleplerinin Meclis müzakeresine getirilmesi maazallah işi bir mükateleye götürecektir havayı yaratabilirdi. Bundan tevakki ettiğim gibi meclisin mânevi haysiyetini de korumayı düşünürdüm. Meclisin o günlerdeki havası heyeti umumiyeye riyaset kürsüsüne çıkmayı adeta bir ızdırıp kaynağı haline getirmişti. Daha gecedden uyku kaybeder o günkü tezahür edecek havanın sıtması içine düşerdim. Reis vekillerine de daima hâdiseleri soğukkanlılıkla karşılayarak iyi vazife yapmalarını tavsiye ederdim. Ve arkadaşlarım da bu lüzumu müdrük bulunuyorlardı. Hareketleri bunu gösteriyordu. Tahkikat talepleri Meclise nihayet arzedildi, birkaç gün içinde karara bağlandı. Yalnız birisi tahkik mevzuu olarak Ziraat Bankası Umum Müdürü Mithat Dülge hakkında müsbet reye iktiran etti.

Ben riyasette bulunduğum sırada müdafaa almadan kimseye ceza verdiğimi hatırlıyamıyorum. Fakat öyle anlar oluyordu ki, gürültü eden bazı şahıslar, o kadar çok oluyordu ki, buyurunuz müdafaanızı yapınız, sözünüzü anlayan dinleyen kalmıyordu. Halkın efkârı umumiyenin Meclisde cereyan eden müsademelerden, kavgalardan, söğüşmelerden bizar kaldığını ve oradaki bu kötü ikiliğin memleket sathına yayıldığını ve bu işlerin de riyaset divanının bitaraf kalmadığından ileri geldiğini söylüyorsunuz. Bu bir bakıma doğrudur. Fakat Meclisin içinde bulunursanız ne gibi müşkül şartlar içinde kaldığınızı

görmeyiz ve takdir etmeyiz mümkün olur. Biraz evvel de söylemiştim. Bazen muhalefetin takdir ve tasvipleri ile karşılaşmışım. Ama biraz sonra hepsi unutulurdu. Çok defa D.P. Milletvekilleri benim tutumumdan şikâyet ederlerdi. Hâdiseyi ve takdirleri o şartlar içinde ölçüp değerlendirmek insaf icabı olur.” dedi, başka diyeceği olmadığından alınan ifadesi okunup imza edildi. 2/9/1960.”⁴⁴⁴

Koraltan’ın, yaşananlara ilişkin ilk değerlendirmeleri ihtilâlden üç ay sonra yapılan sorgusunda ortaya çıkmıştı. Halkın önemli bir bölümünün ihtilâle alkış tuttuğu, bir bölümünün zımnen desteklediği ve iktidar taraftarlarının da sessiz kaldığı hesaba katıldığında, Koraltan’ın ihtilâle giden süreci kavrayamadığı şüphesizdir.

27 Mayıs sabahına giden süreçte şiddet içermeyen, hürriyet isteyen protesto ve gösterileri okuyamaması, tüm kabahati muhalefete atmakta ısrar etmesi bu kanaati güçlendirmektedir. Ona göre eğer varsa iktidarın kusuru zorlayıcı tedbirleri arttırmamaktır. Hükümet icraatları açısından gördüğü tek eksiklik ve duyduğu pişmanlık bundan ibarettir.

İfadesinde belirttiği azınlık olan muhalefetin çoğunluğa tahakküm etmek istediği şeklindeki eleştirisi ile yaşananların sorumluluğunu muhalefete yüklemiş, ancak çoğunluğun azınlığa tahakkümüne ilişkin bir iç hesaplaşmada bulunmayarak hükümetin uygulamalarını doğal karşılaması tek taraflı bakış açısını yansıtmıştır. Çoğunluğa dayalı demokrasi anlayışını ön plana çıkardığı anlaşılan Koraltan, bu konuda tutarlı bir duruş sergilemiş ve ihtilâl öncesindeki açıklamalarında olduğu gibi muhalefeti suçlamayı sürdürmüştür. Bununla birlikte orduya en ufak bir sitemde dahi bulunmamış, ordunun muhalefetin kışkırtmalarına alet olduğu kanaatini taşımıştır.

Tahkikat Komisyonu’nun ortaya çıktığı süreci değerlendiren Koraltan, komisyonun gerekliliğine vurgu yapmakla birlikte görüşmelerinde bulunup bulunmadığı ve içeriğine dair konuları hatırlayamadığını belirtmiştir. Oysa bu görüşmeler ve komisyon çalışmaları sadece dört ay öncesinde gerçekleşmiştir. Üstelik bu komisyon, muhalefetin büyük tepkisini çekerek, ihtilâle zemin hazırlayan etkenlerin başında yer almıştır. Koraltan, muhtemelen Anayasa’yı ihlal suçu kapsamında aleyhine kullanılacak bu konuda açıklama yapmaktan kaçınmıştır.

⁴⁴⁴ Abdi İpekçi, Ömer Sami Coşar, “Koraltan’ın İfadesi”, **Milliyet**, 03.04.1965, s.5.

Meclis gündemine getirilmeyen önergeler hakkında da açıklamalarda bulunan Koraltan, Meclise gereken saygıyı göstermeyen önergelerin dikkate alınmaması için talimat verdiğini kabul etmekle beraber önergelerin sıraya konulduğunu da ifade etmiştir. Bu itham hakkında önergelerin siyasi polemiklere açık olmaları sebebiyle gündeme getirilmediği şeklinde bir savunma geliştirmiştir.

Koraltan, Meclis Başkanı olarak taraf tuttuğu şeklinde yöneltilen ithamları reddetmiş, aksine muhalefete tolerans gösterdiği için zaman zaman DP milletvekillerinin tepkisini çektiğini vurgulamıştır. Üstelik bazı uygulamaları ile muhalefet milletvekillerinin bile takdirlerini kazandığını öne sürerek tarafsızlığına vurgu yapmak istemiştir.

4.5. Yassıada Duruşmaları

Yassıada duruşmaları 14 Ekim 1960'ta başladı. Duruşmadan iki gün önce avukatların sanıklarla görüşmelerine izin verilmişti. Refik Bey, bu kapsamda avukatı Orhan Apaydın ile görüştü.⁴⁴⁵ Refik Bey'in avukatlığını yapanlar arasında kızı Ayhan Timurtaş ta yer aldı. Anayasayı ihlal konusuna ayrılan ilk celsede okunan Yüksek Soruşturma Kurulu kararnamesinde önceden basına yansıdığı üzere suç unsurları yedi kategoride toplanmış, bu suçlardan sanık olan Refik Koraltan'ın da vatana ihanet suçundan idamı istenmişti. Çoğunlukla kabul gören talep Yüksek Adalet Divanına gönderildi.⁴⁴⁶

Duruşmada okunan kararnamenin bazı bölümlerinde Demokratların hatıra defterlerinden alınmış parçalara yer verilmişti. Bu kapsamda Koraltan'ın da hatıra defterinden bahsedilmiş, Bayar için kullandığı "Bu adam cambazlığa başladı" şeklindeki ifadesine dikkat çekilmiştir.⁴⁴⁷ Ayrıca Şemi Ergin'in⁴⁴⁸ 1958 yılına ait hatıralarında, Koraltan hakkında kullandığı "arsa tapularının sandık dolusu" olduğu ifadesine yer verilmiştir.⁴⁴⁹

⁴⁴⁵ **Cumhuriyet**, 13.10.1960, s.5., **Milliyet**, 13.10.1960, s.1.

⁴⁴⁶ **Milliyet**, 15.10.1960, s.1., **Cumhuriyet**, 15.10.1960, s.5.

⁴⁴⁷ **Cumhuriyet**, 15.10.1960, s.5., Çetin Altan, "Sırtlarında Günahları Adım Adım Geçtiler", **Milliyet**, 15.10.1960, s.6.

⁴⁴⁸ DP döneminde Milli Savunma Bakanlığı yapan ve ihtilale kadar kabinede Ulaştırma Bakanı olan Ergin, 1 Kasım 1958'de başlayacak yeni yeni yasama döneminde Meclis Başkanlığı rekabetine girmiş, DP Meclis Grubu'ndan gördüğü destek ile Koraltan'a zor anlar yaşatmıştı.

⁴⁴⁹ **Milliyet**, 22.10.1960, s.6.

İlk duruşmanın ardından 15 Ekim 1960'ta, avukat olarak babası Refik Koraltan ile görüşen kızı Ayhan Timurtaş, temasından sonra gazetecilere yaptığı açıklamalarda içlerinde huzur olduğunu ve adaletin gerçekleşeceğine inandıklarını belirtmişti.⁴⁵⁰

4.5.1. Türk Parasının Kıymetini Koruma Kanunu'na Muhalefet (Barbara Davası)

Yüksek Soruşturma Kurulu, Koraltan hakkında karara bağladığı bir dosyayı Yüksek Adalet Divanına sevk etmiştir. Dosyada, Refik Bey'in hasta olan eşine sıhhi malzeme getirmek üzere 1960 Şubat'ı içinde Maliye Bakanlığında aldığı 500 dolarlık dövizle Almanya'dan Barbara adındaki kızı getirdiği, bu olaydan dolayı Koraltan ve eski Maliye Bakanı Hasan Polatkan'ın Türk Parasının Kıymetini Koruma Kanunu'na muhalefet ettiği öne sürülmüştür.⁴⁵¹

Yüksek Soruşturma Kurulu Başkanlığı'na gönderilen 12.10.1960 tarih, 960/81 sayılı yazıda Koraltan'a isnat edilen bu suç şöyle tarif edilmiştir:

“Hadisedeki yolsuzluk sıhhi sebepler için alınmış olan dövizin hizmet ücreti olarak Almanya'da bulunan bir şahsa ödenmek üzere Dr. Turan İtil'e transfer ettirilmesidir. 14 sayılı Kararın 71 inci maddesi döviz permilerine müsteniden alınan dövizlerin Maliye Bakanlığı veya yetkili kılacağı mercilerin müsaadesi olmadan ahara devredilmesini men etmektedir. Bu devir ve transfer muamelesi Refik Koraltan'ın verdiği emir üzerine Bedri Akyüz tarafından yaptırılmıştır. Bu cihet Bedri Akyüz ve Refik Koraltan'ın ifadeleriyle sabit bulunmaktadır. Bu itibarla Refik Koraltan'ın hareketi 1567 sayılı kanunun 6258 sayılı Kanunla muaddel 3 üncü maddesinin (A) fıkrası şümulüne girmektedir.”⁴⁵²

Barbara Davası olarak basında yer alan davanın ilk duruşması 21 Kasım 1960'ta yapılmıştır. Koraltan'ın Alman gazetelerine ilan verilerek, müracaatlar arasından kendisinin seçtiği Barbara'nın Ankara'ya geldiği gün hatıra defterine yazdığı şu satırlar duruşmada okunmuştur:

⁴⁵⁰ **Cumhuriyet**, 16.10.1960, s.1., **Milliyet**, 16.10.1960, s.6.

⁴⁵¹ **Milliyet**, 17.10.1960, s.1., **Cumhuriyet**, 17.10.1960, s.5.

⁴⁵² **BCA**, Fon No:10 9 0 0 Kutu No:158 Dosya No:485 Sıra No:1, s.3-5.

“Matmazel dün gece geldi. İngilizce, Almanca, Fransızca ve İtalyancayı ana dili kadar iyi biliyor. Genç, 25 yaşında, sarışın, gürbüz, terbiyeli ve zeki. Uğurlu, hayırlı olsun.”⁴⁵³

İlaç alınması için yapılan döviz tahsisini yabancı bir kadına ücret olarak vermekle itham edilen Refik Bey, konuya ilişkin açıklamalarda bulunmuştur. Eşinin on dört yıldır hasta olduğunu belirtmiş, sağlığıyla ilgilenecek bir kadına ihtiyaç duyulduğunu, bu sebeple Almanya’daki bir doktor arkadaşının böyle bir kadını bulmaya söz verdiğini açıklamıştır. Böylece Barbara Türkiye’ye gelmiştir. Bu olay esnasında TBMM Özel Kalem Müdürü olan Bedri Akyüz’ün sorumluluğuna dikkat çeken Koraltan, şu açıklamalarıyla Akyüz’ü hedef göstermiştir:

“Bedri ilaç dövizinin bu işte kullanılabileceğini söyledi. Gelen kadın da eşimin tedavisiyle meşgul olacağına göre döviz mahalline masruftu, gaye kaybolmuyordu... Hatta ben Bedri’ye, sakın bir usulsüzlük olmasın Bedri, ben bu işlerde titizimdir, dedim. Bedri, yok efendim bir şey olmaz, dedi.”⁴⁵⁴

Maliye Müfettişi Sabih Gider tarafından 19 Ağustos 1960’ta ifadesi alınan Akyüz, bu uygulamanın uygunsuz olduğunu bilip bilmediği ve bunu Refik Koraltan’a söyleyip söylemediği sorusuna şu cevabı vermiştir: “Bu muamelenin doğru olmadığını biliyordum ve kendisine söyledim bana ne olacak nasıl olsa hanımın sıhhi malzemesi için alınmıştır mahzur yok dedi.”⁴⁵⁵

Refik Bey’in duruşmadaki açıklamalarına karşın tanık olarak dinlenen Bedri Akyüz, Meclis Başkanı’nın bu dövizle kadının getirilmesini emrettiğini, kendisinin yol göstermediğini öne sürmüştür. Döviz dilekçesinin altına uygundur diyerek imza atan Maliye Bakanı Polatkan ise Koraltan’ın eşinin rahatsız olduğunu şahsen bildiği

⁴⁵³ **Milliyet**, 22.11.1960, s.1., Koraltan’ın hatıratında geçtiği ifade edilen bu nota ufak eklemeler yapıldığı anlaşılmaktadır. 5 Eylül 1960 tarihli Birlikçi Raporu’nda, Koraltan’ın konuya ilişkin 14 Şubat 1960 tarihli takvim yaprağında şu ifadeye yer verdiği görülmüştür: “Matmazel Barbara Kutzke dün gece geldi. Alman, İngiliz, Fransız ve İtalyan dillerini ana dili gibi konuşuyor. Yaşı 25, sarışın görünür terbiyeli ve zeki, uğurlu ve hayırlı olsun.” Bkz.; **BCA**, Fon No:10 9 0 0 Kutu No:158 Dosya No:485 Sıra No:1, s.39-40.

⁴⁵⁴ Çetin Altan, “Koraltan’ın Pişkinliği”, **Milliyet**, 22.11.1960, s.3., **Cumhuriyet**, 22.11.1960, s.1,5.

⁴⁵⁵ **BCA**, Fon No:10 9 0 0 Kutu No:158 Dosya No:485 Sıra No:1, s.52,53.

gerekçesiyle dövizin verilmesine onay verdiğini belirtmekle, dövizin usulsüz kullanılmış olduğunu kabul etmiştir.⁴⁵⁶

Tedavi amaçlı olarak niçin bir Türk hemşire değil de, üstelik tıpla ilgisi olmayan yabancı bir kadın getirildiğine anlam veremediğini belirten Başsavcı Altay Ömer Egesel, bu durumu ve Koraltan'ın eşi Mukbile Hanım'ın yabancı dil bilip bilmediğini sormuştur. Refik Bey cevaben, kendisinin biraz Almanca eşinin ise derdini anlatacak kadar Fransızca bildiğini söylemiş, Ankara ve İstanbul'dan buldukları üç hemşireden memnun kalmadıkları için bu yola başvurduklarını söylemiştir.⁴⁵⁷

Bu açıklamaları inandırıcı bulmayan Başsavcı Egesel, çapkın biri olarak gördüğü Refik Bey'e şöyle yüklenmiştir:

“Gayet açıktır ki, 25 yaşındaki gülbüz ve sarışın Alman kızı, Koraltan'ın evine sıhhi malzeme değil, Menderes tarafından açıkça itiraf edildiği malum malzemeleri kullanan Koraltan için bir gönül eğlendirme malzemesidir. Hastası olanlar istedikleri kadar çırpına dursunlar.”⁴⁵⁸

Egesel, bu açıklamalarının ardından Koraltan'ın Türk Parası Değerini Koruma Kanunu'na muhalefetten 7 ay ile 5 yıl arasında hapis cezasına mahkûm edilmesini istemiş, savunma amacıyla duruşmanın 26 Kasım 1960 tarihine bırakılmasına karar verilmiştir.⁴⁵⁹

Duruşmayı takip eden Cevat Fehmi Başkut, “Koraltan ve Barbara” yazısında bu davada Koraltan'ın suçunu şöyle tarif etmiştir: “Memlekette halk aspirin, röntgen filmi bulamazken nüzüllü eşine sıhhi malzeme celbetmek üzere aldığı dövizle gülbüz bir Alman mürebbiye getirtmek.”⁴⁶⁰

⁴⁵⁶ **Milliyet**, 22.11.1960, s.5.

⁴⁵⁷ **Milliyet**, 22.11.1960, s.5.

⁴⁵⁸ **Milliyet**, 22.11.1960, s.5., Başsavcı Egesel, Adnan Menderes'in, kasasından çıkmış müstehcen kadın resimlerini Koraltan'ın kendisine getirerek bıraktığını belirtmesinden hareketle, Refik Bey hakkındaki iddiasını kuvvetlendirmek istemiştir.

⁴⁵⁹ **Milliyet**, 22.11.1960, s.5.

⁴⁶⁰ Cevat Fehmi Başkut, “Koraltan ve Barbara”, **Cumhuriyet**, 22.11.1960, s.5.

Çetin Altan da, 22 Kasım 1960 tarihli “Koraltan’ın Pişkinliği” adlı köşe yazısında bu davaya yer vermiş, Refik Bey’in duruşma esnasındaki tavırlarına ilişkin izlenimlerini şu sözlerle dile getirmiştir:

“Fotoğrafçılara gayet rahat poz veren ve belki de eski günlerin alışkanlığı içinde resminin çekilmesinden gizli bir memnuniyet duyan Koraltan, iddiaları vurdu duymaz bir tavır ile dinliyordu... Dünya yansa hasırı yokmuş gibi pişkin bir hali vardı; dünya yansa hasırı değil belki de hissi olmadığından böyleydi...”⁴⁶¹

Burhan Felek bu davaya hukuk devleti açısından yaklaşmıştır. Hukuk devletini tanımlayan Felek, kanunun üstüne kimsenin çıkamadığı, keyfiyetin ve şahsın devlet işlerine hâkim olmadığı ve herkesin kanun önünde eşit olduğu bir sisteme işaret etmiştir. Böyle yerlerde kanuni ve idari istikrar olduğu için yarın ne olacağı endişesinin yaşanmadığını ifade ederek, sözü DP dönemi hukuk ihlallerine getirmiştir. Bu bağlamda Koraltan’ın, hasta eşine ilaç getirtmek üzere aldığı döviz başka bir amaç için kullanırken, ödeneği amacı dışında kullanma mesuliyetinin farkında olması gerektiğini açıklamıştır. Ancak bu sorumluluğu idrak edemeyerek ödeneği hemşire getirtmeye çevirmediğini ifade etmiş, bu zihniyeti şöyle eleştirmiştir:

“Yani bugün sanık oldukları hareketleri kitabına uydurabilirlerdi. Bu kuvvet onlarda vardı. Lüzum görmediler. Çünkü devlet yok. Bir takım eşhas, hükümetin başına geçmiş. Devletçilik oynuyorlardı.”⁴⁶²

Felek, basit bir şekilde kanunlara uydurulabilecek bir işin davaya konu olmasından hareketle yapılan işlerin kanunlara uydurulma imkânına rağmen keyfi hareket edilerek, hukuk devleti prensiplerinin çiğnendiği kanaatinde olmuştur.

Refik Koraltan ve Hasan Polatkan aleyhine açılan döviz kaçakçılığı davasının ikinci duruşması 26 Kasım 1960’ta yapılmıştır. İlk sözü alan Başsavcı Egesel, duruşmayı Barbara’nın bir Alman dergisine verdiği mülakatın okunması talebiyle başlatmıştır. Koraltan’ın avukatı Orhan Apaydın, yazının okunmasını lüzumsuz

⁴⁶¹ Çetin Altan, “Koraltan’ın Pişkinliği”, **Milliyet**, 22.11.1960, s.3.

⁴⁶² Burhan Felek, “Devlet Mefhumu”, **Cumhuriyet**, 25.11.1960, s.3.

bulmuş, bu davanın Barbara davası değil 1567 sayılı kanuna muhalefet davası olduğunu ifade etmiştir. Bu itiraza rağmen yazıyı inceleyen Divan, yazının okunmasına oy birliği ile karar vermiş, Barbara'nın mülakatı okunmuştur. Buna göre bütün hizmetçileri idare etmekten başka Koraltan'ın özel işlerine de baktığını belirten Barbara, kendisine verilen ayrıcalıklardan bahsederek Cumhurbaşkanı ve Başbakan'ın Opera'daki localarının arasında bir locası olduğunu açıklamıştır.⁴⁶³ Okunan yazıya karşılık verme gereği duyan Koraltan, davanın saptırılmak istendiği düşüncesinden hareketle şu açıklamaları yapmıştır:

“Şimdi bu yazının okunması ne kadar sansasyonel bir mevzua dayanıldığını ortaya koymaktadır. İtimat buyurunuz bunların hepsi gazetecinin şişirmesidir. Bir defa Operada yalnız Reiscumhurun bir locası vardır ve oraya kimse giremez. Barbara bir defa hasta olan karımla birlikte Operaya gitmiştir. Ben ise sinemayı severim.”⁴⁶⁴

Savunma adına ilk sözü alan avukat Orhan Apaydın, devletler tarihinde Meclis Başkanlığına gelmiş bir şahsın 500 dolarlık bir döviz suiistimalinden ötürü yargılanmadığını ifade ederek, konunun önemsizliğine vurgu yapmak istemiştir. Barbara'nın, Sorbonne Üniversitesi'nden mezun olup, hastabakıcı kursunu bitiren iffetli bir kız olduğunu söyleyen Apaydın, Barbara'ya yazık olduğunu, ona yapılan hakaretlerin yüreğini sızlattığını ifade etmiştir. İddia makamının hakaret cömertliği içinde yerin dibine batırdığını belirttiği müvekkilinin suçunu soran Apaydın, Koraltan'ın 14 yıldır hasta yatağından çıkamayan karısına hastabakıcı getirmesinin suç olamayacağını öne sürmüştür. Her insanın bu vefayı göstermesi gerektiğine değinen avukat, bu bir kusur ise muhterem bir kusur olduğunu belirtmiş, savunmasına devamla şöyle demiştir:

“Müvekkilimin refikasının sıhhi malzeme ihtiyacı için bu döviz alınmıştır. Dövizin bu maksat dışında kullanıldığını biran için kabul etsek dahi bize isnat edilen fiil, bu

⁴⁶³ Koraltan'ın itibarını zedelemek amacıyla okutulmak istendiği anlaşılan mülakatta, konuyla ilgisi olmayarak Koraltan'ın karnını korse içinde bulundurduğu ve takma dişlerinin olduğu şeklindeki ifadeler de okunmuştur. **Milliyet**, 27.11.1960, s.5.

⁴⁶⁴ **Cumhuriyet**, 27.11.1960, s.5., **Milliyet**, 27.11.1960, s.5.

maksadın dışında kullanmak değil, ahara devir etmekten ibarettir. Paranın başkasına devri ile başkasına tediye arasında açık bir fark vardır.”⁴⁶⁵

Orhan Apaydın’ın ardından Refik Bey’in savunmasına kızı Ayhan Timurtaş devam etmiştir. Timurtaş, Başsavcı Egesel’i hissi davranmakla itham ederek söze başlamış, iddia makamının Barbara’yı “Bir Gönül Meselesi” olarak nitelendirmesini eleştirmiştir. Timurtaş, savunmasının devamında Barbara’nın, hastabakıcıdan başka bir şey olmadığını savunmuştur. Annesinin, Yüksek Muallim ve Sanayii Nefise mezunu, iyi Fransızca ve az çok Almanca’ya vakıf biri olduğu belirttikten sonra memleket için yaptığı çalışmalara değinmiştir. Bu bağlamda, Dörtlü Takrir’in verilmesi ile başlayan muhalefet hareketinin yarattığı tepkilerin ailesini nasıl etkilediğini, onun tesirleriyle annesinin beyin kanaması geçirerek felç olduğunu açıklamıştır.

Annesinin kültürlü bir insan olması sebebiyle kendisine bakacak olan insanın da bu seviyede olmasına çalışıldığını, Barbara’nın bu yüzden getirildiğini ifade etmişti. Timurtaş, müvekkilinin döviz alındığına dair bir taahhütname vermediğini ve döviz permesinde de sadece “ihtiyaç için” maddesi bulunduğunu belirterek, dövizin amacına uygun sarfedildiğini savunmuştu. Babasının bu suçtan dolayı cezalandırılmayacağını söyleyerek, beraatini talep etmişti.

Refik Koraltan, davaya ilişkin sanıkların son sözlerinin alındığı bölümde yaptığı konuşmada, avukatları gibi savcının sözlerine sinirlendiğini belirtmişti. Savcılık makamının hissi ve edebi teşbihleri sergileme yeri olmadığına vurgu yapan Koraltan, kaderin sevki ile orada sanık olarak bulunanların, hukuki ve tabii insan haklarının korunması gerektiğini söylemiş, sözlerini şöyle neticelendirmişti: “Adil, hassas vicdanınızdan çıkacak kararı büyük bir huzur ve itminan içinde bekliyorum.”⁴⁶⁶

Maliye Bakanı Polatkan, Koraltan’dan taahhütname alınmaması kusurunun memurlara ait olduğunu belirtmiş, kendisinin takdir hakkı olduğundan bahisle bu hakkı kullandığı zaman taahhütname alınamayacağını söyleyerek çelişkiye düşmüştü. Polatkan’ın bu davaya ilişkin savunmasını Hüsametdin Cindoruk⁴⁶⁷

⁴⁶⁵ **BCA**, Fon No:10 9 0 0 Kutu No:158 Dosya No:485 Sıra No:2, s.34-37., **Milliyet**, 27.11.1960, s.5.

⁴⁶⁶ **Cumhuriyet**, 27.11.1960, s.5., **Milliyet**, 27.11.1960, s.5.

gerçekleştirmişti. Savcıyı tenkit eden Cindoruk, bütün şahitlerin bunun bir takdir dövizi olduğunu söylediklerini, takdir dövizlerinde vesika istenmediğini, Polatkan'ın da takdirini kullanırken Barbara'nın geldiğinden haberdar olmadığını açıklamıştı. Ayrıca hiç kimsenin başka birinin işlediği bir suçtan sorumlu tutulamayacağını öne sürmüş, ardından davanın açılmasındaki arka planı şu sözleriyle ortaya koymuştu:

“Matmazel Barbara gürbüz genç ve sarışın olmasaydı bu dava açılmazdı. Hatıra defterinin bir yaprağı kocaman bir dosya olup huzurunuzu işgal etti.”⁴⁶⁸

Savunmaların alınmasını takiben yapılan açıklamada davanın burada bittiği belirtilmiş, dosyanın incelenmesi ve kararın hazırlanması için duruşmanın 1 Aralık 1960'a bırakıldığı ifade edilmiştir.⁴⁶⁹

Refik Bey'in savunmasını yorumlayan Samet Ağaoğlu, “Koraltan'ın müdafaası vakur ve kuvvetli! Menderes bunu bile yapamadı” demiştir. 27 Mayıs'la birlikte kadronun dağıldığına temas eden Ağaoğlu, içindekilerin kendi başlarını kurtarma yoluna düştüklerinden sitem etmişti. O ana kadar yapılan duruşmalarda iki erkek ses işitildiğini, bu kişilerin Hayrettin Erkmen ve Refik Koraltan olduklarını ifade etmiş, böyle olduğu halde bu seslerin de zayıf ve çelimsiz olduğunu öne sürmüştü. Ağaoğlu, Bayar ve Menderes'e tepkisini, “Hele Menderes hele Bayar! Ah, onları lider diye kabul etmekte nasıl aldanmışız” ifadesiyle ortaya koymuş, Koraltan'ı onlardan ayırarak dik duruşunu takdir etmişti.⁴⁷⁰

Ömer Sami Çoşar, Koraltan'ın avukatı Orhan Apaydın'ın savunma esnasında Barbara için kullandığı bir ifadesine gönderme yaparak, “Yazık Oldu Barbaraya” başlıklı bir yazı yazmıştır. Yazıda, döviz kaçakçılığı davasının ikinci duruşmasında yaşananları değerlendirmiştir. On yıllık iktidarları devrinde konuşmalarını doğaçlama yapan Koraltan'ın, bu defa yazdıklarını dikkatle okuduğunu, insan hakları, medeni hukuk ve jüri sisteminden bahsettiğini belirtmiş, “Şu Koraltan neler biliyormuş! Nasıl olmuş da on yıl Büyük Millet Meclisinde normal müzakere

⁴⁶⁷ Cindoruk, Yassıada yargılamaları esnasında Meclis Başkanı Refik Koraltan, dört bakan ve milletvekilleri olmak üzere 18 kişinin avukatlığını yapmış, ortak savunmanın bir bölümünü yazmış, mahkemeye hakaretten hapis yatmıştır. Bkz.; “Cindoruk: Menderes'in avukatıydım demedim”, **Cumhuriyet**, 01.03.2009, s.4.

⁴⁶⁸ **Cumhuriyet**, 27.11.1960, s.5., **Milliyet**, 27.11.1960, s.5.

⁴⁶⁹ **Cumhuriyet**, 27.11.1960, s.5., **Milliyet**, 27.11.1960, s.5.

⁴⁷⁰ Ağaoğlu, **Cezaevi Günlükleri**, s.21-22.

havasını temin edememiş” sözüyle onu eleştirmiştir. Refik Bey’in Barbara’yı neden getirdiğini anlatmaya çalışırken, “Evimin idaresi çığırından çıkmıştı” ifadesine dikkat çeken Coşar, TBMM’de işlerin çoktan çığırından çıktığını öne sürmüştür.

Döviz kaçakçılığında sanık olan Koraltan ve onu savunan avukatlarının temize çıkmak adına sürekli hasta eşin halini anlatarak, ona karşı hissedilen acıyı istismar ettiklerini savunan Coşar, bu noktadan hareketle şu değerlendirmede bulunmuştur:

“Bize Koraltan’ı, hürriyet mücadelesi uğruna eşinin sıhhatini feda eden bir politikacı olarak göstermeye kadar gittiler. Bunlara ne lüzum vardı? Şu ihtiyar hasta kadını yatağında rahat bırakamazlar mıydı? Davanın özü neydi?... Usulsüzlük var. Sanıklardan sabık Maliye Bakanı Polatkan da bunu itiraf ediyor! Bu formalitedeki usulsüzlüğün mevcut olmadığını anlatmaya çalışsalar olmaz mıydı? Olmuyordu. Onun için de muhterem bir kadına dört elle sarıldılar, onun vasıtasıyla Koraltan’ı acınacak hale getirmek istediler. Yazık oldu Barbara’ya değil, Koraltan’ın muhterem eşine yazık oldu.”⁴⁷¹

Koraltan ve Polatkan hakkında Türk Parasının Değerini Koruma Kanunu’na muhalefetten açılan dava 1 Aralık 1960’a bırakılmıştı. 1 Aralık’ta yapılan duruşma bir dakika kadar sürmüş, Yüksek Adalet Divanı kararın hazırlanması için duruşmayı 8 Aralık gününe ertelemiştir.⁴⁷² Yüksek Adalet Divanı’nda 8 Aralık’ta yapılan duruşmada görüşülen döviz yolsuzluğu davası da kısa sürmüştür. Divan, dava ile ilgili raporu hazırlayan maliye müfettişinin tekrar dinlenmesine oy birliğiyle karar vermiş, duruşma 13 Aralık’a bırakılmıştır.⁴⁷³

Samet Ağaoğlu, o günlerde Koraltan’ın kuvvetli görünmeye çalıştığını belirttiği halde iki ay sonraki notunda, “Koraltan da ayrı bir çökme var.” diyerek, duruşmalar sürecinde Refik Bey’de meydana gelen değişime dikkat çekmiştir.⁴⁷⁴

Davanın duruşmasına 13 Aralık’ta devam edilmiştir. Divan, bu kapsamda bilirkişi olan Maliye Müfettişi Sabih Gider’i yeniden dinlemiştir. Gider, Koraltan’ın, dövizini harcama alanı dışında kullandığını öne sürmüş, bu görüşünü güçlendirmek için şu açıklamayı yapmıştır:

⁴⁷¹ Ömer Sami Coşar, “Yazık Oldu Barbaraya”, **Milliyet**, 27.11.1960 s.3.

⁴⁷² **Cumhuriyet**, 02.12.1960, s.5.

⁴⁷³ **Milliyet**, 09.12.1960, s.5., **Cumhuriyet**, 09.12.1960, s.5.

⁴⁷⁴ Ağaoğlu, **Cezaevi Günlükleri**, s.32,67.

“Hasan Polatkan gayet iyi bilir 500 dolarlık ilaç dünya yüzünde mevcut değildir. 500 dolar Almanya’da 5 bin lira karşılığında iki yıl önce bir otomobil almaya kâfi gelir.”⁴⁷⁵

Savcı, bu açıklamaların ardından sanıklar ve vekilleri önceki iddia ve savunmalarını tekrarladıkları için kararının hazırlanması isteğiyle duruşmanın 20 Aralık’a bırakılmasına karar vermiştir.⁴⁷⁶ Koraltan ve Polatkan aleyhine açılan davanın 20 Aralık’ta yapılan duruşmasında Divan, davanın Anayasa davası ile birleştirilmesine karar vermiştir.⁴⁷⁷

Bu durum ikilinin, basında yer bulan adıyla Barbara Davası’nda mahkûm oldukları şeklinde anlaşılmıştır. Mahkeme Başkanı Salim Başol tarafından son sözleri sorulan Koraltan, taahhütname alınmadığına göre dövizin başka bir amaçla kullanılmasında mahzur olamayacağını tekrar ileri sürmüş, saklanan ve kaçırılan bir şey olmadığını söylemiştir.⁴⁷⁸

Mahkûm olma ihtimali artan Koraltan, 2 Ocak 1961’de konuştuğu Samet Ağaoğlu’na af ümidinden bahsetmişti. Ağaoğlu, bu durumu şöyle aktarmıştır:

“Daha bir yıl burada kalmak ihtimalinden bahsetti. Ona göre bizi İsmet Paşa affetmek suretiyle kurtaracak. Bizim devri sabık yaratmadığımızı düşünecek ve karşılığımı böyle ödeyecek!”⁴⁷⁹

Ağaoğlu, Yassıda’da arkadaşları ile yaptığı sohbetlerde af ümidinin yavaş yavaş güçlendiğine değinmiştir. Ancak, İnönü’nün af kanununu yapması durumunda kimlerin bu kanunun dışında tutulacağı konusunda kimsenin kendisini affın dışında görmek istemediğini açıklamıştır. Ağaoğlu, böyle bir durumda şu görüşün ön plana çıktığını anlatmıştır: “O zaman kurbanlık iki veya üç koyun aranıyor, Adnan Menderes, Bayar bir de Koraltan diyorlar, Namık [Gedik] nasıl olsa öldü!”⁴⁸⁰ Ağaoğlu’nun görüştüğü DP kadrolarının bu tutumları, üç kurucunun feda

⁴⁷⁵ **Milliyet**, 14.12.1960, s.5.

⁴⁷⁶ **A.y.**

⁴⁷⁷ **Milliyet**, 21.12.1960, s.1.

⁴⁷⁸ **Cumhuriyet**, 21.12.1960, s.1,5.

⁴⁷⁹ Ağaoğlu, **Cezaevi Günlükleri**, s.41.

⁴⁸⁰ **A.e.**, s.57.

edilmesinde bir sakınca görmediklerini göstermiştir. Böylece işlerin bu noktaya gelmesinde kendi pay ve sorumluluklarını göz ardı etmek istedikleri anlaşılmıştır.

4.5.2. Örtülü Ödenek Davası

Adnan Menderes'in yargılandığı örtülü ödenek davasında Koraltan'ın da tanıklığına başvurulmuştur. Refik Bey, Almanya'da yapılan ameliyatı dolayısıyla örtülü ödenekten üç bin dolar aldığını, birçok defa yaptığı seyahatlerde de yine bu ödenekten faydalandığını açıklamıştır. 1950'de millet iradesi ile iktidarda değişiklik yaşandığı ve Meclis Başkanı seçildiğine temasla 1954'e kadar örtülü ödenekten para almadığını öne sürmüştür. Daha sonra hayır cemiyetlerinin, derneklerin ve gençlerin kendisinden yardım istemeye başladığını, bu kapsamda hayır cemiyetlerine, spor ve öğrenci kuruluşlarına ve çeşitli illerin düzenlediği gecelere kendi ödeneği olmadığı için Menderes'le görüşerek, Başbakanlık avanslarından para verdirdiğini ifade etmiştir. Önceki Meclis başkanlarının Atatürk'ün rızası ile aylık olarak belirlenmiş paralar aldıklarını söyleyen Koraltan, kendisinin de alması yönünde görüşler ortaya atılmasına karşın para almadığını açıklamıştır.⁴⁸¹

Koraltan, ifadesinin devamında savcının sorularını yanıtlamıştır. Bu kapsamda şahsen kendisine verilen paralar olduğu ve bunları iade etmeyi düşünüp düşünmediği sorusuna düşünmediği yanıtını vermiş, takdir hakkının Başbakan'da olduğunu belirtmiştir. Menderes'in bu paraları şahsi işleri için sarf ettiğine dair bilgisine başvurulduğunda, "Para denen nesne lâzım olduğu zaman aranır. Sizi temin ederim ki Adnan Menderes bu mevzu ile uğraşmamıştır onun tek sevdiği şey memlekete hizmettir" karşılığını vererek, onu savunmuştur. Mahkeme Başkanı Selman Yörük, Koraltan'ın Menderes'i öven bu sözünün dava ile ilgili olmaması düşüncesiyle müdahale etmiş, dinleyiciler arasında da protesto niteliğinde sesler yükselmiştir.⁴⁸²

Yaşar Kemal, "Gel de Gülme" isimli köşe yazısında örtülü ödenek davasında tanık olarak dinlenen Koraltan'ın, Menderes'i müdafasına değinmiştir. Koraltan'ın, kullandığı örtülü ödenek paralarını Menderes'in hiç sormayarak, onun yalnız memleket için çalıştığını söylemesinin salonda gülüşmelere yol açtığına bahisle, "Gel de gülme." yorumunda bulunmuştur. Yazısında, milyonların hesapsız olarak

⁴⁸¹ Cumhuriyet, 29.11.1960, s.5.

⁴⁸² Cumhuriyet, 29.11.1960, s.1,5., Milliyet, 29.11.1960, s.5.

dağıtılmasından hiç kimsenin haberi olmamasının gülünecek bir durum olduğuna vurgu yapmıştır.⁴⁸³

4.5.3. İstanbul ve Ankara Olayları Davası

İstanbul ve Ankara Üniversitesi'nde yaşanan olaylara ilişkin Yassıda'da yapılan 6 Nisan 1961 tarihli duruşmada, eski Cumhurbaşkanlığı Muhafız Kıtası Kumandanı Osman Köksal ve eski Harp Okulu Komutanı Sıtkı Ulay dinlenmiştir.⁴⁸⁴ Sıtkı Ulay, Harbiyelilerin yürüyüş günü Koraltan'ın evine giderek, tutuklanan arkadaşlarının derhal serbest bırakılması için girişimde bulunduğunu söylemiştir. Koraltan'ın da bu durumu köşke telefonla bildirdiğini, dolayısıyla Bayar'ın durumdan haberdar edildiğini savunmuştur. Osman Köksal, bütün tertipleri yapanların Celal Bayar, Adnan Menderes ve İçişleri Bakanı Namık Gedik olduğu kanaatini dile getirmiştir. Refik Koraltan'ın et ve kemikten ibaret bulunduğu bahisle yaşanan olaylardaki sorumluluğunun önemsizliğine işaret etmiş, diğer sanıkların ise bu işlerin maşası olduklarını öne sürmüştür.⁴⁸⁵

Ulay ve Köksal'ın sözlerini dinleyen DP iktidarının son Tarım Bakanı Nedim Ökmen, kabine üyeleri olarak gelişmeler hakkında bilgilendirilmediklerini şöyle aktarmıştır:

“Biz bu şahitlerin olayların ciddiyeti hakkında o zaman Refik Koraltan vasıtasıyla Başvekile söyledikleri sözlerden ve teşebbüslerinden haberdar değildik. Bu keyfiyeti ben burada öğreniyorum. Eğer bize işin bu ciddi safhaları söylenmiş olsa idi hükümet âzası olarak başka kararlar alırdık.”⁴⁸⁶

Celal Bayar, Ulay'ın ifadesinin aksine yürüyüş günü Koraltan'ın evinden köşke açılan telefonda haberi olmadığını açıklamıştı. Bunun üzerine Koraltan'ı şahit gösteren Ökmen, “Ben yemekte Koraltan'a sordum, haber verdim demişti” diyerek, Bayar'ı yalanlamış, haberdar edildiği konusundaki ısrarını sürdürmüştü.⁴⁸⁷

⁴⁸³ Yaşar Kemal, “Gel de Gülme”, **Cumhuriyet**, 29.11.1960, s.5.

⁴⁸⁴ **Cumhuriyet**, 07.04.1961, s.1,5.

⁴⁸⁵ **Milliyet**, 07.04.1961, s.5.

⁴⁸⁶ Burhan Felek, “Hafta başında düşünceler”, **Cumhuriyet**, 10.04.1961, s.3.

⁴⁸⁷ Ağaoğlu, **Cezaevi Günlükleri**, s.91.

Bir gün sonra dinlenen Koraltan, Harp Okulu Kumandanı Sıtkı Ulay'ın anlattıklarını tekrarlamış, Bayar ve Menderes'in bu olaylar hakkında kendisinden açıklama istemeleri üzerine gelişmeleri aktardığını söylemiştir. Bununla beraber Başsavcı Egesel tarafından Ökmen'in anlattığı kadar açık ifade vermemekle itham edilmiş, ayrıca Hindistan Başbakanı Nehru'nun Ankara ziyaretindeki gösterileri de anlatması istenmiştir. Refik Bey cevaben, kendisinin kortejde bulunduğunu, bir gösteri görmediğini söylemiştir. Bu açıklamaları inandırıcı bulmayan Egesel, Koraltan'ın hatıra defterinden o güne ilişkin yazdığı şu açıklamayı okumuştur:

“Hint Başbakanı Nehru 18.30 da Esenboğa hava alanına geldi. Sokak adamlarından bir grup, NATO'culara İstanbul sokaklarında yaptıklarını, Ankara'da Nehru'ya yapmaktan hicap duymadılar. Hükümet onları, şiddet ve şefkatle dağıtmasını bilmiştir.”⁴⁸⁸

Bunun üzerine Koraltan, “Ben kendim görmedim, aldığım malumata göre yazdığım bir hatıramdır” diyerek, muhtemelen bildiklerini ve gördüklerini geçiştirmek istemiştir. Egesel, bu duruma tepkisini şöyle göstermiştir:

“Madem görmemiştir, fakat harekete, sokak adamları tarafından yapıldığı damgasını vurmaktan da çekinmiyor. Ben şimdi kendisine, böyle konuşmaktan hicap duymadı mı diye soruyorum?”⁴⁸⁹

4.5.4. Vatan Cephesi: Anayasa'yı İhlal Davası

27 Nisan 1961'de Yüksek Adalet Divanında başlanacağı bildirilen Vatan Cephesi Davası'nda, Koraltan da sanıklar arasında yer almıştır.⁴⁹⁰ Sanıklar hakkındaki iddiada şu ifadeler yer verilmiştir: “Anayasaya ve demokrasi prensiplerine aykırı bir şekilde münfesi Demokrat Parti'ye bağlı olarak “Vatan Cephesi” namı ile bir teşekkül kurarak bir zümrenin diğer bir zümre üzerinde hâkimiyet tesis etmesini sağlayacak şekilde faaliyette bulunmak.”⁴⁹¹ Demokrasi ilkelerine aykırı olarak devletin bazı DP ileri gelenleri tarafından idare edilmesini

⁴⁸⁸ **Milliyet**, 08.04.1961, s.5.

⁴⁸⁹ **A.y.**

⁴⁹⁰ **Cumhuriyet**, 23.04.1961, s.7.

⁴⁹¹ **Milliyet**, 22.04.1961, s.5.

temin etmek için Vatan Cephesi Ocakları kurmakla suçlanan 22 sanığın on ila yirmi yıl arasında hapis cezasına çarptırılmaları istenmiştir.⁴⁹²

Vatan Cephesi davasına ilişkin 27 Nisan'da görülen ilk duruşmada Refik Koraltan'ın da savunması alınmıştır. Refik Bey, diğer sanıklar gibi Vatan Cephesi Ocakları'na iltihak yolunda bir çalışma yapmadığını söylemiştir. Mahkeme Başkanı Salim Başol, Menderes'in sorgusu esnasında sanık Koraltan'ın hatıra defterinden alınan bir fotokopiyi okutmuştur. Koraltan'ın burada, Vatan Cephesi'nden iftiharla bahsettiği, bir konuşmasında da Vatan Cephesi'ne kayıt olmanın milletin müşterek davası olduğunu ifade ettiği söylenmiştir.⁴⁹³

Samet Ağaoğlu, Koraltan'ın bu savunmasında "metin ve mantıklı" bir duruş sergilediğini ifade etmiş, Vatan Cephesi Davası dosyasının, başta Menderes olmak üzere Koraltan ve diğer politikacılara yüklenmek istendiği kanaatini taşımıştır.⁴⁹⁴

Yüksek Soruşturma Kurulunun, Anayasa'yı İhlal Davası'na ilişkin kararnamesinde, Refik Koraltan'ın da aralarında olduğu 37 sanığın idamı istenmiştir. Celal Bayar'ın ceza sorumluluğunun belirtildiği kısımda, Refik Koraltan ve Ethem Menderes'in hatıra defterlerine yazdıkları yazılarda Bayar'ın tutumuna ait dile getirdikleri memnuniyetsizliklere yer verilmiştir.⁴⁹⁵

Anayasa'yı İhlal Davası'nda, Meclis başkanvekillerinden İbrahim Kirazoğlu'nun tüzük dışı hareket ettiği gerekçesiyle sorgulandığı bir duruşmada, Refik Koraltan'ın da ifadesine başvurulmuştur. Mahkeme Başkanı Salim Başol, içtüzüğün 94. maddesine göre Mecliste gürültü çıkınca Başkanın ayağa kalkacağını, gürültü devam ederse bir saatliğine oturumu tatil edeceğini, ikinci açılışta da gürültü devam ederse görüşmeleri bir başka güne bırakacağını belirtmiştir. Böyle olduğu halde Kirazoğlu'nun bir oturumu dört defa tatil ettiğini, Tahkikat Komisyonunun kurulmasına ilişkin kanunun bu şartlar altında kabul edildiğini söylemiştir. Başol, tüzük dışı bu durumda Koraltan ve diğerlerinin de sorumluluğu olduğunu şu sözlerle dile getirmiştir: "Dikkate şayan diğer reis ve kâtipler ve hiç kimse bu müzakerelerin iç tüzüğe aykırı olduğunu söylememiştir."⁴⁹⁶

⁴⁹² **Milliyet**, 27.04.1961, s.5.

⁴⁹³ **Milliyet**, 28.04.1961, s.5.

⁴⁹⁴ Ağaoğlu, **Cezaevi Günlükleri**, s.105,110.

⁴⁹⁵ **Milliyet**, 11.05.1961, s.3.

Konuyla ilgili tanıklığına başvuru olan Refik Koraltan, içtüzüğün 94. maddesine göre görüşmelerin tatil edilmesi gerektiğini açıklamış, bunun aksinin yapıldığını kabul etmişti.⁴⁹⁷ Samet Ağaoğlu, Kirazoğlu'nun, Başkanlık Divanı'na yöneltilen suçlamalarda, Refik Koraltan ve Ağâh Erozan'ın hıyanetine uğradığını, haklı olduğu halde haksız gösterildiğini öne sürmüştü, "Yahudilerin geçisine" döndürüldüğünü ifade etmişti.⁴⁹⁸

Başsavcı Ömer Altay Egesel, 17 Mayıs 1961 tarihli duruşmada, Vatan Cephesi Davası'nda yargılanan 22 sanığın, Anayasa'yı bozma ve değiştirme suçlarından idamını istedi.⁴⁹⁹ Menderes'in bu işin bir numaralı sanığı olduğunu belirten Egesel, Koraltan'ın da aralarında olduğu 12 kişinin suça bilfiil katıldıklarını, diğerlerinin de suçun işlenmesinde manevi rolleri olduklarını bildirmişti.⁵⁰⁰ Hepsinin, TCK'nın 146/1.maddesine girdiği gerekçesiyle idam edilmelerini talep etmişti.⁵⁰¹ Bununla birlikte kararnamede sanıklara isnat edilen suç halkı ikiye bölmek için teşkilat kurmak diye vasıflandırılmış, sanıklar hakkında 20 yıla kadar hapis cezası istenmişti. Şimdi ise suç vasfı değiştirilmişti. Bu yüzden sanıklara Anayasa'nın bir kısmını değiştirmek ve bozmak suçu ile ilgili olarak ek savunma hakkı tanınması istenmiş, duruşmanın 31 Mayıs 1961'e bırakılmasına karar verilmişti.⁵⁰²

⁴⁹⁶ **Milliyet**, 17.05.1961, s.5.

⁴⁹⁷ **A.e.**, Tanıkların ifadelerini dinleyen Mahkeme Başkanı Başol şu değerlendirmede bulunmuştur: "İddiaya göre 94 üncü madde tatbik edilseydi müzakereler başka güne bırakılacaktı ve kanun çıkmayacaktı." Duruşmanın devamında, iç tüzüğün 94.maddesi dışında, kanunun çıkması için gerekli olan toplam üye sayısının yarısından bir fazlası şartının da gözetilmediği anlaşılmıştır. Bu kapsamda toplam üyenin 610 olduğu Mecliste, 26 boş bulunduğu, 176 CHP milletvekilinin salonu terk ettiği, ayrıca kanunun görüşüldüğü o gün 186 DP'linin de Meclis'te bulunmadıklarını belgelerle ortaya koydukları açıklanmıştır. Bkz.; **Milliyet**, 17.05.1961, s.5.

⁴⁹⁸ Ağaoğlu, **Cezaevi Günlükleri**, s.114,126.

⁴⁹⁹ **Cumhuriyet**, 18.05.1961, s.1.

⁵⁰⁰ Başsavcı Egesel esas hakkındaki iddiasında, DP iktidarının ilk yıllarından itibaren muhalefete baskı yapıldığını söylemiş, besleme basın ve radyonun DP organı olarak kullanıldığından bahsetmiş, 1957 seçimlerinde antidemokratik ve Anayasa dışı kanunlarla seçimlerde baskı yapılmamış ve muhalefet partilerinin seçim için ittifak yapması önlenmemiş olsa DP'nin iktidardan düşmüş olacağını öne sürmüştü. 1957 seçimlerinden sonra durumun değiştiğini belirten Egesel, Menderes'in kurmay heyeti olarak kullandığı arkadaşlarını yurtiçi seyahatlerine çıkartıp, etrafa ateş püskürttüğünü savunmuştu. Bkz.; **Milliyet**, 18.05.1961, s.5.

⁵⁰¹ Bu maddede Anayasa'yı bozma, değiştirme ve ortadan kaldırma, TBMM'yi susturma veya görevini yapmaktan mene zorla teşebbüs edenlerin idam cezasına çarptırılacağı ifadesi yer almaktadır. Ancak ihtilal sonrası 11 Temmuz 1960'ta yürürlüğe giren kanunla TCK'nın 146.maddesine bir fıkra eklenmiştir. Fıkra da birinci fıkra yazılı suça ikinci fıkra da gösterilenlerin dışında ikinci dereceden katılanların 5 seneden 15 seneye kadar ağır hapsi kabul edilmiştir. Böylece bu suçu işlediği iddia edilen bütün milletvekillerinin idam edilmesinin önüne geçilmek istenmiştir. Bkz.; Hadi Hüsmen, **Hatırladıklarım... Düşündüklerim...**, İstanbul, Baha Matbaası, 1975, s.297-299.

⁵⁰² **Milliyet**, 18.05.1961, s.5.

Anayasa Davası'nın 18 Mayıs 1961 tarihli duruşmasında, Refik Koraltan ve Ethem Menderes'in tuttuğu hatıra defterlerinden okunan bazı bölümler tartışmalara sebep olmuştur. Bu durum baş sanıkların birbirine düşmesi olarak yorumlanmıştır. Kararnamede, Soruşturma Komisyonu Salâhiyet Kanunu'nun Anayasa'ya aykırılığı meselesinde Celal Bayar'ın rolüne temas edilmiş, tarafsız davranmadığı örneklerle anlatılmak istenmiştir. Bu kapsamda, Koraltan'ın hatıra defterinden verilen bir örnekte, Bayar hakkında şu ifadelerin kullanıldığı belirtilmiştir:

“Reisicumhur hala itilaf taraftarı görünmüyor. Partiler arası uzlaşma fikrinde değil. Bu maksatla Zafer ve Havadis gazetelerine daha çok bozucu yazılar yazdırıyor.”⁵⁰³

Hakkındaki bu ifadeyi gülerек dinleyen Bayar, Koraltan'ın eski bir arkadaşı olduğunu söylemiş, kendisiyle münakaşaya düşmek istemediğine temasla gazetecilerin hiçbir zaman kendisinden direktif almadıklarını öne sürmüştür. Mahkeme Başkanı Başol, Bayar'ın açıklamalarını takiben onun isteği üzerine Koraltan'ı çağırarak, hatıra defterinde böyle yazmasının sebebini sormuştur. Bunun üzerine Koraltan, hatıra defterlerinin insanların mahremleri olduğunu, kendisi açığa vurmamak üzere hüküm ifade etmeyeceğini söylemiş, 40 yıllık siyasi hayatında ayırıcı rol oynamayarak, daima uzlaştırıcı bir rol üstlendiğini ileri sürmüştür. Bu açıklamaları takiben Bayar'a seslenen Başol, “Koraltanın üzerinizdeki intibamız, not defterindeki gibiymiş” değerlendirmesinde bulunmuş, Bayar cevaben, “Müteessir oldum” karşılığını vermişti.⁵⁰⁴

Samet Ağaoğlu, Koraltan'ın günlük hislerinin etkisiyle yaşayan bir insan olduğuna bahisle hatıratında Menderes ve özellikle Bayar'a yerli yersiz kızmasını eleştirmişti. Bununla birlikte Ethem Menderes ve hatıra defteri yazan diğerlerinden ayırdığı Koraltan'ı şöyle takdir etmişti: “Fakat mahkemede, yazdıklarının geçici hislerden ibaret olduğunu, gerçek düşüncelerini anlatmadığını söylemek faziletini gösterdi.”⁵⁰⁵

Bayar, devam eden sorgusunda kararnamede yer alan gazeteci Ahmet Emin Yalman'ın hapse girmesi meselesinde mahkeme kararına tesir ettiği iddiasını

⁵⁰³ **Milliyet**, 19.05.1961, s.1,7.

⁵⁰⁴ **Milliyet**, 19.05.1961, s.7.

⁵⁰⁵ Ağaoğlu, **Arkadaşım Menderes**, s.147.

yalanlamış, durum kendisine açıklandığında işin adliyeye bırakılmasını istediğini ileri sürmüştür. Bu aşamada yine Koraltan'ın hatıratına başvurulmuştur. Koraltan hatıra defterinde, Tahkikat Komisyonu'nun kuruluşuna ait müzakereler esnasında Bayar'ın önce meseleyi kızıştırdığını, sonra tornistan ettiğini savunmuş, işin çığırından çıkarak doğru yanlış bir defa tezgâha konmuş olduğunu belirtmiştir. Bayar'ın, Ahmet Emin Yalman'ın affi isteğine “Hayır” dediğini ve Başbakan Menderes'i de doldurduğunu kaleme alan Koraltan, hatıra defterinin bir başka bölümünde Bayar'ın biriken soruşturma önermelerinin gündeme alınmamasını istediğini öne sürmüştür. Önergeler yüzünden zor durumda kaldığını belirtmesi üzerine Bayar'ın yüzeysel konuştuğunu açıklayan Refik Bey, onun hakkında “Bu zatta maalesef artık ruh ve cevher kalmamıştır” ifadesini kullanmıştı.⁵⁰⁶

Duruşmada, Menderes'i öven bir konuşma yapan Refik Bey, iyi bir şekilde ikna edilince fikir değiştirebildiğini dile getirmiş, Celal Bayar'dan farklı olduğunu kanıtlamaya çalışmıştır. Başol, Koraltan'ın hatıratından hareketle bir Meclis Başkanı'nın soruşturma önermesini müzakereye koymak için Cumhurbaşkanı'na danışmayacağını, basın ve muhalefetin bu yolda feryat ettiğini söylemiştir. Koraltan, bu değerlendirmeye cevaben, Meclisin o günkü durumunun çok endişe verici olduğunu, dostça bir görüşme yaptıklarını ifade etmiştir. Kendisini savunan Celal Bayar ise “Ben Meclisin ruznamesine hâkim değilim” diyerek, ithamlardan sıyrılmaya çalışmıştı.⁵⁰⁷

Bayar, içtüzük hakkında bilgisi olmadığından bahisle soruşturma önermelerinin Meclis gündemine alınmamasından dolayı sorumlu tutulamayacağını altını çizmek istemiş, dolayısıyla bu suçun Koraltan'a ait olduğu imasında bulunmuştur.

Anayasa İhlali Davası'nın 22 Mayıs 1961 tarihli duruşmasında hatıra defterleri yine Koraltan ve Bayar'ı karşı karşıya getirmişti. Kararnamenin Bayar'a ilişkin bölümünde, İspatçıların durumları anlatılmış, bu kapsamda DP'den istifalara değinilmişti. Bu konuda bir rolü olmadığını savunan Bayar, aksine istifaları önlemeye çalıştığını söylemişti. Bu açıklamasının ardından Koraltan'ın hatıratından

⁵⁰⁶ **Milliyet**, 19.05.1961, s.7., Soner Yalçın, “İşte Siyasal Günlükler”, **Hürriyet**, 30.03.2008, (Çevrimiçi) <http://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/8576249.asp>, 19 Ocak 2016.

⁵⁰⁷ **Milliyet**, 19.05.1961, s.7.

konuya ilişkin bazı bölümler okunmuştu. Hatıra defterinde, Bayar'ı eleştiren şu ifadeler yer almıştı:

“Yeni Başvekil sıkıştırılmı mı? ... Mesuliyet alan bu adam yürüyüp gidiyor... diye işi şahsiliğe sürükledi... Komiteci adam... Meselâ gidişatta dedim... Adam cambazlığa saptı...”⁵⁰⁸

Mahkeme Başkanı Başol, Koraltan'ın hatıratından okunan bu satırların ardından Bayar'a bu ifadeleri kabul edip etmediğini sormuş, hakkında yazdıklarından dolayı Koraltan'a kırgın olduğu anlaşılan Bayar, cevaben şöyle demişti:

“Kararnameyi kaleme alan zeki bir insanmış. Bizi birbirimize düşürmek istemiş. Arkadaşlarımın hakkımdaki müspet intibaları üzerine bunu, ben kabul veya reddediyorum demem ne dereceye kadar doğru olur... (Koraltan) Meşrutiyet inkılâbından beri hatıra tutmak itiyadında olsaydı Atatürk'ün benim hakkımdaki sözlerini de yazmış olacak ve hakkımdaki bir tek vesikaya karşı binlerce vesika olacaktı.”⁵⁰⁹

Celal Bayar, isabetli bir tespitle hatıra defterleri kullanılarak birbirlerine düşürülmeye çalışıldıklarını kavramış, Koraltan'ın hakkında yazdıklarından üzüntü duymuştur. Refik Bey, hatıratında hakikatleri açıklamış, gerçek duygularını yansıtmış olsa dahi bunların hatıra niteliğinde değerlendirilmesi gerektiği düşüncesinde olmuş, yazdıklarının arkadaşlarının aleyhine birer kanıt olarak kullanılmak istenmesinden rahatsızlık duymuştur.

Anayasa İhlali Davası'nın 29 Mayıs'ta yapılan duruşmasında sanıklardan Refik Koraltan'ın da sorgusu yapılmıştır. Kararname'de, Koraltan'ın tarafsız hareket etmediğine dair iddialar okunmuş, bu yönde ettiği yemine sadık kalmadığı öne sürülmüştür. Refik Bey, hakkındaki iddiaları reddetmiştir. Gündeme alınmayan

⁵⁰⁸ **Milliyet**, 23.05.1961, s.5.

⁵⁰⁹ Kararnamede, Tahkikat Komisyonu Salâhiyet Kanunu'nun çıkarılmasının Anayasa'ya aykırı ve dikta rejimine doğru bir gidişat olduğu halde Cumhurbaşkanı olarak Bayar'ın veto hakkını kullanma gereği duymadığına, dolayısıyla bu kanunun çıkmasında sorumlu olduğuna dikkat çekilmiştir. Savunmasında kendi sorumluluğunu geçiştirmek isteyen Bayar, kanunun nasıl çıktığını ayrıntılı olarak bilmediğini ve kanun görüşülürken İstanbul'da bulunduğunu söylemiştir. Başsavcı Egesel, vetoya taraftar olmayan Bayar'ın daha küçük olaylarda vetodan bahsettiğini öne sürmüş, bu görüşünü kuvvetlendirmek için Koraltan'dan örnek vermiştir. Buna göre Bayar, Hüseyin Cahit Yalçın'ın af teklifi Meclise gelirse kabul edilmemesini Koraltan'dan istemiş, “Kabul ederseniz ben Vetomu kullanırım” diyerek tavrını açıkça koymuştur. Bkz.; **Milliyet**, 23.05.1961, s.5.

soruşturma önermeleri için Meclis başkanvekillerinden Agâh Erozan'a baskı yapmadığını, sadece görevini hatırlattığını söylemiş, açıklamalarına şöyle devam etmiştir:

“Tek idealim, demokratik nizamın memleketimizde kökleşmesine çalışmaktır. Bunu her zaman, her yerde söyledim. Bu mukaddes gayeden kendimi hiçbir zaman uzak tutmadım. Ben, diktaya gitmek arzusunu hiçbir zaman hissetmedim. Arkadaşlarımda bunu hissetseydim, evvela ben isyan ederdim.”⁵¹⁰

Bu sözlerin ardından Mahkeme Başkanı Başol, Şemi Ergin'in aynı gün yapılan sorgusunda Koraltan'a karşı Meclis Başkanlığına adaylığını koyduğu süreçte yaşananlara ilişkin yaptığı açıklamalardan hareketle, “Celal Bayar, Adnan Menderes sizi tutmasaymış, memleketin umumi menfaati bakımından bertaraf edilecekmışsınız, iddiaya göre” demiştir. Başol, bu sözleriyle Ergin'in, memleketin geleceği bakımından Koraltan'ın ayrılması gerektiği tezine işaret etmiş, Koraltan'ın arkasındaki güce vurgu yapmıştır. Refik Bey, bu değerlendirmeye karşılık vermeyerek, sessiz kalmayı tercih etmişti.⁵¹¹

Koraltan'a isnat edilen tarafgirlik suçlamasıyla ilgili olarak ifadesine başvurulmuş DP Meclis Başkanvekili Agâh Erozan, kanunen milletvekillerine layiha dağıtıldıktan 48 saat sonra müzakere edilmesi esasına her zaman uyulmadığını, birçok kanunların bu şekilde ele alındığını söylemiştir. Dolayısıyla soruşturma önermelerinin geciktirilerek, içtüzüğün göz ardı edildiğini kabul etmiştir.

Başsavcı Egesel, duruşmanın devamında Koraltan'ın hatıra defterinden şu satırları okumuştur:

“Fatin Rüştü Zorlu, hiçbir yerde görülmeyen bir hırsızlık şebekesi kurdu. Başbakan her gün biraz daha eriyor. Artık tek parti haline yuvarlanılıyor. Ben sükûnetle beklemeyi isterdim amma içim kan ağlıyor. Mükerrer Sarol'un sözleri yalan değil.”⁵¹²

⁵¹⁰ **Milliyet**, 30.05.1961, s.5.

⁵¹¹ **A.y.**

⁵¹² **A.y.**

Sarol'la yaptığı konuşmadan sonra defterine yazdığı anlaşılan bu satırlar, Refik Bey'i oldukça zor durumda bırakmıştır. Egesel'in, hırsızlıkla ilgili bir önergeyi yıllarca neden gündeme almadığı sorusuna cevap vermekte bocalayan Koraltan, "Hatıra benimdir" diyerek yazdıklarını yalanlamamıştır. Bununla beraber, Zorlu'nun siyasi hayatın tecellisi olarak böyle bir iftiraya uğradığını söylemiş, bu sonucun yapılan incelemeyle ortaya çıktığını öne sürmüştür.⁵¹³

Vatan Cephesi Davası'nın 17 Mayıs 1961 tarihli duruşmasında suç vasfı değiştirilmiş, sanıklara Anayasa'nın bir kısmını değiştirmek ve bozmak suçu isnat edilmişti. Bu sebeple sanıklara ek savunma hakkı tanınmış, ertelenen duruşma 31 Mayıs 1961'de yapılmıştı. Sanıklar arasında bulunan ve idam cezasıyla yargılanan Refik Koraltan'ın savunmasını kendisi ve kızı Ayhan Timurtaş yaptı. Mahkeme Başkanı Abdullah Üner, babasının Atatürk'le yaptığı çalışmalarından ve Mersin'deki liman açılışı dolayısıyla yaptığı konuşmadan bahseden Timurtaş'ı uyarmış, geçmiş devrin propagandasını yapmasının dava ile ilgisi olmadığını söylemişti.⁵¹⁴

Ardından kendi savunmasını yapan Refik Bey, Vatan Cephesi ifadesinin mukaddes kelimelerden oluştuğunu, bunda suç unsuru aramanın fuzuli bir gayret olduğunu söylemiş, savunmasını, adil yargılamaya olan inancını belirten şu sözlerle tamamlamıştı:

"Hakkımda T.C.K. nun 146/1 inci maddesi hükmüne göre tecziye isteniyor. T.C. Kanunu tatbikatında bugüne kadar böylesine bir talep yer almamıştır. Siz adil kararınızla bu eksiği ortadan kaldıracaksınız. Adalet duygularından başka hiçbir duygunun tesiri altında kalmayan kararlarınızla her yönden suçsuz olan bizleri sorumluluktan kurtaracaksınız ve en adil neticeye varacaksınız."⁵¹⁵

Koraltan'ın 1 Haziran'da devam eden duruşmasında, evine naklettirdiği ileri sürülen saray eşyaları sorulmuştu. Refik Bey, kararnamenin 34 sayfasını işgal eden bu meseleye cevaben, kendisinden önce TBMM Başkanlığı yapan Ali Fuat Cebesoy'un, Meclis Başkanlığı Konağı'nı saray eşyası ile en ince ayrıntısına kadar donatmış olduğuna temasla, kendisinin zamanında saraydan gelen eşyanın yok

⁵¹³ A.y.

⁵¹⁴ Milliyet, 01.06.1961, s.5.

⁵¹⁵ A.y.

denecek kadar az olduğunu savunmuştu. Bu kapsamda bozulan bir avize yerine saraydan bir avize getirildiğini anlatmış, Mahkeme Başkanı Başol'un ısrarlı soruları üzerine ise birkaç yemek takımının da getirildiğini açıklamıştı. Böylece saray eşyalarının yerinden kımıldamaz şekilde kayda bağlandığını, hâlbuki bu karar öncesi birçok saray eşyasının kaybolduğunu söylemişti. Bunun üzerine Başol, "İşte böyle, evlere gidince kayboluyor" diyerek tepkisini göstermiş, "Yatak takımı filan da gelmedi mi" diye sormuştu. Koraltan, bu soruya karşılık "Belki gelmiştir beyefendi" demiştir. Böylece 27 Mayıs'ın ilk günlerinde basında sıkça yer alan Meclis Başkanı'nın evindeki yatağın bile saraydan getirildiği iddialarını kabullendiğini göstermişti.⁵¹⁶

Kararnamenin okunmasına devamla, Londra'ya gidecek Parlamento Heyeti hakkında yabancı bir elçilik mensubunun yazısından bahsedilmiştir. Bu yazıda, davetliler arasında olmamasına rağmen Koraltan'ın, Delegasyon Başkanı olarak heyete karıştığı öne sürülmüştür. Üzüntüyle bildirilen iddiaya karşılık veren Refik Bey, kendisinin bu seyahati istemediğini, sekiz kişilik Parlamento Heyeti'ne teamül gereği başkanlık yaptığını açıklamıştır. Konuya ilişkin söz alan dönemin Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu, böyle davetlerin memlekete kazandırdığı olumlu neticelerden bahisle Koraltan'ın bu niteliğe sahip şahıslardan biri olduğunu söylemiştir. Bununla beraber bazı memleketlerde çok sevildiğini, bazı memleketler tarafından da istenmediğini ileri sürmüştür.

DP Meclis Başkanvekili Agâh Erozan'ın aynı gün yapılan sorgusunda, Tahkikat Komisyonu'na Anayasa'nın ruhuna aykırı yetkiler veren Salâhiyetler Kanunu'nun, kimin tarafından gündeme alındığı sorulmuştur. Sanık Erozan'ın, "Koraltan bilir" demesi üzerine aynı soru Koraltan'a yöneltilmiştir. Refik Bey

⁵¹⁶ **Milliyet**, 02.06.1961, s.1,5., Eski DP milletvekillerinden Ziyad Ebüzziya, Koraltan'ın evinin döşenmesi için saraylardan faydalandığını şu sözüyle açıklamıştır: "Küçükü Kasrı'nın mobilyaları ile Refik Koraltan'ın evini döşedik." Bkz.; Ercüment İşleyen, "Saraylarda Büyük Hırsızlık", **Milliyet**, 01.10.1989, s.13. Koraltan'ın, Meclis Başkanı olarak kullandığı konut ile kendine ait olan evinin farklı şekilde döşendiği anlaşılmaktadır. Koraltan, 23 Temmuz 1959'da kendisine Ankara'dan İstanbul'a kadar refakat eden bir gruba oturdukları evin kapılarını açmıştır. Evi görenler İstanbul'daki konutunun mütevazılığına işaret etmiş, ev şu sözlerle tasvir edilmiştir: "Oturdukları ev bir kooperatif evi, gayet mütevazı olarak da döşenmişti, memnundu, demokrat ruhuna bu tarz yaşayış ferahlık veriyordu." Bkz.; **BCA**, Fon No:10 9 0 0 Kutu No:459 Dosya No:1329 Sıra No:3, s.94,99.

cevaben, kanunun aceleyle ve öne geçirilerek müzakeresi istendiği için gündeme alınmış olacağını belirtmiştir.⁵¹⁷

6 Haziran 1961'de yapılan duruşmada Şemi Ergin'in, Refik Bey'e ilişkin notları da gündeme getirilmişti. Ergin, Koraltan'ın bizzat Başkanlık mevkiinde bulunduğu 13 Mayıs 1959 tarihli oturumda, Nüvit Yetkin'e söz vermemesi üzerine çıkan olaylarda onun sorumluluğuna işaret etmiştir. Koraltan'ın, bazı milletvekillerini birkaç oturum TBMM'den çıkarma kararı alırken Meclisin oyuna başvurmadığını belirten Ergin, tutanaklarda bu hususu göremediğini açıklamıştır. Buna karşın Meclisin oyunun daha sonra alınacağı şeklinde bir çözüm öngörüldüğünü belirtmiş, Meclis tutanaklarında tahrifat yapıldığını öne sürmüştür.⁵¹⁸

Vatan Cephesi Davası 21 Haziran 1961'de karara bağlandı. Davanın 22 sanığından biri olan Refik Koraltan, mahkûm olan 19 kişi arasında yer aldı. Dava, Anayasa İhlali Davası ile birleştirildi.⁵¹⁹

Başsavcı Ömer Altay Egesel, Yüksek Adalet Divanı'nın 14 Temmuz oturumunda, Anayasa İhlali Davası'nda Koraltan'ın da dâhil olduğu 107 sanık hakkında idam cezası talep etmiştir. Egesel, Koraltan'ın Anayasa'yı derece derece çiğneyen bütün kanunlara oy verdiğini, Meclisin denetleme vasfını ortadan kaldırarak diktanın yerleşmesini sağladığını, hatıra defterinde durumun kötülüğünü kaydetmiş olmasına karşın sırf kendi çıkarlarından mahrum kalmamak adına davranış ve sözleriyle diktaya gidişi desteklediğini açıklamıştır. Refik Bey'in, valilik görevinden Meclis başkanlığına kadar her dönemde suiistimallere karışmış olduğunu, saray eşyalarına karşı yakınlık duyduğunu ve bu sebeple diktayı desteklemiş olabileceğini belirtmiştir. Mahkeme Başkanı Salim Başol, duruşmanın sonunda sanıkların iddianameye göre savunma hazırlamaları için altı gün süre verildiğini açıklamıştır.⁵²⁰

Anayasa İhlali Davası sanıkları 21 Temmuz 1961'de savunmaya başlamış, 127 sayfalık ortak savunma okunmuştur. Savunma için söz alan Celal Bayar,

⁵¹⁷ **Milliyet**, 02.06.1961, s.5.

⁵¹⁸ **Milliyet**, 07.06.1961, s.5., Samet Ağaoğlu, Anayasa'yı İhlal Davası'nın 8 Haziran 1961 tarihli duruşmasında ibret dolu sahneler yaşandığını belirtmiş, ifade verenlerin "Ben Koraltan'a rey vermedim, ben Menderes'le dost değilim" diyerek davadan sıyrılmaya çalıştıklarını açıklamıştır. Bkz.; Ağaoğlu, **Cezaevi Günlükleri**, s.121.

⁵¹⁹ **Cumhuriyet**, 22.06.1961, s.1,5., **Milliyet**, 22.06.1961, s.1.

⁵²⁰ **Milliyet**, 15.07.1961, s.1,5.

Koraltan ve Ethem Menderes'in hatıra defterlerinden alınan ve aleyhine kullanılan pasajlara temasla şöyle demiştir:

“Sayın Koraltan ve Ethem Menderes'in bu hatıra yazılarından dolayı kalbimde bir üzüntü ve şikâyetim yoktur. Kendileri çok vatanperver ve dostluklarına sahip insanlardır. O günün tesirleri altında meseleleri böyle yazmışlardır. Bu yüzden münakaşaya da girmek istemiyorum. Sadece bu hatıralar dolayısıyla 146. madde ileri sürülerek ipe götürülmek isteniyoruz, onun için bahsediyorum. Bu hadiselerle kıymet verdiğim için değildir.”⁵²¹

DP Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu, Anayasa İhlali Davası'nın 26 Temmuz'da yapılan duruşmasında savunmasını yapmıştır. DP iktidarlarının icraatlarını öven Zorlu, iddianamede yer bulan Koraltan'ın hatıra defterlerine ilişkin açıklamada bulunmuş, o yazıların kendisinin sebebini bildiği bir güceniklikten ileri geldiğini söylemiştir. Dolayısıyla hatıra defterlerindeki ifadelerin hakikati yansıtmadığını savunmuştur.⁵²²

Refik Koraltan'ın savunması 28 Temmuz 1961'de yapılmıştır. İlk savunmayı avukatlarından Ayhan Timurtaş gerçekleştirmiştir. Timurtaş, babasının ikametgâhına saray eşyalarının taşındığı iddiasını reddetmiş, Refik Bey'in bu binayı, Ali Fuat Cebesoy'dan⁵²³ döşenmiş olarak aldığını öne sürmüştür. Koraltan'ın on yıllık Meclis Başkanlığı sırasında daima tarafsız olduğunu iddia eden Timurtaş, bu iddiasını şöyle gerekçelendirmişti:

“Diktadan hoşlansaydı, tek partiye boyun eğer ve ikinci bir partinin kurulmasına çalışmazdı. Koraltan canlı bir tarih gibi karşınızdadır. Başının istenmesi de ne insafa, ne de hak, hukuk ve adalet prensiplerine uyar. İddia makamı insafi unutmuşsa, adalet hatırlıyacaktır.”⁵²⁴

Koraltan'ın ikinci vekili Hüsamettin Cindoruk, parlamentonun siyasi bir heyet olduğu ve parti çekişmelerinin Meclis içine girdiğine temasla bir yıl içinde on

⁵²¹ **Milliyet**, 22.07.1961, s.5.

⁵²² **Milliyet**, 27.07.1961, s.5.

⁵²³ Ali Fuat Cebesoy, Koraltan'dan önceki Meclis Başkanları arasında yer almış, bu görevini 30 Ocak 1948-1 Kasım 1948 arasında yerine getirmiştir. Cebesoy'un ardından bu görevi üstlenen Şükrü Saraçoğlu yerini Koraltan'a bırakmıştır.

⁵²⁴ **Cumhuriyet**, 29.07.1961, s.5.

üç gensoru ile Meclisin baskı altına alınmak istendiğini söylemiştir. Koraltan'ın mutlakiyetten cumhuriyete, oradan demokrasiye giden biri olduğunu, bu bağlamda diktaya gidemeyeceğini öne sürmüştür.⁵²⁵ Cindoruk, müvekkilinin hatıra defterinin aleyhine bir delil olarak kullanılmayacağını belirterek, şöyle demiştir: “Hatıra defterini bir idam fermanı gibi kabul etmeye imkân yoktur. Müvekkilimin davudi sesiyle ilerde torunlarına hatıralarını anlatmasına müsaade edeceğinizi ümit ederim.”⁵²⁶

Cindoruk, Yassıada suçlamalarının hukuk dışı olduğu kanaatinde olmakla beraber Meclis Başkanı olarak Koraltan'ın tarafsız davranmadığını yıllar sonra kabul etmişti. Yassıada'da savunduğu Koraltan'ı bu çerçevede eleştiren Cindoruk, demokrasinin yaşaması adına her şeyin tartışılarak çözüleceği bir Meclis ortamının sağlanması gerektiğine inanmıştır.⁵²⁷

Refik Bey, Cindoruk'un ardından kendi savunmasını gerçekleştirdi. 1950'de basın üzerine konulan ağır kanunların kaldırılmasıyla basının şiddetini arttırdığına işaret ederek, şöyle dedi:

“Çok geçmeden, sürümlerini artırmak için pek az da olsa muhalefet safında yer alarak birer tahrik vasıtası oldular. Matbuat kendi kendisini frenler diye uzun müddet beklenildi. Hattâ hükümetçe çeşitli müsamaha ve yardımlara da mazhar oldu.”⁵²⁸

⁵²⁵ A.y.

⁵²⁶ **Milliyet**, 29.07.1961, s.5.

⁵²⁷ 16 Kasım 1991'de Meclis Başkanlığı koltuğuna oturan Cindoruk, Meclisin tek parti döneminin demokrasisine göre düzenlendiği ve çok sesli bir yapıya izin vermediği eleştirisinde bulunmuştur. Halkın TBMM konuşmalarını bilmesi için tv yayını projesinin hızlandırılması ve milletvekillerinin her gün bakanlara kısa sorular sorarak cevaplarını alacakları şeffaf bir sistemin kurulması gerektiğinden bahsetmiştir. Mehmed Kemal, “Halkın Meclisi'ne Doğru...”, **Cumhuriyet**, 20.11.1991, s.16. Yassıada günlerini unutmayan Cindoruk, görevini sürdürürken etkisinde kaldığı Yassıada tutanaklarını okuduğunu belirtmiş, Koraltan ve yardımcılarının ipten döndüklerini hatırlatmış, ruh halini şu sözlerle yansıtmıştır: “Suçları, Meclis'i yönetmeleriydi. Eğer, Meclis'i yönetirken, bazı hassasiyetlerim oluyorsa yadırganmasın. Yassıada'nın etkisindeyim. Okuduğum mahkeme kararlarının etkisindeyim... Bu Meclis yaralı bir Meclis'ti. Kürsüye oturduğum an, aklıma işte o yara geliyor. Karşıya bakıyorum, Koraltan'ı, Erozan'ı, Kirazoğlu'nu görür gibi oluyorum.” Bkz.; Yavuz Donat, “Önce Tamirat”, **Milliyet**, 25.02.1993, s.18. Meclis Başkanı Cindoruk, başka bir söyleşisinde savunmasını yaptığı Koraltan'ın tarafgirliğini şöyle aktarmıştır: “Yassıada'daki suçlamalar hukuk dışıydı, ama siyaset dışı değildi. Demokrat Parti döneminde Meclis Başkanı “tarafli” davranmış. Meclis Başkanı'nın tarafsızlığını kaybettiği yerde muhalefet kendisini nasıl koruyacak?” Cindoruk, parti içi hesaplara dönük olarak Meclis Başkanı'nın tutumu hakkındaki soruya ise şu karşılığı vermiştir: “Meclis Başkanı, oyunun hakemlerinden biri. Görevine parti içi politikayı karıştırmamalı.” Bkz.; Yavuz Donat, “Cindoruk Hakem”, **Milliyet**, 26.11.1993, s.2.

⁵²⁸ **Cumhuriyet**, 29.07.1961, s.5.

1924 Anayasası'nı hazırlayan komisyonda Atatürk'le beraber çalıştığını ve onun "vahdet-i kuvva" ilkesini benimsediğini söyleyen Koraltan, Anayasa'nın bu ilkeler çerçevesinde hazırlandığını, üstelik dönemin Başbakanı İnönü'nün de buna göre çıkarılan kanunların Anayasa'ya aykırılığında söz edilemeyeceğini vurguladığını aktardı. DP'nin kurulma amacının tek parti ve tek şef sistemiyle diktaya gidişi önlemek olduğunu belirtti. İhtilal hükümetinin millete istediği yolu ve emniyeti açacağını söyleyerek öven Koraltan, Londra uçak kazası sonrası Menderes ve İnönü'nün yakınlaşması adına çaba sarf ettiğini söyleyerek, Bayar'ı bu girişimine engel olmakla suçladı.⁵²⁹

Koraltan savunmasında soruşturma önermelerini gündeme almama meselesine de değindi. Buna gerekçe olarak özellikle 1957'den sonra Meclisin adeta bir savaş ortamı yaşamasını, görüşmelerde sinirlerin gerilerek birbirlerini gırtlaklama noktasına gelmelerini gösterdi. Vatana ihanet gibi ağır bir suçun sanığı olmaktan üzüntü duyduğunu belirten Koraltan, tarafsız bir Meclis Başkanı olduğunu ileri sürerek, Divanın vereceği kararın ihtilali daha sağlam hale getireceğini söyledi. Savunmasını şöyle tamamladı: "Allah yardımcınız, asil ve faziletli duygular rehberiniz olsun."⁵³⁰

3 Ağustos 1961'de savunma yapan Sıtkı Yırcalı ve Mazlum Kayalar⁵³¹ farklı bakış açılarıyla Koraltan'ın hatıra defterlerine temas etmişlerdir. Parti içinde Koraltan'la Meclis Başkanlığı adaylığı yarışına giren Yırcalı, onunla hiçbir anlaşmazlığı olmadığını, yeni bir tutumun şart olduğuna inandıkları için Koraltan'ı değiştirmeye çalıştıklarını söylemiştir. Bu durumun Koraltan'ın hatıra defterinden de anlaşılabilirliğini savunmuştur.⁵³² Böylece, gidişattan rahatsız olmakla kalmayıp, durumu değiştirmek için çaba sarf ettiği algısını yaratmak istemiştir. Bunu yaparken birçok sanığın tersine Koraltan'ın hatıra defterini sahiplenmiş, yazılanları hakikatin ifadesi olarak ortaya koymuştur.

Mazlum Kayalar, Yırcalı'dan farklı olarak Koraltan'ı itham etmiştir. Savunmasında, ağırlıklı olarak Koraltan'ın defterinde kendisi aleyhine yorumlanmış konular üzerinde durmuştur. Koraltan'ın, DP Genel Kurul üyeliği ve Meclis

⁵²⁹ A.y.

⁵³⁰ Milliyet, 29.07.1961, s.5., Cumhuriyet, 29.07.1961, s.5.

⁵³¹ Kayalar, DP XI. Dönem Bursa milletvekilidir.

⁵³² Milliyet, 04.08.1961, s.5.

Başkanlığı'nı birlikte üstlenmesini eleştirmiştir. Refik Bey'in partiler arası yakınlaşma değil, partilerin arasını açan bir politika göttüğünü savunan Kayalar, bu sebeple de kendisine muhalefet eden arkadaşları ile muhalif milletvekillerini daima karşı karşıya getirdiğini söylemiştir. Onun politikasını beğenmedikleri ve aleyhine çalıştıkları için kendilerini antipatik gördüğünü belirtmiştir. Hatıra defterinde, kendi kusurlarını başkasına yükleyerek psikolojik bir rahatlama duyduğunu öne sürmüştür. Koraltan'ın, kendisini onaylayanı beğendiğini, diğerlerini sevmediğini ifade eden Kayalar, Bayar'ın onu tutarak, partileri ayırıcı fikre katıldığı kanaatinde olmuştur.

Kendisini itham eden Mazlum Kayalar'ın ardından söz alan Koraltan, hakkındaki iddiaları reddetmiştir. İddia edilenin aksine partileri birleştirici şekilde hareket ettiğini belirtmiş, kendisine oy vermeyenleri kötü karşılamadığını savunmuştur.⁵³³

Davanın 14 Ağustos 1961 tarihli duruşmasında sanıkların son sözleri sorulmuştur. Mahkeme Başkanı Başol, sanıkların çokluğu yüzünden son sözü olanların mikrofona gelmesini istemiştir. Bunun üzerine bazı sanıklar sözlü bazıları yazılı savunma vermişlerdir. Bu kapsamda Koraltan'ın avukatı Hüsamettin Cindoruk mahkemeye bazı belgeler sunmuştur. Başol, son sözlerin alınmasının ardından Anayasa İhlali Davası'nın bittiğini ifade etmiş, kararın hazırlanması ve bildirilmesi için davanın 15 Eylül 1961 günü yapılmasına karar verildiğini açıklamıştır.⁵³⁴

4.5.5. Yassıada Kararları

Refik Koraltan yargılanma sürecinde üç ayrı davada sanık olarak yargılanmıştı. Bu çerçevede döviz kaçakçılığı davasında 7 ay ile 5 yıl arası hapis ve 1000 ile 2000 lira arası para cezası, Vatan Cephesi ve Anayasa İhlali Davaları'nda ise idam cezası istemiyle karşılaştı.⁵³⁵ Burada dikkat çeken Adnan Menderes ve Celal Bayar'ın toplumsal olaylara ilişkin davalarda başrolde bulunmalarına karşın Koraltan'ın bu davalarda sanık olarak yargılanmaması olmuştur.⁵³⁶

⁵³³ A.y.

⁵³⁴ **Milliyet**, 15.08.1961, s.5.

⁵³⁵ **Milliyet**, 15.09.1961, s.1.

⁵³⁶ Menderes ve Bayar 6-7 Eylül olayları, Topkapı olayları, Kayseri olayları, İstanbul ve Ankara olaylarında idam istemiyle yargılanmışlardır. Menderes, bu davalardan başka Geyikli olayları ve Demokrat İzmir gazetesinin tahrip edilmesi davalarında da idam cezasıyla yargılanmıştır. Bkz.; **Milliyet**, 15.09.1961, s.1.

14 Ekim 1960'ta başlayan ve on bir ay süren Yassıada duruşmalarında kararlar, 15 Eylül 1961'de açıklandı. Refik Koraltan ve Hasan Polatkan'ın yargılandığı iki sanıklı döviz kaçakçılığı ya da basında yer aldığı şekliyle Barbara Davası, mahkûmiyetle sonuçlandı. Bu çerçevede Koraltan, 5 ay 25 gün hapis, 833 lira 30 kuruş ağır para cezasına mahkûm oldu. Vatan Cephesi Davası, Anayasa İhlali Davası'nın maddi unsurları olarak görüldüğü için bu davanın içinde değerlendirilmişti. Her iki davada da yargılanan Koraltan, mahkûmiyetle sonuçlanan Anayasa İhlali Davası'nda TCK'nın 146/1 maddesi uyarınca idam cezasına mahkûm oldu.⁵³⁷

Yüksek Adalet Divanı, Koraltan'ın da aralarında olduğu 15 sanığı idam cezasına çarptırmıştı. Bununla birlikte Milli Birlik Komitesi, 15 Eylül 1961 gün ve 75 numaralı kararı ile Divan tarafından verilen 15 idam cezasından üçünü onaylamış, diğerlerini müebbet hapse döndürmüştü. Bu kapsamda ölüm cezasına mahkûm edilen Refik Koraltan'ın da bulunduğu 11 kişinin cezaları MBK tarafından müebbet hapse çevrildi. Komite, Bayar hariç Yüksek Adalet Divanı'nın ittifakla aldığı idam kararlarını onaylamış, çoğunlukla alınan kararları müebbet hapse çevirmişti.⁵³⁸

İlerleyen aylarda Ceza Kanunu'nda değişikliğe ihtiyaç duyulmuştur. Bu süreçte bazı komite üyeleri ve genç subaylar değişikliği hazırlayan komisyonda bulunan birkaç profesöre tavsiyelerde bulunmuşlardır. Bunlara göre Bayar ve Koraltan gibi başta gelmesi gereken bazı sorumlular vatana ihanetleri sabit olduğu halde yaşlılık sebebiyle hukuki sorumluktan kurtulmuşlardır. Buna karşılık onlar kadar suçlu olmadıkları halde sadece 65 yaşından küçük oldukları için idam edilenler olmuştur. Bu durum adalet duygusuyla örtüşmemiştir.⁵³⁹

Belirtildiği üzere Koraltan'ın da idam edilmesi gerektiği fikri bazı çevrelerde dile getirilmiş, 65 yaşını aştığı için hukuki sorumluluktan kurtulduğu ifade edilmiştir. Ancak burada hatırlanması gereken karar açıklandığında yetmişini aşan Koraltan'ın

⁵³⁷ **BCA**, Fon No:30 11 1 0 Kutu no:307 Dosya No:30 Sıra No:12, s.2., **Milliyet**, 16.09.1961, s.5.

⁵³⁸ Yüksek Adalet Divanı'nca ve ittifakla ölüm cezasına çarptırılan Adnan Menderes, Fatih Rüştü Zorlu ve Hasan Polatkan'ın idam cezaları onaylanmıştır. Celal Bayar'ın idam cezası da ittifakla onay görmesine karşın 65 yaşını aşması gerekçesiyle müebbet ağır hapse dönüştürülmüştür. Bkz.; Bostancı, **a.g.e.**, s.133-134., **Milliyet**, 16.09.1961, s.1,5., **Cumhuriyet**, 16.09.1961, s.1.

⁵³⁹ **Milliyet**, 24.03.1965, s.5.

yaşlılık sebebi ile değil idam kararı çoğunlukla kabul edildiği gerekçesiyle müebbet hapse mahkûm edilmiş olduğudur.⁵⁴⁰

İdam kararları duyurulmadan önce idamlıkların, darağaçlarının hazırlandığı İmralı Adası'na götürülmesi planlanmıştı. Bu çerçevede idam kararlarının açıklandığı gün Menderes hariç Koraltan'ın da aralarında yer aldığı 14 idam mahkûmu İmralı'ya gönderilmişti. Bununla birlikte aynı gün MBK üç kişinin idamını onaylamış, diğerlerini ömür boyu hapse çevirmişti. Buna karşın bazı subayların bu değişiklikten rahatsız olduğu anlaşılmıştı. Bu gelişme üzerine Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay, Yassıada Komutanı Tarık Güryay'ı arayarak affedilenlerin vurulması ihtimalinden bahsetmiş, bunun önlenmesi emrini vermiştir. Aldığı emirle İmralı'ya hareket eden Güryay, burada kalabalık bir subay grubuyla karşılaşmıştır. Güryay, bu esnada bir Binbaşının yanına gelerek şöyle dediğini aktarmıştır:

“Milli Birlik Komitesi'nin bazı idamları tasdik etmeyeceğini öğrendik. Eğer onları tasdik etmezse bu idam kararlarını burada biz yerinde getireceğiz.”⁵⁴¹

Bu görüşte olanların ağızlarının payını verdiğini belirten Güryay, böylece hiçbir olay gerçekleşmediğini ifade etmişti. Ancak kendisi olmasa büyük bir hadise olacağını ileri sürmüştü. O subayları uzaklaştıran Güryay, 12 idam hükümlüsünün cezalarının müebbet hapse çevrildiğini kendilerine müjdelediğini belirtmiş, bu haberi alan mahkûmların tepkilerini şöyle aktarmıştır:

⁵⁴⁰ Milli Birlik Komitesi üyesi Alparslan Türkeş, Yassıada Mahkemeleri için hazırlık yapıldığı sırada içlerinde Muammer Aksoy'un da olduğu bazı profesörlerin, yaşları 65'ten büyük olan Bayar ve Koraltan hakkında bir düzenleme yapılması teklifinde bulduklarını aktarmıştır. Bu kapsamda TCK'da yer alan 65'ten büyük olanların ölüm cezasına çarptırılmayacağı şeklindeki hükmün değiştirilmesi istenmiştir. Bkz.; Ilıcak, **a.g.e.**, s.80. 11 Temmuz 1960'ta yürürlüğe giren kanun ile 65 yaş hükmüne ilişkin TCK'nın 56.maddesi kaldırılmıştır. Bkz.; Hüsman, **a.g.e.**, s.297-300. Böylece Bayar ve Koraltan'ın idam cezası almalarının önü açılmıştır. Bununla birlikte Muammer Aksoy, 65 yaşla ilgili yapılan kanun değişikliğinde özellikle Bayar'ı kurtarmak için bir hüküm koyduklarını öne sürmüştür. Bu durumu, “Aksi halde Celal Bayar öldürülecekti.” sözüyle ortaya koymuştur. Bkz.; Ilıcak, **a.g.e.**, s.127-128.

⁵⁴¹ Emin Çölaşan, “Yassıada komutanı Albay Tarık Güryay'la Tatil Sohbeti”, **Milliyet**, 06.01.1985, s.12.

“Ama meselâ Refik Koraltan benden ne kadar büyük olduğu halde, kelepçeleri çözüldükten sonra “ille ver elini öpeceğim” dedi. Öbürleri de büyük sevinç gösterdiler ama Bayar sadece “Yaa, öyle mi” dedi, o kadar.”⁵⁴²

Samet Ağaoğlu, İmralı’ya götürüldükleri o gece ters kelepçeli olarak bekletildiklerini, tahammül sınırlarının zorlandığı anlarda Refik Bey’in, “Nedir bu bize yaptıkları? Neden ellerimizi arkaya bağladılar” şeklinde tepki gösterdiğini ifade etmiş, o andaki konuşmalarını şu sözlerle aktarmıştır:

“Koraltan, “Kollarımın acısı öyle bir hal aldı ki dayanamadım, önce Fatin’e seslendim, bu bir işkence” diye. Fatin cevap veriyor. Zaten işkence olsun diye yapıyorlar. Koraltan da dayanamayarak bir subay çağırıyor “Götürün asın, amma bu acıya son verin” diyor.”⁵⁴³

Refik Koraltan, idam kararının açıklanmasının ardından İmralı’ya götürülmelerini ve o süreçte yaşananları anılarında şöyle anlatmıştır:

“Biz 14 kişi hücumbottaydık. İçerde bulunan teğmenler tarafından üzerlerimiz arandı. Ceplerimizden çıkan mendillere elde ettikleri para vesaire gibi şeyleri koydular. “Bunlar ailelerinize gönderilecek” demek suretiyle idam sehpasına götürüleceğimiz anlatılmış oldu. Biz, bu davranışları gülerек karşılıyor ve hatta Fatin Rüştü’ye “Ortak Pazar’a girecektik, niye geç kaldık? Bunun sebepleri neydi? Gibi sualler soruyorduk. Bu sırada muhafız olarak içimizde bulunan subaylar vakit vakit dışarı çıkıyor ve birbirlerine hayretle “Ne biçim insanlar, idam edileceklerini bildikleri halde hâlâ memleket meselesini görüşüyorlar” diyorlardı. Hücumbotta bazı arkadaşlar görevlilere nereye götürüldüğümüzü soruyorlardı. Tabii cevap verilmiyordu. Nihayet akşam geç vakit bir adaya yanaşıldı. Meğer orası İmralı adasıymış... Sıra ile çıkarılmaya başladık. Önceden Bayar, arkadan ben ve Zorlu, Polatkan olmak üzere 14 arkadaş. Bir binanın önünde durdurulduk. Kelepçelerimiz çözüldü!.. Bu sefer ellerimiz arkadan kelepçelendi!.. Yanımızdaki binaya çıkarılmaya başladık... Sıra ile bir numaralı yere Bayar, 2 numaralı yere ben, benden sonra Fatin Rüştü

⁵⁴² Emin Çölaşan, “Yassıada komutanı Albay Tarık Gürayay’la Tatil Sohbeti”, **Milliyet**, 06.01.1985, s.12., Ağaoğlu, **Cezaevi Günlükleri**, s.175.

⁵⁴³ Ağaoğlu, **Cezaevi Günlükleri**, s.175,202., Samet Ağaoğlu, idam mahkûmlarını İmralı’ya getiren hücumbottan önce Bayar’ın, on, on beş dakika sonra ise Koraltan’ın çıkarıldığını anlatmış, Koraltan’ın lomboz deliğinden çıkarılmasını şöyle aktarmıştır: “Birden bir emir daha: “Refik Koraltan!” Eski Meclis Başkanı’nın iri gövdesi yukarıya güçlükle çekildi. Yüzü kızarmış, kravatı alınmış, yakası açık.” Bkz.; Ağaoğlu, **Arkadaşım Menderes**, s.154.

ve böyle sıra ile hücrelere tıkdık... Nihayet saat gecenin on birinde kapı açıldı. Bileklerimi arkadan söktüler ve yine önden kelepçelediler!.. Ben ıstıraptan bağırdığım sırada üçüncü hücrede bulunan Fatin Rüştü'den şöyle ses geldi “İşkence yapmak için işkence yapıyorlar.” O sırada Celal Bayar'ın da sesi duyuldu “Ne o Koraltan rahatsız mısınız?” Ben “Siz rahatmısınız?” diye cevap verdim. Hücreye alındıktan sonra baygın halde uykuya dalmışım. Bu sırada iki gardiyan biri baş tarafımda, biri ayak tarafımda beni bekliyorlardı. Ben, 1942'de Bursa valisi iken İmralı adasına üç defa gitmişim. Mahkûmlarla konuşunca onları teselli ederdim. O günlerde görevde bulunan gardiyanların birkaçı şimdi yanımda nöbet bekliyorlardı. Uyandığında ağladıklarını gördüm. İşte ben baygın halde iken önce Fatin Rüştü'yü sonra da Polatkan'ı alıp götürüp asmışlar!..”⁵⁴⁴

4.5.6. Anayasa'yı İhlal Davası Karar Gerekçelerinde Yer

Bulan Koraltan Hatıraları

Yassıada duruşmalarında kullanılan hatıra defterleri arasında Ethem Menderes ile birlikte Refik Koraltan'ın yazdıkları oldukça ses getirmiş, sanıklar hakkında önemli kanıtlar olarak sunulmuşlardı. Samet Ağaoğlu, bir dönemin sorumluluklarına sonuna kadar katıldığını belirttiği bu isimlerin “hatıra defterleri doldurarak” ithamlarda bulunmalarına anlam verememiş, bu düşüncesini Koraltan'a ayrı bir parantez açarak şöyle açıklamıştı:

“...hem bir hükümet ve partinin sonuna kadar içinde kalacaksın, müspet veya menfi yazmaya değer hiçbir hareketin, hiçbir çıkışın olmayacak, hem de yaprakları dedikodularla dolu defterler dolduracaksın!.. 1946'dan beri çok yakın siyaset arkadaşı Refik Koraltan. Günlük hislerinin etkisiyle yaşayan bir insan. Menderes'ten çok Bayar'a haklı haksız kızmış. Fakat mahkemede, yazdıklarının geçici hislerden ibaret olduğunu, gerçek düşüncelerini anlatmadığını söylemek faziletini gösterdi.”⁵⁴⁵

Refik Koraltan'ın mahkemede suç kanıtı olarak kullanılmak istenen günlükleri arkadaşlarıyla arasını açmıştı. Özellikle Celal Bayar Koraltan'ın yazdıklarına öfkelenerek, arasına mesafe koymuştu. 27 Mayıs'a gidilen günler de dâhil olmak

⁵⁴⁴ Seraceddin Zıddioğlu, “Refik Koraltan'ın anılarından: Gardiyanlar ağladı”, **Milliyet**, 18.09.1990, s.8.

⁵⁴⁵ Ağaoğlu, **Arkadaşım Menderes**, s.145-147.

üzere Koraltan'ın Bayar hakkında günlüklerinde kullandığı şu ifadeler davaların karar gerekçelerinde yer bulmuştu:

“12.02.1955 Celal Bayar dün ve bugün Meclise ve evime geç vakit gelerek yarın başlayacak Pakistan ziyareti münasebetiyle veda etti. Bu münasebetle şunları söyledi. Umumi işleri biliyorsunuz bunları yürütürsünüz. Ancak, bu arada Hüseyin Cahit Yalçın ve Millet Partililerden mahkûm ve mahpus olanların aflarına dair bir teşebbüs olursa, nereden gelirse gelsin durdurursunuz. Olmazsa ben veto hakkımı kullanır yine reddederim. Dedi ve daha ileri giderek her vakitki endişelerine işaretle: Adnan beyin durumu, Meclisi, grubu ve hatta kendisini ihmal ederek işleri tek başına yürütmeye başlamasının iyi alamet olmadığını (söyledi.)

25.05.1959 Reisicumhur hala itilaf taraftarı görünmüyor. Partiler arası uzlaşma fikrinde değil, bu maksatla Zafer ve Havadis gazetelerine daha çok bozucu yazılar yazdırıyor.

25.07.1959 Dün İstanbul'dan avdet eden Cumhurbaşkanının saat 11.00 de ziyaretine gittim. Umumi hasbihal sırasında tekrar Adliyeden ve hâkimlerden şikâyet etti. Türkiye'de hâkim ve mahkeme yoktur.

03.02.1960 Reisicumhur geldi. Otomobilde muhalefetin verdiği tahkikat önergelerinin gündeme alınmaması B.M.M. gibi murakabe organını manen bitiriyor. Yok yere ısrar artık kabili müdafaa olmaktan çıkan bir iş haline geldi. Ben müşkül durumdayım dedim. Cevaben, bunda ne var bir müddet daha kalırsa ne olur? gibi çok sathi bir cevapta bulundu. Bir daha anladım ki, bu zatda ruh ve cevher kalmamış.

18.04.1960 Reisicumhur ta 4 Nisandan bu yana hergün gerek sathı vatanda ve gerek matbuatta hergün artan tahrik ve tezvirlere ile bunalan ve âdeta tehlikeli bir hal almaya başlayan fitne ve fesattan çok endişeli olduğunu izhar ile hükümetin en şiddetli tedbirleri almasını söylüyor ve hatta bu hususta benim de kendisine müzahir olmamı istiyor... Esasen ötedenberi müşarünileyh böyle görülmüş, böyle gelmiş ve böyle gitmektedir. Bir defa mevzuu kızıştırır ve ondan sonra tornistan yapar. Ne yazık ki, iş çıkırından çıkmış, doğru yanlış tezgâha konmuştur. İşte bunun için de bu gibi mevzular çok defa başlanmış kalmış idi. Ahmet Emin Yalman'ın hapishaneye girmeden affını söylemiş ve Bayar'a âdeta kerratla telkinde bulunmuş idim. Hayır, dedi. Başvekili de eminim hazırladı.”⁵⁴⁶

⁵⁴⁶ **Milliyet**, 17.09.1961, s.4.

Refik Koraltan, DP'nin kurulma sürecinde Bayar'la yakınlık kurmuş, Menderes'e temkinli yaklaşmıştı. Aynı tutumunu DP iktidarının ilk yıllarında da sürdürmüştü. Bununla birlikte zamanla Menderes'in etki alanına girecekti. Koraltan 1953 yılı başlarında Menderes'in otoriter tavrını günlüğüne şöyle yansıtmıştı:

“31.01.1953-01.02.1953 Bu adama bir zamandır gurur geldi. Artık emruhu emrüküm nerede ise tek adam. Her şeye hâkim ve sahip rolüne geçti. Yani geçmişteki çökenlerin hatalı yoluna giriyor. Artık kimseyi dinlemiyor. Efkarı umumiye diye de tehdit savuruyor.”⁵⁴⁷

Koraltan'ın, günlüklerinde Menderes'i eleştiren ifadeler kullanması Menderes'i üzmüştür. Yassıada Komutanı Tarık Güryay bu kırgınlığı şu sözleriyle ortaya koymuştur:

“Bir gün şaka yollu dedim ki: Yanına Refik Koraltan'la Ankara Sıkıyönetim Komutanı Namık Argüç'ü vereceğim, ne dersin?... Güldü ve dedi ki: Kumandan deveye demişler ki inişi mi seversin, yokuşu mu? Düzlüğün şeyi mi çıktı? Yani Ethem Menderes'i verseniz olmaz mı?...”⁵⁴⁸

Bununla birlikte Koraltan'ın kızı Ayhan Hanım, Menderes'in Yassıada'da en son görüşmek istediği ve görüştüğü kişinin babası olduğuna dair anları şöyle aktarmıştır:

“Ada kumandanı Albay Tarık Güryay'a Menderes, “Odalarımız yan yana olmasına rağmen Refik Koraltan'la göz göze dahi getirilmedik. Kabilse Refik Bey'le görüşmek istiyorum” demiş. Bunun üzerine beni yukarıda kumandanın odasına götürdüler. Muhafızlar arasında gittim... Kumandanla Adnan Bey, beni ayakta karşıladılar... Adnan Bey'le sarıldık, gözyaşları ile öpüştük! Zaten önceleri kumandan Menderes'e “Ancak bir kişi ile

⁵⁴⁷ Yüksek Adalet Divanı, Koraltan'ın bu notlarını sanık Menderes'in baskıcı yapısı ile birlikte kanun ve nizamlara karşı kayıtsızlığını göstermesi bakımından dikkate almıştır. Bkz.; **Milliyet**, 17.09.1961, s.4.

⁵⁴⁸ Emin Çölaşan, “Yassıada komutanı Albay Tarık Güryay'la Tatil Sohbeti”, **Milliyet**, 06.01.1985, s.4.

görürebilirsin, hangi arkadaşını görmek istiyorsun?” dediğinde Menderes’in cevabı Koraltan olmuş.⁵⁴⁹

Refik Bey’in günlüklerinde yargılamalar neticesinde idam edilen Fatin Rüştü Zorlu hakkında da çeşitli ithamlar yer almıştı. Zorlu’nun idam kararı gerekçelerinde yer bulan bu ithamlar şunlardı:

“30.12.1959 Fatin Rüştü Zorlu’nun zorlayarak kurmak istediği hırsızlık şebekesinin korkunç manevrası devam ediyor. Bu hırsızlığa Adnan bilmeyerek bu korkunç hırsızlık şebekesinin kurucusu oluyor.

09.01.1960 Bu gün Mecliste Riyaset Makamına Mükerrer Sarol geldi. Umumi hasbihal sırasında çok dikkate değer sözler söyledi. Fatin Rüştü Zorlu artık hiçbir devirde görülmemiş bir hırsızlık şebekesi kurdu.⁵⁵⁰

4.5.7. Anayasa’yı İhlal Davası’nda Koraltan Hakkındaki Karar Gerekçesi

1950’den beri DP iktidarının Meclis Başkanı olan Koraltan’ın, Anayasa’yı İhlal Davası’na ilişkin karar gerekçesinde fonksiyonu itibarıyla tarafsız olması gereken bir makamda bulunduğu, çağdaş demokrasilerde buna titiz bir şekilde uyulduğu açıklanmıştı. Bunun dışında Meclis İçtüzüğü’nün sonradan değiştirildiği, bu değişikliğin muhalefetin denetleme görevini zorlaştırmak amacıyla yapıldığı belirtilmişti. İçtüzük hükümleri uygulanırken muhalefet ve iktidar milletvekillerine verilen cezaların farklı olduğu iddiası, değişikliğin, denetlemenin imkânsız derecede zorlaştırılması amacına dayandığına kanıt olarak gösterilmişti. Koraltan’ın, davaya konu olan ve Anayasa’ya aykırı kanunlara oy verdiği, ayrıca 7468 sayılı kanuna⁵⁵¹ oy verdiğini de kabul ettiği ifade edilmişti.⁵⁵²

⁵⁴⁹ Seraceddin Zıddıoğlu, “Refik Koraltan’ın anılarından: Gardiyanlar ağladı”, **Milliyet**, 18.09.1990, s.8.

⁵⁵⁰ Ilıcak, **a.g.e.**, s.151., **Milliyet**, 17.09.1961, s.4.

⁵⁵¹ TBMM Tahkikat Encümenleri’nin Vazife ve Salâhiyetleri hakkında 27 Nisan 1960’ta kabul edilen kanun.

⁵⁵² **Milliyet**,17.09.1961, s.5., **Cumhuriyet**, 18.09.1961, s.1,5.

Gerekçede, Koraltan'ın aleyhine olmak üzere hatıra defterinden örnekler de kullanılmıştı. Bu kapsamda hatıra defterinin 11.05.1959 ve 13.05.1959 tarihli yaprağındaki şu ifadelere yer verilmişti:

“11.05.1959 ...Atıf Benderlioğlu, Baha Akşit, riyasetin kabul salonundayız. Bugün riyaset makamına çıkacak reis vekillerinden Agâh Erozan'ı çağırdık. Muhalefetin mecliste zaptı sabık hakkında söz isteyeceğini ve iktidara sert hücumlarda bulunacağını istihbar ettik. Gündem dışı söz vermek Reise aittir, dilersek vermeyiz. 147 nci maddeye ait söz bu gün istenemez. Hulasa meclisin nizamını korumak bahasına tecavüz ve gürültülere meydan verilmemesi gerekir, dedik ve böylece mutabık kaldık, ayrıldık. Celse açıldı, Nüvit Yetkin gayet haşin ve mütecaviz konuştu. Ne sözünü kesti; Ne de ceza verebildi.

13.05.1959 Bugün meclis divanını topladım. Zabıttan çıkacak kelimeler üzerinde konuştuk. Agâhtan başka arkadaşlarla çıkarılacak kelimeler üzerinde mutabık kaldık. Agâh'a sordum. Bugün ne yapacaksın? Cevap: Kanun, nizam ve namus ne emrederse onu... Bu sözleri arkadaşlar infialle karşıladılar. Zaten 11/5/959 pazartesi günü kendi mevzuu ya bir takrir verilirse sözü ile karşılaşmıştı. Agâh anlaşıldı. Günün ehemmiyetini bizler gibi görmüyorsun, vaziyet ciddidir. C.H.P. mesele çıkarmak istiyor. O halde sen çıkma; Ben çıkacağım dedim ve ayrıldık.”⁵⁵³

Refik Bey bu ifadeleri ile önceden uyarmalarına karşın CHP Grup Başkanvekili Nüvit Yetkin'e müdahale etmeyen ve ona ceza vermeyen Meclis Başkanvekili Agâh Erozan'ı hedef almıştır. Erozan'ın, kanunların dışında bir uygulama yapmayacağını açıklaması üzerine onu durumun önemini kavramamakla itham eden Koraltan, bu şartlarda Başkanlık makamına kendisinin geçeceğini belirtmiştir. Dolayısıyla bu satırlar muhalefete söz hakkı tanınmayarak, Meclis denetimini önleme girişimi olarak değerlendirilmiş, Koraltan'ın aleyhine kanıt olarak kullanılmıştır.

Yine gerekçede Koraltan'ın, DP Konya milletvekili Fahri Ağaoğlu'nun 19 Haziran 1958'de grupta yaptığı özeleştirisi niteliğindeki konuşması üzerine onu Genel İdare Kuruluna çağırdığı açıklanmıştır. Ağaoğlu'nun bu konuşmasının, muhalefetin eleştirilerinden de ileri gittiğini ifade ettiği belirtilen Koraltan'ın bu tavrı, kendi milletvekilleri tarafından bile eleştiri ve denetlemeye izin verilmemesi yolunu

⁵⁵³ **Milliyet**,17.09.1961, s.5.

tutması olarak yorumlanmıştır. Ayrıca sanığın, aynı tarihli grup görüşmeleri sırasında muhalefetin konuşmasına fırsat verilmemesi için “müzakeresiz reye konulur” ifadesini kullandığı, karar gerekçesinde yer bulmuştur.

Bunlardan başka Meclisin denetleme vasıtaları olan önerge ve gensoruları uzun süre gündeme almamak suretiyle muhalefetin denetlemesini engellediği ifade edilmiştir. Hatıra defterinde yazıldığı üzere Bayar bunların gündeme alınmasını önlemek istemiş olsa bile tarafsız olması gereken Meclis Başkanlığının, Cumhurbaşkanı'nın arzusuna bağlı tutulmasının kabul edilemeyeceği açıklanmıştır. Bu konuyla alakalı olarak sanık Agâh Erozan'ın, önerge ve gensoruların gündeme alınmamasından dolayı muhalefetin başkanvekillerine yüklendiğini bildirdiği halde sanık Koraltan'ın bunların gündeme alınmamasında ısrar ettiği belirtilmiştir. Üstelik Erozan'ın bu konuda bir yazı yazdığını açıkladığı, sanık Koraltan'ın da bunu kabul ettiği ifade edilmiştir.⁵⁵⁴

Koraltan'ın savunmasında, tarafsız olduğunu ve kanunlara suç kastı olmaksızın oy verdiğini bildirmekle beraber toplanan deliller ve genel tutumunun savunmasını geçersiz kıldığı belirtilmiş, Celal Bayar ve Adnan Menderes'le birlikte “asli iştirak halinde” olduğu sonucuna varılmıştır.⁵⁵⁵ Koraltan'ın, Anayasa'yı İhlal Davası'nın maddi unsuru olarak kabul edilen Vatan Cephesi Davası'nda da sorumluluğu görülmüştü.⁵⁵⁶

4.6. Kayseri ve Toptaşı Cezaevi Günleri

Anayasa İhlali Davası'nda idam cezasına mahkûm olan Koraltan, Milli Birlik Komitesinin idam cezasını müebbet hapse çevirmesi üzerine arkadaşlarıyla birlikte 19 Eylül 1961'de Kayseri Cezaevine sevk edilmişti. Refik Bey, uçakla cezaevine nakledildikleri o yolculuğu şöyle aktarmıştı: “Yolculuk esnasında sırtımda ince bir elbise, soğuk iliklerime işliyor ve ben tir tir titriyorum.”⁵⁵⁷

Diğer Yassıda mahkûmları gibi hücre cezası uygulanan Koraltan, 25 Eylül 1961'de sağlık sebepleri dolayısıyla hücreden çıkarılarak cezaevi revirine

⁵⁵⁴ A.y.

⁵⁵⁵ A.y.

⁵⁵⁶ Cumhuriyet, 18.09.1961, s.5.

⁵⁵⁷ Ertepinar, a.g.e., s.291., Burçak, a.g.e., s.287.

alınmıştı.⁵⁵⁸ Mahkûmlardan DP 11. Dönem Manisa milletvekili Sezai Akdağ, İmralı'dan Kayseri Cezaevine geldikleri gün hücrelere konulduklarını, ancak Koraltan'ın da olduğu bazı mahkûmların sağlık durumlarının uygun olmadığına dair raporla hücreye konulmadıklarını nakletmiştir.⁵⁵⁹

Samet Ağaoğlu, Kayseri Cezaevi revirinde acıyarak baktığı üç kişiden birinin Refik Koraltan olduğunu açıklamıştı. Ağaoğlu, duruşmalarda kullanılan hatıra defterlerinden alınmış kendi pasajlarının, Koraltan'da vicdan azabı yaratmış olabileceği düşüncesini, Bayar'la aralarındaki soğukluğa temasla şöyle aktarmıştı:

“Koraltan'ın başı hep öne eğik. Zayıflıyor, sararıyor, herkes ondan kaçtığı gibi o da herkesten uzak kalmaya çalışıyor. En çok Bayar'dan! Açık yeşil pijaması, çıplak ayakları, dağınık bembeyaz saçları, sendeleyerek yürüyüşü bana Emil Jannings'in, Şehvet Kurbanı filmindeki öğretmenin son hallerini hatırlatıyor. Koraltan'ın bu manzarasında, hatıra defterlerinin hiç değilse, kendisi için hiçbir işe yaramadığını gördükten sonra yarattığı bir vicdan azabı sezmek istiyorum. İstiyorum amma o kadar çok yemek yiyor ki bu oburluğun temsil ettiği ihtirasla vicdan azabı denilen hissin asaleti arasında ilgi göremiyorum.”⁵⁶⁰

Kayseri Cezaevi İdaresi, ilerleyen günlerde hücre cezasına tabi tutulan Yassıada tutuklularının bir arada yemek yemelerini kararlaştırmıştır. Bu çerçevede Celal Bayar ve Refik Koraltan'ın tabakları aynı masaya konulmuştur. Yeni uygulamanın ilk günü sofraya önce Koraltan oturmuş, yanındaki tabağın Bayar'a ait olduğunu öğrenince eski bir alışkanlık ve dostluk gereği onu beklemiştir. Az sonra Bayar görünmüş, yemek tabağının Koraltan'ın yanında olmasına bozulduğu aktarılan

⁵⁵⁸ Buradaki hücre mahkûmlarının dışarısı ile tek bağlantısı kapıda bulunan sürgülü delik olmuştur. Yemeklerini bu deliklerden alan mahkûmlar bu delik vasıtasıyla kontrol edilmişlerdir. Koraltan ve Yüksek Adalet Divanı'nın diğer mahkûmlarına hücre cezası uygulanması araştırma konusu olmuştur. Çünkü Roma Anlaşması'nda siyasi mahkûmlara hücre cezası uygulanamayacağı ifade edilmiştir. Kayseri Savcısı Şerafettin Özdiñer, bu konuyu Adalet Bakanlığı'na sormuştur. Adalet Bakanı Kemal Türkoğlu, siyasi mahkûmlara hücreyi yasaklayan anlaşmanın doğruluğunu onaylamıştır. Ancak bu anlaşmanın Türkiye tarafından imzalanıp imzalanmadığının Dışişleri Bakanlığı'na sorulduğunu, gelecek cevaba göre Kayseri Savcılığı'na durumun bildirileceğini belirtmiştir. Bu konuyla yakından ilgilendiği anlaşılan Kayseri Savcısı Özdiñer, siyasi mahkûmlara daha hafif olarak ceza uygulanması tezini savunan bir hukukçu olduğuna temasla Kayseri Cezaevi'ndeki Yassıada mahkûmlarına mahkûm elbisesi giydirilmemesi ve saçlarının kesilmemesi konusunda Cezaevi Müdürü'ne talimat verdiğini belirtmiştir. Bkz.; **Milliyet**, 26.09.1961, s.1,5.

⁵⁵⁹ Ilıcak, **a.g.e.**, s.426.

⁵⁶⁰ Ağaoğlu, **Cezaevi Günlükleri**, s.182.

Bayar, “Ben orada oturmam” diyerek bu durumdan duyduğu rahatsızlığı dile getirmiş, yerini değiştirtmiştir.⁵⁶¹

Koraltan’ın hatıra defterlerinden alınan pasajlar Yassıada duruşmalarında Bayar’ı oldukça zor durumda bırakmış, idam gerekçesinde genişçe yer bulmuştu. Basında yer bulan bu haber, Bayar’ın, Koraltan’ın hatıra defterinde kendisini eleştirmesine hala kırgın olduğunu göstermiştir.

Bayar’ın, Koraltan’a kırgınlığı Samet Ağaoğlu’nun hatıralarında da yer bulmuştur. Ağaoğlu, bu gözlemini şu sözlerle anlatmıştı:

“Koraltan-Bayar münasebeti! Bayar haklı bir iğbirarı elinden geldiği kadar vakur bir şekilde gösteriyor. Koraltan’ın hatıra defterlerini ve onlardan daha çok mahkemede kendisini kurtarmak için, Adnan’ın Londra dönüşünde İsmet Paşa’nın protokol bakımından duracağı yer üzerinde Bayar’ın kendisine söylediklerini ifşa etmesini affetmiyor. Benim hiç olmazsa Koraltan’ın hatıra defterlerine önem vermeyin, onlar hissi yazılmıştır dediğim yolundaki sözlerimi de kabul ediyor, nazik davranmaya çalışıyor. Buna karşılık Koraltan burada ve ziyaret günlerinde Bayar’a gösterilen saygıyı adeta yadırgıyor, bu hisle de garip hareketler yapıyor. Mesela, kendisi memleket hastanesi sağlık kurulunun karşısına çıktı, ayakta tuttular, ona rağmen gevezelikler etti: İstiyor ki Bayar da aynı muameleye razı olsun, “Kafa tutmak doğru değil” deyip duruyor. Asıl hedefi Bayar’ı da kendi durumunda görmek! İnsan işte! Ruhunun böyle karanlık tarafları ne kadar çok!”⁵⁶²

Bayar ve Koraltan ikilisi arasındaki soğukluk 14 Kasım 1961’de Kayseri Cezaevinde tartışmaya dönüşmüştür. Buna göre Bayar’ın odasına gelen Koraltan, İnönü hakkında söylenirken söz Koraltan’ın hatıra defterlerine gelmiştir. Bu esnada Bayar, uçak kazası sonrası Menderes’in karşılanmasıyla ilgili olarak İnönü hakkındaki tutumunu mahkemede ifşa eden Koraltan’ı eleştirmiştir. Bu tartışma, Bayar’ın tansiyonunun yükselmesiyle neticelenmiştir. Olayı aktaran Ağaoğlu, iki ihtiyarın birbirinden hoşlanmadıklarını, Koraltan’ın, Bayar’a gösterilen saygıyı kendisine göstermediklerinden hareketle onu çekemediğini ileri sürmüştür.⁵⁶³

Yetmişini aşan Refik Bey’in direnci cezaevi koşullarında iyice azalmış, nükseden gut hastalığından dolayı 22 Mayıs 1962’de Bölge Cezaevinden Kayseri

⁵⁶¹ **Milliyet**, 07.11.1961, s.2.

⁵⁶² Ağaoğlu, **Cezaevi Günlükleri**, s.205.

⁵⁶³ **A.e.**, s.209-210.

Devlet Hastanesine kaldırılmıştır. Vücudundaki bütün eklemlerin hastalıklı olduğu bildirilen Koraltan'ın, ayakta duramadığının söylendiği ifade edilmiştir.⁵⁶⁴ Ağaoğlu, Koraltan'ın hastaneye gidişiyle oluşan boşluğu şöyle tasvir etmiştir: “Birdenbire oda boşalmış gibi oldu. Gölgesi ağır adam buna derler işte!”⁵⁶⁵

Hastaneye kaldırılmasına ve tedavisi 25 günden beri sürmesine karşın Koraltan'ın sağlık durumu ağırlaşmıştır. Bu gelişme üzerine Kayseri'de bulunan kızı Ayhan Timurtaş'a, babasının yanında üç gün kalması için izin verilmiştir.⁵⁶⁶ İlerleyen günlerde sağlık durumu tekrar ağırlaşan Koraltan'ın muayenesi sonucu fizik tedavi için Ankara'ya nakledilmesine karar verilmiştir.⁵⁶⁷ Bu karara rağmen 28 Ağustos itibariyle hala Kayseri Devlet Hastanesinde tedavi altında bulunduğu görülmüştür.⁵⁶⁸ Refik Bey, hastanede olduğu o günlerde kızı Ayhan Timurtaş'a hatıralarını yazdırmıştır. Bu durum hatıratın ilk sayfasında şöyle ifade edilmiştir: “Babamın Kayseri Devlet Hastanesinde Bana Yazdırmış Olduğu Hatıralar 3 Eylül 1962”⁵⁶⁹

Refik Bey, ihtilalden iki yıl sonra kaleme aldığı bu hatıratında gidişattan memnun olmadığını CHP'yi suçlayarak şu sözlerle ortaya koymuştur:

“Maalesef bu satırları sıraladığımız şu zamanda, milletin durumu dününden, yarınından ve hayatından emin olmamak gibi bir talihsizlik içinde bulunuyor. CHP'nin bilinen taktikçileri, böylece milli bünyede, emniyet unsurunu tahrip etmekte devam ediyorlar. Millet arasında açılan ve gittikçe uçurumlaşan ikiliği gidermek gibi masum bir düşünce ile yapıldığı iddia edilen 27 Mayıs hareketini de CHP'liler böylece istismar etmişlerdir. Temenniye şayandır ki, bu Türklükle kabil-i telif olmayan kötü taktik bırakılsın, birlik ve beraberlikle, koruyucu ve kurtarıcı yola girilsin.”⁵⁷⁰

⁵⁶⁴ **Milliyet**, 23.05.1962, s.5., Samet Ağaoğlu, Refik Bey Devlet Hastanesine'ne kaldırılmadan altı ay önce tuttuğu notlarında nefes almakta zorlanan Koraltan'ın epey hastalandığını belirtmiş, tamamıyla kabuğuna çekildiğini açıklamıştır. Bkz.; Ağaoğlu, **Cezaevi Günlükleri**, s.214,218.

⁵⁶⁵ Ağaoğlu, **Cezaevi Günlükleri**, s.263.

⁵⁶⁶ **Milliyet**, 14.06.1962, s.1.

⁵⁶⁷ **Milliyet**, 05.07.1962, s.7.

⁵⁶⁸ **Cumhuriyet**, 29.08.1962, s.5.

⁵⁶⁹ Koraltan, **a.g.e.**, s.13.

⁵⁷⁰ Koraltan, **a.g.e.**, s.187.

Refik Koraltan'ın da aralarında olduğu Kayseri Cezaevinde bulunan üç mahkûm, yaşlı ve hasta olduklarını öne sürerek af talebinde bulunmuşlardır.⁵⁷¹ 1 Kasım 1962 itibariyle bu dilekçelerin Adalet Bakanlığına geldiği üstelik dilekçelerin yetkililerce incelendiği bildirilmiştir.⁵⁷² Böyle olduğu halde yirmi gün sonra basına yansıyan bir başka haberde Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'e dilekçe yazarak, af başvurusunda bulunan üç kişiden yalnız birinin af isteğinin Bakanlığa geldiği bildirilmiştir. Bu bağlamda Adalet Bakanlığı Müsteşarı Nafiz Ymanoğlu, Koraltan'ın af başvurusunun henüz kendilerine ulaşmadığını açıklamıştır. Bununla birlikte hükümet, Kayseri'deki siyasi müebbet mahkûmlarının istedikleri yerlere nakledilmelerine izin verilmesini kabul etmiştir.⁵⁷³

Anayasa Mahkemesi, Cumhuriyet Başsavcısı'nın dört mahkûm hakkındaki halkı silahlandırma ve irtikâp suçlarından tutukluluk hallerinin kaldırılması isteğini, 28 Ocak 1963'te değerlendirmiştir. İsteği reddeden mahkeme, Koraltan ve Bayar'ın da dâhil olduğu dört kişinin tutukluluk hallerinin devamına hükmetmiştir.⁵⁷⁴

Samet Ağaoğlu, Anayasayı İhlal veya Halkı Silahlandırma Davalarında Refik Bey'in oğlu Oğuz Koraltan'ın ihbar mektubundan bahsetmiş, babasının kusurlarını Bayar'a yükleme gayreti içinde olduğundan şüphelenmiştir. Bayar'ın avukatlarından birinin bu mektubu gördüğüne temasla içeriğini şu sözlerle açıklamıştır:

“Bir gün Bayar, Menderes, Koraltan'ın evine gelmişler. Bir aralık Hüseyin Fırat da gelmiş. Oğuz odaya hizmet için girip çıkıyormuş, bu arada Bayar'ın Hüseyin Fırat'ın bulacağı insanları silah vererek yetiştirelim, üniforma da giydirelim, ileri de belki kullanırız dediğini, Menderes'in sustuğunu, Koraltan'ın da Bayar'a itiraz ederek itidale sevk etmeğe çalıştığını görmüş ve duymuş!”⁵⁷⁵

⁵⁷¹ Ayhan Timurtaş, 14 Kasım 1962'de babasını hastanede dolaşmıştır. Aktarıldığı üzere Koraltan, gazetelerde af başvurusunda bulunduğu yönünde haberlere rastladığına temasla kızına “Ben böyle bir müracaatta bulunmamıştım. Affim için müracaati adıma sen mi yaptın?” diye sormuştur. Başvuruyu kızının yaptığını öğrenince “Bu konuyu esasen ben sana bırakmış vaziyetteyim. Her halde iyi yapmışsındır” demiştir. Bkz.; **Cumhuriyet**, 15.11.1962, s.3.

⁵⁷² **Cumhuriyet**, 02.11.1962, s.1.

⁵⁷³ **Milliyet**, 21.11.1962, s.3.

⁵⁷⁴ **Milliyet**, 29.01.1963, s.1., **Cumhuriyet**, 29.01.1963, s.1., Ağaoğlu, **Cezaevi Günlükleri**, s.272.

⁵⁷⁵ Ağaoğlu, **Cezaevi Günlükleri**, s.128,276.

Ağaoğlu, bu mektupla divana başvuran Oğuz Koraltan'ın geri adım atarak şahitlikten çekildiğini açıklamış, Refik Bey'in bu hıyanetlerden ne kazandığını sormuştur.⁵⁷⁶

Refik Bey, Kayseri Bölge Cezaevinde bulunduğu esnada hastalığı ilerlediği için yeniden hastaneye gönderilmiş, siyasi hükümlüler koğuşunda tedavi altına alınmıştır.⁵⁷⁷ Kayseri Sağlık Kurulu, hastanede yatan Koraltan hakkında sağlık raporu hazırlamıştır. Adli Tıbbı gönderilen raporun onaylanması durumunda tahliye edileceği bildirilmiştir.⁵⁷⁸ Kanuna göre hastalığı tehlikeli ve cezaevinde tedavisi imkânsız bir hal alan mahkûmların tahliyeleri gerekmektedir. Bu sebeplerden dolayı tahliyesi gerçekleşen mahkûmlar olmuştur. Dolayısıyla sağlık durumu iyi olmayan Koraltan'ın da bu kapsamda serbest bırakılması beklentisi doğmuştur.⁵⁷⁹

Koraltan'ın vasisi ve avukatı olan Ayhan Timurtaş, hükümetin, Kayseri'deki siyasi müebbet mahkûmlarının istedikleri yerlere nakledilmelerine izin vermesini takiben Kayseri Savcılığı aracılığıyla Adalet Bakanlığına başvurmuş, rahatsızlığı dolayısıyla babasının İstanbul Toptaşı Cezaevi'ne nakledilmesini istemiştir. Bu isteği uygun gören Bakanlık, nakil için Kayseri Savcılığı'na talimat vermiştir. Ancak Kayseri Savcılığı nakil için gerekli ödeneği bulunmadığı gerekçesiyle talimatı yerine getirmemiştir. Ayrıca Timurtaş'ın da bu masrafları karşılayacak durumda olmadığını belirttiği ifade edilmiş, bu sebeple İstanbul'a naklin gerçekleşmediği aktarılmıştır. Bununla birlikte Timurtaş, 18 Mart 1963'te Kayseri Savcılığına bir dilekçe vererek, müvekkili Koraltan'ın cezasının ertelenmesini talep etmişti.⁵⁸⁰

Celal Bayar'ın sağlık durumu sebebiyle infazın tehiri kararına istinaden tahliyeyi beklediği günlerde, Koraltan'ın, İstanbul Toptaşı Cezaevine nakledilmekten vazgeçtiği haberi basına yansımıştır. Buna göre Koraltan, kendisinin de Bayar gibi

⁵⁷⁶ Ağaoğlu, birkaç gün sonra kaleme aldığı notlarında ihbar mektubu olayına detaylı olarak yer vermiştir. Bu mektuba göre İçel seçimlerinin güçlkle kazanılmasına kızan Bayar, komünizme karşı mücadele bahanesiyle gençlik teşkilatı kurarak silah dağıtmayı istemiştir. İhbar mektubunda ayrıca Tahkikat Komisyonu ve Salahiyet Kanunu'nun da Bayar'ın emri olduğu yazılmış, Bayar'ın Milli Mücadele döneminin yeşil ordusu benzeri bir teşkilat kurmak istediğine değinilmiştir. Bununla birlikte ihbar mektubu olayını sorgulatan Bayar, Oğuz Koraltan'ın kendisine yapılan baskı sonucunda beyaz kâğıda imza atmaya mecbur bırakıldığını öğrenmiştir. Bkz.; Ağaoğlu, **Cezaevi Günlükleri**, s.283.

⁵⁷⁷ **Milliyet**, 05.03.1963, s.1.

⁵⁷⁸ **Milliyet**, 12.03.1963, s.7.

⁵⁷⁹ Abdi İpekçi, "Bayar serbest kalırsa ne olur?", **Milliyet**, 16.03.1963, s.3.

⁵⁸⁰ **Milliyet**, 19.03.1963, s.1,7.

sağlık sebepleri dolayısıyla tahliye edilmesini istemeye karar vermiştir.⁵⁸¹ Başvurusu üzerine Savcılık, tehiri ceza talebinde bulunan Koraltan'ın dosyalarını Kayseri Devlet Hastanesi Sağlık Kuruluna göndermiştir.⁵⁸²

Cezası altı ay ertelenerek, 22 Mart 1963'te şartlı tahliye olan Celal Bayar'a ilk telgrafı Koraltan çekmiş, "Kavuşabildiğiniz yuvanızda sıhhat, selâmet, emniyet içinde yaşamanızı dilerim" demiştir.⁵⁸³ Bununla birlikte Kayseri Savcılığı, Bayar'ın tehiri infaz kararını 28 Mart'ta kaldırmıştır. Bayar'ın cezaevinden çıktıktan sonraki tutumu bu karara gerekçe olarak gösterilmiştir.⁵⁸⁴

Bu gelişmeler üzerine Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu'nun 399. maddesi⁵⁸⁵ gereğince tahliye talebinde bulunan Koraltan, 29 Mart 1963'te Savcılığa verdiği dilekçe ile bu talebinden vazgeçtiğini bildirmiştir. Dilekçesinde, "Tahliye talebinden vazgeçiyorum, acil bir şekilde tedavimi istiyorum" ifadesini kullanmıştır.⁵⁸⁶

Bayar'ın hükümeti rahatsız eden tutumu yüzünden şartlar değişmiş, şartlı tahliyesi kaldırılmıştı. Bayar'ın bu tutumunu uygun bulmayan Koraltan, muhtemelen yeni durumun diğer erteleme kararlarını da etkileyeceği öngörüsünde bulunarak, dilekçesini geri almıştır. Altı aylığına da olsa cezaevinden çıkma ümitlerinin boşa çıkması üzerine yeniden İstanbul'a nakil girişimlerine başlamıştır.

İki ay kadar önce Adalet Bakanlığı uygun gördüğü halde ödenek bulunmadığı için Toptaşı Cezaevine nakledilemeyen Koraltan, tehiri ceza talebinden vazgeçtikten yirmi gün sonra amacına ulaşmıştır. Ancak, bu nakil işleminde Koraltan ailesi kendi imkânlarını kullanmak zorunda kalmıştır. Refik Bey, bir jandarma astsubayı ve eri muhafazasında damadının otomobili ile 19 Nisan 1963'te Kayseri'den Ankara'ya, oradan İstanbul Toptaşı Cezaevine nakil edilebilmiştir.⁵⁸⁷

⁵⁸¹ **Cumhuriyet**, 20.03.1963, s.5.

⁵⁸² **Cumhuriyet**, 22.03.1963, s.5.

⁵⁸³ **Cumhuriyet**, 23.03.1963, s.5.

⁵⁸⁴ **Cumhuriyet**, 30.03.1963, s.1,5.

⁵⁸⁵ 399.maddede mahkûm veya ailesi için mahkûmiyetin, gayesi haricinde ağır bir zarara sebep olacağı anlaşılırsa mahkûmun talebi üzerine cezanın infazının ertelenebileceği ifade edilmiştir.

⁵⁸⁶ **Milliyet**, 30.03.1963, s.1.

⁵⁸⁷ **Milliyet**, 20.04.1963, s.1., Samet Ağaoğlu, cezaevi günleri boyunca sitemde bulunduğu Koraltan'ın İstanbul'a gidişini, "Ayrılığı hazindi. Birtakım hislerden hâlâ kurtulamamış! Zavallı!" ifadesiyle aktarmıştır. Bkz.; Ağaoğlu, **Cezaevi Günlükleri**, s.289.

Yolculuğu esnada Ankara'dan geçerken Çiftlik dolaylarında duran Koraltan'ın otomobili, onun peşine takılan muhabirlerle çevrelenmişti. O muhabirler arasında yer alan Teoman Erel, o sahneyi şöyle nakletmiştir:

“Cezaevinden yeni çıkan Meclis başkanına yöneltilen sorular onu sert açıklamalara itecek türdendi. İstiyorduk ki açsın ağzını yumsun gözünü... Refik Koraltan gülümsemeye başlamıştı. Ankara'nın silüetini şöyle gözden geçirmiş, yeni binaları süzmüş ve şöyle bir demeç vermişti: “Biz hapisteyken memleket çok kalkınmış. Seyahatim sırasında gördüm ve memnun oldum...” Memnun olmasını bilen adamdı.”⁵⁸⁸

Koraltan, gazetecilerin sorularına temkinli cevaplar vermiş, bu kapsamda Bayar'ın tahliyesi sonrası meydana gelen olaylardan haberdar olmadığını söylemiş, sessiz bir şekilde Ankara'dan geçerek yoluna devam etmiştir.⁵⁸⁹ Görünüşe göre Bayar'ın yaptığı hatayı tekrarlamak istememişti.

Hava şartlarının sağlığı üzerinde olumsuz etki yapması sebebiyle Kayseri'den İstanbul Toptaşı Cezaevine nakledilen Koraltan, 20 Nisan 1963 sabahı cezaevine giriş yapmıştır. Bu esnada basın mensuplarına yaptığı açıklamalarda gut hastalığı yüzünden Haydarpaşa Numune Hastanesinde tedavi göreceğini söylemiş, tehiri ceza konusunda Adli Tıbbı yaptığı başvuruyu geri almakla birlikte başvurusunu yineleyeceğini ifade etmiştir. Kendisine sorulan diğer sorulara “Memleketin sükûnete muhtaç olduğu bu günlerde susmayı tercih ederim” karşılığını vermiştir.⁵⁹⁰

4.7. Haksız İktisap Davası

Yassıada duruşmaları sona yaklaşırken Koraltan'ın servetine ilişkin bir haber dikkat çekmiştir. Buna göre DP iktidarı öncesi iki bağ, bir arsa ve bir kâgir evden oluşan serveti büyük bir artış göstermiştir. Refik Bey'in son on yılda Kavaklıdere ve civarında 15 parça tarla, bağ ve arsa, Çankaya'da 227 bin lira değerinde bir apartman, Bebek'te bir köşk ve arsa, Ankara'da 154.583 lira değerinde bir bağ sahibi olduğu açıklanmıştır. Bunların dışında çeşitli bankalarda yüksek miktarda parası

⁵⁸⁸ Teoman Erel, “Refik Amcanın Lokumu”, *Milliyet*, 17.05.1988, s.8.

⁵⁸⁹ *Cumhuriyet*, 20.04.1963, s.1,3.

⁵⁹⁰ *Cumhuriyet*, 21.04.1963, s.1,7.

olduğu ve en fazla döviz alan milletvekilleri arasında bulunduğu ifade edilmiştir. Neticede servetinin % 72'sinin gayrimeşru olduğu öne sürülmüştü.⁵⁹¹

Refik Koraltan ve ailesinin gayrimenkullerine ilişkin yapılan araştırma kapsamında Koraltan'lara ait gayrimenkuller incelenmiştir. Hazırlanan raporda haksız kazanç konusu değerlendirilmiş, şu neticeye varılmıştır:

“Sabık Büyük Millet Meclisi Reisi Refik Koraltan'ın 14.5.1950-27.5.1960 dönemi içinde gayrimeşru surette edindiği servetlerin kıymet tutarı 1.032.620 liradır. Ve bu meblağın aynı devre içinde iktisap edilen servetlerin kıymet tutarına yani, 1.433.168, liraya nisbeti % 72 dir.”⁵⁹²

Bu sebeple, Koraltan'ın on yıllık dönemde kazandığı öne sürülen haksız servetinin % 72'lik kısmına el konulması gerektiği ifade edilecekti.

Yassıada Mahkemeleri bittikten sonra Koraltan ve bazı DP milletvekilleri hakkında Haksız Kazanç Davası açıldı. İstanbul Toptaşı Cezaevinde beşinci ayını dolduran Koraltan, davanın duruşmasında bulunmak üzere Ankara'ya istendi. Bununla birlikte 28 Eylül 1963'te yapılacak duruşmaya yürüyemediği için gönderilmeyeceği bildirilmişti.⁵⁹³

İki senelik inceleme ve yargılama aşamalarından sonra beraat kararı çıkmıştı. Koraltan bu davayı şöyle değerlendirmişti:

“Mürettep iftiralar, tezvirlere ve sahte şahitlere rağmen, tomson tehdidi altında yaşayan Türk hakimleri, aleyhimize en ufak bir delilin bulunmadığını görerek ve adaletin şaşmaz düsturlarına uyarak hakkımızda beraat kararı vermek mecburiyetinde kaldı.”⁵⁹⁴

4.8. Koraltan'ın Affı

Refik Bey, nakledildiği Toptaşı Cezaevinde de hastalıklarla boğuştu. 1964 Haziranı'nda sedyeye hastaneye kaldırılmıştı.⁵⁹⁵ Ağustos'ta, Yassıada

⁵⁹¹ **Milliyet**, 02.08.1961, s.1.

⁵⁹² **BCA**, Fon No:10 9 0 0 Kutu No:262 Dosya No:801 Sıra No:10, s.39-74.

⁵⁹³ **Milliyet**, 25.09.1963, s.3.

⁵⁹⁴ Ertepinar, **a.g.e.**, s.291.

⁵⁹⁵ Ağaoğlu, **Cezaevi Günlükleri**, s.301.

mahkûmlarının serbest bırakılacağı haberi gündeme gelmişti. Yüksek Adalet Divanı tarafından hapse mahkûm edilen Demokrat Parti sorumlularından hasta olanların şartlı tahliye edilecekleri ve kanuni şartları taşıyan diğerlerinin de serbest bırakılacakları ifade edilmişti. Bu kararın 29 Ekim 1964 Cumhuriyet Bayramı'na kadar uygulanması ve işlemlerin tamamlanması için adli makamlara talimat verildiği açıklanmıştı. Bu kapsamda ilk olarak ağır hasta olan eski Meclis Başkanı Koraltan'ın birkaç gün içinde Toptaşı Cezaevinden tahliye edileceği bildirilmişti.⁵⁹⁶

Bu gelişme üzerine Refik Koraltan, Başbakan İsmet İnönü'ye yazdığı mektupla aldığı sağlık raporlarına istinaden tahliye edilmesini rica etmişti.⁵⁹⁷ Ardından hasta olduğu gerekçesiyle Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'e başvurmuştu. Adli Tıp tarafından hastalık raporu incelenen Koraltan'ın hasta olduğunu tespit eden durum raporu da Cumhurbaşkanı'na sunulmuştu. Gürsel, siyasi mahkûmların hastalıkları dolayısıyla yaptıkları başvuruları inceledikten sonra 22 Eylül 1964'te, Koraltan'ın da aralarında olduğu dört Yassıada mahkûmunu, özel af yetkisini kullanarak affetti.⁵⁹⁸

İlk etapta hasta olan dört siyasi mahkûmun tahliyesini onaylayan Cemal Gürsel, hasta olan diğer siyasi mahkûmları da affedeceğini belirtmiş, konuya ilişkin şu açıklamayı yapmıştı:

“Af, insanlığın temiz hasletlerinden biridir. İnsanlığın arkadaşıdır. Affın içinde çok derin asil manalar vardır. Af bir lütuf değil, bu gibi ahvalde bir vazifedir.”⁵⁹⁹

Koraltan'ın da içlerinde olduğu beş siyasi mahkûmun af kararnameleleri, Başbakan İsmet İnönü ve Adalet Bakanı Sedat Cumralı tarafından da imzalandı.

⁵⁹⁶ **Milliyet**, 24.08.1964, s.1,7., Yassıada mahkûmlarının serbest bırakılmaları konusunda Ceza Muhakemeleri Usul Kanunu'nun 309.maddesi uygulanmıştır. Bu maddede cezaların ertelenmesi kararının sıhhi kurullar tarafından verilecek raporların Adli Tabiplikçe onayından sonra yürürlüğe konacağı hükme bağlanmıştır. Kanunun 309.maddesi şöyledir: “Akıl hastalığına tutulan mahkûmlar hakkında hürriyeti bağlayıcı cezanın infazı iyileştikten sonraya bırakılır. Diğer bir hastalık dahi hürriyeti bağlayıcı cezanın infazı hayatı için kat'i bir tehlike teşkil ediyorsa, bu hastalıkta dahi aynı hüküm tatbik olunur.” Bkz.; **Milliyet**, 24.08.1964, s.7.

⁵⁹⁷ **BCA**, Fon No: 30 11 1 0 Kutu No: 307 Dosya No:30 Sıra No:12, s.5,10.

⁵⁹⁸ **A.e.**, **Milliyet**, 23.09.1964, s.1., **Cumhuriyet**, 24.09.1964, s.1., Cumhurbaşkanı'na özel af yetkisi tanıyan 1961 Anayasa'nın 97/2 maddesi şöyledir: “Cumhurbaşkanı, gerekli gördükçe, sürekli hastalık, sakatlık ve kocama sebebiyle belirli kişilerin cezalarını hafifletebilir veya kaldırabilir.” Bkz.; (Çevrimiçi) www.resmigazete.gov.tr/arsiv/10816.pdf, 19 Ocak 2016., **Milliyet**, 23.09.1964, s.1.

⁵⁹⁹ **Milliyet**, 24.09.1964, s.1.

Böylece Cumhurbaşkanlığı'na gönderilen kararnamenin Gürsel'in imzasını takiben Resmi Gazete'de yayınlanacağı ve üçlü kararname ile siyasi mahkûmların tahliye edileceği bildirilmişti.⁶⁰⁰

Cumhurbaşkanı Gürsel'in sürekli hastalık sebebiyle affettiği Koraltan'la ilgili kararname 26 Eylül 1964'te Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe girdi. Refik Bey, aynı gün Üsküdar Toptaşı Cezaevinden tahliye edildi. Cezaevi kapısında muhabirlerle kısa bir konuşma yapan Koraltan şunları söyledi:

“Artık bana düşen tek şey; milletin selâmeti için dua etmektir. Zira yaşıma başımı aldım... Halimi görüyorsunuz. Heyecanlı değil, hastayım. Hastalıktan çok sıkıntı çektim. 4,5 yıl bütün sıkıntılarımı kızım da çekti. Çok şükür, o da benim gibi hürriyetine kavuştu.”⁶⁰¹

Gazetecilerin, Ankara'ya gidecekmisiniz sorusuna cevaben, “Artık Ankara'ya gitmeyeceğim. İstanbul'da kalarak tedavi olacağım” demişti.⁶⁰² Böylece artık politika ile uğraşmayacağı, zaten buna halinin de olmadığı mesajını vermiş, Bayar'dan farklı bir yol izleyerek inzivaya çekileceği anlaşılmıştır.

4.9. Tahliye Sonrası Günleri

Tahliye olan Refik Bey önce kardeşinin evine gitti.⁶⁰³ İlerleyen günlerde çocuklarının yanında kaldı. Eşi Mukbile Koraltan⁶⁰⁴ vefat ettiği için yalnız kalan Refik Bey ikinci defa evleneceğini bildirmiş, bu kararının gerekçesini şu sözlerle açıklamıştı:

“Çocuklarımla oturdum olmadı. Huzura ve bir hayat arkadaşına ihtiyacım var. Ana yok öksüzüm, baba yok yetimim, karım yok dulum. Bu yalnızlıktan bıktım. Yakında 45-50 yaşlarında bir kızla evlenmeye karar verdim. Bunda kararlıyım.”⁶⁰⁵

⁶⁰⁰ **Milliyet**, 26.09.1964, s.1.

⁶⁰¹ **Cumhuriyet**, 27.09.1964, s.1.

⁶⁰² **Milliyet**, 27.09.1964, s.1,7.

⁶⁰³ **Milliyet**, 27.09.1964, s.1,7.

⁶⁰⁴ 1946'da felç olan Mukbile Hanım, ihtilal günlerinin acısını da yaşamış, 30 Temmuz 1961'de kalp krizi geçirerek hayata veda etmiştir. **Cumhuriyet**, 31.07.1961, s.3.

⁶⁰⁵ **Milliyet**, 27.05.1965, s.1.

Koraltan'ın evlenmek üzere olduğu haberi, İhsan Onur'un röportajıyla rahatsız edici bir alt başlıkta Cumhuriyet'te yer buldu. "45 lik hanımla gerdeğe girecek 70 lik Koraltan, arkadaşımıza açıkladı: Kendimi 35 yaşında hissediyorum" alt başlığıyla sunulan röportajın, samimi bir hava içinde geçtiği ve Koraltan'ın esprili kişiliğini gözler önüne serdiği görülmüştür. Koraltan, yalnızlığın ne olduğunu Yassıada ve sonrasındaki zindan hayatında anladığına temasla güçlüklerine değinmiş, Gönül Karaca adlı hanımla evlenmeye karar verdiğini açıklamıştır.⁶⁰⁶ Zor günleri geride bırakan Refik Bey'in neşesini ortaya koyan bazı ifadeleri şunlar olmuştur:

"35 yaşındayım. Daha fazla da göstermiyorum. Çünkü 70 yaş yılımın 35 inin gecelerini yaşamadım. Benim için gün, yalnız gündüzdü... Sevenlerim, sevdiklerim var. Ama müşfik bir eş ve onun ağzından dökülecek bir tek cümleyi insan her zaman, her yerde arıyor! Bilhassa zindan hayatında. Bu cümleyi duyamayınca insan ihtiyarlıyor. Ben de tam dört yıl ihtiyarladım. Yassıadaya getirildiğim zaman 31 yaşındaydım, şimdi ise 35 yaşındayım."⁶⁰⁷

Sağlık durumuna da değinen Koraltan iç organlarının iyi olmakla beraber romatizma ağrılarında dert yanmıştı. Bu ifadelerinin ardından ayağa kalkarak, hızlıca yürümüş ve "Nasılım?" diyerek sağlıklı olduğunu göstermek istemişti. Ardından yaşlılık ve evlenme konularını bırakıp politikaya geçerek şöyle demişti:

"Memleket gayet iyiye doğru gidiyor. Kalkınmamızı beğeniyorum. Bizim yapmak istediğimiz ve yapamadığımız, birçok meselelerin halli beni sevindiriyor."⁶⁰⁸

Röportaj esnasında neşeli olan belki de öyle görünmeye çalışan Koraltan, gündelik hayata dair konulara ağırlık vermişti. Bununla birlikte sınırlı da olsa politikaya temas etmiş, ancak eleştirel bir tutum sergilememiştir. Görünüşe göre gelişmelerden memnun olduğu izlenimini aktarmak istemiştir.

⁶⁰⁶ **Cumhuriyet**, 29.05.1965, s.4., Refik Bey, bu açıklamasına karşın evinde kahya ve vekilharç olarak çalışmakta olan Mihriban Avşaroğlu ile evlenmiştir. Mihriban Hanım, Koraltan'dan dört yıl sonra 1978'de vefat etmiştir. Bkz.; "Koraltan'ın belgelerini üvey oğlu satmış", **Milliyet**, 15.05.1983, s.1.

⁶⁰⁷ **Cumhuriyet**, 29.05.1965, s.4.

⁶⁰⁸ **A.y.**

Refik Bey, son beş yılın çöküntülerini arkasında bırakarak, dinlenmek üzere 8 Ağustos 1965'te kızı Ayhan ve oğlu Oğuz'u da yanına alarak Almanya'ya gitmiştir. Buradaki bir pansiyonda mütevazı bir yaşam süren Koraltan, o günlerini şöyle anlatmıştır: “Sözümüne dinlenmek için geldiğim şu yerlerde bir taraftan her gün artan vatan hasreti, diğer taraftan yaşamak zorluğu ve nihayet üç kişinin idaresi gibi takatımı tüketen sıkıntı burada dahi umduğum huzur ve istirahatten beni mahrum bırakıyor.”⁶⁰⁹

Yurt dışında bulunduğu esnada kızına eksik hatıralarını yazdırarak tamamlamaya çalışan Koraltan, yazdırdıklarına, “İçinde Yaşadığım Hadiselerden Parçalar” başlığını uygun görmüştür. Sitemkâr sözlerle özetlediği hayat hikâyesini şöyle aktarmıştır:

“Ben vatana ve millete hizmet aşkını rüyalarında görmüş, duymuş, yaşamış; ilk Büyük Millet Meclisi'nden beri siyasal sorumluluk yüklenmiş; İstiklal Savaşı günlerinde Büyük Mustafa Kemal'in yolunda olmuş; İstiklal Mahkemesi Reisi olarak Cumhuriyetin kuruluşuna harç koymuş; idare hayatında valilikler yapmış; çok partili demokrasiye geçişte ön saflarda yer almış; on yıl süreyle Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin başkanlık kürsüsünü doldurmuş; bir cümle ile, ecdadına layık hizmetler vermiş Refik Koraltan, şimdi, yurt dışında, bu güzel geçmişe, bin bir sıkıntı içinde, yüreği vatan hasreti ile dolu olarak uzaktan bakan Refik Koraltan mıydım? Hayat hikayemle ilgili bu terkibi, bu sentezi yaparken şuna inanıyorum ki, bu millet büyük millettir. Kendisine böylesine gönülden hizmet edenleri asla unutmaz ve böylesine hoyrat bir tutumla bir kenara atmaz. Hiçbir kara bulut, tarihin hakikatlarını örtmez, ebediyen örtemez. Tek ifadeyle benim hayatımda “Her Şey Vatan İçin”di. Anneannem Asiye Hanım Efendi, Annem Hatice Hanım ve diğerleri beni bu mana ile dolu yetiştirmişlerdi. Sağlam yapılı Türk ailesinin ve beni bu ruhla yetiştiren diğerlerinin manevi huzurlarında takdir ve yüceleme duygularıyla eğilmemek mümkün mü?”⁶¹⁰

Koraltan, tahliye sonrası günlerinde siyasetten uzak durmak istedi. Bu kapsamda siyasi yasaklarının kaldırılması adına demeçler vererek mücadele etmekten ve Adalet Partisi ile anılmaktan kaçınmıştı. Bayar gibi siyasi af mücadelesi vermeyen Koraltan, Bayar'la temaslarında politikanın dışında kalınması gerektiğini telkin etmiş, gençleri yürütme isteğine karşı çıkmıştı. Ayrıca Bayar'ın Demokratik

⁶⁰⁹ Ertepinar, **a.g.e.**, s.289.

⁶¹⁰ **A.e.**, s.295.

Parti kurulması fikrine de sıcak bakmamıştı.⁶¹¹ Bu durumda sağlığından ziyade bilinçli bir tercihin etkisi olsa gerektir.

Adalet Partisi, 10 Ekim 1965 seçimleri öncesi Demokratlara yakınlık göstermişti. Böylece DP'nin mirasçısı oldukları mesajı kuvvetlenecek ve onların mağdur oldukları imajından faydalanma imkânı sağlanacaktı. O günlerde CHP karşıtı oyların birleştirilmesi adına yasaklı olan DP ileri gelenlerinin yerine çocuklarının AP'den milletvekili adayı olması gündemde tutulmuştu. Siyaset yasağı bulunan Refik Koraltan'ın, bu çerçevede oğlu Orhan Koraltan'ın AP'den aday olmasına rıza gösterdiği anlaşılmaktadır.⁶¹²

Refik Bey, cezaevi günlerinde olduğu gibi tahliye sonrası günlerinde de ağır hastalıklarından kurtulamamıştır. 1966 Eylül'ünde kaldırıldığı Amerikan Hastanesi'nde bir hafta kadar tedavi görmesine karşın durumu ağırlaşmıştır. Boyun romatizmasından başka beyninde damar ve dolaşım bozukluğu görülmüş, konuşmasında kesiklikler başlamıştır.⁶¹³

26 Eylül 1964'te tahliye olan Koraltan, 1961 Anayasa'sı gereği siyasi hakları tanınmadığı için politika sahnesinde yer alma imkânı bulamamıştır. Bununla birlikte sağlık durumunun da yeniden siyasete atılmasına olanak vermediği ortadadır. Siyasi yasakların kaldırılması konusu Koraltan'ın tahliyesinden ancak beş yıl sonra gündeme gelebilmiştir.

Siyasi Af Kanunu, Kasım 1969'da Cumhuriyet Senatosunda görüşülmüştür. Gerekli olan 122 oyu⁶¹⁴ sağlanması durumunda affın gerçekleşeceği, bu kapsamda Koraltan'ın da aralarında olduğu 502 kişinin siyasi haklarına kavuşacakları açıklanmıştır. Gazetecileri kabul eden Başbakan Süleyman Demirel, siyasi af konusuna temasla on yıl önceki olaylarla uğraşmanın kimseye fayda getirmeyeceğini

⁶¹¹ Ali Yavuz Koraltan'la yapılan 16.04.2015 tarihli söyleşi.

⁶¹² Orhan Koraltan, AP'nin İstanbul adayı olmak için başvuruda bulunmuş, bu kapsamda 29 Ağustos 1965'teki ön seçimlere gireceği açıklanmıştır. Bkz.; **Milliyet**, 13.08.1965, s.3. Ancak aday adaylarını değerlendiren AP Genel İdare Kurulu'nun, DP mensubu bazı isimleri veto ettiği ileri sürülmüştür. Bkz.; **Cumhuriyet**, 17.08.1965, s.1. Bu isimlerden olmadığı anlaşılan Orhan Koraltan, ön seçimlerde başarı göstererek, AP İstanbul milletvekili adayı olmuştur. Bkz.; **Cumhuriyet**, 31.08.1965, s.1., **Cumhuriyet**, 04.09.1965, s.5., **Milliyet**, 04.09.1965, s.3. Ancak listenin alt sıralarından aday gösterildiği için milletvekili seçilememiştir. Bununla birlikte siyaset ve AP ile ilişkisini sürdürmüş, AP'nin İstanbul İl Başkanlığı'na aday gösterileceği söylentisi basına yansımıştır. Bkz.; **Cumhuriyet**, 04.11.1966, s.1.

⁶¹³ **Milliyet**, 24.09.1966, s.3.

⁶¹⁴ 1961 Anayasası'nın 155. maddesinde belirtilen 2/3 çoğunluk sebebiyle kanunların kabulü için 122 kabul oyu gerekmektedir. Bkz.; **Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi**, C.LIV, 06.11.1969, s.132.

ve affin kimseye zarar vermeyeceğini söylemiş, affa tahammülü olmayan toplumların ayakta duramayacağını öne sürmüştü. Siyasi affa ilişkin hazırlanan Anayasa değişikliği teklifini savunan Demirel, affin Anayasa'yı bir kâğıt olmaktan kurtararak ruhlara işleteceğini belirtmişti.⁶¹⁵

6 Kasım 1969'da Cumhuriyet Senatosunda yapılan ikinci görüşmenin ardından teklifin oylamasına geçilmiştir. Neticede Anayasa'nın 68. maddesinin değiştirilmesi ve 11. geçici maddesinin kaldırılması hakkındaki kanun teklifinin açık oylamasına katılan 150 üyeden 127'si kabul oyu kullanmış, böylece teklif kanunlaşmıştır.⁶¹⁶

Meclis Başkanı Ferruh Bozbeyli, Koraltan ve arkadaşlarının siyasi yasaklarının Anayasa değişikliği ile kaldırıldığı bu dönemde düzenlediği basın toplantısı ile TBMM'nin 50. kuruluş yıldönümü etkinlikleri kapsamında değişik bir kutlama programı uygulanacağını açıklamıştı. Bu çerçevede İlk Meclisi anmak üzere TBMM'de birleşik toplantı yapılabileceğini, toplantıya hayatta olan İlk Meclis milletvekilleri ve memurların da çağrılacağını duyurmuştur.⁶¹⁷

Böyle olduğu halde Bozbeyli'nin, kendilerine danışmadan uygulanacak programı açıklaması Cumhuriyet Senatörleri arasında tepkiye yol açmıştır. Senato Danışma Kurulu'nun bu konu hakkında yaptığı toplantıda, Bayar ve Koraltan'ın törene katılmaları halinde olaylar çıkabileceği endişesi dile getirilmiştir. Etkinlik kapsamında birleşik toplantı yapılmasının mümkün olmakla beraber İlk Meclise katılan üyelerden hayatta olan Bayar ve Koraltan'ın müze haline getirilen İlk Meclis binasında düzenlenebilecek bir törene katılabilecekleri açıklanmıştır.⁶¹⁸

Törenlere Bayar ve Koraltan'ın davet edilecek olması Senato haricindeki bazı çevrelerde de tepki yaratmıştır. Türkiye İşçi Partisi Genel Başkanı Şaban Yıldız, kutlama törenine onların da çağrılmasınının 27 Mayıs İhtilali ve 1961 Anayasası'nı

⁶¹⁵ **Milliyet**, 06.11.1969, s.1,11.

⁶¹⁶ **Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi**, C.LIV, 06.11.1969, s.133., Bu kanun ile milletvekili seçilmeye engel olan suçları işleyenlerin affa uğramış olsalar dahi milletvekili seçilemeyeceklerini belirten 1961 Anayasası'nın 68. maddesi değiştirilmiş, affedilenlerin seçilme yeterliğine ilişkin konulan 11. geçici madde kaldırılmıştır. Geçici maddede, yüz kızartıcı olmayan bir suçtan kesin hüküm giyenlerin, 1961 Anayasası'nın kabulünden sonra affedilmeleri durumunda seçilme yasağına tabi olacakları belirtilmiştir. Bkz.; **T.C. Resmi Gazete**, Sayı:10186, sy.4205, 4214., (Çevrimiçi) www.resmigazete.gov.tr/arsiv/10816.pdf, 19 Ocak 2016.

⁶¹⁷ **Cumhuriyet**,03.04.1970,s.1., **Milliyet**, 03.04.1970, s.1.

⁶¹⁸ **Cumhuriyet**, 07.04.1970, s.1,7.

inkâr anlamına geldiğini savunmuş, bu durumu protesto etmek amacıyla TİP’li üyelerin törene katılmayacaklarını açıklamıştır.⁶¹⁹

Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu Başkanlık Divanları 8 Nisan’da düzenledikleri ortak toplantıda etkinlik programını değerlendirdi. Buna göre 23 Nisan’da birleşik toplantı yapılması ve Bayar ve Koraltan dâhil olmak üzere İlk Meclis üyelerine tören için davetiye gönderilmesine karar verildi. Ancak birleşik toplantıya İlk Meclis üyelerinin alınıp alınmayacağı konusu kurulan alt komisyonun kararına bırakılmıştı.⁶²⁰ Sonradan anlaşıldığı üzere Bayar ve Koraltan çekinceleri etkinlik programının değişmesine yol açmış, TBMM’de İlk Meclis üyelerinin katılımıyla gerçekleştirilmesi öngörülen bir toplantıdan vazgeçilmişti.⁶²¹

Neticede 23 Nisan 1970’te yapılacak olan kutlama törenine Bayar ve Koraltan da çağrılmıştı.⁶²² İlk Mecliste yer alıp hayatta olan on üç milletvekilinden olan Koraltan, Bayar gibi bu törenlere katılmayacağını önceden bildirmiş, törende yer almamıştı.⁶²³

Senato, DP kurucuları Bayar ve Koraltan’ı diğer hayatta kalan İlk Meclis milletvekillerinden ayırarak ihtilalden on yıl sonra bazı hassasiyetlerin hala sürdüğünü göstermişti. Böylece onların bir daha Meclis çatısı altında kutlama etkinliği dolayısıyla dahi olsa yer almasına razı olunmadığı ortaya çıktı.

Koraltan ve arkadaşlarının siyasi yasakları Anayasa değişikliği ile kaldırılmıştı. Böyle olduğu halde yedi ay sonra Anayasa Mahkemesi’nin 16.06.1970 gün ve 970/1 esas ve 970/31 sayılı kararlarıyla siyasi affın hukuki dayanakları iptal edilmişti. Bu iptal kararına uygun olarak 1801 sayılı yasa ile Anayasa önceki durumuna döndürülmüştü.⁶²⁴

Anayasa Mahkemesi, Yassıada’da hüküm giyenlerin siyasi yasaklarını kaldıran Anayasa değişikliğini, 16 Haziran 1970’te aldığı bir kararla iptal etmişti.

⁶¹⁹ **Milliyet**, 19.04.1970, s.11.

⁶²⁰ **Cumhuriyet**, 09.04.1970, s.1.

⁶²¹ İlerleyen günlerde kutlama programı netlik kazandı. Buna göre Anıtkabir ve İlk Mecliste yapılacak tören ve konuşmaların ardından Meclis tören salonunda kokteyl verilmesi kararlaştırılmıştı. Bkz.; **Cumhuriyet**, 22.04.1970, s.1,7.

⁶²² Aktarıldığına göre Refik Bey, Meclis Başkanlık Divanına yazdığı mektupta törene geleceğini haber vermiş, ancak oğlu babasının törene katılmayacağını ısrarla vurgulamıştır. Bkz.; **Cumhuriyet**, 22.04.1970, s.7.

⁶²³ **Milliyet**, 23.04.1970, s.11., **Milliyet**, 24.04.1970, s.1,11.

⁶²⁴ Tanju Uygur, “Anayasa Değişiklikleri Üzerinde Bir İnceleme”, s.1037-1038., (Çevrimiçi) www.ankarabaru.org.tr/siteiler/ankarabaru/tekmakale/1976-6/7.pdf, 19 Ocak 2016.

Aradan geçen dört yılın ardından siyasi af konusu yeniden gündeme gelmiştir. Siyasi hakların iadesine ilişkin hazırlanan kanun teklifi ile Yassıada'da hüküm giyenlerden hayatta bulunan 295 kişinin siyasi haklarına tekrar kavuşması söz konusu olmuştur.⁶²⁵

Bununla birlikte Refik Koraltan açısından artık bu kararın bir anlamı kalmamıştı. Çünkü siyasi haklarına kavuşmak üzere olan Koraltan, 1974 yılı itibariyle 85 yaşındaydı ve ağır hastalıklarla mücadele etmekteydi.

4.10. Vefatı

Refik Koraltan 3 Haziran 1974'te böbrek yetmezliğinden hastaneye kaldırıldı. Durumu gittikçe kötüleşmiş, 17 Haziran 1974'te tedavi gördüğü Amerikan Hastanesi'nde hayata veda etmişti. Koraltan'ın vefat haberini alan Celal Bayar, "Çok üzuldüm. Rahmetli memleketine bağlı hürriyet ve demokrasi aşığı bir siyaset arkadaşımdı" demişti. Bayar, onu meşrutiyet inkılâbından beri tanıdığını, İlk Mecliste buluştuklarını, Meclisin çok faal üyelerinden biri olduğunu belirtmiş, çok partili sisteme geçişte birlikte çalıştıklarına bahisle vefatından büyük üzüntü duyduğunu ifade etmişti.⁶²⁶

Vefat haberini alan Başbakan Bülent Ecevit, Koraltan ailesi ile temasa geçerek, üzüntüsünü dile getirmiştir. Büyük bir devlet adamını kaybettiklerini belirten Ecevit, cenazenin buna yaraşır bir şekilde devlet töreni ile toprağa verileceğini açıklamıştır.⁶²⁷

AP Grup Başkanvekilleri, Cumhuriyet Senatosunun 18 Haziran tarihli toplantısında, bir gün önce vefat eden Koraltan'ın manevi varlığı önünde saygı duruşunda bulunulması için önerge vermişlerdir. Bunun üzerine Başkan Mehmet Ünal, salonda bulunanları üç dakikalık saygı duruşuna davet etmiştir. Ancak bu esnada iki senatörün saygı duruşuna katılmayarak, yerlerinde oturdukları görülmüştür.⁶²⁸ Senatörlerin bu tutumu ihtilalden yıllar sonra DP ileri gelenlerine duyulan tepkinin sürdüğünü gözler önüne sermişti.

⁶²⁵ **Milliyet**, 17.04.1974, s.1,7.,1974 yılının son günlerinde siyasi hakların iadesiyle ilgili teklif Senato'da kabul edilerek kanunlaşmış, eski DP'liler siyasi haklarına kavuşmuşlardır. Bkz.; **Milliyet**, 18.12.1974, s.1.

⁶²⁶ **Milliyet**, 18.06.1974, s.1.

⁶²⁷ Ali Yavuz Koraltan'la yapılan 16.04.2015 tarihli söyleşi.

⁶²⁸ **Cumhuriyet**, 19.06.1974, s.5.

19 Haziran'da, Koraltan'ın bayrağa sarılı naaşı hastaneden alınarak Etiler'de bulunan evine getirildi. Evi önünde yapılan törende konuşan Bayar, “Uzun bir geçmişin hatırası şerit halinde gözümün önünden geçiyor. Arkadaşımın son yolculuğunda onu hürmet ve saygı ile selamlıyorum” demişti. Törenin ardından cenazesi Ankara'ya gönderildi.⁶²⁹

Koraltan'ın naaşı 20 Haziran'da TBMM önüne getirilmiş, düzenlenen saygı merasimine Başbakan Bülent Ecevit, Başbakan Yardımcısı Necmettin Erbakan, Adalet Partisi Genel Başkanı Süleyman Demirel başta olmak üzere birçok siyasetçi katılmıştı. Saygı merasimi sonrası Hacı Bayram Camii'ne getirilen cenazesi, öğle namazını takiben top arabasına konularak resmi bir törenle Cebeci Asri Mezarlığı'nda toprağa verildi.⁶³⁰

⁶²⁹ **Milliyet**, 20.06.1974, s.10., Koraltan, Ankara'da toprağa verilmesini vasiyet etmiştir. Bkz.; **Cumhuriyet**, 18.06.1974, s.7.

⁶³⁰ **Milliyet**, 20.06.1974, s.10., **Milliyet**, 21.06.1974, s.6.

SONUÇ

Gelenekleri olan bir ailenin ferdi olarak dünyaya gelen Bekir Refik Koraltan Darülfünun Hukuk Şubesinde eğitim görmüş, öğrencilik döneminde tanıklık ettiği Meşrutiyeti sevinçle karşılamıştı. Ayrılkçı hareketlerden kaygı duyan arkadaşlarıyla birlikte milliyetçilik esasına dayalı bir cemiyet kurmuşlardı. Osmanlı Devleti'nin en buhranlı günlerinde memleket meselelerine ilgi duyan Refik Bey politikaya merak salmış, Balkan Savaşları esnasında Bursa'da savcı yardımcısı iken İttihat ve Terakki'ye üye olmuştu.

Birinci Dünya Savaşı yıllarında Gelibolu, Konya ve Karaman'da adliye Pozantı ve Trabzon'da emniyet teşkilatında görev almış, kendisinden beklenen hizmetleri sağlamakla yetinmeyerek, vatanın bütünlüğünü koruma adına teşebbüslerde bulunmayı da vazife edinmişti. Bu kapsamda Trabzon'da Pontus Rum tehlikesine karşı mücadele etmiş, Trabzon Muhafaza-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti'nin temeli onun döneminde atılmıştı.

Mütareke dönemi İstanbul'unda İttihatçı gizli örgütlerle temasa geçmiş, Anadolu'da filizlenen direnişe destek vermek için ailesinin de bulunduğu Konya'ya gitmişti. Burada Milli Mücadele aleyhtarı havanın ve isyanların dağıtılmasına gayret göstermiş, Damat Ferit Paşa'nın işbirlikçisi Vali Cemal Bey'in şehirden uzaklaştırılmasında başrol üstlenmişti. Şehrin Heyet-i Temsiliye ile bütünleşmesine de katkı sağlayan Refik Bey, işgal altında bulunan İstanbul'da Osmanlı Mebusan Meclisine katılmaya sıcak bakmamış, Ankara'ya ise Konya'nın ilk sıra adayı olarak ümit dolu gelmişti.

İlk Mecliste yer alarak aktif politik kariyerine başlayan Refik Koraltan, bu süreçte doğru bildiğini sözünü sakınmadan savunmuş, özellikle Bursa'nın işgali üzerine başta İsmet Paşa olmak üzere Milli Mücadele komutanlarına ağır eleştirilerde bulunmuştu. Heyecanlı konuşmalarıyla Meclisi galeyana getirme potansiyeli Atatürk'ün de dikkatini çekmiş, Ona dikkat edilmesini istemişti. Koraltan, Sakarya Savaşı günlerinde merkezi Yozgat olmak üzere kurulan 5 numaralı İstiklâl Mahkemesine başkanlık yaptı. Başkanlığı esnasında asker kaçaklarının cezalandırılması yerine cepheye kazandırılmasını teşvik etti. İdam cezasını son çare

olarak gördü. Bu konuda hassasiyet gösteren Koraltan, yaklaşımıyla her zaman gurur duydu.

İkinci Mecliste de Atatürk'ün yanında yer alarak güvenini kazandı. En sembolik yeniliklerden sayılan şapka ve tekke, zaviye ve türbelerin kapatılması onun imzasını taşıyan tasarılarla hayat buldu. Bu tasarıların yasalaşması konusunda katı bir tutum sergilemiş, tahriklere yol açabilecek düzenlemeleri toplumun uygarlaşması adına inkılâpların ayrılmaz parçası saymıştı.

Koraltan, üyesi olduğu Adliye Encümeninde hazırlanan Takrir-i Sükûn Kanunu Tasarısı TCP Başkanı Kazım Karabekir Paşa'nın itirazlarıyla karşılaşınca hiddetlenmiş, Paşa'yı kürsüden indirmekle tehdit etmişti. İkinci çok partili demokrasiye geçiş denemesi SCP ile başladı. Başkanı Ali Fethi Okyar'ın seçim usulsüzlüklerini Meclise taşıması üzerine yaşanan tartışmalarla sona erdi. Koraltan, bu süreçte SCP ve Okyar'ı rejim düşmanlarıyla işbirliği yapmakla suçlamış, seçim yolsuzluklarını göz ardı etmişti. Bu tutumu üçüncü çok partili demokrasiye geçişin ilk seçiminde yapılan usulsüzlüklere bakışıyla tezat oluşturmuştu.

Koraltan Meclisteki ilk dört döneminde, Atatürk'ün birçok arkadaşıyla yollarının ayrılmasını sağlayan devrim kanunlarına tam destek verdi. Cumhuriyeti ve değerlerini sahiplendi. Böyle olduğu halde umduğu bakanlığa kavuşamamış, üstelik beşinci dönemde aday bile gösterilmemişti. Ona göre aday gösterilmemesi İnönü'nün tertibiydi. Buna anlam veremeyen Koraltan, bu haksızlığın sorumlusu gördüğü Başbakan İnönü'ye gönül koymuştu.

Koraltan, bir yıllık aranın ardından idarecilik hayatına yollandı. Yeni görevine başlamasına İnönü vesile oldu. Atatürk'le görüşen İnönü, onun Çoruh'a Vali olarak gönderilmesini teklif etmiş, böylece altı yıl sürecek idarecilik dönemi başlamıştı. İlk görev yerinde İnönü'nün ricasını yerine getirerek bakır madenlerinin işletilmesine gayret gösterdi. Çetin şartların hüküm sürdüğü kentte ulaşım imkânlarını geliştirmeye ağırlık verdi. Trabzon'da iken tarımsal faaliyetlere odaklanmış, merkezden yardım görememekten dert yanmıştı. Valilik yaparken CHP il başkanı da olduğundan siyasi bir idare adamı oldu.

Son idarecilik görevini Osmanlı dönemindeki ilk görev yeri olan Bursa'da yerine getirdi. Göreve Uludağ'ın turizm potansiyelini harekete geçirmekle başladı. Bu kapsamda Uludağ'ın yasaklı bölge statüsünün kaldırılması konusunda

Genelkurmay Başkanı Fevzi Çakmak'la temaslarda bulundu. Şehrin imar planlarının hazırlanarak çağdaş bir kimliğe bürünmesinde aktif rol aldı. II. Dünya Savaşı yıllarında Genelkurmay'la yazışmalarda bulunarak Asker Ailelerine Yardım Kanunu'nun çıkarılmasını önerdi. Üretim seferberliği konusunda merkeze raporlar gönderdi. Bursa'da istirahat eden Bayar'la yakından ilgilendi. DP'yi birlikte kurmalarında o günlerdeki dostluklarının etkisi oldu. Bursa valiliği döneminde memleket meseleleriyle de yakından ilgilenen Koraltan'ın talepleri şikâyet olarak algılanmış, Başbakan Refik Saydam'la restleşmesi politik hayatında yeni bir kırılma noktası oluşturmuştu. Neticede İnönü'nün oluruyla yedi yıl aradan sonra parlamentoya döndü. Ancak yasama hayatına yeniden adım atan kişi eski Koraltan değildi. Merkezi uzaktan gözlemleyen bir idareci olarak Türkiye'nin gerçek sıkıntılarını yerinde görmüş, çözüm üretme imkânları aramıştı.

Hayatının ikinci parlamenter döneminde muhalif bir tutum sergilemekle kalmayan Koraltan, parti içinde gidişattan memnun olmayan arkadaşları ile temaslarda bulunarak, örgütlü bir muhalefet idealine yöneldi. Dış siyasal koşulların da çok partili bir demokrasiye geçişi zorladığını görerek, yeni bir parti konusunda kulis çalışmalarını hızlandırdı. Toprakta eşitsiz mülkiyet yapısının değişmesine ilişkin kanuna mesafeli duran grupla işbirliği içinde olarak Dörtlü Takrir'i imzaladı. Geri dönüşü olmayan bir yola giren Koraltan, arkadaşlarının ihracı üzerine Vatan'a verdiği beyanatında ihraçların tüzüğe aykırı olduğunu iddia etti. Ayrıca Atatürk ile İnönü ikilisini önce birbirinden ayırmış, sonra da İnönü'ye karşı Atatürk'ün yanında yer almıştı. Bundan sonra tek parti dönemini Atatürk ve İnönü olarak ayırmak bu dönemin oluşturduğu bir sonuç olacaktı.

Arkadaşlarını yalnız bırakmayan Koraltan beyanatlarının ardından ihraç edildi. Dörtler, Demokrat Parti'yi kurarak çok partili hayatın üçüncü denemesini başlattı. Dört kurucu iki ikiliden oluşmuş, Bayar'la yakınlık kuran Koraltan, Menderes-Köprülü ikilisine güven duymamıştı. Dörtler o günlerde komünizm ve irtica olmak üzere iki eğilimden sakınmışlar, “komünist damgası” endişeleri Koraltan'da obsesyon boyutuna ulaşmıştı. Partisi adına Koraltan'ın en yararlı faaliyetleri teşkilatlanma aşamasında ve seçim dönemlerinde görüldü. 1946 genel seçimleri şaibeleriyle tarihe mal olmuş, değişmez genel başkan hüviyetinden henüz arınan İnönü ve tek parti kadroları yönetimi paylaşmaya hazır olmadıklarını göstermişlerdi.

Böylece seçim güvenliği konuları hem Koraltan'ın hem de Türkiye'nin gündemini yıllarca meşgul etmişti.

Refik Koraltan, çok partili hayatın ilk denemesi olan TCP'ye ve başkanı Karabekir'e en ağır sözlerle yüklenenlerin başında gelmişti. İkinci deneme sürecinde SCP'ye de aynı şekilde hücumlarda bulunmuş, başkanı Okyar'ın seçim hileleri iddialarını görmezden gelerek, Mecliste sözlü linç kampanyasına uğratılmasına katkı sağlamıştı. Zamanında çoğulcu düzenin oluşumuna engel olan yapının içinde yer alan, seçim hilelerini kabul etmekle beraber sorun olarak dile getirmeyen Koraltan, yıllar sonra demokratik esasların uygulanmasını gündeminin en üst sırasına almıştı. Bu yaklaşımı, aynı hassasiyeti daha önce neden göstermediğinin sorgulanmasına yol açacaktı.

Atatürk'ten doğan yeniliklerin savunucusu olarak cumhuriyeti ve devrimleri sahiplenen, idarecilik döneminde yoklukları ve tek partili sistemin sıkıntılarını yakından gören Koraltan çok partili sisteme öncülük etti. Sıkıntıların giderilmesini sağlayacak yeni fikirlerin hükümetlerin etkin bir şekilde denetlenmesi ile mümkün olabileceğine inanmıştı. Politikayı bir yaşam biçimi olarak gören Koraltan, halkla iç içe olmaktan, omuzlarda taşınmaktan, en ücra köşelere uğrayarak, saatlerce köylülerle konuşmaktan büyük keyif almıştı. Partinin teşkilatlanması sürecinde yurdun dört bir tarafını dolaşarak temaslarda bulunmuş, engellemelere rağmen geri adım atmamıştı. Aynı kararlılığı ve özveriyi 1946 ve 1950 seçimleri öncesinde de göstermiş, politik yaklaşımına uygun olarak meydanlarda, tek parti iktidarının bütün sorumluluğunu İnönü'ye yüklemişti.

Halktan büyük teveccüh gören Demokratlar, 1950 seçimlerinden zaferle ayrıldı. Koraltan, kendisinin ve Türk siyasetinin dönüm noktalarından biri olan 27 yıllık tek parti iktidarının demokratik yollarla el değiştirdiği bu süreçte etkin bir rol oynadı. Milli Savunma Bakanlığına talip olsa da Menderes'in ricasını kırmayarak nispeten tarafsız bir makam olarak partili hüviyetinden sıyrılmayı gerektiren Meclis Başkanlığına üstlendi. Meclis Başkanı olarak yaptığı teşekkür konuşmasında bu hususun önemine işaret ederek tarafsızlığını vurguladı. Böyle olduğu halde ilk günlerden itibaren kendisini başkanlığa taşıyan partinin sözcülüğünü yapmaktan geri kalmadı. Zaten dönemin koşulları içinde kendisini bu göreve layık gören kurucusu olduğu partiye mesafeli durması da pek olası değildi. Parti yönetiminde söz sahibi olan Koraltan'ın bu görevi üstlenmesi parti ile Meclis Başkanlığı arasındaki bağı da

kuvvetlendirdi. Bu bağlamda partiler üstü bir başkan olma şansını yitirdiğinden içtüzük hükümlerini ne ölçüde uyguladığı ve tasarruflarını hangi yönde kullandığı noktasına odaklanmak demokrat kimliğinin sınırlarını sorgulamak bakımından daha doğru olacaktır.

Muhalefette iken özgürlükçü bir düzeni savunan Koraltan DP iktidarlarının Cumhuriyet'in temel ilkelerini tartışmaya açtığı bir sürece seyirci kalacaktı. Muhtemelen TCP ve SCP'de olduğu gibi Cumhuriyet'le sorunu olanların da katıldığı DP'nin, kendilerini iktidara taşıyan gruplara bağlı kalarak erken cumhuriyet döneminin laiklik anlayışından uzaklaştığı ve demokratik vaatlerden ödünler verdiği sürece bir özne olarak dâhil olmuştu.

Gittiği yerlerde tek parti dönemi zulümlerinden bahsetmeyi ihmal etmeyen Meclis Başkanı, 1946 seçimlerini dilinden düşürmedi. Yıllardır görülmeyen imar hareketlerinin milletini düşünen bir iktidarın eseri olduğuna vurgu yaptı. Özellikle seçim öncesi konuşmalarında başta İnönü olmak üzere muhalefete sert eleştirilerde bulunarak, partisine katkı sağladı.

Meclis Başkanlığı döneminde partiler üstü bir kimlik sergileyemeyen Koraltan, katıldığı DP il kongrelerinde ve halkla temaslarında partili hüviyetini ön planda tuttu. Yetkili olmamakla birlikte Bakanlar Kurulu ve Florya Deniz Köşkü toplantılarına katılmayı alışkanlık haline getirerek, kabine üyesi gibi hareket etmiş, hatta kabine listelerinin düzenlenmesi ile de meşgul olarak tarafsızlığına gölge düşürmüştü. Bu durumda DP Genel İdare Kurulu üyesi olmasının da etkisi oldu. DP, 1954 seçimlerinde oyunu arttırarak zaferle çıkınca ilk günlerde vurgu yaptığı bitaraf olması gerektiği imajını vermeye de artık ihtiyaç kalmamıştı. Söylemlerinde kendisinin ve partililerin demokrasi anlayışına sıkça vurgu yapan Koraltan, Meclis Başkanı olarak demokrasi sınırları içinde kalmakta giderek zorlandı. Bu rejimin temel ilkelerinden olan muhalefete tahammül gösterilmesi konusunda tek parti dönemi alışkanlıklarını sürdürme eğilimine yöneldi.

6-7 Eylül Olayları sonrası sıkıyönetim ilan edildikten sonra Cumhurbaşkanı yurtdışına çıktı. Vekâleti üstlenen Koraltan'ı ziyaret eden İnönü, Meclisi toplantıya çağırarak bir muhtıra verdi. Durumu öğrenen Başbakan'ın ağır sözlerine maruz kalan Koraltan muhtırayı iade etti. Menderes'in azarlarından gururu incinen Koraltan, parti içi muhalefetin hükümeti zor durumda bıraktığı 29 Kasım 1955'te Menderes'i

istifaya ikna etti. Ancak Mükerrerrem Sarol bunu önlemiş, Koraltan onu hata yapmakla itham etmişti. Sarol, zamanla hatasını kabul edecekti.

1950 ve 1954 seçimlerini demokrasinin zaferi olarak tanımlayarak halkı yücelten Koraltan, özellikle 1957'den sonra halk desteğinin azaldığı günlerde yapılan hizmetlerin görmezden gelindiği algısına kapılarak seçmenleri nankörlükle itham etmiş, muhalefetin güçlenmesini kabullenememişti. Muhalefetin 1957 seçimlerinden güçlenerek çıkması ve Bayar'la Menderes arasındaki rekabet başkanlık sistemini yeniden gündeme getirmişti. Menderes'in arzuladığı bu sistemi Koraltan da destekledi. Demokratlar ve Cumhuriyetçiler olmak üzere iki partiye dayanacak başkanlık sistemine taraftar olan Koraltan, böylece kendilerine zarar veren parti içi muhalefetin de önlenebileceğini düşündü. Ona göre iki yetkiyi de eline alacak Menderes'in icra yetkisi genişleyecek, kanunlar onun kararıyla çıkacaktı. Zaten önemi kalmayan Bayar milletvekili olacaktı. Böylece ikili olarak yola çıkan Bayar ve Koraltan'ın ayrıldığı, Koraltan'ın Menderes'in etki alanına girdiği ortaya çıkmıştı.

Koraltan demokrasinin rafa kaldırıldığı günlerde Meclis uygulamalarında teamüle uygun olmayan işlerin içinde yer almış, belki de siyasi gelecek kaygısı Bayar ve Menderes'in demokrasi dışı uygulamalarını desteklemesine yol açmıştı. Soruşturma önergelerinin gündeme alınmaması konusunda onlara boyun eğen Koraltan, içtüzük hükümlerini hiçe sayarak muhalefeti sınırlama vazifesini de tereddütsüz yerine getirdi. Tahkikat Komisyonunun kurulmasını ve olayların sert tedbirlerle bastırılmasını savunarak, DP'de kurucular egemenliğinin ayrılmaz parçası oldu.

Koraltan, muhalefette iken muhtemelen böyle bir demokrasi anlayışı için mücadele vermemişti. Türkiye'nin tek parti rejiminden farklı bir rejimle idare edilebileceğine inanmış, demokrasi davası ve muhalefete tahammül konusunda verdikleri meşru mücadelenin başarıya ulaşması için iktidarın İnönü'den alınmasını zorunlu saymıştı. Ancak gelinen noktada roller değişmiş, 1950 öncesinin ideallerini temsil eden DP'nin yerini CHP almış, bunu görmezden gelen Koraltan ve arkadaşları meşruluğu sorgulanan tarafa geçmişti. Üstelik yıllardır ezici bir Meclis çoğunluğunu bulunduran partinin, makamını koruma güdüsüyle hareket eden Meclis Başkanı olarak gidişatı kavraması da güçleşmişti.

Koraltan, makam koltuğunu koruma konusunda taviz vermedi. Başkanlık yarışında Fahri Belen, Şemi Ergin ve Sıtkı Yırcalı ona zor anlar yaşatmış, arka plana atılma endişesi yaşamıştı. Ancak vefa anlayışı ve kuruculara boyun eğen sadakati seçilmesine katkı sağlamıştı. Böylece bazı davranışlarıyla muhalefete ve basına malzeme olan Koraltan, parti içindeki yenilik taraftarlarının tepkisine rağmen Menderes ve Bayar'ın desteğiyle makamını koruyabilmiş, varlığını onların desteğine borçlu biri olarak kaderleri de birleşmişti.

Yıllardır emek verdiği partiden ihraç edilmeyi göze alarak çok partili demokratik düzen uğruna zorluklara göğüs geren, demokratik esasların savunuculuğunu yapan Koraltan, demokrasiyi rehber edinmişti. Demokrasi aşığı ve kahramanı olarak başladığı yolculukta itibar ve mevki sahibi olmanın getirdiği kazanımları korumak adına kanunları iktidar lehine esnetmeye başlaması ise zamanında mücadelesini verdiği demokrasi anlayışının içini boşaltmıştı. Muhalefete geçme demokrasinin gereği olduğu halde hak ve özgürlüklerin kısıtlanması pahasına kalıcı bir iktidarı arzuladı. Seçimde yaşanabilecek mağlubiyeti demokratik olgunlukla karşılamaktan uzaklaşmıştı. Bu durum DP'nin ülkenin geleceğinde alternatifsiz olduğu algısına sahip olmasından ziyade muhalefete geçmeye bir seçim mağlubiyetinden farklı anlamlar yüklemesinden kaynaklanmıştı.

Demokrat kimliğiyle övünen Koraltan, muhalefette iken savunduğu ilke ve idealleri terk ederek, demokrasiyi serbest seçim ve oy çoğunluğuna indirgeyen bir anlayışa kaymıştı. Bu süreçte demokrasinin sandıktan çıkma prensibine sarılmış, sandıktan çıkanın denetleme mekanizmaları dışında kalarak keyfi tasarruflarda bulunabileceği bir sistemin içinde yer almıştı. Böylece Bayar ve Menderes'le birlikte sandık demokrasisi anlayışının Türkiye'deki ilk temsilcileri arasına girmişti.

Saltanattan cumhuriyete ardından çok partili hayata geçilerek sancılı da olsa demokratikleşme yolunda ilerlenmesi tek parti yönetimlerine dönüş özlemlerine olanak vermemişti. Bu durumu kavramaktan uzak görünen Koraltan, ihtilale gidilen günlerde iktidarın sertlik yanlısı tedbirlerine tam destek vermişti. Kuralların iktidar lehine esnetilmesi, Koraltan'ın demokrasi bilinci ölçüsünde yasama çalışmalarının yürütülmesiyle birleşmiş, Menderes'in özel kalemi gibi çalışması yasama kurumunun çöküşünü hızlandırmıştı. İktidarın, demokrasiyi askıya alabileceği yanılığına o da düşmüştü.

27 Mayıs'a doğru demokrasiyi ve çok partili rejimi tesis etme amacıyla yola çıkanlar, kuruluş ideallerinden uzaklaşmışlardı. İhtilal havasını sezen Koraltan, disiplinsizlik örneği sergileyen ordu mensuplarının uzaklaştırılarak sorumluları hakkında takibat yapılmasını zorunlu saymıştı. Ordunun itaat altına alınmasıyla kontrolün sağlanabileceğini öngören Koraltan, ihtilalin altında yatan toplumsal dinamikleri göz ardı etmişti. Hürriyet isteyen barışçıl protestoları okuyamamış, kaos ortamının sorumluluğunu tek başına muhalefete yüklemeyi tercih etmiş, yanılmıştı.

O günlerde Koraltan'ın merkezinde yer aldığı tarihi bir an yaşandı. Milli Savunma Bakanı Ethem Menderes, Başbakan'ı istifaya ikna etmiş, tesadüfen durumu öğrenen Koraltan, Bayar'a giderek istifayı önlemişti. 1955'te Menderes'in istifasını engellediği için Sarol'a kızan Koraltan, bu defa istifayı önleyen tarafa geçmiş, Türk siyasi hayatının akışı değişmişti.

Yassıada Mahkemelerinde yargılanan Demokratlar itibarsızlaştırma politikasına tabi tutulmuşlardı. Bu uygulamaya Koraltan da maruz kaldı. İktidarın yumuşama eğilimi göstermemesinden pişmanlık duymayan Koraltan, ilk ifadesinde görüleceği üzere esaslı tedbirler alınmamasından pişmandı. Ona göre olayların bu boyuta gelmesinin sebebi azınlıktaki muhalefetin çoğunluktaki iktidara tahakküm ihtirasıydı. Bu süreçte dava arkadaşları aleyhine kullanılan günlüklerinden üzüntü duyan Koraltan, günlüklerinin hissi düşünceleri olduğuna temasla hatasını telafi etmek istemiş, davasını ve arkadaşlarını yalnız bırakmamıştı. Bununla birlikte savunmalarında gösterdiği kararlılığı serbest kaldıktan sonra göstermemiş, içine kapanarak politik söylemlerden uzaklaşmayı tercih etmişti.

KAYNAKÇA

Arşiv

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi

Tutanaklar

T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları (I.Dönem):	C.I-III.
Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi:	C.LIV.
T.B.M.M. Zabıt Ceridesi (I.Dönem):	C.II, IV, IX, X, XI, XXIII, XXV, XXVI, XXVII, XXIX.
T.B.M.M. Zabıt Ceridesi (II.Dönem):	C.II, III, VII, VII/I, X, XV, XVI, XVIII, XIX, XXIV, XXVII.
T.B.M.M. Zabıt Ceridesi (III.Dönem):	C.V, XXII.
T.B.M.M. Zabıt Ceridesi (IV.Dönem):	C.VI, VIII, XV, XVI, XXII, XXIII, XXV.
T.B.M.M. Zabıt Ceridesi (VI.Dönem):	C.XXIII, XXIV.
T.B.M.M. Zabıt Ceridesi (VII.Dönem):	VII, C.II, III, IX, X, XVII, XVIII, XXII.
T.B.M.M. Tutanak Dergisi (VIII.Dönem):	C.I, III, IV, VIII, XII, XVI, XIX, XXIV.
T.B.M.M. Tutanak Dergisi (IX.Dönem):	C.I, II, XI, XIII, XIV, XVII, XXV.
T.B.M.M. Tutanak Dergisi (X.Dönem):	C.I, VII, VIII, XV, XVI.
T.B.M.M. Zabıt Ceridesi (XI.Dönem):	XI, C.IV, IX, X, XI, XII, XIII.

Sürelî Yayınlar

Ayın Tarihi

Cumhuriyet

Hürriyet

İstanbul

Kim

Milliyet

Pazar Postası

Son Posta

Tan
Tanin
Tasvir
T.C. Resmi Gazete
Ulus
Vatan
Yeni İstanbul
Yeniyol
Zafer

Kitaplar

- Ağaoğlu, Samet: **Arkadaşım Menderes: İpin Gölgesindeki Günler**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2011.
- Ağaoğlu, Samet: **Demokrat Partinin Doğuş ve Yükseliş Sebepleri Bir Soru**, [y.y.], Baha Matbaası, 1972.
- Ağaoğlu, Samet: **Siyasî Günlük: Demokrat Parti'nin Kuruluşu**, 2.bs., Haz. Cemil Koçak, İstanbul, İletişim Yayınları, 1993.
- Ağaoğlu, Samet: **Yassıada, Kayseri ve Toptaşı Cezaevi Günlükleri**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2013.
- Akgün, Seçil Karal: **Halifeliğin Kaldırılması ve Lâiklik (1924-1928)**, 2.bs., İstanbul, Temel Yayınları, 2006.
- Akgün, Seçil Karal: **27 Mayıs: Bir İhtilal Bir Devrim Bir Anayasa**, Ankara, ODTÜ Yayıncılık, 2009.
- Akın, Rıdvan: **TBMM Devleti: (1920-1923) Birinci Meclis Döneminde Devlet Erkleri ve İdare**, 2. bs., İstanbul, İletişim Yayınları, 2008.
- Akın, Rıdvan: **Türk Siyasal Tarihi 1908-1920**, İstanbul, On iki Levha Yayınları, 2010.
- Akşin, Sina: "Siyasal Tarih (1950-1960), **Yakınçağ Türkiye Tarihi 1908-1980**, C.I, Haz. Sina Akşin, İstanbul, Milliyet Yayınları, [t.y.], s.215-224.
- Albayrak, Mustafa: **Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)**, Ankara, Phoenix Yayınevi, 2004.
- Ali, Kılıç: **Atatürk'ün Sırdaşı Kılıç Ali'nin Anıları**, 18.bs., Haz.Hulûsi Turgut, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2016.
- Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri**, C.I, 5. bs., Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1997.

- Atatürk, Mustafa Kemal: **Gençler İçin Fotoğraflarla Nutuk**, Haz. Sabahattin Özel, Erol Şadi Erdiñ, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2010.
- Arcayürek, Cüneyt: **Yeni İktidar Yeni Dönem 1951-1954**, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1983.
- Armaoğlu, Fahir: **20.Yüzyıl Siyasî Tarihi 1914-1995**, 17.bs., İstanbul, Alkim Yayınevi, 2010.
- Aybars, Ergün: **İstiklal Mahkemeleri**, Ankara, Ayraç, 2009.
- Aydemir, Şevket Süreyya: **İhtilâlin Mantığı**, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1973.
- Aydemir, Şevket Süreyya: **İkinci Adam (1884-1938)**, C.I, 14. bs., İstanbul, Remzi Kitabevi, 2011.
- Aydemir, Şevket Süreyya: **İkinci Adam (1938-1950)**, C.II, 11. bs., İstanbul, Remzi Kitabevi, 2011.
- Aydemir, Şevket Süreyya: **Menderes'in Dramı? (1899-1960)**, 15.bs., İstanbul, Remzi Kitabevi, 2014.
- Aydemir, Şevket Süreyya: **Tek Adam: Mustafa Kemal (1919-1922)**, C.II, 28. bs., İstanbul, Remzi Kitabevi, 2011.
- Aydemir, Şevket Süreyya: **Tek Adam: Mustafa Kemal (1922-1938)**, C.III, 26. bs., İstanbul, Remzi Kitabevi, 2011.
- Baban, Cihad: **Politika Galerisi (Büstler ve Portreler)**, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1970.
- Barutçu, Faik Ahmet: **Siyasi Anılar (1939-1954)**, İstanbul, Milliyet Yayınları, 1977.
- Başar, Ahmet Hamdi: **Ahmet Hamdi Başar'ın Hatıraları: "Yine Hayal Âleminde Uçuyorum..."**, C.II, Haz. Murat Koraltürk, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2007.
- Başar, Ahmet Hamdi: **Yaşadığımız Devrin İçyüzü**, Ankara, Ayyıldız Matbaası, 1960.
- Bayar, Celal: **Başvekilim Adnan Menderes**, Haz. İsmet Bozdağ, İstanbul, Truva Yayınları, 2010.
- Boratav, Korkut: **"İktisat Tarihi(1908-1980)", Yakınçağ Türkiye Tarihi 1908-1980**, C.I, Haz. Sina Akşin, İstanbul, Milliyet Yayınları, [t.y.], s.297-378.
- Bostancı, Muammer Yaşar: **1960, Acılı Günler**, İstanbul, Tekin Yayınevi, 1987.
- Bozdağ, İsmet: **Demokrat Parti ve Ötekiler**, İstanbul, Kervan Yayınları, 1975.
- Burçak, Rıfki Salim: **Yassıada ve Öncesi**, Ankara, Çam Matbaası, 1976.
- Cebesoy, Ali Fuat: **Bilinmeyen Hatıralar Kuva-yı Milliye'nin İçyüzü**, 3.bs., Haz. Osman Selim Kocahanoğlu, İstanbul, Temel Yayınları, 2011.
- Cebesoy, Ali Fuat: **Milli Mücadele Hatıraları**, İstanbul, Temel Yayınları, 2017.

- Cebesoy, Ali Fuat: **Siyasi Hatıralar Büyük Zaferden Lozan'a Lozan'dan Cumhuriyete**, C.I-II, 2.bs., Haz. Osman Selim Kocahanoğlu, İstanbul, Temel Yayınları, 2007.
- Çakan, Işıl: **Türk Parlamento Tarihinde II. Meclis**, İstanbul, Çağdaş Yayınları, 1999.
- Demir, Şerif: **Düello: Menderes ve İnönü Demokrat Parti'den 27 Mayıs'a Olaylar**, İstanbul, Timaş Yayınları, 2011.
- Demirbilek, Sinan: **Demokrat Partililerin Anılarında Yassıada**, İstanbul, Uşak Akademi Kitap, 2012.
- Dinamo, Hasan İzzettin: **Kutsal İsyân: Millî Kurtuluş Savaşı'nın Gerçek Hikâyesi**, C.II, 2. bs., İstanbul, Tekin Yayınevi, 2012.
- Eraslan, Cezmi: "Atatürk'ten Sonra Türkiye", **Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi II**, 2.bs., Ed. Cezmi Eraslan, Ankara, Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2013, s.206-243.
- Erhan, Çağrı: "ABD ve NATO'yla İlişkiler", **Türk Dış Politikası 1919-1980**, C.I., Ed. Baskın Oran, 12. bs., İstanbul, İletişim Yayınları, 2006, s.522-575.
- Eroğul, Cem: **Demokrat Parti: Tarihi ve İdeolojisi**, 3.bs., Ankara, İmge Kitabevi, 1998.
- Ertepinar, Coşkun: **Bir Politikacının Anıları: Herşey Vatan İçin Refik Koraltan**, Ankara, Hacettepe-Taş Kitapçılık, 1999.
- Evliyazade, Mehmet Özdemir: **Onları Anlatıyorum**, İstanbul, Yeni Doğu Matbaası, 1960.
- Fırat, Melek: "Yunanistan'la İlişkiler", **Türk Dış Politikası 1919-1980**, C.I., Ed. Baskın Oran, 12. bs., İstanbul, İletişim Yayınları, 2006, s.576-614.
- Goloğlu, Mahmut: **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I: Devrimler ve Tepkileri (1924-1930)**, 3.bs., İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2011.
- Goloğlu, Mahmut: **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi IV: Demokrasiye Geçiş (1946-1950)**, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2013.
- Hablemitoğlu, Necip: **Millî Mücadelede Yeşil Ordu Cemiyeti**, İstanbul, Bir Harf Yayınları, 2004.
- Hüsman, Hadi: **Hatırladıklarım... Düşündüklerim...**, İstanbul, Baha Matbaası, 1975.
- Ilıcak, Nazlı: **27 Mayıs Yargılanıyor**, İstanbul, Merkez Kitaplar, 2007.
- İnönü, İsmet: **Defterler 1919-1973**, Haz. Ahmet Demirel, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2016.
- İnönü, İsmet: **Hatıralar**, 4.bs., Haz. Sabahattin Selek, Ankara, Bilgi Yayınevi, 2014.

- İnönü, İsmet: **İsmet İnönü'nün Hatıraları: Büyük Zaferden Sonra Mudanya Mütarekesi ve Lozan Antlaşması 2**, İstanbul, Cumhuriyet Yayınları, 1998.
- İstiklal Mahkemeleri**, C.I, Ankara, TBMM Basın, Yayın ve Halkla İlişkiler Başkanlığı Basımevi, 2015.
- İstiklal Mahkemeleri**, C.II, Ankara, TBMM Basın, Yayın ve Halkla İlişkiler Başkanlığı Basımevi, 2015.
- Kabacalı, Alpay: **Yakın Tarihimizden Büyük Dönemeçler**, İstanbul, Çağdaş Yayınları, 1995.
- Kandemir: **En Büyük Siyaset Fırtınası**, Ankara, Ekicigil Basımevi, 1956.
- Karacan, Ali Naci: **Lozan**, İstanbul, Milliyet Yayınları, 1971.
- Karal, Enver Ziya: **Osmanlı Tarihi (İkinci Meşrutiyet ve Birinci Dünya Savaşı)**, C.IX, 3.bs., Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2011.
- Kili, Suna: **Atatürk Devrimi: Bir Çağdaşlaşma Modeli**, 2. bs., İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, [t.y.].
- Koçak, Cemil: **İkinci Parti: Türkiye'de İki Partili Siyâsî Sistemin Kuruluş Yılları(1945-1950)**, C.I, İstanbul, İletişim Yayınları, 2010.
- Koçak, Cemil: **İktidar ve Demokratlar: Türkiye'de İki Partili Siyâsî Sistemin Kuruluş Yılları (1945-1950)**, C.II, İstanbul, İletişim Yayınları, 2012.
- Koçak, Cemil: "Siyasal Tarih (1923-1950)", **Yakınçağ Türkiye Tarihi 1908-1980**, C.I, Haz. Sina Akşin, İstanbul, Milliyet Yayınları, [t.y.], s.127-211.
- Koraltan, Refik: **Tek Parti Devrinden 27 Mayıs İhtilali'ne Demokratlar: DP'nin Kurucusu Anlatıyor**, Haz. Kamil Maman, İstanbul, Timaş Yayınları, 2013.
- Kutay, Cemal: **Millî Mücadelede Yeşil Ordu Efsanesi**, İstanbul, Ercan Matbaası, 1956.
- Öymen, Altan: **Değişim Yılları**, 10.bs., İstanbul, Doğan Kitap, 2010.
- Özalp, Kazım: **Millî Mücadele 1919-1922**, C.I, 3.bs., Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1998.
- Özel, Sabahattin: **Büyük Millet'in Evladı ve Hizmetkârı: Atatürk ve Atatürkçülük**, İstanbul, Derin Yayınları, 2006.
- Özel, Sabahattin: **Millî Mücadelede Trabzon**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1991.
- Sarıhan, Zeki: **Kurtuluş Savaşı Günlüğü**, C.IV, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1996.
- Sarol, Mükerrerem: **Bilinmeyen Menderes**, C.I, İstanbul, İnkılâp Kitabevi, 2014.

- Sarol, Mükerrerem: **Bilinmeyen Menderes**, C.II, İstanbul, İnkılâp Kitabevi, 2014.
- Selek, Sabahattin: **Milli Mücadele Ulusal Kurtuluş Savaşı**, C.I, İstanbul, Milliyet Yayınları, [t.y.].
- Selek, Sabahattin: **Milli Mücadele Ulusal Kurtuluş Savaşı**, C.II, İstanbul, Milliyet Yayınları, [t.y.].
- Sertel, Sabiha: **Roman Gibi**, İstanbul, Belge Yayınları, 1986.
- Sertel, Zekeriya: **Hatırladıklarım**, 3.bs., İstanbul, Gözlem Yayınları, 1977.
- Soyak, Hasan Rıza: **Atatürk'ten Hatıralar**, C.I, İstanbul, Yapı ve Kredi Bankası A.Ş., 1973.
- Sönmezoğlu, Faruk: **II. Dünya Savaşı'ndan Günümüze Türk Dış Politikası**, İstanbul, Der Yayınları, 2006.
- Tanör, Bülent: **Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri**, 14.bs., İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2006.
- Tansel, Selahattin: **Mondros'tan Mudanya'ya Kadar**, C.II, İstanbul, MEB Yayınları, 1991.
- Tansel, Selahattin: **Mondros'tan Mudanya'ya Kadar**, C.III, İstanbul, MEB Yayınları, 1991.
- Tanyeli, Halit, Adnan Topsakaloğlu: **İzahlı Demokrat Parti Kronolojisi 1945-1950**, İstanbul, İstanbul Matbaası, 1958.
- TBMM Albümü 1920-2010 (1920-1950)**, C.I, Ankara, TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları, 2010.
- TBMM Albümü 1920-2010 (1950-1980)**, C.II, Ankara, TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları, 2010.
- Tezel, Yahya S.: **Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923-1950)**, 5.bs., Ankara, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2002.
- Toker, Metin: **Tek Partiden Çok Partiye**, İstanbul, Milliyet Yayınları, 1970.
- Toker, Metin: **Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları 1944-1973: DP'nin Altın Yılları 1950-1954**, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1990.
- Toker, Metin: **Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları 1944-1973: DP Yokuş Aşağı 1954-1957**, 2.bs., Ankara, Bilgi Yayınevi, 1991.
- Toker, Metin: **Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları 1944-1973: Demokrasiden Darbeye 1957-1960**, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1991.
- Toker, Yalçın: **Buhranlı Yıllarda Yeşil Ordu**, İstanbul, Toker Yayınları, 1996.
- Tunaya, Tarık Zafer: **Türkiye'de Siyasî Partiler**, 2.bs., İstanbul, Arba Yayınları, 1995.

- Turan, Şerafettin: **İsmet İnönü Yaşamı, Dönemi ve Kişiliği**, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 2000.
- Turan, Şerafettin: **Türk Devrim Tarihi II: Ulusal Direnişten Türkiye Cumhuriyeti'ne**, 3. bs., Ankara, Bilgi Yayınevi, 2009.
- Turan, Şerafettin: **Türk Devrim Tarihi III: Yeni Türkiye'nin Oluşumu(Birinci Bölüm)(1923-1938)**, 2.bs., Ankara, Bilgi Yayınevi, 2005.
- Turan, Şerafettin: **Türk Devrim Tarihi III: Yeni Türkiye'nin Oluşumu (İkinci Bölüm)(1923-1938)**, 2.bs., Ankara, Bilgi Yayınevi, 2010.
- Turan, Şerafettin: **Türk Devrim Tarihi IV: Çağdaşlık Yolunda Yeni Türkiye (Birinci Bölüm)(10 Kasım 1938-14 Mayıs 1950)**, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1999.
- Turan, Şerafettin: **Türk Devrim Tarihi IV: Çağdaşlık Yolunda Türkiye (İkinci Bölüm) (14 Mayıs 1950-27 Mayıs 1960)**, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1999.
- Turan, Şerafettin: **Türk Devrim Tarihi V: Çağdaşlık Yolunda Türkiye**, İstanbul, Bilgi Yayınevi, 2002.
- Us, Asım: **Hatıra Notları**, Haz. İsmail Dervişoğlu, İstanbul, Kitabevi Yayınları, 2012.
- Yeniaras, Orhan: **Atatürk'ün Kourdurduğu Türkiye Komünist Partisi ve Kurtuluş Savaşı'nda Sol Hareketler**, 3.bs., Ankara, Alter Yayıncılık, 2012.
- Yetkin, Çetin: **Türkiye'de Tek Parti Yönetimi 1930-1945**, [y.y.], Altın Kitaplar Yayınevi, 1983.
- Yılmaz, Mustafa: **Milli Mücadelede Yeşil Ordu**, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1987.

Belgesel

- Birand, Mehmet Ali: **Demirkırat**, I.Bölüm, 1991.

Makaleler

- Bal, Mehmet Akif: "Kuva-yı Milliye Hareketinde Polisler (1918-1920)", **Polis Akademisi Yayınları**, Ankara, 2013, s.351-367.
- Duran, Tülay: "Refik Koraltan", **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi**, Sayı:31, İstanbul, Nisan 1970, s.26-30.
- Eraslan, Cezmi: "Türkiye'de Çok Partili Siyasi Hayatın Kurulmasında Bir Dönüm Noktası: 12 Temmuz 1947 Beyannamesi", **Atatürk Yolu**, C.VI, Sayı: 22, Ankara, 1998, s.141-157.

- Karataş, Murat: “Cumhuriyet Halk Partisi’nin Siyasal İktidar Anlayışı (1946-1950)”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, C.VII, Sayı:29, 2014, s.505-522.
- Tekin, Arslan: “Demokrat Parti İktidarı”, 03.04.2013, (Çevrimiçi) <http://demokratlar4.blogspot.com.tr/2013/04/demokrat-parti-iktidar-dr-arслан-tekın.html>, 19 Ocak 2016.
- Tevetoğlu, Fethi: “Atatürk’ün Kapattırıldığı Kızıl Teşekkül: Yeşilordu”, **Türk Kültürü**, Sayı:49, Ayyıldız Matbaası, 1966, s.62-74.
- Tuğluoğlu, Fatih: “Tek Parti Döneminde Hükümet Memur Dayanışması”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, Sayı:27-28, Mayıs-Kasım 2001, s.353-373.
- “Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin Uçak Fabrikası Kurma Mücadelesinde İlk Girişim: Tayyare ve Motor Türk Anonim Şirketi(TOMTAŞ) ve Kayseri Uçak Fabrikası”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C.XXVI, Sayı:78, Kasım 2010, (Çevrimiçi) <http://www.atam.gov.tr/atam-dergisi/sayi-78>, 28 Mart 2016.
- Uygun, Tanju: “Anayasa Değişiklikleri Üzerinde Bir İnceleme”, s.1037-1038., (Çevrimiçi) www.ankarabarasu.org.tr/siteleler/ankarabarasu/tekmakale/1976-6/7.pdf, 19 Ocak 2016.
- Yıldız, Nuran: “Demokrat Parti İktidarı (1950-1960) ve Basın”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, C.LI, 1997, s.481-505.
- Yılmaz, Mustafa: “Kültürel Dönüşüm Aracı Olarak Halkevleri ve İnan Dergisi”, **Karadeniz İncelemeleri Dergisi**, Sayı:11, 2011, s.93-106.

Gazete Makaleleri

- Ağralı, Sedat: “Koraltanın bir köylüden aldığı cevap”, **Cumhuriyet**, 21.10.1957, s.1,3.
- Aka, M.Kemal: “Atatürk ve Hava Kuvvetleri”, **Milliyet**, 29.10.1987, s.11.
- Akbal, Oktay: “63 Yıl Sonra Yeniden...”, **Cumhuriyet**, 04.03.1987, s.2.
- “İbretle Okunsun...”, **Cumhuriyet**, 19.07.1986, s.2.
- Altan, Çetin: “Koraltan mı, Yırcalı mı?...”, **Milliyet**, 17.10.1959, s.2.
- “Sıtkı Yırcalı Ümidi”, **Milliyet**, 30.10.1959, s.2.
- “Sırtlarında Günahları Adım Adım Geçtiler”, **Milliyet**, 15.10.1960, s.6.
- “Koraltan’ın Pişkinliği”, **Milliyet**, 22.11.1960, s.3.

- Arcayürek, Cüneyt: “Bayar 27 Mayıs Öncesini Anlatıyor”, **Milliyet**, 13.01.1970, s.5.
“Seçim tarihi ilan edilse darbe olur muydu?”, **Cumhuriyet**, 01.06.2010, s.7.
“40 Yılın Ardından DP İktidarı: 14 Mayıs: Yeter, Söz Milletin”, **Cumhuriyet**, 14.05.1990, s.6.
- Ataş, Musa: “Yeni Bursa Valisinin Uludağdaki tetkikleri”, **Cumhuriyet**, 20.06.1939, s.7.
- Atay, Falih Rıfkı: “Seçime Nasıl giriyoruz?”, **Ulus**, 03.07.1946, s.1.
- Ateş, Toktamış: “Bir Yazının Anımsattıkları”, **Cumhuriyet**, 16.08.1997, s.3.
- Aydemir, Şevket Süreyya: “Menderes’in Dramı”, **Cumhuriyet**, 24.03.1969, s.4.
“5 Dakikanın Önemi”, **Cumhuriyet**, 17.02.1975, s.2.
- Aytul, Turhan: “4’lü Önerge ve 4 İmza”, **Milliyet**, 03.10.1979, s.5
“14 Mayıs’tan 14 Mayıs’a”, **Milliyet**, 14.05.1978, s.18.
“Yassıada’dan Sahiplerine Ulaşmayan Mektuplar”, **Milliyet**, 23.09.1984, s.9.
- Barlas, Cemil Sait: “Ha Koraltan kalmış Ha Yırcalı olmuş”, **Pazar Postası**, 08.11.1959, s.2.
- Barlas, Mehmet: “Biz, DP’den Hem Atıldık, Hem de İstifa Ettik”, **Milliyet**, 22.01.1979, s.5.
- Barutçu, Faik Ahmet: “Faik Ahmet Barutçu’nun Anıları”, **Milliyet**, 14.01.1977, s.5.
- Başkut, Cevat Fehmi: “Portre”, **Cumhuriyet**, 11.08.1960, s.2.
“Koraltan ve Barbara”, **Cumhuriyet**, 22.11.1960, s.5.
- Bekata, Hıfzı Oğuz: “İktidar-muhalefet diyalogu ve İnönü’nün çabaları”, **Milliyet**, 05.02.1976, s.2.
- Bila, Hikmet: “Celal Yardımcı’nın Anıları 14 Mayıs’tan 27 Mayıs’a”, **Milliyet**, 24.05.1986, s.9.
- Civaoğlu, Güneri: “Propaganda memuru değil gazeteciyim”, **Milliyet**, 17.07.2003, s.14.
- Çoşar, Ömer Sami: “Yazık Oldu Barbaraya”, **Milliyet**, 27.11.1960 s.3.
- Çoşar, Ömer, Abdi İpekçi: “İhtilâlin İçyüzü”, **Milliyet**, 09.07.1962, s.5.
- Coşkun, Alev: “3 Mart Devrimleri. Hilafet Ordusu sadece acı getirdi”, **Cumhuriyet**, 04.06.2006, s.9.
- Çetiner, Yılmaz: “52 yıl öncesi gibi”, **Milliyet**, 10.11.2002, s.23.
- Çölaşan, Emin: “Yassıada komutanı Albay Tarık Güryay’la Tatil Sohbeti”, **Milliyet**, 06.01.1985, s.12.
- Donat, Yavuz: “Önce Tamirat”, **Milliyet**, 25.02.1993, s.18.

- “Cindoruk Hakem”, **Milliyet**, 26.11.1993, s.2.
- Düzgören, Koray: “Türk Solunun Yakın Geçmişini Mehmet Ali Aybar’ın Anıları”, **Milliyet**, 20.12.1987, s.11., **Milliyet**, 21.12.1987, s.11.
- Ekmekçi, Mustafa: “Hakları Yenenler...”, **Cumhuriyet**, 06.10.1982, s.8.
- Erdem, Tarhan: “Tek parti döneminde değiliz”, **Radikal**, 28.01.2010, (Çevrimiçi) <http://www.radikal.com.tr/yazarlar/tarhan-erdem/tek-parti-doneminde-degiliz-977104/>, 2 Nisan 2016.
- Erel, Teoman: “Refik Amcanın Lokumu”, **Milliyet**, 17.05.1988, s.8.
- Ergüder, Özcan: “Tek Şart”, **Kim**, 31.10.1959, Yıl:2, Sayı:76, s.7.
- Felek, Burhan: “Haftabaşı notları”, **Cumhuriyet**, 11.10.1958, s.3.
“Uğurlu olsun!”, **Cumhuriyet**, 09.01.1961, s.3.
“Devlet Mefhumu”, **Cumhuriyet**, 25.11.1960, s.3.
“Hafta başında düşünceler”, **Cumhuriyet**, 10.04.1961, s.3.
- İpekçi, Abdi: “Bayar serbest kalırsa ne olur?”, **Milliyet**, 16.03.1963, s.3.
- İpekçi, Abdi, Ömer Sami Coşar: “Gedik’in İntiharı”, **Milliyet**, 14.03.1965, s.5.
“Koraltan’ın İfadesi”, **Milliyet**, 03.04.1965, s.5.
- İşleyen, Ercüment: “Saraylarda Büyük Hırsızlık”, **Milliyet**, 01.10.1989, s.13.
- Karacan, Ali Naci: “Geçti Borun Pazarı!”, **Milliyet**, 22.07.1951, s.1.
- Karaveli, Orhan: “Türkiye’de ilk uçak fabrikası: TOMTAŞ”, **Cumhuriyet**, 25.09.2006, s.6.
- Kayılı, A.: “Celâl Bayar, Refik Koraltan ve Basın Hürriyeti”, **İstanbul**, Sayı:50, 15.12.1945, s.2.
- Kemal, Mehmed: “Celal Bayar, Kırşehir’den de Osman Bölükbaşı’dan da Öcünü Alıyordu”, **Cumhuriyet**, 27.05.1977, s.7.
“Nurlu ufuklar,,dan “Büyük Türkiye,,yel”, **Cumhuriyet**, 17.05.1980, s.10.
“Halkın Meclisi’ne Doğru...”, **Cumhuriyet**, 20.11.1991, s.16.
- Kemal, Yaşar: “Gel de Gülme”, **Cumhuriyet**, 29.11.1960, s.5.
- Kıvanç, Halit: “Reyler Dağılmazsa Muhalefet Güney’de Fazla Meb’us Çıkarır”, **Milliyet**, 11.10.1957, s.3.
“Galatasaray-Beşiktaş Ankara’da karşılaşılıyor”, **Milliyet**, 30.10.1959, s.6.
“Yazamadıklarımız...”, **Milliyet**, 05.06.1960, s.4.

- Kiper, Mahmut: “Bir başarı öyküsünün hüzne dönüşü... Cumhuriyet’in uçak sanayisi” **Cumhuriyet**, 14.01.2008, s.6.
- Mumcu, Uğur: “Şeyh Sait Ayaklanması: TBMM’de Takrir-i Sükûn gürültüsü”, **Cumhuriyet**, 12.06.1991, s.14.
“Mehmet Ali Aybar Anlatıyor: Bitmeyen Koşu”, **Cumhuriyet**, 10.03.1986, s.6.
- Nadi, Nadir: “Bir karar, bir hatıra, bir düşünce”, **Cumhuriyet**, 29.11.1945, s.1.
“Yeni Parti”, **Cumhuriyet**, 04.12.1945, s.1.
“DP nin kuruluş hazırlıkları”, **Cumhuriyet**, 31.08.1964, s.4.
“D.P nin gelişmesi”, **Cumhuriyet**, 01.09.1964, s.4.
“Refik Koraltan, kimi kastedti?”, **Cumhuriyet**, 10.12.1946, s.3.
“Küçük Şeyler”, **Cumhuriyet**, 01.08.1947, s.1,3.
“İsyan mı? İhtilâl mi?”, **Cumhuriyet**, 02.07.1947, s.1.
“Hangisi Normal?”, **Cumhuriyet**, 06.02.1952, s.1.
“Avrupa On yaşında”, **Cumhuriyet**, 28.04.1959, s.1.
“Kötü Alışkanlık”, **Cumhuriyet**, 08.11.1967, s.1.
“Bir Denge Gücü Daha”, **Cumhuriyet**, 02.11.1958, s.1,3.
“Başkanlık Adayları”, **Cumhuriyet**, 28.10.1959, s.1.
“Başlarken”, **Cumhuriyet**, 01.11.1959, s.1,3.
- Ortaylı, İlber: “Çok Partili Meclis”, **Milliyet**, 19.05.1983, s.9.
“1946 Demokrasisi Muhalefet ve Recep Peker Hükümeti”, **Milliyet**, 20.05.1983, s.9.
- Otyam, Fikret: “İsmet Paşalı Yıllar 1953/1973: Kızılay’da atlı polisler coplarla sağa sola giriyor”, **Cumhuriyet**, 29.07.1983, s.6.
- Örer, Ayça: “DP’ye ben isim, babam el verdi”, **Radikal**, 26.05.2013, (Çevrimiçi)
<http://www.radikal.com.tr/politika/dpye-ben-isim-babam-el-verdi-1134960/>, 19 Ocak 2016.
- Öymen, Altan: “555K gecesi”, **Milliyet**, 18.09.1990, s.13.
- Pulur, Hasan: “Nerede O Yürek?”, **Milliyet**, 15.09.1989, s.3.
- Said, Mekki: “Görüşmelerin özü”, **Cumhuriyet**, 23.05.1945, s.1.
- Seçkin, Nalan: “İlk Meclis’te Para Tartışmaları: Bir yıllık maaştan özveri”, **Cumhuriyet**, 28.04.1993, s.12.

- Selekler, Adnan: “DP liderleri, İnönü’nün ordu ile işbirliği yaparak iktidara gelmesinden daima endişe duymuşlardı”, **Milliyet**, 16.05.1980, s.5.
- Sertel, Sabiha: “Türkiye’de Demokrasinin Genişlemesi”, **Tan**, 22.05.1945, s.1.
- Sertel, Zekeriya: “Matbuat Kanunu Anayasaya Aykırıdır”, **Tan**, 26.05.1945, s.1.
- Sevük, İsmail Habib: “Karadeniz beldelerinde onbir yılın farkları”, **Cumhuriyet**, 22.01.1948, s.2.
- Soner, Şükran: “Emin Beyin Meclisi karıştıran sözleri”, **Cumhuriyet**, 27.05.1960, s.5.
- Soysal İlhami: “Türkiye’de Demokrasinin Gelişimi: Halk Fırkası adıyla siyasi bir fırka kurma niyetindeyim”, **Milliyet**, 07.02.1983, s.6.
- “İlk kadın hareketleri siyasal hak tanınmasından önce başlamıştı”, **Milliyet**, 02.12.1982, s.12.
- “Menderes kavrayışlı bir insan”, **Milliyet**, 01.11.1982, s.7.
- Şener, Erman: “Demokrasimizde DP damgalı dönemeç 1946-47’nin öyküsü”, **Milliyet**, 21.09.1987, s.11., **Milliyet**, 26.09.1987, s.11.
- “Çankaya’ya Çıkan Yol”, **Milliyet**, 15.10.1986, s.10.
- Tanju, Sadun: “Demokrasimizin ilk romantik lideri: Menderes”, **Cumhuriyet**, 20.12.1979, s.12.
- Terzioğlu, Said Arif: “Biz, kırk yıl önce de uçak imal etmiştik”, **Cumhuriyet**, 10.03.1971, s.4.
- Toker, Metin: “1942’lerde Ankara’da Bir Küskünler Kampı Vardı”, **Milliyet**, 11.03.1970, s.7.
- “1960’ın 6 sıcak günü”, **Milliyet**, 26.04.1990, s.11.
- “Tahrir-i Sükun 1925’ten Tahkikat Komisyonu 1960’a”, **Milliyet**, 24.08.1991, s.10,12.
- Topuz, Hıfzı: “Sertellerin gazetesi neden yıkılmış, yurt dışına neden çıkmışlardı?..”, **Milliyet**, 26.02.1977, s.6.
- Tuna, Necdet: “Toprak reformu nasıl engellendi? (1945-1971)”, **Cumhuriyet**, 11.11.1976, s.4., **Cumhuriyet**, 13.11.1976, s.4.
- Ulunay, Refi Cevat: “Bir Yatağın Tâlii”, **Milliyet**, 14.06.1960, s.3.
- “Saraylardaki Eşya”, **Milliyet**, 04.08.1960, s.3.
- Uzunkaya, Şehabeddin: “Fakılı istasyonundaki hâdise”, **Cumhuriyet**, 14.05.1949, s.3.
- Velidedeoğlu, Hıfzı Veldet: “Saltanatın Yıkılış Sahnesi”, **Cumhuriyet**, 02.06.1974, s.2.

- “Nakşibendi Tarikatı”, **Cumhuriyet**, 15.06.1980, s.2.
- “Yazı Devrimi Büyük Millet Meclisi’nde”, **Cumhuriyet**, 16.08.1987, s.2.
- Yalçın, Hüseyin Cahit: “Çılgın mı, azgın mı?”, **Tanin**, 24.04.1947, s.1.
- Yalçın, Soner: “İşte Siyasal Günlükler”, **Hürriyet**, 30.03.2008. (Çevrimiçi)
<http://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/8576249.asp>, 19 Ocak 2016.
- Yalman, Ahmet Emin: “Politika hayatında tesanüt imtihanı”, **Vatan**, 04.10.1945, s.1,3.
- Yavuzalp, Ercüment: “İktidardan İdama Menderes: Bayar’dan Patron Davranışı”, **Cumhuriyet**, 16.05.1990, s.6.
- “İktidardan İdama Menderes: Sahaba karşı ihtilal telefonu”, **Cumhuriyet**, 27.05.1990, s.6.
- Yiğit, Nuyan: “Aziziye anıtının açılışından intibalar”, **Cumhuriyet**, 03.09.1952, s.3.
- Zıddıoğlu, Seraceddin: “Refik Koraltan’ın anılarından: Gardiyanlar ağladı”, **Milliyet**, 18.09.1990, s.8.

EKLER

EK 1: İçel Milletvekilliğine Seçilmesi

26/1/942

T. C.
DAHİLİYE VEKÂLETİ
M.S.M. U. M.
2. Ş. M.

Özü :
İçel Vilâyeti Meb'us
luğuna hakkında:.....

Sayı
5392-28

Başvekalet Yüksek Makamına

14/11/941 tarih ve Yazı İşleri Dairesi
6-2184/5063 sayılı buyruklarına cevaptır :
Açık olan İçel Meb'usluğuna Cumhuriyet Halk
Partisi namzeti Refik Koraltan'ın mevcut muntahibi
sanilerin ittifakile seçildiği mezkûr Vilâyetin
25/1/942 gün ve Kalem 80/111 sayılı telile bildi-
rilmiştir.

Derin saygılarımla arz ederim.

Dahiliye Vekili
Sayın Özyurt

yazı İslam m.
28. 1. 1942

030	10			76	502	16

26-1-942 $\frac{3}{624}$

-4-

Karşılık yazılacak yazıya, karşılık olduğu yazının gün ve sayısı ile hangi daire ve şubeden yazıldığına konulması rica olunur.

BCA, Fon No:30 10 0 0 Kutu No:76 Dosya No:502 Sıra No:16, s.4.

EK 2: Vatan Gazetesine Verdiği Beyanat

Son hal çaresi Truman, Atlee, Stalin arasında tertibi imkânları aranıyor

Disiğer Bakanları, Balkan devletleriyle yapıpcaak anlaşmaların usulü hakkında bir türlü bulunamıyan hal şeklini aramakla meşgul

Mali itirizimiz ve iktisadi gelişmemiz: 4 Herşeyin temeli: Güven

Yazan: Ahmet Emin YALMAN

Üniversite Hukuk fakültesinde hâd'se Medeni Hukuk imtihanı neticesine itiraz

Çalk Partisi genel sekreterliği Numan Okmen, Nafi Atuf Kanun isimlerinden bahsediliyor

Refik Koraltan, Parti işlerindeki vaziyetini belli etti

İÇEL MİLLETVEKİLİ, GAZETEMİZE BEYANATINDA DİYORKI: "Ben ve üç arkadaşım, Milli Hâkimiyet esaslarının ve Parti prensiplerinin kuvvetlenmesine çalışmaktan başka birşey yapmadık. Prensiplerden ayrılan biz değiliz, iki arkadaş hakkında ihraç kararı verenlerdir,"

"Başbakan Şükrü Saracoğlu (Bir çatlak ses) tabirile kendi grup arkadaşı Adnan'ı nasil hırpalayabilir,"

İçel Milletvekili Refik Koraltan

Bünyesinde dört milletvekili Cumhuriyet Halk Partisi Meclis İnceleme Komisyonu Grupuna bir tekire vererek Parti üyelerine ve kamuoyuna bir beyanatta bulunmuştu. Beyanatta, Parti İnceleme Komisyonu Başkanı Adnan'ın Parti Divanı kararıyla Partiden çıkarıldığı ve bu işlemin meşru olmadığına ilişkin verileri açıkladı. Bu beyanatta, Parti İnceleme Komisyonu Başkanı Adnan'ın, Parti Divanı kararına karşı, Parti Meclisi'ne bir beyanatta bulunmuştu. Beyanatta, Parti İnceleme Komisyonu Başkanı Adnan'ın, Parti Divanı kararına karşı, Parti Meclisi'ne bir beyanatta bulunmuştu. Beyanatta, Parti İnceleme Komisyonu Başkanı Adnan'ın, Parti Divanı kararına karşı, Parti Meclisi'ne bir beyanatta bulunmuştu.

Çok yanlış ve zararlı bir tefsir

Bu memlekette; Atatürk'ün siyasi mirasına sahiplik yolunda bir dâvaya yer olamaz

Stalinin demeci

Mareşal, işbirliği için anlaşma zemini bulmak mecburiyetinden bahsediyor

Amerikaya gidecek Türk talebeleri

Sefaret deniz nakliyat yurdu şefi izahat yapıyor

Filistin dâvası

Bu meselesin barı tahkikat altına girmez, zarardan ibaret

1946 Bütçesi

Yazın: ÖZALP NERİM

Bir Amerikan heyeti Ankarada

Amerikan Milletvekilleri, Meclis reisi ve Başbakanı ziyaret ettiler

Üniversite inşaatı

İNŞAAT AMACI MİHRETTİN YURDİ ÖZTEPE BAŞI BAĞLI İZMİR

Vatan, 02.10.1945, 1.

EK 3: Vatan Gazetesi Demeci Üzerine Talep Edilen Açıklamalarının Giriş Bölümü

A n k a r a
16 Ekim 1945

№ 81678

" Sayın Refik Keraltan
İçel Milletvekili

Vatan Gazetesinin 2 Ekim 1945 tarihki sayısındaki demecinizi inceleyen Cumhuriyet Halk Partisi Genel İdare İşleri Kurulu Parti kararlarına karşı muhalif bir gazete-
deki bu demecinizi Partililerin riyasetle ödevli bulunduk-
ları tüzük hükümlerine uygun görmemiştir . Bu hareket ve
demeç hususunda bisi aydınlatmanızı rica ederim .

C.H.P.Genel Sekreter Vekili
Kırklareli Milletvekili
Nafi Atuf Kansu

Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreterliği Yüksek Katına

Suretini aynen yukarıya yazdığım tezkereniz cewa-
bidir :

Adnan Menderes'le Fuat Köprülü'ye yazılan tezkere-
leri gördüğüm vakit Genel Sekreterliğin bu hareketini sırf
bir istimzaç mahiyetinde telakki etmiş ve bu arkadaşların
makama karşı bir saygı icabı olarak cevap vermelerini de
tabii gördüğümde mes'elenin bu suretle bitmiş olduğunu
ümit etmişim . Halbuki bunu , iki arkadaşın partiden çı-
karılmaları hakkındaki divan kararı takip etti.Fikrimce
bu yel ve bu karar doğru değildi . Çünkü/partili Millet ve-
killерinin fiil ve hareketlerinin tüzüğe aykırılık bakımın-
dan tezekkürü ve icabında ceza tayini hususları ancak ve
ancak bütün partili Milletvekillерinin teplanmalarıyla
teşekkül eden Parti Meclis Grubuna verilmiş bir selâhiyet
olduğunda şüphem yektü;tüzüğün bu konudaki hükümleri gayet
açıktır . Bu hükümler aynı zamanda demokratik esaslara da
tamamen uygundur .

Gazetede intişar eden beyanatım , bilindiği gibi
bu ana görüşe dayanmaktadır .

./

EK 4: CHP'den İhraç Kararının Onaylanması

CUMHURİYET HALK PARTİSİ

Ankara : 19/Aralık/1945

Genel Başkanlık Divanı

199

İçel Milletvekili Refik Koraltan'ın Vatan gazetesinin 2 Ekim 1945 günlü sayısında çıkan demeci üzerine Parti Genel İdare Kurulunun aldığı karar hakkında Parti Meclis Grupunun 27.XI.1945 tarihli toplantısında açılan görüşme sonunda açık oya başvurulmuş Refik Koraltan'ın savunmasının esas ve usul bakımından yersiz olduğuna ve kendisinin C. H. Partisinden çıkarılmasına [1] oya karşı [280] oyla karar verilmiştir.

Cumhuriyet Halk Partisi Grupunca İçel Millet vekili Refik Koraltan hakkında alınmış olan yukarıdaki karar onanmıştır.

**Değişmez Genel Başkan
İsmet İnönü**

**Genel Sekreter
N. Kansu**

**Genel Başkan Vekili
Ş. Saracoğlu**

Ashının ayındır.

22/12/1945

EK 5: DP Trabzon Teşkilatını Kuracağına Dair Şifreli Rapor

DEVLET ARŞİLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

T. C.
Dahiliye Vekaleti
H. Kalem Müdürlüğü
Şifre Bureau
No

375

Geldiği yer	Tei M. No. sa	Açanın adı
Erzurum	2812	F. Odok
Şifrenin tarihi	saat:16.45 23/1/946	Kaleme geldiği tarih saat:21.00 23/1/946
No.	Güven. Müş. 28/31	Açıldığı tarih saat:21.50 23/1/946

XXXXXXXXXXXXXX
İçişleri Bakanlığına

Demokrat Parti Trabzon teşkilatını yapmak üzere, eski Trabzon valisi Refik Kortalanın Trabzona geleceğinin duyulduğunu, Trabzon muhbirimiz bildirmektedir. Arz ederim.

23/1/946 ve Güvenlik müşavirliği 28/31 sayılıdır.

Üçüncü Genel Müf.
Nazif Ergin

Emniyet Umum Müdürlüğüne

24 Ocak 1946
EM. G. No.
24 Ocak 1946
No. 141102

S. I
24. I - 986
0 9 9
Cemiyet
24-1-946
B-5
25. I
D. K
24-1-916
F. K

BCA, Fon No:30 1 0 0 Kutu No:65 Dosya No:402 Sıra No:1, s.4.

EK 6: Konya Faaliyetlerine İlişkin Şifreli Rapor

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
SÖZLÜK ARŞİVİ

T. C.
Dakiliye Vekâletİ
H. Kalesi Müdürlüğü
Şifre Bülteni
No.
-3823

Geldiği yer	Tel M. No. sı	Açanıs adı
K O N Y A	250	Adnan Uçcan
Şifrenin tarihi	Saat:16 3.7.946	Kalem geldiği tarih Saat:21,10 3.7.946
No.		Açıldığı tarih 3.7.946

XXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXX

Sayın
Hilmi Uran
İçişleri Bakanı

Refik Koraltan 1.7.946 pazar-
tesi günü Ankara'dan otomobille geldi.Cihan-
beyli'de bir kahvealtı esnasında iki üç ki-
şiden başka temas eden bulunmadı.Konya'ya
gelişi geceye tesadüf etti.Kimseler yoktu;
bu gün 3.7.946 çarşamba günü evvelce vali-
likten alınan müsaade üzerine hükümet meyda-
nının bir köşesinde söylevini verdi.Orta ta-
bakadan 500 kadar dinleyicisi vardı.Toplantı
gayet sükunetle geçti,hiç bir tezgür yapılmadı.Söylevde şayanı arz bir hususiyet yok-
tur.

Konya Valisi
Çağpar

Emniyet Umum Müdürlüğüne

4 Temmuz 1946

4 Temmuz 1946

X 88123

S. 1. Md.
4.7.946

2

BCA, Fon No:30 1 0 0 Kutu No:65 Dosya No:402 Sıra No:1, s.2.

EK 7: Erzurum Faaliyetlerinin Sınırlanmasına İlişkin Şifreli Rapor

T. C.
DAHİLİYE VE EMNİYET
Emniyet Ra'isi Müdürlüğü
Şifre Bürosu
Sayı
4111

İletildiği yer: Erzurum
Tarih: 9/7/1946
S: 23
Sıra No: EM.Şİ- 1104

İşin adı: I424
Kategori: 10/7/1946
S: 7.20
Tarih: 10/7/1946
S: 12.30

Dahiliye Vekâletine

1- Demokrat Parti hakkında.
2- Ankaradan uçakla Refik Koraltan ve arkadaşlarından mürekkep yirmi kişilik bir heyet geleceği ilminde Demokrat Parti başkanı tarafından bildirilerek davul, surna ile karşılama yapılacağı istenilmişse de bu gibi karşılamalarda halka heyecan verici ve istirahatini selbedici harekâta müsaade edilmemiştir. 9/7/1946 günü gelen uçakla Demokrat Parti başkanının söylediği heyet ten yalnız Cemil adında bir askeri müteahhit gelmiş ve İstanbul'da oniki kişi kadar Demokrat Parti mensubu tarafından istikbal edilmiştir. Malûmaten saygı ile arz olunmuştur.

Ersurum Valisi:
CEMAL DİNÇ

Emniyet Umum Müdürlüğüne
10 Temmuz 1946

D.K.
11-7
100

S. i. Uld.
10-7-1946

030 01 65 402 3

10 Temmuz 1946
No. 91607

BCA, Fon No:30 1 0 0 Kutu No:65 Dosya No:402 Sıra No:3, s.1.

EK 8: Diyarbakır Valiliğinin Koraltan-Köprülü Temasları Raporu

78-3

A. Köprülü

SEYİT ESATULU GENEL MÜDÜRÜ Diyarbakır Valiliğinin 19/4/948 tarih ve
CUMHURİYET KİTAPİ Emniyet K;I. 984 sayılı yazısı suretidir.

İçişleri Bakanlığına

1 - Demokrat Parti milletvekillerinden Profesör Fuat Köprülü ile Refik Koraltan 14/4/948 günü saat 17 de Mardinden Otomobille İlimize gelip Mardin kısı mezarlığı yanında dört beş yüz kişiden ibaret demokrat parti mensupları tarafından karşılanmış, yaya olarak Parti binasına gelmişler ve orada toplanan halka, Refik Koraltan tarafından kendileriyle görüşmek ve demokrasi esaslarının nelerden ibaret olduğunu anlatmak ve derterini dinlemek için geldiklerini bildirir kısaca bir söylev vermiştir. Aynı gün akşam üzeri ilçe ve bucaklardan getirilen delegelerle parti binasında karşılıklı bir konuşma yapılarak saat 22 sıralarında Mualla Gökçay'ın Şehir sineması binasında verdiği konsere gelmişler ve 22-30 da konserin bitimini müteakip İl Demokrat Parti ikinci başkanı Doktor Kâmil Taygının evinde istirahatata çekilmişlerdir.

2 - 15/4/948 günü Dogkapı semtinde ve şehir sineması arkasındaki meydanlıkta Fuat Köprülü ve Refik Koraltan taraflarından saat 17 de Demokrasi mevzulu birer konuşma yapılmış, bu konuşmalarda daha ziyade Demokrasi esaslarının doğuşu ve yayılışı bildirilmekle beraber Refik Koraltan tarafından 22/temmuz beyanamesini müteakip her ne kadar idari baskı azalmış ise de yeniden mevzii olarak yer yer halka tazyik yapılmakta olduğunun görüldüğü ilave edilmiştir.

3 - 16/4/948 Cuma günü saat 17 de bir kahvede Demokrat Parti Milletvekilleriyle delegelereşerfine bir çay verilmiş ve bu çayda da karşılıklı sevgi ve samimiyet hisleri ileri sürülmüş ise de Refik Koraltan tarafından yapılan konuşmada: Diyarbakırın çok imar edilmiş bulunduğunu Avni Dogandan eşittigini ve fakat buradaki görüşünün maalesef aksi olduğundan üzüldüğünü bildirmiştir.

Her iki Milletvekilide aynı gün akşam Ankaraya posta treniyle saat 23 de İlimizden ayrılmışlardır. Geliş ve gidişlerinde en ufak müessif bir hadise olmamıştır.

Saygı ile arz ederim.

Diyarbakır Valsi
A.Rıza Ünal

Varide: 60016

Asli : I2-67

Asli gibidir

2-

030	01			66	409	2

EK 9: CHP Artvin Muhbirinin Koroltan İddiaları

C. halk Partisi Genel S.ligine

DOSYASIN
ANKARA

G. H. P. C.
T. -2. 11. 1948
No. 88596

4 ekim 948 tarihli ve 8674 sayılı C.xazetesinin birineci sahifesinin 2inci sütününde . demokrat partinin Adapazarı mitingindeşiddetli nutuklar söylendi banlığı altındaki yazıyı okuduk.

Hatibler arasında refik koroltanın. iktidarın artık iktidari kalmamıştır diye söze bağladığını ve köylü rolünü takınarak(bizemilletin efendisi diyorlar. fakat hukümet biz efendilerini kalkındırmıyorlar onkendileri kalkınıyorlar. ve binnetice çok sayın Hasan saka kabinesinin beceriksizliğinden bahsediyor ve diyor ki.meclis açıldığında hasan saka meclis huzuruna çıkmalı millet işlerini başarmaya kabiliyette olmadığıni itiraf etmeli ve çekilmelidir.tavsiyesinde bulunuyorlar.

refik koroltan milletin koruyucusu süsünü kendisine vererek halkın senbatisını kazanmak ve bu suretle devletin idare mekanizmasını eline almak ve şahsi emellerini tahakkuk ettirmekten başka bir gaye takip etmediğini şu emlelelerle izah edebilirim.

sayın refik koroltan namus ve irz düşmanı bir şahsiyet olduğundan millet ve devlet işlerinde bu adamdan bir faide beklenemez olduğunda isbat edeyim.

mumaleihin 937 senesinde olaektir. artvin valisi bulunduğu zaman vali konağında çalıştırdığı bir köylü kızının irzine tasallut etmiş olduğundan kizeağız kebe kalmıştı. bu çirkin hadiseyi ört bas edilmesi cerelerine tevesül olunmuştu. yüz kızartıcı vakanın kapatılması vazifesini kendi karakterindeolan ve artvin hususi muhasebe katibi Tahsin kurt oğlu adında bir şahsa vermişti. einayet unsurunu ortadan yok edilmeğememur tahsin kurt oğlu kendi dairelerinde müfredat katibi olarak çalışdırılan bir ihtiyar validesinden ma,da hamiden mahrum bulunan fakir bir çocuğa muracaatla. sana vali beyin hizmetisini vereceğiz almamak istersen vali bey seni memuriyetinden atacaktır.yapılan bu tehdid üzerine hadiseden bir suretle haberdar olmayan zavallı çocuk memuriyetten atılmaması için bizzarur bu evlenme teklifini kabul etmiş ve evlenme töreni iara edilmiştir. gerdek kicesi kızın bakire olmadığı ve aynı zamandada hamile olduğu anlaşılınca damadın bu esnada düşmüş olduğu duzaktandolayı geçirmiş olduğu buhranları siz takdir buyurun. valinin korkusundan hadiseyi ifşa edemeyen bu çocuk bilahare toberkiloz hastalığına kiriftar olmun ve az bir müddet sonrada ebedi olarak dünyadan göçmüştür.

muhim olan bu hadisenin suhületle başarılmışından dolayı sevinç duyan vali beyfendimiz naklen trabzon valiliğine tayin ediliyor. hadisede baş rolü çeviren tahsin kurt oğluna bir eyilic yapmak cerelerini araştıran 938 senesinde hususi muhasebelerde yeni yapılan bir teşkilatta varidat müdürlükleri ihdas edilmesi üzerine tahsili sıfır derece olan ve devlet teşkilatına tahsildarlıkla intisab eden yukarda adı geçen muhasebe katibi tahsin kurt oğlu trabzon varidat müdürlüğe getiriliyor.aradan bilmemki nekadarzaman geçmiş olaeakki refik koroltan millet vekilliğine seçilerek ankarada bulunduğu zaman trabzon hususi muhasebe müdürü mehmet sezer hastalanarak tedavi edilmekte iken refik koroltanın teşebbüsüile tekaüte sevkediliyor yerinede menhus ve sevdiği tahsin kurt oğlu muhasebe müdürlüğüne getiriliyor. halen müdürlük mevkiini işgal eden kurt oğlunun hakkarı ve buna mumasıl küçük illerimizin özel idaresini tedvire kabiliyeti olmadığı aşıkardır zamanı müdürlüğünde trabzon gibi varlıklı büyük bir ilimizin özel idaresi 200 bin küsur lira gibi bir borç altına sokulmun ve bu borçun ezici ağırlığı altında kıvrandırılmağa mahkum edilmiştir. işte refik koroltan denilen zatın memlekete yapmış olduğu hayirli hizmetlerden birisi. yapmış olduğu denaatlaları unutmuş olaeakki Baş bakanımız hasan saka gibi namuslu bir şahsiyete dil uzatmak eesaretini gösteriyor. bu gibi şahislerin kirli çarırları önlerine konulmalı namuslu insanlara söz söyletilmemelidir.

başınızı ağırtığımdendolayı affinizi diler bilvesile nihayetsiz saygılarımı arzeylerim.

İmzası bulunmadığından
Dosyasında B.İ.V

artvin
halk partisi hadimi
ve sadık muhbiri

4

Özgeçmiş

1983 yılında Razgrad'da doğan Gürhan Kınalı, ilk ve orta öğrenimini Silivri'de bitirdi. 2006 yılında Orta Doğu Teknik Üniversitesi Tarih Bölümü'nden mezun oldu. Yüksek lisansını İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü'nde tamamladı. 2009 yılında İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü'nde doktora programına başlayarak, Refik Koraltan'ın siyasî hayatını ele alan tez konusunda çalışmalarda bulundu.

2009 yılında Kırklareli Üniversitesi bünyesinde Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Bölümü'nde göreve başladı. Halen aynı üniversitede Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi okutmanı olarak görev yapmaktadır.